

Cassius Dio

ISTORIA
ROMANĂ
III

Cassius Dio

ISTORIA
ROMANA
III

CASSIUS DIO ● ISTORIA ROMANĂ, III

ΤΩΝ
ΔΙΩΝΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΩΝ
ΡΩΜΑΙΚΩΝ

CASSIUS DIO

ISTORIA
ROMANĂ
III

Traducere, note și indice

Dr. A. PIATKOWSKI

Versiunea românească a Istoriei Romane de Cassius Dio și Comentariile ce o însoțesc sînt dedicate memoriei Profesorului Radu Vulpe, ilustru om de știință român, ale cărui studii asupra istoriei vechi a patriei noastre au rămas ca lucrări de referință în istoriografia română și străină.

1 Tiberius s-a întors la Roma după acea iarnă în 9 e.n. care au fost consuli Quintus Sulpicius [Camerinus] și Caius [Poppaeus] Sabinus. Iar Augustus după ce l-a întâmpinat la porțile Orașului, l-a însoțit pînă la Saepta¹. Aici, urcat pe tribună, salută poporul, după care săvîrși ceremoniile cuvenite cu asemenea prilejuri. În continuare, prin mijlocirea consulilor, oferi jocuri pentru celebrarea victoriilor repurtate². Deoarece în timpul acestor jocuri cavalerii cereau cu multă insistență abrogarea legii referitoare la cei neînsurați sau lipsiți de copii³, Augustus dădu poruncă să se adune separat în For grupul celor necăsătoriți și grupul familiștilor, la care aderau și cei care aveau copii. Observînd că numărul acestora din urmă este mult scăzut față de cel al necăsătoriților, s-a întristat și li s-a adresat astfel:

2 „Deși sînteți așa puțini — daeă ar fi să mă refer la neobișnuita creștere a acestei Cetăți — și mult inferiori ca număr în raport cu ceilalți care nu înțeleg să îndeplinească nici una din obligațiile ce le revin, socot cu atît mai mult de datoria mea să vă laud din inimă și să vă aduc mulțumiri pentru faptul de a-mi fi dat ascultare și a fi dăruit vlăstare viguroase patriei. Din familiile care duc un astfel de trai se vor naște pe viitor nenumărați descendenți. În pofida numărului nostru extrem de mic de la începuturi — am dobîndit copii, respectînd căsătoriile — ceea ce mai tîrziu ne-a ajutat să-i întrecem pe toți oamenii nu numai în virtute pe cîmpul de luptă, ci și ca număr de populație⁴. Avînd mereu prezente în minte aceste lucruri, trebuie să ne înduleim condiția noastră de muritori printr-o continuă succesiune a generațiilor, cum se întîmplă cu purtătorii de torțe⁵, pentru a ne asigura imortalitatea unii prin alții, singurul domeniu în care nu putem atinge fericirea zeilor. Din această cauză mai ales, zeul suprem și primordial care ne-a creat a împărțit în două neamul muritorilor, bărbați și femei, insuflîndu-le iubirea

și nevoia imperioasă de a se uni unii cu alții. Unirea lor a făcut-o să fie rodnică, cu scopul ca sub oblăduirea lui, din cei care se nasc de-a pururi, tot ce este muritor să devină întrucîtva veșnic. Pînă și în lumea zeilor există distincția dintre partea bărbătească și cea femeiască și, prin tradiție, știm că anumiți zei i-au născut pe unii sau că se trag din alții. Și așa se face că pînă și cei total desprinși de asemenea preocupări consideră că este frumos să fii căsătorit și să ai copii.

3 Prin urmare, drept faceți cînd îi imitați pe zei, drept și atunci cînd vă dați osteneala să urmați exemplul părinților voștri, pentru ca așa după cum ei v-au dat vouă viața, tot așa și voi să zămisliți noi vlăstare. Și, după cum voi îi socotiți și îi numiți pe înaintași „strămoși“, tot așa vă vor considera și numi alții la rîndul lor. Acele fapte pe care părinții le-au săvîrșit, cu cinste vi le-au transmis, însoțite de glorie. Lăsați-le și voi moștenire altora. Iar avuțiile cîte le-au agonisit, tot vouă vi le-au lăsat, pentru ca și voi să le lăsați mai departe altora, născuți din voi înșivă. Oare o soție înțeleaptă, care are grijă de casă și de gospodărie, care crește copii, nu-i cea mai mare binecuvîntare? Cînd ești sănătos, îți aduce numai bucurii, iar cînd ești bolnav te îngrijește. Tot ea este părtașă la ceasurile de fericire și rază de lumină în clipele de grea încercare. Cine știe mai bine decît ea să potolească firea clocotitoare a unui om tînăr și să domolească severitatea excesivă a unui om vîrstnic?

Nu-i oare cel mai plăcut lucru să ridici în brațe un copilăș născut din amîndoi, să-l hrănești, să-l crești, dîndu-i educație, icoană vie a trupului și a sufletului nostru — pînă într-atît că ajungi să crezi că odată cu el, care se dezvoltă, ai renăscut tu însuși? Ce poate fi mai mare fericire — cînd a sosit timpul să te desparți de viață — decît să lași în urmă un moștenitor care preia și averea agonisită și succesiunea familiei? Atunci cînd ești sortit să dispari, prin legea firii omezești, continui să trăiești prin existența urmașului tău. Nu se întîmplă, ca la război, să ajungi pe mîna unor străini, nici să dispari cu desăvîrșire. Iată deci care sînt cîștigurile proprii celor căsătoriți, părinți de copii.

Cît despre stat, pentru care sîntem datori să facem multe, fie și împotriva voinței noastre, cum să nu fie frumos, cum să nu fie necesar — în perspectiva de a impune orașelor și populațiilor dreptul cîștigat de a comanda altora, ținînd seama de îndatorirea de a vă face ascultați — ca în timp de pace numărul cetățenilor să sporească pentru a cultiva pămîntul, pentru a brăzda mările cu corăbiile, pentru a contribui la progresul artelor și al meșteșugurilor? iar la vreme de război, datorită înrudirii de sînge, pentru a apăra bunurile strămoșești cu sporită ardoare și a lua de îndată locul aceluia care au pierit? Prin urmare, dragi bărbați, (căci singuri voi vă puteți pe drept numi „bărbați“), dragi părinți, (căci sînteți demni, întocmai ca și mine de această denumire) pentru voi, din motivele expuse, sînt numai iubire și vă copleșesc cu laude!⁶ Vă cinstesc prin aceste premii ce le-am instituit și, mai mult decît atît, mă voi simți foarte fericit să vă onorez și prin alte demnități și magistraturi, așa ca să puteți culege din plin roadele trudei voastre și ca vlăstarele voastre să le moștenească neștirbite. Mă voi întoarce acum spre acei cetățeni care n-au înțeles să înfăptuiască cîte ceva din realizările obținute și care, datorită acestei îndărătniciei, vor avea parte numai de contrariul celor dobîndite de voi. Și asta, ca să trageți învățăminte nu numai din vorbele ci și din faptele mele și să aflați ce prăpastie se cascadează între voi și ei“.

4 După ce termină cuvîntarea trecu de îndată la împărțirea unor recompense și făgădui altele noi. Apoi se îndreaptă spre gruparea celorlalți, cărora le vorbi astfel: „Mă încearcă un simțămînt straniu, o . . . cum oare să vă zic? Să vă numesc „bărbați“? dar nu faceți nici o treabă bărbătească. Să vă numesc „cetățeni“? Dacă ar fi după voi, cetatea ar pieri. „Romani“? sînt sigur că ați încerca să nimiciți pînă și acest nume. În ce mă privește, indiferent cine-ați fi voi și indiferent cu ce nume vă place să fiți numiți, nu mă pot elibera de acest straniu simțămînt. Oricît de mult m-ași strădui pentru sporirea populației fie și acum, cînd sînt pe punctul de a vă ocări, privindu-vă cît sînteți de mulți la număr, sînt încercat de rușine; aproape că aș pre-

fera ca numărul acelorora căroră le-am adresat mai înainte cuvîntul să fie măcar egal cu al vostru, decît să fiți atît de mulți la număr, cum singuri puteți vedea . . . Cel mai bun lucru ar fi fost să vă fi aflat în categoria lor, alături de ei, sau dacă așa ceva nu se putea, nici să fi existat! Voi sînteți cei care nepăsători de pronia cerească, de grija manifestată de fruntași, n-aveți altceva în gînd decît să duceți la pierzanie întreg neamul nostru, să-l faceți cu adevărat muritor, să nimiciți, să ștergeți de pe fața pămîntului tot poporul roman! Ce-ar mai rămîne de sămînța oamenilor dacă toți ceilalți ar face întocmai ca voi? Inițiatori ai unor asemenea pilde, pe drept cuvînt ați fi învinuiți de pieirea întregii omeniri. Și cum oare — chiar dacă nimeni nu v-ar imita — ați putea ocoli ura pe deplin meritată, numai pentru faptul că treceți cu vederea cele ce alții nu le trec și nu vă pasă de nimic din cele ce preocupă pe tot omul? Statorniciți legi și obiceiuri de așa fel încît, luîndu-le în seamă, pierzania noastră a tuturor ar fi sigură, iar de le-am acoperi cu dispreț, înseamnă să vă condamnăm. Nu avem obiceiul să-i crucim pe ucigași — din pricină că nu toată lumea ucide — nici pe nelegiuți nu-i lăsăm în libertate, deoarece nu toată lumea comite nelegiuiri. Cel ce este prins săvîrșind o acțiune interzisă este pedepsit pentru fapta comisă deoarece singur, sau cu puțini alții face un lucru pe care nici un alt cetățean nu l-ar face.

5 Totuși, în ipoteza că cineva ar enumera cele mai înfiorătoare crime, astfel de fapte nu reprezintă nimic în comparație cu cele ce săvîrșiți voi acum, și nu numai în cazul că ar fi examinate una cîte una, ci chiar de le-am pune laolaltă în balanță împreună cu singura nelegiuire de care vă faceți vinovați. Sînteți niște ucigași prin abținerea voastră de a zămisli făpturi care ar trebui să se nască din voi, niște blestemați, a căror singură grijă este de a stinge neamul și cinstea înaintașilor! și niște fărdelegi cînd faceți să piară neamurile omenești lăsate pe pămînt de zei și cea mai de seamă rînduire ce-a statornicit, natura omenească! Prin aceasta dărîmați din temelii altarele de jertfă și templele ce li se cuvin. Afară de aceasta distrugeți și consti-

tuția statului — cînd nu dați ascultare legilor ei — pînă și patria însăși o trădați, făcînd-o sterilă și lipsind-o de vlăstare. Mai mult decît atît, o faceți să se prăbușească pînă la temelie cînd o văduviți de cei ce o vor locui în viitor. Oameni sînt cei ce constituiesc cetatea, nu casele, nu porticurile, nu forurile lipsite de bărbați. Imaginați-vă numai mînia ce-ar încerca-o Romulus, întemeietorul orașului nostru, pe drept cuvînt, dacă ar compara în minte generațiile care se nășteau pe vremea lui cu cele din zilele noastre, cînd refuzați cu îndirjire să creșteți pînă și copiii rezultați din căsătorii legitime. Ce să mai spun de mînia acelor romani care au venit după el, la aducerea aminte că ei n-au stat pe gînduri să răpească pînă și fete străine, în vreme ce voi nu le iubiți nici măcar pe cele băștinașe? că au zămislit copii cu femei dintr-un neam dușman, în vreme ce voi nu aveți urmași nici măcar de la cetățenele voastre? De mînia lui Curtius⁷, cel care și-a jertfit viața cu scopul ca cei căsătoriți să nu fie lipsiți de soțiile lor? de cea a Hersilie⁸, care și-a însoțit fiica, și care ne-a învățat riturile sacre ale căsătoriei? Părinții noștri au purtat război împotriva sabinilor pentru a-și salva căminul și s-au împăcat cu vrăjmașii prin mijlocirea soțiilor și a copiilor lor. Această împăcare au consfințit-o prin jurăminte și prin tratate de alianță. De ce toate astea? Pentru ca să rămînă pe veșnicie neatînși de femei, așa cum vestalele fecioare sînt neatînse de bărbați? Dacă-i așa, fiți și voi pedepsiți întocmai ca vestalele, dacă veți încălca jurămîntul castității.

6 Îmi dau seama că ceea ce vă spun pare amar și crud. Dar, mai întii, gîndiți-vă că și doctorii — de fiecare dată cînd n-au încotro — pentru a vindeca bolnavii sînt adesea siliți să ardă cu fierul roșu și să opereze; apoi, gîndiți-vă că toate acestea vi le spun împotriva voinței mele, fără plăcere, așa că mă văd pus în situația de a vă reproșa pînă și acest lucru, anume de a mă fi împins să rostesc aceste cuvinte! Dacă într-adevăr sînteți mișcați de cuvintele mele, conțeniți să faceți ceea ce în mod necesar v-a atras asemenea dojeni. Și dacă vă simțiți jigniți, cum să nu fiu, eu, și cei-

lalți romani alături de mine, cu mult mai loviți de urmările faptelor voastre! Prin urmare, de vreți să dovediti căință, schimbați-vă, pentru a mă pune în situația de a vă lăuda și a vă copleși cu daruri. Nu sînt un om rău din fire. Toate măsurile pe care un vrednic legislator s-ar fi convenit să le ia le-am preconizat și eu, pe cît omenește este cu putință. Și asta o știți prea bine. Nici mai înainte vreme nu era îngăduit anumitor persoane să se dezintereseze de creșterea copiilor și de căsătorie. De la bun început, odată cu fondarea cetății, această cerință a fost legiferată⁹. Mai tirziu au fost emise nenumărate decrete, și din partea Senatului și a Adunării Poporului, pe care ar fi de prisos să le citez la rînd¹⁰. În ce mă privește, am întărit pedepsele împotriva celor ce încalcă prevederile legii cu scopul ca frica de infracțiune să vă cumințească. Pe de altă parte am instituit și premii pentru cei care se supun, premii atît de importante ca mărime și valoare cum nu se mai acordă pentru nici un alt merit bărbătesc. Intenția mea era de a vă îndemna măcar pe această cale să vă căsătoriți, să dați viață unor copii, dacă nu veți fi avut alte virtuți. În schimb, fără să vă preocupați de cinstirea prin recompense, fără să vă fie teamă de pedeapsă, ați acoperit cu dispreț toate acestea și, ca și cînd n-ați fi locuitorii unei cetăți, le-ați călcat în picioare. Și pretindeți că ați ales o viață lipsită de obligații, liberă, lipsită de sîciuelile unei femei și a unor copii. Ei bine, nu vă deosebiți prin nimic de viața pe care-o duc țilharii și fiarele sălbatice.

7 Dar să fim bine înțeleși, această viață de unul singur vă place nu fiindcă trăiți fără femei. Nu-i unul dintre voi care să mănince singur, sau să doarmă singur. Ceea ce doriți cu adevărat este libertatea de a vă face de cap și de a vă comporta nevrednic. Am mers pînă acolo că v-am îngăduit să vă logodiți cu fete care sînt încă foarte tinere, care n-au ajuns la vîrsta căsătoriei, numai pentru a vă determina a duce un trai conform cu interesul casei voastre, în calitate de viitori soți. Am îngăduit de asemenea aceluia care nu se află în ordinul senatorial să ia în căsătorie liberte, cu gîndul ca cineva care este îndrăgostit sau are anumite

obligații în urma unei legături să-și poată legitima situația. Nici măcar nu v-am zorit. Prima oară v-am acordat un răgaz de trei ani. A doua oară, de doi. Dar în ciuda acestor așteptări n-am realizat nimic, nici cu amenințările, nici cu îndemnurile, nici cu amînările, nici cu rugămintele. Vedeți doar singuri în ce măsură întreceți ca număr pe oamenii însurați, cînd de datoria voastră ar fi fost să ne fi dat un număr tot atît de mare de copii, dacă nu chiar cu mult mai mare! Cum vreți ca generațiile să-și urmeze una alteia? Cum înțelegeți ca statul să viețuiască dacă nu vreți să vă căsătoriți și să deveniți părinți? Îmi închipui că nu credeți, cum se spune în povești, că oamenii răsar din pămînt¹¹ pentru a moșteni bunurile voastre și ale statului. N-ar însemna altceva decît nelegiuire și rușine, dacă neamul nostru ar pieri, dacă numele de „roman“ s-ar stinge, dacă Cetatea ar ajunge pe mîna străinilor, greci, de pildă, sau alți vorbitori de limbi străine! Unde-am ajuns? Eliberăm sclavi tocmai din această pricină, din dorința de-a avea cît mai mulți cetățeni. Acordăm aliaților dreptul de cetățenie numai ca să fim cît mai mulți. Iar voi, cei ce sînteți de obîrșie romani, cei care-i amintiți cu mîndrie printre strămoșii voștri pe Marcii, Fabii, Quintii, Valerii și Iulii, tocmai voi vreți ca după încetarea voastră din viață gințile și numele acelora să se scufunde în uitare?

8 În ce mă privește — mă rușinez să mă văd nevoit a vorbi astfel, mă rușinez de purtarea voastră. Încetați dar nebunia asta și înțelegeți odată pentru totdeauna că după atîtea pierderi de vieți omenesti în urma molimelor și a războaielor este peste putință ca statul să mai dănuie dacă grosul populației nu este asigurat prin natalitate perpetuă. Nimeni dintre voi să nu creadă că sînt străin de greutățile și de supărările pe care le implică căsătoria și calitatea de părinte. Dar să aveți mereu în minte și faptul că nu ne este dat să posedăm nici un bun în care să nu se fi amestecat și ceva neplăcut și, că o dată cu cele mai numeroase și mai mari bucurii, se nasc și cele mai numeroase și mai mari rele! Prin urmare, de căutați să scăpați de unele, nu năzuiți la celelalte. Toți, ca să zic așa, care sînt înzes-

trați cu calitate sufletești și sînt răsplătiți cu bucurii pure, toți sînt sortiți să aibă și necazuri ce-i însoțesc, înainte, în timpul și după hotărîrile ce le iau. Dar mai este oare necesar să mai întindem vorba asupra fiecărui aspect al acestor probleme? Dacă într-adevăr există unele neajunsuri în contractarea unei căsătorii și în răspunderea de a avea copii — gîndiți-vă în schimb și la părțile bune; le veți descoperi numeroase și mai necesare ca oricînd. Fie ca alături de obișnuitele satisfacții ce însoțesc pe cei ce-și asumă asemenea răspunderi — premiile instituite prin lege — care într-o măsură covârșitoare hotărăsc pe mulți să meargă pînă și la moarte — fie ca ele să-l înduplece pe fiecare dintre voi să-mi dea ascultare! Cum să nu apară înjositor faptul că refuzați în numele anumitor principii, pentru care alții și-ar da și viața, să vă căsătoriți și să creșteți copii?

9 Cît despre mine cetățeni, încredințat că acum sînteți convinși de necesitatea de a vă păstrați numele de cetățean și că vă arătați gata să căpătați denumirea de capi de familie v-am adus aceste învinuiri fără nici o plăcere, ci numai de nevoie. Nu cu dușmănie, nici cu ură, ci ca cineva care ține la voi și dorește să cîștige de partea lui pe mulți alții asemenea vouă — pentru ca locuind în cămine legitime, înconjurați în casele voastre de numeroase vlăstare, să ne apropiem de zei și de altarelor lor împreună cu soțiile și copiii noștri. Ași fi bucuros să ajungem la o înțelegere deplină, punînd toate cîte ne privesc în aceeași balanță și împărțînd deopotrivă aceleași speranțe, urmare a bunei noastre înțelegeri. Cum însă m-aș mai putea eu numi pe drept cuvînt părintele vostru dacă voi nu înțelegeți să creșteți copiii? Așa încît, dovada adevăratei voastre iubiri față de mine, dacă într-adevăr mi-ați acordat acest titlu nu din lingușeală, ci pentru a mă cinsti, ar fi să vă exprimați dorința de a deveni și voi soți și părinți — ca să participați la rîndul vostru la această titulatură — și să mă faceți să cred că pentru mine ea reprezintă o realitate“.

10 Cam acestea au fost pe atunci cuvintele pe care le adresă atît unora cît și celorlalți. După aceea spori

sîmțitor privilegiile pentru familiile care aveau copii și, prin diferența pe care o făcu în acordarea distincțiilor, arată că-i consideră pe cei căsătoriți o categorie aparte față de burlaei. De asemenea, propuse pentru ambele categorii o prelungire de un an, pentru a da astfel răgaz celor dornici să-l asculte să se pună la adăpost de orice învinuire. Anumite femei au fost scoase de sub prevederile legii Voconia, care interzicea orice moștenire peste 25 000 de denari, iar vestalelor le acordă toate drepturile de care se bucurau femeile mame de copii¹². Ca urmare a acestor măsuri a fost promulgată legea Papii-Poppaea, prezentată de consuli Marcus Papius Mutilus și Quintus Poppaeus Secundus, care fuseseră aleși în această magistratură pentru anul în curs. Din întîmplare, nici unul dintre ei nu numai că nu aveau copii, dar nici nu erau căsătoriți. Însuși acest fapt a făcut evidentă necesitatea legii. Iată dar cele ce se petreceau la Roma.

11 Între timp, Germanicus, alături de alte ținuturi din Dalmația, cucerii și Splaunos¹³, deși era o așezare fortificată prin natura locului, prin puternice ziduri de apărare, adăpostind totodată numeroase trupe. Prin urmare, nici mașinile de luptă nici încercările de a o cuceri prin surprindere nu s-au dovedit în stare să ajungă la vreun rezultat. Cucerirea fortăreței s-a datorat unei simple întîmplări norocoase. Un cavaler celt*, pe nume Pusion¹⁴, aruncînd cu o piatră în zidul întăriturii, zgudui în așa măsură partea superioară că aceasta se prăbuși de îndată, tîrînd printre dărămături un soldat care se sprijinea de zid. Ceilalți oameni — cînd văzură ce s-a petrecut — au rămas muți de spaimă și au părăsit în mare grabă porțiunea de zid unde se aflau. Ei o luară la goană spre citadelă și, la puțin timp după aceea, s-au predat împreună cu citadela.

Romanii, îndreptîndu-se de aici spre Rhaetinum¹⁵, nu le-a mai mers la fel de ușor. Dușmanii, întrecuți prin forță numerică, în neputință de a le ține piept, dădură foc de bunăvoie incintei și clădirilor din imediata vecinătate, luînd însă măsuri de maximă pre-

* german.

cauție ca strălucirea flăcărilor să nu izbucnească la vedere, ci ca focul să mocnească încet. După această ispravă s-au retras în citadelă. Romanii, fără să le dea în gând de ce li se pregătea, s-au năpustit asupra orașului cu nădejdea că îl vor cuceri de la primul asalt. De îndată însă ce pătrunseră în centura incendiată, cum erau cu ochii ațintiți asupra inamicului, nu băgară nimic de seamă mai înainte de a fi cuprinși din toate părțile de flăcări. Atunci abia începu grozăvia: loviți de ploaia de proiectile care venea din sus, pradă focului care-i ajungea din urmă, nu puteau nici rămîne pe pozițiile ocupate, unde nu se aflau în siguranță, dar nici să se strecoare de-acolo, fără primejdie. Dacă se fereau de traiectoria lăncilor, piereau devorați de limbile de foc. Unii ostași romani au murit într-un defileu din pricina ambelor calamități: răniți de moarte sau arși de vii. Așa a fost soarta celor mai mulți dintre cei cîți au pătruns în oraș. Alții în schimb, puțini la număr, îngrămădind leșurile peste centura de flăcări, își croiră drum, întocmai ca peste o punte. Dar para focului se înteți într-atît că nici cei adăpostiți în acropole nu mai rămaseră pe loc, ci părăsiră citadela în miez de noapte și se ascuseră în subterane.

12 Iată deci cam ce s-a petrecut acolo. În schimb, așezarea Seretium¹⁶, căzu în mîna romanilor, deși odinioară încercările de asediu ale lui Tiberius asupra cetății fuseseră zadarnice. Victoria obținută înlesni cucerirea altor cîteva orașe. Cum însă ceilalți dalmați rezistau cu îndîrjire, războiul se prelungea peste măsură iar foametea, urmare a ostilităților prelungite, făcea nu mai puține ravagii în Italia. Augustus se văzu deci silit să-l trimită din nou pe Tiberius în Dalmația¹⁷. Acesta văzînd că soldații nu mai îndurau așteptarea ci ardeau de nerăbdare să pună, cu orice preț, capăt războiului fie și cu riscul vieții, de teamă să nu se răscoale dacă ar fi fost lăsați să formeze o singură unitate militară, îi diviză în trei corpuri: unul, a fost pus sub comanda lui Silvanus¹⁸, al doilea, sub comanda lui Marcus Lepidus¹⁹ iar în fruntea ostașilor rămași porni el însuși, alături de Germanicus, împotriva lui Baton. Primii doi nu întîmpinară nici o difi-

cultate în a-i potoli pe răsculați prin luptele care s-au dat. Tiberius însă s-a văzut nevoit să parcurgă toată țara, în sus și în jos, ca să zicem așa, ținându-se pe urmele lui Baton care fugea de colo pînă colo. În cele din urmă, ajungîndu-l la fortăreața Andetrion²⁰, ridicată chiar pe teritoriul Salonei, suferi grele pierderi în timpul asediului ce-l începu. Garnizoana fusese clădită pe vârful unei stînci bine întărită și cu acces dificil. Muntele era brăzdat de albiu adînci prin care se rostogoleau apele involburate ale rîurilor. Oamenii căraseră aici tot felul de provizii încă de mai înainte vreme iar altele le aduceau chiar din munții unde erau atotputernici. Afară de aceasta, împiedecau aprovizionarea romanilor prin cursele ce le întindeau. Așa încît Tiberius, care chipurile era asediatorul, îndura toate neajunsurile, ca și cum ar fi fost el cel asediat.

13 Pe cînd stătea la grea cumpănă neștiind ce să mai facă, (căci asediul se dovedise zadarnic și primejdios iar retragerea i se părea rușinoasă) soldații începură să se răscoale. Strigătele lor erau așa de puternice și învălmășite încît dușmanii, care se aflau în taberele de la poalele întăriturii, se speriară și își părăsiră pozițiile. După aceste evenimente, Tiberius, pe de o parte înfuriat, pe de alta bucuros, îi convocă pe soldați la o adunare unde ținu un discurs în care cînd îi batjocori, cînd îi laudă. Cu toate acestea, nu îndrăzni să ia inițiativa, dar nici nu părăsi asediul, ci rămase ferm pe pozițiile ocupate pînă ce Baton, recunoscîndu-se înfrînt (toate ținuturile din jur, cu puține excepții, se aflau în mîna romanilor și trupele ce le avea la dispoziție erau inferioare celor ce i se opuneau) trimise o solie în vederea tratativelor. Cum nu-i putu convinge și pe ceilalți (aliați) de necesitatea unei înțelegeri, îi părăsi. De aici înainte nu-și mai oferî ajutorul nimănui, deși mulți erau cei care-l chemau. Urmarea a fost că Tiberius — fără a mai ține seama de efectivele închise în incinta fortăreții — făcîndu-și socoteala că-i va învinge pe dușmani fără vărsare de sînge, nu-și mai concentră atenția asupra ținutului, ci atacă direct însăși întăritura de pe pantele abrupte. Cum ținutul nu avea nici o porțiune plană iar inamicii nici

gînd nu aveau să coboare, Tiberius se sui pe o platformă de unde putea fi văzut, cu scopul să observe desfășurarea operațiilor, să insuflă cît mai mult curaj combatanților și, la nevoie, să le vină în ajutor. Urmînd acest plan, ținu în preajmă-i o parte din trupe, net superioară ca număr. Ceilalți, la început în formații pătrate, strîns unite, începură urcușul cu multă precauție. Mai tîrziu însă, din cauza pantelor abrupte și a denivelării de teren (căci muntele era plin de cursuri de apă și de prăpăstii) fură nevoiți să se împrăștie, unii mai curînd, alții mai tîrziu.

14 Dalmații, cînd văzură ce se întîmplă, se așezară în formație de luptă în afara zidului de întăritură, chiar pe costișele prăpăstioase ale muntelui și începură să arunce o ploaie de pietre și bolovani peste romani, fie cu prăștiile, fie prin rostogolire. Alții aruncau asupra lor roți de căruță, alții chiar căruțe întregi, pline cu bolovani sau coșuri rotunde, împletite după o tehnică locală, încărcate cu sfărîmături de stîncă. Toate aceste proiectile, azvîrlite cu multă forță, zburau prin aer, despărțindu-i pe romani unii de alții și nimicindu-i; între timp, alți dalmați, mînuind arcuri cu săgeți și lănci, izbuteau să răstoarne numeroși asediatori. Lupta se dădea în condițiile unei întreceri îndîrjite, unii, încercînd cu orice preț să urce povîrnișul și să atingă vîrfurile înălțimilor, ceilalți încercînd să-i respingă și să-i zvîrle în jos. Competiția avea loc și între alte grupuri, anume între cei care se aflau sus, pe ziduri și priveau la ce se petrece și cei care-l înconjurau pe Tiberius. Ambele părți îi încurajau pe ai lor cu strigăte — îndemnîndu-i pe cei ce luptau cu însuflețire să nu se lase, iar pe cei care dădeau înapoi îi ocărau, cînd toți deodată, cînd pe rînd. Cei care izbuteau să se facă auziți peste vocile tovarășilor de luptă, fie că făceau parte dintr-o tabără, fie din cealaltă îi invocau într-un singur glas pe zei, rugîndu-i pentru salvarea grabnică a celor ce luptau, pentru propria lor salvare, apoi pentru libertate, cum strigau unii, și pentru pace, dorită de ceilalți.

Adevărul este că romanii zadarnic și-ar fi pus viața în primejdie ducînd o luptă îndîrjită împotriva naturii

locurilor și împotriva rezistenței adversarilor dacă Tiberius nu i-ar fi împiedicat să fugă și dacă nu s-ar fi produs o derută în rîndurile dușmanilor, datorită sosirii de noi trupe care au izbutit să cucerească cea mai mare parte a ținutului. Începînd din acel moment, dalmații, întorcîndu-se pe pozițiile lor, nu au mai putut ajunge la fortăreață ci, aruncîndu-și armele, ca să le fie mai ușor, se risipiră prin munți, care încotro. Romanii în schimb, se țineau strîns pe urmele lor, căci ardeau de dorința să termine odată cu războiul și deci nu voiau să-i lase pe dușmani să se adune din nou, pentru a începe alte hărțuieli. Ei o apucară în toate direcțiile și, dînd de urma celor mai mulți fugari ascunși prin păduri, îi omorîră ca pe animalele sălbatice. După aceea îi luară prizonieri și pe cei care se mai aflau încă în garnizoană și care se predaseră. Tiberius, alături de alte condiții, le impuse și clauzele prin care înțelegea el să încheie pacea.

15 Germanicus, la rîndul lui, își întoarse armele împotriva acelor care încă mai opuneau rezistență. Într-adevăr, deoarece un mare număr de fugari se cui-băriseră printre aceștia, datorită lor convorbirile nu puteau începe. Germanicus izbuti în cele din urmă să cucerească ținutul întărit al Ardubei — nu însă numai prin propriile sale forțe, deși mult superioare celor ale adversarilor. Fortificația era extrem de puternică și un rîu cu ape învolburate înconjura cea mai mare parte din cîmpie, afară de o porțiune neînsemnată. Ce s-a întîmplat însă? Dezertorii, luîndu-se la ceartă cu băștinașii, care doreau să încheie pace, ajunseră la lupte sîngeroase. Femeile, cîte se aflau prinse de asediu în interiorul zidurilor fortăreței — însuflețite de idealul libertății, împotriva părerii propriilor lor bărbați, gata să îndure cele mai grele suferinți decît să cadă în robie — le veniră în sprijin. Bătălia care s-a dat a fost cumplită. În cele din urmă învinși, unii, s-au predat iar alții au fugit, răspîndindu-se care încotro. Femeile, smulgîndu-și copilașii, s-au aruncat în flăcări sau în adîneul rîului cu maluri abrupte. Și așa, după ce a căzut această puternică fortăreață și celelalte puncte de rezistență din vecinătate s-au predat

de bunăvoie lui Germanicus. După ce-a încheiat aceste operații, Germanicus s-a reîntors la cartierul general al lui Tiberius, lăsându-l pe Postumius²¹ să termine ce mai rămăsese de făcut.

16 Între timp, Baton, își trimise fiul, numit Sceuas, la Tiberius, cu misiunea să-i ofere supunerea sa și a tuturor acelora ce-i dădeau ascultare, dacă avea să obțină impunitatea. După ce câpătă asigurările de rigoare, Baton intră în timpul nopții în castrul lui Tiberius și, a doua zi, adus în fața lui Tiberius care stătea așezat pe o estradă, nu pretinse nimic pentru sine ci întinse capul, cerînd să-i fie tăiat; în schimb, pledă cu multă căldură cauza tovarășilor săi de luptă. În cele din urmă, întrebat de Tiberius: „Ce v-a determinat să vă răsculați și să ne țineți piept atîta vreme?” răspunse astfel: „Voi sînteți cei care ne-ați provocat. Căci pentru paza turmelor voastre nu trimiteți păstori și ciîni, ci trimiteți niște lupi!”. Acesta a fost sfîrșitul războiului care a costat multe vieți omenesti și s-a soldat cu o risipă și mai mare de bani. Căci pentru ducerea lui pînă la capăt au fost puse pe picior de război numeroase legiuni²², iar prada, cîtă s-a strîns, s-a dovedit neînsemnată.

17 Germanicus s-a întors la Roma ca să anunțe victoria. Cu acel prilej, Augustus și Tiberius primiră titlul de *imperator*²³, li se decernă triumful și, printre altele cinstiri au fost ridicate două arcuri de triumf pe teritoriul Pannoniei²⁴ (acestea au fost de altfel singurele onoruri acceptate de Augustus, din multele cîte s-au decretat). Germanicus primi doar însemnele triumfului²⁵, care au fost acordate și altor generali, comandanți de corpuri de armată precum și insignele preturii²⁶, dreptul de a-și exprima opiniile îndată după bărbații de rang consular²⁷ precum și privilegiul de a fi numit consul înainte de a fi împlinit vîrsta legală. Fiul lui Tiberius, Drusus, cu toate că nu participase la campanie, câpătă și el prin decret dreptul de a participa la ședințele Senatului înainte de a fi intrat în ordinul senatorial și, după ce va fi îndeplinit funcția de cvestor, dreptul de a lua cuvîntul înaintea foștilor pretori.

18 Abia fuseseră afișate aceste *senatus-consulta* cînd o veste înfricoșătoare, sosită din Germania, împiedecă ținerea festivităților. În acest timp iată ce se petrecuse în Celtica*. Romanii aveau cîteva posesiuni pe acolo, nu reunite între ele, ci cucerite la voia întîmplării (din această cauză nici n-au fost consemnate în tratatele de istorie)²⁸; soldații romani care le păzeau își ridicaseră tabere de iarnă și locuiau laolaltă, în colonii; barbarii se deprinseseră cu modul lor de viață, veneau la tîrguri și participau la adunări pașnice. Asta nu însemna că renunțaseră la obiceiurile strămoșești, la felul lor de a fi, care leera în sînge, la viața liberă și la puterea ce le-o confereau armele. De aceea, atîta vreme cît se apropiau de noile deprinderi încetul cu încetul, mergînd cu prudență, pas cu pas, nici nu observau schimbările petrecute în viața lor și nu dădeau nici un semn de neliniște. Cînd însă Quintilius Varus preluă guvernămîntul Germaniei și începu să-și exercite mandatul, dovedi un zel mult prea mare în a introduce dintr-odată numeroase prefaceri; peste toate, făcu și greșeala de a le da ordine ca la niște sclavi și pretinse tributuri ca de la populații supuse. Germanii nu au înțeles însă să-și plece capul. Cu toate că frunțașii duceau dorul fostei lor puteri iar masele prețuiau mai mult felul lor obișnuit de trai față de stăpînirea străină — s-au ferit să se ridice fătîș la luptă deoarece vedeau mulți romani staționînd pe malul Rinului, pe mulți alții locuind în propria lor țară. Pe Varus l-au primit însă ca și cum aveau de gînd să facă tot ceea ce le poruncea. Apoi îl atraseră departe de Rin, în ținutul cheruscilor, aproape de malurile Wese-rului unde, purtîndu-se cum nu se poate mai pașnic și mai frumos, îi inspirară deplină încredere, lăsîndu-l să înțeleagă că sînt dispuși să-i accepte dominația, chiar și fără ajutorul soldaților²⁹.

19 Urmarea a fost că Varus nu și-a grupat legiunile, așa cum e firesc într-un ținut dușman, ci le împărți în unități militare pe care le trimise care încotro, fie pentru că unii îi cereau ajutor, sub pretextul slăbiciunii

* Germania

lor, fie pentru a păzi locuri întărite, fie, în sfârșit, pentru a prinde bande de tâlhari sau a veghea convoaiele cu alimente. Printre conjurații de frunte care au pus la cale complotul și războiul împotriva romanilor se numărau, în primul rând Arminius³⁰ și Segimerus³¹. Amândoi aveau dese întrevederi cu Varus și luau de multe ori masa împreună. Acesta, plin de încredere și refuzînd să prevadă ceva rău, nu numai că nu pleca urechea la avertismentele tuturor acelorora care bănuiau că se petrece ceva necurat și-l sfătuiau să fie prudent — dar îi și lua în deridere, ca unii care zadarnic își fac tot felul de griji și n-au altă treabă decît să-i vorbească de rău pe germani³². Iată însă că unele triburi îndepărtate de locul unde se afla Varus încep dinadins o răscoală, pentru a-l face pe Varus să pornească împotriva lor. Planul era ca Varus, care credea că trece printr-un ținut aliat, să fie cu atît mai ușor de surprins. Dacă răzmerițele nu izbucneau toate dintr-odată împotriva lui, era firesc ca Varus să nu ia măsurile de precauție cuvenite. Lucrurile așa s-au și întîmplat. Germanii îi deschiseră calea la plecare dar nu-l însoțiră mai departe, sub cuvînt că merg să aducă întăriri și să-i vină în ajutor, cît se va putea mai repede. Ei însă își alăturară trupe care-i așteptau la loc sigur și, după ce fiecare în parte uciseră pînă la unul pe soldații romani pe care ei înșiși îi ceruseră de ne-numărate ori în ajutor — îl întîmpinară pe Varus, ajuns în inima unor păduri de nepătruns. Aici abia își declarară calitatea de dușmani în loc de supuși și înfăptuiră lucruri înfiorătoare³³.

20 Munții erau plini de prăpăstii și foarte greu de străbătut. Pădurile, atît de dese și arborii atît de înalți, încît romanii, chiar înainte de a fi atacați de dușmani, se simțeau morți de oboseală tot tăind la trunchiuri de copac, deschizîndu-și drum și întinzînd punți peste tot locul unde era nevoie. Cu ei duceau în convoi numeroase căruțe și animale de povară — ca și cînd s-ar fi aflat în timp de pace. În urma lor mergeau familiile, destul de mulți copii și femei, precum și un mare număr de slujitori. Drumul se făcea fără nici o ordine, fiecare mergînd pe unde putea. Începînd ploaia înso-

tită de un vînt puternic — vâlmașagul deveni și mai mare. Din cauza rădăcinilor și a trunchiurilor noduroase de copaci solul era lunecos și mersul pe jos un adevărat chin; pe de altă parte, vîrfurile copacilor se îndoiau și se rupeau troznind, căzînd peste nefericiții ce-și croiau cu greu drum. Profitînd de îmbulzeala în care se aflau romanii, barbarii, luîndu-i prin surprindere, năvăliră asupra lor de pretutindeni ieșind, toți deodată, din tufărișul des, ca unii care cunoșteau bine potecile. La început se mulțumiră să arunce lănci și săgeți din depărtare. Ceva mai tîrziu, cum nimeni nu riposta — mulți romanii fuseseră dealtfel grav răniți — cei ce atacau veniră tot mai aproape. Romanii, ca unii care mergeau de-a valma, amestecați printre căruțe și oameni neînarmați, nu puteau nici cum să-și strîngă rîndurile; erau și mai puțini numericește decît inamicul care-i lovea fără încetare. Suferințele lor se dovedeau nemăsurate și nu puteau răspunde cu nimic³⁴.

21 Ajunși, în sfîrșit, într-un loc mai prielnic, atît cît se putea, pe pantele unui munte acoperit cu păduri, își organizară tabăra. După aceea, în parte arseră, în parte părăsiră căruțele și poverile care nu le erau strict necesare și a doua zi o porniră iar la drum, într-o ordine ceva mai bună. Scopul lor era să atingă o porțiune de teren descoperit. Plecarea n-a fost scutită de grele jertfe de sînge. Odată porniți de la locul dezastrului, s-au îmfundat în alte păduri, unde fură nevoiți tot timpul să se apere de cei care le cădeau în spate. Cu toate acestea, nu dușmanii erau pricina celor mai mari nenorociri. Strînși cum se aflau într-un loc îngust, pentru ca laolaltă călăreți și pedestrași să poată face față atacurilor în rînduri dese — se loveau și se împiedeau cumplit între ei, precum și de arbori. În timpul celei de-a treia zi de marș, biciuiți de o ploaie torențială și în bătaia unui vînt puternic — nu mai izbutiră nici să înainteze, nici să se oprească la vreun adăpost. Pînă și armele nu le mai erau de nici un folos. Într-adevăr, nu mai puteau mînu-i cum se cuvine nici arcurile, nici lăncile, nici scuturile, a căror piele mustea de apă. Toate aceste calamități erau însă mai puțin în defavoarea dușmanilor, în mare parte ușor

înarmați și liberi să se miște nestingheriți, când înapoi când înainte. Afară de aceasta, numărul lor creștea văzînd cu ochii (căci dintre cei care mai înainte se mulțumiseră să stea și să privească, destul de mulți participau acum la lupte, cu gîndul la pradă); ei îi înconjurară cu ușurință pe romanii tot mai puțini la număr (căci pierderile fuseseră mari în luptele anterioare) și-i omorau pe capete. În fața acestei situații, Varus și ceilalți comandanți mai de seamă (unii erau și răniți), temîndu-se să nu cadă prinși sau să fie uciși de dușmanii haini, au hotărît un lucru groaznic, totuși necesar: s-au omorît.

22 Cînd vestea s-a răspîndit, nimeni, chiar cei care mai aveau ceva putere, n-a mai depus nici o rezistență. Unii, îl imitară pe comandant, alții, după ce-și zvrîliră armele, se lăsau în voia cui se nimerea să-i omoare. A fugi, oricît ar fi dorit cineva s-o facă, era peste putință. Oameni și cai totul era tăiat în bucăți, fără deosebire* . . . [Dezastrul, prin urmare, s-a petrecut fără ca nimeni să ia o contramăsură. Barbarii puseră mîna pe toate punctele fortificate, cu excepția unei singure fortărețe; opriți aici, nu mai trecură Rinul și nici nu năvăliră în Gallia. Nu se dovediră nici măcar în stare să cucerească locul întărit deoarece nu cunoșteau arta asediului iar romanii se foloseau de numeroși arcași care semănau moartea în rîndurile lor, micșorîndu-le numărul. După aceea, aflînd că romanii se pregăteau să întărească paza la Rin și că Tiberius se îndrepta împotriva lor în fruntea unei armate puternice, cei mai mulți părăsiră asediul fortificației iar cei care mai rămăseseră se îndepărtară de ziduri, ca să nu li se întîmple ceva rău în eventualitatea unor ieșiri neprevăzute a celor dinăuntru. Drumurile însă le blocară, în speranța că tot îi vor prinde pe asediații care duceau lipsă de alimente. Romanii din fortăreață, atîta vreme cît avură cu ce să se hrănească din abundență, rămaseră pe loc, așteptînd ajutoare. Cum nimeni nu-și făcea apariția și foametea se făcea simțită, se văzură nevoiți

* Lacuna în text. Urmează o completare după Zonaras, X, 37, 427, 4—18 B.

să iasă, la adăpostul unei nopți bîntuită de furtună Soldați, de fapt, erau puțini; majoritatea erau neînarmați. Trecură cu bine, la început de primele două străji ale dușmanului dar fură surprinși cînd erau gata să treacă de a treia strajă]*, căci femeile și copiii, din cauza oboselii, a fricii, a întunericii și a frigului începuseră să strige neînterupt după ajutorul celor în putere. Și poate ar fi pierit pînă la unul sau ar fi căzut prizonieri dacă barbarii, lacomi de pradă, nu s-ar fi oprit din atac. În acest fel, cei mai viguroși dintre fugari își croiră drum și izbutiră să se îndepărteze iar trompeții care-i însoțeau începură să sune cu nădejde, făcîndu-i pe dușmani să creadă (căzuse noaptea și nu mai puteau fi văzuți) că sînt prin preajmă ajutoare trimise de Asprenas. Din acele clipe barbarii încetară urmărirea iar Asprenas, înștiințat de ce se petrecea, veni efectiv în ajutorul alor săi. Mult mai tîrziu, unii prinși de război au izbutit să se întoarcă acasă, răscumpărați de familii³⁵. Într-adevăr, rudele au căpătat această permisiune cu condiția ca foștii prizonieri să rămînă în afara granițelor Italiei. Dar toate acestea s-au întîmplat după timp îndelungat³⁶.

23 Augustus, cînd a aflat despre dezastrul întîmplat lui Varus, după cîte afirmă unii istorici, și-a rupt hainele de pe el și fu cuprins de nesfîrșită jale la gîndul pierderilor suferite. De asemenea, era torturat de frica pentru soarta ținuturilor din Germania și din Gallia, și, mai mult decît atît, în imaginația lui vedea cum barbarii se pregătesc să năvălească spre Italia și Roma însăși³⁷. Mintea-i tulburată credea că nu mai existau cetățeni romani la vîrsta potrivită serviciului militar, devotați patriei, iar trupele aliaților³⁸, de la care s-ar fi putut aștepta la vreun ajutor, le considera în plină descompunere. Cu toate acestea găsi tăria să ia măsurile cerute de împrejurări. Și cum nimeni dintre cei care aveau vîrsta serviciului militar³⁹ nu mai voia să răspundă la recrutări, porunci să se facă trageri la sorti; al cincilea dintre cei care aveau mai puțin de

* Aici se termină completarea după Zonaras. Vezi B. II, p. 535.

treizeci și cinci de ani, precum și al zecelea dintre cei care aveau mai mult, erau destinați să li se confiște averea și să fie degradați din drepturile civile, după cum cădeau la sorți. În cele din urmă, cum în ciuda acestor hotărâri foarte mulți cetățeni tot nu răspundeau la apelurile lui, condamnă la moarte pe câțiva. După ce recrută câți oameni s-a putut din rîndul veteranilor și al libertților, pe calea sorților, îi trimise în mare grabă în Germania împreună cu Tiberius⁴⁰. Pe de altă parte, cum la Roma se aflau numeroși galli și ceiți* — unii, văzîndu-și liniștiți de treburi, alții, făcîndu-și serviciul în grăzile pretoriene — Augustus se temu ca aceștia să nu pună la cale vreun complot; pe militari îi trimise în insule, iar celor neînarmați le dădu ordin să părăsească Roma⁴¹.

24 Acestea, așadar, au fost măsurile pe care Augustus le-a luat în acea împrejurare. Nici una din ceremoniile prevăzute prin decret nu a avut loc, după cum nu s-au ținut nici festivitățile de rigoare. Puțin mai tîrziu, cînd sosiră vești că unele efective militare scăpaseră cu viață și că teritoriile din Germania erau îndeaproape supravegheate de garnizoanele rămase, că înamicul nu îndrăznise să se apropie de Rin, Augustus începu să se liniștească și hotărî să țină o deliberare publică asupra celor întîmplăte. După impresia lui, o catastrofă cu urmări atît de grave și de întinse nu putea fi decît un semn al mîniei divine. Afară de aceasta, ținînd seama de întîmplările extraordinare petrecute înainte și după dezastru, nutrea o teamă teribilă față de mînia divinității. Templul lui Marte, aflat în cîmpul cu același nume, fusese trăsmit; stoluri întregi de scarabei care ajunseseră în zbor pînă la Roma, fuseseră mîncăți de rîndunele, vîrfurile Alpilor s-au arătat ca și cum s-ar fi ciocnit între ele și, din ciocnire, părea că s-au ridicat trei coloane înalte de foc; cerul, adeseori parcă era cuprins de flăcări iar mai multe comete și-au făcut simultan apariția; unora li s-a părut că sulite șosite dinspre nord cădeau asupra garnizoanelor romane; roiuri de albine și-au făurit fagurii în jurul altare-

* germani

lor; o statuie a zeiței Nike, așezată în teritoriul german și întoarsă cu fața spre ținutul dușmanilor s-a răsucit spre Italia. În sfârșit, în jurul acvililor* aflate în taberele de război, s-a încins o luptă și o încăierare fără nici un rost între soldați, de parcă barbarii dădeau năvală asupra lor... Așa s-au petrecut lucrurile pe acea vreme.

25 Din aceste pricini precum și din...** ... avînd 10 e.n.
după pretură. În cel de-al doilea (an) au avut loc cele
expuse mai sus. Tiberius consacră templul Concor-
diei pe care înscrise numele său și al fratelui său, Dru-
sus, deși acesta din urmă era mort⁴². Sub consulatul
lui M. Aemilius și al lui Statilius Taurus, Tiberius, 11 e.n.
împreună cu Germanicus, care deținea funcția de pro-
consul, făcu o expediție de represalii în Celtica*** unde
trecu cîteva ținuturi prin foc și sabie, fără totuși să
iasă victorios într-o luptă propriu zisă, căci nimeni nu
le ieși în întîmpinare. Romanii nu izbutiră să supună
o nouă populație; din teamă să nu li se întîmple iarăși
o nenorocire, ei nu se îndepărtară prea mult de malu-
rile Rinului ci, rămînînd pe aproape, pînă toamna
tîrziu, sărbătoriră aici ziua de naștere a lui Augustus⁴³,
organizară curse de care, conduse de centurioni și apoi
se întoarseră în Italia. La Roma, Drusus Caesar, fiul
lui Tiberius a fost numit cvestor. În același timp au
conlucrat nu mai puțin de 16 pretori — deoarece acesta
fusesse numărul acelora care-și puseseră candidatura —
și Augustus, în împrejurările în care se afla, n-a vrut
să jignească pe nici unul dintre ei⁴⁴. Lucrul acesta însă
nu s-a mai petrecut în anii care au urmat ci — pentru
multă vreme — numărul pretorilor a rămas stabilit
la 12. Pe atunci însă așa s-a întîmplat. Ghicitorilor li
s-a interzis să mai facă cuiva preziceri de moarte, fie
între patru ochi, fie în prezența altcuiva⁴⁵; cu toate
acestea Augustus nu se preocupa cîtuși de puțin de
cele ce-l priveau personal. Merse pînă acolo că dădu
dispoziția să i se afișeze horoscopul, ca lumea să afle
în ce zodie este născut⁴⁶. Nu se mulțumi însă nici cu

* Stindardele romane.

** Lacună în text.

*** Germania.

aceste dispoziții, ci redactă o circulară către popoarele supuse prin care li se interzicea să-i mai cinstească prin decrete onorifice pe guvernatori, fie în timpul magistraturii ce-o dețineau, fie într-un interval de 60 de zile de la ieșirea lor din funcție. Măsura a fost luată deoarece unii guvernatori umblau cu tot felul de tertipuri pentru a se asigura de bune mărturii și elogi din partea provinciilor în fruntea cărora se aflaseră. Trei senatori au fost însărcinați să se ocupe de primirea ambasadelor⁴⁷ și, lucru care ar putea părea curios, îngădui cavalerilor să apară în arenă și să lupte ca gladiatori. Cauza acestei permisiuni trebuie căutată în faptul că unii cavaleri nu puneau nici un preț pe fama rea legată de jocurile de gladiatori. Cum interdicția de a participa la asemenea jocuri n-a dus la nici un rezultat, căci contravenienții puteau fi pasibili de pedepse mai grave decât cele la care erau condamnați, sau, dimpotrivă, lăsau impresia că se vor descurca ei într-un anume fel, li s-a dat libertatea de a le practica. Astfel, în loc de pedeapsa infamiei îi așepta moartea⁴⁸. Și totuși participarea cavalerilor la jocuri n-a fost cu nimic diminuată, ci dimpotrivă, succesul nemaipomenit de public ce-l aveau îi încuraja, așa că pînă la urmă Augustus însuși începu să frecventeze aceste spectacole, însoțit de pretorii însărcinați cu organizarea lor⁴⁹.

- 12 e.n. 26 După întâmplările petrecute Germanicus a primit consulatul fără să fi exercitat pretura, și îl deținu vreme de un an întreg, nu ca o simplă funcție onorifică, ei după modul cum și alți magistrați își îndeplineau obligațiile pe acea vreme. Cu toate acestea Germanicus nu înfăptui nimic demn de reținut, afară de faptul că participa la recursul celor dați în judecată, în vreme ce colegul său de consulat, Caius Capito nu se bucura de nici o atenție. Augustus, sub povara vîrstei, îl recomandă cu căldură Senatului și, prin mijlocirea acestui for*, lui Tiberius. Actul de recomandare n-a fost citit de împărat — care nu mai era în stare de așa ceva⁵⁰ — ei de Germanicus însuși, după cum era obiceiul. În continuare, Augustus a cerut se-

* Textul incert.

natorilor, luînd ca pretext războiul cu germanii, să renunțe la a-l mai saluta la el acasă și să nu se supere dacă nu va mai lua parte la banchetele lor. Nu-i mai puțin adevărat — îndeosebi de cîte ori se țineau ședințele Senatului — că Augustus era veșnic împresurat de mulțimea celor dornici să-l salute, care năvăleau în For și cîteodată și în clădirea Senatului, cu prilejul intrării sau a plecării lui din Curie. Nu găsea liniște nici în locuința sa de pe Palatin, fie că stătea așezat, ba încă și cînd era culcat. Obiceiul nu stătea numai în practica relațiilor sale cu senatorii; cavalerii, chiar și numeroși oameni din popor, îndrăzneau aceiași lucru⁵¹.

27 În ciuda vîrstei și a slăbiciunii, Augustus nu încetă să se ocupe de treburile statului. Îngădui și cavalerilor să-și pună candidatura pentru tribunat⁵². Aflînd că un grup de cetățeni scrisese pamflete batjocoritoare împotriva lui, dădu poruncă să fie căutate, strînse și arse. Ordinul a fost adus la îndeplinire de către edili, pentru pamfletele găsite la Roma, și de către magistrații locali pentru cele descoperite prin alte părți⁵³. Deoarece numeroși exilați își duceau traiul afară din locurile unde fuseseră relegați, ba unii dintre ei o duceau chiar foarte bine, nefăcînd nimic, interzise oricui fusesse pedepsit cu interdicția de foc și apă⁵⁴ să-și stabilească domiciliul pe continent sau într-o insulă aflată la mai puțin de 400 de stadii. Excepție făceau Cos, Rhodos, Sardinia și Lesbos. N-am idee pentru ce a exceptat aceste insule. Afară de aceste hotărîri dădu o dispoziție care hotăra ca nici un exilat să n-aibă voie să se mute într-alt loc, să nu posede mai mult de o singură corabie de transport în care să încapă doar 1 000 de amfore și de două bărci; în serviciul său să nu țină un număr de sclavi sau de liberi care ar fi depășit numărul de 20⁵⁵; să nu aibă la dispoziție mijloace bănești care să depășească suma de 185 000 de denari⁵⁶. Cei care ar fi încălcat aceste dispoziții precum și cei care le-ar fi dat o mîină de ajutor erau amenințați cu rigorile legii. Acestea au fost măsurile pe care le-a

* Exilul.

luat, mă refer la măsurile care merită să fie amintite într-o lucrare istorică. În plus, Augustus organiza jocuri la care au participat histrioni, altele, la care au participat cavaleri, afară de cele tradiționale. Jocurile celebrate în cinstea zeului Marte s-au ținut în Forul lui Augustus datorită inundației stadionului de către apele Tiburului; o cursă de cai și o vânătoare de animale sălbatice au contribuit la reușita spectacolului. Jocurile s-au mai repetat, în condițiile obișnuite, și Germanicus organizează uciderea a două sute de lei pe stadion. Atunci a fost ridicat și porticul denumit al Liviei, în cinstea memoriei lui Caius Caesar și a lui Lucius Caesar, prilej de a se face o consacrare oficială.

- 12—13
e.n. 28 În intervalul de timp în care consuli designați erau L. Munatius și C. Silius, Augustus, deși simula împotrivirea, preluă pentru a cincea oară conducerea treburilor publice pentru zece ani⁵⁷ și încredință din nou lui Tiberius puterea tribunicie⁵⁸. Drusus, fiul lui Tiberius, câpătă dreptul de a candida la consulat peste trei ani, fără să fi deținut magistratura preturii. Din cauza vârstei sale înaintate — care-l împiedica să mai asiste la ședințele Senatului, cu excepția unor ocazii cu totul speciale, ceru să i se acorde 20 de consilieri anuali; înainte vreme consilierii erau numiți numai pentru o perioadă de 6 luni⁵⁹. În plus, s-a dat un decret care prevedea ca toate hotărârile luate de Augustus în înțelegere cu Tiberius, cu consilierii săi, cu consulii în funcție, cu cei designați, cu nepoții adoptivi și cu ceilalți cetățeni, pe care de fiecare dată și i-ar fi ales drept consilieri, atunci când ar fi dorit să le ceară sfatul, să aibă aceeași autoritate ca și când ar fi fost sancționate de întreg Senatul⁶⁰. Odată ce obținut oficial acest drept — pe care, de altfel, îl deținea în fapt — printr-un *senatus-consultum* rezolva cele mai multe din problemele care i se prezentau pe această cale, fie și stînd culcat. Ceva mai tîrziu, cum plata impozitului de cinci la sută devenise, cum s-ar zice, o grea povară⁶¹, cum o revoltă a populației părea că va izbucni în orice clipă — trimise Senatului un mesaj prin care-l invita să caute alte mijloace de a strînge biruri. Acest gest, nu avea semnificația unei intenții de a aboli impozitul de

cinei la sută — ci, conștient că Senatul nu avea putința de a găsi ceva mai bun în loc — Augustus, chiar în ciuda voinței membrilor Senatului, dorea să-i determine să sancționeze impozitul și astfel el să fie eliberat de povara acuzațiilor. Mai mult încă, de teamă ca nu cumva Germanicus și Drusus să-și exprime părerile și să fie bănuți că sunt purtătorii lui de cuvânt, le interzise și unuia și altuia să ia cuvântul. Cu acel prilej s-au ținut multe discursuri, unele opinii au fost aduse și la cunoștința lui Augustus, consemnate pe tăblițe. Aflind astfel că oamenii erau gata să îndure orice altceva decât impozitul cu pricina, îl comută într-un impozit pus pe proprietățile agricole și pe case. De îndată, fără să comunice nimie despre cât avea să fie de mare acest impozit, sau despre modul cum avea să se perceapă, trimise împuterniciți în toate părțile, cu obligația de a consemna în scris averea particularilor și [a cetăților. Ideea lui era ca teama de a nu fi supuși la biruri mai grele încă, să-i facă pe oameni să rămână la impozitul de cinea la sută. Ceea ce s-a și întâmplat. Acestea au fost așadar unele din măsurile luate pe vremea guvernării administrative a lui Augustus]. [Xiph. 118 3—6 R. St.].

29 Cu prilejul sărbătorii Augustalia⁶², care se ținea în cinstea zilei de naștere a lui Augustus, un om, neîntreg la minte, se așază pe *sella curulis*, scaun așezat în cinstea lui Iulius Caesar⁶³ și, luând coroana acestuia, se încunună. Gestul părea a fi un semn pentru Augustus. Și într-adevăr, așa a fost. În anul următor, în care consuli au fost Sextus Apuleius și Sextus Pompeius, plecă în Campania și, după ce asistă la desfășurarea jocurilor de la Neapole, muri la Nola. S-au întâmplat multe minuni care-i prevesteau sfârșitul, deloc neînsemnate, nici greu de înțeles⁶⁴. Soarele se ascunse în întregime, o mare parte a cerului părea că a luat foc și că din înalt se prăbușesc birne înroșite în flăcări; s-au mai arătat și comete sîngerii; [Xiph. 118, 6—22 R. St.; Zon. 10, 38, p. 428]. Senatul, convocat să înalțe rugi cînd s-a anunțat că Augustus este bolnav, a găsit Curia închisă. O cucuvae, așezată pe Curie, își făcea auzit glasul. În sfârșit, fulgerul căzînd tocmai pe sta-

14 e.n.

tuia lui Augustus așezată pe Capitoliu, șterse prima literă a numelui *Caesar*, semn interpretat de auguri că în cea de-a o sută zi după această întâmplare Augustus avea să aibă parte de o soartă divină. Temeiul era că acea literă, C, indică la latini cifra 100, iar restul numelui AESAR, la etrusci înseamnă „zeu“. Aceste prevestiri au avut loc pe cînd Augustus mai trăia încă. Pentru oamenii care au viețuit după el, semnele au căpătat un anume tîlc și în privința celor doi consuli și a lui Servius Sulpicius Galba. Consulii pe atunci în funcție se înrudeau de departe cu Caesar Augustus, iar Galba, care, mai tîrziu a preluat puterea, căpătă toga virilă chiar la începutul acelei luni. Cum el a fost primul împărat după stingerea neamului lui Augustus, s-au găsit unii care să pretindă că toate acestea nu s-au petrecut la întâmplare, ci așa cum a hotărît pronia cerească.

30 Prin urmare Augustus îmbolnăvindu-se, se săvîrși din viață. Livia a fost întrucîtva bănuită de a-i fi grăbit moartea, deoarece împăratul se dusesse pe ascuns să-l vadă pe Agrippa în insula unde era exilat cu intenția, pe cît se părea, să ajungă la o deplină înțelegere⁶⁵. Din teamă — după cîte se spunea — ca nu cumva Augustus să-l readucă la domnie, otrăvi niște smochine coapte dintr-un loc cu pomi pe unde Augustus obișnuia să se plimbe și să culeagă smochine; se mai zicea că ea mîncase împreună cu el fructele neatinse de otravă iar lui îi oferise pe cele otrăvite. Fie că așa au stat lucrurile, fie altfel, Augustus, cînd s-a îmbolnăvit, strînse laolaltă pe cei care-i erau prieteni și, după ce le spuse tot ce era necesar de spus, la urmă rosti aceste cuvinte: „Am preluat o Romă de cărămidă, vă las o Romă de piatră!“ Această observație nu se referea îndeosebi la clădirile Capitalei, ci la puterea formei de guvernămînt. Cerînd de la asistență să-l aplaude, întocmai actorilor de comedie, de parcă s-ar fi ajuns la sfîrșitul unei piese de teatru, Augustus continuă să spună tot felul de glume despre viața omenească. Și așa își dădu sfîrșitul la 19 august, ziua în care pentru prima oară a deținut funcția de consul⁶⁶, după ce a trăit 75 de ani, 10 luni și 26 de zile (căci se născuse la

23 sept.). După bătălia de la Actium a trăit 44 de ani fără 13 zile.

31 Sfirșitul nu i-a fost anunțat de îndată. Livia temându-se de izbucnirea unor mișcări, cîtă vreme Tiberius se afla încă în Dalmația, a ținut ascunsă moartea lui Augustus, pînă la sosirea fiului ei. Acestea sînt mărturiile celor mai numeroși și mai demni de încredere dintre istorici, după alții însă, Tiberius s-a aflat alături de Augustus în timpul bolii acestuia și a primit de la împărat anumite instrucțiuni⁶⁷. Corpul lui Augustus a fost purtat pe umeri de frunțașii fiecărui oraș de la Nola pînă la Roma, schimb după schimb; cînd cortegiul a ajuns la Roma, cavalerii preluînd sicriul, l-au introdus noaptea în capitală. A doua zi a avut loc o ședință a Senatului. Senatorii au venit îmbrăcați în haină de cavaler iar demnitarii în haină de senatori, fără *toga praetexta*. Tiberius și fiul său, Drusus, îmbrăcaseră o togă de culoare închisă, confecționată după modelul îmbrăcămintei obișnuite*. Ei arseră tămîie în timpul sacrificiului fără însă să folosească un aulet. Majoritatea senatorilor erau așezați la locurile lor obișnuite, numai consulii erau așezați pe bănci, unul, pe banca pretorilor, celălalt, pe banca tribunilor. Tiberius a fost apoi absolvit de culpă pentru că, contrar obiceiului, atinsese cadavrul⁶⁸ și îl însoțise**.

32 Dispozițiile testamentare ale lui Augustus au fost citite de Polybos, unul dintre libertii săi, ca și cînd nu s-ar fi convenit ca un asemenea act să fie citit de un senator⁶⁹. După cîte afirmă unii istorici a lăsat prin testament două părți din averea sa lui Tiberius iar restul a fost moștenit de Livia. Pentru ca și soția să se bucure de o parte din averea sa, Augustus ceruse îngăduința Senatului să-i lase Liviei prin testament atîta cît am menționat, în ciuda prevederilor legii. Aceștia erau moștenitorii notați în testament. Afară de ei Augustus dăduse dispoziția să fie atribuite mari sume de bani și proprietăți la o mulțime de alți oameni, fie rude, fie străini, nu numai cavaleri și senatori, ci chiar

* În text: care se poartă în Forum.

** Lacună în text (ms. K).

și regi. Plebei îi lăsa zece milioane de denari, fiecărui soldat pretorian 250 de denari iar soldaților din gărzile civile jumătate din această sumă. Celorlalți soldați care aparțineau armatei de cetățeni* le revenea 75 de denari. Afară de aceste donații lăsa cu limbă de moarte ca toate bunurile acelor copii ai căror părinți îl instituiseră tutore, copiii fiind încă în fragedă vîrstă, să le fie restituite la vîrsta bărbăției pînă la ultimul ban, împreună cu venitul respectiv, lucru pe care dealtfel îl făcea și pe cînd era în viață⁷⁰. Într-adevăr, dacă cineva avea urmași îl ruga să-i preia succesiunea, copiilor solicitantului, dacă erau cumva maturi, le încredința de îndată întreaga moștenire; dacă nu, le-o dădea ceva mai tîrziu. Arătîndu-se într-o astfel de lumină față de copiii altora, nu a rechemat-o din exil pe propria lui fiică, deși i-a lăsat ceva avere, și a interzis să fie înmormîntată în acelaș monument funerar cu el. Iată dorințele lui Augustus pe care le-a dezvăluit testamentul.

33 Au mai fost apoi aduse patru suluri de manuscris pe care le-a citit Drusus. În primul *volumen* erau consemnate instrucțiuni privitoare la funeralii; în al doilea, toate faptele cîte le săvîrșise în viață, însemnări care poruncise să fie gravate pe plăci de aramă, ce urmau să fie așezate în fața monumentului său funerar⁷¹; în al treilea se găsea o dare de seamă asupra armatei, veniturilor și cheltuielilor publice, asupra cantității de bani aflată în tezaur și multe altele de același fel, legate de probleme de conducere; al patrulea sul conținea instrucțiuni și recomandări către Tiberius și către popor, între altele și recomandarea ca eliberările de sclavi să nu devină prea numeroase, ca nu cumva orașul Roma să se umple de o mulțime pestriță; în același sens sfătuia ca în listele de cetățeni să nu fie înscrși prea mulți noi veniți, așa încît să se păstreze o diferență netă între cetățenii romani și supușii lor⁷². Există de asemenea și îndemnul ca treburile publice să fie încredințate tuturor celor capabili de a le înțelege și aduce la îndeplinire cu clauza să nu fie date pe mîna

* Soldații încadrați în legiuni, toți cetățeni romani.

unuia singur. Substratul acestei clauze era ca nimeni să nu ajungă să aspire la tiranie nici ca, odată cu căderea acestuia, statul să aibă de suferit. A emis și părerea, adresată urmașilor săi, că ar fi potrivit să se mulțumească cu starea de lucruri pe atunci actuală, și să nu caute în nici un chip să extindă stăpînirea poporului roman. El spunea că va fi foarte greu să se asigure paza imperiului și că, lăcomia de mai mult, putea pune în primejdie de moarte însăși ființa statului. De fapt, Augustus respectase această conduită întotdeauna, nu numai în discursurile ce le ținea, ci și în măsurile luate. De cîte ori se ivise prilejul să anexeze teritorii aparținînd popoarelor barbare, nu a fost de acord. Iată așadar care au fost recomandările sale.

34 După aceasta s-a pornit convoiul funebru. Se construiseră un pat de fildeș și aur, împodobit cu țesături roșu purpură și aur. Cadavrul lui Augustus era așezat într-un sicriu sub acest pat, ascuns la vedere. În schimb un chip de ceară, îmbrăcat în toga triumfală, înfățișîndu-l pe Augustus, se afla sus pe pat. Această figură de ceară a fost pornită de la Palatin, dusă pe umerii unor magistrați în funcție; [Xiph. 120, 7—121, 32] o alta, turnată în aur, a părăsit clădirea Senatului iar a treia a fost dusă pe un car, cu mare alai. După aceste figuri urmau chipurile strămoșilor lui Augustus, chipurile celorlalte rude care încetaseră din viață, excepție făcînd chipul lui Caesar, deoarece el fusese trecut în rîndul semizeilor. Se mai găseau și chipurile tuturor acelor romani care, începînd cu însuși Romulus, se numărau printre oamenii de vază, indiferent în ce domeniu se făcuseră ei cunoscuți. Toate neamurile cîte fuseseră supuse de Augustus și anexate imperiului erau reprezentate prin participanți îmbrăcați în costumele regiunii de unde veneau. După aceea urmau reprezentanții altor neamuri, despre care s-a mai vorbit în cursul acestei povestiri istorice. După ce patul a fost expus în fața tribunei oratorilor, Drusus, suit pe tribună a citit un discurs funebru. De la înălțimea altor tribune⁷³, și anume tribunele Iuliene, Tiberius, împunternicit printr-un decret emis de Adunarea Poporului, pronunță următorul discurs⁷⁴:

35 „Cele ce trebuiau rostite asupra personalității divinului Augustus de către cetățeni particulari și de către rude au fost rostite de către Drusus. Deoarece însă Senatul, cuminte chibzuind, a hotărît să-l onoreze, într-un fel oarecare și printr-un discurs oficial, sînt conștient că îmi revine mie sarcina de a pronunța discursul aici, în fața voastră, mai ales că am și primit această însărcinare (cine, într-adevăr să fie mai îndreptățit decît mine, fiul și urmașul lui, să încerce a-i face elogiul funebru?); aceasta nu înseamnă că posed și curajul necesar — într-atît mă simt de prejos și față de aprecierea ce-o aveți față de Augustus și față de meritele sale. Dacă aș fi avut de vorbit în fața unor străini m-aș fi temut nespun ca nu cumva ei să judece faptele defunctului pe măsura cuvîntării la care asistă; așa însă, pentru mine este o mare mîngîiere sufletească că voi ține cuvîntarea în fața voastră, care cunoașteți cu de-amănuntul situația, oameni greu încercați, care tocmai din această pricină l-ați considerat pe Augustus demn de elogiul ce i s-a hărăzit. Veți judeca, așadar, marile însușiri ale lui Augustus nu după cele ce voi fi spus eu, ci după cele ce știți voi înșivă, ajutîndu-mă la nevoie cu unele adăugiri atunci cînd voi fi scăpat ceva din cele petrecute. În acest fel, elogiul ce-l voi pronunța va deveni cu adevărat un elogiu public, adus de noi toți, mie revenindu-mi rolul conducătorului de cor, care dă intrările, iar vouă execuția părților cîntate, după indicația mea. Nu am de ce să mă tem în privința părerii voastre asupra neputinței mele de a corespunde nobilei voastre năzuințe, nici asupra primejdiei că veți pizmui înaltele calități ale defunctului, care vă depășeau. Cine oare nu știe acest lucru, anume că toți oamenii reuniți laolaltă tot n-ar izbuti să aducă laude demne de cel ce-a fost Augustus? și că toți, de nimeni siliți, i-ați acorda de îndată insignele triumfului, nu numai senini la suflet, dîndu-vă seama că nimeni dintre voi n-ar putea să-l egaleze, ci și dintr-un sentiment de caldă afecțiune față de înaltele lui însușiri, care vă depășesc. Cu cît vi se va părea mai presus de voi, cu atît mai mult vă veți da seama de valoarea binefacerilor primite din partea lui așa încît, conștienți de distanța ce vă desparte de Augustus oricît umbră de invi-

die se va spulbera și, dimpotrivă, în inimile voastre se va naște un profund respect pentru tot binele de care v-ați bucurat din partea lui.

36 Voi purcede din acel moment în care și el a început să ia în mână conducerea treburilor publice, adică din fragedă tinerețe. Iată, într-adevăr, una din cele mai însemnate realizări ale lui Augustus. Abia trecut de vârsta copilăriei, la începutul adolescenței, în tot acel timp în care administrația statului se afla în mîna fermă a aceluia semi-zeu care a fost Caesar, admirabil diriguitor, Augustus și-a văzut de carte⁷⁵. Mai tîrziu, după tulburările adînci care au răsturnat toate așezările în urma complotului căruia i-a căzut victimă Iulius Caesar, s-a dovedit în stare să-și răzbune părintele și totodată să vă întindă un braț protector fără teamă de marele număr al dușmanilor ce-i avea, de copleșitoarele sarcini ce-i stăteau în față, fără să se lase intimidat de propria lui vîrstă, care număra atît de puțini ani. De fapt, Alexandru Macedon sau Romulus al nostru, recunoscuți că au săvîrșit fapte demne de laudă, deși încă foarte tineri, vă întreb, ce-au făcut ei să se poată compara cu realizările lui Augustus? Voi trece însă peste meritele acestor personalități pentru a nu fi bănuît că intenționez să micșorez, în ochii voștri, valoarea lui Augustus fie printr-o comparație, fie printr-o confruntare, mai ales cînd voi cunoașteți cum stau lucrurile tot atît de bine ca și mine. Am convingerea că voi părea că procedez just numai în cazul cînd l-aș compara pe Augustus doar cu Heracles iar înfăptuirile sale cu isprăvile acestuia. Totuși, m-aș îndepărta simțitor de subiect în măsura în care Heracles, copil fiind, a ucis niște șerpi, ca bărbat o căprioară oarecare și un mistreț și, pe Iupiter! fără voia lui, urmînd o poruncă, a mai ucis și un leu. Augustus, să ținem seama, pe deplin conștient, a luptat și a desfășurat o activitate de legislator nu printre fiare, ci printre oameni, a salvat statul în adevăratul înțeles al cuvîntului și el însuși a strălucit ca un astru. Iată pentru care merite voi l-ați ales general⁷⁶ și l-ați numit consul⁷⁷ la o vîrstă cînd cei mai mulți tineri nu vor să-și facă nici serviciul militar.

37 Acesta este începutul carierei politice a lui Augustus și de aici va purcede elogiul meu despre el. După această perioadă, văzînd deplinul acord la care ajunsese cu majoritatea cea mai puternică a Adunării Poporului și a Senatului, în vreme ce Lepidus, Antonius și Sextus Pompeius, ca să nu-i mai amintesc pe Brutus și pe Cassius, nu se bucurau decît de sprijinul unor nemulțumiți — de teamă ca nu cumva statul, supus concomitent mai multor războaie civile să nu devină pradă unor grave disensiuni și tulburări care să-l ducă în pragul prăbușirii, așa încît nicicum să nu se mai poată reface — a luat cele mai înțelepte și mai cuminiți măsuri în favoarea poporului. Luînd conducerea fracțiunii celei mai puternice — deși aceștia guvernau despotice Roma — alături de ei s-a războit împotriva celorlalți. Izbutind să-i lichideze pe aceștia din urmă, ridicîndu-se din nou la luptă ne-a eliberat și de oprinerea acelorora. Drept e că s-a hotărît, în ciuda voinții lui, să le dea pe mîna cîțiva adversari, dar a făcut-o numai în scopul de a salva pe mult mai mulți alții. De asemenea, s-a hotărît ca într-un fel oarecare să înfrunte cu sînge rece și pe rînd fiecare grupare dușmănoasă așa încît să nu se vadă nevoit a susține lupta împotriva tuturor deodată. Din toate acestea n-a avut nici un cîștig personal. Nouă însă, tuturor, ne-a adus servicii strălucite. La ce ar folosi ca cineva să lungească vorba asupra înfăptuirilor lui Augustus din timpul războaielor civile și din timpul războaielor purtate pe meleaguri străine? Unele, de la bun început, nici cînd n-ar fi trebuit să izbucnească, celelalte, în schimb, dacă luăm în considerare cîștigurile aduse, ne oferă mult mai bine decît orice alt discurs dovada limpede a foloaselor de care ne bucurăm. Afară de acestea, dacă ținem seama că majoritatea acestor realizări sînt opera norocului¹⁸, realizări care implică și participarea unui imens număr de cetățeni și aliați, indiscutabil că Augustus împarte cu aceștia gloria rezultatelor. Nu este exclus ca să se găsească și alte fapte comparabile cu acestea. Prin urmare, nu le voi lua în considerare. Dealtfel, puteți pretutindeni și să le vedeți și să le citiți, fie sub formă scrisă, fie gravată. Dar adevăratele acțiuni care aparțin numai lui Augustus, care n-au fost aduse la împlinire

de nimeni altcineva, precum și faptul că a salvat Roma din numeroase și felurite pericole, pentru a nu mai vorbi de cât de bogată și puternică a lăsat-o, ei bine, numai pe acestea singure le voi lua în discuție. Odată rostite, cuvintele mele îi vor aduce un renume diferit de oricare altul și vor procura celor mai în vîrstă dintre noi o bucurie pură, iar celor mai tineri o lecție exactă despre caracterul și structura formei de guvernămînt.

38 Acest Augustus, așadar, pe care din aceste motive l-ați socotit demn de acest cognomen⁷⁹, de îndată ce s-a văzut descătușat de povara războaielor civile în timpul cărora a luat anumite măsuri și a suferit nu cele ce-a vrut el, ci așa cum a crezut de cuviință divinitatea, la început, întru nimic asemănător lui Sulla, cel denumit Fericitul, a salvat viața celor mai mulți dintre adversarii săi care supraviețuiseră încercărilor. Ca să nu-i înșir pe toți, cine nu-l știe pe Sossius, sau pe Scaurus⁸⁰, fratele lui Sextus? cine nu-l cunoaște pe Lepidus, care a trăit atîta amar de vreme după înfrîngerea suferită și care toată viața a continuat să rămînă mare pontifex? Apoi, după ce i-a onorat pe cei care s-au aflat de partea lui cu numeroase și mari distincții, nu le-a îngăduit nici să înfăptuiască ceva prin care să-și manifeste orgoliul, nici să întreacă măsura. Cunoașteți doar prea bine în această privință, printre alții, și pe Maecenas și pe Agrippa așa încît să nu mai fie nevoie să-i înșir. Iată, așadar, Augustus a avut aceste două însușiri neîntîlnite, la alte personalități. Desigur, cunosc anumiți oameni politici care și-au cruțat dușmanii și cunosc și pe alții, care n-au îngăduit partizanilor ce-i aveau să facă abuzuri. Dar luați seama, aceste două calități nu s-au aflat niciodată pînă acum reunite în una și aceeași persoană. Dovada celor spuse, Sulla și Marius și-au revărsat ura pînă și asupra copiilor acestora care au luptat împotriva lor⁸¹. Mai este oare necesar să amintesc de bărbați, de mai mică importanță? Pompeius și Caesar — pentru a spune lucrurilor pe nume — s-au abținut de la asemenea măsuri, dar au îngăduit prietenilor ce-i susțineau să facă multe lucruri potrivnice celor ce le dicta conștiința, Augustus

însă a amestecat și a contopit în așa măsură ambele însușiri, încît a izbutit să dea înfățișarea unei victorii, înfrîngerii suferite de adversarii săi și să aureoleze cu un nimb de fericire meritele acelor care au luptat alături de el.

39 După ce a îndeplinit toate acestea și a potolit prin marea sa înțelegere pentru slăbiciunile omenеști orice rămășiță de răzvrătire, după ce a liniștit prin binefaceri soldățile care cîștigase victoria — deși ar fi putut, ca rezultat al succeselor sale, datorită forței armelor și a bogățiilor, să devină singurul stăpîn necontestat a tot ce poseda — devreme ce prin însași întorsătura lucrurilor și era, de fapt, stăpîn, ei bine, el n-a vrut s-o facă. Dimpotrivă, întocmai unui medic priceput, care ia în primire corpul unui bolnav și îl însănătoșește, v-a înapoiat absolut totul, după însănătoșire. Măreția acestei atitudini ați putea-o cîntări cu atît mai bine dacă vei ține seama că și Pompeius cît și Metellus⁸², acesta din urmă în plină înflorire, au fost lăudați de părinții noștri pentru faptul de a-și fi licențiat nesiliți de nimeni armatele de sub comanda lor. Prin urmare, dacă acei bărbați, avînd la dispoziție o mică forță armată, și aceasta doar ocazională, ca să nu mai pomenim de adversarii lor, care nu le-ar fi îngăduit să procedeze în alt chip, dacă ei au acționat așa, atrăgîndu-și bine meritate laude, cum de-ar putea cineva să se ridice pînă la măreția sufletească a lui Augustus, care, stăpîn peste toate oștile voastre, nesfîrșite ca număr, peste toate bogățiile, imense cantitativ, fără motiv de a se teme sau de a suspecta pe cineva, dispune de o deplină libertate de a governa singur, bucurîndu-se de sprijinul nelimitat al tuturor? El însă n-a crezut de cuviință să profite de situație și a depus în fața voastră și puterea armată, și provinciile și banii. Iată deci motivul pentru care n-ați avut nici o neplăcere, voi cei care bine ați procedat și înțelept ați judecat, voi cei care nu l-ați lăsat să redevină un simplu particular. Deoarece erați ferm convinși că forma de guvernămînt republican n-ar fi putut nici cînd să fie compatibilă cu înfăptuiri atît de grandioase, în vreme de conducerea unică⁸³ a unui bărbat de stat era

singura în stare să le fi păstrat, n-ați fost nici de părere să vă întoarceți în chip formal la libertate, în realitate⁸⁴ la lupte interne, și, preferînd înaintea tuturor pe acela pe care ați ajuns să-l prețuiți pentru activitatea lui, l-ați silit să rămînă pentru un timp oarecare în fruntea voastră. După ce l-ați pus astfel la o încercare cum nu se poate mai grea, l-ați forțat cu vigoare să rămînă la conducerea tuturor treburilor obștești pentru a doua, a treia, a patra și a cincea oară.

40 Și ați avut dreptate. Cine oare n-ar prefera să stea deoparte, bine sănătos, fără nici o preocupare, să se simtă fericit, la adăpost de pericole, să se bucure cu prisosință de binefacerile unui guvernămînt de ale cărei griji este scutit? Dar cine oare a guvernat mai bine decît Augustus, propria lui casă și nu numai atît, ci și puzderia de oameni pe care-i diriguește? El a fost acela care și-a luat sarcina de a veghea și salva provinciile unde se iviseră greutăți și unde bîntuia războiul, acela care v-a încredințat și celelalte provincii, unde domnea pacea și liniștea. Tot el a întretinut în permanență un mare număr de trupe gata să sară în apărarea voastră, nu le-a folosit împotriva nici unuia dintre voi cu gânduri de răzbunare, ci dimpotrivă, din soldați a făcut străjeri care răspîndesc groaza în rîndurile străinilor și care par dezarmați, pașnici, cînd e vorba de populația de pe la noi. Mai mult încă, n-a ridicat dreptul senatorilor de a se bucura de tragerea la sorți a înaltelor comandamente. Departe de așa ceva, pentru merite deosebite, le-a acordat și distincții. În adunările deliberative, nu numai că n-a interzis deplina libertate a votului, ci a acordat și siguranța personală în cazul exprimării opiniilor. A mutat cercetarea unor procese ținînd de competența juridică a Adunării Poporului, care ridicau mari dificultăți, la aceea a unor tribunale de înaltă calificare, păstrînd pentru Adunare înaltă cinstire a Comițiilor și, prin mijlocirea Comițiilor, i-a învățat pe cei din Adunare să prefere iubirea pentru oameni în locul celei de arginți. Tăind din rădăcină nesănătoasa ambiție de a vîna magistraturi, le-a insuflat oamenilor sentimentul nobil al responsabilităților. Și-a mărit cu chibzuință fondurile averii perso-

nale pe care a cheltuit-o pentru nevoile publice. A vegheat cu luare aminte asupra veniturilor publice, ca și cum ar fi fost ale sale, și le-a economisit, ținând seama că aparțineau altora⁸⁵. A restaurat toate monumentele care suferiseră stricăciuni, fără să atingă cu nimic renumele acelora care le ridicaseră. A ridicat din nou multe altele, unele în propriul său nume, altele în numele altora, fie interesându-se personal, fie lăsând construcțiile în grija altora. În toate ținea seama de interesul obștesc, fără să manifeste sentimente de invidie față de renumele celor care contribuiau la aceste lucrări. Urmărind fără cruțare purtarea tru-fașe a celor din propria sa casă⁸⁶, se arăta plin de ome-nească înțelegere față de greșelile altora. Nearătînd nici un fel de pizmă, a îngăduit oricui dădea dovadă de in-diferent ce merit, să-i fie egal, și n-a fost auzit că adre-sează critici celor ce-și duceau viața în alt chip. Din-tre cei care au conspirat împotriva lui nu i-a judecat și pedepsit decît pe cei care într-adevăr nu mai aveau de ce să trăiască. Cît despre ceilalți i-a tratat în așa fel încît de atîta amar de vreme nimeni n-a mai fost acu-zat de conspirație nici pe drept, nici pe nedrept. Nu-i nimic de mirare că s-au urzit odinioară comploturi îm-potriva lui (nici măcar zeii nu-s aidoma pe placul tu-turor). În schimb, virtutea celor făcuți să fie niște conducători buni, strălucește nu datorită răului pe care ceilalți îl pun la cale, ci în primul rînd, din înțelep-tele lor înfăptuiri.

41 Am relatat, cetățeni, recapitulînd, cele mai în-semnate și mai frumoase acțiuni ale lui Augustus; într-adevăr, dacă cineva s-ar încumeta să înșire una cîte una aceste fapte, în mod riguros, ar avea nevoie de cîteva zile. Afară de aceasta, știu prea bine că, ascultîndu-mă în timp ce rosteam aceste puține evocări, ele v-au redeșteptat în minte și toate cîte sînt legate de asemenea întoarceri în trecut, așa încît, într-un fel oa-recare, s-ar părea că am vorbit și despre acestea. Nu bănuiesc că în cele ce am rostit despre Augustus s-ar întrezări intenția de a umfla lucrurile și n-am imprê-sia că voi, auditoriul meu, ați fi fost dornici să pro-cedez în așa fel. Rostul acestei cuvîntări s-a mărginit

la glorificarea mărețelor și frumoaselor lui înfăptuiri, așa ca amintirea lor să nu se șteargă nicicînd din inimile voastre. Căci cine oare dintre senatori poate să-l uite? După ce a înlăturat tăind în carne vie tot ce era putred în ordinul senatorial ca urmare a răzvrătirilor, fără să atingă interesele nimănui, prin însuși acest act a lărgit importanța celor rămași în acest ordin, le-a înălțat prestigiul, prin mărirea censului⁸⁷, și i-a îmbogățit prin daruri bănești. Le-a dăruit drept de vot egal cu al său în deliberări și a știut întotdeauna să ajungă cu ei la deplină înțelegere. Fie în Senat, fie la locuința lui particulară, datorită vîrstei înaintate sau slăbiciunii fizice, adresîndu-se cînd unora cînd altora, i-a invitat să se sfătuiască cu el în privința tuturor problemelor de importanță majoră și de primă necesitate. Care roman oare ar putea uita toate acestea? El a fost doar acela care le-a procurat monumente, avuții, lupte de gladiatori, jocuri de circ, imunitate, belșug a celor necesare vieții, siguranță, nu doar aceea față de dușmani și de năpaste, ci și aceea față de întîmplările nefaste care curg zi și noapte trimise de voința zeilor. Și care aliat oare, bucuros că are parte de o libertate ferită de primejdii, de o alianță lipsită de povara despăgubirilor, încheiată cu el? Și care dintre populațiile supuse? niciuna n-a avut de suferit insulte sau atacuri. Cum de este cu puțință să fie dat uitării un om fără mari mijloace materiale ca particular, dar avut cînd era vorba despre interesul public, fire strînsă cu sine, dar largă cu privire la alții? El care pentru binele vostru nu precupețea nici o oboseală, înfrunța orice primejdie, se simțea stînjenit vîzîndu-se dus cu alai cînd părăsea Roma sau întîmpinat cu urale cînd se întorcea. În timpul serbărilor primea pînă și oameni din Adunarea Poporului la el acasă iar în activitatea de toate zilele aducea Senatului salutul său chiar în sala unde se țineau dezbaterile. Ce să mai spunem despre numărul și despre exactitatea în redactare a acelor legi care au adus celor asupriți o destul de însemnată alinare, fără să prejudicieze în chip inuman pe asupritori? Dar despre premiile acordate celor ce se căsătoresc și dau naștere la urmași? Să ne amintim și de premiile distribuite soldaților fără încălcarea intereselor cuiva. A

știut de asemenea să se oprească la acele cuceriri pe care a fost nevoit să le facă, o singură dată, și n-a vrut să adauge nici o alta; căci știa că stăpînirea aparentă a cît mai multor teritorii nu însemna altceva decît pierderea și a acelor pe care le avea. Întotdeauna participa afectiv, din toată inima, la bucuriile și durerile prietenilor săi, se interesa de distracțiile și de preocupările lor, acorda deplină libertate de expresie tuturor celor care erau în stare să aducă ceva folositor. Găsea oricînd o laudă pentru cine spunea adevărul și ura pe cei ce-l linguseau. Împărțea cu mărinimie în dreapta și-n stînga bani din propriile sale fonduri, iar toate bunurile materiale ce-i erau lăsate prin testament de unii care aveau copii, le reînapoia acestora. Și atunci, vă întreb, cum de-ar putea fi învăluit de uitare?

Pentru toate acestea l-ați numit pe drept cuvînt conducător și părinte al patriei⁸⁸ și, alături de multe alte cinstiri, l-ați ales consul de nenumărate ori, dovedindu-i în acest fel prețuire. În cele din urmă l-ați ridicat la rangul unui erou⁸⁹ și l-ați proclamat ființă nemuritoare. Așadar, nu se cuvine ca noi să-l plîngem. De datorita noastră este să-i redăm naturii trupul, în vreme ce-i venerăm spiritul, întocmai ca pe acela al unui zeu⁹⁰.

42 Iată cuvîntarea citită de Tiberius. După aceea, patul funerar purtat pe umerii aceluiași senatori care-l aduseseră mai înainte, trecu prin arcul de triumf, conform cu decretul dat de Senat. În fruntea cortegiului păseau senatorii, soțiile lor, urmați de garda pretoriană și de restul populației, aș putea spune de toată suflarea Romei⁹¹.

Cînd trupul a fost așezat pe rug în cîmpul lui Marte, li s-a dat întîietate preoților să facă înconjurul rugului, au urmat cavalerii, atît acei înrolați în legiuni cît și ceilalți, apoi, soldații din gărzile orășenești înconjurară și ei rugul în pas alergător, unii aruncînd peste cadavru toate însemnele de merit pe care le căpătaseră chiar din mîna lui Augustus pentru vitejia lor. După aceste onoruri, centurioni care țineau în mînă torțe aprinse, așa cum hotărîse un decret al Senatului, au aprins focul. În timp ce rugul ardea, o acvilă căruia i s-a dat drumul

chiar de pe rug, se înălța în larg, închipuind sufletul lui care se ridică spre ceruri. Când toate s-au terminat, lumea a plecat. Dar Livia a rămas cinci zile, însoțită de cavalerii de frunte — pentru a culege osemintele lui Augustus și a le depune în monumentul funerar.

43 Pentru bărbați, conform datinei, doliul ținu puține zile, pentru femei, în urma unui decret se hotărî să țină un an întreg. Adevărul însă este că pentru moment nu prea mulți au ținut doliu, mai târziu însă, toată lumea. Augustus, fără osebite, era accesibil pentru oricine și ajuta pe nenumărați cu bani. Își stima și-și onora din tot sufletul prietenii și făcea haz de libertățile ce ei și le îngăduiau față de el. La exemplele de mai sus mai adăugăm unul: atunci când Athenodoros s-a lăsat dus într-un șir de încăperi destinate numai lui Augustus, într-o litieră cu perdelele trase, în locul unei femei oarecare, a sărit dintr-odată, cu sabia în mână, și a zis: „nu te înfiori la gîndul că cineva poate pătrunde pînă la tine în acest fel și să te omoare“? Departe de a se supăra, Augustus, s-a arătat recunoscător⁹². Iată ce fel de amintiri a lăsat în urma sa Augustus. Față de cei ce-l supărau, mînia lui nu era implacabilă și obișnuia să-și țină cuvîntul dat pînă și față de cei ce nu meritau. Astfel, un anume Corocottas, un tîlhar care bîntuia Iberia fără să-i pese, l-a întăritat într-atîta pe Augustus încît acesta a proclamat că va da suma de două sute cincizeci de mii de denari aceluia care i-l va aduce prins de viu. Mai târziu, cînd tîlharul i s-a predat de bună voie, nu numai că nu i-a făcut nici un rău, dar a poruncit să i se dea și suma făgăduită. Datorită acestei comportări cît și faptului că a introdus în guvernămîntul monarhic forme ale celui republican a păstrat pentru romani libertatea, le-a asigurat prestanță și securitate pînă într-acolo că la adăpost de excesele mișcărilor populare dar și de cele ale tiraniei au trăit într-o atmosferă de libertate, bucurîndu-se de o monarhie moderată, supuși ai unui împărat, dar nu sclavii lui, guvernați după norme de viață republicană fără a fi victimele războiului civil. Iată pentru ce oamenii l-au jelit amar.

44 Dacă se mai găseau unii care-și aduceau aminte de cele mai dinainte, adică de cele întâmplate în timpul războaielor civile, le puneau pe seama necesității situației atunci actuale și credeau de cuviință să-i judece comportarea numai din momentul în care a devenit cu adevărat stăpîn. Într-adevăr, începînd din acel moment comportarea lui Augustus s-a dovedit total diferită. Acest lucru poate fi mărturisit de oricine s-ar arăta dispus să urmărească cu atenție fiecare din acțiunile lui în parte. Pe scurt, luînd în considerare tot ce-a făcut, aștern în scris părerea că el a fost acela care a pus capăt tuturor mișcărilor interne, că a reorganizat într-un chip cum nu se poate mai fericit guvernămîntul și l-a întărit considerabil. Așa încît, chiar dacă mai tîrziu au mai izbucnit ici, colo, răzmerițe, cum se întîmplă cînd te aștepți mai puțin, drept este să dai vina pe împrejurări, și nu pe Augustus. Îndelungata lui domnie nu a contribuit mai puțin la bunul său renume. Dintre bărbații de stat de pe vremea republicii cei mai mulți și mai renumiți muriseră. Cei care le-au urmat, nemai cunoscînd ce înseamnă guvernămîntul republican, educați chiar dacă nu în întregime, dar în cea mai mare parte în condițiile de viață ale timpului ce-l trăiau, nu numai că nu le urau — de vreme ce se deprinseseră cu ele — dar se simțeau chiar foarte bine, dîndu-și seama că erau superioare și mai sigure decît cele despre care auzeau.

45 Acest lucru l-au știut mulți încă de pe cînd Augustus trăia, dar l-au resimțit cu mult mai puternic după dispariția sa din viață. Este doar un lucru omenesc să nu guști așa cum s-ar cuveni clipele bune de fericire, ci mai ales să le duci dorul cînd vin necazurile. Așa s-au petrecut și pe atunci lucrurile privitoare la Augustus. După ce-au avut prilejul să aibă o tristă experiență cu domnia lui Tiberius care a urmat lui Augustus, fără să-i semene, oamenii începură să se întorcă cu gîndul către acesta. Cei îndreptățiți să judece ceea ce se întîmpla au putut de îndată să-și dea seama de schimbarea situației. Consulul Pompeius, ieșind în întîmpinarea aceluia care purtau trupul lui Au-

gustus a primit o lovitură la picior și după aceea* a fost nevoit să fie transportat într-o litieră. Chiar din prima zi când a avut loc o adunare a Senatului, după moartea lui Augustus, o bufniță a venit iarăși să se așeze pe acoperișul Curiei scoțind neîncetat sunete neplăcute. În genere, cei doi monarhi s-au deosebit într-atît, încît unii istorici și-au îndreptat bănuielile spre Augustus cum că dinadins l-a ales pe Tiberius drept succesor, deși îi cunoștea prea bine firea, numai cu gîndul să atragă asupra-și laude⁹³. Dar aceste păreri nu au început să se răspîndească decît mai tîrziu.

46 Pentru moment, printr-un decret al Senatului Augustus a fost declarat nemuritor, în cinstea lui, ca zeitate, a fost instituit un colegiu de flamini și s-au hotărît sacrificii, acest cult avînd-o ca preoteasă pe Livia, care și primise numele de Iulia și de Augusta⁹⁴. Cînd își îndeplinea sarcinile de preoteasă, Livia era însoțită de un lictor care o ajuta. Și aceasta tot prin hotărîrea Senatului. Unui anume Numerius Atticus, senator care fusese pretor, Livia i-a dăruit două sute cincizeci de mii de denari, deoarece sub prestare de jurămint răspîndise știrea că îl văzuse pe Augustus cum se înălța la cer, întocmai cum se spunea că s-au petrecut lucrurile cu Proculus și cu Romulus⁹⁵. La Roma a fost înălțat un sanctuar în cinstea lui, în urma unui decret al Senatului și prin stăruința Liviei și a lui Tiberius. Asemenea lăcașuri de cult au fost ridicate și în multe alte părți, unele populații arătîndu-se de acord, altele nu. Casa de la Nola în care și-a dat sfîrșitul a fost transformată în templu. Iar la Roma, în vreme ce i se construia sanctuarul, un chip turnat în aur ce-l înfățișa pe Augustus culcat, pe un pat, a fost așezat în templul lui Marte. S-a luat hotărîrea ca toate cinstirile care posterior au fost închinat statuii lui să fie deocamdată adresate acelui chip. Iată care au fost decretetele pentru proslăvirea lui Augustus și afară de acestea s-a decis ca nici un chip al împăratului să nu fie purtat în vreun alai funerar și ca ziua lui de naștere să fie sărbătorită de către consuli prin organizarea unor

* Urmez lectiunea μετὰ τοῦτο.

jocuri la fel de costisitoare ca cele în cinstea lui Marte. Tribunii poporului, persoane sacrosancte, aveau îndatorirea de a sărbători Augustaliile. Ei săvârșeau întocmai cele cuvenite, după cum cerea datina și anume, printre altele, la alergările de circ îmbrăcau toga triumfală. Totuși, nu urcau și pe carul triumfal. Afară de aceasta, Livia, pe cheltuială proprie, organiză jocuri pe Palatin timp de trei zile, jocuri ținute ulterior și de împărații care au urmat.

47 Toate aceste decizii privitoare la Augustus, în ochii lumii au fost luate de Senat, în fapt de Tiberius și de Livia; din feluritele propuneri aduse în Senat s-a hotărât ca Tiberius să aleagă pe cele ce credea de cuviință. Dacă am adăugat la numele lui Tiberius pe cel al Liviei, o fac deoarece ea se ocupa de treburile statului ca și când ar fi domnit⁹⁶. Tot pe acea vreme, cum un oarecare histrion a refuzat să se prezinte în orchestra teatrului pentru suma ce i se fixase, plebea se răsculă. Răzmerița nu s-a potolit decât atunci când tribunii plebei chiar în aceeași zi adunară Senatul și cerură învoirea să mărească suma față de prevederile legale. Iată deci cele ce s-au petrecut pe vremea domniei lui August.

1 Tiberius era de neam nobil și fusese foarte bine educat, dar avea o fire cu totul ciudată. Nu dădea nimic la iveală din cele ce dorea și, așa spune, nu voia nimic din cele ce mărturisea că vrea. Exprimînd păreri contrarii intențiilor sale, tot spre ceea ce năzuia avea obiceiul să respingă și propunea să se îndeplinească tot ceea ce nu putea suferi. Izbucnea în manifestări de minie cînd era cel mai puțin înfuriat și părea că se stăpînește perfect în cazuri cînd fierbea de nemulțumire. Îi plîngea pe cei pe care-i pedepsea cu asprime și se supăra pe cei pe care-i ierta. Întîmpina pe cel mai aprig dușman ca pe un prieten foarte apropiat și pe prietenul nespus de drag ca pe o persoană cu totul străină. Pe scurt, el nu era de părere ca un monarh să manifeste cele ce gîndea. Obișnuia să spună că din sinceritate nu rezultau decît multe și mari nemulțumiri în vreme ce dintr-o atitudine contrară provenea un șir de urmări cu mult mai favorabile. Dacă ar fi fost numai atît, cei care aveau de-a face direct cu el ar fi știut cum să-l ia, odată ce ar fi deprins felul lui de a fi. Dacă, să zicem, ei ar fi luat tocmai pe dos toate cîte le pretindea el, puteau să-și dea seama că atunci cînd nu voia un anume lucru îl dorea cu patimă și că atunci cînd cerca de la cineva ceva, nu se preocupă să-l obțină cu orice preț. Iată însă că Tiberius se făcea foc dacă cineva îl demasca, înțelegîndu-i pornirile. Așa s-a întîmplat ca să-i condamne la moarte pe mulți care n-aveau altă vină decît aceea de a fi priceput ce s-ascunde în firea lui. Prin urmare, era greu să fii în deplin acord cu el, căci mulți au procedat greșit atunci cînd îl susțineau călduros în cele ce vorbea, nu și în cele ce voia, dar și mai greu era dacă îl înțelegeai¹. A surprinde ceva din relele lui deprinderi putea duce la bănuiala că erai în stare să le și urăști. Singur acela, bănuiesc, — lucru destul de rar de altfel — în stare să nu se lase nici înșelat de firea lui, dar nici s-o dea în vileag, se putea strecura printre primejdii. În

felul acesta, cei care nu-i acordau încredere nu puteau fi duși de nas și cum nu arătau că știu ceea ce știau, nu deveneau victima relelor sentimente ale împăratului. Se arăta la fel de profund nemulțumit fie că cineva îndrăznește să-l contrazică, dimpotrivă, să-l susțină. Faptul că dorea ca un anumit lucru să se întâmple cu adevărat iar alt lucru să lase doar impresia că îl dorește, era firesc să aibă în permanență opoziție și de-o parte, și de alta. De aceea, ura pe oameni fie că vedea în ei o piedică pentru adevăratele lui planuri, fie potrivnici la cele ce simula².

2 Avînd un atare fel de a fi, se adresă de îndată, chiar de la Nola, legiunilor și provinciilor în calitate de împărat, fără însă să folosească cuvîntul „împărat”³. Cu toate că acest titlu îi fusese acordat prin decret, împreună cu toate celelalte, nu l-a primit și, deși era moștenitorul direct al lui Augustus, n-a acceptat să poarte acest cognomen⁴. În ciuda faptului că era înconjurat de numeroase gărzi, ruga mereu senatorii să stea strîns uniți în jurul lui, ca nu cumva să se întâmple ceva tulburări în timpul funeraliilor lui Augustus. Temerile lui erau să nu se găsească vreun grup care să răpească cadavrul și să-l ardă în For, întocmai cum se întîmplase cu Caesar⁵. Și cum s-a ridicat cineva care, luîndu-l peste picior, a propus instituirea unei gărzi anume în acest scop, ca și cum n-ar fi avut-o, Tiberius, înțelegîndu-i ironia, i-a răspuns așa: „sol- dații nu sînt ai mei, ci ai statului”⁶.

Așa s-a comportat în acele împrejurări și, cu toate că în fapt avea în mîină toate sectoarele importante ale imperiului, susținea cu tărie că nu este dornic să-și asume întreaga conducere⁶. La început susținea că nu poate prelua conducerea integrală, din cauza vîrstei înaintate — avea pe atunci cincizeci și șase de ani⁷ — și din cauza vederii slabe (vedea foarte bine în întuneric, dar destul de prost la lumina zilei). Ceva mai tîrziu însă ceru un consiliu, care să-l ajute în guvernare, nu chiar a întregului imperiu, cum se întîmplă într-o oligarhie, ci numai a unei treimi, după ce va fi împărțit

* În grecește ἀβτοκράτωρ

imperiul în trei secțiuni. Una, și-o rezerva sieși, celelalte două le lăsa pe seama altora. Una din aceste diviziuni cuprindea Roma și toată Italia; a doua, comanda supremă a armatei; a treia, provinciile. Cum aducea numeroase argumente în favoarea acestei propuneri, s-au găsit unii care să nu se arate de acord, implorându-l să se ocupe de toate trei secțiunile. Iată însă că Asinius Gallus⁸, care nu-și ținea gura, întocmai ca și părintele său, chiar și împotriva interesului personal, luând cuvântul îi zise: „Dacă așa vrei, alege-ți atunci singur partea pe care o preferi“. Iar Tiberius: „Cum de s-ar putea ca același om să facă și distribuirea și să și aleagă?“ Gallus, pricepînd pe dată în ce pacoste s-a vîrit, îl îmbună pe Tiberius adăugînd celor spuse: „am făcut această propunere nu pentru ca tu să te mulțumești cu o treime, ci pentru a-ți dovedi că este peste putință ca imperiul să fie împărțit în trei“. În realitate, n-a izbutit să potolească suspiciunile împăratului și, după ce-a avut mult și groaznic de suferit, pînă l-a urmă tot a fost ucis⁹. Se mai întîmplase că Gallus luase în căsătorie pe prima soție¹⁰ a lui Tiberius și pretindea că Drusus este propriul lui fiu, ceea ce, încă de pe atunci, îi atrăsese ura neîmpăcată a împăratului.

3 Iată deci care a fost pe acea vreme modul de a se purta al lui Tiberius, determinat, în cea mai mare parte, de propria lui fire, de vederile ce le avea, dar și fiindcă avea bănuieli cu privire la legiunile din Pannonia și Germania¹¹. Îl mai rodeau și temerile legate de persoana lui Germanicus, pe atunci guvernator al Germaniei, pe care legiunile îl adorau¹². Cît despre legiunile staționate în Italia, el se grăbi s-o ia înainte, cerîndu-le să depună jurămîntul intrat în uz încă de pe vremea lui Augustus¹³. Bănuitor însă față de conduita celorlalte legiuni, tot amîna, pus în încurcătură cum era, să le ceară jurămîntul de credință, la gîndul că, în eventualitatea unei acțiuni victorioase din partea soldaților răsculați, el să se poată retrage din viața publică, trăind ca un simplu particular. În repetate rînduri, din această cauză, prefăcîndu-se bolnav, se închidea în casă, numai ca să nu fie silit să declare sau să îndeplinească ceva anume. Mi s-a mai povestit că,

deoarece Livia susținea că numai datorită ei ajunsesse Tiberius la domnie, în ciuda voinței lui Augustus¹⁴, împăratul simula că nici nu poate fi vorba de așa ceva (de fapt, era foarte supărat pe maică-sa), și lăsa să se înțeleagă că fusese constrâns de Senat să accepte domnia, datorită meritelor sale de netăgăduit, care le depășea pe ale celorlalți. Se mai adăuga și faptul că văzînd cu ce simțăminte dușmănoase era privit de oameni, tot aștepta și trăgea de timp, pentru ca, speranța că el va renunța în viitor de bunăvoie la domnie, să împiedice izbucnirea a cine știe ce răzvrătiri, mai înainte ca el să fi apucat să-și consolideze cu desăvîrsire puterea. Totuși, nu scriu aceste amănunte pentru a le înfățișa drept adevăratele cauze ale comportării împăratului, cît pentru a arăta care era deprinderea lui de a judeca situația și care a fost starea de spirit a soldaților ce s-au răscolat.

De îndată, chiar de la Nola, trimise pe cineva să-lucidă pe Agrippa. Apoi declară că ordinul pentru această crimă nu pornise de la el — și îl amenință pe cel ce o săvîrșise. Ucigașul însă nu a fost pedepsit, iar Tiberius răspîndi și încurajă zvonul că Agrippa fusese omorît de însuși Augustus, înainte ca acesta să fi închis ochii. Altoră le spunea că centurionul însărcinat cu paza băiatului l-ar fi străpuns cu sabia după propria-i hotărîre, cînd Agrippa încercase să se răzvrătească, iar altora că nu la porunca lui, ci că la aceea a Liviei fusese Agrippa omorît¹⁵.

4 Tiberius, așadar, unelti de îndată moartea lui Agrippa; de Germanicus însă se temea cumplit. Într-adevăr, imediat ce se răspîndi vestea despre sfîrșitul lui Augustus, trupele din Pannonia se și răscolară¹⁶. Strîngîndu-se într-un perimetru întărit¹⁷, soldații se dedară la tot felul de manifestări dușmănoase. Printre altele, încercară să-lucidă pe comandantul lor, Iunius Blaesus, puseră mîna pe sclavii acestuia și îi torturară. Pe scurt, ei nu mai voiau să facă serviciul militar peste șaisprezece ani, să primească ca soldă doar un denar pe zi și pretindeau să-și primească premiile cuvenite pe loc, adică în lagărul ce-l ocupaseră. Dacă nu obțineau cele cerute, amenințau să răscoale provincia și să pornească

împotriva Romei. Cu mare greutate, potoliți întrucîtva de propunerile lui Blaesus, trimiseră o delegație din partea lor la Tiberius, care să-i reprezinte. Sperața lor era că în toiul unei schimbări de domnie să-și poată atinge țelurile în întregimea lor, fie intimidîndu-l pe Tiberius, fie dînd altcuiva puterea. Cum Drusus se îndrepta spre ei însoțit de gărzile pretoriene, nemulțumirile izbucniră și mai violent, deoarece acesta nu venea cu nici o propunere concretă. Răsculații ră-niră cîțiva dintre oamenii ce-l însoțeau pe Drusus¹⁸ și îl înconjurară în timpul nopții, ca să-l împiedice să fugă. Întîmplarea însă făcu ca o eclipsă de lună să-i sperie într-atît încît, liniștindu-se, nu mai făcură nici un rău, ci dimpotrivă, trimiseră o nouă delegație la Tiberius. Între timp, iarna devenind din ce în ce mai grea, din această pricină soldații fură nevoiți să se reîntoarcă în castrele lor. Cei mai îndîrjiți, convocați de Drusus sub un pretext oarecare, au fost executați de soldații din gardă chiar în cortul lui Drusus¹⁹, unii într-un fel, alții în altul. Restul se potoliră pînă într-acolo că predară pentru a fi pedepsiți pe cei pe care-i socoteau vinovați de a fi provocat răscoala și așa totul reintră în ordine.

5 Cît privește soldații din Germania²⁰, mulți, din cauza concentrării de trupe necesare stării de război, considerînd că Germanicus era și el un Caesar și o personalitate mult mai de valoare decît Tiberius, nu mai respectară nici un fel de disciplină. Spunînd pe față cele ce gîndeau, îl vorbeau de rău pe Tiberius în fel și chip, chemîndu-l pe Germanicus cu numele de împărat²¹. Acesta, în ciuda tuturor strădaniilor²², n-a fost în stare să domolească spiritele. În cele din urmă, exasperat, trase sabia ca și cum ar fi vrut să se omoare. Soldații scoaseră un lung strigăt de jale, dar unul dintre ei²³ întinzîndu-i propria-i sabie spuse: „ia-o pe asta, căci este mai ascuțită“. Germanicus, dîndu-și atunci seama cît de întinsă era coarda, nū avu curajul să se sinucidă, printre alte motive și pentru că nu întrevedea nici o nădejde ca răscoala să se stingă. Ticluind atunci o epistolă, ca din partea lui Tiberius, dărui de două ori mai mulți bani fiecărui soldat din

moștenirea ce li se cuvenea de la Augustus — ca și cum aceasta ar fi fost dispoziția lui Tiberius — și îi eliberă din serviciul militar pe cei care împliniseră vârsta. Într-adevăr, cei mai mulți dintre ei aparțineau păturilor orășenești și fuseseră recrutați de Augustus după nenorocirea întâmplării cu Varus. Așa se puse capăt deocamdată nemulțumirilor. Mai târziu însă, la sosirea unei delegații de senatori, trimiși de Tiberius, cărora împăratul le spusese în mare taină numai ceea ce credea el de cuviință să afle Germanicus (căci Tiberius știa foarte bine că delegații aveau oricum să-i spună lui Germanicus cam ce gîndea el, și nu voia cu nici un preț ca în afara instrucțiunilor date, care lăsa să se înțeleagă că sînt singurele ce-l interesau, fie delegații, fie Germanicus, să manifeste și alte preocupări), atunci deci, cînd delegația a sosit, soldații, înțelegînd în sfîrșit că Germanicus se folosise de un șiretlic și bănuind că senatorii se aflau de față numai pentru a revoca dispozițiile luate de generalul lor, începură iarăși să se răzvrătească. N-a lipsit mult să-i taie în bucăți pe unii dintre soli²⁴, nu mai încetau să-l hărțuiască pe Germanicus și, după ce puseră mîna pe Agrippina, soția lui Germanicus, fiica lui Agrippa și a Iuliei, fiica lui Augustus, cît și pe fiul lor, Caius Caligula, poreclit astfel pentru că fusese crescut aproape tot timpul în tabere de război și purta încălțăminte soldățească în loc de aceea purtată la oraș²⁵, îi duseră departe de Germanicus, într-un loc necunoscut. La cererea acestuia, Agrippina, care era însărcinată, a fost eliberată, nu însă și Caius. Vremea a trecut, și cum nimic nu se întîmpla, soldații au început să-și vază de treabă și situația s-a schimbat pînă într-atît încît ei înșiși, cu de la sine putere, au pus mîna pe răzvrătiții cei mai înrăiți și i-au ucis fără să fi căpătat vreun ordin. Apoi, după ce au scos pe cîțiva în mijlocul adunării, pe unii i-au ucis cu săbiile iar altora le-au dat drumul, după cum a sunat sentința majorității.

6 Germanicus, temîndu-se deci ca nu cumva soldații să se răscoale din nou, îi duse într-o campanie în teritoriul inamic, unde își prelungi șederea și pentru a le găsi ceva mai bun de făcut, și pentru a-și

procura provizii din belșug, pe spatele altora. Cu toate că ar fi putut să preia puterea supremă (căci se bucura de simpatia neprecupețită atât a tuturor romanilor²⁶ cât și a populațiilor supuse acestora) nu a vrut s-o facă. Cu acest prilej Tiberius îi aduse laude și trimise tot felul de scrisori drăgăstoase, atât lui cât și Agrippinei, fără însă să se bucure de cele înfăptuite. Dimpotrivă, teama lui creștea pe măsură ce legiunile își manifestau atașamentul față de Germanicus. Din cele ce știa despre sine însuși, și anume că una spunea și alta făcea, intră la ideea că și Germanicus nu gîndea întocmai cum lăsa să se creadă. De aici începu să-l bănuiască, pe deasupra îi bănuia și soția²⁷, ale cărei simțăminte nu dezmințeau înaltul rang al neamului din care se trăgea. Fățiș, nu lăsa să se întrevadă nimic din ura ce le-o purta, ci dimpotrivă, aduse nenumărate laude în Senat lui Germanicus și propuse să se organizeze sacrificii publice în cinstea faptelor sale de arme, cum se petrecuseră lucrurile și pentru Drusus²⁸. Soldaților din Pannonia le dăruie aceleași sume de bani ca și celor care luptau sub Drusus; totuși, mai tîrziu, nu-i lăsa la vatră pe cei care luptau în afara Italiei, dacă nu împliniseră douăzeci de ani de serviciu militar.

7 Cum nu se mai vestea nici o răzmeriță, și cum în toate domeniile vieții publice liniștea părea să-i asigure domnia, Tiberius primi în sfîrșit imperiul, fără obișnuita lui prefăcătorie. În acel interval de timp cât a mai trăit Germanicus, nu s-a abătut de la această conduită. Nu lua nici o hotărîre, sau aproape niciuna, de unul singur, ci înfățișa Senatului toate problemele care se ridicau, oricît de neînsemnate, împărtășindu-le senatorilor. În For dăduse poruncă să se înalțe o tribună din înaltul căreia, așezat, se ocupa de mersul justiției, înconjurat în permanență de consilieri, după pilda dată de Augustus²⁹. Se ferea însă să rezolve vreo pricină care prezenta oarecare însemnătate, fără să o fi împărtășit și celorlalți. După ce își exprima părerea, oricine avea deplină libertate să o combată, ceva mai mult chiar, nu se supăra dacă se găseau unii să voteze împotriva ei³⁰. El însuși, adesea, își dădea la rîndul lui votul. Drusus, la egalitate cu toți ceilalți, lua cuvîntul

fie primul, fie după alții. Tiberius însă se întâmpla uneori să păstreze tăcere, alte ori să ia cuvîntul la început, altă dată după alții, sau să vorbească ultimul, arătînd deschis cele ce dorea³¹. Cele mai adesea însă, ca să nu pară că împiedică libertatea de exprimare a celorlalți, zicea: „dacă mi-aș spune părerea, aș lua cutare sau cutare hotărîre“. Dar, în ciuda faptului că această rezervă avea egală greutate cu o hotărîre propriu zisă, nu însemna că ceilalți senatori nu se bucurau la rîndul lor de libertate în a rosti cele ce credeau de cuviință. Ceva mai mult încă. Tiberius, deseori, făcea o propunere, iar cei ce luau cuvîntul după el, contrapropuneri. Și se întâmpla ca acestea din urmă să fie adoptate. Pentru acest lucru însă Tiberius nu se supăra pe nimeni.

Prin urmare, împărțea dreptatea așa cum am arătat și mergea adesea la ședințele de judecată ținute de magistrați, fie că era invitat de ei, fie nu. Le îngăduia să rămînă așezați pe scaunele lor în vreme ce el, stînd pe un jilț înălțat* în fața lor, le adresa diferite sfaturi, după cum credea de cuviință, ca și cînd ar fi fost un asesor³².

8 Asemenea conduită o respectă aiudoma și în toate celelalte privințe. Nu îngăduia să fie chemat cu numele de „stăpîn“³³ de către cetățenii liberi; nici cu acela de „imperator“³⁴, cu excepția soldaților. A refuzat categoric cognomenul de „Părinte al Patriei“³⁵ și nu și-a adăugat la titulatură pe cel de „Augustus“³⁶ (dealtfel, niciodată n-a permis ca acest cognomen să-i fie acordat prin decret) totuși, nu se arăta nemulțumit dacă auzea pe cineva spunîndu-i „Augustus“, sau dacă citea acest nume scris; mai mult încă, de cîte ori se adresa în scris anumitor regi, avea grijă să adauge și acest cognomen în semnătură. În general, îi plăcea să se intituleze „Caesar“, cîteodată și „Germanicus“, în cinstea isprăvilor de arme ale lui Germanicus³⁷, „Princeps Senatus“, în sensul vechi al cuvîntului³⁸. Foarte adesea repeta: „sînt „stăpîn“ de sclavi, „imperator“ al soldaților, dar

* In text: *bathron*, estradă.

** Autokrator.

„princeps“* al celorlalți cetățeni. Își exprima de asemenea dorința, de câte ori se ivea prilejul, să trăiască și să domnească atîta timp cît va fi în stare să fie de folos obștei³⁹. Se comporta cu atîta simplitate în toate împrejurările încît nu a fost de acord să se dea mai multă importanță decît se cuvenea zilei sale de naștere, nici nu a îngăduit să se depună jurăminte pe norocul⁴⁰ lui, și nici, dacă cineva depunea totuși un asemenea jurămint și-l încălca, nu ordona ca acesta să fie urmărit în justiție. Pe scurt, nici ceremonia care se ținea cu strictete în prima zi a anului în cinstea lui Augustus, de atunci încoace respectată fără întrerupere în cinstea acelora care au domnit după el⁴¹, cîrmuitori buni, pe care i-am luat în considerație sau cîrmuitori fără merite, dar care au preluat puterea unul de la altul, nici această ceremonie, în virtutea căreia atît înfăptuirile din trecut ale împăratului cît și cele viitoare⁴² sînt virtual ratificate de cetățenii în viață, Tiberius nu a dat voie, la început, să se organizeze pentru el⁴³. În schimb, îi obliga pe toți să jure pe faptele îndeplinite de Augustus, depunînd și el însuși acest jurămint. Și, pentru a-și face cît mai bine înțeleasă atitudinea, la calendele lui ianuarie nu se arătă în public, nici nu se duce în Senat, nici în altă parte în oraș ci, rămînînd într-un cartier mărginaș, a intrat în Senat după ceremonia depunerii jurămîntului, și îl depuse de unul singur. Iată deci pricina pentru care își petrecea ziua anului nou undeva, în afară de Roma, cu intenția să nu stînjenească liniștea nici unui om preocupat de alegerea noilor magistrați și de sărbătorile în curs, și, mai ales să nu fie silit să primească bani de la cetățeni. Nu era cîtuși de puțin de acord cu acest obicei, instituit de Augustus⁴⁴, atît pentru situația mai mult decît neplăcută care se crea, cît și pentru marile cheltuieli la care ar fi fost el însuși obligat, prin întoarcerea atențiilor ce i se făceau.

9 Prin urmare, datorită tuturor acestor lucruri, domnia lui Tiberius devenea populară⁴⁵. În cumpănă trăgea și faptul că pe acea vreme nu se afla încă vreun

* Prokritos.

templu ridicat în cinstea lui, nici cu aprobarea lui, nici într-un alt chip. De asemenea, Tiberius nu îngădui nimănui să-i ridice statui, ci dimpotrivă, de îndată ce a preluat puterea, interzise cu desăvârșire asemenea cinstiri atât orașelor cât și persoanelor particulare. E adevărat, la opreliște a adăugat cuvintele: „dacă eu nu sînt de acord“, urmate însă de afirmația: „și nu voi fi de acord“. Cît despre crimele de ponegrire și împietate la adresa persoanei sale (căci unui asemenea delict începuse deja să i se dea numele de „impietate“, și mulți au fost dați în judecată pentru acest motiv), se prefăcea că nu-i pasă și s-a ferit să ia în considerație asemenea învinuiri, cînd era vorba despre el, deși pe Augustus nu înceta să-l venereze și pe această cale.

La început, așadar, Tiberius s-a abținut să pronunțe pedepse indiferent de cine era vorba, chiar dacă unii cădeau sub acuzarea de a fi împietat memoria lui Augustus și, ceva mai mult chiar, absolvi de vină pe mai mulți împetricinați prinși cu jurăminte strîmbe făcute pe norocul său⁴⁶. Cu trecerea vremii însă condamnă la moarte un număr destul de însemnat de oameni.

10 Și nu s-a mulțumit să venereze memoria lui Augustus numai în acest chip. Dădu ordin să se desăvârșească acele clădiri de utilitate publică începute și ne terminate de predecesorul său, pe care îi gravă numele. Cît privește statuia și altarele înălțate în cinstea lui Augustus, inclusiv cele făcute pe cheltuiala unor particulari, la ceremonia dedicării lor uneori participa, alte ori lăsa această sarcină pe seama unui pontif. Obiceiul cu privire la gravarea numelui îl respectă nu numai cînd era vorba de edificii începute de Augustus, dar și pentru oricare altă clădire publică necesitînd reparații. Într-adevăr, deși se arăta preocupat de restaurarea monumentelor și clădirilor pe cale de a cădea în ruine (el personal nu a pus niciodată fundația unei clădiri, cu excepția templului lui Augustus)⁴⁷, nu a încercat să-și atribuie nici un merit personal, indiferent de edificiu, ca în schimb, absolut la toate, să aibă grijă ca numele ctitorului să stea la loc de cinste. Strîns la mîină pentru nevoile personale, cheltuia din plin pentru binele obștesc, fie că restaura edificiile

publice, fie că le dădea o nouă splendoare, acordînd multe sume de bani atît oraşelor cît şi particularilor⁴⁸. Pe numeroşi senatori sărăciţi, care din această cauză nu mai voiau să facă parte din ordinul senatorial, îi ajută să-şi refacă averea⁴⁹. Dar nici în această direcţie nu acţiona cu uşurinţă. Ştergea din listele senatoriale pe acei care decăzuseră, ducînd o viaţă depravată, sau pe acei care nu mai aveau mijloace materiale, fără a fi în stare să justifice satisfăcător de ce ajunseseră atît de jos⁵⁰. Tot ceea ce dăruia cuiva trebuia să fie numărat de îndată, sub ochii lui. Din experienţă ştia că pe vremea lui Augustus cei însărcinaţi să predea sumele de bani îşi însuşeau o mare parte din ele şi, în consecinţă, veghea cu străşnicie ca asemenea lucruri să nu se mai întîmple în timpul propriei sale guvernări. Toate aceste cheltuieli erau însă, bineînţeles, făcute din fondul de venituri legale. Pe atunci n-a ucis pe nimeni ca să pună mîna pe averea lui, nici n-a confiscat averea vreunui cetăţean, nici n-a strîns bani prin mijloace samavolnice. Lui Aemilius Rectus care îi trimisese din Egipt, provincie al cărei guvernator era, bani mai mulţi decît suma hotărîtă, i-a răspuns în scris: „doresc ca oile mele să fie tunse, nu să li se ia şi pielea“⁵¹.

11 Se ajungea uşor la el şi asculta cu răbdare păsurile. Dădu ordin ca senatorii să vină să-l salute toţi deodată, pentru ca să nu sufere neplăceri în înghesuiala mulţimii. Ce să mai spun, purtarea lui dovedea atîta moderaţie, încît o dată, cînd magistraţii Rhodosului i-au trimis o scrisoare pe care au uitat să treacă formula obişnuită, şi anume urări de bine pentru împărat, i-a chemat la Roma în mare grabă, de parcă avea de gînd să-i pedepsească aspru. În momentul sosirii lor însă, nu le-a făcut absolut nici un rău, ci s-a mulţumit să-i trimită înapoi, după ce-au adăugat formula de rigoare⁵².

Faţă de magistraţi arăta o stimă de parcă s-ar fi găsit într-un regim republican iar în faţa consulilor se ridica în picioare⁵³. Ori de cîte ori îi invita la un ospăt, obişnuia să-i întîmpine la sosire şi îi conducea la plecare. Dacă, uneori, ieşea în litieră, nu îngăduia nimănui să-l însoţească, nici senatorilor, nici cavalerilor care

lețineau un rang deosebit. În perioadele când se organizau festivități publice la care dorea să participe, sau indiferent ce altă manifestare destinată să distreze mulțimea, în faptul serii mergea în casa vreunui libert al familiei Iulia, stabilit în apropierea locurilor unde se ținea sărbătoarea, și înnopta acolo. Acest lucru îl făcea pentru a înlesni oricui posibilitatea de a-l întâlni fără nici o greutate⁵⁴. Destul de des îi plăcea să asiste și la alergările de cai, privind din balconul casei unuia din libertii săi⁵⁵. Într-adevăr, frecventa asemenea spectacole atât pentru a onora pe cei care le organizau cât și pentru a menține o atmosferă solemnă în ochii mulțimii care participa, dând a se înțelege că este alături de popor. În ce-l privea, niciodată n-a luat în serios asemenea forme de a-ți petrece timpul, nici n-a manifestat cândva intenția de a rivaliza cu cineva în organizarea serbărilor. Pînă acolo mergea în toate privințele cu respectul legalității încît, atunci când poporul și-a manifestat dorința ca un oarecare dansator să fie eliberat din sclavie, nu și-a dat consimțămîntul pînă ce stăpînul acestuia n-a fost de acord și a primit prețul cuvenit pentru sclavul său. Cu prietenii intimi se purta de parcă ar fi fost un particular. Se înfățișa să le ia apărarea la procese, participa la banchetele lor, când aceștia aduceau jertfe, iar dacă se îmbolnăveau, venea să-i viziteze fără garda ce-l însoțea. Ba la moartea unuia din ei a și pronunțat discursul funebru.

12 O rugă și pe mama lui să păstreze cea mai strictă ținută în toate îndatoririle ce-i reveneau, în parte pentru a-i urma exemplul, în parte pentru a nu o lăsa să depășească măsura. Într-adevăr, Livia manifesta de la o vreme un nemărginit orgoliu, cum nici o femeie nu mai arătase pînă atunci, care mergea pînă acolo că primea mereu la reședința ei pe acei dintre senatori și pe cetățenii care doreau s-o salute, și peste toate, aceste vizite erau consemnate în actele publice⁵⁶. Pentru un timp oarecare scrisorile oficiale ale lui Tiberius purtară și titulatura mamei sale și primeau amîndoi deopotrivă scrisori⁵⁷. Afară de faptul că n-a îndrăznit vreodată să meargă în Senat, în fața legiunilor sau în Adunarea poporului, Livia nu contenea în toate cele-

lalte privinți să dea dispoziții, de parcă singură ar fi stăpînit imperiul. Pe vremea lui Augustus puterea ei era mare, acum însă repeta într-una că ea l-a făcut pe Tiberius împărat, fapt pentru care avea pretenția nu numai să aibă o putere la fel de mare ca și fiul ei, ba, dacă s-ar fi putut, să-l și conducă⁵⁸. De aici s-a întîmplat că în cinstea ei s-au făcut tot felul de propuneri care încălcau uzanțele⁵⁹. Unii, s-au găsit să propună a fi numită *Mater patriae*, alții, *Parens*⁶⁰. Alții, au venit cu propunerea ca Tiberius să fie numit după mama sa, întocmai cum la greci se ia patronimicul, așa să ia el numele mamei sale. Mîniat de aceste jосnicii, Tiberius nu ratifică prin decret decît propunerile cele mai puțin importante și nu-i îngădui Liviei să depășească o anumită limită. Așa, de exemplu, cu prilejul consacrării unei statui a lui Augustus, la reședința ei⁶¹, Livia a vrut să ofere cu acest prilej un banchet la care erau invitați senatori și cavaleri cu soțiile lor. Tiberius nu dădu însă încuviințarea să aibă loc festivitatea consacrării fără aprobarea oficială a Senatului, nici ca ea să invite la masă bărbații. El a fost acela care a oferit un banchet bărbaților, lăsînd-o pe Livia să le invite pe femei. În cele din urmă izbuti să o înlătore cu totul de la treburile publice, mărghinînd-o la conducerea casei. Cum însă și în acest domeniu îl supăra cu insistențele ei, începu să plece de acasă, să călătorească, numai ca să scape de ea. Unul din motivele foarte puternice ale retragerii lui Tiberius în insula Caprea a fost și acesta⁶². Iată cam ce s-a transmis prin tradiție referitor la Livia.

13 Pe de altă parte, Tiberius, care trata cu multă severitate pe cei acuzați de cine știe ce, era foarte mîhnit de purtarea fiului său, Drusus, un nemernic plin de cruzime, încît oamenii numeau „drusiace“ săbiile extrem de ascuțite⁶³. Nu rare ori îi adresa muștrări și în particular și în public. O dată, față de mulți martori, i-a spus: „atîta vreme cît trăiesc eu, ferește-te de a mai face violențe și excese. Dacă vei mai îndrăzni să te comporți în acest fel, n-ai să mai apuci să faci așa ceva după moartea mea“!

Pentru o bună bucată de timp Tiberius avu o comportare plină de înțelepciune, fără să manifeste nici un fel de viciu. Dimpotrivă, pedepsi destui de mulți cetățeni pentru purtări nedemne, deși la dorința Senatului de a vota un decret de lege împotriva acelor care duceau o viață depravată n-a luat nici o măsură în acest sens, ci s-a mulțumit să adauge că ar fi mai bine ca aceștia să fie aduși pe calea cea bună prin măsuri luate în particular, decît să fie supuși oprobriului public. Deocamdată, argumenta el, unii dintre ei puteau să se mai stăpînească întrucîtva, de frica unei asemenea rușini, pînă la încercarea de a se mai ascunde. Odată însă hotărîrea publică înfrîntă de pornirile lor naturale, nimeni nu mai avea de ce să respecte această hotărîre.

Multă lume, printre care numeroși bărbați, continua să poarte veșminte muiate în purpură, în ciuda interdicțiilor precedente. Tiberius se abținu să mustre sau să pedepsească pe cineva. Cum însă ploaia nu conținea să curgă în timpul unor jocuri festive, el se acoperi cu o manta de culoare închisă, și, după aceea, nimeni nu mai îndrăzni să poarte haine care nu erau în conformitate cu rangul lor.

Aceasta a fost, în general, comportarea lui Tiberius atîta vreme cît a trăit Germanicus. Mai tîrziu, multe s-au schimbat, fie că așa era firea lui, din naștere, cum a dovedit-o cu trecerea timpului, fie că, pe cînd trăia Germanicus se prefăcea, deoarece vedea în nepotul său o amenințare față de puterea lui absolută. Se prea poate ca la început firea lui să fi fost cu adevărat aceea a unui om bun, și că el a rătăcit drumul de îndată ce s-a văzut scăpat de un rival⁶⁴.

15 c.n. 14 Acum voi povesti tot ceea ce merită să rămînă în amintirea oamenilor, așa cum s-a întîmplat după rînduiala vremii. Pe vremea consulatului lui Drusus, fiul lui Tiberius, și al lui Caius Norbanus, Tiberius împărți poporului sumele lăsate prin testament de Augustus deoarece un oarecare, întîmpinînd un mort purtat cu alai prin For, s-a aplecat spre urechea acestuia și i-a șoptit ceva. Întrebat de cei din jur ce i-a spus, răspunsul a fost că l-a rugat pe decedat să-l înștiințeze pe Augustus că deocamdată nimeni n-a primit nimic din

ceea ce i se cuvine. Tiberius îl condamnă de îndată la moarte, cu remarca, plină de ironie, că acest om să fie el însuși purtătorul de cuvînt pe lângă Augustus⁶⁵. Nu după multă vreme însă își onoră obligațiile față de ceilalți cetățeni, împărțind cîte șaiszeci și cinci de denari de cap de om. Acesta a fost evenimentul cel mai de seamă din primul său an de domnie, după spusele unor comentatori. Cam în aceeași vreme, deoarece cavalerii romani voiau să lupte în arenă întocmai ca gladiatorii, cu prilejul jocurilor oferite de Drusus în numele său cît și în cel al lui Germanicus, Tiberius refuză să asiste la spectacol. S-a întîmplat ca unul din ei să fie ucis și adversarul său n-a mai primit autorizația de a mai lupta vreodată⁶⁶. S-au mai înfățișat și alte jocuri de circ la comemorarea zilei de naștere a lui Augustus, cînd au fost doborîte și cîteva animale sălbatice. Așa s-au desfășurat lucrurile timp de mai mulți ani.

Tot pe acea vreme, insula Creta, al cărei guvernator tocmai murise, a fost incredințată cvestorului și asesorului acestuia spre a fi guvernată pe viitor⁶⁷. Cum foarte mulți dintre cei cărora le revenise prin tragere la sorți guvernarea provinciilor rămîneau mult prea mult timp în Italia, așa ca predecesorii lor să poată depăși termenul de ședere, Tiberius dădu ordin ca toți să plece la post la calendele lunii iunie. Între timp, se stinse din viață nepotul⁶⁸ ce-l avea de la Drusus. Cu toate acestea el nu-și întrerupse nici una din îndatoririle ce le avea. După părerea lui, un conducător de stat nu are dreptul să se îndepărteze de la treburile publice cînd este lovit de nenorociri personale și nu se cuvine să aducă prejudicii intereselor celor vii, din cauză că unii au părăsit viața pămîntească⁶⁹.

Apele Tibrului revărsîndu-se au acoperit o mare parte din Roma, așa că te puteai plimba cu barca pe străzi⁷⁰. Unii oameni socoteau acest fenomen un miracol, întocmai ca și tăria cutremurelor de pămînt, care făceau să se prăbușească parte din ziduri sau dezlănțuirea de fulgere, atît de violentă încît vinul se evaporă din vase, fără ca acestea să se spargă. Tiberius însă, incredințat că cele ce se petreceau erau doar urmarea unei creșteri nestăvilită a apelor, hotărî ca cinci se-

natori trași la sorti să aibă neîntrerupt sarcina de a veghea cu fluviul să nu provoace inundații iarna și să nu sece vara, iar cursul să-i fie în permanență cît mai egal, în măsura posibilităților. Iată dar cele îndeplinite de Tiberius.

Cît despre Drusus, el își îndeplini alături de colegul său îndatoririle de consul, ca un simplu cetățean particular. Lăsat moștenitor de un oarecare, însoți convoiul funerar al acestuia. Din nefericire, era atît de violent, încît își permise să pălmuiască pînă și un cavaler, om de 'o deosebită distincție, fapt ce-i atrase porecla de Castor⁷¹. Peste toate, era și înrobit beției. Într-o noapte, silit să participe împreună cu gărzile sale la stingerea unui incendiu ce amenința vieți omenești, cum cei în primejdie cereau apă, el porunci să se toarne peste ei apă clocotită⁷². De histrioni se ținea ca un scai. Aceștia începură să facă scandaluri și nu mai acceptară normele instituite de Tiberius asupra profesiei lor⁷³. Cam acestea au fost evenimentele petrecute.

16 e.n. 15 Pe timpul consulatului lui Statilius Taurus și Lucius Libo, Tiberius interzise ca bărbații să poarte haine de mătase⁷⁴, interzise de asemenea să se facă uz de vase de aur, cu excepția sacrificiilor. Cum unii nu erau lămuriți dacă această interdicție privea și vasele de argint pe care se afla o emblemă de aur, Tiberius, intenționînd să emită și asupra acestei categorii de vase un decret, a oprit totuși ca în textul decretului să apară cuvîntul *emblema*, ca fiind de origine greacă, deși în limba latină nu există un termen corespunzător⁷⁵. Acestea au fost măsurile luate. Iată și o altă întîmplare. Un centurion, vrînd să depună în Senat o mărturie în limba greacă, Tiberius nu-i îngădui să vorbească, deși adesea, chiar în Senat, el asculta dezbateri judiciare în această limbă, ba se întîmpla să și pună întrebări în grecește. Pe această linie, așadar, nu era consecvent.

În ce-l privește pe Lucius Scribonius Libo, un tînăr patrician acuzat de complot împotriva ordinii de stat⁷⁶, atîta vreme cît a fost bine sănătos Tiberius nu l-a inculpat. Atunci însă cînd a fost atins de o boală necruțătoare, a poruncit să fie adus pe sus în Senat, în-

tr-o litieră cu perdele, asemenea celor pe care le folosesc soțiile senatorilor. Apoi, intervenind o amânare în cercetări, Libo scăpă de condamnare sfârșindu-se din viață. Tiberius, deși acuzatul murise, continuă procesul și împărți bunurile acestuia între acuzatori. În continuare, cu acest prilej, hotări printr-un decret suplicații nu numai pentru sine însuși, ci și pentru Augustus, și pentru Iulius Caesar, părintele lui Augustus, așa cum era datina de odinioară.

În pofida acestor fapte, nu intentă nici o acțiune împotriva lui Vibius Rufus⁷⁷ care se așeza pe scaunul* folosit în permanență de Iulius Caesar și pe care acesta fusese ucis⁷⁸, lucru pe care Rufus îl făcea dinadins. El era căsătorit cu fosta soție a lui Cicerone⁷⁹, și se arăta grozav de mîndru atît de locul ce-l ocupa în Senat cît și de poziția sa matrimonială, ca și cînd prin soție avea să devină un orator, iar prin scaun un Caesar! Cu toate acestea, împotriva lui nu a fost formulată nici o acuzare, ceva mai mult chiar, a fost numit și consul.

Deși nu se despărțea nici o clipă de Thrasyllus⁸⁰ și zilnic consulta cîte un oracol, lucru la care el însuși se pricepea foarte bine — pînă într-atît că primind în vis porunca să dea bani unei persoane oarecare, a interpretat mesajul în sensul că o divinitate l-a avertizat pe această cale magică** și l-a ucis pe cel semnalat în vis — ei bine, Tiberius porunci să fie uciși fără excepție toți ghicitorii străini, atît cititorii în stele cît și prezicătorii***, tot așa și oricine altul se ocupa de prevestiri, indiferent sub ce formă. Cetățenii romani acuzați că se mai ocupă totuși de această artă, după publicarea acestui prim decret care interzicea practicarea divinației la Roma au fost exilați. Se arată însă iertător pentru cei care s-au supus acestui ordin⁸¹. Toți cetățenii romani, de altfel, ar fi fost cruțați de prevederile decretului imperial, dacă n-ar fi existat opoziția unui singur tribun. În acest vot s-ar putea eventual, recunoaște o prerogativă a Republicii, căci Senatul, susținînd propunerea lui Cnaeus Calpurnius Piso⁸², a făcut

* În grecește δῆρον, *sella curulis*.

** ἐκ γοητείας.

*** γοηταί, prezicătorii șarlatani.

să cadă propunerea lui Drusus și a lui Tiberius, dar la rîndul lui a fost înfrînt de veto-ul unui tribun.

16 Așa deci s-au petrecut lucrurile. Ar mai fi de adăugat că anumiți cvestori au fost trimiși în provincii deși aparțineau magistraților aleși cu un an înainte, deoarece numărul cvestorilor din acel an era ceva mai mic. Procedeu s-a repetat apoi, de cîte ori s-a ivit nevoia. Cum o sumă de acte publice se pierduseră fără urmă iar altele se aflau într-o stare deplorabilă, datorită trecerii timpului, a fost numită o comisie de trei senatori pentru a recopia cele care mai existau încă și a căuta pe cele dispărute. Cîțiva cetățeni ruinați în urma incendiilor au fost ajutați nu numai de Tiberius, ci și de Livia⁸³. Tot în acest an, un anume Clemens, care fusese sclavul lui Agrippa și semăna întrucîtva cu stăpînul său, se dădea drept Agrippa; ducîndu-se în Gallia, atrase pe mulți de partea lui, atît pe meleagurile gallice cît și, ceva mai tîrziu, în Italia. Pînă la urmă năvăli asupra Romei ca să-și revendice — pretindea el — moștenirea de la bunicul său. La Roma se stîrni mare zarvă. Mulți locuitori se alăturară impostorului și Tiberius se văzu silit să pună mîna pe el printr-un șiretlic, și anume prin oameni care simulară că îl sprijină. După ce a fost prins și pus la tortură ca să-și denunțe complicii, cum avea tăria să nu scoată o vorbă, Tiberius l-a întrebat: „Cum de-ai devenit Agrippa?” la care Clemens a răspuns: „Așa cum ai devenit și tu Caesar”⁸⁴.

17 e.n. 17 În anul următor, C. Caecilius și Lucius Flaccus⁸⁵ au luat titlatura de consuli. Tiberius, deoarece cîțiva cetățeni i-au adus bani după calendele din ianuarie, nu i-a primit și a emis de îndată un decret în legătură cu acest refuz⁸⁶, în care a folosit un cuvînt care nu era latin. Noaptea, sînd și gîndindu-se la termenul întrebuițat, dădu ordin să vină la el toți cîți se pricepeau în materie de limbă, căci el acorda o foarte mare atenție corectitudinii în vorbire. Un oarecare Ateius Capito s-a pronunțat astfel: „Deși nimeni pînă acum n-a rostit încă acest cuvînt, de aici încolo, de dragul tău, noi toți îl vom considera ca aparținînd fondului de cuvinte vechi”. Marcellus însă, luînd și el cuvîntul, zise: „Tu,

Caesar; poți să acorzi cetățenia romană oamenilor, nu însă și cuvintelor⁶⁶. Tiberius nu i-a făcut nici un rău lui Marcellus pentru această observație, deși îndrăznise să-și spună fățiș părerea⁸⁷.

Nutrind un puternic resentiment împotriva lui Archelaos, regele Cappadociei⁸⁸, care, odinioară, îl implorase să-i ia apărarea când fusese denunțat la Augustus de propriii săi supuși⁸⁹ și, ulterior, pe vremea șederii lui Tiberius la Rhodos, îi întorsese spatele pentru a se gudura pe lângă Caius de curînd sosit în Asia⁹⁰, a poruncit ca regele să fie adus la Roma, sub acuzarea de complot⁹¹. Archelaos, printr-un decret, a fost deferit spre a fi judecat de Senat, deși era extrem de bătrîn, chinuit de dureri reumatice, ba încă, pe cît se pare, și senil. De fapt, semne de senilitate dăduse el și mai înainte, pînă într-acolo că Augustus se văzuse nevoit să-i dea un tutore pentru treburile publice ale regatului. Pe atunci însă bătrînul era lucid și se prefăcea doar că-i rătăcit la minte, cu nădejdea că pe această cale ar fi putut fi salvat. Cu toate acestea n-ar fi scăpat de condamnarea la moarte fără mărturia cuiva care a declarat că regele ar fi spus: „Cînd mă voi înapoia din nou acasă, am să-i arăt eu lui Tiberius ce vigoare am încă în mîinile mele!“. Depoziția stîrni un imens hohot de rîs, îndreptată fiind la adresa unui om care nu numai că nu se putea ține pe picioare, dar nu putea sta nici așezat pe scaun. Tiberius se abținu atunci să-l maiucidă. Regele era într-un așa hal încît a fost adus în Adunarea Senatului într-o litieră cu perdele. Într-adevăr, se crease obiceiul, chiar și pentru bărbați, ca cineva într-o stare de mare slăbiciune fizică, în cazul cînd ar fi fost nevoit să se înfățișeze în Adunarea Senatului, să fie adus culcat. De această practică s-a folosit atunci și Tiberius. Archelaos, plecîndu-se în afara litierei, rosti de bine de rău cîteva cuvinte. Așa a scăpat el să nu fie ucis, bineînțeles însă curînd avea să se sfîrșească. Din acea vreme Cappadocia a devenit provincie romană⁹² și a fost încredințată spre guvernare unui cavalier.

Orașele din Asia fiind zguduite de un cutremur, aici a fost numit un guvernator cu rangul de fost praetor, ajutat de cinci lictori⁹³. Acestei administrații i-a re-

venit o mare parte din tributuri, pe lângă un ajutor substanțial acordat de Tiberius însuși. Împăratul, atîta vreme cît a dovedit că dorește să fie corect, nu s-a mulțumit numai să se abțină cu strictețe de a-și însuși bunuri străine* și de a primi moșteniri de la unii care mai aveau încă rude de sînge⁹⁴, ci a cheltuit și sume mari de bani în folosul orașelor și a particularilor, fără să accepte din partea acestora nici onoruri, nici elogii. Niciodată nu primea singur delegațiile venite din partea orașelor sau din partea provinciilor. De față se aflau la convorbiri mai multe persoane, deobicei foști guvernatori ai comunităților solicitante. [Xiph. 134, 18—20].

18 Germanicus, conducînd cu iscusință operațiunile militare împotriva celților**, înaintă pînă la Ocean.

După o strălucită victorie asupra barbarilor puse să se culeagă osemintele ostașilor căzuți împreună cu Varus, le îngropă, și apoi redobîndi steagurile militare⁹⁵ [Xiph. 134, 20—32].

Pe soția sa, pe Iulia, (Tiberius) nu a rechemat-o din exilul la care fusese condamnată de tatăl ei, Augustus, pentru conduită imorală, ci a închis-o, ca să moară în mizerie și de foame. [Zon. II, 2, p. 438].

În acest răstimp Senatul cerîndu-i insistent lui Tiberius ca luna noiembrie, în care se născuse (la 16 ale lunii), să fie numită „Tiberius“, acesta replică: „Și ce veți face cînd numărul Caesarilor va ajunge la 13? ... [Xiph. 134, 32—133, 4; Zon. II, 2, p. 438].

19 e.n.

Sub consulatul lui M. Iunius și L. Norbanus, chiar la calendele din ianuarie, s-a petrecut un semn nu de mică importanță, care prevestea o nenorocire pentru Germanicus. Consulul Norbanus — căruia îi plăcea neșpus trompetă, la care cînta mereu și neobosit făcea exerciții — și în acea zi, cînd abia se lumina, îi veni cheful să sune din trompetă, deși în fața casei lui se și strînsese o mare mulțime de oameni. Sunetele auzite îi tulburară pe toți deopotrivă, ca și cînd consulul le-ar

* Incepînd din acest loc Boissevain completează sfîrșitul cărții LVII cu excerpte din epitomatori.

** Germanilor.

fi dat semnalul de plecare la război; se mai întâmplă și ca statuia lui Ianus să se prăbușească la pământ. Pe de altă parte, un oracol care trecea drept sibyllin, și care, în fapt, nu avea nici o legătură cu anul în curs de la înființarea Romei, circula din gură în gură, deoarece se potrivea întocmai cu evenimentele ce se petreceau, răspîndind groază în suflete. Oracolul suna astfel:

„De trei ori trei sute de ani cînd se vor împlini

Războiul civil, delir sybaritic, pe romani îi va pierde“.

Tiberius declară versurile apocrife și ordonă să se facă o cercetare amănunțită a tuturor cărților cu un conținut profetic⁹⁶. Pe unele le condamnă, ca nefiind bune de nimic, iar pe altele le admise. [Xiph. 135, 4—23].

Deoarece la Roma se strînseseră mulți iudei care convergeau la obiceiurile lor pe numeroși localnici, îi exilă pe cei mai mulți⁹⁷ [Ioannes din Antiochia, FHGr fr. 79].

La moartea lui Germanicus, Tiberius și Livia s-au bucurat foarte, dar toți ceilalți cetățeni s-au arătat adînc îndurerăți. Germanicus era un om deosebit de frumos ca înfățișare și avea un caracter admirabil; se distingea atît prin educație cît și prin vigoare fizică; față de vrăjmași arăta un curaj neînfricat iar față de oamenii lui o nesfîrșită bunătate. Bucurîndu-se de prestigiul unic de a fi un Caesar, știa, ascultînd de glasul înțelepciunii, să se comporte ca cetățenii de rînd. Nu lua nici o măsură care ar fi putut provoca resentimente din partea celor guvernați și se ferea să stîrnească invidia lui Drusus sau bănuieli din partea lui Tiberius, ci, ca să nu mai lungesc vorba, făcea parte din acea restrînsă categorie de oameni de odinioară care n-au păcătuit cu nimic față de soarta norocoasă ce-i ocrotea, dar nici nu s-au lăsat nimiciți de puterea ei. Pus în repetate rînduri în situația de a lua conducerea statului în calitate de împărat, susținut nu numai de soldați, dar și de Adunarea poporului și de Senat, s-a împotrivit. A murit la Antiohia, prin uneltirile criminale ale lui Piso și ale Plancinei. Pe cînd trăia încă, s-au găsit în casa în care locuia oase îngropate și lamèle de

20 e.n. plumb pe care era înseris numele lui, împreună cu blesteme. Când a pierit, în urma otrăvii administrate, corpul i-a fost expus în For și arătat publicului. Ceva mai târziu, adus la Roma, Piso a fost conferit unui tribunal de însuși Tiberius, sub acuzarea de crimă⁹⁸. Obținînd o amîinare, s-a sinucis⁹⁹. În felul acesta Tiberius încerca să înlătore bănuiala că el ar fi dat pieirii pe Germanicus. Pentru el însă se ivise astfel un prilej de a ucide. Mulți alții au fost condamnați la moarte sub acuzarea că s-ar fi bucurat de dispariția lui Germanicus [Xiph. 135, 23—136, 6; Zon. II, 2, p. 438].

Germanicus s-a sfîrșit din viață lăsînd trei fii, pe care Augustus îi numise „Caesar“ în testamentul său. Dintre aceștia, cel mai vîrstnic, Nero, se număra pe acea vreme printre efebi [Zon, II, 2, p. 439].

19 Pînă în acea vreme Tiberius săvîrșise tot felul de lucruri mai mult decît lăudabile și puține greșeli. Când însă nu a mai simțit primejdia unei rivalități, purtarea lui s-a dovedit cu totul opusă celor mai înainte înfăptuite, acțiuni numeroase și demne de admirat. Printre alte cruzimi din timpul domniei sale, în procesele de impietate, urmărea cu ferocitate pe cei chemați în justiție sub învinuirea că prin faptă sau prin cuvînt ar fi jignit memoria lui Augustus, propria sa persoană sau pe mama lui [Xiph. 136, 6—13; Zon. II, 2, p. 439]¹⁰⁰.

Față de cei care puneau la cale uneltiri împotriva lui era necruțător [Zon. II, 2, p. 439].

Căci Tiberius îi pedepsea fără milă pe cei învinuiți de indiferent ce, argumentînd astfel: „nimeni nu ține frîul conducerii de bună voie, ci este silit să guverneze împotriva voinței lui. Iar cei guvernați nu se mulțumesc să nu asculte, ba pun la cale și comploturi împotriva celor ce-i conduc“. Primea fără distincție mărturiile delatorilor fie că era vorba de sclav împotriva stăpînului, fie de fiu împotriva tatălui [Petrus Patricius, *Excerpt. Vat. G*, p. 199 Mai; p. 182, 21—27, ed. Dindorf].

Ba încă dezvăluind pe față unora că dorește să-i ucidă pe alții, îi executa prin mijlocirea acestora, și nu se ascundea că procedează astfel. [Zon. II, 2, p. 439].

Erau supuși la tortură pentru a fi interogați nu numai sclavii, siliți să-și denunțe propriii lor stăpîni, ci și oameni liberi, chiar și cetățeni romani. Acuzatorii și martorii își împărțeau prin tragere la sorți bunurile unora din cei prinși; peste toate mai dobîndeau magistraturi și cinstiri. Pe alți mulți Tiberius i-a omorît cercetînd ziua și ora în care s-au născut, trăgînd de aici concluzii asupra felului lor de a fi și asupra soartei ce-i aștepta. Dacă cumva întrezărea o calitate deosebită sau vreo speranță că cineva ar fi putut ajunge la domnie, acel cineva era condamnat fără scăpare. Pînă într-acolo cerceta și știa ceea ce-i era hărăzit ficcăriuia dintre fruntași încît, întîlnindu-l pe Galba, de curînd căsătorit, care avea să ajungă mai tîrziu împărat, i-a spus: — „Și tu vei gusta odată din domnie“ L-a cruțat totuși, după cîte îmi închipui, pentru că așa i-a fost scris lui Galba¹⁰¹. După cîte mărturisea Tiberius, pentru că n-avea să ajungă împărat decît la bătrînețe, mult după ce el se va fi sfîrșit din viață [Xiph. 136, 13—29; Zon. II, 2, p. 439].

Pe Tiberius l-a încurajat și l-a ajutat în toate aceste activități nefaste cu un zel nespus Lucius Aelius Seianus, fiul lui Strabo, cel care fusese odinioară iubitul lui Marcus Gabius Apicius¹⁰². Acest Apicius, care îi întrecea pe toți oamenii în arta de a zvîrli banii, cînd, o dată, dornic să afle cît cheltuisese și ce-i mai rămînea, a aflat că nu mai avea la dispoziție decît două milioane cinci sute de mii de denari, întristat peste măsură că avea să moară de foame, s-a sinucis. Seianus, alături de tatăl său, fusese pentru un timp comandant al gărzilor pretoriene. După ce Strabo a fost trimis în Egipt, el a rămas singur în fruntea acestui comandament¹⁰³. Între alte măsuri pe care le luă privitor la organizarea gărzilor, strînse într-un singur loc cohortele care mai înainte stăteau aparte, despărțite unele de altele, cum era, de pildă, cohorta pazei de noapte, cu scopul ca ele să primească toate deodată și cît mai repede ordinele date, devenind astfel o forță de temut pentru oricine, așa reunite cum erau într-o unică tabără. Tiberius, arătîndu-i multă simpatie din pricina asemănării de obiceiuri ce amîndoi le aveau¹⁰⁴, îl împodobi cu ornamentele preturii, lucru care nu se mai întîmplase cu

nimeni altul înainte, deținător al funcției lui Seianus, și îl folosi în calitate de consilier și ministru pentru toate treburile de stat. Pe scurt, Tiberius își schimbă firea în așa măsură după moartea lui Germanicus încît, cel dispărut, regretat la culme, a fost și mai admirat începînd din acel moment... [Xiph. 136, 29—137, 17; Exc. Val., 189 (p. 666)].

21 e.n. 20 Cînd Tiberius a exercitat un consulat împreună cu Drusus¹⁰⁵, de îndată oamenii prevăzură ca urmare a acestui fapt pieirea lui Drusus, căci toți cei ce fuseseră colegi de consulat lui Tiberius muriseră de o moarte năprasnică. Iată exemplul lui Quintilius Varus, cel al lui Cn. Piso și cel al lui Germanicus însuși, care și-au pierdut viața într-un chip năprasnic și tragic. Această coincidență, pe cît se pare, se datora unui *daimon* pe care soarta îl hărăzise lui Tiberius cît avea să trăiască. Neîndoielnic este că și Drusus atunci, și Seianus după aceea, colegi de magistratură cu Tiberius, au murit pe rînd.

În timpul cînd Tiberius lipsea de la Roma, un anume cavaler, Caius Lutorius Priscus¹⁰⁶, poet de mare talent, autor al unui elogiu funebru în cinstea lui Germanicus, pentru care primise și o substanțială recompensă, a fost denunțat că ar fi redactat un poem similar și pentru Drusus, pe cînd acesta era încă bolnav. Judecat în Senat sub această acuzare a fost condamnat și executat. Tiberius, foarte supărat, nu pentru condamnarea lui Lutorius, ci pentru că un cetățean roman fusese executat fără să i se ceară avizul, îi muștră pe senatori și pretinse să se hotărească printr-un decret ca nici un condamnat la moarte de către Senat să nu fie executat într-un interval de zece zile și nici sentința de pedeapsă cu moartea să nu fie depusă la tezaurul public în cursul acestui interval. Toate acestea cu scopul ca fie și absent din Roma, să afle din timp conținutul decretelor senatoriale și să ia, în ultimă instanță, hotărîrea de cuviință.

22 e.n. 21 Ceva mai tîrziu, după expirarea consulatului său, Tiberius se reîntoarce la Roma și interzise ca cei care dețineau calitatea de consuli să ia apărarea indiferent

cui; „dacă eu aş fi consul“ — pretindea el — „n-aş face aşa ceva“. Când unul dintre pretori a fost acuzat că ar fi spus sau ar fi făcut ceva jignitor la adresa lui, acesta, ieşi din clădirea Senatului, îşi desbracă haina de magistrat şi apoi se întoarce, cerînd să fie de îndată pus sub anchetă, ca un simplu particular. Pe Tiberius acest gest îl duru cumplit şi suspendă urmărirea în judecată. Îi alungă pe histrioni¹⁰⁷ din Roma şi nu le mai dădu voie să-şi exercite nicăieri arta, motivînd că se ţineau numai de violuri şi stîrneau tulburări publice. Cinstea memoria multora dintre cei săvîrşiţi din viaţă ridicîndu-le statui şi organizînd funeralii publice, pe cheltuiala statului; lui Seianus, încă de pe cînd trăia, îi ridică în mijlocul cercului o statuie de aramă. După aceea au apărut o sumedenie de alte statui cu chipul lui Seianus şi tot felul de poeme cîntîndu-i meritele fură recitate atît în Adunarea poporului cît şi în Senat¹⁰⁸. Oameni din cei mai distinşi, consulii înşişi, mergeau într-una la el acasă de cum se lumina şi îi împărtăşeau fie toate necazurile lor proprii, cu nădejdea că unele aveau să ajungă la urechea lui Tiberius, fie treburi de interes obştesc, asupra cărora împăratul urma să hotărească. Ce să mai vorbim, nimic din toate acestea nu se mai făcea fără Seianus.

23 e.n.

Cam tot pe acea vreme un mare portic de la Roma, începînd să se încline, a fost adus în poziţia iniţială printr-un procedeu extrem de ingenios. Un arhitect oarecare — nimeni nu-i ştie numele — (căci Tiberius invidios pe minunata lui pricepere nu a îngăduit ca numele-i să fie trecut în *acta diurna*), ei bine, acesta, cum se va fi numit el, după ce a întărit de jur împrejur fundaţiile monumentului pentru a evita deplasarea lor odată cu suprastructura, şi după ce a învelit tot ce rămăsese la suprafaţă cu saltele şi scoarţe groase, a legat porticul pe toate laturile cu funii groase şi a izbutit să-l readucă la loc, printr-o puternică zguduitură, provocată de forţa a numeroase braţe şi a maşinilor. Cu acel prilej Tiberius s-a mărginit să-l admire pe arhitect, deşi invidia îl măcina. De aceea îi dăruie, ca recompensă, o sumă de bani, dar îl şi alungă din Roma. Ceva mai tîrziu, cînd acelaşi arhitect i se înfăţişă din nou cu o anume rugămintă şi, în timpul au-

dienței, dinadins puse mîna pe o cupă de cristal pe care o aruncă la pămînt stricînd-o sau spărgînd-o în bucăți — cu toate că apoi învîrți cupa în mîinile sale și o înfățișă pe moment întregă, așa cum fusese, vrînd prin acest gest oarecum să-și ceară iertare — Tiberius îl condamnă la moarte.

22 Drusus, fiul lui Tiberius, a pierit fiind otrăvit. Seianus, care datorită puterii și rangului ce-l deținea înnebunise cu totul, nu mai cunoștea măsură în nici o privință. În cele din urmă, începu să-l urască pe Drusus, pînă acolo că odată ridică și mîna împotriva lui¹⁰⁹. Cum frica de urmări îl cuprinse atît în privința lui Drusus cît și a lui Tiberius, în minte începu să-i mijească gîndul că dacă l-ar fi suprimat pe tînăr, avea ușor să-l răpună și pe bătrîn. Așa că puse la cale otrăvirea lui Drusus prin mijlocirea celor ce-l slujeau și prin soția acestuia, cu care trăia, și al cărei nume, după unii autori, era Livilla. Tiberius a fost acuzat că nici în timpul bolii lui Drusus, nici după ce fiul i-a murit nu a renunțat la vreuna din obligațiile sale obișnuite nici nu a îngăduit ca alții să se abată de la ale lor¹¹⁰. Totuși, această poveste nu-i de crezut. Decizia lui era să se poarte întocmai, indiferent de împrejurare, dar asta nu însemna că nu ținea la unicul și legitimul său fiu. Cei care i-au provocat moartea au fost pedepsiți, unii de îndată, alții ceva mai tîrziu. Cu prilejul morții lui Drusus a venit în Senat și, după ce a rostit elogiul funebru cuvenit fiului său, s-a întors acasă. [Xiph. 137, 17—140, 7].

Tiberius, venind în Senat, deplîns moartea fiului său și îi prezentă senatorilor pe Nero și pe Drusus, fiii lui Germanicus; apoi expuse corpul lui Drusus în fața rostrelor. Nero, ginerele celui decedat, pronunță cuvîntarea funebruă. Această moarte a fost cauza morții multor altor cetățeni acuzați de a se fi bucurat. Între multe alte personalități care au pierit a fost și Agrippina, cu copiii ei, afară de cel mai mic. Seianus îl ațîța în fiecare clipă pe Tiberius împotriva ei, deoarece spera, o dată ea dispărută împreună cu copiii ei, să se poată

căsători cu Livia*, văduva lui Drusus, pe care o iubea, și astfel să ajungă la imperiu, deoarece Tiberius nu mai avea nici un urmaș. Într-adevăr, împăratul își ura nepotul, considerându-l un copil adulterin. [Zon. II, 2, p. 440—441, 1 B].

Tiberius luă dreptul de a depune mărturie sub jurământ celor puși sub interdicția de a avea un cămin**; această rînduială a rămas pînă azi în vigoare. Aelius Saturninus care răspîndea pe seama împăratului versuri satirice, a fost adus în fața Senatului și, după ce-a fost condamnat la moarte, a fost zvîrlit de pe stîncă Capitoliului.

23 Multe altele de felul celor mai sus consemnate ar mai fi de scris, dacă aș crede de cuviință să le înșir. În mare, este îndeajuns să spun că numeroși alți oameni au fost dați pierzaniei de Tiberius pentru asemenea pricini; aș mai adăuga și faptul că împăratul, căutînd cu tot dinadinsul să afle, unul cîte unul, capetele de acuzare ce i se aduceau de către anumite persoane învinuite de a fi flecărit pe socoteala lui, nu-și dădea seama că el singur se proclama atins de toate viciile cîte cineva ar fi cu putință să acumuleze. Într-adevăr, dacă afla vreo birfă spusă cuiva în cea mai mare taină, o difuza în public, ba mai mult însă, era consemnată și în actele publice. Adeseaori, în imaginația lui bolnavă socotea ca adevărate lucruri pe care nimeni nu le rostise, privitoare însă la trăsături de caracter pe care era perfect conștient că le posedea, numai cu scopul să pară că minia lui este justificată. Așa se întîmpla că toate crimele pentru care îi pedepsea pe alții sub învinuirea de lipsă de respect la adresa lui se întorceau împotriva sa și, pe lîngă toate, îl expuneau și la batjocură! Cele ce unii negau cu strășnicie că le-ar fi spus, Tiberius susținea, sub prestare de jurământ, că au fost rostite. Prin urmare, nu izbutea decît să-și facă lui însuși mai mult rău. Purtarea împăratului stîrni în cele din urmă bănuieli că n-ar mai fi în toate mințile. Cu toate acestea nu exista un temei

* Livilla.

** În text: focul și apa.

solid să se creadă că este nebun, deoarece comportarea lui ca șef de stat, care-și îndeplinește îndatoririle, era fără cusur¹¹¹. Iată că se arăta preocupat să numească un epitrop, pentru ca acesta să aibă grijă de un senator decăzut în ultimul grad, întocmai ca de un orfan; altă dată, pe Capito¹¹², procurator în Asia, adus sub acuzare în fața Senatului că ar fi dat ordine la soldați, și altele de felul acesta, substituindu-se autorității guvernatorului, l-a condamnat la exil. Căci pe acea vreme nu era îngăduit celor ce răspundeau de fondurile tezaurului imperial să-și asume și alte atribuții; de datoria lor era doar să strângă taxele stabilite prin lege și, în caz de conflict, să aibă loc o judecată legală, în For, în fața pretorilor, ca și când ei n-ar fi fost în posturi de magistrați. Iată deci câtă discrepanță era în acțiunile lui Tiberius.

- 24 e.n. 24 După ce au trecut zece ani de la preluarea puterii, Tiberius nu mai avu nevoie de nici un senatus-consultum pentru a o recăpăta (căci el nu mai era obligat ca odinioară Augustus, să-și împartă domnia pe anumite perioade)¹¹³. Faptul nu împiedecă celebrarea
- 25 e.n. 25 jocurilor decennale. Cremutius Cordus¹¹⁴ a fost silit să se sinucidă, sub pretext că l-ar fi vorbit de rău pe Seianus. Cum nu se găsea nimic ce i-ar fi putut fi imputat (căci se afla în pragul bătrâneții și dusesese o viață fără pată), a fost pus sub acuzare în legătură cu *Istoriile* ce le scrisese, lucrare referitoare la domnia lui Augustus, dealtfel citită de Augustus însuși, în care aducea elogii lui Cassius și Brutus¹¹⁵ și învinuia de slăbiciune Senatul și Adunarea Poporului. Despre Caesar și despre Augustus nu se găsea nici o apreciere negativă, dar nici laudă peste măsură. Iată deci pentru ce a fost acuzat, pentru ce a trebuit să moară și cauza pentru care scrierile lui au fost arse, cîte se găseau la Roma de către edilii curuli, iar cele din afară de către guvernatorii locali. Mai tirziu au fost iarăși publicate¹¹⁶ (căci anumite persoane, printre care și fiica acuzatului, Marcia, le-au ascuns). Ele s-au bucurat de un interes cu atît mai mare avînd în vedere nenorocirea ce-l lovise pe Cordus.

Tot cam pe aceea vreme Tiberius făcu în fața senatorilor o demonstrație a exercițiilor militare executate de garda pretoriană, ca și când puterea acesteia nu era îndeajuns de cunoscută. Intenția lui era ca Senatul să vadă și să cunoască numărul și forțele de care dispunea garda pretoriană și, în felul acesta, să se teamă mai mult încă de el.

Acestea ar fi evenimentele istorice petrecute în acel timp. Menționez și amănuntul că locuitorii din Cyzic¹¹⁷ și-au pierdut din nou libertatea, învinuiți că ar fi aruncat în lanțuri niște cetățeni romani și de a nu fi terminat templul lui Augustus, pe care începuseră a-l ridica. De asemenea, un cetățean oarecare, vînzîndu-și locuința împreună cu o statuie a lui Augustus, dat în judecată pentru acest motiv, ar fi fost negreșit condamnat la moarte¹¹⁸, fără intervenția consulului care ceru mai întîi părerea lui Tiberius. Acesta, temîndu-se să nu pară că ia o decizie în favoarea sa, hotărî ca omul să fie achitat. Lentulus¹¹⁹, un senator cu o fire bună și blîndă, ajuns la o vîrstă foarte înaintată, a fost acuzat de conspirație împotriva împăratului. Lentulus, de față fiind cînd a fost formulată acuzația, izbucni într-un rîs nestăpînit. Iar Tiberius, ca să facă față situației ce se crease printre senatori, zise: — „Dacă și Lentulus mă urăște, atunci eu nu mai am pentru ce trăi“ [Xiph. 148, 7—149, 18].

CARTEA LVIII

- 26 e.n.** 1 Cam tot în această perioadă Tiberius părăsi Roma¹ și niciodată nu se mai întoarse să locuiască în oraș, deși repeta în dese rînduri intenția de a reveni și făcea mereu făgăduieli în acest sens². Un anume Latianus³, prieten al lui Sabinus³, unul din cetățenii fruntași ai Romei, pentru a intra în grațiile lui Seianus, după ce invită mai mulți senatori⁴ la o întrunire secretă în casa în care locuia, începu la un moment dat o conversație cu Sabinus. Prin cîteva fraze banale izbuti să-l facă să-și deschidă inima și să spună tot ceea ce gîndea. Acesta este de fapt procedeul obișnuit al delatorilor, și anume să înceapă ei prin a vorbi de rău pe cineva și prin a divulga cine știe ce lucru tănuit, pentru ca victima, ascultîndu-l, sau rostind ceva asemănător, să fie pasibilă de acuzare. Pentru unii, care sînt angajați în asemenea ticăloșii, a vorbi deschis nu înseamnă nici un pericol (căci se știe că vorbesc astfel nu pentru a-și exprima părerile, ci în mod deliberat, pentru a-i înfunda pe alții). Alții în schimb, e de ajuns să spună nimica toată în afara celor ce se cuvin — că pedeapsa și sosește. Așa s-a întîmplat și atunci. Chiar în aceeași zi Sabinus a fost închis și după aceea executat, fără nici un fel de judecată. Corpul i-a fost tîrît la Gemonii⁵ și aruncat în fluviu. Martiriul lui Sabinus stîrni cu atît mai multă groază în momentul cînd un cîine de al lui îl regăsi la închisoare, asistă apoi la moartea lui, și, la sfîrșit, se aruncă alături de cadavru în apele fluviului. Așa s-au petrecut aceste lucruri.

2 Tot în același timp muri și Livia, în vîrstă de optzeci și șase de ani. Tiberius nu o vizită cît a fost suferindă nici n-a expus-o în public⁶. Nu a îngăduit să i se aducă alte cinstiri afară de funeraliile pe cheltuiala statului, de închinarea cîtorva statui în memoria ei și alte cîteva neînsemnate onoruri. A interzis cu strictețe să fie trecută în rîndul divinităților. Cu toate acestea, Senatul, nemulțumit cu prevederile dictate de îm-

părat, hotărî printr-un decret ca toate femeile să poarte doliu în amintirea Liviei, timp de un an întreg. Totodată au fost decretate laude pentru Tiberius care nu și-a întrerupt activitatea de diriguitor al treburilor publice în acea împrejurare⁷. Mai mult încă, se hotărî ridicarea unui arc de triumf în cinstea Liviei, ceea ce nu se decretase încă pentru nici o femeie, deoarece ea salvase viața multor senatori, crescuse mari copiii unora, nu puțini la număr, și înzestrase puzderie de fete. De aici și numele de „Mamă a Patriei“, prin care adesea era numită⁸ [Xiph. 142, 18—21; 142, 21—143, 25].

A fost înmormântată în monumentul funerar al lui Augustus. Între multe alte cuvinte pline de înțelepciune rostite de Livia se citează și acelea pe care le-a spus când, din întâmplare, i-au ieșit în cale niște oameni goi. Aceștia ar fi fost destinați morții dacă Livia nu i-ar fi salvat, spunînd că pentru o femeie cuminte nu-i nici o diferență între o statuie și un om fără veșminte. Fiind întrebată de cineva cum de s-a întâmplat ca ea să aibă asupra lui Augustus o ascendență morală atât de mare — a răspuns că așa ceva a fost cu puțință pentru că ea însăși a respectat cu strictețe conduita ei ca soție, căutînd să fie întotdeauna pe placul împăratului, fără a încerca să-l influențeze în treburile ce le avea și fără a-l urmări în aventurile sentimentale pe care prefera să le treacă cu vederea, închizînd ochii⁹. Iată deci care era firea Liviei. Cît despre arcul de triumf decretat în onoarea ei, n-a mai fost înălțat, deoarece Tiberius și-a luat angajamentul să-l ridice el, pe cheltuiala lui. Stingherit de faptul că nu-i venea la îndemînă să anuleze decretul, a găsit modalitatea să-l ocolească în felul acesta, împiedcînd ca monumentul să fie ridicat din banii statului, fără însă să-l construiască din propriile lui fonduri.

Între timp, steaua lui Seianus continua să se înalțe. S-a decretat ca ziua lui de naștere să fie sărbătorită în mod public. Mulțimea statuiilor ridicate în cinstea lui de Senat, de corpul cavalerilor, de Adunarea Poporului, de către triburi și de cetățeni de vază nu se poate ști cît va fi fost la număr. Îi erau trimise deputății, cele ale cavalerilor aparte de cele ale senatorilor;

29—30
e.n.

veneau la el tribuni și edili, ca reprezentanți ai Adu-nării Poporului, întocmai ca la Tiberius. Se făceau cere-monii religioase și sacrificii pentru amîndoi, fără ose-bire, și se depuneau jurăminte pe norocul lor. [Xiph. 143, 25—144, 19].

30 e.n. 3 Gallus, care se căsătorise cu fosta soție a lui Tiberius și care avea limba cam slobodă cînd vorbea despre împărat, a fost prins în cursă cînd Tiberius a găsit prilejul nimerit¹⁰. Gallus îl cultiva pe Seianus fie din credința sinceră că acesta va ajunge să preia pu-terea, fie dintr-un sentiment de teamă față de Tibe-rius. Nu este exclusă nici ipoteza că urmărea să-l piardă, făcîndu-l nesuferit în ochii împăratului. Adevărul este că Gallus propunea Senatului cele mai numeroase și cele mai importante decrete în favoarea lui Seianus și insista să facă el însuși parte din toate deputățiile. Tiberius adresează un mesaj Senatului referitor la această comportare și, între altele, încrimină faptul că Gallus îl pizmuia pe Seianus pentru prietenia ce i-o poartă, el, împăratul, deși Gallus se bucura de prietenia lui Syriacus¹¹. Conținutul acestui mesaj îl ținu ascuns de Gallus. Dimpotrivă, îl primi cu toată cordialitatea, așa că se petrecu un lucru de neconceput, care nu s-a mai întîmplat nimănui altcuiva. Chiar în aceeași zi Gallus a fost invitat la masă de Tiberius, au băut împreună din potirul prieteniei, și, între timp, a fost condamnat printr-un decret senatorial. A fost trimis un pretor care să-l aducă legat în lanțuri și să-l tîrască la locul de osîndă. Totuși, în ciuda acestor dispoziții, Tiberius, de îndată ce află despre decret, nu îngădui ca Gallus să fie ucis, sub cuvînt că așa ar fi dorit el. Ca să-i pricinuiască cît mai mult rău, îi trimise cuvinte de încurajare* . . . și porunci să fie lăsat nelegat, sub su-praveghere, pînă cînd el însuși avea să se întoarcă la Roma. Intenția era, cum am mai spus-o, să-l chinuiască prin dispreț și teamă. Și așa s-a și întîmplat. Gallus se afla sub paza consulilor care s-au succedat (în afară de timpul consulatului lui Tiberius, cînd s-a aflat sub supravegherea pretorilor), păzit nu — pe Zeus — pen-

* Lacună în text.

tru a nu fugi, ci pentru a nu-și pune capăt zilelor. N-avea pe lângă sine nici un prieten, nici un servitor, nu vorbea și nu vedea pe nimeni, cu excepția aceluia care îi aduceau mâncare și care-l sileau să mănînce. Hrana era de așa fel și în așa cantitate încît să nu-i procure nici un fel de poftă și să nu-i dea nici un pic de putere. Era atît cît să nu-l lase să moară, ceea ce reprezintă chinul cel mai oribil cu putință. Sistemul era aplicat și asupra multor alora. De pildă, unul din prietenii intimi ai lui Tiberius fiind încarcerat, cînd a venit vorba despre condamnarea acestuia la moarte, împăratul rosti următoarele cuvinte: „Încă nu m-am împăcat cu el“. Un altul, deși fusese supus unor torturi sălbatice, cînd Tiberius fu înștiințat că acuzația ce i se aducea n-avea nici un temei, s-a grăbit să-l execute, spunînd așa: „Prea a fost maltrat ca să mai poată trăi cu fruntea sus“. Syriacus, care nu greșise cu nimic, nici nu fusese acuzat de cineva, dar care era renumit pentru cultura ce-o avea, a căzut victima călăului numai pentru faptul că Tiberius îl declarase prietenul lui Gallus! [Exc. Val. 191, p. 667; Xiph. 144, 19—145, 22].

Seianus manevră ca să fie acuzat și Drusus, prin soția acestuia. Fiind, pe cîte se spuneau, amantul aproape al tuturor femeilor căsătorite cu oameni de seamă, afla prin ele tot ce se vorbea, tot ce se punea la cale și, mai mult încă, făcea din ele instrumentele sale oarbe, momindu-le prin perspectiva unei luări în căsătorie. Cum Tiberius se mărgini să-l trimită pe Drusus la Roma, Seianus, temîndu-se ca bătrînul să nu-și schimbe gîndul, îl convinse pe Cassius¹² să redacteze un denunț împotriva lui Drusus... [Exc. Val. 192, p. 669].

4 Iată că Seianus urca tot mai sus și devenea din ce în ce mai temut. Lucrurile au mers pînă acolo încît și senatorii, și alți cetățeni, începură să dea o mai mică importanță lui Tiberius și să-și îndrepte toată atenția spre el, ca și cînd el ar fi fost împăratul. Dîndu-și seama de situație, Tiberius nu o luă în ușor, și începu să se arate preocupat de ce se întîmpla, temîndu-se ca nu cumva într-o bună zi Seianus să fie proclamat

fățiș împărat. Desigur, avu grijă să nu ia nici o măsură care să dea de bănuît. Seianus avea în mână garda pretoriană care-i era devotată și era în bune relații cu membrii Senatului, pe unii atrăgându-i de partea sa prin diferite servicii, pe alții, prin făgăduieli. Prin această metodă era la curent cu tot ce se petrecea în jurul lui Tiberius, adică cu tot ce se spunea și se înfăptuia, în vreme ce nimeni nu-i dezvăluia lui Tiberius uneltirile sale. Așa că împăratul alege o altă cale de atac. Îl desemnă a fi consul și îl numi „părtaș al grijilor mele“, spunându-i adesea în conversațiile particulare „scumpul meu Seianus“, cuvinte folosite și în mesajele trimise Senatului și Adunării Poporului. Oamenii, înșelați, și dând crezare acestor manifestări de prețuire, începură să ridice peste tot statui de bronz în cinstea amândorura, să-i înfățișeze împreună în tablouri, iar în amfiteatre au fost așezate două jilțuri aurite*, care le erau destinate. În sfârșit, Senatul dădu un decret prin care Tiberius și Seianus erau desemnați consuli pe o perioadă de cinci ani și prin care se prevedea să fie întâmpinați cu ceremonial asemănător la intrarea lor în Roma. Se ofereau sacrificii statuilor lui Seianus întocmai ca celor ale lui Tiberius. Iată deci pînă unde ajunsese puterea lui Seianus.

Ne aflăm în vremea cînd au pierit un mare număr de cetățeni iluștri, printre ei și Caius Fufius Geminus¹³. Acuzat de impietate față de Tiberius, Geminus își aduse testamentul în Adunarea Senatului unde îl citi cu glas tare, pentru a dovedi că împăratul urma să moștenească o parte egală din averea lui cu părțile lăsate copiilor săi. Acuzat de a fi delăsător în îndatoriri, se întoarse acasă înainte de a cunoaște hotărîrea Senatului. Cînd însă fu înștiințat că s-a prezentat un cvestor pentru a-l duce la locul de osîndă, se străpunsese cu un pumnal și, arătîndu-i cvestorului rana, zise: — „Du-te și spune Senatului că așa știe să moară un om adevărat“. Soția lui, Mutilia Prisca¹⁴, pusă și ea sub acuzare, veni în Senat și se sinucise cu un pumnal pe care-l ascunsese sub haină. [Xiph. 145, 22—146, 30]

* Scaune de tip consular, *sella curulis*.

5 Atît de mare devenise înfumurarea lui Seianus și 31 e.n. într-atît devenise de puternic prin autoritatea ce-o deținea încît, cum s-ar spune, el părea a fi împăratul iar Tiberius doar guvernatorul unei insule, deoarece Tiberius își alesese reședința permanentă în insula Caprea. La porțile casei lui Seianus era mare înghesuială, se dădeau chiar și coate, de frică nu numai că nu vei ajunge să fii zărit de stăpînul casei, dar mai ales ca să nu apari printre codași! Se știa că Seianus observă cu deosebită atenție orice manifestare, îndeosebi a cetățenilor fruntași, atît mimica lor cît și cuvintele rostite. Oamenii cu adevărat de valoare nu pun preț absolut pe semnele de respect ce li se datorează din partea anumitor persoane și, dacă uneori aceste obligații nu sînt îndeplinite întocmai, nu se arată supărați pe cei ce uită de ele, căci sînt conștienți că aceștia nu o fac din desconsiderare. Dimpotrivă, cei ce nu au decît o spoială de cultură, iau cum nu se poate mai în serios aceste îndatoriri, socotindu-le ca o împlinire necesară pentru importanța lor socială. Dacă întîmplarea face ca asemenea îndatoriri să nu fie respectate, se arată foarte afectați, ca și cînd li s-ar face un afront personal, și se mînie cumplit, de parcă ar fi fost direct atacați. Iată de ce față de asemenea oameni cei din jurul lor se străduiesc din răputeri să le fie pe plac, mai mult chiar, aș zice, decît față de împărați; căci, pentru aceștia din urmă chiar dacă o atitudine jignitoare îi nemulțumește, a ierta înseamnă a te arăta nobil la suflet; în ochii celorlalți însă așa ceva echivalează cu o dovadă a însăși slăbiciunii lor, iar pedeapsa și răzbunarea sînt considerate drept o întărire a autorității ce-o dețin.

O dată, la Calende, cînd îmbulzeala nu mai cunoștea margini în casa lui Seianus, patul¹⁵ așezat în încăperea unde-i primea pe cei care-l felicitau a fost rupt în bucăți sub greutatea celor care luau loc iar cînd Seianus a ieșit din casă, o pisică s-a strecurat printre picioarele oaspeților. Altădată, după ce adusese sacrificii zeilor pe Capitoliu și cobora spre For, sclavii care-i purtau litiera au făcut un ocol pe strada care ducea spre închisoarea orașului¹⁶, neputîndu-l urma din cauza mulțimii care se ținea după el. Coborînd treptele întăriturii de unde sînt azvîrliți în prăpastie condamnații,

sclavii au alunecat și au căzut. Seianus, consultînd augurii în legătură cu această întîmplare, la nici o pasăre sacrificată nu se arată vreun auspiciu favorabil. În schimb, un stol de corbi, zburînd și croncănind deasupra lui, se ridică în zbor și se așază pe acoperișul închisorii.

6 Dar aceste semne rele nu-l impresionară nici pe Seianus nici pe nimeni altul din preajma sa. Ținînd seama de cele ce puteai vedea în jur n-ai fi putut crede, chiar dacă un zeu ți-ar fi prezis, că în curînd avea să se petreacă o schimbare fundamentală. Oamenii depuneau deseori jurămînt pe norocul lui Seianus, numindu-l „coleg al lui Tiberius“, prin acest titlu înțelegîndu-se nu atît „colegul de consulat“, cît „colegul de domnie“¹⁷. Între timp, Tiberius era ținut la curent cu tot ce se petrecea în legătură cu Seianus. Totuși, în vreme ce-și frămînta mintea în ce chip să-l distrugă și negăsind nici o modalitate fățișă de a păși în această direcție fără să se expună, se folosi față de Seianus ca și față de mulți alții, de un șiretlic care dăduse bune rezultate, și anume procedă la un sondaj de opinii. Se adresa într-una în scris atît lui Seianus cît și Senatului înșirînd felurite amănunte despre starea sănătății sale, cînd văitîndu-se că nu se simte bine și că nu mai are mult de trăit, cînd declarînd că este perfect sănătos și că încurînd va reveni la Roma. Pe Seianus îl ridică în slăvi pentru ca apoi să-l critice cu violență, pe unii din prietenii acestuia îi onora în mod deosebit iar pe alții îi insulta. Urmarea a fost că Seianus trăia cu sufletul la gură, nemaiștiind ce să creadă, covîrșit cum era fie de bucurie nemărginită, fie sfîșiat de teamă. În fapt, nu avea motiv să fie îngrijorat, nici nu avea propriu-zis de ce să pună la cale o lovitură de stat, încărcat de cinstiri cum era. Pe de altă parte însă, își dădea seama că i se puneau anumite bețe în roate și de aceea nu mai avea nici încredere în sine, nici îndrăzneala de mai înainte. Cei care-l înconjurau, auzind pe apucate cele mai contradictorii știri, erau la rîndul lor puși în mare încurcătură și nu mai erau siguri dacă trebuie să-l onoreze sau să-l disprețuiască pe Seianus;

privirile le erau ațintite spre Tiberius, pe care-l așteptau să moară sau să se întoarcă.

7 Seianus era adînc tulburat de toate acestea și, la starea lui sufletească contribui și faptul că din una din statuile sale mai întîi începu să iasă un fum gros iar apoi, cînd capul statuuu a fost îndepărtat — ca să se vadă ce se întîmplă — un șarpe enorm sări afară. De îndată statuia căpătă alt cap și, în momentul cînd Seianus tocmai se pregătea să-și aducă lui însuși un sacrificiu (printre altele, își aducea sie-însuși sacrificii) [Xiph. 146, 30—149, 6], iată că legată de gîtul aceleiași statui a fost găsită o funie... Seianus ținea pe atunci, în reședința sa o statuie a Fortunei despre care se spunea că aparținuse unuia din vechii regi ai Romei, și anume lui Tullius. Statuia era ținută în mare cinste de stăpînul casei. În timpul unui sacrificiu adus de însuși Seianus, iată însă că statuia își întoarse de la el chipul... * și după aceea alții ieșiră împreună cu ei. Ceilalți începură să intre la bănujală dar, cum nu puteau ști ce este în mintea lui Tiberius și ținînd seama de caracterul mai mult decît ciudat al împăratului, precum și de nestatornicia lucrurilor omenești, se simțeau la grea cumpănă. Fiecare în parte era grijuliu de propria lui soartă. Oficial, continuau să-l cultive pe Seianus, între alte motive deoarece Tiberius, odată cu Caius¹⁸, îi acordase atît lui Seianus cît și fiului acestuia un sacerdoțiu. A mai fost onorat și cu puterea proconsulară și, printr-un decret, se recomanda tuturor celor ce aveau să devină consuli să ia exemplu de la zelul depus de Seianus în timpul magistraturii sale. Tiberius îl cinstea așadar cu un sacerdoțiu dar nu-l chemă la el, dimpotrivă, cînd Seianus îi ceru permisiunea de a se duce în Campania, pretextînd că viitoarea sa soție¹⁹ este suferindă, îi porunei să rămînă pe loc, sub cuvînt că el însuși avea să vină la Roma.

8 Datorită acestor cauze în jurul lui Seianus se făcu un gol. Peste toate, atunci cînd Tiberius acordă sacerdoțiul lui Caius, îl însoți de un elogiu și lăsă să se înțeleagă că el este succesorul la putere. Se prea poate

* Lacună în text.

ca Seianus să nu se fi dat în lături să pună la cale un complot — mai ales că soldații erau gata să-l asculte orbește — dacă n-ar fi văzut bucuria manifestată de popor față de declarația lui Tiberius privitoare la Caius, mult iubit în amintirea tatălui său, Germanicus. Înainte de acest eveniment Seianus era convins că are mulțimea de partea sa. Când își dădu însă seama ce trecere are Caius, începu să fie abătut și să se căiască pentru că n-a întreprins nimic în timpul cât fusese consul. Iată de ce oamenii îl părăseau, mai ales că Tiberius achită de orice vină pe un dușman al lui Seianus, numit cu zece ani mai înainte guvernator al Hiberiei, acum dat în judecată de Seianus pentru anumite ne-reguli. Prin această hotărâre Tiberius iertă implicit toate delictele similare săvârșite de alți guvernatori sau de cei însărcinați cu alte funcții de stat. În mesajul adresat Senatului cu privire la moartea lui Nero²⁰, împăratul îl numi doar „Seianus“, fără nici o altă formulă din cele ce obișnuia să le adauge. Mai mult încă, interzise să fie făcute sacrificii ființelor umane, pentru că astfel de sacrificii erau aduse lui Seianus, și interzise ca în Senat să mai fie propuse decrete prin care i se acordau lui însuși diferite cinstiri, dat fiind că multe asemenea decrete erau votate și în favoarea aceluia pe care intenționa să-l doboare (o asemenea opreliște mai fusese cândva formulată, dar în acele momente era intenționat reinnoită). Ceva ce era oprit pentru persoana împăratului însemna că el nu era de părere să fie dat altcuiva.

9 În astfel de împrejurări Seianus se văzu privit cu și mai multă desconsiderare. Lucrurile au mers pînă acolo încît părăsirea lui Seianus și chipul cum oamenii se fereau de el devăneau prea evidente ca să mai poată fi ascunse. Ținut la curent cu tot ce se petrecea, Tiberius, constatînd că poporul și Senatul erau de partea lui, prinse curaj și-l atacă direct pe Seianus. Luînd ca pretext intenția de a-i atribui puterea tribunicie — pentru a-l lua cu totul prin surprindere — ticlui un mesaj împotriva lui adresat Senatului, pe care-l înmînă lui Naevius Sertorius Macro²¹. Pe acesta îl numi în secret comandantul gărzilor pretoriene și îl instrui

de tot ceea ce avea de făcut. Macro intră noaptea în Roma, ca și cum venea cu alte treburi, și se grăbi să comunice lui Memmius Regulus, consulul din aceea vreme (celălalt coleg de consulat al lui Memmius era omul lui Seianus) și lui Graecinius Laco²², comandantul gărzilor de noapte, ordinele împăratului. De îndată ce se făcu ziuă, se urcă pe Palatin, unde Senatul trebuia să se întrunească în templul lui Apollo. Aici, îl întâlni pe Seianus, care nu intrase încă în templu și văzându-l îngrijorat de faptul că Tiberius nu-i mai scrisese nimic, îl liniști spunându-i la ureche, departe de orice martor, că este purtătorul, pentru el al puterii tribunicii²³. Nebun de fericire la auzul acestei vești, Seianus intră plin de voieșie în Senat. Macro îndepărtă apoi garda pretoriană care-l înconjură pe Seianus și păzea Senatul, trimițând-o în tabără, după ce se prezentă drept noul ei comandant și spuse că aduce cu sine scrișori de împuternicire de la Tiberius, prin care li se dădea o anumită recompensă. După plecarea pretorienilor, care au fost înlocuiți cu gărzile de noapte, intră și el în Senat, de unde ieși imediat ce mesajul împăratului se află în mâinile consulilor, pentru a nu asista la lectura nici unui paragraf. Lui Laco îi dăduse sarcina să vegheze ca nu cumva să se întimple ceva prin preajmă iar el însuși se îndreptă în grabă spre tabăra pretorienilor pentru a stinge orice încercare de revoltă.

10 În tot acest timp se făcea lectura mesajului care era lung și care nu conținea un mănunchi de acușări la adresa lui Seianus, ci începea cu totul altceva, urmat de o ușoară muștrare față de cel împlicinat, apoi venea o altă problemă, și iarăși o alta. La sfârșit, se recomanda pedepsirea a doi senatori din cercul prietenilor intimi ai lui Seianus și areștarea acestuia. Tiberius nu recomanda deschis că Seianus să fie omorât. Aceasta nu însemna că nu-i dorea moartea, ci proceda astfel fiindcă se temea să nu iasă mare zarvă. De asemenea, simulând că nu poate face nici un drum fără să fie în primejdie, cerea ca unul din consuli să vină la el. Acesta era conținutul scrisorii care a fost citită. Cu acest prilej îți era dat să vezi și să auzi tot felul de lucruri. Înainte de a fi început lectura mesajului, curgeau elogiile față de

Seianus care se pregătea să fie investit cu puterea tribunicie. Se auzeau aclamații, senatorii grăbindu-se să-și expună speranțele în noua magistratură ce-l aștepta ca titular și să-l asigure de sprijinul lor nelimitat. Cum însă conținutul mesajului nu se referea cîtuși de puțin la această investitură, ci din contra, senatorii ascultau lectura unor dispoziții complet opuse celor la care se așteptau, nu mai știau ce să creadă, pentru ca apoi să cadă într-o cumplită descurajare. Iată că unii dintre cei așezați în preajma lui Seianus se sculară și își părăsiră locurile. Nu mai erau dispuși să șadă nici măcar pe aceeași bancă cu cel pe care mai înainte îl consideraseră drept cel mai de preț prieten. Din acel moment a fost înconjurat de pretori și de tribuni, de teamă ca el să nu provoace cine știe ce tulburare dacă s-ar fi năpustit afară din Senat. Și se prea poate ca Seianus să fi făcut acest gest dacă, dintr-un bun început, ar fi fost impresionat de un șuvoi de acușări. Așa însă cum se desfășurau lucrurile, citindu-se mereu cîte o învinuire la adresa lui izolată de celelalte și fără importanță, Seianus nu le lua prea mult în seamă. Pe de altă parte, aștepta cu răbdare, rămînînd pe loc, plin de speranță, că următoarele paragrafe nu vor mai da la iveală atacuri la adresa lui, sau, în cel mai rău caz, că nu vor conține acușări capitale. În acest timp, somat de Regulus să se ridice în picioare, nu-i dădu ascultare. Atitudinea lui nu pornea din orgoliu nețărnut (orgoliul îi pierise de mult), ci datorită faptului că nu mai avea obișnuința de a da ascultare ordinelor altcuiva. După ce Regulus strigă cu glas puternic pentru a doua și a treia oară aceeași poruncă, — „Seianus, vino încoace“, întinzînd și mîna spre el, se mulțumi să întrebe: — „Pe mine mă chemi?“, ridicîndu-se în sfîrșit de pe bancă. Laco, care tocmai intrase, se postă lîngă el. Cînd citirea scrisorii lui Tiberius se termină, toți senatorii, într-un singur glas, începură să vocifereze împotriva lui Seianus și să rostească tot felul de amenințări. La unii, domina dorința de răzbunare, la alții frica. Ultimii încercau să-și ascundă astfel sentimentele de prietenie ce îi legaseră de Seianus iar ceilalți jubilau de întorsătura pe care o luase soarta fostului favorit. Regulus se feri să consulte în plen membrii Senatului

și nici nu puse la vot propunerea ca Seianus să fie ucis, temîndu-se de o anumită opoziție și de scandalul ce putea ieși de aici, căci Seianus avea multe rude și prieteni printre senatori. Se mulțumi să ceară avizul fiecărui senator în parte și, căpătînd asentimentul lor ca să-l arunce în lanțuri, îl scoase afară din Senat și-l duse la închisoare, ajutat în această sarcină de Laco și de ceilalți magistrați.

11 În această întîmplare s-ar cădea ca tot omul să-și privească propria-i slăbiciune cu luare aminte, pentru ca niciodată și nicicum să nu se lase pradă orgoliului. Cel pe care dis-de-diminează toți îl conduceau cu mare pompă spre Senat, ca pe unul mai puternic decît ei — iată că acum îl tîrau spre temniță ca pe un netrebnic, de nimic bun. Cel căruia îi acordaseră prin vot, mai înainte vreme, numeroase coroane, iată că îl pun în lanțuri. Omul escortat odinioară de lăncieri, ca un șef de stat, este acum păzit ca un sclav și silit să-și dea jos masca sub care s-a ascuns. Omul care a fost împodobit cu toga praetextă este acum lovit peste față. Cel în fața căruia se făceau plecăciuni și căruia i se aduceau sacrificii ca unui zeu, iată-l dus spre drumul morții. Pînă și oamenii din popor năvălind în fața lui îi strigau în gura mare, blestemîndu-l în fel și chip, numele acelor pe care el îi ucisese și își băteau joc de speranțele-i înșelate²⁴. Toate statuile sale au fost răsturnate, sparte în bucăți și tirîte în noroi, batjocorite ca și cînd ar fi fost însuși Seianus. Și așa se întîmplă ca Seianus să devină martor ocular a celor ce în curînd avea să sufere el însuși. La început a fost aruncat în închisoare. Nu mult după aceea, chiar în cursul aceleiași zile, Senatul, întrunit în templul Concordiei, aproape de închisoare, deoarece observă reacția poporului și văzu că pretorienii nu erau de față, ținu în grabă o ședință și îl condamnă la moarte. Astfel judecat, Seianus a fost aruncat la Gemonii de pe trepte în jos iar mulțimea i-a pîngărit cadavrul timp de trei zile încheiate, după care a fost lăsat în voia valurilor fluviului Tibru. Și copiii lui au fost executați în urma unui senatus-consultum. Fiica lui, care trebuia să se căsătorească cu fiul lui Claudius²⁵, a fost mai întîi siluită de

călău, datina neîngăduind ca o fecioară să fie ucisă în închisoare²⁶. De condamnare a scăpat doar soția lui Seianus, Apicata. Când însă a fost înștiințată despre moartea copiilor ei și le-a văzut leșurile la Gemonii, s-a întors acasă și a consemnat în scris tot ce se petrecuse cu prilejul morții lui Drusus, acuzînd-o pe Livilla, soția acestuia, din cauza căreia și ea fusese repudiată de bărbatul ei, așa că nu mai locuiau împreună. Memoriul îl trimise lui Tiberius și apoi se sinucise. Am auzit totuși că Tiberius a cruțat viața Livillei, din considerație pentru mama ei, Antonia, și că însăși Antonia și-a omorît fiica, lăsînd-o să piară de foame²⁷. Dar acestea toate s-au petrecut ceva mai tîrziu.

12 Pe acea vreme la Roma au avut loc mari tulburări. Oamenii din popor ucideau fără să stea pe gînduri pe oricine le scotea întîmplarea în cale din cei care fuseseră mari și tari în preajma lui Seianus și comiseseră tot felul de grozavii cu sprijinul acestuia. Pe de altă parte, pretorienii, foc de supărați fiindcă fuseseră suspectați pentru bunele sentimente ce le aveau față de Seianus, precum și datorită faptului că paza de noapte fusese mai prețuită decît cea a lor cînd era vorba despre credința datorată împăratului, ardeau și jefuiau tot ce le ieșea în cale, deși Tiberius încredințase păstrarea ordinii pe întreg teritoriul Romei tuturor magistratilor în funcție. Nici Senatul nu era lipsit de îngrijorare. Cei care-l măguliseră pe Seianus erau la pămînt de frica pedepsei ce-i aștepta; denunțatorii și martorii falși aduși de aceștia treceau prin aceleași stări sufletești la gîndul că la rîndul lor puteau fi acuzați de a fi comis crimele de care se făcuseră vinovați pentru a fi pe placul lui Seianus și nu al lui Tiberius. Puțini erau senatorii care își mai păstrau cumpătul și anume cei care nu aveau nici un amestec în cele petrecute și care voiau să creadă că Tiberius va deveni ceva mai înțelegător. Cele întîmplate, așa cum este obiceiul, erau puse pe seama celui dispărut, în vreme ce Tiberius nu era cu nimic sau prea puțin învinuit. Se spunea că majoritatea nelegiuirilor îi fusese ascunsă și că la altele fusese constrîns.

Cam aceasta era starea de spirit a fiecărui senator în parte. În corpore decretară, ca și când s-ar fi simțit eliberați de apăsarea unei tiranii, că nimeni n-avea voie să poarte doliu după Seianus, ca în For să fie înălțată o statuie a Libertății; s-a mai hotărît ca toți magistrații și toți preoții să sărbătorească pieirea lui Seianus — ceea ce nu se mai întâmplase cîndva — iar ziua morții lui să fie pomenită anual prin organizarea unor concursuri hipice și a unor ucideri de fiare în circ, festivitate dată în grija a patru colegii de preoți și a flaminilor augustali, lucru iarăși neobișnuit. Și așa, cel pe care ei înșiși prin măsurile de cinstire exagerată și unice în felul lor îl împinseseră la moarte, era acum pus sub blestemul unor măsuri stranii, stranii chiar dacă ar fi fost vorba de zei. Și cu toate acestea senatorii erau conștienți că Seianus își ieșise din minți mai ales datorită lor²⁸. Dovadă faptul că au interzis de îndată, în termeni formali, ca indiferent cui să nu-i mai fie acordate onoruri excesive; de asemenea, nu mai era voie să fie depuse jurăminte pe norocul altcuiva decît pe cel al împăratului. În ciuda acestor măsuri, luate parcă la inspirația unui vînt de nebunie, senatorii nu mult după aceea au început să-i lingusească pe Laco²⁹ și pe Macro. Cinstirile pe care le-au decretat în favoarea lui Laco, în calitate de fost edil, și a lui Macro, în calitate de fost pretor, erau însoțite și de mari sume de bani. Lui Macro, în mod special, i-a fost dat dreptul de a asista la spectacole așezat pe băncile rezervate senatului și purtînd *toga praetexta*. Atît unul cît și celălalt reușeau însă aceste avantaje. Exemplul care-l avuseseră sub ochi le era destul ca să-i înspăimînte. Tiberius însuși începu să respingă decretul prin care era onorat, printre multe altele decretul prin care se hotăra ca de aici înainte să fie numit *Pater Patriae* și ca ziua sa de naștere să fie sărbătorită prin zece curse de care și printr-un mare banchet la care să participe tot Senatul. Împăratul însă reveni asupra interzicerii de a se mai face în Senat propuneri de acest gen.

Iată dar cele ce se petreceau la Roma.

13 Tiberius, atîta vreme cît trăise sub imperiul temerii ca nu cumva Seianus, punînd mîna pe putere la Roma să nu-l atace apoi pe mare, își pregătise corăbii ca să poată fugi în caz de nevoie³⁰. După spusele unor istorici, îl însărcinase pe Macro ca să-l ducă pe Drusus³¹ în Senat și în Adunarea Poporului, dacă ar fi izbucnit tulburări, pentru a fi proclamat împărat. Cînd fu înștiințat de moartea lui Seianus, desigur, se bucură mult, cum era și firesc, dar nu acceptă să primească delegația care-i aducea această veste, deși era alcătuită dintr-un mare număr de senatori, de cavaleri, chiar și din plebei. Nu l-a primit nici pe consulul Regulus — care-i fusese totdeauna un bun prieten — și pe care-l chemase să vină să-l însoțească în drum spre Roma, pentru a fi în siguranță.

14 Așa s-a sfîrșit Seianus, care, față de toți predecesorii și de urmașii săi, cu excepția lui Plautianus, a fost cel mai puternic prefect al pretoriului. Neamurile lui, prietenii ce-i avea, toți cei cîți îl linguseră în mod josnic sau care propuseseră einstiri pentru el, toți au fost trimiși în judecată. Majoritatea au fost prinși în laț de cei care mai înainte vreme îi invidiau; alții, au fost condamnați la aceleași pedepse pe care ei înșiși le decretaseră. S-a întîmplat ca numeroși acuzați care fuseseră o dată judecați și absolviți de vină să fie din nou aduși pe băncile acuzării și de astă dată condamnați, ca și cînd prima oară obținuseră iertare numai datorită lui Seianus. Astfel, cînd nu putea fi găsit nici un cap de acuzare împotriva cuiva, era de ajuns pentru a fi pedepsit doar faptul că acel cineva fusese prieten cu Seianus, de parcă Tiberius însuși nu l-ar fi iubit și nu datorită acestei prietenii oamenii îl cultivau într-atît pe Seianus. Acestea fiind împrejurările, denunțătorii se ridicau îndeosebi din rîndul aceluia care-l înconjuraseră cu multă statornicie pe Seianus, ca unii care cunoșteau întocmai pe cei deopotrivă cu ei, fără să depună nici un efort pentru a-i descoperi și a-i dovedi. Cît despre ei înșiși — în speranța că astfel își scăpau pielea și că prin asemenea acțiuni vor căpăta onoruri și recompense bănești — unii își luau rolul de acuzatori, alții, de martori ai acuzării. Dar pînă la urmă

n-au obținut nimic din cele ce-au sperat. Încurcându-se în ițele ce le trăgeau, parte au devenit ei înșiși victimele acuzărilor ce le formulau pentru alții, parte, al trădării față de prietenii lor³².

15 Printre cei puși sub acuzare s-au găsit și dintre aceia care au fost învinuți ei fiind de față și care s-au apărat. Ba unii încă s-au folosit de o mare libertate în cele ce spuneau. Cei mai mulți însă se sinucideau înainte de a fi arestați. Făceau acest lucru îndeosebi pentru a scăpa de batjocuri și tortură, căci toți cîți erau ridicați pentru cine știe ce învinuire, nu numai cavalerii, ci și senatorii, bărbați și femei fără osebire, toți erau înghesuți în temnițe. Apoi, după ce erau condamnați prin vot, unii erau executați pe loc, alții azvîrliți de pe stîncile Capitoliului de către tribunii plebei sau chiar de consuli. Corpurile tuturor erau aruncate în For și după aceea prăvălite în apele Tibrului. Sinucigașii făceau acest gest și în scopul ca urmașii lor să-i moștenească. Într-adevăr, puține, chiar foarte puține au fost moștenirile confiscate de la acei care și-au luat viața în mod voluntar. Se spunea că Tiberius însuși era cel care încuraja sinuciderile comise din acest motiv, ca să nu pară că el ar fi avut vreun amestec în astfel de drame, ca și cînd este mai puțin groaznic să-l duci pe om pînă la pragul morții voluntare decît să-l dai pe mîna călăului.

16 În schimb, cele mai multe bunuri ale celor care nu mureau astfel erau confiscate și o mică parte, sau nimic, era donată denunțătorilor. Pe acea vreme Tiberius devenise mult mai lacom de bani. Ceva mai tîrziu înlocui impozitul de doi la sută cu cel de unu la sută, pentru că strîngea toate moștenirile ce i se lăseau. Aproape nu exista cetățean, chiar din cei care se sinucideau, care să nu-i lase cîte ceva, așa cum se obișnuia, și cînd trăia Seianus. Din același calcul care-l determina să nu se atingă de moștenirea sinucigașilor, trimitea toate acuzările în fața Senatului pentru ca astfel — pe cît se pare — el să fie în afara oricărei învinuiri în timp ce Adunarea Senatului să rămînă sub povara sentințelor nedrepte ce le pronunța. Așa s-a făcut că senatorii și-au dat foarte bine seama că ei se nimiceau

între ei prin propriile lor hotăriri și că tot ce se petrecuse înainte nu era într-atît opera lui Seianus cît a lui Tiberius. S-au văzut deci și cazuri cînd denunțatorii unora au ajuns ei înșiși pe banca acuzării și cînd martorii care juraseră strîmb erau dovediți de alți martori, încă și mai mult, cazuri cînd înșiși cei care pronunțaseră condamnări la moarte au fost condamnați.

Iată deci cum Tiberius, fără a cruța pe cineva, asmuțea pe toți, unii împotriva celorlalți, dar nici el nu mai avea un prieten sigur. Ajunsesse pînă acolo că nu mai făcea deosebire între vinovat și nevinovat, între suspectat și cel de care n-avea nici o teamă, dacă era vorba de judecarea crimelor imputate lui Seianus. Într-un tîrziu se hotărî, în fine, să dea un fel de amnistie. Îngădui chiar ca Seianus să fie jelit de cine voia — specificînd că nimeni n-avea dreptul să-l împiedice de la o asemenea acțiune pe cel ce-ar fi dorit așa ceva — hotărîre de mai multe ori trecută prin Senat. Nu-i mai puțin adevărat că această hotărîre a fost dezmințită de fapte, căci n-a trecut multă vreme și Tiberius a și început să pedepsească pe numeroși cetățeni, fie din pricina lui Seianus, fie din cea a altor acuzații nelegiuite — cum ar fi, de pildă, învinuirea că ți-ai făcut de rîs sau că ți-ai ucis cei mai apropiați membri ai familiei.

17 Aceasta fiind starea de lucruri, deși nimeni nu putea nega că ar fi fost în stare să-l mănînce de viu pe Tiberius, și chiar cu cea mai mare plăcere, în anul următor, în care consuli au fost Cn. Domitius și C. C. 32 e.n. millus Scribonianus, s-a petrecut un fapt din cele mai ridicole. De multă vreme intrase în obicei ca senatorii să nu mai depună jurămînt individual la calendele din luna ianuarie. Un membru al Senatului, cum am mai specificat, pronunța jurămîntul, iar ceilalți se mulțumeau să-și dea azeziunea. Iată că de astă dată n-a mai fost așa. Fără ca nimeni să-i constrîngă, într-un consens comun, toți senatorii depuseră fiecare în parte jurămîntul de credință, ca și cum ar fi îndeplinit un act ritual, adică un act oarecum sacru. Mai înainte vreme, cum am mai spus, timp de mulți ani, Tiberius nu dădea voie ca cineva să depună jurămînt pe guvernămîntul

său. Atunci însă s-a întâmplat și un alt lucru, mai ridicol încă decât cel povestit mai sus. Senatul a decretat ca împăratul să aibă dreptul de a desemna din întreg corpul senatorial un anumit număr de persoane care să-i fie pe plac și, din acest număr, douăzeci de senatori aleși prin tragere la sorți, să-i formeze o gardă înarmată cu pumnale pentru a-l păzi ori de câte ori ar fi intrat în Senat. Cum garda împăratului este alcătuită din soldați înarmați și cum nici un cetățean particular nu poate pătrunde în Curie, era evident că decretul de a-i acorda o asemenea pază nu avea rostul de a-l păzi pe împărat împotriva nimănui altcuiva decât împotriva senatorilor înșiși, de parcă ei ar fi fost dușmanii lui!

18 Tiberius aduse laude Senatului și îi mulțumi pentru grija ce i-o purta, dar respinse propunerea ca pe ceva cu totul neobișnuit. În fond, nu era așa simplu să pui pumnale chiar în mîna aceluia pe care-i urăști și de care ești urît cu ardoare. Intrînd la bănuieli, chiar din pricina acestor măsuri (căci tot ceea ce este înfăptuit din lingușeală încalcînd adevărul devine suspect), împăratul salută cu multă pompă decretele senatorilor, dar se grăbi să-i cinstească prin vorbe bune și cu **daruri** în bani pe soldații din garda pretoriului, deși știa că erau simpatizanți ai partidei lui Seianus. Intenția lui era să-i asmută împotriva Senatului, cîștigîndu-i de partea sa. S-a întâmplat însă să aibă din nou prilejul de a-i lăuda pe senatori, deoarece aceștia au decretat ca banii ce se cuveneau împărțiți pretorienilor să fie ridicați din tezaurul public. Realitatea era că Tiberius dovedea atîta dibăcie să-i ducă pe unii de nas cu vorbe înșelătoare și pe alții să și-i facă prieteni, prin fapte, încît, Iunius Gallio, pentru simplul motiv de a fi venit cu propunerea ca pretorienii ieșiți din serviciul activ să aibă dreptul să se așeze la spectacole pe locurile rezervate cavalerilor — a fost exilat³³. Justificarea acestei sentințe era părerea că Gallio, prin acțiunea sa, voia să-i cîștige pe soldați de partea statului, îndepărtîndu-i de împărat. Tiberius însă nu s-a mulțumit cu atît. Aflînd că Gallio se îndreaptă cu o corabie spre Lesbos — acestuia nu i-a fost dat să se buceure în

pace de liniștea lipsită de griji care-l aștepta acolo, ci a fost întors din drum și dat în paza magistraților Romei, ca odinioară Gallus³⁴. Și, ca să dovedească atât senatorilor cât și pretorienilor care erau sentimentele lui față de unii și de alții, ceru Senatului, ceva mai târziu, într-o proclamație oficială, să revină asupra hotărârii anterioare și să hotărască ca el să intre în Curie însoțit numai de Macro și de zece tribuni militari. Aceasta nu însemna că Tiberius avea nevoie de o astfel de gardă, deoarece gândul lui era de a nu mai reveni la Roma — dar voia cu orice preț să arate că-i urăște pe senatori și că-i prețuiește pe soldați. Cererea lui a fost de îndată admisă. În decret s-a adăugat însă și prevederea ca senatorii să fie căutați de arme la intrarea în Curie ca nu cumva vreunul să ascundă un pumnal la subțioară. Acest senatus-consultum a fost însă dat în cursul anului următor.

19 Deocamdată, împăratul cruță viața, între alți foști partizani ai lui Seianus, lui Lucius Seianus³⁵, care era pretor, și lui Marcus Terentius, din ordinul ecvestru. Pe primul, îl lăsă în viață pentru a-și arăta disprețul profund. Lucius Seianus, pentru a-și bate joc de calviția lui Tiberius, poruncise ca toate serviciile curente la sărbătoarea Floraliilor, din zori pînă noaptea târziu să fie făcute de oameni chei, pentru că și împăratului i se rărise părul în creștetul capului. De asemenea, cînd lumea părăsi amfiteatrul unde se dăduseră jocurile, iluminarea a fost asigurată de 5 000 de sclavi cu capetele rase. Tiberius s-a arătat atât de nepăsător de cele întîmplate încît se prefăcea că nu știe nimic, deși de pe urma acestei farse toți oamenii fără păr au început să fie numiți „seianeni“. În ce-l privește pe Terentius, cînd a fost judecat pentru prietenia ce-o avusese față de Seianus, acesta, în loc să nege că i-a fost amic, spuse sus și tare că dimpotrivă, a făcut tot ce i-a stat în putință ca să-l cultive, ca unul care era ținut în mare stimă de Tiberius însuși: — „așa că, argumentă Terentius, dacă împăratul a procedat just cînd și l-a apropiat ca prieten, nu văd de ce aș fi greșit eu. Dacă împăratul nostru, atâteștiutor, a putut fi înșelat, ce este de mirare ca și eu să fi săvîrșit aceeași greșală? Apoi,

nu este oare de datoria noastră să-i iubim pe toți cei pe care el îi cinstește, fără să ne preocupăm prea mult de ce reprezintă ei, punînd un singur hotar bunelor noastre sentimente și anume grija de a fi pe placul împăratului“? Auzind această pledoarie³⁶ Senatul îl achită pe Terentius și mustră cu asprime pe cei ce-l acuzaseră.

La moartea lui Piso³⁷, prefectul Romei, Tiberius îl onoră cu o înmormîntare pe cheltuiala publică, cinstire pe care o mai acordase și altor magistrați încetați din viață. Locul lui Piso a fost preluat de Lucius Lamia, care, deși de multă vreme numit guvernator al Siriei, era reținut de Tiberius la Roma. Aceași conduită Tiberius o aplică și față de mulți alții, de fapt fără a avea nicidecum nevoie de ei, chipurile însă pentru a le arăta prețuirea sa. Între timp, sfîrșindu-se din viață și Vitruvius Pollio, guvernatorul Egiptului, provincia a fost încredințată spre guvernare pentru un timp oarecare unui anume Severus, libert al lui Caesar.

20 Din cei doi consuli, unul, Domitius³⁸, rămase în funcție tot anul, căci era soțul Agrippinei, fiica lui Germanicus. Ceilalți, atît cît Tiberius crezu de cuviință. Pe unii îi numea pentru un răstimp mai lung, pe alții pentru unul mai scurt, pe alții îi revoca înainte chiar de termenul fixat iar pe alții îi menținea dincolo de acest termen. Dacă, să zicem, cineva era consul desemnat pentru un an întreg, pe acela îl destitua din funcție și în locul lui numea pe un altul, apoi iarăși pe un altul. Se mai întîmpla uneori să facă numiri de consuli pe trei ani înainte ca apoi să schimbe cu desăvîrșire ordinea numirilor. Cît privește consulatul, acest procedeu a durat în tot timpul domniei lui Tiberius. Dintre candidații la celelalte magistraturi îi selecta pe cei care voia el și îi trimitea în fața Senatului, pe unii, susținîndu-i — și bineînțeles că aceștia erau aleși în unanimitate — pe ceilalți lăsîndu-i să fie aleși prin vot după meritele lor personale și după rezultatul votării. După aceea, candidații, ca și în zilele noastre, conform obiceiului străbun, se prezentau în fața Adunării Poporului și în fața Comițiilor tribute, fiecare de unde aparținea, pentru ea, de ochii lumii, să fie confirmați

33 e.n. în funcții. Dacă unii lipseau, sau dacă erau dovediți de a fi luat fără rușine mită, erau numiți mai puțini magistrați decît ar fi trebuit. Așa de pildă, în anul următor, în acela în care Servius Galba, cel care mai tîrziu a ajuns împărat, și Lucius Cornelius³⁹, au fost consuli, au fost numiți doar cincisprezece pretori. Și situația s-a repetat mulți ani de-a rîndul, alegîndu-se deobicei șaisprezece pretori, cu mici excepții, unul sau doi în plus sau în minus.

21 Iată că Tiberius se decise să se apropie de Romă și își petrecea timpul prin împrejurimile Capitalei, fără totuși să se hotărască de a intra, deși de oraș nu-l despărteau decît treizeci de stadii și în ciuda faptului că își căsători nepoatele⁴⁰, celelalte fiice ale lui Germanicus, și pe Iulia, fiica lui Drusus⁴¹. Din acest motiv nici Capitala nu sărbători aceste căsătorii, iar Senatul și celelalte instituții publice își văzură de treabă, ținînd ședințe și împărțind dreptate. Tiberius făcea mare caz ca Senatul să se întrunească ori de cîte ori era nevoie, ca senatorii să respecte cu strictețe timpul hotărît pentru ședințe și pentru ridicarea ședințelor. Pe această temă dădea consulilor tot felul de instrucțiuni și porunci ca unele din ele să fie citite în public. Proceda la fel cu tot soiul de alte probleme, ca și cînd nu putea de fiecare dată să le înfățișeze în scris Senatului. Trimitea în fața Adunării nu numai denunțurile primite ci și mărturiile stoarse de Macro de la cei torturați. Senatorilor nu le mai rămînea altceva de făcut decît să pronunțe sentința. Un anume Vibulenus Agrippa, din ordinul cavalerilor, se sinucise chiar în Senat, bînd otrava ascunsă într-un inel; Nerva, nemaiputînd suporta viața în ambianța lui Tiberius, se lăsă să moară de foame din mai multe motive⁴², dar îndeosebi pentru că împăratul repunea în vigoare legile stabilite de Caesar cu privire la contractele de împrumut, măsură care avea să provoace multă neîncredere și tulburare⁴³. Deși Nerva îl rugase pe Tiberius în repetate rînduri să-și precizeze atitudinea, acesta nu voise să răspundă nimic. Tiberius totuși hotărî reducerea dobînzilor și vărsă tezaurului public o sumă de 25 de milioane de denari, pentru a servi la împrumuturi fără dobîndă, acordate

de senatori celor care le solicitau, pe o perioadă de trei ani. Mai porunci ca în cursul unei singure zile să fie uciși cei mai cunoscuți și mai încriminați dintre delatori. Cum un oarecare fost centurion se arăta dornic de a denunța pe cineva, interzise ca foștii militari să se ocupe cu astfel de treburi, deși admitea denunțurile când veneau din partea cavalerilor și a senatorilor.

22 Tiberius primi nemăsurate elogii pentru asemenea hotărîre, dar mai ales pentru că a refuzat unele decrete votate în cinstea lui cu acel prilej. În schimb, pentru relațiile sexuale la care obliga fără osebire bărbați și femei din cele mai înalte pături ale societății, era criticat cu asprime. Iată, de pildă, cazul unui prieten al lui Tiberius, Sextus Marius, care în urma relațiilor ce le avea cu împăratul se îmbogățise și ajunsese la așa o putere, încît, mîniat pe un vecin cu care se certase, l-a reținut la un banchet vreme de două zile. În prima zi a petrecerii a poruncit ca locuința acestuia să fie complet dărîmată iar în a doua să fie reconstruită după un plan mai mare și cu mai multă eleganță. Cum stăpînui casei nu știa nimic despre autorul acestor schimbări, Sextus îi mărturisi că el a fost acela care a dărîmat și a ridicat din nou casa, adăugînd, pentru a-l lămuri pe om: — „Așa știu eu și pot fie să mă răzbun fie să mă arăt recunoscător!“ Acest Sextus Marius avea o față, deosebit de frumoasă, pe care o trimisese pe ascuns de acasă, ca să scape de pîngărirea lui Tiberius. Atunci împăratul îl acuză de incest și în urma acestui denunț și tatăl și fiica fură condamnați la moarte. Aceste fapte condamnabile atraseră numai rușine asupra lui Tiberius, dar moartea lui Drusus și a Agrippinei îi aduse renumele de cruzime. Oamenii, încredințați mai înainte vreme că toate grozăviile erau datorate lui Seianus sperau, în sfîrșit, că sînt la adăpost de primejdii. Cînd însă se răspîndi vestea uciderii lui Drusus și a Agrippinei, durerea celor năpăstuiți ajunse la culme, mai ales că osemintele nu au fost așezate în monumentul funerar imperial ci, din ordinul lui Tiberius, îngropate pe alt undeva, așa ca să nu mai fie niciodată regăsite. Moartea Agrippinei fu urmată și de cea a Munatiei Plancina⁴⁴. Pînă atunci, deși o ura, nu din

cauza lui Germanicus, ci din cu totul alt motiv, Tiberius o lăsase în viață numai ca Agrippina să nu se bucure de dispariția ei.

23 Iată deci faptele lui Tiberius. Pe Caius îl numi cvestor, nu însă printre cvestorii fruntași, și îi făgădui să-l promoveze și la celelalte magistraturi cu cinci ani mai devreme decât s-ar fi convenit. Cu toate acestea, rugă Senatul să nu-l învețe cu cinstiri prea multe și neobișnuite, ca nu cumva să i se suie la cap. Să nu se uite că Tiberius avea un nepot, care-i purta numele. Dar pe acesta, din pricina vârstei prea mici, căci era un copil, cît și din bănuiala că n-ar fi fost fiul lui Drusus, nu-l lua în seamă. Toată atenția lui se concentra asupra lui Caius, ca unul care avea să-i urmeze la tron și mai ales fiindcă Tiberius știa prea bine că nepotul său avea să trăiască puțin, urmînd să fie asasinat de Caius. Nimic nu-i era ascuns în ce-l privește pe Caius. O dată, cînd acesta avu un schimb de cuvinte cu Tiberius, îi și spuse: — „Tu îl vei omorî pe el și alții te vor omorî pe tine“. Cum însă nu avea o altă rudă de sînge mai apropiată și cum era conștient că tînărul avea să fie un împărat extrem de crud, i-a transmis cu plăcere, după cît se spune, puterea în stat, pentru ca astfel propriile-i crime să pălească față de ororile săvîrșite de Caius. În plus, urmărea să nimicească cea mai mare parte din floarea reprezentanților ordinului senatorial, cîți mai rămăseseră, chiar și după încetarea sa din viață. Se mai spune că repeta într-una acest vechi dicton:

„După moartea mea, focul să cuprindă pămîntul . . .“ și că descori îl fericea pe regele Priam, care pierise odată cu patria și regatul său. Aceste amănunte, notate în scris de istoricii vremii, se dovedesc adevărate. Au căzut victime atît de mulți senatori și atît de mulți cetățeni din alte categorii sociale încît, pentru posturile de guvernatori trase la sorți, din lipsă de succesori, s-a ivit necesitatea ca cei ce fuseseră pretori să fie menținuți în posturi pe o perioadă de încă trei ani iar cei ce fuseseră consuli, pe o perioadă de încă șase ani. Mai este oare nevoie să-i numesc pe cei aleși de el personal, căroră, chiar din prima zi de guvernare le acordă puteri pentru o lungă perioadă? Printre cei care muriră

în această vreme a fost și Gallus⁴⁵, căci Tiberius, deși profund îndurerat, după câte a mărturisit, consimți să se despartă de el! Și uite așa, în chip paradoxal, pentru unii făcea din viață un instrument de răzbunare iar pentru alții, din moarte, o binefacere.

24 După aceste evenimente, în cel de al douăzecilea an al domniei, deși își petrecea timpul în reședința ce-o avea la Alba sau la cea din Tusculum, Tiberius nu se întoarse în Capitală, fapt care nu-i împiedecă pe consulii Lucius Vitellius și Fabius Persicus să celebreze împlinirea celei de a doua decade a domniei (acesta era termenul consacrat⁴⁶, nu trecerea a douăzeci de ani), ca și când ei, după cum se petreceau lucrurile pe vremea lui Augustus, îi reînnoiau mandatul. Așadar, organizară în comun festivitatea și, pentru această hotărâre, au fost pedepsiți cu moartea. Într-adevăr, în acel timp, nimeni dintre cei acuzați nu a fost cruțat, toți erau condamnați fără speranță, majoritatea în urma recomandărilor scrise a lui Tiberius și a interogatoriului supravegheat de Macro. Ceilalți sufereau aceeași soartă, numai pentru că erau bănuți de cine știe ce intenții. Mergea zvonul că Tiberius n-avea curajul să revină la Roma numai pentru a fi scutit de rușinea unor asemenea condamnări, el fiind de față. Unii erau executați de călăi iar alții se sinucideau, cum a fost cazul lui Pomponius Labeo⁴⁷. După ce guvernase Moesia timp de opt ani, Labeo, împreună cu soția sa, au fost acuzați de corupție și amîndoi s-au sinucis. Mamercus Aemilius Scaurus⁴⁸, care nu fusese guvernator nicicînd, și nici nu putea fi acuzat de a fi luat mită, a fost condamnat pentru că scrisese o tragedie și pătima o moarte mai teribilă decît cea pe care o imaginase în drama sa. Tragedia avea ca titlu *Atreus*. Imitîndu-l pe Euripide, și eroul din tragedia lui Scaurus sfătuia pe unul din supușii săi să îndure toanele celui ce are în mîini puterea. Pus la curent cu subiectul piesei, Tiberius pretinse că această replică fusese scrisă la adresa lui, închipuindu-și că, datorită crimelor murdare ce le săvîrșise, fusese întruchipat în personajul *Atreus*: — „Ei bine“, spuse el, „dacă-i așa, am să fac eu din el un Ajax!“ și îl aduse în pragul morții, silindu-l să se omoare. To-

tuși, Scaurus nu pentru aceasta a fost acuzat, ci sub pretextul că era amantul Livillei. Mulți alții au fost condamnați sub același cap de acuzare, unii, fiind cu adevărat vinovați, alții, numai fiindcă fuseseră denunțați.

25 În vreme ce astfel de lucruri se petreceau la Roma, populațiile supuse începură să se miște. De îndată ce un tânăr care se dădea drept Drusus își făcu apariția în Grecia și în Ionia, orașele îl primiră cu cea mai mare bucurie și trecură de partea lui. Era cît pe ce să înainteze chiar pînă în Siria, unde legiunile i s-ar fi supus, dacă n-ar fi fost recunoscut, prins și trimis la Tiberius⁴⁹. După această întâmplare Caius Gallus și Marcus Servilius au fost consuli iar Tiberius celebră la Antium căsătoria lui Caius (cu Iunia Claudilla). Nici acest eveniment nu-l hotărî să reintre în Capitală deoarece un anume Fulcinius Trio⁵⁰, prieten devotat al lui Seianus pentru delațiunile ce le făcea, fusese dat pe mîna unor acuzatori. Văzînd moartea în față, Trio se sinucise, nu însă fără a-i batjocori în fel și chip pe Tiberius și pe Macro în testamentul ce-l lăasă. Urmașii lui Trio nu îndrăzniră să facă cunoscut conținutul testamentului dar Tiberius, încunoștințat de ce scria înăuntru, porunci ca textul să fie adus în Senat. În fond, puțin îi păsa de astfel de manifestări de ură și cîteodată, de bună voie, difuza în cercuri largi acuzațiile pline de insulte ce-i erau pe ascuns adresate, de parcă ar fi fost niște elogii. Așa de pildă, cele rostite de Drusus supus unor condiții îngrozitoare de trai și unor suferințe, pînă și aceste fraze au fost trimise spre a fi dezbătute în Senat⁵¹. Iată dar cum s-a sfîrșit Trio. Cît despre Poppaeus Sabinus, guvernatorul celor două Moesii și, în plus, al Macedoniei, funcție deținută aproape — aș putea spune pe toată durata domniei lui Tiberius, spre marele lui noroc încetă din viață înainte ca cineva să apuce să-l acuze. În locul lui a fost numit Regulus, căci Macedonia și Achaia, după cît pretind anumiți istorici, nu erau provincii al căror guvernămînt să fie tras la sorti⁵².

26 Cam în același timp, Artabanos⁵³, regele parților, dădu Armenia, fiului său, Arsakes, în urma morții lui

Artaxes⁵⁴; și cum din partea lui Tiberius nu veni nici o încercare de pedeapsă, încălcă hotarele Cappadociei și începu să se poarte cu multă aroganță față de parți. Cîțiva din fruntașii care nu-l acceptau trimiseră atunci o solie la Tiberius rugîndu-l să le trimită un alt rege dintre ostaticii ce-i ținea la Roma. Tiberius îl trimise mai întii pe Phraates, fiul lui Phraates⁵⁵. Dar cum acesta muri în drum spre țară, îl trimise pe Tiridates⁵⁶, și acesta de neam regesc. Ca să-i înlesnească preluarea puterii, îi scrise lui Mithridates, regele Iberiei, să năvălească cu oaste în Armenia pentru ca astfel, Artabanos, sărind în ajutorul fiului său, să-și părăsească reședința. Așa s-a și-ntîmplat⁵⁷. Tiridates, cu toate acestea, nu apucă să domnească prea mult. Artabanos, cu ajutor de la sciți, îl alungă fără greutate⁵⁸.

Aceasta era deci starea de lucruri în Parthia. Cît despre Armenia, Mithridates, pe cît se pare fiul lui Mithridates regele Iberiei și frate cu Pharasmenes, cel care domnise peste iberi după moartea tatălui, izbuti să o cucerească. Sub consulatul lui Sextus Papinius și al lui Quintus Plautius, Tibrul se revărsă și acoperi o mare parte din oraș, așa încît te puteai plimba cu barca. O altă porțiune a Romei, și mai întinsă, căzu pradă flăcărilor, în perimetrul dintre Circ și Aventin. Tiberius se crezu dator să vină cu 25 de milioane de drahme din tezaurul său personal în ajutorul sinistraților.

36 e.n.

27 Dacă evenimentele din Egipt au cumva vreo legătură cu cele de la Roma, ei bine, pasărea fenix se făcu văzută în acel an și toate cîte s-au întîmplat păreau că prevestesc moartea lui Tiberius. Atunci a murit și Thrasyllus iar în primăvara următoare Tiberius, sub consulatul lui Cn. Proculus și Pontius Nigrinus. Macro, printre mulți alții, îi pusese gînd rău și lui Domitius⁵⁹, pregătind cu grijă tot felul de învinuiri mincinoase și de întrebări perfide pentru anchetarea lor. Totuși, nu toți acuzații au fost executați, și asta datorită numai lui Thrasyllus care îl potoli pe Tiberius într-un chip foarte dibaci. Astrologul anunță cu o certitudine de nezdruccinat ziua și ora morții sale dar pretinse, mințind deliberat, că împăratul mai

37 e.n.

avea încă zece ani de trăit, cu scopul ca astfel să-l determine pe Tiberius — ca unul care ar fi avut încă mulți ani de viață înainte — să întârzie execuțiile. Lucru care s-a și întâmplat. Într-adevăr, Tiberius, socotind că de aici înainte avea destul răgaz să înfăptuiască tot ce și-ar fi dorit, nu mai zori desfășurarea anchetelor iar Senatul, în fața protestelor energice a celor anchetați, amină pronunțarea sentințelor. Și Tiberius nu s-a supărat. O singură femeie în urma unei tentative de sinucidere a fost ținută în Curie și de acolo în închisoare, unde își dădu sufletul. De asemenea, Lucius Arruntius, om în vîrstă, distins pentru știința sa, deși Tiberius era bolnav și părerea generală era că nu se va mai restabili, s-a lăsat pradă morții⁶⁰. Cunos-cînd răutatea lui Caius, dorința lui a fost să părăsească viața înainte de a mai avea de suferit de pe urma noului împărat. — „Nu mai doresc, spunea el, la vîrsta mea, să mai devin sclavul unui nou stăpîn, ba încă a unui astfel de stăpîn!”. Ceilalți însă au scăpat cu viață, unii, deși condamnați, pentru faptul că nu era îngăduit ca execuția să aibă loc înainte de zece zile de la pronunțarea sentinței; alții, deoarece senatorii dîndu-și seama că starea sănătății lui Tiberius se în-răutățea pe zi ce trece — tot amîneau pronunțarea.

28 Tiberius a murit la Misenum, înainte de a mai apuca să fie pus la curent cu mersul proceselor. Era bolnav de multă vreme dar convins, în urma prorocirii lui Thrasyllus, că avea să mai trăiască, nu mai consulta medicii și nu mai ținea dietă. Foarte adesea, așa cum se întâmplă cu un om bătrîn și ros de boală, cînd abia mai sufla, cînd își recîștiga forțele. De aici multă bucurie pentru cei din juru-i și pentru Caius în momentele cînd părea că se pierde, dar și multă teamă, dacă dădea semne de însănătoșire⁶¹. Temîndu-se ca nu cumva, într-adevăr, să se facă bine, Caius nu-i mai dădu nimic de mîncare cînd împăratul cerea, sub pretext că-i face rău, și aruncă asupra-i una peste alta cuverturi groase, ca atunci cînd cineva bolnav are nevoie să fie încălzit. Astfel, izbuti să-l înnăbușe — avînd pentru această ispravă și asentimentul deplin al lui Macro. Acesta, de cînd Tiberius nu se mai simțea bine,

îl cultiva pe Caius, mai ales că soția sa, Ennia Thrasylla, devenise amanta tînărului. Cum în mintea împăratului încolțiseră bănuiele, îi spuse: — „Așa-i bine, să părăsești un astru care apune pentru unul care se ridică“. Tiberius, om înzestrat cu multe calități dar și cu multe defecte, pe care le-a manifestat aparte⁶², ca și cînd ar fi fost unice, așa s-a sfîrșit din viață în ziua de 26 martie. A trăit 77 de ani, patru luni și nouă zile, din care a domnit șapte luni și șapte zile. I s-au făcut funeralii publice și elogiul funebru a fost rostit de Caius.

CARTEA LIX

37 e.n.

1 Iată deci datele tradiției despre Tiberius. I-a urmat la domnie Caius, fiul lui Germanicus și al Agripinei, care purta cognomenul de Germanicus și pe cel de Caligula, cum am mai spus. Tiberius lăsase imperiul nepotului său, pe nume tot Tiberius¹. Caius însă, după ce trimise testamentul în Adunarea Senatului, prin mijlocirea lui Macro, izbuti să-l anuleze cu ajutorul consulilor și al unor membri ai Senatului, cîștigați de partea sa, sub cuvînt că emană de la un om neîntreg la minte², deoarece acesta a prevăzut ca ei, senatorii, să fie conduși de un copilandru, care nici măcar n-avea încă dreptul de a intra în Senat³. Pe atunci, așadar, Caius se mulțumi pentru moment să-l înlătore pe băiat de la domnie. Mai tîrziu, deși îl adoptase, l-a ucis⁴. Cu toate acestea Tiberius își redactase testamentul în așa fel, că repeta în cîteva rînduri dorințele ce le avea, pentru a le conferi o și mai mare autoritate. Clauzele au fost citite, fără excepție, de către Macro în fața Adunării Senatului⁵. Nici o clauză scrisă însă nu are putere asupra lipsei de recunoștință și împotriva puterii succesorilor. Tiberius a îndurat aceeași soartă pe care o pregătise mamei sale, cu singura diferență că el nu a predat nimănui nimic din ceea ce lăsase Livia, în vreme ce moștenirea lui, afară de ce primea nepotul, a fost împărțită tuturor. Aceasta era dovada cea mai bună că întreaga urzeală cu privire la testament nu era decît un cap de acuzare pregătit împotriva tînărului moștenitor. Desigur, Caius ar fi putut să nu dea în vileag testamentul (căci nu era neștiutor de ce conține). Cum însă mulți alții erau la curent cu cele cuprinse în el, și-a făcut socoteala că în acest caz vina avea să cadă asupra-i, iar în caz contrar, asupra Senatului, după cît se părea. Așa că hotărî că este mai bine să-l anuleze prin intermediul Senatului decît să-l țină ascuns⁶.

2 Afară de aceasta, achitînd toate legatele lăsate de Tiberius⁷, de parcă ar fi provenit din propria-i

avere, își dobîndi o anumită faimă de generozitate în cele mai largi cercuri. Așa de pildă, după ce asistă alături de membrii Senatului la exercițiile militare ale gărzii pretoriene⁸, împărți fiecăruia partea ce i se cuvenea din moștenirea lui Tiberius, și anume două sute cinczeci de denari, la care adaugă cu de la sine putere încă pe atîta. Plăti plebei unsprezece milioane două sute cincizeci de mii de denari (căci la atît se ridica legatul de la Tiberius)⁹ și, în plus încă șazeci de denari pe cap de locuitor, sumă care li se cuvenea din ziua cînd el își luase toga virilă¹⁰. Nu a fost uitată nici dobînda de 15 denari convenită la această sumă. Gărzilor orășenești și gărzilor de noapte, soldaților aparținînd cadrelor armatei, care făceau serviciul în afara Italiei, precum și indiferent cărei unități militare alcătuite din cetățeni romani și staționată în orașe mai mici, le revenea restul¹¹, adică aproximativ o sută douăzeci și cinci de denari de fiecare ostaș al gărzilor orășenești și optzeci de denari de fiecare ostaș al celorlalte unități. A procedat la fel și cu legatele testamentare ale Liviei, achitîndu-le pe toate¹². Dacă ceea ce mai rămăsese din fonduri le-ar fi administrat așa cum trebuie, ar fi putut trece drept un împărat mare la cuget și la suflet. Adevărat este că în parte aceste cheltuieli le-a făcut temîndu-se de popor și de soldați, dar majoritatea le-a făcut după cum credea el. Nu s-a mărginit însă la distribuirea legatelor despre care am vorbit ci împărți și la simpli particulari sume lăsate de Tiberius și de buica lui. Cum stăteau lucrurile însă, cheltuind nebunște pentru histrioni, pe care-i readuse de îndată la Roma¹³, pentru cursele de cai, pentru gladiatori și alte distracții de felul acesta, desigur că tezaurele, oricît de mari vor fi fost, se epuizau repede. În felul acesta Caius se dădea de gol că tot ceea ce făcuse pornise numai din ușurință și iresponsabilitate. Deși găsisse în visterie cinci sute de milioane șapte sute de mii de denari sau, după alte surse, optzeci de milioane două mii cinci sute de denari¹⁴, în mai puțin de trei ani nu-i mai rămăsese nimic și, de îndată, chiar din anul următor, începu să pretindă fonduri enorme.

3 Comportarea lui, am putea spune era aidoma în toate privințele. După ce s-a arătat extrem de popular la începutul domniei¹⁵, pînă într-acolo că se abținea să se adreseze în scris Adunării Poporului sau Senatului și nici nu se folosea în actele publice de titulatura împăraților, iată că s-a transformat într-un tiran fanatic¹⁶. A mers pînă acolo că și-a adjudecat într-o singură zi toate titlaturile cîte Augustus le primise cu multă reținere, titlaturi votate în Senat în răstimpuri, în cursul unei domnii îndelungate, dintre care pe unele Tiberius le refuzase cu hotărîre¹⁷. Excepție a făcut titulatura de *Pater Patriae*, pe care nu întîrzie să și-o atribuie.

Dovedindu-se un stricat fără seamăn, s-a purtat plin de ură față de o soție pe care o răpise de la logodnicul ei¹⁸. Aceeași soartă, afară de una singură¹⁹, au avut-o și celelalte soții, pe care le despărțise de bărbatii cu care erau căsătorite. Și acea femeie ar fi fost neîndoielnic și ea victima cruzimii lui dacă ar fi apucat să mai trăiască.

După ce s-a purtat cu infinită venerație față de mama, de surorile²⁰ și de bunica sa, Antonia (pe aceasta din urmă a proclamat-o de îndată Augusta, a numit-o preteasă a cultului lui Augustus și i-a conferit dintr-o singură dată toate privilegiile vestalelor²¹; iar în ce privește pe surorile lui, le conferi și lor aceleași privilegii, dreptul să asiste la jocurile de circ în același rînd de scaune unde stătea și el, dreptul de a fi menționate în urările de sănătate adresate împăratului și poporului roman de către magistrați și pontifi) a mai prevăzut ca acele jurăminte depuse pentru prosperitatea domniei lui să le includă și pe ele; a plecat el însuși pe mare pentru a strînge cu propria-i mîna osemintele mamei și ale fraților săi morți²², pe care le aduse la Roma și le depuse în monumentul funerar al lui Augustus. La ceremonie, întocmai ca la un triumf, a venit îmbrăcat într-o togă de purpură, înconjurat de lictori. Revocă toate decretelor votate împotriva lor, îi pedepsi pe toți cei care uneltiseră să-i piardă și rechemă din exil pe cei alungați din cauza lor; după o asemenea conduită deci, deveni cel mai

nelegiuit om față de bunica și surorile sale. Pe bunică, care a îndrăznit să-i spună cîteva în față, a constrîns-o să-și ia singură viața; pe surorile lui le-a violat pe toate²³, pe două le-a exilat într-o insulă, iar a treia²⁴ a murit înainte de a fi condamnată. Considerînd că Tiberius pe care-l numea „bunicul“ său merită să dobîndească de la Senat aceleași cinstiri pe care le primise Augustus — cum aceste cinstiri n-au fost de îndată votate de Senat căci senatorii, cîtuși de puțin dispuși să-l onoreze pe Tiberius, dar neîndrăznind să-i supună memoria unor condamnări infamante, amîneau mereu totul pînă la întoarcerea lui Caius deoarece nu-și dădeau prea bine seama de ce se petrece în mintea tînărului — el se mulțumi să obțină doar hotărîrea unei înmormîntări pe cheltuiala publică și, introducînd în miez de noapte în Capitală corpul fostului împărat, îl expuse în For chiar din zorii zilei următoare. Caius pronunță discursul funebru pentru Tiberius însă laudele ce le aduse erau destinate să amintească poporului mai degrabă pe Augustus și pe Germanicus decît pe cel dispărut și să-l compare cu propria lui persoană²⁵.

4 În tot ce întreprindea era atît de inconsecvent cu sine însuși încît nu numai că încercă să imite conduita infamă și crudă a lui Tiberius, după ce o criticase cu severitate, dar o și depăși. În schimb, nu făcu nimic asemănător cu faptele pe care le lăuda. Mai întîi, începu să-l batjocorească, să-l vorbească de rău pe Tiberius și merse pînă acolo că ceilalți, socotind că-i fac pe plac, își dădură și ei drumul la gură, spunînd tot felul de lucruri. Nu trecu însă mult și Caius nu mai contenea cu laudele la adresa fostului împărat și nu se dădu în lături să și pedepsească pe unii pentru cele rostite. Îi ura deopotrivă pe cei considerați de el ca dușmani ai lui Tiberius, în urma cuvintelor injurioase ce le auzise, cît și pe cei pe care-i considera amicii acestuia, de vreme ce-l lăudaseră. Cu toate că suspendase procesele intentate pentru impietate²⁶, nu s-a ferit să ucidă un mare număr de oameni învinuiți de asemenea crimă²⁷. Și, după ce renunțase, după cîte declara el, la orice gînd de răzbunare împotriva acelora

care puseseră la cale moartea părinților și a fraților lui, arzîndu-le scrisorile, nu-i mai puțin adevărat că a executat pe mulți dintre ei, pe baza celor scrise de aceștia. E drept că distrusese unele epistole, dar nu pe acelea care cuprindeau dovada de neînlăturat a vinovăției, scrise chiar cu mîna lor de cei puși în cauză. Cele distruse erau doar copii ale originalelor. Afară de acestea, după ce mai întii interzisesse ca cineva să-i expună portretul, merse pînă acolo că își făuri statui! După ce respinse un decret care prevedea ținerea de sacrificii în cinstea norocului ce-l avea, ba încă nici nu îngăduise gravarea textului, porunci să i se înalțe temple, să i se aducă sacrificii, întocmai ca unui zeu²⁸. Cînd căuta tovărășie numeroasă, cînd dorea să fie absolut singur. Se supăra și cînd i se cerea ceva, și cînd nu i se cerea. Se ocupa cu mare interes de anumite treburi și lucra la altele cu cea mai mare delăsare. Cheltuia banii fără nici o socoteală și îi strîngea prin cele mai murdare mijloace. Îi ura și îi agreea deopotrivă pe cei ce-l linguseau cît și pe cei care îi vorbeau deschis. Nu a pedepsit pe mulți care se făcuseră vinovați de culpe grave și condamnă la moarte pe mulți nevinovați. Față de prieteni se purta la fel de ciudat, răspîndind aprecieri pozitive exagerate sau insulte la fel de exagerate. Urmarea era că nimeni nu mai știa cum să-i între în voie iar cei care-i erau pe plac datorau acest lucru mai degrabă întîmplării decît iscusinții lor.

5 Iată dar pe mîna cărui împărat ajunseseră romanii. În consecință, faptele lui Tiberius, oricît de greu de îndurat vor fi părut ele, se aflau la aceeași distanță de cele ale lui Caius la care se aflaseră și cele ale lui Tiberius de înfăptuirile lui Augustus. Cel puțin, Tiberius ținea el însuși în mîna frînele guvernării și se folosea de alții numai pentru a îndeplini propriile sale hotărîri. Caius se lăsa condus de tot felul de vizitii de care și de gladiatori și devenise robul unor dansatori sau al unora care își duc viața numai pe scenă. De exemplu, puteai mereu să vezi alături de împărat, chiar în public, pe Apelles²⁹, cel mai renumit actor tragic al timpului. Astfel că, asemenea lui Caius,

oamenii aparținînd lumii teatrului se dedau și ei fără nici o rețineră la tot felul de acte samavolnice și excese pe care numai cei din această breaslă le pot comite atunci cînd nimic nu le stă în cale. Împăratul însuși procura și stabilea cu cea mai mare generozitate, în orice ocazie s-ar fi ivit, cele necesare reprezentațiilor, și îi silea și pe pretori, și pe consuli să facă întocmai. În consecință, aproape nu trecea o zi în care să nu fie organizat un spectacol. La început, Caius asista în calitate de simplu spectator sau auditor, mulțumindu-se să aplaude frenetic sau să-și manifeste nemulțumirea, ca oricare altul din public. S-a întîmplat ca într-o zi, foarte nemulțumit de cei care-i făceau opoziție, nici să nu vină la un spectacol. Cu trecerea vremii însă începu să concureze alături de histrioni și să participe la diferite întreceri sportive, cum ar fi cursele de care și pugilatul. Peste toate, dansa pe scenă și juca diferite roluri în tragedii. Iată deci care erau preocupările sale constante și de predilecție. Odată, în miez de noapte, convocă în grabă pe fruntașii Senatului ca și cînd ar fi fost vorba de o consfătuire extrem de importantă, pentru ca să danseze în fața lor!

6 În anul cînd Tiberius s-a sfîrșit din viață și cînd el a preluat conducerea imperiului adresă cele mai frumoase cuvinte senatorilor, în prezența cavalerilor și a unor plebei convocați în Curie. Cu acest prilej le făgădui că va governa numai consultîndu-se cu ei și că va înfăptui numai cele ce le vor fi lor pe plac, declarînd că este „fiul“ și „vlăstarul“ lor³⁰. Avea pe atunci vîrsta de 27 de ani, mai puțin cinci luni și patru zile. Apoi eliberă pe toți cei care se aflau în închisori, printre care și pe Quintus Pomponius³¹, chinuit în închisoare timp de șapte ani împliniți, după ce fusese consul. Anulă și acuzațiile de impietate, prin care vedea bine că atîta lume avusese de suferit³² și, strîngînd toate denunțurile scrise, găsite în arhiva lui Tiberius, le arse, după cîte pretindea cel puțin. „Am făcut acest lucru — declară Caius — la gîndul ca de-aș dori cîndva cu ardoare să fac rău cuiva, pentru a-mi răzbuna mama și frații, să nu pot să-l înfăptuiesc“. Copleșit cu laude pentru asemenea intenții și pentru că oame-

nii nutreau speranța că este mai sincer decât oricare altul, fiind considerat, din cauza tinereții sale, neînstare să ducă un joc dublu fie în sentimente fie în declarații, Caius le întări nădejdiile atunci când ordonă ca Saturnaliile să se țină cinci zile la rînd și când se mulțumi numai cu un obol din partea fiecărui cetățean care avea drept la o distribuție de grîne din partea statului, în loc de un denar, sumă destinată pentru baterea efigiilor cu chipul împăratului. Senatul a decretat ca împăratul să devină de îndată consul, după ce Proclus și Nigrinus vor fi părăsit această magistratură pe care ulterior împăratul urma să o păstreze de la an la an. Caius însă nu acceptă aceste hotărîri. Abia atunci când după un interval de șase luni cei doi consuli își încheiară magistratura, acceptă consulatul, și încă alături de unchiul său, Claudius. Acesta, înscris doar în ordinul cavalerilor pînă atunci și trimis la Caius în calitate de reprezentant al acestui ordin după moartea lui Tiberius, a fost pentru prima oară promovat la rangul de consul și primit în ordinul senatorial la vîrsta de 46 de ani. Așadar, Caius trecu în ochii tuturor drept model de mărinimie și, când luă în primire consulatul, ținu în Senat o cuvîntare în care înfieră pe rînd fiecare scădere a caracterului lui Tiberius, pentru ca în schimb să facă multe și frumoase promisiuni în numele său. Senatul, în urma acestei ședințe, de teamă ca împăratul să nu-și schimbe părerea, dădu un decret prin care se hotăra ca discursul program să fie de acum înainte citit în fiecare an³³.

7 După aceea, ceva mai tîrziu, Caius sanctifică templul lui Augustus, îmbrăcat în toga triumfală. Copii din cele mai nobile familii, cărora le trăiau ambii părinți, intonară un imn în cinstea sa, alături de tinere fete de aceeași condiție socială. Senatorii și soțiile lor au fost invitați la un mare banchet, ospătat a fost și poporul, iar reprezentațiile cele mai variate se țineau lanț. S-au dat concerte, s-au organizat concursuri hipice timp de două zile, în prima zi, douăzeci de curse, iar în a doua, care era ziua de naștere a împăratului, douăzeci și patru. Aniversarea cădea în ultima zi a lunii august. Caius însă organizează asemenea festivități

și cu diferite alte ocazii, după bunul lui plac. Înainte vreme nu se țineau mai mult de douăsprezece curse. Cu acel prilej au mai fost uciși patru sute de urși și un număr egal de animale sălbatice aduse din Libya. Copiii patricienilor înfățișară cavalcada troiană³⁴, la care împăratul veni suit pe un car de paradă, tras de șase cai, lucru nemaipomenit pînă atunci. Cu toate acestea se abținu să dea semnalul de plecare în cursă, mulțumindu-se să privească întrecerea așezat pe un jilț de onoare, înconjurat de surorile sale și de preoții colegiului augustan. Pentru ca nimeni să nu invoce vreun motiv că nu poate veni la spectacole (căci era foarte afectat dacă cineva nu venea sau dacă observa că se pleacă în timpul reprezentației, dădu ordin să se întrerupă procesele și interzise doliul). Dădu drept femeilor văduve să se recăsătorească înainte de termenul legal³⁵, afară dacă erau însărcinate. În special, ca lumea să poată veni nestingherită la teatru și să nu mai fie obligată să-l salute (căci înainte vreme, cei ce-l întâlneau în cale pe împărat îl salutau cu deferență), interzise ca acest obicei să mai fie respectat. Dădu voie spectatorilor care doreau acest lucru să asiste la reprezentații în picioarele goale. Obiceiul era de altfel foarte vechi; judecătorii obișnuiau să împartă dreptatea, în miezul verii, fără încălțări și adesea Augustus însuși se descălța în timpul serbărilor ținute vara³⁶. Pe vremea lui Tiberius însă așa ceva fusese interzis. Tot pe atunci, pe locurile unde ședeau senatorii au fost așezate pernițe, ca ei să nu simtă duritatea băncii de lemn și li se îngădui să poarte cînd veneau la teatru pălării după moda tessaliană, pentru a nu căpăta insolații. Cînd uneori soarele era prea puternic, spectacolele erau mutate din amfiteatru în Diribitorium. Iată deci preocupările lui Caius din timpul consulatului său, care dură două luni și douăsprezece zile. Celelalte șase luni care mai rămăseseră le lăsă în grija celor desemnați pentru această magistratură.

8 După acestea, îmbolnăvindu-se³⁷, a scăpat cu viață, pentru ca în schimb să-l ucidă pe Tiberius, deși tînărul tocmai își luase toga virilă, fusese numit principe al tineretului și, în cele din urmă, adoptat³⁸. Con-

damnarea se bizuia pe învinuirea că Tiberius dorise și așteptase moartea împăratului. Și din acea clipă Caius începu să curme multe vieți³⁹. După ce dăruise Commagena lui Antiochos, fiul lui Antiochos, ținut care fusese în stăpînirea tatălui acestuia, adăugînd și părțile maritime ale Ciliciei⁴⁰, după ce-l eliberă pe Agrippa, coborîtor din Herodes (căci Agrippa fusese aruncat în lanțuri de Tiberius) și îl repuse în drepturi în regatul bunicului său⁴¹, nu se mulțumi să-l lipsească de moștenirea părintească pe fratele, sau chiar pe fiul acestuia, dar îl și ucise în chip barbar. Despre această crimă nu înștiință Senatul lucru pe care dealtfel îl făcu și cu alte prilejuri asemănătoare.

Tiberius, așadar, pieri sub învinuirea că nutrește gînduri rele despre împărat. Publius Afranius Potitus a murit însă pentru că, printr-o linguşire prostească, nu numai că a promis, ci a și jurat, nesilit de nimeni, că dacă împăratul se va face bine, el este decis să-și ia viața! Un altul, Atanius Secundus, din ordinul ca-valorilor, anunțase că va coborî în arenă pentru a lupta ca gladiator. Ei bine, în locul banilor pe care aceștia sperau să-i capete de la Caius, ca unii ce s-au arătat gata să-și dea propria lor viață pentru însănătoșirea lui, amîndoi au fost siliți să-și țină făgăduiala, pentru a nu cădea în păcatul încălcării jurămîntului. Iată deci cauza morții acestor doi. Cît despre Marcus Silanus, socrul lui Caius⁴², care nu făcuse nici o promisiune, nici nu depusese vreun jurămînt, dar care devenise nesuferit lui Caius pentru înaltele sale calități morale și înrudirea ce-i lega, cînd din aceste motive n-a mai putut îndura grosolăniile ce i se aruncau în față, s-a sinucis. Tiberius îl stimase pe Silanus în așa măsură încît nu voia să hotărască singur asupra apelurilor la sentințele pronunțate de Silanus, trimițîndu-i-le pe toate spre reexaminare. Caius, dimpotrivă, îi făcea tot felul de neajunsuri, deși nu se putea abține să-l prețuiască, pînă-întrocolo că îl numea „oaia cu lînă de aur”. Pentru a-l împiedica de a lua primul cuvîntul la dezbaterile votării unui decret⁴³, situație în care și din pricina vîrstei înaintate, și din pricina considerației de care se bucura avînd întîietate față de toți ceilalți foști consuli — mai întîi desființă dreptul ca vreunul

din foștii consuli să ia cuvîntul primul, sau al doilea, la proiectele de lege aduse în fața Senatului, în conformitate cu dorința celor care le prezentau.

În schimb, hotărî ca și cei ce deținuseră funcția de consul să vorbească la dezbateri întocmai ca și ceilalți senatori, în ordinea în care exercitaseră această magistratură. Nu trecu mult și o alungă pe fiica lui Silanus⁴⁴, pentru a o lua de soție pe Cornelia Orestilla⁴⁵, pe care o răpi de lîngă cel cu care se căsătorea, și anume Calpurnius Piso, chiar în timpul ceremoniei nupțiale, la care fusese invitat. Înainte să se fi împlinit două luni de la această ispravă îi exilă pe amîndoi, atît pe Orestilla cît și pe Piso, sub cuvînt că se întilneau pe ascuns. Cum Piso căruia îi îngăduise să ia zece sclavi cu el ceru ca numărul acestora să fie sporit, îi spuse că îi îngăduie să ia cîți sclavi dorește, dar că totodată va fi însoțit de un număr egal de soldați.

e.n. 9 În anul următor, din grupul consulilor desemnați magistratura reveni lui M. Iulianus și lui Publius Nonius. Jurăminte pe faptele lui Tiberius nu s-au mai depus și, din acest motiv, nici pînă astăzi nu se mai depun (căci nimeni nu-i mai pomenește numele în lista împăraților atunci cînd se depune jurămîntul). Cît despre Augustus și Caius, totul se petrecu ca de obicei, cu mențiunea că jurămîntul prevedea că împăratul și surorile lui trec înaintea celui ce depunea jurămîntul și a copiilor acestuia⁴⁶. În prima zi a calendelor din luna ianuarie, un oarecare sclav, Machaon, se sui pe patul sacru⁴⁷ rezervat pentru Iupiter Capitolinus și aici, după ce făcu tot felul de prevestiri înfricoșătoare, ucise un cățel pe care-l adusese cu sine și apoi se străpuse cu pumnalul.

Iată însă și niște lucruri frumoase înfăptuite de Caius. Dădu publicității, după pilda lui Augustus, toate conturile finanțelor publice, care nu mai fuseseră publicate din vremea retragerii lui Tiberius. De asemenea, după ce stinse un incendiu cu ajutorul soldaților, veni în ajutorul victimelor sinistrului. Cum ordinul cavalerilor era în scădere, chemă pe cei mai de seamă fruntași din regiunile Italiei, chiar și din afara frunta-

riilor ei, cetățeni distinși prin originea și averea lor, pentru a fi aleși în acest ordin. Unora dintre ei le acordă pînă și dreptul de a purta toga senatorială, chiar dacă înainte vreme nu ocupaseră nici una din magistraturile care deschid calea spre Senat. Această favoare avea semnificația unei porți deschise spre Senat. Un astfel de privilegiu, mai înainte vreme, era destinat numai cetățenilor de rang senatorial. Aceste hotăriri au fost pe placul tuturor⁴⁸. Dimpotrivă, atunci cînd reînființă comițiile centuriate și comițiile tribute, abrogînd măsurile luate de Tiberius cu privire la aceste organe⁴⁹, cînd suprimă impozitul de 10/0⁵⁰, cînd împărți gratuit tessere zvîrlite la întîmplare cu prilejul unor întreceri de gimnastică, de asemenea și onorarea corectă a celor mai multe lozuri cîștigătoare către cei care apucaseră să le prindă, ei bine, toate acestea merseră la inima populației sărace, dar oamenii cu bun simț se dovediră nemulțumiți, socotind că o eventuală retrocedare a magistraturilor către plebe, cheltuiala nesăbuită a fondului monetar, secarea veniturilor publice de orice natură n-aveau să atragă după sine decît mari neazuri.

10 Iată acum alte măsuri înfierate fără deosebire de toți cetățenii. Îndemnă pe foarte mulți tineri să se facă gladiatori, constrîngîndu-i să lupte fie unul împotriva altuia, fie în rînduri strînse, ca într-o adevărată bătălie, lucru pentru care crezu totuși necesar să ceară incuviințarea Senatului. Afară însă de ceea ce era legal, făcea tot ce-i trecea prin cap și condamna la moarte pe cine voia, printre mulți alți a executat și 26 de cavaleri acuzați, unii, că și-ar fi risipit averea, alții, că ar fi luptat fără nici un rost ca gladiatori. Și poate că numărul ridicat al victimelor n-ar fi fost lucrul cel mai groaznic cu putință cît groaznică era nețarmurita plăcere pe care Caius o resimțea în fața acestor omoruri și nețarmurita lui sete de a vedea cum curge sîngele. Datorită acestei cruzimi, lipsind într-o zi condamnații destinați să fie sfîșiati de fiare, împăratul dădu poruncă să fie înhățați cîțiva dintre spectatorii așezați pe băncile amfiteatrului și să fie aruncați în arenă. Ca oamenii să nu poată vocifera

sau blestema, puse să li se taie limbile⁵¹. Sub cuvînt că la-r fi insultat mama, și anume pe Agrippina, silii pe unul din cei mai de văză cavaleri să lupte ca gladiator. Cum cavalerul a ieșit învingător, îl dădu pe mîna unor acuzatori și îl condamnă la moarte. Tatăl acestui nefericit, deși era complet nevinovat, a fost închis, întocmai ca mulți alții, într-un fel de cușcă, unde a și murit. Caius prezentă mai întii asemenea spectacole în Saeptha⁵², unde terenul a fost în întregime săpat și umplut cu apă, așa că se putea aduce acolo pînă și o corabie. Apoi mută locul reprezentațiilor în altă parte, unde dărimă mai multe clădiri impozante, pentru a le înlocui prin construcția unui amfiteatru, căci teatrul lui Taurus nu-i mai era deajuns. Din aceste cauze, cît și pentru cheltuelile și crimele săvîrșite, își atrase oprobriul public, cît și pentru faptul că îi constrînsese pe rînd pe Ennia și pe Macro să-și ia viața cu mîna lor⁵³, neținînd seama de dragostea ce i-o purtase soția (fostului prefect), nici de cît bine îi făcuse Macro, căruia singur îi datora suirea sa pe tron cît și alte multe realizări de valoare. Lui Macro îi încredințase guvernarea Egiptului, lucru care nu-l împiedică să-l acopere cu infamii, din care cea mai mare parte se întoarse asupra lui. De aici urmă un întreg lanț de condamnări la moarte, unele persoane fiind condamnate, altele ucise înainte de a fi apucat ziua procesului. Pretexte se găseau destule dacă se re-aduceau în actualitate împrejurările în care pieriseră părinții și frații împăratului, precum și alți cetățeni care fuseseră în legătură cu ei. Dovezile de vinovăție se aduceau fie prin martori falși fie prin scrisorile pe care Caius pretindea că le-ar fi ars⁵⁴. Pentru alții, pricina condamnării la moarte era boala care-l lovise pe Caius cu un an mai înainte și moartea surorii sale, Drusilla. Printre altele, erai pasibil de pedeapsă dacă îndrăzneai să dai o masă, să feliciți pe cineva sau chiar să te duci să faci o baie!

11 Soțul Drusillei, Marcus Lepidus⁵⁵, era partenerul lui Caius în relațiile sale homosexuale, ceea ce nu-l împiedica pe împărat să trăiască cu propria lui soră. Cînd ea a murit, soțul ei îi făcu elogiul funebru

iar fratele o cinstea cu funeralii publice. În fața mormântului ei defilau soldații pretorienți și comandantul lor, cavalerii înrolați în unități militare iar copiii patricienilor reprezentau cavalcada troiană. În sfârșit, prin decret i se acordară toate cinstiturile post mortem pe care le primise și Livia. A fost trecut în rîndul nemuritorilor, înfățișată în chipul unei statui de aur care a fost așezată în Curie, iar în For, o statuie în chip de Venus o immortaliză pe Drusilla, operă plastică de aceeași mărime cu statuia zeiței, căreia i se datorau aceleași cinstituri sacre. I s-a mai înălțat un mic edificiu sacru, închinat cultului ei, slujit de douăzeci de preoți, nu numai bărbați, ci și femei. Femeile depuneau jurămînt pe memoria Drusillei de fiecare dată cînd trebuiau să aducă o mărturie sub prestare de jurămînt. De ziua nașterii ei se ținea o sărbătoare asemenea jocurilor Megalesiene iar Senatului și corpului cavalerilor li se oferea un banchet. Cu acest prilej era numită „Panthea“ și a fost onorată cu ceremonii divine în toate orașele⁵⁶. Un senator, Livius Geminus⁵⁷, jură că o văzuse cum urca spre ceruri și cum acolo s-a întîlnit cu zeii, jurămînt însoțit de grozav blestem care să cadă asupra lui și a copiilor lui, dacă mințea⁵⁸! În sprijinul afirmației lui invoca mărturia celorlalți zei și a Drusillei însăși. Pentru această minciună a primit suma de două sute cincizeci de mii de denari. Acestea au fost măsurile prin care Caius a cinstit-o pe Drusilla. Totodată suspendă jocurile care trebuiau să se țină la o anumită dată, conform datinei, fără să ia în seamă caracterul lor sacru și fără să le fixeze un nou termen. Acuzat de impietate putea fi oricine, fără deosebire, sub învinuirea că s-ar fi bucurat de cine știe ce mulțumire sufletească, sau că ar fi manifestat durere. Crimă era dacă o plîngeai pe Drusilla, ca muritoare, tot crimă dacă o jeleai ca zeiță! Este de ajuns să relatez un singur fapt semnificativ pentru cele ce se petreceau pe atunci: un oarecare a fost condamnat sub acuzarea de impietate pentru că vindea apă caldă . . .

12 După trecerea cîtorva zile se căsătorii cu Lollia Paulina pe al cărei soț, Memmius Regulus⁵⁹, îl silii să-i

logodească, pentru a nu o lua pe Lollia de soție contrar obiceiului, adică nelogodită. Nu ținut mult însă și o alungă și pe ea. Între timp dăruie lui Sohaemos Arabia locuită de iturei⁶⁰, lui Cotys, Armenia Mică și încă câteva regiuni din Arabia iar lui Rymetalkes, posesiunile lui Cotys⁶¹. Lui Polemon, fiul lui Polemon, moștenirea părintească⁶². Toate acestea le hotărî după ce Senatul îi dădu votul. După cum relatează unele izvoare, Caius asistă la ședință așezat în For, pe o *sella curulis*, între cei doi consuli, din înaltul unei tribune acoperite cu văluri de mătase. N-a trecut mult timp și văzînd pe o stradelă noroi din belșug, a poruncit ca noroiul să fie turnat pe mantia lui Vespasianus Flavius⁶³, care, pe acea vreme era edil, și avea în grijă curățenia străzilor înguste. Faptul astfel petrecut, pe moment a trecut neobservat. Mai tîrziu însă, cînd Vespasian a preluat treburile statului care se aflau într-o stare deplorabilă și a pus ordine, oamenii au avut impresia că lucrurile nu s-au întîmplat chiar fără de vrerea zeilor, ci dimpotrivă, că împăratul i-a încredințat parcă în chip oficial grija de îndreptare a salubrității la Roma.

39 e.n.

13 Ceva mai tîrziu, în timpul unui nou consulat, l-a oprit pe preotul lui Iupiter* să depună jurămînt în Curie (căci pe acea vreme, ca și sub Tiberius, jurămîntul se depunea individual)⁶⁴. El însuși, cînd a preluat înalta magistratură, și cînd a ieșit din consulat, a depus jurămîntul la fel cu ceilalți magistrați, ceea ce constituie un lucru și mai demn de reținut decît precedentă hotărîre. Și-a îndeplinit funcția de consul timp de 30 de zile, deși a îngăduit colegului său de consulat, Lucius Apronius, să rămînă în funcție timp de 6 luni. Succesorul său la consulat a fost Sanquinius Maximus, prefectul orașului. În acele zile, cît și în cele următoare, au fost judecați și condamnați la moarte mulți cetățeni (mulți dintre ei, deși scăpaseră din închisori, au fost pedepsiți din aceleași motive pentru care fuseseră închiși sub Tiberius). De asemenea, mulți alții, au pierit luptînd ca gladiatori. Nimic

* Flamen Dialis.

nu mai era cruțat de pedeapsa capitală⁶⁵. Departe de a mai ține seama de părerile mulțimii, Caius făcea tocmai contrariul de ceea ce voia poporul. Ca ripostă, oamenii se întreceau în a pune bețe în roate în tot ceea ce dorea împăratul. Așa că aveai prilej să auzi și să vezi ceea ce este în stare să spună și să facă un om plin de furie, dar și mulțimea care i se împotrivește din răsuputeri. Desigur, balanța nu era egală. Oamenii de rînd n-aveau altă posibilitate decît să vorbească și să-și exprime sentimentele prin gesturi, în vreme ce Caius îi dădea pierzaniei fie smulgîndu-i, pe unii, destul de numeroși, chiar din locurile unde asistau la vreun spectacol, fie arestînd pe alții, cînd se întorceau acasă de la teatru. Pricinile care îi provocau cel mai des accesele de furie constau în faptul că lumea nu venea cu entuziasm la spectacole (cîteodată se mai și întîmpla ca el însuși să-și facă apariția la o altă oră decît cea anunțată și să intre în teatru fie cu noaptea în cap, fie îndată după prînz, atitudine care-i întărita pe cei plictisiți de acest procedeu) și că nu se aplauda îndeajuns, cînd pe scenă se aflau actorii lui favoriți⁶⁶. Se mai întîmpla să fie prețuiți și actorii pe care el nu-i agreea. Afară de aceasta, se supăra cumplit cînd mulțimea, aclamîndu-l, îl numea „Tinere Augustus“! În aceste aclamații nu vedea un fel de urare pentru că ajunsese tînăr la domnie, ci dimpotrivă, o nuanță de acuzare că la vîrsta lui era deținătorul unei puteri atît de mari. Iată, prin urmare, care era comportarea lui; ba într-o zi, amenințînd întreg publicul, strigă: „băgați de seamă, să n-aveți cu toții decît un singur grumaz“!⁶⁷ Atunci, cum ajunsese în culmea neroziilor ce obișnuia să le facă, mulțimea, plină de obidă, începu să nu se mai uite la spectacol și să-și arate nemulțumirea față de delatori, pe care-i căuta, scoțînd îndelung strigăte înfricoșătoare. Caius, supărîndu-se, nu dădu nici un răspuns protestelor plebei și plecă în Campania, după ce încredință altora grija de a prezenta jocurile.

Revenind mai tîrziu, cu ocazia zilei de naștere a Drusillei, transportă statuia acesteia în circ, pe un car tras de elefanți, și dădu timp de două zile repre-

zentații gratuite pentru popor. În prima zi, afară de cursele de cai, au fost uciși cinci sute de urși; în a doua, un număr egal de animale sălbatice aduse din Libya. Totodată, s-au ținut concomitent în mai multe locuri lupte libere și pugilat. Plebea a fost ospătată iar senatorii și soțiile lor au căpătat diferite daruri . . .*

14 Așadar, a comis toate aceste crime dintr-odată, ca și când ar fi ajuns extrem de lipsit de bani, și inventă pe deasupra și un alt mijloc de a-și procura avuții: vindea pe un preț foarte ridicat, indiferent cui, gladiatorii care supraviețuiau, fie că oamenii erau de acord, fie că nu; se întâmpla ca în timpul jocurilor de circ să oblige prin violență la acest târg pe cei care-l refuzau în mod hotărît, mai ales dacă persoanele respective căzuseră la sorti să organizeze jocurile (așa de pildă, porunci ca doi pretori să tragă la sorti pentru a se ști cui revine organizarea jocurilor de gladiatori⁶⁸, așa după cum era odinioară obiceiul). El însuși se așeza la locul licitației, prezidind tranzacțiile. Multă lume, venită din alte părți, participa la vânzare⁶⁹, îndeosebi fiindcă împăratul îngăduia, celor ce doreau, să folosească un număr mai mare de gladiatori decât era prevăzut prin lege. Adesea îl puteai vedea pe împăratul însuși cot la cot cu amatorii de a cumpăra gladiatori. Așa se făcea că unii, din reală nevoie de oameni, alți, numai făcîndu-și socoteala de a fi pe placul împăratului, dar cei mai mulți, cei care treceau drept bogați și voiau să-și cheltuiască sub acest pretext parte din avuțiile lor, numai ca să pară mai săraci — cumpărau la prețuri foarte mari. Deși s-a pretat la asemenea josnicii, Caius nu s-a dat ulterior în lături să-i otrăvească pe cei mai buni și mai renumiți dintre gladiatorii vînduți⁷⁰. Același procedeu îl aplică și față de caii și vizitii adversarilor săi la jocuri. Sprijinea, într-adevăr, cu atîta pasiune partida celor ce purtau costume de culoarea batracienelor, fapt pentru care li se zicea „verzii“, după culoarea costumelor ce le purtau, că pînă astăzi încă a rămas numele de „cîmpul lui Caius“ pentru hipodromul unde

* Lacună în text.

„verzii“ își făceau antrenamentele la alergări. Pe unul din caii de curse, pe care-l numise Incitatus, obișnuia să-l poftască la masă, hrănindu-l cu orz din vase de aur și dându-i să bea vin din cupe tot de aur. Jura pe sănătatea și pe norocul acestui cal, ba îi și făgăduia că îl va face consul, lucru pe care probabil l-ar și fi făcut, dacă mai apuca să trăiască⁷¹.

15 S-a mai decretat, în vederea procurării de venituri, ca acei dintre cetățenii încă în viață, care doriseră să lase ceva din moștenirea lor lui Tiberius, să atribuie această parte, după moartea lor, lui Caius. Un asemenea proiect de lege a fost propus de însuși Caius, pentru a nu părea că primește legate de felul acesta contrar legislației în vigoare, el neavînd încă nici soție, nici copii⁷². Pentru moment, puse mîna fără nici o sfială, din propria lui hotărîre, și fără nici un decret, pe toate legatele făcute de centurioni altcuiva decît împăratului după triumful celebrat de tatăl său⁷³. Cum nici aceste venituri nu-l puteau satisface, inventă și un al treilea mijloc de a strînge cu forța bani. Un senator, Cnaeus Domitius Corbulo⁷⁴, văzînd că pe vremea domniei lui Tiberius drumurile erau prost întreținute, nu pierdea nici un prilej să-i atace într-una pe cei însărcinați cu îngrijirea lor. Prin aceste reveniri la unul și același subiect, se făcuse nesuferit în ochii senatorilor. Caius însă începu să-l sprijine și, prin intermediul lui, atacă pe toți cei care avuseseră în sarcină întreținerea drumurilor publice și primiseră fonduri în acest scop, vii sau morți. De asemenea, atît pe aceștia cît și pe cei ce lucraseră în subordinea lor, îi amendă pe toți sub pretext că nu cheltuiseră nimic din acești bani. Iată de unde i s-a tras lui Corbulo alegerea de consul dar, ceva mai tîrziu, sub domnia lui Claudius, a fost pus sub acuzare și i s-a cerut să dea socoteală. Într-adevăr, Claudius, nu numai că nu a pretins încasarea sumelor datorate dar, ceva mai mult chiar, restitui banii plătiți de cei amendați, parte din fondurile tezaurului public, parte din însăși averea lui Corbulo. Toate acestea însă s-au întîmplat mai tîrziu. Pe acea vreme însă, fiecare pe contul lui și, ca să zic așa, toți cetățenii Romei fără osebire, erau storși

de bani. Nimeni din cei care aveau ceva avere nu scăpa fără a fi jecmănit, femeie sau bărbat. Dacă îngăduia ca vreunul din oamenii foarte în vîrstă să-și mai ducă traiul, o făcea ca să-și însușească veniturile lor cît mai erau încă în viață, numindu-i „tată“, „bunic“, și ca după moartea lor să pună mîna pe moștenire.

16 Pînă la această dată îl vorbise mereu de rău pe Tiberius față de toată lumea. Nu-i displăcea deloc să audă fie în particular, fie în public cuvinte grele la adresa lui Tiberius. Dimpotrivă, părea încîntat. Iată însă că pe atunci, intrînd în Senat, începu să aducă tot felul de elogii fostului împărat și să critice aspru Adunarea Senatului și Adunarea Poporului pentru faptul că îngăduiseră învinuiri nedrepte față de Tiberius. „Mie, ca împărat, justifică el, îmi este îngăduit să fac așa ceva; voi însă nu numai că greșiți, dar să-vîrșiți și o impietate comportîndu-vă astfel față de cel ce odinioară s-a aflat în fruntea statului“⁷⁵. Trecînd apoi în revistă lista celor care pieriseră sub domnia lui Tiberius arată, după cîte credea el, că senatorii fuseseră răspunzători de moartea crudă a celor mai mulți. Unii senatori, fiindcă se transformaseră în acuzaatori, alții, depunînd mărturii false, toți la un loc fiindcă votaseră decretele de condamnare la moarte. Aceste învinuiri, care ridicau bănuiala că provin din actele pe care Caius pretindea că le-ar fi ars odinioară⁷⁶, au fost citite cu glas tare de libertți. După aceea împăratul continuă: „Dacă Tiberius, într-adevăr, s-a făcut vinovat de unele lucruri, nu trebuia ca atunci cînd trăia să-i acordați atîta stimă și nici, pe Iupiter, să reveniți asupra celor ce de nenumărate ori ați declarat și ați decretat. Voi însă sînteți aceia care v-ați purtat nesăbuit față de Tiberius, voi l-ați ucis pe Seianus încurajîndu-l în orgoliul nebunesc ce l-a distrus⁷⁷. Prin urmare, nici eu n-am nimic bun de așteptat de la voi!“ După ce termină de spus aceste cuvinte, îl introduse în firul cuvîntării sale (ca interlocutor) pe Tiberius însuși, care i se adresa astfel: „Tot ceea ce ai spus este și bine, și drept; prin urmare, să n-ai sentimente de prietenie pentru nimeni, să nu cruți pe nimeni! Toți te urăsc, toți nu-ți doresc decît moartea.

Te-ar asasina de îndată dacă ar putea. Nu te gîndi să le faci ceva pe plac, iar balivernele lor să nu te preocupe; ia seama numai la plăcerea și la siguranța ta personală, considerîndu-le ca lucrul cel mai drept ce ai de făcut. Numai astfel n-ai să pătēști nimic și ai să te bucuri de toate înlesnirile vieții. Mai mult încă, vei fi stimat de ei, cu voia sau fără voia lor⁷⁸. Dacă ai să te comporti altfel, n-ai să cîștigi nimic bun. Vei obține, să zicem o glorie deșartă, fără nimic altceva, și vei sfîrși tragic, victimă a unui complot. Nimeni dintre oameni nu acceptă de bună voie să i se comande dar, pe cît crește sentimentul fricii, în aceeași măsură individul ascultă cu umilință pe cel care se dovedește mai puternic decît el; dimpotrivă, dacă îndrăznește să ridice capul, se răzbună pe cel ce-l simte slab⁴. După această cuvîntare Caius reintroduse prevederile referitoare la acuzațiile de impietate față de persoana împăratului⁷⁹ și porunci ca de îndată ele să fie gravate pe o stelă de bronz. Apoi părăsi Curia în mare grabă. În aceeași zi își mută reședința la marginea Romei.

Desigur, Senatul și Adunarea Poporului erau pradă unor mari temeri cînd membrii acestor Adunări își aduceau aminte de cîte lucruri rele spusese despre Tiberius în nenumărate împrejurări și cînd puneau în cumpănă cele ce le auziseră acum urechile față de cele auzite mai înainte. Deocamdată, consternați și descurajați, nu erau în stare nici să vorbească, nici să ia vreo hotărîre într-un anume sens. A doua zi, întrunindu-se din nou, aduseră nesfîrșite elogiile împăratului pe care-l numiră „cel mai sincer și mai pios dintre oameni⁴”. Cu acest prilej îi mulțumiră din adîncul inimii că nu i-a dat pe mîna călăului. S-a decretat ca în fiecare an, în aceeași zi în care fuseseră citite învinuirile aduse de Caius, precum și în zilele festive celebrate pe Palatin⁸⁰, să fie făcute sacrificii în cinstea mărinimiei împăratului iar statuia de aur ce-l înfățișa să fie suită pe Capitoliu în sunetele imnurilor cîntate de copii aparținînd celor mai nobile familii. I s-a acordat și o *ovatio*⁸¹, ca și cînd ar fi venit învingător dintr-un război. Iată deci cele decretate

atunci în cinstea lui Caius. Ceva mai târziu, în orice împrejurare se ivea, se adăugau alte și alte noi cinstiri.

17 Caius însă nu se lăsă deloc impresionat de atîta măgulire. Nici măcar nu considera că-i mare lucru să mîne un armăsar pe uscat! De aceea, își puse în minte să treacă marea călare într-un anume chip, după ce va fi construit un pod între Puteoli și Bauli⁸². Bauli se află în fața orașului Puteoli cam la o distanță de 26 de stadii. Pentru a construi podul s-au adus o mulțime de bastimente, altele însă au trebuit să fie asamblate pe loc, căci era peste putință ca numărul corăbiilor necesare să fie adunate într-un timp atît de scurt, deși au fost rechiziționate toate vasele care se găseau la îndemînă⁸³. Urmarea a fost o foamete îngrozitoare care a bîntuit în Italia, dar îndeosebi la Roma. Constructorii nu s-au mărginit să unească pur și simplu cele două țărături pentru a crea astfel o trecere, ci au prevăzut și unele locuri de popas, chiar și de întrerupere a călătoriei, unde puteai bea apă curgătoare. Cînd toate acestea au fost gata, Caius îmbracă platoșa lui Alexandru, după cîte spunea el, și pe deasupra își puse o mantie purpurie de mătase grea, brodată cu mult aur și cu nenumărate pietre prețioase din India. Apoi își încinse sabia, luă în mînă un scut, iar fruntea și-o încunună cu frunze de stejar. Urmă un sacrificiu adus lui Neptun și cîtorva alți zei, precum și un sacrificiu în cinstea Invidiei, ca nu cumva — după cum repeta el într-una — această divinitate să-i fie potrivnică și să-l deoache. În sfîrșit, intră pe podul care ducea la Bauli însoțit de un mare număr de soldați pedestri și călări și năvăli asupra localității cu atîta avînt, ca și cînd ar fi pornit la atac. A doua zi, după ce se odihni la Bauli, ca după o bătălie, se întoarse pe același pod, de astă dată suit pe car și îmbrăcat într-o tunică țesută cu fir de aur⁸⁴. Caii înhămați la carul lui erau aceia care repurtau cele mai frumoase victorii la curse. În chip de trofee, printre multe altele, se afla și Darius, din familia Arsacizilor, unul din ostaticii lăsați pe acea vreme de parți la Roma. Prietenii și curtea îl însoțeau la rîndul lor, și ei suiți pe care și îmbrăcați în haine decorate

cu frunze de palmier. Veneau de asemenea ostașii și restul mulțimii, fiecare îmbrăcat într-un anume chip. Se cădea desigur, ca după o asemenea expediție și o asemenea victorie, împăratul să ia cuvîntul și să se adreseze maselor. Se sui deci pe o tribună, ridicată pe un ponton, la mijlocul podului, și își începu cuvîntarea, desemnîndu-se pe sine însuși în termeni măgulitori ca făptașul unor lucruri mari; apoi îi laudă pe soldați pentru nemaipomenitele munci și primejdii ce le înduraseră. Între altele, relevă amănuntul că ei traversaseră marea cu piciorul. Făcu și distribuiri de bani drept recompensă, după care, se postă pe pod, întocmai ca într-o insulă, iar oștirea îl înconjură, suită pe vase. Aici, benchetuiră și petrecură restul zilei și toată noaptea, scâldați de o puternică lumină care pleca și de la pod și de pe munții din zonă. Cum locul avea forma de semilună, focul se vedea de pretutindeni, ca într-un teatru circular, așa că umbrele și întinericul nu-și lăsară vâlul. Într-adevăr, ambiția lui Caius fusese ca să facă din noapte zi, cum făcuse din mare pămînt. Îmbuibat pînă la exces de mîncare și băutură, azvîrli de pe ponton pe mulți din prietenii săi în mare și făcu să cadă peste bord numeroși soldați, înaintînd asupra lor cu nave înarmate cu ciocuri ascuțite, așa că unii din ei își pierdură și viața. Din fericire, majoritatea, deși beți morți, izbutiră să se salveze. Norocul lor a fost că marea era liniștită, fără valuri, atît în timpul construcției podului cît și în timpul desfășurării festivităților. Mîndria lui Caius nu mai cunoștea margini; Neptun însuși, spunea el, s-a înspăimîntat de forțele lui! Nu-i cruța de sarcasme nici pe Darius sau pe Xerxes, el care puse să se construiască un pod de vase peste o întindere a mării mult mai considerabilă decît o făcuseră aceștia⁸⁵.

18 Așa s-a sfîrșit cu podul care a pricinuit destul de numeroase victime. Căci după această ispravă, rămînînd fără nici un ban, Caius se tot gîndea cum să facă să-i distrugă pe cît mai mulți, căroră le rîvnea averile. Stătea și prezida judecățile fie de unul singur, fie în mijlocul Senatului. Senatul, la rîndul lui, judeca și el cu de la sine putere unele pricini, fără însă

să fie pe deplin independent. Apelurile la sentințele Senatului erau destul de numeroase. Cele hotărâte de Senat erau date spre publicare în diferite chipuri; în schimb, numele acelor condamnați de Caius, prin obținerea voturilor, erau de îndată afișate — de parcă împăratul se temea să nu treacă neobservate⁸⁶. Iată-i pe cei executați, unii chiar în închisoare, alții zvîrliți de pe stînca Capitoliului. Mai erau și din aceia care preferau să-și ia singuri viața înainte de a fi uciși. Siguranță nu era nici măcar pentru cei exilați. Mulți dintre ei piereau fie în drum, fie la locul de exil. Este zădărnice să-i mai plictisesc fără rost pe cititori cu amănunte despre alți nefericiți. Dar Calvisius Sabinus, senator de frunte, care se întorsese din Pannonia unde fusese guvernator⁸⁷, și soția sa, Cornelia, văzîndu-se puși sub acuzare (Corneliei i se aducea învinuirea că vizitase posturile militare și că văzuse exercițiile trupelor)⁸⁸ nu mai așteptară sentința și se sinuciseră. Același lucru l-a făcut și Titius Rufus, pus sub acuzare pentru că ar fi zis că Senatul una gîndea, și alta exprima. Iunius Priscus, pretor, a fost învinuit sub motive cu totul străine, în realitate executat fiindcă era bănuțit că este bogat. În legătură cu acest caz, Caius, aflînd că Priscus nu posedă nimic care să merite sacrificiul vieții sale, lăasă să-i scape un cuvînt uimitor: „M-a înșelat, zise el, a murit pe degeaba cînd putea să trăiască“.

19 Aflîndu-se în categoria celor trimiși în judecată, Domitius Afer⁸⁹ trecu printr-o primejdie cu totul neașteptată și avu parte de o salvare și mai miraculoasă încă. Caius se arăta supărat față de el deoarece, între altele, încă pe vremea domniei lui Tiberius, Domitius pusese sub acuzare o rudă de sex feminin a mamei lui Caius, Agrippina⁹⁰. Împrejurarea făcu ca Agrippina să-l întîlnească o dată pe Domitius și, aflînd că acesta se abătuse din drum de rușine, puse să-l cheme și îi spuse: Fii pe pace Domitius, „în ochii mei nu tu ești vinovatul, ci Agamemnon!“⁹¹. Pe atunci însă Domitius ridicase o statuie în cinstea împăratului, pe care gravase că acesta, în vîrstă de 27 de ani, deținea pentru a doua oară consulatul. Caius se făcuse foc, interpretînd gestul ca o aluzie la vîrsta lui prea tînă

și la faptul că încălcase legea. De îndată, pentru gestul ce-l făcuse și pentru care se aștepta să capete o răsplată, Domitius a fost adus de Caius în fața Senatului unde împăratul citi un lung discurs împotriva lui. Am uitat să spun că, printre alte închipuiri, Caius o avea și pe aceea de a se crede mai presus de toți oratorii și că își dădu toată osteneala să-l depășească pe Domitius, pe care-l știa un excelent orator⁹². Și mult n-ar fi lipsit să-l omoare, dacă Domitius și-ar fi pus mintea să-i răspundă cu aceeași măsură. Acesta însă, ferindu-se să răspundă ceva sau să se dezvinovățească, simulînd că a rămas adînc impresionat de elocința strălucită a lui Caius, reluă fiecare cap de acuzare ce i se adusesse, de parcă ar fi fost cineva din public, și nu acuzatul, nemaicontenind cu laudele. Și atunci cînd i-a fost dat cuvîntul, în loc să se apere, începu să se tînguiască și să geamă. În cele din urmă, căzu la pămînt și, zăcînd pe jos, îl ruga neconținut pe Caius să-l ierte, prefăcîndu-se că teama lui este mai degrabă față de orator decît față de împărat. Acesta, văzînd și auzînd cele ce se petreceau, nu mai putu de fericire, convins că-l doborîse pe Domitius prin abilitatea discursului ce-l ținuse. Și din astă pricină, și fiindcă libertul său, Kallistos⁹³, pe care-l stima și pe care Domitius îl cultivase, a pus o vorbă bună, Caius încetă de a se mai arăta supărat. Ceva mai tîrziu, lui Kallistos care-l muștrase că l-a pus sub acuzare pe Domitius, îi răspunse: „N-aveam dreptul să țin ascuns un asemenea discurs!“.

Domitius, așadar, dovedit că nu era cîtuși de puțin grozav în arta oratorică, a scăpat. În schimb, Lucius Annaeus Seneca⁹⁴, care întrecea în înțelepciune pe toți romanii din vremea sa, ba și pe mulți alți străini, era cît pe ce să piară, nu pentru că ar fi comis, sau ar fi lăsat impresia de a fi comis vreo greșeală, ci numai pentru faptul de a fi ținut o frumoasă pledoarie în Senat, Caius fiind de față. Deși ordinul de condamnare la moarte și fusese dat, Caius îl revocă totuși, lăsîndu-se convins de una din femeile cu care trăia că Seneca este foarte bolnav de piept și că peste puțin timp avea oricum să se sfîrșească.

20 Cît despre Domitius, Caius îl numi de îndată consul, după ce-i destitui pe consuli atunci în funcție⁹⁵, sub pretext că nu anunțaseră suplicații cu prilejul zilei sale de naștere⁹⁶, deși pretorii pregătiseră în cinstea lui alergări de cai și vînătoare de animale sălbatice, manifestări anuale. O altă vină pe care le-o imputa era aceea de a fi celebrat, cum se obișnuia de altfel, serbările comemorative ale victoriilor lui Augustus împotriva lui Antonius⁹⁷. Pentru a găsi o motivare acuzațiilor ce le aducea, Caius voia să treacă mai degrabă drept descendentul lui Antonius decît al lui Augustus. Ba încă se exprimă față de cei cărora obișnuia să le facă confidențe că acești magistrați, indiferent de ce măsuri ar fi luat ei, tot aveau să fie găsiți vinovați, fie în eventualitatea că aveau să aducă jertfe de tauri în amintirea înfrîngerii lui Antonius, fie că s-ar fi abținut să organizeze aceste sacrificii, pentru a preamări victoria lui Augustus⁹⁸. Iată din ce cauză îi scoase din funcție chiar în acea zi, după ce în prealabil le rupse fasciile în bucăți. În urma acestui act unul din cei doi consuli a fost atît de zguduit, încît s-a sinucis. Domitius, a fost numit coleg de consulat cu împăratul însuși, numire făcută chipurile de popor, în realitate de împărat. Nu-i mai puțin adevărat că acesta restituise poporului Comițiile tribute. Dar, cum oamenii manifestau destulă indiferență față de orice măsură privitoare la propriile lor interese, și aceasta datorită faptului că de multă vreme nu mai aveau prilejul unor dezbateri libere, și cum pentru diferitele sarcini obștești nu se înfățișa decît cel mult numărul celor care trebuiau oricum aleși, (dacă uneori se mai întîmpla ca acest număr să fie depășit, candidații se mai și înțelegeau între ei), realitatea era că, împotriva aparențelor, nu exista nici umbră de guvernare democratică. Din aceste motive Caius suprimă Comițiile din nou⁹⁹, cu de la sine putere. Începînd de la această dată, toate treburile publice fură orînduite ca pe vremea domniei lui Tiberius. Au fost aleși imediat 15 pretori. Alte dăți acest număr era sau depășit sau mai mic, după numărul de candidați. Iată așadar măsurile luate de Caius în legătură cu comițiile. În rest, se arăta atîta de neîncrezător și de suspicios în orice se întîmpla,

că merse pînă acolo încît să-l exileze pînă și pe Carinas Secundus, profesor de retorică, pentru că ținuse în fața elevilor săi un discurs demonstrativ împotriva tiraniei¹⁰⁰. Deoarece Lucius Piso, fiul Plancinei și al lui Cnaeus Piso era guvernatorul Africii¹⁰¹, Caius se temea ca Piso să nu pună cumva la cale un complot, îndemnat de noblețea sentimentelor sale, mai ales că avea la dispoziție forțe numeroase, alcătuite atît din cetățeni cît și din străini. Așa că împărți provincia în două, pentru a încredința armata și trupele de numizi altcuiva, împărțire care a rămas pînă azi.

21 Iată însă că banii luați cu forța atît la Roma cît și în celelalte ținuturi din Italia, indiferent de unde și indiferent prin ce mijloace, au ajuns la fundul sacului. Caius nu mai găsea pe aici nici un mijloc mulțumitor să mai strîngă ceva, nici măcar o posibilitate oarecare, iar cheltuielile ce le făcea îl stinghereau cumplit. Se hotărî deci să pornească o expediție în Gallia, sub pretext că celții*, dușmani (ai romanilor), începuseră mișcări primejdioase. Realitatea era că avea de gînd să pună mîna pe banii jefuiți din Gallia și din Hispania, provincii deosebit de prospere. Cu toate acestea se feri să anunțe plecarea sa. Ducîndu-se într-un cartier mărginaș al Romei porni la război pe neașteptate, însoțit de o mulțime de dansatori, de gladiatori, cai, femei, un întreg aparat necesar vieții de desfrîu ce-o ducea. Ajuns în Gallia, nu pricinui rău nici unui inamic. Abia de trecu Rinul, înaintă puțin, că se și întoarse, pentru ca apoi să-și îndrepte armele împotriva Britanniei, părăsind însă repede malurile Oceanului¹⁰². Avu totuși grijă să-și arate mînia împotriva acelor ofițeri de sub ordinele sale care făcuseră ceva isprăvi. Cu acest prilej aduse grave și mari neajunsuri populațiilor supuse, aliaților, chiar și cetățenilor romani. Iată, de pildă, oamenii avuți, pe care-i jecmănea sub orice pretext, iată și darurile de neasemuită valoare aduse atît de particulari, cît și de orașe, de bună voia lor, chipurile. Pe unii îi omora sub învinuirea de a se fi răscolat, pe alții, de a fi complotat împotriva lui. Și singura vină comună a acestor

* germanii.

oameni era aceea de a fi fost bogați!¹⁰³. Vînzînd el însuși la mezat bunurile acestor nefericiți, realiza sume mult mai substanțiale din această treabă, căci toată lumea, din cauzele pe care le-am spus, se vedea silită să cumpere indiferent cum, la prețuri mult peste valoarea reală a lucrurilor. De aici a ajuns pînă la a trimite să i se aducă cele mai frumoase și mai de preț odoare ale imperiului, pe care le-a scos de asemenea la vînzare, negociînd astfel, odată cu aceste obiecte, însuși renumele celor ce le folosiseră odinioară. La fiecare ofertă vorbea cam așa: „acest obiect a aparținut tatălui meu; acesta a fost al mamei, acesta al bunicului, acesta al străbunicului. Iată ceva ce vine din Egipt. A aparținut lui Antonius, și a fost luat ca trofeu de Augustus“. Avea însă grijă, odată cu vînzarea, să menționeze și de ce era necesară înstrăinarea, așa că nimeni nu mai avea curajul să-și arate buna stare, dar odată cu obiectele vîndute, (Caius) pierdea din propria-i demnitate¹⁰⁴.

22 În ciuda acestor măsuri nu realiză cine știe ce, ci trecu la alte cheltuieli, așa cum obișnuia, căci organizează spectacole la Lugudunum¹⁰⁵ și risipi bani cu întreținerea armatei. După unele izvoare, adună pînă la 200 000 de soldați, după altele, pînă la 250 000. De șapte ori — adică de cîte ori a crezut el de cuviință — a fost proclamat *imperator* de aceste trupe, fără să fi cîștigat vreo victorie într-o bătălie și fără să fi ucis vreun inamic. E adevărat, a aruncat în lanțuri un mic număr de dușmani pe care pusese mîna întinzîndu-le o cursă. În schimb, pierdu destul de mulți soldați dintre ai lui, pe unii ucigîndu-i unul cîte unul, pe alții în masă. Văzînd cîndva o mulțime, să fi fost prinși de război, să fi fost alți oameni, ordonă, după cum sună proverbul, să fie toți spintecați, „chel sau nu“. Altă dată, pe cînd juca zaruri, primind vestea că nu mai are fonduri, se interesă de listele de cetățeni din Gallia și, după ce porunci să fie uciși cei mai bogați dintre ei, se întoarse spre cei care luau parte la joc și le spuse: „Voi luptați să cîștigați cîțiva denari! Eu, tocmai am strîns cam la șazeci de milioane“. Prin urmare, acești oameni au fost dați pierzaniei fără nici

un fel de împricinare¹⁰⁶. Unul din cazuri, luat la întâmplare, a fost acela al lui Iulius Sacerdos. Iulius era desigur un om cu bună stare, dar nici pe departe atîta de bogat încît s-o pătească¹⁰⁷. Cu toate acestea, tot a fost omorît, numai pentru simpatia și considerația de care se bucura. Și așa mergeau toate lucrurile, fără nici o urmă de judecată. Cît despre cei mai mulți din această categorie, nici n-am nevoie să-i mai citez pe nume. Voi face o excepție numai cu acei a căror istorie merită să fie reținută în amintirea oamenilor. Iată, de pildă, pe Lentulus Gaetulicus, om deosebit de stimat, între altele fiindcă timp de zece ani fusese guvernator în Germania. A căzut victima lui Caius deoarece era foarte iubit de soldați. Iată-l însă și pe Lepidus¹⁰⁸, cu care întreținuse legături de pederastie, soțul Drusillei și totodată, în același timp cu împăratul, amantul celorlalte surori ale acestuia, Agrippina și Livilla¹⁰⁹. Lui Lepidus îi acordase dreptul să candideze la magistraturi împotriva normelor în vigoare, cu zece ani mai devreme decît vîrsta legală, ba îl și desemnase în mod oficial ca urmaș. Și pe el l-a omorît. Cu prilejul acestei crime a distribuit soldaților sume de bani, de parcă ar fi învins cine știe ce dușmani, și a trimis la Roma trei pumnale ascuțite, închinat lui Mars Ultor. Cît despre surorile lui, care trăiseră cu Lepidus, au fost exilate în niște insule din Pont, după ce în prealabil adresase Senatului un mesaj în care le acuza copios de impietate și desfrîu¹¹⁰. Agrippinei îi dăruî oasele lui Lepidus într-o hydrie și îi porunci să ducă vasul la Roma, ținîndu-l tot timpul drumului pe pieptul ei. Apoi, deoarece în chip evident din cauza lui fuseseră votate nenumărate decrete onorifice în cinstea surorilor, interzise să se mai acorde cinstiri indiferent căreia din rudele lui.

23 Iată deci care a fost conținutul mesajului înfățișat pe atunci Senatului, ca și cum scăpase de primejdia nemaipomenită a unui mare complot. Dealtfel, și altă dată se prefăcea că este expus unor grave pericole și că trăiește cu frica în sîm. Cînd au fost puși la curent cu cele petrecute, pe lîngă alte onoruri, senatorii îi decernară „micul triumf“. Pentru a fi anunțat

de ce se hotărîse, a fost trimisă o delegație, ai cărei membri erau trași la sorti. Împreună cu ei se afla și Claudius, ales ca membru în unanimitate. Caius însă nu se arătă deloc mulțumit, și merse pînă acolo că reînnoi interdicția ca vreuna din rudele sale să beneficieze de vreun elogiu sau de vreo cinstire. În mintea lui stăruia ideea că el personal nu e destul de onorat pentru valoarea ce-o avea. Tot mereu considera ca neîndestulător orice s-ar fi decretat în cinstea lui. Se înfuria dacă onorurile decretate i se păreau a fi prea mici, luîndu-le drept o jignire. Se înfuria și cînd erau mai mari, argumentînd că în acest fel va fi lipsit de posibilitatea de a fi onorat prin altele. Nu voia cu nici un preț să existe impresia că Senatul vota în cinstea lui, a împăratului, indiferent ce onoruri, ca și cînd ar fi fost un for superior autorității imperiale, în puterea căreia stă acordarea unor distincții cuiva inferior. Și din acest motiv critica adesea anumite decrete ale Senatului, al căror rol, după părerea lui, nu era de a-i mări strălucirea domniei, ci dimpotrivă, de a-i știrbi puterea. Și cu toate acestea, deși astfel de gînduri îi umblau prin cap, se supăra pe senatori dacă i se năzărea că au decretat unele măsuri mai prejos de meritele lui. Într-atît era de sucit că nimeni nu izbutea să-i intre ușor în voie. De aceea, considerînd deputăția ca avînd sarcina de a-l spiona, nu a primit pe toți membrii ei, ci numai pe cîtiva, pe alese, iar pe ceilalți, înainte de a păși pe teritoriul Galliei, îi trimise înapoi¹¹¹. Nici pe cei pe care i-a primit nu i-a tratat cu considerație și n-a lipsit mult să-l ucidă pe Claudius, dacă n-ar fi nutrit față de el un profund dispreț. Nu-i mai puțin adevărat că acesta se arăta greu la minte, fie că așa era, fie că o făcea cu socoteală. Pe o a doua deputăție însă, din nou trimisă de Senat, în număr și mai mare decît prima (pe care o învinuise că este alcătuită din prea puțini membri), sosită cu vestea că fusese onorat prin multe alte decrete, pe aceasta o primi cu plăcere, ba o și întîmpină, ceea ce-i aduse noi elogii din partea celor ce participau la delegație. Evenimentul menționat a avut însă loc mai tîrziu. Deocamdată, o alungă pe Paulina¹¹², sub pretext că nu poate avea copii, în reali-

tate însă fiindcă se săturase de ea. S-a căsătorit cu Milonia Caesonia, cu care trăise mai înainte vreme și pe care s-a hotărît s-o ia de soție deoarece era însărcinată¹¹³. Copilul era așteptat peste treizeci de zile.

Cei care locuiau la Roma erau profund îngrijorați și de cele mai sus povestite dar și pentru faptul că li se intentau procese sub acuzația de a fi întreținut legături de prietenie și cu surorile împăratului și cu cei pe care el îi ucisese. Dărilor erau atât de numeroase încît unii edili și unii pretori s-au văzut nevoiți să-și părăsească magistraturile pentru a se înfățișa la judecată. Între timp, lumea suferea îngrozitor și din cauza căldurii. Arșița devenise atât de cumplită încît s-au întins văluri subțiri peste For. Printre cei exilați în această perioadă s-a aflat și Tigellinus Sophonius¹¹⁴, învinuit că ar fi fost iubitul Agrippinei.

24 Toate acestea însă supărau lumea într-o mai mică măsură față de părerea unanimă că temperamentul crud și nesățios al lui Caius devenise nestăvilit, mai ales că se aflase despre strînsele sale legături cu Agrippa și cu Antiochos, regi considerați ca adevărați maestri în arta de a fi tiran. Așa că în
40 e.n. timpul celui de al treilea consulat al împăratului¹¹⁵, nimeni, nici dintre tribuni, nici dintre pretori, nu îndrăzni să convoace Senatul. Dealtfel, Caius nu avea un consulat. Situația nu era urmarea unui act deliberat, cum pretind unii istorici. Se întâmplase ca cel care fusese desemnat pentru consulat să moară, și nu era cu putință, în scurtul interval rămas pînă la intrarea în funcție, în absența împăratului, să fie înlocuit prin altcineva. S-ar fi convenit ca praetorii, căroro le revenea această sarcină în lipsa consulilor, să ia măsurile de rigoare. De frică însă ca nu cumva acțiunea lor să pară o uzurpare a drepturilor ce le avea împăratul, n-au îndeplinit nimic din îndatoririle lor iar senatorii, cu toții, urcîndu-se pe Capitoliu, aduseră sacrificii, se închinară în fața scaunului lui Caius, așezat în templu și apoi depuseră sume de bani, după obiceiul rămas în vigoare de pe vremea lui Augustus, ca și cînd le-ar fi dat împăratului însuși¹¹⁶. Și acest
41 e.n. lucru s-a repetat întocmai în anul următor. Pe atunci

însă, după ceremonie, senatorii se strînseseră în Curie fără ca cineva să-i fi convocat. Aici nu făcură absolut nimic, ci întreaga zi se petrecu cu ascultarea unor discursuri pline de laudă la adresa împăratului și cu tot soiul de urări și rugi pentru sănătatea lui. Cum împăratul nu era iubit, și nimeni nu-i dorea binele, senatorii se întreceau în a-i aduce elogiile și urări, pentru ca astfel să ascundă cît mai bine ceea ce credeau în sinea lor. În a treia zi, rezervată înălțării de rugi, Senatul se întruni la convocarea în comun a tuturor pretorilor. Totuși nici acum nu s-a lucrat, nici mai tîrziu, pînă cînd, în sfîrșit, în a douăsprezecea zi, Caius anunță oficial că renunță la funcția de consul. Abia atunci, consulii desemnați¹¹⁷ să-i urmeze își preluară funcția și începură să rezolve treburile ce le reveneau. Printre alte decrete a fost și unul prin care se hotăra ca zilele de naștere a lui Tiberius și a Drusillei să fie sărbătorite ca și ziua de naștere a lui Augustus. Membrii trupei care juca în orchestră au organizat jocuri festive și un spectacol, sărbătorind astfel dedicarea unei statui care-i înfățișa pe Caius și pe Drusilla, ridicată pe cheltuiala lor. Toate acestea s-au făcut în urma recomandărilor conținute într-o scrisoare trimisă de Caius, căci de cîte ori dorea să se realizeze cîte ceva, scria cîteva cuvinte adresate Senatului și, mai amănunțit consulilor. Se mai și întîmpla să ordone ca rîndurile către consuli să fie citite în Curie. Iată deci ce înfăptui trupa de actori.

25 Între timp, Caius trimise să-l cheme la el pe Ptolemaios, fiul lui Iuba¹¹⁸. Aflînd că este un om bogat îl execută și, alături de el, ucise pe mulți alții. Tot acum, îndreptîndu-se spre țărmurile Oceanului, ca și cînd avea de gînd să pornească împotriva Britanniei, după ce-și rîndui toți soldații pe malul mării, se urcă pe o triemă, se îndepărtă puțin de țărm și se întoarse de îndată¹¹⁹. După aceea, suit pe o tribună înaltă, dădu soldaților cuvîntul de ordine ca pentru o bătălie și porunci trompetelor să sune atacul. Apoi ordonă ca armata să strîngă scoici! Preluînd această „pradă“ (evident, avea nevoie de „pradă“ de război pentru a-și împodobi cortegiul triumfal), se arată fear-

te mîndru, convins că el însuși a înrobît Oceanul. Soldaților le împărți recompense bogate. Scoicile le aduse la Roma, pentru a le arăta locuitorilor Capitalei. Senatul, pe de altă parte, în fața unor asemenea acte, deși aflase cît de încîntat era Caius de rezultatele campaniei, nu prea știa ce să facă, să păstreze tăcere, sau să-i aducă elogiul. Dacă cineva s-ar fi încumetat să propună nesfîrșite laude și cinstiri exagerate pentru o faptă de vitejie inexistentă sau lipsită de importanță însemna a deveni suspect de ironie și luare în derîdere. Cu toate acestea, la reîntoarcerea în Capitală, n-a lipsit mult ca tot Senatul să fie condamnat la moarte, pentru că nu fuseseră votate în cinstea lui Caius măsuri care să întrecă pe cele aduse unui muritor. După ce convocă Adunarea Poporului, începu să arunce cu nemiluita de pe un loc înalt bani de argint și de aur, așa că lupta pentru pradă făcu numeroase victime. După cum notează anumiți istorici, printre argint și aur s-ar fi aflat și mici bucăți de fier. [Xiph. 166, 30—167, 22]. Apoi, după ce ordonă să fie omorît cu sabia Betillinus*¹²⁰ Cassius, îl sili pe tatăl acestuia, Capito, care nici nu greșise cu ceva, nici nu era acuzat, să asiste la execuție¹²¹. Capito, întrebînd dacă cel puțin îi este îngăduit să închidă ochii, Caius ordonă de îndată să fie tăiat și bătrînul. [Xiph. 167, 22—27; Zon. 11, 6, 454; 12, 455, 15. B; cf. Exc. Vat. 30, p. 187, 26—188 2 D, ed. A. Mai].

26 Sfătuitoare și instrument al tuturor acestor grozăvii comise de împărat era un anume Protogenes, care ducea cu sine în permanență două cărțuții, dintre care pe una o numea *sabia* și pe cealaltă, *pummalul*. Acest ticălos intră o dată în Curie, ca pentru cu totul altceva, și după ce toți senatorii, cum era și firesc, îi dădură mîna și schimbară cu el cîteva cuvinte, începu să-l încolțească din priviri pe Scribonius Proclus și îi zise: „Și tu mă saluți? tu care-l urăști cu atita patimă pe împărat?” Auzind acestea, cei de față îl înconjurară pe colegul lor și îl tăiară în bucăți [Xiph. 167, 27—168, 4]. Caius se arată bucuros de întîmplare

* Betilienus [Bassus], Boissevain II 647.

și declară că s-a împăcat cu senatorii [Xiph. 168, 4]. Aceștia decretară atunci jocuri în onoarea lui Caius și construirea unei tribune deosebit de înalte în Curie, ca nimeni să nu poată ajunge pînă la el. De asemenea, s-a hotărît instituirea unei gărzi înarmate care să-l păzească pe împărat chiar în Senat, ba mai mult încă, s-a hotărît ca și statuile lui să fie păzite. Foarte mulțumit de aceste măsuri, Caius uită de supărare împotriva senatorilor, ba le mai adresează și câteva calde mulțumiri, cum se cădea vârstei tinere ce-o avea; Pomponius, acuzat că urzește un complot împotriva lui, a fost iertat, deoarece fusese denunțat de un prieten. Cît privește pe amanta lui Pomponius, pentru că nu făcuse nici o mărturie cu toate chinurile la care fusese supusă, nu numai că n-a pățit nimic, dar a și fost onorată printr-o recompensă bănească¹²². Laudele primite cu această ocazie, parte dictate de frică, parte sincere, precum și denumirile de „erou“ și „zeu“, sfîrșiră prin a-i tulbura mințile. Și mai înainte vreme Caius era convins că depășește condiția umană, pretinzînd că a trăit cu Luna și că a fost încununat de Victoria. Își închipuia de asemenea că ar fi Iupiter și se lăuda în gura mare că de aceea trăiește cu atîtea femei, printre care se numărau cu precădere surorile lui. Alte dăți era Neptun, pentru că durase un pod peste o întinsă porțiune de mare¹²³, sau Hercules, Dionysos, Apollo, precum și alte divinități, indiferent dacă erau de gen masculin sau feminin¹²⁴. Nu se dădea în lături să devină Iunona, Diana, Venus, și asta destul de des. Într-adevăr, după numele divinității pe care o personifica, își lua și înfățișarea adecvată personajului ce-l închipuia, ca să dea impresia că seamănă cît mai mult cu acesta. Iată-l, de pildă, văzut într-o trăsură în care merg femeile, ținînd în mîna un crater și un thyrsos; iată-l luîndu-și un aer de bărbat puternic, purtînd măciuca și o piele de leu, sau un coif și un scut. Cînd apărea complet ras, cînd cu barbă scurtă. Cînd era dornic să-și arate puterea, ținea în mîna un trident¹²⁵, pentru ca apoi să arunce fulgerul¹²⁶. Își lua și chipul unei divinități feciorelnice, fie zeita vînătorii, fie a războiului, pentru ca nu mult

după aceea să devină o divinitate-femeie. În acest fel își schimba cu cea mai mare grijă faldurile îmbrăcămînții, perucile, aranjamentele cu bucle false. Dorința lui era să pară indiferent ce altceva, numai bărbat și împărat nu. Cu o anumită ocazie, un gal, văzîndu-l cocoțat pe tribuna înaltă de unde se dădeau oracole, deghizat ca Iupiter, izbucni în rîs. Caius puse să fie chemat și-l întrebă: „cum îți par eu ție că sînt?” Și omul răspunse (voi reproduce exact vorbele lui): „un mare trăsnet”. Și omul nu păți absolut nimic, căci era un cizmar. În așa măsură se adeverește că astfel de oameni suportă mai lesne libertățile de exprimare din partea celor de rînd decît a acelorora care ocupă o demnitate oarecare. Acestea erau înfățișările pe care și le lua ori de cîte ori voia să facă pe zeul și atunci i se aduceau suplicații, rugi, jertfe, după cum era ocazia¹²⁷. În alte împrejurări se arăta în public îmbrăcat în mătăsuri și, cît mai des posibil, sub aspectul unui împărat cărui i s-a acordat triumful.

27 Săruta foarte puțină lume, iar celor mai mulți, fie și senatori, le întindea sprî a fi venerat fie mîna, fie piciorul. De aceea, cei pe care-i îmbrățișa îl ridicau în slăvi în plin Senat, deși pe dansatori îi săruta zilnic, în văzul tuturor. Toate acestea, chiar dacă nu-ți vine a crede, onoruri care i se dădeau ca la un zeu, veneau nu numai de la mulțime și de la cei care se găsesc întotdeauna să lingusească, ci și de la oameni în toată firea, care păreau a fi cineva. [Xiph. 168, 4—169, 4; Exc. Val. 211, p. 669 și urm., ed. Mai]. Așa de exemplu, Lucius Vitellius, bărbat de neam și deloc prost, care-și cîștigase un bun renume ca guvernator al Syriei (printre alte fapte strălucite din timpul guvernării sale, îl intimidase pe Artabanos, întîmpinîndu-l pe neașteptate cînd acesta se și afla deja pe malul Eufratului¹²⁸. Ce se întîmplase? Artabanos, deoarece nimeni nu-i dăduse o lecție cum merita pentru atacul său împotriva Mediei¹²⁹, încerca acum să intre în Syria. Vitellius izbuti să ajungă la o înțelegere directă cu el, îl sili să aducă sacrificii imaginilor lui Augustus și lui Caius, după ce în prealabil încheiase un tratat de pace în avantajul romanilor și îi luase, în plus,

copiii ca ostateci). Acest Vitellius, așadar, a fost rechemat de Caius care avea de gînd să-l dea pierzării. El era acuzat de faptul că părții își alungaseră regele, act de care era făcut răspunzător, dat fiind că invidioșii îl urau și unelteau împotriva lui, din teamă. Se știa doar prea bine că împăratul detesta pe oricine îi era superior și că devenea bănuitor față de oricine obținea succese, suspectîndu-l de complot împotriva lui. Vitellius, cu toate acestea, scăpă cu viață, prefăcîndu-se într-un anume fel. El se arăta a fi cu mult mai prejos față de renumele ce-l cîștigase și, căzînd la picioarele împăratului, vărsă șiroaie de lacrimi. Îl adoră ca pe un zeu, se prosternă în fața lui¹³⁰ și, în cele din urmă, îi făgădui că de va rămîne în viață, va aduce jertfe în cinstea lui. Prin aceste subterfugii izbuti să-l îmblînzească pe Caius și să-l întorcă astfel în favoarea sa, încît nu numai că scăpă de primejdie, dar chiar începu să fie socotit ca unul din cei mai dragi prieteni ai împăratului. Într-o zi, Caius povestind că s-a împreunat cu Luna, îl întrebă dacă a zărit cumva zeița în timpul actului sexual. Vitellius, începu să tremure, și plecă ochii în pămînt ca și cum s-ar fi aflat sub imperiul unei puternice emoții. După puțin, grăi: „Numai, vouă, stăpîne, cei ce sînteți zei, numai vouă vă este dat să vă vedeți unii pe alții“. Începînd din acel moment Vitellius ajunsese că întrecu în lingușiri pe toți ceilalți [Xiph. 169, 11—170, 6; Exc. Val. 212, p. 670].

28 Caius porunci să i se ridice la Milet, în provincia Asia, un templu cu o incintă sacră. El justifica această alegere prin aceea că Artemis alesese Efesul, Augustus Pergamul și Tiberius Smyrna¹³¹. Adevărul era însă că dorea să-și însușească (pentru cultul său personal) un templu mare și extraordinar de frumos, pe care milesienii îl construiau în cinstea lui Apollo. Deocamdată, împinse lucrurile pînă acolo că își ridică temple chiar la Roma, unul, în virtutea unui decret senatorial, altul, pe Palatin, din proprie inițiativă. Își construisese, la drept cuvînt, o mică locuință și pe Capitoliu, pentru a putea — explica el — să coabiteze cu Iupiter¹³². Dar, începînd să nu mai fie mulțumit de

rolul secundar ce-l avea în această coabitare și trăgându-l pe zeu la răspundere că pusese stăpînire pe Capitoliu înaintea lui, așa ajunsese să-și construiască în mare grabă un alt templu, pe Palatin. Avea de asemenea intenția să așeze în acest templu o statuie a lui Iupiter Olimpianul, căruia să-i împrumute propriul său chip. Neizbutind totuși (căci vasul special construit pentru transportul statuii a fost distrus de trăsnete, și cum se auzeau rîsete de fiecare dată cînd cineva se apropia de soclul statuii încercînd s-o atîngă), Caius proferă tot felul de insulte la adresa statuii și își înalță alta¹³³. Tăindu-și o trecere prin templul Dioscurilor, ridicat în For, își deschise printre două statui un drum direct spre Palatin, chiar prin mijlocul templului, pentru ca — după cîte zicea el — Dioscurii să-i fie păzitori ai porților. Numindu-se pe el însuși *Flamen Dialis*, îi cooptă în Colegiul preoților pe Caesenia, soția lui, pe Claudius¹³⁴, precum și pe mulți alți cetățeni extrem de bogați, de la care luă cîte două sute cincizeci de denari, de la fiecare în parte, sub acest pretext. Apoi își aduse lui însuși sacrificii și anunță public că-și ia și calul drept coleg al sacerdoțiului. În fiecare zi, în cinstea lui, erau sacrificate păsări de mare preț, cu carnea fragedă. Tunetelor le răspundea cu niște sunete similare, scoase de o mașinărie, iar fulgerelor prin fulgere [artificiale]. Cînd se întîmpla să cadă trăsnetul, arunca cu o piatră spre cer repetînd, de fiecare dată, acest vers din Homer:

„Sau mă ridici tu în sus, sau eu te ridic pe tine“.

Cînd Caesonia născu o fetiță după treizeci de zile de la căsătorie, Caius o recunoscă în mod public, înfățișînd evenimentul ca un fapt divin. El se lăuda că în atît de puține zile a devenit și soț și tată. Dîndu-i fetiței numele Drusilla, o duse cu alai la Capitoliu și o așeză în brațele lui Iupiter, ca și cum ar fi fost copila zeului. Minervei îi dădu în grijă s-o hrănească.

Așadar, acest zeu, acest Iupiter, (căci acestea sînt numele pe care și le dădea în ultima vreme, consemnate și în acte oficiale)¹³⁵, odată cu cele mai sus povestite, nu se dădea în lături să-și procure bani pe căile cele mai rușinoase, prin mijloace care trădau o nestăvilită

lăcomie. Pentru a nu mai pomeni de impozite oneroase, de localuri, de lupanare*, de tribunale, de micile ateliere, de sclavii închiriați și de altele de felul acesta, din care storcea bani, deschisese și anumite încăperi chiar în palat, unde aducea în scopuri de prostituție soțiile unor cetățeni de vază și băieți tineri, din cele mai ilustre familii, pe care îi exploata pur și simplu. Unii veneau de bună voie, alții, din constrângere, ca nu cumva să fie considerați că se împotrivesc cu rea voință. Cum ar fi posibil să treci sub tăcere asemenea lucruri?

Și totuși plebea nu suferea într-o măsură excesivă de aceste ticăloșii, ci dimpotrivă, mai făcea și haz auzind despre desfrîul de la curte și despre felul cum împăratul se tăvălea de fiecare dată pe grămezile de aur și argint adunate pe aceste căi. Nu este mai puțin adevărat că la ordinele lui Caius fuseseră redactate niște legi aspre privind impozitele. Textul legilor era gravat cu litere foarte mici, pe o tablă albă, fixată destul de sus, așa ca citirea lui să fie aproape peste putință. Urmarea a fost că oamenii neștiind ce era oprit și ce se poruncea, cădeau victima prevederilor fiscale, și ca atare, o mare mulțime se repezi în mare grabă spre circ, strigînd tot felul de amenințări¹³⁶. [Xiph., 170, 16—171, 13; Exc. Val. 213 și 214, p. 670—674]. Mulțimea, năvălind în circ, a fost brutalizată și apoi împrăștiată de soldați. De atunci, toți au tăcut din gură. [Ioan din Antiochia, frag. 84 A. Mai].

29 În timp ce Caius dădea tot felul de dovezi că este nebun, Cassius Chaereas și Cornelius Sabinus, deși erau tribuni în cohortele pretoriene, puseră la cale un complot împotriva lui. În acest complot au fost atrase mai multe persoane și puse la curent cu ce se înfăptuia. Din rîndul conjuraților făcea parte și Callistus, prefectul pretoriului. [Xiph. 171, 13—171, 18; Zon. 11, 7, p. 458, 7; Ioan din Antiochia, frag. 84 Mai]. Toți, ca să zicem așa, cîți se aflau în preajma lui Callistus, erau sub imperiul unei teribile emoții, atît pentru propriile lor interese cît și pentru interesul

* Am adoptat lectiunea *pornas*.

statului. Chiar și cei care nu prestaseră jurământ alături de conjurați, deși știau ce se petrece, n-au dezvăluit nimic, ci dimpotrivă, priveau cu multă simpatie acțiunea prefectului. [Zon. 11, 7; Ioan din Antiochia, frag. 84 Mai]. Cei care au adus la îndeplinire planul au fost totuși Chaereas și Sabinus. Primul, era un bărbat de modă veche și avea un motiv personal să-l urască pe Caius, care-l numea „femeiușcă“, deși era un om de mare robustețe fizică și de un curaj excepțional¹³⁷. De câte ori Chaereas trebuia să vină să-l însoțească pe împărat, îi dădea drept cuvânt de ordine *Pcthos* (Cupidon) sau *Afrodita* (Venus), sau alt nume de acest fel. Cu puțin timp mai înainte, un oracol îl prevenise pe Caius să se ferească de Cassius. Bănuielile împăratului se abătuseră însă asupra lui Cassius guvernatorul de pe atunci al Asiei, deoarece era un descendent al aceluși Cassius care-l asasinase pe C. Iulius Caesar. Așa că porunci ca acest Cassius să fie adus (la Roma) în lanțuri. În fapt, divinitatea îl desemnase ca făptaș pe Cassius Chaereas. Un oarecare egiptean, Apollonios, prezise și el, la el acasă, ce avea să se întâmple. Trimis la rindu-i la Roma din această pricină, a fost adus în fața împăratului chiar în ziua în care Caius avea să-și găsească sfârșitul. Înfațișarea însă a fost amînată, ca și cînd tot avea să fie pedepsit cu moartea peste puțin timp. Și așa a scăpat cu viață.

Iată cum s-au petrecut lucrurile. Împăratul celebra o sărbătoare pe colina Palatinului și oferea un spectacol¹³⁸. În tot timpul mîncă și bea, oferind mîncare și băutură și altora. Pomponius Secundus, pe atunci consul, îl servea din cele ce se afla pe masă, așezat la picioarele lui, și plecîndu-se asupra lui destul de des, îl tot îmbrățișa. Chaereas și Sabinus, deși profund dezgustați de ticăloșiile care se întîmplau, se țineau totuși tare, cam de cinci zile. [Xiph. 171, 12—172, 8; Zon., 11, 7, p. 438, 12 B]. De îndată ce însuși Caius s-a hotărît să danseze și să joace un rol într-o tragedie, Chaereas și conjurații n-au mai răbdat. Pîndînd momentul cînd Caius ieșea din teatru pentru a asista la reprezentația dată de copii din cele mai nobile familii din Grecia și din Ionia, pe care-i invitasese să vină să cînte un imn compus în cinstea lui, l-au ucis prin-

zîndu-l într-un pasaj îngust. Atunci cînd a căzut, nimeni dintre cei de față nu s-a mai reținut, ci l-au străpuns în chip sălbatec cu pumnalele, chiar după ce murise. S-a mers pînă acolo că unii au și mîncat din carnea lui. Pe soție și pe fiica lui le-au tăiat de îndată în bucăți. [Xiph. 172, 8—172, 19; Zon. 11, 7, p. 458, 12—20 B].

30 Caius, după ce a săvîrșit toate aceste isprăvi timp de trei ani, două luni și douzeci și opt de zile, află, în sfîrșit, prin propria-i experiență, că nu era zeu. [Xiph. 172, 20—22; Zon. 11, 7, p. 459, 1—3 B]. Cei care i se închinaseră căzînd în genunchi chiar cînd nu era de față, acum îl scui-pau, cei care îl numiseră „Jupiter“ și „zeu“, atît cu vorba cît și în scris, îl tratau ca pe o victimă de sacrificiu. Statuile și portretele lui au fost sfărîmate în bucăți, poporul îndeosebi neputînd să uite cîte pătîmise în acea vreme. Iar soldații, cîți mai rămăseseră din legiunile lui Germanicus, făceau atîta tărăboi și atîta zarvă, că au fost și victime omenești [Ioan din Antiochia, frag. 84 Mai]. Cei de față își aminteau de cuvintele spuse cîndva de Caius prin care amenința poporul: „Facă zeei să n-aveți decît un singur grumaz“. I se arăta astfel că dacă el n-avea decît un singur grumaz, ei bine, ei, aveau multe miini. Cum soldații din garda pretoriană alergau de colo pînă colo, ca scoși din minți, întrebînd cine l-a ucis pe Caius, un fost consul Valerius Asiaticus, i-a potolit într-un chip cu totul de admirat. Suindu-se pe un loc înălțat, în plin văz, începu să strige din răspuțeri: „Măcar de l-aș fi omorît eu“. Muți de uimire, soldații se potoliră de îndată și încetară agitația¹³⁹.

41 e.n. 1 Iată cum a devenit Claudius împărat. După asasinarea lui Caius, consulii¹ trimiseră patrula de pază în toate cartierele oraşului. Apoi convocară Senatul pe Capitoliu, adunare în care au fost spuse nenumărate şi diferite păreri. Unii cereau restaurarea regimului republican, alţii optau pentru cel monarhic. Unii propuneau ca împărat pe cineva, alţii pe altcineva². Şi aşa a trecut tot restul zilei şi toată noaptea în discuţii sterpe, fără să se ajungă la nici un rezultat. În acest timp, câţiva soldaţi, intrând în palat cu scopul de a jefui, l-au găsit pe Claudius pitit într-un colţ întunecos (căci fusese împreună cu Caius şi, când s-a produs atacul, speriat, s-a ascuns). Când au dat de el, soldaţii l-au tras la lumină, fără să-şi dea seama cine este sau crezând că are asupra-i vreun obiect de preţ. Recunoscându-l, l-au salutat cu numele de *imperator* şi l-au dus cu ei în tabără. De aici înainte, împreună cu ceilalţi soldaţi din tabără³, dat fiind că făcea parte din familia imperială şi era considerat om de treabă, i-au încredinţat toată puterea. Consulii, pînă la acest moment, trimiţînd la Claudius pe tribunii plebei⁴ precum şi alte oficialităţi, i-au interzis să accepte propunerile ce i se făceau şi să rămînă la dispoziţia Adunării Poporului, a Senatului, respectînd legalitatea. Când însă s-au văzut părăsiţi de soldaţii care îi însoţeau⁵, abia atunci s-au declarat de acord cu alegerea făcută şi decretară toate onorurile convenite investiturii unui împărat⁶.

2 Şi în acest fel, Tiberius Claudius Nero Germanicus, fiu al lui Drusus, fiul Liviei, a preluat puterea supremă, deşi înainte vreme nu deţinuse absolut nici o funcţie de stat, afară doar, o singură dată, pe aceea de consul. Pe acea vreme împlinise cincizeci de ani⁷ [Xiph. 173, 8—174, 4; Zon. 11, 8, p. 459, 12—460, 9 B]. Claudius nu avea, din punct de vedere spiritual, nimic josnic. Dimpotrivă, educaţia lui în materie de litera-

tură îi îngăduise să devină autorul câtorva lucrări de istorie⁸. Dar corpul îi era într-atîta de bolnăvicios încît avea un tremur continuu al capului și al miinilor⁹. Din această cauză nici vocea nu-i era sigură¹⁰ și nu citea întotdeauna în fața Senatului proiectele de legi pe care le prezenta. La începutul domniei le dădea cvestorului de cele mai multe ori spre a fi rostite, chiar dacă el asista la lectură. Iar textele pe care le citea erau rostite numai șezînd. A fost primul dintre romani care s-a folosit de un scaun cu baldachin. După Claudius obiceiul s-a păstrat, așa că și în zilele noastre nu numai împărații, ci și noi, foștii consuli, avem un asemenea scaun¹¹. Nu-i mai puțin adevărat că, înainte de a fi împărat, Augustus și Tiberius, precum și alte cîteva persoane oficiale, circulau purtați într-un fel de litieră asemănătoare cu acelea folosite și acum de femei. Cu toate acestea nu atît de aici i se trage că multe s-au întors împotriva lui, ci de la libertății și de la femeile cu care umbla. Dintre cei de-o seamă cu el nimeni poate n-a fost mai fătîș robul foștilor sclavi și al femeilor decît Claudius. Deoarece încă de tînăr fusese bolnăvicios și extrem de timid și din această cauză simulase că este mult mai slab de minte decît era în realitate — lucru de altfel mărturisit chiar de el în Senat¹² — pentru că, pe de altă parte, petrecuse multă vreme în preajma bunicii sale, Livia, a mamei sale, Antonia și a libertîilor, iar legăturile sale cu femeile fuseseră nenumărate, iată de ce nu dobîndise nimic din ținuta unui om liber. Deși era stăpînul tuturor romanilor și a supușilor acestora, nu era decît un biet sclav. Oamenii profitau de slăbiciunea lui atacîndu-l îndeosebi cînd se afla la banchete sau în pat, cu femei. Cînd se afla în asemenea situații era gata să accepte orice, cu cea mai mare ușurință. Căci avea o înclinare nesătioasă spre aceste două patimi. Peste toate, era într-atîta de laș încît, sub imperiul spaimei, adesea nu mai judeca așa cum se cuvine. Cei care-l jucau pe degete după bunul lor plac dobîndeau nu puține lucruri mizînd pe această slăbiciune. Îl speriau pentru a trage profit din această stare de spirit și, la rîndul lor, inspirau atîta groază, încît, pentru a spune totul pe scurt, multă lume invi-

tată în aceeași zi la masă și de Claudius și de cei ce-l mînuiau, preferau să meargă la aceștia din urmă, trecînd cu vederea invitația împăratului, ca și cînd acest omagiu ar fi fost ceva lipsit de importanță.

3 Deși era așa cum era — ce să mai lungesc vorba — asta nu însemna că nu putea înfăptui și destule lucruri bune¹³, atunci cînd nu se afla sub robia patimilor despre care am povestit și izbutea să se stăpînească. Voi vorbi acum despre fiecare din realizările lui în parte. A primit de îndată toate cinstirile ce i s-au adus prin decrete, cu excepția titlului de *Pater* (acest titlu l-a adăugat însă ceva mai tîrziu)¹⁴. Cu toate acestea nu și-a făcut imediat apariția în Senat, ci mai tîrziu, abia după treizeci de zile. Asistînd la scena asasinării lui Caius, și aflînd că diferite alte persoane, socotite mai capabile decît el, fuseseră propuse de Senat să preia puterea, era cu totul lipsit de curaj și, printre alte măsuri severe de pază, puneă să fie controlați cei cu care venea în contact, bărbați sau femei, ca nu cumva să aibă ascuns vreun pumnal¹⁵. La toate banchetele la care participa era înconjurat de soldați și acest obicei pe care el l-a introdus a rămas pînă în zilele noastre. Cît despre percheziția corporală, ea a fost desființată de Vespasian.

În ce-l privește pe Chaereas, ca și pe alți membri ai conjurației, deși în mod cert Claudius se bucura foarte de moartea lui Caius, hotărî totuși să fie executată. Departe de a-i fi recunoscător pentru că ajunsese împărat, datorită lui, nutrea față de Chaereas sentimente de dușmănie, văzînd în el pe cel ce îndrăznise să-șiucidă împăratul. Într-un fel, era o măsură de prevedere pentru propria-i persoană. Condamnarea lui Chaereas nu o prezintă însă ca pe un act de răzbunare a morții lui Caius, ci o justifică pretextînd că l-a surprins complotînd împotriva sa¹⁶. Sabinus ceru să fie și el executat împreună cu Chaereas, neînțelegînd să supraviețuiască pedepsei capitale la care fusese condamnat prietenul său. Cît despre ceilalți care sprijiniseră pe față restaurarea regimului republican sau care se bucurau de atîta prețuire încît erau considerați demni de a lua cîrma statului, Claudius nu numai că

nu le purta nici un fel de ură, ci dimpotrivă, le distribuia onoruri și funcții în stat. Este mai mult decât evident că între toți oamenii de pe acea vreme, Claudius a știut nu numai să făgăduiască o amnistie generală, ci — așa cum declara — imitînd pe atenieni, să o și respecte în fapt. Desființă de asemenea acuzațiile de lipsă de pietate față de persoana împăratului¹⁷ și acest lucru se reflectă atît în edictele ce le dădea cît și în măsurile luate. Într-adevăr, se abținu să pedepsească pe cineva pentru asemenea delikte, fie anterioare fie posterioare suirii lui pe tron. Cît despre cei care sau fuseseră nedrepti cu el sau îl insultaseră pe vremea cînd era un simplu particular (căci mulți procedaseră așa fără vreo intenție anume, socotind că era o persoană care nu prezenta nici un interes, unii, pentru a fi pe placul lui Tiberius, alții, pe placul lui Caius) n-au fost victimele nici unei acuzații fals ticluite. Dacă însă descoperea că fuseseră într-adevăr vinovați de o acțiune criminală, îi pedepsea pentru faptele săvîrșite.

4 Desființă impozitele stabilite în timpul domniei lui Caius și abolii alte măsuri luate de predecesorul lui, măsuri într-un totul condamnabile, însă nu le suprimă pe toate în bloc, ci așa cum se prezenta prilejul. Îngădui să se întoarcă la Roma tuturor celor exilați pe nedrept de Caius, printre alții, și surorilor acestuia, Agrippina și Iulia¹⁸. Dintre cei închiși, (unii se aflau chiar în lanțuri), eliberă pe cei azvîrliti în temniță sub acuzarea de impietate față de împărat sau sub alte învinuiri de acest gen. Pe cei însă cu adevărat vinovați, îi pedepsi. A cercetat cu cea mai mare minuție cazurile, pentru ca nu cumva cei care cu adevărat săvîrșiseră ceva rău să fie eliberați, sub cuvînt că nu erau victima calomniatorilor, și ca nu cumva cei calomniati să piară din cauza acestora. Aproape zilnic, s-ar putea spune, fie împreună cu Senatul întrunit, fie singur, așezat în For, cîteodată și în alt loc, se ocupa de procese, dînd sentințe de la înălțimea unei tribune¹⁹. Introduse din nou practica juridică de a fi asistat de asesori²⁰, practică părăsită de pe vremea cînd Tiberius se retrăsese în insula Caprea²¹. Destul de des făcea cercetările împreună cu consulii și cu preto-

rii, de precădere cu cei care aveau în seamă administrarea tezaurului public²², lăsînd pe seama tribunalelor destul de puține pricini. Numeroasele otrăvuri găsite în casa lui Caius, cele două cărțuții ale lui Protopogenes²³, pe care dealtfel îl execută, scrisorile, pe care Caius simula că le arsesese și care au fost regăsite în palatul imperial²⁴, toate acestea au fost aduse la cunoștința senatorilor, înmîinate celor care le scriseseră cit și celor împotriva cărora fuseseră scrise, și apoi arse. Totuși, cînd Senatul se pregăti să stigmatizeze ca infamantă memoria lui Caius, Claudius se opuse acestui decret²⁵, deși dăduse ordin ca peste noapte să dispară toate portretele lui Caius. Iată de ce numele acestuia nu se află în lista împăraților pe care-i amintim fie prin jurămintele fie în rugăciunile noastre²⁶, precum nu se află nici numele lui Tiberius. Nici unul, nici altul nu au fost însă blamați printr-un decret oficial.

5 Așadar, Claudius căuta să îndrepte măsurile nedrepte luate de Caius și de mulți alții din cauza lui Caius. La aniversarea zilei de naștere a tatălui său, Drusus, și la a celei a mamei lui, Antonia, amînînd pentru alte dăți jocurile care coincideau cu această comemorare, oferi jocuri de circ²⁷. Nu numai că cinsti memoria bunicii sale, Livia, prin întreceri hippice dar, mai mult chiar, o așeză în rîndul divinităților, consacrîndu-i o statuie în templul lui Augustus²⁸. Vestalele primiră dispoziția de a-i oferi sacrificii iar femeile fură invitate să jure pe numele Liviei. Cinstind astfel memoria părinților săi, Claudius nu acceptă pentru el nici un nume, afară de numele oficiale referitoare la demnitatea sa de conducător al statului²⁹. La calendele lunii lui Augustus, care era de altfel ziua lui de naștere³⁰, s-au ținut jocuri ecvestre, nu însă în cinstea lui, ci în aceea a zeului Marte, al cărui templu fusese închinat la această dată, sărbătorită în consecință prin jocuri anuale. Iată deci că luînd astfel de hotărîri Claudius dădu dovadă de măsură. Interzise prosternările în fața lui, după moda orientală³¹, precum și sacrificiile. Puse în sfîrșit capăt aclamațiilor dese și nesfîrșite prin care era întîmpinat împăratul. La înce-

putul domniei nu acceptă decît un singur portret al lui, și încă în argint, precum și două statui, una de piatră și alta de aramă, care-i fuseseră decernate prin decret. Astfel de cheltuieli, justifica el, sînt inutile și constituie doar o pagubă și o pacoste pentru Urbe. Toate templele și toate edificiile publice erau ce-i drept încărcate pînă la refuz cu statui și ofrande așa că, după cum spunea el, era nevoit să se gîndească și la ceea ce trebuia făcut cu atîtea obiecte. Interzise pretorilor să mai organizeze spectacole cu gladiatori și porunci ca de fiecare dată cînd altcineva, indiferent unde, ar fi organizat asemenea lupte, să nu specifice în scris sau cu viu grai că spectacolul este dat în cinstea împăratului, pentru sănătatea lui.

Toate aceste măsuri le lua fără ostentație, pentru că așa judeca el că este bine, așa încît au fost urmate și de altele asemănătoare. Atunci cînd și-a logodit una din fiice cu Lucius Iunius Silanus și în cursul aceluiași an a căsătorit pe o alta cu Cnaeus Pompeius Magnus³², n-a organizat nici o ceremonie deosebită, ci el însuși în acele zile nu și-a întrerupt activitatea de a împărți dreptatea, iar Senatul s-a întrunit în mod obișnuit. Singurul lucru pe care l-a pretins atunci a fost ca ginerii săi să fie investiți ca *vigintiviri* și, după această magistratură, să devină *praefecti Urbi* în timpul Sărbătorilor Latine. Abia mai tîrziu le-a îngăduit să candideze la alte magistraturi cu cinci ani mai devreme decît vîrsta legală. Caius interzisesese lui Pompeius, despre care este aici vorba, să poarte cognomenul de Magnus. Puțin a lipsit să nu-l și omoare, fiindcă acesta era numele lui³³. Dar, din fericire, considerînd că nu merită să omoare un tînăr încă nevîrstnic, n-a trecut la fapte și se mulțumi să-i interzică de a mai purta acest cognomen, pretinzînd că pentru securitatea lui personală este primejdios ca cineva să se cheme Magnus. Claudius, ulterior, îi dădu înapoi cognomenul și pe propria-i fiică în căsătorie.

6 Iată deci cîteva din remarcabilele realizări ale lui Claudius. Cu un anumit prilej, cînd consului, în Senat, au crezut de cuviință să coboare de pe scaunele lor pentru a vorbi cu el — s-a sculat la rîndul lui în

picioare și i-a întâmpinat. La Neapole trăia absolut la fel ca oricare particular. Și el, și cei care făceau parte din suita lui își petreceau timpul după modul de viață grecesc. Când asista la concursuri de muzică și poezie; îmbrăca himationul și sandale, iar când era spectator la întreceri atletice, o haină muiată în purpură iar pe cap purta o coroană de aur³⁴. Avea o atitudine foarte bine cumpănită cu privire la bogății. El a interzis să i se mai aducă sume de bani, așa cum se petreceau lucrurile sub Augustus și cu Caius³⁵, de asemenea nu a mai îngăduit ca cei care aveau rude de un anume grad să-l mai instituie moștenitor în testamentul lor³⁶. Mai mult chiar, restituî bunurile celor spoliați de către Tiberius și Caius, lor înșile, dacă aceștia mai trăiau, sau urmașilor acestora.

Datina cerea ca în caz că se petrece ceva în afara prescripțiilor legale în practica sărbătorilor, ceremonia să fie reluată³⁷ — lucru pe care l-am mai spus — și, cum așa ceva se petrecea de trei, patru, cinci, chiar și de zece ori, fie din pură întâmplare, fie, de cele mai adesea ori, când era vorba de incidente provocate de cei interesați³⁸, Claudius a stabilit printr-o lege ca jocurile hippice, reluate a doua oară, să se țină numai timp de o singură zi; în fapt de cele mai multe ori nici nu mai dădu voie să se țină. Urmarea a fost că organizatorii curselor de cai, nemaiavind cum să scoată profituri mari într-un chip lesnicios, au încetat să mai facă nereguli.

Evreii, înmulțindu-se din nou, așa că ar fi fost greu să fie scoși afară din Roma fără război, n-au mai fost expulzați din oraș, dar li s-a retras permisiunea să se adune laolaltă pentru a trăi conform datinilor ce le respectau³⁹. Desființă și societățile care fuseseră reînviată sub domnia lui Caius⁴⁰. Dîndu-și seama că nu folosește la nimic să pui opreliști poporului dacă nu se întreprind schimbări în viața cotidiană, ordonă să se închidă localurile unde se întâlneau bețivii, opri vînzarea de carne fiartă și de apă fiartă și instituî pedepse pentru contravenienți.

Restituî orașelor statuile pe care Caius le luase și le adusese la Roma⁴¹, restituî de asemenea (divinităților tutelare) templul care aparținea Dioscurilor, iar

lui Pompeius îi dedică o inscripție comemorativă pentru teatrul (ce-i purta numele). Alături de numele lui Pompeius, gravat pe scenă, adăugă și pe cel al lui Tiberius, deoarece acesta, ceva mai târziu, reconstruise teatrul după un incendiu⁴². Gravă de asemenea propriul său nume din două motive: și pentru că îl restaurase, și pentru că îl sfîntise din nou. În altă parte a templului numele său însă nu mai figurează. Nu veni îmbrăcat cu toga triumfală pe toată durata jocurilor ci numai în timpul cînd s-au adus jertfe. În restul timpului, prezidă ceremoniile îmbrăcat în toga pre-textă.

7 Porunci să coboare în orchestră, printre alți cetățeni, cavaleri și femei aparținînd ordinului ecvestru, aceiași care obișnuiau să facă acest lucru și pe vremea lui Caius. Măsura nu avea rostul de a-i procura o plăcere personală cu prilejul spectacolului dat, ci scopul de a-i face de rîs pentru activitatea lor din trecut^{42bis}. Pentru a doua oară însă nimeni dintre ei n-a mai căpătat autorizația de a se sui pe scenă atîta timp cît a domnit Claudius. Cît despre copiii care fuseseră chemați să învețe dansul pyrrhic⁴³, l-au jucat o singură dată și, după aceea, onorați cu titlul de cetățean roman, au fost trimiși pe la casele lor. Alți actori în schimb au fost iarăși trecuți în clasa sclavilor. Iată deci cele petrecute în lumea teatrului. La circ s-a dat o singură dată o cursă de cămile și de douăsprezece ori curse de cai. Au mai fost uciși trei sute de urși și un număr tot atît de mare de animale sălbatice din Libya. Fiecare ordin, și anume Senatul, cavalerii și plebea ocupa la circ un sector stabilit, aparte unul de celălalt⁴⁴; de atunci, acest lucru a fost reglementat prin lege, fără însă să existe și locuri fixe pentru spectatori⁴⁵. Pe acea vreme Claudius rezervă pentru senatori banca care le este și astăzi destinată, și îngădui acelor senatori care doreau să vadă spectacolul așezați în altă parte să stea unde ar fi dorit, cu condiția să vină îmbrăcați ca simpli particulari.

8 Nu după mult timp îi înapoie Commagena lui Antiochos⁴⁶ (căci Caius, deși i-o dăduse personal, i-o luase înapoi), iar pe Mithridates din Iberia⁴⁷, pe

care Caius îl chemase la Roma și îl aruncase în lanțuri, îl trimise acasă ca să-și reia regatul. Altui Mithridates, descendent al faimosului Mithridates de altă dată, îi încredință domnia Bosporului⁴⁸, iar lui Polemon, pentru a-l despăgubi, o parte din teritoriul Ciliciei, în schimbul Bosporului⁴⁹. Mări stăpânirea teritorială a statului în fruntea căruia se găsea Agrippa din Palestina, care-l ajutase să devină împărat (întâmplător Agrippa se găsea la Roma)⁵⁰ și îi acordă insignele consulare. Mai mult încă, conferi lui Herodes, fratele lui Agrippa⁵¹, rangul de pretor și îi încredință un guvernământ. Pe amândoi frații îi primi în Senat⁵² și le îngădui să-i aducă mulțumiri în limba greacă. Aceste măsuri erau expresia voinței lui Claudius personal și i-au atras numai elogii. Altele în schimb, luate tot în acest interval de timp, cîtuși de puțin asemănătoare cu celelalte, au fost luate de libertii săi și de soția lui, Valeria Messalina. Aceasta, foc de supărată că nu era nici onorată, nici curtată de Iulia⁵³, nepoata împăratului, pe care era și geloasă pentru frumusețea ei neobișnuită, mai ales că Iulia avea dese întrevederi cu Claudius, o exilă, ticluindu-i tot felul de acuzații, printre altele și pe aceea de adulter. Odată cu Iulia a fost lovit de acuzarea Messalinei și Annaeus⁵⁴ Seneca. N-a trecut mult timp de altfel și Iulia a fost omorîată. În ce-l privește, libertii l-au convins pe Claudius să primească onorul triumfului pentru faptele de arme săvîrșite în Mauritania⁵⁵, deși, departe de a fi reputat acolo vreo victorie, nici măcar nu era împărat pe acea vreme. Nu-i mai puțin adevărat că în cursul aceluiași an Sulpicius Galba îi învinsese pe chatti⁵⁶ iar Publius Gabinius, după ce-i bătuse pe maurusi⁵⁷, cuceri, între alte titluri de glorie, și pe acela de a aduce la Roma singura acvilă rămasă la chatti după dezastrul suferit de Varus, așa încît, aceste două victorii, îl îndreptățiră în sfîrșit pe Claudius să ia numele de *imperator*⁵⁸.

42 c.n.

9 În anul următor, aceiași mauritani care nu se astîmpărau au fost în sfîrșit potoliți⁵⁹. Suetonijs Paulinus, fost praetor⁶⁰, făcu o incursiune în ținuturile lor pînă la muntele Atlas. La rîndul lui, Cnaeus Ho-

sidius Geta, fost pretor după Paulinus, porni și el de îndată împotriva căpeteniei maure Sabalos⁶¹, pe care-l învinse o dată și încă o dată. Acesta, după ce lăsase la frontieră câțiva soldați a căror îndatorire era să împiedice înaintarea celor ce-l urmăreau, se refugie în deșert și Hosidius îndrăzni să se ia după el. El luă măsuri să-și asigure flancurile împotriva unor atacuri neprevăzute și înaintă ducînd cu sine provizii de apă atîta cît putea să care. Atunci însă cînd apa începu să lipsească și alta nu se mai găsea, Hosidius ajunse într-o situație deosebit de critică. Barbarii, afară de faptul că erau obișnuïți să reziste mult timp la sete, izbuteau totuși să-și mai procure apă datorită cunoașterii locurilor, așa că rezistența lor se prelungea. Romanii în schimb, copleșiți de nenorociri, nu mai aveau cum să înainteze, dar greu era să se și întoarcă din drum. Hosidius se afla într-o grea cumpănă, neștiind ce hotărîre să ia, cînd un localnic dintre aliați îl sfătui să recurgă la incantații și la magie, spunîndu-i că adesea ei izbuteau prin aceste mijloace să obțină ploaia. Și așa s-a și întîmplat. De îndată începu o ploaie torențială să curgă din ceruri așa că soldații își potoliră setea iar dușmanii fură adînc impresionați, convinși că un zeu îi ajută pe romani. Urmarea a fost că s-au hotărît nesiliți de nimeni să înceapă tratative. După încheierea convorbirilor, Claudius împărți în două Mauritania supusă⁶², partea care se întinde spre Tingis, și cealaltă, spre Cesareea (de unde cele două părți și-au luat și numele) și încredință guvernarea lor la doi cavaleri.

Tot în acest răstimp și unele părți din Numidia au fost atacate de barbari și nu și-au regăsit liniștea decît după ce năvălitorii au fost înfrinți în cîteva lupte succesive.

10 Claudius a devenit consul împreună cu Caius Largus⁶³, pe care-l lăsă să-și exercite funcția în tot cursul anului. Pentru el însă nu o ținu decît două luni. Puse pe mulți alții să jure pe înfăptuirile lui Augustus cărora el se angajă să le rămînă credincios (lucru pe care însă îl interzise cu desăvîrșire celor din casa lui) și, cînd ieși din magistratură, prestă din nou un

jurămint, întocmai ca ceilalți magistrați. Această regulă o respectă cu strictețe de fiecare dată când preluă consulatul. Cu acest prilej suprimă lectura obligatorie a anumitor discursuri ținute de Augustus și de Tiberius⁶⁴, lectură care se făcea la calendele lunii ianuarie, pe baza unui decret, așa încît senatorii erau obligați să stea în ședință pînă seara tîrziu, justificînd că este de ajuns dacă aceste cuvîntări se află gravate pe plăci. Cîțiva dintre pretorii însărcinați cu grija tezaurului public fiind acuzați⁶⁵, nu-i aduse în fața justiției, ci îndreptă tot răul printr-o supraveghere atentă asupra vînzărilor și închirierilor făcute de aceștia. Procedeu îl repetă apoi destul de des. Numărul pretorilor aleși pe acea vreme erau mereu altul⁶⁶. Numiți erau în medie paisprezece sau optsprezece, cîteodată un număr intermediar, după cum era cazul. Iată deci măsurile luate cu privire la tezaur. În plus, dădu în sarcina a trei foști pretori să recupereze sumele datorate statului, întărindu-le autoritatea, prin prezența unor lictori și a unor ajutoare de care aveau nevoie în activitatea lor.

11 Cu prilejul unei foamete care a făcut prăpăd⁶⁷, Claudius luă măsuri ca după o asemenea calamitate populația să nu mai aibă de suferit nici în prezent nici în viitor. Într-adevăr, aproape toată cantitatea de grîu consumată de romani provenea din import⁶⁸. Cum ținutul care se află la gurile Tibrului nu oferă nici roade sigure, nici porturi potrivite pentru aruncat ancora, stăpînirea mărilor devenea inutilă pentru cei din interior. Afară de grînele care soseau în anotimpurile calde și care erau depozitate în grînare, iarna nu se mai făcea nici un transport și, dacă cineva se încumeta să înfrunte primejdia, o pătea. Claudius, dîndu-și seama de situație, plănuiește construirea unui port și nu renunță la proiectul său, deși la întrebările lui despre costul unei asemenea întreprinderi, arhitectii i-au răspuns: „n-ai să mai vrei să-l faci!“, într-atît sperau ei că datorită cifrei uriașe a cheltuielilor, dacă împăratul ar fi aflat-o, acesta avea să abandoneze construcția. Lucrurile însă nu s-au petrecut așa. Entuziasmat de o asemenea perspectivă, demnă de renumele și de

măreția Romei, o duse pînă la bun sfîrșit⁶⁹. S-au făcut săpături pe o porțiune destul de adîncă din uscat și apoi cheiuri pe marginea acestora. Valurile mării au pătruns în acest port artificial. După aceea, de fiecare parte a portului au fost aruncate, în mare, grămezi uriașe de pămînt al căror rol era să stăvilească fluxul pe o întindere considerabilă. Tot în rada acestui port amenajă o insulă unde înălță un far, prevăzut cu lumină puternică. Iată deci cum „Portul“, care și astăzi tot așa este numit de localnici⁷⁰, a fost construit pe acea vreme de Claudius. Tot el a mai încercat să facă un canal care să lege lacul Fucinus cu fluviul Liris, în ținutul marsilor, pentru a obține terenuri cultivabile și a înlesni navigația pe Liris. Din nefericire, cheltuielile care s-au făcut aici n-au dus la nici un rezultat⁷¹.

Despre legislația de pe vremea lui Claudius nu am ce aminti⁷². Iată însă conținutul cîtorva decrete: guvernatorii provinciilor, aleși prin sorți, aveau datoria să se prezinte la posturi înainte de calendele lunii aprilie⁷³, ținînd seama că aceștia își întîrziu plecarea, tot stînd la Roma; aceia dintre guvernatorii care fuseseră numiți, nu mai erau obligați să-i adreseze împăratului mulțumiri publice în Senat, așa cum se instaurase obiceiul. „Nu ei trebuie să-mi aducă mie mulțumiri“, spuse el, „de parcă s-ar fi bătut pentru posturi, ci eu lor, deoarece îmi dau un ajutor prețios în guvernarea imperiului. Și, în cazul cînd își îndeplinesc bine misiunea ce le revine, cu atît mai mult îi voi lăuda“. Îngădui aceluia care nu puteau face față cheltuielilor să se retragă din ordinul senatorial. Unor cavaleri le îngădui să devină tribuni ai poporului⁷⁴. Cît despre ceilalți senatori, îi obligă pe toți, fără excepție, să asiste la ședințele senatului ori de cîte ori îi va fi convocat. Pedepsele pentru cei care n-au ascultat de această dispoziție au fost atît de aspre, încît unii senatori s-au sinucis.

12 Altfel, Claudius se purta într-un chip foarte apropiat și prietenos cu senatorii, vizitîndu-i cînd erau bolnavi și participînd la festivitățile ce le dădeau ei. Un tribun al plebei, care pusesă să fie bătut în public

un sclav al său, nu a avut nimic de suferit din partea împăratului, afară de faptul că i s-au retras lictorii. Dar și aceștia, n-a trecut mult, și i-au fost înapoiți. Un alt sclav al aceluiași tribun, purtându-se necuviincios cu un personaj de rang, a fost în schimb trimis în For și biciuit. În Curie, când senatorii stăteau mai mult timp în picioare, se ridica și el; căci, așa cum am mai spus, din motive de sănătate, adesea își citea alocuțiunile stînd jos, cînd era rugat să ia cuvîntul. Lui Lucius Sulla⁷⁵, care din cauza vîrstei foarte înaintate se ridicase de pe locul lui, deoarece nu auzea bine ceea ce se rostea, îi îngădui să se așeze pe banca pretorilor⁷⁶. În ziua primei aniversări a suirii lui pe tron nu luă nici o măsură extraordinară; se mărgini să dăruiască soldaților pretorienii 25 de denari⁷⁷, lucru pe care-l repetă apoi în fiecare an. Cu toate acestea, s-au găsit cîțiva pretori care din proprie inițiativă, și fără împuternicirea vreunui decret⁷⁸, să-i celebreze oficial ziua de naștere, ba chiar și ziua de naștere a Messalinei⁷⁹. Adevărat este că această festivitate nu a fost celebrată de toți pretorii, ci doar de aceia care au dorit s-o facă; într-atît de mare era libertatea de acțiune. Claudius se arăta în toate privințele de o moderație exemplară. Chiar atunci cînd i s-a născut un fiu⁸⁰, care primi numele de Claudius Tiberius Germanicus și, mai tîrziu, cognomenul de Britannicus, nu a sărbătorit evenimentul în mod deosebit. Nu a acceptat ca fiul să fie numit Augustus, nici ca soția sa, Messalina, să fie numită Augusta⁸¹.

13 Foarte adesea organiza lupte de gladiatori, spectacol care-l distra pînă acolo că și-a atras și critici pe această linie⁸². Animalele sălbatice erau sacrificate în număr extrem de mic, ca în schimb să piară mulți oameni, unii, luptînd împotriva altora, alții, sfîșiți de fiare. Ce se întîmpla? Sclavii și libertii care în timpul domniilor lui Tiberius și Caius organizaseră tot felul de mîrșavii împotriva stăpînilor, cei care fără nici un fel de scrupule aduseseră acuzații calomnioase sau depuseseră mărturii false împotriva unor cetățeni, erau ținta urii neîmpăcate a lui Claudius⁸³. Pe cei mai mulți dintre aceștia îi lichida trimițîndu-i să lupte în arenă,

pe alții însă îi pedepsea în alt chip; mulți au fost predați pentru a-și primi răsplata în mâinile stăpînitorilor pe care îi denunțaseră. Numărul acelorora care mureau sub ochii mulțimii era atît de mare încît statuia lui Augustus, ridicată, în acel loc, a fost mutată în altă parte — sub pretext, pe cît se zicea, ca să nu mai fie martoră la atîtea omoruri și să nu mai fie într-una voalată. Măsura stîrni numai rîsete dacă ținem seama că cele de care Claudius socotea că trebuie feriți ochii statuii nevăzătoare, împăratului nu-i mai ajungeau! Printre altele, privea cu cea mai mare plăcere și pe cei care se tăiau în bucăți unul pe altul, în pauzele spectacolului, cu prilejul mesei ce o lua, deși dăduse ordin ca să fie omorît un leu învățat să mănînce oameni, fiară pe placul mulțimii dornice să vadă cum curge sîngele⁸⁴. Motivarea acestei dispoziții era că un atare spectacol nu-i demn să fie văzut de romani. Pe de altă parte, faptul că stătea alături de public la spectacole, împărtășindu-i emoția, ușurința cu care acorda tot ceea ce i se cerea și abținerea de a-și comunica hotărîrile prin crainici, în locul cărora prefera difuzarea unor tăblițe scrise, ei bine, toate acestea îi atrăgeau numai laude.

14 Înclinat așadar să se scalde în sîngele celor uciși, era normal să ordone noi și noi ucideri. La aceste execuții contribuiau din plin caesarieni⁸⁵ și Messalina. De cîte ori voiau să omoare pe cineva, îl înfricoșau pe Claudius pentru ca apoi să obțină de la el îngăduința să facă ce voiau. Pe neașteptate, încercat de spaimă, i se întîmpla destul de des să poruncească de îndată moartea cuiva, iar mai tîrziu, cînd își venea în fire și își recîștiga calmul, să întrebe ce s-a întîmplat cu victima și aflînd că acel cineva fusese executat, să resimtă durere și căință. Seria acestor crime a început cu moartea lui Caius Appius Silanus⁸⁶. Claudius, după ce dăduse ordin ca acesta să fie rechemat — Silanus era de neam foarte bun și pe atunci governa Hispania — ca și cum avea să-i ceară ceva, pe Silanus, pe care-l căsătorise cu mama Messalinei și pe care îl cinstise cîtva timp ca pe unul din cei mai buni prieteni și mai apropiată rudă — așa, dintr-odată, l-a executat, deoa-

rece acesta respinsese favorurile Messalinei, refuzînd să-i devină amant. Messalina era cea mai ticăloasă și mai stricată dintre femei și prin ea, Silanus se pusese rău și cu Narcissus, libertul împăratului. Acesta din urmă, neavînd nimic adevărat și nici credibil de spus împotriva lui Silanus, a plăsmuit povestirea unui vis în care, pasă-mi-te, îl văzuse pe Claudius sfirtecat de mîna lui Silanus. Tremurînd ca varga, se înfățișă în zorii zilei la împărat, cînd acesta era încă în pat, și îi povesti visul. Messalina, la rîndul ei, reluă unele detalii și băgă groaza în Claudius. Și așa a murit Silanus, victimă a unei plăsmuiri.

15 Odată acesta omorît, romanii pierdură orice încredere în buna judecată a lui Claudius și, de îndată, împotriva lui începură să se urzească comploturi. În fruntea unei asemenea conspirații se găsea Annius Vinicianus⁸⁷, unul dintre acei bărbați care fuseseră propuși să preia conducerea imperiului. Acest lucru constituia pentru el un motiv permanent de teamă, și îl îndemnă să completeze. Cum nu dispunea de nici o forță armată, trimise tot felul de solii la Furius Camillus Scribonianus⁸⁸, guvernatorul Dalmației, care se afla în fruntea unei numeroase oștiri, alcătuită din legiuni romane și legiuni cu ostași străini. Ținînd seama că fusese considerat demn să domnească, el îl convinse pe Scribonianus — care și el la rîndu-i nutrea gînduri să se răscoale, să ridice armele. După această acțiune s-au găsit destul alți senatori și cavaleri care să se ducă în mare grabă la Camillus...^{*} Soldații, într-adevăr, în timp ce Camillus le flutura mereu înaintea ochilor numele puterii poporului și le făgăduia restaurarea vechii libertăți, începură să se teamă de noi fapte de arme, de noi răscoale, și încetară să i se mai supună. Atunci, acesta, înfricoșat de atitudinea soldaților, fugi în insula Issa unde se și sinucise⁸⁹. În ce-l privește pe Claudius, fusese într-atîta de înspăimîntat, că se și arăta gata să-i cedeze de îndată lui Camillus puterea; cînd însă lucrurile luară o altă întorsătură, își veni în fire, prinse curaj și apoi împărți soldaților diferite re-

* text intrerupt.

compense. În plus, legiunilor a VII-a și a XI-a, formate din cetățeni romani, le acordă cu aprobarea Senatului numele de „Claudia“ și pe acela de „Pia Fidelis“. Se ocupă apoi de toți cîți luaseră parte la acest complot și pe mulți îi condamnă la moarte. Printre ei se afla și un pretor, pe care-l ucise după ce în prealabil îl scosese din funcție. Mulți alții, din numărul cărora făcea parte și Vinicianus, își ridicară singuri viața. În această adevărată baie de sînge, Messalina, Narcissus, cît și ceilalți liberti ai lui Claudius, nu scăpară nici un prilej ca să nu se dedea la fapte oribile. Între altele, se foloseau și de denunțurile sclavilor și ale libertilor împotriva stăpînilor lor⁹⁰. Pe cei denunțați, precum și pe alții, de cel mai înalt rang, nu numai pe cei care nu erau cetățeni romani, ci și pe cetățeni, nu numai pe plebei, dar și pe cavaleri și senatori, în pofida dispoziției lui Claudius de la începutul domniei sale ca nici un om liber să nu fie torturat, i-au pus la cele mai grele cazne⁹¹.

16 Cu acel prilej mulți bărbați și multe femei, unii chiar sub acoperișul închisorii în care se aflau, au fost executați. Femeile condamnate la moarte erau și ele aduse la tribunal legate în lanțuri, ca niște captive de război, iar corpurile lor erau azvîrlite în prăpastie, căci numai capetele celor executați în afara închisorilor erau expuse în acel loc. S-a mai întîmplat însă ca unii dintre cei ce se făcuseră chiar foarte vinovați, să se strecoare cu bine, datorită trecerii de care s-au bucurat, fie banilor pe care i-au scos, în urma intervențiilor Messalinei și ale caesarienilor care-l înconjurau pe Narcissus. În schimb, copiii celor dați pierzaniei, nici unul nu a avut nimic de suferit, ba încă unii moșteniseră întreaga avere a părinților. Procesele aveau loc în Curie, de față fiind și Claudius, prefectii legiunilor pretoriene și libertii împăratului. Actul de acuzare era citit de Claudius însuși, așezat fie pe *sella curulis* fie pe banca tribunilor, între cei doi consuli. După aceea, el se întorcea la locul ce-i era rezervat, unde se rînduiau scaune curule și pentru cei ce-l asistau. Tot acest ceremonial era de rigoare în cele mai importante treburi ale statului. În acea ocazie însă, un anu-

me Galaesus, libert al lui Camillus, adus în fața Senatului, printre multe alte vorbe pline de cutezanță, a spus și un lucru care merită să fie consemnat. Narcissus, ieșind în mijlocul Adunării Senatului și adresându-i-se, îl întrebă: „Ce-ai fi făcut, tu Galaesus, dacă ar fi preluat domnia Camillus?“, la care Galaesus răspunse: „Aș fi stat în spatele lui și aș fi tăcut“. Galaesus, prin acest remarcabil răspuns, cît și Arria, prin cuvinte nu mai puțin memorabile, au rămas în istorie. Arria, soția lui Caecina Paetus, n-a mai vrut să trăiască, de vreme ce bărbatul ei fusese condamnat la moarte, deși, numărîndu-se printre prietenele intime ale Messalinei, ar fi putut chiar să se bucure de oarecare considerație. Mai mult decît atît, văzîndu-l pe Caecina la pămînt, i-a ridicat moralul: luînd pumnalul soțului ei, se străpunsese cu el, apoi i-l înmînă, zicîndu-i: „Iată, Paetus, nu doare“⁹². Soții au fost acoperiți de elogii. Lanțul de rele care se succedau dusesese la rezultatul că virtutea nu mai era apreciată prin nimic altceva decît prin raportare la curajul cu care știai să mori. În ce-l privește pe Claudius, el era atît de afectat de sfîrșitul lui Paetus și al soției sale, precum și de executarea altora, încît, fără întrerupere, dădea drept parolă soldaților ce-l păzeau acest vers: „Răzbu-nare față de cel ce primul lovește“⁹³. . . ca să nu mai spun că și față de soldați, și față de Senat, cita maxime grecești de acest fel, așa încît îi mai făcea să și ridă pe cei în stare să le înțeleagă. Iată deci cam ce se petrecea pe acea vreme. Aș mai adăuga că tribunii, la moartea unuia din ei, deși consulii erau de față, convocară ei înșiși Senatul pentru a alege un nou tribun.

17 După aceste întîmplări, pe cînd Claudius era consul pentru a treia oară, a anulat un mare număr
43 e.n. de sacrificii și de sărbători, prin ținerea cărora se pierdeau multe zile lucrătoare din an, spre paguba deloc neînsemnată a statului⁹⁴. Așadar, pe acestea le suprimă și, în măsura posibilului, scurtă ceremonialul festivităților îngăduite. Ceru anumitor persoane să dea socoteală exactă de sumele primite de la Caius fără nici un fel de justificare sau fără nici un motiv; celor însărcinați cu îngrijirea drumurilor publice, le restituî

banii cu care fuseseră amendați de Corbulo sub domina precedentă⁹⁵. De asemenea, puse în vedere guvernatorilor de provincii aleși prin tragere la sorți — care tot se codeau să părăsească Roma — să plece la posturi înainte de mijlocul lunii aprilie. Cum lycienii răsculați merseseră pînă acolo că omoriseră cîțiva cetățeni romani, își pierdură libertatea și fură integrați în prefectura Pamphylii⁹⁶. În cursul anchetei pentru acest caz, pe care Claudius o făcea chiar în Senat, puse niște întrebări unui membru al delegației lyciene în latinește. Deși lycian de origine, acesta devenise cetățean roman. Nefiind în stare să priceapă cele spuse de împărat, Claudius îi ridică dreptul de cetățenie, argumentînd că n-are dreptul să fie cetățean roman acel ce nu cunoaște limba latină vorbită de acești cetățeni. Extinse asemenea măsuri la mulți alții pe care-i socotea nedemni de a avea un asemenea drept, pentru ca în schimb să-l acorde altora, cu deosebită generozitate, fie individual, fie în grup. Deoarece pretutindeni, cetățenii romani se bucurau de privilegiu față de străini, multă lume solicita dreptul de cetățenie, fie direct, de la el însuși, fie cumpărîndu-l de la Messalina și de la caesarieni. Așa că acest drept, care la început se vindea pe mari sume de bani, căzu cu vremea la un preț atît de jos încît, în cele din urmă circula zicala că poți deveni cetățean roman și în schimbul unor vase de sticlă, fie ele și sparte, dăruite te miri-cui. Pentru această procedură Claudius era luat în rîs, dar în schimb și-a atras numai elogii pentru faptul că mai multe persoane fiind denunțate — unele, deoarece refuzaseră să-și ia prenumele de Claudius, altele, pentru că în pragul morții nu-i lăsaseră nici un fel de moștenire —, ca și cum aceste două condiții ar fi fost inerente pentru obținerea de la el, personal, a dreptului de cetățenie — interzise ca indiferent cine din această categorie să fie hărțuit cu astfel de acușări. Messalina însă și libertii împăratului vindeau la mezat, fără rușine, ca niște circumari ordinari nu numai dreptul de cetățenie, comanda militară, sau posturile de procurator și de guvernator, ci vindeau indiferent ce⁹⁷. Rezultatul a fost că mărfurile au dispărut de pe piață și Claudius s-a văzut nevoit să întrunească Adunarea Po-

porului în Câmpul lui Marte⁹⁸ unde, de la înălțimea unei tribune, a fixat prețul la diferite produse. El mai oferi, în tabăra pretorienilor, lupte de gladiatori, la care asista personal, îmbrăcat în chlamidă⁹⁹. La rîndul lor, pretorii, din proprie inițiativă sărbătoriră ziua de naștere a fiului împăratului¹⁰⁰, prin spectacole și ospețe. Această aniversare a mai fost ținută în continuare și de toți cei care au crezut de cuviință să o țină.

18 În tot acest timp Messalina trăia în desfrîu și silea și pe celelalte femei să se prostitueze. Pe unele le obliga să se supună la actul sexual chiar în palat, în prezența și sub ochii bărbaților lor. Pe acestea, care acceptau așa ceva, le iubea și le favoriza (iar pe bărbații lor) îi atrăgea de partea ei prin tot felul de cinstiri și funcții înalte. Alte familii în schimb, care nu se înjoseau cu asemenea murdării, erau ținta urii ei, dacă nu și victime. Toate aceste ticăloșii, care erau așa cum erau, ba încă și fățișe, au rămas multă vreme necunoscute lui Claudius. Messalina îi aducea mereu în pat slave tinere, iar pe cei ce eventual ar fi putut să-i dezvăluie împăratului purtarea ei infamă îi îndepărta de la mărturisiri fie copleșindu-i cu binefaceri, fie răzbunându-se în mod crud; așa a pierit pe atunci Iustus Catonius, prefectul gărzilor pretoriene, a cărui moarte i-a închis gura înainte de a ajunge să spună ceva. Gealoasă pe Iulia, fiica lui Drusus, fiul lui Tiberius, și soția lui Germanicus Nero¹⁰¹, izbuti s-o elimine ca și pe cealaltă Iulie. Tot în aceeași perioadă, un cavaler, acuzat de a fi conspirat împotriva lui Claudius, a fost azvirlit de pe stîncile Capitoliului de către tribunii poporului și de către consuli¹⁰².

19 Iată cam ce se petrecea la Roma. Concomitent cu aceste fapte, Aulus Plautius, unul dintre cei mai apreciați senatori, a făcut o expediție în Britannia. Un anume Bericos, izgonit din Insulă de o răzmeriță, îl convinsese pe Claudius să trimită armată în Britannia¹⁰³. Dar Plautius întâmpină mari greutăți să pornească expediția cu legiunile staționate în Gallia. Soldații, cărora le intrase în cap că sînt duși să lupte în afara hotarelor lumii locuite, și-au manifestat nemulțumirea și au refuzat să se supună ordinelor. Această

împotrivire a ținut pînă la sosirea lui Narcissus, trimis de Claudius. Libertul încercă să se urce pe tribuna rezervată lui Plautius și să țină un discurs. Rezultatul a fost că soldații, și mai supărați de atîta îndrăzneală, nu l-au lăsat să deschidă gura, strigînd deodată în cor acel semnal care-ți dă fiori: „Iò, Saturnalia!“¹⁰⁴, deoarece, la Saturnalii, sclavii, pentru a celebra sărbătoarea, iau locul stăpînilor. Și fără să mai aștepte, l-au însoțit de îndată pe Plautius de bunăvoie¹⁰⁴. Expediția a început deci destul de tîrziu, din cauza acestor temeri. Legiunile porniră împărțite în trei corpuri, ca nu cumva să fie respinse de inamic dacă ar fi încercat debarcarea într-un singur punct. Deși oamenii suferiră de rău de mare în timpul traversării, vasele fiind clătinate de valuri, prinseră curaj în schimb la văzul unei stele ca o făclie care străbătea cerul de la răsărit spre apus, adică tocmai în direcția în care mergeau ei. Debarcarea se făcu fără ca nimeni să-i oprească. Adevărul era că britannii, neașteptînd ca romanii să sosească, după informațiile pe care le aveau, nici măcar nu se adunaseră. Pe moment nu încercară să ia nici un fel de contact cu invadatorii, ci se refugiară în regiunile mlăștinoase și în păduri, în speranța de a putea hărțui în fel și chip pe inamic, așa încît, cum se întîmplase odinioară cu Iulius Caesar¹⁰⁵, și noii veniți să facă cale întoarsă pe mare fără să fi realizat ceva.

20 Plautius, cum era de așteptat, întîmpină mari greutăți în căutarea lor¹⁰⁶. După ce în sfîrșit îi găsi (britannii nu trăiau în comunități independente, ci erau supuși diferitor regi) mai întîi îl învinse pe Catatacus*, iar apoi pe Togodumnus, amîndoi fiii lui Cunobellinus, care la acea vreme murise. Cum cei doi frați se retraseră, romanii ajunseră la o înțelegere cu o parte a bodunnilor care se aflau în dependența catuellanilor. După ce lăsă la bodunni o garnizoană¹⁰⁷, Plautius merse mai departe. Cînd trupele ajunseră la un fluviu¹⁰⁸ pe care barbarii credeau că romanii nu-l vor putea trece fără să fi construit un pod, și liniștiți

* Caratacus, Tacitus, *Ann.* XII, 38—40; *Hist.* III, 45; Zonaras, 11, 10, p. 470.

din acest motiv stăteau în tabără pe malul celălalt, fără nici o măsură de precauție, Plautius îi trimise înainte pe celți*, deprinși să treacă înot cele mai rezezi ape, cu arme cu tot. Aceștia, năvăliră în tabăra dușmanilor luându-i prin surprindere și, în loc să atace oamenii, răniră caii care le trăgeau căruțele. Prin acest atac produsură o mare zăpăceală în rindurile britanilor, în vreme ce călăreții care mînau atelajele nu mai aveau nici o siguranță. În urmărirea britanilor Plautius îl trimise și pe Flavius Vespasianus, cel care avea să fie mai târziu împărat¹⁰⁹, însoțit de fratele acestuia, Sabinus, care se afla în subordinea lui. Cei doi, trecînd și ei fluviul printr-un vad, ucisură un mare număr de barbari total nepregătiți să primească lupta. Cu toate acestea, cei care au scăpat, nu au luat-o la fugă, ci a doua zi, acceptînd înfruntarea, au luptat vitejește, cu șanse egale¹¹⁰, pînă cînd Cnaeus Hosidius Geta — care trecuse prin primejdia de a fi capturat — îi învinse categoric. Pentru acest act de bravură primi insignele triumfului, deși nu era de rang consular¹¹¹. Britanii, retrăgîndu-se de aici spre gurile Tamisei, unde fluviul își domolește cursul revărsîndu-se și formînd un port, îl depășiră, trecînd de partea cealaltă, ca unii ce cunoșteau în amănunțime terenurile solide pe unde se putea merge. Romanii, care veneau din urmă, nu mai găsiră drum; în schimb celții, traversînd încă o dată fluviul înot, precum și alte trupe care trecură Tamisa pe un pod ce se afla puțin mai sus, năvăliră toți deodată asupra britanilor, pornind din mai multe părți, și făcură prăpăd în rindurile lor. Urmărind însă în chip imprudent pe cei ce mai rămăseseră în viață au intrat în niște mlaștini¹¹² de unde nu mai știau cum să iasă și au pierdut mulți oameni.

21 Din pricina acestor pierderi, cît și a faptului că în ciuda morții lui Togodumnus britanii nu numai că nu se predau, ci dimpotrivă, se ridicau cu toții la luptă și mai îndîrjiți încă, pentru a răzbuna moartea șefului lor, Plautius, înfricoșat, nu îndrăzni să meargă mai departe. El se mulțumi să pună gărzi de pază pen-

* Galli.

tru ținuturile cucerite și trimise după Claudius, căci împăratul se înțelesese cu el ca în caz de ceva neprevăzut, așa să procedeze¹¹³. Pentru această expediție se făcuseră pregătiri serioase, printre altele fuseseră aduși la un anumit loc și elefanți. Când știrea ajunse la Roma, Claudius incredință conducerea treburilor interne și armata lui Lucius Vitellius, colegul său de consulat¹¹⁴, (cărui îi dăduse această magistratură pe timp de șase luni, în condiții de egalitate deplină), iar el plecă la război. Pornind pe mare spre Ostia, și de aici spre Massalia, iar de la Massalia merse înainte când pe uscat, când pe cursul apelor navigabile, pînă ce ajunse la Ocean. Apoi, traversînd brațul de mare, trecu în Britannia, unde își alătură trupele cantonate pe malurile Tamisei, care îi așteptau sosirea. Preluînd conducerea legiunilor, trecu fluviul și, atacînd barbarii care își strînseseră rîndurile în fața invaziei ce-i amenința, îi învinse în luptă și cuceri Camulodunum, rezidența regală a lui Cynobellinus¹¹⁵. Și cum în continuare, fără răgaz, îi aduse sub stăpînire romană pe numeroși britanni, pe unii, prin bună înțelegere, pe alții, pe calea armelor, a fost proclamat în mai multe rînduri *imperator*, împotriva uzanțelor strămoșești (într-adevăr, nu este îngăduit nimănui să capete această titulatură decît o singură dată în timpul unei campanii). După ce-i dezarmă¹¹⁶, guvernămîntul Britanniei a fost incredințat lui Plautius — cu porunca de a-i aduce sub ascultare și pe cei care mai rămăseseră liberi. După aceste măsuri se grăbi să se întoarcă la Roma, unde iusese precedat de vestea victoriei sale, adusă de cei doi gineri ai săi, Magnus și Silanus.

22 Senatul, cînd află despre isprăvile de arme ale împăratului îi acordă cognomenul de Britannicus¹¹⁷ și îi acordă prin vot sărbătoarea unui triumf. Au fost votate cu acel prilej și alte decrete, ca de pildă instituirea unor jocuri anuale, ridicarea a două arcuri de triumf, unul la Roma și altul în Gallia, în locul unde Claudius se imbarcase pentru a trece marea în Britannia¹¹⁸. S-a mai hotărît ca și fiului lui Claudius să-i fie acordat cognomenul de Britannicus și așa s-a făcut că acest nume a început să treacă oarecum drept nu-

mele propriu al copilului. Messalina căpătă dreptul de proedrie, pe care-l avusese și Livia odinioară, precum și pe acela de a folosi un car¹¹⁹. Acestea au fost cinstirile votate în onoarea membrilor familiei imperiale. Cum senatorii urau de moarte amintirea lui Caius, dădură un decret ca toate monedele de aramă purtând efigia acestuia să fie retrase și topite. Hotărîrea a fost adusă la îndeplinire, dar arama nu și-a găsit o întrebuințare mai bună, căci Messalina porunci să se facă din acest metal statui ale dansatorului Mnester. Dansatorul fusese odinioară favoritul lui Caius, iar Messalina îi dovedea astfel recunoștința ce i-o purta pentru legătura ce-o avea cu ea¹²⁰. Ea îl iubea cu patimă pe artist și, cum acesta nu-i ceda în nici un chip, nici atras de promisiunile ei, nici înfricoșat de amenințări — avu o convorbire cu soțul ei, cerîndu-i să-l silească pe Mnester să-i dea orbește ascultare, ca și cum ar fi avut de el mare nevoie pentru cu totul altceva. Și așa, Claudius dîndu-i ordin să îndeplinească tot ceea ce-i porunca Messalina, a devenit amantul ei, ca și cînd și pentru această treabă ar fi primit poruncă. Procedeul, Messalina îl repetă și față de alții. Destrăbălarea ei se petrecea lăsînd să se înțeleagă că împăratul ar fi fost la curent cu tot, și ar fi închis ochii la orgiile ce le făcea.

44 e.n. 23 În acest fel, așadar, au fost cucerite unele porțiuni din Britannia. După aceste evenimente, petrecute pe vremea celui de-al doilea consulat al lui Caius Crispus și al primului consulat al lui Titus Statilius, Claudius se întoarse la Roma după ce lipsise timp de șase luni, dintre care doar șaisprezece zile le petrecuse în Britannia. Cu acel prilej celebră un triumf¹²¹, respectînd datinele acestui ceremonial, inclusiv pe aceea care-l obliga să urce treptele Capitoliului în genunchi, ceea ce și făcu, susținut de amîndouă părțile de ginerii săi¹²². Acordă insignele triumfale senatorilor care-l însoțiseră în campanie, și nu numai celor de rang consular, cinstire pe care dealtfel o dădea cu cea mai mare ușurință pentru cele mai neînsemnate înfăptuiri. Lui Rubrius Pollio, prefectul pretoriului, îi acordă dreptul de a avea un jilț și o statuie în Senat, de

fiecare dată cînd îl însoțea la ședințe; și, ca să nu dea impresia că a introdus ceva nou, invocă faptul că Augustus procedase la fel pentru un anume Valerius Ligius*. Și Laco¹²³, fost comandant al pazei de noapte, pe atunci guvernator al Galliei primi aceeași distincție; ceva mai mult încă, a fost decorat cu insignele consulare. După aceea, Claudius celebră jocurile triumfale, pentru care măsură primi puterea consulară. Aceste jocuri se ținură concomitent în două teatre; împăratul părăsea destul de des spectacolul la care asista și lăsa locuitorii pentru a prezida manifestările. El promisese publicului și organizarea unor curse de cai, care urmau să aibă loc în tot timpul unei zile. Cu toate acestea nu s-au ținut mai mult de zece curse pe zi căci în intervalurile dintre alergări se prezentau lupte cu urși și lupte între atleți. Copii aduși din Asia dansară jocul pyrrhic. Artiștii dramatici organizară la rîndul lor un festival, în cinstea victoriei lui Caius, cu aprobarea Senatului.

Iată deci manifestările care s-au ținut cu ocazia campaniei din Britannia¹²⁴ și, pentru ca să se înlesnească înțelegerea cu alte triburi, Senatul votă un decret prin care recunoștea valabilitatea tuturor convențiilor încheiate fie de Claudius, fie de locotenenții lui cu anumite populații [britannice]¹²⁵. Aceste convenții aveau același statut cu cele votate de Senat și de Adunarea Poporului.

24 Achaia și Macedonia, provincii care din timpul domniei lui Tiberius fuseseră încredințate unor guvernatori aleși de împărat, au fost pe acea vreme trecute de Claudius în rîndul provinciilor ai căror guvernatori erau trași la sorți¹²⁶. De asemenea, după ce scoase din funcție pe pretorii însărcinați cu administrarea tezaurului¹²⁷, încredință cvestorilor această administrare, după vechiul obicei, fără însă să facă din evestură o magistratură anuală, cum fusese mai înainte, și cum avea să devină pretura nu mult după aceea. Cei doi cvestori rămîneau în funcție timp de trei ani încheiați¹²⁸. Unii din acești magistrați căpătau de îndată

* Ligur (?)

funcția de pretor, alții primeau o remunerație corespunzătoare serviciilor pe care păreau să le fi adus în timpul cât slujiseră. Prin urmare Claudius încredință din nou cvestorilor administrarea tezaurului, în locul unor guvernăminte în Italia, cu excepția Romei (guvernăminte desființate de altfel) iar pretorilor le dădu în sarcină să rezolve anumite pricini judecătorești, care înainte erau de competența consulilor¹²⁹. Soldaților înrolați în armată, deoarece legea nu le îngăduia să aibă soții, le acordă drepturi de bărbați căsătoriți¹³⁰. Lărgi hotarele latifundiilor lui Marcus Iulius Cottius, moștenire de familie la poalele Alpilor, purtând numele familiei Cottia, iar lui Cottius, pentru prima oară când se întâmpla așa ceva, îi dădu titlul de „rege”. Rhodiienilor le luă libertatea, căci aceștia crucificaseră niște cetățeni romani¹³¹. Porunci să fie rechemat din Baetica, unde era guvernator, pe Umbonius Silio, pe care-l exclusese și din Senat, pentru vina de a fi trimis prea puțin grâu necesar trupelor cantonate în Mauritania. De fapt, acest lucru, i se imputa oficial; în realitate Silio avusese un conflict violent cu niște liberti ai împăratului. Silio scoase atunci în vânzare toate bunurile sale casnice, lucruri multe și splendide, ca și cum avea de gând să le vîndă pe toate la licitație, dar nu vîndu decît toga sa de senător, vrînd să dovedească celor ce-l ponegriseră că nu-i deloc nenorocit după cele întîmplate, ci dimpotrivă, că poate trăi foarte bine și ca particular. Iată deci cam ce s-a petrecut pe atunci. Aș mai adăuga că nundinele¹³² au fost amînate, din cauza anumitor sacrificii, ceea ce s-a întîmplat destul de des și cu alte ocazii.

45 e.n. 25 În anul următor au fost consuli Marcus Vinicius pentru a doua oară, și Statilius Corvinus. Claudius depuse singur toate jurămintele de rigoare și interzise ca ceilalți magistrați să depună individual jurămîntul. Tot așa, din rîndul pretorilor n-a fost decît unul singur care rosti — întocmai ca odinioară — formula sacră a jurămîntului în numele tuturor. La fel s-au petrecut lucrurile și cu tribunii. Această procedură a rămas în vigoare timp de mai mulți ani. Roma era plină în acel timp de tot felul de statui (nu exista nici un fel de

opreliște, pentru cine dorea, să-și expună public portretul, fie pictat, fie în aramă sau în marmoră). Claudius porunci ca multe din ele să fie mutate în alte locuri și, pentru moment, interzise să se mai expună în public portretul vreunui cetățean particular, fără aprobarea specială a Senatului, excepție făcînd cei care ar fi ridicat sau restaurat un edificiu public. Numai cu această condiție era îngăduit ca cineva și rudele acestuia să-și înalțe portretele, și numai în ținutul unde se afla acel edificiu. Tot acum exilă un guvernator de provincie care primise mită, după ce-i confiscă toată averea strînsă în timpul guvernării sale. Pentru a-i împiedica pe cei care ar fi comis asemenea prevaricațiuni de a ocoli capetele de acuzare ce puteau să li se aducă în justiție nu mai dădu voie nimănui să dețină o guvernare imediat după alta. Această măsură fusese în fapt prevăzută de lege și mai înainte, măsură prin care se garanta oricui libertatea de a chema în fața tribunalului pe indiferent cine în intervalul (dintre două magistraturi)¹³³ (magistraților nu li se îngăduia la terminarea sarcinii ce-o îndepliniseră într-o provincie nici măcar să plece în călătorii ce s-ar fi repetat; scopul era ca în cazul descoperirii unor nereguli ei să nu izbutească să se sustragă de la pedepse fie la adăpostul unei noi responsabilități, fie plecînd în călătorii), dar pe acea vreme fusese dată uitării¹³⁴. Claudius însă acordă o atenție atît de susținută acestor două clauze încît nu îngăduia nici măcar unui asesor să preia de îndată conducerea unei provincii ce i-ar fi revenit prin sortii, deși altora de bunăvoie le prelungea funcția pe timp de doi ani în aceeași provincie iar pe alții îi trimetea ca magistrați după cum credea de cuviință. Cînd i se solicita plecarea în afara Italiei, de obicei o acorda personal, fără să mai consulte Senatul¹³⁵. Totuși, pentru a lăsa impresia că respectă legalitatea, obținu printr-un decret permisiunea de a proceda astfel. Măsura s-a menținut în vigoare și în anul următor. În același an sărbători jocurile votive¹³⁶ pe care le făgăduise în urma expediției sale victorioase și dădu tuturor cetățenilor care aveau dreptul să primească grîu de la stat cîte 75 de denari pe cap de locuitor, pentru unii și mai mult chiar. Așa s-a făcut că unii ajunseseră să

capete pînă la 312 denari¹³⁷. A fost imposibil ca el însuși să facă aceste împărțiri de unul singur. El a fost ajutat în aceste distribuții de ginerii săi căci operația a durat zile de-a rîndul, în cursul cărora Claudius a vrut să asiste și la cîteva procese. A repus de asemenea a cincea zi în cadrul Saturnaliilor¹³⁸, zi care fusese adăugată de Caius și apoi suprimată.

26 Deoarece chiar de ziua nașterii sale urma să aibă loc o eclipsă de soare, lui Claudius i-a fost frică să nu izbucnească cine știe ce tulburări, mai ales că se arătașeră și alte semne rele¹³⁹. În consecință, dădu publicității o înștiințare nu numai pentru a face cunoscută data cînd se va produce eclipsa, ci și durata ei, precum și cauzele care în mod necesar aveau s-o provoace. Iată care sînt aceste cauze. Luna, care-și are orbita mai jos decît cea a soarelui — așa cum e logic să credem — fie imediat sub cea a soarelui, fie sub orbitele planetelor Mercur și Venus, se mișcă longitudinal, ca și soarele. Ca și el, se mișcă în înălțime, dar în plus are și o mișcare laterală, pe care astrul zilei nu o posedă nici cum. Așadar, atunci cînd luna ajunge să se afle pe aceeași linie dreaptă cu soarele, deasupra privirilor noastre, și cînd ajunge în cursul ce-l urmează în dreptul radiației solare, atunci împiedică difuzarea luminii care vine de la acest astru, pentru unele regiuni mai mult, pentru altele mai puțin. Sînt însă și ținuturi unde fenomenul nu se petrece cîtuși de puțin. Lucrul se explică dacă ne gîndim că soarele își are lumina lui proprie, pe care nu o pierde niciodată. Iată deci pentru ce în acele ținuturi unde luna nu vine în opoziție cu soarele, așa ca să-l umbrească, astrul rămîne mereu și în întregime vizibil. Relativ la soare lucrurile așa stau întotdeauna, și Claudius le făcu cunoscute marelui public. Cît despre lună (nu-i lipsit de interes să vorbesc și despre ea acum, deoarece tot mă aflu la acest subiect), de cîte ori intră în opoziție cu soarele (și așa ceva nu se petrece decît cînd este lună plină, iar pentru soare, cînd este lună nouă), ea intră în conul de umbră aruncat de pămînt (și anume fenomenul are loc cînd luna se găsește exact la mijlocul deplasării ei

laterale), și atunci nu mai apare luminată de razele soarelui, ci așa cum este ea în realitate. Iată deci explicația acestor fenomene.

27 După ce trecu și acest an Valerius Asiaticus deveni consul pentru a doua oară iar Marcus Silanus pentru prima dată. Acesta din urmă își îndeplini sarcina pe toată durata pentru care fusese ales. Asiaticus însă, consul designat pentru un an întreg, ceea ce era curent și pentru alte magistraturi, își dădu de bunăvoie demisia, ceea ce, de altfel, o mai făcuseră și alții. Aceștia însă procedaseră astfel din lipsă de mijloace (căci cheltuielile pentru jocurile de circ erau imense și cele mai adesea se organizau pînă la 24 de curse)¹⁴⁰. Dimpotrivă, Asiaticus se retrase tocmai pentru că era prea bogat — pricină care i-a atras și moartea. Cum avea bogății nesfîrșit de mari și cum cel de-al doilea consulat al său îi atrăsese ura și invidia multora, a vrut, oarecum, să iasă din scenă, ca în acest fel să mai înlăture intrucîtva pericolele ce-l amenințau. Așteptările lui au fost însă înșelate. Cît despre Vinicius (bărbat cu însușiri deosebite, care trăia în pace, văzîndu-și liniștit de treburile lui)¹⁴¹, Claudius nu s-a atins de el, pentru ca în schimb Messalina, care avea anumite bănuieli asupra lui, deoarece îi omorîse soția, pe Iulia, și în plus era supărată pe el deoarece îi refuzase propunerile — l-a asasinat prin otravă. Și astfel pentru Vinicius s-au hotărît funeralii publice, ținerea unei cuvîntări funebre, onoruri însă acordate și multor altora.

Tot acum Asinius Gallus¹⁴², frate dinspre mamă cu Drusus, puse la cale o conspirație împotriva lui Claudius. Cu toate acestea n-a fost condamnat la moarte, ci exilat. Blîndețea sentinței se datora, desigur, faptului că Gallus nu strînsese nici trupe, nici bani și că acțiunea necugetată fusese pornită din pură nebunie, convins că romanii, luînd seama din cine se trăgea, aveau să-i dea domnia pe tavă! În această hotărîre de a-l cruța probabil a tras în cumpănă și înfățișarea sa fizică, căci era o stîrpitură veșnic luată în rîs — subiect mai degrabă de glume decît de îngrijorare.

28 Prin acest act de clementă Claudius își atrase numai laude, cît și pentru faptul că — pe Iupiter! —

atunci cînd un libert nu se arătase mulțumit să-l acuze și să-l aducă în fața tribunilor plebei pe fostul său patron care-i dăduse libertatea — ci ceruse și asistența unui lictor, pe care-l angajase în acest scop — s-a mîniat cumplit și l-a pedepsit atît pe libert cît și pe cei ce-l sprijineau. În continuare interzise ca libertii care ar mai fi îndrăznit să înceapă acțiuni în justiție împotriva foștilor săi stăpîni să capete asistență juridică. Cine ar fi contravenit acestei dispoziții era pasibil de a i se ridica dreptul de a intenta acuzații.

Oamenii erau însă foarte necăjiți cînd îl vedeau pe împărat cît este de înrobit dorințelor soției și a libertilor săi și aceasta mai ales de cînd mai mulți senatori, cu acordul lui Claudius, încercaseră să-l ucidă pe Sabinus*, fost guvernator al Galliei sub Caius în cursul unei lupte de gladiatori, și acesta fusese salvat de Messalina. Într-adevăr, Sabinus trăia cu Messalina. Afară de acest motiv de supărare lumea mai era nemulțumită fiindcă Messalina îl ținea în preajma ei pe Mnester¹⁴³, pe care-l răpise teatrului. De cîte ori se producea rumoare în popor pe această temă și anume de ce Mnester nu mai dansa — Claudius se arăta foarte surprins — își cerea scuze și, printre altele, jura că el personal n-are nimic de-a face cu dansatorul! Cum era crezut pe cuvînt că într-adevăr nu știa nimic din cele ce se petreceau, oamenii se arătau întristați că împăratul era singurul care habar n-avea de purtarea soției sale, purtare despre care mersese vestea pînă la dușmanii Romei. Nimeni însă n-avea curajul să-i deschidă ochii, și din respect pentru Messalina, și pentru a-l cruța pe Mnester, care, dacă era iubit de Messalina pentru aspectul său fizic, nu era mai puțin iubit de public pentru talentul lui. Într-adevăr, Mnester era un maestru desăvîrșit în arta dansului. Rugat odată cu mari insistențe de public să danseze în plus un balet care se bucura de faimă, dansatorul s-a aplecat de pe scenă să-i privească drept în ochi pe cei ce-l aclamau

* Boissevain II 689, propune: *Gabinus*. *Publius Gabinus Secundus*, fost *legatus Augusti pro praetore in Germania* (Flavius Iosephus, *Ant. Iud.*, XIV, 1, 15).

și a răspuns: „Nu sînt în stare, căci am dormit alături de Oreste“.

Iată deci care au fost realizările lui Claudius. Și cum numărul pricinilor judecătorești era nesfîrșit, iar cei care se temeau de condamnare nu se prezentau la termenul fixat, el aduse printr-un edict la cunoștința părților că după o anumită zi, pe care o hotări, va pronunța sentința, fie și în lipsă. Și s-a ținut de cuvînt.

29 În anul următor, al 800-lea de la întemeierea Romei, au fost consuli Claudius, pentru a patra oară¹⁴⁴, și Lucius Vitellius, pentru a treia. Claudius șterse din listele senatorilor mai multe persoane care, în majoritatea lor, n-au arătat supărare pentru această scădere de rang, ci dimpotrivă, au acceptat-o de bunăvoie, din cauza lipsei de mijloace materiale. În locul lor au fost înscrși mulți alții. Un anume Surdinius Gallus, a cărui bogăție îl îndreptătea să facă parte din Senat, trăia retras la Cartagina. Împăratul puse să fie chemat în mare grabă, și îi spuse: „te voi ține legat în cătușe de aur“. Și astfel Surdinius, legat de rangul ce-l primise, a fost nevoit să rămînă la Roma. Deși Claudius pedepsea necruțător pe libertii altora, cînd îi prindea că făceau ceva rău, era pînă într-atît de indulgent cu ai săi încît, într-o zi la teatru, cînd un actor pronunță binecunoscuta replică: „Nesuferit mai este fostul sclav, mingîiat de bici, căruia norocul îi surîde...“ și toată lumea întoarse ochii spre Polybos, libertul său, iar acesta rosti răspicat: „Totuși, același poet a zis: „Regi devenit-au cei ce mai-naainte păzeau caprele“, nu-i făcu absolut nimic.

Înștiințat că mai mulți (liberti) puseseră la cale un complot împotriva lui, nu dădu nici o importanță celor aduși sub acuzare, calificîndu-i astfel: „Nu te răzbuni la fel pe un purice cum te răzbuni pe o fiară“. Asiaticus¹⁴⁵ însă fu singurul judecat, chiar în palatul rezidențial, și puțin a lipsit ca și el să nu fie achitat. Pe cînd Asiaticus nega că a participat la complot și repeta: „nu știu nimic, nu recunosc pe nici unul din martorii care au depus împotriva mea“, un soldat, care pretindea că urzise moartea împăratului alături de el, întrebă unde se afla Asiaticus, arată, la întîmplare un

chel, care stătea lângă consul. Acesta era singurul amănunt pe care omul îl știa despre Asiaticus. Cei de față începură a rîde și iată, Claudius era cît pe-aici să-l achite pe Asiaticus cînd Vitellius, pentru a-i face plăcere Messalinei, afirmă că Asiaticus îl rugase să potrivească astfel lucrurile încît el să-și poate alege felul morții. Aceste cuvinte îl făcură pe Claudius să creadă că într-adevăr, acuzatul, chinuit de conștiință, se condamnase singur la moarte și îl dădu pe mîna călăului. [Xiph. 141, 30—142]. Ucise de asemenea pe mulți alți acuzați de către Messalina, printre care și pe Asiaticus, și pe propriul său ginere, pe Magnus¹⁴⁶; Asiaticus a fost victima averii ce-o avea iar Magnus victima originii și a faimei de care se bucura. Desigur ei au fost totuși arestați sub alte pretexte [Zonaras, II, 9, p. 466]. În același an își făcu apariția din apa mării o insuliță, care mai înainte nu exista, nu departe de insula Thera¹⁴⁷ [Xiph. 142, 25]. Cum mulți stăpîni de sclavi nu acordau nici un fel de îngrijire sclavilor bolnavi și părăsiți de putere, ba chiar îi și alungau de la casele lor, Claudius decretă ca toți cei astfel înlăturați și care scăpaseră cu viață să-și cîștige libertatea [Xiph. 142, 26—29].

30 În Britannia însă, Vespasian, înconjurat fiind de barbari și amenințat să piară, fiul său, Titus, temîndu-se pentru soarta tatălui, izbuti să rupă încercuirea printr-o bravură puțin obișnuită și, după aceea, urmărindu-i pe cei care încercau să scape, îi nimici. Plautius, pentru conduita sa ireproșabilă și succesele obținute în războiul cu britanni obținur elogii de la Claudius și triumful¹⁴⁸ [Xiph. 142, 29—143, 3].

S-au organizat lupte de gladiatori în care au fost siliți să se confrunte mulți liberti de origine străină și prizonieri britanni. Claudius făcu astfel să piară un mare număr de oameni în acest gen de spectacol și se și mîndrea cu această ispravă [Exc. Val. 224, p. 674].

Cnaeus Domitius Corbulo, care comanda legiunile din Celtica*, își adună trupele și pricinui mult rău barbarilor, printre alții și acelor care se numeau.

* Germania

chaut¹⁴⁹. Deși se afla în plină campanie în teritoriu străin, Claudius îl rechemă. Pus la curent cu virtuțile de comandant ale lui Corbulo și cu disciplina ce-o impunea oamenilor săi, împăratul nu-i mai îngădui să-și sporească faima. Înștiințat de ordinul sosit, Corbulo se reîntoarce, mulțumindu-se să exclame doar atât: „fericiți cei care erau comandanți de oști în vremurile de odinioară!”. Rostul acestei exclamații era acela de a dovedi că pe vremuri puteai face isprăvi de vitejie fără nici un risc, în timp ce el era împiedicat în acțiunile lui de pizma împăratului. Indiferent de cum stăteau lucrurile, dobîndi ornamentele triumfului. Încredințându-i-se din nou comanda legiunilor (din Germania), continuă să se comporte cu aceeași seriozitate în instruirea oamenilor și, cum se aflau într-o perioadă de pace — îi puse să sape un canal de 172 de stadii în spațiul dintre Rin și Mosos*. Destinația canalului era aceea de a împiedica revărsarea apelor acestor fluvii atunci cînd fluxul năvalnic al Oceanului, producea o creștere a nivelului [Xiph. 143, 3—16].

Născîndu-i-se un nepot de la Antonia, fiica lui, pe care o dăduse în căsătorie lui Cornelius Faustus Sulla¹⁵⁰, fratele Messalinei, după moartea (soțului ei) Magnus¹⁵¹, Claudius plin de moderație, interzise ca cineva să propună vreun decret. Messalina și libertții lui căpătau din ce în ce mai multă putere. Trei erau libertții care luaseră în mîină o putere puțin obișnuită. Callistus, care avea în grijă registrele imperiului, Narcissus, în sarcina căruia revenea Secretariatul, și pe care, din această pricină, împăratul îl încinsese și cu un pumnal și Pallas, căruia îi încredințase finanțele statului [Zon. 11, 9, p. 467].

31 Messalina, ca și cînd nu-i ajungea să fie o soție adulteră și o stricată (săvîrșea tot felul de fapte murdare, mergînd pînă acolo că transformase palatul într-o casă de prostituție, unde ea însăși se preta la orgii și silea și pe alte femei din familii fruntașe să facă la fel), își puse în cap — așa cum este zicala — să aibă mai mulți soți! și nu este exclus ca ea să se fi

* Meusa.

măritat cu toți cei cu care avea relații adultere dacă — prinsă chiar de la prima încercare — n-ar fi fost de îndată pedepsită cu moartea. Pînă atunci însă toți caesarieni gîndeau și vorbeau întocmai ca ea și nimic nu se făcea fără un deplin acord între cele două părți. Cînd însă Messalina în pofida legăturilor intime ce le avea cu Polybos îl denunță și îl ucise¹⁵², încrederea i-a fost retrasă. Părăsită de caesarieni, din acel moment ea a fost pierdută. Ea își luase oficial ca soț pe Caius Silius (fiul aceluși Silius omorît de Tiberius), celebră ceremoniile nupțiale prin ospățuri nesfîrșit de bogate și dădu în dar lui Silius, un palat, ca pentru regi, unde transportă cele mai prețioase piese din mobilierul lui Claudius. În cele din urmă îl numi consul¹⁵³.

Toate acestea, care se petrecuseră și mai înainte în văzul și auzul tuturor — nu erau știute de Claudius. Cu prilejul unei călătorii la Ostia, unde împăratul se dusesse pentru a veghea la <ceremonia> recoltei, în timp ce Messalina rămăsese la Roma, sub cuvînt că nu se simte bine, ea organizează un banchet căruia îi merse vestea și o procesiune dionisiacă unde desfrîul nu mai cunoștea margini¹⁵⁴. Atunci însă Narcissus, profitînd de faptul că împăratul era singur, îl puse la curent, prin concubinele ce le avea, de tot ce se petrecea. Apoi, înfricoșîndu-l cu perspectiva că Messalina avea de gînd să-l ucidă pentru a-l ridica pe Silius în locul lui la domnie¹⁵⁵, îl convinse să aresteze și să supună la torturi diverse persoane. Odată cu cercetarea acestora, Claudius se înapoie la Roma și, de îndată ce sosi, porunci ca mulți să fie executați¹⁵⁶, printre care și Mnes-ter, și, ceva mai tîrziu Messalina însăși. Ea se refugiase în grădinile lui Asiaticus, din cauza cărora, în mare măsură, acesta își pierduse viața [Exc. Val. 225; Xiph, 143, 16—31].

După Messalina, Claudius își omorî propriul lui sclav, care avusese față de cineva suspus o izbucnire de violență [Ioannes din Antiochia, fr. 88 Mai 34—35].

După ce Messalina a fost astfel ucisă, la îndemnul insistent al libertilor, Claudius o luă în căsătorie pe nepoata sa, pe Agrippina. Motivul trebuie căutat în faptul că Agrippina avea un fiu, pe Domitius, care se apropia de vîrsta pubertății. Dacă pe acest fiu l-ar fi

erescut în speranța că într-o zi avea să devină moștenitorul tronului, în acest caz libertății nu mai aveau de ce să se teamă de Britannicus, ca de unul a cărui mamă fusese omorâtă prin intervenția lor¹⁵⁷. Odată hotărâtă căsătoria, cum le era frică de Silanus, bărbat prețuit de Claudius pentru calitățile sale morale, și cum totodată vizau să o căsătorească pe Octavia, fiica împăratului, cu Domitius, fiul Agrippinei, deși aceasta era logodită cu Silanus, îl conving pe Claudius să-l omoare pe Silanus, sub cuvânt că acesta pusese la cale un complot împotriva lui. După executarea lui Silanus, Vitellius veni cu o propunere în fața Senatului prin care arăta că este în interesul statului ca împăratul să se recăsătorească¹⁵⁸. Apoi o numi pe Agrippina drept cea mai potrivită pentru acest pas și sfătui Senatul să-l constrângă pe împărat să-și ia o nouă soție. În urma acestui discurs senatorii se îmbulziră care mai de care să ajungă la Claudius și jucară parodia unei cereri insistente ca acesta să se însoare. Ei dădură și un decret în sensul că cetățenii romani puteau să ia în căsătorie propriile lor nepoate, lucru mai înainte vreme interzis [Zon., 11, 10, p. 468].

Puțin timp după aceea Claudius se căsătorii cu **49 e.n.** Agrippina, mama lui Domitius, supranumit Nero. Ea era femeie frumoasă și venea adesea să-l vadă pe Claudius, cu care stătea de vorbă între patru ochi, în calitate de unchi al ei. Cu toate acestea simpatia deosebită ce i-o arăta depășea sentimentele obișnuite ale unei nepoate... [Xiph. 143, 31—144, 3].

Silanus se bucura de faima unui om cu o conduită frumoasă și astfel trecea și în ochii lui Claudius. Când era încă foarte tânăr, Silanus a primit de la Claudius insignele triumfale, pe Octavia, fiica lui Claudius, drept logodnică și pretura, cu mult mai înainte de a fi împlinit vârsta legală¹⁵⁹. Mai mult chiar, împăratul ținu pe cheltuiala lui jocurile pe care Silanus era dator să le organizeze pe cheltuială proprie. În timpul jocurilor se prezentă el însuși la Silanus cu o anumită cerere, ca și când ar fi fost conducătorul unora din părțile concurente, și porunci, strigînd tare, ca să fie auzit, să se îndeplinească tot ceea ce vedea ei că

dorește publicul. Din nefericire, Claudius era într-atît de înrobît soțiilor sale încît și-a ucis ambii gineri [Exc. Val. 226, 227, p. 677].

32 Agrippina nici nu apucase bine să se instaleze la palat cînd, femeie foarte pricepută în a trage foloase din împrejurări, puse stăpînire pe Claudius, care nu mai ieșea din vorba ei, și izbuti să și-i apropie fie înfricoșîndu-i, fie făcîndu-le tot felul de servicii, pe cei care nutreau sentimente binevoitoare față de împărat. Cît despre Britannicus, fiul lui Claudius, îl creștea întocmai ca pe copiii unui cetățean de rînd; celălalt fiu al lui Claudius*, care fusese logodit cu fiica lui Seianus, murise. Deocamdată, se mulțumi să-l înfățișeze pe Domitius în calitate de ginere al împăratului, iar ceva mai tîrziu manevră ca fiul ei să fie adoptat de Claudius. Toate acestea le săvîrși în parte convingîndu-l pe Claudius prin mijlocirea libertîilor acestuia, în parte pregătînd Senatul, Adunarea Poporului și armata să strige în orice împrejurare că dorește adopțiunea [Exc. Val. 228 p. 677; Xiph. 144, 3—7; Zon. 11, 10, p. 469]. Agrippina își creștea și educa fiul ca pentru a deveni viitorul stăpîn al imperiului, încredințîndu-l pentru instruire lui Seneca¹⁶⁰. Îi strîngea în același timp o avere incalculabilă, fără a ocoli nimic, fie cît de neînsemnat, fie cît de nelegiuit, numai ca să procure bani. Pe oricine îl știa cît de cît bogat îl cultiva și nu s-a dat în lături să și ucidă pe mulți din acest motiv. Ea a mai și distrus, din gelozie, cîteva din femeile cele mai de vază, printre altele, a omorît-o pe Paulina Lollia, deoarece aceasta nutrise speranța unei căsătorii cu Claudius¹⁶¹. Cînd i-a fost adus capul Lolliei, nerecunoscînd-o, i-a deschis gura chiar cu mîna ei pentru a-i examina dinții care îi avea crescuți într-un anumit fel. [Exc. Val. 229; p. 677; Xiph. 144, 7—16]. Ea deveni în curînd o a doua Messalină, îndeosebi datorită faptului că, printre ale cinstiri, primi de la Senat dreptul de a se sui pe un car în timpul sărbătorilor cînd se organizau jocuri [Xiph. 144, 16—18]. După

50 e.n. aceasta, Claudius o numi pe Agrippina Augusta¹⁶² [Zon.

* Fiul lui Claudius și al Urgulanillei, Drusus

11, 10, p. 469]. Pe vremea adopțiunii lui Nero, fiul Agrippinei, de către Claudius și când acesta deveni ginerele său, după ce-și trecu fiica într-o altă familie, ca să nu se pară că se căsătorește frate cu soră, își făcu apariția un fenomen puțin obișnuit: în acea zi cerul parcă era o mare de flăcări [Xiph. 144, 14—22; Zon, 11, 10, p. 469]. Agrippina porunci să fie înjunghiată și Calpurnia una din primele soții [ale lui Claudius]¹⁶³. După cite se spunea, a ucis-o deoarece Claudius îi admira și îi lăuda frumusețea. Când Nero a ajuns în rîndul efebilor* (căci acesta era numele pe care izbutise să i-l dea), în acea zi și divinitatea provocă un mare cutremur de pământ. Mișcările continuînd și noaptea, populația s-a înfricoșat [Zon. 11, 10, p. 470]. În vreme ce Nero creștea, Britannicus n-avea parte de nici o cinstire, de nici o îngrijire. Agrippina veghea ca cei care-i arătau oarecare afecțiune să fie sau izgoniți, sau uciși. Sosibius, căruia îi fuseseră încredințate creșterea și educația tînarului, a fost înjunghiat, sub pretext că uneltise împotriva lui Nero. Din acea clipă, dîndu-l pe Britannicus pe mîna unor preceptori admiși de ea, îi făcu tot răul cît îi stătea în putință, neîngăduindu-i să-și vadă tatăl nici să apară în public; băiatul era oarecum în libertate sub supraveghere. [Exc. Vat. 230, p. 678; Zon. 11, 10, p. 476]. Când consulii Crispinus și Lusius Getas nu i se supuseră orbește, îi scoase imediat din funcție¹⁶⁴ [Bekk, Anecd. Gr. I 78, 4].

51 e.n.

33 Nimeni nu îndrăznea să se atingă de Agrippina, în nici un fel, căci ea îl domina hotărît pe Claudius și se dovedea măgulită să-i primească public pe cei ce doreau s-o salute. Și astfel de prezentări erau consemnate în actele oficiale [Exc. Vat. 231, p. 678].

51—52 e.n.

Avea o mare putere, dominîndu-l pe Claudius și manevrîndu-i cum vrea pe Narcissus și pe Pallas, căci Callistus a cărui autoritate crescuse pînă la culme, se sfîrșise din viață. Astrologii au fost alungați din toată Italia iar cei care aveau de-a face cu ei erau pedepsiți [Zon, 11, 10, 470].

Caratacus, unul din șefii barbarilor (britanni), prins

* În lat. *iuvenes*.

fiind și adus la Roma, a obținut îndurare de la Claudius. După ce a fost eliberat, a vizitat orașul Roma. Văzându-i strălucirea și măreția a spus: „De ce oare, voi, care posedati asemenea și atâtea bogății rîvniti la corturile noastre?”¹⁶⁵ [Zon 11, 10, 470].

Claudius își manifestă dorința să organizeze o luptă navală pe un lac. În acest scop înconjură lacul cu o palisadă de lemn și construiește de jur împrejur bănci care se înălțau ca într-un amfiteatru. Aici se puteau strînge mii de oameni. Claudius și Nero veniră la spectacol îmbrăcați în *paludamentum*¹⁶⁶; Agrippina era înfășurată într-o mantie țesută cu fir de aur. Cei ce trebuiau să lupte pe vase erau condamnați la moarte. Ei erau împărțiți în partide adverse, numite rhodieni și sicilienii. Fiecare partidă avea 50 de corăbii. Spectacolul începu printr-o reunire a combatanților într-un singur corp; întorcîndu-se cu fața spre Caesar, toți deodată strigară într-un glas: *Ave Caesar, morituri te salutant!* Deoarece nu obținură îndurare, ei văzură că trebuie să lupte, așa cum li se dăduse porunca, ei luară poziție în șiruri și ciocnirea se dovedi extrem de slabă. Măcelul începu numai atunci cînd au fost siliți să-l facă [Xiph. 144, 22—145, 2].

Narcissus a fost violent acuzat pentru prăbușirea lucrărilor de la lacul Fucinus; el gira fondurile necesare și, pe cît s-a aflat, cheltuiuse mai puțin decît prevedea proiectul. Se mai spunea că dinadins aranjase prăbușirea, pentru a ieși cu fața curată din încurcăturile financiare ce le avea [Exc. Val. 232, p. 678]. Narcissus într-atît îl ducea de nas pe Claudius încît se povestește că o dată, pe cînd Claudius împărțea dreptatea și o delegație de bithynii îl acuza pe Iunius Cilo, guvernatorul Bithyniei, vociferînd cumplit că acesta nu se mai satură cu luarea de mită — împăratul, întrebîndu-i pe cei din jur ce tot spun bithynii (căci zgomotul ce-l făceau nu-i îngăduia să înțeleagă ce voiau) — Narcissus minți cu nerușinare și îi spune că ei exprimă recunoștință față de Iunius. Claudius, care credea tot ce-i spunea, vorbi astfel: „Foarte bine, atunci Cilo să-i mai guverneze doi ani!”. Agrippina se afla foarte adesea împreună cu Claudius, chiar și în public, fie că acesta se ocupa de treburile statului, fie că primea ambasade

străine. Ea stătea alături de el pe o tribună aparte. Era un adevărat spectacol, cu nimic mai prejos decât oricare altul [Xiph. 145, 2—11]. Claudius, pe cînd împărțea o dată dreptatea, adînc nemulțumit de pledoaria unui orator, Iulius Gallicus, porunci ca acesta să fie aruncat în apele Tibrului. Din întîmplare, locul judecătii era aproape de fluviu. Cu acel prilej, Domitius Afer¹⁶⁷, unul din cei mai valoroși avocați ai vremii, a făcut una din cele mai spirituale glume: partea care fusese păgubită de asistența juridică a lui Gallicus l-a rugat să-i preia apărarea, iar Domitius i-a răspuns: „Și cine-ți garantează că înot mai bine decât Gallicus?” [Xiph. 145, 11—17].

Claudius, îmbolnăvindu-se¹⁶⁸, Nero veni în Senat și făgădui ținerea de jocuri de circ, pentru însănătoșirea împăratului. Într-adevăr, Agrippina făcea tot ce-i sta în putință, punînd în mișcare cerul și pămîntul pentru a-și face fiul iubit de mulțime și pentru a întări părerea că el este singurul moștenitor al puterii imperiale. Și așa s-a făcut că ea promise, prin mijlocirea lui Nero, organizarea unor curse de cai, spectacol care întrunea mulți amatori, dacă împăratul s-ar fi însănătoșit, deși era departe de a dori acest lucru. Atunci cînd s-au născut niște mișcări de protest, din cauza distribuirii pîinii, mișcări puse însă la cale chiar de ea, il sfătui pe Claudius să anunțe poporul printr-un edict, și Senatul printr-o scrisoare, că în caz de deces, Nero este pregătit să preia cîrmuirea statului. Din acel moment Nero intră în centrul atenției tuturor. Cît despre Britannicus, nici nu se mai știa prea bine dacă trăiește sau nu, alții, după zvonurile răspîndite de Agrippina, aflaseră că era idiot și paralytic. Claudius însă își recăpătă sănătatea. Nero organizează atunci jocurile de ciro cu deosebit fast și se căsătorește cu Octavia, pentru a dovedi că a devenit bărbat. Pe de altă parte, Agrippinei nimic nu-i mai ajungea, cu toate că dobîndise cinstirile odinioară acordate Liviei, ba încă și altele pe deasupra. Ambiția ei era de a fi proclamată egală în atribuții cu împăratul. Într-o anumită zi, cînd Roma era bîntuită de flăcările unui incendiu, ea se arată alături de împărat, care veghea la măsurile de ajutorare a sinistratilor. Claudius începu totuși să devină profund nemul-

țumit de acțiunile ei care i se aduceau la cunoștință. De câte ori avea ocazie să-l întâlnească pe Britannicus, îl îmbrățișa cu duioșie. Hotărî deci să nu mai tolereze starea de lucruri creată de Agrippina, s-o înlătore, să acorde toga virilă fiului său pe care avea de gînd să-l proclame moștenitor legal [Zon. 11, 471, 8, 472, 8].

54 e.n.

34. Claudius, tot mai nemulțumit de acțiunile Agrippinei, pe care începuse să le priceapă, și căutînd să-l întâlnească tot mai des pe fiul său Britannicus, pe care Agrippina avea grijă să-l înlătore mereu din calea lui, în vreme ce făcea tot ceea ce-i stătea în putință pentru a-i asigura puterea lui Nero, fiul ce-l avusese de la primul ei soț, Domitius, ei bine, Claudius se hotărî să nu mai tolereze cele ce se petreceau, s-o înlătore pe Agrippina și să-l numească pe fiul său moștenitor legal la tron. De îndată ce află despre aceste proiecte, Agrippina fu cuprinsă de panică și puse la cale să-l suprimă pe soțul ei prin otrăvire. Cum însă Claudius nu mai puțin datorită vinului pe care-l bea virtos zi cu zi, cît și datorită celor ce mîncă, preparate care, în general, sînt servite tuturor împăraților pentru a le păzi viața, se afla la adăpost de primejdie, ea trimise după Locusta, vestita vrăjitoare, și pregăti cu ajutorul ei un fel de otravă fără antidot, pe care o introduse în ceea ce se numește o ciupercă. Ea mîncă din celelalte ciuperci [aduse la masă] iar lui Claudius îi servi ciuperca otrăvită, care era cea mai mare și mai frumoasă. Astfel căzu el victimă uneltirilor Agrippinei. A fost scos repede din sala de mese, oa și cum ar fi fost beat mort, ceea ce de altfel i se întîmpla adesea, și în timpul nopții, otrava săvîrșindu-și efectul, Claudius muri fără a mai putea vedea sau auzi ceva. Aceasta s-a întîmplat la 13 octombrie, cînd el avea 63 de ani și domnise treisprezece ani, opt luni și douăzeci de zile [Xiph. 145, 17—146, 5; Zon. 11, p. 472, 9—473, 6]¹⁶⁹

Agrippina a putut să pună la cale toate acestea deoarece mai înainte avusese grijă să-l trimită pe Narcissus în Campania¹⁷⁰, sub pretext că avea nevoie de băi pentru a-și îngriji durerile reumatice. Dacă el ar fi fost de față, Agrippina nu ar fi putut săvîrși crima pusă la cale, într-atît de mare era vigilența cu care

libertul își veghea stăpînul. El îi urmă repede lui Claudius în moarte, deși ajunsese la cea mai mare putere atinsă pe vremurile cît a trăit. Era posesorul unei averi de mai mult de 10 000 000 de denari și întreținea strînse legături cu orașe-stat și cu regi. Înainte de a cădea victimă loviturilor de pumnal ce l-au doborît, a făcut un gest foarte frumos: a ars toate documentele secrete aflate în posesia lui, în calitate de secretar al lui Claudius, deținute de împărat împotriva Agrippinei și a multor alora [Xiph. 146, 5, 15]. A fost ucis nu departe de mormîntul Messalinei, ceea ce a fost considerat drept un semn al unei soarte identice cu cea a cărei răzbunare l-a ajuns [Zon. 11, p. 473].

35 Așa s-a sfîrșit din viață Claudius. O cometă **13 oct.** care se arată timp îndelungat pe cer, o ploaie de sînge, **54** trăsnetul căzut pe însemnele gărzii pretoriene, deschiderea de la sine a porților templului lui Iupiter Învingătorul, un roi de albine așezat într-un castru, moartea cîte unui magistrat din doi, pentru fiecare magistratură în parte, iată tot atîtea semne rele. Claudius avu parte de funeralii și de cinstiri asemănătoare acestora decretate pentru Augustus. Agrippina și Nero simulară nesfîrșită jale pentru cel ce-l ucisese și-l înălțară spre ceruri pe cel pe care îl scosese pe o targă de la banchet¹⁷¹. De unde și Lucius Iunius Gallio¹⁷², fratele lui Seneca, avu prilejul să facă o glumă de cea mai bună calitate. Seneca a compus o scriere, intitulată *Apokolocytosis*, adică „Prefacerea în dovleac”*. Cît despre gluma care este trecută pe seama lui Gallio cuprinde mult, în puține cuvinte. Claudius — a spus el — a fost tras spre cer cu o cange, întocmai cum călăii trăgeau cu cîngi uriașe prin For trupuile celor omorîți în închisoare, de unde le aruncau apoi în apele fluviului [Xiph. 146, 15].

* Resurecția în chip de dovleac.

54 e.n. 1 După moartea lui Claudius, conform dreptului legitim domnia aparținea lui Britannicus (căci el era fiul legitim al lui Claudius și dezvoltarea lui fizică îl făcea să pară mai chipeș încă decît anii ce-i avea)¹. Legea însă recunoștea dreptul la succesiune și lui Nero, care fusese adoptat. Dar nici un drept nu este mai puternic decît cel al forței armelor². Căci acel ce are puterea în mînă este considerat că nu greșește nici cu vorba, nici cu fapta. Nero, așadar, făcu să dispară dispozițiile testamentare ale lui Claudius și nu numai că deveni moștenitorul întregului imperiu, ci scăpă pe rînd de Britannicus și de surorile acestuia³, omorîndu-i pe toți. Ce să mai zici atunci de patimile îndurate de alții⁴ [Xiph. 147, 6—19].

2 Iată semnele prevestitoare ale puterii monarhice hărăzite lui Nero. În momentul cînd se năștea, în faptul zilei, a fost scaldat de lumina unor raze strălucitoare înainte ca astrul zilei să fi apărut⁵. Un astrolog oarecare a prezis două lucruri despre copil, ținînd seama de această împrejurare, de poziția stelelor în acel moment precum și de conjuncția în care se aflau ele: că va ajunge să domnească și că își va omori mama. Auzind aceste prevestiri Agrippina, pe moment, ca scoasă din minți de bucurie, a strigat: „n-are decît să mă omoare, numai să domnească!“⁶. Într-adevăr, unii, ajung pînă acolo încît atunci cînd își pun în minte să obțină un bun dublat de un rău, dorința de a dobîndi ceea ce li se pare un avantaj substanțial îi face să nu mai ia în seamă partea negativă a lucrurilor; cînd însă sosește ceasul de grea cumpănă, încep a regreta amar și a se căi că vreodată au năzuit după acel bun. Oricum, tatăl lui Nero, Domitius⁶, a prevăzut și el destul de exact ticăloșia și nebunia fiului său și nu prin arta divinației, ci printr-o prea bună cunoaștere a felului său de a fi și al Agrippinei: „este peste putință — a zis el — ca din mine și din ea să

iasă un om cumsecade!⁶. După trecerea unui oarecare timp, o piele de șarpe găsită în jurul gîtului lui Nero, încă copil mic, prilejui ghicitorilor să spună că băiatul va căpăta o mare putere de la un bătrîn, de vreme ce se crede că în felul acesta șerpii se leapădă de bătrînețe⁷.

3 Nero nu avea decît 17 ani cînd a devenit împărat⁸. Mai întîi, primul lui drum, oficial a fost în tabăra gărzilor pretoriene⁹. Aici, după ce citi o cuvîntare compusă de Seneca¹⁰, făgădui soldaților că le va da și el ceea ce le dăduse Claudius¹¹. Apoi citi o altă cuvîntare, în același sens, compusă tot de Seneca, în fața Senatului¹², care produse o asemenea senzație, încît s-a hotărît să fie gravată pe o tablă de argint și să fie citită la fiecare nouă intrare în funcție a consulilor. Prin această măsură senatorii păreau că-l obligă pe împărat să fie și să rămînă monarh* dintre cei mai buni¹³. Cît privește pe Agrippina, la început ea se ocupa de toate treburile statului, în locul lui Nero; toate aparițiile în public le făceau împreună, adesea chiar purtați în aceeași litieră, de multe ori însă Agrippina era singură în litieră în timp ce Nero o însoțea mergînd pe jos. Ea trata cu delegațiile străine și trimitea scrisori oficiale în provincii, magistratilor din provincii și regilor¹⁴. [Xiph. 147, 77—148, 18]. [Ea mergea mîna în mîna cu Pallas, om încrezut și deosebit de orgolios; după Theodosius, Exc. Ursiniani fragmenti].

Cum această stare de lucruri se prelungea, Seneca și Burrus, cei mai distinși și totodată cei mai puternici din preajma lui Nero (Burrus era comandantul gărzilor pretoriene iar Seneca preceptorul împăratului), puseră capăt situației existente profitînd de următoarea împrejurare¹⁵: tocmai sosise o delegație de parlamentari armeni cînd Agrippina se și pregătea să se urce pe tribuna de unde Nero, așezat, discuta cu membrii delegației; cei doi, cînd au văzut-o apropiindu-se, l-au sfătuit pe tînăr să coboare și să o întîmpine pe maică-sa, ca și cum ar fi primit-o cu deosebit

* Cuvîntul este folosit de Cassius Dio.

respect. Zis și făcut. După aceea însă nimeni nu s-a mai întors la tribună, găsindu-se un prețit oarecare pentru ca străinii să nu-și dea seama de racilele domniei. Cu trecerea timpului au făcut în așa fel ca Agrippina să nu mai aibă prilejul de a se amesteca în treburile statului.

4 Odată această problemă pusă la punct, Seneca și Burrus luară asupra lor conducerea și conlucrare într-un chip exemplar și într-atît de corect [încît și-au atras numai laude]. Nero, de felul lui, era un om căruia nu-i plăcea să lucreze, ci se simțea fericit să nu facă nimic. [Din această cauză și mai înainte asculta orbește de mama lui, și se arăta foarte bucuros să fie lăsat la distracțiile lui, în vreme ce cîrmuirea statului nu mergea întru nimic mai rău; Seneca și Burrus, de comun acord, aduseră multe reforme în legislația imperiului, unele legi desființîndu-le cu totul pe altele înlocuindu-le cu legi noi]¹⁶. Pe Nero îl lăsară în ale lui, ca să se sature de cele ce-și dorea, fără ca acest procedeu să fi adus vreun prejudiciu grav treburilor de stat. Ideea era că tînarul avînd tot ce-și dorea, se va schimba. Greșeala lor a fost că n-au ținut seama că un suflet tînar, lăsat să facă ce vrea, hrănit într-un lux fără sfîrșit și într-o deplină libertate de acțiune, nu numai că nu se dezgustă de poftele ce-i sînt împlinite, dar prin ele ajunge la o desăvîrșită stricăciune. Și iată, în acest fel, la început, Nero, fără vreun gînd ascuns, benchetua, petrecea și schimba amantele. Mai tîrziu, cum nu se găsi nimeni care să-i atragă atenția în mod serios asupra conduitei sale, și cum treburile statului nu mergeau cu nimic mai prost din această pricină, își puse în minte că foarte bine era cum proceda și că n-avea altceva mai bun de făcut decît să se lase pe deplin în mreaja plăcerilor ce-l atrăgeau¹⁷. [Din acel moment începu să nu se mai ferească și să dea frîu liber fiecăreia din patimile ce-l stăpîneau. Dacă cei doi sfătuitoari ai săi îi adresau îndemnuri să se îndrepte sau dacă mama îl muștra, cît erau de față îi asculta cu deferență și făgăduia să se îndrepte. Cînd plecau, se lăsa iarăși pradă senzualității și îi urma pe cei care-l tîrau întra-o direcție opusă, adică în prăpas-

tie.] Într-o fază ulterioară, plictisit să-i tot audă pe tovarășii săi de desfrîu repetîndu-i într-una: „Cum de poți tu să-i suferi?“, „Ce, ți-e frică de ei? Nu știi oare că tu ești Caesar, că tu trebuie să le comanzi lor și nu ei ție?“, ros și de un sentiment de invidie care îl făcea să se simtă inferior mamei sale, care-i dădea să înțeleagă că ea deține puterea, inferior și față de Seneca și Burrus, a căror valoare intelectuală o cunoștea prea bine — sfîrși prin a nu mai ști ce-i rușinea și, dînd peste cap, călcînd în picioare toate bunele lor învățături, o apucă pe calea lui Caius¹⁸.

5 Odată ce simți imboldul de a-l imita, izbuti să-l depășească, socotind că ține de puterea imperială să nu zăbovească de la nici o înfăptuire, fie ea cît de josnică. [Elogiat de mulțime pentru asemenea atitudine și auzind adesea aclamații încurajatoare, nu se mai cruță nici pe sine însuși. La început, făcea tot felul de lucruri rele și degradante la el acasă, în văzul celor ce-l înconjurau; n-a trecut însă mult și toate acestea ajunseră de notorietate publică, așa că atrase o imensă rușine asupra întregului popor și îi pricinui nesfîrșite neajunsuri. Violențe și acte samavolnice, răpiri și crime, fapte indescriptibile erau comise atît de Nero cît și de cei atotputernici (din anturajul lui), datorită întovărășirii cu el. Și, ca o consecință absolut firească a unor asemenea excese, au rezultat, cum trebuia să se întîmple, cheltuieli nebunești, impuneri bănești deosebit de grele și fără rost, procurare de fonduri pe calea silniciei¹⁹. Dealtfel, tînărul împărat nu era meschin. Iată o dovadă în acest sens: la ordinul lui ca să-i fie numărate lui Doryphoros, secretarul care răspundea de finanțele imperiului, două milioane cinci sute de mii de denari, cum Agrippina dăduse dispoziția ca banii să fie făcuți grămezi, pentru ca Nero văzînd toată cantitatea de bani la un loc să-și mute gîndul, el întrebă la cît se ridică suma și, aflîndu-i valoarea, o dublă dintr-odată, rostind următoarele cuvinte: „nu știam că dărnicia mea este atît de mică!“ Totuși, este evident și pentru un orb că dacă banii curgeau gîrlă, tezaurul imperial avea curînd să se termine și că foarte curînd avea să fie nevoie de noi

impuneri. S-au făcut impuneri neobișnuite și cu cea mai mare atenție au fost cercetate averile celor care le posedau. Unii, se văzură deposedați de bunurile lor cu japca; alții, își pierdură și viața. Așa se făcea că mai erau și din accia care, fără a avea o avere prea mare, dar în schimb o calitate oarecare, sau erau de neam, cădeau sub bănuiala că îl critică, de unde asupra lor se abătea ura împăratului și apoi moartea.] [Xiph. 148, 14—149, 30; Exc. Urs. 37, p. 390; Exc. Val. 233, p. 678—682].

6 Cam astfel era, în general, felul de a fi al lui Nero. Dar acum voi lua cele afirmate pe rînd²⁰. Avea o asemenea pasiune pentru cursele de cai încît, atunci cînd caii iluștri nu mai participau la competiții, îi împodobeau cu o togă aidoma celor ce se poartă în For, de parcă ar fi fost oameni, ba le mai plătea și o alocație de hrană. Crescătorii de cai și vizitiii²¹ prinseseră atîta curaj de pe urma acestei pasiuni că ajunseseră la un grad nemaipomenit de obrăznicie față de pretori și de consuli. Aulus Fabricius [Veiento], pe cînd era pretor, nu mai recurse la serviciile lor, în fața refuzului de a fixa prețuri convenabile pentru caii de curse; în schimb, introduse în arenă, în loc de cai, cîini dresați să tragă carele. Cînd s-a petrecut această întîmplare, albi și roșii și-au scos imediat carele, fără însă ca verzii și albaștrii să primească provocarea. Nero atunci propuse premii pentru cai și astfel cursele se ținură așa cum se cuvine [Xiph. 149, 30—150, 10].

55 e.n. [Lelianus, trimis în Armenia în locul lui Pollio, fusese prefect al gărzilor pretoriene. El nu era cu nimic mai bun decît Pollio²². Dimpotrivă, cu cît îl întrecea în demnitățile ce le ocupa, cu atît mai mult se arăta avid de cîștiguri].

7 Agrippina era adînc mîhnită că nu mai era stăpînă în Palat, mai ales din cauza lui Acte. Acte era o selavă cumpărată din Asia²³ și cum Nero se îndrăgosti de ea, a fost înscrisă în familia lui Attalos. Nero ținea la ea mult mai mult decît la soția sa legitimă, Octavia. Așa că, Agrippina, printre alte motive, supărată foc și din această pricină, la început încercă să-i

facă greutate; unii din cei ce-l înconjurau fură bătuți la sînge, iar alții înlăturați. Cum aceste măsuri nu avură nici un rezultat, Agrippina, nemaiputînd suporta durerea, îi spuse: „Eu te-am făcut împărat!“, ca și cum tot ei i-ar fi stat în putere să-l înlătore de la putere. Ea însă nu era conștientă că orice putere monarhică, predată cuiva de o persoană particulară, scapă imediat de sub controlul celui care a dat-o și, ajunsă în mîna celui care a preluat-o, se întoarce împotriva donatorului [Xiph. 150, 11—22]. Nero, după ce l-a otrăvit mișelește pe Britannicus, cum trupul celui ucis căpătase o culoare verzuie, l-a acoperit cu ipsos. Cum însă ploua torențial pe cînd Britannicus era transportat prin For, ipsosul, încă umed, începu să cadă, desprinzîndu-se de peste tot, așa că lumea putu să și vadă, nu numai să audă, oribila crimă înfăptuită²⁴ [Xiph., 150, 22—26; Cf. Zon., 11, 12, p. 476, 13—21 B; Ioann. Antioch., frag. 90 Mai, 87—93]. După sfîrșitul lui Britannicus, Seneca și Burrus încetară să se mai preocupe intens de treburile statului, mulțumindu-se doar să se pună la adăpost, printr-o modestă participare la viața politică. Începînd din acel moment, Nero se lăsă în voia tuturor capriciilor și patimilor ce-l stăpîneau, fără nici o reținere. Fățiș, se arăta într-atît de scos din minți, încît de îndată îl condamnă la moarte pe un anume cavaler, Antonius, sub învinuirea că este un otrăvitor, și apoi dădu ordin să i se ardă în public otrăvurile. Nero se arăta mîndru de această sentință cît și de cele care loveau pe cei care falsificaseră testamentele²⁵. Dar oamenii nu găseau în acest procedeu decît un motiv de rîs, dat fiind că prin alții, își pedepsea propriile-i păcate.

8 Nero săvîrșea tot felul de grozăvii, fie în palat, fie în oraș, noaptea, ziua, pe alocuri mergînd deghizat. Intra pînă și în taverne și le cutreiera pe toate²⁶, ca un simplu particular. Din aceste plimbări se alegea cu lovituri, cu insulte grave, așa încît asemenea purtare de groază ajunse curînd pînă și în lumea teatrelor. Histrionii și conducătorii de care nu mai țineau seama nici de soldați, nici de consuli. Între ei se formară partide rivale care încercau prin orice mijloc să-și

atrage sprijinitori din rîndul populației civile, iar Nero, departe de a-i opri, măcar strigînd la ei, dimpotrivă, îi ațîta unii împotriva celorlalți. Personal, cele ce se petreceau îi făceau mare plăcere. Venea pe furiș la spectacole, purtat într-o litieră și, fără să fie văzut de alții, privea cu deliciu cele ce se petreceau. Tot așa, interzise ca soldații care de obicei asistau la toate întrunirile publice să se mai afle de față, sub pretext **că de datoria lor era să intervînă numai în treburile militare.** Adevărul însă era că dorea să lase mîna liberă iubitorilor de tulburări. Aceeași motivație o aduse și în ce-o privește pe propria-i mamă. El nu mai îngădui ca ea să fie însoțită nici măcar de un singur soldat, spunînd că nimeni, afară de împărat, nu se cuvine să aibă o gardă personală²⁷. Prin această măsură pentru mulți era clar că Nero își manifestă ura față de mama sa. Ce-și ziceau, ce neplăceri își făceau ei unul altuia, zi de zi, cum se spune, trecea repede de pragul palatului, fără ca să se știe chiar totul. Vorbele zburau din gură în gură, plăsmuite după închipuirea fiecăruia. Față de ticăloșia și degradarea morală a celor doi, zvonurile primite se răspîndeau ca fiind lucruri cu adevărat petrecute. Oamenii dădeau deplină crezare la tot ce se spunea, în fapt simple născociri, care însă puteau pe deplin să se fi petrecut²⁸. Atunci cînd, așadar, Agrippina a fost pentru prima oară văzută fără escortă, cei mai mulți se feriră să o mai întîmpine și să mai aibă ceva de-a face cu ea, fie și întîmplător. Dacă totuși cineva o întîlnea, omul căuta să plece cît mai repede, fără să fi spus ceva.

55—56
e.n.

9 Într-un anumit spectacol, oameni călări goniră și doborîră în arenă tauri; de asemenea, călăreți din gărzile personale ale lui Nero uciseră prin aruncare de săgeți patru sute de urși și trei sute de lei; au mai apărut și treizeci de cavaleri, care aveau grade în armată, pentru a lupta ca gladiatori. Iată cam ce ocupații avea Nero în timpul zilei; noaptea, umbla pe furiș ca un nebun prin tot orașul, legîndu-se de femei, brutalizînd pe tineri, dezbrăcînd pe trecători, lovînd, rănînd, ucigînd. Părerea lui era că nu-l cunoaște ni-

meni (căci se deghiza felurit și pe cap își punea tot felul de peruci), dar prin oamenii care-l însoțeau mereu și prin faptele sale se dădea de gol. Adevărul este că nimeni n-ar fi îndrăznit să înfăptuiască atâtea și astfel de grozăvii, fără să se ia nici o măsură. Siguranță nu mai exista pentru nimeni, chiar dacă oamenii stăteau pe acasă. Nero dădea buzna prin ateliere și prin casele particulare. Un oarecare senator, Iulius Montanus, scos din fire în urma insultelor aduse soției sale, tăbări asupra lui Nero și îl plesni așa de rău încât acesta se văzu nevoit să se ascundă câteva zile din cauza urmelor rămase pe obraz. Și Montanus n-ar fi pățit nimic în urma acestei întâmplări (căci Nero nu-i purta nici un resentiment, socotind că fusese lovit întâmplător* . . .) dacă nu s-ar fi apucat să-i trimită o scrisoare prin care-i cerea îndurare. Când Nero citi cele scrise, exclamă: „Aha! Va-să-zică m-a 57 e.n. recunoscut, știe că l-a lovit pe Nero!” și omul a trebuit să se sinucidă.

După ce a umplut dintr-odată cu apă de mare un amfiteatru unde organizase un spectacol, apă în care puteau fi văzuți cum înoată pești și alte viețuitoare marine, a reprezentat o luptă navală între perși și atenieni. După reprezentație, apa a fost imediat scoasă și, când podium-ul s-a uscat, au avut loc lupte de gladiatori, nu numai individuale, ci și în grup.

10 După acestea au urmat și (jocuri de)²⁹ înfruntări judiciare, de pe urma cărora mulți au fost exilați, iar alții condamnați la moarte. Și Seneca a fost acuzat. Printre alte învinuiri care i se aduceau era și aceea că trăia cu Agrippina. Din păcate, lui Seneca nu-i fusese de-ajuns că o sedusese pe Iulia și, din exilul unde fusese trimis, nu se întorsese cu nimic mai cuminte, ci dimpotrivă, intrase în cele mai strânse legături cu Agrippina, femeie care era cine era și avea un asemenea fiu. El a fost dovedit nu numai în această privință, ci și în multe altele, că avusese o purtare cu totul opusă preceptelor sale de filosofie. El condamna tirania, și era învățătorul unui tiran; învinuia pe cei ce fac suită dinaștilor, dar el nu se

* Lacună în text.

dezlipirea de palat; denunța prin cuvinte tari pe lingușitori în timp ce-i cultiva în așa măsură pe Messalina și libertii lui Claudius încît, din insula în care se afla (în exil) le adresează o carte, plină de elogii la adresa lor, căreia mai tîrziu, de rușine, îi șterse scrisul. Blama pe cei bogați, în timp ce el avea o avere de șapte milioane cinci sute de mii de denari; tuna și fulgera împotriva luxului în casele altora și la el acasă avea nu mai puțin de cinci sute de mescioare din lemn de chitru, montate pe picioare de ivoriu, pe care dădea banchete. Toate acestea dovedesc lipsa lui de cumpătare... A făcut o căsătorie strălucită³⁰, ceea ce nu-l împiedeca să iubească băieții, infamie în care l-a inițiat și pe Nero, deși mai înainte vreme a fișă o atît de mare austeritate a moravurilor încît îi ceruse tînărului său elev să nu-l sărute și să nu ia masa împreună cu el. Pentru această ultimă rugăminte Seneca avea o anumită scuză, și anume dorința de a putea în deplin răgaz să filosofeze, fără să fie cu nimic stînjenit de banchetele lui Nero; cît despre sărutare, nu prea știu ce să cred, de ce se ferea; singurul motiv plauzibil, presupunerea că nu dorea să sărute o asemenea gură, este dezmințit de însuși faptul că el era pederast³¹. Fiind deci acuzat de aceste moravuri perverse și de adulter a fost scos de sub acuzare, chiar înainte de a fi judecat, și obținu iertare și pentru Pallas și Burrus. Mai tîrziu însă nu se mai descurcă așa ușor. [Xiph. 151, 8—152, 15; Exc. Val. 239, p. 685 și urm.].

11 [Vezi prima parte a acestui capitol așezat de editor la începutul cap. 15, deoarece este de părere că se potrivește mult mai bine după povestirea despre moartea Agrippinei]. Era un anume Marcus Salvius Otho³², atît de intim cu Nero, înfrățiți cum erau prin aceleași obiceiuri și gusturi comune pentru ticăloșii încît, acesta, îngăduindu-și să-i spună într-o zi: „Ve-dea-m-ai împărat!“ Nero, nu numai că nu s-a supărat, ci Otho a auzit doar următoarea replică: „N-am să te văd nici consul!“

Nero i-o dăruie acestui Otho pe Sabina, femeie de rang patrician, smulsă samavolnic de la soț³³; cu ea trăiau amîndoi. Agrippina se înspăimîntă ca nu cumva

Nero, care începuse să nutrească o adevărată patimă pentru Sabina, să o ia de nevastă, și îndrăzni un lucru din cele mai nelegiuite. Ca și cum n-ar fi fost de-ajuns pentru faima rea ce și-o crease, și anume că îl momise pe unchiul ei, pe Claudius s-o iubească, folosindu-se de șiretlicuri, de farmece, de priviri și de sărutări încărcate de senzualitate, ea încercă să-l înrobească și pe Nero prin aceleași mijloace. Dacă așa ceva s-a petrecut cu adevărat sau dacă a fost născocit — avînd în vedere degradarea lor morală — nu știu³⁴. Ceea ce este însă confirmat de toți istoricii este că Nero a îndrăgit o curtezană, care semăna mult cu Agrippina, pe care o prefera tocmai din acest motiv și că, atunci cînd se distra cu ea, se mai și lăuda față de prieteni, spunînd că are de-a face cu mama sa!

12 În orice caz, Sabina, aflînd de aceste manevre, îl sfătui pe Nero să scape de Agrippina, convingîndu-l 59 e.n. că mama lui îi vrea numai răul. Seneca, la rîndul lui, după mărturiile demne de toată încrederea a unui mare număr de autori, îl ațîța și el împotriva Agrippinei, fie din dorința de a spulbera acuzațiile care plănau asupra lui, fie din dorința de a-l împinge pe Nero spre o crimă plină de impietate, cu scopul ca persoana acestuia să fie distrusă și de zei și de oameni³⁵. Cum treaba era greu de săvîrșit în chip fătîș și cum, pe ascuns, nu exista posibilitatea să i se administreze otravă (căci avea ea grijă să se ferească de orice), cei doi, văzînd la un spectacol dat într-un amfiteatru o navă care se deschidea de la sine pentru a lăsa să iasă animale, ca apoi să se închidă automat și să-și recapete înfățișarea inițială, le veni în cap să construiască de îndată un model asemănător. Nava odată terminată și Agrippina înșelată prin tot felul de mîngîieri, (căci Nero nu mai știa ce să facă pentru a-i intra în voie, ca nu cumva în mintea ei să incolțească vreo bănuială), el nu îndrăzni să pornească vreo acțiune la Roma, de teamă ca grozăvia pusă la cale să nu fie descoperită și difuzată. Plecînd deci departe de Roma, în Campania³⁶, și luînd cu el și pe mama lui, navigă pe mare cu această corabie, decorată cu un lux orbitor, așa ca ea să dorească să o folosească mereu.

13 Sosind la Bauli³⁷, o duse câteva zile numai într-un banchet de pomină, timp în care o trată pe Agrippina cu cea mai mare deferență și afecțiune³⁸. Când nu era de față, se prefăcea că-i simte lipsa, și când apărea, se întrecea cu dovezile de iubire. Îi pretindea să-i ceară tot ce-ar fi vrut, și îi făcea tot soiul de favoruri, pe care ea nu le ceruse. Când odată* ... spre miezul nopții, la sfârșitul unui banchet, după ce o îmbrățișă și o strinse la piept, sărutându-i ochii și mâinile îi spuse: „Mamă, te rog din suflet, ai grijă de tine! Prin tine, trăiesc și eu, prin tine, guvernez!“; apoi o dădu în grija lui Anicetus, libertul său³⁹, pentru a o conduce la reședința ce-i era rezervată pe vasul special pregătit în acest scop. Cu toate acestea — căci marea nu a îngăduit ca la suprafața ei să se petreacă o asemenea tragedie și n-a suferit nici minciuna nici acceptarea unei atari nelegiuiri — deși vasul s-a desfăcut și Agrippina a căzut în apă, ea totuși n-a murit. Deși era beznă și băuse peste măsură, deși marinarii au lovit-o cu lopețile, izbutind s-o omoare doar pe Acerronia Pollia⁴⁰, imbarcată cu ea pe vas, Agrippina a scăpat. Și odată ajunsă acasă, se făcu că nu știe nimic și nu suflă o vorbă despre cursa care i se înfinsese, ci trimise în mare grabă la fiul ei pentru a-l înștiința de cele întimplate — un simplu accident — spunea ea, anunțându-l că avusese norocul să scape cu viață. Când auzi veștile, Nero nu se mai putu stăpîni ci, pe trimisul mamei sale, de parcă acesta venise pregătit să-l înjunghie⁴¹, îl pedepsi, iar pe Anicetus îl trimise de îndată la Agrippina împreună cu marinarii, căci moartea ei n-avea încredere s-o lase pe seama gărzilor pretoriene. Ea, când dădu ochii cu ucigași, înțelese de îndată pentru ce veniseră și, sărind din pat, își sfîșie îmbrăcămintea, dezvăluindu-și sînul: „Lovește“, zise ea, „lovește, Anicetus, pe cea care l-a zămislit pe Nero“⁴².

14 Și așa a pierit prin sabie Agrippina, fiica lui Germanicus, nepoata lui Agrippa, urmașă a lui Augustus, chiar din porunca fiului ei, căruia îi dăruise

* Mică lacună.

puterea, de dragul căruia ea ucisese pe mulți alții, și pe unchiul ei. Nero, cînd află că a murit, nu putu crede așa ceva. Atît de monstruoasă era crima încît neîncrederea îl covîrșea. Din această cauză dori să vadă cu ochii lui pătîmirea. Și o văzu pe Agrippina după ce porunci să fie complet goală și îi examină cu atenție rănile. La sfîrșit, rosti o vorbă și mai nelegiuită, dacă așa ceva este cu puțință, decît însuși omorul înfăptuit: „nu știam că am avut o mamă așa frumoasă!“⁴³. Cu acest prilej distribui pretorienilor bani, evident în dorința ca ei să se bucure și să năzuiască după multe asemenea evenimente⁴⁴. Apoi, într-o scrisoare oficială adresată Senatului, enumerînd împotriva mamei sale toate acele crime la care luase și el parte, o acuză de a fi complotat împotriva lui. Descoperită, își pusese capăt zilelor⁴⁵. Acesta a fost conținutul scrisorii sale adresate Senatului. Cît despre el, era atît de tulburat în cursul nopții, încît ajungea să sară pe neașteptate din pat. Ziua, era la pămînt de groaza provocată de niște sunete războinice și extrem de puternice, ca de trompetă, care veneau dinspre locul unde fuseseră îngropate oasele Agrippinei. Din acest motiv își schimba mereu locuința și, cum pretutindeni se petrecea acelaș lucru, se muta în altă parte, cu spaima în suflet [Xiph. 152, 15—154, 27].

15 La Roma, aceste vești, deși extrem de neplăcute, aduceau și un val de bucurie, oamenii considerînd că ele reprezintă începutul sfîrșitului sigur al lui Nero. [Nero, care nu auzea adevărul din gura nimănui și care vedea cum toată lumea lăuda ceea ce făcea el, a socotit că cele ce săvîrșise rămîneau ascunse sau că erau justificate. Și așa a devenit din ce în ce mai rău, în toate privințele. Toate cîte își lua libertatea să le înfăptuiască le socotea și frumoase. Pleca urechea cu plăcere la spusele pornite din frică sau din lingușire, ca și cum ar fi fost întruchiparea adevărului. Pînă atunci mai fusese întrucîtva reținut de unele temeri și de cîteva răzmerițe. Cînd însă sîlîi i se adresară prin cuvinte încărcate cu respect, prinse din nou curaj. Exc. Val. 240, p. 606]*. Toți senatorii se prefăceau că

* Pasaj introdus aici de editor. Începutul cap. 11.

nu mai pot de fericire după cele întâmplate, îl felicitau pe Nero și dădeau decret după decret în intenția de a-i fi pe plac. Publius Paetus Thrasea⁴⁶ însă veni la Senat, ascultă scrisoarea împăratului și apoi, când lectura se termină, se sculă de îndată, înainte de începerea dezbaterilor, și ieși afară, motivînd că ceea ce avea el de spus nu putea spune, și că ceea ce putea, nu voia să spună. În același fel se purta Thrasea și în alte împrejurări. Iată ce spunea el: dacă ar fi ca Nero să mă omoare pe mine singur, ași fi dispus să-i iert din toată inima pe cei care-l lingușesc atît de josnic. Cum însă constat că a nimicit multe vieți și în rîndurile aceloră care-i înalță laude, iar pe alții se pregătește să-i piardă, de ce trebuie oare să pier zadarnic, ca un sclav, acoperit de rușine, dacă este posibil să-i dau naturii tributul ce i se cuvine, întocmai ca un om liber? Despre mine se va vorbi și mai pe urmă, dar despre ceilalți nu se va spune nimic, afară de faptul că au fost uciși prin sabie“. Așa era Thraseas și el repeta mereu către sine însuși: „Stă în puterea lui Nero să măucidă, dar să-mi dăuneze, nu!“.

16 După uciderea mamei sale, Nero își făcu intrarea în Roma unde fu întîmpinat cu deosebită deferență și simpatie; în particular însă, când lumea putea să vorbească liber, fără primejdie, era făcut praf. Iată, ici apăru un sac de piele, atîrnat într-o noapte de unele din statuile sale, pentru a demonstra că Nero s-ar fi convenit să fie închis acolo; dincolo, în For, a fost aruncat un prunc, purtînd de gît o tăbliță pe care sta scris: „nu te mai cresc, ca să n-ajungi să-ți ucizi mama!“.

În mai multe locuri puteai de asemenea citi următoarea inscripție:

Nero, Orestes, Alcmaion, ucigași ai mamelor lor, și nu rare ori auzai vorbindu-se: „Nero și-a ucis mama“. Denunțurile curgeau pe această temă și poate nu într-atît pentru a-i pierde pe cei ce rosteau astfel de vorbe, cît mai ales pentru a-l copleși pe Nero de acușări. De fapt, nu ținu seama de nici unul din aceste denunțuri, fie că se temea să nu amplifice prin intențarea unui proces faima rea ce și-o crease, fie că ajunsese la acest stadiu la care nu-ți mai pasă de nimio din

ce se spune. Oricum, soarele suferi o eclipsă totală în mijlocul sacrificiilor care avură loc pentru comemorarea Agrippinei, ceremonie hotărâtă printr-un decret; stelele se făcură văzute în jurul soarelui. Elefanții care trăgeau carul lui, Augustus pătrunseră în arenă și înaintară pînă la locurile unde erau așezați senatorii; odată sosiți acolo, nu se mai clintiră. Dar mărturia cea mai elocventă că în aceste semne se afla mîna divinității a fost trăsnetul căzut pe întreaga masă ce i se aducea lui Nero, de parcă o harpie ar fi răpit carnea de pe masă [Xiph. 155, 19—156, 2].

17 Nero o mai ucise prin otrăvire și pe mătușa sa, pe Domitia, pe care mărturisea că o venerază ca pe o mamă⁴⁷. Nu mai avu răbdare să aștepte puține zile pentru ca ea să moară de bătrînețe. Dorința de a o înlătura a fost mai puternică. Graba pe care o depuse se explică prin proprietățile pe care Domitia le avea la Baiae și la Ravenna, (unde Nero construisese și niște gymnasii grandioase), a căror funcționare este și azi înfloritoare [Xiph. 156, 2—6; Exc. Val. 241, p. 686].

[După întoarcerea sa la Roma oamenii răsturnară statuile Agrippinei; una din ele, neputînd fi urnită la timp, fu acoperită cu o bucată de sac, ca să dea impresia că a fost ascunsă. S-a găsit de îndată cineva care să scrie pe o tăbliță pe care o agăță de statuie: „mie mi-e rușine, dar ție nu-ți roșește obrazul, [Exc. Vat. 50, p. 210].

Pentru comemorarea mamei sale, Nero mai organiză o sărbătoare extraordinară, într-atît de plină de strălucire că a fost celebrată zile la rînd, în cinci, șase amfiteatre, concomitent⁴⁸. Un elefant a fost suit pînă în virful absidei unui amfiteatru de unde a fost coborît pe scripeți, avînd suit pe spate un cavaler. Iată și un alt spectacol, rușinos și crud totodată: bărbați și femei, și nu numai din ordinul ecvestru, ci și din cel senatorial, apărură în orchestră, în hippodrom, chiar și în cercul unde se omorau animalele sălbatice, întocmai ca cea mai josnică speță de histrioni. Mulți își făcură cunoscut talentul de flautiști și de dansatori, jucară roluri de tragedie și de comedie, cîntară la instrumente cu corzi; alții participară la

curse de care, uciseră fiare sau luptară ca gladiatori, unii, din plăcere, alții cu totul împotriva voinței lor. Au fost atunci văzuți descendenți ai marilor familii patriciene, Furii, Fabii, Porcii, Valerii, și multe altele, ale căror monumente de glorie sau temple mai puteau fi încă admirate, au fost văzuți stînd în picioare, mai jos de șirurile de spectatori, executînd astfel de performanțe, din care unele, dacă ar fi fost făcute de alții, publicul nici nu s-ar fi uitat la ele. Oamenii și-i arătau unul altuia cu degetul; macedonenii, de pildă, strigau: „uite, un strănepot al lui Paulus!“ iar grecii: „uite-l, pe cel al lui Mummius!“; sicilienii, „priviți la Claudius!“ epiroți, „priviți la Appius!“; Locuitorii din Asia îl arătau pe Appius, cei din Hispania pe Publius, cartaginezii pe Africanus, iar romanii îi cunoșteau pe toți! Aceasta a fost ucenicia pe care Nero a înțeles s-o facă din propria sa decădere⁴⁹.

18 Toți oamenii cu scaun la cap deplîngeau starea de lucruri asistînd totodată și la cele mai nebunești cheltuieli, căci tot ce poate fi mai scump din ceea ce se mănîncă, precum și multe alte lucruri din cele mai prețioase, cai, sclavi, care, obiecte de aur, bani, togi, diferit colorate, erau distribuite de Nero prin buletine de loterie pe care el le arunca în mijlocul mulțimii sub forma unor mici bule; fiecare bulă purta în scris obiectul ce urma să fie dăruit aceluia care va fi avut norocul să o prindă⁵⁰. Părerea generală era că dacă împăratul face astfel de cheltuieli pentru a-și atrage asupra-i oprobriul public, nu se va mai da în lături de la nimic, oricît de surprinzător pentru o minte sănătoasă, dacă ar fi avut ceva de cîștigat. Cum se arătară tot felul de semne rele, ghicitorii își dădură părerea că toate astea îi prevestesc un sfîrșit năpraznic și îl sfătuiră să întoarcă urgia spre alții. Și de îndată se și pregătea să facă cîteva victime, dacă n-ar fi intervenit Seneca, care i-a spus: „pe oricîți i-ai omorî, n-ai să fii în stare să-l suprimi și pe succesorul tău“. Deocamdată se mulțumi să celebreze, pentru sănătatea lui, atîtea sacrificii, cîte victime intenționa să facă. Totodată consacră piața pentru alimente care se numește Macellum [Xiph. 156, 6—157, 5].

19 După aceasta născoci un alt gen de festivități pe care le numi *Iuvenalia*, adică sărbători ale Tineretii⁵¹. Aceste sărbători au fost ținute în cinstea bărbiei lui, căci atunci își rase el barba pentru prima oară și, perii rași, după ce-i închise într-o bulă de aur, îi închină lui Iupiter Capitolinul. Cu acest prilej fură obligați să îndeplinească o anumită performanță artistică toți cetățenii, inclusiv cei din păturile cele mai de sus. Mărturie, Aelia Catella, femeie pe cât de bogată și de neam ales pe atât de bătrână, căci avea optzeci de ani — obligată să danseze în public!. Cei care fie din cauza bătrâneții, fie a bolii nu erau în stare să facă nimic, cîntau în coruri. Fiecare trebuia să repete un program artistic, după aptitudini, indiferent care vor fi fost ele și indiferent în ce chip. Bărbați dintre cei mai cunoscuți, cetățeni de rînd, bărbați și femei, fete și băieți tineri se duceau la centre special instituite pentru pregătirea artistică. Cei complet incapabili să joace un rol în vreun spectacol erau distribuiți în componența corurilor. Unii, de rușine să nu fie recunoscuți, își puseseră măști. Însă la rugămintea mulțimii Nero le porunci să-și scoată măștile, ca astfel să fie văzuți de cei cărora pînă mai ieri le fuseseră magistrați. Abia atunci acești nenorociți cît și alții îi invidiară pe cei care se săvîrșiseră din viață. Adevărul este că mulți bărbați din cele mai distinse familii muriră în acel an de pomină. Unii dintre ei, acuzați de complot împotriva lui Nero, au fost înconjurați de soldați și uciși cu pietre.

20 Culmea culmilor (căci trebuia doar să se pună și o culme demnă de asemenea isprăvi), Nero însuși se sui pe scenă, după ce a fost cu glas tare anunțat de Gallio⁵², care făcea oficiul de prezentator. Caesar-ul apăru stînd în picioare, în costum de cithared. „Domnii mei“⁵³, rosti împăratul, „vă rog să mă ascultați cu bunăvoință“ Și Augustul execută *Attis*, sau *Baccantele*, înconjurat de un mare număr de soldați, în vreme ce tot ce putuse încăpea din public era așezat pe scaune. Daeă ar fi să dăm orezare tradiției, vocea lui era așa de slabă și de lipsită de culoare încît stîrni laolaltă rîs și jale. Burrus și Seneca, întocmai

unor regizori, stăteau în picioare în fața lui, pentru a-i sufla. Dădeau de zor din mâini, își fluturau hainele, ori de câte ori Nero isprăvea de intonat o parte, pentru a-i face și pe alții să aplaude⁵⁴. Într-adevăr, Nero avea la dispoziție o întreagă organizație, alcătuită din aproape 5000 de susținători denumiți *Augustiani*⁵⁵. Aceștia începeau să aclame puternic, silindu-i astfel și pe ceilalți spectatori să intre în joc, cu sau fără voia lor, pe toți, afară de Thrasea. Acest om nu s-a plecat niciodată în fața lui Nero. Restul, și îndeosebi personajele cele mai sus puse, se grăbeau care mai de care, deși scrișneau din dinți, să se adune la un loc și să strige cât îi ținea gura, de parcă nu mai puteau de fericire, tot ceea ce strigau și augustanii. Iată cam ce se putea auzi: „Frumosul nostru Caesar! „Apolo“, „Augustus“, „tu, cel asemenea lui Pythios“, „Jurăm pe tine, Caesar, nimeni nu te întrece!“ După această ispravă Nero porunci ca poporul să fie ospătat pe ambarcațiuni, chiar în acel loc în care odinioară Augustus dăduse o reprezentare navală⁵⁶. De aici, pe la miezul nopții, coborî pe canal pînă la Tibru. [Xiph. 157. 5—158; 16; Exc. Val. 242, p.].

60 e.n. 21 Acestea au fost manifestările artistice pe care le organiză cînd și-a ras barba⁵⁷. Pentru salvagardarea și durata domniei lui (aceștia erau termenii folosiți în decret), institui jocuri cincinale, cărora le dăruie numele de „Neroniene“⁵⁸. Cu acest prilej construi un gimnaziu și distribui gratuit, atunci cînd se făcu inaugurarea edificiului, rații de untdelemn, senatorilor și cavalerilor. Obținu, cum era de așteptat, coroana celui mai bun cithared, fără însă să fi repurtat vreo victorie, deoarece toți ceilalți concurenți fuseseră înlăturați ca niște incompetenți ce erau. [De îndată merse la acest gimnaziu, îmbrăcat în costumul de cithared, și se înscrise ca membru]. Din acel moment îi fură trimise și toate celelalte coroane cîștigate de citharezi în concursuri⁵⁹, ca și cînd ar fi fost singurul care merita victoria! [Xiph. 158, 16—24].

1 În timp ce la Roma festivitățile se țineau lanț¹, în Britania² se petrecu un lucru îngrozitor: două 61 e.n. orașe fură asediate și cucerite³, 80 000 de oameni, romani și aliații lor pieriră uciși și astfel insula trecu sub o altă stăpânire. Și toate acestea au fost opera unei femei — ceea ce, neîndoielnic, este nespuse de rușinos, mai ales că divinitatea îi prevenise pe acei de acolo de nenorocirea ce urma să vină. Din clădirea Curiei se auzea noaptea un zgomot ca acela făcut de barbari, însoțit de râsete, iar din teatru, se auzea un fel de vâlmășag de voci⁴, întretăiat de suspine, fără însă ca nimeni să fi vorbit sau să fi plîns. Unele locuințe puteau fi văzute înecate de apele Tamisei iar Oceanul, care desparte insula de Gallia, era pe la mijlocul distanței pînă la continent plin de sînge.

2 Pretextul războiului a fost revendicarea sumelor de bani dăruite odinioară de Claudius frunțașilor din insulă⁵, sume care, după cîte argumenta Decianus Catus, guvernatorul Brittaniei, se cuveneau reînapoiate. La acest motiv se mai adăuga și faptul că Seneca după ce-i forțase să ia cu împrumut zece milioane de denari, cu speranța unor mari cîștiguri din dobînzii, cerea acum, pe un ton plin de violență, să i se plătească de îndată toată suma. Dar, cea care i-a răscolit în cel mai înalt grad pe brittani, cea care i-a convins să lupte împotriva romanilor și a fost socotită demnă de a prelua comanda, cea care a deținut această comandă în tot timpul războiului a fost Bouduica⁶, de neam brittan și de viță regală, femeie care depășea cu mult curajul și inteligența sexului ei.

Ea adună o armată de aproximativ o sută douăzeci de mii de oameni și, cînd oamenii fură toți la un loc, se urcă pe o tribună construită din pămînt lutos, după sistemul folosit la romani. Era o femeie foarte înaltă, cu o înfățișare extrem de hotărîtă și o privire pătrunzătoare. Vorba ei suna aspru. Părul îi cădea în bogate

valuri blonde pînă pe coapse iar la gît purta un uriaș colan de aur masiv. Era îmbrăcată într-un veșmînt viu colorat iar pe de-asupra aruncase o mantie grea, susținută de o agrafă. Acesta era costumul ei din totdeauna⁷. În acea ocazie însă luă în mînă o lance, ca să bage mai mult încă spaima în suflete, și începu să vorbească așa:

3 „V-ați convins din însăși desfășurarea evenimentelor cît de mult se deosebește robia de libertate. Prin urmare, chiar dacă înainte vreme cîte unul din voi din lipsa de experiență a ceea ce este mai bine — s-a putut lăsa înșelat de făgăduielile mult atrăgătoare ale romanilor, astăzi, cel puțin, cînd ați avut prilejul să cunoașteți ambele stări, libertatea și robia, ați învățat cît de profundă a fost greșeala voastră să prețuiți mai mult o stăpînire statornicită de străini, față de traiul vostru din moși strămoși. Nădăjduiesc că ați recunoscut cu cît mai prețioasă este sărăcia, fără dominație străină, față de bogăția care trage după sine asupra. Ce rușine, din cele mai mari, ce durere, din cele mai adînci, ne-au fost oare cruțate de cînd cotropitorii și-au ațintit privirile asupra Brittaniei? N-am fost noi oare jefuiți la sînge de cele mai multe și mai însemnate posesiuni ale noastre? Nu sîntem oare striviți de impozite, pentru ce ne-a mai rămas? Afară de pășuni și de cîmpiile roditoare, pe lîngă toate celelalte, nu sîntem noi oare datori să ne zălogim în fiecare an și trupurile noastre? Și nu era cu mult mai bine să fi fost vînduți o dată pentru totdeauna, decît să fim siliți să ne răscumpărăm anual, bucurîndu-ne de găunosul nume al libertății? Cu cît era de preferat să fim tăiați în bucăți și să pierim decît să ne purtăm pretutindeni capetele noastre supuse tributului. Dar, de ce v-am spus toate astea? Moartea, pentru romani, nici măcar ea nu este scutită de taxe*. Știți prea bine că sîntem datori să plătim visteriei și pentru cei decedați. La alte popoare moartea eliberează pînă și pe sclavii unora, în schimb, numai la romani, morții trăiesc încă pentru a aduce venituri. Mai mult decît atît, dacă

* *Capitatio*, pretinsă de la moștenitorii acelor care nu-și plătiseră censul.

vreunul din noi nu are bani (și mă întreb, în ce fel și de unde ar putea avea), este jupuit de viu, adus la sapă de lemn, întocmai acelora care sînt asasinați. Și vă întreb este oare posibil, cu trecerea vremii, ca starea aceasta de lucruri să o îmbunătățească ei, care de la început s-au purtat cu noi cum s-au purtat, în vreme ce toți oamenii de omenie încearcă să îmblînzească pînă și fiarele de curînd prinse în cursă?

4 Dar, ca să spunem lucrurilor pe nume, noi sîntem cauza tuturor acestor rele, noi, care, chiar de la început le-am îngăduit să pună piciorul în insulă, în loc să-i fi alungat așa cum am văzut că s-au întîmplat lucrurile cu faimosul Iulius Caesar⁸, noi, cei care, pe cînd ei erau încă departe nu le-am inspirat destulă teamă, ca lui Augustus⁹, sau ca lui Caius Caligula¹⁰, așa ca să nu îndrăznească să treacă marea. Căci, avînd drept patrie o insulă atît de întinsă, aproape cît un continent scaldat de jur împrejur de apele mării, posedînd deci o lume proprie, a noastră, îndepărtați în așa măsură de restul omenirii prin brîul Oceanului încît se credea despre noi că locuim pe un alt tărîm, sub alte ceruri, iar unii din oameni, chiar dintre cei mai învățați, abia dacă cunoșteau corect numele nostru, ei bine, din aceste motive am fost disprețuiți, călcați în picioare, de niște indivizi care nu știu altceva decît ce-i cîștigul. Dar, dacă n-am făcut-o mai înainte, a sosit momentul, cetățeni, prieteni, rude (căci toți sînterînrudiți între noi, de vreme ce sîntem locuitori ai unei singure insule, și fiindcă purtăm unul și același nume, cel puțin, așa socotesc eu), să ne facem datoria, atîta vreme cît ne mai aducem aminte de ce înseamnă libertatea, pentru a lăsa moștenire copiilor noștri și numele și realizarea libertății. Căci, dacă vom uita cu desăvîrșire ce înseamnă fericirea și bunăstarea în care am fost crescuți, ce se va alege de ei bieții, copii crescuți în sclavie?

5 Spun aceste cuvinte nu pentru a vă inspira ură față de prezent (căci îl urîți), nici ca să vă temeți de viitor (teamă doar vă este), ci pentru a-mi arăta prețuirea față de voi care singuri, neîndemnați de ni-

meni, ați ales ceea ce trebuie. Vă mulțumesc că ați hotărât fără preget să mă ajutați și să vă ajutați. Să nu vă fie frică de romani; nu sînt nici prea numeroși, nici mai viteji ca noi. Dovadă faptul că ei își protejuesc corpul prin căști, platoșe, cnemide, că ridică tot felul de palisade, de ziduri și de șanțuri pentru a se apăra de atacurile avîntate ale dușmanilor. Aceste procedee pe care le-au adoptat sînt mai repede dovada fricii grozave ce-i stăpînește, în loc să acționeze cu bărbăție, înaintînd spre dușmani, cum facem noi. Noi, noi avem atît de mult curaj, încît considerăm corturile noastre mai sigure decît zidurile, scuturile noastre mult mai potrivite la luptă față de armura lor. De aici rezultă că dacă vom fi învingători, îi vom ține în puterea noastră, iar de nu, dacă vom fi nevoiți să ne retragem, fuga este scăparea noastră. În cazul cînd, să zicem, vom hotărî o retragere, ne vom adăposti în adîncul ținuturilor mlăștinoase și în munți, unde ei nu vor fi în stare nici să ne găsească nici să ne prindă; să nu uităm că ei, împiedicați cum sînt de greutatea armurii, nu au posibilitatea nici să urmărească pe cineva, nici să fugă. Să presupunem însă că se vor dovedi capabili să scape; ei se vor refugia într-un loc care li s-a indicat de mai înainte, unde se închid întocmai ca în cuști¹¹. În toate aceste manevre slăbiciunea lor față de curajul nostru este neîndoielnică. Mai este însă ceva. Ei nu pot suporta ca noi nici foamea, nici setea, nici frigul, sau arșița, avînd nevoie de umbră, de adăpost, de hrană gătită, de vin și untdelemn. Dacă le lipsește ceva din toate acestea, sînt pierduți, în vreme ce noi, ca hrană, ne mulțumim cu orice, cu orice buruiană sau rădăcină. Orice suc este pentru noi ulei, orice fel de apă, vin, și orice copac, adăpost. Apoi, să nu uităm că aceste ținuturi ne sînt cunoscute ca în palmă, sînt aliatele noastre, în vreme ce lor le sînt vrăjmașe și necunoscute. Noi putem trece înot orice rîu, în pielea goală; ei, nu izbutesc să le treacă cu ușurință nici măcar folosindu-se de luntri. Să pornim dar împotriva lor, încrezători în steaua noastră!¹² Să le dovedim că ei nu sînt decît niște iepuri și vulpi, care încearcă să comande unor cîini și unor lupi¹³.

6 Pe cînd rostea aceste cuvinte dădu drumul din sîn unui iepure, ca și cum îndeplinea un act de divinație, și, cum iepurele o apucă în direcția cea bună, mulțimea adunată scoase un strigăt plin de bucurie. Bouduica atunci, ridicînd o mîna spre cer zise: „Adras-te¹⁴, îți aduc mulțumiri, și eu, femeie, te invoc pe tine, care ești tot femeie, eu, care domnesc nu peste hamalii din Egipt, așa cum a domnit Nitocris¹⁵, nici peste negustorimea assiriană, ca Semiramida (toate cîte le înșir, de la romani le-am învățat), nici peste romanii înșiși, cum mai înainte vreme făcut-au Messalina și apoi Agrippina (astăzi, și Nero, care deși are un nume de bărbat în realitate este o femeie; dovadă, cîntă din gură, se acompaniază la chitară și grija lui de căpetenie este să se gătească) — ci peste brittani, care sînt bărbați adevărați. N-or fi știind ei poate să practice agricultura sau meșteșugurile, dar au învățat ca nimeni alții arta războiului. La ei, toate bunurile sînt comune, tot comunitate consideră ei a fi copiii și femeile lor, care au aceeași inimă bărbătească¹⁶. Regină a unor astfel de bărbați și de femei — ție îți înalț rugile mele fierbinți, de la tine cer victoria, salvarea și libertatea împotriva unor oameni violenți, nedrepti, nesățioși, lipsiți de pietate, dacă mai pot fi numiți oameni cei ce se bălăcesc în apă încălzită, mănîncă bucate gătite cu îngrijire, beau vinul curat, care se freacă cu unsori înmiresmate și se culcă în așternuturi moi, care dorm alături de adolescenți, chiar și de tineri, sclavii unui cithared, ba încă a unui cithared prost. Facă-se de aici înainte ca această Neronis, această Domitia să nu mai domnească peste mine, nici peste voi, n-are decît să fie ea, cu cîntecele ei stăpîna romanilor (care merită pe deplin să fie robii unei atari ființe, dacă de atîta vreme îndură tirania ei); Tu însă, tu stăpîna noastră, facă-se să te afli mereu în fruntea noastră“!

7 După ce Bouduica le ținu acest discurs oamenilor ei, îi conduse împotriva romanilor care tocmai se găseau fără comandantul lor, Paulinus¹⁷, plecat într-o expediție împotriva insulei Mona, așezată nu departe de Brittaniam. Așa că Bouduica nu întîmpină nici o greutate să cucerească și să jefuiască două așezări ro-

mane¹⁸ — unde cum am spus — se petrecu un măcel de nedescris; pentru cei prinși de brittani n-a existat grozăvie care să nu fi îndurat. Dar iată cea mai crudă, cea mai bestială ispravă a brittanilor: ei au spânzurat (de subsiori) femeii, de cea mai nobilă origine, de cea mai înaltă distincție, cărora le-au tăiat sîni și i-au legat de gura victimelor, silindu-le să-i mănînce, pentru a asista la un asemenea spectacol. După aceea le-au tras în țepe ascuțite care le-au pătruns de-a lungul corpurilor. Și toate acestea se petreceau în timp ce ei aduceau sacrificii, stăteau la banchete, se dedau la tot felul de orgii atît în templele lor dar mai ales în pădurea consacrată Adrastei. Căci acesta era numele pe care ei îl dădeau Victoriei¹⁹, cinstită cu un cult cu totul neobișnuit.

8 Paulinus izbutise să potolească mișcările din Mona; cînd i se aduse la cunoștință nenorocirea petrecută în Brittaniam, se imbarcă imediat pentru a reveni din Mona. Prudent, n-a fost de părere să-și primejduiască de îndată oamenii într-o bătălie cu barbarii, de al căror număr și exaltare se temea. Socoti mai cuminte să amîne ciocnirea pentru un timp mai potrivit. Cum însă nu avea provizii și barbarii îl hărțuiau mereu — s-a văzut nevoit, în pofida părerii sale, să primească lupta. Bouduica, care avea la dispoziție aproape două sute treizeci de mii de oameni, își trecea trupele în revistă, suită pe un car și rînduia fiecare om la locul său în șirul de bătaie. Cît despre Paulinus, în imposibilitate de a-și prelungi prea mult formația de luptă (căci romanii nici chiar dacă s-ar fi rînduit om lîngă om tot n-ar fi ajuns să atingă lungimea liniilor dușmane, într-atît aceștia îi întreceau ca număr), pe de altă parte, neîndrăznind să primească lupta într-un singur loc, de teamă ca legiunile-i să nu fie decimate dacă ar fi fost împresurate de pretutindeni, își împărți armata în trei corpuri, pentru a putea lupta pe mai multe fronturi. El luă măsura de a strînge în rînduri dese fiecare corp, pentru a face cît mai dificilă dislocarea lor. Pe cînd își așeza oamenii, arătîndu-le dispozitivul de luptă, îi îmbărbăta, prin următoarele cuvinte:

9 „Haideti, tovarășii mei de luptă, haideti, romani, arătați-le acestor ciume de oameni în ce măsură, chiar cînd ne aflăm la nevoie, le sîntem superiori! Căci ar fi o mare rușine pentru voi dacă astăzi ar fi să pierdeți, lipsiți de glorie, cele ce cu puțin timp mai înainte le-ați dobîndit prin valoarea voastră războinică. De nenumărate ori, deși numărul vostru era în inferioritate față de cel de astăzi, voi, întocmai ca și părinții voștri, ați izbutit să învingeți adversari mult mai numeroși. Nu vă fie deci frică nici de puzderia dușmanilor, nici de răscoala care i-a adus pe cîmpul de luptă. Nu vă fie teamă, căci fără arme și fără disciplină de luptă n-au decît îndrăzneala nebuniei. Arderea unor așezări omenești nu spune nimic, căci ei nu le-au cucerit prin forță și nici după o bătălie, pe una au capturat-o prin trădare iar pe cealaltă pentru că fusese abandonată. Pentru aceste fapte răzbunați-vă, dați-le lecția ce-o merită, așa ca să știe cine sînt ei și cine sînteți voi, cei pe care i-au lovit pe nedrept“.

10 După ce vorbi astfel către unul din corpurile de soldați, se îndreptă spre altul, unde vorbi așa: „Iată tovarășii de arme, s-a ivit prilejul să vă arătați înflăcărarea și curajul. Dacă astăzi vă veți purta ca niște viteji, veți șterge amintirea pierderilor suferite. Dacă veți învinge pe acești brittani, nimeni altul nu va mai îndrăzni să se ridice împotriva voastră. Prin această singură bătălie veți întări stăpînirea voastră asupra celor ce avem acum și veți izbuti să cuceriți treptat și restul; toți camarazii voștri de arme, indiferent unde se află ei, însuflețiți de exemplul vostru, vă vor imita, iar dușmanii se vor teme de voi. Prin urmare, deoarece stă în puterea brațelor voastre sau să-i conduceți, în deplină securitate pe cei odinioară cuceriți sub stăpînirea romană de părinții voștri și pe cei cuceriți de voi înșivă, sau să vă treziți că ați pierdut toate aceste bunuri, ei bine, alegeți libertatea, alegeți supremația, bogăția, fericirea, dacă să vă vedeți ajunși pradă lipsei de inițiativă, într-o situație opusă“.

11 În sfîrșit, după ce vorbi astfel către cel de-al doilea corp, trecu la al treilea și rosti următoarele: „Ați auzit, cred, ce ne-au făcut acești blestemați, mai

bine zis ați și văzut unele din cele întîmplate. Așadar, nu vă rămîne decît să alegeți: vreți să aveți aceeași soartă și, mai mult chiar, vreți să fim cu totul alungați afară din Britania sau, odată victorioși, răzbnători ai morților ce-i avem, să dăm și tuturor celorlalte neamuri supuse un exemplu că știm să fim plini de înțelegere binevoitoare, dacă ne dau ascultare, dar și necruțatori, dacă este nevoie, în caz de revoltă nimicitoare. Mai înainte de toate, sînt incredințat că victoria va fi de partea noastră, că zeii nu pot fi decît cu noi (căci zeii, de obicei sînt de partea celor nedreptățiți); să fim conștienți de vitejia noastră strămoșească noi, romanii, noi cei care i-am învins pe toți ceilalți oameni prin virtuțile noastre războinice, prin experiența ce-am cîștigat-o (luați seama, aceștia, pe care-i vedeți, actualii noștri adversari, ne-am înstăpînit asupra lor, deoarece au fost inferiori în luptă), să fim conștienți de înalta noastră valoare (căci nu avem de-a face cu niște adversari oarecare, ci doar cu niște supuși, cărora le-am lăsat și libertatea, și orînduirea lor). În cazul cînd s-ar putea întîmpla ceva care să-mi dezmință așteptările — nu mă sfiesc să o spun — este mai bine să murim luptînd cu ardoare decît să cădem prizonieri și să ajungem să fim răstigniți, cu intestinele smulse, străpunși de țepușe înroșite în foc, să pierim opăriți cu apă clocotită, ca și cînd am fi ni merit în mijlocul unor bestii, care nu știu ce-i legea nici credința în zei. Sau învingem sau murim aici, pentru ca Britania să ne fie glorios mormînt, chiar dacă toți ceilalți romani vor ajunge să fie izgoniți. Trupurile noastre căzute, orice s-ar întîmpla, vor fi peste veacuri chezașie că noi sîntem stăpîinii ei⁴²⁰.

12 După aceste îndemnuri și altele asemănătoare, Paulinus dădu semnalul de luptă și bătălia începu, barbarii pornind cu urlete și cîntece amenințătoare, iar romanii în deplină liniște și ordine. Totul se desfășură astfel pînă ce oștile intrară în bătaia lăncilor. În acel moment, cum dușmanii înaintau cu prudență, romanii, pornind vijelios la atac, toți deodată, îi izbiră cu neasemuită vigoare și, în ciocnirea care a urmat, nu le-a fost greu să le spargă rîndurile. Cu toate acestea,

înconjurați de puzderia dușmanilor, erau nevoiți să facă pretutindeni față, așa că bătălia se înfățișa sub diverse aspecte: ici, ostașii ușor înarmați răspund loviturilor de săgeată ochite de adversari; dincolo, soldații greu înarmați înfruntă soldații greu înarmați; iată și luptele de cavalerie, în timp ce arcașii romani atacă neîncetat carele de război ale dușmanilor. Adevărul este că barbarii, năpustindu-se cu carele lor asupra romanilor, îi dădeau peste cap, în vreme ce ei înșiși, luptând fără platoșe, erau nevoiți să bată în retragere din cauza ploii de săgeți ce curgea asupra lor. Ici un călăreț doboră un pedestraș și invers, un pedestraș răstoarnă un călăreț. Pîlcuri de ostași romani alergau să atace carele brittanilor iar alte pîlcuri erau risipite de acestea. Unele unități de arcași erau nevoite să cedeze în fața presiunii dușmanului, altele, se apărau păstrînd distanța. Și toate acestea, se petreceau aidoma, nu într-un singur punct, ci în trei direcții, simultan. Într-un târziu, romanii învinseseră²¹. Mulți dușmani au fost măcelăriți, în toiul luptei, lângă căruțele lor, sau în pădurice; mulți alții au fost prinși de vii. O mare parte însă scăpară cu fuga și tocmai se pregăteau din nou de luptă cînd Bouduica muri, în urma unei boli. Jalea a fost de nedescris. Brittanii îi făcură funerarii cu deosebită măreție, însă, după moartea ei, ca și cum ar fi fost cu adevărat învinși, se risipiră care încotro. Iată însă îndeajuns despre evenimentele din Brittaniam. [Xiph. 158, 24—165, 20 R. St].

13 La Roma, Nero mai întîi o alungă pe Octavia 62 e.n. Augusta, pentru a fi pe placul concubinei sale, Sabina, iar apoi o ucise, cu toată împotrivirea lui Burrus, care-l oprise să o repudieze și care, într-o zi, îi spuse: „Dacă-i așa, dă-i înapoi și zestrea cuvenită, adică puterea imperială!“.

[Nero], îndrăgostit de Sabina, dorea să și-o facă soție legitimă. Dar Sabina, de teamă ca nu cumva Octavia să fie rechemată, născoci împotriva ei o acuzație de adulter și că ar fi practicat magie. În felul acesta la început reuși s-o exileze ca apoi s-o condamne la moarte (Zonaras, 11, 12, p. 477, 11—16 B)²².

Într-o zi, cînd Nero declară: „Sunt foarte hotărît să

mă despart de Octavia și să nu mai locuiesc cu ea“, Burrus i-a răspuns în mod foarte firesc: „Dacă-i așa, dă-i și zestrea ce a adus-o, adică imperiul, căci conducerea statului aparține tatălui ei“²³ [Petr. Patr. Exc. Vat. 53] Burrus îndrăznește să vorbească atât de deschis cu Nero încît acesta, într-o zi, rugîndu-l să-și spună pentru a doua oară părerea asupra unui lucru deja discutat, îi zise fără ocol: „Cînd o dată am spus ceea ce cred, nu mă mai consulta din nou“. [Xiph. 165, 20—28 R. St.]. Nero îl făcu să piară prin otrăvire, iar Tigellinus Sophonios²⁴, care-i întrecuse pe toți oamenii din timpul său prin desfrînarea și crimele odioase ce le săvîrșise a fost numit, împreună cu un coleg²⁵, în fruntea cohortelor pretoriene. [Xiph. 165, 28—31 R. St.]. Pe cît se știe, către acest Tigellinus a fost adresat un cuvînt devenit celebru, rostit de Pythias. Cum toți din preajma Octaviei, cu excepția Pythiadei, trecuseră de partea Sabinei, disprețuind-o pe Octavia pentru disgrația în care căzuse și lingușind-o pe cealaltă, pentru trecerea de care se bucura, singură Pythias, nu o trădă pe Octavia și nu îi dezamăgi încrederea, deși a fost supusă la chinuri amare. În cele din urmă strînsă cu ușa de Tigellinus, îl scuipe în față și îi zise: „părțile rușinoase ale trupului stăpînei mele, Tigellinus, sînt mai curate decît gura ta spurcată!“ [Xiph. 165, 31—166, 6 R. St.].

14 Nero, din nefericirea rudelor sale își găsea motiv de haz și glume ordinare. Pentru a se distra, porunci să fie omorît Plautus^{25bis}. Cînd i se aduse capul celui executat, zise: „Nu știam că avea un nas atît de lung!“, ca și cum l-ar fi cruțat dacă ar fi știut. Deși își petrecea, cum s-ar spune, toată viața prin taverne, interzise vînzarea mîncărurilor gătite, cu excepția legumelor și a fierturilor²⁶. L-a condamnat la moarte și pe Pallas, pentru că posedea o avere uriașă²⁷, prețuită la o sută de milioane de denari și pentru că era atît de vanitos, încît nu se obosea să spună oamenilor ce voia, nici să dea ordine sclavilor și libertilor săi, ci comunica totul în scris [Xiph. 166, 7—17 R. St., și Exc-Val. 245 (p. 689)].

64 e.n. 15 Nero ajunsese la un așa hal de nepăsare încît mîna caii prin oraș. Într-o zi, după ce în amfiteatru

fuseseră ucise animale sălbatice, umplu cercul pe neașteptate cu apă și reprezintă o luptă navală²⁸. Apoi, după ce apa a fost retrasă, urmă o întrecere de gladiatori. La urmă, umplind iarăși cercul cu apă, oferi un îmbelșugat banchet public²⁹. Tigellinus a fost numit organizatorul banchetului³⁰ ale cărui pregătiri s-au făcut cu o mare desfășurare de forțe; iată cam ce măsuri s-au luat: în mijlocul amfiteatrului, pe apă, s-au așezat mai întâi butoaie de lemn încăpătoare, dintre acelea pentru păstrat vinul, peste care s-au ținut planșe; de jur împrejur s-au ridicat taverna și case de prostituție. Nero, Tigellinus și oaspeții lor ocupau locurile din mijloc, ospătându-se din belșug, așezați pe covoare înmuiate în purpură și pe perne moi. În vremea aceasta, ceilalți toți beau și petreceau după pofta inimii, în taverna. Bărbații intrau în casele de prostituție și profitau de toate femeile, fără osebire, câte se aflau așezate acolo. Puteai găsi cele mai frumoase și mai distinse femei, sclave, femei libere, curtezane, fete tinere, femei căsătorite; printre ele se aflau nu numai fiice din popor, dar și vlăstare din cele mai nobile familii. Fiecare bărbat avea deplină libertate să-și aleagă femeia care-i plăcea, căci femeilor nu le era îngăduit să refuze pe nimeni. Așa că mulțimea, alcătuită din pleava societății, ghiftuită de băutură, se deda la cele mai josnice și mai oribile violuri; un sclav se bucura să-și posede stăpîna față de stăpînul lui, un gladiator dezonora o tînără fată în ochii părintelui ei. Desigur, s-au iscat și conflicte, lovituri, tărăboi mare nu numai din partea celor care încercau să intre, ci și din partea acelor care stăteau pe dinafară. Dintre aceștia numeroși au fost omoriți iar unele femei strivite la îngheșuală și sfișiate³¹.

[Cum mulți dintre cei care se adunaseră la Antium **68 e.n.** au pierit, Nero a făcut din asta o sărbătoare]. [Exc. Val. 246 (p. 689)].

16 După aceea, îi încolți dorința să pună în aplicare un plan pe care-l nutrise întotdeauna în minte, și anume să distrugă cât va mai fi în viață Roma în întregimea ei cît și imperiul³². Căci îl învidia, plin de admirație, pe Priam, de a fi asistat la pieirea patriei și a

regatului său. Așa că trimise pe ascuns câțiva oameni care, prefăcându-se beți sau gata să dea o lovitură pe undeva, începură să dea foc într-un loc, în două, în mai multe, împrăștiindu-se în diferite puncte ale capitalei. Locuitorii Romei rămaseră ca scoși din minți în fața nenorocirii, fără a fi în stare să-și dea seama de ce se petrece, nici de a lua măsurile de cuviință pentru a-i pune capăt. În fața ochilor, în auzul urechilor, se petreceau o sumedenie de lucruri de neînțeles. Nu puteai vedea altceva decât nesfirșite focuri, ca într-o tabără de luptă. Nu auzai alte vorbe decât „uite, arde colo! arde, arde și aici! unde, unde? cum? cine să fi pus focul? ajutor! ajutor!“ Toată lumea era pretutindeni pradă unei panici de nedescris. Unii, alergau într-o direcție, alții în alta, ca niște oameni prostiți. Câțiva, care săriseră să dea ajutor altora, erau înștiințați că și locuința lor arde. Alții nici nu apucau bine să audă că locuințele lor erau prada flăcărilor, când și aflau că rămăseseră fără nimic. Unii fugeau din case pe străduțele strâmte, străduindu-se să-și scape avutul, luptând din afară; alții, dimpotrivă, năvăleau din căile publice înăuntru, pentru a mai scoate câte ceva din interior. Nu auzai decât un nemărginit vaet și strigăt de groază din partea copiilor, a femeilor, a bărbaților, a bătrânilor, mergînd pînă într-acolo că nu mai puteai nici vedea, nici înțelege nimic din ce se petrece din cauza fumului gros și a zgomotului infernal. Din această pricină mai puteau fi văzute și persoane înmărmurite, cărora le pierise vocea, ca și cum ar fi fost lovite de paralizie. În tot acest timp, mulți care-și cărau mobilele, pentru a le adăposti, mulți alții care prădau bunurile altora, nu făceau decât să se ciocnească și să se înșele în privința lucrurilor cărate. Nu erau în stare nici să stea pe loc, nici să înainteze, împingeau și erau împinși, răsturnau pe alții și erau răsturnați. Mulți pieriră asfixiați, mulți zdrobiți în picioarele altora, în așa fel că se poate spune că n-a lipsit nici una dintre calamitățile care pot lovi pe oameni într-o asemenea catastrofă. Într-adevăr, nu era ușor să găsești un adăpost cît de mic și, dacă vreunul avea norocul să scape pe moment, dădea peste o altă pacoste, unde tot își găsea sfîrșitul pînă la urmă.

17 Această stare de lucruri nu dură o zi, ci mai multe zile și mai multe nopți. Nenumărate case au fost distruse din lipsă de ajutor, multe altele au fost incendiate chiar de cei care, chipurile, veneau să dea ajutor. Căci soldații, și printre ei și paza de noapte, n-aveau gândul decît la jaf și, în loc să stingă pîrjolul, îl ațîțau mai tare. În vreme ce astfel de lucruri și altele asemănătoare lor se petreceau în diferite locuri, vîntul începu să ridice pale de foc și să le ducă pe aripele sale spre restul locuințelor din toate cartierele orașului. Situația devenise atît de critică încît nimănui nu-i mai păsa de mobile, de casă, ci toată lumea, cîtă supraviețuise, strînsă într-un loc sigur, contempla cum arde Roma care prezenta aspectul unei insule sau a mai multor orașe incendiate deodată. Nimeni nu se mai gîndea la pierderile proprii, ci toți deplîngeau nenorocirea publică, aducîndu-și aminte că se mai întîmplase cîndva ca orașul, în mare parte, să fie în acelaș chip nimicît de celți³³.

18 În timp ce toți locuitorii Romei se aflau în această stare de spirit și mulți, înnebuniți de durere, se aruncau în mijlocul flăcărilor, Nero se urcă pe vîrfurile muntelui Palatin, de unde se putea zări aproape în întregime priveliștea incendiului și, îmbrăcîndu-și costumul de cithared, cîntă *Distrugerea Troiei* — pe cît zicea el — dar după ce se vedea, distrugerea Romei. Întregul oraș suferi un asemenea dezastru cum nicio dată n-a mai fost altul, nici înainte vreme, nici după aceea, afară de incendierea Romei pe vremea gallilor. Tot ținutul Palatinului, teatrul lui Taurus³⁴, două părți ale orașului cît mai rămăsese nevătămat, căzură pradă flăcărilor ca să nu mai vorbesc de cîți oameni pieriră. Nu există blestem pe care poporul să nu-l fi azvîrlit împotriva lui Nero, deși nimeni nu-i pronunța numele; dar oamenii acopereau cu cele mai grele blesteme pe cei care puseseră focul, cu atît mai înverșunat, cu cît erau agitați de amintirea unui oracol care circulase pe vremea lui Tiberius. Iată cum suna oracolul:

„Cînd de trei ori vor trece trei sute de ani,

Discordia va nimici pe cetățenii Romei“.

Nero, pentru a potoli spiritele, făcu o declarație prin

care spunea că aceste versuri nu se găsesc nicăieri; poporul însă, renunțând la acest oracol, începu să cînte un altul, pe care-l considera drept sibilin. Acesta suna așa:

„Ultimul dintre Aeneazi, care va domni, va fi ucigaș de mamă“... .

Și așa s-a și întîmplat, fie că această prevestire a oracolului va fi fost ea de origine divină, fie că mulțimea, inspirată de divinitate a găsit-o potrivită la starea de lucruri atunci actuală³⁵. Într-adevăr Nero a fost ultimul din familia Iuliilor, descendenți din Eneas, care a fost împărat. El a stors sume de bani imense, atât de la particulari cît și de la populațiile supuse, unele, samavolnic, sub pretextul incendiului, altele, chipurile, prin liber consimțămînt³⁶. Merse pînă acolo că suprimă pînă și pentru romani distribuțiile de grîne³⁷ [Xiph. 166, 17—169, 10 R. St.].

19 În timp ce lua toate aceste dispoziții, sosi o veste din Armenia și o ramură de laur pentru o nouă victorie³⁸. Corbulo³⁹, regroupînd legiunile împrăștiate și supunîndu-le la exerciții militare riguroase, de care se dezobișnuiseră, stîrni o profundă emoție la curtea lui Vologeses, regele parților, și la aceea a lui Tiridates, regele Armeniei, numai prin a prezenta sa la fața locului⁴⁰. Asemenea vechilor romani, Corbulo era un om excepțional nu numai prin neamul ilustru din care se trăgea, ci și prin vigoarea corpului și prin cumînțenia modului său de a judeca. Era deosebit de curajos, deosebit de drept și de fidel față de toți, prieteni sau dușmani. Acesta a fost motivul pentru care Nero hotărî să-l trimită în campanie în locul lui și să-i încredințeze o armată așa cum nu mai fusese încredințată încă nimănui. El era adînc convins de capacitatea lui Corbulo de a-i ține în frîu și de a-i supune pe barbari cît și de credința lui față de el, care-l împiedica să se răzvrătească. Și nu s-a înșelat nici într-o privință, nici într-alta. Corbulo, supără de fapt pe ceilalți romani doar într-un singur sens, și anume, doreau într-atîta de mult să fie văzut ca împărat în locul lui Nero, încît acesta era singurul lucru cu care, din nefericire, ei nu erau de acord [Xiph. 169, 10—25 R. St. și Exc. Val. 247 (p. 689)].

20 Prin urmare, acest Corbulo, după ce puse stăpînire fără lupte pe Artaxata, distruse oraşul că nu mai rămase piatră pe piatră. După aceea se îndreptă spre Tigranocerta, cruţîndu-i pe toţi cei care i se supuneau, cît şi pămînturile lor, pentru ca în schimb să radă fără milă bunurile celor care i se împotriveau. Izbuti deci să cucerească şi Tigranocerta, fără împotrivire. El mai îndeplini şi alte fapte strălucite, care-i aduseră multă faimă, printre care se număra şi izbînda de a-l constrînge pe Vologeses, personaj deosebit de temut, să ajungă la convorbiri şi la o înţelegere favorabilă intereselor demnităţii romane⁴¹. [Xiph. 169, 26—32 R. St.].

Vologeses înştiinţat că Nero împărţise Armenia între alţii, că Tigranes⁴² făcea prăpăd prin Adiabena, tocmai se pregătea să plece în campanie în Syria, împotriva lui Corbulo. Spre Armenia îi trimise pe Monobazos, regele adiabenilor, şi pe Monaises, cel al părţilor. Aceştia îl închiseră pe Tigranes în Tigranocerta. Cum însă asediul nu pricinuia nici un fel de neplăcere celor încercuiţi, mai mult chiar, de cîte ori asediatorii încercau un asalt erau respinşi de Tigranes şi de romanii care se aflau alături de el, cum Corbulo, pe de altă parte, veghea cu străşnicie la fruntariile Syriei, Vologeses renunţă la operaţiile militare şi la pregătirile sale de război. Trimiţînd o solie la Corbulo, obţinu o amîinare, cu condiţia să trimită la Nero alţi parlamentari pentru a duce tratative, să ridice de îndată asediul şi să-şi evacueze trupele din Armenia. Nero nu-i dădu atunci nici un răspuns limpede, şi îl trimise pe Lucius Caesennius Paetus în Cappadocia, pentru a împiedica orice mişcare de răscoală.

21 Atunci cînd Vologeses avu o ciocnire cu cei din Tigranocerta şi îl respinse pe Paetus, care sosea în ajutor, urmărindu-l în retragerea lui precipitată, făcu prăpăd mare printre ostaşii garnizoanei lăsate în urmă de Paetus în regiunea munţilor Taurus şi, prinzîndu-l din urmă, îl închise la Rhendea, nu departe de fluviul Arsanias⁴³. Şi poate s-ar fi întors fără nici o ispravă (căci nu prea avea cum să se apropie de zidurile fortificaţiilor, deoarece ducea lipsă de soldaţi greu înar-

mați. Sosit fără aprovizionare, nu cum se obișnuiește, ducea lipsă de alimentele necesare îndeosebi unui număr atât de mare de trupe) dacă Paetus temîndu-se de săgețile zvîrlite de oamenii lui Vologeses, care ajungeau pînă în tabăra sa de luptă cît și de cavaleria ce-și făcea pretutindeni apariția, n-ar fi trecut la propuneri de încetare a luptelor și n-ar fi consimțit să încheie un tratat. Așa că se angajă prin jurămînt să părăsească întreg teritoriul Armeniei care urma să fie încredințat de Nero lui Tiridates. Regele părților deci, mulțumit de aceste rezultate, și închipuindu-și că va controla curînd întreg ținutul fără nici o greutate, dacă urma să facă romanilor un imens serviciu, aflînd totodată de apropierea lui Corbulo pe care Paetus îl chemase în ajutor înainte de a fi încercuit, îngădui ca romanii să părăsească locul asediat după ce în prealabil obținuse ca ei să-i construiască un pod peste apa fluviului Arsanias. Nu că ar fi avut nevoie de acest pod (doar cînd venise trecuse fluviul prin vad), dar din simpla ambiție a sa să le arate el romanilor că este mai puternic decît ei. Așa că, nici la întoarcere nu-și trecu trupele peste pod, ci îl trecu numai el singur, suit pe un elefant, iar restul oamenilor se retraseră așa cum, veniseră.

22 Abia se perfectase înțelegerea că, iată, Corbulo, printr-un marș forțat, extrem de rapid, a și sosit pe malurile Eufratului, unde s-a oprit. Cînd cele două armate romane s-au întîlnit una cu alta, diferența dintre taberele militare și comandanții lor era de la cer la pămînt. Unii, plini de bunăvoie și strălucind de bucuria marșului ce-l făcuseră, ceilalți, amărîți, ca vai de ei, rușinați de tratatul încheiat. Cît despre Vologeses, el îl trimise la Corbulo pe Monaises⁴⁴ cu pretenția să părăsească linia de întărire ce-o construisese în Mesopotamia. Numeroase tratative avură loc chiar pe podul de pe Eufrat, al cărui mijloc fusese tăiat. Corbulo își luă angajamentul să părăsească ținutul dacă regele părților înțelegea să nu se mai amestece în treburile Armeniei. Și una și alta din condiții au fost respectate. Înțelegerea a durat pînă ce Nero pus la curent cu cele întîmplate, răspunse oficial în cursul audienței unor

soli ai lui Vologeses — pe care regele îi trimisese pentru a doua oară la Roma — că este dispus să cedeze Armenia lui Tiridates, dacă acesta ar veni personal la Roma, Apoi, după ce-i luă comanda lui Paetus și împraștie ici și colo unitățile pe care acesta le avusese, îl însărcină iarăși pe Corbulo cu conducerea operațiilor de război împotriva parților. Intenția lui fusese să preia personal comanda, dar, deoarece căzuse în timpul unui sacrificiu, nu mai îndrăznise să plece și rămase la Roma [Exc. U^R 12 (p. 392)].

23 Așa că, fătăș, Corbulo se pregătea să ducă mai departe campania împotriva lui Vologeses. Ceva mai mult, îi trimise un centurion pentru a-l soma să părăsească ținutul. Pe ascuns însă îl sfătua să-l trimită la Roma pe fratele său⁴⁵ și izbuti să-l hotărească, dat fiind că forțele ce le avea la dispoziție păreau a fi superioare celor ale regelui. Corbulo și Tiridates se întâlneau deci la Rhandea, localitate asupra căreia căzuseră de acord și care avea o dublă semnificație pentru rege. Rhandea amintea de încercuirea romanilor și de bunăvoința ce le-o arătase atunci când convenise să le dea drumul după ce vor fi capitulat; pentru Corbulo, dorința de a șterge fără urme rușinea pe care romanii o suferiseră mai înainte vreme. Și adevărat, această întâlnire nu a fost o simplă întrevedere pentru a se purta discuții. S-a înălțat un pedestal înalt, pe care a fost ridicat bustul lui Nero. Tiridates, de față fiind mulți armeni, parți și romani, înaintă spre imaginea împăratului și îngenunchie. Apoi, după ce oferi sacrificii și adresă niște rugi fierbinți, își scoase diadema de pe cap și o așeză pe bustul împăratului. Monabazos și Vologeses se îndreptară spre Corbulo și îi dădură ostatici. Nero, în virtutea acestor succese, a fost proclamat *imperator* de mai multe ori și obținut triumful împotriva obiceiului consacrat prin lege. [Exc. U⁶ 39 (p. 391)]. Deși Corbulo ar fi putut să se proclame împărat, ținându-se seama de marea autoritate și de gloria, deloc neînsemnată ce și-o câștigase, deși ar fi putut, repet, să facă foarte ușor acest lucru, deoarece Nero era profund detestat, în vreme ce acțiunile lui, în ansamblul lor, erau admirate cu ardoare, ei bine, n-a făcut-o. Corbulo nici n-a

încercat vreo mișcare împotriva conducerii centrale nici n-a fost acuzat de vreo asemenea intenție⁴⁶. Dimpotrivă, conduita lui era într-atît de moderată încît, fără să-i ceară nimeni, îl trimise la Roma pe ginerele său Annius⁴⁷, care era totodată locotenentul său, sub cuvînt că îl însoțește pe Tiridates, în realitate ca un fel de garanție voluntară pentru Nero. Cei de la Roma erau atît de convinși că generalul nu va face nici un fel de complot încît ginerele său primi consulatul fără măcar să fi fost înainte vreme praetor. [Xiph. 169, 32—170, 4 R. St. și Exc. Val. 248 (p. 689 și urm.)].

24 Dimpotrivă, Seneca, precum și Rufus, prefectul gărzilor pretoriene, și alături de ei alți cetățeni iluștri, puseră la cale o conjurație împotriva lui Nero⁴⁸. Ei nu mai puteau îndura nici degradarea la care ajunsese împăratul, nici desfriul și cruzimea fără margini ce-o dovedea. Intenția lor era să se elibereze ei înșiși de aceste rele și să-l elibereze și pe el, dacă s-ar fi putut după cum mărturisiră deschis, în fața lui Nero, centurionul Sulpicius Asper și tribunul Flavius Subrius, amîndoi ofițeri care făceau parte din găzile pretoriene. Primul, întrebat asupra motivelor care-l făcuseră să participe la conjurație, a răspuns: „N-aveam nici un alt mijloc să te ajut efectiv“; iar Subrius îi zise: „Pe nimeni n-am iubit și n-am urît mai mult decît pe tine. Te-am iubit, în speranța că vei fi un împărat bun; dar te-am urît văzîndu-te că faci asta și asta, căci nicicînd n-aș putea deveni sclavul unui conducător de care sau al unui cithared“. Conjurația fiind așadar descoperită, cei care fuseseră amestecați au fost condamnați la moarte și, pe lîngă ei, mulți alții. Orice manifestare de bucurie, orice semne de întristare, orice vorbă, orice geșt care puteau fi interpretate în sens de atitudine ostilă, constituiau prilej de denunț luat în considerare. Într-adevăr, nu exista acuzație, oricît de mincinoasă, care să nu apară veridică în lumina isprăvilor lui Nero. Așa că prietenii necredincioși și sclavii anumitor cetățeni apărură atunci ca ciupercile în postura de denunțator. Căci, dacă prudența făcea să te ferești față de străini și de dușmani, n-aveai cum să te ferești de cei cu care trăiai în casă.

25 Ar fi mult prea mult să pomenesc toate victimele, dar, în ce îl privește pe Seneca, el era dornic ca soția să-l însoțească în moarte, spunându-i că a învățat-o destul să știe cum să disprețuiască moartea și cum să-și dorească sfârșitul zilelor odată cu el⁴⁹. Așa că puse să i se deschidă și ei vinele, odată cu el. Cum însă moartea lui Seneca a fost destul de lentă, și soldații fură nevoiți să-i grăbească sfârșitul, Paulina a fost salvată, căci el muri înaintea ei. Cu toate acestea, Seneca nu-și deschise vinele mai înainte de a fi terminat corectura unei cărți la care lucrase și de a nu fi depus alte scrieri ale sale în loc sigur, căci se temea să nu fie distruse, dacă ar fi ajuns în mâinile lui Nero. Așa se sfârși Seneca, deși renunțase, pentru așa-zise motive de sănătate să mai fie consilierul împăratului și îi lăsase toată averea sa, chipurile pentru a servi la ridicarea monumentelor edilitare. Ceva mai târziu, au fost dați pradă morții și frații lui Seneca.

26 Cît despre Thrasea și Soranus⁵⁰, care prin familia din care se trăgeau și prin averea ce-o aveau, cît și prin nenumăratele lor calități dețineau unul din primele locuri în societatea timpului, ei n-au fost puși sub acuzare că ar fi participat la complot, însă moartea li s-a tras tocmai de la aceste privilegii ale soartei. Filosoful Publius Egnatius Celer depuse mărturie mincinoasă împotriva lui Soranus⁵¹. Din cei doi bărbați care-l însoțeau, Cassius Asclepiodotus din Niceea și Egnatius din Berytos, Asclepiodotus, departe de a spune ceva rău împotriva lui Soranus, dimpotrivă, depuse numai mărturii favorabile, din care reieșea ținuta impecabilă a celui acuzat. Urmarea a fost că s-a trezit exilat, dar mai târziu a fost rechemat sub Galba⁵². Publius Egnatius, ca preț al denunțurilor sale calomnioase, primi bani și onoruri, întocmai ca mulți alții care făcuseră același lucru și, ulterior, a fost izgonit din Roma. Soranus, prin urmare, pus sub falsă învinuire de a se fi ocupat de practici de magie prin mijlocirea fiicei sale⁵³, deoarece pe cînd Nero fusese bolnav adusese un sacrificiu, s-a sinucis; Thrasea însă acumula mai multe păcate: nu frecventa regulat ședințele Senatului, nu era de acord cu decretalele ce se dădeau,

nu asista la audițiile în care Nero apărea ca cithared nici nu se preocupase să aducă jertfe divinei sale voci, așa cum făcuseră ceilalți, nici nu organizase vreun spectacol, deși la Patavium, locul lui de baștină, reprezentase o tragedie cu subiect din istoria ținutului cu prilejul unei sărbători care se ținea odată la treizeci de ani⁵⁴. După ce și-a deschis vinele, întinse mâna și grăi: „Ție, Iupiter Liberatorul, ție îți ofer această libație a singelui meu!”⁵⁵.

65 e.n. 27 Ce să te mai miri de astfel de acuzații când un cetățean care locuia aproape de For și ținea cu chirie niște ateliere unde și primea din când în când niște prieteni, sau un altul, care deținea o imagine a lui Cassius, ucigașul lui Caesar, au fost judecați și condamnați la moarte? Iunius Torquatus, descendent din Augustus, căzu victima unei acuzații cu totul neobișnuite. Cum cheltuia nebunește, fie că așa îi era firea, fie că o făcea dinadins, ca să nu mai fie prea bogat, își risipea averea cu amîndouă mîinile. Nero atunci pretinse că Torquatus năzuia la ce era al altuia, dacă avea el atîtea dorinți de satisfăcut și, ca urmare, îl acuză fără nici un temei, că aspiră să-i ia tronul! Merită să fie amintită o femeie numită Epicharis⁵⁶; făcînd parte din conjurație și cunoscînd toate amănuntele, ea n-a făcut nici o mărturie cu toată oroarea torturilor la care o spusese Tigellinus. Cine ar mai putea oare povesti toate consecințele funeste ale acestui complot sau cîte sume de bani s-au dat pretorienilor ca recompensă sau ce onoruri excesive au fost decretate în cinstea lui Nero și a altor prieteni de-ai lui? Filosoful Musonius Rufus⁵⁷ a fost exilat tot în această împrejurare iar Sabina a murit chiar din cauza lui Nero: era însărcinată și el dăduse cu piciorul în ea, fie intenționat, fie din greșeală⁵⁸. [Xiph. 170, 4—172, 1 R. St.].

28 Această Sabina trăia într-un asemenea lux încît, din cîteva cuvinte, se va înțelege ce vreau să spun; catîrele care-i trăgeau carul aveau hamuri de aur iar în fiecare zi se mulgeau cinci sute de măgărițe care fătaseră pentru ca ea să-și poată face baia în lapte de măgăriță⁵⁹. Avea o grijă extremă pentru înfățișarea și strălucirea corpului ei și, din această cauză,

negăsindu-se tocmai pe plac într-o zi cînd se admira în oglindă, declară că dorește mai bine să moară înainte de a-și pierde frăgezimea. Nero o regretă atît de mult încît în primele zile după moartea ei, aflînd că există o femeie care-i semăna destul de mult, porunci ca aceasta să-i fie adusă de îndată și o opri lîngă el. Ceva mai tîrziu castră un tînăr libert, pe care-l chema Sporus, deoarece și acesta semăna cu Sabina. În rest, trăia cu el ca și cum ar fi fost o femeie și, cu trecerea timpului se și căsătorii cu el, deși mai era o dată căsătorit cu un alt libert, Pythagoras⁶⁰, ba îi și constituie zestre prin contract. Nunta a fost sărbătorită public atît de romani cît și de populațiile supuse. [Dar toate acestea s-au petrecut mai tîrziu. Pentru moment — după cum am spus — multă lume a fost ucisă, mulți alții însă, care și-au scăpat pielea dînd bani grei lui Tigellinus au fost puși în libertate. *Exc. Vat.* 250 b (p. 690)]. Atunci cînd Nero îl luă în căsătorie pe Sporus, bărbat castrat, cineva din anturajul lui de la Roma care-i era prieten intim și om cult, căci studiasse filosofia, cînd a fost întrebat dacă este de acord cu această căsătorie și coabitare, a răspuns: „Ai toată dreptatea, Caesar, să locuiești cu astfel de femei. Măcar dacă tatăl tău ar fi avut același gust și ar fi locuit cu o asemenea soție!” prin aceste cuvinte vrînd să spună că dacă s-ar fi întîmplat așa ceva, Nero nu s-ar mai fi născut, iar statul roman ar fi fost scutit de mari nenorociri. [Petrus Patr., *Exc. Vat.* 63 (p. 213 A. Mai)].

29 Nero, printre alte lucruri ridicole pe care le făcea, coborî odată în orchestra teatrului, în văzul publicului⁶¹, și citi cînturile unui poem al cărui autor era, despre ruina Troiei⁶². Cu acel prilej avură loc — ca și pentru celelalte isprăvi ale sale — numeroase sacrificii. Nero se pregătea să scrie în oînturi epice întreaga istorie a Romei și se frămînta tot gîndindu-se la ansamblul compoziției, la numărul potrivit al cărților, consultîndu-se, între alții, cu Annaeus Cornutus⁶³, personaj pe acea vreme foarte stimat pentru știința lui. Puțin a lipsit însă ca filosoful să nu fie omorît. A scăpat cu exilul într-o insulă, deoarece, pe cînd alții apreciau că Nero ar fi trebuit să scrie patru sute de

cărți, el spusese că era prea mult, și că nimeni nu va citi așa ceva. Apoi, cînd i s-a replicat că filosoful Chrysippos, pe care Cornutus îl lăuda și căuta să-l imite, scrisese doar mult mai multe lucrări, el a răspuns: „Da, dar scrierile lui sînt de folos pentru viața omenească!“. Cornutus, deci, a fost pedepsit cu exilul pentru acest răspuns: cît despre Lucan, i se interzise să mai scrie versuri, deoarece erau mult prea admirate.

1 Consulatul lui Caius Telesinus și al lui Suetonius **66 c.n.** Paulinus se remarcă printr-un fapt deosebit de strălucit și prin altul deosebit de rușinos. Nero luă parte la un concurs de citharedie iar Menecrates, profesorul lui de citharedie, compunându-i o odă triumfală, participă și la o cursă de care. Tot acum Tiridates sosi la Roma, aducînd cu sine nu numai pe proprii săi copii, ci și pe cei ai lui Vologeses, ai lui Pacorus și ai lui Monobazos¹. Traversarea pe care o făcură prin toate ținuturile de la Eufrat la Roma a fost un fel de marș triumfal.

2 Tiridates era pe atunci în floarea vîrstei și a frumuseții, un om deosebit prin neamul din care se trăgea și prin modul lui de a gîndi. El era înconjurat de toată solitudinea și de tot protocolul convenit unui rege. Îl însoțeau trei mii de cavaleri parți și afară de aceștia numeroși cavaleri romani. Orașele îi primeau împodobite de sărbătoare iar populația îi aclama plină de voieșie. Tot ce era necesar întreținerii acestui cortegiu era gratuit, așa că se cheltuia zilnic pe seama tezaurului public cam două milioane de denari². Și asta a ținut tot așa cam nouă luni de zile, adică tot timpul cît a durat călătoria³. Regele a mers pretutindeni numai călare, pînă în Italia, iar alături de el călărea soția lui, care purta pe cap în loc de obișnuitul acoperămint al părului un coif de aur, pentru a nu fi văzută altfel decît după moda patriei ei. În Italia însă călători în echipaje anume trimise de Nero și îl întilni la Neapole, după ce străbătuse Picenum. Cu toate acestea, refuză să-și depună sabia pe care-o purta mereu, deși primise acest ordin, mulțumindu-se să o bage în teacă. Nu pregetă însă să pună genunchiul la pămînt, să-și încrucișeze mîinile și să-l numească pe Nero stăpîn și zeu adorat⁴, în fața căruia se închină. [Exc. Vat. 65 (p. 213 Mai)]. Tiridates înmîină lui Nero sabia sa spunîndu-i că o va relua la plecare.

3 Nero, plin de încântare față de această atitudine, îl primi cu toată bunăvoința și organizează la Puteoli lupte de gladiatori în cinstea lui. Pentru organizarea jocurilor a fost numit libertul Patrobius. Se desfășură un asemenea lux și se făcură asemenea cheltuieli încît, într-o zi, în arenă intrară numai etiopieni, bărbați, femei și copii. Se cuvenea pentru atîta osteneală ca Patrobius să fie răsplătit cu o anumită cinstire...* Tiridates, de pe locul unde era așezat, ochi cu săgeata animalele sălbatice din arenă și, dacă ar fi să dăm crezare celor ce se spun, el nimeri și ucise dintr-o lovitură doi tauri deodată.

4 Nero, după aceea, îl conduse la Roma și îi prinse diadema de frunte. Tot orașul era împodobit cu lumini și ghirlande de flori. Peste tot mulțimea se înghesuia dar aglomerația umplea mai ales Forul. Mijlocul mării piețe era ocupat de cetățenii romani așezați în rînduri strînse, îmbrăcați în alb și ținînd în mîna crengi de laur, iar restul, de soldați în ținută militară atît de strălucitoare, încît armele și insignele lor străfulgerau în soare. Zidurile de cărămidă ale clădirilor nici nu se mai vedeau de ciorchinii omenești care parcă erau prinși de ele. Odată pregătirile încheiate în noaptea precedentă, Nero își făcu intrarea în For în faptul zilei, îmbrăcat cu toga triumfală și însoțit de întreg Senatul și de garda pretoriană. Se urcă pe tribunal unde se așeză pe *sella curulis*. După aceea, Tiridates și cei din suita sa parcuseră fișia liberă dintre șirurile de soldați așezate în dreapta și în stînga și, odată sosiți la picioarele tribunalului, i se închinară împăratului căzînd în genunchi, ca și prima oară.

5 Cum în acel moment mulțimea scoase un uriaș strigăt, Tiridates se emoționează așa de tare încît, pentru cîteva clipe, rămase fără voce, ca un om pierdut. Totuși, cînd liniștea se restabili prin strigătele oamenilor de ordine, el își recăpătă calmul și, printr-un mare efort de voință pentru a-și înfrînge mîndria, se supuse împrejurării și interesului, fără să-și mai facă cînstie ce scrupule pentru cuvintele umilitoare pe care

* Textul este neclar, dar nu există lacună.

avea să le rostească, față de ceea ce avea de câștigat⁵. Iată cuvintele pe care le spuse: „Eu, stăpîne, descendent din Arsaces, fratele regilor Vologeses și Pacorus, sînt robul tău. Am venit la tine, tu, care ești zeul meu, am venit să te ador ca pe Mithra. Firul ursitei mele de aici înainte de tine va fi tors. Pentru mine tu ești și Ursita și Norocul“. Nero îi răspunse: „Bine-ai făcut să vii în persoană aici ca să te bucuri, de față fiind, de prezența mea. Moștenirea pe care tatăl tău nu ți-a lăsat-o, pe care frații tăi, deși ți-au dat-o, n-au fost în stare s-o apere, iată, eu ți-o dăruiesc! Te fac rege al Armeniei pentru a dovedi, ție și lor, că îmi stă în putere să iau și să dau regate⁶!“ După aceste cuvinte îl pofti pe rege să urce pe un podium care fusese special construit în acest scop în fața tribunalului și, cînd Tiridates se așeză la picioarele sale, Nero îi puse diadema pe cap. Atunci, din mii de piepturi izbucniră cele mai diferite strigăte de bucurie.

6 În virtutea unui decret al Senatului s-au organizat și reprezentații dramatice. Teatrul în întregime, nu numai scena, pe tot perimetrul lui interior era aurit, precum și toate obiectele cîte se găseau în el. De unde și acea faimoasă zi și-a căpătat numele de „ziua de aur“. Vălurile subțiri întinse pe sus ca să oprească arșița soarelui erau muiate în purpură și în mijlocul acestei tente se afla brodat portretul lui Nero, conducînd un car, în jurul căruia străluceau stele de aur⁷. Acesta era cadrul în care se desfășura festivitatea și, evident, s-a dat și un banchet îmbelșugat. Nero, cu acest prilej conduse un car de curse îmbrăcat în costumul verzilor⁸ iar pe cap își puse un fel de cască specifică vizitiilor. Tiridates, clocotea de indignare cînd îl vedea, în vreme ce pentru Corbulo nu găsea decît cuvinte de laudă⁹. Pe Corbulo nu-l aproba numai pentru un singur lucru, și anume că accepta să servească un asemenea stăpîn. Regele nu-și ascunse părerile nici față de Nero, ci îi spuse într-o zi: „Stăpîne, ce bun sclav ai în persoana lui Corbulo!“ Dar Nero nu înțelese tîlcul cuvintelor lui Tiridates. În alte privinți însă regele nu umbla decît cu lingușiri și cu o supușenie plină de umilință, ceea ce-i aduse tot soiul de daruri

a căror valoare, pe cât se spunea, se urca la peste cincizeci de milioane de denari, precum și aprobarea de a reconstrui Artaxata¹⁰. În vederea acestei reconstrucții regele luă cu sine de la Roma un mare număr de meșteri, unii trimiși de Nero, alții angajați pe bani. Corbulo însă nu le îngădui la toți acești lucrători să intre în Armenia, ci numai la aceia trimiși de împărat. Și această decizie contribui ca Tiridates să-l admire și mai mult, în vreme ce pentru Nero resimțea un dispreț tot mai profund.

7 Tiridates nu mai făcu drumul de întoarcere pe unde venise, adică prin Illyria și apoi peste marea Ionică, ci pluti direct spre Dyrrachium. El vizită orașele Achaiei, rămânând adînc impresionat de puterea imperiului roman și prin acest aspect pe care nu-l cunoștea, anume măreția și frumusețea localităților văzute. Tiridates, după ce ridică din nou Artaxata, îi dădu numele de Neronia. Cît despre Vologeses, acesta refuză cu îndărătnicie să meargă la Nero, în pofida unor repetate invitații și, cum era mereu plictisit cu chemarea la Roma, sfîrși prin a-i răspunde: „Îți este mult mai ușor decît mie să străbați atîta întindere de mare. Iată de ce, dacă vei veni cîndva în Asia, atunci am putea cădea de acord asupra locului unde ne putem întîlni pentru a discuta.“ Cam așa îi scrise regele părților lui Nero, în cele din urmă. [Xiph. 175, 26—31 R. St. și Exc. UR 13].

8 Nero, deși infuriat pe conduita lui Vologeses, nu porni la drum pe mare pentru a-l înfrunta, cum nu porni nici împotriva etiopienilor sau împotriva celor de la Porțile Caspice¹¹, așa cum intenționa. Dîndu-și seama că aceste expediții cereau timp și multă osteneală, se mîngîie cu gîndul că populațiile locale aveau să se supună de la sine¹². Așa că trimise în ambele părți doar observatori. Apoi trecu în Grecia¹³, nu însă ca Flamininus¹⁴, nici ca Mummius sau ca Agrippa sau Augustus, strămoșii săi, ci trecu pentru a participa la alergări de care, la concursuri de citharedie, la întreceri cu crainicii și pentru a juca ca actor în diferite tragedii. Roma nu-i mai ajungea, nici teatrul lui Pompeius, nici ciroul cel mare, ci simțea nevoia, după cîte

declara el — „să iasă“ din hotarele Italiei, să devină *periodonikes*¹⁵. Nero ducea cu sine nu numai o întreagă ceată de *augustani*, dar și o adevărată armată de tot felul de oameni, atât de numeroasă, de parcă ar fi fost recrutată pentru o expediție sau parcă ar fi fost vorba de cucerirea Partiei sau a altor populații¹⁶. Erau însă soldați așa cum se cuveneau să fie în slujba lui Nero; în loc de arme, purtau lire, arcușuri, măști și coturni. Desigur, Nero obținut victorii potrivite pentru o asemenea armată, desființându-l pe un Terpnos, pe un Diodoros sau un Pammenes, de parcă s-ar fi acoperit de gloria de a-i fi învins pe un Filip, pe un Perseu sau pe un Antiochos. Așa se explică, fără doar și poate, de ce l-a silit pe faimosul Pammenes, vestit pe vremea lui Caius, să intre în concurs, deși foarte bătrîn, numai pentru a-i pîngări statuile după ce l-a învins.

9 Și încă, dacă s-ar fi mulțumit cu aceste singure 67 e.n. năzdrăvănii, ar fi stîrnit numai rîsete, deși la drept vorbind cine ar fi putut răbda să asculte, nu mai zic să vadă, cum un roman, un senator, un patrician, un mare pontif, un împărat, un Augustus, se înscria pe lista concurenților, își exercita vocea, studia anumite cîntece, lăsa să-i crească pletele și își rădea barba? Nero își ridică mantia cînd concura la alergări, mergea cu unul sau doi însoțitori, privea mereu de sus la adversarii săi cărora le adresa fără încetare cuvinte ce-i întăriteau. În fața agonothetilor și a mastigoforilor însă tremura de frică și le dădea bani pe ascuns pentru a nu fi pedepsit prin lovituri de bici atunci cînd greșea¹⁷. Toate acestea le făcea pentru ca, învingător în concursurile de citharedie, de tragedie, de strigări ale crainicilor, să fie învins în concursul în care deținea rolul de Caesar! Ce proscricție mai groaznică oare decît aceea în care Sulla i-a proscris pe alții, iar Nero s-a proscris pe sine? Ce victorie mai ridicolă decît aceea prin care, încununat cu frunze de măslin, de laur sau de pătrunjel verde sau de pin¹⁸, și-a pierdut propria-i coroană civică? Cum să nu deplîngi aceste fapte de om nebun cînd, suindu-se pe coturni, cădea de la putere și cînd punîndu-și pe față masca tragică

reuşea să nimicească demnitatea de conducător ce-o deţinea? Pe scenă juca roluri de sclav fugit, pus în lanţuri, de bătrîn orb, dus de mîină, de femeie însărcinată, de femeie care naşte, de nebun, de fugar, dat fiind că-i întruchipa adesea pe Oedip, pe Thyestes, pe Heracles, pe Alcmeon şi pe Orestes*. Purta măşti care reprezentau toate aceste personaje de tragedie, dar şi măşti care reproduceau propriul său chip; pentru rolurile de femeie însă arbora numai chipul Sabineii, pentru ca în acest fel ea, pînă şi moartă, să participe la petrecerile lui. Întocmai ca toţi cei care sînt actori îşi lua rolurile în serios, recitînd şi jucînd conştiincios, mimînd suferinţa. Numai atunci cînd rolul o cerea, era înlăntuit cu lanţuri de aur, căci, pe cîte se credea, un împărat al romanilor nu se cuvenea să fie pus în lanţuri de fier.

10 Iată însă că toţi, dar mai ales soldaţii care-l priveau cu proprii lor ochi, nu numai că-l răbdau, ci îl şi laudau. Ei îl numeau, afară de numele obişnuite ce i se dădeau, Pythionicul, Olympionicul, Periodonikes şi Pantonikes, amestecîndu-i titlurile, evident, cele neoficiale cu cele oficiale, aşa că la fiecare din aclamaţiile lor numele de Caesar şi acela de Augustus ajungeau să fie pronunţate abia pe la sfîrşit¹⁹. Nimeni n-ar fi îndrăznit să deplîngă o asemenea nenorocire, nici să-şi arate resentimentul. Cu toate acestea, un simplu soldat, văzîndu-l încărcat cu lanţuri, s-a înfuriat şi a alergat să-l dezlege. Un altul, întrebînd ce face împăratul, răspunse: „naşte“, căci Nero interpreta rolul Canacei. Nici unul însă nu întreprinse o acţiune demnă de un roman, căci Nero le dădea soldaţilor atîţia bani încît aceştia abia aşteptau să-l vadă cum îndeplineşte toate năzbitiile pe care le făcea, ca să primească şi mai mult. [Xiph. 175, 31—177, 10—16. R. St.]

11 Şi cu toate acestea dacă s-ar fi mărginit numai la atît, acţiunile lui Nero ar fi fost considerate ruşinoase, infamante, însă lipsite de primejdie. Adevărul este însă că în toată Grecia aduse după sine numai

* Iuvenal VIII, 228 adaugă: Antigona şi Melanippe.

ruină și jale, ca într-un adevărat război, deși îi dăruise libertatea²⁰! Făcu o mulțime de victime, bărbați, femei, copii. Mai întâi, dădu ordin ca urmașii și libertății celor condamnați la moarte să-i lase jumătate din avere. Apoi, îngădui condamnaților înșiși să-și facă testamentele, pentru a nu se crede că își pierdeau viața din cauza bogățiilor lor (oricum, el punea mâna pe toată averea sau pe cea mai mare parte din ea); iar dacă Nero, sau chiar Tigellinus, primeau prin legat testamentar mai puțin decât sperau, atunci testamentul nu mai avea nici o valoare pentru urmași. Cu trecerea vremii însă împăratul își însuși în întregime averile celor condamnați iar pe copiii lor, fără excepție, îi exilă în virtutea unui singur decret. Cum nici asta nu-l satisfăcea, nimici multe vieți omenești și din rîndul celor exilați. Nimeni n-ar putea să țină cont cîți cetățeni fură spoliați de averile lor, fiind încă în viață și cîte ofrande depuse în temple fură ridicate, chiar și din templele de la Roma. Purtători de știri scrise²¹ alergau de colo pînă colo neanunțînd nimic altceva decît numele celor uciși sau ale celor care muriseră de moarte bună; căci în afară de mesajele de la împărat, nu se mai primea nici o altă știre de ordin particular. Nero luase cu sine numeroși cetățeni de prim rang, ca și cînd ar fi avut nevoie de prezența lor, dar în realitate, ca să-i piardă.

12 Între timp, la Roma și în Italia toți cetățenii fuseseră lăsați pe mîna unui caesian, un anume Helios²². Toată puterea se concentrase pur și simplu în mîna lui, așa că avea libertatea de a confisca bunuri, de a exila și de a condamna la moarte, fără a se mai osteni să comunice cu Nero. Victimile lui erau din rîndul cetățenilor particulari dar și din rîndul cavalerilor și a senatorilor. Așa că imperiul roman ajunsese de două ori înrobît, lui Nero și lui Helios. N-aș putea spune care din doi era mai hain. Tot ceea ce făceau era identic, cu o singură deosebire: unul, se trăgea din Augustus, cînta la cithară și juca tragedii; celălalt, libert al lui Claudius, se lua la întrecere cu împăratul, căutînd să-l imite. Cît despre Tigellinus, îl socot ca o parte integrantă din aparatul ce-l înconjura pe

Nero²³, căci nu se dezlipea de împărat. Afară de Tigellinus, Polyclet²⁴ și Calvia Crispinilla²⁵ ridicau, je-fuiau, furau și ei pe tot ce puteau pune mâna. Polyclet oșera împreună cu Helios la Roma iar Calvia împreună cu Nero și cu Sabina-Sporus, căci Nero îl dăduse pe Sporus în grija Calviei, deși aceasta era o femeie de neam, ba încă de neam mare. Ea trebuia să se ocupe de veșmintele lui Sporus, așa că profita să dezbrace pe toată lumea.

13 Nero i-a dat lui Sporus numele de Sabina nu numai pentru că fusese scopit, așa ca să ia înfățișarea unei femei, dar și pentru că se căsătorise cu el în Grecia, sub numele de Sabina, Tigellinus fiind cel care-i căsătorise, pe baza unui contract în regulă, după toate prescripțiile legii. Grecii s-au văzut nevoiți să celebreze căsătoria prin festivitățile de rigoare, printre altele, să aducă și obișnuitele urări ca tinerii perechi să i se nască copii legitimi. Din acel moment Nero trăi cu Pythagoras de parcă acesta ar fi fost un soț, iar cu Sporus de parcă ar fi fost soția lui. Acestuia din urmă, afară de alte apelative, i se mai zicea „Doamnă“, „Regină“, „Stăpână“. Ca să te mai minunezi de așa ceva dacă se știe că Nero lega la stîlp băieți și fete în pielea goală, asupra cărora se năpustea ca o fiară, îmbrăcat cu blana vreunui animal sălbatec, pentru a-i silui cu sălbăticie?²⁶ Iată cam ce fel de nemernicii săvârșea Nero, fapte profund rușinoase. Pe senatori îi primea într-un veșmînt brodat în culori vii, avînd la gît înnodată o batistă. Să nu mai vorbim că deja încălca obiceiul atunci cînd se arăta în public fără a fi încins peste tunicile ce le purta. Pe cît se spune, sub domnia lui s-au înfățișat pentru prima oară reprezentanții ordinului cavalerilor care slujeau în armată, cu prilejul unei treceri în revistă, călare pe cai-jucărie.

14 Conducînd carul cu ocazia jocurilor olimpice și căzînd de pe el, puțin a lipsit să nu se facă praf²⁷. Asta nu înseamnă că n-a primit cununa învingătorului. Urmarea a fost că pentru acest premiu a dăruit juriului 250 000 de mii de denari, bani reclamați mai tîrziu de la membrii juriului de către Galba²⁸. Tot Nero

a dăruit și Pythiei o sută de mii denari, pentru un oracol pythic, bani pe care Galba de asemenea i-a recuperat. Pe Apollo îl depozedă de teritoriul ce-l avea în ținutul Cirrha, fie mîniat pe zeu pentru că îi dăduse cine știe ce răspuns care l-a supărat, fie că îl apucase turbarea. Teritoriul îl dăruie soldaților și desființă oracolul. Pe gura prăpastiei pe unde ieșea sulful sacru aruncă oameni asasinați. Participa fără osebire la concursuri, în toate orașele unde se țineau, folosindu-se de Cluvius Rufus, fost consul²⁹, în chip de crainic, acolo unde era nevoie să fie anunțat prin vocea crainicului, excepție făcînd Atena și Sparta. Acestea au fost singurele orașe unde nu s-a dus, la Sparta, din cauza legilor lui Lycurg, care nu îngăduiau acțiuni ca acelea pe care intenționa el să le facă, iar la Atena, ținînd seama de legenda referitoare la Erinyii³⁰. Iată cum suna proclamația crainicului: „Nero Caesar este învingător în această întrecere; el încununează poporul roman și lumea ce-o stăpînește“. Căci, deși ținea întreg universul sub puterea lui, cum pretindea, acest lucru nu-l împiedeca să cînte și să se acompanieze la cithară, să participe la concursurile de crainici și să joace tragedii. [Xiph. 177, 17—26; 177, 26—178, 25; 178, 25—179, 5 R. St. și Exc. Val. 252—254].

15 Față de Senat nutrea o ură atît de tenace încît începu să-l placă foarte mult pe Vatinius pentru că acesta nu înceta să tot repete: „Te urăsc, Caesar, deoarece faci parte din corpul Senatului“³¹. Am reprodus exact chiar cuvintele pe care le folosea. Felul în care senatorii cit și alții intrau și ieșeau, atitudinea ce-o adoptau, gesturile și exclamațiile lor, totul era observat cu cea mai mare atenție. Cei care se arătau mereu prezenți pe lângă împărat, care se înghesuiau să-l asculte, care știau cum să se facă auziți cînd aclamau, erau copleșiți cu elogii și onoruri, în vreme ce alții erau disprețuiți și pedepsiți. Se ajungea pînă acolo încît cei care nu mai puteau răbda să asiste la spectacole, căci erau și din acelea care țineau de dimineața pînă seara, se prefăceau că leșină și erau scoși afară din teatru pe targă, ca morții. Nero, foarte supărat pe cel ce, în timp ce el recita, nu se arăta transportat,

nici nu-i adresa laude neprecupețite, îl alunga și îi interzicea să mai apară în ochii lui. Cum nu mai voia să-l primească, omul, mirat, zise: „Și eu unde să mă duc?” La care, Phoibos, un libert al lui Nero: „La dracu”. [Exc. Vat. 71 (p. 214 A. Mai)].

16 În timpul călătoriei sale în Grecia fu cuprins de dorința, așa, ca să se distreze, să taie istmul Peloponesului. Și începu lucrarea cu toată opoziția ce-o întâmpină din partea oamenilor, căci stropi de sînge îi împroșcară pe cei ce dădură primele lovituri de cazma, vaete și bocete prelungi se făcură auzite, iar apariții înfricoșătoare, destul de numeroase, fură zărite. Iată de ce puse chiar el mîna pe cazma și, începînd să sape, îi hotărî și pe alții, de voie de nevoie, să facă la fel. Pentru lucrările acestui mare proiect aduse nenumărați specialiști aparținînd altor neamuri³².

17 Deoarece avea nevoie de mulți bani pentru acest proiect ca și pentru altele, deoarece era grandoman atît în realizarea proiectelor sale cît și în cheltuielile ce le făcea dar cum totodată în suflet îi încolțise frica ca nu cumva oamenii care se bucurau de influență să conspire împotriva lui, tocmai din pricina acestei purtări, ucise o mulțime de patricieni. Dintre aceștia, desigur, nu voi putea să-i menționez pe mulți (față de Nero, fără excepție, era o crimă publică să fii om cumsecade, să ai avere, să te tragi dintr-un neam renumit și toți cei vizați s-au sinucis sau au fost uciși), dar îi voi aminti pe Corbulo, pe Sulpicii, pe Scribonius Rufus și pe Scribonius Proclus³³. Voi spune cîteva cuvinte despre ultimii doi, deoarece frați fiind, apropiați ca vîrstă, întotdeauna consultîndu-se în ceea ce aveau de făcut, avînd gusturi comune și o stare materială asemănătoare, întocmai cum se trăgeau din același neam; ei guvernaseră vreme îndelungată cele două Germanii. Acum fuseseră chemați să vină în Grecia, ca și cînd Nero avea neapărat nevoie de prezența lor. Puși sub acuzare, după cum era momentul zilei, nici n-au apucat să stea de vorbă cu Nero, nici măcar n-au apărut în fața lui, ci, striviți sub disprețul tuturor, deoarece căzuseră în disgrație au preferat să se sinucidă

și au sfârșit prin a-și deschide vinele. Cît despre Corbulo, căci și el fusese chemat să vină în Grecia, cu cele mai mari dovezi de înaltă stimă, Nero neîncetat numindu-l „părintele și binefăcătorul meu, de îndată ce debarcă la Cenchreai, și sosi ordinul să fie asasinat, înainte de a fi dat ochii cu împăratul. Nero, pe cît mărturisesc unele izvoare, tocmai se pregătea pentru o reprezentatie de citharedie și nu prea îi venea la îndemînă să fie văzut de Corbulo în costum de cithared. Corbulo, de îndată ce înțelese cele puse la cale de Nero, își luă sabia, se lovi cu toată puterea, zicînd: „Am meritat-o“³⁴. Abia atunci, pe cît se pare, s-a încredințat și el pentru prima oară că rău procedase cînd crușase viața unui cithared pe care venise să-l întîmpine fără arme [Xiph. 179, 5—180, 16 R. St. și Exc. Val. 255].

18 Iată deci comportarea lui Nero cît a stat în Grecia. Mai este oare necesar să menționez că l-a ucis pe dansatorul Paris, deoarece, vrînd el însuși să învețe să danseze, și nefiind în stare, s-a răzbunat în acest fel? că l-a exilat pe Caecina Tuscus, guvernatorul Egiptului, deoarece, după ce se construiseră o baie, în așteptarea lui Nero care urma să sosească la Alexandria, guvernatorul făcuse imprudența să se scalde în ea? La Roma, Helios, printre alte nenumărate cruzimi, l-a ucis pe Sulpicius Camerinus, unul din cei mai de vază cetățeni, împreună cu fiul său, învinuindu-i că nu încetaseră să poarte cognomenul de *Pythicus*, moștenit din familie, ceea ce constituia o crimă de împietate față de victoriile de la jocurile pythice repurtate de Nero, prin similitudine de nume. Fiindcă augustanii făgăduiseră să-i înalțe o statuie de o mie de livre, tot ordinul ecvestru a fost silit să contribuie la cheltuială. Cît despre actele Senatului, ar fi greu ca să dau amănunte despre ce se întîmpla. Helios decretă atîtea sacrificii și suplicații încît un an întreg n-ar fi de ajuns să le cuprindă.

19 Helios îi scrisese lui Nero în repetate rînduri sfătuindu-l să se întoarcă de urgență la Roma. Cum împăratul nici gînd n-avea, veni el însuși în Grecia după un drum de șapte zile și-l sperie grozav, spu-

nîndu-i că la Roma se urzea împotriva lui o conjurație de mari proporții. Așa că Nero nu mai stătu mult pe gînduri și plecă imediat³⁵. În sufletul oamenilor încolți speranța că poate, poate, avea să piară înghițit de valurile mării bîntuite de furtună, dar aceste nădejdi se dovediră vane. Căci a trecut marea cu bine. Această speranță pentru unii s-a dovedit fatală, căci au fost omoriți numai pentru că le-a trecut prin minte ideea că Nero va pieri.

67,
dec.
e.n. —
68 e.n.

20 Cînd sosi la Roma³⁶, parte din zidul de incintă a fost dărîmat și porțile scoase din țîtîni, deoarece, după cîte susțineau unii, tradiția prevedea aceste două măsuri pentru a-i onora pe cei încununăți la jocuri³⁷. Cortegiul a fost deschis de cei care purtau coroanele primite de Nero; urmau purtătorii unor table înfipte în vîrfurile lăncilor, table pe care erau înscrise numele și felul luptei în care Nero Caesar fusese declarat învingător, primul roman care cîștigase vreodată asemenea victorii. După aceștia venea însuși Nero, suit pe același car pe care Augustus odinioară celebrase triumfuri pline de glorie. Era îmbrăcat în purpură și aur, încununat cu frunze de măslin și ținea în mîină o ramură de laur pythic. Alături de el, suit pe car, se afla Diodoros, cîntărețul la cithară. Străbătînd cu acest cortegiu Circul și Forul, însoțit de soldați, cavaleri și senatori, se sui pe Capitoliu și de acolo se îndreptă spre Palatin³⁸. Tot orașul era împodobit cu ghirlande de flori, luminat de mii de făclii, umplut de parfumul mireasmelor arzînde. Toți oamenii, senatorii inclusiv, mai vîrtos decît ceilalți strigau și aclamau³⁹: „Ooa! Olympionicul! Ooa! Pythionicul!, Ooa, Augustus! Augustus! Trăiască Nero Hercules! Trăiască Nero Apollo! Ești doar unicul *periodonikos*, unicul, din toate timpurile, Augustus! Augustus!”. De ce, într-adevăr, să ocolesc redarea exactă a acestor aclamații și să nu le consemnez așa cum au fost ele rostite? Pentru o lucrare de istorie nu-i nici o rușine să notezi cele ce s-au spus cu viu grai, ci dimpotrivă, faptul de a nu le trece sub tăcere este o calitate în plus.

21 După ce termină cu această intrare triumfală anunță alergări de cai. Apoi aduse în circ coroanele pe

care le câștigase la astfel de jocuri, precum și pe celelalte toate, obținute la alergările cu care, și le atîrnă de obeliscul egiptean. Numărul acestor trofee era de una mie opt sute. În continuare, conduse un car de curse. Un oarecare Larcus Lydus se îndreaptă spre împărat rugîndu-l să cînte, acompaniindu-se la cithară și îi oferi 50.000 de denari. Dar Nero refuză, socotind nedemnă pentru un împărat o performanță plătită (în schimb, Tigellinus, pentru o asemenea îndrăzneală, stoarse acești bani de la Lydus, amenințîndu-l cu moartea). Incidentul nu l-a împiedicat pe Nero să meargă la teatru unde cîntă la cithară și jucă într-o tragedie. De asemenea, participă la aproape toate concursurile hippice. Cîteodată se mai lăsa și învins de alții, dinadins, ca să lase impresia că numeroasele sale victorii erau reale [Xiph. 180, 16—182, 6 R. St.]

22 Prin urmare așa trăia și așa guverna Nero. **68 e.n.** Acum însă voi povesti cum a fost răsturnat și cum a căzut de la domnie. Era un anume Caius Iulius Vindex, de origine gallică, care se trăgea din neam de regi. El era un aquitan. Tatăl lui Vindex fusese senator roman. De o putere fizică uriașă, cu un spirit echilibrat, priceput în treburile militare, Vindex era capabil de orice faptă măreață. Era însuflețit în cel mai înalt grad de iubire de libertate și de glorie. El era guvernatorul Galliei⁴⁰. Văzîndu-și compatrioții galli că ardeau de nerăbdare să se revolte el îi încuraja prin cuvinte și îi puse să jure că vor face tot ce le va sta în putință pentru binele Senatului și a poporului roman, că îl vor ucide chiar pe el dacă se va dovedi cu ceva vinovat [Zonaras, 11, 13, p. 479; Xiph. 182, 8—11 R. St.].

Acest Vindex, așadar, stringîndu-i la un loc pe gallii care avuseseră de suferit nenumărate spoliațiuni de bunuri și care încă sufereau de pe urma lui Nero, se urcă pe o tribună înaltă și ținu un lung discurs contra lui Nero, spunînd că o răscoală împotriva împăratului și răsturnarea lui de la putere deveniseră strict necesare. „El este acela care a jefuit fără rușine toată lumea romană, el este acela care a distrus floarea Senatului roman, el și-a dezonorat și ucis mama, fără a

fi în stare să păstreze nici măcar aparența unui împărat. Crime, jafuri, violențe fără sfârșit au fost de nenumărate ori săvârșite de alții. Dar cum s-ar putea descrie în cuvinte, așa cum se cuvine, restul ororilor? L-am văzut, prieteni și aliați, l-am văzut, vă rog să mă credeți, pe acest om — dacă om poate fi numit bărbatul lui Sporus și soția lui Pythagoras — în incinta teatrului, în orchestră, fie ținând în mână o cithară, înveșmîntat în costum de cithared, fie suit pe cothurnul specific tragediei sau purtînd încălțări de actor comic precum și mască. L-am văzut cum își tîra lanțurile, cum era tîrît, cum juca pe femeia însărcinată sau pe cea care naște, rostind replici, ascultîndu-le, lăsîndu-se pradă suferinței, într-un cuvînt jucîndu-și rolul. În acest caz, va putea fi numit un asemenea om Caesar, împărat, Augustus? Cîtuși de puțin! Nimeni să nu îndrăznească a batjocori aceste nume sfinte pentru noi, nume purtate de Augustus și de Claudius. El însă pe bună dreptate, el ar trebui să se numească Thyestes, Oedip, Alcmeon, Orestes, căci acestea sînt personajele pe care le interpretează, acestea sînt titlurile pe care-i place să le ia în loc de altele. Ridicați-vă deci odată, veniți-vă singuri în ajutor, eliberați întreaga lume locuită!“ [Xiph. 182, 11—183, 3 R. St.]

23 Rostind cam asemenea îndemnuri la răscoală, toți cei care l-au ascultat au fost în unanimitate de acord. Cum Vindex nu revendica imperiul pentru el, hotărî să încredințeze puterea lui Servius Sulpicius Galba, un bărbat remarcabil pentru spiritul său de justiție și pentru calitățile sale de comandant militar. El era guvernatorul Iberiei și avea la dispoziție forțe cîtuși de puțin de disprețuit. Și astfel Galba a fost proclamat împărat de către soldați⁴¹. Se spune că Nero ar fi anunțat prin crainici oferta unui premiu de două milioane cinci sute de mii de denari aceluia care l-ar fi ucis pe Vindex. Auzind că s-a pus un premiu pe capul lui Vindex, ar fi zis: „Aceluia care-l va fi omorît pe Nero și îmi va aduce capul lui i-l voi da pe al meu în schimb“. Așa era prin urmare felul de a fi al acestui Vindex. [Xiph. 183, 3—9 R. St. și 9—12 R. St.]

24 Rufus, guvernatorul Germaniei, se năpusti cu război asupra lui Vindex⁴². Ajuns la Vesontium, îl aseedie, sub pretext că nu fusese primit de oraș. Vindex, la rîndul său, venind în ajutorul orașului și așezîndu-și tabăra nu departe de cea a lui Rufus, își trimiseră unul altuia solii și ajunseră chiar la o întrevedere unde discutară singuri, nimeni altul de față. Pe cît s-a crezut, au pus la cale să-l răstoarne pe Nero. După această întîlnire Vindex porni asupra orașului ca și cînd avea intenția să-l despresoare. Dar soldații lui Rufus, observînd mișcarea, luară de îndată poziție de luptă și, crezînd că este vorba de un atac îndreptat împotriva lor, fără să fi primit ordin, trecură la contraatac; năpustindu-se asupra oamenilor lui Vindex, care nu se așteptau și nu erau așezați în formație, făcură prăpăd în rîndurile lor. Văzînd cele ce se petreceau, profund îndurerat, Vindex se străpunse cu pumnalul. Adevărul așa este. Cu toate acestea, după moartea generalului, mulți îi străpunseră cadavrul cu lovituri de sabie, așa că lăsară să se creadă, în mod fals, că ei au fost cei care l-au omorît. [Cum defectiunea nu mai putea fi evitată, Vindex se sinucise, adînc mîhnit de pierderile în rîndul oamenilor săi și mîniat pe zeii care-i insuflaseră gîndul unei fapte atît de mari, răsturnarea lui Nero și eliberarea romanilor, și care nu-l ajutaseră să o ducă la îndeplinire. Zonaras, 11, 13 p. 480]

25 Rufus deplînsu cu multă durere moartea lui Vindex și refuză cu îndîrjire să devină împărat, cu toate că soldații i-o cerură în repetate rînduri și ar fi putut foarte bine face față, căci era un om plin de energie și avea la dispoziție o mare forță armată care-l sprijinea din toată inima. Soldații smulseră și azvîrliră pe jos portretele lui Nero făcîndu-le bucăți iar lui Rufus îi dădură numele de Caesar și de Augustus. Cum generalul nu se lăsa convins, atunci, unul dintre soldați, înscrise la repezeală aceste titluri ale puterii supreme pe unul din steagurile generalului, Rufus însă puse de îndată să se șteargă aceste cuvinte și, după ce potoli spiritele cu mare greutate, îi sfătui pe soldați ca această problemă s-o lase pe seama Senatului și a

Adunării Poporului. Fie că el socotea că nu este bine ca soldații să ajungă să dea ei puterea indiferent cui (căci susținea că acest drept nu revine decât Senatului și Adunării Poporului), fie că avea o neasemuită măreție sufletească, care-l împiedica să aspire la treapta supremă a puterii, pentru care alții fac tot ce le stă în putință să ajungă la ea, așa a procedat el [Xiph. 183, 12—25 R. St.; 183, 25—184, 8 R. St.]

26 [Nero era încă în Grecia când se produse răscoala Iudeilor⁴³. Împotriva lor îl trimise pe Vespasian. Și cei din Brittania, și gallii, covârșiți de tributurile ce-i copleșeau, de multă vreme își arătau nemulțumirea și ardeau de dorința de a se răscula, Zon. 11, 13 p. 479] Când a fost înștiințat despre răscoala lui Vindex, Nero se afla la Neapolis⁴⁴, ocupat să asiste la o întrecere de atletism, după ce mîncase bine. Știrea nu l-a prea emoționat. În schimb, sărind de pe podium-ul unde se afla, se repezi spre un atlet pentru a-l felicita. Nici măcar nu s-a grăbit să se întoarcă la Roma, ci s-a mulțumit să trimită un mesaj Senatului prin care se scuza că nu poate să vină, deoarece are bronșită, de parcă avea nevoie să cînte la cererea senatorilor... Preocuparea lui de căpetenie era grija ce-o avea pentru vocea și cîntecele sale, pentru acompaniamentele la liră, și această preocupare o arată nu numai cu prilejul evenimentelor de atunci, ci și în cursul celor care urmau să se desfășoare. Iată dar explicația pentru ce nu scoase nici măcar un strigăt de indignare, așa cum ar fi fost firesc, față de gravitatea celor întîmplate și nu făcu auzită nici o exclamație. Își păstră cu desăvîrșire calmul, ca și când se pregătea pentru o reprezentație de citharedie și se stăpîni perfect. Își reluă ocupațiile sale cotidiene, bucuros de veștile care soseau, legănat de speranța că avea oricum să zdrobească răzmerița lui Vindex și fiindcă își închipuia că se ivise astfel un nou prilej să ridice mari sume de bani și să omoare în dreapta și în stînga. Se lăsă în voia plăcerilor ce-l desfătau și inaugură un templu închinat Sabinei — edificiu care fusese terminat și împodobit cu daruri de rară frumusețe — pe care fixă o placă comemorativă cu o inscripție. Textul inscripției

amintea că templul fusese ridicat de matroanele romane în cinstea zeiței Sabina-Venus. Aici Nero nu mințea. Templul fusese construit din sumele enorme ridicate de la matroane. Într-adevăr, Nero avea obiceiul să se distreze grozav cu asemenea treburi pe care nu-mi voi da osteneala să le înșir, cu o singură excepție. Într-o noapte, după ce convocă inopinat și în mare grabă, câțiva senatori și cavaleri de vază, ca și cum avea să le comunice ceva foarte important cu privire la starea prezentă a lucrurilor, le spuse: „am descoperit modul în care să fac ca orga hidraulică să sune mai tare și mai armonios“ (am reprodus în scris propriile lui cuvinte)⁴⁵. Iată dar ce fel de glume îi plăcea să facă pînă și în acele împrejurări. Nu se îngrijoră cîtuși de puțin de faptul că ușile duble ale monumentului lui Augustus și ușile de la propria sa cameră se deschiseră de la sine chiar în aceeași noapte, nici că o ploaie de sînge căzu din abundență în ținutul Alban, așa că fluviile își ieșiră din albie. La rîndul ei, marea se retrase pe o vastă porțiune de pe țărmurile Egiptului și în schimb inundă o mare parte din Lycia⁴⁶.

27 Dar, cînd află că Galba a fost proclamat împărat de către soldați, cînd auzi că și Rufus se ridicase împotriva lui, atunci a fost cuprins de o teamă de moarte⁴⁷. El însuși luă la Roma anumite măsuri și-l trimise pe Rubrius Gallus împotriva rebelilor, împreună cu alți generali. [Nero aflînd că Petronius trimis de el cu cea mai mare parte din armată împotriva răsculaților trecuse de partea lui Galba, nu-i mai rămase nici o speranță în forța armelor, Zon. 11, 13, p. 480]. Simțindu-se părăsit de toți, puse la cale să-i omoare pe senatori și să dea foc orașului, pentru ca apoi să se imbarce pentru Alexandria. Iată ce spunea: „Dacă voi cădea de la putere cel puțin acolo, cu talentul meu îmi voi cîștiga viața“⁴⁸. Ajunsese la un asemenea grad de pierdere a rațiunii încît își închipuia și era convins că va putea trăi pe alte meleaguri ca particular, ba mai mult chiar, că va putea trăi din citharedie. Cînd și-a dat seama că este părăsit și de gărzile sale (pe atunci dormea într-o grădină) a încercat să fugă⁴⁹. [În momentul cînd Nero era pe punctul să-și îndeplinească

planurile, Senatul, chemînd la sine garda care-l păzea pe împărat intră în tabăra pretorienilor și, după ce-l declară pe Nero dușman public, îl proclamă împărat pe Galba în locul acestuia, Zonaras, 11, 13, p. 480]. Își luă o haină ponosită și plecă pe un cal, deloc mai bun. Călărind acest cal, cu fața acoperită, se îndreptă spre proprietatea lui Phaon, un caesarian, însoțit de Phaon însuși, de Epaphroditos și de Sporos, unde ajunse în fapt de noapte⁵⁰ [Xiph. 184, 8—23; 23—28 R. St.].

28 Între timp avu loc un cutremur atît de violent încît lui Nero i se păru că tot pămîntul se crapă și că toate sufletele victimelor sale năvălesc spre sine. Recunoscut, pe cît se povestește, de unul din cei care-l întîlniră pe drum și salutat cu titlul de *imperator*, se abătu din drum și se ascunse într-un loc plin de papură⁵¹. Acolo rămase pînă în faptul zilei, abătut, cău-tînd să se facă cît mai puțin văzut, suspectînd pe fiecare trecător, de parcă acesta avea să se îndrepte spre el, tremurînd la fiecare șoaptă, sub impresia că era strigat. Dacă un cățel lătra pe undeva sau o păsărică ciripea, dacă vîntul șuera prin tufișuri și vreo creangă trosnea, Nero cădea pradă unei agitații teribile. Aceste zgomote nu-i lăsau liniște și nici nu îndrăznea să spună vreo vorbă cuiva dintre însoțitorii lui de teamă ca nu cumva să fie auzit de altcineva. Se jeluia în sinea sa asupra soartei ce-a avut-o și plîngea . . . Între alte gînduri ce-i treceau prin minte reflecta și la faptul că el, care se mîndrea că are la dispoziție o suită de slujitori extrem de numeroasă, rămăsese acum să se ascundă doar cu trei liberti. O astfel de dramă, ultima, îi hărăziseră zeii să joace, ca să nu mai aibă nevoie să întruchipeze ucigași de mamă și fii rătăcitori, ci să-și joace propriul său rol. În această clipă cumplită veni cîința faptelor pe care îndrăznise să le săvîrșească, de parcă măcar vreuna dintre ele putea să nu se fi petrecut! Aceasta era ultima tragedie jucată de Nero, care repeta mereu în minte acest vers:

Soția și tata vor ca eu în chinuri 'să mor . . .⁵²

Abia într-un tîrziu, cînd văzu că nimeni nu-l caută intră într-o peșteră unde, chinuit de foame, mîncă un dumicat de pîine așa cum nu mîncase în viața lui și

însetat, bău dintr-o apă cum niciodată nu băuse. Profund descurajat zise: „Aceasta este băutura din care pot să beau la infinit“ [Xiph. 184, 28—185, 26 R. St.]

29 Iată starea în care se afla Nero. Poporul roman în schimb aducea zeilor sacrificii de mulțumire și se lăsa în voia unei nemărginite bucurii⁵³. Unii, își pusese ră pe cap un *pileum*, semn al dezrobirii, iar lui Galba i se acordaseră prin decrete senatoriale toate atributele și titlurile cuvenite împăratului. Vinătoarea ca Nero să fie găsit a fost dezlănțuită. O vreme nu s-a știut încotro o luase. Apoi, când s-a aflat, împotriva lui a fost trimisă o ceată de cavaleri. Și astfel Nero când simți că este urmărit, le-a poruncit celor din jur să-lucidă. Cum aceștia nu putură să-i dea ascultare, gemu profund și zise: „Rămas singur n-am nici prieten nici dușman“⁵⁴. Cum între timp cavalerii se apropiau, se sinucise, rostind această vorbă rămasă de pomină: „O Iupiter, ce mare artist pierе odată cu mine!“⁵⁵ Cum moartea venea prea încet, Epaphroditos îi dădu ultima lovitură. A trăit treizeci de ani și nouă luni, dintre care a domnit treisprezece și opt luni. A fost ultimul împărat din dinastia descendenților din Eneas și Augustus⁵⁶, așa cum au prevestit cu limpezime laurii plantați de Livia și generația unor păsări albe care pieriseră înainte. [Xiph. 185, 27—186, 10 R. St. și Zon. 11, 13 p. 481, 6, p. 482].

68 e.n.

1 În felul acesta a fost Galba ales împărat după cum îi prevestise odinioară Tiberius¹, atunci când i-a spus că și el avea să guste din conducerea imperiului și așa cum îi prevestiseră și niște semne foarte clare.

Galba, după moartea lui Nero, și după ce printr-un decret Senatul îi încredință imperiul², văzînd că și Rufus îl sprijină, își recăpătă încrederea³. Cu toate acestea, nu-și luă titlul de Caesar mai înainte ca o delegație de senatori să fi venit să-l întîmpine și nici nu se folosi în vreuna din scrisorile sale oficiale de titlul de *imperator*, mai înainte de acest moment⁴. [Zon. 11, 14 p. 482]

Impresia ce-o avea era că Norocul⁵ de mult îi bătea la poartă, fără ca cineva să-i dea drumul. Dacă și acum avea să-l respingă, mai mult ca sigur că avea să se întoarcă spre altul. Vase încărcate cu arme ajunseră singure în acele zile pe coastele Hispaniei, fără cîrmaci, o catircă avu un pui, ceea ce fu considerat un semn al viitoareii sale puteri. Un sclav, care îi aducea tămîie în timpul unui sacrificiu, albi dintr-odată, și ghicitorii își dădură cu părerea că puterea avea să treacă din mîna cuiva tînăr spre bătrînețea lui Galba⁶.

2 Acestea au fost semnele care s-au arătat prevestitoare domniei lui. El, personal, guverna dealtfel într-un chip foarte moderat și căuta să nu-și piardă simpatiile deoarece considera că nu el căutase să pună mîna pe imperiu, ci imperiul i se dăduse lui (era un lucru pe care-l repeta deseori). Din păcate, strîngea bani cu lăcomie nesățioasă, fonduri de care drept este că avea nevoie, și cheltuia atît de puțin încît, uneori, în loc să facă daruri în denari, dăruia sesterti⁷. Pe de altă parte, libertții ce-i avea comiteau atîtea acte de incorectitudine încît vina pentru aceste abuzuri se întindea pînă la împărat. Dacă ești simplu ceteățean particular, ajunge să fii cinstit. Pentru cei ce ajung la putere este necesar să prevadă ca și altul să fie împie-

decat să facă rău. Căci pentru cei nepăstuiți nu exista deosebire de unde vine răul. Așa că, deși Galba se afla în afara acestui cerc vicios, faptul că le îngăduia liberților fie să comită nedreptăți, fie că nici nu avea cunoștință de ticăloșiile lor, îl făcea să nu se bucure de simpatie⁸. Nymphidius și Capito⁹, în timpul domniei lui, ajunseseră cu îndrăzneala pînă acolo încît într-o zi, Capito, pe cînd cineva care avea un proces apelă la el, sărind pe un scaun înalt, îi zise: „Expune-ți cauza în fața Caesarului!“ și, după ce examinează pricina, îl condamnă la moarte. E drept că pentru aceasta a fost pedepsit exemplar de Galba.

3 Pe cînd se apropia de Roma și gărzile lui Nero îl întîmpinară soldații îi cerură să fie păstrați în slujba ce-o aveau în rîndurile armatei¹⁰. Galba nu se grăbi cu răspunsul, sub cuvînt că se mai gîndește. Cum soldații nu stăteau liniștiți și dădeau semne că vor să se răscoale, înainte asupra lor cu trupele ce le avea și de îndată omorî șapte mii de oameni; ceilalți fură ceva mai tîrziu decimați. Iată cum dovedea că deși bătrîn și bolnav, era încă în stare de hotărîri energice, fără însă a crede că un împărat trebuie să facă uz de forță. Așa de pildă, cînd pretorienii pretinseră să li se dea bani, nu le satisfăcu dorința și le zise: „Obişnuesc să recrutez soldații, nu să-i cumpăr“. Pe de altă parte nu cedă nici la insistențele plebei care, îndîrjită, vocifera cerînd moartea lui Tigellinus și a altor cîțiva criminali de pe vremea domniilor anterioare, nu cedă, deși poate i-ar fi condamnat el însuși la moarte dacă oamenii n-ar fi insistat pe lîngă el. Totuși, pe Helios¹¹, pe Narcissus¹², pe Patrobius¹³, pe Locusta, otrăvitoarea, și pe alți cîțiva atotputernici de pe vremea lui Nero, porunci să fie plimbați în lanțuri prin tot orașul și apoi îi condamnă la moarte. Pentru aceste hotărîri a fost elogiât. Deoarece însă — bătrîn și cu nervii slăbiți — nu înțelegea să se despartă de o sabie pe care o purta la șold, oriunde s-ar fi dus, își atrase tot felul de ironii, făcîndu-se de rîsul lumii.

Pe cîțiva denunțatori de pe vremea lui Nero, sau pe martorii mincinoși îi pedepsi cu moartea. Și sclavii, care acționaseră împotriva stăpînilor lor sau îi denun-

țaseră, au fost dați pe mîna stăpînilor ca să-și primească cuvenita pedeapsă. [Zon. 11, 14, p. 482], [Xiph. 186, 17—187, 31 R. St. și Exc. Vat. 80, p. 216 A. Mai]

Galba ceru înapoi și sumele de bani și proprietățile pe care cîțiva cetățeni le primiseră de la Nero¹⁴. Rechemă din exil pe cei condamnați de predecesorul său, pentru crimă de impietate față de împărat, și transferă în monumentul funerar al lui Augustus osemintele celor din familia imperială, care fuseseră uciși, precum și portretele lor¹⁵ [Zon. 11, 14, p. 482]

69 e.n.

4 Voi povesti acum felul în care a sfîrșit¹⁶. Soldații din Germania, care se aflau sub comanda lui Rufus, cum nu obținuseră din partea lui Galba nici un fel de supliment, se aprinseră și mai tare în nemulțumirea lor. Cum nu-și atinseseră țelul de a-l ridica împărat pe Rufus¹⁷, conform dorinței lor, începură să caute împlinirea acestui deziderat în persoana altui general, ceea ce n-a fost greu de îndeplinit. Punînd în fruntea lor pe Aulus Vitellius, guvernatorul Germaniei Inferioare, ei se răscurară fără să țină seama de altceva decît de originea nobilă a acestuia¹⁸. Căci, deși fusese amantul lui Tiberius și nu se dezbărase de această perversiune, soldații nu ținură seamă de acest viciu sau, poate, mai știi, l-au socotit tocmai de aceea potrivit pentru ceea ce urmăreau ei. Vitellius însuși se considera un om de nimic. Pentru a-și bate joc de astrologi și a le dovedi neștiința spunea în bătaie de joc: „Habar n-au de nimic! ei care pretind că voi fi împărat!“ Nero, la rîndul lui, care auzise povestirea, făcuse haz și, bătîndu-și joc de Vitellius, îl desconsidera în așa măsură că nu-i făcu nici un rău.

5 Galba, așadar, cînd află de răscoala lui Vitellius, îl adoptă pe Lucius Piso, un tînăr de familie foarte bună, modest și cuminte. Apoi îl declară Caesar printr-un decret¹⁹. Dar Marcus Salvius Otho, supărat foc că nu fusese el cel adoptat de Galba, a devenit începutul altor mii de rele pentru romani, deși era atîta de stimat de împărat încît, chiar în aceeași zi cînd acesta muri, a fost singurul dintre senatorii care s-a aflat lîngă Galba în timp ce acesta aducea un sacrificiu²⁰. De aici se trage în mare măsură cam tot ce a

urmat. Haruspiciul i-a spus lui Galba că o conjurație se va pune la cale împotriva lui și l-a sfătuit insistent să nu se mai arate nicăieri, sub nici un cuvânt. Otho, auzind cuvintele preotului, plecă de îndată în goană, ca și când avea o treabă anume de îndeplinit, și a fost introdus de câțiva soldați, care erau în înțelegere cu el, în incinta fortificată a palatului. Odată ajuns aici, atrase de partea sa și pe alții care nu-l puteau suferi pe Galba sau, mai degrabă, îi cumpără, și astfel fu investit pe moment cu puterea supremă de cei ce-l sprijineau și apoi și de ceilalți ostași²¹.

6 Galba, aflînd ce se petrece, trimise câțiva emisari în tabără, de parcă i-ar mai fi stat în putere să întoarcă spiritele răzvrătite. Între timp, un soldat se apropie de el cu sabia trasă, plină de sînge, și îi zise: „Curaj, împărate, iată, l-am omorît pe Otho și nu mai ai pricină de temere“. Încrezător în cuvintele soldatului, Galba i se adresă astfel: „Dar cine ți-a poruncit să faci așa ceva?“. Apoi se îndreptă spre Capitoliu cu gîndul să aducă o jertfă²². Dar în mijlocul Forului Roman a fost întîmpinat de soldați călări și pedestrași și acolo, pe loc, de față cu o mulțime de senatori și oameni din popor, aceștia l-au tăiat în bucăți pe bătrîn, care era și pontif și împărat. Printre ale pîngăriri aduse bietului său trup, i-au tăiat capul, pe care l-au înfipt într-un vîrf de lance. Galba, lovit de lăncile zvîrlite asupra lui pe cînd era încă purtat în litieră, se plecă în afară să vadă ce se petrece. Lovit de moarte, abia de apucă să zică. „Ce rău am făcut eu oare?“²³ Un centurion, Sempronius Densus, căută să-l apere atît cît i-a fost cu putință, dar sfîrși prin a fi doborît și el, căci eforturile lui s-au dovedit zadarnice²⁴. Pentru această frumoasă acțiune numele lui și-a găsit loc în lucrarea mea, deoarece merita pe deplin să fie amintit. A murit dealtfel și Piso, și numeroși alții, fără însă ca aceștia să fi căutat să vină în ajutorul împăratului. Galba a trăit șaptezeci și doi de ani, din care a domnit nouă luni și treisprezece zile. Piso a murit după el, victimă a faptului că fusese proclamat Caesar [Xiph. 187 31—189, 14 R. St. și Zon. 11, 14, p. 483].

7 Așa s-a sfârșit Galba. Cît despre Otho²⁵, pedeapsa n-a întîrziat să-l ajungă, cum avea de îndată să afle. Chiar de la primul sacrificiu pe care-l oferi, victimile arătară semne rele. Otho, chinuit de remușcări pentru cele ce înfăptuise, nu întîrzie să exclame: „Ce nevoie aveam eu să cînt cu flautul cel mare?“ expresie populară și proverbială, folosită pentru a-i desemna pe aceia care fac ceva contrar intereselor lor. Apoi, în cursul nopții, fu atît de chinuit de coșmaruri încît căzu din pat și îi sperie pe cei care dormeau în apropierea lui. Cînd dădură fuga îl găsiră întins pe jos. Dar, odată ajuns la putere, nu mai avea cum să dea îndărăt. A rămas în vîrf și și-a primit pedeapsa, cu toate că în multe privințe s-a străduit să-și cîștige simpatia oamenilor, purtîndu-se cumpătat. Firea sa nu era așa, dar cum primejdia din partea lui Vitellius se făcea tot mai simțită, nu voia să-și facă noi dușmani.

8 Senatul, totuși, decretă în cinstea lui Otho tot ce se cuvine pentru cineva care a ajuns în fruntea imperiului²⁶. Otho pretindea că a fost silit să facă cele ce a făcut, că a fost luat pe sus în tabără, unde, cu primejdia vieții, s-a opus cît a putut cererilor soldaților. Vorbea dealtfel frumos și convingător și își luase un aer de cuminte moderație; din vîrfurile degetelor trimitea fiecăruia sărutări și împărțea nenumărate fîgădueli. În pofida acestor aparențe se știa că avea să se arate un împărat mai nestăpînit și mai crud încă decît Nero, al cărui nume se și grăbi să-l ia²⁷. Totuși nu întîrzie să grațieze numeroși senatori care fuseseră condamnați iar altora le acordă tot felul de avantaje, ca să le fie pe plac²⁸. Mergea destul de des la teatru pentru a se face popular, dădu unor străini dreptul de cetățenie și se apucă de o mulțime de alte treburi. Orice ar fi făcut nu era însă în stare să se facă iubit de nimeni, afară de un mic număr de prieteni, care aveau același fel de viață ca și el. Traiul pe care îl ducea, modul său de viață, legătura ce-o avea cu Sporus și cu alții de teapa lui Sporus, moștenire de la Nero²⁹, făcură să se vorbească cu teamă pe seama lui. [Xiph. 190, 8—25; 25—31; 31—191 R. St.]

9 Ceea ce a izbutit să-l facă odios în ochii oamenilor a fost venalitatea care bîntuia în imperiu și indiferența prin care lăsa treburile statului la bunul plac al unor oameni plini de infamă îndrăzneală. De Senat și de Adunarea poporului nici nu voia să știe³⁰. Prin exemplul dat soldații erau acum încredințați că pot să asasineze și să creeze un Caesar. Datorită darurilor pe care le împărțea, fără să se uite, cît și unor metode de lingușire abjectă a celor din armată, soldații ajunseră la un asemenea grad de obrăznicie și înfumurare încît într-o bună zi intrară cu forța în palat, înarmați cum erau, deoarece auziseră că numeroși senatori se află acolo și stau la masă cu Otho. În cele din urmă pătrunseră pînă în sala de mese, după ce-i uciseră pe cei ce căutau să-i împiedice. Și poate că i-ar fi ucis pe toți cîți erau înăuntru dacă aceștia n-ar fi avut precauția să se scoale de la masă și să fugă în ascunzători. Pentru treaba aceasta soldații primiră bani, ca pentru o acțiune menită să manifeste devotamentul față de împărat. Cam în același timp, un impostor care se dădea drept Nero și al cărui nume a rămas necunoscut lui Dio, a fost prins și pînă la sfîrșit, pedepsit cu moartea.

Între timp un impostor profită de asemănarea sa cu Nero și provocă grave tulburări aproape în toată Grecia³¹. După ce strînse o mînă de răufăcători, se îndreptă spre taberele legiunilor din Syria. Dar, pe cînd traversa fluviul Cydnos, a fost prins și ucis de Calpurnius. [Zon. 11, 15 p. 484] [Xiph. 191, 3—15 P. St. și Exc. Val. 260, p. 697]

10 Otho, deși îl invitase în nenumărate rînduri pe Vitellius să împartă puterea cu el, nu ajunse la nici un rezultat. Așa că se hotărî să înceapă un război pe față³². Trimise deci o armată a cărei conducere o încredință mai multor comandanți, ceea ce a constituit principala cauză a eșecului ce l-a suferit. Otho se retrase de pe cîmpul de luptă, spunînd că el nu suportă să asiste la lupta unor oameni de același neam, de parcă puterea suverană ce-o luase ar fi cîștigat-o prin mijloace legitime, uitînd că-i ucisese pe consuli, pe Caesar, pe împăratul însuși³³, chiar la Roma. Au

căzut 40 000 de oameni de ambele părți în luptele care s-au dat în vecinătatea Cremonei³⁴. Aici, se spune, înainte de luptă printre alte semne și-a făcut apariția și o pasăre mare, așa cum n-a mai fost vreodată văzută, care s-a arătat mai multe zile la rând. [Xiph. 191, 15—19 R. St. și Exc. Val. 262, p. 697] [Zon. 11, 15 p. 485]

Otho trimise pe ascuns mai multe solii la Vitellius pentru a ajunge la o înțelegere. Cum Vitellius nici nu voia s-audă de așa ceva, Otho își trimise solii în mod oficial. Vitellius nu le dădu un răspuns, nici nu-i trimise îndărăt. Apoi Otho trimise împotriva lui o forță maritimă; a fost totuși învins, fiindcă numise prea mulți comandanți³⁵, nu fiindcă ar fi fost prea slab față de adversarul său. Atunci el părăsi Roma ducînd cu sine și pe fruntași. Încredință o parte din armată lui Proculus³⁶, spunînd că el nu suportă să asiste la lupta unor oameni de același neam, și apoi se retrase. După acest act, soldații și comandanții lor dîndu-și seamă de lipsa lui de fermitate, n-au mai făcut nimic din ce era de datoria lor și astfel au fost învinși. Prin crainici intrară în legătură cu oamenii lui Vitellius și trecură cu totul de partea acestora. [Zon. 11, 15 p. 485].

11 Soldații lui Otho fiind învinși, un călăreț sosi să aducă această veste lui Otho; și, cum nu era crezut de persoanele de față (din întîmplare multă lume era adunată în acest loc), cum unii îl insultau numindu-l „sclav fugar“, alții „dușman“, ostașul zice: „O, Caesar, măcar de-ar fi mincinoase aceste vești. În ce mă privește, eu astăzi și așa voi părăsi această viață, ca să nu las impresia că am fugit de pe cîmpul de luptă ca să mă pun la adăpost. Tu însă, vezi ce ai de făcut, căci dușmanii vor fi aici din clipă în clipă“. Și spunînd aceste cuvinte trase sabia și se omorî.

12 În fața acestei sinucideri toți rămaseră încredințați că omul spusese adevărul și se arătau dispuși să înceapă de îndată o contraofensivă (erau numeroși și alături de ei se aflau trupe sosite din Pannonia și, ce este mai important, ei îl iubeau pe Otho, arătîndu-i multă afecțiune nu numai prin vorbe, ci și din suflet). Otho însă le opri avîntul pînă ce și alți vestitori sosiră

în goană să confirme înfrîngerea. Atunci Otho rămase să se consulte cu sine însuși apoi se adresă soldaților ținînd un lung discurs, în care, printre altele, spuse și aceste cuvinte:

13 „Ajunge, ce s-a petrecut, ajunge... Urăsc războiul civil, îl urăsc chiar dacă aș ieși victorios. Îi iubesc deopotrivă pe toți romanii, chiar dacă ei nu sînt de acord cu prezența mea. Să învingă Vitellius, să învingă el, dacă aceasta este voia zeilor. Să rămînă nevătămați soldații lui, căci aceasta este voia mea. Este mult mai bine, mult mai drept, să piară unul singur dintre toți, decît să piară mulțime de oameni în loc de unul. Aș prefera să fiu mai degrabă un Mucius, un Decius, un Curtius, un Regulus decît un Marius, un Cinna, un Sulla, pentru a nu mai pomeni de alții. Nu mă siliți deci să fiu unul din aceia pe care-i urăsc. Nu mă judecați rău dacă voi imita pe cei pe care-i prețuiesc. Îndreptați-vă spre învingător, căutați să vă împăcați cu el. Cît despre mine, voi ști eu singur cum să-mi cîștig libertatea, așa ca să dovedesc tuturor oamenilor, prin faptă, ce fel de împărat v-ați ales, un om în stare nu să vă sacrifice pe voi pentru el ci, să se sacrifice pe sine pentru voi“ [Xiph. 191, 23—192, 18 R. St. și Zon. 11, 15 p. 485]

14 Așa a vorbit Otho³⁷. Soldații, auzind cele ce rostea simțeau pentru el arzătoare admirație dar în același timp și adîncă milă pentru soarta lui nefericită. Mulți au izbucnit în lacrimi și-și făceau auzită jalea, chemîndu-l cu numele de „părinte“ și asigurîndu-l că țin la el mai mult decît la propriii lor copii și la propriile lor rude. „În tine stă salvarea noastră, ziceau ei, vom muri pentru tine“! Aceste dialoguri între împărat și soldați se prelungiră aproape în tot cursul zilei, Otho cerîndu-le învoirea să-și curme firul vieții iar ei împiedecîndu-l să facă așa ceva. În sfîrșit, împăratul izbuti să impună liniște. „Ar însemna“, zise el „să am mai puțin curaj decît acel ostaș, pe care l-ați văzut voi înșivă, care s-a omorît numai din singurul motiv că a fost vestitorul, către împăratul său, al înfrîngerii. Îl voi urma oricum, ca să nu mai am prilej de aici înainte nici să văd nici să aud așa ceva.

Voi, dacă cu adevărat țineți la mine, lăsați-mă să mor așa cum doresc eu, nu mă mai siliți să trăiesc împotriva voinței mele. Îndreptați-vă spre învingător și încercați să-l îmbunați“ [Xiph. 192, 18—30 R. St. și Exc. Val. 263 p. 698]

După ce adresa câteva recomandări în scris rudelor sale și lui Vitellius, arse toate scrisorile compromițătoare ce-i fuseseră adresate referitor la rivalul său, pentru ca descoperirea lor să nu pună pe nimeni în primejdie. Apoi, chemându-i la sine pe fiecare din cei care-l înconjurau, îi îmbrățișă și le dădu bani. În acest timp cum tumultul creștea printre soldați, el ieși afară, și după ce restabili ordinea, nu se retrase decât după ce-i trimise în locuri sigure, însă diferite. Când nu mai există nici un fel de zarvă, se sinucise. [Zon. 11, 15 p. 485]

15 După ce spuse aceste cuvinte intră în cort și luând un pumnal, se înjunghie. Soldații, foarte îndurerati³⁸, îi ridicară corpul jelindu-l și îl îngropară, ba unii din ei se și omorîră odată cu el. Acesta a fost sfârșitul lui Otho, care a trăit treizeci și șapte de ani, fără unsprezece zile. Domnise nouăzeci de zile. După ce a dus o viață degradantă, a murit în chipul cel mai glorios. După ce a pus mâna pe imperiu prin mijloacele cele mai infame, a renunțat la putere în chipul cei mai nobil cu puțință³⁹. [Xiph. 192, 30—193, 5 și Zon. 11, 15 p. 485]

16 Aviditatea lui Valens pentru bani și nevoia ce-o simțea să-i strângă prin orice mijloc îl duse pînă acolo că îl ucise pe tribunul militar care-l ascunsese și îi salvase viața, pentru suma de o mie de denari, pe care i s-a părut că acesta o scosese din vînzarea lucrurilor sale⁴⁰ [Exc. Val. 261, p. 697]

1 La Roma, de îndată ce sosi vestea sinuciderii lui Otho, așa cum era de așteptat, oamenii își schimbă sentimentele. Pe Otho, pe care mai înainte vreme îl înălțau în slăvi și se rugau pentru victoria lui, acum îl blestemau ca pe un dușman iar pe Vitellius, împotriva căruia spusese tot felul de imprecații, îl laudau și îl numeau *imperator*. Iată cum nimic nu este stabil în lucrurile omenești. Cei cărora toate le merg în plin, precum și cei care au atins marginea desperării, toți, fără osebire, se clatină ca trestia în vânt și după cum le este norocul, sînt acoperiți de laude sau de oprobriu, sînt stimați sau disprețuiți.

Vitellius era în Gallia cînd Otho s-a sinucis și i-a fost adusă la cunoștință moartea acestuia¹. El chemă lîngă el pe soția sa, pe fiul lui, pe care, din înaltul unui tribunal îl numi Germanicus și *imperator*, deși băiatul n-avea decît șase ani² [Zon. 11, 16 p. 486]. Vitellius asistă la Lugudunum la lupte de gladiatori și apoi la un spectacol similar la Cremona, ca și cînd nu i-ar fi fost de ajuns mormanele de cadavre ale celor căzuți pe cîmpul de luptă, dintre care unele nu ajunseseră încă să fie îngropate (căci el străbătu întreaga cîmpie unde zăceau morții). Privi cu nesaț trupurile fără viață, de parcă nu se mai sătura de acest spectacol care îi dădea sentimentul unei victorii imediate, și nu se osteni să dea ordin să fie îngropate [Exc. Val. 264 (p. 698)].

Cînd sosi la Roma, luă niște măsuri așa cum îl tăia capul³. Între altele, publică un decret prin care îi expulza din oraș pe toți astrologii, obligîndu-i să părăsească Italia într-un anumit termen de la data fixată prin decret. Astrologii, în fapt de noapte, răspîdiră la rîndul lor un manifest prin care îi preziceau că avea să părăsească viața exact în ziua cînd a și murit⁴. Atît de mare era știința lor în a prevedea întocmai viitorul.

2 Cît despre Vitellius, se lăsa în voia bunului trai și a celor mai josnice pasiuni, fără să-și facă griji de

treburile omenești și de cele divine. Încă de la început s-a dovedit a fi un netrebnic, căruia îi plăcea să frecventeze localurile cu băutură și cele de joc, să petreacă în tovărășia dansatorilor și a conducătorilor de care. Pentru aceste distracții cheltuia sume fabuloase și din această cauză avea nenumărate datorii la diverse persoane de la care împrumuta bani⁵. Când s-a văzut ajuns sus, deoarece se afla în mijlocul unor resurse bănești nemărginite, dădu frîu liber manifestărilor sale vicioase și aproape tot timpul zilei și a nopții cheltuia, mîncînd fără socoteală și adesea vomînd tot ceea ce mîncă, așa că de fapt se hrănea prin simplul tranzit al alimentelor. Acest procedeu îl ajuta să reziste, în vreme ce tuturor celorlalți tovarăși de orgie li se făcea rău. Avea obiceiul ca mereu să invite la masă cetățeni de frunte și adesea se invita el la ei la masă. De unde și cuvîntul plin de duh, rostit de unul din acești oaspeți, Vibius Crispus, care se îmbolnăvise și timp de cîteva zile nu a mai putut participa la mesele lui Vitellius: „dacă nu m-aș fi îmbolnăvit, aș fi fost pierdut!”

3 Perioada domniei lui Vitellius n-a fost altceva decît o beție și o orgie continuă. Alimentele se strîngeau, cele mai rare și mai bune cîte pot oferi pămîntul și marea, din locurile cele mai îndepărtate. Se mergea chiar pînă la ocean, ca să nu zic mai mult, pentru a fi găsite cele mai rare bunătăți. Masa era pregătită cu atîta rafinament încît, pînă astăzi însă, anumite dulciuri și preparate culinare se numesc „vitelliane“. Ce să mai intru în detalii inutile cînd toți istoricii sînt de acord că Vitellius a cheltuit două milioane două mii cinci sute de denari numai pentru mese în timpul domniei lui. Urmarea a fost că alimentele scumpe și rare n-au întîrziat să dispară și, în ciuda acestei realități, trebuiau scoase din pămînt, din iarbă verde. Așa de pildă, a comandat într-o zi o mîncare în care intrau limbi, creeri și ficați de pești și de păsări, care a costat în total două sute cincizeci de mii de denari. Cum acest fel de mîncare nu putea fi pregătit în vase de ceramică, s-a fabricat special un vas de argint, păstrat apoi vreme îndelungată, ca o ofrandă adusă zeilor,

pînă pe vremea domniei lui Hadrian, care, observîndu-i valoarea, a dat ordin să fie topit. [Xiph. 193, 30—194, 25 R. St. și Exc. Val. 264⁶ (p. 698)].

4 Pentru că am menționat toate acestea, voi mai adăuga un lucru. Casa lui Nero, cea denumită „Casa de aur“, nu-i mai ajungea; În ciuda faptului că nutrea o ardentă admirație pentru renumele și felul de viață al lui Nero⁷, pentru toate obiceiurile acestuia, nu înceta să-l critice că avusese o locuință nesatisfăcătoare, mobilier puțin și sărăcăcios. Îmbolnăvinduse, își căută o altă locuință în care să se mute; în așa măsură nimic nu-l mai satisfăcea din cele ce aparținuseră lui Nero. Soția sa, Galeria, se distra pe seama puținelor obiecte de toaletă găsite în palatul imperial. Cum însă amîndoi cheltuiau din bunurile altora, nu țineau cîtuși de puțin seama de cît costau dorințele lor, iar cei nevoiți să-i primească la masă, se vedeau puși în cea mai mare încurcătură; existau și unele excepții, unii prieteni personali ai împăratului la cheltuielile cărora Vitellius mai contribuia. Totuși, aceleași gazde nu puteau face față unui banchet neîntrerupt. Unii, invitau la prînz, alții seara, alții la miezul nopții, alții stăteau gata să-i ofere mîncare după ce Vitellius se ușura prin vomă. De fapt, toți cei care erau în stare, căutau să-l invite. Se spune, dacă este adevărat, că a cheltuit un milion pentru un singur banchet. Aniversarea zilei sale de naștere o sărbători timp de două zile, vreme în care fură jertfite și animale și oameni [Xiph. 194, 25—195, 4 R. St. și Exc. Val. 265 și 266 (p. 698)].

Față de un astfel de împărat cum era Vitellius, soldații nu mai aveau nici un respect pentru datoria lor. Pretutindeni nu erau decît violențe și tumulturi⁸ [Exc. Val. 267 (p. 701)].

5 Nu este mai puțin adevărat că Vitellius ajunsese de rîsul multora. Cînd era văzut apărînd în public, plin de gravitate, el, despre care se știa cît este de putred, sau călare, pe un armăsar regal, îmbrăcat în purpură, el care țeselase caii de curse îmbrăcat în haină verde, stîrnea hohote de rîs. La fel, cînd suia pe Capitoliu, înconjurat de o gardă numeroasă de sol-

dați, el, pe care nimeni nu-l putea zări în For de mulțimea creditorilor ce-l înconjurau; când era văzut primind omagii de adânc respect, el, pe care nimeni nu-l săruta cu plăcere. Cu toate acestea, creditorii săi, care în ajunul plecării sale în Germania puseseră mîna pe el și îi dăduseră drumul cu mare greutate, abia după ce depusese garanție, departe să le vină să ridă, se ascundeau în gaură de șarpe, văicărindu-se. Vitellius puse să fie căutați, acordîndu-le iertare, le explică el, în schimbul sumelor datorate. Bineînțeles, intră în posesia polițelor ce le semnase [Xiph. 195, 4—17 R. St. și Exc. Val. 268 (p. 701)].

6 Deși ducea o asemenea viață, nu s-ar putea spune că era cu totul incapabil de realizări frumoase. El păstră efigiile monetare ale lui Nero, Galba și Otho, fără resentimente⁹, și menținu toate daniile făcute de predecesorii săi, fără să ia nimic înapoi. Nu a pretins nici impozitele rămase în urmă, nici nu a confiscat bunuri. Deși au fost cîteva execuții printre partizanii declarați ai lui Otho, nu a oprit ca rudele acestora să-și primească moștenirea ce li se cuvenea. De asemenea, restituî familiilor celor executați înainte de a fi venit el la putere tot ceea ce li se confiscase, scoțînd ce se mai găsea prin tezaurul public. Nu atacă testamentele aceluia care luptaseră împotriva lui nici ale aceluia care căzuseră în luptă. Interzise senatorilor și cavalerilor de a participa la lupte cu gladiatori sau să apară în vreun spectacol în orchestră. Toate aceste măsuri îi atraseră laude¹⁰ [Zon. 11, 16 p. 488].

7 Mergea deseori la teatru pentru ca astfel să-și atragă simpatia mulțimii. Stătea la masă fără a-și da aere, cu cetățenii care se bucurau de trecere, ca să le cîștige încrederea și dragostea. Nu-i uita cîtuși de puțin pe cei cu care conviețuise, acordîndu-le onoruri, socotind că nu-i scade prestigiul atunci cînd recunoștea pe unul dintre ai lui; mulți oameni însă, odată ajunși la o poziție înaltă, cînd nici nu se așteptau la atîta noroc, încep să nu-i mai poată suferi pe acei care altă dată i-au cunoscut pe cînd nu erau nimic. Priscus¹¹, atunci cînd îndrăzni să ia în Senat cuvîntul împotriva părerii împăratului și aduse vii critici la adresa sol-

datilor, Vitellius făcu apel la tribunii poporului, ca și cum avea nevoie de asistența lor. Priscus însă nu păți nimic și împăratul interzise tribunilor să-i facă vreun rău; se mulțumi doar să spună: „Senatori, nu vă tulburați, nu vă supărați, dacă noi doi, membri ai acestei Adunări nu sîntem de acord unul cu altul!⁴. În acest caz el a fost considerat ca fiind plin de moderație. Dar pretențiile sale de a-l imita pe Nero, sacrificiile funebre ce le făcea, sumele enorme pe care le cheltuia cu banchetele, chiar dacă unora le făceau multă plăcere, întristau adînc pe oamenii cu judecată, care își dădeau seama că lui Vitellius n-aveau să-i ajungă toate comorile lumii [Xiph. 195, 17—24 R. St.] [Exc. Val. 269, p. 701].

Între timp s-a anunțat că legiunile din Iudeea s-au răscolat împotriva lui¹². S-a speriat grozav pentru că, între alte prevestiri funeste... [Zon. 11, 16, p. 489].

8 Pe cînd era ocupat cu toate aceste treburi se iviră prevestiri rele. Pe cer apărură o cometă. Luna suferi două eclipse consecutive împotriva ordinii firești, căci a fost întunecată în a patra și în a șaptea zi. Au fost văzuți concomitent doi sori, unul spre răsărit, altul spre apus, unul slab, palid, celălalt strălucitor și puternic. Pe Capitoliu s-au ivit tot felul de semne că zeii îl părăsesc. Soldații care făceau de gardă în acea noapte au povestit că ușile templului lui Iupiter s-au deschis de la sine cu mare zgomot, așa că unii soldați care făceau de strajă au murit de frică. În timp ce se petreceau aceste semne, Vespasian, aflînd de răscoala lui Vitellius și de a lui Otho, rămase pe gînduri asupra datoriei ce-o avea. El se bucura de simpatii unanime (renumele ce și-l cîștigase în Britania¹³, gloria de care se acoperise în războiul cu Iudeea¹⁴, spiritul său moderat, prudența ce-o dovedea îi făceau pe oameni să dorească a-l avea în fruntea lor); și Mucianus îl îndemna cu hotărîre la acest pas, în speranța că dacă Vespasian avea să ajungă împărat, va fi destul de mărinimos să împartă cu el domnia. Soldații, de îndată ce prinseră de veste despre aceste discuții, înconjurară cortul generalului lor și îl salutară cu titlul de împărat.

[Iată cum s-a pornit răscoala (împotriva lui Galba) Vespasian în timpul șederii lui în Iudeea (fusesse trimis aici de Nero, cum am mai spus, din cauza răscoalei iudeilor), îl trimise pe fiul său Titus pentru a-l saluta pe împăratul Galba. Când Titus s-a întors, Vespasian află de revolta lui Vitellius și a lui Otho, și astfel năzui și el să devină împărat [Zon. 11, 16 p. 489].

9 Vespasian avusese și semne și vise care-i arătau limpede că va domni, prevestiri care urmează să fie menționate în biografia lui¹⁵. Deocamdată îl trimise pe Mucianus în Italia împotriva lui Vitellius. El însuși privea cu un ochi atent cele ce se petreceau în Siria și încredință altora războiul din Iudeea¹⁶, pentru a trece în Egipt. Aici strînse fonduri bănești de care avea mare nevoie și grâne ca să le trimită la Roma, cât mai repede posibil¹⁷. Legiunile din Moesia, aflînd de hotărîrile luate de Vespasian nici nu mai așteptară sosirea lui Mucianus (aflaseră doar că este pe drum). În fruntea lor îl aleseră pe Antonius Primus¹⁸, condamnat la exil de Nero, rechemat de Galba, care era pe atunci legatul legiunilor din Pannonia¹⁹. Primus a fost așadar investit cu puteri depline, fără să fi fost numit nici de împărat, nici de Senat. Atît de mare era furia soldaților împotriva lui Vitellius, atît de nestăvilită dorința lor de a jefui. Căci n-au făcut acest lucru în alt scop decît din acela de a jefui Italia. Ceea ce s-a și întîmplat. [Xiph. 195, 24—196, 2 R. St.].

10 Deși fusese înștiințat de ce se petrece, Vitellius rămase pe loc, la Roma, continuînd să ducă obișnuita sa viață de huzur și organizînd lupte de gladiatori. Cu prilejul acestor festivități Sporus trebuia să apară pe scena teatrului în rolul unei tinere răpîte. Dar el preferă să se omoare decît să pățească o asemenea rușine²⁰. Grija războiului [Vitellius] o lăsă pe seama lui Alienus²¹ și a altor comandanți²². Alienus ajunse la Cremona și izbuti s-o ocupe înaintea adversarilor săi. Dar, dîndu-și seama că trupele sale își pierduseră capacitatea de luptă din cauza vieții de huzur dusă la Roma și vigoarea fizică din lipsă de exerciții militare,

în vreme ce în cealaltă tabără oamenii erau antrenați și gata de a porni la atac, s-a speriat. Apoi, cum din partea lui Primus primise niște mesaje prietenoase, își convocă oamenii și, într-o expunere convingătoare le descrise slăbiciunea lui Vitellius și forța lui Vespasian, precum și modul de viață al unuia și al celuilalt. Așa că îi hotărî să treacă de partea cealaltă²³. Soldații smulseră atunci de pe insignele militare imaginile lui Vitellius și jurară că vor da ascultare ordinelor lui Vespasian. Dar, când s-au împrăștiat și au ajuns în corturile lor au început să se căiască de ce făcuseră și, întrunindu-se dintr-odată în mare grabă, îl proclamară din nou pe Vitellius împărat, făcînd o zarvă cumplită, iar pe Alienus îl aruncară în lanțuri, socotindu-l un trădător, fără nici o considerație pentru rangul lui consular. Iată cît de grave pot deveni dezordinele de acest fel, îndeosebi în războaiele civile²⁴.

11 În toiul dezordinii produse de aceste tulburări în armata lui Vitellius, apariția unei eclipse de lună în timpul nopții contribui la sporirea confuziei. Luna nu numai că se acoperise de umbre (ceea ce pentru cei slabi de inimă este destul ca să-i sperie) dar căpătă și o culoare sîngerie, neagră chiar, precum și alte nuanțe sinistre. În ciuda acestor semne, departe de a-și schimba hotărîrea sau de a ceda, soldații se mulțumiră să trimită a doua zi, ca răspuns la mesajele lui Primus, îndemnuri insistente ca el să îmbrățișeze cauza lui Vitellius. Apoi, cum s-au produs încăierări cu soldații lui Primus, luptară plini de ardoare. Lupta n-a început după o prealabilă pregătire. Cîțiva călăreți, cum se-ntîmplă adesea cînd două armate vrăjmașe își au taberele față în față, atacă pe neașteptate niște patrulare ale adversarului. Apoi, cum fiecare parte sări în ajutorul alor săi, după cum afla că este nevoie, ba ici, ba colo, s-a ajuns ca alții, mereu alții, pedestrași și călăreți, să fie atrași în vîltoare. Soarta bătăliei era schimbătoare pînă ce toți fură nevoiți să alerge în ajutor. Abia atunci începu o luptă în toată regula, de parcă ar fi sunat semnalul așteptat, și bătălia se desfășură în ordine, deși soldații lui Alienus nu mai

aveau general, acesta aflîndu-se la Cremona aruncat în lanțuri. [Xiph, 196, 2—197, 19 R. St.].

12 Din acel moment lupta se dădu cu forțe egale și cu succese alternative, prelungindu-se pînă noaptea tîrziu. Căci lăsarea întunericului nu-i putu separa pe adversari, într-atît le era de mare dorința de a lovi și înverșunarea, deși unii se recunoșteau ba își și vorbeau. Nici foamea, nici oboseala, nici frigul, întunericul, rănille primite, sîngele vărsat, nici rămășițele pămîntești ale celor morți mai înainte, nici amintirea înfrîngerilor sau numărul nesfîrșit al celor inutil jertfiți, nimic nu i-a putut potoli. Atît de mare a fost nebunia care pusesese stăpînire dintr-odată pe amîndouă armatele, însuflețite de însăși amintirea locurilor unde se aflau, în așa măsură unii doreau din străfundul sufletului să cîștige, iar ceilalți, să nu piardă. Luptau de parcă ar fi fost adversari din neamuri diferite, și nu de același neam, de parcă s-ar fi așteptat, pentru toți cei care aparțineau fie uhnei tabere, fie celeilalte sau la o moarte imediată sau la sclavie. Așa că, la sosirea nopții, cum am mai spus, erau departe de a se despărți. Dimpotrivă, deși nevoiți să se odihnească din cînd în cînd, doborîți de oboseală cum erau, ba mai și stînd de vorbă unii cu alții, nu încetară încăierarea.

13 De cîte ori răsărea luna (căci nori negri, alungîndu-se unii pe alții, de forme stranii, o acopereau mereu) puteau fi văzute cînd scene de bătălie, cînd scene în care oamenii stăteau nemișcați de oboseală, odihnindu-se sprijiniți în lance, sau chiar așezați pe jos. Deodată auzeai înălțîndu-se strigăt_e în comun, la unii, în favoarea lui Vitellius, la ceilalți, pentru Vespasian, urmate de chemări provocatoare, prin care soldații aduceau injurii sau dimpotrivă, laude, împăratului respectiv. Alte dăți, puteau fi auzite frînturi de conversație ca acestea; „camarade, concetățene, ce facem noi oare? De ce să ne mai batem? Treci de partea mea!“ — „Nu! tu însă, vino tu la noi!“ Ce să te mai miri cînd pînă și femeile ieșiră noaptea din oraș pentru a le aduce hrană și băutură soldaților lui Vitellius și că aceștia mîncară și băură dînd din ce aveau

și dușmanilor lor? Un ostaș, chemînd pe nume un adversar (aproape toți, cum s-ar spune, știau numele celorlalți și se recunoșteau unii pe alții) zicea: „ia camarade, ia și mîncîcă... nu-ți întind o sabie, ci îți dau pîine. Ia și bea, nu-i un scut, este o cupă ceea ce-ți întind... Dacă tu mă vei omorî, sau eu te voi omorî, cel puțin trecerea noastră să fie mai ușoară, iar loviturile ce ni le vom da să nu pornească dintr-un braț moleșit și slăbit. Mîncarea asta este praznicul nostru de înmormîntare pe care ni-l dau, cît trăim încă, Vitellius și Vespasian, așa, ca să fim noi, bieții, un fel de victime în cinstea morților de odinioară!”. Cîte unii, după ce schimbau asemenea gînduri, după ce se odihneau cîțva timp și se ospătau, puneau din nou mîna pe arme. După un scurt răgaz, lupta era reluată.

14 Astfel de schimbări în mersul bătăliei se prelungiră toată noaptea pînă la ivirea zorilor. Între timp, doi din soldații lui Vespasian, iată ce făcură: deoarece ai lor erau greu loviți de o mașină de război, au luat două scuturi dintre armele capturate de la vitellienii căzuți, s-au strecurat printre luptătorii din tabăra dușmană și, odată aici, au ajuns, fără a fi recunoscuți, pînă la picioarele mașinei, ca și cînd ar fi făcut parte din oștenii acelei tabere. Ei tăiară frînghiile mecanismului așa că izbutiră să o scoată din funcție, și să o facă să nu mai arunce nici un proiectil. La ivirea zorilor, soldații legiunii a III-a, aceea denumită Gallica, ale cărei taberi de iarnă se găsesc în Syria și care din întîmplare se afla atunci în partida lui Vespasian, salutînd dintr-odată ivirea astrului zilei, după obiceiul lor, soldații lui Vitellius, închipuindu-și că a sosit Mucianus, și-au schimbat gîndul și, cedînd în fața acestui strigăt, au luat-o la goană. Într-atît sînt deajuns cîteva nimicuri pentru a inspira cea mai profundă groază printre oamenii extenuați. Retrași în linile lor întărite au întins mîinile și au cerut încetarea luptei. Cum nimeni nu le dădu ascultare ei îl dezlegară pe consul și îl trimiseră, îmbrăcat cu ornamentele funcției sale și cu fasciile de rigoare, să trateze pentru ei. Astfel obținură un armistițiu, căci Alienus, datorită

înaltei sale demnități precum și nenorocirii prin care trecuse, l-a convins destul de ușor pe Primus să accepte condițiile de capitulare.

15 Cu toate acestea, cînd porțile **Cremonei s-au deschis**, cînd toți s-au văzut la adăpost de primejdie, atunci, ca la comandă, soldații țîșniră din toate părțile și începură jaful și incendierea orașului. Această calamitate n-a fost cu nimic mai prejos decît cele mai teribile întîmplări de acest fel. Orașul, împodobit cu edificii mărețe și frumoase era plin de bogății imense, aduse aici și de localnici și de străini. Cele mai multe rele le făcură vitellienii, care cunoșteau exact casele celor mai bogați cetățeni, căci văzuseră intrările și ieșirile la stradă. Puțin le păsa de moartea aceluia pentru care fuseseră gata să-și dea viața în luptă. Departe de așa ceva, simțindu-se în postura de nedreptățiți și învinși, loveau, ucideau, în dreapta și în stînga, așa că se ajunsese la tragicul bilanț de cînzeci de mii de morți, inclusiv cei căzuți pe cîmpul de bătălie²⁵.

16 Vitellius, cînd află despre această înfrîngere, începu să intre în panică, tulburat întrucîtva și de niște semne (în timpul unui sacrificiu pe care îl aducea chiar el și cu prilejul căruia vorbea soldaților, numeroși vulturi se năpustiră asupra victimelor pe care le sfîșiară și puțin a lipsit ca împăratul să nu fie răsturnat de pe tribunalul său). El trimise în mare grabă pe fratele său²⁶ la Tarracina și, cu ajutorul lui izbuti să-și asigure această importantă garnizoană. Atunci înnebuni de frică și își ieși din minți. Nu mai știa nici ce face, nici ce gîndește, era ca o minge purtată în jos și în sus de rostogolul valului²⁷. Cînd se agăța de puterea ce-o avea ca împărat și se arăta gata să lupte pînă la capăt, cînd renunța de bună voie și se pregătea să se retragă definitiv, pentru a-și petrece restul vieții ca cetățean particular²⁸. Uneori îmbrăca toga pretextă și se încingea cu sabia; altă dată apărea îmbrăcat în haină de doliu. În Senat sau în For ținea cuvîntări care se băteau cap în cap, conținînd îndemnuri la luptă și sfaturi să se ajungă la o înțelegere; aici se arăta gata să se sacrifice

pentru binele public, aici putea fi văzut strângîndu-și fiul în brațe și sărutîndu-l, pentru a-l arăta apoi celor ce stăteau și priveau, cu scopul ca să stîrnească mila. Cînd își concedia gărzile pretoriene, cînd le rechemă de îndată. După ce-și părăsi palatul și se retrase în locuința fratelui său, reveni la palat, așa că, printr-o asemenea conduită reuși să slăbească pînă și zelul celor mai mulți simpatizanți. Oamenii, văzîndu-l cum se zbate, ca un bolnav care nu mai este întreg la minte, nu mai executau nici un ordin și începură să se gîndească mai puțin la el și mai mult la propriile lor interese. Printre altele, îl luară în derîdere deoarece în Adunări căpătase obiceiul să-și prezinte sabia consulilor și senatorilor în semn că a abdicat, dar nimeni dintre aceștia nu îndrăznea s-o primească și cei care erau de față se amuzau copios pe seama lui²⁹.

17 Din aceste motive, dar mai ales pentru că Primus se apropia de Roma, consulii C. Quintius Atticus și Cn. Caecilius Simplex (acesta din urmă era rudă cu Vespasian) cît și ceilalți cetățeni de frunte au luat anumite hotărîri și s-au îndreptat în coloană spre palat, însoțiți de soldați care nutreau aceleași sentimente, pentru a-l sili pe Vitellius să renunțe la imperiu fie de bună voie, fie prin forță. Dar, întîmpinați de gărzile germane ale lui Vitellius, au fost respinși cu mari pierderi. După această tentativă s-au refugiat pe Capitoliu unde, chemîndu-i pe Domițian, fiul lui Vespasian, și pe rudele acestuia, au luat măsuri de apărare³⁰. A doua zi s-au dovedit în stare să respingă cîtva timp atacurile adversarilor. Cum însă locurile învecinate Capitoliului au fost incendiate, s-au văzut izolați prin perdeaua de foc ce-i înconjura. Atîta așteptau soldații lui Vitellius. Suind pe Capitoliu, tăiară în carne vie fără milă și, după ce-au jefuit toate ofrandele sacre, incendiară templele, printre care și marele templu. Apoi, punînd mîna pe Sabinus și pe Atticus, îi trimiseră la Vitellius³¹. Cît despre Domițian și Sabinus, fiul lui Sabinus, izbutind să scape chiar de cum a început atacul, au rămas ascunși prin unele case particulare [Xiph. 198, 17—200, 25 R. St.]

18 Cînd însă trupele lui Vespasian, sub conducerea lui Quintius Petilius Cerealis, unul din senatorii de mare vază și partizan al lui Vespasian printr-o căsătorie în familie³², și sub cea a lui Primus Antonius se apropiară de Roma, Vitellius deveni pradă unei agitații fără seamăn. Mucianus încă nu-și făcuse apariția³³. Oamenii lui Vespasian erau însă ținuți la curent de tot ce se petrecea în oraș datorită iscoadelor care le comunicau regulat veștile prin mesaje puse în sicrie, lângă cei decedați, în coșurile de fructe proaspete sau în țevile de trestie ale păsărarilor. Așa că, după aceste vești luau și hotărîrile de cuviință. Dar, cînd văzură cum se ridicau flăcările de pe Capitoliu ca dintr-un far aprins, atuncea se grăbiră. Cerealis, mai întîi, în cursul unei lupte de cavalerie, a fost învins chiar cînd era pe punctul să intre în oraș, deoarece făcuse imprudența să se lase surprins împreună cu oamenii săi într-un pasaj prea îngust. Cel puțin, pe adversarii îi împiedică să facă prea mult rău, căci Vitellius, după această victorie, plin de speranță că se poate ajunge la o înțelegere, își retrase soldații. Adunînd Senatul, trimise apoi o misiune la Cerealis, alcătuită din senatori și din colegiul Vestalelor³⁴.

19 Cum nimeni nu luă această solie în seamă și cum deputații erau cît pe ce să-și piardă și viața, ei se îndreptară spre Primus care, la rîndul lui, începuse să se apropie. Obținură o întrevedere cu el dar fără nici un rezultat concret, deoarece soldații și năvăliră în oraș, plini de mînie împotriva lui Vitellius. Ei puseră ușor pe fugă garda care păzea podul de peste Tibru (cum posturile de pază se opuseră și opriră trecerea peste fluviu, cavaleria trecu înot pe malul celălalt și le căzu în spate); în continuare, alți soldați se năpustiră asupra Romei venind din alte direcții, așa că n-a existat grozăvie care să nu fie comisă de acești oameni dezlănțuiți. Toate cîte erau capete de acuzare pentru Vitellius și pentru susținătorii lui — în numele cărora adversarii acestuia puseseră mîna pe arme pentru a face dreptate — toate le-au săvîrșit la rîndul lor, uci-gînd un mare număr de cetățeni. În schimb, și mulți din rîndurile lor, atacați de pe acoperișuri cu bucăți

de cărămidă și înghesuiți de adversarii lor în străduțe înguste, erau făcuți fărîme; așa că, în acele zile au pierit pînă la cincizeci de mii de oameni.

20 În vreme ce orașul era astfel prădat, în timp ce unii luptau iar alții fugeau, în timp ce se mai găseau și din acei fugari care pentru a-și scăpa pielea se prefăceau că aparțin detașamentelor intrate în Roma, prilej pentru ei de jafuri și omoruri, Vitellius, tremurînd de frică, își puse pe el o tunică murdară și cîrpăcită și alergă să se ascundă într-un loc întunecos unde erau hrăniți cîinii, cu gîndul ca noaptea să se refugieze la fratele său, la Tarracina. Soldații însă căutîndu-l pretutindeni și găsindu-l (cînd ești împărat nu poți sta multă vreme ascuns)³⁵, l-au scos din ascunzătoare plin de noroi și de sînge (căci fusese atacat de cîini). După ce i-au rupt hainele, i-au legat mîinile la spate și i-au trecut o funie după gît, l-au tîrît pe Caesar în afara palatului în care acesta gustase din toate plăcerile, l-au mîinat pe Împărat de-a lungul Viei Sacra, pe unde trecuse de atîtea ori în litiera sa regală, plin de trufie, l-au dus pe Augustus spre For, unde ținuse nenumărate cuvîntări³⁶. Unii îl pălmuiuau, alții îl trăgeau de barbă. Toți îl insultau, își băteau joc de el, reproșîndu-i, printre altele, nesățietatea sa, avînd în vedere pîntecul voluminos ce-l avea.

21 Cum Vitellius se simțea extrem de rușinat și își ținea privirile în pămînt, soldații îl tot înțepau cu pumnalele sub bărbie pentru a-l sili să țină ochii în sus. Un gal, nemaiputînd îndura acest aspect, fiindu-i adîncă milă de el, îi zise: „Am să te ajut prin singurul mijloc ce-mi stă în putere...” și, străpungîndu-l cu sabia, după aceea se sinucise și el. Vitellius totuși nu muri din rana primită, ci a fost tîrît la închisoare, împreună cu statuile lui, în timp ce soldații glumeau și spuneau tot felul de murdării. Vitellius suferea cumplit și din cauza durerii pricinuită de rană și din cauza celor ce auzea. Nemaiputîndu-se abține, strigă: „Dar eu am fost doar împăratul vostru!” Și atunci, soldații, ducîndu-l la Gemonii, îi tăiară capul pe care apoi îl plimbară prin tot orașul³⁷.

22 Ceva mai tîrziu soția sa izbuti să-l îngroape. A trăit cincizeci și patru de ani împliniți și nouăzeci de zile și a domnit un an, mai puțin zece zile. Fratele său plecase din Tarracina cu gîndul să-i dea ajutor. Pe drum, aflînd însă de moartea lui, și întîlnindu-se cu cei trimiși să-l întîmpine, intră în tratative cu ei ca să-și salveze viața, ceea ce nu însemna că puțin după aceea nu a fost ucis. Și fiul lui Vitellius a urmat ca victimă, deși Vitellius însuși nu ucisese pe nimeni din neamul lui Otho sau al lui Vespasian. Cînd Mucianus sosi, toate aceste erau fapte ale trecutului. El preluă conducerea treburilor publice împreună cu Domițian³⁸ și, ducîndu-l pe acesta în mijlocul trupelor, îl îndemnă să le țină o cuvîntare, deși Domițian era încă foarte tînăr. Fiecare soldat pîrmi 25 de denari. [Xiph. 201, 18—202, 26 R. St.]

CARTEA LXVI

1 Iată dar cum s-au desfășurat lucrurile. După evenimentele relatate, Vespasian a fost proclamat împărat de către Senat¹, Titus și Domițian au fost numiți Ceesari². Vespasian și Titus primiseră consulatul, deși unul se afla în Egipt și celălalt în Palestina. Vespasian avu- **70 e.n.**
sese cu multă vreme înainte și prevestiri și vise care **iulie**
îl înștiințau că va deveni împărat³. La o moșie, unde el obișnuia să-și petreacă o mare parte din timp, un bou veni spre el pe când prânzea, îngenunchie și își așeză capul la picioarele lui; altă dată, un câine, tot în timp ce el mânca, aduse o mînă de om și o tîrî sub masă. Un falnic chiparos, trîntit de puterea vîntului, se ridică singur a doua zi și nu-și întrerupse viguroasa-i dezvoltare. În urma unui vis află că va ajunge să domnească atunci cînd Caesar Nero își va fi pierdut un dinte, și această pierdere s-a întîmplat chiar a doua zi. Nero însuși avusese un vis în care se făcea că intra în casa lui Vespasian, conducînd carul lui Iupiter. Toate aceste minuni aveau însă, bineînțeles, nevoie de o interpretare. Un oarecare iudeu, Iosephus⁴, luat prizonier de Vespasian și legat cu lanțuri grele, începu să ridă și îi spuse: „Mă încarci astăzi în lanțuri; într-un an, cînd vei deveni împărat, mă vei elibera“. [Xiph. 203, 8—30 R. St.].

2 Și astfel Vespasian, ca și alții, fusese născut ca să devină împărat. În vreme ce era încă în Egipt, Mucianus, în colaborare cu Domițian, administra toate treburile statului. Mucianus se arăta foarte satisfăcut de a-l fi ajutat pe Vespasian să ajungă la conducerea imperiului; printre altele, era mîndru și fiindcă împăratul îl chema „fratele meu“; Vespasian îi îngăduia să ia orice hotărîri ar fi crezut de cuviință și să guverneze fără încuviințarea sa, îi îngăduia chiar să și dea decrete, cu condiția ca numele său să figureze în fruntea acestor acte publice. De aceea Mucianus purta un inel trimis de împărat pentru ca toate actele ce le emitea

să poarte parafa sigiliului imperial⁵. Atît el cît și Domițian au numit diverși procuratori, cît și prefecti, pînă și guvernatori de provincie și consuli. Într-un cuvînt, amîndoi aveau mînă liberă să acționeze de parcă ar fi fost împărați⁶ — mergîndu-se pînă acolo că într-o zi Vespasian îi scrise lui Domițian: „Îți mulțumesc, fiule, că-mi îngădui să mai fiu și eu împărat și că nu m-ai înlăturat încă de la domnie.”⁷ [Mucianus avea pretenția să fie onorat mai presus de toți și se supăra nu numai dacă un cetățean oarecare, indiferent cine, l-ar fi insultat, dar și atunci cînd nu era înconjurat cu cele mai mari atenții. Așa că după cum copleșea cu cinstiri fără seamăn pe cei care îi făceau pînă și cel mai neînsemnat serviciu, tot așa urmărea cu o ură tenace pe cei care nu-l luau în seamă.] [Exc. Val. 272, p. 702]⁸ De asemenea Mucianus strîngea de pretutindeni, pentru tezaurul public, cu nedezmînițită rîvnă, sume de bani uriașe, luînd asupra sa învinuirile care curgeau și descărcîndu-l pe Vespasian de orice răspundere. Repeta neobosit că banii sînt nervii unui guvernămînt și, adînc încredințat de acest adevăr, sfatul lui era că trebuie procurați de pretutindeni. În ce-l privește, de la bun început nu pregetă să tot strîngă. A umplut, e drept tezaurul imperial, dar a avut grijă și de averea lui, pe care a mărit-o substanțial.

70 e.n

3 În Germania au avut loc împotriva romanilor mai multe răscoale care, după părerea mea, n-au nimic interesant pentru a merita să fie consemnate, totuși s-a întîmplat un fapt care este demn de admirat. Un anume Iulius Sabinus, fruntaș printre lingoni, adună o armată sub propria sa comandă și își luă numele de Caesar, pretinzînd a fi un descendent din Iulius Caesar. Învins în mai multe lupte, își căută refugiu în unul din teritoriile ce le controla și acolo se îngropă într-un monument funerar subteran, căruia înainte de a intra, îi dăduse foc. Toată lumea l-a crezut mort, în vreme ce el trăi ascuns în acest monument vreme de nouă ani, împreună cu soția sa⁹, care îi născu doi băieți. Cerealis avu de susținut mai multe bătălii pentru a pune capăt răscoalelor din Germania, printre altele una în care au pierit tăiați în bucăți un număr atît

de mare de romani și de barbari încît mormanele de cadavre oprîră cursul unui rîu care curgea prin apropiere¹⁰. Domițian, prin înfăptuirile și mai ales prin cele ce plănuia să facă se dovedea plin de ambiție. Totuși, temîndu-se de tatăl său, își petrecea cea mai mare parte a timpului pe muntele Alban¹¹. El se îndrăgosti ca un nebun de Domitia, fiica lui Corbulo, pe care, după ce o smulse de la casa soțului ei¹², o trecu în rîndul amantelor sale pentru ca mai tîrziu să o ia în căsătorie [Xiph. 203, 30—204, 10; 204, 10—205, 2 R. St.].

4 Titus, însărcinat cu operațiunile de luptă împotriva iudeilor, încercă să ajungă cu ei la o înțelegere atît prin tratative cît și prin fîgăduieli. Neobținînd nici un rezultat, s-a văzut nevoit să înceapă ostilitățile. După perioada de început, în care luptele s-au dat cu rezultate nedecise, Titus se văzu în sfîrșit învingător și începu un asediu al Ierusalimului¹³. Orașul, inclusiv incinta templului, avea o triplă întăritură de ziduri masive¹⁴. Romanii înălțară în fața zidurilor uriașe grămezi de pămînt, aduseră mașini de asediu și respinseră în diferite ocazii încercările de ieșire a celor asediați. De asemenea, izbuteau să-i doboare prin lovituri cu praștia și prin lovituri cu săgeți pe cei care se iveau sus pe ziduri. În rîndurile lor se afla și un mare număr de trupe străine trimise de către anumiți regi. Iudeii, la rîndul lor, erau și ei ajutați de numeroase armate venite fie de prin partea locului, fie trimise de coreligionarii lor, și nu numai din imperiul roman, dar și din ținuturile de dincolo de Eufrat¹⁵. Și aceștia se pricepeau să arunce sulii și pietre, fie zvîrlindu-le cu mîna, fie cu ajutorul unor mecanisme, cu atît mai multă forță cu cît aceste pietre cădeau mai de sus. Apoi, în cursul unor ieșiri atît în cursul zilei, cît și al nopții, cum se ivea prilejul, dădeau foc mașinilor de asediu, ucideau un mare număr de soldați și, tot săpînd pămîntul, îl cărau sub întăritură. Uneori se dovedeau în stare să deplaseze pînă și berbecii cu ajutorul funiilor iar alte ori îi smulgeau din loc cu ajutorul cîngilor. Se pricepeau să și pareze loviturile dure ale celorlalte mașini de război prin mijlocirea unor plăci groase, prinse în cîrlige de fier, pe care le coborau de-a lun-

gul zidurilor. Lipsa de apă îi chinuia cumplit pe romani, care nu aveau la dispoziție decât o apă rea, adusă de departe¹⁶. Iudeii în schimb, se țineau tare, mulțumită puțurilor subterane. Căci orașul era împințit cu galerii care se întindeau din interior pînă mult departe în cîmpia înconjurătoare, trecînd pe sub zidurile întăriturilor, și ei le foloseau pentru a ieși pe aici și a-i ataca pe cei care săpau pentru a găsi apă. Astfel provocară mari pierderi în rîndul detașamentelor răzlețe și Titus se văzu nevoit să închidă toate aceste ieșiri.

5 În timpul acestor lucrări de ambele părți au căzut sumedenie de răniți și de morți. Titus însuși a fost atins de o piatră la umărul stîng și a rămas cu o slăbiciune la mîină. Încetul cu încetul romanii depășiră incinta exterioară și, așezîndu-și taberele în spațiul dintre cele două incinte interioare, trecură la atacul celui de-al doilea zid. Dar lupta n-a mai fost la fel. Iudeii, retrăgîndu-se cu toții în spatele acestei întărituri, se apărau mai lesne acum, dată fiind întinderea mai mică a perimetrului ce-l ocupau. Așa că Titus încercă din nou, printr-o proclamație a crainicilor, să le ofere impunitatea. Iudeii însă se îndirjeau în hotărîrea lor. Prinșii de război și transfugii otrăveau pe ascuns apa necesară romanilor și spintecau pe cei pe care-i surprindeau izolați¹⁷. Așa că Titus nu mai primi nici un transfug iudeu. În aceste împrejurări, cîțiva romani, profund descurajați, ceea ce este un lucru obișnuit după un asediu prelungit, și închipuindu-și, după cum se răspîndise zvonul, că orașul era cu adevărat imposibil de cucerit, trecură la inamic¹⁸. Iudeii, deși nu stăteau bine cu aprovizionarea, îi primiră pentru a le dovedi că și ei, la rîndul lor, sînt în stare să primească transfugi.

6 Pînă la urmă, deși și zidul al doilea a fost doborît de mașinile de război, iudeii tot nu se predară¹⁹. Mai mult încă, uciseră un mare număr de ostași romani care căutau să-și deschidă cu orice preț drum. Apoi, dînd foc la cîteva clădiri învecinate, cu intenția să-i împiedice pe romani în înaintarea lor, deși aceștia puseseră stăpînire pe incinta exterioară, aduseră mari stricăciuni zidului interior și fără să vrea, aprinseră și construcția

incintei care protegia locul, sacru, deschizînd astfel cale liberă romanilor spre templu²⁰. Cu toate acestea iudeii nu alergară de îndată să întîmpine pe invadator reținuți cum erau de credințele lor religioase. Abia mai tîrziu, siliți de atacurile lui Titus, se retraseră în interior. Ei îi respinseră pe romani cu ardoare sporită, ca și cînd ar fi avut un prea fericit prilej de a cădea pentru apărarea templului și în apropierea lui. Poporul de rînd lupta în pronaos, cei de rang senatorial pe trepte iar preoții în sanctuarul însuși. Și n-au fost învinși, deși luptau un număr mic împotriva unor forțe net superioare, decît atunci cînd flăcările au mistuit parte din clădirea templului. Atunci, prin propria lor voință, unii se izbiră de săbiile romanilor, alții se uciseră reciproc, alții se înjunghiară, în sfîrșit, au fost și din aceia care s-au azvîrlit în foc. Toți erau însuflețiți de gîndul, îndeosebi ultimii, că sinuciderea nu înseamnă pieire, ci victorie, că este salvarea și fericirea lor să piară odată cu templul.

7 Între alți prizonieri care căzură în mîinile romanilor a fost și Bargioras, conducătorul iudeilor²¹. A fost singurul prizonier executat după triumf. Și așa a căzut Ierusalimul chiar în ziua lui Saturn (sîmbătă), zi pe care iudeii o cinstesc cu deplin respect pînă azi. Din acea vreme, iudeii care respectau legea strămoșească au fost obligați anual la un impozit de doi denari pentru Iupiter Capitolinus²². După această campanie atît Vespasian cît și Titus luară titlul de *imperator*; dar nici unul, nici altul nu-și luară cognomenul de Iudaius, deși li s-au decretat toate celelalte onoruri pe drept cîștigate după o asemenea victorie, precum și arcuiri de triumf²³. [După cucerirea Ierusalimului, cînd s-a întors acasă, Titus, împreună cu tatăl său, își sărbătorește victoria, postat pe carul triumfal; Domițian, în calitate de consul, îi însoțea călare]. [Zon. 11, 17, p. 493—494; Exc. U^G 41, p. 396—399; Xiph. 205, 3—12 R. St.]. 71 e.n.

8 Cînd Vespasian își făcu intrarea în Alexandria²⁴, Nilul urcă într-o singură zi cu o palmă peste nivelul obișnuit al apelor, ceea ce, ziceau oamenii, nu se mai întîmplase pînă atunci decît o singură dată. El vindecă 70 e.n.

de asemenea un orb și un om paralizat de-o mână (aceștia au venit să-l întâmpine îndemnați de viziunea unui vis), călcînd pe mîna celui paralizat și scuipînd în ochii nevăzătorului. Nu era altcineva decît divinitatea care, prin aceste minuni, îl punea în atenția tuturilor²⁵. Asta nu însemna că alexandrinii se bucurau de sosirea lui. Departe de a-l simpatiza, ei erau chiar foarte porniți împotriva lui, așa că, atît în particular cît și în public nu încetau de a-l lua în derîdere și a-l batjocori. Ei se așteptaseră la mari recompense din partea împăratului, deoarece îl recunoscuseră printre primii. În schimb, nu numai că nu primiseră nimic, dar fuseseră impuși la tributuri bănești. Într-adevăr, Vespasian institui în Egipt tot felul de impozite, fără a ține seama de nimic, fără a excepta pe cei lipsiți sau măcar pe cerșetori. Totul a fost supus impunerilor, bunuri publice și bunuri ale templelor; merse pînă acolo că restabili multe tributuri, din care unele fuseseră abolite, și spori altele rămase în vigoare pentru a nu mai pomeni de cele noi²⁶. Măsurile acestea le aplică și în alte țări supuse, chiar și în Italia, pînă și la Roma. Alexandrinii, furioși de aceste măsuri samavolnice, precum și datorită faptului că împăratul se apucase să vîndă cea mai mare parte din domeniile regale, între multe alte ironii usturătoare la adresa lui au răspîndit și următoarea: „Preținzi șase oboli prea mult“²⁷. Vespasian, deși era un om foarte calm, s-a supărat grozav de această ironie și a dat ordin ca cei șase oboli să fie ridicați de la toți locuitorii, fără excepție, ba se mai și frămînta ce pedeapsă să le mai dea. Aceste cuvinte erau într-adevăr insultătoare, și din metrul liber²⁸ cît și din metrul anapestic în care erau potrivite nu reieșea nimic altceva decît motive de a provoca mînia. Dar, la cererea insistentă a lui Titus îi iertă. Alexandrinii totuși nu-l cruțară. Adunîndu-se în mare număr într-o întrunire publică, îi strigară lui Titus: „Îl iertăm, căci nu știe să facă pe Caesarul!“ Așa se jucau ei cu focul și se lăsau furați de plăcerea de a critica, atitudine care putea să ducă la consecințe funeste, abuzînd de răbdarea împăratului.

9 Vespasian îi lăasă să clevetească și scrise la Roma pentru a reabilita pe cei care, morți sau vii, fuseseră condamnați sub Nero și sub succesorii acestuia, pentru crima de lipsă de respect față de împărat, și pentru a șterge toate acuzațiile de acest fel. Îi alungă din Roma pe astrologi, deși el însuși se folosea de serviciile celor mai buni dintre ei, mergînd pînă acolo ca la recomandarea lui Barbillus, un astrolog renumit, se arată dispus să acorde Efesului permisiunea de a organiza jocuri sacre, favoare care n-a mai făcut-o nici unui alt oraș. În continuare, Vespasian se duse la Roma. Mucianus, însoțit de cetățeni de frunte ai Romei, îl întâmpină la Brundisium, iar Domițian la Beneventum. Cît despre acesta din urmă, chinuit de conștiința planurilor sale, cît și de evidența unora din faptele petrecute, era la pămînt în fața tatălui său, ba ceva mai mult chiar, simula că și-ar fi pierdut mințile. Domițian socoti că e mai prudent să-și petreacă timpul, în mare parte, pe domeniul ce-l avea la Alba, unde, printre alte multe distracții, perfect ridicole, se amuza să prindă muște cu un stilet (pentru scris)! Deși acest amănunt poate părea nedemn pentru seriozitatea unei opere istorice, totuși, pentru că el caracterizează cu exactitate caracterul personajului, am crezut de cuviință să-l consemnez, cu atît mai mult cu cît, odată ajuns la imperiu, Domițian păstră acest obicei. De aici se trage că cineva, la întrebarea: „Ce face Domițian?“ a răspuns cum nu se poate mai spiritual: „Stă singur, n-are nici măcar o muscă să-i țină de urît“²⁹ [Xiph. 206, 7—20 R. St.] 72 e.n.

10 Vespasian obișnuia să taie din rădăcini pretențiile fiului său, dar pe toți ceilalți îi trata nu ca un împărat, ci ca un simplu cetățean, amintindu-și de unde plecase³⁰. El începu de îndată să reconstruiască templul Capitoliului, aducînd el, cel dintîi, pămînt cărat cu spinarea, ceea ce, evident, obliga și pe alte prea strălucite fețe să facă la fel, pentru a da exemplu mulțimii care astfel nu mai putea să-și refuze concursul. Plin de amărăciune cînd era vorba despre cheltuieli necesare binelui obștesc și larg în cheltuieli pentru organizarea jocurilor, el personal trăia foarte modest și

nu cheltuia nimic în afară de strictul necesar [Xiph. 206, 20—24 R. St.].

După ce supuse Egiptul, de unde trimise la Roma mari cantități de grâne, Vespasian așteptă ca fiul său Titus, căruia îi dăduse sarcina să cucerească Ierusalimul, să termine asediul, pentru ca apoi să se întoarcă împreună cu el la Roma. Dar, cum asediul se prelungea, îl lăsă pe Titus în Palestina și, urcînd la bordul unui vas de transport, se îndreptă spre Lycia, de unde, călătorind cînd pe mare, cînd pe uscat, ajunse la Brundisium. Sosit la Roma, făcu distribuiri de bani atît soldaților cît și plebei, începu restaurarea templelor și a monumentelor publice care fuseseră deteriorate, reconstrui edificiile căzute în ruină³¹ și, odată această operă de reconstrucție terminată, în locul propriului său nume îl înscrise pe acela al fondatorilor. Cît privește bunurile materiale rămase de pe urma adversarilor săi căzuți pe cîmpul de luptă, le lăsă ca moștenire urmașilor sau rudelor apropiate. Anulă de asemenea contractele care prevedeau datorii față de tezaurul public. Larg la mîină cînd era vorba despre binele public... [Zon. 11, 17 p. 493—494].

Interzise vînzarea mîncărilor gătite, în localurile publice, cu excepția legumelor. Prin aceste măsuri lăsă să se înțeleagă foarte lămurit că sumele de bani ce le strînsese nu erau pentru plăcerile lui, ci pentru necesitățile obștești. Iată acum modul de viață pe care îl ducea. La Palatin locuia destul de puțin, petrecîndu-și aproape tot timpul în așa numitele Grădini ale lui Sallustius³²; aici primea pe oricine dorea să-l vadă, nu numai pe senatori, dar și cetățeni aparținînd celorlalte ordine. Dimineata, cînd era încă în pat, primea pe prietenii foarte apropiați³³; ceilalți îl salutau cînd ieșea pe stradă. Porțile palatului imperial rămîneau toată ziua deschise și nu erau păzite de nici un soldat de gardă. Mergea regulat la Senat și împărtășea senatorilor toate problemele ce le avea în privința treburilor de Stat, adesea putea fi văzut și în For, împărțind dreptate³⁴. Tot ceea ce nu putea citi el însuși, din pricina vîrstei înaintate, tot ceea ce era obligat să comunice în scris Senatului în timpul cît lipsea din Roma, era suplinat prin fii săi³⁵, care adesea primeau dispo-

ziția să citească ceea ce credea el de cuviință. Și aceasta era o dovadă de respect față de Senat. Invita adesea mai mulți senatori la masă, și nu numai senatori, ci și alți cetățeni, și nu rare ori cina el însuși la prietenii săi buni.

11 Într-un cuvânt, prin grija neobosită ce o purta față de treburile publice era considerat a fi împărat; cît privește restul, în orice împrejurare se purta ca un cetățean particular, de la egal la egal. Îi plăcea să fie ironic, fără să jignească, și la rîndul lui nu se supăra cînd era luat peste picior. Pamfletele pline de ocări care circulau anonime, așa cum se manifestă de obicei ura împotriva împăraților, nu-l împiedecau să publice hotărîri de utilitate publică fără să se arate cu nimic tulburat³⁶. Phoibos³⁷, veni într-o bună zi la el ca să-i ceară iertare pentru faptul că odinioară, în Grecia, sub Nero, el i-ar fi ordonat plin de mînie să plece, căci Vespasian se întunecase la față pe cînd se afla într-un teatru, la vederea a cine știe ce act rușinos îndeplinit de împărat: la care, Vespasian, întrebîndu-l: „unde să plec“? Phoibos i-ar fi răspuns: „la dracu!“; împăratul nu-i făcu nici un rău, mulțumindu-se să-i spună doar atît: „du-te dracului!“³⁸. Vologeses³⁸, adresîndu-i-se cu această formulă: „regele regilor Arsaces, către Flavius Vespasianus, salut“!, nu îi adresă nici o muștrare, ci îi răspunse în același fel, fără să adauge la numele lui nici unul din apelativele aparținînd titulaturii imperiale³⁹.

12 Helvidius Priscus, ginerele lui Thrasea, educat^{70—71} în principiile filosofiei stoice, și care imita fără nici un n. rost libertatea de expresie a lui Thrasea, nu numai că nu făcea nimic pentru a-și arăta lealitatea față de împărat — deși era pretor — ci dimpotrivă, nu înceta de a-l defăima prin cuvinte injurioase⁴⁰. Tribunii plebei, după ce l-au arestat din această cauză și l-au predat lictorilor, Vespasian, extrem de afectat de acest incident, a ieșit din Senat cu lacrimi în ochi, zicînd numai atît: „Îmi va urma numai fiul meu, sau nimeni altul“⁴¹. Era cum nu se poate mai evident că Vespasian îl ura pe Helvidius Priscus, nu atît pentru insultele aduse lui personal și prietenilor ce-i avea cît pentru

faptul că stîrnea tulburări, influența plebea, acuza cu violență puterea imperială, preaslăvind regimul republican. Toate aceste păreri exprimate de Priscus cu voce tare erau susținute prin fapte; își alăturase chiar și partizani, de parcă treaba unui filosof ar fi fost aceea să arunce cu noroi în cei care țineau frînele puterii de stat, să semene răzmeriță în popor și să răstoarne regimul politic pentru a introduce unul nou. Fiind ginerele lui Thrasea, cea mai mare ambiție a lui era aceea de a-l imita. Totuși, era departe de ceea ce făcuse odinioară Thrasea, care, sub domnia lui Nero, îl detesta pe împărat, fără însă a spune sau a înfăptui ceva supărător pentru Nero, în pofida sentimentelor ce le nutrea. El își manifesta protestul prin abținere de la cele ce se petreceau, în vreme ce Helvidius, plin de resentiment față de Vespasian, nu-l cruța nici în convorbirile particulare, nici în public, ci dimpotrivă, prin purtarea lui se îndrepta spre o condamnare la moarte și spre o pedeapsă meritată, care avea odată și odată să-l ajungă, pentru nenumăratele lui josnicii.

70—71

e.n.

13 Urmarea a fost că și alții, sub imboldul doctrinei stoice alături de ei și filosoful cinic Demetrios, la adăpostul doctrinelor filosofice, se adresau adeseori publicului ținînd cuvîntări cituși de puțin potrivite cu împrejurările atunci actuale, și al căror scop era acela de a tulbura mințile unor cetățeni⁴². [După aceasta (triumful după victoria asupra Iudeei) Vespasian institui la Roma cursuri de limbă și literatură greacă, cu profesori plătiți din fondurile publice]. [Zonaras, 11, 17, p. 494] Mucianus, formulînd violente acuzații la adresa filosofilor, îl hotărî pe Vespasian să-i exileze pe toți adepții stoicismului, vorbind împotriva lor mai degrabă cu patimă, decît din dragoste pentru știință [Xiph. 208, 1—7 R. St.] Mucianus îi descrie lui Vespasian pe larg și în termeni extraordinar de bine aleși școala stoicilor: aceștia erau plini de o neîntemeiată înfumurare. De îndată ce, adăugă el, unul își lasă barbă, își ridică mirat sprîncenele, se înfășoară într-o mantie găurită și merge cu picioarele goale, crede că a devenit un „înțelept“, că este curajos și drept. Își face o foarte bună părere despre sine însuși deși, cum zice

proverbul, nu știe nici să citească nici să toarcă. Disprețuiește pe toată lumea. Oamenii de familie nobilă sînt niște proști; cei de origine modestă niște mărginiți; cel cu fizic avantajos, un nerușinat, cel cu trăsături urite, foarte distins, bogatul este un om rapace, săracul aservit unor sentimente de sclav... [Zonaras]. Așa că Vespasian îi alungă de îndată pe toți filosofii stoici din Roma, cu excepția lui Musonios⁴³. Îi exilă și pe Demetrios și pe Hostilius în niște insule⁴⁴. Hostilius, cînd primi vestea că este exilat, departe de a-și ține gura (tocmai era în mare conversație cu un cetățean), se porni cu un șuvoi de imprecății împotriva puterii monarhice, după care plecă totuși, imediat. Demetrios însă nu voia să cedeze. Atunci Vespasian porunci să i se spună așa din partea lui: „mă silești cu orice preț să-ți iau viața, dar eu nu omor un ciine care latră⁴⁵ [Xiph. 208, 7—15 R. St.]

14 Între timp se stinse din viață Caenis, prietena lui Vespasian⁴⁶. O amintesc pentru neobișnuita ei fidelitate și pentru memoria ei extraordinară. Odată, Antonia, mama lui Claudius, care fusese stăpîna ei, avînd deplină încredere în ea și dorind să-i comunice în scris ceva lui Tiberius împotriva lui Seianus, îi recomandă să ștergă imediat ceea ce era scris, pentru a nu rămîne nici o urmă. Ea îi răspunse: „nu-i nevoie, stăpîna mea, tot ceea ce este scris și orice altceva vrei să-mi încredințezi le port în sufletul meu și nimic în lume nu le poate șterge“. Admir această trăsătură de caracter a lui Caenis precum și modul în care Vespasian o aprecia ca pe cineva cu totul deosebit. Datorită acestei legături el dobîndi o mare putere și strînse o avere fabuloasă. Lumea șoptea că îmbogățirea împăratului se datora numai lui Caenis. Era foarte abilă în a stoarce bani de la mulți, vînzînd magistraturi, guvernăminte în provincii, comanda unor expediții militare, sacerdoții, chiar și răspunsurile așteptate de la împărat. Căci Vespasian nu a omorît nici un cetățean pentru a pune mîna pe bunurile lui, dimpotrivă, a și grațiat pe mulți, dispuși să scoată bani. Caenis era cea care primea, dar Vespasian era bănuît că îi lasă mîna liberă în această privință. Pentru a vă face o idee de cele ce

înfăptuia, vă voi mai relata cîte ceva din viața lui. Anumiți cetățeni, hotărînd printr-un decret să-i ridice o statuie care costa două sute cînzeci de mii de denari, el întinse mîna în semn de protest și zise: „Mai bine dați-mi mie banii și iată baza statuii gata“. Titus, manifestîndu-și nemulțumirea pentru o taxă pusă la folosirea toaletelor publice, taxă dealtfel impusă și de alți împărați, tatăl său îi spuse, arătîndu-i niște monede de aur care proveneau din această taxă: „Vezi bine, fiule, au ele cumva vreun miros“⁴⁷.

75 e.n. 15 În timpul celui de al șaselea consulat al lui Vespasian și al patrulea al lui Titus, a fost inaugurat templul Păcii⁴⁸, iar statuia denumită Colosul⁴⁹ a fost ridicată pe Via Sacra, acest colos avea, pe cît se spune, o înălțime de 100 de picioare și reprezenta, după unele păreri, pe Nero, după altele, pe Titus⁵⁰. Vespasian organiza și vînători de animale sălbatice în amfiteatru; în schimb nu-i plăceau cîtuși de puțin jocurile de gladiatori, deși Titus, cu prilejul unor jocuri organizate de tineri în locul său de baștină, a încercat odată să simuleze o luptă cu sulița împotriva lui Alienus⁵¹. Parții, intrînd într-un conflict armat cu alte populații și cerîndu-i ajutor, nu îl acordă, argumentînd că n-are de ce să se amestece în afacerile altora⁵². Cum Berenice se găsea în centrul atenției tuturor, l-a însoțit la Roma pe fratele ei, Agrippa. Acesta a căpătat insignele onorifice ale preturii, iar Berenice a fost găzduită la palat și a devenit amanta lui Titus⁵³. Ea își făcea iluzii că va fi luată în căsătorie și se purta în așa fel de parcă era soția lui Titus. Lucrurile au mers pînă acolo încît Titus, dîndu-și seama de ce gîndeau romanii despre această legătură, o trimise acasă. Dealtfel, umblau tot felul de zvonuri răuvoitoare și cum cîțiva sofiști cinci se strecuraseră într-un fel la Roma⁵⁴, Diogenes, primul dintre ei, se duse la un teatru, care gemea de lume, unde începu să debiteze tot felul de calomnii la adresa lui Vespasian și a fiilor săi; pentru această îndrăzneală a fost bătut cu biciul. După Diogenes, nici Heras nu se lăsă mai prejos, convins că nu va primi o pedeapsă mai aspră; el începu să urle, întoc-

mai unui ciine, injurii fără nici un rost, și pentru aceasta i s-a tăiat capul⁵⁵.

16 Iată și alte evenimente petrecute în acest timp. Într-o tavernă, vinul fermentat trecu atît de mult peste marginile vasului în care se afla încît se scurse în stradă. Gallul Sabinus, care odinioară își luase numele de Caesar, se ridicase cu armele, fusese învins și apoi se ascunsese într-un cavou, a fost descoperit și adus la Roma⁵⁶. Odată cu el a murit și soția lui Peponilla care îi salvase viața, deși i-a înfățișat lui Vespasian pe copiii ce-i aveau și cu toate că i-a adresat, cu privire la copii, următoarele cuvinte mai mult decît emoționante: „acești copii, Caesar, i-am născut și crescut în cavou, pentru ca să fim mai mulți pentru a-ți cere îndurare . . .” Împăratului i-au dat lacrimile, cît și celor din jurul lui, dar cu toate acestea familia n-a fost iertată⁵⁷. Tot în acest timp Vespasian a fost ținta unui complot pus la cale de Alienus⁵⁸ și Marcellus⁵⁹, pe care împăratul îi socotea cei mai buni prieteni ai lui și pe care îi copleșise cu onoruri. Cu toate acestea, Vespasian nu a fost asasinat de conjurați, căci complotul a fost descoperit. Alienus a fost ucis la ordinul lui Titus, chiar în palat, în momentul cînd se ridica de la masă, pentru a se preveni izbucnirea unei răscoale în timpul nopții (căci Alienus cîștigase de partea lui destul de mulți soldați)⁶⁰. Marcellus, judecat și condamnat de Senat, își tăie gîtul cu o lamă. Iată deci cum binefacerile nu pot învinge pe cei răi din fire, lucru dovedit prin faptul că acești oameni au conspirat împotriva aceluia care le făcuse atîta bine [Xiph. 208, 15—210, 14].

17 Iată însă ce s-a întîmplat. Vespasian, ca să spunem adevărul adevărat, a murit nu de gută, afecțiunea sa cronică, ci de febră, în localitatea balneară numită Cutilia, în ținutul Sabinilor⁶¹. Dacă s-ar ține seama de calomniile unora împotriva lui Titus, printre care se numără și împăratul Hadrian⁶², ar fi murit în urma otrăvii care i-ar fi fost administrată în timpul unui banchet. El a avut unele semne prevestitoare ale sfîrșitului său. O cometă care s-a arătat timp îndelungat, monumentul funerar al lui Augustus ale cărui porți s-au

deschis de la sine. Cum medicii îl certau că nu vrea să ducă un alt regim de viață cât era bolnav și că își îndeplinea cu punctualitate toate îndatoririle ce-i reve-neau, el le răspunse: „un împărat trebuie să moară în picioare“. Și când i se vorbea despre cometă: „nu-i despre mine vorba“, glumea el, „ci despre regele par-tilor, el este vizat, căci el are părul lung în vreme ce eu sînt chel“!. Când a simțit că se apropie sfîrșitul, a zis: „încep să devin zeu“. A trăit șaiszeci și nouă de ani și opt luni⁶³. A domnit zece ani, mai puțin șase zile. Între domnia lui Nero și cea a lui Vespasian s-a scurs un an și douăzeci și două de zile⁶⁴. Am consemnat în scris aceasta ca nu cumva cineva să se înșele bizuin-du-se pe cronologia făcută de împărații care s-au suc-cedat la putere. Căci această succesiune nu trecea de la unul la altul în chip nemijlocit⁶⁵ ci, pe cînd prede-cesorul trăia încă și domnea, fiecare din ei se și credea împărat din clipa în care pusese ochii pe putere. Așa că nu trebuie să numărăm toate zilele domniilor împă-raților ca și cum ar fi urmat unii altora, prin preluarea puterii, ci, așa cum am spus, după o socoteală foarte exactă a timpului cât au domnit.

18 Din momentul cînd Titus preluă domnia nu mai avu loc nici o condamnare la moarte și el renunță la resentimentele sale personale⁶⁶. Se dovedi mărinimos, deși s-au urzit comploturi împotriva lui, și reținut, deși Berenice reveni la Roma. Își schimbă, poate, întrucîtva modul său de viață (anumiți oameni, într-adevăr nu se comportă în același chip cînd exercită puterea ca adjuncți și atunci cînd rămîn singuri stăpîni; atîta vreme cît împărtășesc puterea, fără să ia seama la repu-tația celui de care alături domnesc, se folosesc din plin de autoritatea capului de stat și săvîrșesc tot felul de abuzuri care atrag asupra acestuia numai ură și ca-lomnii; cînd însă ajung singuri stăpîni pe putere, dim-potrivă, conștienți că totul depinde numai de ei, acordă o atenție deosebită bunului lor renume și — cum s-a exprimat Titus către cineva pe care mai înainte îl cultivase —: „nu este același lucru să ai nevoie de cineva și să fii nevoit să împarți dreptatea, nici să ceri îndurare de la altcineva sau să o acorzi tu însuți“).

S-ar putea ca și viața sa, pentru a nu mai vorbi de timpul cât a fost împărat, a fost mult prea scurtă pentru a-i da răgazul de a săvârși greșeli⁶⁷. După ce-a preluat domnia⁶⁸ n-a mai trăit efectiv decât doi ani două luni și douăzeci de zile, adăugați la cei treizeci și nouă, cinci luni și douăzeci și cinci de zile pe care-i avea. Este considerat, din acest punct de vedere, ca egalînd lunga domnie a lui Augustus, dacă s-ar ține seama, după cum se spune, că Augustus n-ar fi fost niciodată atîta de iubit dacă ar fi trăit mai puțin, și nici Titus, dacă ar fi trăit mai mult. Augustus, deoarece plin de cruzime la începutul războaielor civile și răscoalelor, a izbutit, cu trecerea timpului, să se illustreze printr-o serie de binefaceri; Titus, pentru că a domnit cu multă înțelegere, a murit în culmea renumelui cîștigat, fără ca, poate, dacă viața i s-ar fi prelungit, să fie dovedit că a avut mai mult noroc decât virtute.

19 Indiferent cum ar sta lucrurile, Titus n-a condamnat la moarte nici un senator cât a domnit și nici un alt cetățean n-a pierit în urma vreunui ordin de al său, atîta vreme cât a deținut el puterea. N-a primit niciodată denunțurile de defăimare asupra persoanei împăratului și nici n-a îngăduit ca alții să le ia în considerare, spunînd: „Eu nu pot în nici un fel să devin ținta insultelor, căci nu săvîrșesc nimic care să merite critici injurioase; cât despre afirmațiile minci-noase, puțin îmi pasă de ele. În ce-i privește pe împărații decedați, n-au decât să se răzbune singuri — dacă într-adevăr vor ajunge semizei și vor avea ceva putere — în cazul cînd cineva i-a ponegrit pe nedrept“. A stabilit cîteva regulamente pentru securitatea și liniștea cetățenilor; așa, de pildă, a difuzat un decret prin care întărea anumite donații făcute de predecesorii săi, cu scopul de a-i împiedica pe foștii beneficiari să-și revendice drepturile și astfel să-l plictisească. Pe delatori i-a alungat din Roma. [Xiph. 211, 12—212, 17 R. St.].

Era cum nu se poate mai grijuliu cu fondurile statului și nu cheltuia nimic din ceea ce nu trebuia, fără totuși să fi pedepsit pe cineva din acest motiv. Sub domnia lui își făcuse apariția falsul Nero, originar din

Asia, al cărui nume era Terentius Maximus; semănînd cu Nero la chip și la voce (mai cînta și la liră), izbucni să atragă de partea lui unele popoare din Asia... La urmă, se refugie la Artabanos, regele perșilor, care, supărat pe Titus, îl primi pe impostor și făcu pregătiri să-l aducă la Roma⁶⁹. [Zon. 11, 18 p. 496] Iar de la Roma îi alungă pe toți denunțătorii.

20 Între timp în Britannia a avut loc un nou război unde Cnaeus Iulius Agricola, conducînd campania, a trecut prin foc și sabie toate teritoriile inamice⁷⁰. El a fost primul dintre romani, după cît se știe, care și-a dat seama că Britannia este înconjurată din toate părțile de mare. Soldații răsculați, după ce-au omorît cîțiva centurioni și un tribun militar, s-au refugiat pe vase. Ridicînd ancora, au navigat de-a lungul coastei de vest a insulei, în voia valurilor și a vînturilor. Și, fără să știe cum, au abordat de partea cealaltă, în tabăra militară stabilită în acel loc. Agricola, după această întîmplare trimițînd alți soldați cu sarcina de a face înconjurul pe mare, se convinse din relatările lor că acest ținut este o insulă. Iată dar ce s-a petrecut în Britannia. Titus, după aceste victorii, a fost numit *imperator* pentru a cincisprezecea oară, Agricola însă își petrecu restul vieții uitat și în lipsuri materiale, drept mulțumire fiindcă înfăptuise acte care depășeau rangul unui general. Domițian, din această pricină, a sfîrșit prin a-l omorî, deși i-a acordat ornamentele triumfului⁷¹.

21 În Campania s-au întîmplat niște lucruri îngrozitoare, totodată și extraordinare. Pe neașteptate, pe 79 e.n. la începutul toamnei, s-a văzut un foc uriaș. Muntele Vesuviu, situat în apropierea golfului de la Neapolis, închide în el abundente surse de foc⁷². Muntele avea odinioară o înălțime egală și focul ieșea chiar din centrul lui, căci numai acolo se află rezervorul de lavă, în timp ce partea exterioară este pînă astăzi încă lipsită de foc. Iată de ce porțiunile din afară rămîn mereu neatînse, în vreme ce interiorul se macină și se transformă în cenușă, iar vîrfurile înconjurătoare își păstrează înălțimea lor obișnuită. Toată partea supusă acțiunii focului, slăbită prin trecerea vremii, s-a pră-

bușit și a format o cavitate datorită căreia, pentru a compara lucrurile mici cu cele mari, muntele seamănă acum cu un amfiteatru cinegetic. Pe marginile acestuia cresc pomi și viță de vie din abundență, în timp ce craterul clocotește de lavă și scoate, ziua fum, iar noaptea flăcări, în așa fel încît ți-ai putea închipui că înăuntru ard fără întrerupere tot felul de materii înmiresmate. Fenomenul este cînd mai intens cînd mai puțin intens. Adesea muntele azvîrle și cenușă, cînd se produce cîte o prăbușire, precum și pietre, purtate de vârtejul vînturilor. Se aud zgomote, mugete sinistre, explicabile prin faptul că gurile craterului strîmte și ascunse nu sînt aproape una de alta.

22 Așa se înfățișează Vesuviul și fenomenele de care am vorbit se repetă aproape în fiecare an. Dar toate aceste manifestări care s-au petrecut în acele timpuri, deși puteau părea ceva mai intense decît erau de obicei, luate toate la un loc au fost un nimic față de ce-a urmat. Căci iată ce s-a întîmplat. Numeroși oameni foarte înalți, depășind cu mult înălțimea unui om obișnuit au fost văzuți zi și noapte rătăcind pe crestele muntelui, prin împrejurimi și prin orașe, chiar plutind și în aer. Au urmat pe neașteptate izbucniri de vînt și puternice cutremure de pămînt, pînă acolo că întreaga cîmpie începu să se miște și să crape iar vîrfurile munților să salte. În timpul acestor zgomote, unele, subterane, asemănătoare bubuitului de tunete, altele venind de la suprafața pămîntului, întocmai unor mugete, marea era frămîntată de valuri, iar cerul, făcîndu-i ecou, răspundea acestor vuiete. După toate acestea s-a auzit dintr-odată un bubuit înspăimîntător ca și cum munții s-ar fi ciocnit între ei, al cărui efect a fost o erupție de pietre enorme, azvîrlite pînă în vîrfurile muntelui, și apoi izbucnirea unui foc nesfîrșit și a unui fum gros care a acoperit tot cerul și a ascuns soarele întocmai ca la o eclipsă.

23 Noaptea veni după sfîrșitul zilei și întunericul se lăsă. Unii își închipuiau că giganții reînviau (căci se vedeau prin perdeaua de fum siluetele a numeroase chipuri care-i înfățișau, și, mai mult încă, se auzea și un sunet de trompetă); alții erau convinși că întreaga

lume avea să piară în haos sau în foc. Așa că unii fugeau din casă în stradă, iar alții din stradă în casă, de pe mare pe uscat și de pe uscat pe mare, pradă spaimii ucigătoare și considerînd tot ceea ce era mai îndepărtat de ei ca fiind mai sigur decît starea în care se găseau. Totodată în sus se ridică o imensă cantitate de cenușă care umplu pămîntul, marea și văzduhul, întinzîndu-se pînă departe, pe unde se nimerea, calamitate care lovi la întîmplare oameni, regiuni, turme, făcură să piară pești și păsări și, în plus, acoperi în întregime Herculaneum și Pompei, cu tot publicul care se afla așezat într-un teatru. Pulberea cenușii era atît de deasă încît ajunse pînă pe coasta Africii, în Syria, în Egipt, chiar pînă la Roma. Ea umplu văzduhul deasupra Romei și acoperi soarele, stîrnind panică timp de cîteva zile, căci nu se știa ce s-a întîmplat și nici nu se putea închipui. Oamenii credeau că lumea s-a răsturnat cu susul în jos, că soarele ar fi dispărut și că pămîntul avea să se piardă în hău⁷³.

24 Această cenușă n-a adus cine știe ce pagube la Roma (abia mai tîrziu provocă o molimă îngrozitoare); în schimb, în anul următor, în vreme ce Titus lipsea pentru a cerceta dezastrul din Campania, un incendiu izbucnit pe uscat a devastat o mare parte a Romei⁷⁴, templele lui Serapis și Isis, Saepta⁷⁵, templul lui Neptun, băile lui Agrippa, Pantheonul, Diribitoriul⁷⁶, teatrul lui Balbus⁷⁷, scena lui Pompeius⁷⁸, porticul Octaviei cu biblioteca ce-o conținea, templul lui Iupiter Capitolinus cu templele adiacente, toate cîte se aflară în zona incendiului. Atît este de adevărat că această nenorocire era de natură mai puțin omenească decît divină, căci după cele ce am povestit este îngăduit oricui să judece gravitatea altor pierderi. Titus trimise doi bărbați consulari în Campania pentru a întemeia colonii și a dărui locuitorilor între alte sume de bani și pe acelea care proveneau din moștenirile celor morți fără moștenitori. El personal nu primi nici una din aceste moșteniri, nici de la particulari, nici de la orașe, nici de la regi, în marele număr de daruri și oferte. El preferă să facă toate restaurările din fondurile personale⁷⁹.

25 În alte împrejurări Titus nu mai luă însă nici o măsură cu totul deosebită. Cu toate acestea, când a fost vorba să inaugureze amfiteatrul unde se prezentau vânători de fiare și băile care-i poartă numele, dădu numeroase spectacole pline de măreție. Lumea admiră o luptă de cocori; au fost uciși patru elefanți alături de alte animale domestice și sălbatice, în număr cam de nouă mii; la uciderea animalelor participară și femei, bineînțeles însă de condiție modestă. Mulți bărbați luptară ca gladiatori, numeroși alții făcând parte din trupe care se înfruntau pe pământ sau pe mare. După ce-a umplut dintr-odată amfiteatrul cu apă, Titus porunci să fie aduși cai, tauri și alte animale domestice dresate să facă în apă aceleași figuri ca și pe pământ. Apărură de asemenea oameni pe vase, jucând rolul corcyrienilor și al corintienilor într-o bătălie navală. Alții, jucară o pantomimă asemănătoare în afara amfiteatrului, în păduricea lui Caius și Lucius, transformată odinioară de Augustus într-un loc de spectacole. Aici avură loc în prima zi o luptă de gladiatori și o vânătoare de fiare, suprafața lacului fiind acoperită de o podea împodobită cu statui și înconjurată de bănci pentru spectatori. În ziua a doua s-au prezentat alergări de cai, într-a treia o luptă navală la care au participat trei mii de oameni, urmată de o luptă terestră. Atenienii învingându-i pe siracusani, căci acestea erau numele convenționale ale adversarilor, debarcară pe o insulă și cuceriră o fortăreață care apăra prin zidurile ei un monument. Astfel de spectacole se succedară, pentru cei ce doreau să asiste, timp de o sută de zile⁸⁰. Titus oferea spectatorilor și lucruri de mare utilitate: suit pe un loc înălțat deasupra amfiteatrului, arunca mică sferă de lemn purtătoare a unui loz ciștigător, fie că era vorba de ceva alimente, de o haină, de un vas de argint, chiar de unul de aur, de cai, de echipaje, de turme sau de sclavi. Cei care aveau norocul să le prindă se prezentau la funcționarii însărcinați cu distribuirea obiectelor pentru a primi ceea ce era scris pe loz.

26 După încheierea acestor festivități și după ce, în ultima zi. Titus începu să lăcrimeze în fața între-

90—81 e.n. gului popor, el nu mai înfăptui nimic de seamă. În anul următor, sub consulatul lui Flavius și al lui Pollio⁸¹, după inaugurarea de care a fost mai sus vorba, a murit în aceeași localitate balneară ca și tatăl său. După anumite zvonuri, ar fi murit otrăvit de fratele său. Acesta, cu puțin timp mai înainte, urzise un complot împotriva lui. După mărturiile unor istorici, fiindcă era bolnav. Deși respira încă și ar fi putut să se restabilească repede, Domițian l-ar fi aruncat într-o ladă plină de zăpadă, ca să-i grăbească sfârșitul. Sigur este că Titus era încă în viață când Domițian intră călare în Roma, se duse direct la garnizoana militară și își asumă titlul și autoritatea de împărat, distribuind soldaților tot atîția bani cît le dăduse și fratele lui. Cît despre Titus, înainte de a muri, spuse numai atît: „n-am făcut decît o singură greșeală...” fără însă să lămurească ce anume și fără ca nimeni din cei din jur să înțeleagă ce-a vrut să spună. S-au făcut tot felul de presupuneri, dar, după cît susțin unii autori, predomină opinia că el ar fi sedus-o pe Domitia, soția fratelui său⁸²; după alții, și eu sînt de părerea acestora, a vrut să arate că după ce l-a surprins pe Domițian conspirînd împotriva lui, fără să ia nici o măsură pentru a-l executa, a preferat să se lase el însuși ucis printr-o crimă odioasă și să lase imperiul roman pe mîna unui om așa cum îl arată că a fost paginile următoare ale prezentei lucrări. Domnia lui Titus a durat doi ani, două luni și douăzeci de zile, așa cum s-a mai spus [Xiph. 212, 17—215, 23 R. St.].

1 Domițian avea o fire rea și violentă, dar era și 81 e.n.
plin de planuri ascunse, și tăinuitor, așa că, înclinînd
cînd spre una cînd spre alta din aceste două dispo-
ziții, nu rareori se năpustea asupra unora, întocmai
unui trăsnet, pentru a-i distruge, adesea însă prici-
nuia răul și pe căi ocolite. Dintre divinități, cel mai
mult o venera pe Minerva¹. Se înțelege deci grija lui
de a sărbători cu mare fast Panatheneele. În fiecare
an, cu prilejul acestor festivități organiza concursuri de
poezie, întreceri de oratorie și lupte de gladiatori în
casa ce-o avea la Alba. Acest ținut, la poalele munte-
lui Alban, de unde-și trage și numele, el îl alesese în
chip de citadelă². N-a iubit cu adevărat pe nimeni, cu
excepția cîtorva femei. În schimb, se prefăcea întot-
deauna că ține mult la acela pe care dorea din inimă
să-l sfișie. Era într-atîta de perfid, chiar față de cei
care îi făceau pe plac și care-l ajutau în situații din
cele mai critice încît, după ce storcea cu ajutorul lor
sume imense de bani sau apleca urechea la denunțurile
lor împotriva multora, nu uita niciodată să-i facă dis-
păruți, mai ales pe sclavii care-și denunțau stăpîinii.
Astfel, aceste ajutoare, deși erau oameni copleșiți cu
bani, cu onoruri și diferite funcții, nu s-ar putea spune
că se bucurau de mai multă apreciere sau siguranță
decît alții. Ceea ce îndeplineau la îndemnul lui Domi-
țian se întorcea împotriva lor, pentru a-i distruge, cu
scopul ca mîrșăviile săvîrșite de el să apară drept
opera lor, fără alt amestec. Obsedat de această idee,
Domițian dădu un decret prin care declara că atunci
cînd împăratul nu-i pedepsește pe denunțatori, înseam-
nă că-i încurajează să fie ceea ce sînt [Xiph. 217, 8—27
R. St.; Exc. Val. 274, p. 705].

2 Cu toate că în timpul domniei lui aceasta i-a fost
purtarea, fără excepție, s-a întrecut însă pe sine în
modul nedemn și tragic în care s-a purtat cu prietenii
tatălui și ai fratelui său, deși la rîndul lui publicase

un edict prin care întărea toate privilegiile acordate de ei cît și de împărații precedenți. Dar, o astfel de măsură nu era decît o mască străvezie pentru a-și înfrumuseța fărădelegile. Îi ura, deoarece nu-i făcuseră chiar toate serviciile cerute, multe și nelegiuite; pentru că aceștia se bucuraseră de oarecare prețuire; căci toți cei ce fuseseră dragi împăraților precedenți și ajunseseră să aibă trecere mai multă decît cetățenii de rînd, toți aceștia erau sortiți să devină ținta urii implacabile a lui Domițian³. Astfel deși el însuși ținea mult la un eunuc numit Earinos, pentru că Titus se dăduse în vînt după eunuci, pentru a-l face de rîs, interzise ca pe teritoriul imperiului, sub domnia lui, să se mai castreze băieți⁴. Pe scurt, spunea că împărații care nu pedepsesc un mare număr de vinovați nu-s împărați buni, dar în mod sigur sînt împărați fericiți. [Xiph. 217, 27—218, 4 R. St.] Același Domițian nu se emoționa cîtuși de puțin de laudele aduse lui Titus pentru faptul de a nu fi ucis nici un senator, dar nici de cererea Senatului, des repetată, ca să dea un decret prin care împăratul să nu aibă dreptul să condamne la moarte pe cineva din corpul senatorial⁵. Pentru senatori însemna foarte mult dacă vreunul din colegii lor era condamnat la moarte după bunul plac al unei singure persoane, sau după decizia luată de Senat, în plenul lui, de parcă Senatul ar fi putut să se opună sau să nu voteze un decret oarecare. Se mai găseau, totuși, cîte unii care să-l laude pe Titus în ascuns de Domițian (așa ceva ar fi însemnat să fie la fel de vinovați ca și cînd l-ar fi ponegрит pe el, fiind de față, și avînd putința să-i audă), deși împăratul era la curent că așa se petreceau lucrurile, pe tînuite* . . . căci s-a petrecut un fapt asemănător unei scene de teatru. El se prefăcea că-și iubise fratele și că îl plînge; ținu un discurs funebru întretăiat de lacrimi și se grăbi să-l pună pe Titus în rîndul eroilor⁶, invocînd o sumedenie de motive cu totul opuse celor ce voia de fapt (de pildă, a suprimat jocurile de circ instituite în cinstea zilei de naștere a lui Titus). Pentru cei ce-l înconjurau siguranță nu mai exista, fie că se întristau fie că se

* Textul nesigur.

bucurau împreună cu el. În primul caz, el se simțea rănit în adevăratele sale sentimente, în al doilea, era susceptibil să fie descoperit⁷ [Xiph. 218, 4—10 R. St.; Exc. Val. 276, p. 706].

3 Puse la cale să-șiucidă soția, pe Domitia, sub învinuirea de adulter. Dar, la sfatul lui Ursus se mulțumi s-o repudieze, după ce, din pricina ei îl ucisese chiar în mijlocul străzii pe dansatorul Paris⁸. Cum s-a găsit multă lume care să cinstească, aducând flori și arzând parfumuri, locul unde căzuse Paris, Domițian a poruncit ca toți aceștia să fie executați. Din acel moment se ascunde mai puțin de ochii oamenilor că trăia cu propria sa nepoată, Iulia⁹, întocmai ca și când i-ar fi fost soție. Mai târziu însă, la cererea poporului, s-a împăcat iarăși cu Domitia, fără să fi întrerupt legătura cu Iulia. A ucis de asemenea un mare număr de cetățeni, după ce-i mutase în alte localități. Manevră în așa fel ca nu puțini din acești nefericiți să-și ia singuri viața, încît supliciul să pară voluntar și nu impus. După ce izbuti astfel să înlătore sub felurite pretexte nenumărați cetățeni fruntași, prin crime și exilări, nu crută nici vestalele, pe care le pedepsi sub acuzarea că au legături cu bărbați. Pe această temă se spune că ancheta împotriva lor fiind extrem de dură și severă, și, cum multe au fost acuzate și pedepsite, un pontifice, Helvius Agrippa, care nu mai putea suporta aceste cercetări, izbucni în proteste, curaj pentru care, în ciuda demnității sale pontificale, a fost strangulat chiar în Senat¹⁰. Domițian, din această dramă își făcea un titlu de glorie, afirmînd că în loc să le fi îngropat de vii pe vestalele care avuseseră legături cu bărbații poruncise să fie ucise într-alt fel [Xiph. 218, 10—218, 17—22 R. St.; Zon. 11, 19, p. 499; Exc. Val. 277, p. 706; 278, p. 706].

4 După aceea, făcînd o expediție în Gallia, însoțită de unele incursiuni în teritoriul populațiilor aliate de dincolo de Rin, se mîndri nespun ca de o ispravă grozavă și mări solda ostașilor, fără îndoială în urma victoriei¹¹. Pînă atunci fiecare om primise 70 de denari, acum el porunci să se dea 100. Deși îi păru rău de acest gest, nu tăie nimic din această sumă, în schimb

micșoră simțitor numărul aceloră în stare să lupte. Aceste două hotărâri aduseră mari prejudicii statului roman care se găsi în situația de a nu mai avea destui apărători și de a-i plăti foarte mult [Zon. 11, 19 p. 500].

După expediția din Germania se întoarse la Roma, 83 e.n. fără să fi văzut picior de dușman. Nu mai este nevoie să spun că i s-au acordat, cu acest prilej, cinstirile decretate întotdeauna și celorlalți împărați ai domniei lui, de teamă ca nu cumva, din bănuială că ar putea fi dovediți de impostură prin faptul că li se acordau prea puține și prea mici distincții, să se înfurie. Nu este mai puțin adevărat că lucrul cel mai groaznic era că dorea să fie lingușit, dar că se supăra deopotrivă și pe cei care-l cultivau și pe cei care-l evitau¹². Pe cei din prima categorie îi considera niște mincinoși care încercau să-i fie pe plac, iar pe cei din a doua niște oameni care păreau că-l disprețuiesc. Cu toate acestea se prefăcea că este mulțumit de decretul votat de Senat, dar puțin a lipsit să nu-l omoare pe Ursus pentru a-și arăta nemulțumirea față de activitatea lui. Noroc de Iulia care a intervenit pentru el și astfel a fost numit și consul!¹³ Orgoliul lui, sporit de nebunie, îl făcu să se aleagă consul zece ani consecutivi¹⁴, precum și censor pe viață, pentru prima oară unicul censor perpetuu atât dintre cetățenii particulari cât și dintre împărații de pînă atunci. Căpătă privilegiul să aibă 24 de lictori și să poarte toga triumfală cînd venea în Senat. Schimbă numele lunii octombrie în acela de Domițian, fiindcă în această lună se născuse¹⁵. Echipelor rivale în cursele de care¹⁶ le mai adăugă încă două, una, denumită „echipa de aur“ cealaltă „echipa de purpură“. Publicului spectator îi făcea adesea tot felul de daruri prin mijlocirea micilor bule pe care le arunca. Cîteodată, mergea pînă acolo că porunca să li se dea spectatorilor de mîncare, chiar la locurile ocupate, precum și vin, care curgea toată noaptea din belșug, în diferite puncte. Aceste cheltuieli nebunești, chiar dacă încîntau mulțimea, cum era și natural, duceau pe de altă parte la prăbușirea financiară a unor cetățeni cu stare. Aceștia, neputînd face față unor cheltuieli impuse, dădu ordin să fie omorîți un mare număr dintre ei, pe unii chemîndu-i la judecată chiar

în fața Senatului, pe alții, acuzându-i în lipsă. Au fost și cîțiva suprimați pe ascuns, prin otrăvire [Xiph. 218, 22—29; 218, 29—219, 10 R. St.].

5 Chariomeros, regele cheruscilor, alungat din ținuturile sale de către chatti, din pricina bunelor relații ce le avea cu romanii, la început își găsi cîțiva aliați și obținu cîteva victorii, cînd se reîntoarse în țară; mai tîrziu însă, părăsit de acest sprijin, deoarece trimisese ajutoare romanilor, se adresă lui Domițian rugîndu-l să-l ajute. În loc de ajutor militar primi însă numai bani¹⁷. [Exc. U^G 43 p. 399].

[Multe populații tributare romanilor s-au răsculat, ca de pildă nasamonii, din cauza samavolniciei celor care ridicau birurile. Urmarea a fost că au măcelărit pe acești perceptorii lacomi iar pe Flaccus, guvernatorul Numidiei, care pornise împotriva lor, l-au bătut atît de crunt, încît i-au jefuit pînă și tabăra. Găsind însă în tabără tot felul de provizii precum și vin, au mîncat și au băut pînă n-au mai putut și apoi au adormit. Flaccus, aflînd de cele ce se petreceau, îi atacă, îi ucise pe toți și omorî pînă la ultimul om, inclusiv pe cei care nu luptau. Mîndru de această izbîndă, Domițian declară Senatului: „am împiedecat ca pe lume să mai fie nasamoni“¹⁸ [Zon. 11, 19, p. 500].

85—86
e.n.

Masyos, regele semnonilor și fecioara Ganna (căci ea era aceea care după Veledas dădea oracole în Gallia) au venit să-l cunoască pe Domițian și s-au întors acasă încărcăți de cinstiri¹⁹.

91—92
e.n. (?)

În Moesia, lygii²⁰ înfrinți de populații de neam sueb, trimiseră o solie la Domițian pentru a-i cere ajutor. Primiră într-adevăr un ajutor, dar cu totul neîndestulător ca număr, deși era vorba de o trupă de elită, și anume 100 de călăreți. Suebii, supărați foc de sprijinul dat (lygilor) se adresară iazygilor și se pregătiră să treacă împreună cu aceștia Istrul [Exc. U^G 45, p. 400 și 44, p. 399] [atunci cînd Duras, care deținea conducerea, de bunăvoie i-a trecut-o lui Decebal, regele dacilor].

92 e.n.
(?)

6 Dar cel mai însemnat război pe acea vreme pentru romani a fost cel împotriva dacilor, care îl aveau atunci în fruntea lor pe Decebal, om cu mare pricepere

85—86 e.n. în treburile războiului, cu mare iscusință și în execu-tarea operațiilor de luptă²¹. Știa foarte bine cînd era momentul să atace și cînd trebuia să se retragă, era meșter în a întinde o cursă și în a cîștiga victoria în luptă, iscusit cînd era cazul să profite din plin de vic-torie sau cînd era în folosul lui să părăsească bătălia, dacă se simțea în inferioritate. Aceste însușiri au făcut din Decebal pentru multă vreme un adversar al roma-nilor demn de temut. Numesc aceste populații daci, după cum se denumesc ei înșiși și după numele folosit de romani pentru ei, deși nu sînt neștiutor că anumiți autori greci îi numesc geți, pe drept sau nu: în ce mă privește, eu știu că geții sînt populația care locuiește la nord de Haemus, în apropierea malurilor Istrului²². Domițian, așadar, începu o expediție împotriva lor, dar totuși nu luă seama la mersul campaniei. El se opri într-unul din orașele Moesiei²³ unde, așa cum obișnuia, ducea un trai de desfrîu, căci fugea nu nu-mai de orice oboseală fizică, ci era și un suflet fricos, pentru ca în schimb să prefere să fie înconjurat de femei și de tineri, ca un stricat nesățios ce era. Trimițînd la război în locul lui pe alți generali, în cea mai mare parte suferi numai înfrîngeri.²⁴ [Toate mo-mentele grele ale campaniei le punea pe seama gene-ralilor săi²⁵, iar cînd lucrurile mergeau bine, deși el nu participase cu nimic la campanie, meritul era al lui. Acuza pe alții de înfrîngeri, chiar dacă se acțio-nase după indicațiile lui. Ura pe toți cei care săvîrșeau vreo ispravă frumoasă și critica vehement pe cei care nu izbuteau]. [Xiph. 219, 10—24; Exc. Val. 284—285] [Exc. Val. 281, p. 399].

89 e.n. 7 Domițian hotărî să se răzbune pe quazi și pe mar-comani, care nu-i dădură nici un ajutor împotriva da-cilor. El veni în Pannonia pentru a se război cu ei și ucise a doua solie trimisă din partea lor pentru trata-tive de pace²⁶ [Exc. U^G 42, p. 399]

Domitian, învins de marcomani și nevoit să fugă, trimise în mare grabă o solie la Decebal, regele daci-lor și îi oferi să încheie cu el un tratat pe care, mai înainte vreme, la cererea lui Decebal, îl refuzase în citeva rînduri. Regele acceptă termenii tratatului (căci

se afla într-o situație foarte grea)²⁷, dar nu a fost de acord să vină personal pentru tratative, ci îl trimise pe Diegis²⁸ cu* . . . de oameni, pentru a-i preda armele și câțiva captivi, ca și cum aceștia ar fi fost singurii pe care-i avea²⁹. După terminarea ceremoniei, Domițian așază pe capul lui Diegis o diademă, de parcă cu adevărat ar fi fost învingător, și i-ar fi stat în putere să așeze un rege în fruntea dacilor. Soldaților le împărți și distincții, și bani, iar la Roma trimise, printre alte trofee, în calitate de învingător, și o solie din partea lui Decebal, împreună cu o scrisoare, care, pretindea Domițian, exprima cuvântul regelui, dar care, pe cât mergea vorba, fusese plăsmuită de el. Pentru a-și împodobi cortegiul triumfal aduse o mulțime de obiecte nu luate de la daci (dimpotrivă, cheltuisese o groază de bani pentru a obține tratatul, acordându-i lui Decebal meșteri pricepuți în cele mai diferite meserii folositoare și în timp de pace și în timp de război, ca să nu mai pomenesc de făgăduielile că îi va da mereu alte ajutoare), ci scoase din mobilierul aparținând palatului imperial. Într-adevăr, dispunea de aceste bunuri ca de o pradă de război, dat fiind că izbutise să înrobească imperiul însuși³⁰[Exc. UR 14, p. 400].

8 I-au fost decretate atâtea cinstiri încît, pentru a spune așa, toată lumea locuită care se afla sub dominația lui a fost umplută de imagini și de statui ce-l înfățișau, turnate în argint și aur. Organiză și reprezentații pline de fast despre care istoria nu ne-a transmis nimic demn de consemnat, afară de faptul că tinere fete s-au întrecut la alergare³¹. După aceea, cu prilejul pretinselor sale victorii, avură loc sub îndrumarea sa câteva festivități, între altele mai multe lupte. Iată, de pildă, pe stadion, se desfășurară lupte unde pedestrași cît și călăreți se înfruntară unii pe alții; în altă parte avu loc o luptă navală³². În această competiție au murit aproape toți participanții, cît și un mare număr de spectatori, căci pe neașteptate a izbucnit o furtună violentă însoțită de ropote de ploaie, iar Domițian nu îngădui nimănui să părăsească spec-

89 (?)
e.n.

* În ms. lipsește numărul oamenilor care l-au însoțit pe Diegis.

tacolul, nici să-și schimbe hainele, deși el își schimba mantalele. De aici s-a tras că mulți s-au îmbolnăvit, ba unii au și murit. Pentru a îndulci situația porunci să se pună la dispoziția spectatorilor mâncare gratuită toată noaptea, pe cheltuiala statului. Dădea dese ori reprezentații agonistice în timpul nopții unde, câteodată, apăreau în arenă pitici și femei.

.9 Prin urmare, în felul acesta ospăta mulțimea. Cît despre fruntașii din ordinul senatorial și ecvestru, iată cum se purta cu ei. După ce tapisă în întregime o încăpere în negru, tavan, pereți și pardosea, și pregăti niște paturi în aceeași culoare, fără nici un fel de învelitoare, îi pofti să vină singuri, neînsoțiți, în fapt de noapte. Mai întâi, așeză lângă fiecare oaspete o stelă asemănătoare cu cele funerare pe care era gravat numele fiecăruia dintre ei, și un mic lampadar, în genul acelor care se atîrnă în morminte. După aceea, tineri sclavi goi, chipeși de altfel, dar cu pielea înnegrită cu o tinctură, înaintară spre ei ca niște fantome și, după ce se învîrtiră în jurul lor executînd un dans macabru, veniră să se așeze la picioarele lor³³. În continuare, tot ce se pune de obicei pe masă la praznicele funerare le-a fost înfățișat în negru, în vase de aceeași culoare sumbră. Urmarea a fost că toți cei de față tremurau de frică, fiecare pe contul lui, așteptîndu-se în fiecare clipă să fie înjunghiați, cu atît mai mult că o liniște deplină domnea peste toată adunarea, de parcă ar fi fost un banchet al morților. Domițian singur sporovăia, vorbind numai despre decese și asasinate. În cele din urmă le dădu drumul să plece, dar nu mai înainte de a-i fi trimis acasă pe sclavii lor, care așteptau în picioare în vestibulul casei. Ei fură însoțiți pe drum de niște sclavi pe care nu-i cunoșteau și plecară unii, în niște echipaje trase de cai, alții în litieră, mai mult morți decît vii de spaimă. Abia ajuns acasă, fiecare din ei, de bine de rău începea să răsufle, cînd iată, se și anunță că sosise cineva din partea împăratului. Aflînd că sînt căutați, își închipuiră că n-aveau cum să mai ocolească sfîrșitul; dar, tocmai în acel moment apăru cineva care aducea o stelă de argint, apoi altcineva care aducea altceva, și tot așa, se succedau

unul după altul cei care înmînau obiectele de care comensii se slujiseră în timpul praznicului, toate executate într-un stil de cea mai înaltă valoare. La urmă, spălat și gătit se înfățișă și tînărul sclav care jucase rolul duhului morții pe lîngă fiecare... Și astfel își căpătară ei darurile, la capătul unei nopți de coșmar. Cam acestea erau triumfurile sau mai degrabă, cum le zicea poporul, „funeraliile”³⁴, celebrate de Domițian în memoria celor căzuți în Dacia și la Roma. Asta nu înseamnă că nu avură loc cîteva execuții printre fruntașii Senatului precum și confiscarea bunurilor cuiva care îl înmormîntase pe unul dintre aceștia, deoarece fusese executat pe moșia lui.

10 Iată ce s-a mai petrecut demn de semnalat în războiul dacic. Iulianus, căruia împăratul îi încredinșase grija campaniei, porunci, printre alte măsuri judicioase, ca soldații să-și scrie pe scut numele propriu cît și pe acela al centurionului său, pentru a se face mai ușor deosebirea între cei care-și făceau bine datoria și cei care și-o făceau prost. Într-o luptă angajată cu dușmanul aproape de Tapae, omorî foarte mulți adversari. Printre daci se afla și Vezinas³⁵, cel care era mîna dreaptă a lui Decebal. Deoarece nu putea scăpa cu fuga, arătîndu-se viu, s-a prefăcut că este mort, căzînd la pămînt, și prin acest șiretlic se furișă noaptea, fără să fie văzut. Decebal, temîndu-se ca romanii, după victoria lor să nu ajungă pînă la reședința sa regală³⁶, puse să fie tăiați de ramuri arborii din împrejurimi și înfipse arme în trunchiurile lor cu gîndul ca dușmanii, înspăimîntați de această priveliște, care apărea ca o oștire gata de atac, să se retragă. Ceea ce s-a și întîmplat. [Xiph. 219, 24—221, 20 R. St.].

11 Antonius, guvernatorul Germaniei, care s-a răzvrătit împotriva lui Domițian cam în același timp, a fost bătut și nimicit de Lucius Maximus³⁷. Acesta, pentru victoria obținută nu se poate spune că ar fi demn de laude nemăsurate, căci mulți alți generali au fost victorioși împotriva așteptărilor, iar soldații și-au adus contribuția lor la izbîndă. Dar faptul de a fi ars toate documentele compromițătoare, găsite în casetele lui Antonius, aproape riscîndu-și viața pentru ca ni-

meni să nu fie ținta unor acuzații dacă scriptele ar fi servit drept act de acuzare, iată o faptă față de care nu văd ce cuvinte aş găsi ca să-l laud, așa cum merită [Xiph. 221, 20—26 R. St.; Exc. Val. 282, p. 709]. Totuși, chiar fără aceste documente, Domițian găsi în această răscoală prilejul cel mai nimerit să facă o sumedenie de execuții și nimeni n-ar putea spune exact numărul victimelor. El însuși, perfect conștient de cele ce se petreceau, cu intenția să șteargă orice urmă despre aceste execuții, interzise ca numele victimelor să fie trecute în *Acta*. Nu adresă nici un mesaj Senatului referitor la lista celor uciși, deși trimise la Roma capetele lor, cum ar fi, de pildă, și acela al lui Antonius, poruncind să fie expuse în For [Exc. Val. 283 p. 709].

- 89 (?) Un tânăr, pe nume Iulius Calvaster, tribun militar care
 —
 90 (?) aspira să intre în rândul senatorilor, scăpă de moarte
 e.n. într-un chip de necrezut. Dovedit de a fi avut mai multe întrevederi între patru ochi cu Antonius și neavînd nici o posibilitate să se dezvinovățească asupra rostului acestor contacte, pretinse că întîlnirile lor nu erau altceva decît întîlniri amoroase, căci într-adevăr Calvaster era pederast³⁸. Și astfel a fost pus în libertate. În ce mă privește, am să adaug un singur lucru încă referitor la ce se întîmpla pe atunci, și apoi am să mă opresc. Lucianus Proclus, senator în vîrstă, care trăia mai mult la țară, a fost silit de Domițian să plece cu el din Roma împotriva lui Antonius, ca să nu lase impresia că îl părăsește în momente de grea cumpănă, care puteau să-l coste viața. Dar, cînd sosi vestea că Antonius a fost înfrînt, Proclus exclamă: „Ai cîștigat, împărate, așa cum doream și eu . . . Acum, lasă-mă să mă întorc la țară!“. Părăsindu-l pe Domițian se retrase la moșia sa, de unde, deși trăi încă multă vreme, nu mai reveni niciodată în preajma lui. Cam tot în acel timp s-au găsit unii care înțepau cu ace otrăvite pe cine doreau ei să piară și mulți dintre aceștia murau, fără ca măcar să fi simțit înțepătura. E adevărat însă că și mulți dintre acești ticăloși, denunțați fiind, și-au primit cuvenita pedeapsă. Acest gen de crimă nu se petrecea numai la Roma, ci, după cum s-ar spune, în toată lumea.

12 Ulpus Traianus și Acilius Glabrio, pe atunci 91 e.n. consuli, au avut, pe cât se zice, aceleași semne prevestitoare, numai că ele anunțau pentru Glabrio moartea, iar pentru Traian puterea imperială. O femeie, pentru că își lepădase hainele în fața statuii lui Domițian, a fost dată în judecată și condamnată la moarte. În numărul acelora care muriră în acea vreme a fost și Mettius Pompusianus, căruia Vespasian, aflînd din auzite că i-ar fi fost sortit să domnească, departe de a-i face vreun rău, i-a acordat mai multe cinstiri, spunîndu-i: „Oricum, va păstra o bună amintire despre mine și, la rîndul lui, îmi va acorda cinstirile cuvînite“. Domițian îl exilase mai întîi în insula Krynos*: dar acum îl condamnă la moarte, printre alte capete de acuzare învinuindu-l de a fi zugrăvit dinadins harta lumii pe pereții camerei sale de culcare și de a fi extras și citit cuvîntările regilor și ale altor oameni de vază, așa cum au fost ele redactate de Titus Livius în opera sa. L-a omorît și pe sofistul Maternus, pentru că luase cuvîntul împotriva tiranilor într-un exercițiu retoric³⁹. Accepta întrevederi cu delatori și falși martori pentru a ticlui și a-i pregăti pe aceștia să spună tot ceea ce trebuiau să depună ca mărturie. Adesea se mai întîmpla să vorbească și între patru ochi cu prizonierii, ținîndu-le lanțurile în propriile mîini, căci n-avea destulă încredere în cele transmise de către alții, iar ei îi inspirau teamă, deși erau legați [Xiph. 221, 28—222, 31; Zonaras, 11, 19 p. 501].

13 În calitate de censor îndeplini cîteva lucruri 93 e.n. demne de reținut: pe Caecilius Rufinus îl alungă din Senat, deoarece dansa pe scenă⁴⁰; pe Claudius Pacatus, dovedit că fusese sclav, cu toate că ajunsese centurion, îl înapoie stăpînului său. Cele ce însă voi povesti îndată, și anume hotărîrile luate în calitate de împărat, nu seamănă cîtuși de puțin cu cele de mai sus. L-a condamnat la moarte pe Rusticus Arulenus, deoarece se ocupa cu filosofia și fiindcă îl numea pe Thrasea un om plin de virtuți⁴¹; pe Herennius Senecio, pentru că, după ce fusese quaestor, nu mai ceruse nici o magis-

* Corsica.

tratură în cursul lungii sale vieți și pentru că scrisese o biografie a lui Helvidius Priscus. Au mai fost și alții care au plătit cu viața dragostea pentru filosofie. Cîți au mai rămas în viață au fost din nou alungați din Roma. Și cu toate acestea, Iuventius Celsus⁴² care conspirase împotriva lui împreună cu alți cîțiva fruntași ai vieții publice și fusese pus sub acuzare, a scăpat într-un chip miraculos. Cînd era să fie prins, ceru să aibă o întrevvedere secretă cu împăratul; căzînd la picioarele lui și numindu-l „stăpînul meu“, „zeul meu“, nume pe care Domițian le mai auzise adesea de la alții, „n-am făcut nimica“, se jeluia el, „n-am făcut nimic rău“. „Dacă voi fi scos de sub acuzare am să fiu numai ochi și urechi, am să-ți denunț un mare număr de vinovați pe care îi voi dovedi fără greș“. Scos de sub acuzare, nu denunță pe nimeni, și tot găsind mereu alte și alte pretexte, ajunse pînă în momentul cînd Domițian muri.

95 e.n. 14 În acest an a fost pietruită calea care duce de la Sinuessa la Puteoli. Chiar în același timp Domițian mai condamnă la moarte pe mulți alții, printre care pe Flavius Clemens⁴³, deși era vărul lui, și pe Flavia Domitilla, și ea rudă cu el. Amîndorura le impută crima de impietate pentru care fuseseră condamnați și alți cetățeni, și anume faptul de a fi trecut la religia iudeilor, crimă pentru care mulți fuseseră judecați, unii executați, iar altora li s-au confiscat bunurile. Pe Domitilla se mulțumi însă s-o trimită în insula Pandateria. L-a ucis și pe Glabrio⁴⁴, cel care fusese consul împreună cu Traian, pus sub aceleași acuzări ca majoritatea celorlalte victime și, în plus fiindcă se luptase în arenă cu fiarele. În fond, mînia lui Domițian împotriva lui Glabrio se născuse mai ales din gelozie. Pe cînd fusese consul, Glabrio fusese invitat de Domițian la reședința sa de la Alba pentru sărbătoarea Iuvenaliilor. Aici fusese silit să omoare un leu uriaș și nu numai că nu a fost rănit, dar a și doborît fiara într-un chip măestrit. Devenind extrem de bănuitor pe toată lumea în urma acestor execuții, Domițian nu mai avea încredere nici în libertii săi, nici în prefectii pretoriului, pe care-i aducea în fața judecății chiar în timpul cît:

mai erau în funcție. Epaphroditos, libertul lui Nero, fusese mai întâi exilat de el. Acum însă îl execută sub acuzarea că nu l-a ajutat pe Nero⁴⁵. Scopul acestei execuții era ca prin răzbunarea postumă a morții lui Nero să abată de la atare gânduri pe propriii săi liberti, sperându-i pe de departe, ca să nu îndrăznească ceva asemănător. Dar această măsură de prevedere nu-i sluji la nimic. În anul următor, împotriva lui a fost urzită o conspirație, sub consulatul lui Caius Valens, care a murit în timpul acestui consulat în vîrstă de 90 de ani și a lui Caius Antistius; și în urma acestui complot a murit.

15 Cei care l-au atacat și s-au înțeles să treacă **96 e.n.** la fapte au fost Parthenios, cubicularul său, deși era într-atît de onorat de Domițian că avea dreptul să poarte un pumnal și Sigerius, și el unul din cubiculari; Entellus, cel care răspundea de scriptele imperiului⁴⁶, împreună cu Stephanus, un libert⁴⁷; Domitia însăși, soția lui Domițian, de asemenea Norbanus, prefectul pretoriului cît și colegul acestuia Petronius Secundus, nu erau străini, pe cît se spune, de cele puse la cale. Domitia nu încetase să fie urită de bărbatul ei și urmarea era că se temea să nu fie omorîtă; ceilalți nu-l mai iubeau, unii pentru că li se pusese în seamă tot felul de acuzații, alții pentru că își așteptau rîndul. Am mai auzit eu și povestea că Domițian, suspectîndu-i pe toți, era dornic să-i suprime pe rînd; numele viitoarelor victime erau trecute de el însuși pe niște tăblițe din coajă de tei, care se puteau închide, și pe care le ținea la căpătiul patului unde se odihnea; în timp ce adormise odată în cursul zilei, unul din acei copilași goi și vorbăreți, care zburdă prin casă, îi luă tăblițele, fără să știe ce conțineau; Domitia, dînd de copil, citi însemnările și îi preveni și pe ceilalți; așa s-a făcut că cei în mintea cărora încolți gîndul răzburării, grăbiră punerea la punct a complotului. Cu toate acestea nu trecură la acțiune decît după ce s-au asigurat că au găsit un succesor la domnie. Pe această temă au discutat cu mulți; cum însă nimeni nu accepta (căci toți se temeau să nu li se întindă o cursă), se adresară lui Nerva, om care se trăgea dintr-o familie

nobilă, avea o fire blîndă și care, în plus, era în primejdie deoarece fusese compromis de astrologi care preziceau că el va ajunge la domnie. Situația îl determină pe Nerva să accepte mai ușor propunerile ce i se făceau, căci nu era timp de așteptat. Într-adevăr, Domițian se informa cu febrilitate de ziua și ora nașterii celor mai de vază cetățeni, și făcuse deja să piară un mare număr dintre ei, oameni fără nici cea mai mică pretenție să ajungă la domnie; și poate i-ar fi venit rîndul și lui Nerva, dacă nu s-ar fi găsit un astrolog binevoitor care să-i fi spus împăratului că Nerva se va prăpădi în curînd. Încredințat că așa stau lucrurile, Domițian a renunțat să-i mai verse sîngele, avînd în vedere că peste puțin tot era destinat morții [Xiph. 222, 31—225, 4 R. St.; Zon. 11, 20 p. 505].

16 Dar nici un eveniment de asemenea însemnătate nu se petrece fără anume semne prevestitoare. Între alte semne, lui Domițian i se păru, în vis, că Rusticus⁴⁸ se năpustește asupra lui cu sabia în mînă, că statuia Minervei, care se afla în camera lui își aruncă armele și apoi dispare pe un car tras de cai negri pentru a fi înghițită într-un hău. Dar, ceea ce este cel mai demn lucru de mirare, dintre toate, este previziunea răspîndită public a unui anume Larginus Proclus, aflat în Germania, că Domițian va înceta din viață exact în ziua în care, efectiv, a și murit. Prevestirea răspîndindu-se, Larginus a fost trimis la Roma de către guvernatorul provinciei⁴⁹; adus în fața lui Domițian, își susținu prevestirea, spunînd că așa se va întîmpla, la data anunțată. Condamnat la moarte, execuția a fost amînată pentru ca să aibă loc după ce primejdia va fi trecut. El a scăpat cu viață, căci între timp Domițian a fost asasinat și, mai mult încă, a primit o sută de mii de denari de la Nerva. Un altul, care mai înainte vreme îi spusese data și felul în care va muri, întrebat ce știe despre modul în care el însuși va muri, răspunse: „sfișiat de cîini”⁵⁰. S-a dat poruncă să fie ars de viu și, focul odată aprins, începu să-l cuprindă. Iată însă că începu să plouă cu stropi mari și rugul se stinse. Omul, care era legat de rug cu mîinile la spate, a fost găsit mai tîrziu de cîini, care îl sfișiară în bucăți.

17 Aș mai menționa și un alt fapt, deosebit de straniu, când am să vorbesc despre sfârșitul lui Domițian. De-abia se ridicase de pe tribunalul unde împărțea dreptatea și se ducea să se odihnească, după amiază, cum avea obiceiul, când Parthenius avu grijă să înlăture pumnalul scos din teacă, întotdeauna aflat la căpățiul lui, de frică să nu-l folosească. Apoi îl trimise pe Stephanus, cel mai puternic dintre ei, la Domițian. Acesta îl lovi fără să-l omoare și, dimpotrivă, atacat de Domițian care se apăra, fu doborât la pământ. Văzînd situația critică în care se găsea Stephanus, Parthenius, de teamă ca Domițian să nu scape, se repezi la rîndu-i asupra lui, sau, după alte izvoare, trimise în ajutor pe libertul Maximus. Și așa a fost ucis Domițian și împreună cu el și Stephanus, în vălmășagul care s-a produs cînd cei care nu luaseră parte la conjurație alergară din toate părțile în momentul atacului⁵¹.

18 Iată însă ce m-a impresionat în mod deosebit mai mult decît orice. Un anume Apollonios din Tyana, în ziua și în clipa cînd Domițian era asasinat (ceea ce povestesc eu a fost de atunci riguros verificat de persoane aparținînd ambelor ținuturi), suindu-se pe o piatră înaltă la Efes, sau în altă parte, și chemînd în jurul lui mulțimea, începu să strige „Bine, Stephane, foarte bine! Lovește criminalul! L-ai nimerit, l-ai rănit, l-ai ucis!” Așa s-au petrecut lucrurile, chiar dacă cineva ar refuza de mii și mii de ori să creadă. Domițian a trăit patruzeci și patru de ani, zece luni și douăzeci și șase de zile. A domnit timp de cincisprezece ani și cinci zile. A fost îngropat de doica lui, Phyllis, care i-a ridicat corpul pe ascuns [Xiph. 225, 4—226, 10 R. St.].

96—97
e.n.

1 După moartea lui Domițian romanii l-au proclamat împărat pe Cocceius Nerva¹; din ură împotriva lui Domițian s-au topit numeroasele sale statui de argint și chiar de aur, ceea ce a dus la realizarea unor fonduri însemnate; dărimate au fost și arcurile de triumf, prea multe în onoarea unui singur om². Nerva îi eliberă pe toți cei acuzați de impietate față de împărat și rechemă pe cei aflați în exil. Cît despre sclavii și libertii care uneltiseră împotriva stăpînitorilor, îi condamnă pe toți la moarte. Nu mai îngădui oamenilor din această condiție socială să depună plîngerii împotriva stăpînitorilor; de asemenea, interzise denunțurile de impietate față de persoana împăratului precum și cele împotriva aceluia care duceau un mod de viață iudaic³. Mulți delatori au fost condamnați la moarte, printre ei și filosoful Seras⁴. Cum aceste măsuri au dus la grave tulburări, nemaiîntîlnite pînă atunci, deoarece toți deveniseră acuzatorii tuturor, se spune că Fronto⁵, care era consul, ar fi remarcat că dacă este o nenorocire să ai un împărat sub care n-ai voie să faci absolut nimic, parcă este și mai rău cînd oricui îi este îngăduit să facă orice. Și Nerva, la urechile căruia veniră aceste aprecieri nu mai dădu voie ca pe viitor să se petreacă astfel de lucruri... Bătrînețea și o boală care-l făcea să vomite tot ce mîncă⁶, îl slăbiseră mult.

2 Interzise să i se ridice statui de aur și argint. Dădu înapoi cetățenilor spoliați de averea lor fără nici un temei de către Domițian toate sumele confiscate, cîte se mai găseau în tezaur. Hotărî să se împartă cetățenilor săraci din Roma pămînturi în valoare de o sută cîzeci de mii de denari, a căror achiziție și distribuire o încredința unor comisii de senatori. Cum nu avea bani destui, puse în vînzare o mare cantitate de haine, de vase de argint și de aur, tot felul de mobilier atît din propria sa casă cît și din inventarul palatului imperial⁷. În plus, vîndu multe terenuri și case, mai bine zis, vîndu tot ce se putea, afară de strictul ne-

cesar. Trebuie menționat că nu se dovedi meschin, cu privire la valoarea reală a acestor obiecte; departe de așa ceva, prin aceste vânzări aducea numai foloase multora. Desființă un mare număr de sacrificii, de jocuri de circ și alte genuri de spectacol⁸, restrângînd pe cît posibil cheltuielile. A jurat, în Adunarea Senatului, că nu va condamna la moarte nici un senator⁹ și își ținu jurămîntul deși au fost atentate la viața lui. Nu săvîrșea nimic fără să se fi sfătuit cu frunțașii vieții publice. Dădu cîteva legi, printre care una interzicea castrarea tinerilor¹⁰ iar alta căsătoria între unchi și nepoată¹¹. Cu toate că Verginius Rufus fusese de mai multe ori proclamat împărat, nu arată nici o împotrivire ca acesta să-i fie coleg de consulat. Pe mormîntul lui Verginius¹² s-a pus această inscripție: „După victoria asupra lui Vindex asigură puterea de stat nu pentru sine, ci pentru patrie“.

3 Nerva conducea imperiul cu atîta cinste încît, într-o zi făcu, următoarea remarcă: „N-am săvîrșit nimic care să mă îndemne să renunț la conducerea imperiului și să trăiesc liniștit în condiția unui simplu particular.“ Crassus Calpurnius, descendent al ilustrei familii a Crassilor, pusese la cale împreună cu alți cîțiva un complot împotriva lui¹³. Nerva, deși era la curent, îi așeză lîngă el la un spectacol, fără ca ei să știe că fuseseră dați în vileag, dîndu-le în mîină niște săbii, chipurile pentru a le examina, cum este obiceiul, dacă sînt sau nu ascuțite. În realitate, intenția lui era să-i facă să înțeleagă că puțin îi păsa dacă moare pe loc, chiar acolo, unde se afla. Apoi, Aelianus Casperinus, care în timpul domniei lui Nerva, ca și sub aceea a lui Domițian, fusese comandantul cohortelor pretoriene, îi ridică pe soldați împotriva lui, instigîndu-i să ceară moartea unor anumiți cetățeni¹⁴. Nerva li se opuse cu atîta energie încît merse pînă acolo că le întinse gîtui dezvelit, în semn că n-aveau decît să-l înjunghie. Dar această împotrivire nu sluji la nimic, căci Aelianus tot îi ucise pe cei cărora le pusese gînd rău. Atunci Nerva, vîzîndu-se neluat în seamă din cauza vîrstei înaintate, se urcă pe Capitoliu și ajuns acolo, grăi cu voce tare: „Numai bine și fericire pentru Senatul și

Poporul roman!¹⁵. Îl adopt pe Marcus Ulpius Nerva Traianus¹⁶. După aceea îl declară pe Traian Caesar¹⁷ și îi scrisese cu propria sa mână (căci Traian se afla la comanda legiunilor din Germania): „Plătească danaii lacrimile mele sub lovitura săgeților tale¹⁸ [Cf. Joann. Antioch., fr. 110 Mai].

97—99 e.n.
98 e.n. 4 Iată deci cum deveni Traian Caesar și ceva mai târziu împărat, deși Nerva avea rude¹⁹. Acesta însă puse mai presus de rubedeniile sale interesele de stat; faptul că Traian era spaniol și nu italic, nici măcar de obârșie italică, nu l-a împiedecat cu nimic pe Nerva să-l adopte²⁰. Până la acea dată nici un străin nu devenise împărat al romanilor. Dar Nerva era de părere că trebuie să cauți un om cu mari merite, și nu din ce ținut vine el. A murit curînd după această adopțiune, cînd a împlinit un an, patru luni și nouă zile de domnie. A trăit șaiszeci și cinci de ani, zece luni și zece zile²¹.

5 Înainte de a ajunge la domnie, iată ce a visat Traian: Se făcea că un om în vîrstă, îmbrăcat într-un himation și cu o togă pretextă, cu fruntea încinsă de o cunună cum sînt reprezentați în tablouri membrii Senatului, îl marca atît în partea stîngă cît și în partea dreaptă a grumazului cu pecetea inelului ce-l purta. Cînd a ajuns împărat, el comunică în scris Senatului, cu mîna lui, printre alte măsuri ce le propunea, că-și ia angajamentul să nu ucidă nici să noteze ca infam pe vreun om de bine. Aceste făgăduieli le întări prin jurămînt atît atunci cît și mai târziu²². Jură că nu-și va mînji mîinile cu sînge și rămase credincios acestui legămînt în tot ce a înfăptuit, deși au existat conjurații împotriva sa. În firea lui nu exista nici urmă de perfidie sau de violență. Departe de așa ceva, aprecia pe oamenii de treabă, îi primea personal și le acorda onoruri. Cît despre rest, nu pune la inimă răutățile; aceasta și fiindcă vîrsta îl făcuse să cunoască lumea²³. După ce-l convocă la el pe Aelianus și cohortele pretoriene care se ridicaseră împotriva lui Nerva, dîndu-le a înțelege că avea să-i păstreze, se descotorosi de ei²⁴. De îndată ce veni la Roma întreprinse multe lucruri bune pentru reforma Statului și în favoarea oamenilor

de bine de care avea deosebită grijă. Merse pînă acolo că acordă multe subvenții orașelor din Italia pentru creșterea copiilor al căror binefăcător deveni²⁵. Soția sa, Plotina²⁶, cînd a pus pentru prima oară piciorul în palat, ajungînd în capul scărilor, se întoarse spre mulțime și zise: „Intru aici așa cum mă vedeți și așa vreau să ies“. În tot timpul domniei lui Traian așa s-a comportat, încît nu i s-a putut aduce nici cea mai mică învinuire²⁷ [Xiph. 226, 18—229, 29 R. St.].

6 După ce petrecu cîtva timp la Roma, Traian începu o expediție împotriva dacilor, cîntărind cu seriozitate acțiunile lor, profund mîhnit de avantajele ce le reveneau în fiecare an și văzînd cum odată cu întărirea forțelor militare sporea și trufia lor²⁸. Decebal, înștiințat de apropierea legiunilor lui Traian, se înfricoșă, căci știa prea bine că înainte vreme el îl învinsese pe Domițian, și nu pe romani, și că de astă dată avea să lupte împotriva romanilor și împotriva împăratului Traian. Acesta se distingea în cel mai înalt grad prin firea sa dreaptă, prin vitejia sa și prin modestia felului său de viață. Avea un corp plin de vigoare (căci era în vîrstă de numai patruzeci și doi de ani cînd a ajuns la domnie), așa încît putea îndura ca oricare altul orice trudă s-ar fi ivit; avea un suflet minunat, ferit de pornirile vijelioase ale tinereții, cît și de încetineala bătrîneții. Departe de a pizmui pe cineva sau de a căuta să-i micșoreze meritele, îi stîma și îi ridica în cariera lor pe toți oamenii de bine. Din această pricină n-avea de cine să se teamă și nici pe cine să urască. Nu apleca urechea cituși de puțin la vorbe și nu era nici rob miniei. Se ferea deopotrivă să confişte bunurile altora sau să condamne la moarte oamenii pe nedrept²⁹.

7 Pentru campaniile militare cheltuia mult, mult și pentru lucrările publice în timp de pace. Cea mai mare și mai necesară parte a fondurilor era repartizată pentru construirea de șosele, porturi și edificii publice, fără ca pentru aceste realizări să fie vărsat sîngele cuiva. În firea lui se afla atîta măreție de cuget și atîta mărinimie sufletească încît, după ce-a reconstruit Circul distrus odinioară, făcîndu-l mai încăpător și înfrumusețat față de ce fusese, a pus o inscrip-

99—
100 (?)
e.n.

ție prin care atesta că l-a făcut astfel ca să cuprindă populația Romei³⁰. Se bucura mult mai mult să se facă astfel iubit decât să primească onoruri, se purta cu blîndețe cu cei din popor și plin de responsabilă demnitate în consultările ce le avea cu Senatul³¹. Era iubit de toți, nimeni nu se temea de el, afară de dușmani. Participa la vînători, la banchete, la lucrările și la proiectele ce se făceau cît și la petrecerile prietenilor. Adesea putea fi văzut ocupînd locul al patrulea în li-tierele lor sau intrînd fără gardă în casele lor, frica neavînd ce căuta în aceste relații amicale. Nu stăpînea, desigur, meșteșugul desăvîrșit al discursurilor, dar nu era străin de tehnica retoricii pe care o și aplica de altfel³². Nimic nu exista în care el să nu exceleze. Știu foarte bine că avea o anumită înclinație spre bă-ietii tineri și spre vin³³. Dacă aceste porniri l-ar fi de-terminat să facă ceva rușinos sau rău, nu mă îndoiesc că ar fi fost criticat. Dar putea să bea pînă la refuz fără să-și piardă cumpătul iar în relațiile sale cu băieții n-a făcut nimănui nici o supărare. Iubea războiul, e adevărat, dar se mulțumea cu o victorie dreaptă, cu nimicirea unui dușman hain și cu mărirea teritorială a propriului său stat. Să ținem seama că sub stăpîni-rea lui, cum se întîmpla adesea în timp de război, sol-dații nu și-au pierdut niciodată firea, nu au devenit îndrăzneți³⁴, așa de bine știa să-i conducă cu o mîină de fier. Iată dar că Decebal avea toate temeiturile să-i fie teamă de el [Xiph. 229, 29—231, 2 R. St. și Exc. Val. 286 p. 708].

100—102 e.n. 8 În expediția lui Traian împotriva dacilor³⁵, cînd s-a apropiat de Tapae, unde se afla tabăra de război a barbarilor³⁶, i se aduse o ciupercă uriașă pe care se afla scris cu litere latine că ceilalți aliați și burii îl sfătuiesc pe Traian să facă cale întoarsă și să înceapă tratative de pace³⁷. Traian însă îi atacă³⁸, bătălie în care avu prilejul să vadă un mare număr de răniți printre oamenii săi și ucise mulți dușmani. Cum feșele de legat rănile nu mai ajungeau, se spune că împăratul nu și-a cruțat nici propriile-i haine, pe care le tăie în bucăți. În cinstea soldaților căzuți pe cîmpul de bătaie ridică un altar și porunci să li se aducă în fiecare an

jertfele cuvenite morților [Xiph. 231, 2—13 R. St.]³⁹. [Cum își croise cu greu drum spre înălțimi, cucerind cu mari primejdii colină după colină, ajunsese în preajma reședinței regale a dacilor. Lusius care ataca de partea cealaltă, ucise un mare număr de daci și luă mulți prizonieri⁴⁰. Decebal, trimițând atunci o solie alcătuită din cei mai de frunte pileați ai lor și rugându-l prin mijlocirea acestora pe împărat să fie ascultat, se arăta gata să accepte pînă la ultima condiție care i se impunea]⁴¹ [Xiph. 231, 13—16 R. St.].

9 Chiar înainte de a fi învins, Decebal nu mai trimisese la romani reprezentanți ai comaiților ca soli, ci fruntași dintre pileați⁴². Aceștia, după ce-și aruncară armele și se prosternară cu fețele la pămînt, îl implorară pe Traian să binevoiască, mai presus de orice, să-l primească de îndată la o întrevedere pe Decebal, ca unul care se arată gata să îndeplinească tot ce i se va cere; iar de nu, să trimită cel puțin pe cineva împuțernicit să ducă tratative. Au fost trimiși Sura⁴³ și prefectul pretoriului Claudius Livianus⁴⁴. Dar nu s-a ajuns la nici un rezultat. Decebal n-a îndrăznit să vină la întrevedere, nici măcar să se întâlnească cu cei delegați de Traian. El trimise atunci* . . . Traian cucerii înălțimile fortificate⁴⁵, unde găsi armele, mașinile de război, prizonierii și steagul capturat de daci de la Fuscus. Din această pricină, dar mai ales pentru că Maximus⁴⁶ în aceeași vreme o prinsese pe sora lui și cucerise o puternică fortăreață⁴⁷, Decebal se arăta dispus să accepte toate condițiile care i s-ar fi impus, nu fiindcă ar fi avut de gînd să le respecte, ci numai pentru a putea răsufla, cîștigînd timp. Deși începu tratativele împotriva voinței lui, și acceptă să dea înapoi armele, mașinile de război, oamenii care le manevrau, să extrădeze transfugii, să dărîme lucrările de fortificație, să părăsească ținuturile cucerite⁴⁸ și, în plus, să considere drept dușmani și prieteni pe dușmanii și prietenii romanilor; acceptă ca de aici înainte să nu mai primească sub nici un cuvînt pe indiferent ce transfug, nici să folosească în slujba sa vreun soldat recru-

* Lacună în text.

tat din imperiul roman, (căci obișnuia să atragă prin momeli un mare număr din cei mai valoroși oameni)⁴⁹; merse să se întâlnească cu Traian și căzînd la pămînt, i se închină, aruncîndu-și armele⁵⁰. În legătură cu aceste evenimente Traian trimise o solie la Senat, pentru ca acesta să confirme tratatul de pace încheiat cu Decebal. După ce a luat aceste măsuri și a lăsat o legiune la Sarmizegethusa⁵¹, după ce presără garnizoane în tot ținutul, se întoarse în Italia [Xiph. 231, 13—24 R. St.; Exc. U^G 47, p. 401; cf. Petr. Patr. Exc. de legat., frag. 5, Müller F. Hist. Gr., B. III, 195].

102—
103
e.n. 10 Solii veniți din partea lui Decebal au fost introduși în Senat unde, după ce și-au lepădat armele, și-au împreunat mîinile în gestul care arăta că sînt captivi; ei rostiră cîteva cuvinte și înălțară rugi. În felul acesta izbutiră să obțină pacea și își reluară armele⁵². Traian își celebră triumful și a fost supranumit Dacicus⁵³. În amfiteatru dădu un spectacol cu gladiatori, căci îi plăcea acest gen de spectacol și îngădui histrionilor să reapară pe scenele teatrelor (deoarece iubea pe unul din ei, pe Pylades), fără ca pentru aceasta, în calitatea sa de general, să se preocupe mai puțin de celelalte treburi sau să împartă mai puțin dreptatea; cînd în Forul lui Augustus, cînd sub porticul Liviei adesea și în alte locuri, pronunța sentințe așezat pe un tribunal⁵⁴. Cînd însă a fost anunțat că Decebal încălca multe prevederi ale tratatului de pace, că strîngea arme, ba și primea dezertori (romani), că ridica fortărețe și trimitea solii la vecinii de prin jur, că făcea prăpăd printre cei care mai înainte vreme îi fuseseră potrivnici, că se înstăpînise peste o bucată de pămînt a iazygilor (pe care după aceste evenimente Traian avea să refuze să le-o mai dea înapoi, la cererea lor)⁵⁵ s-a ajuns astfel la situația că Senatul declară printr-un decret pe Decebal pentru a doua oară drept dușman al Romei iar Traian, tot pentru a doua oară, își asumă sarcina de a merge cu război împotriva lui, și nu prin intermediul altor generali⁵⁶ [Xiph. 231, 24—232, 2 R. St.; 232, 2—10 R. St.; Exc. Val. 287, p. 708].

11 Cum mulți daci trecuseră de partea lui Traian, din acest motiv cît și pentru altele Decebal ceru iarăși

pace. Dar, cum nu se lăsa cîtuși de puțin înduplecat să predea armele și să se predea, începu fățiș să-și adune oaste și să ridice la luptă semințiile învecinate, spunîndu-le că dacă îl vor lăsa singur, le va veni și lor rîndul să se găsească în primejdie. Că exista mai multă siguranță și mai mare ușurință să-și păstreze libertatea, luptînd alături de el, înainte de a fi loviți de nenorocire, decît să închidă ochii la nimicirea poporului dac⁵⁷. Veni-va timpul cînd și ei, la rîndul lor, lipsiți de aliați, vor avea mult de suferit [Exc. U^G 48, p. 402]. Decebal dădu greș cînd a fost vorba de forța armelor, dar puțin a lipsit să nu-l asasineze pe Traian prin șiretenie și trădare. Cum Traian era din totdeauna un om la care se intra ușor și cum pe atunci, ținînd seama de necesitățile războiului primea pe indiferent cine dorea să-i vorbească, Decebal trimise în Moesia cîțiva transfugi cu misiunea, dacă ar fi fost cu putință, să-l asasineze. Dar aceștia nu au izbutit să-și realizeze planul, unul din ei fiind suspectat și arestat, ca după aceea, supus la cazne, să dezvăluie tot complotul pus la cale de rege⁵⁸.

12 Longinus, care comanda o legiune romană, adversar de temut în luptă pentru Decebal, a acceptat, invitat fiind, să vină la o întrevvedere cu Decebal. Acesta invocase intenția de a se supune, îndeplinind sarcinile ce-i reveneau, dar îl reținu pe Longinus ca prizonier și îi luă un interogatoriu, de față fiind și alții, asupra planurilor lui Traian⁵⁹. Cum Longinus nu se învoi să dezvăluie nici cel mai mic amănunt, a fost reținut mai departe sub supraveghere liberă. Atunci Decebal grăbi un sol la Traian pentru a-i cere să-i fie cedat tot ținutul pînă la Istru și să i se redea tot ceea ce cheltuisese pentru război, cu condiția să-l trimită înapoi pe Longinus. Traian îi dădu un răspuns nedecis din care reieșea că el nu-l prețuia nici prea mult nici prea puțin pe Longinus, cu scopul ca răscumpărarea să nu fie exagerată, iar Decebal, stînd pe gînduri la ce avea de făcut, tot amîna rezolvarea cazului. Între timp, Longinus, după ce-și procurase otravă prin liber-tul său, îi făgădui regelui că-i va mijloci o reconciliere cu Traian, de teamă ca nu cumva, dacă i-ar fi ghicit

gîndurile, să nu-l pună sub supraveghere mai strînsă. Apoi, scrise un mesaj către Traian, conținînd o rugămintă în sensul celor făgăduite, pe care îl încredință libertului pentru a-l duce împăratului, ca în felul acesta să-l pună pe om în siguranță. Cînd libertul plecă, Longinus bău otrava în timpul nopții și muri. După această întîmplare Decebal pretinse de la Traian ca libertul să-i fie înapoiat în schimbul corpului neînsuflețit al lui Longinus și a zece prizonieri. Fără să mai întîrzie, trimise la împărat pe centurionul care căzuse în mîna lui odată cu Longinus, cu nădejdea că acesta va izbuti în cele ce dorea el. Prin acest centurion Traian a fost pus la curent cu tot ce se petrecuse privitor la Longinus. Cu toate acestea el nu-l mai trimise înapoi la Decebal și nu-i predă regelui nici libertul, considerînd că viața acestui om era mai de preț pentru demnitatea imperiului decît înmormîntarea lui Longinus [Xiph. 232, 10—28 R. St.; Exc. U^G 49 p. 402 și urm.].

13 Traian construi un pod de piatră peste Istru, asupra căruia nu știu în ce chip să-mi exprim, așa cum se cuvine, admirația pentru acest împărat. Au rămas de la el și alte lucrări mai mult decît remarcabile, dar aceasta le întrece pe toate. Podul este susținut pe douăzeci de piloni, construiți din pietre pătrate, înalți de 150 de picioare, fără fundament, și lați de 60 de picioare. Acești piloni, așezați la o distanță de 170 de picioare unul de altul, sînt uniți între ei prin arcade. Cum să nu te minunezi și de cheltuiala necesară ridicării pilonilor? Ce să mai zicem de chipul în care fiecare pilon a fost construit, în mijlocul unui fluviu mare, al cărui curs este plin de bulboane, într-un sol mîlos, căci n-a fost cu puțință să se abată curentul apei. Dacă am menționat lățimea fluviului n-am făcut-o ca să arăt numai spațiul în care i se întinde albia, (uneori apa o depășește de două, chiar de trei ori), ci pentru că pe aici țărmurile sînt foarte apropiate și ca atare locul este cel mai potrivit din aceste ținuturi pentru durarea unui pod de o asemenea proporție. Dar, cu cît albia este mai strîmtă pe aici, închizînd între malurile ei apele care curg la vale dintr-o porțiune

întinsă, de apă lină, pentru a se revărsa tot într-o porțiune liniștită, mai mare însă, cu atât fluviul devine mai repede și mai adânc, ceea ce desigur, contribuie la dificultăți sporite în construcția unui pod. Iată cum măreția cugetului lui Traian se vede și după inițierea lucrărilor acestui pod⁶⁰. Pentru noi însă podul nu ne mai este de nici un folos; n-au mai rămas decât pilonii în apă, pentru ca peste podul ce-i unea să nu se mai poată trece. Așa cum sînt, ai zice că au fost făuși numai pentru a demonstra că nimic nu există care să nu poată fi dus la capăt de iscusința omului. Traian, temîndu-se ca nu cumva în perioada cînd Istrul îngheață, romanii care se găsesc dincolo de fluviu să fie atacați, l-a construit pentru a putea să trimită lesne ajutor la nevoie peste el. Hadrian, dimpotrivă, îngrijorat ca nu cumva barbarii după ce vor fi doborît posturile de pază să găsească trecere lesnicioasă pe aici, pentru a invadea Moesia, i-a dărîmat structura superioară.

14 Trecînd Istrul peste acest pod și ducînd războiul mai degrabă cu chibzuință decît cu avînt nemăsurat, Traian, odată cu trecerea timpului și nu fără greutate, îi învinse pe daci, după ce el însuși s-a dovedit a fi exemplar și în nenumărate acțiuni de conducere a războiului și în faptele de vitejie ce le-a săvîrșit. Nenumărate au fost primejdiile precum și luptele în care s-au distins și soldații. Unul dintre aceștia, un călăreț, grav lovit, a fost scos din luptă. I se dădeau speranțe că va putea fi vindecat. Dîndu-și însă seama că starea sa era fără putință de remediere, s-a năpustit afară din cort (căci răul nu-l doborise încă) și, reluîndu-și locul în linia de bătaie, a murit după ce a înfăptuit minuni de vitejie. Cît despre Decebal, atunci cînd reședința sa regală și întregul ținut peste care domnea au fost cucerite⁶¹, cînd el însuși s-a văzut în primejdie de a fi prins, s-a sinucis, iar capul său a fost dus la Roma⁶². Și astfel Dacia a ajuns sub stăpînire romană și Traian a colonizat mai multe orașe⁶³. Tezaurerele lui Decebal au fost găsite, deși fuseseră ascunse sub albia rîului Sargetia, care curge pe lîngă reședința regală. Într-adevăr, Decebal cu ajutorul unor captivi,

105
e.n.106
e.n.

izbutise să abată cursul râului; apoi a săpat o groapă în fundul albiei secate și, după ce a aruncat aici o mare cantitate de argint și aur, precum și tot ce avea mai de preț în stare să reziste la infiltrările de apă, a prăvălit pietre peste comoară și a bătut un strat de pământ, pentru ca apoi să readucă râul în albia lui. Cu ajutorul acelorași prinși de război a îngămădit în adăpostul peșterilor haine și alte lucruri de acest fel. După ce-a terminat cu adăpostirea averilor i-a ucis pe toți prinșii, ca să-i împiedice de a divulga ceva. Dar Bicilis, unul din credincioșii săi, care era la curent cu cele petrecute, a fost capturat și a dezvăluit taina⁶⁴. Cam tot în acest timp, Palma, guvernatorul Siriei⁶⁵, a cucerit Arabia din regiunea din jurul Petrei și a adus-o sub stăpânire romană. [Xiph. 232, 28—234, 16 R. St.].

- 107** 15 De îndată ce Traian s-a întors la Roma, au sosit
e.n. foarte multe solii de la populații barbare și, între alții, s-au înfățișat și indieni. Timp de o sută douăzeci și trei de zile spectacolele în care au fost ucise pînă la zece mii de animale sălbatice și domestice, în care au luptat zece mii de gladiatori s-au ținut lanț⁶⁶. În timpul acestor spectacole Traian îi poftea pe solii sosiți din partea regilor să ia loc în rîndurile rezervate senatorilor⁶⁷. Cam tot în aceeași epocă deschise accesul spre ținutul mlaștinilor Pontine construind șosele, ridicînd clădiri de-a lungul drumurilor, iar peste ape durînd poduri de o rară măreție. A poruncit să fie topită orice monedă care nu avea aliajul obișnuit. [Xiph. 234, 16—20; 20—22 R. St.; Exc. U^G 50 p. 403]. La moartea lui Licinius Sura îl înmormîntă pe socoteala statului, îi înălță o statuie⁶⁸. Acest Sura fusese atît de bogat și atît de iubitor de faimă încît a mers pînă acolo că a construit din banii săi un gymnasium pentru poporul roman. Amiciția și încrederea lui Sura față de Traian și a lui Traian față de acesta era nemărginită. În pofida clevetirilor care curgeau împotriva lui Sura, lucru obișnuit la cei care au ceva trecere pe lângă împărați, Traian nici nu l-a bănuț de ceva rău, nici n-a avut vreodată un resentiment împotriva lui. Dîndu-și seama de înverșunarea celor care îl pizmuiau pe Sura s-a

după ce a trimis acasă toți oamenii din garda care îl însoțea, mai întâi trimise după medicul casei și-l rugă să-i ungă ochii cu o alifie, apoi trimise după bărbier și se rase (căci așa era obiceiul din vechime al tuturor romanilor și împărații înșiși îl respectau; abia Hadrian a apărut pentru prima oară cu barbă). În sfârșit, după ce s-a ras și a făcut o baie, a cinat, iar a doua zi, iată ce le-a zis celor care-l vorbeau de rău pe Sura: „Dacă Sura avea de gând să mă omoare, m-ar fi omorât ieri“.

16 Fără îndoială că a fost un act de mare curaj din partea lui Traian să se expună astfel în casa unui om acuzat de trădare; dar este cu atât mai meritorie credința sa fermă că din partea lui Sura nu i se putea întâmpla nimic. [Xiph. 234, 22—235, 6 R. St. și Exc. Val. 289, p. 700]. Mai mult încă, în momentul când l-a desemnat să devină comandantul gărzilor pretoriene, i-a prezentat sabia pe care trebuia s-o poarte la cingătoare și, scoțînd-o din teacă, i-a întins-o zicînd: „La această sabie ca să fie în slujba mea, dacă am să mă port bine, iar de nu, folosește-o împotriva mea“. A ridicat de asemenea statui lui Sossius⁶⁹, lui Palma și lui Celsus⁷⁰, într-atît îi prețuia ca demni de a fi cinstiți, mai mult decît toți ceilalți cetățeni. Cît despre cei care conspiraseră împotriva lui, și printre care se afla și Crassus⁷¹, îi aduse în fața Senatului pentru a fi pedepsiți de această adunare. Deschise și cîteva biblioteci publice⁷². În For ridică o Columnă foarte înaltă, destinată să-i fie monument funerar și totodată dovadă a lucrărilor de înfrumusețare a acestei piețe. Locul ales pentru Columnă fiind în întregime înalt, porunci să fie (mai întâi) nivelat la o adîncime echivalentă cu înălțimea coloanei și astfel, dintr-o colină, amenajă o piață netedă ca un șes⁷³.

17 Nu după mult timp porni o expediție împotriva armenilor și partilor, sub pretextul că regele Armeniei în loc să primească de la el diadema, o primise de la regele partilor. Adevărul era, din dorință de glorie⁷⁴. [Xiph. 235, 6—20 R. St.]. În drum spre Partia, cînd sosi la Atena, găsi aici o solie trimisă de Osroes, pentru a-i cere pace și a-i aduce daruri⁷⁴. Osroes, de îndată

ce află că Traian vine cu oaste împotriva lui, și că amenințările nu erau vorbe goale, s-a speriat și, lăsînd mîndria la o parte, trimise la el soli cu rugămintea să renunțe la război. Regele îi cerea Armenia pentru Parthamasiris, și acesta fiu al lui Pacorus, și acum îl ruga să-i trimită diadema, căci, justifica el, Exedares, care nu se purtase leal nici față de romani, nici față de parți, fusese înlăturat de el. Traian însă nu-i acceptă darurile și nu-i dădu nici verbal nici în scris un răspuns, afară de observația că prietenia se judecă nu prin cuvinte, ci prin fapte. Iată de ce, abia cînd va sosi în Syria, va face tot ceea ce trebuia făcut. Neabătut de la această hotărîre Traian ajunsese în Seleucia, după ce străbătu Asia, Lycia și ținuturile învecinate⁷⁵.

113 18 Ajungînd la Antiochia⁷⁶, Augaros din Osroene nu
e.n.—
114 se făcu văzut, mulțumindu-se să-i trimită daruri și
e.n. cuvinte de prietenie⁷⁷. Temîndu-se deopotrivă de Traian și de parți, nu se putea hotărî de care parte să treacă și de aceea se feri să-l întîlnească pe împărat. [Exc. U^G 51, p. 403]. Cînd Traian intră cu armata în teritoriul dușman, satrapii și regii din această parte veniră să-l întîmpine, încărcați de daruri, printre care și un cal învățat să ingenunchie. Calul știa să îndoiaie picioarele din față și apleca capul pînă jos, lîngă picioarele celui lîngă care ședea. [Traian, cucerind tot ținutul fără
114 lupte, înaintă pînă la Satala și Elegeia, orașe armenesti.
e.n. Cinsti cu onoruri pe regele heniochilor și-l pedepsi aspru pe Parthamasiris, regele armenilor. El se făcu stăpîn pe toată Armenia, acceptă în numărul prietenilor săi pe cîțiva regi și termină repede, fără nici o bătălie, cu alți cîțiva, care nu-l recunoșteau]⁷⁸ [Xiph. 235, 20—24; 24—27 R. St.].

19 Parthamasiris a făcut un act necugetat. După ce i-a scris lui Traian în calitate de rege și nu a primit nici un răspuns, îi trimise o nouă misivă în care renunța la acest titlu și ceru ca Marcus Iunius, guvernatorul Cappadociei, să fie trimis la el ca și cum avea intenția să ceară ceva de la Traian, prin mijlocirea acestuia. Așa că Traian îi trimise numai pe fiul lui Iunius iar el însuși, înaintînd pînă la Samosata⁷⁹, pe care o cuceri fără rezistență, merse pînă la Satala⁸⁰,

unde făcu un schimb de daruri cu Anchialos, regele heniochilor și ai machelonilor⁸¹. La Elegeia din Armenia⁸² îl primi pe Parthamasiris. Traian era așezat pe un tribunal la marginea întăriturii. Parthamasiris, după ce-l salută, își luă diadema de pe cap și o așeză la picioarele împăratului, stînd în picioare în fața lui, așteptînd în tăcere, după cîte credea, momentul cînd ar fi putut s-o reia. Dar soldații, aclamînd toți deodată într-un singur glas, și numindu-l pe Traian *imperator* întocmai ca după o victorie (ei numeau cele întîmplătoare o „victorie fără lacrimi de durere“, căci fusese fără vărsare de sînge), deoarece vedeau cum sta în picioare în fața împăratului un rege aracid, un fiu al lui Pacorus, un nepot al lui Osroes, fără diademă, întocmai unui captiv — Parthamasiris, pierzîndu-și cumpătul, se socoti insultat și pierdut. Făcu un gest ca și cum ar fi vrut să fugă, dar, văzîndu-se înconjurat, ceru împăratului să-i îngăduie să nu ia cuvîntul în fața mulțimii. Și astfel, primit în cortul imperial nu obținu nimic din cele ce dorea⁸³.

20 Ieșind din cort clocotind de mînie, a fost adus înapoi, cu forța în mijlocul taberei, la porunca lui Traian care, din nou suit pe tribunal, îl invită să spună sus și tare tot ce avea de spus față de toți, pentru ca nu cumva cei care nu erau la curent cu cele discutate în cerc restrîns, să difuzeze o versiune diferită față de adevăr. Auzind despre ce e vorba, Parthamasiris nu se mai abținu. El izbucni într-un șuvoi de imprecații și declară, printre altele, că a venit aici nu după o înfrîngere, nu ca prizonier, ci din propria sa voință, încredințat că nu i se va aduce nici o jignire și că-și va recăpăta regatul, așa cum și Tiridates îl recăpătase de la Nero. Traian, referitor la primele obiecții ridicate de rege, îi răspunse așa cum se cuvenea, cît despre Armenia, anunță că ea nu va fi dată nimănui (căci era a romanilor și va avea un guvernator roman); regelui îi era însă îngăduit să plece unde ar fi vrut. Parthamasiris a fost deci trimis înapoi, împreună cu părții care îl însoțeau, conduși de un grup de cavalerie, care avea sarcina să nu le îngăduie să ia contact cu nimeni și nici să încerce să pună la cale vreo mișcare.

împotriva romanilor. Tuturor armenilor care veniseră cu regele le dădu ordin să rămână în țara lor, de aici încolo în calitate de supuși ai lui⁸⁴ [Xiph. 235, 24—27 R. St.].

114
e.n. 21 După ce lăsă garnizoane în locurile potrivite pentru apărare, sosi la Edessa unde-l văzu pentru prima oară pe Augaros⁸⁵. Mai înainte vreme trimisese adesea regelui și soli, și daruri dar, sub diferite pretexte nu se înfățișase, cum nu se înfățișaseră nici Manos, conducătorul Arabiei învecinate, nici Sporakes, conducător al Anthemusiei⁸⁶. Atunci însă la insistențele fiului său Arbandes, băiat tânăr și frumos, care datorită acestor însușiri devenise om de casă al lui Traian, și cum, pe de altă parte se temea de prezența împăratului în regiune, veni în sfârșit să-l întâmpine la sosire, încercă să se dezvinovățească și obțină iertare, căci băiatul lui era cea mai clară dovadă că va fi iertat. Din acel moment Augaros deveni prieten cu Traian și îi oferă un banchet. În timpul prânzului își aduse și fiul care dansă ceva în felul barbarilor. [Exc. U^G 53, p. 405 și Exc. Val. 291, p. 710].

115
e.n. 22 Traian, odată sosit în Mesopotamia, primi vești de la Mannos și o solie de la Manisaros⁸⁷, cu misiunea de a încheia pace, deoarece Osroes venise împotriva acestuia din urmă cu război. El se arăta gata să plece din Armenia și din Mesopotamia pe care le ocupase⁸⁸. Împăratul însă îi răspunse că n-are încredere în el, decît în cazul în care se înfățișa, așa cum făgăduise, pentru a-și întări prin fapte cele anunțate prin răvașe. Pe Mannos însă Traian îl bănuia, între alte motive și pentru faptul că acesta trimisese trupe în ajutorul lui Mebarsapes, regele Adiabenei, trupe pe care de altfel le pierduse în întregime sub loviturile romanilor⁸⁹. Iată de ce el nu mai așteptă sosirea solilor și înaintă împotriva celor doi⁹⁰ în Adiabena. Așa s-a întîmplat ca Singara, și alte cîteva localități, să fie luate de Lusius, fără nici o împotrivire⁹¹ [Exc. U^G 54, p. 406].

Ademystrai era o întăritură puternică, unde un centurion, numit Sentius, trimis ca sol la Mebarsapes, fusese aruncat în lanțuri de acesta și se afla în acel loc. Cînd Sentius auzi că romanii se apropie, se înțelese

cu anumiți tovarăși de captivitate, pe care îi atrase de partea lui și, izbutind împreună cu ei să-și rupă lanțurile, deschise porțile fortăreții după ce-l ucise pe comandantul garnizoanei [Exc. UR 15, p. 407].

23 Printre multe alte onoruri decretate lui Traian de către Senat, a fost numit și *Optimus* adică „Cel mai bun”⁹². Traian mergea întotdeauna pe jos, alături de toată armata, se preocupa personal de modul cum soldații trebuiau rînduiți în unități, iar unitățile în coloană, în tot timpul marșului conducîndu-i cînd într-un anumit fel, cînd într-altul, și trecînd albia rîurilor pe jos, ca și oamenii săi. Cîteodată, dădea cîte o alarmă falsă, prin cercetași, cu dublul scop de a-i deprinde pe soldați cu exercițiile tactice și a-i învăța să fie gata la orice, să nu se sperie de nimic. După ce a cucerit orașele Nisibis și Batnai, a căpătat și cognomenul de *Parthicus*, dar era mult mai mîndru de cognomenul de *Optimus*, decît de toate celelalte la un loc, căci acest apelativ avea mai degrabă legătură cu felul lui de a fi decît cu isprăvile de arme [Xiph. 235, 27—236, 7 R. St.].

24 În timp ce se afla la Antiochia a avut loc un 115
groaznic cutremur de pămînt. Multe orașe au avut de e.n.
suferit dar Antiochia a fost distrusă⁹³. Cum Traian își avea aici cartierul său general de iarnă, cum tot aici se aflau mulți ostași și multă lume venită de pretutindeni, care pentru pricini de judecată, care pentru ambasade, care pentru negoț sau chiar pentru simpla vizitare a orașului, așa s-a făcut că n-a rămas provincie (a imperiului), n-a rămas populație care să nu fi plătit un greu tribut în vieți omenești. Aici, în Antiochia, întreaga parte a lumii locuite supusă romanilor a fost greu încercată.

Fuseseră într-adevăr și multe fulgere și vînturi neobișnuit de puternice. Dar nimeni nu s-ar fi așteptat la o asemenea calamitate. Mai întîi, s-a auzit dintr-o dată un fel de muget îngrozitor urmat de o puternică zguduitoră. Pămîntul sărea parcă în sus de ridica pînă și casele; unele, smulse din temelii, cădeau la loc, prăbușindu-se în ruine, altele, clătînîndu-se într-o parte și-n alta, ca o corabie pe marea agitată, umpleau o

mare parte din spațiu prin această mișcare. Trosnetul lemnului care se frîngea însoțit de cel al olanelor care cădeau și a pietrelor sfărîmate era îngrozitor. Printre norii de praf care se ridicau nu puteai nici să zărești ceva, nici să vorbești, nici să auzi. Mulți oameni dintre cei aflați afară din casă au fost răniți; azvîrliți în sus, cu violență, s-au trezit izbiți de pămînt, ca și cînd ar fi căzut într-o prăpastie. Pînă și arborii au fost smulși din rădăcini. Cît despre victimele surprinse de cutremur în casă, numărul lor nu se mai poate ști. Mulți au fost zdrobiți de obiectele care se prăbușeau; mulți alții s-au înnăbușit îngropați în moloz. Toți cei rămași sub ruine țintuiți numai cu o parte a corpului sub mormanele de pietre sau lemne erau într-o stare de plîns, căci nu aveau nici cum să trăiască, nici cum să moară.

25 Cu toate acestea, din atîta puzderie de omenire, unii au mai izbutit să scape, însă un mare număr dintre aceștia au fost vătămați, răniți la picioare, la umeri sau la cap. Alții vărsau sînge. Printre ei s-a aflat și consulul Pedon, care mai, mai era să moară. Pe scurt n-a existat nici unul din aspectele suferinței crunte de care acei oameni să fi fost scutiți. Cum seismele se țineau lanț zi și noapte, locuitorii nu mai știau ce să facă și ce măsuri să ia; unii, zăceau îngropați sau morți sub ruinele clădirilor, alții, rămași în viață într-un spațiu format prin căderea structurilor de lemn sau la adăpostul unor bolți susținute de coloane, mureau de foame. Cînd, în sfîrșit, calamitatea a încetat, cineva, avînd curajul să se urce pe ruine, descoperi o femeie încă vie. Ea nu era singură, ci avea și un prunc și trăise cu laptele stors din sînul din care sugea și copilul. Scoasă de sub dărîmături, a fost salvată împreună cu prunc cu tot; apoi oamenii au început să caute și în alte locuri, fără însă a mai găsi supraviețuitori, cu excepția unui copil mic, lipit de sînul mamei, ea moartă, sîn din care încă mai sugea. Scoțînd morții, oamenii nu mai aveau nici o bucurie că rămăseseră în viață. Iată cît de copleșitoare au fost nenorocirile abătute asupra Antiochiei. Cît despre Traian, a scăpat ieșind pe o ușiță din casa unde se afla, îndreptat pe aici de un

om deosebit de înalt, mai înalt decît oamenii obișnuiți⁹⁴, așa că n-a suferit nimic, afară de cîteva contuzii fără importanță. Cum seismul se repetă timp de cîteva zile, împăratul petrecu acest răstimp sub cerul liber, în mijlocul cercului. Muntele Casios a fost și el atît de zguduit încît vîrfurile parcă-i se înclina și stătea gata să se desprindă și să cadă peste oraș. Prăbușiri de terenuri au fost și în alte locuri muntoase. Izvoare abundente de apă țîșniră de pe acolo pe unde apa nu se văzuse nicicînd, iar în alte părți, unde curgeau râuri bogate, ele secară.

26 Odată cu sosirea primăverii Traian intră pe teritoriul dușmanilor⁹⁵. Cum ținutul din preajma fluviului Tigru nu posedă lemn potrivit pentru construcția de bărci, împăratul transportă pînă la fluviu, pe căruțe, bărci construite în pădurile învecinate cu orașul Nisibis, astfel concepute încît se puteau demonta și monta la loc. Cu multă greutate izbuti să întindă un pod de vase peste fluviu, la poalele muntelui Cardynon⁹⁶. Barbarii⁹⁷, ocupînd poziții pe celălalt mal, căutau să-l împiedice (Traian însă avea mulțime de bărci și de oameni). În vreme ce unele bărci se montau la repezeală, altele, încărcate cu soldați greu înarmați și cu arcași, le protejau pe cele dintii mergînd înainte. Aceste măsuri cît și surpriza provocată de reunirea unui număr uriaș de ambarcațiuni într-un ținut lipsit de lemn, i-au determinat pe barbari să nu mai depună rezistență. Romanii trecură deci peste Tigru și supuseră întreaga Adiabene. Această țară face parte din Asiria, unde pe vremuri domnise Ninus⁹⁸; cuceriră de asemeni Arbela și Gaugamela, unde Alexandru îl învinsese pe Darius; și ele sînt tot ținuturi asiriene⁹⁹. Drept este că pe alocuri aceste întinderi poartă numele de Atyria, din cauza schimbării, la barbari, a literei *s* (sigma) în *t* (tau). Romanii înaintară apoi pînă la Babilon, întîmpinînd o minimă rezistență, dat fiind că armata părților era risipită în urma neînțelegerilor interne care continuau¹⁰⁰ [Xiph. 238, 7—11; 11—14 R. St.].

27 Aici Traian văzu lacul de asfalt care slujise la construcția zidurilor Babylonului¹⁰¹. Rezistența obținută prin amestecul cărămizilor arse sau a pietrișului

cu acest asfalt este într-atît de mare încît face ca zidul de întăritură să devină mai tare decît stîncă sau decît oricare calitate de fier. Împăratul vizită gura lacului de unde se ridică vapori otrăvitori care duc la pieire animalele terestre și păsările, dacă, din întîmplare, îi inhalează. În cazul cînd acești vapori ar fi infestat atmosfera sau s-ar fi răspîndit, țînutul ar fi fost lipsit de așezări omenești. Din fericire, vaporii nu se mută, ci rămîn închiși într-un spațiu restrîns. Am văzut un fenomen asemănător la Hieropolis, în Asia, și am făcut și o probă pe păsări, plecîndu-mă ca să zăresc cît mai bine emanația închisă într-un fel de rezervor deasupra căruia s-a ridicat un amfiteatru. Această emanație este mortală pentru orice ființă vie, excepție făcînd bărbații scopiți. Care va fi motivul, nu știu, dar în fine, povestesc și eu ce am văzut și am auzit, așa cum le-am văzut și le-am auzit.

28 Traian hotărîse să unească apele Eufратului, al cărui bazin era mult mai înalt decît cel al Tigrului, cu acesta din urmă, printr-un canal navigabil, pentru ca astfel să poată aduce corăbii din care să construiască un pod. Dîndu-și însă seama că diferența de nivel era mult prea mare, renunță la acest proiect, de teamă să nu împiedice navigația pe Eufрат dacă cursul năvalnic al fluviului ar fi fost îndreptat spre panta oanalului. Se mulțumi deci să transporte vasele pe butuci prin spațiul îngust care separă cele două fluvii, căci la un moment dat Eufратul se pierde într-un țînut mlăștinos și apoi iese din nou la iveală pentru a-și amesteca apele cu cele ale Tigrului¹⁰². În felul acesta depășî Tigrul și sosi la Ctesiphon, a cărui cucerire îi aduse titlul de *imperator* și confirmarea celui de *Part-hicus*¹⁰³. Senatul decretă în cinstea lui diferite onoruri, printre altele și dreptul de a celebra cîte triumfuri ar fi dorit. Odată stăpîn pe Ctesiphonului Traian fu cuprins de dorința de a naviga pe Marea Roșie¹⁰⁴. Această mare este legată de Ocean și își trage numele de la un monarh care domnise odinioară prin acele locuri. Aduse sub stăpînirea sa, fără nici o greutate Mesena, insulă de pe Tigru, unde domnea Athambilos; nu e mai puțin adevărat că o furtună puternică și apele

repezi ale Tigrului la care se adăuga refluxul Oceanului, îi puseră viața în primejdie. Dar populația care locuiește în ținutul fortăreței așa zisă a lui Spasinos¹⁰⁵ — aflată sub stăpînirea lui Athambilos — îl primi cu multă prietenie [Xiph, 239, 14—16 R. St. și Exc. Val. 292, p. 731].

29 De aici, înaintînd pînă la Ocean și, aflînd tot felul de lucruri despre natura acestei mări, la văzul unei corăbii care se îndrepta spre Indii, zise: „Dacă aș mai fi tînăr aș merge negreșit la indieni!“. Se arăta preocupat de indieni, se interesa intens de modul lor de viață și îl ferecea pe Alexandru, deși nu uita să spună că înaintase cu armatele lui mai mult decît precursorul său¹⁰⁶. Acest gînd îl așternu în scris și trimise Senatului o scrisoare în acest sens, deși n-a putut păstra ceea ce cucerise. Cu acel prilej primi, printre alte onoruri, și dreptul de a triumfa asupra unui număr de populații cîte ar fi crezut el de cuviință, căci mulțimea aceloră despre care Senatul primea mereu vești în scris era atît de mare, încît senatorii nu le puteau bine reține nici numele, nici cîți erau. În For, alături de multe altele, i s-a mai înălțat un arc de triumf; se luaseră măsuri ca Senatul să-l întîmpine cît se poate mai departe cînd avea să se întoarcă. Din păcate, întoarcerea nu mai avea să fie, nici la Roma, după cum nu mai avea să fie nici o altă faptă demnă de prestigiul celor precedente. Mai mult chiar, tot ceea ce Traian cîștigase avea să se prăbușească. Chiar în timpul cînd făcea plimbarea pe Ocean și se reîntorcea spre țarm, toate ținuturile pe care le cucerise au fost cuprinse de flacăra răscoalei și s-au ridicat la luptă. Unii alungau garnizoanele romane lăsate pe la ei, alții le și masacrau.

30 Traian primi vestea celor ce se întîmpla pe cînd se afla la Babilon (mersese acolo atras de renumele acestui oraș, unde însă nu văzu nimic demn de acest renume, ci numai mormane de pămînt și piatră, ziduri căzute în ruine; în amintirea lui Alexandru organizează un sacrificiu funebru chiar în casa unde acesta murise). Aflînd deci, cele ce se petreceau, Traian îi trimise pe Lusius și pe Maximus împotriva răscula-

octom.
116
e.n.

ților¹⁰⁷. Maximus a fost ucis într-o luptă pe care a pierdut-o iar Lusius, printre alte victorii încununată de succes, izbuti să reia Nisibis, să cucerească printr-un atac fulgerător Edessa, să o jefuiască și să pună foc. Legații Erycius Clarus și Iulius Alexander cuceiră la rîndul lor Seleucia, căreia îi dădură foc¹⁰⁸. Traian, de teama ca părții să nu se ră scoale și ei, a hotărît să le impună un anumit rege. Sosind la Ctesiphon, adună într-o mare cîmpie pe toți romanii și pe toți părții ciți se găseau pe acolo și, din înaltul unei tribune, după ce vorbi în termeni pompoși despre înfăptuirile sale, îl proclamă rege al părților pe Parthamaspates, căruia îi încinse fruntea cu diadema regală¹⁰⁹.

31 Apoi se îndreptă spre Arabia unde îi atacă pe atreeni, care, la rîndul lor, se răsculară și ei¹¹⁰. Așezarea lor de căpetenie nu este nici mare, nici bogată, iar ținutul din jur, un deșert cît vezi cu ochii, unde apă aproape nu-i deloc (și cîtă se găsește nu-i de băut), unde nu-s păduri nici pășuni. Toate aceste greutăți, prin mulțimea lor fac un asediu aproape imposibil, ca să nu mai vorbim de soare, principalul apărător, căruia parcă ținutul îi este închinat. Așezarea n-a putut fi luată nici de Traian, pe acea vreme, nici de Severus, ceva mai tîrziu¹¹¹, deși ei au ajuns să spargă unele porțiuni ale zidului de întăritură. Traian, care trimisese la atac cavaleria, a fost categoric respins, așa încît călăreții și el însuși, care îi însoțea călare, au fost izgoniți pînă la tabăra lor și puțin a lipsit ca împăratul să nu fie rănit, deși își părăsise veșmîntul împărătesc pentru a nu fi cunoscut. Adversarii, remarcîndu-i părul alb, demnitatea figurii, bănuiră cine este și aruncară o ploaie de săgeți asupra lui, omorînd pe un valer dintre cei ce-l însoțeau. Mai mult încă, de cîte ori romanii atacau, se auzeau bubuituri de tunet, apăreau curcubeie, asupra romanilor cădeau fulgere, ropote de ploaie, grindină și trăsnete. Cînd mîncău, roiuri de muște se așezau pe mîncarea și băutura lor, infestînd astfel tot ce atingeau. Așa că Traian, pus în fața acestei situații, a părăsit locurile, și puțin după aceea s-a îmbolnăvit¹¹².

32 Tot în acest timp, iudeii din Cirenaica, luându-și drept căpetenie pe un anume Andreas, au măcelărit pe toți romanii din ținut, ospătându-se cu carnea lor, încingându-se cu intestinele victimelor, frecându-se cu sîngele acestora și purtîndu-le pielea în chip de pelearină. Pe mulți îi tăiară în două cu fierăstrăul, pe alții îi dădură la fiare iar pe cîtiva îi siliră să se bată ca gladiatori, ajungînd să ucidă pînă la două sute douăzeci de mii de oameni. În Egipt și în Cipru, sub conducerea lui Artemion, făcură grozăvii asemănătoare; și pe acolo mai pieriră încă două sute patruzeci de mii de oameni. Iată de ce nici un iudeu nu mai are acces în Cipru și, dacă se întîmplă ca vreunul să fie aruncat de furtună pe coastele insulei, este de îndată ucis. Iudeii au fost atunci subjuogați de mai mulți generali, printre care se număra și Lusius, pe care Traian i-a trimis împotriva lor¹¹³. Lusius Onauietus era maur, căpetenie a soldaților mauri; a comandat și un detașament de cavalerie; condamnat pentru purtări nedemne, a fost eliberat din funcție și degradat, dar, ceva mai tîrziu, cînd războiul împotriva dacilor bătea la ușă, Traian avînd nevoie de ajutorul maurilor, Lusius veni singur să-și ofere serviciile și înfăptui minuni de vitejie. Primind diferite distincții pentru conduita sa, Lusius săvîrși în cursul celui de al doilea război dacic isprăvi de arme și mai numeroase, și mai glorioase. În fine, în cursul acestui război se ridică pînă la un atare pisc de bravură, norocul ajutîndu-l, pentru că a fost înscris în listele celor care deținuseră pretura. Apoi a fost numit consul și guvernator al Palestinei¹¹⁴. De unde i se trage și ura ce și-a atras-o, însoțită de invidie, căre l-au dus la pieire¹¹⁵] [Exc. Val. 290 p. 710].

33 Traian tocmai se pregătea să pornească din nou spre Mesopotamia¹¹⁶, dar cum boala i se înrăutățise¹¹⁷, plecă spre Italia cu gîndul de a călători pe mare. În fruntea armatei îl lăsă pe Publius Aelius Hadrianus, al cărui cartier general era stabilit în Syria¹¹⁸. Și în acest fel romanii, după ce au cucerit Syria și cea mai mare parte a Mesopotamiei și a Partiei, pierdură roadele strădaniilor și a primejdiilor prin care trecuseră¹¹⁹.

Partii se grăbiră să-l înlătore pe Parthamaspates și își redobîndiră independența și modul lor obișnuit de trai. Boala lui Traian, după cît bănuia el însuși, provenea dintr-o otravă pe care o luase. După părerea altora însă, avea tulburări de tensiune, care pînă atunci se linișteau de la sine prin pierderi de sînge, cel puțin o dată pe an, datorită hemoroizilor. El a avut un atac de apoplexie urmat de o paralizie parțială și de hydro-pisie totală. Sosit la Selinuntum în Cilicia — pe care noi îl numim Traianopolis — își dădu sufletul, pe neașteptate, după o domnie de nouăsprezece ani șase luni și cincisprezece zile¹²⁰ [Xiph. 240, 15—241, 27 R. St.].

1 Hadrian nu a fost adoptat de Traian¹. Ei erau **e.n.** concetățeni și Traian îi fusese tutore². Intrase și în **117** familia împăratului printr-o căsătorie cu o nepoată a acestuia³: îl însoțea pretutindeni, împărtășindu-i grijile zilnice. În timpul războiului cu parții a fost numit guvernator al Syriei⁴. Cu toate acestea, nu s-a bucurat de nici o cinstitură deosebită⁵, nici măcar nu fusese consul în primele luni (ale acestui an); cum însă Traian se stinsese din viață, fără să fi avut copii, Attianus, fostul său tutore, originar ca și Hadrian din același municipiu⁶, de acord cu Plotina, care ținea la Hadrian, îl numiră *Caesar* și *imperator*, deoarece era apropiat de familie și avea sub comanda sa o mare forță armată. Tatăl meu, Apronianus, fost guvernator al Ciliciei, era foarte bine informat de tot ceea ce privește viața lui Hadrian⁷. El mi-a dat printre alte amănunte și următorul: moartea lui Traian a fost ținută secret timp de câteva zile, pentru ca vestea despre hotărârea luată să aibă vreme să se răspîndească. Dovadă a acestei înșelăciuni stă în însăși scrisoarea adresată Senatului, chipurile de Traian. Semnătura era a Plotinei și nu a împăratului, lucru pe care ea nu-l făcuse niciodată cu vreun alt prilej⁸.

2 Hadrian, când a fost proclamat împărat, se găsea în Antiochia, capitala Syriei, în calitate de guvernator. În ziua premergătoare a avut un vis, în care i se păru că vede foc căzînd din cer, în vreme ce atmosfera era limpede și calmă. Acest fulger îi căzu în partea stîngă a gîtului, îl ocoli spre dreapta, fără să-l înspăimînte sau să-l vatăme. Hadrian se adresă în scris Senatului pentru a-l ruga să-l confirme⁹, menționînd cu insistență că nu ține, nici în acel moment, nici în altul, să i se decreteze cine știe ce titlu onorific, cum era obiceiul, afară dacă l-ar fi cerut el. Osemintele lui Traian au fost depuse în Columna pe care o ridicase iar jocurile parthice au fost celebrate timp de mai

mulți ani¹⁰. Mai tirziu au fost desființate, ca atâtea altele. Deși într-o scrisoare redactată chiar de el, printre multe alte mărturii despre mărinimia ce-l însuflețea, Hadrian a jurat de a nu înfăptui nimic în afara intereselor statului, de a nu condamna la moarte nici un senator¹¹, de a se blestema pe sine însuși dacă ar fi încălcat vreuna din aceste făgăduieli, el tot a fost acuzat de multe nelegiuiri. Cu toate că s-a dovedit capabil să domnească cu multă omenie, nu mai puțin s-a făcut vinovat de uciderea câtorva oameni dintre cei mai distinși, crime comise la începutul și spre sfârșitul domniei lui. Nici nu a lipsit mult ca, datorită acestor fapte, să nu fie trecut în rîndul eroilor¹². Cei omorîți la începutul stăpînirii sale au fost Palma, Celsus, Nigrinus și Lusius, sub pretext că au complotat împotriva lui, cu intenția să-l omoare în cursul unei vinători¹³, alții însă, în virtutea altor acuzații, cum ar fi acumularea de mare putere, de bogăție și de faimă. Hadrian a fost atît de afectat de rumoarea produsă de aceste condamnări încît s-a și dezvinovățit și a și jurat că nu el a poruncit săvîrșirea execuțiilor. Cei care și-au pierdut viața spre sfârșitul domniei au fost Servianus și Fuscus, nepotul acestuia¹⁴ [Xiph. 242, 8—243, 5; Exc. Val. 293 (p. 713); Xiph. 243, 5 —15 R. St.].

3 În privința familiei din care se trăgea Hadrian, [avusese ca tată un fost pretor, devenit senator], Hadrianus Afer¹⁵ (căci așa se numea). El personal avea o deosebită înclinare spre studiul ambelor limbi, (greacă și latină) și a lăsat în urma lui cîteva lucrări, unele în proză, altele, poeme compuse în metri diferiți¹⁶. Era de o ambiție nemăsurată și se arăta preocupat nu numai de filologie ci și de multe alte ramuri ale activității umane, unele chiar lipsite de importanță. Sculpta, picta și pretindea că nimic din domeniul vieții în timp de pace, nimic din arta războiului nu-i este străin, după cum la fel de sigur pe sine era în privința priceperii sale în conducerea statului și în treburile particulare. Asemenea ambiții nu făceau nimănui nici un rău, dar la mijloc mai era și o teribilă invidie față de toți care se distingeau într-o direcție oarecare, sentiment care i-a dus pe mulți spre ruină iar pe alții chiar

la pierderea vieții. Într-adevăr, din dorința de a-i întrece pe toți în toate, nutrea numai ură față de oricine l-ar fi depășit în indiferent ce. Așa se explică de ce încerca să-i înlăture din viața publică pe sofisții Favorinus din Gallia și Dionysos din Milet, prin diferite căi, dar mai ales prin ridicarea rivalilor acestora, unii lipsiți de orice merit, alții, niște mediocrități. După cât se povestește, Dionysos, i-a spus într-o zi lui Heliodor, secretarul particular al împăratului și principalul său rival: „Împăratul poate să te copleșească cu bogăție și onoruri, din tine nu va face însă niciodată un retor”¹⁷. Cât despre Favorinus, pregătit să pledeze în fața lui Hadrian scutirea de sarcini administrative¹⁸ pe care o cerea în propria lui patrie¹⁹, bănuind că cererea îi va fi respinsă, ba că va fi și luat în batjocură, veni în fața tribunalului unde se afla împăratul și spuse doar atât: „O, maestre²⁰, în astă noapte, un vis care m-a obsedat mi-a poruncit să fiu în slujba patriei mele²¹, ca unul care acolo m-am născut” [Xiph. 243, 15—244, 1 R. St; Exc. Val. 293 (p. 713)]; *Lex Sud*, art. *Hadrianos*].

4 Hadrian, deși nu-i putea suferi pe acești retori, le-a cruțat totuși viața, negăsind nici un temei valabil ca să-i dea pierzării. În schimb, pe Apollodor, arhitectul care a construit la Roma Forul, Odeonul, Gimnaziul, toate realizări ale lui Traian, mai întâi îl exilă, apoi îl condamnă la moarte sub cuvânt că a săvârșit cine știe ce crimă, în realitate, deoarece odinioară, pe când Traian discuta cu Apollodor un proiect oarecare pentru lucrările în curs, acesta i-a spus lui Hadrian care s-a amestecat în vorbă: „Mai bine du-te și pictează dovleci, căci la ce discutăm noi nu te pricepi”. Pe atunci se întâmpla ca Hadrian să facă mare caz de astfel de pictură. Când a devenit împărat, și-a adus aminte cu obidă de acele clipe și nu mai trecu cu vederea modul mult prea liber de a vorbi al arhitectului. El personal îi trimise planul templului zeiței Venus, ca să-i arate că se pot face lucruri mărețe și fără el, întrebându-l dacă proiectul era bine pus la punct. Apollodor îi răspunse că templul ar trebui construit pe o înălțime, iar amplasamentul săpat în adîn-

cime, pentru ca, prin nivelul mai ridicat la care s-ar fi găsit clădirea, să iasă mai bine în evidență pe Via Sacra; în subsolul astfel lărgit, recomanda să fie așezate mecanisme, așa încât ele să funcționeze prin asamblare fără să se vadă și, de acolo, să poată fi aduse pe nesimțite în amfiteatru. Cît despre statui, remarcă mărimea lor exagerată în raport cu proporțiile edificiului: „căci“, adaugă el, „presupunînd că zeițele s-ar scula și ar voi să plece, nu ar putea ieși“. Acest răspuns fără ocolișuri, redactat în scris, l-a înfuriat și totodată l-a durut pe împărat, care-și dădea seama că greșeala săvîrșită nu mai putea fi îndreptată. Prin urmare, supărat, fără să-și mai ascundă mînia, l-a executat²². Era din fire atît de invidios încît resentimentele sale se îndreptau nu numai împotriva celor vii, ci și împotriva morților. Iată cum se explică de ce pentru a umbri gloria lui Homer, a sprijinit lecturi din opera lui Antimachos²³, al cărui nume mai înainte vreme era necunoscut de mulți.

5 Așa se face că și-a atras critici împotriva sa, îndeosebi referitoare la felul său de a fi, extrem de riguros, veșnic activ și fără astîmpăr în a ști cît mai mult. Nu-i mai puțin adevărat că încerca să aducă un corectiv acestor înclinări și le înlătura întrucîtva prin grija cu care veghea la treburile statului, prin prevederea, mărinimia și spiritul său justițiar; prin faptul că n-a pornit nici un război și a pus capăt celor începute, pentru că n-a confiscat nimănui pe nedrept bunurile ce le avea și a făcut numeroase acte de generozitate față de multe populații, multor persoane particulare, senatori și cavaleri. Nici nu aștepta să i se adreseze cereri și lua singur măsurile de cuviință după necesitățile fiecăruia. Se arăta extrem de atent la treburile din armată, supraveghind cu strășnicie eventualele abuzuri sau tentative de răscoală. Față de municipii, atît aliate cît și supuse, avea acțiuni de admirabilă mărinimie. Vizită pe rînd un mare număr dintre ele, orașe pe care niciodată un alt împărat nu le văzuse, și acordă ajutoare aproape tuturor, unora dîndu-le apa necesară, altora porturi, grîne, edificii, bani, și

cîte alte semne de prețuire²⁴ [Xiph. 244, 1—245, 6 R. St. și Exc. Val. 294 (p. 713)].

6 În raporturile sale cu plebea se purta mai degrabă sever decît cu menajamente. Odată, cu prilejul unei lupte de gladiatori i s-a cerut cu insistență să cruțe viața unui luptător învins. Nu numai că grațierea n-a acordat-o, dar a și poruncit să fie strigat de către crainic acel cuvînt de ordine rostit de Domițian: „Tăceți“²⁵. Acest cuvînt n-a mai ajuns să fie spus, căci crainicul, abia de întinse mîna și se și făcu liniște, așa cum se obișnuiește (nu e mai puțin adevărat că alte ori vociferările nu încetează, cu toată intervenția crainicului). Atunci însă, după ce oamenii tăcură, el zise: „Este voința împăratului“. Departe de a se înfuria pe crainic, Hadrian i-a fost recunoscător că n-a făcut simțită asprimea ordinului. Nu lua în nume de rău asemenea incidente și nu se supăra dacă cineva îi venea în ajutor într-o anume împrejurare chiar în pofida opiniilor ce le avea. Așa de pildă, o femeie, adresîndu-i-se cu o cerere oarecare pe o stradă pe unde trecea, mai întîi i-a răspuns: „n-am timp“, iar apoi, cum femeia i-a spus: „atunci nu mai domni!“ s-a întors spre ea și a lăsat-o să vorbească.

7 Toate hotărîrile de mare importanță și necesitate nu le lua decît cu aprobarea Senatului²⁶. Dreptatea o împărțea asistat de fruntași ai corpului senatorial, cînd în palat, cînd în For, uneori în Pantheon²⁷ sau în alt loc, așezat pe un tribunal înalt, așa ca judecata să fie publică. Cîteodată asista la judecățile împărțite de consuli²⁸, pe care dealtfel îi onora în mod deosebit la jocurile de circ. Cînd se întorcea acasă, era purtat în litieră, ca să nu oblige pe nimeni să-l însoțească. În zilele care nu erau consacrate nici jertfelor nici sacrificiilor publice, stătea acasă și nu primea pe nimeni, afară doar dacă se ivea ceva strict necesar, pentru a nu-i supăra prea mult pe cei care se credeau obligați să vină să-l salute. Atît la Roma, cît și în afara ei, avea mereu în preajmă cetățeni dintre cei mai iluștri. Nu refuza să ia parte la banchetele lor și, la asemenea ocazii, venea ocupînd al patrulea loc în litieră. Mergea la vînătoare de cîte ori se ivea prilejul

și la masă nu bea vin. Cina o lua împreună cu oaspeții de frunte și reprezentanții cercurilor celor mai distinse, masa transformându-se într-un veritabil symposium, la care se discutau tot felul de probleme. Își vizita prietenii când se îmbolnăveau grav, participa la serbările lor familiale, venea cu plăcere, când era invitat, în vilele lor de la țară. Iată de ce în amintirea multora din acești prieteni a ridicat în For, după moartea lor, sau pentru unii când încă mai erau în viață, statui care să le înfățișeze chipul. Nu e mai puțin adevărat că nici unul dintre cei ce-l înconjurau nu s-a arătat lipsit de bun-simț, nici unul nu s-a îndeletnicit să ducă vorbele sau să dea amănunte despre cele ce făcea, cum se petreceau deobicei lucrurile cu caesarienii și alți curteni care-i înconjurau pe împărați.

8 Iată deci despre modul de viață al lui Hadrian câteva amănunte preliminare, redată pe scurt. Voi povesti acum, despre fiecare eveniment, numai ceea ce este necesar de reținut. Sosit la Roma²⁹, amână plățile datorate fiscului imperial și celui public, stabilind un răstimp de șaisprezece ani între momentul când începuse datoria și cel pînă la care trebuia achitată³⁰. La ziua sa de naștere hotărî ca plebea să participe la jocuri fără să plătească și ucise un număr atît de mare de animale, că o sută de lei și un număr egal de leoaice au fost uciși dintr-odată. De asemenea, împărți atît la teatru cît și la circ, prin mijlocirea bulelor, tot felul de daruri, de o parte pentru bărbați și de alta pentru femei; tot el separă băile publice pentru bărbați și femei. Iată întîmplările din acest an. Aș adăuga că filosoful Euphrates și-a luat de bunăvoie viața, Hadrian îngăduindu-i să bea cucută, avînd în vedere vîrsta sa înaintată și boala ce-l rodea³¹.

121
e.n. 9 Hadrian, în cursul vizitelor succesive prin provinciile imperiului examinează atent ținuturile și orașele, inspecta fortărețele, întăririle, luînd hotărîrea de a muta unele din ele în locuri mai potrivite, mai și desființă cîteva, pentru ca în schimb să ridice altele³². El însuși trecea în revistă și cerceta minuțios nu numai tot ceea ce aparține în comun unei legiuni, mă refer la

arme, mașini de război, șanțuri de apărare, locuri în-
tărite, palisade, dar și tot ceea ce privește individual
pe fiecare om în parte, fie simplu soldat încartiruit în
castru, fie comandant, adică modul lor de trai, felul
cum erau cazați, purtarea lor; introduse unele refor-
me și puse capăt unor stări de lucruri nocive, conse-
cintă a unei mari delăsări atât în viața de toate zilele
cît și în ținuta ostășească. Prin urmare, îi obligă pe
soldați la tot felul de exerciții de luptă, acordînd re-
compense, dînd pedepse, învățîndu-i pe toți care le
este datoria³³. Pentru ca soldații să tragă folos din
propriul său exemplu, pretutindeni unde se afla du-
cea o viață extrem de cumpătată. Mergea numai pe
jos sau călare, fără ca niciodată să folosească litiera
sau carul; de asemenea, fie cald, fie frig, nu-și acope-
rea capul. În furtunile de zăpadă din Gallia cît și sub
soarele arzător al Egiptului mergea numai cu capul
gol. Pe scurt, în decursul guvernării sale, prin acțiu-
nile cît și prin ordinele ce le dădea izbuti să aducă
îmbunătățiri atât de substanțiale în instrucția tuturor
unităților din armată și a disciplinei, încît unele din
regulamentele stabilite³⁴ pe atunci de el au devenit
lege în materie de organizare militară. Iată de ce, și în
primul rînd, vreme îndelungată a domnit menținînd
pacea cu popoarele străine. Acestea, observînd buna
pregătire a legiunilor prin grija împăratului, cum pe
de altă parte nu mai erau împilate și în plus căpătau și
anumite avantaje, nu mai puseră la cale nici o răs-
coală. Armata era așa de bine instruită încît odată,
cavaleria așa numiților batavi trecu Istrul înot pur-
tînd și armele. Văzînd acest spectacol barbarii răma-
seră muți de admirație față de capacitatea de luptă a
romanilor³⁴. Merseră chiar pînă acolo că îl rugară pe
Hadrian să medieze și în conflictele ivite între ei³⁵.

10 Hadrian construia teatre și oferea spectacole în
orașele pe care le vizita, fără ca totuși să fie însoțit
de pompa obișnuită a împăraților. De fapt, în afara
Romei niciodată nu apărea însoțit de acest alai. Cît
despre propriul său oraș de baștină, deși i-a acordat
mari onoruri și multe privilegii deosebit de însemnate,
în drumurile sale nu a mai trecut niciodată pe acolo³⁶.

121—
124
e.n.

Se spune că îi plăcea nespus să meargă la vînătoare. În astfel de ocazii și-a rupt clavicula și puțin a lipsit să nu rămînă șchiop. Un oraș întemeiat de el în Mysia a căpătat numele de Hadrianoutherai³⁷. Această pasiune pentru vînătoare nu l-a făcut însă să-și uite de nici una din îndatoririle care-i reveneau ca șef al statului. Cît de mult iubea vînătoarea dovadă este cazul lui, Borysthenes, cu care-i plăcea îndeosebi să vîneze. Atunci cînd a murit, i-a construit un monument funerar și i-a înălțat o stelă pe care a gravat o inscripție. Deci nu-i de mirare dacă la moartea Plotinei, prin ajutorul căreia a preluat puterea, deoarece ea l-a iubit, a onorat-o în chip cu totul deosebit, mergînd pînă acolo că a purtat doliu timp de nouă zile. În amintirea ei ridică un templu și compuse cîteva imnuri³⁸ [Cînd Plotina a murit, Hadrian i-a pronunțat discursul funebru, spunînd astfel: „Deși mi-a cerut multe lucruri, nimic nu i-am refuzat“. Această aserțiune nu era gratuită, căci împăratul vroia să spună că Plotina cerea numai asemenea lucruri pe care era peste putință să le refuze]. [Exc. Vat. 109 (p. 221 A. Mai)]. Avea de altfel o asemenea îndemînare la vînătoare încît, odată, ucise un mistreț uriaș dintr-o singură lovitură.

128

e.n.—

130 e.n.

11 Cînd sosi în Grecia, se iniție în misterii³⁹. Mai tîrziu, în trecere prin Iudeea, pentru a merge în Egipt, aduse un sacrificiu funebru în cinstea lui Pompeius, pentru care, pe cît se zice, improviză acest vers: „Cel ce-atîtea temple avut-a, umil îi e mormîntul!“⁴⁰.

Cu acel prilej restaură monumentul care căzuse în ruine. În Egipt întemeie un oraș care-și trage numele de la Antinous. Acesta era originar din orașul Bithynion, în Bithynia, pe care noi îl numim Claudioopolis. Fusesse favoritul lui Hadrian și murise în Egipt, fie căzînd în Nil, cum scrie Hadrian însuși, fie adus ca jertfă umană, după cum pare să fie adevărul. Căci Hadrian, așa cum am mai relatat, era foarte amator să afle tot felul de lucruri, și recurgea la practici de magie și divinație⁴¹. Prin urmare, fie în amintirea dragostei ce i-a purtat-o, fie că Antinous s-a jertfit voluntar⁴², (căci Hadrian pentru cele ce urmărea prin practicile sale de magie avea nevoie de cineva care trebuia

să se jertfească de bunăvoie), împăratul l-a onorat pînă într-acolo că a fundat o colonie în locul unde a fost ucis și coloniei i-a dat numele celui pe care l-a iubit. Peste tot în lumea de atunci, i-a închinat statui. În sfîrșit, povestea cui voia să-l asculte, că a zărit o stea, care ar fi aparținut lui Antinous, și cu plăcere pleca urechea la băsmuirile celor din jurul lui, care pretindeau că steaua s-a născut din sufletul lui Antinous și că s-a ivit abia atunci pentru prima oară⁴³ ... Toate aceste slăbiciuni îl făceau să fie ținta a tot felul de critici și glume [și pentru că la moartea surorii sale, Paulina⁴⁴, pe moment nu s-a luat nici o măsură ca ea să fie onorată . . .] [Xiph. 247, 28—248, 17 și Exc. Val. 295 (p. 714); cf. *Lex. Suda*, art. *Hadrianos*].

12 Deoarece a întemeiat la Ierusalim, în locul orașului care fusese distrus, o colonie, căreia i-a dat numele de Aelia Capitolina și a construit pe locul templului lui Iehova un nou templu, închinat lui Iupiter, de aici și din acest motiv a provocat un război sîngeros, care a durat multă vreme⁴⁵. Iudeii, cumplit mîniați de a vedea cum străinii se așază ca la ei acasă în orașul lor și cum instituie un cult cu totul opus credinței ce-o aveau, atîta vreme cît Hadrian a fost prin preajmă, în Egipt, și apoi iarăși în Syria, au stat liniștiți, afară de faptul că armele pe care trebuiau să le fabrice le-au fabricat dinadins cu defecte, ca să le poată ei folosi, ca un material refuzat de romani. Cînd împăratul se îndepărtă de ținuturile lor, se răscurară pe față. Cum totuși nu îndrăzneau să-i înfrunte pe romani în bătălie la cîmp deschis, puneau mîna pe anumite poziții favorabile, pe care le întăreau cu ziduri și tunele săpate în subteran, destinate să le servească drept refugiu atunci cînd s-ar fi găsit în primejdie și ca mijloc de legătură secretă între ei, în operațiile de la suprafață. În consecință, au săpat în drumurile din exterior deschideri pe unde să intre aerul și lumina.

130
e.n.131
e.n.

13 La început romanii nu dădură prea mare importanță acestor măsuri. Cînd însă toată Iudeea a fost cuprinsă de focul răscoalei, cînd iudeii începură să se agite și să se întrunească, cînd fie în ascuns, fie fățiș,

produseră mari neajunsuri și mai ales atunci când multe alte seminții îndemnate de lăcomia jafului li s-au alăturat, ei bine, abia atunci, văzînd că se mișcă întreaga suflare omenească, stîrmită de acest eveniment, a trimis Hadrian împotriva lor pe cei mai buni generali ai săi. Primul care a preluat comanda operațiilor împotriva iudeilor a fost Iulius Severus⁴⁶, guvernatorul Brittaniei*. Severus nu a îndrăznit însă în nici un fel să ajungă la o bătălie fățișă cu adversarii săi, observînd marele lor număr cît și desperarea de care erau cuprinși; dar, atacîndu-i separat, datorită superiorității trupelor și a priceperii comandanților ce-i avea, izbuti cu încetul, după ce le tăie resursele de hrană și îi încercui, să înăbușe răscoala, să-i strivească și să-i decimeze, fără să-și pună oamenii în pericol.

14 Puține așezări ale iudeilor au scăpat acestor represalii. Cincizeci de orașe întărite, și încă dintre cele mai importante, nouă sute cincizeci și cinci de așezări cu vechi renume, au fost rase de pe fața pămîntului; o sută optzeci de mii de oameni omorîți în cursul atacurilor (nu se mai știe numărul celor morți de foame, boală și al celor arși de vii în incendii); așa că puțin a lipsit ca întreaga Iudee să nu devină un pustiu, cum glăsuise o prezicere dată înainte de începerea războiului⁴⁷. Monumentul funerar al lui Solomon, rege pe care acest popor îl venerază, s-a desfăcut de la sine în bucăți și s-a prăbușit; lupi și hiene, în haite, s-au năpustit urlînd asupra orașelor. Și romanii au avut de suferit grele pierderi în cursul acestui război, ceea ce explică de ce Hadrian în scrisoarea adresată Senatului nu a folosit formula de introducere obișnuită a împăraților: „Dacă voi și copiii voștri sînteți sănătoși, toate sînt bune. Și eu și legiunile mele o ducem bine“. Pe Severus îl trimise în Bithynia unde nu era nevoie de o garnizoană puternică, ci de un guvernator și de un reprezentant al puterii romane care să fie totodată drept, plin de înțelepciune și demnitate, calități întrunite de Severus. Acesta rîndui și

* Aceasta este grafia.

guvernă provincia atît în privința treburilor particulare cît și a celor publice cu așa de mare chibzuință încît amintirea lui a rămas pînă în zilele noastre. [În locul Bithyniei Pamphylia a devenit provincie senato-^{136(?)}rială, trasă la sorti]. [Xiph. 248, 17—249, 27; 251, 24—e.n. 27 R. St. și Exc. Val. 296 (p. 714)].

15 Aici s-a terminat războiul cu iudeii. Dar iată ¹³⁵ e.n. că a izbucnit un alt război, cel iscat de Pharasmanes, la albanii (seminție massagetă)⁴⁸, care provocă grele pierderi în Media; întinzîndu-se apoi în Armenia și în Cappadocia, i s-a pus în sfîrșit capăt abia atunci cînd albanii s-au potolit, datorită darurilor primite de la Vologeses⁴⁹ și de frica lui Flavius Arrianus, guvernatorul Cappadociei⁵⁰. Vologeses și iazygii au trimis ¹³⁴ e.n. ambasadori, cel dintîi pentru a-l acuza pe Pharasmanes de anumite acțiuni iar ceilalți pentru a cere un tratat de pace. Hadrian îi primi în Senat. Apoi, primind din partea Senatului însărcinarea să le răspundă oficial, redactă în scris răspunsurile pe care le citi în fața delegațiilor [Xiph. 251, 27—252, 1 R. St; Exc. UR 17 (p. 414) și UG 55 (p. 407)].

Iberianului Pharasmanes, sosit la Roma, împreună cu soția, Hadrian îi mări teritoriile peste care domnea și îi îngădui să aducă un sacrificiu pe Capitoliu. Îi ridică o statuie ecvestră în templul Bellonei și asistă la exercițiile militare prezentate de rege, de fiul acestuia și de alți fruntași iberieni. [Alexandrinii, răsculîndu-se și ei, revolta nu s-a potolit decît atunci cînd au primit de la Hadrian o scrisoare plină de mustrări; iată cum, uneori, cuvîntul împăratului poate atîrna mai greu decît zăngănitul armelor [Petr. Patr. Exc. Vat. 108 (p. 221) A. Mai].

16 Hadrian inaugură templul lui Iupiter Olimpianul la Atena⁵¹, templu în care este reprezentat el însuși printr-o statuie, și consacră zeului un șarpe uriaș, pe care-l adusese din India. Tot la Atena celebră cu mare fast Dionysiile, îmbrăcat după moda locală, dat fiind că deținea aici funcția de arhonte, cea mai înaltă magistratură a orașului. Dădu permisiune grecilor să-i clădească în cinstea lui o incintă sacră, denumită Panhellenion; întemeie cu acest prilej jocuri și dăru

atenienilor mari sume de bani, o cantitate anuală de grine cît și întreaga Cephallonie. Hotărî tot cu acest prilej, prin decret, alături de multe alte reglementări, ca nici un senator să n-aibă dreptul, fie personal, fie prin intermediar, să dețină monopolul vreunui impozit⁵². Cînd s-a reîntors la Roma, plebea, în timpul unui spectacol cerînd insistent eliberarea unui vizitiu de care de cursă, Hadrian s-a împotrivit, scriind aceste cuvinte pe o tăbliță: „Nu se cuvine nici ca voi să-mi cereți eliberarea unui sclav, aparținînd altcuiva, nici ca stăpînul sclavului să fie constrîns să-l elibereze“.

136 e.n. 17 Căzînd bolnav (și mai înainte era lucru obișnuit să-i curgă sînge pe nas, dar acum hemoragiile deveniseră extrem de puternice), nu mai nădăjduia să trăiască și îl numi drept Caesar al romanilor pe Lucius Commodus⁵³, deși acesta suferea și el de hemoragii stomacale, condamnîndu-i la moarte, sub pretext că ar fi dezaprobat această alegere, pe Servianus și pe Fuscus, acesta din urmă nepotul său. Servianus avea nouăzeci de ani iar Fuscus optsprezece⁵⁴. Înainte de execuție, Servianus ceru o flacăra și, aprinzînd mirodenii, strigă: „O zei, voi știți prea bine că n-am comis nimic rău. Pentru Hadrian, atîta doar mă rog vouă; fie să-și dorească moartea și să nu poată muri!“.

Hadrian, în adevăr, trăi încă multă vreme, în ciuda bolii ce-l măcina: adesea își dorea moartea, adesea dorea să se sinucidă. A rămas o scrisoare de la el în care mărturisește ce groaznic este să vrei să mori și să nu poți. Hadrian îl considerase pe Servianus demn de a deveni împărat căci o dată, adresîndu-se la un banchet prietenilor săi cu întrebarea care ar fi cele zece persoane demne de a lua puterea după el, s-a corectat repede și a spus: „N-am nevoie să aflu decît două nume. Unul îl am în minte, și acesta este Servianus“. [Xiph. 252, 1—30 R. St.]

18 În acele vremuri au mai trăit și alți oameni de mare valoare, dintre care cei mai renumiți au fost Turbo⁵⁵ și Similis⁵⁶, onorați prin ridicarea de statui. Turbo, excelent comandant de oști, devenit prefect al pretoriului, sau, cum s-ar zice, comandantul gărzilor pretoriene, în loc să ducă o viață de huzur și sumeție,

trăia întocmai unui om obișnuit, un om între oameni. Printre altele, toată ziua și-o petrecea stînd la dispoziția împăratului și adesea mergea la el și în miez de noapte, atunci cînd alți curteni începuseră să doarmă. Așa s-a întîmplat ca cel mai de seamă avocat de pe atunci la Roma, Cornelius Fronto⁵⁷, întorcîndu-se acasă de la un banchet seara, foarte tîrziu, aflînd de la cineva, căruia îi promisese asistență juridică, că Hadrian încă mai judeca pricini, își făcu intrarea în tribunalul imperial, cum era, adică îmbrăcat în ținuta de banchet, și se adresă împăratului, salutîndu-l, nu cu obișnuita formulă a salutului matinal: „Numai bine!“ ci cu aceea de seară: „Sănătate!“. Cît despre Turbo, nimeni nu l-a văzut vreodată în timpul zilei acasă la el, nici cînd era bolnav. Chiar și atunci cînd Hadrian însuși îl mai sfătuia să se mai liniștească, răspunsul era: „Prefectul pretoriului trebuie să moară în picioare“⁵⁸.

19 Similis, personaj mai în vîrstă decît Turbo și de un alt rang, după părerea mea nu poate fi considerat în urma nimănui dintre cei care sînt modele de comportare socială. Cîteva detalii despre caracterul său sînt grăitoare, în acest sens. Într-o zi, pe cînd Similis era doar centurion, Traian, chemîndu-l în cortul său înaintea altor tribuni militari, acesta îndrăzni să-i spună: „Rușinos lucru, Caesar, să discuți cu un centurion, în vreme ce tribunii așteaptă afară stînd în picioare!“. A primit împotriva voinței sale comanda gărzii pretoriene și, după ce a devenit prefect al pretoriului, a renunțat la această funcție. Eliberat cu mare greutate din sarcinile ce le avea, și-a petrecut în tihnă la țară, restul vieții, adică șapte ani. Pentru monumentul său funerar și-a compus următorul epitaf: „Aici zace Similis, după o lungă viață din care n-a trăit decît șapte ani“. [Xiph. 252, 30—253, 23 R. St. și Exc. Val. 297, 298 (c. 19, 1—2); Exc. Val. 299].

20 Hadrian se stingea în urma unor abundente hemoptizii, din care dădu în hydropisie. Cînd s-a întîmplat ca Lucius Commodus să moară subit în urma unei hemoragii abundente ce n-a mai putut fi oprită, Hadrian întruni fruntașii Senatului cît și pe senatorii

138
e.n.

cei mai demni de stimă și, culcat, le vorbi astfel: „Prietenii, natura nu mi-a hărăzit un urmaș; voi însă mi-ați îngăduit să adopt un fiu, pe căile legii. Deosebirea dintre unul și altul din aceste cazuri este că propria-ți progenitură se naște așa cum zeilor le este pe plac, în vreme ce adopțiunea îți lasă la voia ta să alegi după cum crezi de cuviință. Prin urmare, dacă natura îți dă adesea un copil infirm și lipsit de inteligență, în schimb, în urma unei mature chibzuite, poți alege pe cineva sănătos la minte și la trup. Iată de ce, înaintea tuturor, l-am ales pe Lucius, un om cu asemenea calități cum n-aș fi putut să mă rog zeilor să fie un copil născut din mine. Deoarece însă puterea celor de sus ni l-au răpit, am găsit, în locul lui, un împărat pe care vi-l dau, de neam ales, un suflet nobil, un caracter admirabil, prudent, un om care nu se pripește mînat de clocotul tinereții dar nici nu este împiedicat de bătrînețe să treacă la acțiunile necesare. Format în respectul legilor, în magistraturile pînă acum deținute s-a orientat după obiceiurile străbune, așa că nimic nu-i scapă din îndatoririle care revin conducerii supreme și este în stare să facă față cu cinste oricărei sarcini. Mă refer la Aurelius Antoninus, aici de față⁵⁹. Deși îl cunosc ca pe un om căruia, în cel mai înalt grad, nu-i plac preocupările din domeniul public, un om cum nu se poate mai îndepărtat de o asemenea dorință, nădăjduiesc că nu ne va dezamăgi, nici pe mine, nici pe voi, și că va accepta povara grea a conducerii supreme, chiar împotriva voinței lui⁶⁰.

21 Și iată deci cum a ajuns Antoninus împărat. Deoarece nici el nu avea copii de sex masculin, l-a adoptat pe Commodus, fiul lui Commodus, și alături de acesta pe Marcus Annius Verus, în dorința de a desemna pentru cît mai lungă vreme succesiunea la imperiu. Acest Marcus Annius, numit mai înainte Catilius, era un urmaș al lui Annius Verus care deținuse de trei ori funcția de consul și de prefect al Romei. Această dublă adopțiune a fost făcută la cererea expresă a lui Hadrian, dar împăratul l-a prețuit mai mult pe Verus din cauza gradului de rudenie care-i unea, a vîrstei lui mai coapte și pentru vigoarea sufletească

pe care încă de pe acea vreme o dovedea. Iată de ce i se zicea Verissimus⁶⁰, în sensul cel mai bun al noțiunii pe care o redă acest cuvânt latin.

22 Cu ajutorul magiei și al descîntecelor Hadrian izbuti să elimine apa din organism, dar nu după multă vreme hydropisia reveni. Cum răul îl măcina pe zi ce trecea, și cum își simțea sfîrșitul apropiat, dorința lui era să moară. Adesea cerea otravă și o sabie, pe care bineînțeles, nimeni nu i le dădea. Negăsind pe nimeni să-l asculte, în ciuda făgăduielilor date, bani și impunitate, trimise să-l cheme pe un anume Mastor, barbar de neam iazyg, prins de război pe care-l lua cu el la vînătoare din cauza mării sale forțe fizice și a îndrăznelii dovedite. Folosind amenințarea și tot felul de promisiuni, îl sili să-și dea cuvîntul că îl va ucide cu pumnalul. Însemnă cu un cerc colorat o anumită zonă de-asupra sînului, care-i fusese indicată de medicul său Hermogenes, ca să moară fără dureri în cazul cînd ar fi fost lovit mortal. Dar, cum acest mijloc nu duse la nici un rezultat (căci Mastor, temîndu-se să înfăptuiască așa ceva, a fugit îngrozit), începu să se jeluiască neîntrerupt asupra bolii sale, neîntrerupt și asupra faptului că nu avea posibilitatea să se sinucidă, deși avea încă, chiar în acele momente, putința de a condamna la moarte pe alții. Pînă la urmă încetă să mai țină dieta prescrisă și, cum mîncea și bea tot ce-i era interzis, muri strigînd mereu această zicală din popor: „Prea mulți medici l-au omorît pe rege⁶¹!

23 Hadrian a trăit șazeci și doi de ani, cinci luni și nouăsprezece zile. A domnit timp de douăzeci de ani și unsprezece luni. A fost înmormîntat chiar lîngă Tibru, nu departe de podul Aelius, căci aici își construise monumentul funerar⁶². Adevărul este că monumentul funerar al lui Augustus era plin și acolo nimeni n-a mai fost depus [Xiph. 253, 23—255, 13 R. St.]. Hadrian nu a fost simpatizat de popor, cu toate calitățile de care a dat dovadă în toate domeniile de conducere a treburilor publice. Cauza acestor manifestări au fost crimele comise la începutul domniei⁶³ cît și la sfîrșitul ei, crime nedrepte și nelegiuite, deși împăratului nu-i plăcea cîtuși de puțin să verse sînge. Măr-

turie stă faptul că deși s-au găsit unii care să-l jig-nească, a considerat îndeajuns să scrie în țările de unde proveneau aceste persoane că prezența lor nu îi place. Dacă era neapărat nevoie să condamne pe cineva, părinte de copii, îndulcea pedeapsa în raport cu numărul copiilor. Nu-i mai puțin adevărat că Senatul s-a opus cu destulă fermitate înainte de a hotărî să-i acorde cuvenitele onoruri, pretinzînd chiar că anumiți demnitari, care săvîrșiseră abuzuri sub domnia lui și căpătaseră recompense, tocmai din acest motiv să fie pedepsiți cu moartea [Xiph. 255, 14—19 R. St.; Exc. Val. 301, p. 714].

Fabius Iulius neputînd îndura slăbiciunea de caracter a fiului său, a vrut să se arunce în Tibru. [Exc. Val. 300, p. 714].

CARTEA LXX

1 Trebuie știut că domnia lui Antoninus Pius nu se găsește în scrierile rămase de la Dio, pe cât se pare în urma pierderilor suferite de volumele *Istoriei*. Așa că tot ceea ce privește domnia acestui împărat rămîne necunoscut, afară de faptul că Hadrian l-a adoptat pe Lucius Commodus, și că acesta murind înaintea lui Hadrian, Antoninus a fost adoptat la rîndul său și a devenit împărat¹. [Se mai știe că deoarece Senatul refuza să-i acorde lui Hadrian cinstitirile cuvenite unui *heros*, pentru că împăratul condamnase la moarte cîțiva cetățeni de seamă, Antoninus a ținut un lung discurs, în cursul căruia și-a exprimat durerea prin lacrimi și suspine și pe care l-a încheiat astfel: „Nici eu, la rîndul meu, nu voi fi împăratul vostru, dacă Hadrian a fost într-adevăr un împărat atît de rău, încît să merite ura voastră și devină dușmanul vostru. Este evident că veți anula toate hotărîrile lui, luate prin decret, inclusiv adopțiunea mea“. La aceste cuvinte, Senatul plin de respect pentru un asemenea bărbat, temîndu-se totodată și de soldați, acordă cinstitirile cuvenite lui Hadrian]². [Petr. Patr. Exc. Vat. 114, p. 222].

*

În ciuda acestor lipsuri nu ridică contribuții bănești de la popoarele supuse ei, deși era foarte strîmătorat bănește, deși amenințarea unor războaie părea iminentă, nu s-a gîndit să mai pună cine știe ce noi impozite și n-a vrut să ceară bani de la nimeni. A scos la vînzare în For mobilierul scump care împodobește reședințele imperiale cît și bijuteriile soției, îngăduind oricui ar fi dorit să le achiziționeze³. Apoi, cu banii proveniți de aici, împărți gratificații soldaților. Cînd, victorios în luptă, a dobîndit o pradă imensă⁴, a dat un decret prin care-i înștiința pe achizitorii obiectelor aparținînd fondului imperial că cine ar fi vrut putea înapoia ceea ce cumpărase în schimbul banilor pe care-i dăduse. Cîțiva urmară invitația, dar marea ma-

joritate nu s-a înduplecat să renunțe, și nimeni n-a fost silit să înapoieze ceea ce cumpăraseră“.

Tot de la acest împărat, pe cât se spune, emană și acel decret prin care se hotărăște ca acei copii care nu au un testament să lase drept moștenitori părinții, și, în caz contrar, dacă [au testament dar] la rîndul lor nu au urmași, sînt siliți, prin lege, să lase părinților partea cuvenită de moștenire⁵.

Despre acest împărat se spun numai lucruri bune deoarece a anulat, arzîndu-l, acel decret al Senatului dat prin dispoziția lui Iulius Caesar, prin care se prevedea că nici un cetățean nu putea să-și facă un testament fără să lase tezaurului imperial o anumită parte din avere, de unde pînă astăzi încă a rămas în uz să menționezi în testament: „Iar tezaurului imperial las această sumă“⁶.

2 Iată deci tot ce s-a păstrat de la Dio despre Antoninus. Se știe de asemenea că Senatul i-a acordat titlul de *Augustus* și *Pius* pentru cele mai sus amintite⁷; cum mai mulți cetățeni, la începutul domniei lui, fuseseră puși sub acuzație și pentru cîțiva dintre ei se cerea nominal pedeapsa cu moartea, nu pedepsi pe nimeni, zicînd: „Nu trebuie să-mi încep domnia prin astfel de fapte!“. Nu s-a păstrat nici relatarea primelor evenimente consemnate de Marcus Verus, urmașul lui Antoninus, adică modul cum s-a purtat privitor la Lucius, fiul lui Commodus, pe care Marcus și-l luase drept ginere, nici isprăvile de arme ale acestuia trimis de socrul său împotriva lui Vologeses. Așa că nu voi spune decît puține cuvinte despre aceste evenimente, expunere întocmită după cărțile altor autori, ca pe urmă să revin la șirul cărților lui Dio⁸ [Xiph. 256, 6—28].

3 Toată lumea este de părere că Antoninus a fost un împărat cum nu se poate mai bun, abținîndu-se de a exploata popoarele subjugate și de a-i persecuta pe creștini. Dimpotrivă, creștinilor le-a acordat cel mai

mare respect și s-a întrecut cu Hadrian în măsurile de prețuire prin care i-a cinstit. Eusebios, fiul lui Pamphilos⁹, în *Istoria ecclesiastică* ce-a scris-o, citează o epistolă a lui Hadrian prin care acest împărat amenința cu asprime pe cei care ar fi făcut vreun rău creștinilor sau i-ar fi adus în fața justiției¹⁰. Epistola era întărită printr-un jurământ față de Heracles. Se spune că Antoninus examina cu deosebită atenție tot ce i se prezenta și că nu trecea cu vederea nici cele mai mici detalii, oricât de neînsemnate, ceea ce i-a atras porecla batjocoritoare de „taie firu'n patru“. Quadratus¹¹ scria că acest împărat a murit bătrîn, că moartea i-a fost pașnică, întocmai un somn dulce [Xiph. 256, 28—257, 14 R. St.].

4 Sub domnia lui Antoninus în Bithynia și în Hellespont a avut loc — pe cît se povestește — un teribil cutremur de pămînt. Urmările au fost catastrofale pentru multe orașe, unele complet ruinate. Cel mai mult a avut de suferit Cyzicul, al cărui templu, cel mai mare și mai frumos din toate, s-a năruit. Coloanele templului aveau patru orgyii¹² grosime și patru coți înălțime, toate făcute dintr-un singur bloc. Ornamentația admirabilă interioară a templului nu poate fi descrisă prin cuvinte¹³. Se mai povestește de asemenea că vârful unui munte, situat în plin uscat, s-a prăbușit în partea de sus și că apa mării a curs valuri, valuri prin această deschizătură, năvălind pînă departe în ținut pe care-l acoperi cu apa ei pură și limpede. Iată ce am avut de spus despre Antoninus care a domnit douăzeci și patru de ani¹⁴. [Zon. 12, 1 p. 525].

161 e.n. 1 Marcus Antoninus, filosoful, de îndată ce preluă puterea imperială la moartea lui Antoninus, tatăl său adoptiv, îl asociază la domnie pe Lucius Verus, fiul lui Lucius Commodus¹. Antoninus era de o constituție fizică slabă și își petrecea cea mai mare parte a timpului ascultând prelegeri. Pe cât se spune, și atunci când a devenit împărat nu pregeta cîtuși de puțin să-și viziteze profesorii, mergea să-l asculte pînă și pe Sextus din Beoția², și nu se dădea în lături să asiste la conferințele organizate de retorul Hermogenes. De fapt avea mari afinități intelectuale cu stoicii. Lucius, dimpotrivă, era numai vigoare și tinerețe, mult mai atras spre arta războiului³. Așa se și explică de ce Marcus Antoninus și l-a făcut ginere, dîndu-i în căsătorie pe fiica sa Lucilla⁴, ca apoi să-l trimită la comanda războiului împotriva parților⁵.

2 Vologeses⁶, într-adevăr, începuse din nou războiul. Încercuind la Elegia⁷, ținut fortificat din Armenia, o legiune romană cu întreg efectivul ei, în fruntea căreia se găsea Severianus⁸, o nimicise în întregime printr-o ploaie de săgeți, victime căzînd și comandanții. Pe de altă parte cutreiera orașele Syriei pe care le trecea prin foc și sabie. Lucius, cînd sosi la Antiochia, adună un număr cît mai mare de soldați sub arme și își alătură sub comanda sa pe cei mai buni generali⁹. Apoi își instalează în acest oraș cartierul general pentru a restabili deplină ordine și a strînge cele necesare viitoarei campanii, încredințînd comanda legiunilor lui Cassius. Acesta susținu cu bravură atacurile lui Vologeses și în cele din urmă — cum regele începu să fie părăsit de aliați — îl urmări în retragerea sa precipitată. Înaintă astfel pînă la Seleucia și Ctesiphon, dădu foc Seleuciei, distrugînd orașul, rase de pe fața pămîntului palatul regal de la Ctesiphon. Din nefericire, pe drumul întoarcerii pierdu mulți soldați, din lipsă de hrană și izbucnirea unor molime. Cu

toate acestea, izbuti să revină în Syria cu restul efectivului ce-i rămăsese. Această izbîndă îl făcu pe Lucius să se bucure și să se mîndrească nespus¹⁰; dar, atîta mulțumire nu avea să-l ducă la nimic bun, căci, pe cît se spune, încercînd ceva mai tîrziu să comploteze împotriva socrului său, Marcus Antoninus, a pierit el însuși, otrăvit, înainte de a lua măsuri împotriva lui Marcus [Xiph. 258, 9—259, 10 R. St.].

[Pentru a-l readuce pe Soaismes* în Armenia, Martius Verus¹¹ l-a trimis pe Thucydides care, prin forța armelor, dar și prin abilitatea ce-o avea de a profita de toate circumstanțele, își îndeplinea misiunea cu multă bărbăție.] [Lex. Suda, *Martius*, Exc. Peir., p. 775].

3 Marcus Antoninus încredință lui Cassius guvernarea întregii Asiei. El personal a condus războiul împotriva barbarilor care locuiesc pe malurile Istrului, iazygii și marcomanii, ducînd lupte cînd cu unii, cînd cu alții, timp destul de îndelungat, mai bine spus, în tot timpul vieții, avînd Pannonia ca bază de pornire a operațiilor¹². Un mare număr de celți**, care locuiesc dincolo de Rin, ajunseră cu incursiunile lor pînă în Italia și produsерă mari neplăceri romanilor. În drumul său, prin care îl întîmpina, Marcus Antoninus încredință comanda locotenenților săi Pompeianus¹³ și Pertinax¹⁴. Acesta din urmă, viitorul împărat, se distinse prin isprăvile sale de arme. Printre cei căzuți de partea barbarilor au fost găsite și leșuri de femei înarmate. Deși luptele au fost crîncene și victoria strălucită, împăratul refuză să împartă soldaților gratificațiile pe care le cereau, mulțumindu-se să le spună doar atît: tot ceea ce ei ar fi primit peste ceea ce li se cuvenea, însemna să fie luat din sîngele părinților și a rudelor lor; cît despre imperiu, despre soarta lui, numai divinitatea singură poate să hotărască. Atît de mare era înțelepciunea și fermitatea sa de comandant suprem încît, în ciuda numeroaselor și grelelor războaie pe care a fost nevoit să le ducă, nici lingușirile

166
(?)e.n.

* Aceasta este grafia pentru Sohaemos.

** Germani.

nu l-au făcut să rostească ce nu trebuie, nici teama nu l-a dus spre acte necugetate [Xiph. 259, 10—13; 13—26 R. St.]. După ce marcomanii au câștigat o bătălie, în care a căzut prefectul Macrinus Vindex, împăratul i-a ridicat acestuia, spre cinstire, trei statui.

171— Apoi, după ce i-a învins, a fost denumit *Germanicus*,
172
e.n. deoarece sînt numiți *germani* locuitorii din ținuturile dinspre miază-noapte.¹⁵

172
e.n. 4 În Egipt, așa-numiții *bukoloi* (păștori) s-au răscolat și au atras după ei la răscoală și restul populației egiptene, sub comanda unui preot numit Isidorus¹⁶. Mai întîi au înșelat un centurion roman căruia i s-au înfățișat în haine de femei, ca și cînd ar fi fost soțiile păstorilor, venite să aducă aur pentru răscumpărarea bărbaților. Pe centurion, care înainta spre ei l-au tăiat în bucăți. Apoi, jertfind un soldat care-l însoțea, depuseră jurămînt pe măruntaiele lui și îl mîncară. Cît despre acest Isidorus, s-ar putea spune că era omul cel mai curajos din timpul cînd a trăit. Nu mult după aceea, egiptenii i-au învins într-o bătălie în toată regula pe romanii aflați în Egipt, și ar fi luat și Alexandria dacă n-ar fi sosit din Syria Cassius, trimis împotriva lor. Strategia lui Cassius s-a bizuit pe iscusința ce-a depus-o să le rupă unitatea de acțiune și să-i separe unii de alții. Cassius, dîndu-și seama cît erau de îndîrjiți și de numeroși, nu a îndrăznit să-i atace atîta vreme cît erau reuniți. Numai în felul în care a procedat a izbutit să înnăbușe răscoala.

5 În războiul purtat de Marcus Antoninus împotriva germanilor — pentru că aceste fapte merită să fie amintite — un tînăr, prins de război, căruia împăratul i-a adresat o întrebare, i-a răspuns: „frigul mă împiedică să-ți răspund; dacă vrei să afli ceva de la mine, dă poruncă, dacă cumva ai la îndemînă, să mi se dea o haină“. Un soldat, care stătea de pază pe malul Istrului, auzind de cealaltă parte a fluviului strigătele altor soldați, luați prizonieri, trecu de îndată fluviul înot, așa cum era, și se reînapoie după ce și-a eliberat tovarășii de arme [Xiph. 259, 26—160, 6; 249, 27—250, 7]. Marcus Antoninus avea ca prefect al gărzilor pretoriene pe un anume Rufus Bassaeus, un om

cumsecade dealtfel, dar fără educație, ca urmare a originii sale țărănești și a sărăciei din primii ani ai tinereții sale. Într-o bună zi, cineva îl surprinse cum tăia o viță suită pe un arbore, și, cum Rufus nu coborî din pom de îndată, la prima chemare, cel care-l ruga să coboare, repetă: „Haide odată, prefectule, ia fă bine și vino jos“. Această glumă, care avea rostul să ia în deridere îngîmfarea unuia de origine umilă, a fost de fapt prevestitoare a unui titlu pe care norocul îl acordă mai târziu lui Rufus [Xiph. 250, 7—14 R. St.]. [Marcus Antoninus se adresa în latinește cuiva care nu pricepea nimic din cele ce spunea împăratul, precum neînțeleșul rămînea și de alții care se aflau de față. Iată însă ce-i spuse Rufus împăratului: „Pe cît se pare, Caesar, omul nu înțelege nimic din cele ce spuneți; nu știe nici măcar limba greacă!“. Or, Rufus însuși nu înțelesese nimic din cele rostite de împărat] [Exc. Val. 302, p. 717].

6 Cît despre împărat, de fiecare dată cînd războiul îi dădea răgaz să aibă puțin liniște, împărțea dreptatea și lăsa să curgă apa din plin cînd oratorii luau cuvîntul. Depozițiile și cercețările erau îndelungi, așa încît sentința să fie corectă din toate punctele de vedere¹⁷. Se întîmpla să treacă unsprezece, chiar și douăsprezece zile pînă ce împăratul termina de examinat și rezolvat una și aceeași pricină, stînd uneori și noaptea. Într-adevăr, era un om căruia îi plăcea mult să muncească și îndeplinea cu conștiinciozitate toate îndatoririle ce-i reveneau ca împărat. Nu spunea, nu scria și nu săvîrșea nimic numai ca să se afle în treabă. Dimpotrivă, consacra uneori zile întregi unei pricini dintre cele mai neînsemnate, încredințat că un împărat nu trebuie nicicînd să se grăbească; după părerea lui, cea mai mică scăpare din vedere ar fi fost de ajuns pentru a-i atrage critici în toate celelalte măsuri ce le-ar fi luat. Din păcate avea o constituție fizică într-atît de plăpîndă încît, în prima perioadă a domniei, nu putea suporta frigul. Înainte de a se adresa soldaților adunați din ordinul său era nevoit să se retragă pentru puțin timp și să mănînce. Mereu trebuia să guste cîte ceva chiar și noaptea. În schimb,

ziua nu înghițea nimic decît leacul denumit „iarba fiarelor”¹⁸, pe care o lua mai puțin din frică să nu se îmbolnăvească, cît pentru a preîntîmpina o slăbiciune a stomacului și a pieptului. Acest leac — pe cît se zice — îi îngăduia să reziste față de celelalte rele care-l rodeau și să-și învingă sfirșeala.

172—
173 (?)
e.n.

7 Romanii îi bătură atunci pe iazygi atît pe uscat cît și pe fluviu. N-aș putea spune că a fost o bătălie navală în toată regula — ci numai că romanii, urmărindu-i pe dușmanii care fugeau peste Istrul înghețat au dat o bătălie întocmai ca pe uscat¹⁹. Iazygii, dîndu-și seama că sînt urmăriți, au ținut piept atacului roman încredințați că vor termina repede cu niște unități militare neobișnuite cu ghiața. Ei se năpustiră călări asupra romanilor, venind unii din față iar alții din lături, caii lor fiind dresați să alerge pe ghiață fără să cadă. Văzînd cele ce se petreceau romanii nu s-au speriat, ci s-au strîns cu toții la un loc și au făcut față atacului. Cei mai mulți soldați au pus jos scuturile și, sprijinindu-se de scuturi cu un picior, ca să alunece cît mai puțin, au primit năvala barbarilor. Apoi, unii apucînd caii de hături iar alții punînd mîna pe scuturi și pe lănci, începură să-i tragă spre ei pe dușmani. În lupta corp la corp care a urmat ei au răsturnat și oameni și cai. Datorită violenței prin care s-a efectuat manevra, cei trași la pămînt era firesc ca să alunece, dar totodată, alunecau și romanii. Cînd se întîmpla să cadă pe spate, romanii țirau după ei și adversarul respectiv, dar, întocmai ca într-o luptă individuală, îl întorceau printr-o figură în care foloseau picioarele, și astfel ajungeau deasupra celui doborît. Dacă dimpotrivă, cădeau cu fața în jos, fiecare știa cum să apuce cu gura adversarul căzut înaintea lui. Barbarii, cîtuși de puțin deprinși cu un asemenea fel de luptă, ușor înarmați, n-au putut face față. Așa că, din mulți cîți erau ei, puțini au mai scăpat [Xiph. 250, 7—251, 22 R. St.].

174
e.n.

8 Marcus Antoninus i-a supus pe marcomani și pe iazygi după ce a dus împotriva lor mai multe lupte grele și a trecut prin nenumărate primejdii. Avu de purtat și un crîncen război cu acea seminție denu-

mită quazii²⁰, și gustă fericirea de a obține victoria împotriva așteptărilor sale — sau, mai degrabă, s-ar putea spune că victoria i-a fost hărăzită de un zeu. Adevărat este că numai o mînă dumnezeiască i-a scăpat atunci pe romani, împotriva oricărei așteptări, din primejdia care-i păștea în cursul luptelor. Încercuți de quazii favorizați prin poziția ocupată, romanii se apărau vitejește cu scuturile lor. Barbarii însă încetară atacurile în speranța că inamicul le va cădea ușor în plasă, chinuit fiind de foame și de sete. Ei se instalară în toate locurile din împrejurimi, unde ridicară fortificații, pentru a împiedeca aprovizionarea cu apă a romanilor, căci dețineau o netă superioritate numerică. Din fericire, în vreme ce romanii ajunseseră la limita rezistenței fizice în urma oboselii, rănilor, arșiței și a setei, puși în imposibilitate de a lupta sau de a se retrage, păstrîndu-și cu toate acestea rîndurile și pozițiile, rămînînd încă în picioare, dar sleiți de căldura neobișnuită, iată că dintr-odată s-au strîns nori negri și a căzut o ploaie torențială, nu fără o intervenție divină. Se spune că un mag egiptean, Arnuphis, care-l însoțea pe Marcus Antoninus, a invocat prin descîntece diferiți demoni, în mod deosebit pe Mercur, zeul văzduhului, și datorită lor, izbuti să aducă ploaia²¹.

9 Iată deci cele povestite de Dio despre acest război. Pe cît se pare, el s-a înșelat, fie că știa, fie că nu, despre cele întîmplate. Părerea mea însă este că a făcut-o cu bună știință. Cum de s-ar putea să fie altfel? El cunoștea doar foarte bine existența unei companii de soldați (căci o enumeră în lista celorlalte unități), denumită *Fulminans*, nume ce i-a fost dat nu din alt motiv (căci nici un altul nu există), fără doar ceea ce s-a petrecut în cursul aceluia război. Căci numai datorită ei au scăpat romanii cu bine și barbarii au fost nimiciți, și nu datorită magului Arnuphis. Tradiția istorică nu pomenește nimic despre vreun interes arătat de Marcus Antoninus față de magi și de practicile lor. Vreau însă să lămuresc cum stau lucrurile. Marcus Antoninus avea o companie (romani numesc compania „legiune“) alcătuită din soldați veniți

din Melitene. Toți aceștia erau creștini. În timpul luptelor, prefectul pretoriului venind la Marcus Antoninus, căci împăratul era adînc îngrijorat de situația creată și plin de temeri pentru soarta întregii armate, i-a comunicat — pe cît se povestește — că așa numiții creștini obțin orice, prin rugăciunile pe care le înalță. I-a mai spus că printre trupele angajate în luptă se află o companie întregă alcătuită din oameni de această credință. Marcus Antoninus, bucuros de această veste, le ceru să imploré divinitatea în care credeau. Aceasta, îndeplinindu-le de îndată ruga, îi lovi pe dușmani cu trăsnetul și îi copleși pe romani cu bunătate, trimitîndu-le ploaia. Foarte impresionat de cele petrecute, împăratul îi cinsti pe creștini printr-un decret și numi legiunea „Fulminans“. Se mai spune pe această temă că ar fi existat și o scrisoare a lui Marcus Antoninus despre evenimentul întîmplat. Grecii știu foarte bine că legiunea se numește „Fulminans“, și mărturisesc acest lucru, fără însă să menționeze și pricina de la care i se trage porecla.

10 Dio mai adaugă că atunci cînd a început să plouă toată lumea ridică mai întîi capul spre cer și deschise gura ca să primească apa. În al doilea rînd, unii, ținîndu-și scuturile, alții, căștile, adunară apă și băură cu nesăț, adăpîndu-și apoi și caii. Cum barbarii se grăbiră să-i atace, soldații beau apă și totodată se și luptau; deoarece mulți au fost răniți, odată cu apa oamenii beau și sîngele scurs în căști. Și fără doar și poate romanii ar fi avut și mult de suferit în urma atacului vrăjmaș, căci aproape toți nu se mai săturau cu băutul apei, dacă asupra dușmanilor n-ar fi început să cadă o grindină puternică și numeroase fulgere. Apa și focul puteau fi văzute laolaltă, cum cădeau în același loc din înaltul cerului, aducătoare de astîmpărarea setei pentru unii, de arsuri și moarte pentru ceilalți. Focul, ca prin minune, nu-i atingea pe romani sau chiar dacă se întîmpla să-i atingă, se stingea de îndată; tot așa, ploaia, în loc să-i ocrotească pe barbari, nu făcea altceva decît să ațîțe flăcările care-i cuprindeau, întocmai acțiunii untdelemnului; uzi pînă la piele de ropotele ploii, ei erau nevoiți să caute apă!

Unii, se răneau singuri, de parcă sîngele lor ar fi putut stinge pojarul, alții, alergau spre romani ca și cînd numai din acea parte apa le-ar fi putut aduce alinare. Marcus Antoninus îi compătimi. El a fost proclamat pentru a șaptea oară de către soldați *imperator* și, în ciuda faptului că nu obișnuia să primească acest titlu mai înainte ca Senatul să i-l fi confirmat, atunci l-a acceptat ca și cînd i-ar fi fost conferit de o divinitate și scrise Senatului în acest sens. Cit despre Faustina, ea a fost proclamată „mamă a legiunilor“ [Xiph. 251, 22—24; 260, 6—262, 5 R. St.].

11 Marcus Antoninus rămase în Pannonia pentru a trata cu delegațiile venite din partea barbarilor²². Mulți veniră, într-adevăr, pe atunci să-l întîlnească. Unii, sub conducerea lui Battarios, un copil de doisprezece ani, făgăduindu-i credincioasă alianță, primiră bani și îl respinseră pe Tarbos, un monarh vecin lor, care, pătrunzînd în Dacia cerea bani, amenințînd cu război dacă nu i s-ar fi dat. Alții, ca de pildă, quazii, cerînd pace, o obținură, sub clauza separării lor de marcomani, și de asemenea pentru că dădură mulți cai și boi. De asemenea, făgăduiră să înapoieze toți transfugii și prinșii de război; deocamdată, un număr de aproximativ treisprezece mii, iar restul, ceva mai tîrziu. Cu toate acestea nu căpătară îngăduința să se aprovizioneze de la piețele unde veneau toate populațiile din jur, ca nu cumva marcomanii și iazygii, pe care quazii juraseră să nu-i mai primească și să nu-i mai lase să treacă peste pămînturile lor, să se amestece cumva cu ei, dat fiind că aceștia erau tot de neam quad²³. În felul acesta ar fi avut cel mai nimerit prilej să-i iscodească pe romani și să se aprovizioneze cu cele necesare traiului. Iată deci care au fost populațiile venite să-l întîlnească pe Marcus Antoninus. Mulți alții îi trimiseră solii, pentru a-i arăta supunere, unii, după seminții, alții după provincii. Mulți dintre aceștia au fost trimiși pe alte meleaguri, pentru a sluji în armată, și aceeași soartă au avut-o prinșii de război și transfugii, cîți erau în stare s-o facă. Ei au primit loturi de pămînt care în Dacia²⁴, care în Pannonia, care în Moesia, în Germania, chiar și în Italia. Dar unii

169—
170
e.n.

dintre coloniști, cum ar fi cei stabiliți la Ravenna, au mers pînă acolo cu indisciplina încît au îndrăznit să pună mîna pe oraș. De aceea împăratul se feri să mai introducă barbari în Italia, iar pe cei sosiți aici mai înainte vreme îi trimise în alte colonii [Exc. U^G 57 (p. 407)].

171—
172
e.n. 12 Astingii, conduși de Rhaos și de Rhaptos, au venit să se stabilească în Dacia, cu speranța să primească bani și loturi de pămînt ca preț al alianței lor²⁵. Dar, cum nu obținură nimic din cele cerute, își lăsară femeile și copiii lor sub protecția lui Clemens²⁶, pentru ca ei să fie liberi să atace și să cucerească ținutul ocupat de costoboci. După ce i-au învins pe costoboci, nu-i mai puțin adevărat că au făcut prădăciuni și în Dacia. Lacringii însă, din teamă ca nu cumva Clemens, speriat, să-i îndrepte pe astingii spre ținutul ocupat de ei, îi atacă pe neașteptate și îi învinseră, repurtînd o victorie totală. Urmarea a fost că astingii nu mai întreprinseră nici o altă acțiune ostilă împotriva romanilor și îi cerură în repetate rînduri lui Marcus Antoninus să le dea bani și pămînturi, luîndu-și angajamentul ca ei să hărțuiască populațiile vrăjmașe împăratului. În parte, astingii își respectară angajamentele. Cît despre cotini, și ei veniră cu propuneri similare. După ce însă îl luară alături de ei pe Tarrutenus Paternus²⁷, secretarul particular al împăratului pentru scrisorile în limba latină, ca și cum ar fi avut de gînd să-i atace pe marcomani, departe de a înfăptui cele ce propuseseră, l-au maltratată îngrozitor și în cele din urmă l-au și omorît [Exc. U^G 58 p. 408].

173—
174
(?)e.n. 13 Și iazygii trimiseră solii la Marcus Antoninus pentru a-i cere pace²⁸, dar nu obținură nimic. Împăratul, știind că nu poate avea nici o încredere în acest neam și, mai mult încă, înșelat cum era de quazi, a vrut cu orice preț să se răzbune. Quazii, într-adevăr, nu numai că-i ajutaseră pe iazygi în războiul ce se ducea, dar și mai înainte vreme, cînd situația nu era calmă, îi primeau regulat pe marcomani pe teritoriul lor de cîte ori aceștia erau alungați de romani. Nu respectau nici una din convențiile încheiate și nu înapo-

iaseră toți prinșii de război, ci numai un mic număr, și anume pe aceia de la care nu se așteptau la nici un câștig, fie ca să-i vîndă, fie să-i pună la diferite munci. Cînd totuși se mai întîmpla să înapoieze și din cei în deplină putere, în cazul acesta omului îi rețineau neamurile, așa ca să-i oblige familia să treacă de partea lor. După ce-l alungară pe căpetenia lor Furtius, îl luară ca rege pe Ariogesus. Acestea, așadar, au fost motivele pentru care împăratul nu l-a confirmat pe Ariogesus²⁹, ca unul ce era numit ilegal, și nici nu a reînnoit tratatul, deși i s-au oferit în schimb cincizeci de mii de prizonieri de război [Exc. U^G 59, p. 409].

14 Marcus Antoninus era atît de furios împotriva lui Ariogesus încît decretă că va da o mie de galbeni aceleia care ar fi în stare să i-l aducă viu și cinci sute aceleia care-i va arăta capul lui Ariogesus după ce-l va fi omorît, deși în alte împrejurări era cum nu se poate de mărinimos, chiar față de dușmanii cei mai înrăiți. De pildă, în loc să-l condamne la moarte pe satrapul Tiridates, vinovat de a fi provocat o răscoală în Armenia³⁰, de a-l fi asasinat pe regele heniohilor și de a-l fi amenințat cu sabia scoasă pe Verus, care-l muștra pentru cele ce făcuse, se mulțumi să-l exileze în Britania. Iată deci cît putea el să fie de furios — în acele momente — pe Ariogesus. Cu toate acestea, cînd mai tîrziu această căpetenie a fost prinsă, nu i-a făcut nici un rău și s-a mulțumit să-l exileze la Alexandria [Exc. Val. 304, p. 717].

15 Marcomanii îi trimiseră o solie prin care-l înștiințau că îndeplinseseră, deși foarte încet și cu mare întîrziere, dar, în fine, îndeplinseseră, toate condițiile impuse de romani. Atunci, împăratul le acordă stăpînirea a jumătate din teritoriul învecinat cu al lor, așa încît aveau dreptul să se stabilească la o distanță de 38 de stadii depărtare de Istru. Le fixă de asemenea locuri și zile (care mai înainte vreme nu erau fixate) pentru schimburi comerciale cu romanii și procedă la un schimb de ostatici [Exc. U^G 60 p. 410].

16 Iazygii, care nu se bucuraseră de privilegiu, veniră și el la împărat pentru a se ajunge la o înțelegere. **e.n.**

Zanticos în persoană veni să³¹ implore pe Marcus Antoninus. Mai înainte vreme iazygii aruncaseră în lanțuri pe Banadaspos, cel de-al doilea rege al lor, tocmai pentru că acesta îndrăznise să trimită ambasadori la împărat. În împrejurarea de față veni însă la Marcus Antoninus frunțașii neamului iazyg, împreună cu Zanticos. S-a ajuns la acceptarea aceluiași clauze ale unei înțelegeri, întocmai ca la quazi și marcomani, cu deosebirea că iazygii erau obligați să se așeze la o distanță de două ori mai mare față de Istru decât celelalte neamuri. Într-adevăr, împăratul intenționase să-i nimicească cu desăvârșire. Cît de însemnată era încă de pe atunci puterea lor și cît de mult rău pricinuiseră romanilor reiese cu prisosință din faptul că au înapoiat o sută de mii de prizonieri, prinși de război pe care-i țineau încă în captivitate pe lângă marele număr de oameni vînduți, omorîți sau care reușiseră să scape. De îndată, în calitate de aliați, ei puseră la dispoziția împăratului opt mii de călăreți; dintre aceștia Marcus Antoninus și trimise cinci mii cinci sute în Britania [Exc. U^G 61, p. 410]³¹.

17 Atunci cînd Cassius și Syria s-au răsculat³², Marcus Antoninus s-a văzut nevoit, în ciuda voinței lui, să intre în tratative cu iazygii. Această veste, cînd a primit-o, l-a zguduit în așa măsură încît nici nu a mai comunică Senatului în scris, cum avea obiceiul s-o facă în toate celelalte ocazii, pentru a justifica motivele care-l determinaseră să trateze cu această populație [Exc. U^G 62, p. 410].

179— 18 Iazygii trimiseră soli și cerură unele ușurări la
180 condițiile impuse. Li s-au acordat unele avantaje cu
e.n. scopul de a nu fi cu totul înstrăinați de interesele romane. Cu toate acestea, nici ei, nici burii³³ nu s-au învoit să dea romanilor o mîină de ajutor mai înainte de a fi primit de la Marcus Antoninus garanții că va duce războiul pînă la capăt. Frica lor era ca nu cumva în urma unei înțelegeri între Marcus Antoninus și quazi, așa cum se mai întîmplase odată, să nu ajungă din nou victimele unui război stîrnit de vecinii lor.

19 Marcus Antoninus nu-i primea în aceleași condiții pe solii tuturor semințiilor care erau trimiși în misiune la el, ci după meritele fiecăreia; unele, de pildă, puteau să primească chiar și cetățenia romană, altele, dreptul de imunitate, altele, o amânare a plății tributului datorat, amânare perpetuă sau temporară. Puteau obține și dreptul la ajutor permanent sub formă de hrană. Așa de pildă, pentru că iazygii i-au fost de mare ajutor, le acordă amânarea mai multor, mai bine zis aproape a tuturor obligațiilor ce le reveneau, cu excepția aceloră privitoare la întrunirile lor și la comerțul cu alte neamuri. Nu aveau de asemenea voie să folosească propriile lor ambaroațiuni și să pună piciorul pe insulele de pe Istru. Le permise totuși să facă schimburi comerciale cu roxolanii, trecînd prin Dacia, de fiecare dată cînd vor fi primit autorizație din partea guvernatorului provinciei [Exc. U^G p. 411]³⁴.

20 Quazii și marcomanii trimiseră ambasadori să 177
se plîngă că douăzeci de mii de soldați, cazați în locuri e.n.
întărite din teritoriile ambelor populații, nu-i lasă nici să-și pască turmele, nici să cultive pămîntul, nici să trăiască în liniște*... ci că acești soldați primeau transfugi și un mare număr de prinși de război din neamul lor, deși erau departe de a fi nenorociți, dat fiind că dispuneau de băi și de tot ce le trebuia, și încă din belșug. Iată de ce quazii, nemaiputînd îndura prezența acestor locuri fortificate, au încercat să treacă cu tot neamul lor pe teritoriul semnonilor³⁵. Dar Marcus Antoninus, înștiințat de cele ce aveau de gînd, îi opri tăindu-le căile de acces. Iată deci că împăratul departe de a nutri gîndul de a le ocupa țara, nu dorea altceva decît să-i pedepsească [Exc. U^G 65, p. 411].

21 Și nariștii³⁶ la rîndul lor, care avuseseră de îndurat unele neajunsuri au trecut în număr de trei mii de partea romanilor și primiră pămînt pe teritoriul nostru [Exc. U^G 66, p. 412].

22. Pertinax³⁷, ajungînd la consulat în urma faptelor lui de vitejie, s-au găsit destui care, nemulțumiți 175
(?)e.n.

* Textul corupt.

de promovarea lui, căci era de origine obscură, să-l ponegrească citind acest vers de tragedie: „Iată ce-a înfăptuit acest neferice război!“³⁸ fără să știe că va veni ziua în care Pertinax avea să ajungă la domnie [Xiph. 262, 5—9 R. St.]. Emoționat la culme de revolta lui Cassius în Syria, Marcus Antoninus îl chemă de la Roma pe fiul său, Commodus, ca și când acesta ar fi putut fi considerat ca ajuns la vârsta efebiei³⁹. Cît despre Cassius, acesta era originar din Syria, băștinaș din Kyros, și era un om cu mari calități, un bărbat așa cum oricine și-ar fi dorit să fie împăratul. Singura lui scădere era originea. Tatăl lui Cassius, un anume Heliodoros, izbutise totuși să obțină în mod demn funcția de prefect al Egiptului, datorită îndeosebi priceperii sale în arta retoricii⁴⁰. Cît despre Cassius, marea eroare săvârșită se datorește numai Faustinei, de care a fost greșit informat. Faustina, fiica lui Antoninus Pius, se aștepta ca soțul ei, bolnăvicios cum era, să se stingă pe zi ce trece. Teama ei era ca nu cumva puterea să-i scape din mâini, Commodus fiind tânăr și nu prea dezvoltat la minte, și astfel să ajungă a fi o simplă cetățeană. Iată dar de ce îl sfătui în taină pe Cassius să fie oricînd gata dacă s-ar fi întîmplat ceva cu Antoninus, să o ia pe ea în căsătorie și astfel să ajungă la puterea supremă⁴¹.

23 Așadar, în timp ce Cassius era frămîntat de aceste gînduri, o veste — ținînd seama că în astfel de împrejurări tot ce-i mai rău se știe peste tot, răspîndindu-se cu iuteala fulgerului — îl înștiință că Marcus Antoninus ar fi murit⁴². Și, de îndată, fără să mai aștepte confirmarea știrilor, se și proclamă amator la succesiune, ca și cum ar fi fost de mai înainte vreme propus de legiunile din Pannonia. Desigur, nu a întîrziat să cunoască adevărul. Din păcate, odată pornit pe calea rebeliunii nu s-a mai oprit. Izbuti să aducă sub ascultarea sa toate populațiile din sudul munților Taurus și se pregătea să pună mîna pe imperiu prin forța armelor. Cît despre Marcus Antoninus, pus la curent cu revolta lui Cassius de către Verus, guvernatorul Cappadociei⁴³, ținu ascunse lucrurile care se întîmplau în Asia atît cît s-a putut. Soldații însă, extrem de

agitați de zvonurile care circulau, țineau tot felul de întruniri în care discutau situația, așa că împăratul s-a văzut nevoit să-i convoace și le citi următorul discurs:

24 „Tovarăși de arme, am venit aici mai puțin pentru a da glas supărării, cât durerii care mă copleșește. La ce-i bun oare să te mîinii împotriva divinității căreia îi este orice îngăduit⁴⁴? Nu-i mai puțin adevărat că ai de ce să te plîngi cînd te vezi adînc lovit pe nedrept, cum se petrec acum lucrurile cu mine. Nu-i oare îngrozitor să vedem cum din războaie se nasc alte războaie, spre nefericirea noastră? Nu-i oare ceva nefiresc să fim implicați într-un război civil? Și, lucru de neînchipuit, nu întrece oare în grozăvie amîndouă aceste calamități faptul de a nu mai întîlni credință printre oameni, faptul de a fi fost trădat de prietenul meu cel mai scump, și a mă găsi învrăjbit, fără voia mea, cu un om căruia nu i-am făcut nici un rău și nu i-am spus o vorbă ne la locul ei? Ce virtute mai poate fi prețuită ca sigură, ce prietenie, cînd mi-a fost dat să trec printr-o asemenea încercare? Cum oare să nu piară încrederea în oameni, cum să nu piară buna credință? Și încă, dacă numai eu m-aș găsi în primejdie, tot n-aș fi atît de îngrijorat (căci doar nu sînt nemuritor); dar, fiindcă este vorba de un act de indisciplină publică sau mai degrabă de o răscoală, de un război care ne atinge deopotrivă pe noi toți — aș dori — dacă ar fi cu putință — să-l chem aici, la voi, pe Cassius, sau față de Senat, ca să discute cu mine pretențiile ce le ridică. Aș fi bucuros să-i cedez puterea fără lupte, dacă acest act ar părea necesar pentru binele public. Căci pentru binele statului mă lupt să răzlesc oboselile și primejdiile, în acest scop mă aflu aici, atît de departe de Italia, la vîrsta mea și cu o sănătate într-atît de șubredă, că nu pot mîncea fără suferințe și nu pot dormi fără a fi chinuit de gînduri negre.

25 Dar, cum mai mult ca sigur, Cassius n-ar accepta să se supună unei asemenea confruntări, (cum ar putea avea încredere în mine, el, care s-a dovedit atît de necredincios?), este necesar tovarăși de arme, să fiți plini de curaj. Cilicienii, syrienii, evreii, egiptenii n-au avut și nu vor avea niciodată superioritate

față de voi, chiar dacă ar aduna, în raport cu ce avem noi, trupe de zece ori mai multe față de micul număr care-l au astăzi. Cassius însuși, deși trece drept un general de seamă, cu succese răsunătoare, să știți că nici el nu contează: vulturul ducînd ciorile la luptă, iar leul căprioarele, nu sînt cîtuși de puțin renumiți pentru isprăvile lor războinice. Nu Cassius este cel care a terminat cu bine războiul împotriva arabilor, și nici pe cel împotriva parților. Voi sînteți învingătorii. De altfel, dacă faptele lui de arme împotriva parților i-au adus oarecare glorie — de partea voastră îl aveți pe Verus⁴⁵, care nu-i cu nimic mai prejos decît Cassius, care a repurtat mai multe victorii încă și a cucerit și mai multe țări. S-ar putea, de cînd a aflat că trăiesc, Cassius să se fi căit. Sînt sigur că dacă n-ar fi fost convins că am murit, el n-ar fi acționat astfel. Dacă persistă însă în hotărîrea luată, cel puțin, cînd va afla că ne îndreptăm spre el, va avea mari muștrări de conștiință, atît din teamă față de voi cît și din respect față de mine.

26 În ce mă privește, tovarăși de arme, nu mă tem decît de un singur lucru — și adevărul va fi spus fără ascunzișuri — mă tem să nu se sinucidă pentru a evita rușinea de a apare în ochii noștri. S-ar putea să se găsească și altcineva care să-l omoare, auzind știrea că voi sosi și că mă îndrept cu armată împotriva lui. Ar însemna însă să fiu lipsit de o mare răsplată, așteptată și de la războiul ce-l duc și de la victoria ce-o vom obține, și anume o răsplată cum nici un om n-a mai primit vreodată. La ce mă refer? Mă refer la posibilitatea ce o am de a ierta pe cineva care a greșit, de a rămîne prieten cu cineva care a încălcat prietenia. Aceste cuvinte vi se par neîndoielnic de necrezut, și cu toate acestea nu trebuie să vă îndoiiți de sinceritatea lor. Nu chiar toate pornirile spre bine din sufletele oamenilor au pierit, a mai rămas doar ceva din străvechea virtute a strămoșilor și în mijlocul nostru. Dacă nu vreți să mă credeți, din această pricină chiar cu atît mai puternică este dorința mea ca ceea ce am prezis să se întîmple întocmai, pentru a-l convinge de contrariu pe cel care nu accep-

tă că așa ceva se poate totuși petrece. Un singur lucru aş avea în mod sigur de câştigat din necazurile prin care trecem: acela de a putea aduce din nou ordine în tulburările produse și să dovedesc tuturor oamenilor că este cu putință să ieși cu bine, dacă știi cum să procedezi, chiar și dintr-o situație ca cea a izbucnirii unui război civil.“

27 Iată așadar ce a vorbit Marcus Antoninus soldaților și ce a scris Senatului⁴⁶, fără ca niciodată să folosească expresii urite la adresa lui Cassius — afară poate de faptul că-l numea mereu „un nerecunoscător“. Nici acesta, la rîndu-i, nu întrebuița nici în viu grai, nici în scris termeni jignitori față de împărat⁴⁷ [Xiph. 262, 9—264, 25 R. St.]. Iată însă că în vreme ce Marcus Antoninus se pregătea pentru războiul civil⁴⁸, primi vestea mai multor victorii romane asupra diferitelor populații barbare și, în același timp, vestea despre moartea lui Cassius. Centurionul Antonius, năpustindu-se pe neașteptate asupra lui Cassius, care mergea pe jos, l-a lovit cu sabia la gît fără însă ca lovitura să fie mortală. Dar, cum era călare, a galopat mai departe, lăsîndu-și victima numai rănită, așa că puțin a lipsit ca să scape cu viață. În această împrejurare însă s-a găsit un decurion care să desăvîrșească cele începute. Apoi, cei doi ofițeri, tăind capul generalului lor, plecară în mare grabă să-l găsească pe împărat. Așa deci a pierit Cassius care a visat timp de trei luni și șase zile să devină împărat. Fiul lui Cassius, aflat în alt ținut, a fost și el omorît [Xiph. 264, 25—32 R. St.; 264, 32—265, 5 R. St.].

28 Marcus Antoninus, trecînd pe rînd pe la toate populațiile care s-au ridicat în favoarea lui Cassius, se purtă față de toți cu neobișnuită mărinimie, nu ucise pe nimeni, om de rînd sau om de vază. Împăratul a fost atît de afectat de moartea lui Cassius încît refuză să-i vadă capul tăiat și dădu ordin să fie înmormîntat înainte ca ucigașii să fi ajuns la el (să-i aducă vestea). Tot el nu ucise, nu aruncă în lanțuri nici nu puse sub supraveghere armată pe nici unul din senatorii care trecuseră de partea lui Cassius, nici măcar nu-i aduse în fața tribunalului său, ci se mulțumi să-i convoace

în Senat, ca și cum ar fi fost implicați în cu totul alte pricini, după ce le dădu o zi întregă răgaz înainte de a fi cercetați. Nu pedepsi decît un mic număr de cetățeni, vinovați nu numai de a-l fi ajutat pe Cassius, ci și de a fi comis tot felul de alte delictе. Dovadă la ceea ce spun este faptul că Flavius Calvisius, guvernatorul Egiptului, în loc să fie condamnat la moarte și bunurile sale să fie confiscate a fost pur și simplu exilat într-o insulă. Actele care-i dovedeau vinovăția au fost arse, așa ca să nu i se poată aduce nici o acuzație. Cît despre cetățenii care îl sprijiniseră, nu pățiră nimic, toți fiind puși în libertate⁴⁹ [Exc. Val. 306, p. 717].

176 29 Tot cam în această vreme muri și Faustina, fie
e.n. din cauza podagrei ce-o chinuia, fie din altă cauză, pentru a nu fi dovedită de a fi fost în legătură cu Cassius⁵⁰. Marcus Antoninus distruse, fără să le citească, scrisorile găsite în caseta lui Pudens⁵¹, ca nu cumva să ajungă să afle numele conspiratorilor care scriseseră ceva împotriva lui și astfel să fie nevoit, împotriva voinței lui, să urască pe cine știe cine. Se mai povestește că Verus, trimis mai înainte în Syria, provincie al cărei guvernator devenise, atunci cînd a găsit scrisorile păstrate în caseta lui Cassius, le făcu să dispară argumentînd că acesta era lucrul care putea face cea mai mare plăcere împăratului. Dacă cumva Marcus Antoninus s-ar fi supărat pentru gestul lui, era desigur mai bine ca el singur să plătească cu viața, decît atîția alții. Într-adevăr, Marcus Antoninus simțea atîta repulsie pentru vărsarea de sînge încît la Roma, luptele de gladiatori la care asista erau lupte neprimejdioase, întocmai unor jocuri atletice⁵². Niciodată nu le îngăduia gladiatorilor să lupte cu săbii ascuțite și toți nu aveau altceva în mîină decît săbii cu vîrfurile tocite, ca și cum ar fi fost acoperite cu învelitori. Avea o asemenea oroare de sînge încît, numai la cererea insistentă a plebei, îngădui să fie adus în arenă un leu învățat să mănînce oameni. În loc însă să privească spectacolul și să libereze din sclavie pe stăpînul fiarei, în ciuda repetatelor cereri din public, porunci crainicului să strige că acest om nu făcuse nimic demn de a-și cîș-

tiga libertatea [Xiph. 265, 5—16 R. St.; Exc. Val. 307, p. 718; 308, p. 718].

30 Moartea Faustinei l-a îndurerat nespus. El adresă o scrisoare Senatului⁵³ prin care îi cerea să nu condamne la moarte pe nici unul din complicii lui Cassius, ca și când singură această mărinimie ar fi putut să-i aducă mîngîiere pentru moartea Faustinei. La sfîrșitul epistolei încheia cu aceste cuvinte: „Dacă nu obțin ceea ce vă cer, mă voi grăbi pe drumul morții“. Iată pînă unde mergea el cu bunătatea, curățenia sufletească și pietatea. Nimic pe această lume nu-l putea clinti de la asemenea linie de conduită, nici ticăloșia unor fapte care-l amenințau, nici teama că iertarea ce-o acorda vinovaților ar fi dus la încurajarea unor astfel de acte. Era atît de străin de născocirea unor comploturi inexistente sau de inventarea unor scene de tragedie care nu se întîmplaseră, încît îi iertă de la execuție pe toți cei care se ridicaseră fățiș împotriva lui și a fiului său, generali, capete de stat, regi, pe nici unul nu-l ucise, sub nici un cuvînt, fie printr-o condamnare pronunțată de el, fie printr-un decret al Senatului. De aici trag concluzia că însuși Cassius, dacă ar fi fost prins de viu, ar fi fost iertat și ar fi scăpat cu viață. Mai mult chiar, acordă tot felul de binefaceri și privilegii mai multora care, dacă ar fi fost după ei, ar fi devenit ucigașii lui și ai fiului lui [Xiph. 265, 16—24 R. St.; Exc. Val. 390, p. 718].

31 Pe atunci se votă o lege care interzicea ca cineva să mai capete guvernarea sau un comandament într-o provincie de unde era băștinaș, ținîndu-se seama de originea syriană a lui Cassius, căci rebeliunea condusă de el pornise din Syria. În cinstea lui Marcus Antoninus și a Faustinei Senatul decretă să li se înalțe statui turnate în argint în templul de la Roma închinat zeiței Venus⁵⁴ și să li se consacre un altar la care toate tinerele fete din oraș, în pragul căsătoriei, să vină să ofere sacrificii împreună cu logodnicii lor. Decretul mai prevedea ca la teatru, de cîte ori împăratul ar fi asistat la spectacol, să fie adusă pe o *sella curulis* o statuie de aur a Faustinei, iar această statuie să fie așezată la locul de onoare pe care împărăteasa obiș-

nuia să-l ocupe cînd era în viață, loc în jurul căruia stăteau femeile de cel mai înalt rang social... Cît despre Marcus Antoninus, odată sosit la Atena, după ce se iniție în misterele (de la Eleusis), acordă atenienilor multe cinstiri. De asemenea dădu tuturor oamenilor din lumea întreagă dreptul de a studia la Atena, în orice ramură ar fi dorit să se perfecționeze, în schimbul unei remunerații anuale⁵⁵.

27
no-
iem-
brie
176

32 Întorcîndu-se la Roma, într-o cuvîntare ținută în fața poporului, între altele, menționează că a lipsit mulți ani, și atunci cetățenii strigară în cor: „opt!“, ridicînd în același timp opt degete, cu speranța că aveau să primească cîte opt galbeni de la împărat pentru cină. Acesta însă se mulțumi să surîdă și spuse: „da, opt!“ ca apoi să le distribuie cam la două sute de denari, sumă care depășea cu mult pe cele primite de ei pînă atunci. Iată deci cum se purtă Marcus Antoninus cu poporul. În plus, iertă toate datoriile către fisc, fie că era vorba de tezaurul imperial sau de cel al Senatului, începînd cu 46 de ani în urmă, cu excepția celor șaisprezece ani fixați de Hadrian. Tot cu acest prilej ordonă să fie arse în For toate polițele datornicilor. Către orașele imperiului făcu multe donații în bani⁵⁶. Printre ele se numără și Smyrna, ruinată îngrozitor de pe urma unui cutremur de pămînt. Un senator primi ca sarcină specială reconstruirea orașului. Iată de ce și acum chiar nu încetez a mă minuna de acuzațiile care i s-au adus, cum că ar fi fost lipsit de mărinimie⁵⁷. În orice caz, dacă era cu adevărat econom în administrarea treburilor publice, cînd era vorba despre cheltuieli necesare nu se dădea în lături de la nimic, fără însă a strivi poporul sub povara contribuțiilor cum am mai relatat și, la nevoie, făcea chiar cheltuieli foarte mari în afara celor curente.

179
e.n.

33 Cum treburile din Scitia cereau urgent ca împăratul să fie din nou de față⁵⁸, o căsători cu fiul său pe Crispina⁵⁹, mai curînd decît ar fi dorit. Cei doi Quintilii⁶⁰, într-adevăr, deși erau doi și se dovediseră înzestrați cu prudență și curaj, cu toată experiența ce-o aveau, nu putură termina cu bine războiul. Iată de ce împărații s-au văzut nevoiți, din acest motiv, să meargă

chiar ei la fața locului. Marcus Antoninus ceru atunci de la Senat să ia bani din tezaurul public, nu fiindcă astfel de fonduri nu s-ar fi aflat la dispoziția împăratului ci fiindcă — argumenta el — acești bani cît și celelalte valori aparțin Senatului și poporului; „noi n-avem nimic care să fie al nostru personal“ — rostea el într-un discurs adresat Senatului — „pînă într-acolo că însăși casa în care locuim este a voastră“. Cu aceste cuvinte, după ce aruncă o suliță însîngerată în apropierea templului Bellonei, figurînd teritoriul inamic⁶¹, așa cum am aflat chiar de la acei care erau cu el, porni la război. Încredință o puternică forță armată lui Paternus⁶² pe care-l trimise ca să înceapă luptele. Barbarii ținură piept o zi întregă dar, pînă la urmă au fost tăiați în bucăți de către romani iar Marcus Antoninus a fost proclamat *imperator* pentru a zecea oară. Dacă ar fi trăit mai mult, ar fi izbutit, poate, să aducă întreg teritoriul lor sub ascultarea sa. A murit însă la 17 martie, nu de boala de care suferea, ci după cîte știu sigur, otrăvit de medicii care doreau să intre în grațiile lui Commodus⁶³.

34 Înainte de a muri, Marcus Antoninus îl reco-¹⁸⁰mandă soldaților pe Commodus (căci nu voia să lase e.n. impresia că a fost asasinat de propriul său fiu) și spuse tribunalului care îi cerea cuvîntul de ordine: „Du-te spre soare-răsare; eu mă apropii de apusul meu“. După ce-a murit i s-au adus nenumărate cinstiri spre amintire și în incinta Senatului i s-a ridicat o statuie de aur. Iată deci cum s-a săvîrșit din viață Marcus Antoninus⁶⁴. [Xiph. 267, 4—14 R. St.]. Era atît de pios față de zei că pînă și în zilele nefaste le oferea sacrificii la el acasă [Exc. Val. 310 p. 721]. Înzestrat cu toate virtuțile, s-a dovedit în timpul cît a domnit cel mai bun din toți cei care au deținut cîndva vreo funcție de stat. Din nefericire, puterile trupești nu-i îngăduiau multe ocupații bărbătești, deși chiar această scădere l-a făcut să ajungă de la o mare slăbiciune spre o extraordinară desfășurare de forță. Cea mai mare parte a vieții a consacrat-o binefacerilor⁶⁵, virtute căreia i-a închinat un templu pe Capitoliu denumindu-l

cu un apelativ cu totul aparte⁶⁶, necunoscut pînă atunci. Pe cît îi stătea în putință se ferea de toate greșelile omenești pe care nu le săvîrșea nici cu voie, nici fără voie. Cît despre cele ale altora, îndeosebi ale soției, le suporta fără să le zgîndere și fără să le pedepsească. Departe de așa ceva, pentru o acțiune frumoasă aducea numai laude și pe realizatorul ei îl încuraja la treabă, fără să se preocupe de ce ziceau alții. Teoria lui era că dacă este peste putință să-i faci pe oameni să fie așa cum i-ai dori, trebuie să-i folosești pe cei prezenți la lucruri la care fiecare se pricepe, spre cîștigul întregii comunități obștești. Nu găseai la el nici urmă de prefăcătorie. Tot ce îndeplinea pornea din virtute, însușire evidentă, căci în timpul celor cincizeci și opt de ani, două luni și douăzeci și două de zile cît a trăit și din care, fie într-un răstimp destul de îndelungat petrecut mai întîi sub guvernămîntul tatălui său Antoninus, fie în cei nouăsprezece ani, unsprezece zile cît a mai fost el însuși stăpîn absolut pe putere — nu s-a dezmințit niciodată, rămînînd mereu același, un om între oameni. Ceea ce înseamnă că a fost într-adevăr cineva cu înalte calități morale și lipsit de prefăcătorie.

35 A avut un mare cîștig de pe urma educației sale, specializat cum era în studii de retorică și filosofie. Pentru prima din aceste discipline i-a avut ca profesori pe Cornelius Fronto și pe Claudius Herodes; pentru a doua, pe Iunius Rusticus și pe Nicomedes din Apollonia⁶⁷, adepți ai doctrinei lui Zenon. De aici se trage că o mulțime de alți oameni se prefăceau că sînt interesați de filosofie, numai pentru a dobîndi tot felul de avantaje de la împărat. Nu-i mai puțin adevărat că în cea mai mare măsură caracterul lui extrem de bun era o însușire de la natură. Și mai înainte de a-i întîlni și discuta cu acești filosofi avea o puternică înclinare spre o viață curată. Încă de copil a fost pe placul tuturor rudelor sale, multe și bogate, care l-au iubit nespus. Iată de ce, și în primul rînd, cum se explică atitudinea lui și după adopțiunea sa de către Hadrian, care-l introduse în propria sa familie. Departe de a se arăta vanitos, rămase cu un adînc respect față de

Antoninus în tot timpul domniei acestuia — deși era tânăr și Caesar — și s-a purtat cu multă bună-cuviință față de frunțașii politici. Saluta în propria sa casă pe care o locuia aproape de Tibru, înainte ca el însuși să meargă să-l vadă pe tatăl său, pe demnitarul cel mai înalți, fără a îmbrăca toga de rigoare rangului ce-l deținea, ci îmbrăcat ca simplu cetățean particular, primindu-i chiar în camera în care dormea. Făcea dese vizite la bolnavi și mergea regulat la prelegerile profesorilor săi. De fiecare dată când ieșea fără tatăl său, se înfășura într-o tunică simplă, de culoare închisă⁶⁸ și niciodată, când era vorba despre el personal, nu obliga purtătorii de facle să-l însoțească. Numit comandant al unui detașament de cavalerie, se înfățișă în For alături de celelalte detașamente, deși era Caesar. Într-atît era de bun din firea lui și acestea au fost roadele educației ce-a primit-o. Hrana lui spirituală era neîncetat învățătura retoricii și a filosofiei grecești și latinești, deși ajunsese la vîrsta bărbăției și nutrea speranța să devină împărat.

36 Înainte de a deveni Caesar, avu un vis în care i se păru că a căpătat umeri și brațe de fildeș, membre de care se folosea ca de toate celelalte. Aplicația pe care o arăta la învățatură și exercițiile fizice ce le făcea îi slăbiră mult rezistența fizică, deși altă dată fusese destul de puternic pentru a participa la lupte ținînd armele în mînă și de a ucide, la vînătoare, mistreți. Majoritatea scrisorilor, nu numai cînd era în floarea vîrstei, ci și mai tîrziu, dacă erau adresate prietenilor foarte dragi, le scria cu propria-i mînă⁶⁹. Din nefericire, n-a avut parte de soarta bună pe care ar fi meritat-o. Trupul îi era slăbit și, aș putea spune, aproape în tot timpul cît a domnit a avut de suferit tot felul de neajunsuri. În ce mă privește, tocmai din această pricină îl admir cu atît mai mult, pentru că a știut, prin propriile lui puteri, să se descurce în situații grele, care ridicau probleme multiple și pentru că a menținut integritatea imperiului. Un singur lucru poate fi trecut la capitolul lipsei lui de noroc: după ce și-a crescut și instruit fiul cum nu se poate mai bine, a

fost profund dezamăgit în speranțele ce și le pusese în el. Sînt nevoit, chiar de pe acum, să vorbesc despre acest fiu, deoarece, pentru noi, cei de astăzi, întocmai cum s-au petrecut lucrurile cu romanii acelor vremuri, istoria a decăzut de la epoca unei domnii de aur la aceea a unei domnii de fier și rugină [Xiph. 267, 14—268, 21 R. St.; Exc. Val. 311; 312 a (p. 721 și urm.)].

1 Commodus, prin firea ce o avea, nu era propriu zis rău, ci ca oricine de pe lumea asta, un om ca toți oamenii¹. Din cauza mării sale naivități însă, la care se adăuga și timiditatea, devenise sclavul celor din preajma sa. Aceștia au făcut greșeala inițială să nu-l lase să cunoască singur ce înseamnă binele față de rău, și astfel, din obișnuință, Commodus a căpătat caracterul unui desfrînat, iubitor de cruzime². Impresia mea este că Marcus Antoninus a prevăzut ce avea să se întîmple, cu deplină clarviziune. Cînd tatăl său a murit, lăsîndu-i drept tutori cîțiva din cei mai de vază membri ai Senatului, Commodus avea doar nouăsprezece ani. De sfaturile și de îndemnurile acestora n-a ținut seama și s-a întors la Roma după ce a încheiat tratate de prietenie cu barbarii [Xiph. 269, 13—18 R. St.].

2 Marcomanii nu mai dispuneau nici de provizii, nici de oameni, atît din cauza marilor pierderi suferite în războaie cît și a prădăciunilor care se țineau lanț pe teritoriul lor. Așa că, la tratativele de pace, nu trimiseră ca soli la Commodus decît două personaje de rang înalt, însoțite de alte două, ceva mai modeste. Commodus, deși ar fi putut cu ușurință să-i distrugă pînă la unul, puțin întreprinzător cum era și cum se grăbea să se întoarcă la viața de plăceri de la Roma, duse tratativele de pace cu ei pe linia deschisă de tatăl său, impunîndu-le în plus să înapoieze transfugii și captivii iviți între timp și să procure în fiecare an o anumită cantitate de grîu, de care mai tîrziu îi și ierta. De la ei primi și o anumită cantitate de arme. În plus, primi treisprezece mii de soldați de la quazi și un număr de trupe ceva mai mic de la marcomani. În schimbul acestor ajutoare îi iertă de sprijinul militar care trebuia să-i fie acordat anual. Le mai impuse să nu mai aibă întruniri prea dese, nici în diverse locuri ale ținutului lor, ci numai o dată pe lună

și într-un singur loc, de față fiind și un centurion. Nu le era îngăduit să se războiască nici cu iazygii, nici cu burii, nici cu vandalii. Încheind aceste tratative făcu pace cu ei și părăsi toate fortărețele pe care le ocupa pe teritoriul lor dincolo de linia de demarcație convenită³ [Exc. U^G 67, p. 412.].

3 Commodus încheie pace cu burii⁴ care i-au trimis ambasadori. Mai înainte vreme, deși aceștia îi ceruseră pacea în repetate rînduri, Commodus nu le satisfăcuse rugămintea, deoarece îi știa foarte puternici și că umblau numai după un răgaz pentru a-și termina pregătirile de război. Atunci însă, dîndu-și seama că burii trec printr-o perioadă grea pentru ei, consimți să ducă tratative de pace după ce primi ostatici și recăpătă, alături de alte avantaje, cincizeci de mii de captivi. Populația bură a fost obligată să jure că nu se va stabili niciodată și nu-și va aduce la pășunat turmele dincolo de o linie care marca patruzeci de stadii distanță între Dacia și teritoriile ce le ocupa. Sabinianus⁵ aduse sub stăpînirea sa și douăsprezece mii de daci alungați din țara lor de baștină și care se pregăteau să dea ajutor altora, făgăduindu-le loturi de pămînt în Dacia romană⁶ [Exc. U^G 68, p. 413].

4 Commodus săvîrși o sumedenie de lucruri care nu se cuvin și condamnă la moarte foarte mulți cetățeni [Exc. Val. 313, p. 722]. În felul acesta provocă urzirea a numeroase comploturi împotriva lui și ucise un mare număr de oameni, bărbați și femei⁷, pe unii fățiș, pe alții pe ascuns, otrăvindu-i, și ca să zic așa, i-a omorît pe toți cei care s-au bucurat de oarecare trecere sub domnia tatălui său și a sa, cu excepția lui Pompeianus⁸, a lui Pertinax⁹ și a lui Victorinus¹⁰, care, nici eu nu știu cum au scăpat de la moarte. Aceste fapte și cele ce urmează le povestesc nu după o relatare străină, ci după propriile mele observații.

Cînd s-a întors la Roma, Commodus, între alte flecăreli rostite cu prilejul unui discurs ținut în fața Senatului, cuvîntare presărată cu tot felul de laude despre propria-i persoană, povesti între altele cum trecînd călare pe lîngă un loc noroiu, unde se împotmolise tatăl său, a izbutit să-l scoată de acolo. Cam

acestea erau faptele de seamă cu care se lăuda. Intrînd o dată în cercul unde se dădeau spectacole de vînătoare, Claudius Pompeianus îl atrase în cursă. În-tinzîndu-i un pumnal, exact în locul cel mai îngust care ducea spre circ, îi spuse: „Iată, acest pumnal Senatul ți-l trimite!“ Acest Pompeianus¹¹ era căsătorit cu fiica Lucillei, dar trăia și cu fiica și cu mama, din care pricină era unul din prietenii intimi ai lui Commodus, mergînd pînă acolo că mîncea la aceeași masă cu împăratul și îi împărtășea toate preocupările în ce privește distracțiile. Lucilla, sora lui Commodus, care nu era nici mai reținută nici mai cuminte decît frațele ei, îl disprețuia profund pe soțul ei, adică pe Pompeianus. Iată de ce ea îl convinse pe cel despre care a fost mai sus vorba să atenteze la zilele lui Commodus și, în acest fel, l-a distrus și pe el și a pierit la rîndul ei, cînd a fost descoperită ca autoare morală a complotului. Commodus a ucis-o și pe Crispina¹², mîniat cînd a aflat că-l înșeală. Amîndouă femeile, înainte de execuție, au fost mai întii închise în insula Caprea. O anume Marcia, țitoarea lui Quadratus, unul din cei omorîți în aceste împrejurări, și Eclectus, cubicularul acestuia, au devenit, respectiv, cubicularul lui Commodus iar Marcia amanta împăratului și apoi soția lui Eclectus. Ea a asitat la moartea violentă a amîndorura. Se povestește că Marcia arăta nemărginit zel pentru sprijinirea creștinilor, că-rrora le-a făcut mult bine dacă ținem seama de trecerea de care se bucura pe lîngă Commodus¹³ [Xiph. 269, 19—270, 14 R. St.].

5 Commodus îi omorî pe Salvius Iulianus¹⁴ și pe Paternus Tarrutenus¹⁵, acesta din urmă personaj consular, împreună cu mulți alții, printre care se afla și o femeie de rang patrician. Cu toate acestea, Iulianus care, după moartea lui Marcus Antoninus ar fi putut întreprinde de îndată orice ar fi dorit împotriva lui Commodus, deoarece se bucura de o înaltă apreciere din partea tuturor în calitate de comandant al unei puternice armate ai cărei soldați îi erau devotați, ei bine, acest Iulianus n-a vrut să încerce nici un fel de uneltire, atît din respect pentru împăratul care trăia

182—183
e.n.

cît și pentru cel care murise, ascultînd de firea sa modestă. La rîndul său, Paternus, comandantul gărzilor pretoriene, ar fi putut ușor să-l suprima pe Commodus atîta vreme cît avea pretorienii la dispoziția sa, dar n-a făcut-o [Exc. Val. 314, p. 725; cf. Xiph. 270, 15—18 R. St.]. Commodus i-a omorît și pe cei doi Quintilii¹⁶, pe Cordianus și pe Maximus, care își cîștigaseră o mare faimă datorită educației ce-o aveau, științei lor militare¹⁷, deplinei înțelegeri dintre ei și bogăției de familie. Aceste avantaje care erau de partea lor, cu toate că ei erau străini de orice complot, i-a făcut să fie bănuți că nu pot fi mulțumiți de starea de lucruri atunci actuală. Au murit împreună, așa cum au trăit, și odată cu ei a murit și fiul unuia din ei. S-au iubit unul pe altul cu o dragoste exemplară și nicio dată nu s-au despărțit, chiar și în funcțiile ce le-au exercitat. Deveniseră proprietari ai multor bunuri și erau foarte bogați. Fuseseră împreună guvernatori ai unor provincii¹⁸ și asesori, unul pentru celălalt.

6 În ce-l privește pe Sextus Cordianus, fiul lui Maximus, tînr deosebit de ceilalți prin calitățile ce le avea și prin educația ce-o primise, cînd află despre decretul prin care era condamnat la moarte, (pe atunci se afla în Syria), bău sînge de iepure, se sui pe cal și apoi se lăsă dinadins să cadă la pămînt; în urma loviturii vomă sînge, ca și cum ar fi fost al său; ridicat în starea unui om în agonie, a fost dus la locuința sa și apoi se făcu nevăzut; în locul lui a fost ars cadavrul unui berbec pus în sicriu. Din acel moment, schimbînd mereu modalitatea de a călători și îmbrăcămintea, rătăci din țînut în țînut, cum totuși vestea despre isprava ce-o făcuse trecu din gură în gură, (căci nu este de închipuit că așa ceva poate fi țînut multă vreme ascuns), s-au făcut pretutindeni cercetări minuțioase, duse în același timp. Mai multe persoane datorită asemănării cu Sextus, fiind luate drept fugarul căutat, multe altele deoarece știau ceva despre el sau erau bănuite că l-ar fi primit în ascuns, au fost greu pedepsite; un număr și mai mare încă de persoane, care, pe cît se crede, nici nu-l văzuseră vreodată, au fost deposedate de bunurile ce le aveau. Cît

despre Sextus, dacă a fost cu adevărat ucis (căci la Roma au fost aduse mai multe capete care treceau drept capul lui) sau dacă a scăpat, ei bine, nimeni nu știe adevărul. După moartea lui Commodus însă, s-a găsit cineva care a avut îndrăzneala să se dea drept Sextus pentru a-și însuși averea și rangul acestuia. Pus la încercare prin numeroase probe de către mulți cunoscuți ai lui Sextus, a făcut față în mod satisfăcător. Când însă Pertinax i s-a adresat cu o întrebare în limba greacă, limbă pe care Sextus o cunoștea de mic copil, necunoscutul a făcut greșeli, incapabil să înțeleagă sensul celor spuse de împărat. Iată pînă unde putea merge asemănarea fizică cu adevăratul Sextus și cît de bine, prin perseverență, impostorul izbutise să-și însușească felul lui de a fi; în materie de educație, n-avea însă cum să-l ajungă.

7 Aceste lucruri le-am auzit eu însumi, cu urechile mele¹⁹. Iată acum o altă întâmplare, la care am fost martor ocular. La Mallos, oraș din Cilicia, se află un sanctuar al lui Amphilochos. Aici oracolele se dau după interpretarea viselor²⁰. Sextus a consultat și el oracolul, iar răspunsul l-a interpretat printr-o imagine vizuală pe care a desenat-o²¹. Pe tablou a reprezentat un copilaș care zugrumă doi șerpi și un leu care fugărește un cerb tînăr. Când mă afluam cu tatăl meu în Cilicia, unde tata era guvernator, n-am putut să înțeleg semnificația imaginii pînă ce n-am aflat că cei doi frați fuseseră strangulați de Commodus, care, după aceea s-a străduit să-l imite întrucîtva pe Hercules²². Povestea spune că eroul, pe cînd era încă prunc, a strîns de gît doi șerpi uriași, trimiși de Hera împotriva lui (căci și ambii Quintilii au fost strangulați). Am mai aflat că Sextus fugea, căutînd să scape de cineva mai puternic decît el [Xiph. 270, 18—271, 25 R. St. și Exc. Val. 315 p. 725]. Aș produce totuși o mare încurcătură în povestirea mea istorică dacă m-aș opri cu de-amănuntul asupra fiecăruia din cei executați de acest împărat, fie în urma unor denunțuri calomnioase, fie pe baza unor bănuieli neîntemeiate, fie pentru bogăția strălucită ce-o aveau, pentru neamul ilustru din care se trăgeau sau pentru vasta cultură însușită.

Orice altă însușire a victimei putea fi motivul pierzaniei sale. [Xiph. 271, 25—30 R. St.]. Commodus avu ambiția să dea multe dovezi de cât era de bogat și mai multe încă asupra gustului său rafinat. Iată însă și un act de mare utilitate publică pe care l-a săvârșit. Manilius, omul de încredere al lui Cassius²³ și secretarul acestuia pentru corespondența în limba latină, care se bucurase de mare trecere pe lângă general, fugise, și pe urmă a fost prins. Împăratul n-a vrut să-i asculte depozitiile, deși Manilius promitea că va denunța tot felul de fapte, și porunci să fie arse toate hîrțile care le avea asupra lui, înainte de a le citi [Exc. Val. 316, p. 725.]

184 e.n. 8 Pe vremea lui a fost nevoit să ducă mai multe războaie împotriva barbarilor care locuiau dincolo de hotarele Daciei, campanii în care s-au ilustrat Albinus și Niger, generali care ceva mai tîrziu au luptat împotriva împăratului Severus. Cel mai teribil însă a fost războiul din Brittania. Populațiile localnice după ce-au depășit zidul fortificat care separa ținuturile lor de taberele romanilor²⁴, și au săvârșit mari pierderi în oameni, tăind în bucăți un general și oamenii care erau sub ordinele lui, Commodus, înspăimîntat de moarte, l-a trimis împotriva lor pe Ulpius Marcellus²⁵. Acesta era un om moderat și cumpătat, ducînd un trai ostășesc și în modul cum se hrănea și în toate celelalte privințe, atunci cînd se găsea în campanie. Era dotat cu un caracter de o mare elevație morală și în ochii tuturor trecea drept incoruptibil, fără însă să fie agreabil și înțelegător cu oamenii. Dintre toți generalii era cel care dormea extrem de puțin și, din dorința de a-i ține treji și pe cei din preajma sa, scria, cam în fiecare noapte, cite douăsprezece tăblițe asemănătoare acelor care se fac din coajă de tei, pe care le încredința cuiva să le ducă la diferiți subordonați, din oră în oră, ca nici aceștia să nu adoarmă știindu-l treaz pe comandantul lor. Într-adevăr, avea o predispoziție anume să lupte împotriva somnului și se oțelea mîncînd nimica toată. Abia de frunzărea mîncarea iar în ce privește pîinea, ca să nu mîncînce prea multă, și-o aducea de la Roma. Asta nu însemna că nu putea să

mănince din piinea locului, dar cum cea sosită de la Roma era veche, îi era peste putință să înghită mai mult decît strictul necesar, căci rănite de duritatea piinii, gingiile îi sîngerau. Obişnuia să se modeleze după acest fel de viață ca astfel să pară că este treaz cît mai mult. Marcellus, avînd un asemenea fel de a fi, provocă grave pierderi barbarilor din Brittania. Și, cu toate că n-a lipsit mult după aceea ca împăratul să-l ucidă — din cauza marilor sale merite — a scăpat pînă la urmă cu viața.

9 Perennius²⁶, care a urmat lui Paternus la comanda gărzilor pretoriene, a fost ucis de soldații răsculați. Commodus, rob al pasiunii sale pentru cursele de cai și al altor plăceri vinovate, nu se preocupa mai deloc — ca să spun așa — de îndatoririle ce-i reveneau la conducerea imperiului. Așa că Perennius s-a văzut nevoit să ia în mîină nu numai treburile care priveau armata, ci și pe cele de interes obștesc. Soldații, de îndată ce se ivea un incident care nu le era pe plac, dădeau vina pe Perennius, arătîndu-și nemulțumirea împotriva lui [Xiph. 271, 30—272, 28 R. St. și Exc. Val. 31, p. 752]. Cînd soldații din Brittania l-au ales ca împărat pe locotenentul Priscus, acesta a refuzat spunîndu-le: „eu fac de împărat tot atît cît faceți voi de ostași!“. [Petr. Patr. Exc. Vat. 122 (p. 224 A. Mai)]. Cei încartiruiți în Brittania, primind muștrări cu privire la actele lor de indisciplină, (nu s-au liniștit decît la intervenția lui Pertinax), aleseră din mijlocul lor o mie cinci sute de prăștieri pe care-i trimiseră în Italia. Deputăția ajungînd la porțile Romei, fără ca nimeni s-o oprească, a fost întîmpinată de Commodus care li s-a adresat astfel: „Ce-nseamnă asta, tovarăși de arme? Ce vînt vă aduce?“ Soldații răspunsenă: „Venim la tine, căci Perennius conspiră împotriva ta și are de gînd să-și facă fiul împărat!“. Commodus îi crezu pe cuvînt și, încurajat dealtfel de Cleander²⁷, care, oprit de Perennius să facă tot ce poftea îi purta pică acestuia, îl dădu pe comandantul gărzilor pretoriene pe mîna soldaților săi. De fapt, nu a îndrăznit să se împotrivească voinței a o mie cinci

185—186
e.n.

sute de ostași, deși avea la dispoziția sa un număr mult mai mare de pretorieni. Soldații îl bătură pe Perennius cu vergele și apoi îi tăiară capul. După aceea îi uciseră și soția, pe sora lui, precum și pe cei doi fii pe care-i avea.

10 Așa s-a sfârșit din viață Perennius, căruia, atât propria-i conduită cât și interesul întregului popor roman nu se cădea să-i pregătească o asemenea moarte crudă. A făcut o singură greșeală. Din dorința arzătoare de a deveni comandantul pretoriului, a devenit principala cauză a pierii colegului său, Paternus. În felul său, departe de a căuta renumele și bogăția, dimpotrivă, a adus o viață din cele mai cumpătate, reținut în plăceri cum era, dându-și toată osteneala pentru asigurarea securității personale a lui Commodus și a imperiului [Xiph. 272, 28—273, 15 R. St.].

186 (?)
e.n. Caesarieni, odată scăpați de Perennius, (în fruntea lor îl aveau acum pe Cleander), se dedară la tot felul de rele, vînzînd toate cîte erau de vînzare, comițînd violențe și mari ticăloșii. Cît despre Commodus, își petrecea aproape toată viața în desfătări arătînd mult interes pentru alergările de cai și luptele între animale și oameni. Fără să mai pomenesc de ce se petrecea la el acasă, adesea ucidea în public multe fiare și mulți oameni. Astfel izbuti singur să ucidă cinci hipopotami dintr-odată și, în cîteva zile, doi elefanți. A ucis de asemenea rinoceri și o girafă. Iată cam ce am avut de consemnat despre domnia acestui împărat²⁸ [Xiph. 273, 18—25 R. St.].

11 În cinstea lui Victorinus²⁹, fost prefect al Romei, s-a ridicat o statuie. Victorinus a murit fără să fi fost la mijloc un denunț calomnios. Într-o bună zi, cum tot mergea zvonul și tot felul de vorbe despre apropiata lui pierzanie, el își luă inima în dinți și se duse la Perennius căruia îi spuse așa: „Am auzit că vreți să mă condamnați la moarte. Ce mai așteptați? Ce să mai amînați, dacă vă stă în putere să faceți acest lucru chiar astăzi?” Cu toate acestea, Victorinus nu avu nimic de suferit din partea indiferent cui. A murit de moarte bună, deși fusese unul dintre acei care primiseră de la Marcus Antoninus cele mai multe ono-

ruri iar în privința calităților sufletești și a pregătirii sale în arta retorică nu se găsea al doilea ca el pe acea vreme. Este deajuns să citez două întâmplări edificatoare pentru a-i defini caracterul. Pe cînd era odată guvernator în Germania, a încercat, mai întii singur, la el acasă, să-l convingă pe locotenentul său de a renunța la luare de mită; cum nu s-a făcut ascultat, s-a urcat pe tribunal și, cerînd să se facă liniște prin intermediul crainicului, jură că el niciodată n-a luat, și că nici pe viitor nu va lua vreun dar de la cineva. Apoi ordonă ca și locotenentul său să jure la rîndul său. Acesta, nevoind să jure strîmb, a fost destituit din toate sarcinile ce le avea. Și mai tîrziu, pe vremea guvernării sale în Africa, în loc să recurgă la același procedeu cu unul din asesorii săi, care avea același nărav ca și locotenentul de odinioară, se mulțumi să-l trimită pe o corabie la Roma. Aceasta era firea extrem de bună a lui Victorinus [Exc. Val. 319 (p. 726) și Xiph. 273, 25—274, 4 R. St.].

12 Cleander, care, după moartea lui Perennius ajunsese la o mare putere, fusese vîndut împreună cu alți tovarăși de sclavie și adus la Roma ca să slujească ca hamal. Odată cu trecerea timpului, norocul îi surîse într-atît că deveni cubicularul lui Commodus și se căsătorii cu Damostratia, concubina împăratului. Izbuti să-l suprimpe pe Saoteros³⁰ din Nicomedia, care deținuse funcția de cubicular înaintea lui, deși și acesta se bucurase de o atare trecere, că obținuse de la Senat dreptul pentru locuitorii din Nicomedia să celebreze jocuri și să ridice un templu lui Commodus. Cleander, prin urmare, înălțat așa de sus de capriciile norocului, împărțea după bunul lui plac și vindea locurile în Senat, funcțiile înalte în cadrul armatei și a administrației, posturile de comandă militară, în fine, tot ceea ce se poate vinde. Mai mulți ambițioși au ajuns astfel senatori, după ce-au cheltuit tot ce aveau, ceea ce-l făcu pe Iulius Solon, un oarecare, să spună că după ce-a fost jupuit de tot ce avea, a fost... închis în Senat! Iată deci isprăvile lui Cleander, care nu se mulțumi doar cu atît. Într-un singur an numi douăzeci și cinci de consuli pentru anul în curs, ceea ce

nu s-a mai întîmplat în continuare³¹; printre aceștia s-a numărat și Severus, împăratul de mai tîrziu. Cleander lua bani de unde apuca. A fost unul dintre cei mai hrăpăreți cubiculari, iar banii îi folosea pentru a face tot felul de daruri lui Commodus și amantelor acestuia, dar și pentru a construi edificii, băi și alte lucrări de interes public și particular.

189 e.n. 13 Acest Cleander, înălțat pe creasta valului, căzu dintr-odată la rîndul lui și muri într-un chip nedemn. De data aceasta n-au mai fost soldații care l-au ucis, ci plebea. S-a întîmplat odată să fie mare lipsă de grîne și Dionysius Papirius³², care răspundea de aprovizionare, a înrăutățit dinadins situația, ca să atragă asupra lui Cleander ura romanilor și astfel să-l piardă, lăsînd să se înțeleagă că el era principala cauză a foametei, din cauza furțișagurilor ce le făcea³³. Și așa s-a întîmplat. Era pe timpul unor jocuri de circ. În momentul cînd trebuia să înceapă a șaptea cursă³⁴, o gloată de copii se năpusti în hippodrom. În fruntea lor alerga o fată înaltă și dezlănțuită, care întruchipa o zeiță, cum se va vedea îndată din cele ce-au urmat. Copiii se răspîndiră care încotro, țipînd cît îi ținea gura, iar publicul îi primea strigînd înjurii și protestînd vehement. În cele din urmă spectatorii se ridicară și, cu mare zarvă merseră să-l caute pe Commodus în cartierul Quintilius, unde locuia³⁵, strigînd tot felul de urări de bine pentru împărat și hulindu-l pe Cleander. Acesta trimise cîțiva soldați împotriva poporului, așa că unii au fost răniți și chiar uciși; tumultul totuși nu se potoli; dimpotrivă, dîndu-și seama de marele lor număr și de forța gărzilor pretoriene care-i sprijinea, răzvrățiții porniră cu și mai mare avînt. La apropierea lor de locuința lui Commodus, cum nimeni nu îndrăznea să-l pună la curent pe împărat cu ce se petrecea, Marcia, amanta lui Quadratus, îl înștiință de pericolul ce-l amenința. Iar Commodus, care era un fricos de prima mîină, se înspăimîntă atît de cumplit că ordonă de îndată ca Cleander și copilașul acestuia, care era crescut în imediata apropiere a lui Commodus, să fie uciși³⁶. Băiețelul a fost aruncat de pe un zid și s-a zdrobit de pămînt iar trupul lui Cleander, pe care pu-

seră stăpînire romanii, a fost tîrît și batjocorit, iar capul lui purtat în vîrfurile unei suliți prin tot orașul. Odată cu el au fost uciși mulți alții care avuseseră mare putere datorită lui [Xiph. 274, 4—275, 9 și Exc. Val. 320].

14 Commodus, pentru a se odihni de prea multele desfătări și distracții ce-l oboseau, ucidea, și astfel au pierit mulți cetățeni de seamă. Printre ei se numără și Iulianus³⁷, prefectul pretoriului, pe care Commodus îl strîngea în brațe, îl săruta față de toți și îl numea părintele său. Tot acum a pierit și Iulius Alexander³⁸, pentru că a ucis, călare, un leu, dintr-o singură lovitură de lance. Alexander, cînd a priceput că ucigașii îl încolțesc, îi omorî pe toți în cursul unei nopți și de asemenea, îi ucise pe toți acei emesieni, compatrioți de-ai săi, care-l urau. După aceea sări pe cal și se îndreptă în goană spre ținuturile unor barbari. Și ar fi scăpat poate, dacă, n-ar fi luat cu sine și pe un băiat, care era iubitul lui, căci era un călăreț cum rar întîlnești. Băiatul era mort de oboseală și Alexander n-a vrut să-l părăsească; cînd a fost prins, s-a sinucis și l-a omorît și pe băiat.

Și Dionysius, mai-marele peste serviciul aprovizionării cu grîne, și el a fost ucis de Commodus. Tot acum s-a răspîndit cea mai grea molimă din cîte știu eu³⁹. Zilnic mureau numai la Roma, destul de des, aproape două mii de oameni. Mulți alții cădeau victime agresiunii bandiților nu numai în capitală ci pe toată întinderea imperiului. Înarmați cu niște furculițe înmuiate într-o otravă ucigătoare, aceștia săvîrșeau nenumărate crime în schimbul unor sume de bani. Același lucru se practicase și pe vremea lui Domițian⁴⁰. Dar moartea acestor nefericiți nimeni nu o luă în seamă.

15 Față de toate bolile și calamitățile ce-i loveau, prezența lui Commodus era pentru romani un rău mai mare încă, dacă ținem seama, între altele, că s-au văzut siliți, printr-un ordin, să-i acorde și lui, stăpîniți de frică cum erau, toate cinstirile pe care le dăduseră odinioară tatălui lui, cu cele mai bune sentimente. 190 e.n.

Aşa s-a întâmplat că împăratul a poruncit ca oraşul Roma să se numească *Commodiana*, legiunile să fie denumite *commodiene* iar ziua în care s-au dat aceste decrete... tot *commodiana*⁴¹. El însuşi şi-a luat tot felul de *cognomina*, printre altele pe acela de *Hercules*. Roma la rîndul ei (căci i se suise la cap că era o colonie întemeiată de el) primi denumirile de *Nemuritoarea*, *Fericita*, *Colonia universală a pămîntului*. În cinstea lui *Commodos* a fost ridicată o statuie de aur

191 e.n. cu un taur şi o vacă, totul în greutate de o mie de livre⁴². Pînă la urmă s-a ajuns pînă acolo că şi lumile au primit, fără excepţie, numele purtate de *Commodus*,

192 e.n. aşa încît iată cum se înşirau: *Amazonius*⁴³, *Invictus*, *Felix*, *Pius*, *Lucius*, *Aelius*, *Aurelius*, *Commodus*, *Augustus*, *Hercules*, *Romanus*, *Exsuperatorius*. Avea într-adevăr obiceiul să-şi ia cînd pe unul, cînd pe altul din aceste nume. Prefera însă să-şi zică în orice împrejurare *Amazonius* şi *Exsuperatorius*, în ideea că este pur şi simplu învingătorul tuturor oamenilor⁴⁴. Pînă la asemenea excese ajunsese fiinţa aceasta monstruoasă! Se adresa Senatului folosind următoarea titulatură: „Împăratul *Caesar*, *Lucius*, *Aelius Aurelius Commodus*, *Augustus*, *Pius*, *Fortunatus*, *Sarmaticus*, *Maximus* (Cel mai Mare), *Germanicus*, *Britannicus*, *Pacificator* al Universului, *Invincibilul*, *Hercules Romanus*, *Mare Pontif*, în al optsprezecelea an al puterii tribunicii, *imperator* pentru a opta oară, consul pentru a şaptea, *Pater Patriae* adresează consulilor, pretorilor, tribunilor plebei, *Preafericitului Senat Commodian* un salut“. I s-au ridicat nenumărate statui cu atributele lui *Hercules*⁴⁵. S-a mai decretat ca perioada cît a domnit să fie numită „veacul de aur“ şi ca în fruntea tuturor actelor oficiale, indiferent de conţinut, să fie înscrise aceste cuvinte⁴⁶.

16 Prin urmare, acest împărat de aur, acest *Hercules*, acest zeu (căci i se dădea şi acest nume), avîntîndu-se aşa, deodată, după-masă, din cartierul mîrginaş unde locuia⁴⁷ spre Roma, organiză în decurs de două ore treizeci de curse de cai⁴⁸. Şi asta n-ar fi cea mai neînsemnată cauză pentru care banii îi lipseau. Îi plăcea să dăruiască — şi adesea distribuia poporului

cite o sută patruzeci de denari pe cap de locuitor⁴⁹ — dar cele mai multe cheltuieli mergeau pentru ce-am spus. Iată de ce, născocind tot felul de acuzații împotriva unor femei și bărbați, pe unii îi condamna la moarte iar altora le vindea iertarea în schimbul averii familiale⁵⁰. În sfârșit, de ziua sa de naștere ordonă ca noi, împreună cu soțiile și copiii noștri, să-i plătim (anual), ca un fel de premiții, câte doi denari de aur, iar senatorii tuturor celorlalte municipii, să-i plătească câte cinci. De pe urma acestor bani n-a realizat nimic bun, i-a cheltuit pe toți, ca un netrebnic ce era, pentru a cumpăra fiare și pentru gladiatori.

17 E adevărat că niciodată n-a condus în public carul⁵¹, fără doar, se poate, în timpul nopților fără lună, deși dorea din tot sufletul să fie văzut cum conduce. Un sentiment de rușine îl oprea totuși să apară în ochii oamenilor. Pe domeniile sale particulare practica însă mereu acest exercițiu, îmbrăcat în costumul verzilor⁵². Tot acasă la el se ocupa cu uciderea fiarelor sălbatice dar, spre deosebire de alergări, omora fiare și în circ, unde asista publicul. O altă îndeletnicire care-i plăcea nespuse era lupta cu gladiatorii⁵³ — împinsă pînă acolo încît, la el acasă, nu se lăsa pînă nu omora pe cîte unul (alte dăți, cu ajutorul unui brici, pretinzînd că vrea să taie părul cîte unuia, îi tăia sau nasul, sau o ureche, sau cine știe ce altceva). Apărea întotdeauna în lume încins cu o sabie și avînd pe haine pete de sînge uman. Înainte de a merge la circ, se îmbrăca cu o cămașă cu mîneci de mătase albă, brodată cu aur (tot în acest costum ne primea și pe noi cînd veneam să-l salutăm) și, în clipa cînd își făcea intrarea, îmbrăca o tunică muiată în purpură, o chlamidă tot roșie, după moda greacă, iar pe cap își punea o coroană de aur, bătută în nestemate din India. În mîină ținea un caduceu, asemenea lui Mercur. Cît despre pielea de leu și măciucă⁵⁴, erau purtate pe străzi înaintea lui. La circ, fie că era de față, fie că nu, aceste obiecte erau depuse pe o estradă aurită. Cînd venea, își făcea intrarea îmbrăcat ca zeul Mercur și, după ce-și scotea celelalte veșminte, trecea la treabă, rămî-nînd numai în tunică, fără încălțăminte.

192 e.n.

18 În prima zi (a jocurilor) ucise singur o sută de urși, prin lovituri de săgeată, din balconul de sus care înconjură circular⁵⁵. Întreaga construcție era împărțită în niște țarcuri diametral opuse, deasupra cărora se afla un drum circular. Aceste țarcuri se divideau în așa fel încât, animalele, îngrămădite în patru compartimente, să poată fi ochite cât mai ușor. Pe la mijlocul vânătorii, obosit, împăratul bea dintr-o cupă în formă de măciucă vin dulce și rece, pe care i-l aducea o femeie⁵⁶. În acel moment publicul spectator și noi toți, deodată, trebuia să strigăm: „să trăiești“!, așa cum se obișnuiește să strigi la banchete. Nimeni să nu-și închipuie că scriind asemenea lucruri înjosesc nobila misiune a istoriei. Dacă ar fi așa, nici nu le-aș povesti. Cum însă este vorba despre ceea ce săvârșea un împărat, iar eu am fost de față și toate acestea le-am văzut pe fiecare în parte, le-am auzit și am discutat despre ele, consider că drept este să nu ascund nimic din ce s-a petrecut și, întocmai ca oricare altul din evenimentele mari și deosebit de importante, să le transmit amintirii generațiilor viitoare. De altfel, și pentru toate celelalte câte s-au întâmplat pe vremea mea voi deveni mult mai minuțios atît în expunerea faptelor cît și în modul lor de prezentare, ținînd seama că am participat direct la ele și pentru că nu vād pe altcineva, printre cei în stare să redacteze o lucrare istorică de valoare, așa de bine informat cum sînt eu⁵⁷.

19 În acea primă zi iată deci cam ce s-a întâmplat. În zilele următoare, coborînd din balconul circular în arenă, doborî toate animalele cîte se apropiau de el, unele, special aduse, altele, introduse în cuști: apoi ucise un tigr, un hipopotam și un elefant. Odată terminată această demonstrație plecă, dar, după ce luă masa, reveni în arenă ca să lupte ca gladiator. Se antrena în acest gen de lupte și purta armele așa numiților *secutores*⁵⁸, ținînd scutul în mîna dreaptă și sabia de lemn în stînga, foarte mîndru de faptul că era stîngaci. Ca adversar avea de obicei un atlet sau un gladiator care ținea în mînă o tulpină de trestie, adversar fie chemat la luptă chiar de el, fie ales de

public, căci se supunea și în această privință, și în altele, la toate regulile jocurilor de gladiatori, întocmai ca toți ceilalți. Cu o singură deosebire. Gladiatorii veneau în amfiteatru pentru o răsplată bănească mai mult decît modestă⁵⁹, în vreme ce Commodus căpăta două sute cincizeci de mii de denari, scoși din fondurile destinate plății gladiatorilor. Alături de el, în vreme ce lupta, stăteau Aemilius Laetus, prefectul pretoriului și Eiectus, cubicularul lui, pe care, după aceste închipuite lupte și victorii, neapărat ciștigăte, îi îmbrățișa așa cum era, prin deschizăturile coifului. Odată terminat acest simulacru, începeau să lupte și ceilalți gladiatori. În prima zi împăratul însuși a luat loo în partea de jos a amfiteatrului, îmbrăcat într-un costum care-l înfățișa ca zeul Mercur și ținînd în mîină un caduceu de aur⁶⁰; așezat pe un pedestal din același metal, hotărî perechile (de luptători), ceea ce ni s-a părut a fi un adevărat semn. După aceea, se sui la locul unde stătea de obicei și asistă de acolo, alături de noi, la restul spectacolului. Cum unii gladiatori nu se îndurau să omoare, porunci să fie legați doi cîte doi și toate perechile să lupte concomitent. În acest fel cei legați fură nevoiți să lupte unul împotriva celuilalt, dar mai uciseră la strîmtoare și pe cîțiva din cei care n-aveau nimic de-aface cu ei, niște nefericiți care ajunseseră printre ei, împinși de mulțime.

20 Asemenea reprezentații s-au ținut lanț timp de paisprezece zile. Cînd împăratul lupta în arenă, noi, senatorii, eram obligați împreună cu cei din ordinul cavalerilor să mergem regulat la spectacol. Numai bătrînul Claudius Pompeianus nu s-a arătat nici-odată⁶¹, deși își trimitea fiii. El personal n-a venit nici o singură dată, preferînd condamnarea la moarte din acest motiv decît să-l vadă pe împărat, fiul lui Marcus, săvîrșind asemenea orori. În afară de alte aclamații obișnuite, ni se dădea ordin să strigăm, fără oprire: „Tu ești stăpînul, tu ești cel dintîi, tu, cel mai fericit dintre oameni! Învîngător ești și mereu vei învinge, Amazonius, învîngător ești!“ Dintre cei care făceau parte din poporul de rînd, mulți nici nu mai

frecventau amfiteatrul unii, după ce aruncau o privire, plecau grabnic, rușinându-se în fața celor ce se petreceau, dar în parte, și de frică, din cauza unui zvon cum că împăratul avea de gând să tragă cu arcul cu săgeți în public⁶² întocmai cum Hercules trăsesse în păsările din Stymphalia. Lumea credea în acest zvon deoarece, o dată, Commodus adunându-i pe toți cei din oraș loviți de paralizie sau accidentați la picioare, cine știe cum, le porunci să-și lege în jurul genunchilor banderole în formă de șarpe și, după ce le-a înmînat niște bureți pe care urmau să-i arunce împotriva lui în chip de pietre, i-a omorît cu lovituri de măciucă, închipuindu-și că sînt giganți⁶³ [Xiph. 278, 4—279, 26 R. St. și Exc. Val. 325, 326].

21 Și această spaimă intrase în noi toți, senatori și oameni de rînd. Mai mult chiar, împăratul avusese față de noi, senatorii, un gest care trăda aceeași nebulie, de unde puteam deduce că sfîrșitul nostru nu-i departe. După ce-a omorît un struț și i-a tăiat capul, a înaintat spre locul unde eram noi așezați, ținînd capul în mîna stîngă și în dreapta sabia. Fără să rostească un cuvînt, își agita capul și își mișca buzele, vrînd prin aceasta să ne arate că ar putea proceda la fel și cu noi. Unii senatori, văzînd scena, nu s-au putut opri să nu rîdă (în fața ridicolului, rîsul era mai tare decît îngrijorarea) și poate ar fi pățit-o, dacă mie nu mi-ar fi dat în gînd să mestec frunze de laur, pe care le aveam în coroană⁶⁴, și să-i conving și pe cei din jurul meu să facă la fel, așa încît mișcarea continuă a buzelor să mascheze rîsul care ne pufnea. Aflați în această situație critică, Commodus a încercat totuși să ne liniștească, căci — pregătindu-se să lupte din nou, însă ca gladiator — ne-a rugat să venim la teatru în haina ordinului ecvestru și în bluze simple⁶⁵, ținută pe care nicicînd n-am avut-o mergînd la teatru, fără doar după decesul împăratului. În plus, în ultima zi a reprezentațiilor, coiful lui Commodus a fost scos pe acele porți pe unde sînt transportate cadavrele celor căzuți în arenă⁶⁶. Aceste coincidențe dădură de gîndit tuturor că oricum împăratul avea să părăsească această lume.

22 Și într-adevăr, n-a trecut mult și a murit, sau mai bine zis, a fost asasinat. Laetus⁶⁷ și Eclectus, nemai putînd suferi modul lui de viață și, peste toate, profund îngrijorați (căci ajunseseră să-i amenințe și pe ei, fiindcă încercau să-l mai potolească) începură să urzească un complot împotriva lui. Lui Commodus îi intrase în cap să-i suprima pe amîndoi consulii, pe Erucius Clarus și pe Sossius Falco, și, la calendele lui ianuarie, să-și facă apariția pornind din locul unde trăiesc și sînt formați gladiatorii, în calitate de consul și de *secutor*. Nimeni să nu bănuiască că nu spun adevărul, căci acest împărat, după ce înlătură capul Colosului pentru a-l înlocui cu al său⁶⁸, apoi, după ce-l înzestră cu o măciucă și așeză alături de el un leu de bronz, ca să-i dea aspectul unui monument care-l înfățișează pe Hercules, săpă o inscripție purtînd, afară de titlurile mai sus citate, și cele ce urmează: „Primul luptător dintre *secutores* care, stîngaci fiind, a învins, singur, pe cît se crede, douăsprezece mii de oameni“. Din cauza acestor semne de nebunie, Laetus și Eclectus se hotărîră să treacă la acțiune, și intențiile lor le comunicară și Marciei⁶⁹. Iată că a sosit și ultima zi a anului. Noaptea, pe cînd toți oamenii petreceau, fiind zi de sărbătoare, i-au strecurat, prin intermediul Marciei, otravă în carnea de vită pe care o mîncea. Vinul însă, și băile ce le făcea atît de des, l-au împiedecat totuși să moară. Cum începu să vomaze, și-a închipuit că e ceva necurat la mijloc și a început să amenințe. În această situație, conjurații trimiseră pe un atlet oarecare, numit Narcissus, și cu ajutorul acestuia îl strangulară cînd se afla în baie. Iată cum a fost sfîrșitul lui Commodus, după o domnie de doisprezece ani, nouă luni și paisprezece zile. A trăit treizeci și unu de ani și patru luni. Odată cu el imperiul încetă să mai aparțină casei adevăraților Aurelii [Xiph. 279,26—280, 24 R. St.].

23 Moartea lui Commodus a fost urmată de războaie și de răscoale foarte grave. Eu am redactat istoria acestor întîmplări în urma unei cauze pe care o mărturisesc. Am publicat o carte, scrisă de mine, des-

pre vise și profetii, cu ajutorul cărora Severus⁷⁰ nutri speranța că va putea ajunge la imperiu. După ce-a citit-o, Severus, căruia i-am trimis cartea, mi-a răspuns, apreciind-o foarte mult, în niște termeni măgulitori. Scrisoarea lui Severus am primit-o spre seară. Când m-am culcat, am adormit și demonul meu bun, în somn, m-a îndemnat să m-apuc să scriu istorie. Și așa m-am așternut la lucru și am scris istoria timpului în care trăiesc. Cum lucrarea a plăcut tuturor, în-deosebi lui Severus, m-am gândit că ar fi potrivit să scriu de asemenea și istoria tuturor celorlalte evenimente privitoare la poporul roman. Iată deci cum s-a făcut c-am hotărât să nu las deoparte această primă lucrare a mea ci să o înserez în această *Istorie romană*, în scopul de a lăsa în urma mea, în corpul unei singure opere istorice, tot ceea ce s-a petrecut, de la origini și pînă în momentul cînd va hotărî Soarta. Această zeiță, care m-a încurajat să scriu istoria atunci cînd nu eram încă sigur de mine și îmi era teamă să mă angajez într-o asemenea muncă, care îmi ridică moralul trimițîndu-mi vise cînd șovăiam sub povara greutăților ce se iveau și îmi dădea măgulitoare speranțe asupra viitorului, care avea să fie îngăduitoare cu opera mea, sortită să nu se ofilească, ei bine, pe cît se pare, ea mi-a fost cel mai bun sfetnic în tot cursul vieții, și iată pentru ce o venerez. Am petrecut zece ani ca să adun materialul necesar pentru redactarea istoriei romane de la origini pînă pe vremea lui Severus și încă alți doisprezece pentru redactare. Ce va mai urma, va fi scris pe măsura desfășurării evenimentelor⁷¹.

24 Înaintea morții lui Commodus iată semnele care s-au ivit, vulturi numeroși se rotiră de-asupra Capitoliului scoțînd sunete care nu prevesteau nimic pașnic; a fost auzită și o bufniță. Un incendiu izbucnit în miez de noapte de la o casă care a luat foc, a cuprins Templul Păcii și a mistuit depozitele de mărfuri egiptene și arabe. Apoi, continuînd să se întindă, ajunsese pînă la palatul imperial unde produse mari pagube, așa că documentele oficiale de stat au fost aproape în între-

gime distruse. Această împrejurare nefericită era o dovadă limpede că răul nu se va opri la Roma, ci se va extinde peste tot universul stăpînit de ea. Pojarul n-a putut fi stins de mîină omenească, deși o mulțime de cetățeni și de soldați au cărat apă iar Commodus însuși s-a grăbit să vină la fața locului din cartierul mărginaș unde locuia. Cînd însă incendiul a nimicit toate (clădirile) pe care le cuprinsese, s-a oprit, din lipsă de altceva [Xiph. 280, 24—282, 8 R. St.].

193 e.n. 1 Pertinax¹ făcea parte dintre oamenii de bine. Dar nu domni decît puțin, căci în curînd a fost asasinat de soldați. Înainte ca cele petrecute lui Commodus să fie date în vileag, Eclectus și Laetus au venit să-l întîlnească și i-au dezvăluit ce s-a întîmplat. Ținînd seama de virtuțile și de renumele de care se bucura Pertinax, nu s-au sfiit să-l aleagă pe el ca împărat. După întrevederea avută cu ei și ascultînd cele ce aveau de spus, el trimise pe cel mai credincios dintre oamenii săi ca să vadă corpul neînsuflețit al lui Commodus. Cînd fapta a fost confirmată, abia atunci Pertinax s-a dus în mare secret în tabăra pretorienilor, ceea ce a părut soldaților ceva cu totul neobișnuit, dar datorită prezenței lui Laetus și făgăduielilor noului împărat (care promitea trei mii de denari pentru fiecare militar) lucrurile s-au desfășurat cu bine. Și soldații cu siguranță că ar fi stat liniștiți dacă, la sfîrșitul cuvîntării sale, Pertinax nu li s-ar fi adresat cu aceste cuvinte: „Multe, tovarăși de arme, multe din cele ce le trăim nu sînt cum ar trebui să fie; dar, printre altele, cu ajutorul vostru, vom încerca să le îndreptăm“¹. Aceste cuvinte făcură ca în sufletul lor să incolțească bănuiala că toate avantajele pe care le dețineau de la Commodus împotriva uzanțelor aveau să le piardă. Cu toată nemulțumirea, tăcură, ținîndu-și în frîu mînia². La ieșirea din tabără noul împărat veni la Senat, deși se lăsase noaptea. După ce ne-a salutat, pe fiecare cum s-a putut, din cauza aglomerației și a înghesuiei care ne împiedica să ajungem pînă la el, pronunță aceste cuvinte improvizate: „Am fost numit împărat de către soldați, dar n-am nevoie de putere. Renunț la ea chiar de astăzi, atît din cauza vîrstei mele înaintate³, a infirmităților mele cît și din cauza proastei stări a lucrurilor.“ Acest discurs îi atrase însă sincerele noastre laude și l-am ales cu adevărat ca împărat, căci era de o rară bunătate sufletească și încă verde la trup, afară de unele mici neazuri cu picioarele.

2 Iată deci cum a fost ales Pertinax împărat iar Commodus declarat dușman public, în mijlocul unor insulte înfiorătoare, pe care atît Senatul cît și poporul le strigau la adresa fostului împărat⁴. Oamenii voiau chiar să-i tîrască corpul pe străzi și să-l sfîșie în bucăți, așa cum făcuseră și cu statuile lui. Pertinax însă, pretinzînd că trupul celui ucis fusese deja îngropat, renunțară să-i insulte cadavrul. În schimb, n-a existat imprecuație și blestem care să nu fi fost rostit. Pe Commodus nimeni nu-l mai numea împărat, ci „calamitate“, „tiran“, adăugînd, în batjocură: „gladiatorul“, „vizitiul“, „stîngaciul“, „omul cu hernie“⁵. Mulțimea striga senatorilor, îndeosebi către aceia asupra cărora planau amenințările înfricoșătoare ale lui Commodus: „Este bine, este bine, ești salvat, ai învins!“ . Toate aclamațiile scandate pe care publicul obișnuia să le strige în cinstea lui Commodus la teatru erau acum strigate cu un alt înțeles, cu un substrat batjocoritor. Oamenii se simțeau scăpați de Commodus și n-aveau încă a se teme de un alt împărat, așa că deocamdată, în acest timp, se bucurau că sînt liberi și, mulțumită sentimentului de siguranță ce-l aveau, îndrăzneau să se exprime fără frică. Căci nu le ajungea eliberarea de temeri, ci în valul de curaj ce-i cuprindea simțeau și nevoia să insulte. Atît de mare era deosebirea între părerile tuturor asupra lui Pertinax și asupra lui Commodus încît, oei la urechea cărora ajungea zvonul despre moartea lui Commodus, bănuiau că nu era vorba decît despre o înșelătorie plăsmuită de Commodus în scopul de a-i pune la încercare. Iată cum s-a făcut că mulți guvernatori ai unor provincii i-au aruncat în lanțuri pe cei care le aduceau vestea, nu fiindcă în sufletul lor n-ar fi dorit ca știrea să fie adevărată, dar fiindcă se temeau mai mult de ce-i aștepta, dacă ar fi dat crezare morții lui Commodus, decît dacă s-ar fi grăbit să treacă de partea lui Pertinax. Așa că toată lumea se simțea mai în siguranță adoptînd această atitudine, în vreme ce nimeni nu avea un simțămînt de nevinovăție față de Pertinax, chiar dacă nu era cazul [Xiph. 282, 15—283, 29 R. St. și Exc. Val. 328, p. 729].

3 Pertinax era ligur, originar din Alba Pompeia. Născut dintr-un părinte de obîrșie modestă, învățase atîta carte cît era necesară ca să-și facă un rost în viață. Această brumă de învățătură îl ajută să vină în contact cu Claudius Pompeianus și prin bunăvoința acestuia obține un post de tribun militar în cavalerie. De aici ascensiunea lui a fost atît de rapidă încît în cele din urmă s-a pomenit a fi împăratul lui Pompeianus! Pe vremea lui Pertinax l-am văzut și eu pentru prima și ultima dată pe Pompeianus în Senat. Sub Commodus își petrecea cea mai mare parte a timpului la țară, venind extrem de rar la oraș, sub motiv că este prea bătrîn și că nu mai vede. Înainte vreme niciodată, cînd eram eu de față, n-a apărut în Senat. Cu toate acestea, după moartea lui Pertinax, se îmbolnăvi din nou, căci sub acest împărat vedea, se simțea foarte bine și își îndeplinea îndatoririle de senator. Pertinax, între alte dovezi de înaltă stimă, îl așeza în Senat alături de el pe aceeași bancă. Aceeași favoare o acorda și lui Acilius Glabrio, care și el pe acea vreme auzea și vedea. Împăratul îi onora în gradul cel mai înalt pe acești doi bătrîni iar față de noi, ceilalți senatori, se purta cum nu se poate mai frumos. Era extrem de politicoasă, se arăta întotdeauna gata să asculte orice cerere și răspundea cu omenie la cele care i se păreau îndreptățite. Ne invita la masă, oferind bucate fără pretenții, și cînd nu ne chema, ne trimitea la fiecare cîte un dar, chiar dacă nu erau obiecte de preț. Acest obicei îi făcea să rîdă pe oamenii bogați și cu nasul pe sus. Noi însă, cei pentru care virtutea era mai presus de orice manifestare a desfrîului, noi îl lăudam din toată inima [Xiph. 283, 29—284, 12 R. St. și Exc. Val. 327, p. 729].

4 Pe cînd era încă în Brittania, după marea răscoală pe care-a potolit-o, atrăgîndu-și bine meritate laude din partea tuturor, un cal de curse, pe nume Pertinax, obține o victorie la Roma. Acest cal aparținea verzilor și era foarte iubit de Commodus. Cei din partida care susțineau calul strigau cît îi țineau gura și spuneau: „Iată, este Pertinax!” iar cei din cealaltă partidă, ca unii care nu-l puteau suferi pe Commodus, înălțau și

ei strigăte, rar animați de o altă dorință, referindu-se nu la cal, ci la om: „Măcar de-ar fi el“. Ceva mai târziu, Commodus trimise după acest cal scos din competiție din cauza vârstei înaintate, aflat acum la țară, și îl aduse pe hippodrom gătit cu o piele aurită, ce-i fusese aruncată pe spate, și avînd copitele aurite. Spectatorii, care nu se așteptau să-l mai vadă, strigară din nou cu însuflețire: „Iată-l pe Pertinax“. Aceste cuvinte erau în sine un fel de previziune, rostite fiind la ultima cursă a jocurilor celebrate în circ în acel an, cînd de îndată puterea și trecu în mîna lui Pertinax. S-a mai vorbit în același fel și despre măciuca pe care Commodus, tot în ultima zi a jocurilor, pe cînd se pregătea să combată ca gladiator, a înmînat-o lui Pertinax.

5 Iată dar cum a fost înălțat împărat Pertinax. În afară de celelalte nume obișnuite care se acordă împăraților, a mai primit unul în plus, prin care i se recunoștea bunăvoința de a deveni cît mai popular: *Princeps Senatus*, în vechiul înțeles al cuvîntului⁶. De îndată, tot ceea ce mai înainte vreme fusese apă tulbure și neorînduială, reintra în normal, căci toate serviciile publice care țineau de împărat arătară umanitate, bunăvoință, gospodărire exemplară, grijă deosebit de atentă pentru serviciile publice. Între alte măsuri de la care te puteai aștepta de la un împărat așa de bun, Pertinax reabilită memoria aceluia pe nedrept condamnați la moarte și, mai mult chiar, jură că el niciodată nu va condamna pe cineva la pedeapsa capitală. De îndată, plîngînd și manifestîndu-și bucuria în același timp, unii începură să strige pe nume pe rudele lor, alții pe prietenii lor (căci înainte vreme așa ceva nu era îngăduit), iar ceva mai târziu, dezgropîndu-și morții, unele cadavre rămase aproape întregi, altele însă găsite în bucăți, după cum fusese execuția sau după cît timp trecuse, îi scoteau cu deosebită pietate și îi mutau în mormintele strămoșești.

Starea tezaurului imperial era atît de jalnică încît în tezaur n-au fost găsite decît douăzeci de mii de denari⁷. Așa că Pertinax abia de-a putut face față cu banii scoși din vînzarea statuilor și a armelor, a cailor,

a mobilelor și a sclavilor iubiți ai lui Commodus la plata sumelor făgăduite pretorienilor și la plata a câte o sută de denari de cap de locuitor. Absolut tot ceea ce Commodus cumpărase pentru a-și satisface nevoile de lux, pentru luptele de gladiatori ce le susținea și pentru cursele sale de cai, totul a fost scos la mezat, majoritatea pentru a fi vândute, dar și cu scopul de a se face o demonstrație despre felul de viață al fostului împărat și despre preocupările sale, cât și cu scopul de a fi cunoscuți cumpărătorii⁹ [Xiph. 284, 12—285, 19 R. St.].

6 Cît despre Laetus, îl ridică în slăvi pe Pertinax și îl ocără pe Commodus. Cum niște barbari primiseră de la acesta din urmă o mare sumă de bani în aur, numai ca să stea liniștiți⁹, îi rechemă (căci delegația lor se afla încă pe drum) și le ceru banii înapoi, justificînd astfel gestul: „Spuneți la cei de la voi de-acasă că acum împărat este Pertinax“, deoarece barbarii îi cunoșteau prea bine numele după cîte au avut de tras atunci cînd el pornise cu război împotriva lor, sub Marcus Antoninus. Laetus mai făcu ceva asemănător, pentru a discredita memoria lui Commodus. Descoperind niște scamatori plini de murdărie și niște bufoni, figuri mai mult decît triste, al căror nume și mod de viață stîrneau numai dezgust, dar îmbogățiți peste măsură de către Commodus care le admira obrăznicia și dezmățul, îi scoase la vînzare unde au fost strigate numele lor și mulțimea scamatoriilor ce știau să facă. Spectacolul stîrni hohote de rîs dar și sentimente de indignare și tristețe¹⁰. Unii dintre acești ticăloși posedau bogății imense, pentru procurarea cărora fostul împărat ucisese multă lume, printre care și senatori. Din păcate, Laetus nu rămase pînă la capăt credincios lui Pertinax, sau mai bine zis, nu i-a rămas credincios pentru mult timp. Neputînd obține de la împărat tot ce dorea, îi ațîță pe soldați împotriva lui, cum am să povestesc de îndată [Xiph. 285, 1—286, 3 R. St. și Exc. Val. 329 (p. 730), 330.]

7 Pertinax încredință prefectura Romei lui Flavius Sulpicianus, care era socrul său, om de altfel pe de-a-n-tregul demn de a primi o asemenea cinste¹¹. A refuzat

însă categoric să primească numele de *Augusta* pentru soția sa, și de *Caesar* pentru fiul lor, deși un decret în acest sens și fusese votat. Motivul acestui refuz a fost, eventual, simțămîntul că încă nu este sigur pe putere, sau, poate, pentru că n-a vrut să pîngărească numele de *Augusta* acordat unei femei ale cărei moravuri lăsau de dorit¹². Cît despre fiul lor, încă minor, n-a vrut ca acesta, înainte de a-și desăvîrși educația, să-și deformeze caracterul prin îngîmfare și speranțele ce-și putea face în calitate de posesor al numelui de *Caesar*. În loc să-l crească în palatul imperial, după ce renunță în favoarea copiilor săi, chiar din prima zi cînd deveni împărat¹³, la toate posesiunile sale (căci mai avea și o fiică), el porunci ca ambii copii să meargă la bunicul lor, în casa căruia îi vedea, pe cît îi stătea în putință, purtîndu-se cu ei ca un tată, și nu ca un împărat.

8 Soldații, nemai avînd libertatea de a se deda la jafuri, nici caesarienii pe aceea de a face abuzuri, au început să-l urască cu patimă pe împărat. Caesarienii, neînarmați, nu au încercat nici o mișcare împotriva lui în vreme ce pretorienii, în frunte cu Laetus, au pus la cale un complot¹⁴. Mai întii s-au gîndit să-l aleagă ca împărat pe consulul Falco¹⁵, ținînd seama de originea sa nobilă și de bogățiile ce le avea. Planul era să-l introducă în tabăra lor în vreme ce Pertinax urma să se afle pe mare, pentru a supraveghea aprovizionarea cu grîne. Pus la curent cu ce se pregătea, Pertinax se întoarse în mare grabă la Roma unde, ducîndu-se în Senat, rosti următoarele cuvinte: „Nu se cuvine să nu știți, Senatori, că deși în tezaur n-am găsit decît douăzeci și cinci de mii de denari¹⁶, am împărțit soldaților aceleași sume de bani pe care le-au dăruit atît Marcus cît și Lucius¹⁷, care au găsit în tezaur de la predecesori șaiszeci și șapte de mii cinci sute de denari. Dar vinovați de această cumplită lipsă sînt acești minunați Caesarieni!“. Pertinax nu spunea tocmai adevărul cînd mărturisea că dăruise soldaților aceleași sume ca cele împărțite de Lucius și de Marcus (căci primul, într-adevăr, le dăruise pînă la cinci mii de denari iar al doilea pînă la trei mii); soldații

și caesarienii care se aflau de față în Senat — și erau destui — se înfuriară și începură să protesteze înfricoșetor. Tocmai ne pregăteam să votăm împotriva lui Falco [după ce și fusese declarat dușman public] când Pertinax, ridicându-se, strigă: „Sub domnia mea să nu se întâmple ca vreun senator să fie ucis!”¹⁸. Și astfel Falco scăpă cu viață.

9 Laetus, profitînd de condamnarea viguroasă a încercării lui Falco, ucise numeroși soldați, lăsînd să se înțeleagă că o făcea la ordinul împăratului¹⁹. Ceilalți, dîndu-și seama ce-i aștepta și temîndu-se ca să nu le vină și lor rîndul, s-au răscolat. Două sute din cei mai îndrăzneți²⁰ au năvălit spre palatul imperial, cu săbiile scoase. Pertinax nu află de atacul lor decît atunci cînd ajunseră tocmai sus și cînd soția lui alergă într-un suflet să-l înștiințeze de ce se petrece. Pus la curent cu situația, a făcut o faptă pe care poți s-o numești sau generoasă, sau nesăbuită, sau cum vrei să-i spunei. În loc să-i omoare pe cei ce-l atacau, cum ar fi putut s-o facă, și încă cu cea mai mare ușurință, (căci era păzit de garda de noapte și de un detașament de cavalerie, iar în palat se aflau încă destui oameni în jurul lui) sau cel puțin, în loc să se ascundă sau să fugă după ce ar fi închis porțile palatului și ușile din mijloc, n-a făcut nimic din toate acestea²¹. Sperînd să-i impresioneze prin simpla sa prezență și să-i convingă prin cuvintele ce avea să le spună²², îi întîmpină cînd se și aflau în camerile în care locuia. Cum nici un camarad de arme nu încercă să-i oprească și cum portarii, cît și ceilalți Caesarieni, nu închiseseră nici o ușă, totul era vrainște.

10 La vederea împăratului toți soldații, cu excepția unuia singur, fură cuprinși de profund respect. Coborîră ochii în jos și își băgară săbiile în teacă. Cînd însă acel singur om²³ se năpusti spre Pertinax, spunînd: „Iată o sabie pe care soldații ți-o trimit!” și îl lovi cu sete, atunci și ceilalți nu se mai stăpîniră ci îl sfîrtecară pe împăratul lor, cît și pe Eclectus. Acesta singur nu-l părăsi pe Pertinax. Îl apără atît cît i-a stat în putere și cu atîta îndîrjire, că și răni pe cîțiva agresori. Iată de ce, eu personal, care și mai înainte

I-am considerat pe Eclectus un om de ispravă, cu acest prilej mi-a încolțit în suflet pentru el un sentiment de vie admirație. Soldații, după ce i-au tăiat capul lui Pertinax, îl înfipseră în vârful unei lănci, grozav de mândri de crima înfăptuită. Așa s-a sfârșit din viață Pertinax²⁴, plătind încercarea de a introduce în scurt timp reforme sănătoase²⁵. Nu și-a dat seama, deși era un om cu multă experiență, că este imposibil să îndrepti lucrurile strâmbe și corupția fără să te expui la primejdii și că, în primul rînd, față de indiferent ce altceva, orînduirea de stat pentru a fi modificată cere și timp, și răbdare înțeleaptă. A trăit șaizeci și șapte de ani fără patru luni și trei zile. A domnit doar șaizeci și șapte de zile [Xiph. 286, 15—288, 4 R. St. și Exc. Val. 331; Exc. Vat. 126].

11 De îndată ce s-a răspîndit vestea morții lui Pertinax, unii alergară să se ascundă la ei acasă, alții în casele soldaților, toți însă căutau să-și scape viața. Numai Sulpicianus²⁶, (care fusese trimis să restabilească ordinea), numai el rămase în tabără, și făcu tot posibilul să se aleagă împărat. Între timp însă, Didius Iulianus²⁷, fire hrăpăreață și cheltuitor pînă la risipă, totdeauna dornic de a profita de orice nouă ocazie s-ar fi ivit (din acest motiv și fusese exilat de către Commodus în orașul din care se trăgea, și anume Mediolanum), prin urmare, acesta, de îndată ce auzi de moartea lui Pertinax se și înfățișă în mare grabă în fața taberei pretorienilor și, stînd în picioare în fața porților zidului de întăritură, îi invită pe soldați să-i dea lui imperiul roman²⁸. Și atunci se petrecu cel mai urît și mai nedemn lucru pentru Roma. Întocmai ca la piață, unde se ține o licitație, Roma însăși și imperiul ei au fost scoase la mezat. Cei care vindeau erau ucigașii împăratului lor iar cumpărătorii, Sulpicianus și Iulianus, se licitau unul pe altul, unul rămas înăuntru iar celălalt afară. În scurt timp ofertele urcară pînă la cinci mii de denari pentru fiecare soldat, datorită celor care duceau veștile spunînd, de pildă, lui Iulianus: „Sulpicianus dă atît, cît dai tu mai mult?” și lui Sulpicianus: „Iulianus ne promite atît, cît poți făgădui tu? Și Sulpicianus ar fi învins cu siguranță, aflat

înăuntru cum era și deținând prefectura orașului, mai ales că el numise primul cifra de cinci mii de denari, dacă Iulianus n-ar fi supralicitat în foarte scurt timp, și nu treptat, oferind dintr-odată o mie două sute cincizeci de denari, ofertă strigată cu voce mare și indicată prin ridicarea degetelor de la mâini. Înduplecați de această supralicitare și, totodată temindu-se ca Pertinax să nu fie răzbunat de Sulpicianus, așa cum Iulianus căuta să le bage în cap, soldații îl primiră în tabără și îl proclamară împărat²⁹ [Xiph, 288, 13—289, 12 R. St. și Exc. Val. 332 (p. 730).]

12 În aceste împrejurări Iulianus, spre seară, se grăbi să se îndrepte spre For și Senat, însoțit de nenumărați pretorienii și de stegari, ca și cum ducea acești soldați în linie de bătaie, la atac, cu scopul ca să ne intimideze atât pe noi, cât și Adunarea Poporului, pentru a ne face să trecem de partea lui. Soldații, între alte nume prin care-l preamăreau, îl chemau și cu acela de Commodus³⁰. Noi, când am aflat în sfârșit cele întâmplate, fiecare fiind oarecum prevenit, ne-am temut de Iulianus și de soldați, mai ales cei dintre noi care avusesem ceva de-a face cu Pertinax... (adevărul este că și eu făceam parte din numărul acestora, mai ales că, printre alte funcții cu care fusesem onorat, o îndeplinisem și pe aceea de pretor desemnat și, pentru că, de nenumărate ori, apărînd în calitate de avocat anumite persoane, am dat pe față tot felul de nedreptăți săvîrșite de Iulianus). Cu toate acestea (căci aveam impresia că pentru noi nu există siguranță dacă am fi stat în casă, ca să nu dăm de bănuț i-am ieșit în întîmpinare, nu fără a ne fi luat baia obișnuită, ci chiar după ce-am și cinat. Am intrat în Senat făcîndu-ne cu greu loc în înghesuiala de soldați și l-am ascultat pe Iulianus ținînd un discurs pe măsura lui, între altele spunînd și următoarele: „Văd că aveți nevoie de un conducător iar eu, mai mult decît nimeni altul sînt cel mai potrivit să preiau conducerea. Aș dori să vă înșir toate însușirile cu care sînt înzestrat, dacă voi nu le-ați cunoaște și dacă nu m-ați fi și pus la încercare. Iată de ce n-am considerat necesar să

aduc cu mine un mare număr de soldați, ci am venit spre voi singur, pentru a obține investitura puterii ce mi-a fost dată de soldați³¹. „Vin singur“, zicea el, când în realitate era însoțit de un mare număr de soldați care nu l-au părăsit nici în Senat. Făcea apel la ceea ce știam noi prea bine despre viața lui care ne stârnea numai sentimente de ură și teamă.

13 Iulianus, după ce a obținut astfel confirmarea lui ca împărat printr-un decret al Senatului, se instalează în palat unde găsi masa de seară pregătită pentru Pertinax, prilej pentru el de a face mare haz. Apoi trimise să i se aducă din pământ din iarbă verde, de unde s-ar fi putut găsi, tot ce era mai scump în materie de mâncare și se îndopă pînă nu mai putu, în timp ce cadavrul zăcea încă neîngropat în camerele palatului. După masă jucă zaruri, avîndu-l alături de el, printre alții, pe dansatorul Pylades³². A doua zi, ne-am dus să-l salutăm, încercînd să ne luăm o înfățișare de conveniență și o anumită ținută, pentru a nu ne trăda tristețea. Poporul în schimb își manifesta zgomotos nemulțumirea, oamenii vorbeau între ei vrute și nevrute și fiecare se pregătea să facă ce-i stătea în putere. În sfîrșit, cînd Iulianus pătrunse în Senat, în momentul cînd era gata să aducă sacrificii în cinstea lui Ianus în fața porților Senatului, lumea începu să strige, parcă la comandă, numîndu-l uzurpator și parricid³³. El se prefăcea că nu-i pasă și le promise ceva bani. Oamenii însă, foc de supărați pentru această tentativă de corupție, strigară toți deodată: „Nu vrem bani, nu-i primim!“. Și toate clădirile răspunseră la aceste strigăte cu un ecou înfricoșător. La auzul acestor vociferări Iulianus nu se mai stăpîni și ordonă ca oamenii din imediata lui apropiere să fie omoriți. Dar furia poporului ajunse la culme iar regretele după Pertinax și injuriile la adresa lui Iulianus se făceau mai departe auzite. Oamenii invocau puterea zeilor și blestemau soldații cum le venea la gură. Mai mult încă, în ciuda faptului că mulți cetățeni au fost răniți și chiar uciși în diverse locuri ale orașului, poporul continua să se opună. În cele din urmă, punînd mîna

pe arme, oamenii alergară la circ unde petrecură noaptea și toată ziua următoare fără să bea și să mănince, chemînd în ajutorul lor cu voce tare pe ceilalți soldați, îndeosebi însă pe Pescennius Niger și legiunile aflate sub comanda acestuia în Syria. După această tentativă, epuizați de atîta vociferare, de foame și de veghe, oamenii se risipiră și se potoliră, așteptînd să li se dea speranțe din afară [Xiph. 289, 12—290, 32 R. St.].

14 Iulianus, după ce astfel a pus mîna pe imperiu, a început să domnească într-un chip nedemn, lingușind pe cît putea pe senatori și pe cei cu influență. Mai cu promisiuni, mai cu daruri, se arăta vesel și glumea cu cei pe care-i întîlnea. Mergea dese ori la teatre și oferea numeroase banchete. Pe scurt, nu trecea nimic cu vederea ca să ne cîștige. Dar, cu toate acestea, încredere nu puteai avea în el, bănuît cum era că se purta astfel numai din josnică pornire. Căci tot ceea ce depășește obișnuitul deși s-ar putea ca unii să vadă în asta o dovadă de apreciere, nu poate fi considerat de cei cu scaun la cap decît un lucru primejdios³⁴. Iată așadar cam ce se petrecea la Roma [Xiph. 290, 32—291, 8 R. St.].

Voi vorbi acum despre evenimentele și răscoalele care au avut loc în afară. Erau trei bărbați pe acea vreme care se aflau fiecare, în fruntea unor legiuni alcătuite din cetățeni romani și a unor legiuni recrutate dintr-un mare număr de străini; toți trei aspirau să preia puterea. Aceștia erau Severus, Niger și Albinus. Ultimul comanda corpul de armată staționat în Britania, Severus, pe cel din Pannonia iar Niger pe cel din Syria. Ei erau cei trei pe care cele trei stele dintr-odată apărute în preajma soarelui îi desemnau atunci cînd Iulianus a ținut, în prezența noastră un sacrificiu în fața porților Curiei, pentru ca intrarea în Senat să-i fie favorabilă. Astele erau atît de vizibile că pînă și soldații le zăriră fără întrerupere și le arătau unii altora, sporovăind între ei și răspîndind zvonul că semnul nu poate fi decît rău pentru Iulianus. În ce ne privește, cu toate că doream din toată inima să se întîmple întocmai, și eram însuflețiți de speranță,

frica ce ne stăpînea nu ne lăsa să ridicăm ochii în sus, spre stele, de cît pe furiș. Cel puțin, știu prea bine că așa a fost acel semn.

15 Dintre cei trei comandanți de oști despre care am vorbit, Severus, cel mai ascuțit la minte³⁵, judecînd bine că după răsturnarea lui Iulianus se vor ivi trei pretendenți la domnie care aveau să se războiască între ei, s-a hotărît să-l cîștige de partea lui pe rivalul care era în imediată vecinătate. Prin urmare, încredințînd o scrisoare unuia dintre oamenii săi de care era sigur, îl trimise la Albinus cu vestea că îl făcuse Caesar. Cît despre Niger, care era plin de sumeție în urma apelului făcut la el de către plebe³⁶, renunță să-l atragă de partea lui. Albinus, considerîndu-se copărtaș la domnie cu Severus, rămase pe pozițiile pe care le ocupa. Severus însă, după ce-a adus sub ascultarea sa toate orașele europene (din Tracia), afară de Bizanț, grăbi spre atacul Romei, fără să depună nici o clipă armele³⁷. După ce își alese șase sute de soldați de elită, rămase în mijlocul acestora zi și noapte, și oamenii din gardă nu-și dezbrăcară platoșele mai înainte de a fi intrat în Roma [Xiph. 291, 8—292, 2 R. St.].

16 Iulianus, aflînd de acțiunea lui Severus, îl declară dușman public printr-un decret al Senatului și luă anumite măsuri împotriva lui [printre altele, sapă un șanț și ridică o întăritură în fața cartierelor marginase ale Romei, construi porți în această palisadă ca și cum avea de gînd ca de aici să pornească cu armata împotriva uzurpatorului.]. În acele zile Roma se înfățișa ca o tabără de război, de parcă te găseai într-un ținut dușman. Era o zarvă de nedescris pentru încazarmarea și manevrele atîtor oameni, cai și elefanți. Să nu mai vorbim de teama pe care o inspirau cetățenilor atîția oameni înarmați, dacă ținem seama de ura lor împotriva acestora. Cîteodată ne mai venea să și rîdem; căci pretorienii, învățați cu binele, nu întreprindeau nimic corespunzător cu numele și cu făgăduielile lor. Iar soldații aduși de pe flota ancorată la Misenum³⁸ habar n-aveau de exerciții militare; elefanții, la rîndul lor, încărcăți în spate cu turnuri de

luptă, nu-i sufereau pe cei care îi mînau [și îi aruncau pe jos.] Dar, ceea ce ne făcea cel mai mult să rîdem, era grija cu care se fereca palatul, prin zăvoare și uși solide. Pe cît se părea, ținînd seama de moartea lui Pertinax, pe care în acele împrejurări soldații nu l-ar fi ucis atîta de ușor dacă el ar fi stat cu ușile închise, Iulianus era ferm încredințat că astfel zăvorit va putea scăpa cu viața în cazul unei înfrîngerii. [Xiph. 292, 2—17. R. St.; Exc. Val. 335 (p. 730 și urm).] Între timp, îl omorî și pe Laetus, și pe Marcia, așa că toți acei care contribuiseră la complotul împotriva lui Commodus, au pierit. (Mai tîrziu și Narcissus a fost sfișiat de fiare în timp ce un crainic anunța: „Iată-l pe cel care l-a strîns de gît pe Commodus!“)³⁹. Ucise de asemenea numeroși copii în practicile sale de magie pe care le făcea cu speranța că va putea întoarce soarta din loc dacă ar fi izbutit s-o cunoască. Nu mai puțin trimitea într-una tot felul de oameni cu misiunea să-lucidă prin violențe pe Severus.

17 Dar, cînd Severus sosi în Italia și cuceri Ravenna, fără nici o luptă, cînd cei trimiși de Iulianus cu scopul de a-l convinge să facă cale-ntoarsă sau să încerce să-i taie drumul au trecut de partea lui⁴⁰, cînd pînă și pretorienii pe care Iulianus miza cel mai mult au început să șovăie în urma neîntreprinderilor oboșeli și să fie înfricoșați de zvonurile privitoare la prezența lui Severus, abia atunci Iulianus, după ce convocă Senatul, ne porunci să-l declarăm printr-un decret pe Severus drept copărtaș la imperiu. Între timp însă, soldații, convinși printr-o scrisoare de către Severus că n-aveau să pătască nimic rău, cu condiția să-i predea pe asasinii lui Pertinax iar ei să stea liniștiți, iată că au acceptat propunerile, au pus mîna pe ucigașii fostului împărat și l-au pus la curent cu această înfăptuire pe consulul Silius Messala. Acesta, convocîndu-ne în așa zisul Athenaeum, pentru că aici este locul de întrunire al oamenilor de litere și de științe, ne dezvălui cele înfăptuite de soldați. Și atunci noi am decretat condamnarea la moarte a lui Iulianus și l-am numit împărat pe Severus. Pentru cinstirea memoriei

lui Pertinax am decernat onoruri ca pentru un semi-zeu. Sfirșitul lui Iulianus s-a petrecut chiar în palatul imperial, pe cînd era culcat, el ajungînd să pronunțe doar aceste cuvinte: „Ce rău am făcut? Pe cine am omorît?“ A trăit șazeci de ani, patru luni și patru zile, din care a domnit șazeci și șase de zile⁴¹ [Xiph. 292 17—293 10 R. St.].

193 e.n. 1 Severus, ajungînd împărat în felul în care am povestit îi pedepsi cu moartea pe ucigașii lui Pertinax¹. Apoi, înainte de a-și face intrarea în Roma, îi convocă pe pretorienii într-o cîmpie, fără ca aceștia să fie înștiințați de ce li se pregătea. După ce îi învinui în cuvinte tari despre lipsa lor de credință față de fostul împărat, îi dezarmă, le luă caii și îi alungă din Roma². Soldații, deși nemulțumiți, își aruncară armele și plecară care încotro, numai în tunică și fără centiron. Doar unul dintre ei, pe care calul n-a vrut să-l părăsească, și-l urma nechezînd, își omorî calul și apoi se sinucise. Impresia celor ce-au văzut scena a fost curioasă: calul părea că moare cu plăcere.

După ce termină cu pretorienii, Severus intră în Roma. El veni călare și îmbrăcat în haine de cavalier pînă la porțile cetății, unde se schimbă în costum civil. De aici încolo merse pe jos, însoțit de toată armata sa, pedestrași și călăreți cu toții înarmați. Era cel mai strălucit spectacol din toate cîte mi-a fost dat să văd. Întreg orașul se înfățișa încununat cu flori și frunze de laur, împodobit cu țesături viu colorate și iluminat de torțele care întrețineau miresmele mirodeniilor arse pentru sacrificii. Locuitorii Romei, îmbrăcați în alb, aclamau însuflețiți, plini de veselie, iar soldații, înarmați întocmai ca la o paradă militară, înaintau în perfectă ordine. Cortegiul era deschis de noi, senatorii, care purtam semnele demnității ordinului nostru. Mulțimea se înghesuia dornică să-l vadă pe noul împărat, să-l audă spunînd ceva, întocmai ca pe o minune căzută din cer. Oamenii se ridicau în sus unii pe alții ca să-l vadă mai bine pe împărat³. [Xiph. 293, 19—294, 15 R. St.].

2 Cînd a intrat în Roma, după pilda împăraților buni⁴ care-l precedaseră ne-a făcut cunoscut, în mod solemn, că nu va condamna la moarte pe nici un senator. Aceste cuvinte le întări prin jurămînt și ne obli-

gă ca, printr-un decret comun, să-l declarăm dușman public fie pe împărat, fie pe oricare altul ar mai fi condamnat la moarte vreun senator⁵; și nu numai pe acel care ar fi îndrăznit așa ceva, ci și pe copiii lui. A fost însă primul care a încălcat această lege. Nu numai că n-a respectat-o, dar a și ucis mulți senatori. Însuși Iulius Solon, care din ordinul lui Severus redactase textul decretului, a fost executat nu după multă vreme⁶. Mai erau și multe alte lucruri care nu ne plăceau cituși de puțin. Severus era învinuit că ține în oraș mult prea mulți soldați și că încarcă tezaurul cu o cheltuială nefolositoare; și, ceea ce era cel mai grav, era faptul că își pusese nădejdea nu în bunele sentimente ale celor ce-l înconjurau, ci în forța armatei. Unii îi reproșau, în primul rînd, de a fi încălcat obiceiul statornicit ca străjile împăratului să fie recrutate numai din Italia, din Hispania, din Macedonia și Noricum ceea ce asigură și o fizionomie și o comportare mai blîndă, mai civilizată a acestor oameni⁷. În loc să hotărască ca golurile care se formau mereu în rîndurile gărzilor să fie completate cu oameni luați din toate legiunile, fără de osebite, pentru a-și asigura fidelitatea soldaților ale căror merite le cunoștea și astfel să le acorde un fel de recompensă pentru valoarea lor pe cîmpul de luptă, a hotărît în alt fel⁸. Rezultatul, nu există nici o îndoială, a fost vicierea unei părți însemnate din tineretul Italiei, care s-a transformat în bandiți de drumul mare și în gladiatori. Roma era acum plină pînă la refuz de o soldățime amestecată, înfiorătoare la vedere, care te înspăimînta prin ce puteai auzi din gura lor și cum nu se poate mai prost crescută [Xiph. 294, 15—30 R.St. și Exc. Val. 337, p. 733].

3 Iată acum ce semne i s-au arătat lui Severus care l-au îndreptățit să spere la puterea imperială. Cînd a fost înscris în ordinul senatorial i s-a părut, în somn, că sugea de la o lupoaică, întocmai ca Romulus. În ajun de a se căsători cu Iulia⁹, Faustina însăși, soția lui Marcus Antoninus, le-a pregătit culcușul nupțial în templul zeiței Venus, nu departe de palat. Altă dată, pe cînd dormea, începu să-i curgă apă din mină

ca dintr-un izvor. În vreme ce comanda la Lugudunum, întreaga armată romană veni să-l salute. Vorbesc de un vis, bineînțeles. Altă dată [visă] că a fost suit într-un punct de observație de unde, în stare să cuprindă cu ochii întreg pământul și întreaga marea, le atinse întocmai ca strunele unui instrument armonios și ele răsunară ca într-un concert. În alt [vis] văzu un cal, în plin For, care-l răsturna pe Pertinax și în schimb, fără nici o împotrivire îl lua pe el în spinare. Iată așadar ce-a aflat Severus din visele sale. Să amintim și faptul că tânăr fiind, și treaz, s-a așezat din greșală pe scaunul rezervat împăratului. Această împrejurare, la care se mai pot adăuga și altele, i-a prezis cele ce aveau să se întâmple¹⁰.

4 De îndată ce-a preluat puterea a înălțat un sanctuar¹¹ lui Pertinax și porunci ca numele acestuia să fie amintit în toate rugăciunile și în toate jurămintele, ca o statuie de aur înfățișându-i chipul să fie adusă în circ pe un car tras de elefanți¹² și ca, în toate celelalte teatre¹³, trei tronuri aurite¹⁴ să fie așezate în cinstea sa. Cît despre funeraliile fostului împărat, deși acesta era mort de mult¹⁵, iată cum s-au desfășurat¹⁶. În Forul Roman s-a înălțat o tribună de lemn aproape de cea de piatră și, de-asupra ei, o construcție fără ziduri, în formă de peristil, împodobită cu ivoriu și aur. În acest edificiu a fost transportat un pat, la fel împodobit, în jurul căruia se aflau fixate capete de animale terestre și marine. Patul era acoperit cu velințe muiate în purpură și brodate cu aur iar pe pat era întinsă o statuie de ceară, îmbrăcată în ținută triumfală, reprezentându-l pe Pertinax¹⁷. Un tânăr și frumos sclav îndepărta muștele cu un evantai din cozi de păun, ca și cum împăratul ar fi dormit. Când statuia a fost astfel expusă, Severus, și noi senatorii, împreună cu soțiile noastre, am înaintat, înveșmînțați în negru. Soțiile se așezară sub portice iar noi, bărbații, sub cerul liber. După aceasta au început să treacă prin fața ochilor noștri mai întâi statuile tuturor oamenilor iluștri din Roma veche, apoi coruri de copii și de bărbați, intonînd un imn funebru în cinstea lui Pertinax; în urma lor veneau toate popoarele supuse, re-

prezentate prin chipuri turnate în aramă, înveșmîntate în portul specific fiecăruia, precum și acei cetățeni care dețineau la Roma funcțiile de lictori, scribi, crainici și alte ocupații de acest gen; urmau alte busturi, ale unor oameni care se făcuseră cunoscuți fie prin faptele lor, fie prin cine știe ce descoperire sau prin profesia lor; în fine, veneau pedestrași și cavaleri înarmați, caii care luau parte la curse, toate ofrandele cîte se aduc la o înmormîntare, trimise de împărat cît și de noi, noi înșine, soțiile noastre, cei mai de seamă reprezentanți ai ordinului ecvestru, grosul populației și corporațiile din Roma. Cortegiul se încheia cu un altar aurit, încrustat cu ivoriu și pietre scumpe din India.

5 Cînd s-a terminat cu această defilare, Severus se urcă pe tribuna rostrata și citi un elogiu funebru închinat lui Pertinax. Noi îl întrerupeam adesea prin aclamațiile noastre pentru a da expresie simțămîntelor de prețuire și de regret, aclamații cu atît mai puternice cînd împăratul se oprea din vorbit. La sfîrșit, cînd a sosit momentul ca patul să fie mișcat din loc, noi toți am început să ne jeluim și să plîngem. Patul a fost ridicat de pe tribună de către preoți și magistrați, atît de către magistrații în funcție cît și de cei desemnați pentru anul viitor, care apoi îl dădură spre a fi purtat de către cavaleri. Parte din noi mergeam înaintea patului, unii se izbeau în piept cu pumnii, în vreme ce alții cîntau din flaute un cîntec de jale. Împăratul venea ultimul. Și așa ajunserăm noi pe Cîmpul lui Marte. Aici fusese pregătit un rug sub forma unui turn cu trei caturi, și acesta ornamentat cu ivoriu, aur și statui. În vîrf era montat carul de aur pe care Pertinax obișnuia să-l conducă. S-a aruncat pe rug tot ceea ce se obișnuiește și, după aceea a fost așezat și patul. Apoi, Severus și rudele lui Pertinax i-au îmbrățișat chipul de ceară. Severus se urcă pe o tribună iar noi, senatorii, cu excepția acelor dintre noi care erau magistrați, ne-am așezat pe bănci de lemn ca să putem vedea ceremonia în deplină siguranță și totodată să stăm liniștiți. Magistrații, ordinul ecvestru, cu tot aparatul demnității lor, trupele călări și pedestre, defilară în pas de marș

în jurul treptelor rugului. Consulii au fost cei care au pus focul la rug, din vârful căruia un vultur și-a luat zborul. Și așa a trecut Pertinax în rîndul nemuritorilor¹⁸. [Xiph. 294, 30—296, 32 R. St.]. Buna sa pregătire de război îl făcea să fie aspru, dar în timpul cît era pace — adică în majoritatea timpului — era un om temperat¹⁹. În amîndouă direcțiile se arăta ca un bărbat deosebit, de temut cînd era vorba să lupte, prudent și înțelept la vreme de pace. De îndrăzneală, care este o parte a curajului, dădea dovadă cînd era vorba despre străini și răzvrătiți; de moderație, care ține de domeniul justiției, făcea uz față de cetățenii romani și de oamenii de bine. Ridicat la rangul de stăpîn al universului, niciodată n-a fost dovedit că s-a înălțat prea sus, sub cuvînt că ar fi fost prea umil sau dimpotrivă, prea trufaș în îndatoririle ce-i reveneau. Dimpotrivă, a fost mereu unul și același, de la început pînă la sfîrșit, plin de seriozitate, fără să fie rău, blînd, fără josnicie, reținut, fără gînduri ascunse, drept, fără acreală de caracter, econom, dar nu zgîrcit, generos, fără sumetire. [Exc. Val. 338, p. 734].

6 Severus porni acum cu armata împotriva lui Niger²⁰. Acesta era de origine din Italia, făcea parte din ordinul cavalerilor. Nu se remarca prin nimic, nici în bine, nici în rău, așa încît să merite laude neprecupețite sau ocări vehemente, iată dar de ce Commodus îi încredințase spre guvernare Syria. Îl folosea ca locotenent, printre alții, pe Aemilianus²¹, deoarece acesta, păstrînd balanța între facțiunile dușmane și dovedindu-se perspicace în a profita de mersul evenimentelor, părea că depășește în prudentă și experiență pe toți ceilalți membri ai Senatului. Pe deasupra, își dovedise capacitatea lucrînd în diferite provincii, ceea ce-i dădea drept să se mîndrească și, de menționat este că era și rudă cu Albinus [Xiph. 296, 32—297, SR. St.; Exc. Val. 339—340, p. 734].

Cînd a izbucnit războiul, Niger veni la Byzantion și de aici se îndreptă spre Perinthos. Cum însă semnele nu-i prevesteau nimic bun, s-a înfricoșat. Un vultur, așezat pe un steag militar, n-a vrut să zboare, deși a fost alungat. Pînă la urmă a fost prins. Albinele, la

rîndul lor, au construit faguri pe steagurile soldaților, îndeosebi pe acelea care purtau chipul său. Din aceste motive a făcut cale-ntoarsă spre Byzantion. Cit despre Aemilianus, el a fost învins și ucis într-o bătălie aproape de Cyzic²², confruntîndu-se cu generali din tabăra lui Severus. Nu după mult timp, cei doi pretendenți la putere s-au ciocnit în fruntea trupelor ce-i sprijineau, la mijlocul defileului dintre Niceea și Cius²³. A fost o luptă crîncenă, cu diferite peripeții. Unii, luptau pe jos, în cîmpie, cu multă fermitate; alții, suiți pe coline, se bucurau de avantajul poziției înalte și îl copleșeau pe adversari sub o ploaie de sulii; alții, urcați pe diferite ambarcațiuni, ocheau de pe lac inamicul cu săgeți. La început, trupele lui Severus, sub comanda lui Candidus²⁴, s-au arătat superioare, datorită poziției ce-o ocupau și au învins. Cînd însă Niger a apărut în persoană pe cîmpul de bătălie, cei de sub comanda lui îi respinseră pe soldații lui Severus și victoria trecu de partea lui Niger. Candidus însă oprind stegarii și silindu-i să se reîntoarcă cu fața spre dușmani, soldații, pe care el îi certa pentru lipsa lor de curaj, cuprinși de remușcări, se întoarseră și ei din fugă și din nou obținură victoria. Oamenii lui Niger ar fi pierit pînă la unul dacă nu s-ar fi aflat în preajma orașului și dacă n-ar fi fost ajutați de întunericul nopții care se lăsa.

7 A urmat o mare bătălie la Issos²⁵, aproape de locul numit Porțile, între armata lui Severus comandată de Valerianus²⁶ și Anullinus²⁷, și Niger, care se afla în persoană în fruntea unităților sale pe care le dispusese pentru luptă. Locul unde avu loc ciocnirea se numește Porțile Ciliciene din cauza strîmtorii drumului de trecere. Pe o latură a strîmtorii se ridică un lanț de munți semeți iar de cealaltă se deschid prăpăstii care se pierd în nemărginirea mării. Niger își stabilise tabăra pe o colină bine amplasată prin configurația ei puternică, așezîndu-și în primele rînduri soldații greu înarmați, și în urma acestora lăncierii și prăștierii. La urmă de tot se aflau arcașii. Un asemenea dispozitiv de luptă avea rostul ca soldații din primele rînduri să-l oprească pe inamic într-o bătălie

corp la corp, pentru a îngădui celor din spate să-și desfășoare forțele și să lupte pe deasupra capetelor tovarășilor lor de arme. Atît flancul stîng cît și cel drept erau apărate prin prăpăstii în partea mării și prin păduri de nepătruns în cea a muntelui. După ce termină acest aranjament, Niger blocă eventuala retragere a trupelor sale cu grosul bagajelor, pentru a tăia astfel orice poartă de fugă. La rîndul său, Anullinus, observînd cele ce se petreceau, așeză și el în prima linie de bătaie soldați la adăpostul scuturilor și, în spatele lor, pe toți cei ușor înarmați, pentru ca aceștia din urmă să-l respingă pe inamic luptînd de departe, peste capetele celorlalți, în vreme ce primii, la rîndul lor, aveau rolul să le asigure ascensiunea pe coastele munților. Cavaleria, comandată de Valerianus, primește și ea ordinul să înconjure pădurea, cu orice preț, și să cadă pe neașteptate în spatele oamenilor lui Nigrinus.

Cînd a început bătălia, oamenii lui Severus după ce-au format broasca țestoasă, acoperindu-se cu scuturile în față și peste capete și după ce s-au apropiat în această formație de inamic, pentru vreme îndelungată lupta s-a dat cu rezultate egale. Apoi, oamenii lui Niger, datorită numărului și avantajului terenului, începură să aibă superioritate și, poate ar fi ajuns la o victorie totală dacă, din plin cer senin nu s-ar fi ivit nori negri, vînt puternic, după o liniște desăvîrșită, tunete și fulgere cumplite, însoțite de o ploaie torențială care izbea oamenii drept în față. Furtuna nu-i împiedecă să lupte pe soldații lui Severus pe care nu-atingea decît din spate, în vreme ce pe soldații lui Niger, asupra cărora cădea din plin, îi stînjenea cumplit. Această împrejurare inspiră celor dintii multă încredere, convinși fiind că zeii le veneau în ajutor. Ceilalți, dimpotrivă, au fost cuprinși de temeri, izvorîte din convingerea că divinitatea însăși le era potrivnică. Urmarea a fost că însuflețirea unora a crescut, depășind resursele lor fizice, în timp ce adversarii lor erau la pămînt de frică: o și luaseră îndărăt la goană, cînd Valerianus își făcu apariția. Cînd îl zăriră, își strînseră iarăși rîndurile pentru atac, dar Anullinus făcînd mare prăpăd în rîndurile lor, se răspîndiră în

dezordine. Odată ce începură să fugă, care încotro, fiecare rătăci unde vedea ochii, încercînd să scape cu viață.

8 În acest război au fost multe pierderi de vieți omenești. De partea lui Niger au căzut douăzeci de mii de soldați. Acest dezastru fusese anunțat de visul unui preot. În timp ce Severus se afla în Pannonia, preotul lui Iupiter văzu în vis un negru care se azvîrlea asupra taberei lui Severus și pierea sub loviturile acestuia. Într-adevăr, dacă am traduce în greacă numele lui Niger, ne dăm seama că numai el putea fi „Negrul”²⁸. Deoarece Antiochia a căzut nu după multă vreme, Niger a fugit de aici pentru a se retrage spre Eufrat, cu gîndul să-și găsească adăpost la barbari²⁹. Dar a fost prins și decapitat de către cei care-l urmăreau. Severus, trimițîndu-i capul la Byzantion, îl agăță de o cruce, pentru ca bizantinii văzîndu-l, să treacă de partea sa. După aceea, aduse în fața judecătii pe toți acei care fuseseră simpatizanții lui Niger. Dintre orașe și cetățeni particulari Severus îi pedepsi pe unii și recompensă pe alții, cît despre senatorii romani, n-a ucis pe nimeni³⁰, dar le luă aproape la toți averile și îi exilă în insule. Aduna ban peste ban, plin de lăcomie. Între alte măsuri, toate sumele de bani primite de Niger de la particulari sau de la populații, dăruite de bunăvoie sau smulse prin forță, au fost cerute împătrit. Severus își dădea seama că astfel își atrage numai ură, dar avînd neapărată nevoie de bani mulți, nu mai ținea seama de nici o critică, indiferent de unde ar fi venit [Xiph. 297, 5—299, 9 R. St. și Exc. Val. 342, p. 734].

9 Un senator, Cassius Clemens, adus la judecată în fața lui Severus, departe de a se feri a-i spune adevărul, îi adresă aceste cuvinte pline de îndrăzneală: „Nu te cunoșteam nici pe tine, spuse el, nici pe Niger. Dar, găsindu-mă prins fără să știu cum în partida lui Niger, am urmat de voie, de nevoie, cursul evenimentelor actuale. Nu aveam intenția să mă războiesc cu tine. Doream doar înlăturarea de la putere a lui Iulianus. Prin aceasta n-am comis nici o greșeală, străduindu-mă, în principiu, să ating același țel ca și tine.

Nici n-am greșit dacă mai târziu n-am trecut de partea ta, părăsindu-l pe acela pe care l-am ales, așa cum au vrut zeii. Sînt sigur că nici tu n-ai fi fost bucuros ca vreunul dintre cei care stau acum lîngă tine în completul de judecată să te fi trădat și să fi trecut de partea lui Niger. Ține seama mai puțin de persoana și de numele nostru cît de evenimente în sine. Tot ceea ce vei decide împotriva noastră va fi un decret dat împotriva ta și a tovarășilor tăi. Deși nu ar fi cu putință să fii condamnat de nici un tribunal, prin nici o sentință judecătorească, nu-i mai puțin adevărat că prin renumele ce ți-l făurești în societatea omenească, renume a cărui amintire va dăinui veșnic, vei fi considerat că pe nedrept ne acuzi de niște lucruri la care tu singur ai participat“. Severus, plin de admirație pentru această libertate de exprimare, îi acordă jumătate din averea ce-o poseda [Xiph. 299, 9—25 R. St.]. Mulți alții au fost în chip calomnios acuzați de a fi simpatizantii lui Niger, unii care nu-l văzuseră niciodată și care nu i-au dat nici un ajutor [Exc. Val. 343, p. 737]. Severus, vrînd să-i dovedească vinovați pe cei împotriva cărora dorea să se răzbune, încercă să-l cîștige de partea sa ca denunțător pe Erucius Clarus³¹, în dublu scop: pe de o parte, ca să-l discrediteze, iar pe de altă, ca să se folosească de rangul și de reputația acestuia pentru susținerea morală a sentințelor ce le pronunța. În schimb, îi promitea viața și impunitatea. Erucius însă a preferat să moară decît să se înjosească primind un asemenea tîrg. Severus s-a văzut atunci nevoit să se adreseze lui Iulianus³², pe care-l hotărî să accepte. De aceea îl iertă de la condamnarea la moarte și de scoaterea din drepturi, căci îl supuse la un interogatoriu minuțios, luat sub tortură, fără să țină seama de importanța rangului ce-l deținea.

10 În timpul cît mai trăia Niger și chiar după moartea sa, byzantinii au săvîrșit multe și minunate lucrări³³. Orașul lor este așezat în locul cel mai potrivit cu putință și pe țărmurile continentelor, și în raport cu marea ce le separă, apărat de fortificația naturală a configurației terenului și de Bosfor. Byzantionul s-a înălțat pe un dîmb prelungit în mare; valurile

mării, întocmai unui curent de apă curgătoare, se izbesc de acest promontoriu, apucă apoi la dreapta, unde formează un golf și porturi, grăbindu-se apoi să-și verse prea-plinul în Propontida, chiar în fața orașului. Orașul avea de asemenea fortificații masive. Partea exterioară a fortificațiilor era construită din pietre groase, pătrate, fixate între ele prin plăci de aramă; partea interioară era întărită prin platforme de pământ bătătorit și diferite clădiri, așa că ansamblul forma o singură fortăreață solidă, în spatele căreia se afla o galerie, ușor de apărat, care înconjura incinta. Tot spre exterior fuseseră ridicate multe turnuri de apărare, prevăzute cu ferăstruici, astfel dispuse unele față de altele încît asediatorii erau prinși ca într-un cerc de salba acestor ferestre. Turnurile, la rîndul lor, ridicate la mică distanță unele de altele, nici ele nu erau amplasate în linie dreaptă, ci pieziș, unele pe o linie, altele pe alta, așa ca apărătorii să poată dispune de orice dușman aflat în apropiere. Cît privește incinta, partea dinspre continent se ridica pînă la o mare înălțime, așa încît orice asediator să poată fi respins; în schimb, partea dinspre mare era mai puțin înaltă, căci stîncile pe care fusese construită și apele involburate ale Bosforului constituiau în sine o minunată apărare naturală. Cele două porturi, integrate în interiorul zidurilor, erau închise prin lanțuri iar lucrările de zidărie de la intrarea în port, pe ambele laturi, erau prevăzute cu turnuri care, prin poziția lor înaintată, făceau imposibilă o înaintare a dușmanilor pe mare. Pe scurt, Bosforul este de un mare folos Byzantion-ului, căci, o dată intrate în direcția curentului, corăbiile erau cu putere tîrîte, chiar fără voia navigatorilor, spre țarm. Pentru prietenii cetății, lucrul era foarte propice, ceea ce nu se poate spune și despre dușmani.

11 Atît de puternice erau deci fortificațiile Byzantionului. Mai mult încă, peste tot, pe creasta zidului, puteau fi văzute cele mai diverse mașini de război. Aici, iată-le cum aruncă asupra asediatorilor bucăți de stîncă și de lemn; dincolo, ele azvîrlă pietre, lănci mai lungi și mai scurte, împotriva dușmanilor din al doilea plan, așa că nimeni nu putea înainta ferit de primejdie

împotriva cetății, decît la o mare distanță. Alte mașini, prevăzute cu harpoane, coborau pe neașteptate și ridicau la iuțeală corăbiile și mașinile de luptă ale inamicului. Priscus, concetățeanul meu, a fost cel care a construit cea mai mare parte a acestor mașini, ceea ce i-a atras condamnarea la moarte și apoi iertarea. Căci Severus, pus la curent cu marea capacitate a constructorului, anulă sentința capitală și, în continuare, îl folosi pe Priscus, între alte prilejuri, la asediul Atrei, unde mașinile lui au fost singurele care au rezistat focului. Byzantinii mai aveau la dispoziție cinci sute de vase, majoritatea cu un singur rînd de rame, unele însă și cu două rînduri, și cu pînteni. Anumite corăbii aveau cîrme la ambele capete, atît la pupă cît și la provă, doi piloți și două echipaje, în scopul ca să nu fie nevoite să facă manevra de întoarcere nici pentru înaintare, nici pentru mers îndărăt. Ele puteau surprinde inamicul avansînd, dar și navigînd îndărăt.

12 Byzantinii și făcură și suferiră un rău imens, dacā ținem seama că trei ani la rînd au fost asediați — ca să spun așa — de flotele întregii lumi³⁴. Voi menționa totuși cîteva din cele mai faimoase isprăvi ale lor. Au capturat corăbii care treceau prin apropierea cetății lor atacîndu-le cu o îndemînare uimitoare. Au capturat și trireme inamice ancorate, tăindu-le corzile ancorelor cu ajutorul unor scufundători și înfingînd cuie în coastele corăbiilor. Pe urmă le țirau spre țărm prin cabluri fixate de cheiurile lor, așa că puteai vedea corăbii cum înaintează singure spre uscat, fără să fie puse în mișcare nici de visle, nici de vînt. Nu-i mai puțin adevărat că unele corăbii, încărcate cu mărfuri, deși se prefăceau că rezistă, se lăsau de bună voie capturate de byzantini. După ce-și vindeau încărcătura la prețuri mari, o luau la fugă cu pînzele întinse. Cu toate acestea, cînd byzantinii au ajuns la capătul rezervelor de hrană pe care le aveau depozitate în oraș și atunci cînd schimburile comerciale, dar și speranțele lor au scăzut pînă aproape de dispariție, mai întîi, deși la grea strîmtoare, dată fiind întreruperea comunicării cu exteriorul prin blocada dușmană, continuară rezistența, slujindu-se de bîrnele

de la case pentru a repara corăbiile, de părul lung al femeilor pentru a împleti corzi. În timpul atacurilor inamice asupra fortificațiilor aruncau cu pietre desprinse din edificiile teatrelor, cu cai și statui de bronz, așa întregi cum erau. Mai târziu, când cele trebuincioase traiului au început să lipsească cu desăvârșire, au început să se hrănească cu piei înmuiate în apă. Când și aceste resurse s-au terminat, majoritatea locuitorilor au ieșit pe mare pe timp de hulă și furtună, ca să nu întâlnească dușmani în cale, cu gândul sau să moară, sau să-și procure hrană, năpustindu-se pe neașteptate în localitățile rurale din împrejurimi, de unde luau tot ce apucau. Cît despre cei rămași între zidurile cetății, au săvârșit un lucru îngrozitor: cum ajunseseră în ultimul hal de slăbiciune s-au întors unii împotriva altora și s-au mîncat.

13 Aceasta era, așadar, starea la care ajunseseră cei rămași în cetate. Cît despre ceilalți, care după ce-și ridicaseră ancorele reveneau cu corăbiile încărcate peste măsură, tot pe vreme de furtună dezlănțuită, nu s-au ales cu nimic, căci romanii, zărindu-i cum veneau de împovărați, abia menținându-se la suprafața apei, le ieșiră în întâmpinare și, atacându-i în vreme ce erau împrăștiați în voia vîntului și a valurilor, nici n-avură cu cine lupta. Era de ajuns să lovească fără cruțare corăbiile lor, pe multe împingîndu-le cu cîngile, pe altele sfărîmîndu-le cu ciocurile corăbiilor, pe unele răsturnîndu-le doar prin forța izbiturilor date. Byzantinii, oricît ar fi încercat, nu puteau face nimic. În încercarea lor de a fugi au fost trași la fundul mării de vîntul dezlănțuit, în voia căruia se lăsaseră, iar cei care au scăpat au căzut în mîinile dușmanului necruțător. Când au observat cele ce se petreceau pe mare, cei rămași la Byzantion implorau zeii și scoteau țipete înfricoșătoare, cînd pentru un naufragiu, cînd pentru altul, așa cum li se înfățișau privirilor fiecăruia catastrofele care se țineau lanț. Cînd văzură că ai lor au pierit cu toții, fără putință de scăpare, vaetele și gemetele se făcură auzite toate deodată iar plîsetele nu încetară ziua și noaptea. Rămășițele corăbiilor au fost atît de numeroase încît unele au ajuns pînă la insule și pe

coastele Asiei, făcînd astfel cunoscută înfrîngerea Byzantion-ului mai înainte ca veștile să ajungă. Ziua următoare însemnă sporirea suferințelor celor asediați. Marea era acum liniștită, fără valuri, și pe suprafața ei pluteau rămășițe de corăbii, cadavre, pete de sînge, ca să nu mai spun că toate acestea erau împinse spre tîrm, ceea ce contribuia ca grozăvia celor ce puteau fi văzute să fie mai mare încă decît faptul în sine.

14 Byzantinii, nemai avînd ce face, au predat cetatea de îndată. Romanii au ucis soldații și magistrații orașului, și alături de aceștia a căzut și un pugilist, care făcuse mari servicii byzantinilor și multe pierderi în rîndul romanilor. Acest atlet, după ce dădu pe moment un pumn zdravăn unui soldat roman și lovi cu piciorul pe un altul, a fost ucis înaintea tuturor celorlalți.

Cît despre Severus, care pe acea vreme se afla în Mesopotamia, s-a bucurat așa de mult de căderea Byzantionului, că nu s-a putut opri să nu se adreseze soldaților cu aceste cuvinte: „În sfîrșit, am luat și Byzantionul!“. Orașului i-a suspendat libertatea și drepturile politice după ce l-a impus la un tribut greu și a confiscat bunurile cetățenilor. Byzantion și teritoriile din jur au fost trecute sub administrarea Perinthului care toată comunitatea cetățenească întocmai ca populația unui tîrg oarecare, purtîndu-se cu neînchipuită obrăznicie. În această împrejurare Severus se părea că acționează cu dreptate. Dar, cînd a poruncit să fie, dărîmate zidurile întăriturilor orașului, a făcut o dublă greșeală, provocînd o durere cum nu se poate mai mare în sufletele byzantinilor, care-și făceau o glorie din a arăta străinilor aceste realizări și, în același timp, a dărîmat o, fortăreață extrem de puternică, cu caracter defensiv și de unde romanii puteau să pornească împotriva barbarilor din Pont și din Asia. Am văzut cu ochii mei zidurile de întăritură căzute la pămînt de parcă alți dușmani, și nu romanii le-ar fi năruit! Le văzusem mai înainte și întregi, le auzisem și cum vorbeau. Într-adevăr, erau șapte turnuri care străjuiau strîmtoarea tragică care dă spre

mare. Dacă vorbeai îndreptîndu-ți glasul spre unul din aceste turnuri, turnul tăcea; dar dacă scoteai un strigăt sau dacă aruncai cu o piatră în primul turn, ecoul trecea la al doilea și de aici mai departe, la toate turnurile pe rînd, fără interferențe. Fiecare turn primea și trimitea spre următorul sunetele și cuvintele primite de la turnul precedent. Iată deci cum erau construite turnurile Byzantion-ului [Xiph. 299, 25—303, 21 R. St.].

195 e.n. 1 În timpul asediului cetății Byzantion, Severus, din dorința de a-și acoperi numele de glorie, își îndreptă armele spre populațiile barbare, și anume spre cei din Osroene, Adiabene și împotriva arabilor¹. [Osroenii și adiabenii care se răsculasera și asediaseră Nisibis, învinși de Severus, îi trimiseră după moartea lui Niger o solie nu pentru a-și cere iertare, ca unii care greșiseră, ci pentru a-i solicita protecția binevoitoare, argumentînd că în acțiunile lor nu făcuseră altceva decît să-l sprijine. Numai cu gîndul la el, ziceau ei, omorîseră pe soldații dovediți a fi partizani ai lui Niger. Mai trimiseră ei și ceva daruri, însoțite de făgăduieli că vor înapoia prinșii de război și ce mai rămăsese din prada luată. Cu toate acestea, nu înțelegeau să se retragă din teritoriile cucerite nici să accepte garnizoane romane. Dimpotrivă, aveau pretenția ca toți soldații romani cîți se mai aflau încă prin țările lor să fie evacuați. Iată dar suficiente motive pentru pornirea războiului împotriva lor]. [Arabii², în ajutorul cărora n-a vrut să sară nici unul din vecini, trimiseră lui Severus o nouă ambasadă, propunîndu-i anumite condiții mai acceptabile. Nu obținură însă ceea ce doreau, deoarece nu s-au prezentat ei înșiși cu cererile ce le formulau]. [Xiph. 299, 25—303, 21 R. St.; Exc. U^c 69—70, p. 413].

2 După trecerea Eufratului, Severus se avîntă în plin teritoriu dușman. Pe aici seceta era cumplită, sporită încă de arșița verii, ceea ce puse în pericol viața multor oșteni. Oamenii, obosiți de marșuri și de soarele torid, au fost stînjeniți și de o furtună de praf care-i împiedeca să înainteze și să vorbească. Peste tot nu se auzea decît acest singur cuvînt: „apă, apă!“. În sfîrșit, au dat de apă, dar într-atît de rea, încît era ca și cum n-ar fi găsit-o. Severus, atunci, ceru o cupă și, după ce-o umplu, o bău dintr-o răsufare. Alții, urmîndu-i exemplul, au băut și ei și astfel forțele au

revenit în trupurile sleite. După aceasta Severus se îndreptă spre Nisibis, unde și rămase. Pe Lateranus³, pe Candidus și pe Laetus⁴ i-a trimis împotriva barbarilor despre care am vorbit, pe fiecare cu o altă misiune. Aceștia, atacînd cu vigoare, au pustiit ținuturile barbarilor și au cucerit orașe. În timp ce Severus simțea o profundă satisfacție în urma acestor victorii, ca și cînd ar fi întrecut pe toți oamenii în prudență și vitejie, iată că i s-a întîmplat ceva ieșit din comun: un tâlhar, numit Claudius, care făcea prăpăd prin Iudeea și prin Syria, căutat de autorități fără întrerupere, i s-a înfățișat într-o bună zi în fruntea unei trupe de cavalerie, de parcă ar fi fost un tribun militar, l-a salutat și l-a îmbrățișat, fără să fi fost recunoscut nici pe moment, nici prins după! [Xiph. 303, 21—304, 8 R. St.].

3 Tot în acest răstimp, sciții, care plănuiau să pornească cu război, au renunțat la acest gînd datorită tunetelor și fulgerilor însoțite de ploaie, precum și a trăsnetelor care au căzut asupra lor în timp ce delibe- 196 e.n
rau și au ucis trei dintre fruntașii ce stăteau la sfat. Severus, împărțindu-și din nou armata în trei corpuri, după ce încredință lui Laetus comanda unuia, pe a altuia lui Anullinus⁵ și, după ce-l numi pe Probus⁶ comandant al celui de al treilea corp, îi trimise în Arche⁷. Aceștia, intrînd prin surprindere în regiune, din trei părți deodată, o cuceriră fără nici o greutate. Cît despre Severus, acordă privilegiu orașului Nisibis, a cărui guvernare o încredință cuiva din ordinul ecves- tru și, plin de lăudăroșenie, anunță că a adăugat vaste cuceriri la imperiu și că ar fi transformat acest oraș în avangarda Syriei. Dar, evenimentele care s-au scurs de atunci încoace au demonstrat pe deplin că această cucerire a devenit cauza unor războaie neîntrerupte și a unor grele cheltuieli. Ca venituri, aduce foarte puțin, pentru ca în schimb să înghită bani mulți, deoarece veșnic sîntem în conflict cu vecinii noștri, mezii și parții, siliți, să fim veșnic cu arma în mînă, ca să mă exprim astfel, pentru apărarea acestui teritoriu [Xiph. 304, 8—22 R. St.].

4 Severus nu avu timp nici să-și tragă sufletul după ce s-a sfârșit războiul cu barbarii când s-a și văzut angajat într-un război civil împotriva Caesarului Albinus. Pricina izbucnirii acestui conflict era faptul că Severus nu-l cinstea pe Albinus ca pe un Caesar, după ce scăpase de primejdia care venea din partea lui Niger și după ce în Orient orînduise toate treburile cum îi conveneau lui. La rîndul lui, Albinus dorea și el să fie ridicat la rangul de împărat⁸.

În vreme ce lumea întregă era zguduită de aceste ambiții, noi, senatorii, ne vedeam de treabă, cu excepția acelor care fățiș luînd partea unuia sau a altuia din cei doi rivali înțelegeau să le împărtășească și pericolele, și speranțele. Gloatele însă nu se mai abținură și își manifestară sentimentele de jale fără ocol. Iată ce s-a întîmplat. Ne aflam în ultima zi a jocurilor de circ înaintea Saturnaliilor și, cu acest prilej, se adunase o mulțime imensă. La jocuri asistam și eu, din considerație față de consul, care era un amic al meu, și am auzit cuvînt cu cuvînt tot ce s-a spus, așa că sînt pe deplin în stare să redau în scris cele petrecute. După cum am spus, s-a adunat o mulțime cu neputință de evaluat ca număr, care asista, la cursele de care, concursul prevăzînd o întrecere a șase care contra șase, sistem introdus pe vremea lui Cleander⁹. Lumea asista mută, fără să se facă auzit nici un strigăt de laudă, așa cum se obișnuiește. Cînd s-au terminat primele șapte tururi de pistă și vizitii se pregăteau să înceapă altele, atunci, spectatorii, toți deodată, cerînd unii altora să se facă liniște, bătură din palme și cerură, cu strigăte pînă la cer, fericire¹⁰ pentru liniștea¹¹ poporului. Ei strigară această dorință și apoi, în continuare, se adresară Romei cu titlurile de „Regină” și „Nemuritoare”. — „Pînă cînd oare — vor fi auzite rostind proteste glasurile celor mulți — pînă cînd vom mai îndura noi atîta suferință? Pînă cînd vom fi nevoiți să tot luptăm în războaie?” După alte chemări de același fel, sfîrșiră prin a exclama: „Iată, asta este”, și apoi își întoarseră interesul din nou spre cursele de care. Atît de nemărginită a fost într-adevăr forța entuziasmului¹² pe care zeii îl inspirară acestor

gloate. Nu este cu puțință doar ca atâtea mii de oameni să înceapă toți deodată să strige aceleași lucruri, în-tocmai unui cor bine instruit, chemări pe care le rosteau fără nici o încurcătură, ca și cînd le-ar fi studiat cu grijă. Și, afară de aceasta, a mai fost și un alt fenomen care ne-a tulburat adînc. Noaptea, în direcția nordului, a fost văzut în atmosferă un foc tot atît de mare cît putea fi întinderea Romei, după părerea unora, iar după a altora, focul cuprinsese tot cerul. Dar, ce m-a mirat cel mai mult, a fost o ploaie de culoarea argintului care, din cer senin, a căzut în Forul lui Augustus. Eu, personal, n-am văzut-o căzînd, dar am examinat ceea ce se depusese și cu acea materie am argintat cîteva monete de aramă, care și-au păstrat luciul argintiu timp de trei zile. În a patra, lustrul argintiu a dispărut însă.

5 Unul, din acei profesorași¹³ care-i învață pe copii să citească, și anume Numerianus, plecat de la Roma, nu știu cu ce scop, pentru a se duce în Gallia, dîndu-se drept un senator roman însărcinat de Severus să strîngă o armată, adună la început cîteva contingente, și izbuti să nimicească cîteva escadroane din cavaleria lui Albinus. În sprijinul cauzei lui Severus comise și alte cîteva acte deosebit de îndrăznețe. Severus, aflînd de aceste isprăvi, și crezînd că Numerianus era într-adevăr senator, îi scrise pentru a-l felicita și a-l îndemna să-și continue recrutările. Numerianus, sporindu-și rîndurile armatei ce-o comanda, printre alte lucruri de mirare care i-au reușit a fost și acela de a fi strîns suma de șaptesprezece milioane șapte sute cînzeci de mii de denari, pe care o trimise lui Severus. După victorie, Numerianus veni să-l întîlnească pe împărat și nu-i ascunse nimic, nici nu-i ceru să fie cu adevărat făcut senator. Deși îi stătea în puțință să fie copleșit de onoruri și bogății, n-a acceptat nimic din cele ce-ar fi putut avea, ci se retrase la țară, unde trăia dintr-o mică rentă zilnică pe care i-o asigura împăratul¹⁴. [Caledonienii¹⁵, în pofida angajamentelor luate, se pregăteau să vină în ajutorul meaiților. Cum Severus era pe atunci ocupat cu un război de frontieră, Lupus¹⁶ s-a văzut nevoit să cumpere pe bani

grei pacea de la meai, pentru ca în schimb să nu ca-
pete decît un mic număr de captivi].

197 e.n. 6 Cît despre înfruntarea dintre Severus și Albinus, la Lugdunum¹⁷, iată cum s-a desfășurat. De fiecare parte erau cam o sută cizeci de mii de oameni. Amîndoi comandantii, avînd în vedere că era vorba de viață și de moarte, se aflau la fața locului, deși Severus pînă atunci nu participase la nici o altă luptă. Albinus îi era superior ca origine și ca educație, dar Severus îl întrecea în priceperea privitoare la treburile militare și era un comandant neîntrecut.

În cursul primelor ciocniri s-a întîmplat ca Albinus să-l învingă pe Lupus, unul din generalii lui Severus, și îi ucise un mare număr de oameni. După acest prim succes, înfruntarea cunoscu însă diferite aspecte și schimbări. Aripa stîngă din formațiile de luptă ale lui Albinus a fost învinsă¹⁸ și se adăposti în fugă în întărituri; soldații lui Severus, urmărindu-i pe fugari, îi atacară chiar în propriul lor lagăr unde tăiară în carne vie și jefuiră corturile. În acest răstimp însă, soldații așezați de Albinus în flancul drept al frontului, avînd săpate în fața lor niște tranșee pe care le-au camuflat și gropi superficial acoperite cu pămînt, înaintară pînă la marginea acestor săpături, aruncară cu lăncile, dar nu depășiră aceste lucrări de apărare. Dimpotrivă, dădură îndărăt ca și cînd le-ar fi fost frică, cu gîndul să-l atragă pe adversar pe urmele lor, ceea ce s-a și întîmplat. Soldații lui Severus, plini de dispreț față de o fugă rușinoasă și mînioși pe atacul atît de scurt căruia trebuiseră să facă față, se luară după ei, crezînd că tot terenul care separa cele două armate era solid. Dar, odată ajunși la șanțuri și la gropi suferiră pierderi considerabile. Primele rînduri ale urmăritorilor, tîrîte de cedarea subită a mijloacelor de camuflaj de la suprafață, căzură în șanțuri, iar cele care veneau imediat după ele, se loviră de cei căzuți, se clătinară și căzură la rîndul lor. Ceilalți, cîți mai erau, dădură înapoi. Dar graba cu care se retrăgeau îi făcu să se lovească unii de alții, producînd multă confuzie în ultimele rînduri, așa că s-au trezit prăbușiți devalma în fundul unei depresiuni adînci. Pier-

derile în vieți omenеști au fost nenumărate, atît aici, în prăpastie, cît și printre cei care zăceau în șanțuri și în gropi, oameni și cai deopotrivă de loviți. În tot acest vălmășag, cîți se mai găseau între tranșee și prăpastie au pierit prin lovituri de lance și de săgeți. De îndată ce observă dezastrul întîmplat, Severus sări în ajutorul alor săi în fruntea gărzii pretorienilor. De parte însă să le fie de un ajutor efectiv, a fost cît pe ce să-și piardă și garda, el însuși trecînd printr-un pericol de moarte, cu calul omorît sub el¹⁹. Văzînd cum trupele sale fugeau acum de-alungul întregului front, își rupse hainele²⁰, își scoase sabia din teacă și se avîntă în mijlocul fugarilor, cu gîndu-l să-i întoarcă, făcîndu-i de rușine, sau să moară împreună cu ei. Cîțiva, dîndu-și seama de ce se petrecea, se opriră și apoi porniră din nou la atac. Cum în cale mai întîlniră încă din cei care fugeau, îi măcelăriră, de parcă ar fi fost din tabăra lui Albinus, și puseră la grea încercare pe toți dușmanii care urmăreau fugarii. În acest moment, cavaleria, în fruntea căreia se găsea Laetus, atacîndu-i pe dușmani din flanc, termină ce mai era de făcut. Ce se întîmplase? Laetus, atîta vreme cît balanța izbînzii stătea încă în cumpănă, rămăsese simplu spectator în speranța că cei doi rivali se vor distruge reciproc și că soldații cîți vor mai supraviețui din ambele părți îi vor da lui imperiul. Cînd însă își dădu seama că Severus cîștigă, atunci intră și el în luptă și astfel Severus cîștigă bătălia.

7 Puterea statului roman a fost profund zguduită, dacă ținem seama că de ambele părți au căzut nenumărați oameni. Pînă și mulți dintre cei care cîștigaseră victoria deplîngeau nenorocirea; cît vedeai cu ochii cîmpia bătăliei era plină de cadavre de oameni și de cai; printre aceștia zăceau și oameni grav răniți, cu carnea sfișiată în bucăți, în vreme ce alții, care scăpaseră nevătămați, se aflau îngropați de vii sub mormanele de leșuri. Armele erau aruncate care încotro și singele curgea în pîriiașe, vărsîndu-se în rîuri. Albinus se refugiase într-o casă aproape de malurile Ronului. Cînd și-a dat seama că este încolțit fără scăpare, s-a sinucis. Povestesc aici nu citînd din memoriile

lui Severus²¹, ci cele cu adevărat întîmplute. Cînd Severus a văzut cadavrul rivalului său, după ce și-a exprimat profunda-i bucurie cu ochii rîzători și prin cuvinte care-i trădau satisfacția, ordonă ca trupul celui mort să fie aruncat iar capul să fie trimis la Roma în vîrfurile unei lînți²². Deși prin această purtare a dovedit că n-avea nici una din însușirile unui împărat bun²³, ne-a speriat mai tare încă prin scrisorile trimise către noi, Senatul, și către Adunarea Poporului. Cum devenise de aici înainte singurul stăpîn al forțelor armate, își vărsa focul pe niște oameni neînarmați, adică toată ura cîtă acumulasese înainte vreme împotriva lor. Dar, ceea ce ne-a îngrozit cel mai mult, a fost declarația prin care se considera fiu al lui Marcus Antoninus și frate al lui Commodus²⁴. Pe Commodus, după ce-l condamnase cu vehemență, acum îl trecea în rîndul zeilor.

8 Într-o cuvîntare pe care o citi în fața Senatului, în care preamărea severitatea și cruzimile lui Sulla, ale lui Marius și ale lui Augustus — ca pe mijlocul cel mai sigur pentru a-ți asigura liniștea — și înfiera îngăduința lui Pompeius și Caesar, numind-o pricina pierii lor, făcu apologia lui Commodus, criticînd Senatul că îl notase cu infamia pe fostul împărat, fără să țină seama că cei mai mulți membri ai săi trăiau într-un mod și mai rușinos. „Dacă într-adevăr“, argumentă el, „era un lucru cu totul neobișnuit să ucidă fiare cu propria-i mîină, vă atrag atenția că cineva dintre voi, și ieri, și alaltăieri, un fost consul, înaintat în vîrstă, se juca în public cu o curtezană care făcea pe pantera. Pe Jupiter! îmi veți răspunde că bătrînul îndeplinea rolul unui gladiator! Dar nimeni dintre voi nu se pretează la așa ceva. Și atunci, vă mai întreb, cum de s-a întîmplat ca scuturile și căștile de aur ale lui Commodus să fi găsit cumpărători“²⁵ După această lectură iertă de la condamnarea cu moartea treizeci și cinci de persoane acuzate de a fi simpatizat partida lui Albinus și se purtă față de aceștia, care erau fi-guri de seamă ale Senatului, ca și cînd n-ar fi fost nici-cînd puși sub acuzare; în schimb, condamnă la pedeapsa capitală alți douăzeci și nouă, printre care și

pe Sulpicianus²⁶, socrul lui Pertinax [Xiph. 304, 22—308, 21 R. St.]²⁷

9 După aceea Severus se îndreptă cu război împotriva partilor²⁸. În timpul cît el fusese hărțuit cu luptele interne, partii, profitînd de faptul că nu puteau fi pedepsiți, au pus mîna pe Mesopotamia intrînd în acest ținut cu puzderie de trupe și, ar fi cucărit și Nisibis-ul, dacă Laetus, care se afla asediat în oraș, nu l-ar fi salvat. Această apărare izbutită făcu să crească prestigiul lui Laetus, om de altfel cu înalte calități și în treburile particulare și în cele publice, și în timp de război și în timp de pace²⁹. Cînd a ajuns la mai sus-numitul oraș, Nisibis, lui Severus îi ieși în cale un mistreț uriaș. Dintr-o singură săritură mistrețul ucise un călăreț care încercase să-l doboare și care se încrezuse în propriile-i forțe. A fost prins și omorît după nesfîrșită trudă, de către mai mulți soldați, și adus la picioarele lui Severus de către toți cei treizeci de oameni care îl prinseseră. Partii, fără să mai aștepte sosirea împăratului, s-au retras în hotarele lor (peste ei domnea Vologeses³⁰, al cărui frate îl însoțea pe Severus); Severus, cu ajutorul ambarcațiunilor pe care le construi pe Euftrat, înainte concomitent și pe apă și pe țărmurile fluviului; așa că, datorită acestui mijloc de transport ușor, rapid și totodată de mare soliditate, pentru care pădurile mărginașe Euftratului și regiunile învecinate furnizează din belșug lemnul necesar, el izbuti fără întîrziere să se facă stăpîn peste Seleucia și Babylon, care fuseseră părăsite³¹. Mai captură și Ctesiphon-ul, oraș pe care-l dădu ca pradă pe mîna soldaților, unde sîngele curse în valuri și de unde luă de vii douăzeci de mii de prizonieri. Cu toate acestea, nici nu-l urmări pe Vologeses, nici nu păstră Ctesiphon-ul, lăsînd să se înțeleagă că expediția nu avusese alt scop decît jefuirea acestui oraș; el se retrase din două motive: pentru că nu cunoștea ținutul și pentru că începuseră să-i lipsească proviziile. El se întoarse pe un alt drum, deoarece pe acolo pe unde trecuse consumase totul, grîne și pășuni, adică tot ce găsisse în cale. Soldații săi o luară spre nord,

unii pe jos, de-alungul Tigrului, alții suiți pe vase [Xiph. 308, 21—309, 17 R. St. și Exc. Val. 375, p. 737].

Vologeses, fiul lui Sanatruces³², care înșirase în linie de bătaie armata ca să-l înfrunte pe Severus, înainte de a începe lupta ceru și dobîndi de la împărat o amîinare. Împăratul îi trimise o solie și, pentru a obține pacea, se învoi să-i dăruiască parte din Armenia-

- ¹⁹⁹ (?)
 e.n. 10 Cînd după aceste evenimente Severus intră în Mesopotamia încercă să cucerească Atra, care nu era departe, dar nu reuși. Mașinile de război au fost arse și pierdu un mare număr de oameni, ca să nu mai vorbim de cei răniți. Se văzu deci nevoit să ridice asediul și să plece. În timpul acestui război condamnă la moarte doi bărbați, dintre cei mai iluștri. Unul din ei a fost Iulius Crispus, tribun în garda pretoriană, sub învinuirea de a fi rostit, copleșit de greutatea războiului, un vers din Vergilius Maro, și anume acela în care un soldat din armata lui Turnus, luptînd împotriva lui Eneas, își deplînge nenorocirea zicînd așa: „Pentru ca Turnus s-o ia în căsătorie pe Lavinia, noi, cei de rînd murim fără ca nimeni să țină seamă”³³. În locul lui Crispus, Severus îl numi ca tribun pe Valerius, soldatul care-l acuzase. A doua victimă a fost Laetus, deoarece era animat de cele mai înalte sentimente și foarte iubit de soldații care pretindeau să nu se afle sub comanda nimănui altuia decît a lui Laetus. Cum uciderea acestui general nu putea fi în nici un fel justificată, afară de motive de gelozie, Severus o puse pe seama soldaților pretinzînd că crima fusese înfăptuită împotriva voinței lui.

- ²⁰⁰ (?)
 e.n. 11 Severus se îndreptă apoi pentru a doua oară împotriva Atrai³⁴, după ce strînsese provizii din belșug și adusese cu sine numeroase mașini, căci i se părea de neconceput după ce cucerise toate celelalte orașe, singură Atra, situată în mijlocul Mesopotamiei, să-i reziste. Aici suferi mari pierderi în bani și își pierdu toate mașinile, afară de cea construită de Priscus³⁵, cum am spus mai sus. Pierdu și un mare număr de soldați. Mulți căzură sub loviturile cavaleriei barbare, trimiși în misiune să strîngă furaje, vreau să spun a

cavaleriei arabilor, care se năpustea dintr-odată, cu iuțeala fulgerului asupra patrulelor. La rîndul lor atrenii aruncau suliți pînă foarte departe, căci aveau niște mașini care azvîrleau sulițele pînă la așa distanță încît nimeriră pînă și mulți soldați din garda lui Severus. Prin aceste mecanisme două proiectile erau aruncate simultan, după cum se putea ca tot dintr-odată mașina să azvîrle săgeți și să lovească cu brațele mecanice. Pierderile în oameni sporeau pe măsură ce romanii se apropiau de zidurile întăriturii și ajunseră la culme cînd, în sfîrșit, parte din zid a fost dărîmat, căci atunci apărătorii zidului aruncară peste romani smoală clocotită, despre care am scris mai înainte, și astfel arseră toate mașinile și toți oamenii cîți au avut nenorocul să fie atinși. Iar Severus privea la această grozăvie din înălțimile unei estrade...

12 Odată ce a căzut o porțiune din zidul exterior toți soldații s-au arătat plini de ardoare să forțeze și restul, dar Severus îi opri, poruncind să se sune răspicat retragerea pe toată linja. Credința lui era că teritoriul Atrei adăpostește bogății incomensurabile, printre care și ofrandele aduse zeității Soarelui. Mai spera încă în efectul fricii de sclavie. Arabii, nădăjduia el, dacă orașul n-ar fi fost luat prin forță, speriați, aveau să înceapă tratative. După ce lăsă să treacă o zi, cum nimeni nu i se anunța pentru convorbiri, dădu iarăși ordinul de atac împotriva zidului, deși stricăciunile din ajun fuseseră reparate în timpul nopții. Soldații din părțile europene, care ar fi putut să-i fie de folos, plini de mînie, refuzară să mai asculte ordinul, pînă la ultimul om, iar soldații syrieni, siliți să urce la asaltul zidurilor, au fost greu încercați. Iată dar cum divinitatea care a contribuit la eliberarea orașului de asediatori îl inspiră prost pe Severus să-și recheme soldații în momentul cînd ar fi putut să intre în oraș și îl opri, pe același Severus, tot prin aceeași soldați, atunci cînd se hotărîse să-l cucerească. După acest eșec Severus era într-atît de abătut încît, atunci cînd unul din generalii săi îi promise că va lua orașul dacă îi va da doar cinci sute de soldați europeni, fără să mai expună viețile celorlalți, îi răspunse față de toți

cîți îl înconjurau; „Și de unde să mai am eu atîția soldați?“, prin aceste cuvinte făcînd aluzie la faptul că nu mai era ascultat [Xiph. 309, 17—311, 5 R. St.].

200 e.n. 13 După ce-a pierdut douăzeci de zile cu asediul în fața Ascrei, Severus se duse în Palestina unde organizează un sacrificiu funebru în cinstea lui Pompeius³⁶. Apoi făcu o călătorie pe Nil în sus, și vizită tot Egiptul, cu excepția cîtorva localități. N-a putut ajunge pînă la hotarele Etiopiei din cauza izbucnirii unei boli asemănătoare cu ciuma. A arătat un viu interes pentru toate, pînă și pentru lucrurile cele mai tainice, căci n-a rămas nimic, fie din misterele umane, fie din cele divine, pe care să nu-l fi cercetat cu de-amănuntul³⁷. După cît se povestește, din acest motiv a adunat din toate sanctuarele toate cărțile cu învățături secrete, pe care le-a putut găsi, și pe care le-a închis apoi în mormîntul lui Alexandru, cu scopul ca nimeni de aici încolo să nu mai fie autorizat să viziteze mormîntul nici să citească cuprinsul acestor scrieri. Iată deci cum s-a comportat Severus. Personal, nu cred că este de datoria mea să scriu despre celelalte aspecte ale Egiptului, dar cînd este vorba despre Nil, pentru că informarea mea asupra fluviului este multilaterală și exactă, cred că sînt pe deplin îndreptățit să spun cîteva cuvinte³⁸. Nilul își are în mod evident izvoarele în munții Atlas. Acest masiv se află în Makennitis, aproape de Ocean, adică spre vest. Muntele domină prin înălțimea sa relieful înconjurător, ceea ce i-a făcut pe poeți să-l compare cu o coloană care susține cerul. Nimeni pînă acuma n-a urcat în vîrf și nu i-a văzut crestele. Este în permanență acoperit cu zăpadă, care pe timp de vară devine un imens rezervor de apă. Dealtfel, toată partea care înconjură poalele muntelui este mlăștinoasă, și această porțiune, mustind de apă, se extinde vara și produce în acest anotimp, creșterea apelor Nilului. Într-adevăr, marele fluviu de aici izvorăște, fapt dovedit și de prezența crocodililor și de cea a celorlalte viețuitoare care se nasc pe aici. Nimeni să nu se mire dacă eu am descoperit ceva pe care vechii greci nu-l știau. Makenniții locuiesc în imediata apropiere a Mauritaniei de Jos și mai mulți sol-

dați, care fac serviciul militar prin acest ținut au ajuns pînă la Atlas. Iată așadar ce aveam de spus despre Nil³⁹.

14 Plautianus⁴⁰, care se bucura de multă trecere pe lîngă Severus, și care deținea funcția de prefect al pretoriului, el, care dintre noi toți avea puterea cea mai mare și mai neîngrădită, ei bine, el a condamnat la moarte mai multe persoane renumite și cu nimic mai prejos decît el. După ce l-a omorît pe Aemilius Saturninus⁴¹, a suprimat orice privilegiu pentru viitorii comandanți ai gărzii pretoriene care urmau să-i preia funcția, pentru ca aceștia să nu mai aibă nici o putere; scopul era ca acest post de mare importanță, avînd în vedere cîtă ambiție inspira acelora ce doreau să ajungă în funcția de comandant al pretoriului, să nu mai fie atît de solicitat. Dorința lui era nu numai să fie de aici încolo singurul prefect al pretorienilor, dar și un prefect nemuritor. Dorea absolut tot, cerea și lua tot, de la toți. Nici o provincie, nici un municipiu nu au fost scutite de nemărginita lui lăcomie; prada și jaful erau pretutindeni la ordinea zilei. Și toată lumea îi trimitea lui Plautianus mai mult decît lui Severus. Pînă la urmă, trimise niște centurioni să fure pentru el caii murgi, asemănători tigrilor, închinatăi Soarelui în una din insulele Mării Roșii. Cred că este suficient, sper, să menționez acest singur furt pentru a ilustra abuzurile la care s-a dat și neistovita sa sete de a face avere. Aș mai adăuga totuși ceva. La el acasă, a poruncit să fie castrați o sută de cetățeni romani⁴², și această ispravă n-a fost știută decît după ce-a murit. Victimile n-au fost numai adolescenți și tineri, ci și bărbați, unii chiar însurați. Aceste crime s-au înfăptuit pentru ca fiica sa, Plautilla⁴³, pe care după aceasta Antoninus⁴⁴ o luă în căsătorie, să aibă eunuci pentru a o sluji dar și pentru a o instrui în tainele muzicii și a tuturor celorlalte arte. Așa că ne-a fost dat să-i vedem pe unii și aceeași bărbați în calitate de eunuci și de soți, de părinți, lipsiți de testicule, de castrați, purtînd barbă. Prin urmare, nu-i o prostie să susțin că, după așa ceva, Plautianus a depășit în putere pe toți cetățenii particulari și pe împărații înșiși! Dovadă în

sensul celor ce afirm erau statuile și portretele pe care i le-au consacrat nu numai în celelalte orașe, ci și la Roma persoane particulare, populații, Senatul însuși, lucrări de artă mai numeroase și mai impunătoare decât cele ale împăraților. Soldații și senatorii jurau toți pe norocul lui și făceau tot felul de rugăciuni publice pentru sănătatea lui [Xiph. 311, 5—14; 14—32; 312, 1—23 R. St. și Exc. Val. 347, p. 737 și urm.].

15 Principala vină la crearea acestei situații îi revenea lui Severus, care ceda la toate pretențiile lui Plautianus mergînd pînă acolo că Plautianus preluase rolul de împărat și Severus pe acela de prefect. Plautianus era pus la curent cît se poate de exact cu tot ce rostea sau făcea Severus, în vreme ce nimeni nu știa ce sfori trage Plautianus. Împăratul își căsătorise fiul cu fiica prefectului pretoriului renunțînd în felul acesta la multe partide din cele mai distinse familii⁴⁵. Îl numi consul și mai mai că se gîndea să-l lase succesor la putere. Într-o zi, a scris aceste cuvinte într-o scrisoare: „Iubesc atît de mult pe acest om, pînă acolo că doresc să mor înaintea lui“. Îngăduia, cu bună știință, ca Plautianus să-și aleagă încartiruirii mai bune decât ale sale și să aibă la dispoziție o aprovizionare mai aleasă și mai abundentă. Într-o zi, la Niceea, patria mea, avînd poftă să mănînce un lipan de mare, pește care crește mare și gras în lacul nostru, trimise să i se aducă unul de la Plautianus! În consecință, slabele încercări ale lui Severus de a-i micșora creditul erau cu totul dezmințite de acte mult mai însemnate și mai semnificative. Așa de pildă, odată, Plautianus fiind bolnav la Tyanoi⁴⁶ și împăratul venind să-l viziteze, soldații lui Plautianus nu îngăduiră gărzii lui Severus să intre împreună cu el; un alt caz: un ofițer însărcinat cu rînduirea proceselor ținute în prezența împăratului refuză să dea ascultare ordinului lui Severus care, neavînd momentan treabă, îi ceruse să i se înfățișeze o anumită pricină judiciară, motivînd astfel: „nu îndrăznesc să fac așa ceva dacă nu-mi poruncește Plautianus“. Dealtfel, Plautianus îl domina într-atît pe Severus în toate privințele că ajunsese pînă acolo să îndrăznească tot felul de obrăznicii față de Iulia Au-

gusta, căci n-o putea suferi, și pe care o defăima neobosit în fel și chip față de Severus, folosindu-se de anchete, chiar și de tortură asupra femeilor nobile pentru a strânge informații. Iată cum se explică de ce Iulia începu să se ocupe de filosofie și să-și petreacă zilele asistând la cursurile sofistilor⁴⁷. Între timp, Plautianus cădea tot mai jos pe panta plăcerilor ome-nești, ajungând pînă acolo că mînca și voma, și apoi iar mînca, deoarece stomacul său nu mai era în stare să digereze atîta mîncare și băutură cită băga în el. Scandalurile publice ale amorurile sale cu băeți și tinere fete se țineau lanț, deși soției sale nu-i îngăduia să vadă pe nimeni, indiferent cine ar fi fost, inclusiv pe Severus și Iulia. Cu atît mai mult nu-i îngăduia să vadă pe alții [Xiph. 312, 23—31; 31—313, 21 R. St. și Exp. Val. 349, p. 738 și urm.].

16 În acele zile avu loc și o luptă între femei, la care a fost adus prin constrîngere un număr atît de mare de atleti, încît am rămas uimiți cum de-i poate cuprinde stadionul. În această întrecere, deși dezordonat, femeile luptară cu atîta înverșunare, încît se poate spune c-au făcut de rușine sexul frumos, pînă și pe cele mai ilustre dintre femei!⁴⁸ Din această cauză s-a interzis ca pe viitor indiferent ce femeie, indiferent de originea ei socială, să mai lupte în arenă. Cum statuile lui Plautianus deveniseră mult prea numeroase (faptul merită să fie consemnat), Severus, stînjinit de mulțimea lor, porunci ca unele să fie topite⁴⁹. De aici vestea se răspîndi ca fulgerul prin orașe că favoritul a căzut în dizgrație și că a fost răsturnat. Unii se grăbiră să-i sfarâme în bucăți statuile, fapt pentru care mai tîrziu au pățit-o⁵⁰. Printre cei care se făcuseră vinovați a fost și Racijs Constans, guvernatorul Sardiniei, bărbat deosebit de distins. Ceea ce mă îndeamnă îndeosebi să amintesc episodul este faptul că oratorul care-l acuza pe Constans, cum între alte argumente rosti și următoarea frază: „mai degrabă ar cădea cerul decît Plautianus să pățească ceva din partea lui Severus“, ca apoi să adauge: „mai repede poți da crezare unei asemenea povești⁵¹, dacă într-adevăr s-a povestit...“, Severus, la aceste cuvinte ale avocatului,

întorcîndu-se către noi, care eram așezați în jurul lui, formînd un complet de judecată, ne zise: „Este imposibil ca eu să-i fac vreun rău lui Plautianus!“. Dar acest prea iubit Plautianus nu se menținu la putere nici măcar un an. A fost înjunghiat și toate statuile lui răsturnate. Înainte de aceasta o balenă, de o mărime neobișnuită, a fost azvîrlită de valuri pe nisip în portul numit al lui Augustus și a fost prinsă. Un mulaj, care o reprezenta în mărime naturală adus în amfiteatru putea găzdui cincizeci de urși în flancurile lui. La Roma a mai fost văzută timp de cîteva zile o cometă și lumea tot spunea că așa ceva nu poate fi decît un semn rău [Xiph. 313, 21—314, 13 R. St.].

1 Cu prilejul celei de a zecea aniversări de domnie¹, 202 e.n. Severus dăruie mulțimii care beneficia de distribuții gratuite de grâu, cît și soldaților pretorienii, atîtea monede de aur de cap de locuitor de cîți ani se afla el la cîrma statului. Pentru el, o asemenea donație reprezenta un act de mare fală, căci nimeni, vreodată nu dăduse o asemenea sumă de bani la atîția oameni deodată. Pentru această donație s-au cheltuit cincizeci de milioane de denari². Tot acum au avut loc și ceremoniile nunții lui Antoninus fiul lui Severus, cu Plautilla, fiica lui Plautianus³. Dota pe care a oferit-o socrui era îndestulătoare pentru a mărita cincizeci de fete de rege. Am văzut-o și noi pe cînd era transportată spre palat prin For. Am fost de asemenea invitați la un ospăț unde s-a servit tot ce se poate imagina în materie de artă culinară, copt și crud, ba chiar și animale vii. Masa amintea de fastul unui banchet regal dar și de grosolănia barbară. S-au dat de asemenea tot felul de spectacole, închinare întoarcerii lui Severus, împlinirii a zece ani de domnie, victoriilor sale⁴. În aceste jocuri au fost puși să se lupte între ei, la comandă, șaizeci de mistreți aparținînd lui Plautianus. Au fost ucise multe alte animale, printre care un elefant și un corocotas. Acest animal este de origine indiană și este pentru prima oară, după cîte știu eu, că a fost adus la Roma. Culoarea blăniei este un amestec între leu și tigru iar aspectul acela al unei înbinări dintre aceste două animale și, în plus, cîteva trăsături luate de la cîine și de la vulpe⁵. Cușca fiarelor, construită în întregime în amfiteatru în forma unei corăbii, așa ca să poată găzdui și da dintr-odată drumul la patru sute de animale, după ce s-a deschis automat⁶ au țîșnit afară urși, leoaice, pantere, lei, struți, măgari sălbateci, bizoni (un fel de bou, barbar și ca fel de a fi și ca aspect), așa că au putut fi văzute alergînd și fiind doborîte șapte sute de animale, sălbatice și domestice. Numărul lor, raportat la

cele șapte zile cît dură festivitatea, se ridică pînă la șapte sute.

204 e.n. 2 Vezuviul avu o puternică erupție⁷ aruncînd flăcări pe crater, cu deosebită violență, însoțită de mugețe atît de puternice că se auzeau pînă la Capua, unde eu locuiesc de cîte ori vin în Italia. Am ales acest ținut și pentru confortul deosebit ce-l oferă și pentru liniștea care domnește aici, ca să pot scrie la această *Istorie*, cînd îmi dau răgaz treburile de la oraș. Ceea ce s-a petrecut cu Vezuviul părea că anunță o schimbare și aceasta s-a și petrecut în curînd în mersul lucrurilor pentru Plautianus⁸. El ajunsese atît de mare, ba chiar excesiv de mare, încît poporul, la circ, într-o zi vorbea cam așa: „De ce tremuri? De ce pălești? Ai mai mult decît ei trei la un loc“⁹. Aceste cuvinte, aparent, nu se adresau lui Plautianus și păreau că nu vizează pe cineva anume; dar cele trei persoane la care se făcea aluzie nu puteau fi alții decît Severus și fiii săi, Antoninus și Geta. Cît despre tremuratul și paloarea permanentă a lui Plautianus acestea țineau de felul lui de viață, de speranțele pe care le nutrea și de temerile ce-l nelinișteau. Majoritatea proiectelor pe care le tot învîrtea în minte îi erau însă necunoscute lui Severus, sau dacă le cunoștea, se făcea că nu știe nimic. Dar, cînd fratele său, Geta¹⁰, înainte de a-și da sufletul, din ură față de Plautianus și nemai avînd de cine să-i fie frică, i-a vorbit deschis despre mașinațiile acestuia, împăratul ridică în For o statuie de bronz în memoria fratelui său și, în loc să-l mai onoreze pe prefectul pretoriului așa cum făcuse mai înainte vreme, începu să-i mai micșoreze imensa putere ce-o avea. Iată deci că Plautianus s-a simțit adînc jignit și începu să nutrească față de Antoninus, pe care și așa nu-l putea suferi, din cauza disprețului pe care tînărul Antoninus îl arăta fiicei sale, o ură feroce, de parcă acesta ar fi fost autorul căderii sale în disgrație. De aici înainte raporturile sale cu Antoninus se înrăutățiră pe zi ce trecea.

3 Din acest motiv, cît și datorită nemaipomenitei aroganțe arătată de Plautilla, la care se adăuga o

strictă supraveghere din partea socrului a tuturor acțiunilor sale și oprești de tot felul. Antoninus, plictisit la culme, hotărî să scape de el, indiferent cum. Iată deci pentru ce izbuti să-l convingă pe Euodos, 205 e.n. fostul său educator, pe centurionul Saturninus și încă două persoane de același rang, să dea o declarație că zece centurioni, din numărul cărora făceau și ei parte, primiseră de la Plautianus ordinul să-l asasineze pe Severus și, împreună cu el, pe Antoninus. Aceștia citiră împăratului și o scrisoare în acest sens, pe care pretindeau că o primiseră de la Plautianus, referitoare la acest complot¹¹. Toate cîte le povestesc s-au petrecut pe neașteptate, în timpul jocurilor celebrate la palat în onoarea eroilor¹², în momentul cînd spectatori plecaseră și tocmai se pregătea masa de seară. De unde ar fi trebuit să se vadă că denunțul era cusut cu ață albă, căci Plautianus n-ar fi îndrăznit niciodată să dea o asemenea însărcinare la zece centurioni deodată, nici la Roma, nici în mijlocul palatului, nici într-o asemenea zi și la o asemenea oră, și, culmea, în scris! Cu toate acestea denunțul păru credibil lui Severus deoarece, în noaptea trecută, îl văzuse în vis pe Albinus¹³, bine sănătos, cum îi întindea o cursă.

4 Așadar, puse să-l cheme pe Plautianus în mare grabă, ca și cînd ar fi avut ceva de discutat cu el. Prefectul se grăbi într-atît, sau mai degrabă primi de la zei un avertisment funest, că echipajul tras de catirce care-l ducea alunecă și căzu chiar pe Palatin. Cînd sosi, gardienii de la porți¹⁴ îl primiră pe el singur, fără să îngăduie nimănui altuia să intre, așa cum făcuse și el altă dată la Tyanoi față de Severus. Această primire îl făcu să devină bănuitor și să se teamă, dar cum nu mai putea să dea îndărăt, intră în palat. Severus i se adresă cu multă blîndețe, spunîndu-i așa: „De ce-ai crezut tu de cuviință să faci așa ceva? De ce vrei oare să ne omori pe noi?” pentru ca apoi să-l lase să vorbească, arătîndu-se dispus să-i asculte dezvinovățirea. Antoninus însă, cum Plautianus nega vehement orice amestec și se arăta foarte surprins de cele auzite, se aruncă asupra lui, îi smulse sabia din teacă și îi dădu un pumn. Voia chiar să-l strîngă de

gît cu mîna lui, urlînd, „ai încercat să mă asasinezi“, dar cum a fost împiedecat de către tatăl său, dădu ordin unui lictor să-l omoare pe Plautianus. Altcineva îi smulse fire de păr din barbă, pe care le duse Iuliei și Plautillei, care din întîmplare erau împreună, și le spuse, înainte ca ele să fi putut afla ceva: „Iată-l pe Plautianus al vostru“. Aceste cuvinte produsură jale în sufletul uneia și nesfîrșită bucurie în inima celeilalte. Și așa a fost omorît Plautianus de către ginerele său; el omul cel mai puternic de pe vremea mea, atît de puternic încît ajunsese să-i facă pe toți să se teamă de el, mai mult decît de împărații înșiși, el, în fața căruia tremurau, el, care se ridicase pînă la cele mai înalte speranțe. Cadavrul i-a fost aruncat de pe Palatin pe un drum oarecare dar ridicat, din ordinul lui Severus și înmormîntat.

5 Severus adună apoi Senatul în Curie și, în loc să-l acuze pe Plautianus, făcu tot felul de considerații triste despre firea omenească care nu este în stare să nu se lase coruptă de onorurile extraordinare și se acuză pe sine însuși de a-l fi onorat și iubit prea mult pe cel dispărut. Porunci apoi acelor care-i descoperiseră lui uneltirile lui Plautianus să facă în fața noastră o dare de seamă completă, după ce în prealabil îndepărtă din Adunare pe cei care nu i se păreau necesari să rămînă. Prin acest gest sublinia oarecum lipsa de importanță a raportului, arătînd astfel că nu prea credea nici el în cele povestite de acuzatori. Mulți și-au văzut viața în primejdie din cauza lui Plautianus, unii au și murit. Coeranus¹⁵, de pildă, așa cum se întîmplă cu cei care fac curte mai marilor zilei, se lăuda spunînd mereu că este unul din prietenii intimi ai lui Plautianus. E adevărat că de fiecare dată cînd aceștia veneau să-l salute pe prefect, fiind introduși înaintea altora, el, Coeranus, îi însoțea pînă la ultimul grilaj, fără însă să fie părtaș la discuțiile secrete ce se purtau în interior, rămînînd în spațiul dintre grilaje, pentru a se plimba de colo pînă colo. Pentru Plautianus, el era afară, dar pentru cei rămași cu adevărat afară, părea că se află înăuntru. De aceea asupra lui pluteau tot felul de suspiciuni, mai ales pentru că Plautianus,

atunci cînd visase cum niște pești sărînd din apele Tibrului îi căzuseră la picioare, Coeranus se grăbise să interpreteze visul drept prezicerea unei viitoare domnii peste pămînt și peste mare. A scăpat totuși numai cu un exil, într-o insulă unde a stat șapte ani și de unde a fost apoi rechemat, făcut chiar și consul, întocmai ca Pompeius, fără să fi exercitat mai înainte vreo altă magistratură¹⁶. Caecilius Agricola în schimb, care se număra printre principalii lingușitori ai lui Plautianus și pe care nimeni nu-l întrecea în răutate și lipsă de ținută, a fost condamnat la moarte. Ducîndu-se la el acasă și îmbătîndu-se cu vin rece, își sparse cupa de cristal pe care o cumpăraseră cu cînzei de mii de denari și muri căzînd peste cioburile ei, după ce își deschise vinele [Xiph. 314, 13—318, 9 R. St. și Exc. Val. 350, p. 741].

6 Saturninus și Euodos au fost cu acel prilej onorați, dar, mai tîrziu executați, la ordinul lui Antoninus însuși. Cum ne pregăteam să dăm un decret laudativ pentru Euodos, Severus ne opri remarcînd: „Ar fi mai mult decît rușinos dacă ați admite să se consemeneze în *Acta* un asemenea lucru pentru un caesian”. Și Severus nu îngădui nici acestuia, dar nici celorlalți liberti ai împăraților să dea frîu liber obrăzniciei și tendinței lor de a se sumeți. Asemenea atitudine cîștigă aprobarea noastră a tuturor. Iată, de pildă, cum într-o zi, Adunarea Senatului, celebrîndu-l, îi strigă în față și aceste cuvinte: „Toți se comportă așa cum trebuie pentru că tu ești unul care conduci bine imperiul”. Plautilla și Plautius, copiii lui Plautianus, exilați în insulele Lipare¹⁷, pentru moment au scăpat cu viață dar au fost mai tîrziu executați sub domnia lui Antoninus. În rest, duceau acolo o viață atît de nefericită, încît trăiau numai sub imperiul fricii și nu aveau nici măcar cele necesare vieții.

7 Fiii lui Severus, Antoninus și Geta, după ce au scăpat de Plautianus, întocmai ca de un pedagog, n-au mai rămas nici un rău pe lume pe care să nu-l fi făcut¹⁸. Dezonorau femeile, violentau copiii, strîngeau bani pe căi murdare și se complăceau în societatea gladiatorilor și a vizitiilor de care; se întreceau unul

pe altul prin similitudinea preocupărilor ce le aveau dar se dovedeau rivali cînd era vorba de cele pe care urmăreau să pună mîna. Dacă, să zicem, unul sprijinea o anumită acțiune sau partidă, puteai fi sigur că celălalt era de partea opusă. Pînă la urmă, intrînd în competiție într-un gimnaziu unde participau la curse de care trase de ponei, s-au luat la hartă în așa măsură că Antoninus căzu și își fractură coapsa. În vreme ce Antoninus era suferind și îngrijit pentru a i se vindeca rana, Severus nu lăsă deoparte absolut nimic din îndatoririle sale, ci își vedea de treburile judecătorești și îndeplinea în mod riguros sarcinile administrative ce-i reveneau. O asemenea comportare îi atrase numai elogii, dar uciderea lui Quintillus Plautianus¹⁹, grave învinuiri. A mai condamnat la moarte și pe mulți alți senatori, citați în fața tribunalului său; deși aceștia s-au apărat, au fost pînă la urmă dovediți că sînt vinovați. Quintillus însă, personaj din una din cele mai nobile familii, care se aflase mult timp printre fruntașii Senatului, ajuns în pragul bătrîneții, care trăia liniștit la țară, nu se amesteca în treburile publice și nu căuta să pună cuiva bețe în roate, a fost în chip calomnios acuzat și ucis. Înainte de a muri, căută obiectele funerare pe care de mult și le pregătise pentru înmormîntare. Cînd le văzu, atinse de trecerea timpului, exclamă: „Ce-o fi însemnînd acest lucru? Înseamnă c-am întîrziat să mă prezint la termen...“ Apoi, arzînd tîmîie în vreme ce aducea un sacrificiu, zise: „Înalț zeilor aceeași rugă pe care a înălțat-o și Servianus pentru Hadrian“²⁰. Quintillus așadar a fost executat și s-au mai ținut niște jocuri de gladiatori în care, printre alte animale, au fost doborîți deodată zece tigri [Exc. Val. 351—352, p. 741; Xiph. 318, 9—318, 20—29 R. St.].

8 După aceea a avut loc procesul referitor la activitatea lui Apronianus²¹, proces cu totul neobișnuit, chiar numai cînd este povestit. Apronianus, într-adevăr, fusese acuzat sub cuvînt că doica sa, odinioară, pe cît se zicea, văzuse în vis cum el va ajunge să domnească. Delatorii pretindeau că în urma acestei prevestiri el se ocupa cu practici de magie. Deși absent,

a fost condamnat la moarte pe cînd se afla în Asia, în calitate de guvernator. Cînd acuzațiile delatorilor au fost citite în fața noastră, în aceste acte se găsea consemnat și cine era cel ce examinase depozitiile martorilor referitoare la proces, și cine povestise conținutul visului, și cine ascultase povestirea, în sfîrșit, că unul dintre martori, printre altele, spusese și aceste cuvinte: „am zărit un senator chel, care se apleca pentru a privi*“.

La aceste cuvinte am fost cuprinși de o panică teribilă, căci martorul nu pronunțase numele nimănui dintre noi și nici Severus nu scrisese vreun nume. Surpriza era atît de mare că frica pusese stăpînire pe noi toți, pînă și pe cei care niciodată nu-l frecventaseră pe Apronianus, și nu numai pe cei care-și pierduseră părul pe creștet, ci și pe cei cărora începuse să li se rărească, dezvelindu-le fruntea!. Nimeni nu era sigur pe el, afară de cei care aveau păr din belșug. Toți ne uitam în jur la acești fericiți și puteai auzi un murmur: este cutare, ba nu, cutare“.

N-am să ascund ce mi s-a întîmplat atunci, oricît de ridicol ar fi; eram pradă unei tulburări atît de mari încît nu făceam altceva decît să-mi pipăi părul cu mîna. Dar și alții simțeau aceeași îngrijorare. Privirile noastre se îndreptau ca atrase de un magnet asupra aceluia care prezentau semne de chelie, de parcă în acest fel ne descărcam de povara fricii, aruncînd-o asupra altora, pînă ce lectorul oficial adăugă că persoana în cauză, chelul, fusese îmbrăcat cu toga praetexta²². Cînd a rostit aceste cuvinte ochii noștri se întoarseră spre Baebius Marcellinus, care pe atunci era edil, și care era foarte chel. Acesta, ridicîndu-se în picioare și venind în mijlocul Adunării, zise: „Oricum mă va recunoaște, dacă m-a văzut“. Cum noi i-am lăudat curajul, delatorul a fost introdus în Curie și rămas multă vreme mut, stînd chiar lîngă Marcellinus și căutînd din ochi pe cel pe care urma să-l recunoască. În cele din urmă, la un mic semn imperceptibil care i s-a făcut, a confirmat că despre Marcellinus este vorba.

* Se subînțelege: practicile de magie.

9 Și astfel Marcellinus a fost identificat cu persoana chelului care se aplecase să vadă practicile de magie. A fost scos din Curie, plîngîndu-și soarta. După ce-a traversat Forul n-a vrut să meargă mai departe, ci în For, după ce și-a îmbrățișat cei patru copii, le-a adresat acest rămas bun patetic: „Un singur lucru mă supără, copiii mei, zise el, că vă las în urma mea în viață“. Și așa i s-a tăiat capul, mai înainte ca Severus să fi aflat de condamnarea lui la moarte. La rîndul lui, Pollenius Sebennus²³, principala unealtă a morții lui Marcellinus, a avut și el parte de o pedeapsă pe deplin meritată. Dat de Sabinus²⁴ pe mîna cetățenilor din Noricum, unde pe cînd fusese guvernator nu făcuse nimic bun, a avut de îndurat cele mai grele înjosiri. L-au văzut căzut la pămînt și cerînd îndurare, și dacă n-ar fi fost Aspax, unchiul lui din partea mamei, ar fi pierit într-un mod lamentabil. Acest Aspax era omul cu limba cea mai ascuțită din cîți am cunoscut, spiritual la culme, luînd peste picior pe toți oamenii, dar extrem de devotat prietenilor și neiertător față de dușman. Cerculă nenumărate anecdote despre replicile lui mușcătoare și pline de spirit la adresa a tot felul de mărimi, cîteva observații chiar la adresa lui Severus. Iată una din acestea: cînd împăratul își înscrise neamul în acela al lui Marcus Antoninus, îi zise: „Te felicit, Caesar, că ți-ai găsit un tată!“ ca și cînd împăratul, datorită nașterii sale obscure, n-ar fi avut tată.

206/
207 e.n. 10 Tot cam în același timp un italian, pe nume Bullas²⁵, după ce strînse o ceată de tîlhari cam de șase sute de oameni, jefui Italia în lung și în lat mai bine de doi ani, în ciuda prezenței împăraților și a numeroase trupe. Urmărirea se făcea de către mulți oameni, mai ales că Severus își pusese toată ambiția să-l prindă. Dar, cînd era văzut se făcea nevăzut și cînd era găsit, era de negăsit, cînd era prins, dispărea fără urmă, atît de larg era la mîină și atît de iscusit în a ieși din încurcătură. Primea informații precise despre cei care plecau de la Roma cît și despre cei care debarcau la Brundisium, despre cine și cîți erau, despre natura și valoarea bunurilor transportate. După

ce lua o parte din bunurile lor, obișnuia să dea drumul călătorilor; pe lucrători însă îi reținea pentru un timp oarecare și, după ce-i folosea la diverse treburi, îi lăsa în libertate, răsplătindu-i din belșug. Odată, cum doi tâlhari din banda lui fuseseră capturați și erau cît pe ce să fie dați pradă fiarelor, merse în persoană la paznicul închisorii prefăcîndu-se că este guvernatorul aceluia ținut și că are nevoie de cîtiva oameni de acest soi. Și astfel îi luă cu el pe cei doi, salvîndu-i. Altă dată, se prezentă la un centurion însărcinat să nimicească banda și se autoacuză, de parcă ar fi fost cu totul altcineva, făgăduindu-i că negreșit îi va da tîlharul pe mină, numai să binevoiască să-l urmeze. Momiindu-l în acest fel într-un loc subteran, acoperit, ca și cum l-ar fi condus spre Felix (căci își luase acest nume), nu i-a fost greu să-l prindă. Apoi, suindu-se pe un tribunal îmbrăcat în costum de magistrat, îl chemă pe centurion să apară în fața lui, ca la un proces, cu capul complet ras. Iată ce i-a spus: „Înștiințează pe stăpîinii tăi așa: hrăniți-vă sclavii dacă vreți să nu mai fure“. Într-adevăr, printre oamenii lui avea mulți caesarieni, dintre care unii fuseseră foarte prost plătiți, iar alții deloc. Severus, pus la curent cu cele întîmplate punct cu punct, se supără îngrozitor, îndeosebi pentru faptul că fusese declarat învingător în Britania, prin victoriile repurtate de generalii săi, în vreme ce el, în Italia, se vedea pus în inferioritate de un tîlhar! În sfîrșit, trimise un tribun militar din propriile sale gărzi în fruntea unei numeroase trupe de cavalerie, amenințîndu-l că va fi vai și-amar de el dacă nu i-l va aduce pe Bullas viu. Tribunalul, avînd niște informații despre o legătură a lui Bullas cu o femeie măritată, o decise pe aceasta, prin intermediul soțului, să colaboreze cu el, promițîndu-i impunitatea. Și astfel a fost prins Bullas în grota unde se ascundea ca să doarmă. Papinianus²⁶, prefectul pretoriului îl întrebă; „De ce te-ai făcut tîlhar“ la care îi răspunse tot printr-o întrebare: „De ce ești prefect?“. Bullas a fost apoi dat pradă fiarelor, în urma unei hotărîri anunțată de crainic, și banda sa a fost risipită. Într-atît avea omul acesta în el întreaga putere a celor șase sute.

208 e.n. 11 Severus își întoarse atunci armele împotriva Brittaniei, deoarece vedea cum fiii săi duc o viață de desfrîu și cum legiunile huzuresc, nefăcînd nimic. A luat această hotărîre deși știa prea bine că nu se va mai întoarce. O știa îndeosebi după citirea astrelor sub care se născuse (pusese să fie pictat Zodiacul său pe plafoanele sălilor din palatul unde împărțea justiția, așa că, exceptînd momentul referitor la ora cînd ieșise la lumina zilei, cum se zice, toată lumea putea să-l vadă; acest moment nu era însă reprezentat la fel de o parte și de alta a zodiacului); o știa fiindcă o auzise și din gura ghicitorilor. Într-adevăr, pe postamentul unei statui de-a lui, amplasat aproape de poarta pe unde trebuia să treacă armata, trei litere din numele său fuseseră șterse de fulgerul năpraznic care căzuse deasupra. Și din această cauză, așa cum lămuriseră semnul ghicitorii, n-avea să se mai întoarcă și urma să moară după trei ani. Împreună cu el luă în această expediție mari sume de bani [Xiph. 318, 29—321, 24 R. St.].

12 În Brittaniam sînt două neamuri predominante: caledonienii și meții. Și de ei depînd, cum s-ar spune, denumirile tuturor celorlalte populații. Meții locuiesc de-alungul întăriturii²⁷ care desparte insula în două; caledonienii, în spatele lor. Și unii și alții își au sălașele în munții sălbateci și lipsiți de izvoare cît și în cîmpiile mlăștinoase, ca un deșert, unde nu vezi ziduri, nici orașe, nici pămînt arat. Trăiesc numai din ierburi, vînat și fructele anumitor arbori. În gură nu pun pește, deși pe la ei se află în mare cantitate. Viața și-o petrec în corturi, nu au nici îmbrăcăminte nici încălțări, femeile le au în comun și comunitatea crește toți copiii care se nasc. Din punct de vedere politic sînt în stadiul democrației tribale și se dedau cu cea mai mare plăcere la tîlhării. La război luptă suiți pe care unde sînt înhămați cai mici și iuți. Au o pedestri-me foarte agilă la alergat și rezistență la atacuri. Armele lor sînt un scut, o lance scurtă, prevăzută la extremitatea inferioară cu un măr de aramă, pentru a produce, atunci cînd este scuturată, sunete care înspăimîntă inamicul. Mai au și pumnale. Sînt în stare să

îndure foamea și frigul, tot soiul de mizerii, ca de pildă să stea zile întregi sub apă în bălțile lor, numai cu capul afară din apă. Când sînt în păduri, se hrănesc cu scoartă și rădăcini sau își pregătesc un fel de fier-tură din care, dacă pun în gură un bob de mărimea unei fasole le taie și foamea și setea. Astfel arată insula Brittaniei, astfel sînt locuitorii ei, care se află în război cu noi. Căci, așa cum am spus, este vorba despre o insulă, cunoscută pe deplin abia pe acea vreme. În lungime insula are șapte mii o sută treizeci de stadii. Partea cea mai lată a insulei are două mii trei sute de stadii iar cea mai îngustă trei sute. Noi posedăm ceva mai puțin de jumătate [Xiph. 321, 24—322, 12 R. St.].

13 Severus intră deci cu armele în Caledonia cu intenția de a o cuceri în întregime²⁸. În timp ce o străbătea, avu de susținut greutăți neînchipuit de mari, silit fiind să taie păduri, să niveleze terenuri, să astupe mlaștini, să construiască poduri peste fluvii. În schimb, n-a dat nici o bătălie și n-a văzut nici o linie de bătaie dușmană. Soldații fugăreau vite ca să le prindă, oi și bovine împinse dinadins de brittani înainte, pentru ca astfel, prin această înșelăciune, să-i atragă cît mai departe, pe un teren unde ei se încurcau în rețeaua de ape și, risipiți fiind, cădeau ușor în tot felul de curse. Unii oameni, ajunși la capătul puterilor, nu mai puteau merge și îi rugau pe camarazii lor să-i omoare ca să nu cadă de vii în mîinile dușmanului. Romanii pierdură în acest fel cînzeci de mii de oameni. Severus nu abandonă însă nimic din planurile sale pînă ce nu ajunse la extremitatea insulei unde preocuparea lui de căpătii era să observe cu cea mai mare atenție soarele care avea să se ridice peste orizont, cît și lungimea zilelor și a nopților, atît în anotimpul verii cît și al iernii. După ce a fost purtat prin toată Caledonia, cît era teritoriu inamic (căci aproape tot timpul, adevărat este, a fost purtat în lițieră din cauza beteșugurilor ce le avea), s-a reîntors în teritoriul unde avea prieteni. Pe brittani i-a silit să încheie un tratat de prietenie în virtutea căruia ei îi cedau o bună bucată din pămînturile lor.

209 e.n.

210 e.n.

14 Antoninus de asemenea îl îngrijora profund și îi făcea niște necazuri din care nu mai putea ieși, atît prin viața dezordonată ce-o ducea, cît și prin vădita intenție de a-și ucide fratele — dacă s-ar fi ivit prilejul — ca să nu mai vorbesc despre urzelile ce le făcea împotriva propriului său tată²⁹. Iată un exemplu. Într-o zi Antoninus ieși brusc din cortul său urlînd și strigînd cît îl ținea gura că a fost insultat de Castor. Acest Castor era însă omul cel mai devotat dintre caesarieni care-l înconjurau pe Severus, era confidentul său și totodată cel care-l păzea în camera de culcare. Cîțiva soldați, postați de Antoninus dinadins în acest scop, îi luară cu vehemență partea și strigară împreună cu el. Dar n-a trecut mult și au fost arestați, Severus în persoană și-a făcut apariția și i-a pedepsit pe cei mai turbulenți. Un alt exemplu. Odată, tatăl și fiul se îndreptau împreună spre caledonieni pentru a le primi armele depuse și a duce tratative în vederea condițiilor de pace³⁰. Antoninus a încercat fățiș să-și ucidă părintele cu propria-i mîină. Amîndoi erau călări, căci Severus, deși afectat de o deformare a picioarelor, călărea totuși și el. Restul armatei venea după ei iar armata dușmană se arătase la rîndul ei. În acest moment, Antoninus, oprindu-și binișor calul, fără să facă zgomot, trase sabia din teacă și făcu un gest ca și cum se pregătea să-și lovească tatăl pe la spate. Călăreții care-l înconjurau pe împărat, observînd gestul, scoaseră un țipăt și Antoninus, derutat, n-a mai îndrăznit să întreprindă ceva. La țipătul călăreților Severus se întoarse și văzu sabia, dar nu scoase nici un cuvînt. Departe de a face vreo remarcă, se sui pe tribunal, își îndeplini pînă la capăt îndatoririle și apoi se întoarse în tabăra pretorienilor. Chemîndu-i atunci la el pe fiul său, pe Papinianus și pe Castor, porunci să se așeze între ei o sabie și, după ce-i reproșă lui Antoninus cum de a îndrăznit să facă așa ceva, în ochii tuturor, aliați și dușmani, o grozăvie de neînchipuit, sfîrși prin a-i zice: „Dacă dorești să mă asasinezi, omoară-mă pe loc, aici. Îndrăznește, sînt doar bătrîn și fără vigoare, față de puterile tale. Dacă nu-ți iei asupra ta fapta și dai înapoi, dacă eziți să mă omori cu mîna ta, atunci uite, ai alături de tine

chiar că puțin înainte de a-și da sufletul Severus ceru să i se aducă urna pe care, atingînd-o cu mîna, zise: „Vei conține un bărbat pe care lumea locuită nu l-a putut găzdui“ [Xiph. 322, 12—324, 25 Rr. St.].

16 Avea un corp greoi, dar robust, în ciuda deformațiilor suferite de gută. Spiritul lui era extrem de vioi și pătrunzător. Îi plăceau mult reuniunile cu caracter cultural, manifestări ale vieții spirituale, fără ca el însuși să fie în stare să creeze ceva³⁴; în consecință, era mult superior în ceea ce gîndea în raport cu modul său de exprimare. Nu uita niciodată pe prieteni, se purta crunt cu dușmanii, se arăta atent la tot ceea ce voia să facă și indiferent față de bîrfele pe seama lui. De aceea își și procura bani de unde putea, fără să-i pese prin ce mijloace; e drept, n-a omorît pe nimeni din acest motiv; cheltuia în schimb pe larg pentru tot ce era nevoie. A restaurat un mare număr de edificii vechi, pe care își înscrise numele, ca și cînd le-ar fi restaurat fundamental, pe cheltuială proprie. A cheltuit de asemenea mari sume de bani pentru a restaura sau chiar a reconstrui lucrările altora³⁵. Astfel, de pildă, construi în cinstea lui Bacchus și a lui Hercules un templu de o mărime exagerată. În pofida acestor considerabile cheltuieli, lăsă în urma lui nu cîteva mii de denari, ușor de numărat, ci zeci de mii de denari. Urmărea cu înverșunare pe toți care nu duceau o viață cumpătată mergînd pînă acolo că emise prevederi legislative împotriva adulterului³⁶. Urmarea a fost că învinuirile de adulter au curs (pe cînd eram eu consul am găsit nu mai puțin de 3000 înscrise pe un tabel). Dar, cum foarte puțină lume se preocupa de asemenea delictе, sfîrși și el prin a se lăsa păgubaș. În această ordine de idei consider ca foarte spiritual răspunsul dat Iuliei Augusta de soția unui caledonian, Argentocoxos, după încheierea tratatului romano-caledonian. Iulia o lua peste picior pentru moravurile libere a femeilor din țara ei în ce privește legăturile cu bărbații. Iată însă ce-i răspunse brittana: „Gădesc că este mult mai natural să ne satisfacem după plac dorințele firești, decît cum procedați voi, romanele; noi, fără nici un ascunziș, avem legături cu cei mai bravi

dintre bărbați, în vreme ce voi vă culcați pe ascuns cu niște oameni de nimic“ [Xiph. 324, 25—325, 15 R. St. și Exc. Val. 353, p. 741].

17 Iată acum care era felul de viață al lui Severus în timp de pace. Când începea să se facă ziuă se în-deletnicea cu un anume lucru; apoi făcea o plimbare pe jos, discutînd sau ascultînd rapoarte despre trebu-rile statului. Urmau orele în care împărțea dreptatea, cu excepția marilor sărbători. Avea bunul obicei de a lăsa să curgă apă suficient de multă pentru părțile împicinate³⁷ și să ne permită nouă, în calitate de ase-sori, să ne spunem părerea în deplină libertate. Stă-tea la tribunal pînă spre amiază, după care călărea cît putea de mult. Își lua apoi baia, după care făcea un oarecare exercițiu fizic. Prînzul, destul de copios, îl lua fie singur fie împreună cu fiii săi. După masă dor-mea îndelung ca apoi, cînd se deștepta, să se delec-teze cu studii latine și grecești în timpul unei plim-bări: Și astfel, în faptul serii, se îmbăia din nou și apoi cina cu cei din preajmă, căci la masa lui n-avea obiceiul să invite pe nimeni altul iar banchetele le re-zerva numai pentru zilele festive, cînd era obligat să le dea. A trăit șaiszeci și cinci de ani nouă luni și două-zeci și cinci de zile (se născuse la 11 aprilie) din care a domnit șaptesprezece ani opt luni și trei zile. Pe scurt, era un om atît de energic încît, pînă și atunci cînd și-a dat sufletul a mai putut să strige: „Haideti, ia să vedem dacă mai avem ceva de făcut...“ [Xiph. 325, 15—32 R. St.].

211 e.n. 1 După aceste evenimente Antoninus luă în mii-nile sale întreaga putere de stat¹. Aparent, guverna împreună cu fratele lui; în realitate, singur. Încheia tratate de bună înțelegere cu dușmanii, se retrase din teritoriile lor și părăsi întăriturile ridicate². Se lipsi de unele persoane cu mare influență la curte, printre care se afla și prefectul pretoriului, Papinianus³, iar pe alții îi execută, cum ar fi de pildă, Euodos⁴, educatorul său, (și) Castor⁵, soția sa, Plautilla⁶ și Plautius, fratele Plautillei⁷. Chiar în inima Romei ucise pe cineva care nu se distingea prin nimic altceva decât prin meseria ce-o exercita și care-l făcuse celebru, este vorba despre vizitiul Euprepes, deoarece acesta aparținea partidei rivale celei favorizate de împărat. Și așa s-a întâmplat ca Euprepes să moară la o vîrstă înaintată, după ce a fost încoronat în cel mai mare număr de curse cîștigate vreodată de un concurent (a repurtat șapte sute optzeci și două de victorii)⁸. Pe fratele său Antoninus încercase să-l omoare încă pe cînd trăia tatăl său, dar a fost împiedicat chiar de împărat, cum ceva mai tîrziu a fost împiedicat de soldații din armată, cînd se aflau pe drum. Geta era foarte iubit de soldați, mai ales că semăna leit la figură cu părintele său. De îndată însă ce-a revenit la Roma, l-a ucis. Cei doi frați se prefăceau că țin unul la altul și se lăudau unul pe altul; acțiunile lor însă erau tocmai contrariul celor ce spuneau și nimeni nu se îndoia că o faptă oribilă avea să se petreacă în curînd⁹. Nenorocirea a fost prevestită chiar înainte de sosirea lor la Roma. Senatul decretase ținerea unui sacrificiu în cinstea zeilor și a zeiței Concordia, pentru a se ajunge la împăcarea celor doi frați. Slujitorii pregătiră victima care trebuia jertfită Concordiei și consulul plecă să îndeplinească sacrificiul. Dar nici consulul n-a putut să-i găsească pe slujitori și nici aceștia pe consul, așa că își petrecură toată noaptea, cum s-ar zice, să se caute unii pe alții. Prin urmare,

sacrificiul n-a putut avea loc la timpul stabilit. A doua zi au fost alungați doi lupi care ajunseseră tocmai sus pe Capitoliu. Unul a fost prins și omorât chiar în For, celălalt mai târziu, căci scăpase pînă dincolo de Pomoerium. Și această prevestire se raporta la împărați.

2 Intenția lui Antoninus fusese să-l asasineze pe fratele său încă din timpul Saturnaliilor, dar n-a izbutit, căci crima prea ar fi sărit în ochi, peste putință de a fi ascunsă. Din acel moment însă izbucniră între ei multe conflicte, întocmai ca între cei care-și întind reciproc curse¹⁰. Fiecare lua tot felul de precauții pentru a se pune la adăpost de rivalul lui. Dar, cum nenumărați soldați și gladiatori îl păzeau pe Geta zi și noapte, fie și în afara locuinței acestuia, Antoninus o convinse pe mama sa să-i cheme pe amîndoi, singuri, cu ea de față, în camera ei, pentru a se ajunge la o reconciliere. Geta, dînd crezare acestor bune oficii, veni împreună cu fratele lui; dar nici nu apucară bine să intre pe ușă că o ceată de centurioni, puși la pîndă de Antoninus, se și repeziră spre Geta, care, cînd îi văzu, fugi spre mama lui pe care o luă de gît și, strîngîndu-se la pieptul ei, striga de țî se rupea inima: „mamă, mamă, tu care mi-ai dat viață, ajută-mă, sînt înjunghiat!“ Iulia, astfel înșelată, a asistat la pierirea fiului chiar în brațele ei, prin crima cea mai nelegiuită cu putință, și a primit moartea în aceeași măruntaie de unde-l născuse. A fost de sus pînă jos acoperită cu sînge, așa că o rană primită la una din mîini nu mai avea pentru ea nici o importanță¹¹. Nu i s-a dat voie nici să-și jelească nici să-și plîngă fiul, atît de timpuriu ucis, într-un chip din cele mai groaznice (n-a trăit bietul de el decît douăzeci și doi de ani și nouă luni). Dimpotrivă, era silită să se veselească și să ridă, de parcă ar fi fost în culmea fericirii, într-atît era de observată în tot ce spunea, în gesturile ei, pînă și la culoarea feței i se lua seama. Singure acestei Augusta, soție și mamă de împărați nu i se îngăduia să verse lacrimi, pentru o nenorocire atît de mare, nici măcar cînd era retrasă din public [Xiph. 326, 9—328 R. St.]¹².

212 e.n.

3 Cît despre Antoninus, deși se lăsase înserarea, luă imediat contact cu soldații legiunilor, strigînd cît îl ținea gura în tot drumul parcurs că împotriva-i se urzise un complot și că era expus la primejdii. Cînd intră în incinta taberei militare rosti: „Bun găsit tovarăși de arme¹³, de-aici înainte îmi stă în putință să vă răsplătesc“. Și, înainte ca soldații să fi auzit tot ceea ce avea de spus, le închise gura prin făgăduieli atît de frumoase, și de tot felul, că oamenii nu mai putură nici gîndi, nici scoate o vorbă prin care să-și reflecte pietatea față de cel dispărut „Sînt unul dintre voi — continuă Antoninus — doresc să trăiesc numai pentru voi, așa ca să fiu în stare să vă aduc multe foloase; tot ce se află în tezaurul statului vă aparține!“ Apoi mai zise: „Mă rog zeilor fierbinte să pot trăi alături de voi, iar de nu, să mor alături de voi. De altfel, nu mi-e teamă de moarte și ași vrea să-mi sfîrșesc viața pe cîmpul de luptă. Acolo, ori nicăieri altundeva trebuie să moară un adevărat bărbat“. A doua zi, în fața Senatului, mai ținu un discurs cam tot pe aceeași linie¹⁴ ca apoi, ridicîndu-se de pe banca unde stătea, și îndreptîndu-se spre ușă, să spună: „Luați seama, veți auzi un lucru extrem de important: pentru ca tot universul locuit să se bucure, fie ca toți exilații și toți condamnații, indiferent pentru ce învinuire și oricît de mare le-ar fi fost crima, să se întorcă la casele lor¹⁵. După ce a golit insulele de exilați și după ce-a iertat de pedeapsă și pe cei mai înrăiți dintre răufăcători, n-a așteptat mult pînă ce să le umple din nou [Xiph. 328, 1—23 R. St; Petr. Patr., Exc. Vat. 137 (p. 228 Mai) și Exc. Val. 354—355.]

4 A ucis de îndată pe caesarieni și pe soldații credincioși lui Geta, cam în număr de douăzeci de mii, bărbați și femei fără osebite, după cum i-a prins pe fiecare, la întîmplare, în palat. Dintre oamenii de vază, printre alții, a căzut victimă și Papinianus, al cărui uci-gaș primi doar mustrarea că s-a folosit de un topor și nu de o sabie¹⁶. Îi umbla prin gînd să-l lichideze și pe Cilo, cel care-l crescuse și de la care n-avusese decît bine¹⁷, fost prefect al Romei sub tatăl său și pe care el însuși de nenumărate ori îl numise *pater* (tată). Soldații trimiși împotriva lui Cilo se puseră pe jaf,

luînd vesela de argint, hainele, banii și tot ce-au mai putut prăda. Apoi îl mînară pe acest nefericit de-a lungul Căii Sacre, cu intenția să-l ducă la palat, încălțat doar cu niște sandale (căci Cilo fusese luat de la baie) și îmbrăcat cu o tunică ponosită, pentru a-l ucide. Pînă la urmă i-au rupt și această haină, l-au plesnit peste față, așa încît și oamenii din popor și soldații din gărzile civile s-au simțit adînc mișcați. Antoninus, nemaivînd încotro, atît din deferență pentru cei ce priveau cît și dintr-un sentiment de teamă, veni înaintea gloatei și — cum era îmbrăcat în ținută militară — îl acoperi pe Cilo cu o hlamidă și se adresă astfel ucigașilor: „nu-l mai insultați pe tatăl meu, nu-l mai loviți pe cel care m-a crescut!“ Soarta tribunului și a soldaților trimiși cu acest tribun a fost condamnarea la moarte, sub pretextul unei conjurații, în realitate pentru că nu-l omorîseră pe Cilo [Xiph. 328, 24—329, 8, R. St.].

5 Antoninus ținea atît de mult la Cilo încît zicea: „a unelti împotriva lui înseamnă a unelti împotriva mea.“ Elogiat pentru aceste cuvinte de asistență, mai spuse „Să nu-mi dați numele de Hercules, nici acela al vreunui alt zeu!“¹⁸. Acest lucru nu înseamnă că nu i-ar fi plăcut să fie divinizat, dar că nici nu voia să înfăptuiască ceva demn de un zeu. Din firea sa neîntreg la minte cum era, starea de nebunie se reflecta în toate actele sale. Anumitor persoane le acorda cele mai mari onoruri, pentru ca de îndată, fără nici un motiv, să le insulte cu niște injurii ce nu se pot reproduce; ierta de la pedepse cu moartea criminalii care sub nici un cuvînt nu meritau să scape, ca în schimb să pedepsească pe cine te așteptai mai puțin [Exc. Val. 356, p. 742].

Iulius Asper¹⁹, bărbat distins atît prin cultura sa cît și prin modul său de a gîndi, după ce a fost înălțat la o situație excelentă de către împărat, atît el cît și fiii săi, și s-a văzut însoțit de un întreg alai de lictori, a fost din senin batjocorit în chip ordinar și trimis îndărăt la el acasă²⁰, sub potop de înjurături, ca să nu mai vorbim de spaima ce-a tras-o [Exc. Val. 357, p. 742].

N-ar fi fost exclus să-l fi decăzut din drepturi și să-l fi omorît și pe Laetus²¹, dacă acesta n-ar fi fost grav bolnav. Față de soldați descrise slăbiciunea lui Laetus drept „impietate“, deoarece, chipurile, nu-i era îngăduit să comită o „impietate“ față de el [Exc. Val. 358, p. 742].

L-a omorît pe Priscus Thrasea²², care nu era mai prejos de nimeni nici ca neam, nici ca putere de cugget. A mai ucis și pe mulți alții care mai înainte vreme fuseseră prietenii lui [Exc. Val. 359, p. 742; 360, p. 742].

6 „N-am să vorbesc despre toți, nici n-am să-i numesc pe toți“²³ oamenii de seamă pe care-i ucise fără nici o judecată. Dio, dacă ținem seama că pe vremea lui toți cîți au căzut victime erau persoane foarte bine cunoscute, dă o listă nominală. În ce mă privește, este deajuns să menționez că [Antoninus] i-a ucis pe toți cîți a vrut, „vinovați sau nu“, și că a rănit adînc Roma, lipsind-o de oameni de mare valoare [Xiph. 329, 8—14 R. St.]. De la crime, interesul său a trecut apoi spre distracții, ceea ce nu înseamnă că a încetat să maiucidă. Că măcelărea cîte un elefant, un rinocer, un tigru, un hipopotigru în amfiteatru, desigur, așa ceva s-ar putea spune că nu contează; dar îi plăcea să vadă și cum curge sîngele a cît mai multor gladiatori cu putiță. Unul dintre ei, pe nume Baton, pe care-l silise să se bată pe rînd în aceeași zi împotriva a trei adversari, căzînd sub loviturile celui de al treilea, i-a făcut o înmormîntare spectaculoasă²⁴. [Xiph. 329, 14—20 R. St.].

7 Pentru Alexandru cel Mare avea o asemenea pasiune încît se folosea de anumite arme și de anumite cupe, pretinzînd că odinioară fuseseră ale lui Alexandru²⁵. În plus, îi dedică numeroase statui în Cîmpul lui Marte, chiar și la Roma. Organiză o falangă de șaisprezece mii de macedoneni, pe care o denumi falanga lui Alexandru, și o înarmă cu armele folosite pe vremea regelui, adică căști din piele netăbăcită de bou, cuirasă de in cu țesătură triplă, un scut de aramă, lance lungă, sulită scurtă, sandale în picioare și sabie. Și asta nu i-a fost de-ajuns. S-a autodenumit Augustus.

al Orientului, ba și scrisse într-o zi Senatului înștiințându-l că sufletul lui Alexandru se reîncarnase în Augustus²⁶, pentru a găsi astfel o existență mai lungă, căci prima sa viață fusese într-atît de scurtă! Nutrea o ură feroce față de filosofii aristotelici încît a vrut să ardă pînă și cărțile magistrului, le suspendă banchețul obișnuit de la Alexandria și alte privilegii de care se bucurau, găsindu-le pricină, între altele, în tradiția care-l făcea pe Aristotel complice la moartea lui Alexandru²⁷. Iată deci cum se purta și, în plus, pe Jupiter, îi veni și ideea năstrușnică să ia cu sine un mare număr de elefanți, pentru a trece în ochii lumii drept emulul lui Alexandru sau, mai degrabă, al lui Dionysos.

8 Din cauza lui Alexandru îi iubea nespus și pe macedoneni. Într-o bună zi, lăudînd pe un tribun militar macedonean pentru ușurința cu care se avînta pe cal, mai întii îl întrebă: „De unde ești?“, apoi, cînd află că acest ofițer este din Macedonia, îi puse următoarea întrebare: „Care este numele tău?“ ca să audă chiar din gura ofițerului că se numește Antigonos. Atunci adăugă: „Dar tatăl tău, el cum se chema?“ și cum tatăl se nimeri să se numească Filip, zise: „Acesta este tot ce doream să știu“ și pe tribun îl ridică imediat în grad, ca nu după multă vreme să-l facă senator, după ce fusese și pretor. Un alt personaj, care n-avea nimic de-a face cu Macedonia, făptaș a tot felul de crime pentru care fusese învinuit și condamnat, a făcut recurs la tribunalul imperial. Cum împricinațul se numea Alexandru, apărătorul părții adverse nu încetă să tot repete: „acest criminal ordinar Alexandru, acest dușman al celor sfinte, Alexandru . . .“ pînă ce Antoninus se făcu foc, de parcă încriminările îi erau adresate personal, și strigă (către avocat): „Dacă Alexandru n-o să te ajute, vai de pielea ta!“ [Xiph. 329, 20—330, 20 R. St. și Exc. Val. 362, 363, 364, p. 380—381, p. 743 și urm.].

9 Acest Alexandru, acest fanatic admirator al lui Alexandru nu se dădea în lături de la nici o cheltuială cînd era vorba despre soldați. Cît despre cetățenii de rînd, nu-l interesau altfel decît ca să-i jupoaie de bani,

să-i chinuiască, cu deosebire pe cei din ordinul senatorial [Xiph. 320, 21—24 R. St.].

În adevăr, independent de coroanele de aur pe care le pretindea mereu, de parcă veșnic ar fi fost victorios (și nu mă refer numai la coroanele lucrute din aur, căci în definitiv, cât ar fi costat ele?, ci la imensele sume de bani vărsate tezaurului imperial, sub denumirea de „coroană”²⁸, sume prin care orașele obișnuiesc să „încoroneze” activitatea împăraților), mai era și problema aprovizionărilor pentru care, ținând seama de cantitate și de locul de proveniență, eram siliți la tot felul de contribuții, unele care presupuneau servicii gratuite, iar altele cheltueli impuse. Aceste fonduri strânse în chip samavolnic, le distribuia cu mână largă la soldați, sau le scotea în vânzare ca un cârciumar. Mai erau și darurile pe care le pretindea atât de la particularii bogați cât și de la provincii. Să amintim și impozitele, atât cele noi pe care le-a stabilit cât și acela de zece la sută care înlocuia pe cel de cinci la sută²⁹, aplicat la eliberări din sclavie, la legare, și la donații de orice natură prin abolirea succesiunilor *ab intestato*³⁰ și a imunităților acordate, în asemenea împrejurări, celor mai apropiate rude ale defunctului (iată cum se explică de ce toți locuitorii imperiului, sub aparența unui act de favoare, în realitate însă pentru a aduce cât mai mult venit tezaurului imperial și pe această cale — dat fiind că străinii erau scutiți de majoritatea acestor taxe — au fost declarați cetățeni romani)³¹. În afară, repet, de toate acestea, noi senatorii eram constrânși, de câte ori părăsea Roma, să-i pregătim pe cheltuială proprie cazare în chip și fel precum și somptuoase locuri de odihnă la jumătatea drumurilor pe care le făcea, fie ele chiar extrem de scurte, în locuri unde nu numai că niciodată nu se oprea, dar pe unde nici măcar n-avea de gând să treacă. În plus, construiam amfiteatre și circuri pretutindeni pe unde trecea sau pe unde avea de gând să-și petreacă iarna, fără să căpătăm absolut nimic de la el. De îndată însă ce totul era dat jos la pământ, într-atât se vedea de bine că osteneala noastră n-avea alt rost decât să ne ruineze [Xiph. 330, 24—32 R. St. și Exc. Val, 356, p. 745.].

10 Cît despre el, cheltuia nebunește pentru armată — lucru pe care l-am mai spus — pentru a cumpăra animale sălbatice și cai. A ucis un mare număr de animale sălbatice și domestice, animale pe care noi eram obligați să i le procurăm în cea mai mare parte; pe unele însă le cumpăra chiar el. Într-o zi merse pînă acolo că a înjunghiat cu propria-i mină o sută de mistreți. Îi plăcea să conducă și carele de curse, îmbrăcat în haina verde³². Nu-i mai puțin adevărat că pentru toate exercițiile fizice era plin de ardoare și de agilitate. Afară de aceasta, moștenise de la maică-sa un spirit iscoditor, specific syrienilor, ținut în care se născuse Iulia. Organizarea jocurilor o încredința fie unuia din libertii săi, fie altor persoane cu stare, pentru ca și în acest domeniu să cheltuiască din plin. Pe organizatori îi saluta de jos, din arenă, ridicînd biciul, și le cerea bani de aur întocmai ca un vizitiu de cea mai proastă spetă. Spunea adesea că în calitate de conducător de care imită soarele³³ și își făcea din asta o adevărată glorie. Toate țările supuse autorității lui de împărat atîta timp cît a domnit au fost în așa hal jefuite încît într-o zi, la circ, între alte strigături, cetățenii romani, scandară și aceste cuvinte: „Vom face să piară pe cei vii pentru a ne îngropa morții“. Strigătura era cu tîlc căci Antoninus nu înceta să tot repete: „Nimeni nu trebuie să aibă bani, afară de mine, pentru ca eu să pot mulțumii ostașii.“ Iulia, odată, făcîndu-i socoteala ce mult cheltuiește în acest scop și atrăgîndu-i atenția că: „nu ne-a mai rămas nici un venit, legal sau ilegal“, îi răspunse arătîndu-i sabia: „nu-ți fie frică mamă, atîta vreme cît vom avea acest obiect, banii nu ne vor lipsi“.

11 Cu toate acestea, aceluia care-l linguseau, le dăruia și pămînt și bani. Dărui două sute cincizeci de mii lui Iunius Paulinus³⁴ deoarece acesta, cu caracterul ironic ce-l avea, îl luase fără să vrea pe împărat drept țintă a înșepăturilor lui, deși se ferea să comită o asemenea greșeală. [Iulius Paulinus, fost consul, om din firea lui cu limba ascuțită și iubitor de ironii, care nu se sfia să mai spună cîte ceva și pe seama împăraților, fusese pus de Severus sub supraveghere,

rămînînd în libertate. În ciuda acestei restricții, tot nu se putea abține de la glume cu două înțelesuri la adresa împăraților. Severus, chemîndu-l în fața lui, jură că îi va tăia capul. Paulus însă îi răspunde: „De-sigur, poți să mi-l tai, dar atîta vreme cît mai stă pe umerii mei nici tu, nici eu nu putem să-l stăpînim.“ iar Severus izbucni în rîs și îi dădu drumul. [Petr. Patr., Exc. Vat. 142, p. 229, A. Mai]. El spusese că Antoninus este aidoma lui Pan înfuriat, ținînd seama că își lua întotdeauna o mină de om iritat. Adevărul este că Antoninus n-avea nici un fel de preocupări intelectuale;³⁵ n-avea nici o specializare, cum singur îi plăcea să mărturisească; așa că de noi, cei care eram preocupați de studii, făcea prea puțin caz. Cu toate acestea, Severus îl instruisese, fără excepție, în toate ramurile disciplinelor din domeniul educației fizice și intelectuale, care contribuie la formarea unui caracter virtuos. Ca urmare, chiar în calitate de împărat, se mai întreținea încă cu profesori și arăta înțeles față de filosofie, mai în tot timpul zilei³⁶. Se ungea cu uleiuri fără să fi făcut baie și călărea parcurgînd pînă la șapte sute cincizeci de stadii. În plus, era un înotător de forță, pînă și în marea agitată. Prin asemenea metode de călire a organismului se întărise din punct de vedere fizic dar în schimb, cît privește disciplinele umaniste, le uitase în așa fel ca și cînd nu le-ar fi auzit nici numele vreodată. Pentru a fi drept cu el, adevărat este că nici nu vorbea, nici nu gîndea prost. Mai întotdeauna dovedea ascuțime de minte și ușurință în a se exprima căci, ținînd seama de libertatea pe care și-o lua de a rosti dintr-odată, fără să țină seama, tot ce-i trecea prin gînd, și de faptul că nu știa ce-i rușinea, trebuie să admitem că de multe ori o nimerea bine în ceea ce dorea să spună [Xiph. 331, 21—332, 5 și Exc. Val. 367, p. 745].

[Același împărat, care se bizuia doar pe propria-i judecată, a greșit adesea. Căci nu numai că pe toate voia să le știe, dar voia să le știe singur; și pretindea nu numai că poate orice, ci că singur el poate. Așa că nu cerea sfatul nimănui și îi pizmuia pe cei ce știau lucruri de folos. Niciodată n-a iubit pe nimeni și urmărirea cu resentimente puternice pe cei care se dis-

tingeau în indiferent ce domeniu, în primul rînd pe cei pe care se prefăcea că-i iubește. Dintre aceste persoane pe unii îi și ucise. Cîțiva au fost executați pe față iar alții trimiși în provincii al căror climat, de parte de a li se potrivi, era ucigător pentru constituția lor fizică. Sub aparența unor înalte funcții de stat, care-i onora, oamenii mureau în urma condițiilor climatice excesive, căldură sau frig prea mare, la care erau expuși. Așadar, cei cruțați de condamnarea la moarte erau într-atît de chinuți, încît se trezeau cu trupurile acoperite de plăgi]. [Exc. Val. 368, p. 746].

12 În general, aceasta îi era comportarea. Vom spune acum ce fel era și la treburile războiului. [Xiph. 322, 5—6 R. St.]. După ce puse mîna pe Augaros, regele osroenilor, pe care-l convinsese să vină la el în calitate de prieten, îl aruncă în lanțuri și se făcu stăpîn peste Osroene, țară acum lipsită de conducător³⁷ [Exc. Val. 369, p. 746]. În ce-l privește pe regele Armeniei, care era în conflict cu propriii săi copii³⁸, și pe acesta îl pofti să vină la el, prin scrisori prietenoase, oferindu-se să joace rol de mediator. Cu armenii procedă însă la fel ca și cu Augaros. Aici însă s-a înșelat. De parte de a trece necondiționat de partea lui, armenii puseră mîna pe arme și nici unul dintre ei nu-i mai acordă nici cea mai mică încredere, așa că află din realitatea faptelor ce prejudiciu este pentru un împărat să-și înșele fără scrupule prietenii [Xiph. 332, 7—16 R. St.].

213 (?)
e.n. 214

Se arăta grozav de mîndru că după moartea regelui părților, Vologeses, fiii acestuia se războiau pentru succesiune, de parcă această întîmplare ar fi fost rezultatul unui plan personal, al lui, care îi reușise [Exc. Val. 370, p. 746]³⁹.

Nu ezită să se adreseze în scris Senatului și despre problema celor ce domneau peste părți, care, frați fiind, nu se înțelegeau între ei și se războiau. Ideea era că zizania dintre frați va atrage după sine un mare rău public pentru regatul părților, de parcă eventuala dezmembrare a unui stat barbar, din asemenea motive, ar fi putut echivala cu salvagardarea imperiului roman. El uitase cu desăvîrșire că acest imperiu îl

ruinase în toate sectoarele lui, nu numai prin faptul că dăduse soldaților, cu prilejul crimei comise asupra fratelui său, enorme sume de bani⁴⁰, în dauna colectivului cetățenesc, dar și prin faptul că foarte mulți deveniseră victima denunțurilor calomnioase, nu numai dintre aceia care-i scriseseră și îi trimiseseră daruri, fie pe cînd era numai Caesar, fie de cînd era împărat, dar și dintre acei care n-avuseseră nimic de-a face cu el. Era de ajuns, de pildă, ca cineva să scrie numai sau să rostească numele de Geta pentru a fi de îndată pierdut. Așa că poeții nu mai foloseau acest nume în comediile lor⁴¹ ținînd seama că pînă și bunurile aceloră în testamentul cărora se afla scris acest nume au fost confiscate [Xiph. 332, 16—30 R. St.]. El făcea tot ce-i stătea în putință pentru a strînge cît mai mulți bani. Își manifesta ura împotriva fratelui mort desființînd jocurile celebrate în cinstea zilei de naștere a acestuia; se arăta plin de mînie împotriva soclurilor de piatră pe care se înălțaseră statuile lui Geta și porunci să se topească orice monedă cu efigia lui⁴². Și cu toate acestea nu se declara satisfăcut. Tocmai în ziua de naștere a fratelui obișnuia să înfăptuiască cele mai oribile acte de cruzime și îi silea și pe alții să comită nelegiuiri, de parcă în felul acesta oferea anual un soi de sacrificiu funebru zeilor mani ai fratelui său [Exc. Val. 374, p. 746].

13 Nu-i mai puțin adevărat că la război, cînd situația o cerea și nu mai era timp de așteptat, putea fi lipsit de pretenții și să se comporte simplu, suportînd fără să crîcnească greutățile obișnuite ale serviciului militar alături de soldații de rînd (mărșăluia și alerga împreună cu ei, fără să se îmbăieze, fără să-și schimbe hainele, împărtășind alături de ei orice greutate și hrănindu-se cu aceleași alimente care se împărțeau și soldaților⁴³; destul de des trimitea soli să provoace la o luptă individuală pe cei mai temerari dintre adversari), dar în ce privește strategia, disciplină în care ar fi trebuit să se perfecționeze, nu se prea pricepea, de parcă victoria ar fi fost condiționată de activitățile mai sus menționate și nu de știința militară. Cu asemenea gânduri și asemenea hotărîri, du-

pă moartea fratelui, se bucura de neînțelegerile ivite între frații barbari, ca și cum ele ar fi trebuit să aducă parțial o ruină totală.

Etniile celtice*) însă nu i-au adus nici un fel de bucurie nici ocazia de a-și arăta deșteptăciunea sau curajul; dimpotrivă, datorită lor a fost dovedit că nu-i altceva decît un mincinos, un prost și un laș⁴⁴ [Într-o campanie împotriva alamanilor⁴⁵, cînd zărea cîte un loc potrivit pentru o așezare, hotăra: „aici să se construiască o fortăreață; aici să se ridice un oraș“. Anumitor locuri le dădu denumiri inspirate din propria lui nomenclatură⁴⁶, fără însă ca locuitorii acelor ținuturi să încerce a le schimba, căci unii ignorau cu desăvîrșire schimbarea iar alții credeau că-i vorba doar de o glumă. De unde s-a tras că împăratul a început să nutrească un profund dispreț pentru acest neam și nu se mai reținu de la nimic împotriva lor. Cei cărora le declarase că va veni la ei în calitate de aliat i-a tratat apoi ca pe cei mai înrăiți dușmani. După ce întruni toată floarea tinerimii alamane sub cuvînt că dorea să-i angajeze pe tineri ca mercenari, la un semnal dat, atunci cînd el însuși și-a ridicat scutul, toți oamenii cîți erau de, față au fost înconjurați și măcelăriți, pînă la unul iar pe ceilalți alamani îi prinse cu ajutorul cavaleriei răspîndită în toate direcțiile. Într-o scrisoare adresată Senatului, Antoninus făcu elogiul lui Pandion, care mai înainte vreme fusese rîndaș la grajduri și ulterior, pentru că îi condusese carul de război în campania împotriva alamanilor devenise tovarășul și cochipierul său, sub pretext că fusese salvat de acesta dintr-un pericol de moarte. Și nu i-a fost rușine să-i acorde lui Pandion mai multă prețuire decît soldaților pe care în orice caz îi prefera întotdeauna față de persoanele noastre. [Antoninus a poruncit să fie azvîrlite fără a avea parte de mormînt trupurile unora din cei mai iluștri cetățeni, înjunghiați la ordinele lui]. După ce făcu cercetări ca să-l găsească, restaură monumentul funerar al lui Sulla⁴⁷ și înălță un cenotaf lui Mesomedes⁴⁸, cel care scrisese nomi pentru liră.

213 e.n.

* Germani.

Omagiul adus lui Mesomedes se explică prin faptul că învăța să cînte la liră iar cel adus lui Sulla deoarece încerca să-i întrecă cruzimea]. [Exc. Val. 374, p. 749; 375, p. 749; 376; p. 749; LEX. SUDA, *Mesomedes*].

14 Porni la război împotriva cennilor⁴⁹, neam celtic*, care, pe cît se spune, se năpusteau cu atîta ardoare împotriva romanilor încît își smulgeau cu dinții din carne săgețile trase de osroeni⁵⁰ așa încît, deși răniți, să aibă mîinile libere pentru a putea ucide mai departe. Cu toate acestea și cennii, după ce i-au vîndut pe un preț bun acceptarea unei așa zise înfringeri, i-au îngăduit să se retragă în Germania. Soțiile lor, căzute prizoniere la romani, cînd au fost întrebate de Antoninus ce preferă, să fie vîndute ca sclave sau ucise, au ales fără ezitare moartea. Mai tîrziu, cînd totuși au fost scoase în vînzare, ele s-au sinucis pînă la una, cîteva ucigîndu-și propriii copii. Mai multe neamuri din acele care locuiesc chiar lîngă țărmurile Oceanului, nu departe de vărsarea fluviului Albis⁵¹, trimiseră solii la Antoninus pentru a-i căuta prietenia, cu gîndul ascuns ca să obțină bani. Explicația trebuie găsită în însăși comportarea împăratului. Multe neamuri îl amenințau cu război și de aceea el căuta să împace pe toată lumea. În pofida vorbelor urîte pe care le debita împăratul, la vederea aurului (celții) se domoleau ca prin farmec căci Antoninus le dăruia galbeni din aur rafinat în vreme ce pentru romani nu punea în circulație decît monede dintr-un aliaj slab⁵², fie că era vorba de argint sau de aur. Într-adevăr, poruncise să se scoată monede de plumb argintat și de aramă aurită⁵³ [Xiph. 332, 31—333, 18; 333, 18—20 R. St.; Exc. Val. 377, p. 749; 378, p. 750].

15 [Același Antoninus dezvăluia uneori în public faptele sale cele mai rușinoase, ca și cum ar fi fost bune și frumoase, demne de laudă; alte isprăvi, cum ar fi, de pildă, cele privitoare la baterea monedei, ieșeau la iveală din însăși măsurile de precauție ce le lua pentru a le ține ascunse] [Exc. Val. 379—380, p. 750]. Antoninus îi acuza pe toți cetățenii, învinuindu-i că

* Germanic.

n-au încredere în el fiindcă nu-i cer nimic. Spunea, adresându-se în general: „este evident că n-aveți încredere în mine de vreme ce nu-mi cereți nimic. Dacă mă suspectați, înseamnă că vă este teamă de mine, iar dacă vă este teamă, înseamnă că mă urâți“. Această judecată îi sluji ca pretext să-și imagineze existența unui complot]. [El jefui întreg pământul și întreaga mare fără să lase nici un colțișor unde să nu fi adus mari pagube]. [Descîntecele dușmanilor îl făcură pe Antoninus să devină nebun furios. Auzind cîte ceva despre starea împăratului, cîțiva alamani mărturisiră că într-adevăr făcuseră apel la practici de magie pentru a-l scoate din minți. Era bolnav fizic, pradă a tot felul de betesuguri, unele vizibile, altele ascunse, era bolnav și moralmente, chinuit de apariția a tot felul de fantome. Adesea îi apăreau în față imaginile tatălui și a fratelui său, care-l urmăreau cu sabia scoasă. Iată de ce ținea ședințe de spiritism, pentru a afla oarecare alinare, printre alte suflete chemîndu-le și pe acelea ale tatălui său și a lui Commodus. Dar nici un suflet, cu excepția aceluia a lui Commodus, nu-i răspunse ceva. Nici Commodus, de fapt, nu-i dădu un răspuns alinător. Departe de așa ceva, îl umplu de groază, zicîndu-i: „Apropie-te de pedeapsa pe care zeii o cer pentru tine în amintirea lui Severus“, iar în alt răspuns, termină prin: „Tu, care suferi de o boală incurabilă a părților ascunse vederii“.

[La publicarea unor asemenea răspunsuri s-au găsit mulți care să nu-și țină limba și să cadă sub acuzare. Cît despre Antoninus, nici un zeu nu-i dădu un răspuns favorabil în vederea vindecării trupului și a sufletului, deși se adresase celor mai iluștri. De aici reieșe cu prisosință că zeii nu puneau preț pe ofrandele și pe sacrificiile ce le aducea, ci pe ceea ce gîndea și punea în practică. Într-adevăr nici Apollo Granus⁵⁴, nici Esculap, nici Serapis, cu toate rugile lui fierbînti și nopțile petrecute în templele lor nu-i fură de nici un folos. Acestor divinități le-a trimis, fie și cînd era plecat departe, rugi, victime de jertfă și ofrande. Mulți din suita lui erau obligați să alerge

zilnic pentru a duce zeilor cîte ceva. Venea și el însuși, cu speranța că prezența lui va avea oarecare influență în bine, și săvîrșea toate prescripțiile impuse adoratorilor acestor zei. Totul era însă în zadar, nu putu obține nimic pentru îmbunătățirea stării sănătății sale] [Xiph. 333, 21—28 R. St.; Exc. Val. 381, p. 750].

16 [Deși se lăuda că este cel mai pios am din lume⁵⁵ săvîrși o impietate de o cruzime cu totul inutilă. Ucise patru vestale, dintre care, pe una, o violase el însuși, pe vremea cînd mai putea încă căci, cu trecerea timpului, și-a pierdut orice putere bărbătească pentru plăcerile dragostei. Iată de ce, și el, și alții de aceeași teapă, se spunea să practicau un anume fel de perversiune sexuală; acești infami nu numai că mărturiseau deschis ceea ce făceau, dar susțineau că o fac pentru binele împăratului. Vestala la care mă refer, și anume Clodia Laeta, deși striga cît o ținea gura: „Știe prea bine Antoninus că sînt fecioară, știe că sînt pură“, tot a fost îngropată de vie. Alte trei vestale avură aceeași soartă. Două dintre ele, Aurelia Severa și Pomponia Rufina au fost îngropate ca și Clodia iar Canutia Crescentina se aruncă de la etaj] [Xiph. 333, 31—334, 1 R. St.; Exc. Val. 382—383, p. 753]. [Aceeași conduită o avea și față de cei care comiteau adultere⁵⁶, uitînd că el fusese cel mai stricat dintre bărbați atîta vreme cît l-au ținut puterile. Pe alții, învinuiți de aceeași crimă, îi detesta și îi condamna la moarte, deși acest delict nu era astfel pedepsit de lege. Cu toate că el ura pe toți oamenii de bine, se prefăcea că venera memoria unora după ce muriseră] [Exc. Val. 384, (p. 754)]. [Un tînăr cavaler puse la vedere într-un lupanar o monedă cu efigia împăratului. A fost arestat pe loc pentru a fi condamnat la moarte. Norocul lui însă a fost că între timp, murind Antoninus, a fost eliberat]. [Cînd a hotărît să scape de prezența Cornificiei⁵⁷, sub cuvînt că o cinstește, o lăsă să-și aleagă felul morții după voie. Ea, izbucnind în lacrimi și invocînd amintirea tatălui, Marcus Antoninus, a bunicului, Antoninus și a fratelui, Commodus, sfîrși prin

a adăuga: „Biet suflet închis într-un neferice trup, zboară afară, liberează-te! Arată-te cine ești, chiar dacă nu vor să știe, arată-le că ești fiica lui Marcus Antoninus⁵⁸. Și atunci, punînd pe jos toate podoa-bele cu care era gătită și pregătindu-se de moarte, își deschise venele și muri [Exc. Val., 146, p. 230 A. Mai].

[Antoninus sosi în Tracia fără să se mai preocupe **214 e.n.** de Dacia. După ce trecu Hellespontul, nu fără anumite primejdii⁵⁹, îl onoră pe Achille prin sacrificii funebre și prin curse de alergări în jurul mormîntului eroului⁶⁰, la care participă și el alături de soldați. Concurenții purtau arme. Cu acest prilej distribui soldaților bani, ca și cînd ar fi repurtat o mare victorie, de parcă cu adevărat ar fi fost cuceritorii vechiului Ilion, și înălță o statuie de bronz în cinstea lui Achille] [Exc. Val. 385, p. 754].

17 Participarea lui la activitatea judecătorească era redusă sau nulă. Majoritatea timpului și-o petrecea cu alte ocupații sau distrîndu-se să afle cît mai multe⁶¹. De pretutindeni i se aduceau informații, fie cît de neînsemnate; așa că dăduse ordine stricte ca soldații însărcinați să asculte sau să spioneze⁶² să nu fie pedepsiți de altcineva decît de el. Această măsură n-a dus la nimic bun, căci ei deveniră la rîndul lor un fel de tirani pentru noi. Dar, culmea rușinii și a decăderii pentru Senat și Adunarea poporului este faptul că un eunuc, de neam spaniol, pe nume Sempronius Rufus, otrăvitor de meserie și șarlatan, și pe care Severus tocmai din aceste motive îl închisese într-o insulă, ajunsese să ne comande. Pînă la urmă și el avea să-și primească pedeapsa pentru faptele săvîrșite ca și ceilalți, denunțatori. Cît despre împărat, avea obiceiul să se ne anunțe că dis-de-dimineată urma să împartă dreptatea sau să se ocupe de treburile statului și ne lăsa să așteptăm pînă la amiază, adesea și pînă seara, fără să ne poftască în vestibul, ci ținîndu-ne în picioare⁶³, cine știe unde. Abia mai tîrziu a luat hotărîrea ca noi aproape nicicînd să nu mai venim să-l salutăm. În timpul cît noi așteptam, el se ocupa cu tot felul de alte lucruri, cum am mai spus, conducea care de curse, ucidea animale sălbatice, lupta ca gladiator, bea, se

îmbăta, amesteca vin în cratere pentru a spori astfel rația soldaților însărcinați în interiorul palatului cu paza sa personală și le trimitea, de față cu noi și sub ochii noștri, cupe pline. După toate acestea, câteodată, se mai îndupleca să împartă dreptatea.

214—215 18 Iată cu ce îndeletniciri își petrecu iarna la Ni-
e.n. comedia⁶⁴. Pe lângă acestea puse falanga macedoneană să facă exerciții și pregăti două mașini de război uriașe în vederea campaniei împotriva armenilor și a parților, mașini construite pentru a fi demontate și astfel să poată fi transportate în Siria, pe corăbii. De altfel, făcea crime odioase, ilegalități, risipea banii cu nemiluita. Nu apleca urechea la sfaturile numeroase și bune ale mamei lui⁶⁵ nici în această privință nici în multe altele, deși îi încredințase sarcina să-i supravegheze registrele și corespondența, atît cea în limba greacă cît și cea în latinește⁶⁶ — cu excepția aceleia de care trebuia să răspundă personal — și în ciuda faptului că în scrisorile adresate Senatului adăuga numele ei alături de al său și al legiunilor ce-l însoțeau, neuitînd laudele de rigoare. Mai e nevoie să menționez că și ea, întocmai ca și împăratul, primea public pe toți cetățenii de frunte care veneau s-o salute. Dar, spre deosebire de fiul ei, alături de astfel de preocupări, arăta un zel tot mai mare pentru studiul filosofiei. El, în schimb, nu făcea decît să repete că n-avea nevoie decît de strictul necesar și se mîndrea cu acest lucru, pretinzînd că poate să trăiască în chipul cel mai cumpătat posibil⁶⁷. Adevărul însă era că nu exista nimic pe pămînt, în mare și în aer, pe care noi să nu fim obligați să i-l procurăm fie în numele nostru personal, fie în acela al statului. [De aici se trăgea că ceea ce cheltuia pentru prietenii ce-l înconjurau⁶⁸ era un minim, căci nu mai voia pînă nici pe noi să ne invite la masă. Cele mai multe cheltuieli le făcea împreună cu libertii săi]. Îi plăceau atît de mult magicienii și vrăjitorii încît îl lăudă și îl cinstea pe Apollonios din Cappadocia⁶⁹, care trăise și înflorise pe vremea lui Domițian, nimeni altul decît un mag, un vrăjitor în adevăratul înțeles al cuvîntului, și în amin-

tirea căruia ridică un sanctuar [Xiph. 334, 1—335, 9 R. St., Exc. Val. 386, p. 754].

19 În expediția ce-o făcu împotriva părților pretextul ce-l invocă a fost că Vologeses⁷⁰, cu toate repetațele sale cereri de a i-l preda pe Tiridates⁷¹ cît și pe un anume Antiochos, nu-i dăduse ascultare. Acest Antiochos, un transfug, era originar din Cilicia și, la început, pretindea că este un adept al filosofiei cinice, ceea ce-i îngăduia să aducă mari și reale servicii soldaților în campanie. Îi întărise, de pildă, să reziste la chinurile unor geruri cumplite, învățîndu-i să se rostogolească prin zăpadă; de aceea fusese răsplătit cu daruri și cinstiri și de către Severus și de către Antoninus, dar cum această situație privilegiată i se suise la cap, hotărî să treacă de partea lui Tiridates și, împreună cu el, de partea regelui Parthiei. Înainte de a pleca din Nicomedia⁷², Antoninus oferî jocuri de gladiatori cu prilejul zilei sale de naștere. Nici în acea zi nu putea trăi fără să verse sînge. În aceste lupte se povestește cum un gladiator învins îi ceru să-i lase viața, dar Antoninus îi răspunse: „du-te și apelează la adversarul tău, căci mie nu-mi este îngăduit să te cruț“. Și astfel a pierit acel nefericit, care, probabil, dacă împăratul n-ar fi spus aceste cuvinte, adversarul său, l-ar fi fost lăsat să trăiască. Învingătorul n-a îndrăznit să-i dea drumul, de frică să nu pară că a fost mai milos la suflet decît împăratul [Xiph. 335, 9—18 R. St. și Exc. Val. 387—388, p. 754].

215 e.n.

20 Deși se ocupa cu asemenea lucruri, și cu toate că la Antiochia ducea o viață de huzur, mergînd pînă acolo că-și rădea complet barba⁷³, se plîngea mereu că este foarte trudit și expus la mari pericole. Trimitea mereu epistole Senatului în care-și exprima nemulțumirea, acuzîndu-i pe senatori că nu fac mai nimic, că nu se prea grăbesc să țină întruniri și că nu-și dau votul individual. Pînă la urmă, iată ce a scris: „Știu că faptele mele nu vă sînt pe plac. De aceea am și arme și soldați, pentru a nu mă îngrijora de ceea ce se vorbește despre mine“. [Antoninus se trăda singur atunci cînd afirma că îndrăzneala, lăcomia și perfidia celților — greu de doborît prin forță — el le învinsese

prin şiretenie]. [El era acela care-l lăuda pe Fabricius Luscinus care nu fusese de acord ca Pyrrhus să piară trădat de prietenul său]. [Tot el se mîndrea grozav că izbutise să-i învrăjbească pe vandali şi pe marcomani, mai înainte vreme buni prieteni; de a-l fi ucis pe Gaiobomarus, regele quazilor, adus spre a fi judecat în faţa tribunalului său. Cum unul din însoţitorii acestui rege, pus sub acuzaţie ca şi regele său, apucă să se sugrume înainte de a fi judecat, Antoninus porunci ca trupul să-i fi străpuns de lovituri de cuţite, pentru a lăsa să se creadă că omul murise înjunghiat şi că nu el se omorise, ceea ce la acest popor este considerat drept un act de mare curaj]. [Caecilius Aemilianus, fost guvernator al Baeticii, deoarece consultase la Gades oracolul lui Hercules⁷⁴, a fost condamnat la moarte]. [Xiph. 335, 18—336, 3 R. St.; Exc. Val. 389, p. 754].

21 Regele părţilor, speriat, i-a predat pe Tiridates şi pe Antiochos, iar Antoninus renunţă de îndată la expediţia proiectată. Dar, după ce-l trimise pe Theocritos cu o armată împotriva armenilor, a fost învins de acest popor care îl făcu să primească o lecţie deosebit de aspră. [Acest Theocritos, născut, dintr-un sclav, dansa pe scenă încă de cînd era copil]. [Xiph. 335, 18—336, 3 R. St.] [Acest Theocritos, caesarianul, care-l învăţase pe Antoninus să danseze, fusese iubitul lui Saoteris şi cu sprijinul acestuia ajunsese să dea spectacole la Roma. Cum însă nu avu succes, abandonă Roma şi se retrase la Lugdunum, unde-i încînta pe grosolanii locuitori ai oraşului. Şi așa, din sclav şi dansator ce era, ajunsese şeful gărzilor de pază şi prefect al pretoriului]⁷⁵. [Exc. Val. 391, p. 757]. Mai tîrziu, ajunsese să aibă un asemenea ascendent asupra lui Antoninus, că cei doi prefecti ai pretoriului nu erau nimic pe lîngă el. La rîndul lui, un alt caesarian, Epagathos⁷⁶, îl egală şi ca putere şi ca obrăznicie. Theocritos (circula în sus şi în jos pentru a strînge cît mai multă avere personală şi pentru a face tranzacţii comerciale); din aceste motive, dar şi din altele, a omorît o mulţime de cetăţeni. Printre victime s-a numărat şi Flavius Titianus⁷⁷. Pe vremea cînd fusese procurator la Alexandria, Titianus îl repezise şi Theocritos se

năpustise asupra lui cu sabia scoasă, ceea ce atrăsese următoarea replică din partea lui Titianus: „Ce înseamnă să fii dansator”⁷⁸. Supărat foc de cele auzite, Theocritos ordonă ca glumețul să fie înjunghiat.

22 Deși Antoninus pretindea că nimic pe lume nu-i mai de preț pentru el decât memoria lui Alexandru cel Mare, puțin a lipsit să nu-i distrugă pînă la unul pe locuitorii Alexandriei. Fiind informat că îl critică și că își bat joc de el pentru diverse fapte, plecă la Alexandria ascunzîndu-și resentimentele și prefăcîndu-se că dorește să se afle printre cetățenii marelui oraș. Dar, cînd ajunse la marginea Alexandriei, după ce-i primi cum se cuvine pe frunțașii orașului care veniseră să-l întîmpine, aducînd cu ei și anumite obiecte misterioase ale cultului lor, ca și cum avea de gînd să-i rețină la masă, îi ucise. După această ispravă porunci ca toată armata să-și ia armele și în fruntea ei năvăli spre oraș după ce ordonase ca toată lumea să rămînă acasă și avusese grijă să ocupe dinainte străzile și acoperișurile. Și, pentru a trece peste descrierea minuțioasă a nenorocirilor care s-au abătut atunci peste nefericitul oraș, mă voi mărgini să consemnez că măcelul a mers pînă acolo că Antoninus n-a avut curajul să mărturisească numărul victimelor și că a scris Senatului că n-are nici o importanță cîți oameni și cine a pierit, de vreme ce toți ar fi meritat aceeași soartă. Bunurile materiale în parte au fost jefuite și în parte distruse⁷⁹.

23 Alături de alexandrini au pierit și străini, ba încă și cîțiva membri din suita lui Antoninus, care n-au fost recunoscuți. Dată fiind întinderea orașului și cum măcelul nu înceta zi și noapte, nimeni nu putea, oricîtă bunăvoință ar fi avut, să deosebească victimele; oamenii erau uciși după voia întîmplării iar cadavrele erau de îndată aruncate în gropi adînci pentru a se face nevăzut dezastrul fără seamăn. Iată care au fost pătimirile localnicilor. Cît despre străini, aceștia au fost cu toții alungați, afară de negustori, ale căror depozite de mărfuri au fost de îndată jefuite, pentru a nu mai pomeni și de jaful cîtorva temple. La cele mai multe din aceste operații Antoninus asista și

privea. Unor soldați le porunci să comită nelegiuiri și în templul lui Serapis, căci el însuși se adăpostea în clădirea templului, chiar în timpul când singele curgea în valuri zi și noapte [Xiph. 335, 3—337, 9 R. St.]. Antoninus, în vreme ce măcelul alexandrinilor era în toi și el se adăpostea în incinta sacră, a scris Senatului că își păstrase puritatea în acest răstimp când sacrificase animale în cinstea zeului și oameni spre propria-i cin-stire]. [Exc. Val. 392, p. 757]. Dar, la ce să mai spun și acest lucru când a îndrăznit să consacre zeului sabia cu care își omorise fratele⁸⁰? Începînd de atunci su-primă jocurile și banchetul în comun al alexandrinilor⁸¹, porunci ca Alexandria să fie împărțită în două și ca aici să se ridice fortărețe cu scopul ca cetățenii să nu se mai poată întilni fără teamă. Acestea au fost măsurile luate față de nefericita Alexandria de „mon-strul din Ausonia“, denumire ce-i fusese dată de că-tre un oracol la sfîrșitul unui răspuns cerut, răspuns care-i plăcea, pe cît se spune, deoarece își făcea o glorie din faptul de-a fi numit „monstrul“. Ceea ce nu-l împiedică să omoare pe mai mulți sub cuvînt că ar fi răspîndit zvonuri răuvoitoare despre acest ora-col [Xiph. 337, 9—17 R. St. și Exc. Val. 393, p. 757].

24 [El a fost acela care [a stabilit] premii pentru soldați. Pretorienii puteau să primească pînă la o mie două sute cincizeci de denari iar ceilalți pînă la cinci mii. . .]. [Exc. Val. 394, p. 757].

[Acest prea-cuminte împărat, cum tot îi plăcea să-și zică, acest cenzor al moravurilor ușoare ale altora, păru că s-a miniat cumplit față de cea mai oribilă și totodată cea mai nerușinată faptă pe care a îndrăznit s-o săvîrșească un muritor; dar, abținîndu-se să-l pe-depsească pe făptaș, după gravitatea celor întîmplate și îngăduind tinerilor lucruri pe care nimeni nu îndrăz-nise pînă atunci să le imagineze. Prin aceasta dăună mult acestor tineri care imitaseră comportarea curte-zanelor și a bufonilor].

[La jocurile culeniene infamia acoperea nu numai pe cei care prezentau spectacolele obișnuite ci și pe cei care le priveau]. [Exc. Val. 394, p. 757 și 395, p. 757; 396, p. 757].

[Antoninus sosise la Pergamon. Lumea, cu acest prilej, trecea din gură în gură acest oracol: „Monstrul din Ausonia va păși pe pământul lui Telephos“. Acest nume de „monstru“ îi plăcu, se mândri cu el și ucise un mare număr de persoane. Între timp, autorul versului făcea haz și repeta că el este autorul, vrînd prin aceasta să arate că nimeni nu moare împotriva celor hotărîte de soartă. Ce adevărat grăiește proverbul cînd spune: „mincinoșii și înșelătorii nu sînt crezuți nici cînd spun adevărul“]. [Exc. Vat. 147, p. 230 și urm. A. Mai].

216
i.e.n. 1 După aceste evenimente, începînd o expediție împotriva parților, sub pretext că Artabanos nu voia să-i dea în căsătorie pe fiica sa, pe care o petea, (regele știa doar prea bine că intențiile împăratului de a-i lua fiica de soție erau o simplă prefăcătorie, că de fapt urmărea să pună mîna pe regatul parților), Antoninus pustii o mare parte din ținutul care înconjură Media, deoarece nimeni nu se aștepta la acest atac fulgerător. El dărîmă zidurile de întăritură, se făcu stăpîn peste orașul Arbela și aici, dechizînd mormintele regilor parți, le împrăstie oasele, căci parții nici măcar nu ajunseseră să-l înfrunte¹. Așa că nici n-am ceva deosebit de consemnat despre evenimentele din acea vreme, afară poate de faptul că doi soldați, care furaseră un burduf de vin, se înfățișară la Antoninus, fiecare ridicînd pretenția că a lui este întreaga pradă. La ordinul împăratului să-și împartă vinul, ei își traseră săbiile și tăiară burduful în două, pentru a-și însuși cîte o jumătate plină cu vin. Iată dar ce fel de respect purta soldătimea împăratului, pe care îl hărțuiau cu asemenea nimicuri. Se vede și cîtă minte aveau de-au ajuns să piardă și burduful și vinul.

Iată însă că barbarii se retraseră în regiunea muntoasă de dincolo de Tigru, pentru a se pregăti de contraatac. Antoninus ținu ascunsă această fază a războiului și se laudă de a fi învins definitiv niște dușmani pe care nici măcar nu-i zărise². Punea un accent deosebit pe această „victorie“, mai ales că — după cum anunța el Senatul — un leu coborît pe neașteptate de pe coama unui munte, luptase pentru el! [Xiph. 337, 17—338, 6 R. St.].

2 Obiceiul lui de a nesocoti datinele și legile pămintului strămoșesc se manifesta nu numai în viața zilnică ci și în campaniile de război... * adevăr, căci

* Lacună în text.

am citit cartea scrisă chiar de el cu privire la acest subiect³. Manifesta un interes atît de viu față de atitudinea ce trebuia s-o ia privitor la toți senatorii încît punea mîna pe sclavii multora dintre ei, fără ca stăpînii lor să protesteze, ba chiar și pe libertii și pe cei mai buni prieteni ai lor pentru ca, prin torturi, să afle dacă cutare îl iubea sau îl ura. Căci, după cîte mărturisea Antoninus, judecînd după poziția constelațiilor din momentul nașterii celor mai de seamă cetățeni din preajma sa, el putea să-și dea seama de afecțiunea sau de ura pe care aceștia i-o purtau. Urmarea a fost că mulți dintre aceștia s-au ales fie cu mari cinstiri, fie cu moartea.

3 Cum parții și mezii foc de supărați pe cele ce-au 217 e.n.
avut de suferit strînseseră o armată numeroasă, Antoninus tremura de frică. Dacă se arăta plin de îndrăzneală cînd era vorba despre amenințări și gata de a face orice, la vreme de primejdie era cel mai mare dintre lași și neputincios față de oboselile inerente. Nu mai era în stare să suporte nici arșița, nici povara armelor, mergînd pînă acolo că purta un fel de tunici cu mîneci lungi, croite în formă de platoșe, pentru a lăsa impresia că poartă arme, fără însă să fie nevoit să le ducă greutatea. Ideea era că astfel va fi la adăpost de comploturi și toată lumea îl va admira. Se folosea dese ori de aceste tunici chiar și atunci cînd nu se dădea nici o bătălie. Purta în mod obișnuit cînd o chlamidă în întregime muiată în purpură, cînd una cu o bandă albă la mijloc. Cîteodată l-am văzut îmbrăcat și cu o chlamidă albă, cu bandă roșie. În Siria și în Mesopotamia se purta după moda celților, și ca îmbrăcăminte și ca încălțăminte. Imaginase el un model de haină inspirat din croiala hainelor barbare, un fel de tunică cusută din mai multe bucăți, pe care o purta adesea și care-i atrase porecla de Caracallus⁴. Dădu ordine ca soldații să o poarte de preferință. Barbarii, aflînd despre această comportare a lui Antoninus și dîndu-și seama că soldații pierduseră antrenamentul datorită condițiilor de trai bun pe care le avuseseră la dispoziție (între altele, iarna erau încartiruiți în case⁵, unde consumau bunurile gazdelor

ca și cum ar fi fost ale lor), și că, după atâtea greutăți și privațiuni prin care trecuseră se aflau cu trupurile zdrobite de oboseală și pradă unei profunde descurajări, că nu mai puneau nici un preț pe numeroasele gratificații primite atât de des de la împărat, prinseră curaj, convinși că în acești soldați vor găsi aliați și nu dușmani. . . [Xiph. 338, 6—338, 14; 338, 14—339, 6, R. St.].

217
(pri-
măva-
ra)

4 Antoninus, la rîndul său, se pregătea să-i înfrunte. Dar nu i-a mai fost dat să ducă războiul, căci a fost ucis în mijlocul soldaților pe care îi prețuia atât de mult și în care avea atîta încredere. Un profet spusese cîndva în Africa — și o spusese în așa fel că zvonul se și răspîndise — că Macrinus, prefectul pretoriului, și fiul acestuia, Diadumenianus, aveau să ajungă neapărat la puterea supremă. Din această cauză ghicitorul fusese trimis la Roma, la Flavius Maternianus, care pe acea vreme era comandantul garnizoanei. Acesta se grăbi să-l înștiințeze de îndată pe Antoninus, printr-o misivă, dar întîmplarea făcu ca scrisoarea să ajungă pe căi ocolite la Antiohia, la Iulia, mama împăratului, deoarece ei i se dăduse în sarcină să trieze toată corespondența sosită, pentru a nu i se mai trimite lui Antoninus un munte de scrisori, atîta vreme cît se afla într-un ținut în stare de război. Pe de altă parte, o altă misivă, trimisă de Ulpius Iulianus, pe acea vreme însărcinat cu cenzul⁶, scrisoare în care-l punea la curent pe Macrinus cu ce se petrecea, ajunsese direct la acesta, dusă de alți curieri. Așa s-a întîmplat ca epistola către împărat să sufere o întîrziere, în vreme ce scrisoarea către Macrinus să fie citită mai înainte⁷. Temîndu-se așadar să nu fie nimic de Antoninus, din cauza profeției, de asemenea, pentru că un egiptean numit Serapion spusese cîteva zile mai înainte chiar față de Antoninus că zilele acestuia îi sînt numărate și că Macrinus îi va urma la domnie, Macrinus nu mai ezită. Acest Serapion, pentru cele prezise, a fost dat în gura unui leu care însă nici nu-l atinse, căci condamnatul, pe cît se povestea, întinsese mîna spre fiară. El a fost totuși ucis deși, după cum

pretindea, ar fi putut să scape, invocînd anumite divinități, dacă apuca să mai trăiască o zi.

5 Cît despre Macrinus, el n-a pătit nimic, dar s-a grăbit să acționeze, la gîndul că altfel ar fi fost pierdut. Și aceasta cu atît mai mult cu cît Antoninus, dintr-odată, în ajunul zilei lui de naștere, îi îndepărtase pe toți prietenii, pe fiecare sub un alt pretext*. . . încredințat de ce-i rezerva soarta își luase și un cognomen. Așa că a pus la cale un complot, atrăgînd de partea sa pe doi frați, Aurelius Nemesianus și Aurelius Apollinaris, cît și pe Iulius Martialis, aparținînd trupelor de veterani⁸, și care avea un dinte împotriva lui Antoninus deoarece împăratul refuzase să-l înainteze la gradul de centurion. Iată cum s-au desfășurat lucrurile. La 8 aprilie, Antoninus plecă de la Edessa pentru a se duce la Carrhae⁹. Dîndu-se jos de pe cal pentru o necesitate naturală, Martialis, apropiindu-se de el ca și cînd ar fi vrut să-i vorbească, îl lovi cu un mic pumnal și fugi de îndată¹⁰. Și poate n-ar fi fost descoperit dacă ar fi aruncat arma ucigașă. Recunoscut însă după pumnal de către un scit din garda lui Antoninus, a fost străpuns de o lovitură de lance. Tribunii însă, prefăcîndu-se că-i sar în ajutor, împăratului, îl sfîrtecară cu pumnalele. Acest scit nu se găsea în suita împăratului numai cu titlul de aliat ci era chiar ostașul însărcinat cu paza sa personală [Xiph. 339, 5—8; Zon. 563, 18—19; Xiph. 339. 8—16; Zon. 563, 19—564, 2].

6 Într-adevăr, Antoninus pusese arma în mîna scitilor și a celților, fie oameni liberi, fie sclavi, pe care-i răpise din sînul familiilor lor și pe care-i ținea în preajma sa, avînd mai multă încredere în ei decît în proprii săi soldați. De pildă, între alte dovezi de favoare, îi cinstea cu grade de centurion și îi numea „lei“. Primea destul de des soli ai unor popoare străine fără ca nimeni altcineva să asiste — cu excepția interpreților — mulțumindu-se cu prezența celor despre care am vorbit¹¹. Între alte instrucțiuni pe care le dădea acestor soli se afla și îndemnul ca în caz că i se

* Lacună în text.

va întâmpla ceva rău, ei să năvălească asupra Romei care, după spusele lui, era o pradă ușoară. Și ca nimic din cele discutate să nu ajungă pînă la noi, îi omorâ de îndată pe interpreți. Totuși, în ciuda acestor precauții, mai tîrziu tot am aflat ce se petrecea chiar din gura barbarilor înșiși, iar de la Macrinus, ceea ce era în legătură cu otrăvurile. Căci Antoninus, atît prin rechiziție cît și prin cumpărare își procurase de la locuitorii din Asia de Sus o imensă și variată cantitate de otrăvuri, evaluată după moartea sa la șapte milioane cinci sute cincizeci de mii de drahme, cheltuite cu scopul de a suprima prin vicleșug, în chipul cel mai divers posibil, atîtea persoane cît ar fi dorit el. Mai tîrziu, aceste otrăvuri fiind găsite în palat, au fost arse în întregime. [Deocamdată însă, soldații, nemulțumiți de starea în care se găseau și, între alte pricini, iritați de vădita preferință arătată barbarilor de către împărat, încetară să mai aibă față de el sentimentele de afecțiune de mai înainte. Iată de ce, prin urmare, cînd un complot a fost pus la cale împotriva lui, nu reacționară]. Așa s-a sfîrșit Antoninus, la vîrsta de douăzeci și nouă de ani și patru zile (se născuse la 4 aprilie) după o domnie de șase ani, două luni și două zile]¹² [Xiph. 339, 16—32; Zon. 564, 3—9].

7 În acest loc al povestirii mele mă năpădesc tot felul de amintiri, care pentru mine constituie tot atîtea semne de mirare. În ziua cînd se pregătea să părăsească definitiv Antiochia, tatăl său îi apăru în vis, ținînd o sabie în mînă și zicîndu-i: „așa cum ai asasinat tu, pe fratele tău, tot așa am să te înjunghi și eu“. Haruspicii îi atraseră atenția ca în acea zi să fie cu multă băgare de seamă, ei folosindu-se fără menajamente de formula: „porțile ficatului victimei sînt închise“. După acest avertisment ieși însă printr-o poartă oarecare, fără să-i pese de nimic, nici măcar de faptul că leul pe care-l numea Akinakes, tovarășul lui de masă și de pat, încercase să-l rețină la ieșire și îi rupsesse hainele. Antoninus creștea mai mulți lei și pe unul dintre ei îl avea mereu în preajmă-i. Dar pe Akinakes îl și săruta, adesea și în public. Iată deci ce s-a întîmplat. Mai mult încă, puțin înainte de

moartea lui, la Alexandria, fapt pe care l-am auzit adesea din gura multora, focul, cuprinzînd dintr-o dată cu multă furie tot interiorul templului lui Serapis, n-a produs nici o altă pagubă afară de pumnalul cu care împăratul își ucisese fratele; după ce focul a fost stins, pe cer s-au arătat multe stele; la Roma, un demon, sub înfățișare omenească, mîină un catîr spre Capitoliu și apoi spre palat, căutînd, zicea el, pe stăpînul animalului; el adăuga că stăpînul ar fi pierit, că Iupiter însuși domnea acum. Prins, în urma acestei acțiuni, și trimis de către Maternianus la Antoninus: „Plec — zice el — așa cum îmi poruncești, dar nu voi sosi la actualul împărat, ci la un altul.“ Odată ajuns la Capua, s-a făcut nevăzut [Xiph 339, 32—340, I].

8 Acest fapt s-a petrecut pe cînd Antoninus mai trăia încă. La jocurile de circ organizate în cinstea domniei lui Severus, statuia zeului Marte, purtată în cortegiu, a căzut la pămînt. Dar incidentul cu statuia este mai puțin zguduitor decît acela în care cei aparținînd partidei albaștrilor, zărind, după o înfrîngere, o gaiță care scotea țipete înfiorătoare, așezată în vîrfurile unui obelisc, își ațintiră cu toții privirile asupra ei și, parcă înțeleși, strigară într-un singur glas: „Bun găsit Martialis! Martialis!, de multă vreme nu te-am mai văzut“. Nici nu poate fi vorba că așa ar fi chemat-o pe gaiță, dar, ca și cum ar fi fost inspirați de un suflu divin, în această pasăre îl salutau pe Martialis, uci-gașul lui Antoninus. După părerea unora, Antoninus însuși și-ar fi prevestit sfîrșitul atunci cînd a scris Senatului: „Terminați odată cu urările ca domnia mea să țină o sută de ani“. Această urare putea mereu fi auzită de cînd Antoninus ajunsese pe tron, dar atunci a fost pentru prima și ultima dată că nu s-a arătat de acord cu ea. În cuvîntul său adresat în scris senatorilor, le reproșa că doresc imposibilul; în realitate, prevestea că domnia lui nu va mai dura. Cum odată cîteva persoane interpretau semnificația acestei singure întîmplări, mi-a venit în minte, în ce mă privește, că la Nicomedia, cu prilejul banchetului pe care ni l-a oferit de Saturnalii, după tot felul de conversații de genul aceluia care se țin de obicei la masă,

împăratul, cînd ne-am sculat, chemîndu-mă la el, rosti: „Cît de frumos, o Dion, și cît de adevărat a spus Euripides că: „destinele omenеști se manifestă în ne-numărate chipuri; zeii săvîrșesc multe împotriva așteptărilor noastre și cele așteptate nu se împlinesc. Iată însă că un zeu deschide calea neprevăzutului. Ceea ce s-a petrecut este cea mai bună dovadă¹³. Pe moment, acest citat mi s-a părut o toană a lui Antoninus, lipsită de orice importanță. Dar, cum a murit nu după multă vreme și cum aceste cuvinte au fost ultimele pe care mi le-a adresat, faptul a fost socotit ca un fel de profetie a ceea ce avea să i se întîmple; tot așa Zeus — denumit Belos — al cărui cult se află în Syria, la Apameea, îi spusese următoarele cuvinte lui Severus, pe cînd nu era decît un simplu particular: „Asemenea lui Zeus, cel ce iubește fulgerul, în privința ochilor și a capului, lui Ares, în privința cingătorii și lui Poseidon, în privința pieptului“. Ceva mai tîrziu, cînd Severus ajunsese împărat, îi proroci astfel: „Întreaga-ți casă-n sînge-înecată va fi¹⁴. [Xiph. 340, 32—341, I].

9 Corpul lui Antoninus a fost ars și osemintele transportate noaptea, pe ascuns, la Roma, unde au fost depuse în mausoleul Antoninilor. Toată lumea, fără excepție, senatori, oameni de rînd, bărbați, femei, nutreau împotriva lui o ură atît de puternică încît, în tot ce spuneau și făceau, îl considerau drept cel mai mare dușman, indiferent de ce hotărîre ar fi luat. Dacă n-a fost decăzut din drepturi printr-un decret oficial, faptul se datorește numai soldaților care, fiindcă nu obținuseră pacea la care aspirau în urma promisiunilor lui Macrinus — și lipsiți cum erau de cîștigurile obținute pe vremea precedentei domnii — începuseră să le pară rău după Antoninus și obținură ca acesta să fie trecut în rîndul semizeilor, ceea ce a fost întărit printr-un senatus-consultum¹⁵. Altfel, cuvintele și expresiile cele mai triviale puteau fi mereu auzite la adresa defunctului împărat. Unii îl numeau Bassianus, așa cum îl chemase mai înainte, alții Caracallus, cum am mai spus-o, alții Tarautas după porecla unui gladiator, care deși mic de statură¹⁶ și foc de slut, era

de o îndrăzneală și de o cruzime nemaipomenită [Xiph. 341, 8—20; Zon. 564, 10—12].

10 Iată, așadar, care au fost isprăvile acestui împărat, indiferent de ce nume i s-ar da; în ce mă privește, chiar înainte ca acesta să fi ajuns la putere, taică-său îmi atrase într-un anumit fel atenția că eu voi fi cel destinat să le scriu. Pe o câmpie imensă am avut impresia că zăresc toată armata romană sub arme, îndată după moartea lui Severus. Împăratul, parcă stătea așezat pe o colină și vorbea soldaților. Când mă zări stînd în fața lui și ascultîndu-l, mi s-a adresat cu aceste cuvinte: „Vino mai aproape Dio, pentru a afla cît se poate de exact și a consemna în istoria ce-o scrii tot ce se vorbește și se înfăptuiește“. Prin urmare, aceasta a fost viața, acesta a fost sfîrșitul lui Tarautas. După el au pierit și cei care luaseră parte la complot, unii de îndată, alții, ceva mai tîrziu¹⁷. Afară de aceștia au pierit și prietenii săi intimi, și caesarieni. În așa măsură soarta îi legase de persoana acestui împărat un geniu rău, fatal și pentru dușmanii și pentru prietenii săi.

11 Macrinus, de felul său era maur, de origine din Cesareea¹⁸, fiu al unor părinți atît de umili, încît a fost comparat cu deplină dreptate cu măgarul condus de un geniu bun spre palat. Avea o ureche cu o gaură pentru cercel, după moda celor mai mulți mauri¹⁹. Dar cumpătarea de care dădea dovadă făcea să pălească lipsa unei origini nobile. Cît despre legi, nu prea le cunoștea el, dar arăta mult zel în a le aplica²⁰. De aici se trage că luînd odată apărarea unui prieten, care avea un proces, făcu cunoștință cu Plautianus. Mai întîi a fost intendentul averii acestuia. În continuare, era cît pe ce s-o pățească cînd Plautianus a fost ucis, dar a scăpat, împotriva tuturor așteptărilor, datorită numai intervenției lui Cilo²¹, care îl scoase basma curată; a fost numit șef al serviciilor de poștă a lui Severus²², pe Calea Flaminia. În sfîrșit, după ce primise foarte repede de la Antoninus titlul de procurator²³, a fost numit prefect al pretoriului și își îndeplinea această slujbă cu iscusință și într-un spirit de justiție²⁴, în toate măsurile pe care le lua după propria sa

hotărîre. Cu o asemenea fire, ajuns la o treaptă atît de înaltă, începu să rumege în sine sa, pe cînd trăia încă Tarautas²⁵, pentru motivele expuse, cum să facă să ajungă împărat. După moartea lui Antoninus nici în aceeași zi, nici în următoarele două zile nu îndrăzni să ia în mod violent puterea, de frică să nu fie bănuț că el l-ar fi asasinat în acest scop. Așa că, între timp, lăsă treburile statului să meargă de la sine, fără să mai fie controlate de un șef de stat atotputernic și fără ca cetățenii să-și dea seama de această absență. Prieteni de încredere care-l susțineau, trimiși pretutindeni la soldații aflați în Mesopotamia din cauza războiului, aceștia împrăștiati fiind ici, colo, fără să fie reuniți în unul și același loc, izbutiră să-i atragă de partea lui, cu atît mai mult cu cît, între alte făgăduieli, le dădea de înțeleș că-i va scuti de povara unui război care-i nemulțumea profund²⁶. Și așa, în cea de-a patra zi, totodată și ziua de naștere a lui Severus²⁷, (Macrinus) a fost ales împărat de către soldați, lăsînd să se creadă că fusese forțat să accepte [Xiph. 341, 1—342, 13—15; Zon. 564, 10—12; 13—14; 15—16; 17]; [Xiph. 342, 16—18; Zon. 564, 12—13].

12 În cuvîntarea sa către soldați²⁸ le spuse o sumedenie de lucruri plăcute și dădu și celorlalți cetățeni speranța că vor avea numeroase privilegii, insistînd asupra soartei acelor cetățeni care fuseseră condamnați la o pedeapsă pe viață pentru cine știe ce impietate (mă refer la ceea ce se numește impietate față de împărați), pedeapsă pe care promitea s-o revoce; se referea și la acei numai acuzați de crime de acest fel²⁹; de asemenea, pomeni de revocarea hotărîrilor juridice luate de Caracalla în materie de testament³⁰ și de eliberare a sclavilor³¹; pomeni și de Aurelianus³², cerut de soldați. . . * interzise să i se ridice vreo statuie care să cîntărească mai mult de cinci libre de argint sau trei libre de aur [Xiph. 342, 20—21 R. St.].

13 . . . ** lăudat, dar, din partea oamenilor cu bun simț își atrase și critici aproape la fel de mari, pentru

* Lacună în text.

** Lacună în text.

faptul de a fi ridicat pe anumiți (protejați) la rangul de foști consuli și de a-i fi trimis să guverneze provincii³³. În ce-l privește, nu mai acceptă să fie consul pentru a doua oară în anul următor, exemplul dat mai întâi de Severus și apoi urmat de fiul său. Dacă în această privință Macrinus se comportă așa cum se cuvine, în respectul uzanțelor, și procedă la fel și cu Adventus³⁴, nu se poate susține același lucru când a hotărât să-l trimită pe Marcius Agrippa³⁵ ca guvernator în Pannonia și apoi în Dacia, în vreme ce Sabinus³⁶ și Castinus, guvernatorii acestor provincii, au fost de îndată rechemati, sub pretext că trebuia neapărat ca el să discute cu ei, în realitate pentru că se temea de sentimentele de credință și de prietenia pe care cei doi le purtaseră față de Caracalla. În locul acestora îl numi așadar pe Agrippa și pe Decius Triccianus³⁷ în Pannonia. Primul, era un fost sclav, care devenise întreținutul unei femei³⁸ și care avusese un proces sub Severus pentru acest lucru. Mai târziu, deși funcționar al tezaurului imperial și exilat într-o insulă pentru afaceri necurate, fusese rechemat de Tarautas împreună cu alți exilați. Iată-l acum în calitate de secretar al împăratului, însărcinat cu rezolvarea cererilor și a corespondenței și, din nou, ajuns în rândul senatorilor care fuseseră doar pretori, deoarece recrutase în armată tineri care nu împliniseră vârsta. Triccianus, fusese doar soldat într-o legiune din Pannonia, ajunsese odinioară portar al guvernatorului acestei provincii și pe atunci comanda legiunea Albană³⁹ [Xiph. 342, 21—24; Zon. 564, 18—19].

14 Iată prin urmare ce greșeli se puneau pe seama lui Macrinus de către multă lume la care se adăuga nemulțumirea în legătură cu purtarea lui față de Adventus⁴⁰. Acesta fusese mercenar, informator⁴¹, iscoadă și, după ce părăsi aceste îndeletniciri, intră în corpul grefierilor, deveni apoi cubicular, ca în continuare, să fie ridicat la rangul de administrator al bunurilor imperiale, să ajungă senator, colegul de consulat al împăratului, prefect al orașului. Bătrînețea însă îl împiedica să mai vadă, lipsa de cultură, să poată citi, iar lipsa de experiență să se ocupe de sarcinile ce le avea.

După moartea lui Caracalla, Adventus, avusese curajul să se adreseze astfel soldaților: „Dat fiind că sînt mai în vîrstă decît Macrinus, mie îmi revine imperiul, dar, cum sînt împovărat de ani, i-l cedez“. Cînd a rostit aceste cuvinte am impresia că-și pierduse mințile, ca și Macrinus de altfel, cînd a încredințat cea mai înaltă demnitate a Senatului unui om care, consul fiind, nu era în stare să adreseze două cuvinte cuiva din această Adunare. În ziua Comitiilor⁴², din această cauză, se prefăcu că este bolnav. Așa că Macrinus nu avu încotro și îl înlocui nu după mult timp, în funcția de prefect al orașului, cu Maximus Marius⁴³. Se părea că atunci cînd îl numise prefect nu avusese altceva în gînd decît să înjosească Senatul, și nu numai prin faptul ca Adventus servise în armată ca mercenar, că îndeplinisese rolul de călău, informator, centurion, dar și fiindcă primise prefectura Romei înainte de a fi fost consul, cu alte cuvinte fusese prefect înainte de a deveni senator. Probabil s-a purtat astfel față de Adventus în speranța de a acoperi, prin acest procedeu situația propriului său caz, el, care pusesese mîna pe imperiu, fără a fi altceva decît un simplu cavalier⁴⁴.

15 Iată prin urmare acuzațiile justificate care i se aduceau, pe lângă faptul de a fi numit ca prefecti ai pretoriului pe Iulianus Ulpus și pe Iulianus Nestor, oameni lipsiți de orice merit, care nu făcuseră în viața lor nimic deosebit și a căror faimă, deloc inestimabilă, se datora ticăloșiilor săvîrșite sub domnia lui Caracalla, căruia îi dădeau adesea sprijin neprecupețit — pe vremea cînd se aflau mai mari peste purtătorii de mesaje⁴⁵ — să-și satisfacă cele mai nelegiuite dorinți în acțiunile ce le întreprindea. Cu toate acestea, puțini oameni gîndeau astfel și din această cauză se arătau prudenți și rezervați. Majoritatea cetățenilor de rînd, scăpați ca prin minune, împotriva așteptărilor, de prezența lui Tarautas și crezînd că Macrinus se va purta și în rest după exemplele pe care le dăduse, nici nu avură timp într-un interval atît de scurt (cît a domnit) să ajungă să-l condamne. Așa că, atunci cînd a murit a fost sincer regretat, el care, dacă ar fi trăit,

n-ar fi întârziat să fie urît⁴⁶. Adevărul este că Macrinus se deprinsese să trăiască în lux și desfrîu⁴⁷ și să poarte pică aceluia care îi atrăgeau atenția asupra greșelilor sale. Maternianus și Datus, de pildă, fără nici un motiv (ce crimă săvîrșiseră ei oare cînd își apăraseră împăratul?)... * au fost bănuți că privesc cu nemulțumire la originea umilă a noului împărat și la neașteptata lui ascensiune la tron. Așa că deveniră ținta unor asprimi nejustificate, deși s-ar fi convenit ca împăratul, știind de unde se trage și ce devenise, să se poarte altfel. În loc să dea frîu liber orgoliului și resentimentelor ar fi trebuit să se comporte cu moderație... și să-și apropie oamenii, prin tot felul de binefaceri, arătîndu-se la înălțime în orice împrejurare [Xiph. 342, 24—25; Zon. 564, 19—20].

16 (Text deteriorat.)... ne mai trimise de asemenea niște documente care, ca și altele care au urmat, au fost citite de cvestor. Cu toate acestea, într-o anumită zi, dat fiind că Senatul se adunase, și cum nici un cvestor nu era de față, un pretor se văzu nevoit să dea citire mesajelor trimise de Macrinus în persoană [Xiph. 342, 26—29; 29—31].

17 După prima lectură, au fost decretate atît pentru el cît și pentru fiul său toate cele datorate unui șef de stat; (fiul său)⁴⁸ a fost decretat patrician, principe al tinerimii, Caesar. Macrinus acceptă toate onorurile, dar refuză jocurile de circ care fuseseră decretate cu ocazia urcării sale pe tron, sub cuvînt că fusesse îndeajuns cinstit cu prilejul spectacolului organizat în ziua de naștere a lui Severus. Se feri să-l menționeze pe Tarautas, nici în rău, nici în bine, afară că se referi la el numindu-l doar „împăratul”⁴⁹. Nu îndrăzni să-l declare nici zeu, nici dușman. După părerea mea, această ezitare se explică prin temerea de a lua el cel dintîi o hotărîre, în primul caz, din pricina fărădelegilor fostului împărat și a sentimentelor de ură nemărginită ce i-o purtau prea mulți oameni, în al doilea, de frica soldaților. După alte opinii, deoarece prefera ca decretul de infamie să fie mai degrabă:

* Lacună în text.

dat de Senat și de Adunarea Poporului decît să pară că a pornit de la el⁵⁰. Să ținem seama că Macrinus se afla în lagăre militare. Nu-i mai puțin adevărat că declara că Antoninus, prin modul său nedrept de a se purta, fusese principala cauză a războiului în curs⁵¹, că afectase în mod catastrofal tezaurul public, sporind fondurile bănești acordate barbarilor, sume care, adăuga el, erau egale cu solda trupelor. Cu toate acestea, nimeni nu arăta atîta curaj încît să-l defăimeze public pe fostul împărat, de teamă să nu fie pe dată sfîșiat de soldații care erau în oraș. Dar lumea îl vorbea altfel de rău, pe cît îi stătea în putință, și îl batjocorea, numindu-i pe rînd pe cei căzuți victime ale crimelor lui odioase și comparîndu-l cu cei care exercitaseră cîndva o tiranie nefastă asupra Romei. Se cerea totodată ca jocurile de circ prin care se celebra ziua de naștere a lui Antoninus să fie desființate, trimiterea pur și simplu la topire a tuturor statuilor sale de aur și de argint⁵², căutarea neobosită și pedepsirea delatorilor din cursul domniei precedente⁵³. Adevărul era că un mare număr, nu numai de sclavi, de liberti, de soldați și de caesarieni, dar și cavaleri, senatori, soțiile unor personaje renumite erau bănuți de a fi făcut în taină denunțuri sub această domnie și de a fi proferat calomnii împotriva anumitor cetățeni [Xiph. 342, 31—343, 4].

18 Pînă la urmă, totuși, Antoninus n-a primit defăimarea de dușman al statului⁵⁴, deși fără întrerupere, sub cuvînt că numele de *Martialis* este în legătură cu cel al zeului *Marte*, se auzeau strigăte că *Martialis* trebuie cinstit prin elogii publice și ridicarea unor statui sacre. Deocamdată, lui Macrinus nu i se dădu nici un semn doveditor că oamenii ar fi avut ceva de împărțit cu el. Acest lucru se explică prin faptul că oamenii erau copleșiți de bucuria morții lui *Tarautas* și, prin urmare, nu mai țineau cont de originea obscură a lui Macrinus. A fost acceptat cu bunăvoință ca împărat, lumea gîndindu-se mai puțin la cel căruia avea să robească decît la cel de care scăpase. Toți erau convinși că indiferent cine, fie și primul venit, ar fi fost mai bun decît Antoninus. Desființarea unora din

hotărârile sale (tocmai fuseseră suprimate cheltuielile altă dată impuse în contradicție cu tradiția, și nu numai cele prelevate din tezaurul public ci și acelea impuse unor cetățeni din averea lor particulară) precum și speranța că pe viitor nu vor mai apărea impuneri samavolnice de acest gen, produceau o mare satisfacție și încredere în starea prezentă de lucruri.

19 Cu toate acestea, când s-a aflat că Aurelianus⁵⁵ fusese executat, că Diadumenianus, fiul lui Macrinus, fusese proclamat Caesar, chipurile de către soldați, la cererea cărora băiatul venise la Antiochia, la tatăl său, în realitate însă de însuși Macrinus — când s-a mai știut și că acest copil primise numele de Antoninus (căci lucrurile luaseră această întorsătură numai pentru liniștirea soldaților — în scopul ca memoria fostului împărat să nu pară cu totul înfierată, mai ales că statuile pe care acesta și le ridicase la Roma, fie sub denumirea de Alexandru, fie sub propriul său nume fuseseră înlăturate nici nu știi când — pe de altă parte, pentru a se găsi un pretext să li se promită soldaților alte șapte sute cincizeci de denari de cap de om)⁵⁶ — sentimentele au început să se schimbe. Dar, dacă stăteai bine să te gîndești, cum viața sa nu prețuia doi bani mai înainte, și apoi dacă meditai la tot ceea ce...*

20 „...** iată-l pe Augustus al romanilor, avîndu-l pe el, avem totul!“ Într-atît este de mare puterea pe care natura a împlîntat-o în sufletul oamenilor pentru a prețui binele și a înfiera răul încît lumea ajunsese să-și imagineze că Macrinus și Diadumenianus nu mai existau, nu mai comandau, și începuse să-i batjocorească în fel și chip, de parcă ar fi fost morți. Aceasta n-a fost cea mai mică cauză a disprețului pe care i-l arătau soldații lui Macrinus, fără să mai țină seama de încercările lui de a-i cîștiga prin tot felul de lingușiri. La toate acestea se adăuga și faptul că locuitorii din Pergamon, lipsiți de privilegiile primite mai înainte vreme de la Tarautas⁵⁷, se

* Lacună în text.

** Lacună în text.

dedau acum la o sumedenie de insulte grosolane la adresa lui, atitudine care le atrăsese în mod public blamul infamiei.

21 Chiar acum voi povesti despre cele ce se întâmplau cu soldații; cît despre Macrinus, în ciuda invitației care i se făcuse, nu adresă senatului nici un mesaj privitor la denunțatori, și nu făcu nici o declarație în acest sens, nici măcar aluzivă, pretinzînd, pe bună dreptate sau nu, pentru a nu stîrni noi și mari tulburări, că nici un document de acest gen nu fusese găsit în palatul imperial (Tarautas, nu-i mai puțin adevărat, avea obiceiul să distrugă sau trimitea îndărăt denunțurile — cum am mai spus — celor ce le scriseseră, așa ca să nu mai rămînă nici o urmă a ticăloșiei lor). Se mulțumi să citeze numele numai a trei senatori pe care, după informațiile primite, îi socoti și el foarte vinovați și meritînd pe deplin oprobiul public⁵⁸. Aceștia sînt Manilius, Iulius și, pe lângă ei, Sulpicus Arrenianus care îl acuzase între alții și pe Basus, fiul lui Pomponius, al cărui locotenent fusese pe cînd acesta era guvernator al Mysiei, înșirînd tot felul de calomnii. Vinovații au fost exilați în insule (căci Macrinus interzise formal ca vreunul din ei să fie pedepsit cu moartea, „pentru că „— redactă el textul scris — „cele de care sînt acuzați de către noi să nu pară în ochii lumii că le săvîrșim noi-înșine“).

În aceeași situație s-a aflat și Lucius Priscillianus, denunțat chiar de Senat, la fel de vestit prin denunțurile ce le făcuse, cît și prin uciderea de fiare. Deseori el lupta în arenă la Tusculum, mereu împotriva mai multor fiare, așa că trupul îi era acoperit de mușcăturile acestora. Într-o bună zi a înfruntat singur un urs, o panteră, o leoaică și un leu, luptînd cu toate fiarele deodată, dar prin calomniile sale a provocat moartea unui număr și mai mare de cavaleri și senatori. Aceste două „merite“ i-au adus mari onoruri din partea lui Caracalla, între care înscrierea numelui său în lista foștilor pretori și guvernămîntul Achaiei, contrar tuturor uzanțelor. În schimb, își atrase ura violentă a Senatului; el a fost pus sub acuzație și exilat

într-o insulă. Iată dar care a fost soarta acestor vino-vați.

22 Flaccus a fost însărcinat cu aceeași intendență a distribuțiilor de grîne⁵⁹ pe care mai înainte vreme o exercitase Manilius, ca o recompensă pentru denunțarea lui Manilius și, totodată, a fost numit să supravegheze distribuțiile care se făceau în timpul jocurilor organizate de pretori, afară de jocurile în cinstea Florei. Cei ce împărțeau dreptatea în Italia au fost siliți să se mărginească la cazurile juridice care intrau în competența lor, așa după cum hotărîse Marcus Antoninus⁶⁰. Un anume Domitius Florus făcu tot ce era cu putință să ajungă magistrat; el fusese mai înainte vreme șeful secretariatului din Senat și, în consecință ar fi trebuit să ajungă edil; înainte însă de a ajunge la această magistratură, prin căderea lui Plautianus, i s-au prăbușit toate speranțele; iată-l însă acum reabilitat și numit tribun al plebei. Mai mult încă, Anicius Festus a fost trimis în Asia ca guvernator în locul lui Asper. Acesta din urmă primise mai înainte vreme de la Macrinus, care spera ca datorită lui să pună ordine în treburile Asiei, cele mai mari onoruri⁶¹. S-a întâmplat însă, cînd era în drum spre provincie și se îndrepta spre Asia, (Macrinus nu admisesse jalba, ajunsă pînă la el, prin care se cerea de la Caracalla să se renunțe la Asper), să sufere o mare jignire, prin faptul că n-a fost acceptat (i se atribuiau, în afară de aceasta, și tot felul de vorbe nelalocul lor); ceva mai tîrziu, lăsîndu-se să se creadă că Asper ceruse un nou concediu în urma bătrîneții și a bolilor, ce-l rodeau, împăratul dădu Asia lui Festus, deși acesta fusese lăsat la o parte de Severus cînd se alcătuiseră listele provinciilor de tras la sorti. Și, cum timpul ce-i mai rămăsese lui Festus pentru a-și îndeplini funcția era scurt, împăratul hotărî că Festus să rămîna guvernator și în anul următor, în locul lui Aufidius Fronto. Iată deci cum Fronto n-a izbutit să capete nici guvernămîntul Africii, deși fi ieșise la sorti, din cauza refuzului hotărît al locuitorilor acestei provincii, nici Asia, deși apucase să fie transferat aici⁶². Macrinus, ca să îndulcească situația, a fost de părere să-i

plătească două sute cincizeci de mii de denari, retribuție care i-ar fi revenit ca guvernator⁶³, deși rămăsese acasă la el. Fronto însă refuză, zicînd că nu de bani are el nevoie, ci de o provincie unde să fie guvernator, și de aceea mai apoi. . . [luă o provincie de la Sardanapal. . . Așa s-au petrecut cele povestite. Cît despre copiii orfani, crescuți în condiții precare, se îngriji să-i crească de la vîrstă fragedă pînă la vîrsta serviciului militar]*.

23 Iulia, mama lui Tarautas, se găsea la Antiochia cînd a aflat de moartea fiului ei. Pe moment, a fost așa de impresionată că s-a bătut sălbatic cu pumnii în piept și a încercat să se lase să moară de foame. Căci acela pe care-l ura pe cînd trăia, acum, cînd nu mai era, îl plîngea. Din partea ei, de fapt, nu era nici jale, nici părere de rău că nu mai trăiește, ci doar suferință că va trebui să ducă viața unui cetățean particular⁶⁴. Din aceste motive profera tot felul de cuvinte urîte la adresa lui Macrinus. Ceva mai tîrziu însă, cum nimic nu se schimbă din protocolul imperial ce-o înconjură și nici garda de pretorienii nu-i fu luată, cum Macrinus care nu aflase încă de ce zicea ea despre el îi scrisese numai lucruri plăcute, începu să prindă curaj, renunță la gîndurile de moarte și, fără să-i răspundă nimic lui Macrinus, se adresă astfel soldaților care o însoțeau. . . . arătînd minie față de Macrinus, să-și aducă aminte cu cele mai bune sentimente de fiul ei. . .** cu gîndul să ajungă la puterea supremă⁶⁵, așa cum fuseseră odinioară Semiramida și Nitocris, oarecum din aceleași ținuturi ca și ea; [text deteriorat]. Cînd însă Macrinus a aflat cele ce vorbea ea, deși nu-i scrisese nimic ca răspuns la scrisoarea lui, îi ordonă să plece din Antiochia și să se ducă unde va dori; cînd a fost pusă la curent cu cele ce se spuneau la Roma despre fiul ei, n-a mai vrut să trăiască. De multă vreme, într-un anume fel, era măcinată de un cancer la sîn, care însă nu evolua; acum însă, prin loviturile pe care și le dăduse în piept cu prilejul

* Text deteriorat, nesigur.

** Text deteriorat și lacunar.

morții fiului ei boala se agravase și ea se lăsă să moară de foame.

24 După ce se ridicase atît de sus, în ciuda originii sale din popor, după ce în vremea domniei soțului ei dusesese o viață atît de tristă, datorită lui Plautianus, după ce și-a văzut mezinul înjunghiat în brațele ei și l-a urît pe fiul ei mai mare atîta vreme cît a trăit — cînd a aflat cum a murit — a căzut și ea de la putere, fiind încă în viață, și s-a sinucis. Dacă ar fi să medităm la soarta acestei femei ajungem la concluzia că n-ai de ce să ferecești pe nimeni dintre aceia care s-au bucurat de privilegiile unei mari puteri dacă în viața lor n-au avut parte și de bucurii adevărate, pure, de fericire neîntinată și fără întreruperi. Iată deci care a fost destinul Iuliei. Corpul ei neînsuflit a fost readus la Roma și așezat în monumentul funerar al lui Caius și Lucius⁶⁶. Mai tîrziu însă, osemintele ei, împreună cu ale lui Geta, au fost transferate prin grija surorii ei, Maesa, în incinta sacră a familiei Antoninilor⁶⁷.

25 Cît despre Macrinus, nici viața lui nu avea să dureze prea mult, așa cum i s-a prevestit. La Roma, o catircă a născut un catîr⁶⁸, o scroafă un purcel cu patru urechi, două limbi și opt picioare. A mai avut loc un violent cutremur de pămînt, sînge a curs pe o țeavă de apă, albinele și-au construit faguri în Forum Boarium. Amfiteatrul, trăsmit chiar în ziua sărbătorii zeului Vulcan, a fost atît de grav avariat încît întreaga structură superioară și tot ceea ce se găsea la parter în jurul arenei a căzut pradă flăcărilor. Focul s-a întins și nici ceea ce a mai rămas n-a scăpat fără mari pagube. Nici ajutorul oamenilor, deși asupra incendiului s-a împrăștiat — cum s-ar zice — toată apa cîtă s-a găsit, nici ploaia din cer, deși curgea potop, n-au putut stinge pojarul, în așa măsură cele două surse de apă erau absorbite de puterea fulgerelor. Clădirea rămase o bună bucată de vreme astfel năpăstuită, așa că spectacolele cu gladiatori s-au ținut timp de mai mulți ani pe stadion. Acesta era un semn al viitorului. Nu-i mai puțin adevărat că mai fuseseră și înainte vreme incendii ale unor lăcașuri imperiale,

dar niciodată atît de numeroase ca pe vremea domniei lui Macrinus, fapt întotdeauna considerat drept o prevestire rea. Ultimul incendiu părea însă să aibă o directă legătură cu acest împărat, deoarece avusese proasta inspirație să suprimе jocurile de circ celebrate în cinstea zeului Vulcan⁶⁹. Așa că această miraculoasă întîmplare îi făcu pe oameni să creadă într-o schimbare apropiată, cu atît mai mult că apele Tibrului, revărsîndu-se chiar în aceeași zi năvăliră în For și pe străzile dimprejur cu o forță care smulse pînă și oamenii din loc. Am mai auzit povestindu-se că o femeie cu un aspect feroce și mîndru, se arăta la mai multă lume prevestind că aceste calamități nu erau nimic față de cele care urmau să cadă asupra romanilor. Ceea ce s-a și întîmplat.

26 Într-adevăr, pacostea nu se opri asupra Romei, ci se făcu simțită în toate părțile lumii supuse puterii romane, cu alte cuvinte asupra acelu public venit din aceste regiuni și care umplea mereu pînă la refuz amfiteatrul⁷⁰. Roma, învinsă, renunță să se mai războiască cu barbarii⁷¹ și avu multe de îndurat de pe urma lăcomiei nesățioase și a răzmeriței soldaților. Iată însă cum s-au petrecut cele două nenorociri. Macrinus, asistînd la invazia Mesopotamiei de către Artabanos, însoțit de numeroase trupe — regele fiind foarte supărat de tot ce pățise — îi trimise mai întîi, din proprie inițiativă, prinșii de război. El se adresă regelui în termeni binevoitori, invitîndu-l să încheie pace, aruncînd asupra lui Tarautas vina celor petrecute⁷². Cum însă Artabanos departe de a da un răspuns favorabil îi puse în vedere să ridice din nou, așa cum fuseseră, fortărețele și orașele distruse, să se retragă cu totul din Mesopotamia și să plătească despăgubiri pentru toate daunele comise și pentru devastarea monumentului comemorativ al regilor⁷³ (căci, avînd deplină încredere în trupele numeroase pe care le strînsese și, pe de altă parte, disprețuindu-l pe Macrinus, pe care-l considera nedemn de înalta funcție la care ajunsese, regele își dădu frîu liber mîniei, convins mai mult ca oricînd că va ajunge să înfăptuiască tot ce-și pusesese în minte cu voia sau fără voia împăra-

tului), Macrinus nici nu avu vreme să chibzuiască. Venind în întâmpinarea adversarului său, care înaintase pînă la Nisibis, a fost învins într-o luptă provocată de soldații din ambele tabere care se încăieraseră pentru apa de care aveau nevoie la aprovizionarea taberelor... Apoi iarăși... [text deteriorat]. Trimițîndu-și unii altora soli și crainici, încheiară împreună o înțelegere (Macrinus și Artabanos).

27 Macrinus, atît din cauza unei lașități innăscute (ca toți maurii, era deosebit de fricos), cît și datorită lipsei de disciplină a soldaților, nu mai îndrăzni să continue războiul⁷⁴. Pentru a obține pacea se avîntă la mari cheltuieli, cu scopul ca atît prin daruri, cît și prin bani, să-l cîștige pe Artabanos cît și pe fruntașii politici ce-l înconjurau. Urmarea a fost că totalul acestor sume se ridica la aproximativ cincisprezece milioane de denari...* Din această cauză, ținînd seama și de adîncă nemulțumire provocată soldaților⁷⁵ de o îndelungată absență de la casele lor, absență care depășea obișnuitul, de lipsa de alimente, dat fiind că n-aveai cui să te adresezi pentru aprovizionare, deoarece pe la acele populații nu există depozite de provizii făcute mai înainte, și nici nu era cu putință să mai scoți ceva din regiunile devastate, în vreme ce fortărețele aveau din abundență tot ce le trebuia — Artabanos se hotărî să accepte convorbirile pentru pace. Macrinus, cu toate acestea, nu trimise Senatului un raport exact și amănunțit de tot ce se petrecuse între el și Artabanos. Iată de ce, cu acel prilej, pe baza unui decret au fost oferite sacrificii pentru a i se cinsti triumful asupra parților și a i se acorda numele de *Parthicus*. Acest titlu nu-l acceptă însă, probabil de rușine de a-și lua un cognomen de la dușmanii care-l învinseseră⁷⁶. Ceea ce, cum am mai spus, nu împiedică și încetarea ostilităților împotriva Armeniei⁷⁷, Tiridates consimțînd să primească diadema trimisă de Macrinus. El își recăpăta mama, ținută timp de unsprezece ani prizonieră de Tarautas, prada de război luată de romani din Armenia și posesiunile

* Lacună.

părintelui său, din Cappadocia⁷⁸. Astfel, în suflet îi încolți speranța să obțină și sumele anuale pe care le lua de la romani. Dar marile pagube pe care le făcure dacia (liberi)⁷⁹ în Dacia și amenințările lor de a-și continua prădăciunile de când ostaticii ceruți de la ei de Caracalla, sub cuvânt că-i sînt aliați, se reîn-torseseră acasă, împiedicără realizarea acestor planuri.

28 Între timp, la romani izbucni un nou război, de astă dată nu un conflict cu străinii, ci un război civil. Supărați de repetatele lor înfringeri, ne mai vrînd să facă nici o treabă, nici măcar de bunăvoie, indisciplinați la culme, soldații nu mai voiau să aibă nici un fel de împărat care să-i țină de scurt, pretindeau într-una gratificații peste gratificații, fără să mai accepte nici una din îndatoririle ce le reveneau. În cele din urmă se răscurară. Scăderea soldelor, suprimarea gratificațiilor și a scutirilor de corvezi pe timpul campaniilor, acceptate sub Tarautas, deși aceste măsuri nu-i loveau direct, îi aduseră într-o stare de extremă agitație. Încartiruirea lor prea îndelungată în Syria, ca să spun așa, în unul și același loc, unde avatarurile războiului îi siliseră să stea în taberele lor de iarnă, contribui să sporească toate aceste nemulțumiri. Marcinus crezuse că procedează cuminte, în calitate de comandant de oști și om de stat înțelept cînd n-a tăiat nimic din drepturile bănești a celor ce se aflau în serviciul militar, păstrînd, fără să schimbe nimic, toate reglementările făcute în favoarea lor de înaintașul său și cînd declarase de la început noilor contingente că vor fi înrolate în armată după mai vechile prevederi ale lui Severus⁸⁰. El spera ca întrînd în grupe mici în rîndurile armatei, acești recruți, mai întii datorită lipsei de experiență în război și timidității, apoi, tot trecînd timpul și deprinzîndu-se cu greul, nu vor mai încerca să se răscoale. Între timp, (credea el), ceilalți care nu fuseseră cu nimic lipsiți, vor rămîne și ei liniștiți.

29 Această hotărîre, dacă soldații s-ar fi retras în fortărețe și astfel s-ar fi răspîndit, poate că ar fi dat roade. De asemenea, este posibil ca nimeni dintre ei să nu se fi supărat dacă de îndată ar fi fost lămurii că

în ce-i privește n-au nimic de pierdut sau, în cazul cînd anumiți soldați ar fi manifestat nemulțumire, ici, colo, separat unii de alții, în unități comandate de persoane de rang senatorial, ei n-ar fi putut face mult rău. Așa însă strînși laolaltă în Syria și închipuindu-și că odată cu împrăștierea unităților s-ar fi luat noi măsuri privitoare la regimul lor (impresia era că pe moment sînt cruțați doar din pricina nevoilor războiului)*. . . aceștia uciseră mai mulți soldați și pustiiră parte din Mesopotamia; ceilalți se tăiară unii pe alții în număr destul de mare, îl dădură jos pe împărat și, ceea ce este de plîns, puseră pe altcineva în loc a căruia conduită n-a fost decît răutate și rușine.

30 După părerea mea, iată și o altă prevestire, cum nu se poate mai sinistru. În acele zile avu loc o eclipsă de soare neobișnuit de puternică: o cometă se arătă pe cer pentru multă vreme iar un alt astru, întinzîndu-și luminozitatea de la apus la răsărit ne-a înfricoșat cumplit, făcîndu-ne să avem într-una pe limbă acele versuri din Homer:

„Glas ca de trîmbiță sună din cerul întins, îl aude Zeus de sus din Olimp și rîde cu poftă din suflet”⁸¹.

(trad. G. Murnu)

Iată însă cum s-au petrecut lucrurile. Maesa⁸², sora Iuliei Augusta, avea două fiice, pe Soaemis și pe Mamaea⁸³, de la soțul ei Iulius Avitus, fost consul, precum și doi nepoți; de la Soaemis, căsătorită cu Varius Marcellus, din aceeași provincie ca și ea (din Apmee), fost *procurator*, ajuns în ordinul senatorial, îl avea pe Avitus; între timp, Marcellus murise; celălalt nepot Bassianus, fiul Mamaeii, căsătorită cu Gessius Marcianus, tot syrian, originar din Arke, căruia i se dăduse în repetate rînduri sarcina de *procurator*⁸⁴. . . [text deteriorat]. [Xiph. 344, 21—22; Zon. 565, 12—13 B].

31 . . . [text deteriorat]. . . un anume Eutyhianos, care dobîndise oarecare faimă în arenă și în gimnasilor. . .⁸⁵ vîzînd cît îl urau soldații pe Macrinus.

*Lacună.

îndemnat întrucîtva și de divinitatea Soarelui, pe care ei îl numesc *Elegabal*⁸⁶ și pentru care nutresc o adevărată venerație, precum și de alte oracole, îi intră în cap să-l răstoarne pe Macrinus și în locul lui să-l ridice ca împărat pe Avitus⁸⁷, nepotul Maesei, deși era încă nevîrstnic. El izbuti în ambele încercări... trecîndu-l în ochii lumii pe Avitus drept fiul nelegitim al lui Tarautas⁸⁸ și împodobindu-l cu veșmintele pe care fostul împărat le purta în copilărie... îl introduse noaptea în tabără, împotriva voinței mamei și a bunicii lui, și, la 16 mai dimineța, izbuti să răscoale soldătimea care atît aștepta. Cînd află cele ce se petreceau, Eutychnianus...

32 [text deteriorat]... ca o fortăreață extrem de ostilă. Cînd ar fi putut s-o cucerească, chiar în aceeași zi, căci maurii care fuseseră trimiși ca aliați lui Tarautas se luptară pe viață și pe moarte — dacă ținem seama că împăratul era de-al lor — și forțaseră cîteva porți; Macrinus însă n-a mers pînă la capăt, fie că a ezitat să dea asaltul final, fie că nădăjduia ca cei din tabăra asediată să se predea singuri. Ceva mai tîrziu, cînd în loc să i se trimită un sol împuternicit să ducă tratative, cei asediați s-au baricadat în timpul nopții și au închis toate porțile ca să, fie cît mai la adăpost, Macrinus atacă din nou, dar nu ajunsese la nici un rezultat. Asediații, tot plimbîndu-l pe ziduri pe Avitus, pe care îl și numeau Marcus Aurelius Antoninus, tot arătînd de departe, ca și cînd ar fi fost portretul copilului, picturi înfățișîndu-l pe Caracalla copil, al cărui fiu, pretindeau ei, Avitus era cu adevărat și, ca atare, lui îi revenea de drept succesiunea la tron — strigau fără întrerupere: „Ce tot faceți acolo, tovarăși de arme? de ce să mai luptați împotriva fiului binefăcătorului vostru?“ În felul acesta asediații îi corupseră pe soldații lui Iulianus pînă într-atît că aceștia — de altfel gata să se revolte — își uciseră toți comandanții, cu excepția lui Iulianus (care izbuti să fugă) și se predară falsului Antoninus, împreună cu tot armamentul ce-l aveau⁸⁹. Cum centurionii și alți subalterni căutau să-i împiedice, Eutychnianus, prin mijlocirea lui Festus, fost cubicular al lui Tarautas, îi determină

să-i omoare pe toți comandantii, propunînd fiecărui soldat drept momeală gradul din armata și bunurile ofițerului ucis. Mai mult, de pe înălțimea zidurilor, copilul le recita cuvinte care i se suflau, prin care aducea elogiul părintelui său... Macrinus, ca și cum...

33 [text deteriorat]

34 ...ucise, între alții, pe fiica și pe ginerele lui Marcianus⁹⁰. Apoi, adunînd în grabă, dat fiind puținul timp ce-l avea la dispoziție cîțiva soldați din cei cîți îi mai rămăseseră, (căci Marcellus murise)⁹¹, dădu o bătălie și îl ucise. Totuși neîndrăznind să meargă mai departe fără Macrinus, îl chemă în ajutor. Acesta veni cît putu de repede la Apameea, în mijlocul soldaților legiunii albane, și își declară fiul împărat⁹², deși nu avea decît zece ani, ca în felul acesta, să îndulcească spiritele soldaților cărora, între altele le mai făgădui și cinci mii de denari. De îndată distribui cîte o mie de denari iar în favoarea celorlalți restabili distribuțiile de grîne și celelalte privilegii pe care le suprimase, sperînd ca în felul acesta să-i cîştige de partea lui. Din același motiv distribui plebei cîte o sută cincizeci de denari de cap de locuitor, pentru un banchet, înainte de a fi dat vreun comunicat cu privire la revoltă. Scopul era ca banchetul să nu fie considerat ca fiind oferit cu prilejul acestor evenimente, ci în cinstea fiului său. Între timp, unul din soldații din numărul acelora care-l părăsiseră, veni la el pentru a-i preda capul lui Iulianus, (Iulianus fusese descoperit în ascunzătoarea unde se refugiase și asasinat), strîns înfășurat în niște cîrpe, spunîndu-i că este capul falsului Antoninus. Pachetul era sigilat cu inelul lui Iulianus. După ce l-a predat, în timp ce pachetul era desfăcut, soldatul se făcu nevăzut iar Macrinus, pus la curent cu ce se petrecea, n-a mai îndrăznit nici să rămînă pe pozițiile ocupate, nici să mai atace întărîtura. Așa că se retrase în grabă la Antiochia. După această retragere, soldații de la Alba cît și ceilalți, care se aflau în taberele de iarnă, din aceste ținuturi, îl părăsiră.

De ambele părți se făceau tot felul de pregătiri și se trimiteau curieri și mesaje provinciilor și legiu-

nilor. Astfel, în multe locuri, primul mesaj de la fiecare cu privire la dușman, sosirea neîntreruptă a mesajelor și deosebirea din conținutul lor, pricinuiră multă confuzie. Mai târziu, ele au fost cauza morții nenumăraților curieri, de o parte și de alta, și a dării în judecată a nenumărați dintre aceia care îi omorâseră pe oamenii lui Antoninus⁹³ sau care nu trecuseră de îndată de partea lui. Sub astfel de acușări unii au fost executați pe loc iar alții pedepsiți în alte chipuri. Voi trece peste ceea ce s-a mai întâmplat (câci evenimentele se aseamănă și amănuntele n-au nici o importanță deosebită), dar voi povesti pe scurt ceea ce s-a petrecut în Egipt.

35 Guvernator al acestei provincii era Basilianus pe care Macrinus îl făcuse prefect în locul lui Iulianus⁹⁴; anumite districte cădeau însă sub administrarea lui Marius Secundus, deși acesta devenise senator numai sub Macrinus și numit în fruntea Feniciei. Și unul și altul, din aceste motive erau profund devotați împăratului, așa că îi uciseră pe emisarii falsului Antoninus. Atîta timp cît situația rămînea tulbure, aceștia doi erau în aer, atît ei cît și soldații, și cetățenii particulari. Așa cum se petrec lucrurile în timpul frământărilor de acest fel, unii dintre ei voiau și doreau una, difuzînd anumite zvonuri, alții alta. Cînd însă sosi vestea înfrîngerii lui Macrinus, s-a produs o răscoală în toată regula⁹⁵. Au pierit mulți oameni din popor, dar nu mai puțini soldați. Secundus nu știa ce hotărîre să ia, iar Basilianus, temîndu-se să nu fie omorît pe loc, a fugit din Egipt. Sosit în Italia, în preajma orașului Brundisium, a fost descoperit prin trădarea unui prieten aflat la Roma, la care în secret apelase după ceva alimente. Și așa s-a întâmplat că adus mai târziu la Nicomedia, a fost tăiat cu sabia.

36 Cît despre Macrinus, el se adresă în scris Senatului cu privire la falsul Antoninus, în aceeași termenii cu care se adresase și fiecărui guvernator de provincie, numindu-l un copil fără minte. Afară de aceasta, îi scrise lui Maximus, prefectul Romei⁹⁶, între multe alte lucruri în legătură cu evenimentele, că soldații de curînd recrutați voiau să li se acorde tot ceea

ce primiseră cei dinaintea lor și că ceilalți, cărora nu le fusese luat nici un drept, se asociau la aceste nemulțumiri, fiindcă ultimii veniți nu primeau aceleași avantaje ca și ei. Iată ce scria: „Ca să nu mai vorbesc de celelalte beneficii obținute de la Severus și de la fiul acestuia, în urma cărora disciplina militară s-a destrămat, era și peste puțină să li se dea solda completă, împreună cu primele enorme pe care le primeau (mărirea care avusese loc sub Tarautas se ridica la suma de șaiszeci de milioane de denari pe an) și tot peste puțină să nu li se dea“; [text deteriorat și lacună]... așa că își deplînsese soarte și mărturisise că singura lui consolare în atîta nenorocire era aceea de a fi supraviețuit unui ucigaș de frate care făcuse tot ce a putut pentru a distruge lumea întregă. În scrisoare mai adăuga: „Știu bine că se mai găsesc dintre accia care preferă față de propria lor viață moartea împăraților. Spunînd aceasta nu mă refer la mine personal, neputînd crede că există cineva care să fi dorit sau să fi așteptat ca eu să mor“. La care, Fulvius Diogenianus strigă: „Toți am așteptat-o!“

37 Acest Diogenianus era un fost consul, departe de a fi deștept și, din această cauză nu se plăcea nici pe sine, nici pe alții. [Text deteriorat]. Falsul Antoninus îl urmări cu atîta iuțeață încît Macrinus abia de putu să facă față unui atac la Immai, sat în raza orașului Antiochia, la o depărtare de o sută optzeci de stadii. Aici, Macrinus cîștigă lupta datorită avîntului pretorienilor (căci despovărindu-i de platoșele lor cu zale și de scuturile grele, în formă de jgheab, le dăduse posibilitatea să se miște mai ușor). În schimb, așa cum i-au prezis-o zeii, a fost învins în urma propriei lui lașități. Chiar în aceeași zi cînd ne-a fost citită scrisoarea lui, prima lui scrisoare despre însușirea puterii imperiale, un porumbel se așeză pe o statuie a lui Severus ridicată în Senat în onoarea lui Severus, împărat al cărui nume fusese luat de Macrinus; ceva mai tîrziu cu prilejul mesajului despre fiul său, am fost întruniți nu de consuli, nici de pretori (care lipseau din oraș), ci de tribuni, obicei, ca să mă exprim așa, ieșit din uz. Mai mult încă, nu-

mele fiului său, deși împăratul îl numea *Caesar* și *Imperator*, nici măcar nu era menționat în formula de introducere a scrisorii pe care Macrinus o declarase compusă de amîndoi; iar în expunerea de fapte folosea numele de Diadumenianus, uitînd să-l adauge și pe acela de Antoninus, pe care copilul de asemenea îl purta⁹⁷. Iată dar cum s-au petrecut lucrurile.

38 Bineînțeles, atunci cînd Macrinus scrisese (Senatului) despre revolta falsului Antoninus, consulii, așa cum se obișnuiește în asemenea împrejurări, îl înfierară pe Avitus. Și unul dintre pretori vorbi în acelaș sens, și unul dintre tribuni, iar războiul a fost declarat împotriva lui (Avitus), a vărului acestuia, împotriva mamelor și a bunicii lor, cu clauza impunității garantată de Macrinus partizanilor răscoalei în caz că și-ar fi schimbat hotărîrea. Ne-au mai fost citite și proclamațiile adresate soldaților, proclamații prin care ni se dezvăluia cu atît mai limpede josnicia de caracter și desperarea lui Macrinus. Între altele, repeta mereu că el era tatăl, iar Diadumenianus fiul; critica vîrsta falsului Antoninus, deși el își declarase fiul împărat la o vîrstă și mai fragedă încă⁹⁸.

În cursul bătăliei care s-a dat, Gannys⁹⁹ avu grije să asigure controlul defileurilor muntoase dinaintea satului și își așeză cu iscusință soldații, deși nu avea nici o pregătire militară și își petrecuse toată viața în huzur¹⁰⁰; iată însă cum norocul cel mare cade din cer, că ajunge pînă acolo de a-i face știutori pe cei neștiutori. Armata lui, cu toate acestea, luptă slab și, fără intervenția Maesei și a lui Soaemis, care întovărășeau copilul și care s-au dat jos din carele lor pentru a se avînta în mijlocul fugarilor încercînd să-i rețină, vîrșînd șiroaie de lacrimi, fără copilul însuși, care, trăgîndu-și sabia mică ce-o purta apăru călare în mijlocul lor parcă mînat de un suflu divin care-l împingea spre adversari, soldații nu s-ar fi oprit¹⁰¹. Poate și așa tot ar fi întors spatele ca să se retragă dacă Macrinus, cînd a văzut că i se opune oarecare rezistență, n-ar fi luat-o el însuși la goană.

39 Și astfel, învins la 8 iunie, prin mijlocirea lui Epagathos¹⁰² și a altora, izbuti să-și treacă fiul la Ar-

tabanos, regele parților¹⁰³. Cît despre el, după ce intră în Antiochia ca învingător¹⁰⁴, pentru a fi aici primit de locuitori, cînd înfrîngerea sa a fost cunoscută și ca urmare a acestei știri sîngele a curs în valuri atît pe căile de acces, cît și în oraș, după interesul pe care fiecare îl purta unuia sau altuia din adversari, fugi noaptea călare din oraș, cu capul și barba complet rase, cu o haină de culoare închisă peste veșmîntul lui muiat în purpură, așa ca să semene cît mai mult cu putîntă cu un simplu particular. Ajuns astfel la Augai, în Cilicia, însoțit de o mică gardă, se urcă într-un car luînd înfățișarea unui soldat însărcinat să ducă un mesaj, traversă Cappadocia, Galatia, Bithynia, pînă la Eribolum, port al orașului Nicomedia, în fața căruia se găsește. Intenția lui era ca de aici să se îndrepte în mare grabă spre Roma unde, pe cît spera, Senatul și Adunarea Poporului aveau să-l sprijine. Dacă ar fi izbutit, este mai mult ca sigur că planul i-ar fi mers. Bunăvoința romanilor se îndrepta în mod vădit spre el în comparație cu obrăznicia arătată de sirieni, de vîrsta falsului Antoninus și de libertățile pe care și le luau Gannys și Comazon¹⁰⁵. Așa că, soldații ori ar fi revenit la sentimente mai bune ori ar fi fost liniștiți prin forță. Nimeni dintre oamenii prin ținuturile cărorora trecu, chiar dacă-l recunoștea, nimeni n-a îndrăznit să se atingă de el. Cînd însă a vrut să părăsească Eribolum, și se îndreptă pe mare spre Calcedonia, căci nu îndrăznise să intre în Nicomedia de teama lui Caecilius Aristo, guvernatorul Bithyniei, cînd a trimis să i se aducă bani de la unul din procuratorii lui și a fost recunoscut prin ordinul emis, a fost prins pe cînd se afla încă în Calcedonia, înconjurat de soldați trimiși de falsul Antoninus*. . . Prins de centurionul Aurelius Celsus, a fost dus pînă în Cappadocia, ca cel mai umil dintre oameni.

40 Aici, aflînd că fiul său a fost prins. . .** îl prinsese Claudius Pollio, centurionul unei legiuni, se așvîrli din carul ce-l transporta, căci nu era legat, și

* Lacună în text

** Lacună în text.

pe moment își fractură umărul. Apoi, nu mult după aceea, deși se dăduse ordin să fie transportat la Antiochia, a fost înjunghiat de centurionul Marcus Taurus, iar corpul lui a rămas neînmormântat, pînă la apariția falsului Antoninus în Bithynia. Și astfel Macrinus, la o vîrstă înaintată, (avea cizeci și patru de ani, cu trei sau cinci zile mai puțin), în ciuda unei înaintate experiențe în treburile conducerii, a meritelor de care a dat dovadă, a numeroaselor legiuni în fruntea cărora se afla, a fost răsturnat de un copil de al cărui nume nici nu auzise mai înainte, întocmai cum îi fusese prezis de un oracol. . . puțin mai înainte Jupiter Belos. . . de la care primi acest răspuns: „Om bătrîn, te calcă în picioare războinici tineri, puterea îți este sleită, bătrînețea cea grea a sosit”¹⁰⁶.

[Text deteriorat].

Și fiul lui a pierit odată cu el.

41 Iată dar cum nimeni, nici chiar dintre aceia care par a fi cei mai puternici, nu pot fi pe nimic siguri, și cum oamenii ajunși la culmea fericirii, nu sînt altceva, ca și semenii lor, decît jucăria soartei. Macrinus, care ar fi putut să obțină mai multe elogii decît oricine altul, dacă, în loc să dorească pentru sine puterea supremă ar fi făcut împărat un membru al Senatului pe care l-ar fi ales pentru a deveni capul imperiului roman¹⁰⁷, ar fi scăpat și de acuzația că el a pus la cale complotul împotriva lui Caracalla, deoarece, în acest caz, s-ar fi înțeles că dorea numai să-și salveze viața, fără să fi năzuit la puterea supremă. Macrinus însă s-a autocondamnat la moarte, mergînd pînă acolo că și-a atras ura oamenilor și o meritată pedeapsă. Așa este. Pentru a fi năzuit la imperiu, cînd nu avea nici măcar titlul de senator, l-a pierdut de îndată și într-un chip tragic. Căci dacă am trece în revistă mersul evenimentelor pînă la bătălia (pierdută), nu a domnit decît un an, două luni și trei zile.

CARTEA LXXIX

1 Avitus, denumit sau falsul Antoninus, sau assirianul, sau și Sardanapal și Tiberinus (căci a primit acest nume după ce cadavrul i-a fost aruncat în Tiberu), după victoria câștigată¹ a intrat a doua zi în Antiochia, după ce făgăduise câte o sută de denari soldaților ce-l înconjurau pentru a nu jefui orașul, lucru pe care-l doreau mai presus de orice. Scrise și la Roma, o scrisoare, în care, între alte lucruri potrivite cu împrejurările, risipi cuvinte grele la adresa lui Macrinus punind accentul pe originea sa obscură și pe conspirația împotriva lui Antoninus (între alte învinuiri, adăuga: „un om căruia nu-i era îngăduit nici să păsească în Senat, în conformitate cu hotărîrea care oprește să intre aici pe toți cei care nu sînt senatori, a îndrăznit să-l ucidă în chip mirșav pe împăratul a cărui pază i se încredințase, cu gîndul să pună mîna pe putere și să devină împărat, înainte de a fi senator“)²; cît despre el, era plin de făgăduieli frumoase, făcute nu numai soldaților, ci și Senatului și Adunării Poporului (pretindea să se conducă întru totul după exemplul lui Augustus, a cărui vîrstă cînd preluase puterea era aceeași cu a sa și după exemplul lui Marcus Antoninus. Mai scrisese încă și următoarele fraze, în care făcea aluzii la criticile publicate împotriva lui de către Macrinus: „a încercat să-mi critice vîrsta, el care și-a numit fiul împărat la cinci ani“³.

2 Acesta a fost sensul celor scrise de el Senatului. Mai trimise către Senat, cît și legiunilor, un memoriu relativ la cele petrecute cu soldații cît și scrisoarea adresată lui Maximus⁴ de către Macrinus, în intenția de a spori ura pentru defunctul împărat și simpatia pentru sine. În scrisoarea către Senat și în mesajul către Adunarea Poporului, își luă titlurile de *imperator*, de *Caesar*, de fiu al lui Antoninus, de nepot al lui Severus, își luă cognomenul de *Pius*, *Felix*, *Augustus*, titlul de proconsul, de împărat care deține puterea

tribunicie ... [text deteriorat] ... îl puse în rîndul foștilor consuli (?) și îi dădu ordin, în caz cînd va întîlni vreo opoziție, să facă apel la forța soldaților: scrisoarea, în ciuda resentimentelor, a fost citită în întregime... [text deteriorat] ... (senatorii), constrînși și situație, nu putură face nimic pentru a-și păstra demnitatea nici pentru a-și apăra interesele. Sub imperiul groazei, votară acest decret. Pe Macrinus, pe care-l lăudaseră, acuma îl acopereau cu ocări, ca pe un dușman public, pe el și pe fiul său. În schimb, pe Tarautas, pe care de nenumărate ori avuseseră de gînd să-l declare dușman, pe atunci îl preamăreau și înălțau rugi ca fiul său să-i semene.

3 [Text deteriorat] Falsul Antoninus a făcut un singur lucru demn de un împărat bun; cum o mulțime de lume, și particulari, și provinciali, și romani... fie în calitate de cetățean obișnuit, fie în cea de în-sărcinat cu o funcție publică săvîrșiseră o sumedenie de acte și spusese rău tot felul de lucruri prin care îl acopereau cu infamie atît pe Caracalla, cît și pe el, (pe falsul Antoninus), așa cum reieșea din corespondența lui Macrinus, declară că nu-i va pedepsi și într-adevăr, nu pedepsi pe nimeni. În schimb, în rest, desfrîul, nedreptatea și cruzimea au fost pînă acolo împinse că anumite obiceiuri cu totul necunoscute la Roma se împămînteniră de parcă ar fi fost ale strămoșilor noștri și că fărădelegile (altă dată) săvîrșite de către alții, izolat, ici și colo, au înflorit timp de trei ani și nouă luni, plus patru zile, cît a ținut domnia lui, începînd din ziua bătăliei care-l făcu să pună mîna pe puterea supremă. În Syria vărsă sîngele lui Nestor și al lui Fabius Agrippinus, guvernatorul provinciei, precum și al principalilor cavaleri care-l înconjuraseră pe Macrinus: aceste ultime crime se petrecură la Roma, victime căzînd cei care îi fuseseră devotați lui Macrinus; în Arabia căzu capul lui Picas Caerianus, căruia i se încredințase guvernămîntul acestei provincii, deoarece nu trecuse de îndată de partea lui; în Cipru, acela al lui Claudius Attalus, fost guvernator al Traciei; alungat din Senat de Severus, pe vremea războiului împotriva lui Niger, dar reabilitat

de Tarautas și ajuns, prin tragere la sorți, la cîrma provinciei Ciprului; motivul era că îl jignise pe Comazon⁵. Într-adevăr, pe cînd acesta avusese odinioară un serviciu în Tracia, Atallus, pentru că îl prinsese cu niște nereguli, îl dăduse înapoi și astfel ajunsese vîslaș.

4 Așa cum l-am descris, acest Comazon (numele de Comazon și-l dobîndise în calitate de mim și bufon, dobîndi comanda gărzilor pretoriene, deși mai înainte vreme nu deținuse cu nici un titlu sarcinile de procurator sau de prefect, afară poate de prefect al unui castru; el primi insignele consulare și apoi a fost numit consul; de asemenea, a fost numit și prefect al Orașului, și nu o dată, ci de trei ori, lucru fără precedent pentru o altă persoană. Acest fapt poate fi considerat printre cele mai ilegale.

Attalus, așadar, a fost ucis din cauza lui Comazon; cît despre Triccianus⁶, el a fost victima soldaților din legiunea Alba pe care-i ținuse de scurt sub Macrinus și pentru că era foarte capabil; era cunoscut de un mare număr de soldați atît pentru nenumăratele sarcini ce-i reveniseră cît și pentru strînsa prietenie ce-l unea de Antoninus. Aceste merite îl făcuseră pe Macrinus, după o matură chibzuință, să-l numească pe Triccianus în Bithynia, unde se și stabilise. Falsul Antoninus îl omorî deci pe Attalus, deși scrisese Senatului, referitor la rege, că îl rechemase la Roma, ca și pe Iulius Asper de altfel, persoane exilate de Macrinus. În aceeași situație se afla și Sulla, fostul guvernator al Cappadociei, deși pe acea vreme plecase din provincie. Acesta se amestecase în niște intrigi și, rechemat de la Roma, întîmpinase un contingent de soldați galii care se întorceau acasă după ce iernaseră în Bithynia, unde stîrniseră tulburări. Așadar și el a fost ucis. Toți aceștia au pierit din pricinile menționate fără ca Senatul să-și dea avizul. Cît despre Seius Carus, nepotul lui Fuscianus altă dată prefect al Romei, l-a omorît pentru că era bogat, bine făcut, inteligent, sub cuvînt că îi provocase la răscoală pe soldații legiunii din Alba. Denunțat numai de împărat, procesul avu loc chiar în palatul imperial, unde Carus

a și fost executat. Pe Valerianus Paetus l-a omorît deoarece făcea efigii în aur cu portretul lui pentru a fi purtate ca podoabă de femeile cu care trăia. Meseria lui Paetus i-a atras învinuirea de a avea intenția să treacă în Capadocia, provincie învecinată cu a sa (el era din Galatia), pentru a pune la cale o răscoală, în vederea căreia gravase monede de aur cu efigia împăratului.

5 În afară de aceștia, au mai fost uciși prin decret senatorial Silius Messala și Pomponius Bassus, inculpați, după spusele împăratului, „de a nu fi fost de acord cu înfăptuirile sale“. Falsul Antoninus nu se sfii ca să scrie despre aceste execuții Senatului pe care-l denumi „censorul“ vieții sale și singurul îndreptățit să judece ceea ce se petrecea la palat. „Cît privește dovezile complotului lor“, adăuga împăratul, „nu vi le-am mai trimis, căci ei fiind morți, nu mai are nici un rost să fie citite“. La aceste execuții a contribuit și o altă cauză care nu a fost dată în vileag. Messala, în repetate rînduri, avusese curajul să-și spună păreri în Senat. Așa că, chiar de la începutul noii domnii, fusese chemat în Syria — ca și cînd împăratul avea neapărată nevoie de serviciile lui — în realitate de frică să nu exprime opinii diferite în Adunarea Senatului. Cît despre Bassus, pe soția acestuia, și frumoasă și de neam ales, căci era nepoata lui Claudius Severus și a lui Marcus Antoninus, o luă în căsătorie fără să-i îngăduie a plînge moartea bărbatului ei, într-atîta spaimă îi inspira. În curînd voi vorbi și despre acele căsătorii în care cînd era mire, cînd mireasă, căci îi plăcea să joace fie rolul bărbatului, fie al femeii, în relațiile sexuale dovedind o nerușinare fără margini... [text deteriorat].

6 ... Uciderea lui Gannys⁹, cel care pregătise răscoala militară, care-l adusese în castru, cel care smulsese victoria asupra trupelor lui Macrinus, a lui Gannys, educatorul și tutorele său, întîmplată la Nicomedia chiar pe la începutul domniei, făcu ca falsul Antoninus să fie privit ca cel mai nelegiuit dintre oameni. Gannys ducea o viață extrem de luxoasă și pri-

mea cu plăcere tot felul de daruri; depărte însă de a fi pricinuit cuiva vreun rău, făcuse mult bine în dreapta și în stînga. Și, ceea ce este mai important decît orice, era plin de zel în a-l sprijini pe tînărul împărat și se bucura de multă prețuire din partea Maesei și a lui Soaemis. Prima, îl crescuse; a doua, era amanta lui și, cum s-ar spune, trăia împreună cu ea. Dar nu acesta a fost motivul pentru care a fost sortit morții, de vreme ce împăratul i-a propus încheierea unui contract de căsătorie și titlul de Caesar. Adevăratul motiv era acela ca Gannys îl obliga să fie ceva mai reținut și mai cuminte în comportarea sa. El, împăratul, cu propria-i mîină l-a lovit și l-a rănit cel dintîi, pentru că nimeni dintre soldați nu voia să facă începutul. Iată, așa s-au petrecut lucrurile. . .

7 . . . Verus, pentru că îndrăznise, și el, în calitate de comandant al legiunei a III-a, Gallica, să aspire la puterea supremă, și Maximus Gellius, din aceeași cauză, deși nu era decît locotenent în legiunea a IV-a, Scythica, au fost condamnați la moarte. Într-atît deveniseră lucrurile de tulburi, într-atît totul se răsturnase cu susul în jos că acești ofițeri, dintre care unul devenise senator, după ce fusese centurion, iar celălalt era fiul unui medic, își puseseră în cap să aspire la puterea supremă! Dacă sînt singurii pe care i-am menționat, nu înseamnă că au fost singurii care și-au făurit asemenea vise deșarte, ci numai fiindcă erau membri ai Senatului Roman. Altcineva, fiul unui centurion, încercă de asemenea să semene furtună în aceeași legiune, Gallica, în vreme ce un altul, un țesător de stofe, incita la răscoală legiunea a IV-a; un simplu cetățean particular îndrăzni să se adreseze flotei ancorate la Cyzic pe cînd falsul Antoninus se găsea în taberele de iarnă de la Nicomedia. Au mai fost și alte încercări de preluare a puterii, în alte părți. În așa măsură crescuse neobrăzata îndrăzneală a celor doriți să domnească, în pofida oricărei șanse de izbîndă și a lipsei de merit, încît mulți au pășit pe drumul care duce la putere și au provocat răscoale. Nimeni să nu se îndoiască de adevărul spuselor mele. [Mică lacună în text]. . . lucruri aflate și de la particulari, și de la

persoane demne de încredere. Cît despre faptele care s-au petrecut cu flota, le-am relatat după informații absolut exacte, luate de la Pergam, oraș din apropiere, și a cărui administrație, cît și cea a Smyrnei⁹, îmi fuseseră încredințate de Macrinus. Ceea ce m-a îndreptățit să nu fiu sceptic și cu privire la celelalte informații de același fel.

8 Toate de mai sus se referă la crimele comise. Cînd este vorba despre ceea ce falsul Antoninus făcea încălcînd obiceiurile strămoșești, lucrurile sînt mult mai simple și nu ne-au adus nici un prejudiciu important, afară doar că împăratul introduse niște practici noi în viață, potrivit tradiției. Cum am mai spus-o, el singur și-a luat, înainte ca noi să i le fi acordat, tot felul de titluri referitoare la autoritatea imperială, substituindu-se cu de la sine putere lui Macrinus la consulat, fără să fi fost ales și fără să fi îndeplinit vreodată funcția, căci acel consulat, de fapt, se și terminase. La începutul domniei, în trei scrisori consecutive, declarase acel an care începuse odată cu consulatul lui Adventus¹⁰ drept anul scurs sub acest singur consulat; a încercat și a doua oară să fie ales consul, fără să fi ocupat mai înainte nici o magistratură, fără să fi primit însemnele vreunei magistraturi. . . [lacună în text].

9 S-a căsătorit cu Cornelia Paula, pentru a deveni — după cît spunea el — cît mai curînd tată, el, care nu era în stare nici măcar să fie bărbat! La celebrarea ceremoniilor nuptiale nu numai ordinul senatorial și cel ecvestru primiră daruri, ci și soțiile senatorilor. Plebei i-a fost oferit un banchet în valoare de o sută cincizeci de denari de cap de locuitor iar soldaților unul în valoare de peste o sută de denari de cap. Organiză de asemenea lupte de gladiatori la care asistă îmbrăcat în *toga praetexta*, pe care o purta și la jocurile votive. Au fost sacrificate și multe animale sălbatice, între altele un elefant și cincizeci și unu de tigri, ceea ce nu se mai întîmplase încă niciodată într-o singură dată pînă acum. Apoi, după ce-o alungă pe Paula, sub cuvînt că avea o pată pe corp, se căsătorii cu Aquilia Severa, încălcînd fără rușine cea mai sacră

dintre legi; căci a necinstit-o pe această vestală comi-
țînd o deosebit de gravă impietate. Și a mai îndrăznit
să și declare: „dacă am făcut aceasta este pentru a
dobîndi copii divini, din mine, mare pontifice, și din
ea, mare vestală⁶. Și, pentru astfel de sacrilegiu pen-
tru care ar fi trebuit să fie bătut cu vergile în For,
să fie aruncat în închisoare și condamnat la moarte, ei
bine, pentru asemenea fapte se arăta mîndru! Dar nici
pe Severa nu o ținu multă vreme; după ea se căsători
cu o alta, apoi iar cu alta, pentru ca în cele din urmă
să revină tot la Severa¹¹.

10 La Roma s-au arătat mai multe semne rele. În-
tre altele, statuia zeiții Isis, așezată pe vîrfurile templului
închinat ei¹², stînd pe un cîine¹³, și-a întors fața spre
interiorul templului. Cît despre Sardanapa¹⁴, dădea
adesea lupte de gladiatori și jocuri, în care s-a distins
atletul Aurelius Elix. El era, într-adevăr, cu atît mai
presus de adversarii săi, că s-a încumetat să participe
la jocurile olympice și la întrecerile de lupte libere
și la pancration¹⁵. La jocurile capitoline fusese victo-
rios în amîndouă aceste probe. La Olympia însă, elee-
nii, roși de gelozie, temîndu-se ca nu cumva, cum zice
proverbul, să nu devină al optulea după Hercules, nu
invitară nici un alt luptător pe stadion, să-l înfrunte,
deși competiția era anunțată pe table. La Roma însă
Elix cîștigă ambele probe, performanță neatinsă încă
de altcineva.

11 Printre cele mai nelegiuite lucruri pe care le-a
săvîrșit [Avitus] se numără și celebrarea cultului lui
Elegabal¹⁶. Introducerea la Roma a unei divinități
străine n-ar fi fost pînă la urmă un lucru atît de grav,
nici deosebitele și mărețele dovezi de cinstire ce i se
aduceau, gravă era însă supremația care i-o acorda
față de Iupiter și însuși faptul că s-a proclamat mare
preot al acestei divinități¹⁷; grave erau și hotărîrile
lui de a-și face circumciziune, de a se abține de a
mînca carne de porc¹⁸, de parcă prin această absti-
nență cultul ce-l oficia ar fi devenit mai pur, de a
purta o haină după o modă barbară, așa cum poartă
preoții în Siria. Cu această haină puteai adesea să-l
vezi îmbrăcat, chiar și în public, ceea ce făcu să i se

dea porecla de „assirianul“. E mai bine să trec sub tăcere cîntările barbare pe care Sardanapal le intona împreună cu mama și bunica lui, în cinstea lui Elegabal, cît și sacrificiile tainice pe care le oferea, jertfind copii și practicînd rituri magice¹⁹. N-aș vrea să pomenesc nici despre un leu, o maimuță și un șarpe, animale vii, pe care le închisese în templul zeului său, nici despre organele sexuale bărbătești pe care le arunca înăuntru, nici de toate celelalte impietăți săvîrșite, sau de miile de amulete pe care le manevra.

12 Pentru a nu mă mai opri asupra acestor fapte ticăloase, iată că a logodit o femeie cu Elegabal²⁰, ca și cum zeul ar fi avut nevoie de soție și copii, ceea ce este culmea ridicolului, și, pentru că această femeie nu trebuia să fie nici săracă, nici de neam prost, a ales pentru această căsătorie, pe Urania cartagineză²¹, a adus-o din țara ei, a stabilit-o în palat și a început să strîngă pentru ea, așa cum făcuse și pentru propriile sale soții, daruri de nuntă din toate colțurile imperiului²². Toate aceste daruri sosite pe cînd el mai trăia încă, mai tîrziu au fost pretinse sub formă de contribuții. Cît despre zestre, declară că n-a primit altceva decît doi lei de aur, care au fost mai tîrziu topiți. S-a turnat un chip de aur după falsul Antoninus, deosebit de prețios prin numărul mare și varietatea pozoabelor. Găsind mari sume de bani în tezaurul imperial le risipi în vînt și veniturile nu-i mai ajungeau pentru a face față cheltuielilor²³.

13 Cu toate acestea, Sardanapal, care avea pretenția să-i unească pe zei prin căsătorii legiuite, trăia în cel mai mare desfrîu posibil. Se căsătorii cu mai multe femei și se închidea în cameră cu un număr și mai mare încă, fără ca asemenea relații să aibă o bază de legalitate. De fapt nu avea nevoie de ele, singurul lui interes era de a le imita în felul în care făceau dragoste, atunci cînd el se culca cu bărbați. În felul acesta ele deveneau complicele nerușinatei lui comportări sexuale. A făcut și a lăsat să i se facă din punct de vedere al actului sexual niște lucruri indescrribibile, pe care nimeni n-ar îndrăzni să le spună nici să le

asculte²⁴. Iată încă cîteva din cele mai cunoscute aspecte ale desfriului ce-l practica, pe care nimeni n-ar fi în stare să le ascundă. Noaptea intra prin cîrciumi purtînd păr fals²⁵ și ținea locul de cîrciumăreasă. Se ducea prin lupanare vestite unde, după ce alunga prostituatele, ocupa o încăpere destinată prostituției, în care sta mereu lîngă ușe, gol, întocmai ca femeile ușoare, trîgînd perdeaua prinsă cu verigi de aur și invitînd trecătorii cu vocea joasă să se lase ademeniți²⁶. Căci, ca și în multe alte lucruri, și în această treabă avea tot felul de iscoade a căror destinație era să-i găsească bărbați în stare să-i procure cît mai mare plăcere senzuală prin degradarea la care ajunseseră. Mai lua și bani de la ei și se și mîndrea cu ce cîștiga. Fără întrerupere avea tot felul de conversații cu tovarășii săi de orgii pretinzînd că are mai mulți amanți decît ei și că, în acest fel, cîștigă mai mulți bani.

14 Aceasta-i era purtarea față de toți aceia cu care avea de-a face. Ceea ce nu-l împiedică să aibă un anume soț pe care, din acest motiv, se gîndi să-l ridice la rangul de Caesar. Conducea carele de curse pe domeniul său particular și la el acasă²⁷, dacă locuința ce-o avea s-ar putea numi „acasă“. Acolo, în chip de arbitru, îi avea pe cetățenii de vază care-l înconjură pe împărat [cavaleri, caesarieni] pe însuși prefectii pretoriului, pe bunică-sa, pe maică-sa, soțiile lui, și, pe lîngă aceștia, membri ai Senatului, între care se afla și Leon, prefectul Romei. Toate aceste personaje asistau la cursele de care, îl vedeau cum cere bani de aur ca un concurent oarecare, și cum se înclină plin de respect înaintea arbitrilor și a soldaților. Cînd împărțea dreptatea mai arăta chipurile a bărbat; în alte împrejurări însă făcea pe frumosul, strîmbîndu-se ca o femeie și în gesturi și cu vocea; în rest, parcă ar fi fost un dansator apărînd nu numai pe scenă, ci și în felul în care mergea, în care îndeplinea sacrificiile, în care saluta și vorbea poporului. În sfîrșit, pentru a relua firul povestirii mele, se transformă în soție, se denumi femeie, stăpînă, împărăteasă. Lucra la gherghef și pe cap purta o rețea; își farda ochii, trîgînd o dungă sub pleoapa de jos iar obrajii și-i farda cu

ceruză și anchuză. O dată și-a ras complet barba și cu această ocazie dădu o mare petrecere²⁸; de atunci începu să se epileze pentru a semăna cît mai mult cu o femeie. Destul de des, stînd culcat, admitea ca senatorii să vină să-l salute.

15 Soțul acestui bărbat-femeie era Hierocles, un sclav din Caria, fost amant al lui Gordius, care-l învățase să conducă carele de curse. Iată cum se îndrăgostise Sardanapal de el, într-o împrejurare cu totul aparte. În timpul unor jocuri de circ, Hierocles fusese azvîrlit din car chiar lîngă jilțul unde stătea Sardanapal; În căzătură casca i se rostogoli de pe cap. Împăratul avu astfel prilej să vadă o față frumoasă, fără barbă, și un păr blond, ca o podoabă pe cap. Hierocles a fost de îndată răpit și dus la palat unde, prin meșteșugurile lui dezvăluite în nopțile de dragoste îl înrobi cu totul pe Sardanapal. Urmarea a fost că s-a înălțat pînă la o putere atît de mare, că ajunsese întratît să-și domine stăpînul, încît n-a mai fost considerat drept cine știe ce faptul de a-și aduce la Roma mama care mai era încă sclavă, și de a o pune la rînd cu soțiile foștilor consuli. Nu rare ori și alții se bucurau de cinstiri și privilegii din partea lui Elegabal, fie că luaseră parte la revolta lui, fie că se numărau printre amantii ce-i avusese, căci împăratul era dornic să se afișeze că a avut amanți, imitînd în acest fel pe cele mai nerușinate femei. Adesea îi plăcea să se lase surprins, ceea ce-i aducea din partea „bărbatului“ lui injurii grosolane și lovituri, a căror urme la purta pe față, pe sub ochi. Adevărul este că-l iubea pe Hierocles nu ca să se afle în treabă, ci cu o pasiune arzătoare: departe de a se supăra cînd era bătut, nu făcea decît să se arate și mai îndrăgostit, și lupta din rășputeri să-l numească cu adevărat Caesar, amenințînd-o cu moartea pe bunica lui care i se opunea. Din cauza lui Hierocles, cît și din alte motive, era din ce în ce mai expus la ura soldaților, ceea ce, în ultimă instanță, i-a și adus pieirea.

16 Cît despre Aurelius Zoticus din Smyrna, zis și „bucătarul“ din cauza profesiunii tatălui său, a fost la nebunie și iubit, și urît de împărat, ceea ce i-a salvat

viața. Acest om, care, mulțumită profesiei sale de atlet avea un corp perfect dezvoltat și care prin mărima organelor genitale întrecea pe toți bărbații, i-a fost semnalat lui Sardanapal de cei însărcinați cu astfel de descoperiri. Smuls dintr-o dată din arenă, unde lupta, a fost adus la Roma cu mare pompă, mai mare chiar decât cea organizată pentru Augarus sub Severus sau pentru Tiridates sub Nero. Numit cubicular chiar înainte de a fi dat ochi cu împăratul, onorat cu numele de Avitus, care aparținuse bunicului lui Sardanapal și încins cu coroană de parcă ar fi participat la cine știe ce festivitate, Zoticus își făcu intrarea în palat în lumina a zeci de torțe. Când l-a văzut, împăratul l-a întâmpinat în pas de dans și când Zoticus i s-a adresat, așa cum se cuvenea, „Împărate, stăpînul meu, te salut“²⁹, el i-a răspuns fără să stea pe gânduri, înclinînd grațios capul și clipind mărunț din ochi ca o femeie: „Nu-mi spune „stăpîne“; spune-mi „stăpîna mea!““. După ce luară de îndată baia împreună și după ce se excită, privindu-l pe atlet gol, căci îl găsea întocmai cum i se dusesse vestea, i se cuibări pe genunchi și cină agățat pe pieptul acestuia, ca o amantă. Hierocles însă, de teamă ca nu cumva Zoticus să-l înrobească pe împărat într-o măsură mai mare decât o făcuse el și astfel — așa cum se obișnuiește între rivali — să n-ajungă să-i joace un renghi, prin intermediul paharnicilor care îi erau devotați, i-a dat să bea ceva care-l făcu impotent. Zoticus, făcîndu-se astfel de rîs în tot cursul nopții, căci n-a fost de nimic în stare, s-a văzut lipsit de toate darurile primite, alungat din palat și de la Roma și, mai tîrziu, chiar din Italia, ceea ce i-a salvat viața³⁰.

17 Cit despre Sardanapal, nu avea să întîrzie să-și primească cu vîrf și îndesat bine meritata pedeapsă pentru infamiile comise. Pederast înverșunat, și-a atras ura poporului și a soldaților — principalul lui sprijin — și în cele din urmă a fost sfișiat în bucăți de soldați chiar în tabăra lor militară. Dar iată cum s-au petrecut lucrurile. Aducîndu-l în Senat pe Basianus, vărul lui, și așezînd la dreapta și la stînga lui pe Maesa și pe Soemis îl adoptă ca fiu³¹. Apoi începu

să se ferească că așa, deodată, devenise tatăl unui copil minunat, ca și când ar fi fost mult mai în vîrstă decît cel adoptat, și declară că de aici înainte nu mai are nevoie de nici un alt fiu pentru ca succesiunea familiei să fie asigurată. Elegabal îi poruncise tînărului să primească acest rol și să poarte numele de Alexander. În ce mă privește, sînt convins că aceste fapte sînt rezultatul unei acțiuni săvîrșite prin voința divină, bizuindu-mă nu atît pe cele ce va fi spus Sardanapal, ci pe o profeție care-l vestea că un oarecare Alexander, venind de la Emessa, îi va urma la tron, și după cele ce s-au întîmplat în Moesia Superioară și în Tracia.

18 Nu cu mult timp înainte, într-adevăr, o apariție supranaturală care se dădea drept vestitul Alexandru, regele Macedoniei, avînd nu numai îmbrăcămîntea dar și armura completă a regelui, plecă din ținuturile învecinate Istrului, unde se arătase mai înainte, nu știu prea bine cum, și trecu prin Asia și prin Tracia în chip de Dionysos însoțit de patru sute de oameni purtînd thyrsuri și piei de țap. Pe unde treceau nu făceau nici un rău. Toți cei care pe acea vreme trăiau în Tracia mărturisesc că atît găzduirea cît și hrana le erau procurate pe cheltuiala publică. Nimeni nu îndrăzni să-l înfrunte nici cu vorba, nici cu fapta, fie el comandant militar, soldat de rînd, procurator, guvernator de provincie. În plină zi, așa cum anunțase, ajunsese pînă la Byzantion, însoțit de procesiunea ce-l urma. De aici, întorcîndu-se pe drumul pe care venise, a mers în ținutul orașului Calcedon unde, după ce în timpul nopții săvîrși anumite sacrificii și îngropă în pămînt un cal de lemn, se făcu nevăzut. Aceste toate le-am aflat pe cînd eram încă în Asia — cum am mai spus — înainte ca la Roma să se fi luat vreo hotărîre cu privire la Bassianus.

19 Atîta vreme cît Sardanapal l-a iubit pe vărul său, a trăit bine sănătos. Cînd însă începu să bănuiască pe toată lumea și află că prețuirea tuturor se îndreaptă spre Alexander, îndrăzni să-și schimbe vederile și să facă tot ce-i stătea în putință ca să scape de vărul său. În această încercare nu numai că nu

izbuti, dar era s-o și pățească, căci Alexander era foarte bine păzit de maică-sa, de bunică-sa, și de soldați. Pretorienii înșiși, când și-au dat seama ce urmărirea Sardanapal, începură o răzmeriță, care nu mai putea fi oprită. Ei se potoliră numai atunci când Sardanapal, sosit în tabăra lor împreună cu Alexander, îi rugă insistent să se liniștească; împăratul se văzu constrâns să le predea pe toți părtașii la desfrîul ce-l practica, dar când veni rîndul lui Hierocles, împăratul îi rugă să-l ierte, prin cuvinte înduioșetoare: „Lăsați-mi-l numai pe acesta singur, indiferent ce bănuți despre el, lăsați-mi-l sau omoriți-mă și pe mine!“ Cu mare greutate izbuti să readucă ordinea. De astă dată a scăpat cu viață, nu ușor, căci bunica lui îl ura din cauza purtărilor lui murdare, îl ura ca și cum nici n-ar fi fost fiul lui Antoninus. Preferința ei mergea spre Alexander, de parcă el ar fi fost cu adevărat mlădită din fostul împărat.

20 Ceva mai tîrziu, cum nu se astîmpăra și întinse din nou curse lui Alexander, cum pretorienii iarăși se răscurară în urma acestei tentative, intrat împreună cu Alexander în tabăra lor își dădu seama că este încolțit pentru a fi ucis. Cele două mame, dîndu-și arama pe față, nu se mai sfiiu, ci îndemneau soldații la acțiune. Atunci se gîndi să fugă și era să scape ascuns într-o ladă. Descoperit însă, a fost înjunghiat la vîrsta de optsprezece ani. Mama lui, care-l ținea strîns în brațe, a fost și ea ucisă odată cu el. Capetele lor au fost tăiate iar corpurile, despuiate, au fost tîrîte prin tot orașul. Cadavrul femeii a fost aruncat pe unde s-a nimerit iar cel al lui Sardanapal în apele fluviului.

21 Împreună cu împăratul, între alții, au fost executați și Hierocles, și prefectii pretoriului, cît și Arelus Eubulus, originar din Emessa, ajuns la un asemenea grad de degradare morală și ticăloșie că Adunarea Poporului ceruse și mai înainte vreme moartea sa. Însărcinat cu evidența cheltuielilor imperiului nu exista nimic care să-i fi scăpat din gheare. A fost făcut fărîme de mulțimea dezlănțuită și de soldați, împreună cu Fulvius, prefectul Romei. Comazon îi urmă-

acestui, așa după cum urmase și predecesorului său. Căci, întocmai după cum se petrece la teatru cînd una din măști apare pe scenă în momentul cînd protagoniștii o părăsesc, tot așa și Comazon lua mereu locul lăsat liber pe vremea sa de către prefectii Romei. Zeul Elegabal a fost definitiv alungat de la Roma. Iată deci rezultatul uneltirilor lui Tiberinus. Nimeni din cei care participaseră la revolta pusă de el la cale nu-i mai supraviețuia, nimeni din cei care se bucuraseră pe lângă el de o mare putere, cu excepția unuia singur.

1 Alexandros¹, care a domnit de îndată după Elegabal, încredință prefectura pretoriului și întreaga administrație a imperiului unui anume Domitius Ulpianus². Despre cele petrecute am scris mai înainte cât mai exact mi-a fost cu putință; cât despre cele ce urmează, n-am mai fost în stare să le povestesc întocmai, din pricina puținului timp cât am stat la Roma. Căci, întorcîndu-mă din Asia în Bithynia³, m-am îmbolnăvit. De aici, am plecat grabnic să-mi preiau postul de guvernator în Africa⁴, apoi, revenit în Italia, am fost imediat, ca să zic așa, trimis în Dalmația⁵, și de aici guvernator în Pannonia Superioară⁶. După aceste posturi, sosind la Roma și în Campania, fără să mai aștept, am plecat imediat pentru a mă duce acasă la mine.

222 e.n.

2 Iată motivele pentru care n-am mai putut pune în aceeași ordine faptele care au urmat, așa cum am făcut pentru cele precedente⁷. Cu toate acestea, voi relata pe scurt cele întîmplat pînă la cel de-al doilea consulat al meu⁸. Ulpianus aduse o sumedenie de îndreptări⁹ la netrebniciile înfăptuiri ale lui Sardanapal. Totuși, a făcut greșeala să-i omoare pe Flavianus și pe Chrestus pentru a le lua locul¹⁰. Nu mult timp după aceea a fost la rîndul lui ucis, noaptea, de o conspirație a pretorienilor, deși a alergat să caute scăpare chiar la picioarele împăratului, și a mamei acestuia¹¹. Pe cînd trăia încă, între plebe și pretorienii, dintr-un nimic, a izbucnit un conflict atît de grav că ciocnirile de stradă au ținut timp de trei zile și au fost soldate cu numeroși morți¹². Soldații, care s-au găsit în inferioritate, au început să dea foc caselor. Oamenii din popor, temîndu-se ca ei să nu dea foc la întreaga Romă, au ajuns la un acord cu pretorienii vrînd, nevrînd. Iată deci ce s-a întîmplat. Iar Epagathos¹³, ca unul care fusese principala cauză a morții lui Ulpianus, a fost trimis în Egipt, chipurile în calitate de gu-

vernator, de frică ca nu cumva, pedeapsit fiind, să nu izbucnească tulburări la Roma. Ceva mai târziu, mutat în Creta, și-a primit pedeapsa. Lacomă de bani, mama lui Alexander și-i procura de pretutindeni. Pe băiat îl căsătorii cu o femeie căreia nu-i îngădui să-și ia numele de Augusta și pe care, după citva timp, o goni și o exilă în Lydia, deși fiul ei își iubea soția. Ascultînd orbește de mama lui, băiatul nu i s-a putut împotrivi¹⁴.

3 În diferite locuri izbucniră numeroase răscoale¹⁵, unele destul de serioase, care însă au putut fi înnăbușite. Dar, ceea ce s-a petrecut în Mesopotamia a fost ceva înfiorător și inspiră o temere pe deplin justificată, nu numai la Roma ci și în provincie. Un rege persan, Artaxerxes, după ce i-a învins pe parți în trei bătălii¹⁶ și l-a omorît pe regele acestora, pe Artabanos, înaintă spre Atră¹⁷ pentru ca astfel să-și creeze o bază de atac.

[Regele persan Artaxerxes, om de obîrșie obscură și de neam prost, cuceri pentru perși regatul parților și astfel ajunse regele acestora. De la el, pe cît se spune, coboară vița lui Chosroes. După moartea regelui Alexandru al Macedoniei, diadohii macedoneni stăpîniră multă vreme ținuturile perșilor, al parților și ale altor popoare. Însă, în urma atacurilor reciproce, s-au distrus unii pe alții. Profitînd de slăbiciunea lor, Arsacidul part a izbutit pentru întia oară să scuture jugul macedonean, îi supuse pe parți și lăsă puterea descendenților săi, al căror ultim urmaș era acest Artabanos.

Artaxerxes izbuti să dărîme zidurile cetății dar, cum pierdu un mare număr de soldați într-o ambuscadă, trecu în Media și aici, punînd mîna pe o bună bucată de pămînt atît din Media cît și din Parthia, în parte pe calea armelor, în parte prin intimidare, înaintă pînă la fruntariile Armeniei. Ajuns pe aceste meleaguri și bătut de populația localnică, de trupe alcătuite din mezi și de fiii lui Artabanos a fugit, după cîte pretind unii istorici, sau, după cîte pretind alții, se retrase pentru a pregăti o expediție cu un număr și mai mare de soldați.

4 Acest Artaxerxes a devenit, așadar, pentru noi, un motiv de spaimă atît din cauza numeroaselor trupe ce le avea, masate nu numai în Mesopotamia, ci și în Syria, cît și prin amenințările că va redobîndi totul¹⁸, ca și cum i-ar fi revenit de drept de la înaintașii săi, adică toate ținuturile cîte se întind pînă la marea eelilor. Primejdia nu consta atît în faptul că era cineștie ce de capul lui, dar soldații noștri se arătau înclinați unii, să se alieze cu ei, alții nici nu mai voiau să lupte. Iată pînă la ce punct ajunsese delăsarea, lipsa de disciplină și desfrînarea care puseseră stăpînire pe ei. În Mesopotamia trupele îndrăzniră să-lucidă pe comandantul lor, Flavius Heracleon, iar pretorienii să mă acuze, așa cum făcuseră și cu Ulpianus, din cauza severității dovedite de mine față de soldați în timpul guvernării mele din Pannonia. Ei cerură pentru mine pedapsa cu moartea, temîndu-se să nu fie nevoiți să se supună unei regim asemănător aceluia din Pannonia¹⁹.

5 Alexander, cu toate acestea, nu plecă urechea la plîngerile lor. Departe de așa ceva, mă propuse să fiu pentru a doua oară consul împreună cu el și își luă asupra-și cheltuielile necesitate de o asemenea magistratură²⁰. Dar nemulțumirea crescîndă a pretorienilor îl făcu să se teamă să nu fiu asasinat dacă soldații m-ar fi văzut investit cu insemnele acestei demnități. Așa că pe timpul consulatului meu îmi recomandă să părăsesc Roma și să mă stabilesc în altă parte, în Italia. În felul acesta am venit mai tîrziu să-l regătesc la Roma și în Campania și aici, după ce am petrecut cîteva zile împreună cu el și m-am înfățișat soldaților în deplină siguranță, am obținut îngăduința să mă reîntorc la mine acasă, motivînd o afecțiune la picioare. Cîte zile mi-a fost dat să trăiesc le-am petrecut în patria mea, așa cum mă prevenise în chipul cel mai limpede divinitatea cînd deja mă aflam în Bithynia. Într-adevăr, tot din poruncă divină, pe cît se pare, ajung să scriu aceste versuri la sfîrșitul *Istoriei* mele:

COMENTARIU

CARTEA LVI

- ¹ Așa cum a demonstrat D. M. Pippidi în studiul său *La date de l'„Ara Numinis Augusti“ de Rome*, publicat în *Recherches sur le culte impérial*, Paris—București, Les Belles Lettres, 1939, pp. 47—73, între relatarea lui Dio despre această întoarcere la Roma a lui Tiberius, după războiul dalmato-illyric, povestit în cartea precedentă, și cea a lui Suetonius, *Tiberius XVII—XVIII* există o diferență de datare, în pofida concordanței dintre cele două texte (p. 67). Dio situează evenimentul la începutul anului 9 e.n. în primele zile ale consulatului lui Quintus Sulpicius Camerinus și Caius Poppaeus Sabinus, în vreme ce Suetonius îl datează după înfrângerea lui Varus în pădurea Teotoburgică, deci în toamna aceluiași an sau la începutul anului următor, 10 e.n. Despre *Saepta*, loc îngrădit în Cîmpul lui Marte, unde se țineau comițiile tribute, vezi nota 60 la cartea LIII și articolul *Saepta* din RE Seria II, I, col 1726 (Rosenberg).
- ² Primirea oficială a lui Tiberius la Roma, îmbrăcat cu toga pretextă și încununat cu lauri era o ceremonie de o factură cu totul specială — nu o simplă *ovatio* — festivitate destinată doar învingătorului într-un război deosebit de dificil (D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 69). Jocurile prevedeau lupte de gladiatori, întreceri la circ, vînătoare de animale sălbatice, reprezentații de teatru. Punînd în legătură această informație din Cassius Dio cu ziua în care Octavianus devenise *Augustus* (LIII, 16) D. M. Pippidi (*ibidem*, pp. 63—65) este de părere că primirea omagială organizată în cinstea lui Tiberius este posibil să fi avut loc în ziua de 16 ianuarie anul 10 e.n.
- ³ Este vorba despre *Lex Papia — Poppaea* după numele consulilor *suffecti* Marcus Papius Mutilus și Quintus Poppaeus Secundus care intră în funcție la 1 iulie anul 9 (CIL I², p. 166); vezi în continuare cap. 10, 3; ei reactualizează *Lex Iulia de maritandis ordinibus*, promulgată în anul 18 i.e.n. Vezi nota 67 la cartea LIV; cf. Suetonius, *Augustus XXXIV* și Horațiu, *Carmen Saeculare*, 6—20. Legea se încadra într-o serie de *leges Iuliae* cu caracter social, dintre care amintim *Lex Iulia de adulteriis et de pudicitia* (18. i.e.n.), la care se face aluzie mai departe, în cap. 6 și 7. Pentru *leges Iuliae* este util articolul lui Wolfgang Kunkel, *Quaestio*, din RE, XLVII, (1963), îndeosebi 769—775. După Tacitus *Annales* III, 25, 28 și această acțiune a întîmpinat o dîrză opoziție. K. Fitzler—O. Seck, *Iulius (Augustus)* RE

- X, 376; Hugh Last, în CAH, XIV, cap. VII. *The Stimulation of the Birth-Rate. The Lex Iulia de maritandis ordinibus*, pp. 448—452; mai recent, Pal Csillag, *Das Eherecht des Augusteischen Zeitaltes*, Klio, 1968, (50) pp. 111—138, care reia unele precizări făcute de P. Jörs în 1893, *Die Ehegesetze des Augustus* în *Festschrift für Th. Mommsen* (Marburg). Generalități la H. Bengtson, *Grundriss der römischen Geschichte*, München, Beck, 1970, p. 273.
- ⁴ Relativ la *census* sub domnia lui Augustus vezi; Suetonius, *Augustus*, XXVII, nota 102 la cartea LIV și nota 71 la cartea LV.
- ⁵ Imagine întilnită în literatura greacă la Platon, *Legile* VI, 776 b.
- ⁶ Cf. LIV, 16.
- ⁷ Mettus Curtius, comandant sabin, adversarul lui Hostius Hostilius, cade în primele rînduri în luptele dintre sabini și latini, pe vremea domniei lui Romulus. Titus Livius I, 12. Învins de Romulus, conflictul dintre sabini și latini ia sfîrșit totuși datorită intervenției sabinelor răpîte, acum soțiile latinilor, *Ibidem*, 13; Dionysios din Halicarnas, II, 42 și 46.
- ⁸ Soția lui Romulus. Intervine în favoarea antemnaților, ale căror fiice fuseseră răpîte de latini, Titus Livius I, 11. Despre aceste personaje vezi și Plutarh, *Viața lui Romulus*, XVII precum și Dionysios din Halicarnas II, 45.
- ⁹ După uciderea celor din familia Fabia, Dionysios din Halicarnas IX, 18—19; 22. Cf. Suetonius, *Augustus* LXXXIX unde este amintită activitatea censorului Quintus Caecilius Metellus (111—110 î.e.n.) cu privire la sporul populației. Despre discursurile ținute de Metellus, Aulus-Gellius, *Noaptele Attice* I, 6.
- ¹⁰ Despre eforturile în același sens ale lui Caius Iulius Caesar vezi XLIII, 25.
- ¹¹ Aluzie la numeroasele mituri legate de cultul fertilității sau la acelea referitoare la apariția oamenilor ieșind din sînul pămîntului mamă (*anodos*: „ieșire la suprafață“).
- ¹² Legea Voconia propusă de tribunul plebei Quintus Voconius Saxa în 174 î.e.n. și susținută de Cato cel Bătrîn, Cicero, *De Senectute* V, Vezi în continuare cap. 32 al acestei cărți, moștenirea lui Augustus. Cf. LV, 2 unde este vorba despre *ius trium liberorum* și nota 10 la această carte.
- ¹³ Localitate în Dalmația aproape de Salona. Splonum, în CIL III², 1322 (cf. și 2026). Geza Alföldy, Σπλαῦνον = Splonum, *Acta Ant. Hung.*, X, 1962, pp. 3—12.
- ¹⁴ La Xiphilinus, M[arcianus]: Pulion. Era, probabil, stegarul detașamentului. Numele reprezintă o poreclă pentru cineva de talie foarte mică.

- ¹⁵ Retinium. La Plinius *NH* III, 144; Rateoncum.
- ¹⁶ La Plinius, *NH* III, 157: Serretes.
- ¹⁷ La începutul anului 9, Tiberius, înlocuit în operațiile din Dalmația cu Germanicus, (LV, 31), se găsea încă la Roma, după cum reiese din primul capitol al acestei cărți. Despre condițiile grele întâmpinate de garnizoanele romane din Dalmația și despre nemulțumirea populației locale, András Mócsy, articolul *Pannonia* în *RE* IX, Suppl. 1962, p. 542—548 și *Pannonia and upper Moesia; A History of the Middle Danube Provinces of the Roman Empire*, Londra, Routledge & Kegan (trad. engl. de Shappard Frere) 1974, p. 38—40. Pentru istoria acestui război, fundamental rămâne studiul lui E. Koestermann, *Der Pannonisch-Dalmatische Krieg*, 6—9 n. Chr., publicat în *Hermes* (81), 1953, p. 345—378, citat la nota 118 la cartea LV.
- ¹⁸ Silvanus Plautius, fost consul, Velleius Paterculus II, 112. Vei mai departe cap. 13—14.
- ¹⁹ Fiul triumvirului.
- ²⁰ Andetrium (*IL* III, 3200; Plinius *NH* III, 142; Andekrion, la Ptolemaios II, 16, 7.
- ²¹ Caius Vibius Postumius, fost consul, Velleius Paterculus II, 116 și Florus IV, 12, 11; despre acest personaj, Boissevain, II, p. 330. Greutățile acestui război ai cărui promotori erau perustii și desidiații sînt descrise pe larg de Velleius Paterculus. Vezi îndcoesebi II, 115.
- ²² 15 legiuni. Fiecare legiune avea un efectiv între 4 000 și 6 000 de oameni. Suetonius, *Tiberius* XVI. Despre aceste aranjamente, Mathias Geltzer, articolul *Iulius* (Tiberius), în *RE* X, (1917), 493.
- ²³ Pentru Augustus titlul era decernat pentru a 20-a oară. Ultima dată îl primise în anul 6 e.n. Vezi LV, 28. Pentru Tiberius, a 4-a oară.
- ²⁴ Anterior, de o asemenea cinstire se bucurase Drusus, frațele lui Tiberius, însă post mortem. Senatul decretase ca în memoria lui să i se înalțe un arc de triumf pe Via Appia; vezi LV, 25. Suetonius. *Claudius* I. Unul din arcurile de triumf ridicate la Carnuntum, Pannonia, poate fi văzut și astăzi (Santa Petronella, Austria). A. Mócsy, *Pannonia*, *RE* IX, Suppl. art. cit., 548.
- ²⁵ Privitor la însemnele triumfului (în gr. *niketeria*) vezi *LIV*, 24 și Suetonius, *Augustus* XXXIII. Aceste insigne se acordau mai ușor decît triumful, pentru care existau condiții grele și severe.
- ²⁶ Cf. situația similară la Marcellus, *LIII*, 28; la Tiberius, *LIV*, 10; la Drusus, *LIV*, 33.
- ²⁷ Printre care se aflau foștii pretori și foștii edili.

- ²⁶ Relativ la dezastrul din pădurea Teutoburgică (Westfalia), suferit de legiunile romane conduse de Varus, literatura de specialitate este imensă. Posedăm astăzi două lucrări exhaustive asupra evenimentelor petrecute, lucrări care conțin analize minuțioase a izvoarelor: articolul lui Walther John, din RE XLVII, 1963, *Publius Quintilius Varus*, 907—984, care completează articolul mai vechi al lui P. von Rohden, RE, II, 1190 și urm. *Arminius*, îndeosebi 1193—1195 și culegerea de studii *Arminius Studien*, semnată de Dieter Timpe, Heidelberg, Winter, 1970, cu o bogată bibliografie pînă în 1970. Din literatura anterioară cităm ca deosebit de valoroasă contribuția lui W. Kolbe, *Forschungen über die Varusschlacht*, Klio, XXV, 1932, 141—168. În anul 9 e.n. Germania dintre Rin și Elba era considerată provincie romană, deși niciodată nu s-a aflat complet sub controlul Romei (W. John, 919). După campania lui Tiberius dintre anii 4—6 e.n., (LV, 28), lucrurile s-au mai consolidat, ceea ce a îngăduit lui Augustus să scrie: *Gallias et Hispanias provincias item Germaniam qua claudit oceanus a Gadiibus ad ostium Albis flumin[is] pacavi*, *Mon. Ancyr.* 26, ed. cit. Liniștea era însă aparentă. Vezi nota 114 la cartea LV.
- ²⁹ Despre modul cum au acceptat populațiile germanice dominația romană vezi Tacitus, *Ann.* I, 59 și urm., Florus II 30—31; Velleius Paterculus II, 117—118. Caracterizarea făcută de Dio personalității lui Varus, urmînd un izvor de primă mîină, este considerată drept excelentă de majoritatea comentatorilor acestui capitol. În această privință, cap. III din Dieter Timpe, *lucr. cit.*, *Varus in Germanien*, p. 81—90 și Robin Seagar, *Tiberius*, Methuen, Londra, 1972, p. 42, Varus era un bun guvernator, dar nu un general priecut. Dio Cassius este singurul autor care localizează taberele de vară ale romanilor înainte de dezastru: ținutul Weser-ului. H. Bengtson, *Grundriss...* p. 271—272.
- ³⁰ La Strabon VII, 1, 4 (291—292) și la Florus, II, 30 și IV, 12 numele apare Armenius.
- ³¹ Segimerus era tatăl lui Arminius. Tacitus, *Ann.* I, 71 și Velleius Paterculus II, 118, 2. Cheruscii aveau drept conducător patru frați: doi Segimerus, Inguiomerus și Segetus. Cel mai în vîrstă din cei doi Segimerus avea doi fii: pe Flavius și pe Arminius. Primul era căsătorit cu o tînără din familia domnitoare a chattilor; Arminius ținea în căsătorie pe vara lui, pe Thusnelda, fiica lui Segetus.
- ³² De acord cu Velleius Paterculus (*loc. cit.*), Cassius Dio face aici un portret veridic al lui Varus. Consul în 13 î.e.n., vezi LIV, 25, 1 (CIL², 6, 386), proconsul în Africa, proconsul în Syria, acum guvernator în Germania (John, 917—918), Varus era o personalitate de prim rang, înrudit cu casa lui Augustus (*domus Iulia*), dar un om ușor influențabil. Ca atare, Augustus se simțea răspunzător de alegerea greșită ce-o făcuse.

- ³³ O largă prezentare a momentului care precede dezastrul suferit de Varus la D. Timpe, *Arminius-Studien, op. cit.*, cap. 4, *Varus und Arminius* p. 99 și urm. Autorul analizează aici și relațiile dintre diferitele ramuri ale neamurilor germanice, ocupându-se îndeosebi de rivalitatea dintre cherusci și suebi, pentru a face înțeleasă încrederea oarbă a lui Varus în Arminius, comandantul unui corp auxiliar, cetățean roman și cavaler care trecea drept spijinator al intereselor romane împotriva suebilor. Într-un studiu anterior, intitulat *Geschichte und Überlieferung der Okkupation Germaniens unter Augustus*, publicat în *Saeculum*, XVIII, 1967, p. 278—293, D. Timpe demonstrase că rolul cherus-cilor în viitoarea orientare a Germaniei ocupate a fost mai puțin important decât cel al sugambrilor din bazinul Rinului și al suebilor din valea Elbei, ipoteză formulată după un text din Strabon. În cap. citat Timpe reia această teză cu argumente convingătoare. Vezi nota 4 la cartea LV.
- ³⁴ Din descrierea atât de exactă a drumului parcurs de romani, probabil după datele unui martor ocular, reies două lucruri: a) acțiunea lui Varus era mai mult demonstrativă, fapt care rezultă din componența convoaielor (femei, copii, trupe auxiliare); vezi D. Timpe, *op. cit.* p. 109; b) terenul era acoperit cu o pădure bătrână și deasă, dar mlăștinos, căci soldații trebuiau să întindă punți, lucru constatat ulterior și de Germanicus, care vizitează locurile unde s-a petrecut catastrofa, Tacitus, *Ann.*, I, 61 (în anul 15). Ușurința dovedită de Varus, în ciuda avertismentelor primite, natura drumului parcurs precum și izbucnirea unei furtuni sînt tot atîtea cauze ale dezastrului final. Cu toate ipotezele făcute de cercetători asupra locului și datei acestei infringeri (august—septembrie 9) nu s-a ajuns la o concluzie unanim acceptată. Vezi harta din vol. II, p. 461 (regiunea Osnabrück?). H. Bengtson, *loc. cit.*
- ³⁵ În cap. 19 al acestei cărți Dio precizase că și alte detașamente de soldați romani fuseseră concomitent atacate pe teritoriul dintre Rin și Weser. În anul 5 e.n. Augustus crease cu mare greutate cinci legiuni noi (LVI, 23). Cele pierdute în pădurea Teutoburgică erau a XVII-a, a XVIII-a și a XIX-a Cf. Tacitus, *Ann.* I, 60. Alături de aceste legiuni Varus mai avea sub comanda sa încă trei escadroane de cavalerie și șase cohorte alcătuite din trupe auxiliare.
- ³⁶ O comparație între relatarea lui Cassius Dio, despre *clades variana*, cap. 18—22 din această carte și expunerea lui Florus și a lui Velleius Paterculus dovedește o vădită superioritate în favoarea lui Dio, remarcată încă de Th. Mommsen (*Römische Geschichte* V, 41, 1, 1885) la sfîrșitul veacului trecut. Florus și Velleius se bazează în mare măsură pe acumularea de motive dramatice, în spiritul celei mai autentice maniere retorice aplicată într-o scriere istorică. Vezi W. John, *op. cit.*, 925, unde se află detalii asupra deosebirilor dintre Dio și celelalte izvoare care povestesc cum s-au

desfășurat evenimentele din Germania în toamna anului 9 e.n. În orice caz, din citirea atentă a expunerii lui Cassius Dio reiese că înfrîngerea din pădurea Teutoburgică a fost urmarea unei curse întinse credulului Varus.

- ³⁷ Cf. Suetonius, *Augustus* XXIII.
- ³⁸ Și cheruscii lui Arminius avuseseră statutul de „aliați“ (în gr. *symmachoi*).
- ³⁹ Între 17 și 40 de ani.
- ⁴⁰ Cf. Suetonius, *Tiberius* XVIII: „dîndu-și seama că dezastrul lui Varus s-a întîmplat din nesocotința și neglijența conducătorului, nu luă nici o măsură fără să consulte părerea consiliului său“ (trad. David Popescu). Cf. LV, 3 și Suetonius, *Augustus* XXV.
- ⁴¹ Cf. Suetonius, *Augustus* XLIX. O analiză amplă asupra politicii lui Augustus față de Germania la C. M. Wells, *The German Policy of Augustus*, Oxford, University Press, 1972.
- ⁴² Tiberius începuse restaurarea templului Concordiei în anul 7 î.e.n. LV, 7. Vezi și Velleius Paterculus 120, 3; Suetonius, *Tiberius* XX. D. M. Pippidi în *lucr. cit.* la nota 1, p. 65 propune pentru această consacrare data de 16 ianuarie anul 10, în acord cu Fitzler-Seek, *art. citat.*, 378, spre deosebire de alte propuneri care împing această dată, consemnată în *Fasti Praenestini* (CIL I² 231) și de Ovidius în *Fasti* I, 637, pînă în anul 13. În aceeași zi a fost consacrat și altarul închinat divinității tutelare a lui Augustus, *ara numinis Augusti*, ridicat la Roma, D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 71.
- ⁴³ 23 Septembrie 11 e.n. Referitor la campania din acest an, în Germania deosebit de importante sînt măsurile de disciplină luate de Tiberius, menționate de Suetonius, *Tiberius* XVIII—XIX, ceea ce i-a adus deosebite mulțumiri din partea lui Augustus, *ibidem*, XXI. În această campanie Tiberius nu a încercat altceva decît o demonstrație de forță, înșirînd nu mai puțin de opt legiuni în bazinul Rinului. Cf. *Velleius Paterculus* II, 121.
- ⁴⁴ Numărul obișnuit era acela de 12.
- ⁴⁵ Anterior, Agrippa interzisese practica ghicitului și a prezicerilor la Roma; vezi XLIX, 43 și nota 95 la această carte.
- ⁴⁶ Aceeași informație la Suetonius, *Augustus* XCIV.
- ⁴⁷ Despre organizarea primirilor de ambasade străine la Roma (puteau fi primite pe Palatin, în For, în Senat etc., de către împărat sau de către împuterniciții ai împăratului) sau în localitățile unde se aflau împărații în deplasare, Fergus Millar, *The Emperor in the Roman World*, Londra, Duckworth, 1977, pp. 208—209.
- ⁴⁸ În sensul de moartea în arenă. Vezi însă LIV, 2.

- ⁴⁹ Vezi mai departe LVII, 14. Spre deosebire de Augustus, Tiberius își manifestă dezacordul față de participarea cavalerilor la jocurile în arenă.
- ⁵⁰ Cf. LIV, 25. Din cauza răgușelii Augustus încredințează unui quaestor citirea unei dări de seamă.
- ⁵¹ Suetonius, *Augustus* 5.
- ⁵² Cf. LIV, 30 și nota 122 la această carte.
- ⁵³ Edilii plebei, însărcinați cu supravegherea moravurilor și curățirea orașului; ordinul de care este aici vorba a fost dat în virtutea unei *lex maiestatis*. Prin *maiestas* se înțelegea gradul cel mai înalt de stimă, de considerație, față de o instituție sau o persoană. În timpul republicii, de această aureolă se bucurau Senatul și Adunarea Poporului. Orice încercare de a leza autoritatea acestor foruri de conducere era o *perduellio*, *crimen perduellionis*, *crimen laesae maiestatis*, care putea fi pedepsită cu moartea. Prima lege de pedepsire a unor astfel de *crimina* a fost promulgată pe vremea dictaturii lui Sulla (Cicero, *Epistulae*, III, 11). Înlocuită printr-o *Lex Iulia*, abrogată ulterior de Antonius, este acum reintrodusă de Augustus: *reduxerat legem maiestatis*, Tacitus, *Ann.* I, 72. Tot din Tacitus aflăm și numele unuia din detractorii lui Augustus: oratorul Cassius Severus. Astfel de insulte puteau fi încadrate și în delictul de crimă la adresa divinității tutelare a lui Augustus (*numen Augusti*) sau, cum se exprimă Tacitus, *Ann.* III, 24 *gravi nomine laesarum religionum ac violatae maiestatis*. Despre sensul divinității tutelare a lui Augustus, D. M. Pippidi, *studiul citat* la nota 1. Relativ la măsurile luate de Augustus, Richard A. Bauman, *Impietas in Principem. A study of treason against the Roman emperor with special reference to the first century A. D.*, München, Beck, 1974 (Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und antiken Rechtsgeschichte, caietul 67), p. 6 și pp. 28—29.
- ⁵⁴ Existau mai multe forme de exil: exil propriu zis, prin sentință juridică; exil temporar, prin preajma Romei, la o anumită distanță de capitală, prin hotărîrea împăratului; relegarea, adică exil cu loc fixat, care nu implica pierderea dreptului de cetățenie, cum a fost cazul lui Ovidius, exilat la Tomis.
- ⁵⁵ Vezi mai departe LIX, 8.
- ⁵⁶ Sumă socotită de Seneca *Consolatio ad Helviam* 12 mai mult decît îndestulătoare.
- ⁵⁷ Vezi LV, 12 și nota 63 la această carte (anul 3 e.n.).
- ⁵⁸ Vezi LV, 13 (4 e.n.). Tiberius primise pentru prima oară puterea tribunicie în anul 6 î.e.n., putere prelungită în anul 4 e.n. Vezi și nota 63 la această carte.

- ⁵⁹ Referitor la *consilium principis* și la componența acestui *consilium* Fergus Millar, *The Emperor, op. cit.*, p. 110—122. Vezi LIII, 21.
- ⁶⁰ Despre *auctoritas principis* vezi nota 35 la cartea LIII. În cazul de față, așa cum remarcă Dieter Timpe, *Untersuchungen zur Kontinuität des frühen Prinzipats*, Wiesbaden, Steiner, 1962, p. 28, prin actul de reinnoire al *imperium*-ului ce-l împărtășea cu Augustus, Tiberius, moștenitorul său virtual, devenea *princeps* pe o treaptă de egalitate cu Augustus. În același an au fost bătute monede cu capul lui Augustus pe o parte și al lui Tiberius pe cealaltă, R. Seagar, *op. cit.*, planșa de la p. 47, fig. 4 b și 4 c. (reproducere după monede păstrate la British Museum). Printr-o hotărâre a consulilor cei doi au mai primit *imperium proconsulare maius* precum și invitația de a face un nou recensământ. Suetonius, *Tiberius* XXI. Premerstein însă, *Von Werden und Wesen des Prinzipats*, Abh. d. Bayr. Akad. der Wiss., München, Phil.-Hist. Kl. 17, 1937, p. 57 și urm. este de părere că astfel de investiții nu treceau automat în autoritatea moștenitorului legal a lui Augustus. Vezi nota 99 la cartea LIII.
- ⁶¹ Este vorba despre *vicesima hereditatum et legatorum*, taxă de 5% asupra moștenirilor care nu proveneau de la rude. Vezi nota 96 la cartea LV.
- ⁶² Aceste serbări se țineau de două ori pe an: 1) cu prilejul zilei de naștere a lui Augustus, 23 septembrie; 2) în ziua a patra a idelor lui octombrie, dată care marca întoarcerea lui Octavianus la Roma după încheierea războaielor civile.
- ⁶³ Vezi XLIV, 6.
- ⁶⁴ Cf. Suetonius, *Augustus* XCVII și Velleius Paterculus II, 123.
- ⁶⁵ Cf. LV, 32 a; Tacitus, *Ann.* I, 3, 6. Această informație coincide aproape textual cu ceea ce scrie Tacitus în *Ann.* I, 3. Vezi E. Schwartz, *Cassius*, RE III, p. 1715. Așa cum consideră acest eminent cercetător al izvoarelor *Istoriei Rome*, de vreme ce annalistica sec. I e.n. este o necunoscută pentru noi, nu se poate afirma cu siguranță că Dio a preluat direct de la Tacitus anumite pasaje, deși în articolul citat Schwartz întocmește un tablou de coincidențe aproape perfecte între Cassius Dio, Tacitus, Suetonius și Plutarh. Asemenea zvonuri sînt considerate de majoritatea cercetătorilor moderni drept clevetiri pornite din cercurile ostile Liviei. În acest sens, D. Timpe, *Untersuchungen... ed. cit.*, p. 29. În schimb, nici la Velleius II, 123, nici la Suetonius, *Augustus* XLVIII, nu se află vreo știre în acest sens.
- ⁶⁶ Vezi XLVI, 41, dorința lui Octavianus de a ajunge consul și XLVI, 46, primul consulat al lui Octavianus în 43 î.e.n. Vezi și nota 124 la această carte.

- ⁶⁷ Suetonius, *Tiberius* XXI: „Deodată a fost chemat din drum și găsi pe Augustus bolnav, dar încă în viață. O zi întreagă au stat de vorbă ei doi“ (trad. David Popescu). Aceeași informație la Velleius Paterculus, II, 123. Vezi însă Tacitus, *Ann.* I, 5, pasaj foarte aproape de relatările lui Dio și inclus în lista corespondențelor Tacitus: Dio, stabilite de E. Schwartz. Cf. G. Queta, *La morte di Augusto secondo Cassio Dione*, în *Studi sulle fonti degli Annales di Tacito*, ed. 2, Roma, 1963, Edizioni dell'Ateneo, 28, App. IV.
- ⁶⁸ Vezi LIX, 35 (moartea Octaviei).
- ⁶⁹ Testamentul lui Augustus, după cum informează Suetonius, *Augustus*, C, fusese făcut cu un an și patru luni mai înainte, deci în anul 12 la 3 aprilie. Parțial, era scris cu propria sa mână, parțial, de Polybos și de Hilarion, libertii săi. Până la moartea lui Augustus a fost dat în grija vestalcelor. Cf. Tacitus, *Ann.* I, 8. Vezi însă și LIII, 31, momentul când Augustus dorește, în anul 23 î.e.n. să-și citească personal anumite dispoziții testamentare în fața Senatului.
- ⁷⁰ Comentînd acest capitol, D. Timpe, *Untersuchungen zur Kontinuität...* p. 42—43, cap. *Der Regierungswechsel des Jahres 14 n. Chr.* arată că testamentul lui Augustus era un act de drept privat, nu lipsit însă de două importante implicații cu substrat politic: 1. justificarea lipsei unor sume enorme din patrimoniul său, cheltuite în favoarea statului, ceea ce, cum observă D.T., constituie o încercare de a uni interesele private cu cele publice și, în al doilea rînd, moștenirea în bani lăsată plebei și soldaților, pentru consolidarea succesiunii pe care Augustus o dorea instituționalizată. Utilă este și discuția asupra testamentului lui August și a semnificațiilor sale politice la Ernst Hohl, *Zu den Testamenten des Augustus*, *Klio*, (30), 1937, p. 323 și urm. Kohl este partizanul opiniei că Augustus a lăsat mai multe testamente, nu unul singur, așa cum dealtfel susține și Suetonius, *loc. cit.*
- ⁷¹ *Index rerum gestarum* al cărui text a fost păstrat pe un monument din Ancyra (Ankara), *Monumentum Ancyranum*, (CIL, III² pp. 769—799; 1054; 1064), cunoscut în sec. al XVI-lea, și în parte, pe un altul, de la Antiochia, *Monumentum Antiochaeum*. Inițial textul a fost gravat în bronz (după Mommsen, între anii 5—2 î.e.n., *Res Gestae D.A.*, p. 59), la porțile monumentului funerar al lui Augustus de la Roma. Spre deosebire de Tacitus, *Ann.* I, 11, Dio pretinde că *res gestae* (sau *brevariium totius imperii*, după cum numește Suetonius, *loc. cit.*, această veritabilă chartă a imperiului) au fost citite în aceeași ședință a Senatului în care a fost ascultat și testamentul. Dimpotrivă, Tacitus, *loc. cit.*, datează această lectură la 17 septembrie anul 9, în ședința în care Tiberius este rugat să accepte propunerea de a deveni succesorul lui Augustus.
- ⁷² Cf. Velleius Paterculus II, 124.

- ⁷³ Acestea erau *rostra aedis divi Iulii*, Suetonius, *Augustus* 100.
- ⁷⁴ Despre acest elogiu funebru compus de Tiberius la moartea lui Augustus s-a ocupat în două rânduri D. M. Pippidi: 1. *Recherches sur le culte imperial*, ed. cit., p. 150, nota 3 și p. 155, nota 2; 2. *Autour de Tibère*, Inst. de Istorie Universală, N. Iorga, București, 1944, Studiul *En marge d'un éloge tibérien d'Auguste: Dion Cassius et la religion des empereurs*, p. 135—145. În legătură cu acest elogiu, cercetătorul român arată că este un discurs retoric, de aparat, compus de Cassius Dio în spiritul propriilor sale idei despre personalitatea unui împărat exemplar. Vezi îndeosebi p. 142, apropierea făcută de autor între unele pasaje ale acestui discurs și LIII, 9, 5, concepția atribuită lui Augustus despre conducătorul ideal. Studiul a fost reeditat în versiune românească în *Studii de istorie a religiilor antice*, Editura Științifică, București, 1969, p. 164—176.
- ⁷⁵ Cf. XLV, 3.
- ⁷⁶ La 18 ani, XLVI, 29.
- ⁷⁷ La 19 ani, XLVI, 46.
- ⁷⁸ În textul grec τῆς τύχης τὸ πλεῖστον. În cazul de față cuvântul τύχη are sensul lat. *fortuna*, „noroc“, „întimplare norocoasă“, „fericită“.
- ⁷⁹ Vezi LIII, 16 și nota 39 la această carte.
- ⁸⁰ Vezi LI, 2, și nota 11 la această carte. Tiberius uită însă să menționeze numele victimelor, dintre care unele sînt citate în același capitol.
- ⁸¹ De pildă, ucidera de către Marius a fiului lui Crassus, sub ochii părintelui său, *Florus*, III, 21.
- ⁸² Vezi XXXVIII, 20.
- ⁸³ În gr. προσ-ασιὰ τῶν κοινῶν. Vezi nota 21 la cartea LIII.
- ⁸⁴ „Formal“, λόγῳ; „în realitate“, „în fapt“, ἔργῳ, binecunoscuta opoziție sofistică, deseori folosită în retorică; aparență; realitate.
- ⁸⁵ Tiberius reia unele afirmații făcute în testamentul lui Augustus.
- ⁸⁶ Aluzie la pedepsirea Iuliei și a fiului ei, Agrippa. Cf. LV, 13.
- ⁸⁷ Despre ultimele activități censitare ale lui Augustus vezi LIV, 17 și LV, 13.
- ⁸⁸ Vezi nota 47 la cartea LIII și Suetonius, *Augustus* LVII.
- ⁸⁹ În studiul său *En marge d'un éloge tibérien d'Auguste*, p. 136 D. M. Pippidi atrage atenția (nota 2) că termenul grec ales de Dio, „erou“ (gr. ἕρωσ) nu traduce exact lat. *divus*,

care ar fi trebuit redat prin „zeu“ (θεός), termen de care însă Dio s-a ferit, și față de care în toate cărțile *Istoriei* sale arată o constantă rezervă. Vezi, de pildă, XLIV, 6; LI, 20, 3 și cap. 36 din această carte: „erou“, „semi-zeu“ pentru Caesar. În plus, Dio săvârșește un anacronism, căci apoteoza lui Augustus nu a avut loc decât în ziua de 17 septembrie, anul 9, după funeralii; Tacitus, *Ann.* I, 11: *sepultura more perfecta, templum et coelestes religiones decernuntur*. Concluzia studiului citat este aceea că Dio, deși din fire bigot și credul, nu acceptă divinizarea unei ființe omenești, nici măcar din considerente politice. Vezi și nota 15 la cartea XLIV.

⁹⁰ În aceste rânduri Dio exprimă concepția dualistă curentă despre ființa omenească: corpul se reîntoarce în pământ, sufletul are o natură divină sau, după cum scrie Velleius despre Augustus, *animam caelestem caelo reddidit*, II, 123. Vezi D. M. Pippidi, în *Recherches...* ed. cit., studiul *L'Assomption de Cesar*, p. 155, nota 2. Istoricul grec uită însă în acest final al discursului atribuit lui Tiberius, final scris în maniera epigramelor funerare, că ritualul consacării unui împărat, consacrare care se cuvenea ratificată de senat, era „dispariția“ (ἀφανισμός) corpului celui devenit zeu, ritual inaugurat după modelul „dispariției“ lui Romulus către ceruri, și pe care Dio îl amintește de altfel ceva mai departe, în cap. 46 din această carte. Vezi D. M. Pippidi, *En marge d'un éloge tibérien d'Auguste*, p. 137. Prin urmare, Dio comite o inadvertență. În discursul atribuit lui Tiberius el îl numește pe Augustus „erou“ (ar fi trebuit să folosească termenul de „zeu“), înainte de consacrare și greșește atunci când introduce concepția dualistă corp-suflet privitor la o apoteoză. Relativ la apoteoza imperială (lat. *consecratio*) vezi și paginile scrise de același autor în studiul *Apoteoze imperiale și apoteoza lui Peregrinos*, în *Studii de istorie a religiilor antice*, ed. cit., p. 190—196. Cu privire la atitudinea lui Augustus față de cultul imperial vezi LI, 29 și notele 80 și 81 la această carte. De văzut însă o părere contrară, la Tacitus, *Ann.* I, X, 3.

⁹¹ La Dio se află cea mai amplă descriere a funeraliilor lui Augustus. Cf. Suetonius, *Augustus*, C și Tacitus, *Ann.* I, 8 unde se găsesc și alte amănunte.

⁹² Anecdota este dezvoltată în epitomele lui Zonaras la această carte (Borssevain II, p. 554): atunci când o femeie căsătorită rezistă lui Augustus, ea și soțul ei îi propun filozofului Athenodoros, maestru stimat de Augustus, să meargă la întâlnirea fixată cu tinăra femeie în locul ei.

⁹³ Cf. sfârșitul cap. 10 din Tacitus, *Ann.* care este aproape identic cu ceea ce spune aici Dio; vezi însă și Suetonius, *Tiberius* XXI, îndoielile exprimate cu privire la această opinie: „Nu pot totuși crede că un principe așa de prevăzător și înțelept ca Augustus, într-o acțiune așa de serioasă,

ar fi făcut ceva nesocotit" (trad. David Popescu). Foarte interesante considerațiile lui E. Schwartz, *Cassius*, RE III, 1716 asupra acestei comparații Augustus-Tiberius, în care răzbate ura Senatului împotriva aceluia pe care l-a detestat, considerându-l lipsit de spiritul de liberalitate arătat de Germanicus. Fr. Klingner a consacrat un studiu întreg asupra acestei probleme, *Tacitus über Augustus und Tiberius. Interpretationen über den Eingang der Annalen*. Sitz. Berichte der Bayr. Akad. der Wiss., München, Phil.-Hist. Klasse, 1953 (7).

- ⁹⁴ Abia acum se instituie cultul lui Augustus, apoteoză pentru care Livia a insistat mult. Vezi D. M. Pippidi, *L'Assomption de César*, ed. cit. p. 160 și urm. precum și D. Timpe, *Untersuchungen... Der Regierungswechsel des Jahres 14 n. Chr. Die erste Senatsitzung. Das Testament des Augustus*, p. 47: „in dieser Sitzung ist zuerst die Konsekration des Augustus beschlossen worden wodurch Tiberius die Weihe eines Divi filius erhielt", Velleius II, 124; Tacitus, *Ann.* I, 10. J. Claude Richard în articolul *Les funérailles des empereurs romains*, *Klio* 1980 (2), vol. 62 p. 461—471 atrage atenția că, după *consecratio*, și monumentul funerar al lui Augustus este în mod deliberat denumit de Dio ἡρώων (cap. 56, 33, 1). Dealtfel Tacitus însuși, *loc. cit.* la nota 89, numește monumentul funerar, după *consecratio*, *templum*.
- ⁹⁵ Titus-Livius I, 16; Florus I, 7; D. M. Pippidi, *ibidem*, pp. 166—167.
- ⁹⁶ Suetonius, *Tiberius*, 2; Tacitus, *Ann.* I, 4 și IV, 57.

CARTEA LVII

- ¹ Cf. Tacitus, *Ann.* I, 11 și IV, 17.
- ² Acest faimos portret literar al lui Tiberius este pe larg analizat de D. M. Pippidi, *Autour de Tibère*, ed. cit., *Tacite et Tibère*, p. 78—87. Spre deosebire de E. Schwartz, RE III 1714—1716 și *Griechische Geschichtsschreiber*, Koehler & Amelang, Leipzig, 1959, p. 441, care, prin analiza comparată asupra textelor lui Tacitus, Suetonius și Dio despre Tiberius ajunsese la concluzia că în ciuda anumitor diferențe toți acești autori avuseseră o sursă comună, și anume o biografie a lui Tiberius scrisă de cineva ostil împăratului, dotat însă cu un talent literar remarcabil, istoricul român face două importante constatări: 1) la Dio există elemente comune ale portretului moral al lui Tiberius cu cele întâlnite și la Tacitus, dar absente la Suetonius: 2) în opoziție cu portretul lui Tiberius, care deschide cartea LVII, în restul capitolelor acestei cărți se întâlnește o concepție sensibil diferită despre personalitatea împăratului. În studiul citat se află și o bogată bibliografie a lucrărilor

despre izvoarele folosite de Cassius Dio pentru cartea LVII, lucrări datînd din a doua jumătate a sec. XIX și începutul sec. XX. În consecință, D. M. Pippidi (p. 79) în locul existenței unui presupus autor necunoscut, urmat și prelucrat de Tacitus, Suetonius și Dio, în spiritul operei scrise de fiecare în parte, preferă să admită existența unei întregi tradiții annalistice ostile lui Tiberius, din care nu este exclus să fi făcut parte *Istoria* lui Aufidius Bassus (p. 85). Plecînd de la constatarea că atît la Suetonius cît și la Dio (vezi în continuare cap. 13) se întîlnește apariția unui moment de cotitură spre rău în comportarea împăratului (la Suetonius, XLII), element caracteristic biografiei unui împărat roman „rău“, spre deosebire de Tacitus, care explică toate actele săvîrșite de Tiberius, cele pozitive inclusiv, printr-o hidoasă deformare de caracter, D. M. Pippidi ajunge la concluzia că „acest clișeu al revoluției morale a fost aplicat tuturor împăraților din dinastia Iulia — Claudia“ (p. 82) și, în consecință, este inutil să se presupună existența unei anumite biografii prototip numai pentru Tiberius. O puternică influență a lui Tacitus asupra redactării cărții LVII, îndeosebi în portret, este însă indiscutabilă; această influență s-a exercitat și asupra tuturor celorlalți istorici care s-au ocupat de istoria romană a sec. I e.n., cum ar fi Aurelius Victor (*Liber de Caesaribus* II, 1), de exemplu, (D. M. Pippidi, *op. cit.*, p. 87). Portretul moral al lui Tiberius trasat de Dio este însă construit și pe bază de opoziție cu sentimentele de adîncă simpatie ale Senatului față de Germanicus, fire deschisă, înzestrată cu multe calități. Vezi în continuare cap. 18. Cf. Tacitus, *Ann.* II, 72 și Suetonius, *Caligula* III. Mai recent, despre problema portretului moral al lui Tiberius la Tacitus, A. Michel, *Tacite et le destin de l'Empire*, Paris, Arthaud, 1966, p. 131—132; E. Cizek, *Tacit*, București, EU, 1974, p. 83; W. Wittke, *Das Tiberiusbild und seine Periodisierung in der Tiberiusvita Suetons*, Freiburg, 1974, 2 vol., vol. 1, partea 2, cap. 1; nici prosopografia împăratului n-a fost neglijată; în această privință vezi L. Polacco, *Il volto di Tiberio*, Roma, 1955.

- ³ *Imperator* la moartea lui Augustus, Tiberius era deja investit cu *tribunicia potestas* și *imperium proconsulare maius*. Vezi cartea precedentă cap. 28 și nota 60. Problema care se ridică aici este aceea a trecerii puterii supreme, *auctoritas principis*, pe seama coregentului. Ea a fost discutată pe larg de A. von Premerstein, *Von Werden und Wesen des Prinzipats*, ed. cit. la nota 60, cartea precedentă, p. 57 și urm. care este de părere că un asemenea transfer de putere poate fi pus la îndoială. Principalul text pe care se bazează Premerstein este Suetonius, *Tiberius* XXIV și XXV. Cf. și Tacitus, *Ann.* I, 7; consuli au fost primii care s-au grăbit să depună jurămint față de noua autoritate. Dacă Tiberius ar fi devenit automat șef al statului — ceea ce nu s-a întîmplat — arată Premer-

stein, acest jurământ n-ar mai fi fost necesar. Practic însă, la orice schimbare de domnie jurământul față de noul șef al statului era obligatoriu, ca și ratificarea noii „autorități”. Concluzia este că un astfel de transfer de putere nu exista.

- ⁴ Vezi în continuare nota 36. Dieter Timpe, *Untersuchungen...*, ed. cit., p. 37 demonstrează că Tiberius n-a fost niciodată un coregent propriu zis al lui Augustus, așa cum Titus, de pildă, a devenit coregentul oficial al tatălui său, Vespasian (Suetonius, *Titus* VL). Tiberius însă, pe baza *imperium*-ul ce-l deținea, era îndreptățit să se adreseze atât legiunilor cât și provinciilor, *ut imperator*, după cum se exprimă Tacitus (*loc. cit.*), care adaugă și câteva cuvinte despre teama lui Tiberius ca nu cumva Germanicus, îndreptățit și el să fie considerat un *imperator*, să se ridice ca un concurent demn de luat în seamă. Cf. Suetonius, *Tiberius* XXVI. Util de consultat articolul lui E. Hohl, *Wann hat Tiberius das Prinzipat übernommen?* *Hermes* (68), 1933, p. 106—115. Vezi și D. M. Pippidi, *Autour de Tibère*, ed. cit., *L'avènement officiel de Tibère en Égypte*, p. 126, nota 2 și p. 128, nota 4.
- ⁵ Vezi LVI, 50 și Tacitus, *Ann.* I, 8.
- ⁶ Cf. Tacitus, *Ann.* I, 11.
- ⁷ Tiberius se născuse la 26 noiembrie 42 î.e.n.; după R. Seagar, *op. cit.*, p. 7, la 16 noiembrie 42 î.e.n.
- ⁸ Fiul lui Asinius Pollio, prietenul și susținătorul lui Vergilius și Horatius, el însuși om de litere. Tatăl devenise binecunoscut pentru criticile sale împotriva mai marilor zilei, printre alții Cicero, Cato, Iulius Caesar însuși. Tacitus, *Ann.* I, 12, atrage atenția că Gallus moștenise limba ascuțită a tatălui său. Aceste dezbateri au avut loc în ședința din 17 sept. anul 14, deci după ședința Senatului în care fusese citit testamentul lui Augustus. În această ședință, diferită de cea precedentă când a fost citit testamentul lui Augustus, Dio nu mai amintește citirea unor noi dispoziții testamentare. În schimb, Tacitus, *Ann.* I, 11 menționează în mod expres că în ședința din 17 sept. a fost citit un *libellum*, al cărui conținut nu este altul decât acela din *Res Gestae*. Vezi nota 71 la cartea precedentă. După părerea lui Fr. Klingner, *stud. cit.*, p. 28, în ședința din 17 sept. s-au putut repeta unele citiri din ședința consacrată lui Augustus. Așa cum observă Dieter Timpe, *Untersuchungen... Die zweite Senatssitzung und die Übernahme des Prinzipats*, p. 48—56, Tiberius, neliniștit de nemulțumirea legiunilor din Germania și Pannonia, czită încă să primească principatul, cum s-ar părea din relatarea lui Tacitus, *Ann.* I, 13, 5 și a lui Suetonius, *Tiberius* XXIV—XXV. Vezi începutul capitolului următor. Concluzia la care ajunge Timpe este că textul lui Dio reflectă cel mai corect situația atunci creată cu privire la preluarea puterii de către succesorul oficial al lui Augustus. Acceptarea

principatului (vezi în continuare cap. 8) a fost o chestiune de durată; în această întârziere (*cunctatio*, Tacitus, *Ann.* I, 47 și Suetonius, *Tiberius* XXIV) trebuie însă văzută și o manifestare de orgoliu din partea lui Tiberius cu nu cumva să dea impresia că devine șef al statului *per uxorium ambitum et senili adoptione*, Tacitus, *Ann.* I, 7, adică prin manevrele Liviei și adopțiunea de către Augustus, dar și o preocupare sinceră de a împărtăși cu alții greaua răspundere ce-i revenea, probabil în spiritul recomandărilor lui Augustus ca statul roman să nu devină o autocrație, Tacitus, *Ann.* I, 11, 1. Vezi LVI, 33, 4 și capitolul 13 din *Annales* I referitor la dezbaterile Senatului asupra succesiunii. Cf. R. Seagar, *op. cit.*, *The Accession of Tiberius*, p. 50—57 și E. Koestermann, *Der Eingang der Annales des Tacitus*, *Historia*, X, 1961, p. 330—335.

⁹ Vezi în continuare LVIII, 3.

¹⁰ Pe Vipsania Agrippina, fiica lui Agrippa, pe care Tiberius o iubise și de care fusese silit să se despartă: vezi LIV, 31 și sfârșitul cap. 12 din cartea I a *Annalelor* lui Tacitus.

¹¹ Tacitus, *Ann.* I, 7, Suetonius, *Tiberius* 25 sînt de acord că situația gravă din aceste regiuni aflate în dependența imperiului roman l-a determinat în cele din urmă pe Tiberius să accepte principatul. Vezi în continuare cap. 7 și textul lui Tacitus din *Ann.* I, 42.

¹² Cf. Tacitus, *Ann.* 31.

¹³ Așa cum arată Premerstein, *op. cit.*, p. 73 și urm., acest jurămint al legiunilor din Italia către comandantul suprem, nu echivalează cu jurămintul de credință depus de consuli și de Senat. Vezi anterior notele 3 și 4. Era în schimb o consecință firească a faptului că prima grijă a lui Tiberius a fost aceea de a se adresa „legiunilor și provinciilor“ (începutul cap. 2). După Premerstein, un asemenea jurămint, nu era nici el lipsit de partinitate politică, *ibidem*, p. 57—58. D. Timpe, *Untersuchungen...* cap. *Der Regierungswechsel des Jahres 14 n. Chr.*, 4, *Der Eid für den neuen Imperator* p. 38—39 consideră că un atare jurămint față de cineva care deja deținea *imperium* era de prisos și că, în consecință, jurămintul se adresa *princeps-ului* în calitate de urmaș al lui Augustus, reprezentantului dinastiei Iulio-Claudiilor, ca un semn de întărire a recunoașterii oficiale față de puterea deținută. Vezi și Jakob Seibert, *Der Huldigungseid auf Kaiser Tiberius*, *Historia* XIX, 1970, 224—231 și, în continuare, *Historia*, XXI, 1972—1973, 481—500. Tot despre începutul domniei lui Tiberius, o amplă analiză și la Dieter Flach, *Der Regierungsanfang des Tiberius*, studiu publicat după cele ale lui Seibert în *Historia*, XXII, 1973—1974, 552—569.

¹⁴ Dio schițează încă de pe acum conflictul care avea s-o opună pe Livia lui Tiberius. Cf. Tacitus, *Ann.* I, 7, sfârși-

tul capitolului. Livia făcea probabil aluzie la vizita lui Augustus în Planasia pentru a-și vedea nepotul, pe Agrippa Postumus. Tacitus, *Ann.* I, 5; Suetonius, *Tiberius* L. Relativ la poziția Liviei după moartea lui Augustus, M. P. Charlesworth, *Tiberius* în CAH X, 1934, 633—634; 611.

- ¹⁵ Cf. Tacitus, *Ann.* I, 6 și Suetonius, *Tiberius* XXII și Velleius Paterculus II, 112. Afirmatia că Tiberius l-a ucis pe Agrippa provine din cercurile răuvoitoare împăratului și este dezmințită de însăși rîndurile care urmează, cuprinzînd zvonurile contradictorii în legătură cu acest asasinat. După părerea lui Shelagh Jameson, *Augustus and Agrippa Postumus*, *Historia* XXIV 1975/2, p. 287—315, răspunderea revine în întregime lui C. Sallustius Crispus, fostul consilier al lui Augustus, care a acționat probabil din proprie inițiativă, pentru a fi pe placul noului împărat. Ranon Katzoff, *Where was Agrippa murdered?*, *Historia*, XXII, 1973/1 ridică și problema locului unde a fost comisă această crimă, înconjurată pînă astăzi de mister. Cf. R. Seagar, *op. cit.* p. 48—50, care de asemenea îl disculpă pe Tiberius de această crimă; în același sens A. Garzetti, *L'Impero da Tiberio agli Antonini*, *Storia di Roma* (6), Bologna, 1960, p. 583.
- ¹⁶ Fapt care justifică temerile lui Tiberius. Vezi mai sus cap. 3.
- ¹⁷ Într-un castru. Cf. Tacitus, *Ann.* I, 16 și urm. unde relevă rolul de instigator al lui Percennius, un soldat „cu limba ascuțită”.
- ¹⁸ Între alții pe Cnaeus Lentulus, în care au aruncat cu pietre; Tacitus, *Ann.* I, 27.
- ¹⁹ Cei executați au fost Vibulenus și Percennius. Drusus, scrie Tacitus, avea o fire înclinată spre măsuri extrem de dure, *Ann.* I, 29.
- ²⁰ Este interesant de notat că în acest loc Dio folosește cuvîntul „Germania” și nu „Celtica”, așa cum obișnuia mai înainte, ceea ce înseamnă că a urmat un izvor unde se afla acest termen.
- ²¹ Cf. Tacitus, *Ann.* I, 31, unde se află detalii despre cele două armate romane aflate în Germania sub comanda lui Germanicus. Cea din nord era comandată de Caius Silius, care avea titlul de *legatus pro praetore* iar cea de sud de Aulus Caccina Severus, cu același titlu. Răscoala a pornit de la armata din sud. În același capitol sînt menționate cererile răzvrătiților, dintre care una se referea la reducerea serviciului militar.
- ²² Relațiile lui Germanicus cu propria sa familie sînt expuse de Tacitus, *Ann.* I, 33.
- ²³ Numele soldatului era Calusidius. Incidentul a produs emo-

- ție în rîndul aceloră care îl înconjurau, Tacitus, *Ann.* I, 35.
- ²⁴ Printre care se număra și consulul Munatius Plancus (fiul oratorului căruia Horatius îi adresează Oda I, 7), șeful delegației senatoriale.
- ²⁵ *Quem militari vocabulo Caligula appellabant*, Tacitus, *Ann.* I, 41. *Caliga* era încălțămîntea purtată de soldați Cf. Suetonius, *Caius V.*
- ²⁶ Această campanie, din anul 14, este povestită pe larg de Tacitus, *Annales* I, 48—51. După o inutilă masacrare a marsilor, populație ce locuia în bazinul Ruhr, romanii au fost atacați de bructeri, tubanți și usipeți (vezi harta din vol. II, p. 460), dar în cele din urmă au ieșit victorioși.
- ²⁷ Vipsania Agrippina, fiica Iuliei și a lui Agrippa, era o descendentă directă din Augustus. Tacitus, citîndu-l pe Plinius cel Bătrîn, autor al unei *Istории a războaielor din Germania*, azi pierdută, laudă curajul tinerei femei, aflată în condiții grele, cit și caracterul ei deosebit, *Ann.* I, 69.
- ²⁸ Tacitus, *Ann.* I, 52.
- ²⁹ Vezi LII, 21 și LVI, 28. Vezi mai sus nota 4 și nota 8 privitoare la preluarea puterii de către Tiberius. Cf. Suetonius, *Tiberius* XXIX și XXX.
- ³⁰ Cf. Suetonius, *Tiberius* XXXI.
- ³¹ Plutarh, *De adul. et amic.* 18 amintește despre „libertatea de exprimare” din această vreme dar Tacitus, *Ann.* I, 74 numește starea de lucruri „vestigii ale libertății muribunde”, stare de care Cnaeus Piso își bate joc fățis. Cf. Suetonius, *Tiberius* XXX: „Ea chiar introduse o aparență de libertate, păstrînd Senatului și magistraților vechea lor maiestate și putere” (trad. D. Popescu). O bună analiză la Hans Kloft, *Liberalitas Principis, Herkunft und Bedeutung. Studien zur Prinzipatsideologie*, Köln-Wien, Böhlen, 1970, XI, p. 120 și urm. De asemenea, Wickert, *art. cit.*, col. 2091—2093, (*Principat und Freiheit*).
- ³² Cf. Suetonius, *Tiberius* XXIX și XXXIII. Relativ la modalitățile de funcționare a justiției în epoca imperiului, Ferrus Millar, *The Emperor in the Roman World*, ed. cit., p. 228 și urm. În cazul de față împăratul asista în For la împărțirea justiției, alături de magistrați. Ulterior, împăratul însuși putea împărți în Senat justiția, în Palatium, chiar și în camera de culcare (vezi LX, 29), oriunde găsea de cuviință să facă audieri. Sub Tiberius, Senatul alături de o sporită putere legislativă capătă și numeroase alte atribuții judiciare, sprijinite de prezența împăratului. Robert Samuel Rogers, *Studies in the Reign of Tiberius*, Baltimore, 1943 p. 60 și urm. J. A. Crook, *Consilium principis*, Cambridge University Press, 1955, p. 36.

- ³³ În latină *dominus*. Vezi Suetonius, *Tiberius* XXVII. Nici Augustus nu acceptase acest cognomen, vezi LIV, 12 și Suetonius, *Augustus* LIII. Ulterior, *dominus* va intra totuși în titulatura împăraților. Vezi Suetonius, *Domitianus* XIII. Plinius cel tinăr i se adresează lui Traian constant prin „domine“. R. S. Rogers, *op. cit.*, p. 64.
- ³⁴ Remarcă de mare importanță. Vezi mai sus cap. 2 și nota 4. Prin acest refuz Tiberius făcea o demarcație netă între administrația civilă și comanda militară supremă în stat. Cf. Suetonius, *Tiberius* XXVI. Cf. LV, 28 și LVI, 26.
- ³⁵ Cf. Tacitus, *Ann.* I, 72 și Suetonius *Tiberius* XXVI și XXVII.
- ³⁶ Cognomen refuzat și mai tirziu. Cf. LVIII, 12. După Suetonius însă, *Tiberius* XXVI și *Augustus* 101 Tiberius a acceptat cognomenul, considerându-l moștenit de la predecesorul său; ulterior, cognomenul apare în titulatură pe monede și, așa cum consemnează Dio, în scrisorile oficiale.
- ³⁷ Ca o recunoaștere a meritelor sale, nu ale lui Germanicus. Vezi și LV, 28 și LVI, 26.
- ³⁸ Cf. LIII, 1. În sensul că dorea să lase impresia supraviețuirii vechilor instituții republicane: *tanquam vetere republica*, Tacitus, *Annales* I, 7. Despre această atitudine a lui Tiberius, E. Kornemann, *Das Prinzipat des Tiberius und der „Genius Senatus“*. Sitz. Berichte der Bayr. Akad. der Wiss., Phil.-Hist. Klasse, 1947, caietul I, teze reluate ulterior în cartea sa *Tiberius*, publicată la Stuttgart în 1960.
- ³⁹ Și Suetonius, *Tiberius* XXVIII citează aceste cuvinte.
- ⁴⁰ În textul grec $\tau\acute{o}\chi\eta$ = lat. *Fortuna*. Cf. XLIX, 6.
- ⁴¹ O asemenea ceremonie fusese introdusă de triumviri, care îngăduiau să se depună jurăminte pe actele politice ale lui Caesar, vezi LI, 20; LVIII, 17 și LX, 10.
- ⁴² Opoziție între trecut și prezent. Cf. LXVI, 8.
- ⁴³ Suetonius, *Tiberius* XXVI și Tacitus, *Ann.* I, 72 consemnează aceleași lucruri despre hotărârile lui Tiberius.
- ⁴⁴ Vezi anterior LIV, 35 și nota 39 la această carte; cf. Suetonius *Augustus* LVII. În continuare, vezi începutul cap. 17.
- ⁴⁵ Acest capitol, aproape identic cu capitolul XXVI din biografia lui Suetonius, *Tiberius* are o sursă comună cu cea utilizată de Suetonius.
- ⁴⁶ Vezi nota 53 la cartea LVI. Senatului, prezidat de consuli, îi reveneau spre judecată toate procesele de insultă adusă „maiestății“ *laesa maiestas*, în care erau implicați senatori sau cavaleri, cum ar fi de pildă, Falanius sau Rubrius, amintiți de Tacitus, *Ann.* I, 72. Rubrius era acuzat că a comis o crimă față de „divinitatea lui Augustus“, jurînd

strîmb; dacă acuzatul nu făcea parte din ordinul senatorial sau ecvestru, cazul era de competența praetorului. Vezi W. Kunkel, *Roman Legal and Constitutional History*, Oxford, Clarendon, 1966 p. 63 și urm. și M. Gelzer, *art. cit.* în RE, p. 497; R. S. Rogers, *op. cit.*, p. 41 și urm.

- ⁴⁷ Tacitus, *Ann.* VI, 45 și Velleius Paterculus II, 130 adaugă: „scena teatrului lui Pompeius”. Marele teatru fusese ars de un incendiu. A fost ulterior restaurat de Claudius, apoi decorat și acoperit de Nero.
- ⁴⁸ Tacitus, *Ann.* II, 48, între multe alte locuri din *Ann.*; Velleius Paterculus II, 130. Vezi în continuare LVIII, 16.
- ⁴⁹ Cum a fost cazul lui Propertius Celer, de exemplu, menționat de Tacitus în *Ann.* I, 75.
- ⁵⁰ Cazul lui Marcus Hortalus, de pildă, dezbătut în Senat, Tacitus, *Ann.* II, 37—38. Hortalus, nepotul marelui orator Hortensius, fusese odinioară ajutat de Augustus, Tiberius justifică punct cu punct de ce nu merită să-l ajute. Totuși, este de acord ca Senatul, dacă acesta va crede de cuviință, să-i ajute pe copii solicitantului.
- ⁵¹ Cuvinte celebre, reproduse și de Suetonius, *Tiberius* XXXII. Cf. LVI, 16 cuvintele lui Baton.
- ⁵² Suetonius, *Tiberius* XXXII.
- ⁵³ Vezi mai sus notele 31, 32 și 38.
- ⁵⁴ Cf. LVI, 41.
- ⁵⁵ Întocmai cum făcuse și Augustus, Suetonius, *Augustus* XLV. Tiberius dorea ca tot ceea ce instituisese și hotărîse Augustus, pînă și obiceiurile lui, să rămîină vii în amintirea oamenilor.
- ⁵⁶ În *Diarium*. În felul acesta Livia dorea să ajungă o persoană oficială, cum nu fusese în timpul domniei soțului ei.
- ⁵⁷ *Iulia Augusta*. Titulatură purtată în baza prevederilor testamentului lui Augustus. Suetonius, *Augustus*, 101; Tacitus, *Ann.* I, 8. În testament se prevedea în mod expres că Livia este adoptată în familia Iulia și că primește numele de *Augusta*. Vezi H. W. Ritter, *Livias Erhebung zur Augusta*, Chiron, II, 1972, p. 313—338. Cf. și Velleius Paterculus II, 75, 3 și cartea LVI, 32 și 46. În continuare, vezi însă LVIII, 4; Cf. M. P. Charlesworth, citat mai sus la nota 14. R. Seagar, *op. cit.*, p. 175, planșa 12, fig. 12 d, reproduce o monedă (aflată la British Museum) bătută în cinstea Iuliei Augusta. Iulia este suită într-un car (*carpentum*) tras de catîri.
- ⁵⁸ Cf. observațiile lui Tacitus cu privire la relațiile care se stabilesc între Tiberius și Livia, în *Ann.* IV, 57.
- ⁵⁹ De pildă, pe o statuie a lui Augustus, ridicată în apropierea teatrului lui Marcellus, numele lui Tiberius, în inscrip-

ția dedicatorie, era înscris sub cel al Liviei, Tacitus, *Ann.* III, 64.

⁶⁰ Cf. Suetonius, *Tiberius* L și Tacitus, *Ann.* I, 14. Tiberius a respins cu indignare aceste josnice semne de adulație, mai ales că nu dorea să i se amintească că își datorează poziția de *princeps* mamei sale și lui Augustus. Vezi mai sus nota 8. Titlul de *pater patriae*, respectiv *mater patriae*, evoca puterea absolută a unui *pater familias* de odinioară asupra membrilor „familiei” sale: Titlul de *parens*, echivalent cu cel de *genitrix* „dătătoare de viață”, evoca puterea zeiței Venus, *Venus genitrix*, protectoarea familiei Julia. Vezi la Suetonius, *Tiberius* LXVII, sfârșitul capitolului, cuvintele rostite de Tiberius despre „onoarea” ce i se făcea prin acordarea titlului de *pater patriae*. Cf. LV, 10 și nota 48 la această carte. Vezi și comentariul lui R. Seagar despre legenda DIVUS AUGUSTUS PATER, bătută pe diferite tipuri de monede emise în timpul domniei lui Tiberius, legendă de o deosebită semnificație politică, *op. cit.*, p. 176—177.

⁶¹ Pe Palatin.

⁶² Acest motiv al retragerii lui Tiberius, printre altele, îl dau atât Suetonius, *Tiberius* LI cit și Tacitus IV, 57, pasaj citat mai sus la nota 58.

⁶³ În comparație cu Tacitus, *Ann.* I, 29 și 76, caracterizarea făcută lui Drusus de către Dio este deosebit de severă. Nu este cituși de puțin adevărat că Tiberius nu l-a iubit pe Drusus, așa cum pretinde Suetonius, *Tiberius* LII; deși se abținea să-și e alzeze sentimentele, a fost foarte afectat atât de moartea lui Drusus cit și de cea a gemenilor lui Drusus, nepoții lui. Vezi în continuare cap. 22. Cf. Tacitus, *Ann.* IV, 9; din anul 22 Drusus deținea puterea tribunicie. *Ibidem*, III, 56; R. S. Rogers, *op. cit.*, p. 41 și urm.

⁶⁴ Acest pasaj este comentat de D. M. Pippidi în studiul său *Tacite et Tibère*, ed. cit., p. 82—87. Așa cum remarcă istoricul român, pentru a explica cotitura petrecută în comportarea lui Tiberius, la Dio se face acum remarcată „o concepție diferită” de cea care domină portretul literar construit după Tacitus, prin care începe această carte. Vezi anterior nota 2 la această carte. Este vorba despre sentimentul de ușurare resimțit de împărat la moartea lui Germanicus, atitudine care, pentru motivarea schimbării de caracter a lui Tiberius, vine în contradicție cu ansamblul trăsăturilor psihice ale personajului, așa cum fuseseră ele înfățișate în portret, trăsături dezmințite de altfel de tot ceea ce relatează Dio despre începuturile domniei lui Tiberius. Există, așadar, la Dio, „o concepție sensibil diferită de caracterizare [a lui Tiberius] față de cea împrumutată din *Ann.* (p. 85), dar Dio nu s-a putut sustrage influenței răuvoitoare a tradiției despre fizionomia morală a împăratului, cu atita strălucire susținută de Tacitus.

- ⁶⁵ Suetonius *Tiberius* LVII pretinde că omul era un măscărici. Înainte de a fi torturat și omorât, imprudentul și-a primit drepturile bănești.
- ⁶⁶ Cf. LVI 25 și nota 49 la această carte. Pasiunea pentru asemenea exhibiții a devenit cu timpul atât de mare că n-a mai putut fi stăvilită. În secolul următor Caracalla însuși a evoluat în arenă ca gladiator.
- ⁶⁷ În anul 27 î.e.n. Creta, unită cu Cyrenaica, devenise provincie senatorială. Ultimul proconsul al acestei provincii, Caesius Cordus, acuzat de grave nereguli și de luare de mită, acuzație la care se adăuga cea de *crimen maiestatis* (vezi anterior nota 53 la cartea LVI), a fost destituit. Tacitus, *Ann.* III, 38. Din anul 15 și pînă pe vremea lui Hadrian provincia a fost condusă de magistrați de rang inferior. Generalități despre provinciile romane în timpul imperiului la G. Wesenberg, *Provincia*, RE XXIII, 1957, col. 1012 și urm.; relativ la Creta și Cyrenaica, col. 1028; vezi și A. Betz, *Entstehung und Entwicklung des römischen Provinzialreiches*, Gymnasium, LXXI, 1965; p. 267—276.
- ⁶⁸ Drusus, fiul lui Tiberius, era căsătorit cu vara sa, Livilla, fiica lui Drusus, fratele împăratului, și sora lui Germanicus. Din această căsătorie s-a născut Iulia, despre care va fi vorba în cursul povestirii lui Dio, și doi gemeni, dintre care unul, Tiberius Gemellus, va deveni urmaș prezumtiv al lui Tiberius. Nu se cunoaște numele celui alt gemen, care, în nici un caz n-a murit în al doilea an al domniei lui Tiberius, cum greșit plasează aici Cassius Dio acest eveniment. Tacitus, *Ann.* II, 38 notează marea bucurie resimțită de împărat la nașterea acestor copii, bucurie exprimată oficial în Senat, deși Tiberius era foarte reținut în asemenea manifestări (Suetonius, *Tib.* LXVIII). Copilul care a murit (Germanicus?) era în vîrstă de patru ani. Tacitus *Ann.* IV, 15. Vezi în continuare LIX, 1. R. Seagar, *op. cit.*, p. 175, planșa 12, 12 c reproduce o monedă (aflată la British Museum) care-i înfățișează pe cei doi gemeni, fiecare vîrît într-un corn al abundenței.
- ⁶⁹ Cf. LVII 2, moartea lui Drusus. Este o atitudine de la care nu s-a abătut niciodată, așa cum subliniază și Tacitus, *Ann.* III, 6. O interpretare complet greșită, în sensul de nepăsare, la Suetonius, *Tiberius* LII. În acest sens M. Gelzer, *art. cit.* din RE, 507.
- ⁷⁰ Cf. Tacitus, *Ann.* I, 76. Tiberius a luat măsuri de indignare numindu-i în fruntea unei comisii pe Ateius Capito, care era *curator aquarum* și pe Lucius Arruntius.
- ⁷¹ Castor fusese odinioară un gladiator celebru, celebru și prin scandalurile pe care le provoca. Schol. La Horatius, *Epist.* I, 18.
- ⁷² Apa clocotită se servea în taverne ca un remediu împotriva beției.

- ⁷⁹ Vezi în continuare nota 106.
- ⁷⁴ Aceste măsuri de austeritate sînt mai pe larg relatate de Tacitus, *Ann.* II, 33. Țesăturile de mătase despre care este aici vorba soseau tocmai din China, pe așa numitul „drum al mătăsii“, care trecea prin Indii, de unde erau cumpărate și de romani. Plinius *NH* XXX, descrie luxul extraordinar al mobilierului din casele celor cu dare de mină.
- ⁷⁵ Tiberius a avut o frumoasă educație oratorică și dovedea adesea preocupări serioase pentru literatură și puritatea limbii latine, plăcîndu-i să se întretină cu gramaticii și erudiții vremii (îndeosebi comentatori ai textelor poemelor helenistice, de tipul celor scrise de Euphorion, Rhianos sau Parthenios) Suetonius, *Tiberius* LXX și LXXI.
- ⁷⁶ Tacitus, *Ann.* II, 27 îl numește Libo Drusus. G. Townend, *Traces in Dio Cassius of Cluvius, Aufidius and Pliny, Hermes*, (89), 1961, p 228 și urm. presupune că Dio, întocmai ca și Suetonius, a urmat povestirea istorică a unui annalist, contemporan cu cele întîmplate. Vezi articolul *M. Scribonius Libo Drusus* (23) din RE, Seria II, 1923, 885—887, (Münzer). Prin ascendență maternă, era strănepot al lui Sextus Pompeius. Tatăl său fusese adoptat în familia Livia, dar bunicul era un Scribonius, frate cu Scribonia, fosta soție a lui Augustus și mama Iuliei, față de care Libo era deci nepot de văr. De aici și variația numelui: Marcus Livius Drusus Libo sau Lucius Scribonius Libo Drusus sau Marcus Scribonius Libo Drusus. Acuzațiile care i se aduceau, de către un prieten intim, Firmius Catus, veneau în următoarea ordine: consultarea astrologilor șarlatani pentru a-și verifica șansele de a ajunge la domnie; interpretarea de vise; casa plină de imaginile fiilor Iuliei, Caius și Lucius; lux excesiv. Cf. Suetonius, *Tiberius* XXV și Seneca, *Epist.* 70, 10. Procesul care a urmat, în care sclavii au fost torturați și nenumărați martori audiați, este relatat de Tacitus în capitolele care urmează, 28—32. Libo s-a sinucis (cap. 31), cînd și-a dat seama că arestarea sa este iminentă; nu era atins de nici o „boală necruțătoare“. Acest proces este una din primele manifestări în care răbufnește dușmănia dintre Iulii, în sensul „descendenți direcți ai lui Augustus“ și Claudii. Însemnătatea lui este aceea de a deschide seria unor procese asemănătoare. Mathias Gelzer, *art. cit.* p. 504—505 amintește de instituirea unor ceremonii de mulțumire (la 13 septembrie) pentru că împăratul a scăpat de primejdie, *Fasti Aminterni*, CIL I² 244, ceea ce se potrivește cu informația despre suplicațiile în cinstea familiei Iulia, din acest capitol. Momentul dinastic este pus în evidență. Despre procesul lui Libo, amănunte la R. Seagar, *op. cit.*, p. 89 și urm.; M. P. Charlesworth, *op. cit.* p. 629 vede în Libo o victimă a legii de maiestate.
- ⁷⁷ Acest Vibius Rufus (consul suffectus?) este pomenit doar de Seneca Retorul în *Controversiae* I, 1, 12 și urm., nu

însă și în *Fasti*. Persoana lui Vibius nu-l interesa pe Tiberius.

- ⁷⁸ Vezi XLIV, 5 și nota 13 la acest capitol.
- ⁷⁹ Terentia, foarte bătrână, vezi Valerius Maximus III, 13, 6 sau Publilia, tînăra pe care Cicero o luase de soție la bătrînețe? Vezi XLVI, 18.
- ⁸⁰ Vezi articolul *Thrasyllos*, RE, Seria II, XI, 1936, 581—584 semnat de Walter Vetter. Celebrul astrolog, originar din Egipt, era totodată filolog și om de știință. Scholia la Iuvenal, *Satire*, VI, 572 (p. 583). A grupat pe tetralogii operele lui Platon și Democrit, s-a ocupat intens de platonism și pitagorism. În astrologie a folosit literatura astrologilor din perioada elenistică, printre care un *Compendium* despre Hermes Trismegistos. Despre clarviziunea acestui om deosebit, Tacitus, *Ann.* VI, 21—22 și cartea LV, cap. 10 (anul 3 e.n.).
- ⁸¹ Cf. LVI, 25 și nota 45 la această carte; vezi în continuare LIX, 43.
- ⁸² Cnaeus Calpurnius Piso făcuse parte din numărul aceluia puși în discuția Senatului ca eventuali succesori ai lui Augustus, Tacitus, *Ann.* I, 13. Despre sentimentele lui Piso față de o formă de guvernămînt apropiată de cea republicană, *Ann.* I, 75 74; II, 35. Relativ la Piso, acuzat ulterior de a-l fi otrăvit pe Germanicus, vezi în continuare nota 97.
- ⁸³ Tacitus, *Ann.* IV, 64 consideră că incendiile din acest an au fost de o violență neobișnuită, ceea ce a provocat o stare de spirit deosebit de primejdioasă. Cf. Suetonius, *Tiberius* XLVIII și Velleius Paterculus II, 130.
- ⁸⁴ Tacitus, *Ann.* 39—40 dă mai multe detalii despre activitatea acestui impostor. Vezi mai departe LVIII, 25, apariția unui alt impostor, care se dădea drept Drusus.
- ⁸⁵ Caius Caecilius Nepos (?) sau Rufus (3); Aulus Pomponius Flaccus, fiul lui Lucius.
- ⁸⁶ Despre acest gen de contribuții vezi anterior notele 39 și 44 la această carte. Deși foarte atent să respecte întocmai hotărîrile luate de Augustus și modul său de a governa, în această privință Tiberius nu l-a urmat. Cf. însă LIX, 24 (Caius) și LX, 6 (Claudius).
- ⁸⁷ Întîmplarea este povestită de Suetonius, *De grammaticis* VII. Ateius Capito era un renumit filolog; Marcellus este Marcus Pomponius Marcellus. Suetonius presupune că era vorba de cuvîntul *monopolium*.
- ⁸⁸ Despre acest Archelaos, protejat cîndva de Marcus Antonius, vezi XLX și nota 62 la această carte.
- ⁸⁹ Într-un proces, pe vremea lui Augustus, Suetonius, *Tiberius* VII.

- ⁷⁰ Textul este aluziv, amintind de supărarea lui Tiberius, retras la Rhodos, atunci când Augustus hotărâse să dea prerogative extraordinare nepotului său, Caius; vezi LV, 9 și 10 (anul 3 e.n.)
- ⁷¹ Cf. Tacitus, *Ann.* 42, unde se pretinde că regele a fost atras într-o cursă.
- ⁷² Tacitus, *Ann.* II, 56. Ca guvernator în Cappadocia, cu titlul de *procurator*, a fost numit Quintus Veranius, unul dintre cei mai devotați prieteni ai lui Germanicus, aflat pe atunci în Orient. Misiunea acestuia era aceea de a supraveghea cu strictețe respectarea normelor noului regim. Informația lui Suetonius, *Caligula* I, că Germanicus a transformat Cappadocia în provincie romană este cronată. Decizia pornea de la Senatul Roman.
- ⁷³ Acest cutremur, de proporții catastrofale, este descris de Tacitus, *Ann.* II, 46, de Plinius, *NH.* II, 84 și de Seneca, *Quaest. Nat.* VI, 1; Asia era o provincie senatorială, guvernată de un proconsul, Tacitus, *Ann.* I, 74; atunci însă a fost încredințată spre guvernare unui fost praetor, Marcus Aletius, pentru a se pune capăt ambițiilor mai multor consulari care doreau postul de guvernator al Asiei. Cf. R. Seagar, *op. cit.*, p. 175, planșa 12, fig. 12 b reproduce o monedă (aflată la British Museum) cu legenda CIVITATIBUS ASIAE RESTITUTIS, posterioară restaurării cetăților afectate de cutremur.
- ⁷⁴ Vezi anterior LVI, 32 precum și Tacitus, *Ann.* II, 48, capitol în care se dau exemple concrete în acest sens.
- ⁷⁵ Campaniile purtate de Germanicus în Germania în anii 15 și 16 împotriva cherusilor, chattilor și bructerilor, pătrunderea lui Germanicus în pădurea Teutoburgică (anul 15), unde a îngropat oasele celor căzuți în dezastrul petrecut în anul 9, întoarcerea dificilă a legiunilor pe mare și pe uscat, bătălia de la Idistaviso, în bazinul Weserului (anul 16) în care Germanicus opune opt legiuni forțelor lui Arminius, silit în cele din urmă să se retragă, lipsesc din relatarea lui Cassius Dio; în schimb, privitor la aceste campanii detalii numeroase, de mare importanță, pot fi găsite în cartea a II-a a *Annalelor* lui Tacitus; lipsește de asemenea pasajul în care se povestea rechemarea lui Germanicus, ceea ce echivala cu abandonarea de către romani a ținutului din dreapta Rinului, precum și pasajul despre noua misiune ce i se încredințează în Orient.
- ⁷⁶ Cărțile sibylline. Vezi în continuare LXII 8, un oracol similar pe vremea lui Nero. Această literatură populară, sub formă de prevestiri rele și oracole, reflectă opoziția maseilor față de regimul imperial. Cf. Tacitus, *Ann.* I, 76 și VI, 12; în VI, 12 se dau și unele detalii despre procedura consultării cărților sibylline. Originea lor, extrem de veche, este mediteraneană, Sibylle existând în mai multe locuri

în bazinul Mediteranean. În anul 83 î.e.n., după un incendiu al Capitoliului, colecția cărților sibylline avusese de suferit Augustus a instituit o comisie de revizie a conținutului cărților sibylline și a dispus transferul lor în templul lui Apollo de pe Palatin. Erau încredințate unui colegiu de *quindecemviri* și consultate în împrejurări deosebite. Cf. Tacitus, *Ann.* VI. 12. Vezi articolul *Sibyllinische Orakel* în RE II (Seria 2), 1921, 2114—2115, (Rzach).

- ⁹⁷ Se ridică întrebarea dacă este sau nu vorba despre creștini. După Suetonius, *Tiberius*, XXXVI, s-ar părea că nu.
- ⁹⁸ Aceasta este interpretarea surselor tradiției, urmată atât de Tacitus (cu moderație, *Ann.* II, 35; 82; III, 3; 4; 16) cât și de Suetonius, *Tiberius* LII (care merge până a-l acuza pe Tiberius că a pus la cale uciderea lui Germanicus). Moartea lui Germanicus survenită la Antiochia, în Siria, procesul lui Cnaeus Piso, care a urmat, sînt evenimente care au dat loc la nenumărate comentarii atât pe vremea cînd s-au petrecut cât și în literatura modernă. Portretul lui Germanicus din acest capitol este evident scris pentru a schița un contrast cu portretul lui Tiberius. Vezi mai sus nota 2. În comparație cu povestirea lui Tacitus din cartea a II-a a *Annalelor* și din primele capitole din cartea a III-a, în care liniile generale ale opoziției arătată de Cn. Piso față de Tiberius (vezi, de pildă, I, 74 și II 35) și ale dușmăniei care-l opunea pe Germanicus lui Piso (vezi II, 55; 57; portretul lui Piso, II, 69; 71) se conturează cu claritate, rezumatul textului lui Dio, datorat lui Xiphilinus și Zonaras, este extrem de succint. Deși manifesta sentimente republicane în numele unei iluzorii „libertas”, Piso era totuși apreciat de Tiberius pentru caracterul său integru și nedezmințita sa capacitate. Misiunea încredințată în anul 17 în calitate de guvernator al Syriei, depășea pe aceea a unui legat; intenția lui Tiberius era de a reintroduce o disciplină severă în guvernarea provinciilor orientale, de a crea o stavilă stilului prea îngăduitor al lui Germanicus de a privi lucrurile. Din păcate, împăratul n-a ținut seama de severitatea excesivă a lui Piso care a determinat un conflict din cele mai grave cu Germanicus și familia acestuia. H. Bengtson, *Grundriss...* p. 280—281. Vezi și A. Michel, *op. cit.* capitolul *Tibère et Germanicus. La fausse et la vraie royauté* în care veleitățile lui Germanicus sînt bine analizate.
- ⁹⁹ Tacitus, *Ann.* III, 12—18 relatează procesul lui Cn. Piso. Dezbaterile încep printr-o luare de cuvînt a lui Tiberius care amintește de serviciile aduse de Piso sub Augustus și sub propria-i guvernare. În anul 7 î.e.n. Piso fusese consul împreună cu Tiberius (vezi LV, 8). Împăratul amintește că misiunea lui Piso în Orient fusese aprobată de Senat; apoi invită Senatul să judece cu nepărtinire acuzațiile care se aduc, cu atât mai grave cu cât fuseseră întărite de anumite declarații în acest sens făcute de însuși Germanicus, pe

patul de moarte (*Ann.* II, 71). Au urmat luările de cuvânt ale acuzatorilor și pledoariile în favoarea acuzatului. O probă concretă a vinovăției lui Piso n-a putut fi adusă. Acesta însă, dându-și seama că era dinainte condamnat și că Tiberius nu putea interveni în favoarea lui, s-a sinucis. Soția sa, Plancina, datorită intervenției insistente a Liviei, a fost achitată. Acest proces a însemnat însă o ruptură ireparabilă între Tiberius și Senat, ruptură deosebit de gravă în lumina strădaniilor împăratului de a reda Senatului vechile sale prerogative. Vezi anterior notele 31 și 32. Relativ la Cnaeus Piso, articolul din RE V, 1897, *Cn. Calpurnius Piso*, (70), 1380—1382, (Münzer) și M. P. Charlesworth, *op. cit.*, p. 622—623; de asemenea, R. Seagar, *op. cit.*, cap. *The Trial of Piso*, p. 112 și urm.

- ²⁰⁰ Tacitus, *Ann.* II, 50, nu pune însă în directă legătură procesele de insultă la adresa majestății (*lesae-maiestatis*) și de împietate cu adîncirea conflictului dintre împărat și Senat. Dimpotrivă, așa cum reiese din capitolul citat, în care istoricul latin recunoaște importanța majoră căpătată de *lex maiestatis*, Tiberius îndulcește mult sentința pronunțată împotriva acuzatei Apuleia Varilia pe care dealtfel o absolvă de *crimen maiestatis*. E. Koestermann, *Die Majestätsprozesse unter Tiberius*, Historia IV, 1955 p. 72—106 discută pe larg acest caz în care se manifestă clementa împăratului. Cu douăzeci de ani mai înainte, R. S. Rogers publicase de asemenea o serie de studii pe această temă, analizînd aspectele diverse ale acestor procese, fiecare în parte cu specificul lui: *Criminal Trials and Criminal Legislation under Tiberius*, Middleton, Connecticut, 1935.
- ¹⁰¹ Servius Galba, viitorul împărat. Cf. Tacitus, *Ann.* VI, 20.
- ¹⁰² Începînd cu acest paragraf, cunoscut prin rezumatele epitomatorilor, Cassius Dio introduce în povestirea sa figura lui Seianus, prefectul gărzilor pretoriene, a cărui influență nocivă asupra raporturilor dintre împărat și senatori este indiscutabilă.
- ¹⁰³ Cf. Tacitus, *Ann.* I, 24. Seianus fusese și „educatorul“ (*rektor*) lui Drusus, fiul lui Tiberius, Vezi I. A. Crook, *op. cit.*, p. 37.
- ¹⁰⁴ Aluzie la pederastie.
- ¹⁰⁵ Starea fragmentară a rezumatelor din textul acestei cărți este cauza multor lăcune. Începînd cu domnia lui Tiberius, deși expunerea biografică devine predominantă, Dio nu renunță nici la expunere analitică. S-a pierdut capitolul, mai corect spus rezumatul capitolului despre consulatul lui Valerius Messala și Marcus Aurelius Cotta din anul 20, lacună care poate fi suplinită prin consultarea primei părți a cărții a III-a din *Ann.* ale lui Tacitus.
- ¹⁰⁶ Cf. Tacitus, *Ann.* III, 49—51.

- ¹⁰⁷ Cf. Tacitus, *Ann.* IV, 14; histrionii au reapărut pe vremea lui Caligula dar au fost din nou alungați de Nero, fără însă să lipsească prea mult din Roma.
- ¹⁰⁸ Cf. Tacitus, *Ann.* III, 72.
- ¹⁰⁹ Tacitus, *Ann.* III, 3 dezvăluie și motivul: Seianus seduce pe Livilla, soția lui Drusus (vezi mai sus nota 68), părăsindu-și soția, pe Apicata, de la care avea trei copii. Tacitus lasă să se înțeleagă că Drusus începuse să-și dea seama de jocul lui Seianus. Vezi mai departe LVIII, 11, 6—7 și 24.
- ¹¹⁰ Suetonius, *Tiberius* LII interpretează această atitudine de la care împăratul nu s-a abătut niciodată drept o trăsătură negativă de caracter. Spre deosebire de Suetonius, Dio dă în continuare o energică dezmințire acestei versiuni pe care, din nefericire, nu o cunoaștem decât prin rezumatele lui Xiphilinus și Zonaras. Așa cum a remarcat D. M. Pippidi (vezi nota 2), iată încă o abatere a versiunii lui Dio de la tradiția ostilă lui Tiberius. Vezi mai sus cap. 14 și în continuare LVIII, 2.
- ¹¹¹ Iarăși o remarcă de mare importanță pentru modul cum Dio a apreciat domnia lui Tiberius.
- ¹¹² Lucilius Capito, adus în fața Senatului sub acuzarea provinciei Asia că și-ar fi depășit atribuțiile de *procurator*, folosind forța armată împotriva populației locale. Tacitus, *Ann.* IV, 15. În Asia, provincie imperială. Capito era *procurator fiscii*, adică funcționar al tezaurului imperial care servea cu prioritate la întreținerea aparatului de curte, dar și în diferite alte scopuri. În anul 6 e.n. Augustus a înființat și un *aerarium militare* pentru a degreva fiscal imperial de întreținerea armatei. În absența guvernatorului unei provincii, procuratorul putea uneori să preia atribuțiile acestuia; nu însă și în cazul Asiei, provincie de primă mărime, în care guvernatorului, un fost *praetor*, era ajutat de un *quaestor*. Procesul Lui Capito s-a terminat printr-o condamnare la exil. Abuzurile procuratorilor, aleși îndeosebi din rindul cavalerilor, au devenit cu vremea intolerabile. Mulți făceau afaceri pe cont propriu. O valoroasă sinteză despre sistemul de guvernare al provinciilor în vremea imperiului este lucrarea lui W. T. Arnold, *The Roman System of Provincial Administration to the Accession of Constantine the Great*, ed. III, revizuită de S. S. Boudier, Freeport, New York, 1971. Vezi îndeosebi pp. 140 și urm. în care autorul discută deosebita grijă a lui Tiberius pentru buna stare a provinciilor pe care dorea să le ferească de spoliațiuni.
- ¹¹³ În sensul că atunci când preluase puterea supremă în anul 14 după moartea lui Augustus nu o mai primise doar pentru 10 ani, cu drept de prelungire. Vezi începutul cap. 8.
- ¹¹⁴ Cunoscutul istoric al războaielor civile. Tacitus, *Ann.* IV, 34 numește opera lui Cordus tot *Annales*. Opera sa se în-

cheia cu evenimentele din anul 18 î.e.n. Vezi Seneca, *Consolatio ad Marciam*, XXII; XXVI. Marcia era fiica lui Cordus.

- ¹¹⁵ Tacitus, *loc. cit.*, menționează că Brutus fusese numit de Cremutius Cordus: „ultimul dintre romani“; Cf. Lucan, *Pharsalia* VII, 538.
- ¹¹⁶ Sub domnia lui Caligula; Suetonius, *Caligula* XVI. Odată cu *Istoriile (Analele)* lui Cordus erau reeditate și scrierile lui Titus Labienus și Cassius Severus, renumiți retori de pe vremea lui Augustus, pamfletişti temuți, Tacitus, *Ann.* I, 72.
- ¹¹⁷ În anul 21—20 î.e.n. Cyzicul fusese înrobît de Augustus deoarece în cursul unei răscoale cetăţenii bătuseră cu vergile cîţiva romani. Vezi LIV, 7. Ulterior, înainte de a muri, Augustus, printr-un act de generozitate redă libertatea Cyzicului (anul 15 î.e.n.) (LIV, 23). Acum cetăţenii din Cyzic sînt din nou înrobiţi pentru acte de indisciplină faţă de puterea romană. Cf. Tacitus, *Ann.* IV, 36 templul început în onoarea lui Augustus dar neterminat.

CARTEA LVIII

- ¹ De notat că în primii doi ani de domnie Tiberius nu a părăsit Roma, în ciuda situaţiei dificile create de răscoalele militare despre care Dio vorbeşte la începutul cărţii precedente. Tacitus, *Ann.* I, 47 menţionează intenţia sa de a vizita taberele militare din Germania și Pannonia, unde situaţia devenise critică; dar, deși pregătirile erau terminate, el n-a mai plecat, lăsînd pe seama lui Germanicus și a lui Drusus rezolvarea problemelor locale. Părăsirea Romei de către Tiberius s-a petrecut în anul 26. Mai întii s-a oprit în Campania și apoi s-a stabilit la Capri (Caprea), Tacitus, *Ann.* IV, 67; Suetonius, *Tiberius* XL. Cf. Suetonius, *Tiberius* XXXVIII, care amintește de scurtele călătorii ale împăratului în acest rîstimp, la diferite vile pe care le avea în afara Romei. Vezi în continuare *Tiberius* XXXIX și XLVII, capitole în care Suetonius amintește de vizitele de lucru ale împăratului în toate provinciile imperiului, cu excepția Sardiniei și a Africii.
- ² Cauza acestei retrageri, după interpretarea lui Tacitus, *Ann.* IV, 57 — care specifică faptul că în această privință a consultat diferite izvoare — a fost în primul rînd influența lui Seianus. O altă cauză posibilă, presupusă de Tacitus, era sănătatea șubredă a împăratului deși Suetonius, *Tiberius* LXVIII nu este de acord cu această supoziție, o a treia cauză, conflictul care se adîncea între Livia, dominată de setea de putere, și fiul ei. Vezi în continuare capitolele 20, 24 și 25 din această carte. În orice caz, servilismul arătat de Senat, căruia împăratul încercase să-i redca vechea strălucire, îl amăra și plictisea, Tacitus, *Ann.* III, 65. Era pus la curent cu tot ceea ce se spunea

despre el și a rostit cuvintele: *oderint dum probent*, Suetonius, *Tiberius* LIX, cf. *Ann.* IV, 42. Să nu se uite nici ciocnirile neplăcute cu Agrippina și fiii ei (Suetonius, *Tiberius* LIX), cu care a rupt orice relație când Agrippina i-a dat să înțeleagă că se teme să nu fie otrăvită, Tacitus, *Ann.* IV, 52—54; cf. Suetonius, *Tiberius* LIV, 1.

- ³ Titius (sau Titus) Sabinus, cavaler roman, prieten cu Germanicus. Tacitus *Ann.* IV, 68. Tot din acest capitol aflăm că Latinius Latiaris, un fost praetor, a pus la cale pieirea lui Sabinus numai din dorința de a ajunge consul, cu sprinjinul lui Seianus.
- ⁴ Printre care Porcius Cato, Petilius Rufus, Marcus Opsius, *Ibidem*.
- ⁵ *Gemoniae Scalae*, numai la Valerius Maximus VI, 9, 13, erau scări naturale săpate în stinca Cetățuiei Capitoliului (*Arx*), în imediata apropiere a închisorii centrale din Roma (*Carcer*). O etimologie populară a cuvântului *Gemoniae*, păstrată la Plinius cel Bătrîn, *NH* VIII, 145 îl pune în legătură cu verbul *gemo*, „a geme”; Konrad Ziegler, în articolul *Gemoniae* din *RE* XIII, 1115—1116 este de părere că numele este un derivat de la numele propriu Gemonius. Se obișnuia ca după executarea condamnaților trupurile să le fie suspendate de un cui, la Gemonii, timp de trei zile, după care erau prăvălite în apele Tibrului. Vezi mai departe cărțile LX, 16,1; LXV, 21,2.
- ⁶ Cf. Tacitus, *Ann.* III, 64; V, 1—3 și Suetonius, *Tiberius* LI.
- ⁷ Vezi notele 63 și 69 la cartea LVII.
- ⁸ Acest titlu nu i s-a acordat niciodată oficial. Vezi anterior nota 60 la cartea LVII.
- ⁹ După cum se știe, Augustus, căruia îi plăceau femeile (vezi Suetonius, *Augustus* LXIX) o prețuia în mod deosebit pe Terentia soția lui Maecenas (vezi LIV, 19,3 și LV, 7,5) pe care a invitat-o să ia parte la un concurs de frumusețe alături de Livia.
- ¹⁰ Asinius Gallus, vezi anterior nota 10 la cartea LVII și R. S. Rogers, *Criminal Trials*, ed. cit., p. 104.
- ¹¹ Vallius Syriacus. Numele apare numai aici.
- ¹² Lucius Cassius Longinus. Numele acestui personaj apare numai în acest loc.
- ¹³ Deși manuscrisele după care a fost editat textul lui Xiphilinus *Vaticanus* și *Coislinianus* (vezi Boissevain, II, p. 593) dau acest nume sub forma: Caius Geminus Rufus, ținând seama că Tacitus, *Ann.* V, 2 numește acest personaj Caius Fufius Gemin[i]us, editorul a schimbat numele în conformitate cu mărturia lui Tacitus. Cf. *Ann.* VI, 10 și 14; numele acestui consul [cu grația Geminus] apare și în *CIL* V², 5832.

- ¹⁴ Aceleași manuscrise o numesc pe soția lui Geminus Publia, nu Mutilia, cum apare numele la Tacitus, *Ann.* IV, 12. Ea era o bună prietenă a Livillei. R. S. Rogers, *Criminal Trials*, ed. cit., p. 107; p. 112.
- ¹⁵ În realitate un fel de bancă, acoperită cu velințe și perne.
- ¹⁶ Vezi anterior nota 5.
- ¹⁷ Capitolele din cartea V a *Annalelor* lui Tacitus în care se află expusă această perioadă din viața lui Seianus s-au pierdut. Ceea ce scrie Suetonius, *Tiberius* LXV sau Velleius Paterculus, II, 130 și urm. în această privință este prea puțin sau deformat. Prin urmare, rezumatul amplu al lui Xiphilinus după Cassius Dio rămâne cea mai importantă sursă pentru cunoașterea atitudinii adoptate de împărat față de Seianus, atunci când a hotărît să-l înlăture. Vezi articolul *Lucius Aelius Seianus* din RE I, 1894, 529—532 (Rohden), îndeosebi 530. La începutul cap. 5 Dio observă că Seianus ajunsese să fie considerat drept adevăratul *princeps* și *imperator* în vreme ce Tiberius era privit ca umilul guvernator al unei insule. Vezi R. Seagar, *op. cit.*, p. 199 și urm.; R. S. Rogers, *Studies*... p. 20 și urm.
- ¹⁸ Editorul a adoptat aici lecțiunea μετὰ τοῦτον „imediat după Caius“, „odată cu Caius“, propusă de Baumgarten pe baza cap. XII din biografia *Caligula* de Suetonius. Boissvain II, p. 596. Ediția Bekker preferă μετὰ ταῦτα, „după acestea“; ediția Melber: μετὰ τοῦτο, „după aceasta“.
- ¹⁹ Vezi nota 108 la cartea LVII. Cf. Zonaras II, 2, p. 442, ed. cit. După o informație a lui Suetonius, *Tiberius* LXV, 1, este vorba despre Livia Iulia (sau Iunia?), fiica lui Drusus și a Livillei, deci nepoata lui Tiberius. Vezi nota următoare. Când în anul 25 Seianus exprimase dorința de a o lua în căsătorie pe Livilla, văduva lui Drusus, Tiberius s-a împotrivit într-un mod elegant, dar hotărît, Tacitus, *Ann.* IV, 39. Cf. R. Seagar, *op. cit.*, p. 195—197 și bibliografia la această problemă.
- ²⁰ Fiul mai mare al lui Germanicus și al Agrippinei (PIR IV² 223). El fusese căsătorit cu Iulia, nepoata lui Tiberius, Tacitus, *Ann.* III, 29. Împreună cu fratele său, Drusus, Nero, care nutrea aceleași sentimente de dușmănie față de Tiberius ca și mama lor, Agrippina, începuse să-l atace fățiș pe împărat. Urmarea a fost exilul lui Nero în insula Pontia și a lui Drusus la o reședință de la poalele Palatinului. Agrippina a fost la rândul ei exilată în insula Pandeteria, care altă dată o găzduise pe Iulia, fiica lui Augustus, Velleius Paterculus II, 130, 4. Amândoi frații au murit curînd. Nero s-a sinucis cînd a văzut călăul sosit să-l execute; Drusus a murit de foame, Suetonius, *Tiberius* LIV. Rămășițele lor pămîntești au fost ulterior aduse la Roma de către Caius, fratele lor, și depuse în Monumentul funerar al lui Augustus. Mărturiile lui Tacitus, *Ann.*

- IV, 294 despre conflictul care-l opune pe Tiberius soției lui Germanicus și fiilor ei, în parte culese din *Memoriile* Agrippinei cea Tânără, sînt deosebit de importante. Cf. R. S. Rogers, *Studies*..., p. 57—59.
- ²¹ Macro avea să joace un rol însemnat în ridicarea la tron al lui Caius. Vezi mai departe cap. 28 și cartea LIX, cap. 10, despre personalitatea noului prefect al pretoriului; vezi *Naeivius Sertorius Macro*, articolul din RE, XVI, 1935., 1565—1568 (Münzer).
- ²² Acest nume este astfel transcris de editor, după CIL, V., 3340. Ms. dau *Graecius Laco*.
- ²³ Ceea ce echivala cu acordarea unei *auctoritas* apropiate de cea a împăratului. Înainte de moartea sa, Drusus, fiul lui Tiberius, obținuse acest spor de *auctoritas*. Vezi nota 63: la cartea LVII.
- ²⁴ Considerațiile în spirit retoric făcute de Dio cu privire la soarta lui Seianus, bazate pe opoziția între bine și rău, noroc și nenoroc sînt asemănătoare cu cele referitoare la alte personaje celebre din istoria Romei, cum ar fi Pompeius bunăoară (vezi cartea XLII, cap. 5). În fond, Dio, deși îl condamnă pe Seianus, nu urmează fidel tradiția potrivit căreia Seianus ar fi pus la cale un complot împotriva lui Tiberius. Cf. Velleius Paterculus II, 127—128. Vezi însă începutul cap. LXV din *Tiberius* de Suetonius. Informațiile despre acest complot sînt foarte nesigure. Cea mai limpede se află la Flavius Iosephus, *Ant. Iud.* XVIII., 181—182. Vezi mai departe nota 27. Tacitus, care obișnuiește să dea atîtea detalii în povestirea sa istorică, îl numește pe Satrius Secundus, unul dintre clienții fideli ai lui Seianus (*Ann.* IV, 34) drept un *index coniurationis*: (*Ann.* VI, 47). La Dio, surpriza lui Seianus cînd a fost arestat, întreaga sa stare de spirit, este foarte bine descrisă. Relativ la căderea lui Seianus, E. Koestermann, *Der Sturz Seianus*, Hermes, (83), 1955 p. 350—373, îndeosebi p. 325 și urm. Această ședință, fatală pentru Seianus, a avut loc în ziua de 18 octombrie 31. Vezi și M. P. Charlesworth, *op. cit.*, p. 636—637; Alain Michel, *op. cit.*, p. 123; p. 136 și urm.; R. Seagar, *op. cit.*, cap. *The Fall of Seianus*, p. 214 și urm. îndeosebi p. 216—217; R. S. Rogers, *op. cit.*, p. 26 și urm.
- ²⁵ Viitorul împărat, unchiul lui Caius. Cf. Tacitus *Ann.* III, 29. Acest fiu al lui Claudius, numit Drusus, a murit la puține zile după ce s-a logodit, Suetonius, *Claudius*, XXVII.
- ²⁶ Cf. Suetonius, *Tiberius* LXI, fără însă să fie numită ca persoană anume.
- ²⁷ Claudia Livilla, așa cum s-a specificat în nota 68 la cartea LVII, era fiica lui Drusus (fiul Liviei) și al Antoniei Minor, deci vară primară cu soțul ei. Toată această poveste despre Livilla este destul de curioasă și a fost pe

larg discutată de John Nicols în articolul *Antonia and Sejanus*, *Historia*, 1975/1, p. 48—52. În lumina rivalității pentru succesiune între Tiberius Gemellus, fiul Livillei, și Caius, fiul Agrippinei și al lui Germanicus, Nicols trage concluzia, analizând conjunctura istorică și legăturile de rudenie dintre Antonii și Seianus, că acesta, dacă într-adevăr pusese la cale un complot, o asemenea uneltire nu putea fi îndreptată decît împotriva lui Caius (Caligula), așa cum reiese și din cuvintele lui Tacitus, *Ann.* VI, 3; *cuius ope* [Sextii Paconiani] *dolus Caio Caesari pararetur*. Paconianus nu era decît uncalta lui Seianus. Vezi mai sus cap. 8 hotărîrea lui Tiberius de a-l desemna pe Caius drept succesor oficial. La Flavius Iosephus, *Ant. Iud.* XVIII, 181—182, se găsește informația că Antonia, mama Livillei, ar fi denunțat lui Tiberius complotul pus la cale de Seianus împotriva sa. Vezi mai departe LXVI, 14, 1. După toată probabilitatea însă, argumentează Nicols — ea nu a denunțat un complot împotriva lui Tiberius, ci împotriva lui Caius, a cărui bunică era; așa se explică și recunoștința (temporară) a lui Caius față de Antonia, LIX, 3; în acest caz, bunica a optat pentru ramura succesiunii lui Germanicus. Cf. R. Seagar, *op. cit.*, p. 216, în acelaș sens. În sprijinul unei asemenea teze vine și textul din Suetonius, *Tiberius* LXI: „Totuși [Tiberius], în memoriile scurte și sumare pe care le-a scris despre viața sa, a îndrăznit să scrie că a pedepsit pe Seianus fiindcă a descoperit la el ura ce o purta copiilor lui Germanicus, fiul său” (trad. D. Popescu). După moartea lui Caius, tradiția care-i vestejea memoria a făcut un transfer în legătură cu victima complotului lui Seianus, înlocuindu-l pe Caius cu Tiberius. Rolul jucat de Antonia rămînea astfel neștirbit (Nicols, p. 56).

³⁹ O remarcă similară în cartea XLIV, cap. 7 privitoare la Caesar. Această concepție despre distrugerea unei personalități marcante prin adulația josnică a celor ce-l înconjură revine des în povestirea istorică a lui Dio.

⁴⁰ Publius Graecinus (sau Graecinius) Laco era comandantul străjilor de noapte, *cohortes vigilum*, cărora le fusese încredințată paza Senatului în timpul ședinței cînd a fost arestat Seianus (PIR, VII, 202).

⁴⁰ Același lucru îl scrie și Suetonius, *Tiberius* LXV.

⁴¹ Fiul lui Germanicus. Vezi mai sus nota 20. O informație similară și la Tacitus, *Annales* VI, 23.

⁴² Procesele de delațiune din această perioadă a domniei lui Tiberius sînt pe larg povestite de Tacitus în cartea VI a *Annalelor*. Mathias Gelzer, *art. cit.* din RE, 515 atrage însă atenția că ele erau inițiate de Senat, nu de împărat, și că unii acuzați, cum a fost cazul lui Cotta Messalinus (*Annales* VI, 5) sau cel al lui Lentulus Gaetulicus, cuscrul

lui Seianus (*Annales* VI, 30) au fost achitați la directă intervenție a lui Tiberius. Vezi nota 99 la cartea LVII.

- ³¹ Cazul lui Iunius Gallus, un retor binecunoscut, căruia Seneca Retorul îi face un elogiu în *Controversiae* X, este relatat de Tacitus în *Annales* VI, 3. Începutul anului 32 este de altfel dovedit de Tacitus într-o manieră foarte apropiată de cea adoptată aici de Cassius Dio, cu singura deosebire că la Tacitus, *Ann.* VI, 3—12; 14—16 sînt date mult mai numeroase detalii despre procesele, condamnările și achitările care au avut loc după căderea lui Seianus. În acest sens vezi sfîrșitul cap. 7. R. S. Rogers, *Criminal Trials*, ed. cit., p. 104.
- ³² Vezi mai sus cap. 3.
- ³³ La Tacitus lipsește menționarea procesului acestei rude sau client al lui Seianus; vezi *Lucius Aelius Seianus*, RE, I, (1894) 532, (Rohden).
- ³⁴ Reprodușă în extenso de Tacitus, *Ann.* VI, 8.
- ³⁵ Lucius Piso, tatăl celor doi Pisoni cărora Horațiu le dedică *Arta Poetică*. Piso (Tacitus, *Ann.* VI, 10), murea la 80 de ani, încărcat de glorie, fără să se fi înjosit în fața lui Tiberius ca alți senatori (*nullius servilis sententiae sponte auctor*).
- ³⁶ Cnaeus Domitius Ahenobarbus, tatăl viitorului împărat Claudius Domitius Nero, căsătorit cu Agrippina, fiica Agripinei și a lui Germanicus, Tacitus, *Ann.* IV, 65.
- ³⁷ Servius Sulpicius Galba și Lucius Cornelius Sulla, acesta din urmă probabil același cu cel menționat de Tacitus în *Ann.* III, 31.
- ³⁸ În ciuda dușmăniei arătate lui Tiberius de Agrippina și fiii ei, Nero și Drusus (vezi mai sus nota 20), dușmănie motivată de Tacitus nu numai prin invinuirii îndreptățite sau nu, ci și datorită firii aprige și comportării acestei femei dornice de a-și vedea fiii în locul împăratului (*Ann.* VI, 25), Tiberius a avut grijă să-și mărite bine nepoatele. Iulia Livilla, în vîrstă de 16 ani (PIR IV, 674), a fost căsătorită cu Marcus Vinicius Quartianus, consul în anul 30; el este acela căruia Velleius Paterculus îi închină *Istoria* sa; Vinicius era dintr-o familie aparținînd ordinului ecvestru, tatăl și bunicul lui fuseseră consuli; Iulia Drusilla (PIR IV, 664) în vîrstă de 15 ani, a fost dată lui Lucius Cassius Longinus, dintr-o familie plebee, însă foarte stimată. Din gelozie, Caius l-a omorît mai tîrziu.
- ³⁹ Iulia (Livia-Iulia) (PIR IV, 636) fiica lui Drusus și nepoata lui Tiberius, căsătorită înainte de vreme cu Nero, fiul lui Germanicus, între timp mort (vezi anterior nota 20), s-a căsătorit mai tîrziu cu Caius, fiul lui Rubellius Blandus, tot o familie aparținînd ordinului ecvestru, Tacitus, *Ann.* VI, 27.

- ⁴² Cocceius Nerva, străbun al împăratului Nerva. Tacitus, *Ann.* IV, 58 îl înfățișează drept un jurist de renume; cf. VI, 26; *omnis divini humanique iuris sciens*. Tiberius s-a arătat foarte afectat de această hotărîre.
- ⁴³ Aceste măsuri financiare, prin care era repusă în vigoare o lege (Trebonia?) de pe vremea lui Caesar, aveau rostul de a aduce ordine în problema împrumuturilor cu dobînzii exagerate, care produsese mari perturbări în viața economică. Caesar hotărîse ca nimeni să nu aibă voie să dea cu împrumut decît o anumită sumă de bani, pentru ca astfel să se limiteze specula, Tacitus, *Ann.* VI, 16. Tacitus, *loc. cit.*, amintește că prin legea celor XII Table se hotărîse ca dobînda să nu depășească 1% pe an. Cu vremea însă, treptat, creditorii au mărit dobînzile ajungîndu-se și pînă la 12%, fără nici o limită pentru sumele împrumutate.
- ⁴⁴ Vezi nota 98 la cartea LVII. Plancina fusese dușmana de moarte a Agrippinei; ea scăpase de la moarte numai datorită intervenției Liviei (Tacitus, *Ann.* III, 17). Acum, observă Tacitus, *Ann.* VI, 25, 26, în mod paradoxal, moartea Agrippinei a atras după sine și pe cea a Plancinei.
- ⁴⁵ Asinius Gallus. Vezi anterior cap. 3 și nota 10. Între alte învinuiri i se aduce și aceea de a fi fost amantul Agrippinei, Tacitus, *Ann.* VI, 25.
- ⁴⁶ În limba greacă *dekateria*. Vezi LIII, 16.
- ⁴⁷ Cf. Tacitus, *Ann.* VI, 29. O soartă asemănătoare au avut-o și alți guvernatori de provincii, de pildă Caesius Cordus, fost guvernator în Cyrenaica (vezi mai sus nota 67 la cartea LVII) sau Vibius Seranus, fost guvernator în Spania, *ibidem* IV, 13.
- ⁴⁸ Mamercus Scaurus a fost o victimă a lui Macro, Tacitus, *Ann.* VI, 29. După moartea lui Drusus, fiul lui Tiberius, el fusese soțul Livillei.
- ⁴⁹ Despre gravitatea acestei mișcări împotriva lui Tiberius, inițiată de așa-zisul „fals Drusus”, M. Gelzer, *art. cit.* în RE, 516.
- ⁵⁰ Tacitus, *Ann.* II, 28: *celebre inter accusatores Trionis ingenium erat*; cf. III, 10 și 17. Acest Trio, al cărui nume este Fulcinius Trio (ms. au Fulvius), jucase rolul de acuzator public în procesul lui Cnaeus Piso, vezi nota 98 la cartea LVII. Acum îi venise și lui rîndul să fie acuzat, *Ann.* VI, 38.
- ⁵¹ Drusus (PIR IV² 220), fiul Agrippinei. Vezi mai sus notele 21 și 31.
- ⁵² Vezi LIII, 12. Achaia (Grecia), împreună cu Epirul, sînt atribuite Adunării Poporului și Senatului (anul 27 î.e.n.).

Cf. însă cap. 14 din aceeași carte: o provincie senatorială putea ușor trece sub jurisdicția împăratului.

- ⁵³ Artabanos al III-lea (12—38 e.n.). Spre sfârșitul domniei lui Augustus (anul II e.n.?) Artabanos îl răsturnase pe Vonones, monarh fidel Romei, care însă se făcuse stăpîn peste Armenia. Pentru Roma, răsturnarea lui Vonones fusese o lovitură, mai ales că Artabanos amenința acum și Armenia. Misiunea lui Germanicus în Orient, în anul 18, (vezi mai sus nota 94 la cartea LVII) avusese drept scop tocmai reglementarea situației în Armenia. În locul lui Vonones a fost ridicat la tronul Armeniei, Zenon, fiul lui Polemon I, regele Pontului, care și-a luat numele de Artaxias (Artaxias al III-lea, în anul 18); Tacitus, *Ann.* II, 56. Vezi anterior LVII, 17. Cf. Flavius Iosephus, *Ant. Iud.*, XVII, 53. Față de aceste măsuri, Artabanos, pînă în anul 34, nu a arătat opoziție fățișă. H. Bengtson, *Grundriss...*, p. 281 și urm.
- ⁵¹ La moartea lui Artaxias, în anul 35, și la ridicarea pe tron a lui Arsakes, problema suveranității în Orientul mijlociu s-a redeschis. Dispariția lui Germanicus, apoi înlăturarea lui Piso, i-au dat lui Artabanos curajul să-i adreseze lui Tiberius un mesaj în care pretindea că se consideră urmașul Seleucizilor și că misiunea sa era aceea de a reconstitui un imperiu de tipul celor instituite de Cyrus și Alexandru cel Mare, Tacitus, *Ann.* VI, 31.
- ⁵⁵ *Ibidem.* Parții îl cereau, în secret, pe Phraates al V-lea (Phraatakes) fiul lui Phraates al IV-lea; acesta domnise pe vremea lui Augustus (2 î.c.n.—4 e.n.), dar pe atunci era ostatic la Roma.
- ⁵⁶ Tiridates al III-lea era un Arsacid. A domnit numai doi ani, pînă în 38.
- ⁵⁷ Planul urzit la Roma s-a îndeplinit întocmai. Regele Armeniei, Arsakes, fiul lui Artabanos, a fost asasinat. Iberiei, sub conducerea lui Mithridates, năvăliseră în Armenia și ocupaseră Artaxia. Artabanos însă nu s-a lăsat. El trimise de astădată în Armenia pe un alt fiu al său, pe Orodes, Tacitus, *Ann.* VI, 33.
- ⁵⁵ Evenimentele care s-au petrecut în anii 36—37 e.n. sînt foarte succint prezentate aici. Artabanos și-a recîștigat regatul, alungîndu-l pe Tiridates, după multe peripeții. Vezi Tacitus, *Ann.* VI, 33—36. Despre rolul jucat de Lucius Vitellius, numit de Tiberius guvernator al Syriei, nu întîlnim la Dio nici un cuvînt. Vitellius a fost acela care a mediat un aranjament între Artabanos și Mithridates, devenit între timp regele Armeniei (37 e.n.).
- ⁵⁹ Domitius Ahenobarbas, soțul Agrippinei cea Tînără. Vezi mai sus nota 38.

- ⁶⁰ Fost candidat pe lista acelor socotiți demni de Augustus să-i preia succesiunea (vezi Tacitus, *Ann.* I, 13) Lucius Arruntius era acum victima lui Macro, Tacitus, *Ann.* VI, 47—48. Motivarea morții lui Arruntius, care și-a deschis vinele, este mult mai pe larg redată de Tacitus. După dispariția lui Seianus, Arruntius întrevedea zile mult mai grele sub domnia unui tânăr condus după bunul plac al lui Macro.
- ⁶¹ Cu totul altul este modul în care Tacitus, *Ann.* VI, 50—51 înfățișează sfârșitul lui Tiberius, deși, în mare, expunerea fazelor acestui sfârșit sînt aceleași. În primul rînd, Tacitus are grijă să menționeze că împăratul și-a păstrat luciditatea pînă în ultima clipă: *idem animi rigor* (VI, 50).
- ⁶² Această caracterizare, care ar putea părea un ecou al celei făcute de Tacitus, *inter bona malaque mixtus* (*Ann.* VI, 51; cf. I, 81) se deosebește total de modul de gîndire al lui Tacit dacă luăm în considerație demarcația netă făcută de Cassius Dio între calitățile și defectele împăratului: „ca și cînd ar fi fost unice“. La Dio lipsește de asemenea descrierea degradării treptate a împăratului, așa cum o face Tacitus, ținînd seama de etapele vieții. Despre imaginea lui Tiberius creată după principiile adoptate de Tacitus, vezi D. M. Pippidi, *Tacite et Tibère*, în *Autour de Tibère*, ed. cit., p. 51—52; p. 55. Extrem de judicios, D. M. Pippidi remarcă (p. 55) arta desăvîrșită prin care Tacitus a știut în cursul narațiunii sale să distribuie în așa fel prezentarea laturii pozitive a domniei la Tiberius în raport cu cea negativă, pînă și în diviziunile cronologice (Cf. Seagar p. 262), încît a izbutit în acest fel să înlătore orice bănuială de contradicție sau de abatere de la nepărtinire. Vezi mai departe considerațiile istoricului român despre finalul cărții VI a *Annalelor* (p. 57). Dacă ar fi să apreciem informațiile provenite de la Tacitus, Cassius Dio, Velleius Paterculus (un contemporan) și Suetonius asupra personalității împăratului și a comportamentului său, se observă, în orice caz, că reacțiile sale negative erau urmarea unor atitudini dușmănoase, eventual chiar periculoase, din partea acelor care-l înconjurau de aproape, familie, prieteni, miniștri, senatori. În această privință R. Seagar, *op. cit.*, p. 262 observă cu finețe că Tiberius era un om de o deosebită sensibilitate, profund afectat cînd cineva îi interpreta cu răutate intențiile (cum era cazul Agrippinei). Tot la Seagar, *op. cit.*, se află o bună caracterizare a surselor antice despre viața împăratului, Dio Cassius inclusiv, pp. 264—266.

CARTEA LIX

- ¹ Vezi nota 68 la cartea LVII. Tiberius Gemellus avea la această dată 17 ani.

- ² Philon Iudeul, *Legatio ad Caium*, 771—772. Cf. Suetonius, *Caligula*, XIV.
- ³ În sensul că tânărul nu-și luase încă toga virilă. Cf. LV, 9. După părerea lui Hugo Willrich, *Caligula*, Klio III, 1903, p. 108 și urm. Tiberius, în mod deliberat nu-i acordase nepotului său toga *praetexta*, pentru a-i diminua șansele la succesiune. Problema succesiunii era însă deosebit de grea. Împăratul, în calitate de *princeps*, nu avea și autoritatea legală de a lăsa un moștenitor. Cel mult putea să recomande Senatului persoana la care se gândise în vederea succesiunii, așa cum procedase Augustus în testamentul prezentat Senatului, acest corp, urmînd să aleagă prin dezbateri pe viitorul *princeps*. Vezi la Tacitus, *Ann.* I, 12—13 expresia *adipisci principem* (13). Nu încapе îndoială că după atîția ani de domnie a lui Tiberius situația se schimbase, împăratul putîndu-și îngădui să recomande ca succesor pe cineva din familia sa. Cu toate acestea, nici acum Tiberius nu face o alegere clară, lășînd oarecum pe seama „soartei” (*consilium fato permisit, iactis tamen vocibus*) (Tacitus, *Ann.* VI, 46) desfășurarea evenimentelor viitoare. D. Timpe, *Untersuchungen. Der Regierungswechsel des Jahre: 37 n. Chr.*, pp. 57—59. Informația lui Dio despre opțiunea lui Tiberius trebuie corelată cu textul din *Ann.* VI, 46. Pentru a înțelege exact situația momentului: *dubitavit de tradenda re publica, primum inter nepotes*. În calculul despre succesiune nu era exclus cu totul nici Claudius, fiul lui Drusus, unchiul lui Caius. Un succesor în afara familiei Iulia-Claudia, precizează Tacitus, nu intra însă în vederile împăratului. Cf. Suetonius, *Caligula* XIX, capitol în care autorul precizează că Tiberius era înclinat să-l accepte ca succesor pe adevăratul său nepot.
- ⁴ Tiberius Gemellus a fost ucis prin surprindere de un tribun militar. Suetonius, *Caligula* XXIII. El fusese adoptat de Caius, *ibidem* XV și abia ulterior învinuit de rea credință.
- ⁵ Macro îl susținea pe Caius și, după cum reiese la sfîrșitul cărții precedente (cap. 23), era suspectat că grăbise sfîrșitul bătrînului împărat. În ultimele săptămîni înainte de moartea lui Tiberius cei doi se aflaseră constant în preajma împăratului. Puterea lui Macro, în calitate de comandant al gărzilor pretoriene, prestigiul lui Caius, în calitate de fiu al mult iubitului Germanicus, le conferea o poziție prioritară de care în nici un caz nu se bucura Tiberius Gemellus, deși acesta își avea partizanii săi (pe Avillius Flaccus, de exemplu, prefectul Egiptului, Philon Iudeul, *In Flaccum* VIII). J. P. V. Balsdon, în cartea sa *The Emperor Caius (Caligula)*, Oxford, 1934 presupune că dorința împăratului ca nepotul său Caius, pe care-l înfiase, să stea mereu în preajma-i, ascundea în fond frica

de organizarea unui complot în cercurile senatoriale de la Roma răuvoitoare lui. De altfel, Tiberius însuși prevăzuse desfășurarea evenimentelor. După cum observă L. Wickert, articolul *Princeps* din RE XXII, 1954, 2157—2158, la moartea lui Tiberius se conturează cum nu se poate mai clar opoziția dintre *princeps* și Senat, dintre dorințele împăratului și vederile cercurilor senatoriale.

- ⁶ Diferența între modul cum Tiberius a preluat moștenirea lui Augustus, respectiv între ezitățile îndelungi ale fostului împărat pînă la acceptarea puterii supreme, și cel în care Caius și-a însușit-o, este pe larg analizată de D. Timpe în lucrarea citată, p. 62 și urm. Să nu se uite că, spre deosebire de Caius, la moartea lui Augustus, Tiberius poseda deja și *imperium maius* și *tribunicia potestas*. Vezi notele 3 și 13 la cartea LVII. Dimpotrivă, Caius care nu ajunsese nici măcar pretor pe scara magistraturilor (vezi LVIII, 23, avea nevoie să se bucure de ajutorul Senatului și de simpatia maselor (*studia vulgi*, cum scrie Tacitus, *loc. cit.*). Vezi H. Willrich, *Caligula*, ed. cit., p. 107—108; despre stadiul carierei lui Caius în momentul cînd a preluat puterea, W. Wittke, *op. cit.*, partea II, cap. I intitulat: *Vergleichende Betrachtung der „initia imperia“*. *Rubriken der Caligula, Nero und Tiberiusvita*. Faptul că trecea drept virtuala victimă a lui Seianus, în calitate de fiu al lui Germanicus și al Agrippinei, l-a ajutat mult în obținerea principatului. Terenul fusese bine pregătit de Macro. Tinărul Caesar a fost de îndată aclamat ca *imperator* de gărzile pretoriene, staționate la Misenum. Întocmai ca și pentru Tiberius (vezi LVII, 13), consuli au depus un jurămint, păstrat parțial într-o inscripție de la Aritium (în Lusitania, CIL, II² 172), din care lipsește însă titlul de *imperator*, din același respect pentru despărțirea puterii militare de cea civilă. Alte două inscripții, una provenind din Beoția (IG VII 274) și alta din Troada, în Asia, (Dittenberger, *Syll.*, I. Gr.³ 797) comentate de Th. Mommsen, *Iusiurandum in Caium Caesarem Augustum*, studiu publicat în *Gesammelte Schriften* VIII, Berlin, 1913, p. 461—466 amintesc pe scurt de același jurămint. Relativ la momentul (anul 39?) cînd Caius și-a introdus în titlatură titlul de *imperator*, Mathias Gelzer, art. *Iulius (Caligula)* RE X 1917, 385. Pentru moment, Caius se mulțumea doar cu titulatura de *Caius Caesar Germanicus* (PIR IV² 217). Vezi A. v. Premerstein, *Das Werden und Wesen des Principats*, ed. cit., pp. 45—47. Intrarea oficială a lui Caius la Roma (Suetonius, *Caligula* XIII și XIV) a avut loc la 28 martie 37 (*Acta frat. Arval.* XLIII, ed. Henzen) dar jurămintul consuliilor a fost depus mai tîrziu, abia la 11 mai 37. D. Timpe, *op. cit.*, p. 65 și notele 1, 2 și 3. Cadrul juridic în care succesorul lui Tiberius a preluat puterea nu este însă prea bine cunoscut. Vezi M. Gelzer, *op. cit.*, 385.

- ⁷ Despre aceste legate vezi Suetonius, *Tiberius* LXXVI. Împăratul lăsase un testament în dublu exemplar, dintre care unul era scris cu propria-i mână. Caius, fiul lui Germanicus, și Tiberius, fiul lui Drusus, moșteneau părți egale. În testament nu erau uitați nici soldații, nici cetățenii de rînd. Rezultă că partea din testamentul lui Tiberius în care erau prevăzute legatele a fost totuși în mod diplomatic respectată de noul împărat.
- ⁸ Același lucru îl făcuse la vremea lui și Tiberius, vezi LVIII, 24.
- ⁹ Cf. LVI, 32, sumele lăsate de Augustus.
- ¹⁰ La vârsta de 21 de ani, la Caprea, unde fusese chemat de Tiberius, Suetonius, *Tiberius* X, după ce multă vreme bătrînul nu-l a grease. Vezi mai sus nota 3.
- ¹¹ Referire la garnizoanele romane de pe întreg teritoriul imperiului roman al căror rol, în afară de cel militar, prevedea și obligația de stringere a impozitelor, operație îndeplinită în mod obișnuit de un *quaestor*. Vezi XLVIII, 43 o răscoală a plebei la Roma împotriva celor ce strîngeau impozitele.
- ¹² Cf. Suetonius, *Caligula* XVI,
- ¹³ Vezi nota 106 la cartea LVII.
- ¹⁴ Cf. Suetonius, *Caligula* XXXVIII unde este dată suma de două miliarde de sestertii.
- ¹⁵ Suetonius, *Caligula* XIII consemnează bucuria mulțimii, dusă pînă la delir, cînd s-a aflat că el este noul împărat. Ca fiu al lui Germanicus, scrie Suetonius, „era *princeps*-ul cel mai dorit (*exoptatissimus princeps*) de provincii și soldați, fiindcă mulți îl cunoscuseră de copil și de asemenea era iubit de toată populația orașului Roma, în amintirea tatălui său, Germanicus, și din compătimire pentru o familie aproape distrusă“ (trad. D. Popescu).
- ¹⁶ Mult mai repede decît în expunerea domniei lui Tiberius (cf. LVII, 8) Dio enunță cotitura spre tiranie și cruzime a lui Caligula, prevăzută de Tiberius (LVIII, 23). Despre modalitatea prezentării trăsăturilor negative ale lui Caligula la Suetonius, în biografia *Caligula*, vezi E. Cizek, *Structures idéologiques...*, op. cit., cap. IV, *Les structures profondes*, p. 125, *La vie de Caligula*.
- ¹⁷ Cf. LVIII, 12. Aceste știri foarte sumare despre acumularea titlaturilor care-l legalizau pe noul împărat se cuvin luate în considerare în lumina anulării testamentului lui Tiberius de către Caius. Cf. Suetonius, *Caligula* XIV și, mai departe, cap. 6. După părerea lui H. Willrich, *Caligula*, ed. cit., p. 113, această acceptare în bloc a titlaturilor care-i confereau puterea supremă (*auctoritas*) a avut loc în aceeași ședință în care a fost citit de către Macro

testamentul lui Tiberius, când Caius a cerut infirmarea acestui document sub pretextul debilității mintale a împăratului decedat. Din relatarea lui Dio nu reiese însă acest lucru. Conform formulării lui Suetonius, el a fost investit cu *ius arbitriumque omnium rerum*, ceea ce echivalează cu deținerea puterii supreme, după toată probabilitatea ceva mai târziu decât data de 28 martie 37, dată propusă de Willrich, după interpretarea începutului cap. XIV din biografia *Caligula*, de Suetonius. Departe de a se înfățișa în fața Senatului cu prerogativele deținute de Tiberius în anul 14, Caius era în schimb susținut de soldați și de simpatizanții familiei sale. El s-a grăbit să propună un întreg program de guvernare (vezi mai departe cap. 6) pentru a-și consolida poziția. Cf. W. Wittke, *op. cit.*, la nota 6.

- ¹⁵ Livia Orestilla la Suetonius, *Caligula* XXV. Soțul ei era Caius Cornelius Piso, al cărui nume va mai reveni în cursul expunerii lui Dio.
- ¹⁹ Iulia (Iunia?) Claudilla, fiica lui Marcus Silanus, prima lui soție, a murit la nașterea unui copil, Suetonius, *Caligula* XII; Lollia Paulina, soția unui fost consul, Caius Memmius, *Ibidem*, XXV. Singura soție pe care n-a repudiat-o a fost Milonia Caesonia, *ibidem*, ucisă de îndată după moartea lui Caius, împreună cu fetița ei, Iulia Drusilla; vezi mai departe cap. 28.
- ²⁰ Cf. Suetonius, *Caligula* XV. Agrippina murise, dar fiicele ei, Drusilla (Iulia), Livilla (Iulia) și Agrippina fuseseră cruțate de orice neajuns. Vezi mai sus nota 40 la cartea LVIII. Despre includerea acestor trei surori în jurământul către împărat, M. Gelzer, *op. cit.*, 387 și Fitzler, *ibidem*, *Drusilla*, 936.
- ²¹ Vezi nota 27 la cartea LVIII.
- ²² Vezi nota 20 la cartea LVIII. Evenimentul a fost consemnat în inscripții funerare; de exemplu CIL, VI², 886—887 (inscripții referitoare la Agrippina și la fiul ei, Nero).
- ²³ Cf. Suetonius, *Caligula* XXIV. Vezi mai departe LX, 4. Seneca și Philon Iudeul, contemporani ai evenimentelor din acest timp nu pomenesc nimic în acest sens. Mai mult decât probabil aceste zvonuri răuvoitoare nu erau adevărate, Willrich, *op. cit.*, 291.
- ²⁴ Drusilla, acum în anul 38 soția lui M. Aemilius Lepidus. Moartea ei a avut loc pe la mijlocul anului 38. Ea fusese declarată moștenitoare legală a lui Caius în calitate de coregentă (Fitzler, *loc. cit.*). Vezi mai departe cap. 22 referitor la Lepidus.
- ²⁵ Povestirea lui Dio despre începutul domniei lui Caius este făcută în zig-zag, în sensul că se referă la evenimente petrecute când ulterior când anterior față de investitura

acestuia ca împărat. Momentul aici invocat precede intrarea lui Caius în Roma, cînd tînărul, probabil sfătuit de Macro (vezi LVIII, 28), a crezut că este mai nimerit să însoțească cadavrul lui Tiberius la Roma, așa cum făcuse și Tiberius cu Augustus, și să ceară Senatului aceleași onoruri funebre ca pentru Augustus. Pe drum însă, dîndu-și seama că nu întîmpina nici o opoziție, că „pietatea“ sa filială n-avea nici un rost să se manifeste față de ura arătată de populație fostului împărat (Suetonius, *Tiberius* LXXV), a început să-și schimbe atitudinea, ceea ce i-a atras vii reproșuri din partea bunicii sale, Antonia, Flavius Iosephus, *Ant. Iud.* XVIII, 236. Vezi mai departe începutul cap. 9. Numele lui Tiberius este șters de pe lista împăraților pe numele cărora se depunea jurămint.

²⁶ Această suspendare nu înseamnă și suprimarea legii *de laesa maiestate* (vezi nota 99 la cartea LVII).

²⁷ Vezi mai departe cap. 16.

²⁸ Cf. Suetonius, *Caligula* XXII, Spre deosebire de Tiberius, Caius instituisese încă din timpul vieții sale cultul *numen*-ului său, ajungînd mai tîrziu pînă la a substitui capetele unor statui de zei, devenite celebre în Grecia, cu propriul său cap. Această încercare de a institui o teocrație de tip oriental este pe larg discutată de amîndoi comentatorii regimului lui Caius, resp. de H. Willrich, *Caligula*, p. 450 și urm. cit și de J. P. V. Balsdon, *op. cit.*, pp. 49—56; 83—85. Vezi și Charlesworth, *op. cit.*, pp. 656—657 și 496 și urm. (cap. XV, *Religions developments, The Divinity of Caius*). În contrast cu politica religioasă a lui Augustus, Caius se îndrepta spre sprijinirea religiilor orientale. Cultul isiac este reintrodus (mărturie CIL I³, 333 și urm.). La moartea surorii sale, Drusilla (vezi în continuare cap. II) ea este zeificată printr-o apoteoză care întrunește toate condițiile unei asemenea ceremonii (vezi nota 90 la cartea LVI) primind numele de *Panthea*, („mama tuturor zeilor“). PIR² IV p. 316. La rîndul ei Livilla este onorată la Pergam ca o nouă Athena Nikephoros (Charlesworth, p. 497). În mod consecvent, Caius va continua să întărească această propagare a cultului imperial, extins și la surorile sale. Vezi în continuare nota 56. Generalități la D. M. Pippidi, *Religia împăraților în istoria romană a lui Dio Cassius*, studiu publicat în *Studii de istorie a religiilor antice*, ed. cit., pp. 164—176. De asemenea, *Le culte des souverains dans l'Empire Romain*. Entretiens Hardt, *Sept exposés préparés et présentés par W. den Boer*, 1973. Chr. Habicht, *Die Augusteische Zeit und das erste Jahrhundert nach Christi Geburt*, cap. *Der Divus als Staatgott*, în care autorul precizează (p. 70 și urm.) că un împărat sau o rudă a acestuia, odată devenit *divus* după moarte, nu intră în mod obligatoriu în pantheonul roman. Dacă o comunitate provincială instituie

un cult de tipul aceluia prin care Livilla era onorată la Pergam (vezi nota 28), face acest lucru numai pentru a-și dovedi lealitatea față de Roma. Cf. Balsdon, *op. cit.*, p. 157—172.

²⁹ Suetonius, *Caligula* XXXIII, „Între alte distracții se așază o dată lingă statuia lui Iupiter și-l întrebă pe actorul tragic Apelles care din doi i se pare mai măreț. Fiindcă actorul șovăi să răspundă, l-a bătut cu biciul“ (trad. D. Popescu).

³⁰ Această ședință, ținută în prezența reprezentanților ordinelor ecvestru și plebeu, demonstrează intenția lui Caius de a-și câștiga, pentru începutul domniei, *consensus omnium* (vezi nota 50 la cartea LIII), nu numai *consensus senatus*.

³¹ După Boissevain II 623, aici Dio citează greșit numele unui oarecare Pomponius, care nu poate fi identificat. După părerea sa, nu poate fi vorba nici de tragediograful Publius Pomponius Secundus, nici de fratele său, Quintus, consul, în 41.

³² Vezi mai sus nota 26.

³³ Cf. Suetonius, *Caligula* XV, și XVII. Primul consulat al lui Caius a durat de la 1 iulie pînă la 1 septembrie 37. Discursul pronunțat de Caius cu prilejul acestei ședințe în care, spre deosebire de discursul funebru laudativ la adresa lui Tiberius (cf. Suetonius, *Caligula* XV) înfiera pe toate tonurile comportarea bunicului său — a fost considerat drept un discurs-program. De aceea, Senatul a hotărît să fie gravat pe table de aur iar ziua în care noul împărat a preluat puterea să fie denumită *Parilia* (sau *Palilia*), după numele unei divinități pastorale, despre care se spunea că prezidase întemeierea Romei. Vezi nota 99 la cartea XLIII. I s-a mai decernat și un scut de aur, consacrat lui Iupiter Capitolinus. Vezi M. Gelzer, *art. citat*, 388. Caius era deci considerat drept un alt întemeietor al Romei. După cum pe bună dreptate s-a observat de către comentarii acestei perioade a istoriei imperiului, afișarea discursului program ținut de Caius avea însemnătatea recunoașterii oficiale a unui statut de colaborare între *princeps* și *senat*. M. Gelzer, *loc. cit.*; Cf. Wickert, *Princeps*, articolul citat, col. 2082, (*Principat und Freiheit* (ofiziell)).

³⁴ Vezi nota 99 la cartea XLIII.

³⁵ Termenul legal era acela de trei ani de la moartea soțului.

³⁶ Cf. Suetonius, *Augustus* LXXIII relativ la moda introdusă de Augustus cu privire la încălțămîntea cu toc înalt pentru bărbați. Despre încălțămîntea purtată de Caius, *Caligula* LII.

- ³⁷ Caius nu avea o constituție robustă. În copilărie avusese chiar crize de epilepsie. Vezi H. Willrich, *Caligula*, pp. 459—460 despre starea sănătății lui Caius. Cf. J. P. Balsdon, *op. cit.*, pp. 212—214 și M. Gelzer, *art. cit.* 417 și urm. Suetonius, *Caligula* XIV, relatează cite ceva despre starca de spirit a mulțimii, îngrozită că avea să piardă un împărat care dovedise atîta liberalitate.
- ³⁸ Vezi mai sus nota 4.
- ³⁹ Această frază ar putea fi interpretată în sensul unei cotituri pe panta decăderii morale a lui Caius, dacă nu se ține seama de antecedente. Tiberius își dăduse bine seama de ce se ascunde sub atitudinea de deferență și respect pe care i-o arăta Caius. Vezi LVII, 23. Cf. Philon Iudeul, *Legatio ad Caium* 33; „adesea îl suspecta pe Caius de a fi geniul rău al întregii case Claudia“. Așa cum am semnalat mai sus, la nota 16, Dio, spre deosebire de Suetonius, enunță în repetate rânduri cotitura spre rău a lui Caius, în vreme ce Suetonius o enunță clar, o singură dată, în cap. 22 al biografiei *Caligula*.
- ⁴⁰ Antiochos al IV-lea, era nepotul lui Antiochos I, regele Commagenei, care odinioară ajunsese la un compromis cu Marcus Antonius, străbunicul lui Caius. Vezi XLIX, 20 și 22. Regele fusese condamnat la moarte de Augustus, sub un pretext oarecare, și executat (LII, 43). Vezi în continuare LX, 8.
- ⁴¹ Herodes cel mare (Magnus) era bunicul lui Agrippa; Augustus îi încredințase lui Herodes tetrarhia Iudeei în anul 21 î.e.n. Flavius Iosephus, *Ant. Iud.* XV, 15 și *Războiul cu iudeii* I, 45. Marcus Iulius Agrippa (PIR² IV 131), născut în anul 10 î.e.n., era fiul lui Aristobulos și al Berenicei, Flavius Iosephus, *Ant. Iud.* XVIII, 133. Numele îl moștenise de la bunicul său, ca și cetățenia romană dealtfel. Crescut la Roma alături de Drusus, fiul lui Tiberius, după moartea acestuia în 23 e.n. a fost silit să plece în Palestina. Reîntors la Roma în 36, cîștigă simpatia lui Caius dar, din ordinul lui Tiberius a fost închis. Roata norocului se întoarse însă pentru el odată cu moartea împăratului. Caius îi conferi titlul de „rege“ într-un ținut din Syria, la vest de Damasc, pe care Flavius Iosephus, *Ant. Iud.* XVIII, 237 îl numește „Tetrarchiile lui Filip și Lysanias“. De la Senat capătă ornamentele pretoriene, Philon Iudeul, *In Flaccum*, 6. Vezi articolul *Marcus Iulius Agrippa* (53) în RE X, 1917, 143—144, semnat de Rosenberg și M. Gelzer, *art. cit.*, 389.
- ⁴² Marcus Iunius Silanus era tatăl Iuniei Claudilla, prima soție a lui Caius. Vezi mai sus nota 19. Tacitus, *Agricola* IV menționează că nimeni n-a avut curajul să se înfățișeze ca acuzator al lui Silanus.

- ⁴³ Căci Silanus își permitea să spună ce gîndea, Philon Iudeul, *In Flaccum* 775.
- ⁴⁴ Celelalte izvoare, respectiv Tacitus, *Ann.* VI, 45, Suetonius, *Caius*, XII și Philon, *op. cit.*, 774 transmit știrea că a murit la nașterea unui copil. Este posibil să fi fost repudiată înainte de a muri.
- ⁴⁵ Suetonius, *Caius* XXV o numește Livia Orestilla.
- ⁴⁶ Vezi mai sus nota 28. Jurămîntul se depunea pe *numen-ū* împăratului.
- ⁴⁷ Acest „pat sacru” nu este altceva decît *pulvinar-ū*, adică un pat sau o pernă imensă, pe care era așezată statuia unui zeu fie cu ocazia unei *supplicatio*, fie pentru un banchet sacru, un *epulum*.
- ⁴⁸ Cf. Suetonius, *Caius*, XVI.
- ⁴⁹ Pe vremea lui Augustus, Comițiile încă mai figurau ca una din instituțiile republicane respectate, deși competența lor legislativă și juridică era nulă, aflîndu-se sub controlul „princepelui”. Vezi LIII, 21 și nota 54 la această carte. Cîțiva ani mai tîrziu, sub Tiberius (vezi LVI, 40) orice competență a Comițiilor a fost desființată. Cf. Tacitus, *Annales* I, 15. Reabilitarea vechilor atribuții ale Comițiilor n-a durat mult, Caius suprimîndu-le din nou. Vezi mai departe cap. 20.
- ⁵⁰ Acest impozit de 1%, înființat de Augustus asupra sumelor realizate prin vînzări la licitație fusese redus la 0,50% de Tiberius. Acum era suprimat cu totul.
- ⁵¹ Cf. Suetonius, *Caligula* XXVII.
- ⁵² Vezi nota 60 la cartea LIII și nota 1 la cartea LVI.
- ⁵³ Suetonius, *Caligula* XII pretinde că împăratul o sedusese odinioară pe Ennia Naevia, soția lui Macro, promițîndu-i că o va lua în căsătorie. Acum, în anul 38, îi omora pe amîndoi soții. *Ibidem*, XXVI. Cf. Philon Iudeul, *op. cit.*, 664.
- ⁵⁴ Vezi mai sus cap. 8 și Suetonius, *Caligula* XXIV. Drusilla era considerată drept soția sa. Vezi mai sus nota 28.
- ⁵⁵ Vezi nota 40 la cartea LVIII. Suetonius, *loc. cit.*, îl menționează ca soț al Drusillei doar pe Lucius Cassius Longinus, primul ei soț.
- ⁵⁶ Amănuntele date aici de Dio cu privire la cultul Drusillei, soră și soție a împăratului, în spiritul instituției Lagide de odinioară, sînt dovezii grăitoare despre intențiile lui Caius de a reinvia politica orientalizantă a lui Antonius, prin orice mijloace. Drusilla fusese onorată încă din vremea vieții sale printr-un cult asociat cu acela al zeiței Venus (Inscripție din Magnesia, IG XII, 2, 156; din Mytilene, *Ibidem*, 172, citate la Fitzler, *op. cit.*, 987). Consacrarea ei

la 23 sept. 38 ca divinitate a fost consemnată în *Acta frat. Arvalium* (Henzen, XLVI; CIL VI 2028). Cf. CIL V, 470. Ulterior, este adesea numită *Diva* (CIL V, 7345; XI 1168 etc.), Fitzler, *ibidem*. Despre cultul Drusillei și inscripțiile în onoarea ei. Willrich, *op. cit.*, 296. Cf. PIR IV², p. 315—316.

⁵⁷ Sau Geminus. Vezi Boissevain II 629; PIR II, p. 290.

⁵⁸ Cf. LVI, 46 și notele 94 și 95 privitoare la consacrarea lui Augustus. Relativ la apoteoza Drusillei, Seneca, *Apocolo-cynthis* I, 2.

⁵⁹ După ce încearcă prin mijlocirea religiei isiaice și a ceremoniilor de cult instituite în cinstea Drusillei să se consoleze de lovitura primită, Caius auzi din întimplare despre frumusețea soției proconsulului Macedoniei și hotărî de îndată să o și vadă, Suetonius, *Caligula* XXV și Tacitus, *Ann.* XII, 22.

⁶⁰ Acest ținut se afla în cadrul actualului Liban.

⁶¹ O inscripție din Cyzic (Ditt., *Syll.* II³) citată la M. Gelzer, *op. cit.*, p. 392 și reprodusă de E. Mary Smallwood *Documents illustrating the Principate of Gaius, Claudius and Nero* Cambridge University Press, 1967, p. 40 îi numește pe acești dinști traci σύντροφοι, „prieteni crescuți împreună”. Este posibil ca ei să fi fost ostatici la Roma pe vremea lui Tiberius, ca și Agrippa (vezi mai sus nota 41), devenind prietenii tânărului Caius. Rhymetalkes și Cotys erau fiii lui Cotys și ai Antoniei Tryphaina, descendentă din Antonii. Pe vremea lui Augustus, Cotys, tatăl, domnea peste o porțiune a Traciei orientale care includea și cetățile pontice. El este cel căruia i se adresează Ovidius în *Ex Ponto* II, 9, 65. Ucis de Rhascuporis, unchiul său, care stăpînea regiunile muntoase ale Traciei, regatul său a fost trecut sub tutela unui guvernator roman, Trebellenus Rufus, (Tacitus, *Annales* II, 64 și urm.) Antonia s-a stabilit la Cyzic, iar copiii ei au fost aduși la Roma. Rhymetalkes ajunge astfel din nou „rege”, (Rhymtalkes III) domnind concomitent cu vărul său, Rhymetalkes al II-lea, fiul lui Rhascuporis. D. M. Pippidi în *Istoria României* I, p. 480. Relativ la evenimentele din Tracia, anterioare acestui moment vezi XLVII, 25 și nota 56; LIV, 38; vezi B. Lenk, art. *Thrake* din RE, Seria II, XI, 451 privitor la succesiunea regilor din regatele Traciei în sec. I e.n. cît și stemma acelorași regi în PIR IV² p. 264—265. Cît despre Polemon, el este frate cu Rhymetalkes III și cu Cotys, ajuns „rege” în Armenia Mică. El a domnit între anii 38—63 sub numele de Polemon al II-lea, pînă ce Nero anexează regatul Pontului la provincia romană Galatia. A fost soțul Berenicei, fiica regelui iudeu Agrippa.

⁶² Pontul și Bosforul.

- ⁶³ Viitorul împărat. Cf. Suetonius, *Vespasianus* V. Pe acea vreme Vespasian îndeplinea funcția de edil, magistratură căzută pe plan secundar de când Augustus stabilise magistratura denumită *curatores morum*; vezi LIV, 26.
- ⁶⁴ Vezi Titus Livius XXXI, 15 care-l citează pe Fabius Pictor și Aulus-Gellius, *Noaptele Attice* X, 15. Un *flamen dialis* nu avea voie să depună jurământ. Cît despre depunerea jurământului individual, vezi LVII, 8.
- ⁶⁵ Cf. Suetonius, *Caligula* XXVII și urm.
- ⁶⁶ *Ibidem* XVIII.
- ⁶⁷ *Ibidem* XXX: *utinam populus Romanus unam cervicem haberet*.
- ⁶⁸ Pretorilor le revenea obligația de a organiza spectacole și jocuri.
- ⁶⁹ Cf. Suetonius, *Caligula* XXXIX.
- ⁷⁰ Cazul lui Columbus. Suetonius, *Caligula* LV.
- ⁷¹ *Ibidem*. Este foarte posibil ca acest act să fi avut semnificația unei sfidări la adresa instituției consulare, nu să fi fost un simplu act de nebunie.
- ⁷² După repudierea Lolliei Paulina.
- ⁷³ Suetonius, *Caligula* XXXVIII.
- ⁷⁴ Episodul este povestit și de Tacitus, *Annales* III, 14. Despre Corbulo, vezi mai departe LX, 17.
- ⁷⁵ Relativ la atitudinea lui Caius față de Tiberius vezi mai sus notele 7 și 25.
- ⁷⁶ Vezi mai sus cap. 4.
- ⁷⁷ Vezi nota 28 la cartea LVIII.
- ⁷⁸ Reluare a cuvintelor lui Tiberius *oderint dum probent*, citate de Suetonius, *Tiberius* LIX.
- ⁷⁹ Vezi mai sus cap. 4 și 6 nota 26. Cf. Suetonius *Caligula* XXVII.
- ⁸⁰ Aceste jocuri, instituite de Livia în amintirea lui Augustus, (cartea LVI, 46) au constituit mai târziu prilejul potrivit pentru asasinarea lui Caius; vezi mai departe cap. 29.
- ⁸¹ În grecește: „triumful cel mic“.
- ⁸² La Bauli avea o reședință de vară.
- ⁸³ Și anume vasele care transportau cereale. Îndeosebi grful din Egipt. În acel an Italia a fost confruntată cu o mare lipsă de cereale.
- ⁸⁴ Cf. Suetonius, *Caligula*, XIX și LII.
- ⁸⁵ Despre podul durat de Xerxes peste Hellespont, Herodot, VII, 34.

- ⁸⁶ Așa cum observă Jean Gaudemet, *Institutions de l'Antiquité*, ed. cit., p. 476 și urm., fundamentul justiției imperiale la această dată este încă incert. Senatul, pe timpul domniei lui Caius începe să renunțe treptat la prerogativele sale judiciare, dar, în fond, niciodată nu a renunțat definitiv la ele. Noua competență judiciară a *principelui* ține de *tribunicia potestas* pe care Caius și-o însușise de îndată după preluarea puterii. Ceva mai târziu, în exercitarea atribuțiilor sale administrative și judiciare împăratul va fi sprijinit de un *consilium*. Vezi nota 32 la cartea LVII. Procesele verbale ale proceselor, îndeosebi a celor politice, judecate în fața Senatului, formau dosare cunoscute sub denumirea de *Commentarii* (vezi mai sus cap. 4 la această carte), cuprinzând dovezile de vinovăție a celor judecați. Cf. Suetonius, *Caligula* XLIX. F. Millar, *The Emperor in the Roman World*, ed. cit., p. 260. Relativ la modul cum împăratul Caius nu ținea seama de părerile membrilor Consiliului, J. A. Crook, *Consilium Principis*, ed. cit., p. 40, cu referire specială la ambasada iudeilor din Alexandria, condusă de însuși Philon, martor ocular.
- ⁸⁷ Calvisius mai fusese o dată acuzat dar scăpase de învinuirile care i se aduceau, Tacitus, *Ann.* VI, 9.
- ⁸⁸ Învinuirea se baza pe un fapt real, Tacitus, *Hist.* I, 48: *mala cupido visendi situm castrorum*.
- ⁸⁹ Orator celebru, originar din Gallia Narbonensis. Pretor în 26, *consul suffectus* în 39, își lua când rolul de acuzator, când de apărător, în procesele răsunătoare ale vremii. Cele mai numeroase informații despre talentul său oratoric și despre procesele în care a pledat se găsesc la Quintilian în cărțile VI și X a *Instituției oratoriei*. Puținele fragmente câte au rămas, la H. Meyer, *Orat. Roman. Frag.*, ed. 2, p. 565.
- ⁹⁰ Imediat după ce fusese pretor, Domitius Afer o acuzase pe Claudia Pulchra, vară cu Agrippina, formulând diverse acuzații, de adulter, de încercare de a-l otrăvi pe Tiberius, de practica magiei. Tacitus, *Ann.* IV, 52.
- ⁹¹ Vers rostit de Achille în Cîntul I al *Iliadei* (335) către solii veniți din partea lui Agamemnon să o ia pe Briseis, roaba lui Achille. Această silnție din partea comandantului oștirii aheene a declanșat „mînia” lui Achille. Prin aceste cuvinte Agrippina voia să spună că știe cine se ascunde în spatele lui Domitius.
- ⁹² Caius, ca și ceilalți copii ai Agrippinei și a lui Germanicus, primise o excelentă educație. „Dintre disciplinele liberale” scrie Suetonius (*Caligula* LIII) a dat foarte puțină atenție erudiției și s-a ocupat mult cu elocința. Avea ușurința exprimării pornite mai ales când trebuia să vorbească împotriva cuiva și mai ales dacă era supărat” (trad. David Popescu). Cf. Tacitus, *Ann.* XIII, 6. Prețuia și scrierile

istorice. A îngăduit difuzarea lucrărilor lui Tacitus Labienus, Cremutius Cordus și Cassius Severus, Suetonius, *Caligula*, XV, 1. Vezi nota 116 la cartea precedentă.

- ⁹³ Același cu sfetnicul lui Claudius. Vezi în continuare LX, 28.
- ⁹⁴ Lucius Annaeus Seneca, retorul, tatăl filosofului. Originar din Corduba, în Hispania, fusese la rîndul lui la Roma elevul retorului Marullus. În materie de retorică era partizanul stilului ciceronian. Lucrările sale despre arta oratorică referitoare la tehnica și dialectica discursurilor, intitulată *Controversiae et Suasoriae* au slujit multă vreme ca îndreptar în școlile de retorică. Totodată era și autorul unei istorii despre războaiele civile (*Bella civilia*).
- ⁹⁵ Lucius Apronius și Marcus Sanquinius. Cf. Suetonius, *Caligula*, XXVI.
- ⁹⁶ Caius se născuse în ajunul calendelor lunii septembrie, Suetonius, *Caligula* VIII.
- ⁹⁷ Adică Jocurile Actiace. Vezi LI, 1 și nota 4 la această carte. P. Ceaușescu, *Caligula et le legs d'Auguste*, Historia XXIII, 1973, p. 269—273 consideră această măsură cu valoare de simbol, drept o sfidare la adresa politicii dusă de Augustus față de teritoriile cucerite, pe care o reneagă, în favoarea aceleia inițiată de Marcus Antonius (p. 271). Ar fi deci o renegare a Iuliilor în favoarea Antoniiilor, ca un semn al atenției acordate teritoriilor din Orient. Nero, vezi LXII, 19 avea să reînnoiască această tentativă.
- ⁹⁸ Și în această atitudine Caius se arată consecvent cu promovarea politicii inițiată de Antonius. Amănunte despre această tendință se găsesc la Philon Iudeul, *Legatio ad Caium*, îndeosebi 119—120. Între alte pretenții de guvernare absolută, de tip oriental, se afla și aceea ca supușii săi să se considere „sclavii” împăratului. Léon Homo, *Histoire Générale* (coll. G. Glotz), *Histoire Romaine* III, *Le Haut-Empire* (1933). p. 242.
- ⁹⁹ Vezi mai sus nota 49.
- ¹⁰⁰ Acest discurs intitulat „Împotriva tiranilor” nu era altceva decît un exercițiu banal, de școală, care însă i s-a părut suspect lui Caius din punct de vedere al conținutului. Despre Caligula în chip de retor și teoretician al doctrinei retorice. M. Gelzer, *op. cit.*, 381 și H. Willrich, *op. cit.*, p. 288, p.397 și urm.
- ¹⁰¹ Despre Cnaeus Piso vezi la cartea LVII, notele 82 și 97. Lucius, fiul său, a fost proconsul al Africii mult mai tîrziu, abia pe vremea lui Vespasian (Tacitus, *Hist.* IV, 38 și 48. Dio îl confundă cu M. Iunius Silanus, fost consul în anul 19. Boissevain, II 640.
- ¹⁰² Această campanie, așa cum se obișnuia, nu a fost de fapt decît o campanie demonstrativă, fără rezultate concrete.

- ¹⁰³ Suetonius, *Caligula* XXXIX.
- ¹⁰⁴ *Ibidem*.
- ¹⁰⁵ Suetonius, *Caligula* XX adaugă: a organizat și „un concurs de oratorie greacă și latină, întrecere la care se spune că învingșii au înmănat premiile învingătorilor și au fost nevoiți să le compună discursurile de laudă!” (trad. D. Popescu).
- ¹⁰⁶ Cf. Suetonius, *Caligula* XLI.
- ¹⁰⁷ Întocmai ca și Iunius Priscus, vezi mai sus cap. 18.
- ¹⁰⁸ Vezi nota 55: Suetonius, *Claudius* IX pomeneste însă în trecut de un complot organizat de cei doi împotriva lui Caius. Cf. și *Caligula* LVI.
- ¹⁰⁹ Livilla: ms. R. St.; ms. M are Iulia, lecțiune preferată de Boissevain, II, 642. Dio însuși în alte pasaje ale *Istoriei*, de pildă, LX, 41 o numește *Iulia*, ca și Suetonius, *Claudius* XXIX.
- ¹¹⁰ Ulterior, ele au fost rechemate de Claudius; Suetonius, *Claudius* XI enumeră toate măsurile luate de noul împărat pentru a îndrepta greșelile lui Caius față de victimele acestuia, aflate încă în viață.
- ¹¹¹ Suetonius, *Claudius* IX precizează că acest episod s-a petrecut în timpul campaniei din Germania. Se spunea că Claudius ar fi fost aruncat în Rin, așa îmbrăcat cum era. D. Timpe, *Untersuchungen...* ed. cit., cap. *Der Regierungswechsel des Jahres 41 n. Ch.* p. 77—78 remarcă pe bună dreptate că împăratul Caius, al treilea din dinastia Iulia-Claudia, a avut curajul să declare război pe față aristocrației senatoriale, fără să mai apeleze la sprijinul ei pentru instituirea monarhiei sale autocrate. Vezi și H. Willrich, *Caligula*, ed. cit., p. 438 și urm. După întoarcerea din Germania, situația s-a înrăutățit și mai mult. Vezi Suetonius *Caligula*, XLVIII—XLIX. Împăratul profera acum amenințări pe față împotriva Senatului: „interzise ca vreun senator să-i iasă în întâmpinare și, fie că renunță la triumf, fie că îl amină, intră în Roma la ziua lui de naștere, mulțumindu-se cu ovații” (trad. D. Popescu). Rezultatul a fost complotul care a curmat firul vieții lui Caius.
- ¹¹² Pe Lollia Paulina. Vezi nota 19 la această carte.
- ¹¹³ Vezi Suetonius, *Caligula* XXV, capitolul în care Caesonia este descrisă ca o femeie mai în vârstă, lipsită de frumusețe, mamă a trei copii, dar „perversă și desfrînată” (trad. D. Popescu). La Roma mergea zvonul că starea de dezechilibru mintal al împăratului s-ar fi datorat ei, deoarece îi administra afrodisiace, *ibidem* L.
- ¹¹⁴ Marcianus Sophonius. Numele lui Tigellinus, așa cum apare corect la Tacitus, în *Ann.* XIV, 51 și în *Hist.* I, 72 este Marcus Offonius Tigellinus. Boissevain II, 644. G. B. Tow-

nend în art. citat, la p. 231, atrage atenția că în acest pasaj Dio a copiat probabil o informație din Cluvius Rufus, omițind să mai citeze complet numele. Despre Tigellinus, devenit prefect al pretoriului și favorit al lui Nero, vezi LXII, 13 și urm.

- ¹¹⁵ Vezi Suetonius, *Caligula* XVII despre cele patru consulat deținute de Caius. „Ultimele două au fost consecutive. Pe al treilea consulat îl începu singur, la Lugdunum; nu din mândrie sau neglijență, cum cred unii, ci fiindcă, lipsind din Roma, nu știa că celălalt coleg murise la 1 ianuarie” (trad. D. Popescu). Este aproape sigur că acest pasaj din Suetonius stă la baza celor scrise aici de Dio. Cf. PIR IV² p. 171.
- ¹¹⁶ Practică desființată sub Tiberius, care avea oroare de ascemenea procedee. Vezi însă nota 55 la cartea LVII. Cf. Suetonius *Caligula* XLII.
- ¹¹⁷ Unul din acești doi consuli, Marcus Cocceius Nerva este viitorul împărat. Celălalt era Lucius Gellius Poplicola.
- ¹¹⁸ Ptolemaios este ultimul rege al Mauritaniei. Tatăl său, Iuba, era protejat de Augustus, căci fusese crescut la Roma. Soția lui Iuba era Cleopatra Selene (LI, 15). Relativ la regatul lui Iuba, vezi LIII 26. După moartea regelui Mauritania a fost anexată și trecută sub guvernarea unui libert, cu titlul de procurator imperial, Aidemon. În Mauritania a izbucnit o mare răscoală împotriva puterii romane înăbușită abia pe vremea lui Claudius; vezi mai departe LX, 8. Cf. Plinius cel Bătrîn, *HN*, V, 11.
- ¹¹⁹ Despre această expediție, mai mult demonstrativă, vezi Suetonius, *Caligula*, XLIV. Debarcând în ținutul morinilor, primi „ca supus pe Adiminius, fiul lui Cynobellinus, regele britanilor, care alungat de tatăl său, se predase cu o mică unitate militară”. (trad. D. Popescu). Acest succes a fost înfățișat la Roma drept un fel de supunere a întregii insule. Relativ la Cynobellinus, vezi mai departe, LX, 20 și 21. Generalități la R. W. Davies *The 'abortive invasion' of Britain by Gaius*, *Historia* 15 (1966), p. 124—128.
- ¹²⁰ Numele este incert. Se pare că este vorba despre o familie patriciană înrudită cu *gens Cassia*, despre care pomenește Cicero în *De amicitia* XI. Grafia numelui este diferit propusă: *Becillinus* (?), *Bicellinus* (?), *Viscellinus* (?) *Spurius Cassius*.
- ¹²¹ Cf. Suetonius, *Caligula* XXVII: „Forță pe părinți să asiste la torturile copiilor” (trad. D. Popescu). Cf. Seneca, *De ira* III, 18.
- ¹²² Optzeci de mii de sesterti, scrie Suetonius, *Caligula* XVI. Numele de Pomponius a fost la rîndul lui transcris greșit; s-ar putea să fie Pompeius Pennus, menționat de Seneca în

De Beneficiis II, 12 sau Pompedius, menționat de Flavius Iosephus, *Ant. Iud.* XIX, 1, 5. Boissevain, II, 650.

- ¹²³ Vezi mai sus cap. 17 și Suetonius, *Caligula* XXII.
- ¹²⁴ Toate aceste personificări aveau totuși un anumit rost: împăratul atribuindu-și pe rînd epitetele zeilor, respectiv funcțiile lor mitice, proceda la o formidabilă difuzare a propriului său cult, în cele mai îndepărtate colțuri ale imperiului.
- ¹²⁵ Ca Neptun.
- ¹²⁶ Ca Iupiter. În tot ceea ce făcea Caligula există o incontestabilă consecvență. Neptun, Iupiter și Hades sînt divinitățile majore care stăpînesc marea, cerul și infernul. El se identifică cu stăpînii universului.
- ¹²⁷ Este incontestabil însă, după mărturia lui Suetonius, că preferința lui mergea spre Iupiter, în diferite ipostaze și cu diferite epitete. În cinstea sa în calitate de „Iupiter“ a instituit un templu și un colegiu de preoți, Suetonius, *Caligula* XXII.
- ¹²⁸ Lucius Vitellius, tatăl viitorului împărat. Suetonius, *Vitellius* II. Cît despre Artabanos, vezi LVIII, 26 și nota 53 la această carte.
- ¹²⁹ Boissevain preferă lecțiunea: „împotriva Armeniei“, II 651.
- ¹³⁰ Venind din Orient și cunoscînd înclinația împăratului pentru modul de viață oriental, îndeosebi în materie de cult al propriei sale personalități, este probabil că Vitellius a făcut prima *proskynesis* (închinăciune), în chip de adorator al divinității împăratului.
- ¹³¹ Cf. Tacitus, *Ann.* IV, 25—26 despre instituirea cultului imperial în orașele Asiei pe vremea domniei lui Tiberius care nu socotea că asemenea manifestări față de persoana împăratului sînt inutile în Orient, deși la Roma nu le admitea. Nici cererea Taraconnei din Hispania, pentru instituirea unui cult imperial nu a fost satisfăcută. Vezi artic. *Kaiserkult* din RE Suppl. IV 833.
- ¹³² Cf. Suetonius, *Caligula* XXII.
- ¹³³ Suetonius, *Caligula* LVII și Flavius Iosephus, *Ant. Iud.* XIX, 1.
- ¹³⁴ Pentru a cumpăra acest sacerdoțiu Claudius s-a ruinat, Suetonius, *Claudius*, IX. Suma care i s-a pretins era atît de mare, încît a fost nevoit să-și scoată la licitație bunurile personale.
- ¹³⁵ E. M. Smallwood, *Documents...*, *The Imperial Cult*, nr. 126—127, p. 47.
- ¹³⁶ Cf. Suetonius, *Caligula*, XL și XLI.

- ¹³⁷ Cf. Suetonius, *Caligula*, LVI. Personalitatea lui Cassius Chaereas este pusă de Flavius Iosephus în cartea XIX a lucrării sale istorice *Despre vechimea iudeilor* (29—31) într-o lumină deosebit de favorabilă, în contrast cu modul de comportare a lui Caius. Nu încapă îndoială că istoricul iudeu a urmat un izvor provenit din cercurile senatoriale învrăjbite cu împăratul, mediu unde Caius nu avea nici un sprijinitor. Acest izvor este probabil scris în spiritul retoricii pe atunci la modă, care opune „virtutea” „viciului”. De o statură impozantă, bărbat frumos, Cassius Chaereas avea o comportare blîndă, sfioasă, devenind ținta glumelor nepotrivite ale lui Caligula; Flavius Iosephus (24—36) adaugă că era și victima multor nedreptăți. Complotul împotriva lui Caligula a avut loc la 24 ianuarie 41. La ordinele lui Cassius Chaereas a fost ucisă de către tribunul Iulius Lupus și soția împăratului, Milonia Caesonia, împreună cu Iulia Drusilla, fetița pe care o născuse, Flavius Iosephus, (190—200). Această greșeală a tras mult în cumpănă la condamnarea sa la moarte în primele zile ale domniei lui Claudius.
- ¹³⁸ Este vorba despre Jocurile Palatine, instituite de Livia în onoarea lui Augustus; vezi LVI, 46.
- ¹³⁹ În schimb, garda personală a împăratului, alcătuită din germani a intervenit, omorînd parte din conjurați dar și cîțiva senatori, care n-aveau nici un amestec în complot, Suetonius, *Caligula* LVIII.

CARTEA LX

- ¹ Cnaeus Sentius Saturninus și Quintus Pomponius Secundus. Amîndoi erau fervenți partizani ai restaurării republicii, Flavius Iosephus, *Ant. Iud.* XIX, 186 și urm.
- ² Odată cu înlăturarea familiei Iulia-Claudia, prin așasinaarea lui Caius, Iosephus citează numele mai multor senatori care au fost puși în discuție pentru a prelua Principatul: Annius Vinicianus, pe care Iosephus îl numește: „cel mai nobil dintre cetățeni”, XIX, 52; Valerius Asiaticus; aceștia se găseau la Roma; Servius Sulpicius Galba, Furius Camillus Scribonianus, guvernatori de provincii. Dar Senatul, în împrejurările tulburi de atunci, nu a mai putut avea ultimul cuvînt. Cf. M. Gelzer, *art. citat*, 414 și urm.; Wickert, *Princeps*, art. cit. 2139 și urm.; Dieter Timpe, *Untersuchungen...* ed. cit. *Der Regierungswechsel des Jahres 41 n. Ch.*, p. 85; Vincent M. Scramuzza, *The Emperor Claudius*, Cambridge, 1940, Cap. III, *Accession to the throne*, p. 51 și urm.
- ³ Tabăra pretorienilor.

- ⁴ După Flavius Iosephus, *loc. cit.* 235, numele acestora erau Veranius și Brocchus. Cf. Suetonius. *Claudius* X.
- ⁵ De cohortele urbane.
- ⁶ Claudius, (PIR III² 942) aclamat de pretorienii sub numele de *Germanicus* (Flavius Iosephus XIX, 217) și acela de *imperator* (eveniment amintit de o serie de monede cu legenda: *imper. recept.*, CAH, vol. IV, planșa 204 a), a fost îndemnat de regele Agrippa (vezi nota 41 la cartea LIX) să accepte principatul și să înfrunte opoziția Senatului. Flavius Iosephus XIX, 254 și urm. La 25 ianuarie 41, însoțit de pretorienii care primiseră un substanțial *donativum*, (Flavius Iosephus, *loc. cit.* 263), a fost recunoscut și de Senat, primind titlurile de *Imperator*, *Augustus*, *Pontifex Maximus*, precum și *tribunicia potestas*. A domnit sub numele de Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus, ceea ce reprezintă cel mai puternic simptom al continuității Caesarilor; numele de *Caesar*, devenit simbol al familiei Iulia și introdus în titulatura imperială se va confunda cu acela de *princeps*, D. Timpe, *op. cit.*, p. 93 și 96; să nu se uite că Tacitus menționează interesul lui Tiberius pentru Claudius, când se preocupa de succesiune. Vezi nota 3 la cartea LIX. Din acest rezumat al lui Xiphilinus lipsesc însă datele pe care le oferă cartea XIX din *Ant. Iud.* a lui Flavius Iosephus (îndeosebi paragrafele 160—161) despre prima ședință a Senatului după asasinarea lui Caius, în care s-au luat hotărâri importante (cf. LIX, 30), cit și despre a doua ședință, în care Claudius este recunoscut ca împărat.
- ⁷ Cf. Suetonius, *Claudius*, II.
- ⁸ Fost discipol al lui Titus Livius, Claudius își dedicase o mare parte din timpul liber studiului istoriei, ajutat și de Sulpicius Flavius. A compus *Ann.* în 41 de cărți, acoperind timpul dintre 27 î.e.n. până în anul 14 e.n. Și o *Autobiografie*, (*De vita sua*), în 8 cărți, publicată după ce a devenit împărat. În limba greacă a compus o istorie a etruscilor, în 20 de cărți și o istorie a Cartaginei în 8 cărți, Suetonius, *Claudius*, XLI; Seneca. *Apocol.* V, 4. Despre opera literară, filologică și juridică a lui Claudius vezi M. Schanz — C. Hosius, *Geschichte der römischen Literatur*, München, Beck, 1935, p. 424. Arnaldo Momigliano i-a dedicat o monografie publicată la Florența, în 1932, intitulată *L'Opera dell'Imperatore Claudius*. Vezi, de asemenea H. Bardon, *Les empereurs et les lettres latines d'Auguste à Hadrien*, Paris, 1940, p. 127 și urm.
- ⁹ Provocat, probabil, de sechelele unei paralizii infantile. Suetonius, *Claudius* XXX.
- ¹⁰ Vezi Suetonius, *Claudius* III—IV. Augustus îi scria Liviei: „dacă ne dăm seama că el este un înapoiat, un întârziat la corp și la minte, nu trebuie să ne expunem pe noi și pe

el și să dăm ocazie de ris..." Dar într-o altă scrisoare: „L-am auzit pe nepotul tău, Tiberius, ținând un discurs. Să mor dacă nu m-a cucerit, căci nu înțeleg cum același om care vorbește fără rost în convorbirile zilnice poate ține totuși un discurs așa de frumos". (Trad. David Popescu). Cf. V. M. Scramuzza, *op. cit.*, pp. 37—38.

¹¹ *O sella curulis* ornamentată cu un baldachin.

¹² Cf. Suetonius, *Claudius* XXXVIII.

¹³ Confirmate de o serie de inscripții și de papirusuri. Cassius Dio este unul din puținele izvoare care recunosc meritele lui Claudius, Scramuzza, *op. cit.*, p. 33—34.

¹⁴ Suetonius, *Claudius* XII; Vezi în continuare cap. 5. „De îndată", adică în ședința Senatului din 25 ianuarie 41, când Senatul, constrâns de împrejurări, a fost nevoit să accepte formula impusă de pretorienii, adică continuitatea familiei Iulia-Claudia. V. M. Scramuzza, *op. cit.*, p. 55.

¹⁵ Suetonius, *Claudius* XXXV.

¹⁶ Suetonius, *Claudius* XI, Flavius Iosephus, *Ant. Iud.* 263—271. Chaereas însă nu a fost uitat. El a rămas în conștiința romanilor ca cel care a dorit restaurarea libertății și înlăturarea tiraniei imperiale. În anul 65 cineva a fost condamnat pentru că se găsea în posesia unui portret al lui Cassius Chaereas, vezi LXII, 27; cf. Seneca, *Epist.* IV, 7. Condamnarea lui, în calitate de atentator la viața familiei imperiale, era însă inevitabilă după ridicarea lui Claudius la rangul de *princeps*. Vezi și nota 137 la cartea LIX.

¹⁷ Lucru pe care dealtfel îl făcuse și Caius, la începutul domniei. Vezi LIX, 4.

¹⁸ Vezi nota 40 la cartea LVIII și nota 110 la cartea LIX.

¹⁹ Cu privire la justiție ca atribut al autorității *princeps*-ului în timpul imperiului timpuriu, vezi nota 32 la cartea LVII.

²⁰ Obicei respectat de Augustus. Vezi LIII, 21 și LVI, 28. Acesta este doar începutul unei serii de reforme judiciare care rămân în istoria dreptului din epoca imperială, Gahéis, articolul *Claudius*, (256) RE, III, 2827 și Charlesworth, *op. cit.*, *Legal Reforms*, p. 692—696.

²¹ Vezi LVIII, 7. Privitor la modul cum Claudius împărțea justiția și la natura proceselor pe care le judeca; Suetonius, *Claudius* XV. În *Apocolocyntosis* VI, Seneca, reconstituind discursul lui Claudius împotriva lui Hercules, parodiază genul lui de a vorbi.

²² Începând cu domnia lui Claudius, tezaurul public a fost incredințat quaestorilor. Vezi în continuare nota 65 și nota 129.

²³ Vezi mai sus LIX, 26 și Suetonius, *Caligula*, XLIX.

²⁴ Cf. LIX, 4 și 6.

- ²⁵ Suetonius, *Claudius*, XI.
- ²⁶ Vezi anterior LIX, 8.
- ²⁷ Suetonius, *Claudius*, XI.
- ²⁸ Tiberius interzisese orice manifestare de pietate față de memoria mamei sale, vezi LVIII, 2. Acum, Claudius o cinstește pe Livia întocmai cum Caius o cinstise pe Drusilla (LIX, 11). Cu acest prilej s-a înălțat un altar închinat pentru *Pietas Augusta* (CIL, VI, 562). Prin acest act, ca și prin multe altele, Claudius readuce perechea Augustus-Livia în prim plan al conștiinței publice contemporane lui. O serie de monede proclamau reintoarcerea păcii augustane și a „libertății”. H. Mattingly—E. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, I, Londra, 1923, pp. 126 și 130; Smallwood, *op. cit.*, p. 49, nr. 129.
- ²⁹ Vezi nota 6.
- ³⁰ Adică la 1 august.
- ³¹ Vezi LIX, 27, prosternarea lui L. Vitellius în fața lui Caligula.
- ³² Claudius fusese căsătorit de trei ori. Logodnica lui Lucius Iunius Silanus era Octavia, fiica pe care împăratul o avea de la Valeria Messalina, ultima lui soție; fiica mai mare, pe care a căsătorit-o cu Cnaeus Pompeius Magnus, era Antonia, a cărei mamă, Aelia Paetina, fusese cea de a doua soție a lui Claudius; Antonia a mai fost măritată, după moartea lui Magnus, cu Faustus Cornelius Sulla, Tacitus, *Annales* XIII, 23 și Suetonius, *Claudius* XXVII. Octavia a devenit mai târziu soția lui Nero iar Silanus a fost silit de Agrippina să se sinucidă.
- ³³ Cf. Suetonius, *Caligula* XXXV.
- ³⁴ Acesta era costumul agonotheților. Privitor la organizarea și la prezența împăratului la aceste concursuri de muzică și poezie Suetonius, *Claudius* XI vine cu o precizare importantă: „Ajuns pe tron, nu socoti nimic mai însemnat decât să se uite amintirea celor două zile când se discuta schimbarea formei de guvernământ” (trad. D. Popescu). Printr-un decret imperial iertă tot ce se petrecuse în acele zile. Tot de la Suetonius, *loc. cit.*, aflăm că în memoria fratelui său, Drusus, institui la Neapole un concurs de comedii grecești. D. Timpe, *loc. cit.*, la nota 6.
- ³⁵ Vezi LIV, 35. Tiberius însă condamnase cu vehemență această practică (LVII, 8). Vezi nota 116 la cartea LIX. Ea fusese restabilită sub Caius, Suetonius, *Caligula* XLII: „anunță printr-un edict că primește daruri de anul nou” (trad. D. Popescu).
- ³⁶ Vezi anterior LIV, 35; Tiberius (LVII, 8) a desființat această practică, reintrodusă de Caius (Suetonius *Caligula* IV).

- ³⁷ Cf. LVI, 2.
- ³⁸ *Ibidem*, cap. 38.
- ³⁹ Orosius, *Adv. paganos* VII, 6 precizează că aceste măsuri s-au luat în cel de al 9-lea an al domniei lui Claudius. Suetonius, *Claudius* XXV susține însă contrariul: „expulză din Roma pe iudeii care se agitau mercur, instigați de Chrestos” (trad. D. Popescu). În acest caz, acum a avut loc prima persecuție, nesângeroasă însă, împotriva iudeilor de la Roma (incluzând pe cei care se creștinaseră și căutau să facă noi adepți. Vezi și nota 96 la cartea LVII.
- ⁴⁰ Tacitus, *Ann.* XIV, 17 le numește *collegia*, adăugând: cele „instituite împotriva prevederilor legale”. Flavius Iosephus, *Ant. Iud.*, XIV, 17 citește și Philon, *In Flaccum*, 762 le numesc *θλαται* „asociații”. Ele aveau un caracter diferit, religioase (Bacchanalia, de ex.) de ajutoare etc. Împotriva părerii acestora care identifică aceste asociații cu vechile asociații pe bresle din timpul Republicii, mult restrinse în perioada imperială, mărturie stă textul lui Philon, care descrie astfel cele ce se petreceau: „Roma era împinzită de tot felul de asociații care întruneau numeroși membri; aceste întruniri n-aveau în ele nimic sănătos, bețiile și scandalurile ținându-se lanț, prilejuri de nestăpînită violență”.
- ⁴¹ Cele mai numeroase orașe spoliata de operele de artă ce le adăposteau se aflau în Grecia. Suetonius, *Caligula* XXII.
- ⁴² Vezi LIX, 28 și Suetonius, *Claudius*, XXI. Tacitus menționează incendiul care a distrus acest teatru în *Ann.* III, 72 și amintește de restaurarea parțială din ultima parte a domniei lui Tiberius, *Ann.* VI, 20,
- ^{42 bis.} Vezi nota 66 la cartea LVII. Despre interdicția participării celor din clasa cavalerilor, ca participanți, la jocurile publice vezi LIV, 2 și notele 10 și 11. Sub Iulius Caesar însă cavalerii primiseră acest drept, XLIII, 23. Cf. XLVIII, 33; LIII, 31; LV, 10 și LVI, 25.
- ⁴³ În limba greacă *πυρρίχη*. Un dans războinic. Dansatorii, înarmați cu săbii, mimează o luptă. Același nume îl poartă și un metru grec, alcătuit din silabe scurte: *πυρρίχιος ποῦς*.
- ⁴⁴ După regulile stabilite de Augustus, vezi LV, 22. Și Tiberius se preocupase de această problemă LVIII, 13. Cf. Suetonius, *Claudius* XXI.
- ⁴⁵ Vezi corespondența lui Plinius cel Tânăr cu Tacitus. Deși Domițian interzisese acest lucru, Tacitus observă că la teatru, alături de el, luase loc un cavaler. Plinius cel Tânăr, *Epistole* IX, 23; Suetonius, *Domitianus* VIII.
- ⁴⁶ Antiochos al IV-lea, fiul lui Antiochos al III-lea, regele Commagenei. Vezi LIX, 8; 24 și notele la această carte. Cf. Flavius Iosephus, *Ant. Iud.* XIX, 5, 1.

- ⁴⁷ Descendent al regilor Iberiei care, în timpul domniei lui Tiberius a încercat cu înverșunare să pună stăpînire pe regatul Armeniei; vezi LVIII, 26 și Tacitus, *Ann.* VI, 32 și urm.; XI, 8—9; „*M. quem imperitasse Armeniis*”.
- ⁴⁸ Acest Mithridates, menționat de Tacitus în *Ann.* XII, 15 și urm. a început ceva mai tîrziu un război necruțător împotriva Romei. Vezi mai departe cap. 28; C. G. Brandis, articolul *Bosporos* în RE V, 1897, 782. Mithridates nu este altul decît fratele lui Cotys, devenit rege în locul lui, cu sprijin roman (Tacitus, *loc. cit.*). Ei erau fiii lui Aspurgos, fiul reginei Dynamis, nepoata lui Mithridates cel Mare, și se dădeau drept Achemenizi. Brandis, *ibidem*; Mithridates a domnit sub numele de Mithridates al II-lea. Cf. Scramuzza, *op. cit.*, pp. 190—192.
- ⁴⁹ Cf. LIX, 12. Polemon al II-lea primise de la Caius regatul Bosporului în virtutea prieteniei ce-i lega. Vezi nota 61 la cartea LIX. În compensație, primea acum o parte din Cilicia. J. G. C. Anderson, *The East under Caius und Claudius. The Bosporan Kingdom*, în CAH X, ed. cit., p. 752. Cf. PIR IV² p. 250.
- ⁵⁰ Cf. LIX, 8 și nota 41. la cartea LIX. Cf. Philon, *In Flaccum*, 751; Philon notează că Agrippa a primit insignele de pretor. Este posibil ca ulterior să le fi primit și pe cele consulare. Agrippa devine acum stăpînul regatului lui Herodes cel Mare, regat căruia i se anexează și alte teritorii, printre care Samaria, Trachonitis, Auranitis, districtul Libanului etc. În octombrie 41, Agrippa era prezent la Ierusalim. Despre persoana noului rege vezi LIX, 24 și Flavius Iosephus, *Ant. Iud.* XIX, 4.
- ⁵¹ Flavius Iosephus, *Ant. Iud.* XX, 1. Fratele lui Agrippa primea teritoriul palestinian al Chalkis-ului, care constituise miezul fostului regat al itureilor. Scramuzza, *op. cit.*, pp. 194—197; cf. PIR² IV p. 132.
- ⁵² Ceea ce însemna o favoare deosebită. Vezi Suetonius, *Claudius* X.
- ⁵³ Iulia Livilla, fiica lui Germanicus. Vezi LIX 3; 22 și nota 40 la cartea LVIII. Se ridică întrebarea, dacă luăm în considerare un text din Seneca, *Apocol.* X, 13: Claudius „omoaară pe cele două Iulii, strănepoatele lui Augustus” despre care Iulia este aici vorba? Iulia, fiica lui Germanicus, sau Iulia, fiica lui Drusus și nepoată a lui Tiberius? Vezi nota 41 la cartea LVIII. Cf. Suetonius, *Claudius* XXIX și Tacitus, *Ann.* VI, 27 și XIV, 63.
- ⁵⁴ Ms. M are Annaeus. Alte ms.: Annius.
- ⁵⁵ Cf. LIX, 25, Caius, după cel ucisese pe Ptolemaios, regele Numidiei (vezi nota 118 la cartea LIX) a vrut să pună mina pe întreg ținutul dat odinioară în stăpînire lui Iuba, (vezi LIII, 26 și nota 75), care includea cele două Mauri-

tanii. Cu prilejul luptelor atunci purtate, Marcus Licinius Crassus Frugi a primit insignele triumfale iar Claudius numai ornamentele triumfului.

- ⁵⁶ Boissevain, II 671 schimbă numele de *maurusi* (nume al unei populații germanice menționată de Tacitus, *Ann.* II, 25 alături de bructeri și de cherusci) cu acela de *chatti*, ținând seama de mărturiile lui Suetonius, *Galba VIII* și Plutarh, *Galba*, 3. Cf. LIV, 33, 2.
- ⁵⁷ *Ibidem*: în loc de *chatti*, *maurusi*. *Chattii*, împreună cu *chaucii*, profitând de schimbarea de domnie, au făcut incursiuni în ținuturile aflate sub stăpânire romană. Cf. Tacitus, *Hist.* I, 49, Plutarh, *Galba III*. Ei au fost respinși de Servius Sulpicius Galba și de Publius Gabinius Secundus.
- ⁵⁸ Este, de fapt, pentru a doua oară că împăratul lua acest titlu. El este numit *imperator* II în 41, CIL XII 5493; 5586 și urm. și *imperator* III pentru anul 42, înainte de 25 ianuarie, CIL VIII, Suppl. 11002. S-au gravat monede cu efigia Victoriei și altele cu inscripția: *de Germanis* (Cohen, nr. 25 și urm.), Gaheis, *art. citat.*, 2791. Vezi indeosebi V. M. Scramuzza, *op. cit.*, p. 63 și nota 42 la cap. III.
- ⁵⁹ Cf. Plinius, *NH V*, 11. Un libert al fostului rege Ptolemeios, anume Aidemon, (vezi nota 118 la cartea LIX), ridicase populația mauritană la luptă și alături de ea și alte triburi limitrofe începând din 41. Campania din Mauritania a durat trei sau patru ani și s-a soldat cu mari sacrificii în oameni. Vezi mai departe cap. 24, alungarea din Senat a lui Umbanius Silo care n-a ajutat cum se cuvine aprovizionarea trupelor din Africa.
- ⁶⁰ Caius Suetonius Paulinus a fost cel dintâi general roman care a atins ținutul munților Atlas unde a petrecut iarna anului 41—42. El a atins apoi fluviul Ger (Gor). Plinius, *loc. cit.*, 14—15.
- ⁶¹ Sau *Salabos*, Hosidius Geta era un fost consul. Vezi mai departe cap. 24.
- ⁶² Mauritania Tingitană și Mauritania Caesariensis au devenit două provincii imperiale în care au fost numiți procuratori imperiali. Plinius, *loc. cit.* pune în mod greșit această împărțire pe seama lui Caligula, după uciderea lui Ptolemeios (LIX, 25). Cf. Tacitus, *Hist.* I, 11 și Aurelius Victor, *Vita Claudii IV*, 2.
- ⁶³ Caius Caecina Largus, CIL I 772; I², p. 247. Cf. Suetonius, *Claudius XIV*.
- ⁶⁴ Lectură obligatorie prin Senatus-Consulta.
- ⁶⁵ Augustus, (Suetonius, *Augustus XXXVI*), luase de la cvestori grija tezaurului public pe care-l dăduse pe seama pretorilor. Claudius îl redă cvestorilor. Cf. Suetonius,

Claudius XXIV și Tacitus, *Ann.* XIII, 28. Nero îl va încredința din nou pretorilor.

⁶⁶ Cf. LVIII, 2 și LIX, 26.

⁶⁷ Cauzele unei mari lipse în aprovizionare au fost diferit relatate. Aurelius Victor, *loc. cit.* se referă la cheltuielile nesăbuite făcute de Caius; mai aproape de realitate Suetonius, *Claudius* XVIII amintește de o secetă care a făcut ravagii timp de doi ani. Cf. Tacitus, *Ann.* XII, 43.

⁶⁸ În mare măsură din Sicilia și Egipt.

⁶⁹ Suetonius, *Claudius* XX; Plinius, *NH* XVI, 20 și urm.; XXXV, 70.

⁷⁰ *Portus*. Și astăzi localitatea Porto, nu departe de Ostia, la gurile Tibrului, stă ca o mărturie vie a îndrăznețului proiect început în anul 42. În anul 46 și în anul 51 se mai lucra încă la instalațiile portuare și la canalele destinate să primească surplusul apelor Tibrului în caz de inundații. Pe cât se pare, lucrarea a fost terminată abia sub domnia lui Nero. Pe lângă cele consemnate de Dio, după informații care provin de la Suetonius, *loc. cit.*, Plinius, *NH* XXXVI, 122—124 și Tacitus, *Ann.* XI, 13, se poate aminti și construcția a două uriașe conducte de apă potabilă, *Anio novus* și *Aqua Claudia*, începută încă sub Caius (Suet., *Caligula*, XI), Conductele au fost date în folosință abia la 1 august 52. Ele aveau o lungime de 67 și resp. 93 km. Frontinus, *De aquis* IV 12—16; 18; 20; 68 și urm. Vezi Gaheis, *art. citat*, 2831.

⁷¹ Acest proiect, deosebit de ambițios din punct de vedere tehnic, care n-a putut fi realizat, a fost încredințat lui Narcissus. Canalul ar fi trebuit să aibă o lungime de 5 640 m și să străbată regiunea muntelui Salviano. Timp de 11 ani, din 42 pînă în 53, aici au lucrat peste 30 000 de lucrători și tehnicieni. Nero a renunțat la continuarea lucrărilor, reluate abia în sec. al XIX-lea, între 1855—1875. Cf. Plinius, *NH* XXXVI, 124; Suetonius, *loc. cit.*, și cap. XI; XXXII; Tacitus, *Ann.* XII, 56—57. Alături de aceste lucrări, de mare importanță pentru economia Italiei, la Roma Claudius a construit numeroase apeducte, fântini, cheiuri de protecție împotriva apelor Tibrului, a înfrumusețat Circus Maximus, a terminat arcul de triumf al lui Tiberius ridicat lângă teatrul lui Pompeius (Suet., *Claudius* XI), a înălțat un altar pentru *Pietas Augusta* (CIL VI 562). Vezi mai sus nota 28.

⁷² Cf. Suetonius, *Claudius* XIV, XXII etc. Pe vremea republicii procesele civile și penale erau de obicei judecate de un juriu prezidat de un pretor; în provincii proconsulul avea un rol juridic însemnat, îndeosebi în anchetarea cazurilor cînd se săvîrșea o crimă. Atît Iulius Caesar cît și Octavianus și-au asumat prerogative juridice extraordinare, îndeosebi în procesele *de maiestate*, (vezi

LII, 5—10, discursul lui Maecenas), de corupție, în procesele celor trecuți pe listele de proscricție, și în procesele de moștenire. Aceste prerogative devin obligatorii pentru împărații din dinastia Iulia-Claudia care au urmat. După moartea lui Germanicus în Syria, în anul 20, partida pro-Germanicus îl roagă pe Tiberius să preia ancheta (*cognitio*) împotriva lui Plancus (Tacitus, *Ann.* III, 10), dar Tiberius trimite cazul în fața Senatului. Vezi și LVI, 24, 7. Din știrile provenite de la Flavius Iosephus, Tacitus, Suetonius și alții, reiese că împăratul se ocupa cu prioritate de cazuri care priveau pe membrii Senatului și ai ordinului equestru, cazuri pentru a căror rezolvare era ajutat de un *consilium*. I. A. Crook, *Consilium Principis*, ed. cit., p. 41. Vezi în continuare cap. 16 și Suetonius, *Claudius*, XV, 4. Cu prilejul vizitării provinciilor, împărțirea dreptății este una din obligațiile împăratului. Claudius, ușor influențabil, era adesea victima părților implicate, avocații (*causidici*) neezitând să-l tragă de togă sau să-l apuce de picior, Suetonius, *ibidem*, III—IV. Se știe însă că împărțirea dreptății, căreia îi dedica mult timp, era una din ocupațiile favorite ale lui Claudius. Vezi anterior cap. 4; Tacitus, *Ann.* XII, 43; XIII, 4; Seneca, *Apocol.* VII, 10, 12, 14, 15 ia în deridere această înclinație. Nu mai puțin importante sînt măsurile legislative pe care împăratul le-a luat în toate sectoarele dreptului. Vezi cap. 4 și notele 20—22.

⁷³ 13 aprilie. Aceste întârzieri aveau ca substrat aranjamente personale care conveneau ambelor părți. Vezi mai departe cap. 17, 2.

⁷⁴ Cf. LIV, 30 și LVI, 27.

⁷⁵ Fost consul. În LVII, 20 este numit doar Lucius Cornelius. Sulla fusese consul împreună cu Servius Galba în cel de-al 25-lea an al domniei lui Tiberius, Tacitus, *Ann.* VI, 15.

⁷⁶ Băncile pretorilor erau aproape de cele ale consulilor unde era așezat și împăratul.

⁷⁷ Suma citată de Dio pare infimă. Cf. Suetonius, *Claudius* X: 15 000 de sestertii; cf. Flavius Iosephus, *Ant. Iud.* IX, 4, 2, aceeași sumă.

⁷⁸ Cf. LIV, 4 și LV, 32. Dacă această celebrare era hotărîită în mod oficial, printr-un decret, pretorii primeau o alocație din partea statului. După cum reiese din acest capitol, erau liberi să organizeze asemenea festivități pe propria lor cheltuială.

⁷⁹ Cf. LIX, 11, hotărîrea de a fi sărbătorită ziua de naștere a Drusillei.

⁸⁰ La 13 febr. 41. Cf. Tacitus, *Ann.* XII, 25 și XIII, 15; Suetonius, *Claudius* XXVII greșește cînd precizează că Britan-

nicus s-a născut în timpul celui de-al II-lea consulat al lui Claudius, adică în 42.

- ⁸¹ Vezi mai sus cap. 3. Inițial n-a acceptat nici titlul de *pater patriae*. Pentru Livia, titlul de Augusta fusese acordat în anul 14; vezi LVI, 46.
- ⁸² Cf. Suetonius, *Claudius* XXI și XXXIV.
- ⁸³ *Ibidem*, XXV.
- ⁸⁴ *Ibidem*, XXXIV. Seneca, *Ad Polybum consolatio* XXVI, dă o informație contrară. Împăratul nu putea vedea vărșări de singe.
- ⁸⁵ Prin acest termen, dese ori folosit de Cassius Dio, de aici înainte se înțelege „oameni de casă”, „liberții familiei Iulia”. Sub domnia lui Claudius ei capătă o mare putere, care va dăinui și sub împărății următori. Scramuzza, *op. cit.*, cap. *The Secretariat*, p. 80 și urm.
- ⁸⁶ Caius Appius Iunius Silanus, guvernator al Hispaniei Tarraconensis. Cauzele condamnării lui Silanus sunt însă mai complexe. Tacitus, *Ann.* XI, 29; Seneca, *Apocol.* II, 13.
- ⁸⁷ Vezi nota 2. Tacitus, *Ann.* VI, 9: Minucianus. Cf. Flavius Iosephus, *Ant. Iud.* XIX, 1, 3, 8—10.
- ⁸⁸ Lucius Arruntius Furius Camillus Scribonianus era și comandantul legiunilor a VII-a și a XI-a din Dalmația, bucurându-se de un prestigiu mult mai mare decât reiese din simpla mențiune a acestui paragraf. La rîndul lui avea ambiții personale, pe care le susținea cu lozinci despre restaurarea regimului republican.
- ⁸⁹ Tacitus, *Hist.* II, 75 scrie că a fost ucis de un soldat, Volaginus, care nu era de acord cu planurile lui Scribonianus. Suetonius, *Claudius* XIII, că totul s-a lichidat în 15 zile. Cf. Plinius cel Tânăr, *Epistole* III, 16.
- ⁹⁰ Vezi însă cap. 12, un exemplu invers (sclavul biciuit la ordinul împăratului).
- ⁹¹ Suetonius, *Claudius* XXIX dă și numărul acestor victime: 35 de senatori și peste 300 de cavaleri.
- ⁹² Plinius cel Tânăr, *loc. cit.*, cuvinte identice.
- ⁹³ Versul se află de trei ori în epele homerice: *Iliada* XXIV, 319; *Odișsea* XVI, 72 și XXI, 133. Cf. Suetonius, *Claudius* XLII.
- ⁹⁴ În acest de al III-lea consulat (25 ianuarie 43/44) Claudius a fost consul împreună cu Lucius Vitellius, tatăl viitorului împărat, CIL I² p. 247. Anterior, și Augustus făcuse o reformă asemănătoare. Vezi Suetonius, *Augustus* XXXII.
- ⁹⁵ Vezi anterior LIX, 15.

- ⁹⁶ Aici este o greșeală. Lycia a fost trecută în rîndul provinciilor imperiale și încredințată spre guvernare unui fost pretor. Suetonius, *Claudius* XXV; cf. CIL III² 6737 = Des-sau 215.
- ⁹⁷ Cf. Suetonius, *Claudius* XXVIII și XXIX.
- ⁹⁸ Fără mare fast, Suetonius, *Claudius* XXI. Jocurile au fost organizate în cinstea zilei de 24 ianuarie, cînd Claudius a preluat domnia.
- ⁹⁹ Este vorba despre o simplă mantie militară, *paludamentum*. Această mantie se numea de fapt *sagum*. *Paludamentum* era mantia purtată de generali, un *sagum* ușor modificat.
- ¹⁰⁰ Cf. cap. 12 din această carte și nota 78.
- ¹⁰¹ Iulia Livilla. Vezi mai sus nota 53.
- ¹⁰² Probabil este vorba despre atentatul descoperit de Lucius Otho, Suetonius, *Otho* I; la Suetonius, *Claudius* XIII sînt menționate mai multe atentate, considerate ca acțiuni de protest împotriva Messalinei și a caesarienilor.
- ¹⁰³ Invazia lui Caius Iulius Caesar în Britannia fusese doar o demonstrație de forță. A supune triburile localnice puterii imperiale de la Roma era însă o altă problemă. Nu se știe dacă triburile din sudul Britanniei au plătit vreodată lui Caesar tributul la care se angajaseră. Vezi XL, 3, 2. Principalul adversar al lui Caesar în Britannia fusese Cassivelaunus, șeful unei uniuni de triburi belgice care găsise aliați în tribul trinobanților, așezat la nord de gurile Tamisei. Totuși, Roma nu s-a amestecat atunci cînd Cassivelaunus a atacat și a cucerit teritoriul trinobanților (Tacitus, *Annales* XII, 31—40; XIV, 29—30; R. G. Collingwood, *CAH* X, p. 791). Pe vremea lui Claudius, puterea triburilor belge se întinsese pînă în sud-estul insulei; puterea era deținută de două case regale, una, descendentă din Cassivelaunus, cealaltă din Commius. Urmasul lui Cassivelaunus, Cynobellinus, (5—43 e.n.) ajunsese la o mare autoritate asupra triburilor belge, luîndu-și chiar și titlul de „rege”. Această consolidare pe plan politic a dus implicit și la o înflorire economică, legată de practicarea agriculturii, precum și la o considerabilă creștere a populației. Legăturile comerciale se string nu numai cu provincia Gallia, unde se aflau belgii, ci cu tot vestul european supus Romei, chiar și cu Italia. Cf. Strabon, IV, 199. O pronunțată tendință de romanizare se face simțită și în efiigiile monetare. Referitor la interesul arătat Britanniei de Augustus, vezi LIII, 22 și 25; vezi și *Res Gestae*, ed. cit. 32. Pe vremea domniei lui Tiberius prestigiul lui Cynobellinus era în continuă creștere, dar Tiberius nu și-a angajat legiunile într-o aventură pe care nu o socotea necesară. Ridicula tentativă a lui Caius din anul 40 avea totuși, la origine, un substrat serios. Politica anti-romană

dușă de fiii lui Cynobellinus, Togodumnus și Caratacus (Caradic) era de natură să provoace cele mai justificate îngrijorări la Roma pentru soarta frontierei din nord-vestul Europei. Neînțelegeri izbucnite în sinul familiei lui Cynobellinus, care mai avea un fiu, pe Adminius sau Amminius (Suetonius, *Caligula* XLIV, 2 și Tacitus, *Agricola* XIII, 4), căruia ulterior i s-a alăturat Bericos, (Verica), au înlesnit însă intervenția Romei în insulă în anul 43 e.n. Tacitus, *Hist.* III, 45.

- ¹⁰⁴ Aulus Plautius fusese guvernatorul Pannoniei. Acum avea sub comanda sa patru legiuni: a II-a Augusta, a IX-a Hispana, a XIV-a Gemina și a XX-a Valeria Victrix.
- ¹⁰⁵ Vezi XXXIX, 51 și 53.
- ¹⁰⁶ Inima regatului stăpinit de monarhia belgică era la nord de Tamisa, în regiunea Cólchester. În Sussex și în estul Angliei se găseau totuși triburi rivale, dispuse eventual să coopereze cu romanii. Unul din cele trei porturi prin care romanii au debarcat este sigur Dover. Collingwood, *loc. cit.*, p. 798. Avînd în vedere ridicolul de căre se acoperise vestile despre tripla debarcare a legiunilor romane și, dezorientați, pe moment s-au retras. Generalități la V. M. Scramuzza, *op. cit.*, cap. XI, *The Conquest of Britain*, p. 200 și urm.
- ¹⁰⁷ Bodunnii se aflau pe cursul superior al Tamisei, în regiunea Gloucester și Oxford.
- ¹⁰⁸ Tamisa.
- ¹⁰⁹ Viitorul împărat Vespasianus a cucerit insula Vectis (Wight), Tacitus, *Agricola* XIII; Suetonius, *Vespasianus* IV.
- ¹¹⁰ Rezistența a fost organizată în Kent, la Medway; Collingwood, *op. cit.*, p. 798.
- ¹¹¹ Suetonius, *Vespasianus* IV. Și Vespasianus a primit insignele triumfale.
- ¹¹² Mlaștinile unui afluent al Tamisei, râul Lea. Collingwood, *op. cit.*, p. 799.
- ¹¹³ Prezența lui Claudius pe teatrul de război era prevăzută. Plautius tergiversa trecerea spre nord a Tamisei în așteptarea împăratului, căruia, în acest fel, îi reveneau laurii victoriei finale. Între timp însă așteptarea a avut și un efect pozitiv pentru romani. Caratacus a început să fie părăsit de oamenii săi care începuseră să treacă de partea rivalilor, sprijiniți de Roma. A. Garzetti, *L'Impero...*, p. 606 și urm.
- ¹¹⁴ Cf. Suetonius, *Claudius* XVII.
- ¹¹⁵ Sediul lui Cynobellinus se afla în regiunea trinobanților, la nord-est de Londra. Grafia numelui variază: Camulo-

dunum la Tacitus, *Ann.* XII, 32, Colchester, după toată probabilitatea, sau Maldon, la sud de Colchester.

- ¹¹⁶ Cf. Caesar, *Bellum Gallicum* II, 32.
- ¹¹⁷ Epitet triumfal pe care Claudius nu l-a introdus în titulatura sa, deși fusese proclamat *imperator* în repetate rânduri, (Imp. VIII, CIL II 6324 și 4929, Gaheis, RE, art. cit., 2796); în schimb, a intrat în titulatura fiului său, cu al cărui nume s-a și confundat.
- ¹¹⁸ Acest loc este Gesoriacum, în Gallia, astăzi Boulogne.
- ¹¹⁹ Suetonius, *Claudius* XVII numește acest echipaj *carpentum*; este un echipaj deosebit de cel pe care mergea împăratul însuși, un car triumfal (*currus*). Cu acest prilej Messalina a primit, în sfârșit, titlul mult râvnit de *Augusta*. Cu câțiva ani înainte Claudius refuzase acest titlu. Vezi mai sus cap. 12.
- ¹²⁰ Cf. Suetonius, *Caligula* XXXVI. Pe un alt Mnester Tacitus, *Annales* XIV, 9 îl prezintă drept un libert al Agripinei, silit să se sinucidă. Nu este clar dacă este vorba despre două persoane diferite.
- ¹²¹ Cf. Suetonius, *Claudius*, XVII și Tacitus, *Agricola*, XIII și XIV.
- ¹²² Vezi mai sus nota 32. Este vorba despre Lucius Iunius Silanus și Cnaeus Pompeius Magnus.
- ¹²³ Publius Graecinus Laco, vezi LVIII, 9 și 10 și notele 22 și 29 la această carte.
- ¹²⁴ Britannia devine acum provincie imperială (incluzând teritoriile controlate de romani) iar Aulus Plautius primul ei guvernator. Cf. Tacitus, *Ann.* XI, 3 și *Hist.* III, 44; *Agricola* XIII, 14; Flavius Iosephus, *Răzb. Iudaic* III, 4—5; Claudius însuși amintește cu modestie de acest triumf în discursul său ținut în favoarea acordării lui *ius honorum* gallilor (*tabula Claudiana* de la Lyon) CIL XIII 1668. Gaheis, art. cit., 2797. Vezi însă și Seneca, *Apocol.* XII.
- ¹²⁵ Aceste populații nu erau de origine celtă (belgică). La nord-est de aria belgică se afla „regatul” icenilor care a dăinuit sub conducerea lui Prasutagas pînă sub domnia lui Nero; icenii s-au grăbit să încheie un tratat de alianță cu romanii; același lucru l-au făcut și regnii (la sud de Londra) al căror rege, Cogidobonus a fost menținut cu titlul de: *rex [et] legatus Augusti in Britannia*. Statutul unui asemenea șef de triburi, care include prerogativele unui rege clientelar și pe acela ale unui *legatus Augusti* pare să fi fost reglementat de însuși Claudius. Mommsen, *Staat-Recht* II³, p. 954. Cu titlul de aliați ai Romei este posibil să fi fost atrași de partea cuceritorului și dobnii, la vest de atrebați, Collingwood, *stud. cit.*, p. 800.

- ¹²⁶ Cf. LVIII, 25 și Suetonius, *Claudius* XXV. Achaia și Macedonia redevin provincii senatoriale. După doi ani, Tracia avea să devină la rândul ei provincie senatorială (45/46 e.n.) și astfel, guvernatorii Moesiei își vor putea de aici înainte îndrepta atenția spre bazinul Dunării și țărmurile pontice unde controlul roman se întărește prin aducerea legiunii a VIII-a Augusta din Pannonia. R. Syme, *Governors of Pannonia*, în *Danubian Papers*, București, 1971, p. 177.
- ¹²⁷ *Aerarium Saturni*, tezaurul public, deosebit de *Fiscus*, tezaurul imperial.
- ¹²⁸ *Quaestores Aerarii Saturni*.
- ¹²⁹ Dio amintește aici importante schimbări în atribuțiile magistraților romani, echivalând cu o adevărată reformă gândită și înfăptuită de Claudius însuși. Mommsen, *Staat-Recht* II³, pp. 559 și 570 și urm.; Jean Gaudemet, *op. cit.*, p. 482. Cvestorii pierdeau *quaestura* asupra portului Ostia, unde a fost numit un funcționar imperial cu titlul de *procurator portus Ostiensis*, precum și *quaestura* în Gallia. Cf. Suetonius, *Claudius* XXIV; pretorii preluau judecarea proceselor de *fideicommissum* (jurisdicție care devenea perpetuă, *ibid.*, XXIII), a căror importanță nu era de prima mână. Vezi anterior nota 65. Generalități la H.-G. Pflaum, *Essai sur les procureurs équestres sous le Haut-Empire Romain*, Paris, 1950, pp. 40—42.
- ¹³⁰ S-au păstrat numeroase inscripții în acest sens. Este vorba despre *privilegia maritorum*. Cu ocazia cuceririi Britaniei, care a continuat, au fost de altfel create două noi legiuni, a XV-a Primigenia și a XXII-a Primigenia.
- ¹³¹ Ulterior, sub domnia lui Nero, rhodienii și-au redobândit libertatea, Suetonius, *Nero* VII; Tacitus, *Ann.* XII, 58 amintește de sosirea unei delegații a Rhodos-ului pentru a plădi cauza Insulei. Crucificarea, gen de tortură preluat de la popoarele orientale (se pare că asirienii erau cei care o inventaseră), era rezervată îndeosebi pentru sclavii și tilharii de rând.
- ¹³² *Nundinae*, este un adjectiv cu valoare substantivală, derivat de la *novem*, „nouă”, și *dies*, „zi”. În calendarul roman nundinele se repetau la nouă zile, marcând sfârșitul unei săptămîni, care, spre deosebire de calendarul modern, dura 8 zile. Tradiția atribuie etruscilor reglementarea săptămîinii de 8 zile; nundinele sînt în orice caz menționate într-un text din cele XII Table citat de Aulus Gellius, XX, 1, 49. Ulterior, datorită lui Macrobius, *Saturnalia* I, 15—16, știm că la începutul sec. al III-lea î.e.n. (289 și 286 î.e.n.) au fost oficial declarate *dies fasti*, pentru a permite populației rurale și plebei să ia parte la activități judiciare și politice, cum erau, de pildă, *concilia ple-*

bis. Din punct de vedere comercial, nundinele erau în mod obișnuit zile de târg.

- ¹³³ Vezi discursul lui Maecenas în LII, 23 și măsura luată de Augustus în acest sens.
- ¹³⁴ Cu aprobarea Senatului foștii guvernatori puteau totuși lipsi din Roma.
- ¹³⁵ Să se observe modul în care împăratul își însușește dreptul prerogativele Senatului: numirea de magistrați în provincii, acordarea de permisiuni pentru a părăsi Roma. Cf. Suetonius, *Claudius*, XXIII.
- ¹³⁶ Diferite de jocurile triumfale, organizate cu un an înainte. Cf. Suetonius, *Claudius*, XXIII.
- ¹³⁷ Vezi LV, 10. Numărul cetățenilor care aveau drept la distribuția de grâne gratuite fusese fixat de Augustus la 100 000. De la 60 de denari, sumă egală cu 300 de sesterti, se ajunsese acum la 75 de denari, ba încă, pentru anumite persoane privilegiate, la dublul și la triplul acestei sume.
- ¹³⁸ *Saturnaliile*, sărbătoare romană în cinstea lui Saturn, divinitate echivalentă cu Cronos, pe vremea căruia oamenii trăiau în „vîrstă de aur”. Organizarea definitivă a sărbătorii a avut loc în 217 î.e.n., anul înfrîngerii de la lacul Trasimenus; pe vremea lui Caesar, Saturnaliile care aveau loc în luna decembrie (cu 14 zile înaintea calendelor lunii ianuarie) țineau numai două zile; Caligula a mai adăugat două, iar Claudius o zi; sub Domițian au ajuns pînă la șapte zile. Istoricul practicilor religioase și laice din timpul acestor sărbători care au devenit cele mai importante în antichitatea romană îl cunoaștem datorită lucrării lui Macrobius, scriitor și erudit din veacul al V-lea e.n., *Saturnalia*, prima carte.
- ¹³⁹ Fenomenul eclipsei de soare cunoscut de secole pe vremea lui Claudius, incitase pe oamenii de știință greci și pe filosofi, printre care se numără Anaxagoras, Empedocles, Democrit, să i se găsească o explicație. Cea dată aici de Dio este probabil preluată dintr-un tratat de astronomie contemporan.
- ¹⁴⁰ Vezi LIX, 7, o problemă asemănătoare pe vremea domniei lui Caius.
- ¹⁴¹ Vezi mai sus cap. 25.
- ¹⁴² Asinius Gallus era fiul lui Caius Asinius Gallus, al doilea soț al Vipsaniei, fosta soție a lui Tiberius, de care împăratul fusese silit să se despartă. Așa încît era frate vitreg cu Drusus, fiul lui Tiberius. Vezi LVIII, 3; 18; 23. Cf. Suetonius, *Claudius* XIII. În realitate, conjurația a fost mult mai serioasă decît o înfățișează aici Dio. Alături de Gallus se afla și senatorul Taurus Statilius Corvinus pre-

cum și un număr destul de apreciabil de senatori, printre care foștii consuli Asinius Celer și Cornelius Lupus. Vezi Tacitus, *Ann.* XIII, 43 și Seneca, *Apocoloc.* XIII. În cinstea înăbușirii conjurației s-au bătut monede comemorative (Cohen, 36 și urm.; 86 și urm.). Vezi anterior notele 10, la cartea LVII și 10 la cartea LVIII unde este citat R. S. Rogers, *Criminal Trials...*, p. 104.

¹⁴³ Vezi mai sus nota 120.

¹⁴⁴ Spre deosebire de Suetonius, care în *Claudius XIV* scrie: „pentru a treia oară”, Dio ia în considerare și consulatul anterior domniei; vezi LIX, 6, 5.

¹⁴⁵ Fostul consul din anul 46. Vezi cap. 27.

¹⁴⁶ Vezi mai sus nota 32 și, mai departe, nota 151.

¹⁴⁷ Actuala Santorini, insulă vulcanică.

¹⁴⁸ Aulus Plautius. Vezi mai sus nota 104.

¹⁴⁹ Chaucii, ca și frisii (vezi harta vol. II p. 461) se găseau în relații oarecum pașnice cu romanii, ceea ce nu înseamnă că și în teritoriile respective nu izbucneau acțiuni antiromane sau că nu se organizau expediții de jaf împotriva Galliei. În anul 41 chaucii, împreună cu maurusii, fuseseră deja bătuți de Publius Gabinius Secundus (vezi mai sus cap. 8, 7 și nota 56) fapt care îi adusese lui Claudius titlul de *imperator*. Actuala campanie condusă de Corbulo putea, eventual, să ducă la subjugarea acestor neamuri, dar Claudius, din prudență, nu din gelozie, a oprit extinderea dominației romane dincolo de Rin și i-a ordonat lui Corbulo să-și retragă posturile de pază a frontierei dincoace de Rin. O justificare a acestei hotărâri trebuie căutată și în dificultățile reînnoite din Britannia, unde P. Ostorius Scapula, succesorul lui Plautius, trebuia să facă față unor noi atacuri. Tacitus, *Ann.* XII, 31. Despre Corbulo, vezi nota 39 la cartea

¹⁵⁰ Vezi mai sus nota 32.

¹⁵¹ Cnaeus Pompeius Magnus a fost ucis în urma uneltirilor Messalinei: Odată cu el au pierit și părinții lui, Scribonia, fosta soție a lui Tiberius, și tatăl său, Marcus Licinius Crassus Frugi, Zonaras, XI 9, p. 30; Suetonius, *Claudius XXVII; XXIX*; Tacitus, *Hist.* I, 48; Seneca, *Apocol.* XI. Moartea lui Pompeius urma celei a lui Valerius Asiaticus, fost consul (vezi cap. 27), proprietarul renumitelor grădini ale lui Lucullus (actualmente pe Monte Pincio), rîvnite de Messalina. Vezi mai sus cap. 29, descrierea procesului lui Asiaticus la Xiphilinus.

¹⁵² Polybos (Polybius) era secretarul *a studiis* a împăratului. Cînd Messalina a simțit că acesta se pregătește s-o denunțe, l-a ucis. Om de litere deosebit de cult, Polybos a rămas în istoria literaturii latine prin două parafraze ce-

lebre: epopeile homerice transpuse în limba latină și *Eneida* în limba greacă.

- ¹⁵³ Cf. Tacitus, *Ann.* XI, 12 și Seneca, *Apocol.* XIII.
- ¹⁵⁴ Aceste evenimente se petreceau în octombrie 48.
- ¹⁵⁵ Pe cât se pare, lucrurile stăteau invers. Caius Silius o îndemnase pe Messalina la această căsătorie, pentru a-l răsturna pe Claudius. Suetonius însă, *Claudius* XXIX, dă o altă versiune: în urma unei prevestiri rele, Claudius hotărăște să se despartă pentru un timp de Messalina, căreia îi dă și o dotă pentru noua căsătorie (prevestirea se referea la moartea „soțului” Messalinei). Furioasă, Messalina a organizat la rîndul ei „căsătoria” cu Silius sub forma unei bacchanale. Cf. Tacitus, *Ann.* XI, 31.
- ¹⁵⁶ În acest complot fuseseră amestecate persoane mai mult sau mai puțin influente, ca *praefectus vigilum*, Decrius Calpurnianus, *procurator ludii*, Sulpicius Rufus, medicul Vettius Valens, diferiți cavaleri. Tacitus, *Anna.* XI, 26—38; XII, 65; Suetonius, *Claudius*, XXVI—XXIX. În urma denunțului împotriva lui Silius și a Messalinei, Senatul a acordat lui Narcissus *ornamenta quaestoria*. Vezi J. Melmoux, *L'action politique de Narcisse*, Studii Clasice 17, 1977, pp. 51—66.
- ¹⁵⁷ Adevărul este că de partea Agrippinei și a fiului ei, Lucius Domitius Ahenobarbus, nu era decît Pallas. Narcissus și Callistus s-au împotrivit acestor aranjamente. Narcissus i-a recomandat împăratului să se reîntoarcă la Aelia Paetina. J. A. Crook, *Consilium Principis*, ed. cit., p. 41. discută criza prin care trecea imperiul în aceste momente.
- ¹⁵⁸ Ideile generale ale cuvîntării lui Vitellius s-au păstrat la Tacitus, *Ann.* XII, 5—6. Nu se știe în ce măsură corespund realității.
- ¹⁵⁹ Vezi nota 32.
- ¹⁶⁰ Seneca a fost rechemat din exilul pe care și-l petrecea în Corsica în anul 48. Lui Seneca i se încredinșase sarcina să-l instruiască pe Domitius (Nero) în materie de limbă și literatură latină iar lui Chairemon, de asemenea filosof stoic, în materie de limba și literatura greacă.
- ¹⁶¹ În sensul că fusese și ea recomandată lui Claudius după moartea Messalinei. Tacitus, *Ann.* XII, 22. Despre Lollia, vremelnică soție a lui Caius, vezi LIX, și 12. Cf. Tacitus, *Ann.* XII, 22.
- ¹⁶² Pentru titlul de Augusta acordat Agrippinei, Tacitus, *Ann.* XII, 26, 37, 42 și 56; cf. Plinius, *NH* XXXIII, 63. A urmat adopțiunea lui Nero, la 25 febr. anul 50.
- ¹⁶³ Vezi mai sus nota 32. Suetonius, *Claudius*, XXVII. Numele primelor soții ale lui Claudius erau Plautia Urgu-

- lanilla și Aelia Paetina. Calpurnia nu a fost soția împăratului. A scăpat de moarte, fiind doar exilată. Tacitus, *loc. cit.*, 22.
- ¹⁶⁴ Efrus Crispinus și Lusius Geta erau de fapt prefecti ai pretoriului și foști consuli. Ei au fost înlocuiți prin Afranius Burrus, omul Agrippinei (anul 51).
- ¹⁶⁵ Episodul este povestit mult mai pe larg de Tacitus, *Ann.* XII, 36—37.
- ¹⁶⁶ Vezi mai sus nota 99.
- ¹⁶⁷ Despre Domitius Afer și modul cum scăpase cu viață pe vremea domniei lui Caius vezi XLIX, 19—20 și nota 89 la această carte.
- ¹⁶⁸ În anul 53. Cf. Suetonius, *Nero*, VII.
- ¹⁶⁹ Aceasta este, în rezumat, partea din *Istoria Romană* care povestește asasinarea lui Claudius. Rezumatele lui Zonaras și Xiphilinus se cuvin completate cu unele detalii pe care le știm datorită lui Tacitus și lui Suetonius. Cel care i-a deschis ochii împăratului asupra țelului urmărit de Agrippina a fost Narcissus, Suetonius, *Nero* VII și Tacitus, *Ann.* XII, 65; tot el l-a îndemnat să se apropie de Britannicus, pe care, în sfârșit, printr-un testament autenticat, îl recunoaște moștenitor cu drepturi egale alături de Nero, Mommsen, *Staatsrecht* II, ed. 3., p. 435, nota 5. Britannicus avea în anul 54 vârsta de 13 ani, era frumos, puternic, și împăratul proiecta să-i acorde cât mai repede *toga virilis*. Împăratul a fost asasinat la 13 octombrie 54, iar Narcissus a scurt timp după aceea. Otrăvirea lui Claudius și rolul Locuste în această crimă au făcut multă vîlvă, reflectată în numeroase scrieri ale timpului. Tacitus, *Ann.* XII, 66—69; XIV, 63; Suetonius, *Claudius* XLIV—XLV; *Nero* XXXIII; Plinius, *NH* II, 92; XI, 189; XXII, 92; Flavius Iosephus, *Ant. Iud.* XX, 148 (cu mențiunea că Iosephus este singurul izvor care consemnează: „mergea vorba că împăratul ar fi fost ucis prin otrăvire de către soția sa, Agrippina“, Seneca, *Apocolocyntosis* I—IV etc.
- ¹⁷⁰ La Suessa—Aurunca.
- ¹⁷¹ Vezi în continuare LXI, 1, 3 din aceeași carte. Senatul a hotărît și pentru Claudius un *funus censorium* ca și pentru Augustus, prilej pentru Nero de a rosti un elogiu funcbru compus de Seneca, urmat de o *consecratio* și instituirea unui cult în cinstea noii divinități, cult unit de altfel cu acela al lui Augustus (vezi mai sus notele 89—91, 94, la cartea LVI) ai cărui preoți au primit titulatura de *sodales Augustaes Claudiaes*, Tacitus, *Ann.* XII, 69; Suetonius, *Claudius* XLV; *Nero*, II, Seneca, *Apocolocyntosis*, XII etc. Au fost bătute și monede cu legenda *Divus Claudius Augustus* (Cohen, *op. cit.*, nr. 31 și urm.). Toată această regie de care Seneca își bate joc cu cruzime în *Apocolo-*

cyntosis și de care Nero făcea mare haz, (Suetonius, *Nero XXXIII*; Plinius cel Tânăr, *Panegiricul XI* etc.) era opera Agrippinei, devenită ea însăși preoteasă, ca și Livia odinioară a cultului imperial. Comentariul despre începutul domniei lui Nero și ponegrirea lui Claudius, la Pierre Grimal, *Sénèque ou la conscience de l'Empire*, Paris, Les Belles Lettres, 1978, p. 102—107. În acest comentariu Grimal discută contrastul aparent dintre *Consolatio ad Polybum* și *Apocolocyntosis*, precum și caracterul oficial al discursului funebru rostit de Nero. După părerea lui Grimal, *Consolatio ad Polybum* conține elogiul împăratului ideal, la modul general, în vreme ce *Apocolocyntosis* „destinată să răspîndească ideile directe ale noii domnii” (p. 112), urmărea discreditarea directă a lui Claudius, inclusiv a fiului său, Britannicus. Vezi și K. Krafft, *Der politische Hintergrund von Senecas Apocolocyntosis*, Historia, 15, 1966, p. 96 și urm. Mai târziu însă, după moartea Agrippinei, Nero a părăsit acest cult și a oprit lucrările templului în cinstea divinității lui Claudius începute de Agrippina pe muntele Coelius (Suetonius, Claudius XLV) fără însă a-i anula și consacrarea ca zeu. În schimb, Vespasianus care își începuse cariera de comandant militar sub Claudius, i-a restaurat cultul (Suetonius, Vespasianus IX) și a continuat lucrările de pe muntele Coelius. Cf. CIL VI, nr. 1025 I a. La rîndul lor, Titus, Domițian și Traian i-au onorat memoria prin baterea de noi monede cu efigia sa (Cohen, *op. cit.*, nr. 102—111).

- ⁴⁷² Vezi LXI, 20: Gallio, în calitate de prezentator, la un spectacol dat de Nero. Purta numele de Iunius Gallio căci fusese adoptat de un retor celebru cu acest nume. Tacitus, *Ann.* VI, 3; XV, 73; XVI, 17. El însuși era un retor distins. A fost ucis de Nero, Tacitus, *Ann.* XV, 73. Inițial, numele lui era Annaeus Novatus.

CARTEA LXI

¹ Vezi nota 169 la cartea precedentă.

² Ar trebui adăugat: „și al banilor“, căci pretorienii au obținut de la Agrippina, prin Burrus, comandantul lor, 15 000 de sesterți. Recunoașterea a urmat imediat. Suetonius, *Nero IX—X*. Tot Agrippina a avut grijă ca testamentul lui Claudius să nu fie citit, Tacitus, *Ann.* XII, 69, 5. Vezi și D. Timpe, *op. cit.*, *Der Regierungswechsel des Jahres 54 n. Chr.*, p. 104.

³ Vezi nota 32 la cartea precedentă. Este vorba despre Antonia, fiica Paetinei (relativ la moartea ei, Suetonius, *Nero XXXV*) și Octavia, fiica Messalinei (vezi mai departe LXII, 13).

⁴ Domnia lui Nero formează subiectul cărților LXI, LXII și LXIII din *Istoria Romană*, pe care le cunoaștem numai prin versiunile epitomatorilor, în principal aceea a lui Xiphilinus și aceea a lui Zonaras, uneori nu lipsite de contradicții. Coincidențele dintre *Epitome*, povestirea istorică a lui Tacitus din *Ann.* și biografia Nero a lui Suetonius denotă folosirea unor izvoare comune. A. Momigliano în studiul său *Osservazioni sulle fonti per la storia di Caligola, Claudio, Nerone*, Rendiconti dell' Accademia dei Lincei, 1932, p. 290 și urm. este de părere că sursa denigrării lui Nero, la toți autorii citați, trebuie căutată în opera istorică a lui Plinius cel Bătrîn, *A fine Aufidii Bassi*, lucrare apărută după moartea împăratului. Se știe că Plinius făcea parte dintr-un cerc cultural opozant, învrăjbit cu Annaei, în dezacord cu politica de reforme și politica culturală inițiată de Nero. Lista coincidențelor dintre Cassius Dio, Tacitus și Suetonius se află la Ed. Schwartz, articolul *Cassius* din RE III, col. 1715. Excepție de la tonul răuvoitor față de împărat fac cap. IX—X din biografia Nero de Suetonius și anumite capitole din *Bellum Iudaicum* al lui Flavius Iosephus, cărțile II, IV și din *Antiquitates Iudaicae*, XX, 8; M. A. Levi, *Nerone e i suoi tempi* (re-imprimare a ediției din 1949), Milano, 1973, *Introdurre*, *Despre izvoare*, p. 7—40; Eugen Cizek, *L'Époque de Néron et ses controverses idéologiques*, Leiden, Brill, 1972, p. 25—29; biografia lui Nero, comentată în detalii, la E. Hohl, RE Suppl. II, *Domitius* (Nero), nr. 29.

⁵ Cf. Suetonius, Nero VI, 1, K. Heinz, *Das Bild Kaiser Neros bei Seneca, Tacitus, Sueton und Cassius Dion*, disertație, Berna, 1948, p. 13 arată că semnul era considerat ca ceva cu totul neobișnuit.

⁶ Cnaeus Domitius Ahenobarbus, tatăl lui Nero, era fiul consulului Lucius Domitius Ahenobarbus (cons. în 16 î.e.n.) și al Antoniei maior, fiica Octaviei și a lui Antonius. Vezi RE III, col. 1325, articolul *Domitius*, semnat de Münzer. Prin urmare, Augustus era fratele bunicii lui Nero dinspre mamă. Cognomenul familiei, Ahenobarbus (cu barba roșie ca arama) se datora culorii blond-roșcat a părului aceloră din această familie. K. Heinz, *Das Bild*, p. 14. Este consul în anul 32 împreună cu Lucius Arruntius Camillus Scribonianus (vezi LVIII, 20, 1), timp în care a clădit terme pe Via Sacra, unde, de altfel, familia Domitia își avea reședința. Căsătoria cu Agrippina, fiica lui Germanicus și sora lui Caius, datează din anul 28. Tacitus, *Ann.* IV, 75. Suetonius, Nero V trasează un portret foarte defavorabil acestui om ales de Tiberius însuși ca soț al Agrippinei. Lucius Domitius Ahenobarbus, viitorul împărat, adoptat mai târziu de Claudius, se naște la 15 dec. 37 *Acta frat. Arvalium*, la E. M. Smallwood, *Documents illustrating the Principate of Caius, Claudius and Nero*, ed. cit. nr. 16, 19, 21, 22, 23 (după ediția Henzen). Despre ultimii ani de

viață ai lui Cnaeus Domitius, vezi LVIII, 27. H. Bengtson, *Grundriss...*, p. 286 și urm.

- ⁷ Aici este amintită o credință populară care nu a întârziat să devină motiv literar și artistic. Motivul se găsește și la Suetonius, *Nero* VI, însă altfel redat, sub forma șarpelui protegitor al copilului care doarme. K. R. Bradley, *Suetonius Life of Nero, An historical Commentary*, Coll. Latomus, Bruxelles, 1978, p. 31; Mac-Mullen, *Enemies of the Roman Order*, ed. cit., p. 145 consideră că la baza anecdotei se găsește un mit oriental. Cf. B. H. Warmington, *Nero, Reality and Legend*, Londra, 1969, p. 114 și Pierre Grimal, *Sénèque ou la conscience de l'Empire*, ed. cit., p. 116 sint de părere că Nero însuși crease o țesătură de legende în jurul persoanei sale, tendință care s-a concretizat în ceea ce a devenit *apollinismul* neronian.
- ⁸ În acest capitol este reluat firul povestirii de la sfârșitul cărții precedente. Analizând schimbarea de domnie din octombrie 54 cu cea din 41, Dieter Timpe, *op. cit.*, cap. *Der Regierungswechsel des Jahres 54 n. Chr.*, p. 96 și urm. remarcă pe bună dreptate că, deși schimbarea s-a petrecut și într-un caz, și în celălalt, în urma unui complot care a dus la asasinarea împăratului, situația acum se prezintă totuși altfel: în 41 se puseseră în modul cel mai serios posibil înlăturarea dinastiei Iulia-Claudia și alegerea *prințepelui* din sânul altei familii aristocrate (vezi LX, 1); acum, în 54, lupta se ducea între susținătorii lui Nero, în frunte cu Burrus, câștigat de Agrippina de partea ei, și Narcissus, dornic să îndeplinească ultima dorință a lui Claudius, și să-l ridice la tron pe Britannicus. Era de fapt o luptă internă între urmașii direcți ai Iuliilor și ai Claudiiilor. Odată cu înlăturarea lui Narcissus, nu mai exista nici o piedică în calea instaurării puterii reprezentate prin casa (*domus*) Iulia. Relativ la data nașterii lui Nero, vezi Suetonius, *Nero* VI: 15 decembrie 37. După nouă zile, în prezența unchiului său, împăratul Caius, copilul nou născut a primit numele de Lucius Domitius Ahenobarbus. Adoptat în 50 de Claudius, al doilea soț al Agrippinei, Lucius Domitius capătă și numele de Nero, care se găsea în familia Claudia. Vezi cartea LX, cap. 2. Când Britannicus îl salută pe Nero cu numele de Domitius (Tacitus, *Ann.* XII, 11), Agrippina se supără cumplit și-l denunță lui Claudius. Jean Béranger, *L'Hérédité du Principat*, REL, 17, 1939, p. 171—187 a formulat opinia că adopțiunea lui Nero nu era în fapt decît un act obișnuit, pentru asigurarea succesiunii. Tacitus însă, discutînd adopțiunea în *Ann.* XII, 25 contrazice această teză, atunci cînd scrie formal că Domitius, cu doi ani (sau trei ani? dacă termenul *biennio* este o greșeală) mai mare decît Britannicus a fost: „pus înaintea acestuia” (*Claudius Domitium filio anteponit*).
- ⁹ Drumul oficial a fost făcut la amiază, imediat după ce s-a anunțat decesul lui Claudius. Tacitus, *Ann.* XII, 69, 1; Sue-

tonius, *Nero VIII*. Nero era însoțit de Sextus Afranius Burrus, care îi instruisese deja pe soldați să-l primească pe noul împărat cu aclamații. S-au găsit însă și voci care să întrebze unde este Britannicus. Vezi E. Hohl, articolul citat, col. 355—356.

- ¹⁰ La această dată, Lucius Annaeus Seneca, din familia Annaea, era unul din cei mai bogați oameni din Roma, totodată strălucit om de cultură, retor și filosof; Pierre Grimal, *Sénèque, sa vie, son oeuvre*, Paris, PUF, 1966, p. 13 și urm. Alături de Burrus, avea să devină unul din consilierii politici ai tânărului împărat. Intemeietor al unui cerc literar devenit celebru în ultimii ani ai domniei lui Claudius, frecventat și de Nero, filosoful a contribuit în mod hotărâtor la formarea gustului pentru literatură al împăratului. Tacitus, *Ann.* XIII, 2. Despre importanța unor asemenea consilieri, I. A. Crook, *Consilium Principis*, ed. cit., p. 45 și 119 și urm.
- ¹¹ Adică 15 000 de sesterti. Cifra este cunoscută din Suetonius, *Claudius X*.
- ¹² Senatul nu fusese înștiințat oficial de proclamarea lui Nero ca *princeps*, care se prezintă acum în fața senatorilor cu un discurs program, compus de Seneca, ale cărui puncte principale le cunoaștem datorită lui Tacitus, *Ann.* XIII, 4. Nero nu uită să pomenească, la începutul acestui discurs, despre *auctoritas patrum*, diferită de *auctoritas principis* și despre ...*consensus militum*. Vezi Jean Béranger, *Recherches sur l'aspect idéologique du Principat*, op. cit., p. 220 și urm. În acest program, Seneca schițează, după propriile-i vederi liniile directoare ale viitoarei guvernări (*forma futuri principatus*) și anume: 1. justiția nu va rămâne în exclusivitate în competența împăratului și a asessorilor săi; se va trece la o reformă a procedurii judiciare care prevedea ca acuzatorii să fie ascultați *unam intra domum* (adică în palatul imperial); cf. *Ann.* XI, 5; 2. se va pune capăt venalității și abuzurilor săvârșite; 3. persoanele din familia imperială nu se vor amesteca în treburile publice; 4. vor fi reînviolate unele din prerogativele antice (*antiqua munia*) ale Senatului; toate pricinile litigioase ivite în Italia și în provinciile senatoriale urmează să fie judecate de senatori; 5. atribuțiile administrative și juridice ale principelui sînt limitate. La începutul domniei lui Nero unele din aceste principii s-au și aplicat, ceea ce permitea nădejdi în revenirea la un „veac de aur“, cîntat de poeți. P. Grimal, *Sénèque ou la conscience de l'Empire*, ed. cit., p. 109—110; M. A. Levi, op. cit., p. 108—109; p. 110—111. Vezi mai sus nota 33 la cartea LIX, discursul program al lui Caius. Un important comentariu despre rolul lui Seneca la începutul domniei lui Nero, la J. A. Crook, *Consilium principis*, ed. cit., p. 119 și urm.

- ¹³ Obligativitatea citirii acestui discurs-program, care convenea aristocrației senatoriale a durat pînă după căderea lui Nero.
- ¹⁴ În anul 54 Agrippina era o femeie de patruzeci de ani, frumoasă și plină de ambiție. V. Poulsen, *Les Portraits Romains*, 1962, vol. I reproduce un cap al Agrippinei, sculptură păstrată la Stuttgart, Württembergisches Landesmuseum; G. Ferrero, *Les Femmes des Césars*, ed. cit., p. 157 și urm. Descendența sa din Germanicus, relațiile personale ce le avea îi îngăduiau să-și închipuie că peste capul tînarului împărat, pe care-l crescuse foarte strîns, va ține ea frînele imperiului. În intențiile sale era susținută de Pallas, puternic și pe vremea lui Claudius, libertul care se ocupa cu multă competență de finanțele imperiului (*a rationibus*), cel care îl și sfătuisse pe Claudius să o ia de soție pe Agrippina, Tacitus, *Ann.* XII, 25, 1; 65, 2. Despre modul cum Agrippina se amestecă în treburile de stat, Tacitus, *Ann.* XIII, 5. Tradiția urmată de Tacitus cu privire la Agrippina, însușită și de Plinius cel Bătrîn, pare că s-a format o dată cu apariția *Annalelor* lui Fabius Rusticus și a celor ale lui Cluvius Rufus, citați de Tacitus în redactarea cărții XIII a *Annalelor* sale (cap. XX, de exemplu) tradiție întrucîtva favorabilă lui Claudius, dar care ponegrește la culme pe Agrippina și pe Nero. Rolul pe care ea și-l asumase de a duce corespondența oficială a imperiului fusese anterior rezervat lui Narcissus, acum mort. În istoria Romei imperiale această funcție (*ab epistulis*) avea să mai fie o dată deținută de o femeie, și anume Iulia Domna (vezi mai departe LXXVII, 4). Referitor la ecourile din Cluvius Rufus la Dio Cassius vezi nota 6 la cartea LVII unde este citat articolul lui G. B. Townend, *Traces in Dio Cassius of Cluvius, Aufidius and Pliny etc.*
- ¹⁵ Acest paragraf de la sfîrșitul cap. 3 coincide cu cele scrise de Tacitus în *Ann.* XIII, 2 și 5, aproape textual. Este vorba despre modalitatea imaginată de Seneca și de Burrus de a pune capăt, fără scandal, amestecului Agrippinei în treburile de stat.
- ¹⁶ Xiphilinus nu menționează, rezumînd textul lui Dio Cassius, în ce au constatat aceste reforme; pentru a ne face o idee despre înfăptuirile cuplului Burrus-Seneca, pe care Tacitus, *Ann.* XIII, 6, îl caracterizează, prin prisma vederilor celor ce-i susțineau drept: *multarum rerum experientia conniti*, se cuvin consultate cap. X și XI din biografia Nero de Suetonius (desființări de impozite, reduceri de premii pentru delatori, distribuire de bani, grîne, daruri). Cf. A. Momigliano, *Nero*, în CAH, X, 707, care apreciază că toate aceste concesi făcute senatorilor nu însemnau cîtuși de puțin promovarea „autorității” (*auctoritas*) corpului senatorial, făgăduită în discursul-program. Puterea de stat rămînea ferm ținută de împărat, respectiv de cei pe care împăratul îi lăsa să acționeze nestingherit în numele lui, cu

toată aparența respectării formale a legalității de tip republican, manifestată prin renunțarea la unele titluri (ca acele de *pater patriae*) și onoruri sau prin baterea de monedă, pe care putea fi văzută sigla *Ex S.C. (Ex Senatus Consulto)*, Mattingly-Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, *op. cit.*, p. 137 și urm.; Smallwood, *op. cit.*, p. 34, nr. 56—57.

- ¹⁷ Critica adusă în cap. 4 metodelor educaționale ale lui Burrus și Seneca, limitate la: „să facă ce-i pofteste inima“, vizează în fond falimentul tezei că perfecțiunea morală poate fi atinsă prin eficacitatea predării unor teme etice, ca acelea cuprinse în primele capitole din *De ira* și *De beneficiis* sau prin satira virulentă, cu substrat politic, din pamfletul *Apocolocyntosis*. Tot din acest capitol reiese că, tinăr încă, Nero nu era marcat de viciile acumulate ulterior. O parte din vina transformării morale a tinărului împărat este așadar pusă pe seama celor doi educatori, de care Nero s-a dezbărat pe rînd. O asemenea apreciere aparține în exclusivitate lui Dio Cassius sau epitomatorului său, nemaifiind înfălițată în alte surse. Cf. E. Cizek, *op. cit.*, p. 27, 37 și urm.; M. A. Levi, *op. cit.*, *Introduzione*, p. 36.
- ¹⁸ După părerea lui E. Cizek, *op. cit.*, p. 41, Dio Cassius se referă în acest loc la concepțiile politice, cu o pronunțată propensiune pentru tot ceea ce era grec și oriental, ale împăratului Caius. Textul este însă clar. Aici nu este vorba despre așa ceva, ci despre degradarea morală a caracterului lui Nero. Cf. M. A. Levi, *op. cit.*, *Introduzione*, p. 29.
- ¹⁹ Este mai mult decît probabil că în acest pasaj se găsește o referire la impozitele și la reforma fiscală proiectată în anul 55—56 la care face aluzie Tacitus în *Ann.* XIII, 50—51. Generalități la B. H. Warmington, *Nero*, *op. cit.*, cap. 7, *The Imperial Finances*, p. 63 și urm. Cf. E. Cizek, *op. cit.*, p. 105 și urm. Din păcate, în capitolele referitoare la primii ani ai domniei lui Nero, așa numitul *quinquennium* de către Aurelius Victor, *De Caes.* V, epitomatorul nu menționează nimic despre reformele propuse și realizate de Nero, mai corect spus, de consilierii lui, nici despre mișcarea ideologică susținută de împărat. J. A. Crook, *Consilium principis*, ed. cit., p. 120.
- ²⁰ Acest capitol, care enunță intenția autorului de a schița un portret moral al lui Nero, se rezumă la descrierea pasiunii tinărului împărat pentru cursele de care. Este posibil ca partea finală să fi fost lăsată la o parte în rezumatul lui Xiphilinus. În orice caz, remarcă M. A. Levi, *loc. cit.*, la nota 18, cap. 6 din această carte reprezintă una din diferențele sensibile față de celelalte izvoare. Cf. însă Tacitus, *Ann.* XIV, 14 și, mai departe LXII, 15 și LXIII, 1.
- ²¹ Echipele vizitiilor profesioniști, rivale între ele, se distingueau după culoarea veșmintelor purtate la curse: verde, roșcat, albastru, alb etc. L. Friedländer, *Sittengeschichte Roms*, ed. 10, vol. II, p. 28.

- ²² Caelius Pollio, Cf. Tacitus, *Ann.* XII, 49 și XIII, 6. Armenia, supusă atacurilor repetate ale părților, era guvernată pe acea vreme de Radamistus, mereu alungat de parti și repus în drepturi de romani. La Roma, notează Tacitus (XIII, 6) lumea era curioasă să vadă cum va rezolva tînărul împărat dificila situație creată în Armenia.
- ²³ Acte era o tînără greacă, adoptată în familia Attalizilor, eliberată din sclavie pe vremea lui Claudius sau la începutul domniei lui Nero. Era prima mare iubire a lui Nero care nu pretinsese niciodată că resimte o deosebită afecțiune față de Octavia, fiica lui Claudius și a Messalinei, cu care fusese căsătorit pe vremea cînd Agrippina își folosea influența asupra lui Claudius pentru a-i deschide fiului ei drumul spre tron. Despre intențiile lui Nero de a o lua în căsătorie pe Acte și despre reacția Agrippinei, Arthur Weigall, *Nero, Emperor of Rome*, ed. a 2-a, Londra, 1934, p. 120 și urm. Cf. Tacitus, *Ann.* XIII, 12—13, care menționează cu totul alte mijloace folosite de Agrippina pentru a-l recîștiga pe Nero de partea ei. Versiunea din Dio Cassius este însă mai plauzibilă.
- ²⁴ Tacitus, *Ann.* XIII, 14, face o apropiere directă între conflictul izbucnit din pricina lui Acte și moartea lui Britannicus, care tocmai împlinise paisprezece ani. Agrippina, în furia-i nestăvilită împotriva fiului ei, îl amenințase că ea, fiica lui Germanicus, are încă destulă putere să-l înlocuiască cu Britannicus. După versiunea adoptată de Tacitus *loc. cit.*, cap. 15, Nero, cu ajutorul lui Iulius Pollio, tribun al cohortelor pretoriene, cu asentimentul lui Seneca și al lui Burrus, a procurat otravă de la Locusta, pe care i-a administrat-o lui Britannicus în timpul unei mese la care asistau atît Agrippina cît și Octavia (cap. 16). Tradiția, scrie Tacitus (*plerique scriptores tradunt*) este de acord că Nero pusese de mult la cale pieirea tuturor membrilor familiei Claudia (cap. 17) adică a fiicelor (Antonia și Octavia) și a fiului lui Claudius. Incidentul cu acoperirea cadavrului lui Britannicus cu ipsos nu este menționat la Tacitus, nici la Suetonius, *Nero XXXIII*. Relativ la uciderea Octaviei și a Antoniei, surorile lui Britannicus, *ibidem*, XXXV.
- ²⁵ Cf. Tacitus, *Ann.* XIV, 40—41.
- ²⁶ Cf. Tacitus, *Ann.* XIII, 25, o relatare aproape identică cu cea din acest capitol. Versiune asemănătoare și la Suetonius. *Nero*, XXVI. Oficial, Nero era străin de orice amestec în moartea lui Britannicus. Seneca, în *De Clementia*, publicată în 56 (Weigall, *op. cit.*, p. 131; Cizek, *op. cit.*, p. 96 și urm.), schițînd figura monarhului ideal, printre alte sfaturi și precepte, consideră că minciuna și disimularea sînt în totală opoziție cu prestigiul de care se bucură un asemenea monarh. Cf. P. Grimal, *Sénèque ou la conscience de l'Empire*, ed. cit., p. 122 și urm.

- ²⁷ Înrautățirea relațiilor dintre Nero și Agrippina a avut ca efect apropierea Agrippinei de Octavia, sora aceluia pe care Agrippina era convinsă că-l ucisese Nero. Lucrurile au mers pînă acolo încît Nero a obligat-o pe Agrippina să se mute în casa bunicii ei, Antonia, și, luindu-i garda personală, alcătuită din prețorienii, a împiedicat-o astfel să mai vină în contact cu pretorienii, comandați de Burrus, pe care ea dorea să-i atragă de partea ei. Cf. Tacitus, *Ann.* XIII, 20—21; 24. Aceste evenimente se petreceau la sfîrșitul anului 55.
- ²⁸ Ecou al textului aristotelician despre tragedie: „din cele spuse pînă aici reiese lămurit că datoria poetului nu e să povestească lucruri întîmplate cu adevărat, ci lucruri putînd să se întîmple în marginile verosimilului și ale necesarului”, *Poetica*, IX, 1451 b (trad. D. M. Pippidi).
- ²⁹ Este vorba despre dispute retorice cu caracter judiciar. Deoarece „acuzarea” și „apărarea” vizau persoane reale, lucrurile puteau lua o întorsătură tragică.
- ³⁰ Seneca era căsătorit cu Pompeia Paulina, fiica unui consul suffectus, comandant militar al armatei din zona Rinului Inferior, în Germania, Tacitus, *Ann.* XIII, 53. Cînd Seneca a fost silit să se sinucidă, ea și-a deschis la rîndul ei vinele, dar Nero a dat ordin ca ea să fie salvată, Tacitus, *Ann.* XV, 64.
- ³¹ Capitolul 10 reflectă o neîmpăcată ură față de Seneca, în sarcina căruia sînt puse cele mai abjecte vicii și intenții. Este incontestabil că a fost scris în spiritul dușmăniei arătate familiei Annaea de către Plinius cel Bătrîn și Cluvius Rufus. E. Cizek, *op. cit.*, p. 12 și p. 26. Această dușmănie nu se limita la o antipatie personală, ci la o luptă pe diferite planuri între partide adverse din corpul Senatului, care va răbufni din cînd în cînd fie sub formă de conspirație, ca aceea a lui Thrasea, fie sub formă ideologică, pamflete, interpelări, tratate cu caracter politic și etic etc. Tacitus, *Ann.* XIII, 42, 49. Vezi de asemenea G. B. Townend, *art. citat*, p. 232.
- ³² Alături de Otho, viitorul împărat, printre prietenii intimi ai împăratului se numărau Claudius Senecio, bărbat de o frumusețe deosebită, precum și Petronius, supranumit Arbiter, căci trecea drept un *arbiter elegantiarum*, autorul unor scrieri satirice de merit deosebit. În persoana lui Petronius a fost identificat autorul binecunoscutului roman *Satyricon*. Vezi Tacitus, *Ann.* XIII, 12.
- ³³ Biografia Sabinei Poppaea, viitoarea soție a lui Nero, se găsește la Tacitus, *Ann.* XIII, 45. Numele ei provenea de la bunicul din partea mamei, Poppaeus Sabinus, fost consul, onorat cu prestigiul unui triumf (*Ann.* IV, 46 și urm.). Mama ei, căsătorită cu Titus Ollius, fusese silită de Messalina să se sinucidă în anul 47. Poppaea, pe care Tacitus o caracterizează astfel: „o femeie hărăzită cu toate daru-

rile afară de un suflet cinstit“ se căsătorise cu Rufus(?) Crispinus, (PIR² III, p. 141, nr. 121) de la care avea un fiu, pe Rufinus* Crispinus. Portretul pe care i-l face Tacitus, în epoca care precedese căsătoria ei cu Otho, este însă măgulitor, ceea ce coincide cu părerea lui Flavius Iosephus, care a cunoscut-o personal înainte de a deveni împărăteasă, *Ant. Iud.* XX, 8, 11. Cf. Suetonius, *Nero* XXXV.

- ³⁴ Tradiția despre încercările incestuoase ale Agrippinei de a-și atrage fiul de partea ei se află și la Tacitus, *Ann.* XIII, 13 (vezi mai sus nota 23), puse însă în legătură cu aventura lui Nero cu Acte. În mod judicios, Cassius Dio pune la îndoială această oribilă învinuire, provenită din cercurile ostile Agrippinei, care și-a găsit expresia în opera lui Cluvius Rufus, citat de Tacitus în *Ann.* XIV, 2; Tacitus încearcă să găsească o explicație pentru apariția unor astfel de zvonuri, amintind de legăturile anterioare ale Agrippinei, determinate numai de setea ei de a pune mâna pe putere și de a governa. De comun acord cu îndoielile lui Cassius, Raoul Verdière, *A verser au dossier sexuel de Néron*, în *La parole del Passato*, CLX, Neroniana 74, Napoli, p. 12—14, studiu în care se încearcă o disculpăre totală a împăratului.
- ³⁵ La Tacitus, *Ann.* XIV, 1. Seneca nu este amintit alături de Sabina Poppaea ca instigator la matricid. Cf. E. Hohl, *RE*, *op. cit.*, col. 368. În analiza pe care o face momentului care precede matricidul, adică anul 57—58, M. A. Levi, *op. cit.*, p. 150 și urm. arată că eliminarea Agrippinei, fosta soție a lui Claudius, avea în primul rând un substrat politic. După patru ani de guvernare, timp în care Nero încercase să introducă anumite reforme care contraveneau intereselor aristocrației senatoriale și în care nu izbutise să cîștige aderența maselor populare, Principatul trecea printr-o criză din cele mai serioase, financiară în primul rând. Prestigiul personal al lui Nero trebuia salvat și această operație era, principial, pusă în relație cu eliminarea tuturor membrilor familiei Iulia-Claudia, considerați vinovați de situația creată, pentru a îndepărta astfel orice pericol de complot. Dintre acești membri Agrippina era cel mai activ și mai periculos (vezi Tacitus, *Ann.* XIII, 5 și 13; 20—21 și 24), mai ales că era suspectată de a-și fi atras partizani din rândurile Senatului, fideli familiei Iulia. Hotărîrea lui Nero (la finele anului 55) de a înălța o statuie în cinstea părintelui său, Domitius Ahenobarbus, suna ca un avertisment (Tacitus, *Ann.* XIII, 19). Tentativa lui Levi (*op. cit.*, p. 153) de a judeca matricidul săvîrșit de Nero drept o crimă asemănătoare aceloră din regatele elenistice, unde intrigile familiale duceau la îndepărtarea suveranului, nu ni se pare concludentă. „Matricidul — scrie Warmington, *op. cit.*, p. 47 — rămîne inexplicabil, afară dacă nu este considerat ca

* Numele variază. Și la Suetonius, Rufinus.

un act de desperare din partea lui Nero, de a se elibera de dominația psihologică a mamei sale“. În analiza pe care o face celor cinci verșuni despre motivele crimei (dintre care două sînt la Tacitus) Warmington arată că nici una din ele nu stă în picioare. Cf. și E. Cizek, *op. cit.*, p. 117—118. Complicitatea lui Otho (vezi nota 32) la matricid nu este amintită decît de Suetonius, *Otho*, III, 1, știre preluată probabil, din Cluvius Rufus, G. B. Townend, *The Sources of the Greek in Suetonius*, Hermes, 82, 1960, p. 100.

- ³⁰ În primăvara anului 59, la Baiae, localitate balneară faimoasă pentru apele sale curative. Agrippina, care locuia acum la Antium, în casa Ahenobarbilor, a fost invitată să vină și ea la Baiae. Cf. Tacitus, *Ann.* XIV, 3 și 4.
- ³⁷ Bauli se găsea de cealaltă parte a golfului de la Napoli. Seneca și Burrus erau și ei de față. Începînd de la 19 martie urma să se țină sărbătoarea Minervei (*quinquatria*, cinci zile), Ovidius, *Fasti* III, 810.
- ⁵⁵ În semn de împăcare, de armonie.
- ³⁹ Anicetus, un libert al regelui Polemon din Pont, se numărase odinioară printre cei care se ocupau de educația lui Nero. Acum era comandantul flotei de la Misenum. Nu se știe exact de ce o detesta pe Agrippina; se pare că el a fost acela care a dat ideea ca Agrippina să fie înecat în urma unui „regretabil accident“.
- ⁴⁰ Însoțitoarea oficială a împărătesei. Tacitus, *Ann.* XIV, 5, dimpotrivă, menționează că Agrippina, care a înțeles imediat despre ce este vorba, a înotat în tăcere și n-a fost lovită.
- ⁴¹ Numele acestui sol, căzut victimă, era Agerinus.
- ⁴² Aceste cuvinte reproduc versul 368 din tragedia *Octavia*; Tacitus, *Ann.* XIV, 8, dimpotrivă, susține că Agrippina pînă în ultimul moment n-a putut crede că Nero a fost cel care a ordonat execuția. La Tacitus, episoadele tragice din cap. 13 ale acestei cărți sînt redată pe larg, într-o măestrită narațiune, în cartea XIV, cap. 5—8, plină de dramatism și patos.
- ⁴³ Tacitus, *Ann.* XIV, 9, notează că „unii autori“ neagă acest ultim sacrilegiu al lui Nero față de mama sa.
- ⁴⁴ Ca și odinioară, cînd fusese proclamat împărat, pretorienii erau și acum prelucați în favoarea lui Nero tot de către Burrus. Tacitus, *Ann.* XIV, 10.
- ⁴⁵ După cîte se spunea, autorul scrisorii de încriminare a Agrippinei era Seneca, *ibidem*, 11. Scrisoarea se sfîrșea prin următoarele cuvinte: „Sînt în viață; nu pot încă nici s-o cred, nici să mă bucur“ (trad. Maria Hetco), reproduse de Quintilian, *Arta oratorică* VIII, 5, 15—21. Ura Senatului față de soția lui Claudius era atît de mare, încît cu excepția ace-

lora puțini pe care ca îi câștigase de partea ei, senatorii și-au manifestat fâțiș bucuria față de dispariția împărăteșei, prin măsuri excepționale. Singur Thrasea Pactus a părâșit dezgustat Curia, fără să scoată un cuvânt. Burrus și Seneca, chiar dacă nu fuseseră de la început părtași la complot (Tacitus, *Ann.* XIV, 7), ieșeau întăriți din cumplita încercare. Intocmai ca într-o tragedie antică, Nero, urmărit de Erinile răzbunătoare, rătăcea acum din loc în loc, negăsindu-și liniștea (*Ann.* XIV, 12—13). Abia târziu s-a întors la Roma unde a fost primit cu un entuziasm de nedescris și condus de mulțimea în delir la Capitoliu, unde era așteptat de Senat. Crima săvârșită își avea efectul dorit.

- ⁴⁶ Publius Clodius Paetus Thrasea(s) era mai mult decât un opozant al regimului imperial, al domniei lui Nero. Ca și Seneca, șef al unei grupări de intelectuali tributari filosofiei stoice, Thrasea se distingea printr-un remarcabil rigorism moral, marcat de vederi tradiționaliste. În consecință, el și cei din grupul său condamnau tendințele orientalizante și elenizante sprijinite de Annaci și îndrăgite de Nero. Persius, care făcea parte din cercul lui Thrasea, a exprimat adesea în *Satirele* sale aceste puncte de vedere. Suetonius, *Nero XXXVII* menționează ca distinctivă înclinația spre didacticism a lui Paetus Thrasea.
- ⁴⁷ Domitia Lepida, sora tatălui său și mama Messalinei. După moartea lui Domitius Ahenobarbus și exilul Agrippinei, pe vremea domniei lui Caius, tinărul Lucius (viitorul Nero), rămas fără sprijinul matern și lipsit de averea părintească pe care pusese mina împăratul, în calitate de comostenitor (Suetonius, *Nero VI*), a fost crescut de Domitia. Cf. Suetonius, *Nero XXXIV*, felul cum a murit Domitia. Nu este cîtuși de puțin sigur că a fost asasinată.
- ⁴⁸ Aceste jocuri nu sînt menționate decât de sursa lui Cassius. Este posibil ca în Suetonius, *Nero XI*, manifestările în memoria Agrippinei să fi fost menționate, dar la modul general. Bradley, *op. cit.*, p. 83—84 le identifică cu acelea pe care Suetonius le numește „jocurile pentru veșnicia imperiului și pe care (Nero) voia să le numească jocuri maxime; rolurile erau executate în cea mai mare parte de persoane din amîndouă ordinele și de ambele sexe” (trad. David Popescu). În acest fel, interpretează Bradley pasajul; aceste jocuri nu comemorau de fapt pe Agrippina, în semn de remușcare pentru crima comisă, ci erau o manifestare anti-Agrippina.
- ⁴⁹ Cf. Tacitus, *Ann.* XIV, 14. Asemenea spectacole, cu un caracter privat, aveau loc într-o grădină splendidă, care aparținuse Domitiei, unde era amenajat un lac; parcul se afla dincolo de Tibru (între colina Vaticanului și Ianiculum) și era suficient de mare ca aici să se construiască un amfiteatru și să se ridice pavilioane. Deocamdată, actori și spectatori nu erau decât membri ai aristocrației care aderau la

programul cultural al împăratului, dispuși să promoveze înnoiri radicale în viața publică, în sensul trasat odinioară de Caius, după modele elenistice. Vezi B. H. Warmington, *Nero*, *op. cit.*, cap. 9, *Nero, the Philhellene Emperor*, p. 114 și nota 56 la cartea LIX.

- ⁵⁰ Distribuțiile de bani și obiecte nu erau o noutate. Vezi Suetonius, *Augustus* XLI și *Caligula* XVIII și comentariul lui Z. Yavetz, *Plebs and Princeps*, Oxford, 1969, p. 103 și urm.
- ⁵¹ Cf. Tacitus, *Ann.* XIV, 15. Este vorba despre o sărbătoare și jocuri instituite de Nero cu prilejul împlinirii vârstei de 22 de ani (15 dec. 59), când împăratul s-a ras pentru prima oară. Un bust înfățișându-l pe împărat cu o barbă scurtă și ondulantă (Muzeul Torlonia, Roma) ne dă o idee de cum arăta Nero în 59. Reprodus de Weigall, *op. cit.*, p. 171. Suetonius, *Nero* XII menționează primul ras al împăratului cu prilejul unor jocuri gimnice din Cîmpul lui Marte, cu un an mai devreme (data, Suetonius o stabilește în legătură cu moartea Domitiei, cap. XXXIV). Împăratul, cu acest prilej, a invitat în mod insistent să participe la performanțe artistice pe toți membrii aristocrației romane, fără deosebire de sex și vîrstă. Invitația avea caracterul unui ordin. În cuprinsul acestui capitol, scris cu umor, se reflectă ceva din ironia amară a cercurilor ostile politicii culturale a lui Nero, sprijinită totuși de cercurile nonconformiste, care aveau cu entuziasm la liberalizarea manifestărilor publice. De notat că Nero a încurajat și o latură didactico-educativă în legătură cu aceste activități, la care ținea atît de mult. M. A. Levi, *op. cit.*, p. 161 și urm.; E. Cizek, *op. cit.*, 122 și urm.; foarte bună caracterizarea făcută de Warmington, *loc. cit.*, p. 115.
- ⁵² Fratele lui Seneca. Vezi mai sus nota 172 la cartea LX.
- ⁵³ Ca atare, în limba greacă. Nero rostește formula obișnuită prin care un cîntăreț sau un actor profesionist atrăgea atenția publicului și îi cerea bunăvoința.
- ⁵⁴ După Quintilian, XI, 3, 17—24 era o adevărată artă să știi să-ți modulezi vocea în registre cît mai plăcute auzului. Relativ la Nero, în calitate de interpret, H. Bardou, *op. cit.*, p. 190 și urm.
- ⁵⁵ Acest corp de elită, *Augustani* sau *Augustiani*, care nu trebuie confundat cu *amici principis*, a fost comparat cu „prieteni” (*hetairoi*) regilor din regatele helenistice. Comparația nu este valabilă, deoarece intențiile lui Nero erau fundamentale altele. Adunînd într-un singur corp unitar 5 000 de tineri, atît de la Roma cît și din provincii, supunîndu-i unei discipline quasi-militare, în genul educației de tip grec de la Sparta și Atena, Nero urmărea în chip evident atingerea idealului estetic de la marile concursuri panhelenice, *kalokagathia*. Acest lucru reiese și din grija ce-o arăta în-

fățișării fizice și vestimentației acestor tineri. Tacitus, *Ann.* XIV, 15; Suetonius, *Nero* XX. Interesant de notat că cei numiți să conducă grupurile de *Augustiani*, primeau salariu. Se înțelege de la sine că întreg grupul era destinat să slujească propagandei în favoarea încercărilor lui Nero de a modifica unele structuri învechite, încercări despre care rezumatul lui Xiphilinus nu pomenește nimic — precum și ambiției de a produce o adevărată revoluție culturală și ideologică. Conflictul cu membrii conservatori și riguroși ai Senatului se contura deci din ce în ce mai mult. E. Cizek, *op. cit.*, p. 123—124, în acord cu A. Momigliano, *CAH, op. cit.*, p. 717, consideră crearea acestui corp drept un pas spre elenizarea imperiului.

⁵⁶ Vezi Suetonius, *Augustus* XLIII.

⁵⁷ Xiphilinus se referă la manifestările organizate în anul 59.

⁵⁸ Jocurile Neroniene (*Neronia*), în concepția împăratului trebuiau să fie un echivalent al marilor jocuri panhelenice de la Olympia și Delfi, *ad morem Graeci certaminis*, Tacitus, *Ann.* XIV, 20. Tacitus, *loc. cit.*, precizează că aceste jocuri constituiau „o noutate”, ca de altfel și „toate celelalte”. În *Ann.* XVI, 4 sînt denumite *lustrale certamen*. Jocurile aveau trei secțiuni: 1. atletism; 2. curse de care; 3. muzică și poezie. De mare interes sînt considerațiile lui Tacitus, unele cu caracter istoric, relativ la opoziția ramurii conservatoare din Senat față de asemenea manifestări, considerate nocive pentru spiritul de disciplină și moralitatea publică. Nu se știe exact în ce lună a anului 60 s-a ținut prima ediție a Jocurilor Neroniene. Cf. Plinius cel Bătrîn, *NH* XXXV, 168 și Plinius cel Tânăr, *Epistole* IV, 22. Plutarh, *Quaest. Rom.* 30, relevă la rîndul lui opoziția și indignarea unor cercuri conservatoare de la Roma față de libertățile, indecente uneori, pe care și le luau participanții la concursuri. Generalități la B. H. Warmington, *Nero, op. cit.*, p. 115 și la Bradley, *op. cit.*, p. 88—89. Rup-tura cu tradiția era de astă dată oficializată. A doua ediție a jocurilor s-a ținut la 19 aprilie 65, după conspirația lui Piso. Tacitus, *loc. cit.*; de astă dată Nero lua personal parte la competiție.

⁵⁹ Bradley, *op. cit.*, p. 138 precizează: „concurserile care se țineau în Grecia”. Este posibil, în parte, ca acesta să fi fost unul din motivele care l-au determinat pe Nero să meargă în Grecia, alături de alte motive politice. R. Syme, *Tacitus*, Oxford, 1958, p. 247 comentează împrejurările în care Nero, după relatarea lui Tacitus, a decis să întreprindă lunga sa călătorie în Grecia (cf. Suetonius, *Nero* XXII), relevînd substratul serios al acestei deplasări în Est, cu numeroase implicații de lucru.

CARTEA LXII

- ¹ Rezumatul lui Xiphilinus omite mențiunea participării lui Nero la manifestările artistice pe care acesta le organiza și le încuraja. Tacitus, *Ann.* XIV, 16 înșiră câteva din preocupările împăratului. În cuprinsul acestei cărți, va veni însă rîndul enumerării citorva din ele. Vezi îndeosebi cap. 29.
- ² Aceasta este grafia ms. grec. Despre grafia Britannia (în loc de Britannia), Hübner, art. *Britannia*, RE III 861. Este o grafie tîrzie, dar pe monede apare de pe vremea lui Hadrian. Cohen, *Monn. de l'Empire*. II² p. 121, nr. 198—199.
- ³ Camulodunum (sau Camalodunum, identificat cu Colchester sau cu Maldon, la sud de Colchester) și Verula. Vezi notele 103, 106, 115 și 124 la cartea LX, care cuprinde narațiunea despre campania lui Claudius în Britannia și instituirea, în insulă, a unei provincii romane. În *Ann.* XIV, 31 Tacitus descrie pe larg nemulțumirile localnicilor, icenii și trinobanții față de stăpînirea romană. Camulodunum, ale cărui ruine au format obiectul unor cercetări intense în anii 1970, avea statutul unei *colonia*. În oraș se afla o *Curia* și un templu în cinstea divinității tutelare a lui Claudius (*numen*). La acest cult imperial în provincia nou creată fuseseră atașate și persoane din aristocrația locală, care dispuneau de fonduri bănești. Orașul nu poseda întărituri.
- ⁴ *Ullulatus*, în textul lui Tacitus, *Ann.* XIV, 32, care este aproape identic cu cel din Cassius.
- ⁵ Cf. Suetonius, *Nero* XVIII. Bradley, *op. cit.*, p. 113 observă că atît Claudius cît și Nero au urmat linia trasată de Tiberius, și anume îngrădirea cuceririlor și consolidarea relațiilor dintre Roma și provinciile marginale ale Imperiului.
- ⁶ Grafia numelui apare diferit: În CIL VIII, 2877 Bodicca; la Tacitus, *Ann.* XIV, 30 și urm. Boudicca; ms. VC are Boudouica; ms. C. Bouduica, grafie adoptată de editor. După mărturia lui Tacitus, *loc. cit.*, 31 după moartea soțului ei, Prasutagas, rege al icenilor (Norfolk), care ceruse protecția directă a Romei (vezi nota 125 la cartea LX), ea fusese bătută cu vergile și fiicele ei violate. La răscoală au fost îndemnați să se ridice și trinobanții. Cf. Tacitus, *Agricola* XI—XVI.
- ⁷ Acest portret plin de pitoresc și culoare se găsește numai la Cassius Dio — Vezi Hübner, articolul *Britannia* din RE III 876 relativ la obiceiurile și modul de viață al britanilor.
- ⁸ Cartea XXXIX, 50—51.
- ⁹ Cartea LIII, 22 și urm.; LV, 23.
- ¹⁰ Cartea LIX, 21 și urm.; LX, 19 și urm. 30 și urm.
- ¹¹ Castre întărite.

- ¹² Traducere liberă; în grecește: „noroc bun” (ἀγαθὴ τύχη)
- ¹³ Acest discurs, compus de Cassius Dio după regulile artei retorice a contrastelor, este unul dintre cele mai frumoase din *Istoria Romană*; vezi F. Millar, *Some Speeches in Cassius Dio*, articol citat la nota 44 de la cartea XXXVIII. Este un discurs de încurajare la luptă împotriva asupritorului străin, mult mai impresionant decît relatarea făcută de Tacitus, în vorbire indirectă, a cuvintelor adresate de regină poporului ei, *Ann.* XIV, 35. În schimb, se poate compara, pentru stabilirea multor puncte comune cu discursul unui britton, din *Agricola* XV și cu discursul atribuit lui Calgacus (pe vremea lui *Agricola*), *Agricola* XXX—XXXII.
- ¹⁴ Adraste este divinitatea fecundității, dar și a răzbunării, asimilată cu Nemesis; aici, probabil, Cassius o asemuiește cu divinitatea feniciană Astarte care avea aceleași atribute. Bénabou, *op. cit.*, p. 353; despre răspîndirea acestei divinități, p. 365.
- ¹⁵ Regină a Babilonului căreia i se atribuie lucrări grandioase de înfrumusețare și apărare a orașului, Herodot I, 188. Cassius greșește cînd o consideră regină a Egiptului. Un dispreț asemănător pentru egipteni este exprimat și de Augustus, cartea L, 25.
- ¹⁶ Cf. Tacitus, sfîrșitul cap. 35 din *Ann.* XIV.
- ¹⁷ Caius Paulinus Suetonius era guvernatorul Insulei (*Legatus Augusti*) și comandantul legiunilor care se aflau în Britania. Om de mare merit, cultivat, este numit de Tacitus *concertator Corbulonis* (vezi mai departe nota 39). Cînd a izbucnit revolta populațiilor conduse de Bouduica, el se afla în Anglesey (Mona), o mică insulă între Anglia și Irlanda (Tacitus, *Ann.* XIV, 29—30) unde izbucniseră tulburări. Cf. *Agricola* XIV și XVI.
- ¹⁸ Londinium (Londra) și Verulamium (St. Albans, în Hertford). Aceste așezări înfloritoare erau pline de negustori și meseriași, unii stabili, alții în trecere, Tacitus, *Ann.* XIV, 33.
- ¹⁹ În gr. *Nike*.
- ²⁰ Aceste trei scurte cuvîntări de îmbărbătare răspund, punct cu punct, la tezele dezvoltate de regină, după sistemul poziției retorice preferată de Cassius Dio: teze și antiteze. Vezi, de pildă, discursurile atribuite lui Octavianus și Antonius din cartea L.
- ²¹ Cf. descrierea bătăliei, în viziunea lui Cassius Dio, cu cea făcută de Tacitus, *Ann.* XIV, 37. În versiunea lui Tacitus, Bouduica s-a otrăvit, cînd a văzut înfrîngerea.
- ²² Anul 62 marchează accentuarea tensiunii dintre Senat și Nero, înmulțirea proceselor de încălcare a maiestății imperiale (*laesa-maiestate*) menționate de Tacitus în cartea XIV a *Ann.* În frînturile rămase din *Epitomele* privitoare la

anii 62 și 63 nu s-a păstrat nimic din consemnările lui Cassius privitoare la relația Senat-Împărat. În această privință vezi B. H. Warmington, *Nero, op. cit.*, p. 42. Moartea Octaviei a fost precedată de repudierea (în primăvara anului 62) și de înlăturarea ei de la Roma (a fost trimisă în Campania, pentru a se evita manifestațiile de simpatie), apoi de readucerea ei la Roma (tot în urma acestor manifestații). Între timp, Nero se căsătorise cu Sabina Poppaea, iar Tacitus, într-un capitol plin de dramatism, *Ann.* XIV, 61 povestește cum Poppaea, îngrozită de ostilitatea ce i-o arăta mulțimea, l-a convins pe Nero că dispariția Octaviei devenise o necesitate. Exilată la Pandetaria, unde fuseseră odinioară exilate Iulia, fiica lui Augustus, și Agrippina, bunica lui Nero, predată în grija lui Anicetus, asasinul Agripinei, mama lui Nero, nu după mult timp, la 9 iunie 62, Octavia primește ordinul să se sinucidă. Învinuirea, după un denunț al lui Anicetus, pretexta intenția Octaviei de a ridica flota de la Misenum împotriva lui Nero. Refuzînd să se sinucidă, a fost asasinată și capul ei adus la Roma. Tacitus, *Ann.* XIV, 64. Tragedia *Octavia*, scrisă după moartea lui Nero în stilul tragediilor senecane, de un simpatizant al Annaeiilor, conține multe ecouri demne de crezare ale evenimentelor care au dus la moartea nefericitei fiice a Messalinei. Despre reacția lui Seneca față de acest asasinat, P. Grimal, *Sénèque ou la conscience de l'Empire*, ed. cit., p. 229 și urm. Vezi mai sus nota 35 la cartea LXI.

- ²³ Aceste cuvinte sînt interpretate de A. Weigall, *Nero*, ed. cit., p. 178 drept o recunoaștere formală a dreptului la succesiune la tron a femeilor, întocmai ca într-un stat elenistic, de tipul Egiptului, unde domnise Cleopatra, urmașă a Ptolemeilor. Interpretarea nu ni se pare valabilă. Aluzia vizează, mai degrabă, după părerea noastră, înrudirea casei Iulia cu cea a Domitiilor, cu alte cuvinte recunoașterea dreptului la succesiune a Iuliilor, nu a Octaviei, în calitatea ei de fiică a defunctului împărat.
- ²⁴ Vezi LIX, 23 și nota 114. Numele corect este Ofonius. Portretul acestui om josnic și fără scrupule, la Tacitus, *Hist.* I, 72. A devenit genul rău al lui Nero. Exilat sub Caligula, a revenit în Italia în timpul domniei lui Claudius. Avea renumite grajduri în Apulia și în Calabria, unde creștea cai de curse.
- ²⁵ Faenius Rufus, fost *praefectus annonae*, Tacitus, *Ann.* XIII, 22. Rufus, spre deosebirea de Tigellinus, era un om integru, care se bucura de multă popularitate. S-a desolidarizat de Tigellinus și, ulterior, a participat la conjurația lui Piso.
- ^{25bis} Rubellius Plautus, fiul Iuliei, nepoata lui Tiberius, și al lui Rubellius Blandus. Vezi nota 41 la cartea LVIII. Prin adopțiune, intrase în familia Iulia, trecînd printre descendenții lui Augustus, de vreme ce Tiberius fusese adoptat de Augustus. Tacitus, *Ann.* XIV, 22. Cunoscind senti-

mentele împăratului față de Iulii, după moartea Agrippinei, trăia cât se poate de retras, ba chiar plecase într-un exil voluntar în Asia. Cu câțiva ani mai înainte fusese acuzat că a participat alături de Iunia Silana la un complot (*Ann.* XIII, 19), dar scăpase cu bine. Acum însă, prin uelțiile lui Tigellinus, a fost învinuit că pune la cale mișcări împotriva lui Nero în Asia (*Ann.* XIV, 57). A primit ordin să se sinucidă, dar a fost asasinat și, după obicei, capul i-a fost adus la Roma, *ibidem*, 59.

- ²⁶ Vezi mai sus nota 74 de la cartea LVII. Cf. Suetonius, *Tiberius* XXXIV și *Claudius* XXXVIII; Bradley, *op. cit.*, p. 102.
- ²⁷ Libertul lui Claudius și fostul secretar al departamentului de finanțe (*a rationibus*). Vezi mai sus LX, 30, 3—4; LXI, 3, 2; 10, 6; despre imensa avere a libertului, devenit prietenul oficial al Agrippinei, Tacitus, *Ann.* XII, 53: trei sute de milioane de sestertii. De regulă, dacă averea unui libert depășea 100 000 de sestertii, o parte din moștenirea sa revenea împăratului, în cazul când nu erau mai mult de doi moștenitori. Despre uciderea lui Pallas, *Ann.* XIV, 65; despre ceea ce Nero a hotărât să ia din moștenirea libertilor (și anume cinci șesimi), Suetonius, *Nero* XXXII. Fergus Millar, *The Emperor...* ed. cit., p. 69, cap. *Imperial Freedman*.
- ²⁸ Mult mai pe larg, aceste preocupări ale lui Nero de la începutul anului 64 sînt comentate de Tacitus, *Ann.* XVI, 37. Organizatorul concursurilor, al competițiilor atletice și al banchetelor era Tigellinus, devenit unul din cei mai apropiați *amici* ai împăratului. Lupta navală, o reprezentație îndrăgită de public (vezi mai sus LX, 33) s-a desfășurat de astă dată în așa-numitul „bazin al lui Agrippa” (Tacitus, *loc. cit.*) care era în legătură cu Termele lui Agrippa, în perimetrul lucrărilor de asanare și înfrumusețare a Cîmpului lui Marte. Pierre Grimal, *Les Jardins Romains*, ed. II-a, Paris, 1969, p. 116 remarcă însă că această manifestare copia, de fapt, serbări similare în onoarea lui Sarapis, organizate pe unul din brațele Nilului, în apropiere de Canopis.
- ²⁹ După părerea lui Bradley, *op. cit.*, p. 159, Nero sărbătorea Floraliile, care se țineau de obicei între 25 aprilie și 3 mai.
- ³⁰ Tigellinus era deci un *hestiator*, „gazda” care oferă banchetul.
- ³¹ Tacitus, *loc. cit.* adaugă și alte amănunte indecente: „căsătoria” lui Nero cu Pythagoras, un libert deghizat în „mirasă”; ritualul „căsătoriei se desfășura sub ochii invitaților”. Cf. Suetonius, *Nero* XXVIII.
- ³² Această învinuire adusă lui Nero, în legătură cu marele incendiu care în 64 a mistuit trei sferturi din Roma este nefundată. Suetonius, *Nero* XXXVIII și mai tîrziu Cassius Dio urmează îndeaproape versiunea lui Plinius, *NH* XVII,

1, 5; mai circumspect, Tacitus, *Ann.* XV, 38 mărturisește că „alți istorici“ contemporani nu sînt de acord cu această tradiție. Cînd a izbucnit catastrofa, alimentată de un vînt puternic, Nero se afla în vila sa de la Antium. Focul a izbucnit în noaptea de 19 iulie și Nero a fost acuzat că a poruncit incendierea orașului fie pentru a-l reconstrui după un plan mai regulat (în genul orașelor elenistice) — acuzație formulată de sursa lui Suetonius — fie pentru a trăi emoțiile resimțite de Priam — în noaptea cînd a ars Troia (Nero era autorul unui mare poem epic, *Troica*). Această din urmă acuzație era pusă în legătură cu faptul că, reîntors grabnic de la Antium, cînd flăcările au amenințat clădirile în care locuia, de pe Palatin (*Palatium*), precum și grădinile lui Maecenas, de pe Esquilin, lăsate moștenire de Maecenas lui Augustus, Nero, suindu-se pe așa numitul „turn“ al lui Maecenas, a cîntat îmbrăcat în costum de citared măreția tragică a spectacolului (vezi mai departe cap. 18). Pînă și măsurile luate de împărat pentru ajutarea victimelor sînt răstălmăcite cu rea credință; „ca să nu scape ocazia de a prăda și fura, promise că va ridica gratuit cadavrele și molozul și nu îngădui nimănui să-și ia lucrurile rămase“ (Suetonius, *loc. cit.*, trad. de David Popescu). Nici Suetonius, nici Dio nu pomenesc nimic despre imensele ajutoare în hrană, corturi și haine, de grija pe care Nero a avut-o pentru cazarea provizorie a celor rămași fără adăpost (Tacitus, *Ann.* XV, 39). În schimb, n-au omis să menționeze măsurile financiare luate de împărat pentru a face față situației. Roma a suferit pierderi imense în monumente istorice (majoritatea enumerate de Tacitus, *Ann.* XV, 41), vieți omenești și bunuri materiale. Cu acest prilej jafurile au fost incensurabile. Incendiul, cu unele întreruperi, a bîntuit 6 zile și 6 nopți. Din cele 14 districte ale Romei (*regiones*), doar 4 au scăpat intacte, iar alte 3 cu daune minore. Vezi comentariul lui R. Syme, *Tacitus*, op. cit., p. 533 și urm. Nici un comentator modern, cu excepția vechii lucrări a lui H. Schiller, *Geschichte des römischen Kaiserreiches unter der Regierung des Nero*, Berlin, 1872, p. 1 și urm. și pînă la Warmington, op. cit., p. 124 și urm., nu este de acord cu gravele acuzații aduse lui Nero. Cauzele catastrofei sînt pe larg analizate de Jean Beaujeu, *L'incendie de Rome en 64 et les Chrétiens*, Latomus, 19, 1960, p. 65 și urm. Conform unei informații din Tacitus (*Ann.* XV, 44) comunitățile creștine au fost învinuite de a fi provocat incendiul, acuzație conexasă cu prima mare persecuție a creștinilor. Warmington, *Nero*, op. cit., p. 127 precizează: „creștinii de la Roma“. Cei din provincii nu au avut de suferit. Cf. literatura citată de A. Garzetti: *L'Impero...* p. 624.

³¹ Galii senoni, Tacitus, *Ann.* XV, 41. Coincidența făcea ca Roma să fi căzut pradă atacului lui Brennus, în anul 387 î.e.n. tot în luna iulie.

- ⁸⁴ Teatrul lui Statilius Taurus, care fusese construit pe un fundament de piatră, a ars și el pînă în temelii. Palatium, edificiu în care Nero strînsese comori de artă, a suferit de asemenea în mari pagube. Dintre monumentele Romei republicane au pierit vechiul Templu al Lunii, pe panta nordică a Aventinului, ridicat de Servius Tullius, templul și altarul (*Magna Ara*) închinat lui Hercules de legendarul Evandru, la picioarele Aventinului, templul lui Iupiter Stator, pe Via Sacra, la poalele Palatinului, despre care se spunea că era fundat de Romulus însuși după victoria asupra sabinilor, în sfîrșit, vechiul palat al lui Numa (*Regia*), restaurat de Augustus, precum și vechiul templu al Vestei, menționat de Horațiu (*Ode* I, II 15) și de Ovidius (*Tristia* III, 29). Tacitus, *Ann.* XV, 41. Datorită măsurilor luate de Nero incendiul a fost totuși oprit la poalele Esquilinului, în direcția nord-estului Palatinului.
- ⁸⁵ Dușmanii lui Nero au profitat de situație pentru a da vina pe împărat și pe sprijinatorii acestuia. Spre deosebire de Suetonius și de Tacitus, Cassius Dio nu pomeneste nimic despre comunitățile creștine, considerate pe atunci drept propagatoare de „noi superstiții” și vinovate de incendierea orașului. În schimb, atestă importanța crescîndă acordată de popor și de oficialități „oracolelor”, care, în fapt, nu erau altceva decît versuri din care reieșea opoziția față de regim (*versus populares*); cf. LVII, 18. Bradley, *op. cit.*, p. 104; H. Bardon, *La littérature latine inconnue*, vol. II, 1956, pp. 170—171.
- ⁸⁶ Odată potolit incendiul, Roma a fost reconstruită după planurile a doi arhitecți, consilieri ai lui Nero, Severus și Celer, ale căror nume le cunoaștem datorită lui Tacitus. Proiectul prevedea crearea unor spații largi, asanarea locurilor mlăștinoase, ridicarea unor edificii împodobite cu porticuri, canalizare etc. Așa cum se întîmplă întotdeauna, au fost și din aceia care nu se împăcau cu noile aspecte urbane (*nova urbs*), regretînd aglomerația de case a vechii Rome și străduțele ei impracticabile. Tacitus *Ann.* XV, 42—44. Nero însuși, dornic să apară în ochii mulțimii ca un monarh înconjurat de o strălucire aidoma celei din regatele elenistice ale Orientului și Egiptului, și-a ridicat un palat de un lux orbitor, faimoasa *domus aurea*, înconjurată de un grandios ansamblu architectural în care el, credincios slujitor al artei citharedice, se credea a fi un vrednic reprezentant al apollinismului. B. H. Warmington, *Nero*, *op. cit.*, pp. 128—130. Toate aceste cheltuieli au pus la grea încercare finanțele statului și așa șubrezite de reformele anterioare. E. Cizek, *op. cit.*, p. 191; Luigi Crema, *L'Architettura Romana*, pp. 314—316 în *Enciclopedia Classica*, Secția III, tom XII.
- ⁸⁷ Sistarea distribuțiilor de grîne, în pofida micșorării considerabile a prețurilor (Tacitus, *Ann.* XV, 39) a stîrnit vii nemulțumiri, mai ales că anumite impuneri au crescut brusc,

Yavetz, *op. cit.*, p. 143. Nero a cheltuit sume imense și din averea sa personală pentru a face față situației.

- ³⁸ Vezi LX, 8. Cf. Tacitus, *Ann.* XII, 15—32 și Flavius Iosephus, *Ant. Iud.* XIX, 276 și urm., XX, 104 și urm.
- ³⁹ Cnaeus Domitius Corbulo, fost legat în Germania în anul 47, (vezi LX, 30) era acum legat în Syria. El era fiul lui Domitius Corbulo menționat de Cassius Dio în LIX, 15, pe vremea domniei lui Tiberius și a lui Caius. A fost un celebru comandant de oști și autor de *Memorii (Commentarii)* în care și-a povestit campaniile, în genul lui Caesar. Reprezentant de frunte al aristocrației tradiționaliste, este posibil să fi avut legături cu grupul susținătorilor lui Rubellius Plautus (vezi mai sus nota 25) și a lui Faustus Sulla, Tacitus, *Ann.* XIV, 59. Vezi articolul lui A. Stein din *RE. Suppl.* III, 394—410; Momigliano, *Rendiconti...* ed. cit., p. 307 și urm.; R. Syme, *Tacitus*, ed. cit., p. 297; I.G.C. Anderson în *CAH*, X, pp. 760—780 și 880—884.
- ⁴⁰ Rivalitatea dintre Armenia și Parthia data de pe vremea lui Tiberius, când împăratul susținuse un descendent al lui Phraates, pe Tiridates, devenit regele Parthiei în anul 35 (a fost încoronat la Ctesiphon, LVIII, 26, 2), iar Armenia o încredințase unui dinast iberian, Mithridates, care a izbutit, cu unele întreruperi, să se mențină ca rege timp de 15 ani, până în 51, când a fost asasinat de nepotul său Rhadamistos. Vezi LVIII, 56. Între timp, în Parthia, aveau loc lupte interne pentru putere, al căror istoric se găsește la Tacitus, *Ann.* XI, 8—10 și XII, 10 și urm.; întimplarea a făcut ca după lupte fratricide, în 51 să rămână vacant și tronul Parthiei. Profitând de această criză, în Parthia a fost instalat la putere Vonones al II-lea, regele Atropatenei; murind după câteva luni, Vonones a fost urmat la tron de Vologeses, fiul său și al unei femei de origine greacă. Tacitus, *Ann.* XII, 44 și urm. Odată cu Vologeses părții reiau o politică ofensivă împotriva dinaștilor protejați de Roma, în primul rând împotriva acelor din Armenia. Susținându-l pe Rhadamistos, Vologeses ducea o politică antiromană, dar, cum Rhadamistos după asasinarea lui Mithridates ajunsese la o înțelegere cu romanii staționați în Syria, Vologeses a intrat în Armenia și l-a înlocuit pe Rhadamistos cu propriul său frate, Tiridates. B. H. Warmington, *Nero*, *op. cit.*, p. 90. Încă din primii ani ai domniei sale Nero a inițiat o politică de reinstalare a dominației romane în Orient. M. A. Levi, *op. cit.*, p. 167 și urm. Este sigur că mari interese financiare erau în joc, dar nu-i mai puțin adevărat că noul împărat dorea să păstreze controlul asupra ținuturilor cucerite odinioară de Pompeius. K.-H. Ziegler, *Die Beziehungen zwischen Rom und dem Parterreich*, Wiesbaden, 1964, p. 73 și urm. Nero a numit aici drept comandanți a două corpuri de armată pe Cnaeus Domitius Corbulo, care controla zonele de frontieră din nordul Commagenei, iar lui Ummidius Quadratus, guvernatorul Syriei, i s-a încredințat

zona Eufratului, la Sud de Commagena (Stein, *art. citat* din RE, 397—398). Această diviziune a legiunilor sub două comandamente, este considerată de Levi drept o eroare, *op. cit.*, p. 169. Legătura între cele două armate se făcea imperfect, iar între cei doi comandanți s-au ivit fricțiuni. În perioada anilor 58—63 Corbulo a purtat nu mai puțin de 6 campanii. Tacitus, *Ann.* XIII, 35 și urm.; XIV, 26 și urm.; XV, 1 și urm.

- ⁴¹ Acestea sînt succesele campaniilor dintre anii 57—59. Intenția lui Corbulo era să facă din Armenia un bastion al puterii romane în Asia, așa cum dealtfel plănuiise odinioară și Marcus Antonius. A. M. Levi, *op. cit.*, p. 179; B. H. War-
mington, *Nero, op. cit.*, p. 90 și urm.
- ⁴² Tigranes al V-lea, descendent din Herodes cel Mare și din Archelaos, regele Cappadociei, crescut și educat la Roma, era originar din Cappadocia. El l-a alungat pe celălalt Tiridates, fratele lui Vologeses, și s-a înstăpinit în Armenia.
- ⁴³ Un afluent al Eufratului, care străbate Cappadocia.
- ⁴⁴ În calitate de reprezentant personal al regelui. Grafia numelui la Tacitus, *Ann.* XV, 2: Moneses.
- ⁴⁵ Adică pe Tiridates, cel izgonit din Armenia, acum însă acceptat în principiu de Nero, cu condiția unei vizite la Roma; vezi mai departe LXII, 2.
- ⁴⁶ Toate aceste evenimente sînt povestite de Tacitus în XV, 1 și urm. într-o manieră asemănătoare, cu mult mai multe detalii, ceea ce duce la presupunerea că izvorul de bază al campaniilor lui Corbulo în Asia erau însăși *Memoriile* militare ale acestuia. Este posibil ca tonul laudativ la adresa generalului, care se desprinde din aceste capitole, părerea că era îndreptățit să aspire la tron, să fi provenit de la însuși autorul lor. E Cizek, *op. cit.*, p. 14—15. Caesennius însă fusese trimis în Asia la cererea expresă a lui Corbulo (*Ann.* XV, 3). Cu acest prilej s-au făcut mari deplasări de trupe. Au fost aduse legiunea a IV-a Scythica și a XII-a Fulminata, legiunea a V-a Macedonica din Moesia, unde comanda o avea Tiberius Plautius Silvanus, cît și trupe auxiliare din Pont, Galatia și Cappadocia. Cînd Paetus a intrat în Armenia, se grăbi să-i scrie lui Nero (*Ann.* XV, 8) că războiul s-a terminat. La Roma au fost ridicate trofee și arcuri de triumf (*Ann.* XV, 10). Situația însă s-a agravat (*Ann.* XV, 11) și, fără intervenția lui Corbulo, s-ar fi transformat în dezastru. După Suetonius, *Nero XXXIX*, două legiuni au fost trecute sub jug. Tacitus, *Ann.* XV, 13 cunoaște zvonul, dar nu-l confirmă. O amplă analiză a evenimentelor la Christine Gilmartin, *Corbulo's Campaign in the East. An analysis of Tacitus account*, Historia XXIII, 1973, p. 583—626. Numele localității Rhandea apare numai la Cassius Dio. Cf. articolul lui Townend, *Some Rhetorical*

Battle-Pictures... Hermes, 92, 1964, citat la nota 98 de la cartea L. Vezi B. H. Warmington, *Nero, op. cit.*, p. 93—94.

- ⁴⁷ Annius Vinicianus, menționat numai în acest loc.
- ⁴⁸ Este vorba despre conspirația lui Caius Calpurnius Piso, pe care, epitomatorul, poate Dio însuși, nu-l numește. Conspirația este povestită pe larg de Tacitus în *Ann.* XV, 48—74. Scopul conjurației era asasinarea lui Nero, care-și pierduse creditul în toate cercurile senatoriale, înlăturarea dinastiei Iulia-Claudia și ridicarea la tron a unui Calpurnius, reprezentant al uneia din cele mai vechi familii patri-ciene de la Roma. Conspirația întrunea pe consulul desemnat, Plautius Lateranus, pe senatorii Afranius Quintianus și Flavius Scaevinus, pe Subrius Flavus, tribun al unei cohorte pretoriene, căruia i se adăugase și centurionul Sulpicius Asper. Faenius Rufus (vezi mai sus nota 25), ves-nic amenințat de Tigellinus, a aderat și el la conspirație. Poetul Lucanus, un Annaeus, pînă nu de mult un entu-ziașt susținător al politicii culturale neroniene, a făcut de asemenea parte din grupul conspirativ, ceea ce avea să atragă mai tîrziu și moartea lui Seneca, denunțat de Anto-nius Natalis (*Ann.* XV, 56). Complotul a fost dezvăluit lui Nero de un libert al lui Scaevinus, Milichus (Tacitus, *Ann.* XV, 54—55), ulterior răsplătit regește. Conjurații, unii au fost siliți să se sinucidă, alții au fost executați. B. H. War-mington, *Nero, op. cit.*, p. 137—138. R. Bauman, *Impietas in Principem*, ed. cit., p. 142 și urm. atrage atenția că *lex maiestatis* era repusă în vigoare încă din anul 62, în urma pamfletelor și a versurilor defăimătoare la adresa împă-ratului, cum erau, printre altele versurile editate de pre-torul Antistius Sosianus (Tacitus, *Ann.* XIV, 48—49). Pro-ceesele au fost intentate, în parte, în numele acestei legi, Bauman, ed. cit., p. 144—153. Teroarea dezlănțuită în rin-dul aristocrației romane a fost teribilă. Reprezentanți ai celor mai diverse cercuri cum au fost Annaeus Mela, fra-tele lui Seneca și tatăl lui Lucan, Paetus Thrasea, Ani-cius Cerealis, Petronius Arbiter, fostul prieten al lui Nero, au căzut pe rînd victime atît în cursul anului 64 cît și în cursul anului următor. Vezi Cizek, *op. cit.*, p. 193, nota 4 și P. Grimal, *Sénèque...*, *op. cit.*, p. 210 și urm.
- ⁴⁹ Vezi mai sus nota 30 la cartea precedentă. Cf. Tacitus, *Ann.* XIV, 53—54. Într-un chip mișcător, Tacitus repro-duce cuvintele lui Seneca, care n-a vrut s-o lase singură pe „iubita“ sa Paulina, pradă dușmanilor săi: „Îți arăta-sem cărările vieții, zise el, tu însă preferi demnitatea morții; nu te voi pizmui, în sufletul meu, pentru un ase-menea exemplu“.
- ⁵⁰ Publius Clodius Thrasea Paetus fusese consul (în 56?). Din 63 (vezi LXI, 15) se abținuse să mai ia parte la activită-țile Senatului, denunțînd în mod curajos abuzurile, dela-tiunea, fraudă, în numele unei iluzorii *libertas senatoria*.

(Tacitus, *Ann.* XIII, 49). Cf. *Hist.* IV, 5, 4. Despre noțiunea de *libertas* în cercurile stoice, este încă util de consultat G. Boissier, *L'opposition sénatoriale sous les Césars*, Paris, 1875, p. 71—83; E. Vernon Arnold, *Roman Stoicism*, Londra, 1958, p. 397. Cu prilejul procesului lui Claudius Timarchus, un crotan, care săvîrșise diferite *crimina*, Thrasea a ținut un discurs, reprodus de Tacitus (*Ann.* XV, 20—21) în care făcea apel la conștiința senatorilor, încercînd să pună în valoare vechile tradiții romane, respectul pentru lege și simțul onoarei. A fost acuzat de *crimen lesae maiestatis* în 66 de către Capito Cossutianus, cel pe care Thrasea îl condamnase în 57 (*Ann.* XVI, 21) sub multiple învinuiri, începînd chiar cu momentul cînd Thrasea a părăsit Senatul, în timp ce se purtau dezbateri privitoare la „trădarea” Agrippinei. Barea Soranus, menționat de Tacitus în *Ann.* XII, 53, în calitate de consul desemnat, a fost acuzat de Ostorius Sabinus (Tacitus, *Ann.* XVI, 21—22; 23). Între alte capete de acuzare, legate îndeosebi de activitatea lui Soranus ca proconsul al Asiei, era formulată și învinuirea că Soranus îl oprise pe un libert al lui Nero, Aeratus, să ridice statui și tablouri din Asia pentru a i le aduce lui Nero (Vezi rechizitoriul lui Sabinus, pronunțat în Senat, în *Ann.* XVI, 30). O bună analiză a opoziției stoice în timpul lui Nero la Warmington, Nero, *op. cit.*, cap. 12 *Stoicism and Opposition to Nero*, p. 142—153.

- ⁵¹ Tacitus, *Ann.* XVI, 32 scrie că Soranus era pe punctul de a fi salvat, dacă nu intervenea Egnatius (vezi în *Hist.* IV, 10 și 40, cum acesta și-a primit ulterior pedeapsa). Egnatius Celer era și el filosof stoic, ceea ce nu-l împiedica să fie și delator. El făcea parte din clientela lui Soranus.
- ⁵² *Ibidem*, 33.
- ⁵³ Servilia, condamnată și ea să-și ia viața, *ibidem*. Ea era soția lui Annius Pollio, care participase la conjurația lui Piso (Tacitus, *Ann.* XV, 54), și cumnata lui Annius Vini-cianus, (menționat la nota 4).
- ⁵⁴ Cf. Tacitus, *Ann.* XVI, 21. Acuzarea era formulată în felul următor: Thrasea, care disprețuia spectacolele organizate sub patronajul lui Nero, care luase în ris *Iuvenalia* (vezi nota 51 la cartea precedentă), care refuza să participe la manifestările culturale unde prezent era și împăratul, ei bine, el însuși recitase pasaje dintr-o tragedie cu prilejul unor festivități celebrate la Patavium (Padova), orașul său natal, instituite în cinstea troianului Antenor. Acuzațiile aduse lui Thrasea sînt analizate de E. Cizek, *op. cit.*, p. 198. Ele erau în majoritate bazate pe atitudinea de opoziție a acestuia față de ideologia promovată de Nero, dar unele din aceste acuzații se sprijineau și pe fapte reale, enumerate de Tacitus în *Ann.* XVI, 22: neparticipare la jurămîntul către împărat la începutul anului, neparticipare la activitățile politice ale Senatului, deși făcea parte dintr-un

colegiu sacerdotal (nu mai intrase în Senat de trei ani), o atitudine de critică severă a regimului, imprimată și discipolilor săi. Rechizitoriul lui Cossutianus se rezuma în următoarele cuvinte: *Spernit religiones, abrogat leges*, „disprețuiește și distruge, pe cât poate, autoritatea legală”. Vezi și Charles Saumagne, *La passion de Thraséas* în REL (33) 1955, p. 241—256.

- ⁵⁵ Sfirșitul lui Thrasea este povestit identic la Tacitus, *Ann.* XVI, 35. A murit mulțumit, știind că ginerele său, Helvidius Priscus, era numai exilat din Italia. Thrasea era căsătorit cu Arria, fiica acelei Arria care-și luase odinioară viața într-un mod atât de curajos (Vezi cap. 16 la cartea LX); cf. Plinius cel Tânăr, III, 16. De față era și filosoful cinic Demetrios, personalitate marcantă în cercurile culturale ale Romei, citat în câteva rinduri de Seneca în *Epistolele către Lucilius* (de pildă XX și LXII). Procesul și moartea lui Thrasea s-au petrecut în timpul vizitei la Roma a lui Tiridates, fratele lui Vologeses. Vezi mai departe cartea LXIII, cap. 2—4. Generalități la Mac-Mullen, *Enemies of the Roman Order...*, ed. cit., p. 61 și urm.; Arnold, *op. cit.*, p. 394; 399.
- ⁵⁶ Cf. Tacitus, *Annales* XV, 51; 57 (tortura). Epicharis era o libertă care aparținea cercului lui Annaeus Mela, prin urmare adeptă a stoicismului.
- ⁵⁷ Caius Musonius Rufus a fost una dintre personalitățile culturale cele mai de vază de la Roma. Din cercul lui făcea parte și Decimus Iunius Silanus Torquatus, menționat în acest capitol, precum și nepotul acestuia, Lucius Iunius Silanus. E. Cizek, *op. cit.*, p. 186. De asemenea, este sigur că el fusese un sprijinitor și un prieten al lui Rubellius Plautus, Tacitus, *Ann.* XIV, 22. Reprezentant de seamă al școlii stoice (*Annales*, XIV, 59; XV, 71), Tacitus îl numește *doctor sapientiae*. Cf. Plinius cel Tânăr, *Epistole*, III, 11. Prelegerile lui, în care predica un stoicism moderat, erau ascultate de mulți oameni de cultură care nu aderau la rigorismul exagerat al lui Thrasea, dar nici la liberalismul Annaeilor și la direcția imprimată vieții culturale de Nero. Spre deosebire de scrierile lui Cornutus, filosoful care multă vreme a fost un fidel consilier al lui Nero, din scrierile lui Musonius nu s-a păstrat aproape nimic. H. Bardon, *La littérature latine inconnue*, vol. II, p. 174—175.
- ⁵⁸ Cf. Suetonius, *Nero* XXXV și Tacitus, *Ann.* XVI, 6.
- ⁵⁹ Aceste informații au fost consemnate de Plinius; NH XXXVIII, 11—12.
- ⁶⁰ Vezi mai sus nota 31.
- ⁶¹ Cf. Tacitus, *Ann.* XVI, 4, Nero a respectat cu rigurozitate toate regulile obișnuite într-o performanță de citharedie. Publicul a fost încântat. „Păreau că le place” scrie Tacitus despre spectatori, „poate chiar le plăcea, neinteresati cum

erau de răul care măcina statul". Este posibil să fi' apărut în arenă la a doua ediție a jocurilor cincinale, după conjurația lui Piso din 65.

- ⁶² Henri Bardon, *La littérature latine inconnue*, vol. II, p. 202 și urm. face o amplă prezentare a activității poetice a lui Nero, ca autor și interpret. Deși Tacitus vorbește cu malițiozitate de înclinarea lui Nero spre poezie și de modul cum el compunea versuri (*Ann.* XIV, 16), tocmai această înclinare pare să fi fost meritorie. Suetonius (*Nero* L) a văzut cu ochii lui manuscrisele păstrate de la împărat și dezmințe categoric zvonurile că alții i-ar fi scris versurile. Nero și-a încercat talentul în mai multe genuri de poezie: lirică, satirică, epică, eventual, dacă se admite că *Baccantele* (vezi cartea precedentă, cap. 20) sînt opera lui, și dramatică. Plinius, *NH*, XXXVII, 50 menționează că împăratul a cîntat în versuri înflăcărate frumusețea Poppacei. Nu a încurajat creația literară a timpului, dimpotrivă, se cunoaște gelozia manifestată față de creația lui Lucanus. Puținele fragmente păstrate din creația lui Nero se află la Morel, *FPL*, Leipzig, 1927, p. 131—132. *Troica* era un lung poem epic, în genul poemelor elenistice de odinioară, compus după modele similare ale poeților neoterici, în conformitate cu exigențe estetice care promovau încărcarea compoziției cu clișee devenite tradiționale. H. Bardon, *op. cit.*, p. 208; Warmington, *op. cit.*, p. 112 și urm.
- ⁶³ Lucius Annaeus Cornutus, originar din Leptis, Africa, om de cultură de formație stoică, a avut o activitate multilaterală; a scris studii de filosofie, de retorică și de gramatică atît în limba greacă cît și în latinește. Principala sa operă filosofică constă într-o interpretare alegorică a miturilor despre zeii Greciei, scrisă în grecește. Titlul lucrării era *Enumerarea tradițiilor despre theologia greacă*. A fost de asemenea unul din cei mai de vază comentatori și interpreți ai operei lui Vergilius. Pentru acest motiv Nero îl consulta cu privire la opera epică pe care se pregătea s-o compună. Cel mai apropiat discipol al său a fost Persius, care i-a publicat și opera după moartea sa, ajutat de Caesius Bassus. La rîndul său, poetul Lucanus, înainte de conjurația lui Piso, frecventa cu asiduitate cercul condus de Cornutus, unde putea fi întîlnit și Silius Italicus, căruia Cornutus i-a dedicat una din scrierile sale despre Vergilius.

CARTEA LXIII

¹ Vezi cap. 19 și urm. din cartea precedentă.

² Cf. Suetonius, *Nero* XIII și XXX. Călătoria lui Tiridates spre Roma era o problemă de prestigiu a imperiului pe plan extern dar și pe plan intern. Evenimentul se petre-

cea la trei ani distanță de înțelegerea perfectată de Corbulo (vezi notele 45 și 46 de la cartea precedentă), după ce măcar o parte din Roma fusese reconstruită după incendiul din 65. Este sigur că tezaurul public trecea prin mari dificultăți, ceea ce făcea ca sumele enorme cheltuite pentru reprezentare și daruri să fie considerate drept o extravaganță condamabilă. Suetonius (*Nero XIII*) consideră primirea lui Tiridates la Roma drept un „spectacol”, care a costat 800 000 de sestertii. Bradley, *op. cit.*, p. 39 și urm.; Hohl, *RE, art. cit.*, 387; Momigliano, *CAH*, p. 734; Anderson, *CAH, studiul citat*, 772—773; Warmington, *op. cit.*, p. 95 și urm.; M. A. Levi, *op. cit.*, p. 206—208; E. Cizek, *op. cit.*, p. 210 și urm.

- ³ Convoiuil plecat din Artaxata a traversat Asia Mică, Bosforul, Peninsula Balcanică și a ajuns în nordul Italiei, la Ancona, de unde, cu un alai triumfal, s-a îndreptat spre Roma. Călătoria a durat nouă luni. Fiecare din dinastia care-l însoțeau pe Tiridates avea o numeroasă escortă, alcătuită din atelaje fastuoase, semn al importanței extreme acordate acestei călătorii care simboliza închinarea Orientului în fața împăratului de la Roma; Tiridates, fiind preot al religiei mazdeiste nu călătorea pe mare; religia mazdeistă considerând apa drept sacră, demnă de a fi ferită de impurități, nu îngăduia călătorii pe mare mai lungi de o zi.
- ⁴ M. A. Levi, *op. cit.*, p. 206, nota 3 este de părere că această atitudine a lui Tiridates, deși este o manifestare de ordin religios, nu înseamnă cătuși de puțin o încercare de inițiere a lui Nero în mazdeism sau o identificare a împăratului roman cu un zeu din domeniul credințelor parte. Este un simplu act de curtoazie, cum rezultă din cuvintele pronunțate de rege în For: „am venit... să te ador ca pe Mithra”; vezi mai departe cap. 5. Teza lui F. Cumont din 1933, și anume că Nero ar fi fost inițiat în mazdeism și considerat ca un zeu, expusă în articolul *L'iniziazione di Nerone da parte di Tiridate d'Armenia*, *Rivista di Filologia*, NS. XI, p. 145 și urm. este astăzi respinsă de cercetătorii moderni. Cf. Bradley, *op. cit.*, p. 90; dimpotrivă, E. Cizek, *op. cit.*, p. 210—212, bazându-se îndeosebi pe mărturia lui Plinius, *NH*, XXX, 6 este înclinat s-o accepte.
- ⁵ Despre grija pe care ceilalți regi ai Parthiei, respectiv Pacorus și Vologeses, o aveau ca Tiridates să nu fie umilit de romani, Tacitus, *Ann.* XV, 31.
- ⁶ Cuvintele lui Nero par autentice dacă sînt puse în paralel cu cele rostite în cuvîntarea ținută cu prilejul eliberării Greciei (Smallwood, *Documents...*, ed. cit., nr. 64, rîndul 25 și urm.). Aceste capitole reprezintă cea mai extinsă relatare despre vizita lui Tiridates la Roma și, pe cît se pare, au fost copiate de epitematori, fără prescurtări. Cf. Suetonius, *Nero*, XIII. Cu prilejul ceremoniilor de pri-

- mire a lui Tiridates, Nero a fost proclamat *imperator*. (Cf. Smallwood, *Documents*, nr. 66, 67 și 69).
- ⁷ Descrierea este confirmată, în parte, de Plinius, *NH*, XIX, 24.
- ⁸ Vezi nota 58 la cartea LXI. Plinius, *NH*, XXXIII, 9 adaugă amănuntul că pînă și nisipul era stropit cu verde (probabil cu borax) pentru ca astfel împăratul să-și marcheze simpatia față de echipa preferată.
- ⁹ Și în această remarcă se strecoară o evidentă simpatie a autorului față de Corbulo. Vezi nota 46 la cartea precedentă.
- ¹⁰ Artaxata fusese distrusă de Corbulo. Vezi cartea precedentă cap. 20. Cf. Tacitus, *Ann.* XIII, 41.
- ¹¹ Vezi Bradley, *op. cit.*, p. 117—118. Porțile Caspice, *Claustra Caspiarum*, Tacitus, *Hist.* I, 6, sînt o trecătoare între Media și Hircania, care ducea spre coasta de sud a Mării Caspice. De aici, printr-un drum ocolit, de-a lungul munților Armeniei, se putea ajunge în Albania. Cf. *Ann.* VI, 33 și Plinius, *NH* VI, 30 și 40; *Caspia Via, Portae Caucasiae*. Prin aceste porți, cu ajutorul iberilor, sarmatii năvăleau adesea în Albania, producînd mari pagube. În acest capitol este probabil vorba despre intenția lui Nero de a include Marea Neagră sub dominația Romei, ca astfel romanii să controleze toate teritoriile caucaziene aflate în nordul Armeniei. În acest scop fusese creată o legiune de elită, I Italica, după modelul falangei macedonene, Suetonius, *Nero*, XIX. Planul prevedea ca în acest fel să fie întărite succesele obținute de Plautius Silvanus Aelianus, proconsulul Asiei în 64, care intervenise împotriva unei invazii sarmate pe cînd era guvernator al Moesiei și izbutise să controleze nu numai coastele de apus ale Mării Negre, ci și cele nordice, inclusiv Crimeea. D. M. Pippidi, *Contribuții...* (1967), p. 287—328; îndeosebi p. 327. Importanța acestor zone ca grînar pentru Roma era de prim ordin. În *Istoria Romană* a lui Cassius Dio Plautius Silvanus nu este menționat. Cf. M. A. Levi, *op. cit.*, p. 208—209; Anderson, *CAH*, X, p. 776; Warmington, *op. cit.*, p. 98.
- ¹² Prin această simplă frază sînt ocolite, trecute sub tăcere intențiile lui Nero, pregătirile sale intense de a face o călătorie în Egipt, deplasare ale cărei scopuri erau multiple. Cf. Tacitus, *Ann.* XV, 36: *Secretis imaginationibus agitans* și Plinius, *NH* VI, 40. Printre alte țeluri Nero își propusese să descopere izvoarele Nilului. Incendiul Romei din 65 împiedicase însă planurile sale de cucerire ale Etiopiei, care dezminț afirmția lui Suetonius, *Nero* XVIII: „Nu a fost niciodată stăpînit de gîndul de a-și mări și întinde imperiul“ (trad. David Popescu). Papirologia și epigrafia completează însă, mai ales prin documentele găsite în Egipt și publicate după 1970, această lacună a izvoarelor.

Documentele neroniene se ridică pînă la un număr de cîteva sute, avînd un caracter juridic, economic-administrativ sau particular (scrisori). Ele reflectă realităţi din sfera socială, religioasă, ideologică etc. de cel mai mare interes. Cele mai strînse şi mai frecvente legături între Roma imperială, pe vremea lui Nero, şi Egipt sînt acelea stabilite cu Alexandria, marele centru cultural al lumii antice. Cel puţin şapte documente provenite din Alexandria califică al 7-lea an al domniei lui Nero (deci anul 60—61) drept „sfînt” (ιερόν), ceea ce este un unicat în istoria imperiului din sec. I e.n. Alexandrinii au contribuit din plin la formarea unei aureole mistice a puterii imperiale, ceea ce îi convenea lui Nero, care tindea spre identificarea persoanei sale cu Helios. Orsolina Montevecchi, *Nerone e l'Egitto*, în *Neronia* 1974, fascicola CLX La Parola del Passato, Napoli, 1975, p. 48 şi urm. Cucerirea Etiopiei, probabil, avea drept scop apărarea graniţei de sud a Egiptului, protejat de Roma.

- ¹¹ Povestirea călătoriei lui Nero în Grecia, efectuată în octombrie 66 (cf. Suetonius, *Nero*, XIX şi XXII) este relatată de Cassius Dio în conformitate cu cele mai ostile surse despre această a treia şi ultimă perioadă din domnia împăratului, după conjuraţia lui Piso. La Roma, dată fiind duşmănia Senatului, viaţa lui Nero era în permanentă ameninţată, dovadă noua conspiraţie împotriva sa pusă la cale de Annius Vinicianus, ginerele lui Thrasea. Vezi nota 47 la cartea precedentă. Interesul artistic şi sportiv al lui Nero în călătoria sa din Grecia, care a durat pînă în decembrie 67 este indiscutabil; dar, motivele care l-au determinat să facă călătoria sînt mult mai complexe, de ordin politic în primul rînd, Nero dorind mai presus de orice să vină în contact cu reprezentanţii unui ţinut pentru care avea cele mai vii sentimente de admiraţie şi respect, al cărui mod de viaţă, după modele elenistice, năzua să-l introducă în tot imperiul. Vezi Gh. Ceauşescu, *Aspectele şi consecinţele politice ale călătoriei lui Nero în Grecia*, Revista de Istorie 27/3, 1974, p. 413—428. Proiectele sale pentru Grecia erau grandioase. O imunitate fiscală, prin excluderea Greciei din rîndul provinciilor senatoriale (Ditt., SIG³ nr. 814); acordarea „libertăţii” Greciei, ceea ce însemna o schimbare radicală în statutul juridic şi administrativ al regiunilor greceşti, pe care Nero le dorea unificate; vezi mai jos nota 20; străpungerea Istmului de Corint, un proiect ambiţios care ar fi impulsionat considerabil economia Greciei din toate punctele de vedere. Prezenţa împăratului în Grecia, dacă nu în Egipt, avea şi semnificaţia majoră a importanţei covârşitoare acordată de Roma lumii elenice şi orientale, așa cum odinioară încercaseră să procedeze Antonius şi, mai tîrziu, Caligula. Aceste ţeluri urmărite de Nero în călătoria sa în Grecia au fost pe larg analizate de G. Schumann în cartea sa *Hellenistische und griechische Elemente in der Regierung Neros*,

Diss. Leipzig, 1930. Cf. A. M. Levi, *op. cit.*, p. 206 și urm.; E. Cizek, *op. cit.*, p. 213—222.

- ¹⁴ Titus Quinctius Flamininus este învingătorul regelui Macedoniei, Perseu, în 197 î.e.n. În anul 196 î.e.n. cu prilejul Jocurilor Olimpice, el proclama formal libertatea Greciei; despre Mummius, vezi nota 355 la *Fragmente*, vol. I.
- ¹⁵ Cuvîntul înseamnă „învîgător la cursele de care“.
- ¹⁶ Despre *augustani* sau *augustiani* vezi nota 55 la cartea LXI. Alături de acest corp de cinci mii de oameni Nero era însoțit de gărzile pretoriene și de așa numiții *neroneioli*, muzicieni și cîntăreți „înarmați“ cu instrumente muzicale și costume de recitatori tragici. Toți la un loc aveau un dublu rol: acela de a face propagandă pentru Nero și de a-l susține cu strigăte și aplauze în timpul performanțelor sale artistice. Înainte de această călătorie împăratul se căsătorise pentru a treia oară, cu Statilia Messalina, care acum participa la toate manifestările publice din Grecia. Tigellinus era și el de față. La Roma, conducerea treburilor curente a fost încredințată la doi liberti, Helios și Polyclet (vezi în continuare cap. 12); Nymphidius Sabinus, succesorul lui Faenius Rufus la comanda pretorienilor, avea sarcina de a ține ordine la Roma și în Italia. Prima etapă a călătoriei a fost insula Corcyra, unde împăratul cîntă în fața altarului lui Iupiter Cassius (Suetonius, *Nero XXII*). De aici plecă la Olympia unde porunci să se construiască un teatru special. „În timp ce cînta el nimeni n-avea voie să iasă din teatru“ (Suetonius, *Nero, XXIII*). A evitat să meargă la Atena și la Sparta, ceea ce a stîrnit comentariul că încearcă să evite furiile care odinioară îl atacaseră pe Orestes. Warmington, *op. cit.*, p. 117. Pretutindeni, cum era de așteptat, culegea laurii victoriei.
- ¹⁷ Cf. Tacitus, *Ann. XVI*, 4.
- ¹⁸ Diverse premii tradiționale acordate învingătorilor la concursurile la care participau. Nero a păstrat cu grijă toate aceste coroane pe care le-a adus și le-a expus la Roma.
- ¹⁹ Cu alte cuvinte, numele din titulatura oficială a *princeps*-ului erau desconsiderate în favoarea titlurilor obținute de învingătorii greci pe stadioane. Heinz, *Das Bild...*, *op. cit.*, p. 58. Cf. Suetonius, *Nero XXIV*: „se proclama singur învingător și, pentru aceasta, se lua la întrecere cu crainicii“ (trad. D. Popescu). Adevărul este pe la mijloc. Nero, cum se arată în capitolul precedent, participa și la concursurile organizate pentru crainici.
- ²⁰ Este singura aluzie la unul din cele mai însemnate evenimente politice din această perioadă. Suetonius, *Nero XXIV* amintește și de acordarea dreptului de cetățenie, odată cu „libertatea“ Greciei. Cf. Plinius, *NH IV*, 10, 2 și Pausanias, *VII*, 17. Datorită unei stele epigrafice care s-a păstrat, este

cunoscut discursul ținut de Nero cu acest prilej, la sfârșitul lunii noiembrie 67, la Jocurile Isthmice organizate la Corint (Ditt, *SIG*³ nr. 814). Inscripția (M. Smallwood, *op. cit.*, nr. 64), găsită în Grecia la Carditza, are o mare importanță. Ea a fost publicată de M. Holleaux în *Bulletin de Correspondance hellénique* XII, 1888, p. 510—511. Întocmai ca Flamininus (vezi mai sus nota 14), Nero proclama libertatea Greciei tot cu ocazia unor Jocuri Isthmice (28 noiem. 67). Ideile principale ale acestui discurs, cu caracter de document oficial, sînt următoarele: libertatea, cît și imunitatea fiscală, o primesc toți grecii, atît cei din Achaia cît și cei din Pelopones; este deci vorba despre o libertate de un tip special, „pe care voi, grecii, n-ați avut-o niciodată, nici chiar în cele mai fericite timpuri, nici cînd ați fost robii unei puteri străine sau v-ați înrobit unii pe alții”. Este o „libertate” care asigură un regim de egalitate pentru greci, fără privilegii. Acest dar, unic în felul lui, căci Nero nu acordă libertate unei cetăți, ci unei întregi regiuni, este făcut nu din compasiune, ci din afecțiune profundă. Entuziasmul provocat de un asemenea discurs este de la sine înțeles. Nero, prin decrete și bateri de monedă a fost egalat și confundat cu „Zeus eliberatorul” (Ζεύς Ἐλευθέριος); nu este uitată nici preferința împăratului față de Apollo și Helios, Nero fiind numit și „Noul Helios”, Warmington, *op. cit.*, p. 116—117. Cu toate aceste concesii și mărturii de admirație față de Grecia și creațiile ei nemuritoare este puțin probabil, cum crede E. Cizek, *op. cit.*, p. 218, că Nero dorea să instituie în Grecia un al doilea centru politic, merit, eventual, să eclipseze Roma. Permanentul său contact cu Roma și cu generalii comandanți în diverse provincii ale imperiului atestă că Nero nu pierdea din mîină frînela conducerii. Roma continua să rămînă în centrul atenției tuturor. Vespasian, pentru a șterge realizările lui Nero și a redresa autoritatea Romei în Orient, transformă din nou Achaia, Rhodos-ul, Byzantion și Samos în provincii romane, răpindu-le libertatea, Suetonius, *Vespasianus* VIII și Pausanias, *loc. cit.*

- ²¹ Așa numiții *grammatophoroi*, curierii care duceau știrile zilei în toate colțurile Italiei, chiar și în diferite părți ale imperiului.
- ²² Vezi nota 16, Helios era un libert al lui Claudius. Suetonius, *Nero* XXIII.
- ²³ Așa numita *aula neroniana*, „curtea lui Nero”.
- ²⁴ Polyclet. Vezi mai sus nota 16.
- ²⁵ Calvia era „camerista” oficială a lui Sporus. Existau bănuieli că Sporus era femeie; „căsătoria” lui Nero cu Sporus, ca și cea cu Pythagoras (Tacitus, *Ann.* XV, 37), avea probabil sensul unui ritual sacru, conform prescripțiilor unei

anumite religii. Nero era acum căsătorit cu Statilia Messalina (vezi mai sus nota 16) al cărei nume apare pe monedele și documentele vremii. Smallwood, *Documents*, ed. cit., nr. 114. Cf. Suetonius, *Nero XXVIII*.

- ²⁶ Informația există și la Suetonius, *Nero XXIX*.
- ²⁷ Suetonius, *Nero XXIV*. Vezi Heinz, *Das Bild...*, p. 59.
- ²⁸ Vezi în continuare LXIV, 3.
- ²⁹ Cluvius Rufus, orator celebru, istoric (Tacitus, *Hist.* IV, 4) a fost unul din oamenii de cultură care au menționat fără excesivă ură și deformare evenimentele pe care le-a trăit. De aceea, Flavius Iosephus, XIX, 91 îl consideră drept un analist care a scris cu obiectivitate. Nu se cunoaște exact anul consulatului lui Rufus, dar Iosephus menționează că a participat la conjurația împotriva lui Caligula. Opera lui *Historiae*, a fost folosită atât de Tacitus cit și de Plinius. H. Bardon, *Histoire de la littérature latine inconnue*, II, p. 167—169; E. Cizek, *op. cit.*, p. 9—10, *passim*; Bradley, *op. cit.*, p. 133. J. Rufus Fears a consacrat operei lui Cluvius Rufus, care se arată înțelegător față de intențiile lui Nero, un studiu intitulat *The Solar Monarchy of Nero and the Imperial Panegyric of Curtius Rufus*, *Historia*, XXV, 1976 (4), p. 494 și urm.
- ³⁰ Acestea sînt explicațiile culese și consemnate de Dio. Vezi mai sus nota 16. E. Cizek, *loc. cit.* la nota 20, este de părere că evitarea Atenei și a Spartei semnifica preferința lui Nero pentru Grecia ellenistică, în dauna Greciei clasice. După părerea noastră, Nero a ocolit aceste mari centre ale Greciei pentru că, pe vremea lui, ele își pierduseră cu desăvîrșire strălucirea de odinioară și nu mai organizau concursuri panelenice. O altă interpretare la Gh. Ceaușescu, *art. cit.*, p. 417—418 (constituția de odinioară a Spartei se aseamăna cu cea a Romei republicane).
- ³¹ Vatinius era fiul unui cizmar din Beneventum. El era actor și mim. Plăcînd lui Nero, a fost introdus în *aula neroniana* și s-a îmbogățit într-un mod care a stîrnit invidie. Este atacat atât de Iuvenal, *Sat.* V, 46 care-l numește *Beneventanus sutor* cit și de Marțial XIV, 96. Tacitus îl menționează în *Ann.* XV, 35 (*Vatinius inter foedissima eius aulae ostenta fuit*, în *Historiae*, I, 37 și în *Dialogus* XI). Desigur, Vatinius contribuia după puterile lui să adîncească prăpastia dintre Senat și împărat.
- ³² Proiectul străpungerii Istmului de Corint era vechi de secole: Strabon, I, 3, 11 vorbește despre un proiect asemănător încă de pe vremea lui Demetrios Poliorcetul; Iulius Caesar se gîndise de asemenea la așa ceva. Singur Nero a trecut la realizarea proiectului, aducînd mii de oameni la fața locului, printre care se aflau numeroși prizonieri iudei, capturați de Vespasianus în războiul din Galileea. Flavius Iosephus, *Răzb. Iud.* III, X, 10. Cf. Sucto-

nus, Nero XIX. Proiectul străpungerii Istmului de Corint nu a fost realizat până în 1893.

- ⁵³ Atît Sulpicii cît și Scribonii făceau parte din vechi familii patriciene cu care Nero nu se împăca, preferînd în mod vădit pe senatorii provinciali sau pe cei proveniți din familii plebeie, mult mai receptivi față de gusturile și proiectele sale. E. Cizek, *op. cit.*, p. 142; 223. Multe din aceste familii, datorită politicii antisenatoriale duse de Nero în acest timp, au dispărut cu totul. Dintre Sulpicii, foarte în vîrstă, rămăsese doar Servius Sulpicius Galba, viitorul împărat. Cît despre Scribonii, menționați de Tacitus în *Ann. XIII*, 48 și în *Hist. IV*, 41, ei fuseseră consuli și guvernașii cele două provincii în care era împărțită Germania: *Superior* și *Inferior*.
- ⁵⁴ Cuvintele lui Corbulo pot fi interpretate în dublu sens: „am meritat-o”, fiindcă nu a preluat puterea pe cînd se putea și s-a dovedit fidel lui Nero; sau, fiindcă la rîndul lui, era implicat în una din numeroasele urzeli împotriva lui Nero, Weigall, *op. cit.*, p. 277; E. Cizek, *op. cit.*, p. 223.
- ⁵⁵ Intenția lui Nero era să ajungă din Grecia în Parthia, pentru ca astfel să se facă personal cunoscut celor ce-l proclamaseră „noul Helios”.
- ⁵⁶ Cassius Dio nu consemnează etapele călătoriei triumfale a lui Nero spre Roma, menționate de Suetonius, *Nero XXV*. Din Grecia împăratul a intrat în Italia prin Neapole, unde debutase ca artist liric, făcîndu-și apariția pe un car tras de cai albi. De la Neapole a trecut prin Antium și prin Alba. În Roma a intrat suit pe carul triumfal al lui Augustus, îmbrăcat în purpură și înconjurat de trofee și inscripțiile care aminteau de victoriile repurtate la diverse concursuri din Grecia. „Carul” scrie Suetonius, *loc. cit.*, „era urmat de cei care aplaudau într-una, ca în ovații”. Din relatările lui Dio și ale lui Suetonius reiese că acest marș triumfal îmbina elemente tradiționale ale triumfului sau ovației romane cu elemente grecești, specifice marilor concursuri.
- ⁵⁷ După Suetonius, *loc. cit.*, a fost dărimat arcul cercului Maximus. Bradley, *op. cit.*, p. 149 menționează că nu se știe cît de vechi era acest obicei. Este posibil, ca la origine să fi fost un obicei grec. E. Cizek, *op. cit.*, p. 220, nota 4.
- ⁵⁸ Itinerariul urmat de Nero, după Suetonius, *loc. cit.* este puțin mai detaliat: Circus Maximus, Velabrum, For, Palatin, templul lui Apollo. Reconstituirea drumului la Bradley, *op. cit.*, p. 151. Despre acest marș triumfal și semnificația pe care Nero dorea să i-o confere; vezi E. Cizek, *op. cit.*, p. 221.
- ⁵⁹ Cei ce strigau și ovaționau erau augustanii, Suetonius, *loc. cit.*

- ⁴⁰ Caius Iulius Vindex era *legatus Augusti pro praetore* la Lugdunum (Lyon). Făcea parte dintre senatorii provinciali favorizați de Nero (vezi și nota 33) dar, în ciuda acestei situații, așa cum rezultă din cap. IV al biografiei *Galba* de Plutarh, întreținea legături intense cu cercurile opozante lui Nero. Când Nero a debarcat la Neapole, știa deja de mișcările din Gallia împotriva sa, dar nu le-a acordat o importanță prea mare. Vezi mai departe cap. 26. În literatura de specialitate care se ocupă de revolta lui Vindex (bibliografia la E. Cizek, *op. cit.*, p. 233) s-a ridicat în mod firesc întrebarea în ce măsură această mișcare avea și un caracter local, în sensul luptei de odinioară pentru libertatea Gallici, dusă de Vercingetorix. Din cele scrise de Plutarh cit și din relatarea lui Dio în versiunea epitomatorilor, rezultă că Vindex acționa cu precădere în favoarea senatorilor care respingeau cu hotărâre politica și ideologia elenizantă, promovate de Nero. Cit despre galli, așa cum rezultă din cap. 26, erau striviți de impunerile fiscale cerute de Nero.
- ⁴¹ Cf. Plutarh, *loc. cit.*; Suëtonius, *Galba*, IX adaugă amănuntul că Nero hotărâse să-l suprimă pe Galba.
- ⁴² Lucius Verginius Rufus era *legatus Augusti* în Germania Superior. Perioada când s-au desfășurat ostilitățile povestite mai jos este prima parte a anului 68. Situarea exactă în timp a ciudatei intervenții a lui Verginius Rufus împotriva lui Vindex, cu care a avut o întrevedere personală, este stabilită în două studii apărute concomitent în *Historia XXIV*, 1975 (1) și anume: D. C. A. Shoter, *A Time-Table for the Bellum Neronis*, pp. 59—75 și Lawrence J. Daly, *Verginius at Vesontio. The Incongruity of Bellum Neronis*, pp. 75—90. Prin *bellum Neronis*, expresie folosită de Tacitus în *Hist.* II, 27, 2 se înțelege războiul civil început de Vindex și continuat de Galba împotriva lui Nero. Pentru prima oară în istoria Romei un împărat nu este proclamat în Italia, în capitală, ci într-o provincie. Numeroasele controverse cu privire la desfășurarea evenimentelor din Gallia în concordanță cu ultima etapă a călătoriei lui Nero și sosirea lui în Italia sînt expuse la Daly, *art. cit.* După Daly, evenimentele s-au petrecut între ianuarie și iunie 68.
- ⁴³ Despre revolta iudeilor izbucnită spre sfîrșitul anului 66 nu se află decît această singură mențiune în *Epitome*. Cauzele revoltei au fost conflictele izbucnite între iudei și greci la Caesarea și la Ierusalim, în mare parte datorate procuratorului Gessius Florus, un grec din Clazomenai, căsătorit cu Cleopatra, una din prietenele intime ale Poppacei. Revolta a fost înăbușită în singe de Vespasianus, viitorul împărat, în timp ce Nero se afla în Grecia. Desfășurarea evenimentelor este povestită de Flavius Iosephus, *Bellum Iudaicum* II, 14 și urm. și, mai pe scurt, de Tacitus, *Hist.* V, 10 și urm. La Tacitus, în cap. 12 se găsește descrierea templului de la Ierusalim, în calitatea acestuia

de fortăreață inexpugnabilă, cucerit și dărîmat ulterior de Titus. Istoricul și arheologia templului au fost temeinic studiate în ultimul deceniu de Th. A. Busink în lucrarea sa *Der Tempel von Jerusalem*, 2 vol. Brill, Leiden; vol. I, 1970, *Von Salomo bis Herodes*; vol. II, *Von Ezechiel bis Middot*, 1980. Volumul I (p. 699) se ocupă de vechiul templu așa numit al lui Salomon, al doilea (p. 701—1611) de proiectul dezvoltării templului atribuit lui Ezechiel, de templul lui Serubbabel, de cel al lui Herodes precum și de textele ebraice în care este vorba despre marele templu, cum ar fi tratatul Middot sau textele de la Qumran.

- ⁴⁴ Nero s-a reîntors la Neapole la începutul lunii martie; vestea revoltei lui Vindex a primit-o cam după trei săptămîni; izvorul comun urmat de Suetonius și de Dio notează că primirea acestei vești coincidea cu aniversarea morții Agrippinei, Suetonius, *Nero*, XL. Suetonius adaugă că Nero chiar s-a bucurat la auzul veștilor alarmante so-site din Gallia, explicînd celor din jur că, în sfîrșit, avea un motiv serios să impună Gallia la grave biruri și spoliațiuni. Biograful subliniază că, din punct de vedere psihologic, Nero dorea cu orice preț să minimalizeze gravitatea veștilor, pentru a nu fi tulburat de la preocupările sale curente. De aceea nici nu a luat contramăsurile necesare. În capitolul următor, XLI, Suetonius pomenește totuși de o scrisoare adresată de Nero Senatului, în legătură cu tulburările din Gallia, scrisoare în care se scuza că nu poate veni la Roma. Ceea ce l-a afectat cel mai mult în proclamațiile lui Vindex împotriva sa, pline de insulte, a fost faptul că l-a numit „prost harpist și Ahenobarbus, în loc de Nero“ (trad. D. Popescu).
- ⁴⁵ Ceea ce Dio prezintă drept o farsă, Suetonius, *loc. cit.*, îl prezintă altfel: „alarmat în cele din urmă de gravitatea situației Nero se întoarce la Roma. Dar, nici acum nu convocă Senatul, nici poporul, ci chemă la el acasă pe cîțiva dintre fruntașii politici și avu cu ei o scurtă consfătuire, iar în restul zilei îi duse să viziteze o orgă hidraulică de un nou și necunoscut model“ (trad. D. Popescu). Era, probabil, o variantă îmbunătățită a orgei hidraulice inventată de Ctesibios, în Egiptul elenistic din sec. II î.e.n.
- ⁴⁶ În acest pasaj Dio, conform obiceiului său de a nota prevestirile sinistre, înșiră toate semnele rele premergătoare căderii lui Nero. Asemenea notări se află și în textul lui Suetonius, cap. XLVI.
- ⁴⁷ Cf. Suetonius, *Nero*, XLII, unde starea sufletească a împăratului oscilînd de la desperare la speranță este bine analizată. Servius Sulpicius Galba (vezi mai sus nota 33) guverna Hispania Tarraconensis încă din anul 60 (Suetonius, *Galba* IX). Avea 73 de ani cînd Vindex îi ceru să devină „liberatorul și conducătorul neamului omenesc“ (trad. D. Popescu). Situația expusă extrem de sumar de epitomator,

este mult mai nuanțat prezentată în cap. XLIII—XLIV ale biografiei *Nero*, de Suetonius. Știrile despre defectiunea lui Rufus i-au parvenit lui Nero la 8 iunie 68, în timp ce luase anumite măsuri, cum ar fi demiterea din funcție a consulilor, asumarea consulatului în calitate de consul unic (*sine collega*) și pregătirea unei expediții în Gallia. Dar, nici acum nu realiza primejdia în care se afla căci, printre măsurile luate, se preocupa în primul rând de transportul instrumentelor sale muzicale și organizează un fel de cor alcătuit din fete deghizate în amazoaane, care urmau să-l însoțească. Comițiile tributare au fost convocate să depună jurământ de lealitate. Între timp, criza economică devenind tot mai accentuată, adversarii împăratului profitau să-l ponegrească și să scoată în evidență toate greșelile ce le săvârșea. În afară de cei din anturajul său Nero nu mai avea susținători. Până și augustanii își răriseră rindurile.

⁴⁸ Printre planurile pe care le făcea era și acela de a pleca în Parthia, la Tiridates, Suetonius, *Nero* XLVII, unde s-ar fi simțit ocrotit.

⁴⁹ Pretorienii l-au părăsit pe Nero atunci când Caius Nymphidius Sabinus, prefectul gărzilor pretoriene, care și el aspira să devină împărat, a socotit că a sosit momentul să-l înlăture pe Nero. Suetonius, *Galba* VIII—IX. Plutarh, *Galba*, II. Acesta este momentul în care se ivește o adevărată competiție între diferiți comandanți militari în lupta pentru putere. Aflându-se în imediata apropiere a împăratului, Nymphidius i-a anunțat pe pretorienii că Nero a părăsit Roma și, în numele lui Galba, le-a promis un substanțial donativum. Tigellinus a fost de acord cu această acțiune care a dus la proclamarea lui Galba ca împărat, Suetonius, *loc. cit.* Senatul a profitat de ocazie și l-a declarat de îndată pe Nero *hostis*, dușman public, ceea ce însemna că oricine putea să-l ucidă. Criza puterii de stat, principiul autorității principelui (*auctoritas principis*) fiind lezat, avea să ducă la grave tulburări. Înlăturarea tuturor membrilor familiei Iulia-Claudia de către Nero, Agrippina inclusiv, nu i-a servit la întărirea monarhiei sale autocratice. Dimpotrivă. Printre învinuirile formulate de Vindex era și aceea că Nero este un Domitius (Suetonius, *Nero*, XLI). Încercările sale de a conferi persoanei și puterii sale monarhice amprenta unei divinizări de tip elenistic-oriental, cu substrat al cultului apollinic, au eșuat lamentabil. Un Sulpicius ia acum fără nici o dificultate locul unui Domitius. D. Timpe, *op. cit.*, *Die Regierungswechsel der Jahre 68/69 nach Chr.*, p. 106—112; Wickert, articolul *Princeps*, RE, p. 2065 și urm. Subliniază faptul că titlul de *princeps*, datorită monarhiei autocratice a lui Nero îndeosebi, se depreciase. De aceea, probabil, inițial, Galba se intitulează doar *legatus SPQR*, Plutarh, *Galba* VI. Cf. H. Bengtson, *Grundriss* . . . , p. 290—291.

- ⁵⁰ Această proprietate se afla între Via Salaria și Via Nomentana, cam la patru mile depărtare de Roma. Suetonius, *Nero XLVIII*.
- ⁵¹ Suetonius, *loc. cit.* Cel ce l-a recunoscut era un pretorian, care, fiind liber, nu era la curent cu cele petrecute.
- ⁵² Suetonius, *Nero XLVI*. Versul aparține unei tragedii care purta titlul *Oedip în exil*.
- ⁵³ După ce s-a aflat despre sinuciderea lui Nero mulți au regretat moartea lui, pretorienii inclusiv, care și-au dat seama că au fost înșelați.
- ⁵⁴ Suetonius, *Nero XLVII*. La Suetonius aceste cuvinte sînt rostite anterior în altă împrejurare.
- ⁵⁵ În limba latină *Qualis artifex pereo!*
- ⁵⁶ Nero a murit la 9 iunie 68; în aceeași zi, cu cîțiva ani mai înainte, fusese ucisă Octavia; ultimul descendent al familiei Iulia-Claudia, pe linia maternă, Nero a căutat să se afirme ca un Domitius, să se îndepărteze de tradiție, să introducă mari și largi reforme în sistemul administrativ și fiscal al imperiului. Succesiunea sa nu era cîtuși de puțin reglementată, el însuși avînd abia treizeci de ani. La moartea lui, cum au dovedit-o evenimentele, nu Senatul a impus un nou împărat, ci armata, și nu armata de la Roma, ci armate din provincii care încep să devină forțe de sine stătătoare, gata să se ciocnească între ele. Heinz Kurt a închinat o monografie modului în care personalitatea lui Nero a fost prezentată în izvoarele antice: *Das Bild Kaisers Nero bei Seneca, Tacitus, Suetonius und Cassius Dio*, Berna, 1943.

CARTEA LXIV

- ¹ Cf. LVII, 19 și Suetonius, *Galba*, 4.
- ² Vezi nota 49 la cartea precedentă.
- ³ La Roma, Sulpicius Galba se bucura de sprijinul nemijlocit al lui Nymphidius Sabinus care însă, sub masca acestui sprijin acordat din primul moment de *praetorium*, al căru șef era, urmărea să-și întărească puterea personală, Plutarh, *Galba VIII* și urm. Nymphidius cîștigase de partea lui Galba și Senatul, mai ales că noul candidat la tron era un Sulpicius, familie aristocrată persecutată sub Nero. *Ibidem*. II. Bengtson, *Grundriss*... p. 309.
- ⁴ Aici se găsește o aluzie la ședința Senatului din 9 iunie 68. Vezi LXIII, 29. *Auctoritas principis*, prin titlurile și formulele oficiale acumulate în timpul cît a fost deținută de membrii familiei Iulia-Claudia, trece acum asupra lui Galba. Acest transfer a fost posibil printr-un consens între

legiunile din afara Italiei și soldații din garda pretoriană, încurajați de Nymphidius. Totodată, vara anului 68 marchează o dată importantă în istoria Romei imperiale, deoarece transferul de putere (*auctoritas principis*) asupra unui membru al Senatului, străin de familia Iulia-Claudia, dovedește viabilitatea necontestată a formei de guvernământ care este principatul. Față de anul 41 când împăratul Caius a fost asasinat în urma unei conjurații iar Claudius ridicat la putere în toiu confuziei care a urmat, câștigând pretorienii de partea sa printr-un *donativum* imens (vezi nota 6 la cartea LX), situația se prezintă în 68 oarecum altfel. În 41 existau mai mulți pretendenți la puterea supremă în stat aparținând grupului senatorilor opozanți. La Roma se vorbește de restabilirea Republicii. Claudius, în pofida sprijinului imediat al pretorienilor, avea mari îndoieli cum va fi acceptat de Senat. Vezi LX, 3, nota 2 la această carte și Suetonius, *Claudius* XII. Senatul însă n-a îndrăznit să se opună armatei. „După ce-a dobândit autoritatea imperială („*imperio stabilito*“), Claudius nu socoti nimic mai însemnat decît să se uite amintirea celor două zile cînd se discută schimbarea formei de guvernământ“ (trad. D. Popescu), scrie Suetonius, *Claudius* XI. Acceptă numele de Caesar, dar se abținu să-și ia de îndată titlul de *Imperator*. În felul acesta, cum s-a arătat la nota, 6 de la cartea LX, numele de *Caesar* ajunge să desemneze continuitatea aceluia care îl poartă, întocmai unui titlu, în cel mai înalt post al guvernământului roman denumit *principatus*. În 68 nu mai este vorba de restaurarea Republicii. Prin moartea lui Nero, prin înlăturarea persoanei sale fizice, Senatul consideră că „libertatea“ a fost cîștigată. Tacitus, *Hist.* I, 4, 10. Serii de monede cu legenda *Libertas* (Mattingly—Sydenham, *The Roman imperial coinage*, I, p. 200—215) sînt dovada grăitoare a stării de spirit din Senat. *Libertas* înseamnă acum „eliberarea“ față de tipul monarhic absolutist de guvernământ, pe care Nero dorea să-l împămîntenească la Roma și instaurarea unui *principatus* de alt tip. În cartea precedentă, la cap. 29, Dio consemnează faptul că lui Sulpicius Galba, prin decrete senatoriale, i-au fost acordate „toate atributele și titlurile cuvenite împăratului“; Suetonius, *Galba* XI precizează: „Galba... luă titlul de Caesar“. Prin adoptarea acestui titlu de către succesorul lui Nero, se indică în mod clar păstrarea formei de guvernământ instituită de Augustus și renunțarea la tipul de guvernământ absolutist și teocratic, favorizat de Nero. D. Timpe, *op. cit.*, *Die Regierungswechsel der Jahre 68 n. Chr.* p. 112—117; Wickert, *Princeps*, RE XXII cd. 2164 și urm. H. Bengtson, *Grundriss* p. 308—310.

⁵ Fortuna.

⁶ Cf. Suetonius, *Galba* VIII.

- ⁷ Cf. Suetonius, *Galba* XII și XV; Tacitus, *Hist.* I, 20. Por-nită cu cele mai bune intenții, campania de economii și reasezare a impozitelor pentru redresarea situației econo-mice și financiare, a provocat mari nemulțumiri. Starea mai mult decât critică a finanțelor statului se reflectă și în numărul seriilor de monede scoase în scurta domnie a lui Galba: 370 de serii, față de 337 emise sub Nero, Mattingly—Sydenham, *loc. cit.*
- ⁸ Suetonius, *Galba* XII—XIII; Tacitus, *Hist.* I, 5; *avaritia Galbae*.
- ⁹ Fonteius Capito fusese consul în 67 și guvernator în Ger-mania de Jos (*Inferior*) PIR² II, 86. În *Hist.* III, 62 Tacitus îl numește *Galbae proditor, Vitellio fidus*. A fost executat, pe cât se pare, în urma unor denunțuri calomnioase, *Hist.* I, 8; 58; dar moartea lui Capito avea să tragă greu în balanță în defavoarea lui Galba.
- ¹⁰ Suetonius, *loc. cit.*, și Tacitus, *Hist.* I, 5 redau în același fel intrarea lui Galba în Roma. Cf. *Hist.* I, 37, discursul lui Otho împotriva lui Galba. Măsurile pe care le-a luat Galba au fost următoarele: a desființat cohorta de pază a împăratului, alcătuită din germani, pe care îi trimise la locurile lor de baștină; așa numita *legio classica*, alcătuită din marinari și soldați care serveau în cadrul flotei (*classici* sau *classarii*), a încercat s-o desființeze și pe oameni să-i trimită la unitățile de unde veniseră; cum legiunea s-a revoltat, a fost decimată, ceea ce a însemnat moartea a sute de oameni (*Hist.* I, 37); totuși, legiunea a rămas la Roma unde, de asemenea, a fost adusă și o legiune din Hispania, care a primit numele de *legio VII Galbiana*. Cf. Suetonius, *Galba* X, modul cum a fost recrutată această legiune din populația provinciei, *e plebe provinciae*.
- ¹¹ Vezi LXIII, 12, 18 și 19.
- ¹² Altă persoană decât secretarul de stat al lui Claudius. Acest Narcissus era un favorit al lui Nero.
- ¹³ Vezi LXIII, 11. La această înșiruire Plutarh, *Galba* XVII și Tacitus (*Hist.* I, 37) adaugă numele lui Polyclitus, (cf. LXIII, 12, 3), al lui Vatinius, al lui Aegialus, al lui Titus Vinus. Cf. Suetonius, *Galba* XIV—XV.
- ¹⁴ Suetonius, *Galba* XV. Prietenii și libertții lui Galba se bucurau în schimb de tot felul de favoruri. Cf. Tacitus, *Hist.* I, 13 despre privilegiile și puterea deținute de Titus Vinus, consul, de Cornelius Laco, prefectul pretoriului și de Icelus, un libert al lui Galba, trecut în rîndul ordinu-lui ecvestru sub numele de Marcianus. Aceștia trei nu se înțelegeau între ei și căutau sprijinul unui eventual suc-cesor al lui Galba.
- ¹⁵ Această informație se găsește numai în textul lui Zonaras.

- ¹⁶ În textele păstrate de la abreviatorii *Istoriei Romane* lipsesc considerații mai ample despre scurta domnie a lui Galba. Cîteva detalii în acest sens sînt date de Suetonius și de Plutarh, privitor la magistraturi, la reglementarea justiției, la disputele ideologice și politice din timpul său. În această privință, cf. Gheorghe Ceaușescu, *Conflicte politice din timpul lui Galba*, Revista de Istorie, oct. 1977. În articolul citat sînt analizate cauzele care au dus la căderea lui Galba, generate de ambiția acelor care doreau să-i ia locul, de puterea crescîndă a comandanților militari din provincii precum și de lipsa de experiență a lui Galba însuși, carc, fără voia lui alimenta aceste conflicte. Lipsește de asemenea și darea de seamă făcută de Tacitus, *Hist. I*, 9 și urm. asupra stării provinciilor și a legiunilor staționate în provincii după moartea lui Nero. Se cuvine luată în seamă și atitudinea unei anumite părți a plebei, îndeosebi acea parte denumită de Tacitus, *plebs sordida*, prin opoziție cu *plebs integra* (*Hist. I*, 4), adică familiile plebee care au scăpat de ruină, plebe obișnuită cu reprezentațiile organizate de Nero și cu distribuirile de bani și de grîne. Așa se explică de ce Nero, deși declarat *hostis publicus*, după moartea sa n-a suferit o *damnatio memoriae*, ci dimpotrivă i s-au făcut funeralii somptuoase (Suetonius, *Nero*, L) și s-au găsit și din aceia care să-l regrete (*ibid.* LVII) lucru recunoscut de însuși Galba: *Nero a pessimo quoque semper desiderabitur*, Tacitus, *Hist. I*, 16, 15.
- ¹⁷ Verginius Rufus, vezi cartea precedentă, cap. 24 și nota 42.
- ¹⁸ Discuțiile purtate la Roma asupra genealogiei familiei Vitellia, la Suetonius, *Vitellius I și II*. Tatăl lui Aulus, Lucius Piso, a fost de trei ori consul, guvernator al Siriei, censor împreună cu împăratul Claudius, ba chiar și loctiitor al acestuia în timpul expediției din Britannia (Suetonius, *Claudius XVII*). El este acel senator despre care se relatează că a scăpat cu viață prin lingușiri joshnice cînd era pe punctul de a fi ucis de Caius; vezi LIX, 27. Motivele răscoalei legiunilor din Germania sînt expuse la Suetonius, *Galba XVI*. Aceste legiuni, scrie Tacitus, în *Hist. I*, 8 erau nemulțumite de privilegiile acordate gallilor și legiunilor din Gallia, încă de pe vremea lui Claudius (drept de cetățenie, ușurare de anumite impozite etc.), în vreme ce ele, expuse la primejdii mari, nu se bucurau de aceleleași drepturi; recompensele așteptate în urma campaniei împotriva lui Vindex n-au sosit, iar guvernatorul Germaniei Inferior, Fonteius Capito, fusese executat (vezi mai sus nota 9). În locul lui Fonteius fusese numit, cu titlul de *legatus consularis Augusti pro praetore*, Aulus Vitellius iar în locul lui Verginius Rufus un anume Hordeonius Flaccus, disprețuit pentru bătrîneța și beteșugurile ce le avea. Acesta din urmă nu avea nici o autoritate asupra soldaților (*Hist. I*, 9). În sfîrșit, alegerea altor comandanți militari nu s-a dovedit nici ea prea fericită. În Hispania, de exem-

plu, fusese numit Cluvius Rufus (vezi cartea precedentă, cap. 14), care n-avea nici o experiență de comandant militar.

- ¹⁹ Lucius Calpurnius Piso Frugi Licinianus. Era fiul lui Marcus Licinius Crassus Frugi, consul în 27, și al Scriboniei, o nepoată pe linie maternă a lui Sextus Pompeius Magnus. Fusese adoptat de Lucius Calpurnius Piso Frugi, cel ucis de Claudius (LVIII, 19). Așadar, era un descendent din Cnaeus Pompeius și din M. Crassus. Genealogia tinărului este amintită de însuși Galba, în discursul de adopțiune păstrat la Tacitus, *Hist.*, 15—16. Adopțiunea era făcută de Galba, în calitate de *pontifex maximus* pe baza unei *lex curiata* (la 10 ian. 69). În acest discurs împăratul evocă exemple anterioare de adopțiune în familia imperială: Tiberius, adoptat de Augustus și Nero, adoptat de Claudius. Prin acest act bătrînul Galba credea că își va întări popularitatea și va putea păstra, cel puțin, fidelitatea legiunilor de la Roma și din Italia. Tacitus, *loc. cit.*, 14, lasă să se înțeleagă că însuși Laco, prefectul pretoriului îl sfătuisese să facă acest pas. Piso a fost prezentat atât în tabăra pretorienilor cât și în Senat ca moștenitor al împăratului.
- ²⁰ Rezumatul lui Xiphilinus sare peste analiza stării de lucruri de la începutul anului 69 care se află la Tacitus în *Hist.* I, 18—20. După relatarea lui Tacitus, nimic nu mai mergea. Din Germania veneau tot felul de vești alarmante iar la Roma nu se mai știa ce măsuri sînt de luat; criza financiară în care se zbătea imperiul nu putea fi depășită iar cei deprinși cu largheța lui Nero nu se puteau împăca cu măsurile de austeritate luate de noul împărat. Cf. Plutarh, *Galba*, XVIII—XXII. Între timp, armata Germaniei inferior il recunoscuse și ea ca șef pe Aulus Vitellius și acesta își începu marșul împotriva Romei.
- ²¹ Aceste evenimente se petreceau numai la cinci zile după adopțiunea lui Piso, la 15 ian. 69. O povestire detaliată a ceea ce s-a întîmplat, la Tacitus, *Hist.* I, 27 și urm.
- ²² În rezumatul de față lipsesc amănuntele cu privire la măsurile pe care Galba, Piso și consulul Titus Vinus, rămas de partea lui Galba, s-au grăbit să le ia. Între timp, plebea cerea cu insistență executarea lui Otho, „de parcă ar fi cerut un spectacol vesel prezentat în circ sau în teatru”, scrie Tacitus, *loc. cit.*, 32. Numele aceluia care s-a lăudat că l-a ucis pe Otho era Iulius Atticus. Tacitus, *loc. cit.*, 34, 10 apreciază atitudinea lui Galba care, în aceste clipe grele nu și-a pierdut cumpătul, muștrîndu-l pe Atticus. Situația însă n-a putut fi dominată de Galba și de cei care-l sprijineau. Cf. Plutarh, *Galba* XXI și urm. Armata a trecut de îndată de partea lui Otho, iar plebea a părăsit Forul.
- ²³ Moartea lui Galba este relatată într-un mod zguduitor de Tacitus, *Hist.* I, 41. Cf. Plutarh, *Galba* XXVI. După relatarea lui Tacitus, el era conștient că bunele lui intenții de redresare a situației economice fuseseră rău primite, că

- lumea începuse, sub diferite forme, să-l regrete pe Nero. Vezi *Hist.* I, 16, 15. Propria lui vîrstă și înfățișarea fizică îl dezavantajau prin comparație cu vîrsta, înfățișarea și prestigiul lui Nero, *Hist.* I, 7, 15. Adoptarea lui Piso fusese făcută tocmai ca un îndreptar față de ostilitatea crescîndă a celor ce-l acceptaseră ca *princeps* și acum nu-l mai voiau. Vezi A. Michel, *Tacite et le destin de l'Empire*, ed. cit., p. 162.
- ²⁴ Cf. Tacitus, *Hist.* I, 43 și Plutarh, *Galba* XXVI. Densus, centurion pretorian, a sărit în ajutorul lui Piso, nu al lui Galba. Piso a izbutit să se refugieze în templul Vestei, dar a fost prins și omorît. Abia împlinise 31 de ani. După el au fost uciși și frații lui, Claudius Magnus și Nero Crassus. Vinius, a cărui biografie Tacitus o redă pe scurt în cap. 48 din cartea I a *Istoriilor*, fost proconsul în Gallia Narbonensis, a căzut și el victimă prieteniei ce i-o purtase lui Galba pînă în ultima clipă.
- ²⁵ Un portret al lui Otho se află în cap. 22 din cartea I a *Istoriilor* lui Tacitus. Genealogia familiei Salvia, la Suetonius, *Otho* I. În tinerețe, Otho s-a numărat printre prietenii intimi ai lui Nero și el a fost cel ales de Nero pentru a face o căsătorie „albă” cu Sabina Poppaea, cînd Nero încă mai era căsătorit cu Octavia (vezi LXI, II). Aranjamentul a dus la o ruptură între cei doi prieteni și Otho a fost nevoit să plece în 58 ca guvernator al Lusitaniei (actuala Portugalia) unde a stat pînă în 68, cînd s-a asociat încercării lui Galba de a prelua puterea, cu speranța că va fi adoptat de bătrîn pentru ca astfel să i se deschidă drumul spre principat. Suetonius, *Otho* V. Adopțiunea lui Piso l-a decis să treacă la acțiune pe cont propriu. Împrejurările în care a fost aclamat de soldați ca *imperator* (*acclamatio*) sînt redade de Suetonius. *Otho* VI. Cf. Plutarh, *Galba* 20; 25; Tacitus, *Hist.* I, 27; 36. Tacitus (*loc. cit.* 36) scoate în evidență comportarea josnică a lui Otho; legiunea alcătuită din *classarii* (vezi mai sus nota 10) s-a grăbit să depună jurămîntul față de noul *imperator*. Discursul lui Otho în fața soldaților este redat în cap. 37—38 *loc. cit.* De reținut modul în care Otho recunoaște că, fără *consensus senatus*, el nu este încă *princeps*. Cf. nota 49 la cartea precedentă, referire la începutul domniei lui Galba și cap. I al acestei cărți. Galba nu a folosit titulatura de *imperator* decît după ce a avut *consensus senatus*.
- ²⁶ În seara aceleiași zile memorabile, Senatul îl investeste pe Otho cu atributele *princeps*-ului; *tribunicia potestas*, numele de Augustus și „toate celelalte onoruri cuvenite *princeps*-ului” (Tacitus, *Hist.* I, 47. 1; cf. Suetonius, *Otho* VII și Plutarh, *Galba* 28). Prin urmare, investitura lui Otho ca împărat, diferită de cea a lui Galba, a urmat acest curs: *acclamatio*, jurămîntul de credință al soldaților (*suscipere imperium*), *consensus senatus*. Principatul, ca instituție, este

acum pe deplin consolidat, dar, așa cum remarcă Dieter Timpe, *op. cit.*, cap. *Die Regierungswechsel der Jahre 68/69 n. Chr.* p. 117, deși soldații îl aclamă pe noul *imperator*, el nu poate deveni *princeps* fără *consensus Senatus*. Acest fapt, i se pare lui Timpe deosebit de însemnat; el citează cuvintele lui Otho, amenințat de apropierea lui Vitellius, adresate Senatului: „așa după cum din voi se nasc senatori, tot așa, din senatori se nasc *principes*“ (Tacitus, *Hist.* I, 84). Între timp, la 2 ianuarie, la Colonia Augusta (Köln) și Vitellius fusese aclamat ca *imperator*, Suetonius, *Vitellius VIII*; Plutarh, *Galba XXII*; *Otho IV*; Tacitus, *Hist.* I, 56 și urm. Wickert, *RE XXII, Princeps, VII Bezeichnung des Kaisers*, 2061—2064.

- ²⁷ Dându-și seama de revirimentul de simpatie în favoarea lui Nero, de regretele ce însoțeau dispariția unui mod de viață opus severității și austerității lui Galba, Otho a încercat să pună în valoare prietenia ce-l legase odinioară de ultimul reprezentant al Iulio-Claudiilor și să reintroducă practicile de viață din timpul acestuia. Continuă construcția întreruptă a palatului început de Nero după 65, *Domus Aurea*, îl condamnă la moarte pe Tigellinus, care-l trădase pe Nero (Tacitus, *Hist.* I, 72; 78); peste tot erau din nou ridicate statuile lui Nero și portretele sale, Suetonius, *Otho VII*; cf. Plutarh, *Otho II*. Adoptă și alte măsuri pe calea politicii lui Claudius și Nero, cum ar fi, între altele, acordarea dreptului de cetățenie în diferite provincii, Tacitus, *Hist.* I, 78 sau introducerea unor noi reguli procedurale în materie de justiție, *ibidem*.
- ²⁵ Era firesc ca Otho să caute prin toate mijloacele să ciștige de partea sa Senatul care-l recunoscuse ca *Princeps*, avantaj de care Vitellius nu se bucura încă. L-a salvat de la moarte pe Marius Celsus, consul desemnat, și prieten credincios al lui Galba (Tacitus, *Hist.* I, 44), a reabilitat pe C. Cadius Rufus, pe Pedius Blaesus, pe Saevinus Proculus care fuseseră înlăturați din Senat sub Claudius și Nero, învinuiți de afaceri necurate, iar lui Verginius Rufus i-a încredințat consulatul, alături de Pompeius Vopiscus, după o scurtă perioadă în care îl exercitase el însuși, împreună cu fratele său, Titianus (*Hist.* I, 77). Cf. Plutarh, *Otho I*.
- ²⁹ Vezi ultimul capitol, 28, din cartea LXII. Cît despre „alții“, aluzie probabilă la Calvia Crispinilla (vezi LXIII, 12) salvată și ea de la moarte de Otho.
- ³⁰ Informație inexactă.
- ³¹ „Falsul“ Nero era un tânăr de o asemănare uluitoare cu fostul împărat. Dându-și seama de avantajele ce puteau rezulta din această situație, a încercat să i se substituie. Cu douăzeci de ani mai târziu, scrie Suetonius, *Nero LVII*, și-a făcut apariția un alt „Nero“. Este posibil însă să fie vorba

de una și aceeași persoană nu de două persoane diferite. „Falsul“ Nero era un sclav din Pont sau, după alții, un libert din Italia, meșter în arta cîntului. Impostorul s-a arătat îndeosebi în Achaia și Asia, strîngînd trupe dintre cei care voiau să-l urmeze, sperînd în avantaje personale. A fost prins și ucis de Calpurnius Asprenas, guvernatorul unei provincii alcătuite din Galatia și Pamphylia, Tacitus, *Hist.* II, 8—9. Un al treilea (sau un al doilea „Nero“?) a apărut pe vremea domniei lui Titus (vezi mai departe LXVI, 19).

³² Sumarele știri din aceste capitole nu cuprind nici un detaliu despre legiunile care au trecut de partea lui Otho, recunoscîndu-l ca *imperator*. Această lipsă este suplinită de cap. 76 din cartea I a *Hist.* lui Tacitus. Iată lista întocmită de Tacitus: legiunile din Illyricum, Dalmatia, Pannonia și Moesia; cele din Hispania, din Gallia, din Iudeea și Syria, din Africa erau de partea lui. Numai legiunile de la Rin, în frunte cu Vitellius, rămîneau în continuare ostile. Lipsește de asemenea orice aluzie la invazia roxolanilor și a sarmaților în Moesia, din anul 69, la respingerea invadatorilor, ocazie în care s-a ilustrat pentru prima oară Tettius Iulianus (Tacitus, *Hist.* I, 79). Cu asemenea trupe, dintre care unele au trecut curînd de partea lui Vitellius, cu mai multă energie Otho ar fi putut cîștiga partida.

³³ Adică pe Piso și pe Galba.

³⁴ Pregătirile pentru această campanie sînt povestite de Tacitus, *Hist.* I, 61—69; cf. Plutarh, *Otho* V. Lui Vitellius i s-au raliat pe rînd legiunile din Britannia, cele din Rhaetia și Hispania precum și unele legiuni din Belgia și Gallia. Aulus Caecina, legat în Germania Superior a coborît prin ținutul helveților spre Italia iar Fabius Valens, comandînd legiunile din Germania Inferior, traversă Gallia, întîlnindu-se cu Valens în Italia de nord. În aceste pregătiri ambițiile comandanților militari erau întrecute, după cum caracterizează Tacitus situația, *Hist.* I, 89, de rivalitatea dintre marile armate grupate în diferite regiuni din Vestul Europei. În cazul de față, rivalitatea dintre legiunile din Germania și cele din Gallia și Italia a tras hotărîtor în cumpănă. Roma nu mai era în stare, ca pe vremea lui Augustus și a urmașilor săi, scrie Tacitus, să controleze imensele forțe militare ce-i stăteau la dispoziție. La idele lui martie, 14 martie 69, Otho, în așteptarea armatei din regiunile dunărene, din care făcea parte și legiunea a XV-a Gemina, se hotărî să părăscască Roma și să se îndrepte spre nord. Impotriva sfaturilor competente care i s-au dat, de a tergiversa lucrurile, la îndemnul fratelui său Salvius Titianus și a prefectului pretoriului, Licinius Proculus, Otho s-a hotărît pentru atac, dar iarăși rău sfătuit, el s-a retras de pe cîmpul de luptă, adăpostindu-se la Bri-xellum. Bătălia, care s-a dat la Bedriacum, descrisă de Tacitus în *Hist.* II, 26—70, de Suetonius, *Otho* IX—XI și de

Plutarh. *Otho* VII—XVIII, a avut loc la 14 aprilie 69, deci cu o lună după plecarea împăratului din Roma.

- ³⁵ Printre care se numărau și figuri ilustre, ca acelea ale lui Caius Suetonius Paulinus, învingătorul britanilor, Marius Celsus, Annius Gallus; lipsa unui comandament unic s-a făcut însă resimțită; în joc au mai intrat și scrupulele lui Otho de a participa la un război civil, deși, după mărturisirea lui Tacitus, *Hist.* II, 56, soldații lui Vitellius s-au datat la jafuri și omoruri neînchipuit de sângeroase.
- ³⁶ Licinius Proculus, prefectul pretoriului, PIR II p. 283, nr. 159; Boissevain III p. 109.
- ³⁷ Cf. discursul lui Otho, în versiunea redată de Tacitus, *Hist.* II, 47.
- ³⁸ Unul din cei mai impresionați era propriul său nepot, Lucius Salvius Otto Cocceianus, fiul lui Titianus, Tacitus, *Hist.* II, 48.
- ³⁹ Cf. Tacitus, *loc. cit.*, 49; deosebit de prețioase sînt mărturișirile pe care Suetonius le-a auzit de la tatăl său, Suetonius Lenis, tribun al Legiunii a XIII-a Gemina, martor ocular al ultimelor ceasuri din viața lui Otho (*Otho*, cap. X—XI). Din aceste mărturii reiese cu prisosință oroarea resimțită de Otho pentru războiul civil, sentiment care, probabil, l-a și împiedicat să conducă așa cum s-ar fi convenit operațiunile împotriva adversarilor săi. Chiar după lupta de la Bedriacum, unde căzuseră 40 000 de oameni, situația nu era definitiv pierdută, mai ales că legiunile de la Dunăre se apropiau; dar Otho n-a vrut cu nici un preț să mai prelungească vărsarea de sînge.
- ⁴⁰ Acest fragment a fost introdus aici de editor în conformitate cu textul lui Tacitus, *Hist.* II 29—30. Este vorba despre Fabius Valens, unul din generali, și de jafurile pe care le-a comis.

CARTEA LXV

- ¹ La 1 ianuarie 69, izvoarele sînt de acord în această privință, legiunile din Germania Superior au depus jurămîntul numai față de Senat și de Adunarea Poporului, marcînd astfel detașarea lor de cei care-l recunoscuseră pe Otho. Plutarh, *Galba* 22, Suetonius, *Vitellius* VIII, Tacitus, *Hist.* I, 55 și urm. Acest jurămînt era de prisos scrie Tacitus, (*sacramentum inane*), deoarece Senatul însuși îl recunoscuse pe Otho. La 2 ianuarie Vitellius era la rîndul lui aclamat ca *imperator*, luat prin surprindere, după cîte notează Suetonius, *loc. cit.* Evenimentele au luat apoi cursul știut și de Senat după sinuciderea lui Otho, Tacitus, *loc. cit.* El refuză însă să introducă în titulatura sa numele de Caesar,

Plutarh, *loc. cit.*, Suetonius, *loc. cit.*, Tacitus, *Hist.* II, 62, acceptându-l în schimb pe cel de Germanicus. Nehotărit cum era, acceptă totuși ceva mai târziu numele de Caesar (*Hist.* III, 58). Generalități în articolul lui R. Hanslik, A. *Vitellius* din RE Suppl. IX (1962), nr. 7 b, 1706—1709.

- ² Pe cea de a doua soție a lui Vitellius o chema Galeria Fundana; ea era fiica unui pretor. Băiatul pe care i-l dăruise lui Vitellius era găngav, Suetonius, *Vit.* VI, ceea ce nu îl împiedică pe iubitorul tată să-l prezinte legiunilor pentru a-și arăta superioritatea față de Galba, care nu avea copii. R. Hanslik, *Vitellius*, RE Suppl. IX (1962), nr. 7 i, col. 1742.
- ³ Cf. Suetonius, *Vitellius*. XI. Intrarea lui Vitellius la Roma, pentru a face impresie — mai ales asupra acelor care-l plîngeau pe Galba (Tacitus, II, 55) — semăna cu o ocupație militară de către trupe străine. Se grăbi apoi să se proclame pontifex maximus și consul perpetuu. Ca și Otho, căută să încurajeze pe cei care evocau cu regret „timpurile” lui Nero. Vezi mai departe cap. 6.
- ⁴ Cf. Tacitus, *Hist.* II, 62: *pulsi Italia mathematici*. În acest capitol sînt enumerate și alte măsuri luate de Vitellius la Roma și în Italia, între altele dispoziții cu privire la averile celor căzuți din rîndurile partizanilor lui Otho; vezi mai departe cap. 6; cf. Suetonius, *Vit.* XIV, referitor la execuțiile acelor astrologi care i-au prevestit moartea.
- ⁵ Despre obiceiul lui Vitellius de a face datorii pe care nu putea să le achite, Suetonius, *Vit.* VII. Despre caracterul și obiceiurile rele pe care le avea, *ibidem*, cap. IV, XII și XIII. În cap. XIII se găsește descrierea faimoaselor mese date de Vitellius, descriere care coincide cu rezumatul lui Xiphilinus din cap. 3 al acestei cărți. Cf. Tacitus, *Hist.* II, 62; Hanslik, *art. cit.*, 7 b. col. 1733.
- ⁶ Vezi nota 36 la cartea LXII.
- ⁷ Ca și Otho, Vitellius era un neronian. Cf. cap. IV din *Vitellius* de Suetonius. A prezidat la un moment dat *Neronia* (Jocurile neroniene).
- ⁸ Această relatare, mai mult decît sumară, ascunde o stare de fapt deosebit de gravă. Legiunile din Germania (vezi nota 35 la cartea precedentă), în marșul lor împotriva Romei se comportară ca într-un ținut dușman, trecînd totul prin foc și sabie (Tacitus, *Hist.*, II, 56, 88); Suetonius, *Vit.*, X); odată ajunși la Roma, soldații din aceste legiuni au fost introduși în cohortele pretoriene, al căror număr de la nouă a fost sporit la douăsprezece, și în cele urbane. Prefecți ai pretoriului au devenit Publius Sabinus și Iulius Priscus, ofițeri ai armatelor din Germania; conducerea propriu-zisă a treburilor imperiului era pe mîna lui Caecina și Valens (vezi cap. 16 din cartea precedentă). Aceste preferințe și greșeli au nemulțumit profund armata din bazinul

Dunării și pe cea din Orient. În Mauritania, sub comanda unui *procurator pro legato*, Luceius Albinus (PIR II, 300) a izbucnit o revoltă (despre cele două mici provincii imperiale din Mauritania vezi LX, 9), repede înăbușită (Tacitus, *Hist.* II, 58—59) iar în Germania, un fruntaș local, de neam bătav, Iulius Civilis (cf. I, 59), se răscoală împotriva lui Vitellius, intrând în legătură cu Vespasian, Tacitus, *Hist.* IV, 13—14. Cît despre lipsa de disciplină și abuzurile armatei de la Rin, ajunsă în Italia, Tacitus, *Hist.* II, 93. Despre Civilis, vezi nota 10 la cartea LXVI.

- ⁹ Obiceiul era ca seriile de monede cu efigia unui împărat asasinat sau declarat „dușman“ (*hostis*) să fie topite.
- ¹⁰ Suetonius, *Vitellius* X adaugă amănuntul că execuțiile au fost în primul rînd printre accia care-l asasinaseră pe Galba. Acest capitol despre unele merite ale guvernării lui Vitellius este intercalat în expunerea generală a biografiei. Procedee este explicabil, ținînd seama de durata extrem de scurtă a domniei lui Vitellius, timp în care nu s-au putut produce schimbări în bine sau în rău.
- ¹¹ Helvidius Priscus, ginerele lui Thræsea. Vezi mai sus sfîrșitul cărții LXII și nota 55 la această carte. Modul de comportare intransigent al lui Priscus amintea în totul de Thræsea, Priscus rămînînd în fruntea opoziției senatoriale față de instituția principatului; el era partizanul restaurării republicii, formă de guvernămînt revolută, preconizată totuși de cîțiva stoici aparținînd cercurilor filosofice ale timpului. Cariera lui Priscus a început cu o quaestură în Ahaia, apoi a fost legat al unei legiuni în Syria (în 51) și tribun al plebei în 56 (Tacitus, *Ann.* XIII, 28); după exilul său din 68, petrecut la Apollonia, a fost rechemat sub Galba (*Hist.* IV, 6) și desemnat pretor; Tacitus, cu o nuanță de ironic (*Hist.* II, 91), notează că Priscus avea un asemenea spirit de contradicere încît obișnuia să-l contradică pînă și pe Thræsea. Despre Fannia, fiica lui Thræsea, educată în același spirit (Plinius cel Tânăr, *Epist.* VII, 19). Relativ la acest cuplu care reprezintă chintesența opoziției de coloratură stoică în timpul epocii imperiale din sec. I, o pertinentă analiză la R. Chevallier, *Le millieu stoïcien à Rome au premier siècle ap. J. C., ou l'âge héroïque du stoïcisme romain*, Bulletin de l'Assoc. Guill. Budé, p. 534—562. Cf. Jean Melmoux, *C. Helvidius Priscus, disciple et héritier de Thræsea în Neronia*, 1974. Parola del Passato, fasc. CLX, p. 23—40, caracterizarea Fanniei, a cărei influență asupra lui Priscus a fost covîrșitoare, p. 38 și urm. De asemenea, E. V. Arnold, *op. cit.*, p. 393, 400.
- ¹² Inițiativa a fost luată de Tiberius Iulius Alexander, prefect al Egiptului, la 1 iulie 69. El a proclamat pe Vespasian ca *imperator*. Legiunile din Syria și din Iudeea, mai ales că Iulius Alexander lansase zvonul că aveau să fie mutate în Germania, l-au recunoscut de îndată pe Vespasian. Orien-

tul, reprezentat prin Sohaemos, regele Sophenei, prin Antiochos, regele Commagenei, prin Agrippa și Berenice, dinastia iudei, a susținut inițiativa. Tacitus, *Hist.* II, 79—81. Un sfat comun a fost ținut la Berytos (actualul Beirut), în Fenicia, oraș devenit colonie romană pe vremea lui Augustus și purtând numele de Iulia Augusta Felix Berytus; colonia se afla aproape de cartierul general al lui Vespasian, stabilit la Caesarea. Armata din Orient recunoscuse până acum, fără împotrivire, pe Galba și pe Otho, dar fără simpatie pe Vitellius, (Tacitus, *Hist.* II, 6 și 73), deoarece se și răspîndise vestea răului produs de soldații din Germania în Italia și la Roma. În Orient, alături de Titus Flavius Vespasianus care comanda legiunile din Iudeea, se afla și Caius Licianus Mucianus, guvernator al Siriei și prieten al lui Titus, fiul lui Vespasian, care a făcut legătura între tată și fiu. Mucianus, personalitate marcantă a timpului său, a considerat că Vespasian era omul cel mai potrivit pentru a prelua destinele imperiului, mai ales pentru că avea doi fii, pe Titus și pe Domițian (Tacitus, *Hist.* II, 75—77). Așa că se oferă să preia el ofensiva împotriva lui Vitellius, în favoarea lui Vespasian, care urma să supravegheze Egiptul (*claustra Aegypti*, adică Alexandria și Pelusion) și regiunile din Asia. Conducerea războiului împotriva revoltei iudaice, care nu fusese pe deplin înăbușită, a fost incredințată lui Titus. Tacitus, *Hist.* II, 81—82; Suetonius, *Vespasianus* VII; Flavius Iosephus, *Bell. Iud.* IV, 620. Între timp, tulburările se întinseseră și la legiunile din Moesia (a III-a Gallica, a VII-a Claudia și a VIII-a Augusta), chemate de Otho în sprijinul său; aceste legiuni, după moartea lui Otho, se grăbiră să-l recunoască pe Vespasian (Tacitus, *Hist.* II, 74; 82—85; Suetonius, *Vitellius* XV și *Vespasianus* VI; Flavius Iosephus, *Bell. Iud.* IV, 11, 1). Lor li se alăturară legiunile a VII-a Gemina și a XIII-a Gemina, în fruntea cărora se afla Marcus Antonius Primus, legatul legiunii a VII-a Gemina, staționată în Pannonia, precum și Legiunea a XI-a Claudia, staționată în Dalmația. Aponius Saturninus, guvernatorul Moesiei, a fost ignorat în aceste hotărâri de moment. Generalități la Hanslik, art. cit., 1722—1731.

- ¹³ Vezi LX, 20 și 30 Tacitus și Suetonius (*Hist.* I, 50; II, 97; *Vespasianus* IV) nu sînt întru totul de acord cu afirmația că „Vespasian se bucura de simpatii unanime“.
- ¹⁴ Vezi LXIII 22.
- ¹⁵ O biografie propriu zisă a lui Vespasian nu există în rezumatele păstrate din cartea următoare, LXVI. Găsim doar referiri biografice fără însemnătate.
- ¹⁶ Lui Titus, de fapt.
- ¹⁷ Din izvoarele citate la nota 12 reiese că lucrurile nu erau tocmai așa: Vespasian oprise aprovizionarea Romei cu grîne și stocurile de alimente le rezervase pentru a le trimite în

Peninsulă numai în cazul când ar fi fost el însuși recunoscut de Senat.

- ¹³ Relativ la Antonius Primus, PIR, I, p. 103, nr. 688. Marcus Antonius Primus era originar din Tolosa. Suetonius, *Vit.* XVIII. Prieten cu poetul Marțial, acesta îi dedică mai multe epigrame.
- ¹⁹ Așa cum s-a arătat la nota 12, Primus era numai legatul Legiunii a VII-a Gemina. El a fost însă acela care a aderat imediat la cauza lui Vespasian. Condamnarea sa la exil sub Nero se datora unei încălcări a legilor și unor falsuri (Tacitus, *Hist.* II, 86). Rechemat sub Galba, își pusese mari speranțe în Otho. Așa se explică, scrie Tacitus, *loc. cit.*, de ce a aderat la cauza lui Vespasian când „situația lui Vitellius se prăbușea”.
- ²⁰ Vezi nota 25 la cartea LXIII. Personalitatea acestui Sporus, prezență marcantă în viața culturală a Romei imperiale, trebuie să fi fost deosebit de complexă. El (sau ea) nu l-a părăsit pe Nero pînă în ultima clipă a vieții acestuia iar acum a găsit cu cale să se sinucidă.
- ²¹ Aulus Caecina Alienus. Vezi nota 34 la cartea precedentă și mai sus nota 8. Caecina ajunsese unul din conducătorii de fapt ai imperiului, datorită exageratei indulgențe a lui Vitellius. PIR I, p. 255, nr. 71.
- ²² Situație identică cu cele care au precedat sfârșitul lui Nero și al lui Otho. Grija lui Vitellius era să-și sărbătorească cu mare pompă ziua de naștere, rivalizînd cu serbările de altă dată organizate sub Nero, Tacitus, *Hist.* II, 95.
- ²³ Tacitus, *loc. cit.* 99 notează că trădarea lui Caccina se datoră și geloziei față de Valens, pe care-l credea favorizat. Hotărîrea lui a fost determinată și de răscoala flotei din Ravenna care l-a aclamat pe Vespasian (*Hist.* III, 13—14). Valens, fiind bolnav, nu a putut lua parte la operații. Despre schimbul de mesaje care a avut loc între părțile rivale *ibidem*, 99—100; în acest capitol nu se află nici o referire. Intervenția scrisă a lui Fabius Valens nu a mai avut însă nici un efect. „Istoricii timpului” (*Scriptores rerum*), scrie Tacitus, care au trăit pe vremea dinastiei Flavienilor, au înfățișat evenimentele dintr-un punct de vedere favorabil acestora. Prin „istoricii timpului” Tacitus se referea la Plinius, care continuă istoria lui Aufidius Bassus, la Cluvius Rufus și, eventual, la *Memoriile* lui Suetonius Paulinus. Vezi mai sus nota 29, la cartea LXIII și nota 35 la cartea LXIV.
- ²⁴ Relatarea sumară din acest capitol trebuie înțeleasă în lumina completărilor aduse în primele capitole ale cărții a III-a din *Istoriile* lui Tacitus. Ofensiva împotriva trupelor viteliene grupate în Italia de nord a fost decisă în urma unui consiliu de război ținut la Poetovio (actualul Ptuj, în Slovenia, denumit de austriaci Pettau), unde se aflau taberele de iarnă ale Legiunii a XIII-a Gemina (cap. 1—3).

Tot în această secțiune a *Istoriilor* sînt relevate rolurile pe care le-au jucat în acele împrejurări Tampius Flavianus, legat consular în Pannonia, Pompeius Silvanus, legat consular în Dalmația și, îndeosebi Cornelius Fuscus, procurator în Pannonia, viitorul prefect al pretoriului sub Domițian, cel care a fost ucis în timpul războiului împotriva dacilor (Suetonius, *Dom.* VI; Iuvenal, IV, 112; cf. *Hist.* II, 86). Este de asemenea menționat rolul jucat de Marcus Aponius Saturninus, guvernatorul Moesiei și învingătorul roxolanilor (*Hist.* I, 79; II, 85, 96) care, ignorat la început de Antonius Primus, venea în fruntea legiunilor din Moesia, însoțit de trupe de sarmați și de iazygi, înrolați în trupele auxiliare (*in commilitium adsciti*), (cap. 4, 5). Antonius, care era totuși sufletul acestei expediții, obținu o victorie hotărîtoare la Bedriacum, cap. 19—20. În bătălia dată pentru Cremona (cap. 26—33) au căzut mulți soldați iar orașul a fost prădat și distrus. Vezi în continuare cap. 12—15. CAH, X, cap. XXIV (G. H. Stevenson), p. 828 și urm.

- ²⁵ Cf. descrierea Cremonei la Tacitus, *Hist.* III, 34, precum și un scurt istoric al localității. Întreaga vină a incendiului acestui înfloritor oraș Tacitus o pune pe seama lui Antonius Primus care tratase condițiile capitulării cu Aulus Caecina Alienus, în calitatea acestuia de consul, *Hist.* III, 31. Mucianus, imputernicit de Vespasian, nu putuse pleca pe mare: în consecință se apropia destul de încet. El traversase Cappadocia, Phrygia (Flavius Iosephus IV, 11, 5) și acum, oprit în bazinul Dunării, era ocupat cu reprimarea atacurilor repetate ale dacilor. Vestea distrugerii Cremonei i-a parvenit cînd se afla aici (Tacitus, *Hist.* III, 46). Atacurile de proporții ale dacilor, *gens numquam fida*, scrie Tacitus, nu erau singulare. Aflîndu-se despre dificultățile prin care trecea cîrmuirea romană, mișcări similare împotriva Romei izbucniseră nu numai în Bazinul Dunării de Jos ci și în Britannia (Tacitus, *ibidem* 45) și în Germania. Strămutările de populație efectuate de Tiberius Plautius Silvanus Aelianus, guvernator al Moesiei și apoi proconsul al Asiei (vezi mai sus nota 11 la cartea LXIII), între anii 62 și 66, nu puteau stînjiți atacurile organizate de dacii din nordul țării noastre. În aceste grele momente ale anului 69, cînd parte din armată părăsise Moesia, șefii dacilor socoteau că a sosit momentul să treacă la ofensivă și să renunțe la politica de prudență față de romanii instalați în Moesia. Interesant este că această schimbare de politică a dacilor față de Roma poate fi corelată cu o schimbare în însăși conducerea lor supremă, care, după Hadrian Daicovicu (*Dacii*, București, Editura Științifică, 1965, p. 116—157) ar coincide cu venirea la putere a lui Duras-Diurpaneus. În orice caz, revirimentul atacurilor dace se încadrează într-un context amplu de mișcări antiromane, ceea ce înseamnă că dacii erau la curent cu tot ceea ce se petrecea în imperiul roman (*crebris belli civilis rumoribus*, Tacitus, *loc. cit.*, 45). Mucianus, care venea de la Byzantion după

ce străbătuse Tracia și Moesia (*Hist.* II, 83), a aruncat în lupta împotriva dacilor Legiunea a VI-a Ferrata. El și-a continuat apoi drumul spre Italia prin Pannonia, ajungând prea târziu la Cremona. Despre pierderile de vieți omenști în această cumplită, crâncenă bătălie, vezi și cifrele date de Flavius Iosephus: 30 200 de vitellieni și 4 500 soldați din legiunile aduse din Moesia.

- ²⁶ Fratele său era Lucius Vitellius, căruia Aulus îi succedase în funcție de proconsul al Africii. Suetonius, *Vitellius* V. Acum i se încredințase comanda cohortelor urbane, Tacitus, *Hist.* III, 55. El pleca în Campania cu șase cohorte și 500 de călăreți.
- ²⁷ Cf. Suetonius, *Vitellius*, XVI.
- ²⁸ Un asemenea gând, și anume să abdice, îl avusese și Nero. Vezi mai sus cap. 27 din cartea LXIII.
- ²⁹ Dieter Timpe, *op. cit.*, *Die Regierungswechsel der Jahre 68/69 n. Chr.* p. 119 consideră că, în felul lui, Vitellius proceda just când se adresa consulilor și senatorilor pentru a depune în fața lor însemnele autorității sale de *princeps*. În fața pretorienilor, separat (Suetonius, *loc. cit.*), împăratul declară de asemenea că renunța la un *imperium* pe care nu-l ceruse (vezi mai sus nota 1).
- ³⁰ Pentru a înțelege cele scrise atât de concis de epitomator este nevoie să reamintim câteva date care lipsesc cu desăvârșire din acest capitol. După insuccesul lui Caecina, Fabius Valens, sosit prea târziu, s-a refugiat spre Gallia unde însă a fost prins și ucis (Tacitus, *Hist.* III, 44 și 62). Flota de la Misenum urmă la rîndul ei exemplul aceluia de la Ravenna. Soldații lui Vitellius au fost parte încorporați în legiunile care-l susțineau pe Vespasian, parte dispersați în Illyricum. La Roma, întîmplarea făcea ca funcția de *Praefectus Urbi* să fie încredințată fratelui lui Vespasianus, Titus Flavius Sabinus. Pe acesta, scrie Tacitus, *Hist.* III, 64, fruntașii din Roma îl îndemneau insistent să participe și el la victoria și succesul fratelui său, pentru a nu lăsa meritele acțiunii numai pe seama lui Antonius Primus. Sabinus, om în vîrstă, ezita să se amestece în lucruri care nu-l priveau personal (*ibidem*, 65); a crezut totuși că nu greșește să facă pe intermediarul între Vitellius, care dorea să abdice, Antonius Primus și Mucianus. Consfăturile și tratativele s-au dus la el acasă și în templul lui Apollo. Martorii acestor tratative, istoricul Cluvius Rufus și poetul Silius Italicus. Suetonius, *Vitellius* XV, precizează că s-a ajuns chiar la o înțelegere, și anume că Vitellius să plece nevătămat, primind și suma de o sută de milioane de sesterți (la 16 dec. 69). Înțelegerea n-a putut fi perfectată din cauza soldaților legiunilor din Germania aduși de Vitellius la Roma, care nu voiau să renunțe așa ușor la avantajele de care se bucuraseră. Așa s-a ajuns la situația ca Sabinus, împreună cu nepotul său Domițian, și fiul său,

Sabinus, alături de consuli, să fie siliți să se refugieze pe Capitoliu (Tacitus, *Hist.* III, 69).

- ⁸¹ Cf. Tacitus, *Hist.* III, 69—74, unde evenimentele sînt mult mai pe larg povestite. În primul rînd, Tacitus insistă asupra faptului că Vitellius nu mai avea nici un control asupra oamenilor săi (cap. 71); tratativele pe care Sabinus a încercat să le ducă cu Vitellius prin intermediul unui ofițer, Cornelius Martialis, n-au ajuns la nici un rezultat; cu deosebită indignare Tacitus notează ravagiile incendiului, căruia i-au căzut pradă monumente antice (cap. 72), amintind încă Roma din timpul regilor; moartea lui Sabinus și a lui Atticus a fost urmarea presiunilor făcute de gloate amatoare de spectacole sîngeroase, *sordida pars plebis* (cap. 74).
- ⁸² Cf. Tacitus, *Ann.* XIV, 32—33. Petilius Cerealis era nu numai un senator de vază, ci și un ilustru general care luptase în Britannia, sub comanda lui Suetonius Paulinus, în calitate de legat al Legiunii a IX-a. Acum a îmbrățișat partida lui Vespasian.
- ⁸³ Din motivele expuse la nota 25, Cerealis se apropia de Roma prin ținutul sabinilor, pe via Salaria (Tacitus, *Hist.* III, 78) iar Antonius pe via Flaminia (*ibidem*, 79).
- ⁸⁴ Cf. Tacitus, *Hist.* III, 81—82 și Suetonius, *Vitellius* XVI.
- ⁸⁵ De fapt, a fost trădat de un tribun al unei cohorte pretoriene, Iulius Placidus, Suetonius, *Vitellius* XVII.
- ⁸⁶ Această enumerare are rostul de a arăta cît de mult își pierduseră valoarea titlurile prin care era desemnată autoritatea *princeps*-ului.
- ⁸⁷ Cf. Tacitus, *Hist.* III, 85.
- ⁸⁸ Această mențiune este foarte importantă. De fapt, Mucianus, cînd îl susținuse pe Vespasianus, așa cum reiese din primele capitole ale cărții următoare, chiar dacă nu fusese oficial recunoscut drept asociat la domnie, i se încredințase girarea treburilor publice la Roma, cu drepturi depline.

CARTEA LXVI

- ¹ În fapt, Senatul recunoștea proclamarea lui Vespasian ca *imperator*, produsă mai întîi la Alexandria, în Egipt, și apoi în Iudeea. Vezi mai sus nota 12 la cartea precedentă, cap. 8 și 9 din această carte și notele respective. Proclamarea (*dies imperii*), a avut loc la 1 iulie (Tacitus, *Hist.* II, 79). Între timp, Tacitus se străduia din toate puterile să-l cîștige pe Mucianus, guvernatorul Siriei, de partea tatălui său. În ultimii ani Hermann Bengtson a închinat familiei Flavia o amplă monografie: *Die Flavier. Vespasian, Titus, Domitian, Geschichte eines römischen Kaiserhauses*, München, Beck 1979.

- ² Vezi LIII, 18 și nota 46 la această carte.
- ³ Redactarea acestui capitol a fost anunțată în LXV, 9. Cf. Suetonius, *Vespasianus*, V.
- ⁴ Binecunoscutul istoric. Născut în 37 la Ierusalim, descendent al unui neam de preoți iudei, Iosephus a căzut prizonier la romani în timpul războiului iudaic izbucnit în 66. Eliberat de Vespasianus (vezi *Răzb. iud.* III, 8, 9 și IV, 10, 7) și-a luat numele de Flavius, devenind „libertul” și totodată „clientul” împăratului. Autor de limbă greacă, a scris *Războiul Iudaic* (în șapte cărți) și a compus o vastă istorie a poporului iudeu, în 20 de cărți, începînd cu facerea lumii pînă pe vremea lui Nero. Titlul acestei lucrări, *Despre vechimea iudeilor*, dezvăluie ambiția autorului de a dovedi că iudeii sînt cel mai vechi popor al civilizațiilor antice. Pentru a dezvolta această teză Iosephus s-a văzut nevoit să facă istorie comparată, ceea ce nu este lipsit de interes. Devenind libertul lui Vespasian, atitudinea sa proromană a supărat pe contemporani. A trăit pînă spre anul 100, sub domnia lui Traian. Vezi articolul *Iosephus*, în RE IX (1916), col. 1934—2000 (Uwo Hölscher).
- ⁵ Caius Licinius Mucianus este caracterizat în mod elogios de Tacitus în *Historiae* I, 10. El era, începînd din 67, guvernatorul Siriei, provincie consulară. Cf. *Hist.* II, 5 și 84. În cap. 83 din cartea a II-a a *Istoriilor* Tacitus este de părere că Mucianus deținea acum neoficial rangul unui „asociat” la *imperium: socium magis imperii quam ministrum agens*.
- ⁶ Cf. Tacitus, *Hist.* IV, 3 și 4. Vespasian și fiul său Titus erau consuli; lui Domițian i s-a acordat de îndată *praetura* și *imperium consulare* deoarece ambii consuli nu erau la Roma; Mucianus primea cinstirea unui triumf pentru faptele sale de arme împotriva dacilor (sarmaților, în text). Vezi nota 25 la cartea precedentă. În schimb, după intrarea lui Mucianus în Roma, Arrius Varus, tovarăș de luptă al lui Antonius Primus (*Hist.* III, 6), devenit între timp *praefectus praetorio*, și Primus însuși au fost înlăturați, fără să se țină seama de meritele lor puse în slujba cauzei lui Vespasian. Totodată, Mucianus și-a inaugurat apariția la Roma prin cîteva execuții (*Hist.* IV, 11). Cît despre inelul ce-l purta ca semn al puterii, cf. LI, 3, inelul dăruit de Augustus lui Maecenas.
- ⁷ Domițian nu avea decît 18 ani. Firca sa ciudată se arăta însă de pe acum primejdioasă, după cum mărturisește Tacitus, *Hist.* IV, 2 cît și Suetonius. *Domitianus* I.
- ⁸ Acest extras din excerptele Valesiene (272) este așezat de editor în cadrul cap. 13 din această carte, Boissevain, III, p. 147. Am preferat să-l lăsăm în cadrul cap. 2.
- ⁹ Epponina. La Cassius Dio, în continuare, cap. 16, Peponilla.

²⁰ Marile mișcări împotriva stăpînirii romane care trecea în anii 68—69 printr-o criză deosebit de gravă, pornite din rîndul populației batave și extinse în rîndul populațiilor gallice, sînt suprimate din povestire de Cassius Dio prin epitetul: „neinteresant”. Criza a fost dezlănțuită pe neașteptate. Desfășurarea evenimentelor și înăbușirea răscoalelor germanice și gallice formează subiectul cărții a IV-a din *Istoriile* lui Tacitus, parțial și subiectul cărții a V-a. Inițiatorii acestor revolte, încă de la sfîrșitul domniei lui Nero au fost Claudius Paulus și Iulius Civilis (PIR² IV, nr. 264), doi șefi batavi de viță regală (*regia stirpe*), Tacitus, *Hist.* IV, 13. Civilis, scrie Tacitus, *loc. cit.*, era înzestrat cu mari calități; în dorința sa de a-i alunga pe romani din Germania se credea un al doilea Sertorius sau Hannibal. Paulus a fost ucis de Fonteius Capito (vezi nota 9 la cartea LXIV), iar Civilis, prins și trimis la Roma la sfîrșitul domniei lui Nero. Eliberat de Galba, pus din nou sub acuzația de Vitellius, Civilis a îmbrățișat cauza lui Vespasian în urma intervenției lui Antonius Primus (Tacitus, *ibidem*). Iulius Civilis era cetățean roman și tribun al unei cohorte formate din localnici, adică din batavi. Profitînd de plecarea legiunilor de pe Rin spre Italia, de nemulțumirea localnicilor printre care se făceau mereu noi recrutări, de slăbiciunea lui Hordeonius Flăccus (vezi nota 18 la cartea LXIV), care succedase lui Fonteius Capito, Civilis trecu la atac. Legiunile rămase în Germania Inferior, cît și cele din Germania Superior, au fost puse la grea încercare. Castele romane de la Vetera (*Vetera Castra*), Bonna și Novaesium au fost încercuite. Între timp, Iulius Civilis se străduia din răsputeri să atragă partida antiromană din Gallia de partea sa, în fruntea căreia se găseau doi treviri, Iulius Classicus (PIR² IV, nr. 267) și Iulius Tutor (PIR² IV, nr. 606) și un lingon, Iulius Sabinus (PIR² IV, nr. 535). Planul era să se proclame independența Galliei și să i se dea statutul de *imperium*. Iulius Sabinus, spre deosebire de Classicus care se mulțumi cu insignele de general, se proclamă Caesar, așa cum se arată cîteva rînduri mai jos (cf. Tacitus, *Hist.* IV, 55—60). După unele succese împotriva romanilor, care au costat viața legatului Legiunii a XXII-a Primigenia, Caius Dillius Vocula, venit în ajutorul castrelor încercuite, imperiul gallic a fost proclamat oficial (*ibidem*). Gallia însă înfricoșată de puterea batavilor conduși de Civilis, n-a acceptat de îndată proclamarea noii formații statale, anunțată, printre altele, și pe serii de monede bătute în 69 cu legende ca: *Gallia, Libertas restituta, Adsertor libertatis* (efigia zeului Marte), Mattingly-Sydenham, *The Roman imperial Coinage* I, p. 180; 182—190. Un congres al șefilor galli, reunit la Reims, hotărî să ceară trevirilor, susținuți de nervi și de lingoni, încetarea luptelor și renunțarea la statul independent ce-l proclamaseră (Tacitus, *Hist.* IV, 67; 68—69). Insurecția germanilor și a gallilor a fost înă-

bușită de Mucianus. El l-a trimis în Germania pe Quintus Petilius Cerialis, un general priceput și un om de caracter, dispus să acorde iertare și amnistie (*ibidem*, 70). Trevirii au fost învinși la Bingium (Bingen) și, la puțin timp după aceea, Augusta Treverorum (Trèves, Trier), capitulă. Classicus și Tutor se refugiază la Civilis, care, în urma unor tratative (Tacitus, *Hist.* V, 23—26), izbuti să capete liberă trecere spre alte ținuturi ale Germaniei. Iulius Sabinus, cum se arată în acest capitol, împreună cu soția sa, Epponina, au stat ascunși timp de nouă ani (vezi în continuare cap. 16); articolul *Iulius* (nr. 448) RE X, 1917, col. 795—796 (A. Stein). Corpurile armate de germani, care serviseră ca trupe auxiliare și ca gardă imperială au fost desființate iar Augusta Trevirorum și-a pierdut statutul de oraș liber. Acest episod din istoria Galliei este pe larg tratat de C. Jullian în *Histoire de la Gaule*, Paris, 1926, vol. IV, p. 183—223 și de G. Bloch în *La Gaule indépendante et romaine*, p. 111—118.

- ¹¹ Aici avea o vilă pe care a păstrat-o pînă la sfîrșitul vieții, Suetonius, *Domitianus* XIX. Pe muntele Alban pleca la vînătoare cu arcul, sport în care excela. Vezi mai departe cap. 9.
- ¹² Domitia era fiica lui Corbulo (vezi LXII, 19—23 și nota 39 la această carte) și soția lui Aelius Lamia.
- ¹³ Războiul iudaic data din anul 66—67. Vespasian izbutise să înăbușe mișcările antiromane din Iudeea dar oprise campania de represalii, după moartea lui Nero, în așteptarea evenimentelor. E. Mary Smallwood, *The Jews under Roman Rule from Pompey to Diocletian*, Leiden, Brill, 1976, p. 293 și urm. (*The war of A.D. 66—70*). Insurgenții au profitat de această pauză și au organizat o rezistență deosebit de puternică la Ierusalim, descrisă de Tacitus în *Hist.* V, 10 și urm., și de Flavius Iosephus, *Bellum Iudaicum*. III, 3 — IV, 497. Șefii rezistenței erau fanatici religioși și instituiră la Ierusalim un regim de teroare. În fruntea lor se găseau Simon din Gerasa, care comanda trupele așezate la zidurile exterioare ale Ierusalimului, Ioan, [purtînd numele de Bargiora? (= fiul proslitului)] din Giskala, comandantul porțiunii mijlocii a orașului, și Eleazar, comandantul trupelor care apărau templul, (Tacitus, *loc. cit.*, 12). Iosephus însă îl numește pe Simon *Bar-giora* (fiul proslitului), *Bellum Iudaicum* V, 1, 3 și VII, 20 așa încît, mențiunea din Tacitus: *Ioannes [quem et Bargioram vocabant]*, este considerată pe bună dreptate drept o notă marginală, devenită interpolare. În cap. 9 din *Istoria* Tacitus face un scurt istoric al pătrunderii romanilor în Iudeea, începînd de la Cn. Pompeius, deci din anul 63 î.e.n. (vezi XXXVII, 63) pînă pe vremea lui Nero, cînd iudeii n-au mai putut îndura guvernarea lui Gessius Florus (vezi nota 43 la cartea LXIII). Templul și lucrările de întărire, printre care se număra și faimosul turn al lui

Antonius (*turris Antonia*), astfel numit în cinstea lui Marcus Antonius de Herodes I care îl construise într-o zonă stîncoasă din nord-vestul templului, sînt descrise în cap. 11 și 12 din cartea a V-a a *Istoriilor*. Cf. *Bellum Iudaicum* V, 1, 3 și 6. Facțiunile mai sus enumerate erau rivale între ele. Moartea lui Eleazar le-a redus la două, Smallwood, *op. cit.*, p. 297.

- ¹⁴ Primul zid de întărire, avînd 63 de turnuri, înconjura muntele Sion, al doilea, avînd 14 turnuri, pleca din nordul muntelui Acra pînă la turnul lui Antonius; în sfîrșit, al treilea, înconjura colina Betseba, unde se afla templul, și avea 9 turnuri. Flavius Iosephus, *Bell. Iud.* V, 4.
- ¹⁵ Cf. Tacitus, *Hist.* V, 13. Numărul celor asediați, bărbați și femei este estimat la 600 000. Așa încît, numărul celor ce-au pierit în acest asediu, evaluat de Iosephus, *Bell. Iud.* VI, 9, 3, la peste un milion, este exagerat.
- ¹⁶ Versiunea lui Dio este, probabil, plauzibilă. Dimpotrivă, Iosephus, *Bell. Iud.* V, 9, 4 pretinde că iudeii au avut de suferit de pe urma lipsei de apă.
- ¹⁷ Informația nu este corectă. Iosephus, *Bell. Iud.* V, 10, 1 arată cum stăteau lucrurile. Titus lăsa transfugilor deplină libertate; cum unii din ei înghițeau monede și mici obiecte de aur pe care voiau să le salveze, erau prinși (îndeosebi de arabi) și tăiați de vii.
- ¹⁸ Cf. Flavius Iosephus, *Bell. Iud.* V, 11, 6 despre descurajarea iudeilor. În acest capitol nici vorbă nu este însă despre romani care să fi trecut în tabăra iudeilor. Mențiunea lui Dio este inacceptabilă.
- ¹⁹ Cf. Flavius Iosephus, *loc. cit.*, 8.
- ²⁰ *Ibidem*, 5 și 12. Acum a căzut și turnul Antonia, *Bell. Iud.* VI, 1, 7, iar romanii au pierdut 3 zile ca să ridice o întăritură lungă de 39 de stadii. Incendiul, provocat de iudei, s-a extins la porticele din jurul templului (VI, 2, 9); în cele din urmă focul a cuprins și unele porțiuni din complexul întărit al templului, fără ca Titus să poată interveni, *ibid.*, 4, 2.
- ²¹ După Iosephus, Simon nu Ioan. Vezi mai sus nota 13. Pe amîndoi însă, împreună cu 70 de tineri iudei aleși dintre captivi, Vespasian i-a prezentat la triumful său, *Bell. Iud.* VI, 9, 3.
- ²² Cf. Flavius Iosephus, *Bell. Iud.* VII, 6, 6.
- ²³ Triumfurile au fost decretate separat, deși au fost sărbătorite împreună. Cf. Suetonius, *Vespasian* XII și *Titus* VI. Pompa triumfului este descrisă de Iosephus.
- ²⁴ Reluarea povestirii întreruptă la LXV, 9.
- ²⁵ Cf. Tacitus, *Hist.* IV, 8, 1 și Suetonius, *Vesp.* VII.

- ²⁶ Acesta era doar începutul unei politici fiscale foarte dure, strict necesară pentru redresarea dezastrului financiar în care se găsea imperiul după moartea lui Nero. „El mărturisii chiar de la începutul domniei că are nevoie de 4 miliarde de sestertii pentru ca statul să poată rezista”, Suetonius, *Vespasianus*, XVI (trad. D. Popescu). A trecut de îndată ce a venit la Roma la exploatarea sistematică a proprietăților confiscate de la cei condamnați la moarte sau exilați, inaugurând astfel redresarea administrativă și financiară a imperiului, acțiune care a continuat pînă la începutul sec. II e.n. În cap. următor al biografiei citate, XVII, Suetonius însuși dezmințe reputația de avaricie și lăcomie de bani creată lui Vespasianus. W. T. Arnold, *The Roman System of Provincial Administration*, ed. III reviz. de E. S. Bouchier, New York, 1971, p. 156.
- ²⁷ În grecește versul suna astfel: ἐξ ὀβολοῦς προσαίτεϊς; structura metrică era următoarea: — U U / — U — —, un choriamb și un anapest.
- ²⁸ În gr. κατακεκλᾶσμενος, adică metru în care structurile nu au poziție fixă, ci sînt „libere“.
- ²⁹ Cf. Suetonius, *Domitianus* III.
- ³⁰ *Ibidem*, XII. Dacă Galba, Otho și Vitellius aparțineau finalei aristocrației și pretențiile la principat puteau fi justificate atît prin originea ilustră cît și prin meritele personale, Vespasian este primul *imperator* și *princeps* de origine modestă (Suetonius, *Vespasianus* I), deși fratele său, Sabinus, ajunsese pînă la rangul de prefect al Romei. Vezi mai sus cartea precedentă, cap. 17 și notele 30, 31 la acest capitol. Numele de Vespasian provine pe linie maternă; pe mama lui Sabinus și a lui Vespasian o chema Vespasia Polla. Polla era dintr-o familie renumită în ținutul Nursicii (Umbria) iar fratele ei ajunsese senator, cu titlul de *praetor*. Fiul mai mare, Sabinus, fratele lui Vespasian fși avea numele după cognomenul tatălui, fost perceptor și bancher (*ibidem*).
- ³¹ Cf. Suetonius, *Vespasianus* VII și VIII. Suetonius menționează că Roma, dîn cauza incendiilor și a demolării ruinelor avea un aspect deosebit de urît. Cf. Aurelius Victor, *Epitom.* X, 20. Nero nu izbutise să refacă tot ceea ce distrusese marele incendiu din 65. Vezi nota 32 la cartea LXII. Vespasian a acordat o deosebită atenție refacerii edilitare și înfrumusețării Capitalei. Totodată a pus bazele unei mari colecții muzeistice, strîngînd copiile documentelor de stat începînd din primele secole ale Republicii (decrete ale Senatului, plebiscite, tratate etc.). Originalele a peste trei mii de tăblițe de aramă, păstrate în *Tabularium*, arseseeră odată cu incendierea templului lui Iupiter Capitolinus. În afară de reconstrucția Capitolului, Vespasian a ridicat un Templu al Păcii (*Aedes* sau *Ara Pacis*).

aproape de For, într-o piață înconjurată de portice, care a primit numele de Forum Vespasianum, simbol al operei de redresare economică și culturală și al unui program care inaugura o eră a păcii. Templul a fost inaugurat pe vremea celui de-al șaselea consulat al împăratului, adică în anul 71, Weynand, RE VI, art. cit., 2665; G. Herzog-Hauser, *Kaiserkult*, RE Suppl. IV, col. 837. Iosephus, *Bell. Iud.* VII, 5, 7 descrie măreția și splendoarea acestui templu împodobit cu obiecte de mare preț, aduse de la Ierusalim. Vezi în continuare cap. 15. Pe o porțiune a vastului teritoriu aparținând „Casei de aur” (*Domus aurea*), proiectată de Nero, (vezi nota 36 la cartea LXII) a început construcția uriașului amfiteatru continuat de fiii săi, Titus și Domitian, ale cărui ruine împodobesc și azi centrul Romei, Coliseum. A restaurat de asemenea numeroase lăcașuri de cult, printre care se număra și templul închinat lui Claudius, după moartea împăratului (început de Agripina; vezi LX, 35). El s-a ocupat și de construirea unor mari grădini precum și de aprovizionarea Romei cu apă potabilă Weynand, art. cit., 2655; 2659; 2688. Pe monedele emise în această perioadă de mari reconstrucții apare legenda *Roma Resurgens* (Mattingly-Sydenham, op. cit., II, p. 51, nr. 310; p. 65, nr. 407; p. 69, nr. 445 etc.). Inițiativa particulară a construcțiilor de locuințe a fost mult încurajată; cine dorea să ridice un imobil pe un loc viran sau acoperit de ruine putea să treacă la fapte chiar dacă proprietarul terenului nu era de acord. Cf. Aurelius Victor, *Caes.* IX, 7. Léon Homo, *Rome impériale et l'urbanisme dans l'Antiquité*, Paris, 1952, p. 175 și urm.; Pierre Grimal, *Civilizația romană* (trad. rom. de E. Cizek), București, Minerva, vol. I, p. 318 și urm.; p. 338 și urm.; *Les jardins Romains*, p. 155; p. 159, 160; Luigi Crema, *Nerone e i Flavi, Templum Pacis*, p. 271; p. 273, fig. 313 în *Enciclopedia Classica* I, Secția III, tomul XII.

³² *Sallustiani horti* sînt parcurile care se întindeau între actualul Quirinal și Pincio, achiziționate odinioară de Sallustius Crispus, îmbogățit după proconsulatul său din Numidia (XLIII, 9). Vezi art. *Horti* din RE VIII, (1912), 2487. (R. Gall), nr. 57. Au ajuns în stăpînirea imperială, nu se știe însă cînd; Tacitus, *Ann.* XIII, 47 le semnaleză ca proprietate a lui Nero. Cf. Pierre Grimal, *Les jardins Romains*, ed. cit., 129—131.

³³ Suetonius adaugă că Vespasian a suprimat controlul acestora care veneau să-l salute pe împărat, obicei instituit încă de pe vremea războaielor civile, *Vespasianus* XII.

³⁴ Suetonius menționează că la venirea lui Vespasian în fruntea statului roman (*Vesp.*, X) se ajunsese la o acumulare de procese nemaiîntîlnită pînă atunci. Criza prin care trecuse imperiul determinase și apariția unor serii de pricini de cele mai variate specii, de care-și bate joc Iuvenal în *Satira* IV, v. 77 și urm. Vespasian se văzu nevoit să ia

unele măsuri. A fost ajutat de jurisconsultul Cn. Arulenus, de Caelius Sabinus și de Pegasus, fost prefect al orașului (*Dig.* I, 2,2; 53). Prin tragere la sorți institui un tribunal special destinat să se ocupe de procesele celor depozedați în timpul războiului civil care se încheiase. În acest fel tribunalul centumvirilor, care asista pe pretor în procese de drept civil și patrimonial se elibera de sarcinile cărora nu mai izbutea să le facă față. Cu excepția lui Helvidius Priscus, scrie Suetonius, *Vespasianus* XV, „nu s-a găsit cineva care să fi fost pedepsit nevinovat decît în lipsa lui, fără știrea sau voința lui, ori prin vreo inducere în eroare“, într-atît de mare îi era grija pentru găsirea soluțiilor juridice corecte, cînd el însuși împărțea dreptatea.

³⁵ Cf. Suetonius, *Titus* VI.

³⁶ Cf. Suetonius, *Vespasianus* XXII—XXIII.

³⁷ Un ofițer din garda lui Nero, Suetonius, *Vespasianus* XIV.

³⁸ Vezi nota 40 la cartea LXII.

³⁹ Petrus Patricius, într-un fragment care nu a fost tradus de noi (*Exc. Vat.* 104, p. 220 A. Mai) precizează: „nu l-a numit nici *imperator* nici *Augustus*“. Vespasian i-a răspuns simplu: „regelui regilor Vologesus, Vespasianus Caesar“. Din această formulă reiese că titlul de *Caesar* era considerat suficient pentru o investitură imperială. *Tribunicia potestas* considerată odinioară atît de importantă de Tiberius (vezi nota 37 la cartea LV), Vespasian nici măcar n-a introdus-o în titulatura sa iar titlul de *pater patriae* l-a luat tîrziu, Suetonius, *Vesp.* XII. În schimb, pentru a pune ordine în haosul care domnea, a ținut să ia asupra-și cenzura (*ibidem*, VIII). De la moartea lui Augustus doar Claudius mai fusese censor în anii 47—48. Vespasian a procedat la reorganizarea ordinului senatorial și a celui ecvestru, înlăturînd pe nedoriți și introducînd noi membri, selectați îndeosebi din vîrstarele familiilor de cavaleri din provinciile occidentale ale Imperiului: acum intră în Senat, Marcus Ulpius Traianus, tatăl împăratului Traian.

⁴⁰ Cazul lui Helvidius Priscus (vezi mai sus cap. 7 din cartea LXV și nota 11), este tipic pentru a ilustra opoziția senatorială activă împotriva principatului în a doua jumătate a sec. I î.e.n. Susținută de principii ale filosofiei stoice, care predică întoarcerea la „libertate“ și abolirea tiraniei, (*non aliter quam libero civitatis statu egit*, Schol. Iuv. V, 36), după părerea lui Cassius Dio, care susținea forma de guvernămînt monarhic, un asemenea fel de opoziție nu mai avea acum nici un rost. Evenimentele politice din ultima decadă demonstraseră pe plan intern cît și extern viabilitatea deplină a formei de guvernămînt instituită de Augustus; Weynand, *art. cit.*, în RE VI, p. 2675. Încă de la intrarea lui Vespasian la Roma, pe cînd Helvidius era pretor, acesta se purtase cu jignitoare insolență față de îm-

părat, carc, totuși, nu luase nici o măsură împotriva lui Tacitus, *Hist.* IV, 4; 9. Suetonius, *Vespasianus* XV. Spre deosebire de alți opoziționiști din trecut, care doreau numai răsturnarea celui investit cu *auctoritas principis*, din motive întemeiate, cum s-au petrecut lucrurile cu Nero, de pildă (vezi nota 94 la cartea LXIII), Priscus, era un paseist prin vocație, făcându-și din aceasta un titlu de glorie. De aceeași părere cu Dio este și Tacitus, *Historiae* IV, 5 în caracterizarea ce i-o face. Vezi Gaheis, RE VIII, articolul *Helvidius Priscus*, 216—219. În anul 70 conflictul dintre Helvidius și Vespasian a pornit de la urmărirea în justiție a lui Eprius Marcellus, delatorul lui Thræsea; Vespasian, care dorea liniște, nu era de acord cu asemenea procese. Vezi J. Melmoux, *art. cit.*, p. 36—38.

- ⁴¹ Aceste cuvinte ale lui Vespasian, la care face aluzie și Suetonius în ultimul capitol al biografiei *Vespasianus*, și anume XXV, sînt edificatoare pentru preocuparea principeps-ului de a-și asigura succesiunea cu membrii propriei sale *familia*. Odată cu ridicarea lui Claudius la rangul de *princeps*, autoritatea „princepelui” trecuse, de fapt, în puterea familiei Claudia; înlăturarea lui Britannicus, tot un Claudius, s-a petrecut cînd un Domitius, înrudit cu Iulii pe linie maternă și adoptat de Claudius, era deja *princeps*. Nero, tînăr încă, nu s-a preocupat de problemele succesiunii, ceea ce n-a fost cazul cu Galba și cu Vitellius. Odată cu Vespasian, continuitatea instituției principatului pe linie familială se conturează ca o măsură de prevedere strict necesară împotriva mișcărilor opoziționiste de tipul aceluia din 41, cînd a fost asasinat Caius (vezi LX, 1) mișcări care cereau „alegerea” *princeps*-ului din rîndul corpului senatorial. Măsura viza și „alegerea” *princeps*-ului de către legiuni, printr-o *acclamatio*, urmată de recunoașterea Senatului. D. Timpe, *op. cit.*, p. 122—127. Cuvintele lui Vespasian dezvăluie indirect esența pretențiilor lui Helvidius Priscus: restaurarea regimului republican, dar și alegerea unui *princeps senatus*, de tipul aceluia *princeps* de odinioară, de tradiție republicană, cum fusese inițial Augustus înainte chiar și după anul 27 i.e.n. Vezi LIII, 1. L. Wickert, *art. Princeps*, RE, XXII (2), cap. IV. *Der Begriff princeps in republikanischen Zeit*, 2039; într-un supliment la acest articol din RE, supliment publicat în Gnomon (28), 1956, p. 294 și urm. Wickert adaugă precizarea că termenul *princeps*, fără atribut substantival în genitiv (cf. și cap. VII, *Die Bezeichnung des Kaisers*, 2063) a căpătat în decursul secolului I accepțiunea de „împărat”, în vreme ce *princeps senatus*, *princeps civitatis*, *princeps Romani nominis* etc. (sau *princeps vir*) păstrează însemnătatea de „fruntaș” în rînduirea de stat republicană. Cf. Premerstein, *Von Werden und Wesen des Prinzipats*, ed. cit., p. 115 și urm. Consecvent cu principiile sale de a întări dinastia întemeiată, Vespasian s-a reîntors la sistemul succesoral

al lui Augustus. Titus a devenit asociatul său la domnie, *participem atque etiam tutorem imperii* (Suetonius, *Titus VI*) primind pe rînd *tribunicia potestas* (încă din 71), titlul de *imperator*, consulatul și censura (în calitate de coleg al lui Vespasian) (*Ibidem*). În plus, ca o măsură de precauție, Titus a fost încărcat și cu prefectura pretoriului. În felul acesta ereditatea, odată cu instituirea dinastiei flaviene, devenea o regulă la succesiune. Vespasian, pentru a-și întări propria-i poziție, s-a îngrijit de îndată ce a preluat puterea să reinnoiască printr-o lege prerogativele constituționale ale *princeps*-ului, conferite prin recunoașterea oficială de către Senat, adăugînd prevederi adiționale. Legea, *Lex de imperio*, este cunoscută printr-o inscripție păstrată parțial (CIL VI, 930 = Dessau ILS 244). Aceste prevederi se refereau la dreptul împăratului de a convoca Senatul cînd va crede de cuviință, la alegerea extraordinară a unor magistrați, după recomandarea împăratului, la ratificarea unor acte și decrete anterioare investiturii sale ca împărat (la 22 dec. 70). Weynand, *art. cit.*, RE VI, 2675—2676; 2677.

⁴² Opoziția față de principat a celor grupați în diferite cercuri literare și filosofice a continuat și sub Flavii. E. Friedländer, *Sittengeschichte Roms* I⁹, p. 229 și urm. E. Cizek, *op. cit.*, p. 413—414. În calitatea lor de profesori, conferențieri și filosofi stoicii, epicureii și cinicii aveau o mare influență asupra publicului larg (*ibidem*, p. 59). În raport cu logica și științele naturii (*physika*), etica era obiectul de predilecție în școlile filosofice ale timpului. Scrieri despre înțelepciune, despre modul cum se cuvin primite loviturile soartei, despre îndatoriri și virtuți erau curente, ca și acelea îndreptate împotriva „tiraniei”. Thrasea scrisese o biografie laudativă a lui Cato, marele adversar al lui Caesar; Arulenus Rusticus și Herennius Senecio panegirice închinată respectiv lui Thrasea și lui Helvidius Priscus. Nu este deci de mirare că din partea împăraților vizați de propagandă ostilă lor filosofii au fost adesea loviți prin diferite măsuri, mergînd pînă la pedeapsa cu moartea, Plinius cel Tânăr, *Epist.* III. 11; (vezi aici notele 50—57 la cartea LXII). Conspirația lui Piso în 65 a avut urmări tragice pentru Seneca și Lucan, iar Musonius Rufus, moderat în tot ceea ce făcea și scria, cit și Cornutus, au scăpat cu exilul. Sub Vespasian, Musonius Rufus, a fost din nou exilat, pentru a se reîntoarce la Roma abia în 79. R. Chevallier, *lucr. cit.*, p. 534 și urm.; cf. Schanz-Hosius, *Geschichte der Griech. Lit.*, vol. 2, ed. cit., p. 857; generalități la E. V. Arnold, *Roman Stoicism*, ed. cit., p. 399 și urm.

⁴³ Inexact. Vezi nota precedentă.

⁴⁴ Cf. Suetonius, *Vespasianus* XIII. Hostilius (sau Hostilianus) era tot un filosof cinic. Demetrios, prieten cu Thrasea, fu-

sese înainte vreme exilat de Nero. Vezi nota 55 la cartea LXII.

⁴⁵ Cf. Suetonius, *Vespasianus* III.

⁴⁶ *Ibidem* XVI.

⁴⁷ *Ibidem* XXIII.

⁴⁸ *Ibidem* IX; Aurelius Victor, *Caes.*, 9; *Epit.* 9. Prin această construcție grandioasă, descrisă de Flavius Iosephus, Vespasian, ca și Augustus odinioară, inaugura o eră a păcii (Weynand, *art. cit.*, 2665; 2688—2690). Vezi mai sus nota 31.

⁴⁹ Statuia, înaltă de 40 de m, fusese destinată să împodobească vestibulul complexului arhitectural început de Nero pentru sediul palatului imperial (Domus aurea). Vestibulul avea trei portice și trei rânduri de coloane. Statuia era opera lui Zenodoros (Plinius, *NH* XXXIV, 18). Cf. Suetonius, *Nero* XXXI. Așezată într-un peisaj de o rară frumusețe, în fața vestibulului, statuia avea probabil o destinație ținând de cultul soarelui. După opinia lui P. Grimal, *Les Jardins Romains*, ed. cit., p. 159 și 345 întreg parcul amenajat în fața clădirilor palatului era un *temenos*, adică un loc sacru asemănător cu marile parcuri de acest gen din Orient (denumite *paradeisoi*). Vezi și Luigi Crema, *Nerone e i Flavi*, p. 265 și urm.; 270 și urm., în *Enciclopedia Classica* I, Secția III, tomul XII. Vezi mai sus nota 36 la cartea LXII.

⁵⁰ Redactarea textului este succintă și neclară. „Colosul“, la venirea lui Vespasian, zăcea răsturnat. În timpul domniei acestui împărat a fost restaurat, Suetonius, *Vesp.* XVIII. Este posibil ca restauratorul, care a primit o frumoasă sumă de bani, să fi substituit capul statuei cu un cap având trăsăturile lui Titus. Vezi mai departe LXXII, 22.

⁵¹ *Septizonium*, un complex urbanistic uriaș, incluzând băi și o palestra. Titus s-a născut în preajma acestui edificiu. Suetonius, *Titus* I. Infrumusețat și restaurat sub Severus, complexul s-a păstrat pînă în epoca Renașterii. Este cunoscut datorită unor stampe datînd din această epocă. Dombart, *Septizonium* în *RE* seria II, vol. II, 1921, col. 1578—1586.

⁵² În Orient, Vologeses I, regele parților (cf. LXII, 23; LXIII, 1 și 7) îl susținuse pe Vespasian în timpul războiului civil. Ulterior, regele încheiase o alianță cu romanii. Tacitus, *Historiae*, IV, 51. Acum, în anul 75, parții, atacați de alani dinspre nord, cer sprijinul Romei. Cumpănind cererea, Vespasian nu l-a acordat. Urmarea a fost un atac part împotriva Siriei unde comanda Marcus Ulpius Traianus, tatăl viitorului împărat. Vezi mai sus nota 39. Traianus i-a respins pe atacatori care n-au mai revenit.

⁵³ Berenice, (PIR² IV, nr. 651, Iulia Berenice), fiica lui Herodes Agrippa și sora lui Marcus Iulius Agrippa, prietenul

lui Claudius (vezi LX, 8, 3). Fusesse căsătorită cu Herodes, unchiul ei, și cu Polemon, regele Ciliciei. Iuvenal, VI, 156, o acuză de incest cu fratele ei. Cum Marcus Iulius Agrippa îl ajutase pe Titus în campania din Iudeea, Titus avusese prilejul s-o cunoască pe frumoasa Berenice, care, despărțită de Polemon, locuia la curtea fratelui. Pasiunea lui Titus pentru Berenice nu era un secret pentru nimeni; cu toate acestea, tânărul nu s-a abătut niciodată de la îndatoririle ce le avea (*sed gerendis rebus nullum ex eo impedimentum*, Tacit, *Hist.* II, 2). Acum, fratele și sora erau invitați la Roma, unde se răspîndise zvonul că Titus avea de gînd s-o ia în căsătorie, cf. Suetonius, *Titus* VII. Dar Titus nu era Marcus Antonius. J. A. Crook, *Titus and Berenice*, *AJPh* (72), 1951, p. 166 și urm.; E. Mireaux i-a închinat o monografie, *La Reine Bérénice*, Paris, 1951.

- ⁵⁴ Cf. Aurelius Victor, *Epit.* X, 78. Filosofii fuseseră alungați din Roma. Vezi mai sus cap. 13. Unii dintre ei reveneau pe ascuns.
- ⁵⁵ Cf. Suetonius, *Vespasianus* XIII, episodul cu Demetrios.
- ⁵⁶ Vezi mai sus nota 10. Cf. H. Stevenson — A. Momigliano, *CAH*, X, cap. XXV, p. 847—849.
- ⁵⁷ După versiunea lui Plutarh, în *Despre dragoste*, copiii ar fi fost salvați. Mult mai târziu, unul a murit în Egipt iar celălalt trăia la Delfi.
- ⁵⁸ Aulus Caecina Alienus, vezi mai sus cartea precedentă, cap. 14. El a fost acela care a predat Cremona lui Antonius Primus. Acum încerca să-l răstoarne pe Vespasian. Complotul odată descoperit, Caecina a fost asasinat la ordinul lui Titus (Suetonius, *Titus* VI).
- ⁵⁹ Nu se știe exact cine era acest Marcellus. S-ar putea să fie Titus Clodius Eprius Marcellus, acuzatorul lui Thraxea, pentru condamnarea căruia Helvidius Priscus a plătit cu viața. Vezi mai sus nota 40.
- ⁶⁰ Suetonius, *loc. cit.*
- ⁶¹ Cf. Suetonius, *Vespasianus* XXIV și Strabon V, 3, 1.
- ⁶² Calomnia se găsește în *Memoriile* lui Hadrian, publicate sub numele lui Phlegon, un libert al împăratului. HA, *Spartianus*, *Hadrianus* XVI.
- ⁶³ Vespasian, născut la 17 noiembrie în anul 9 (Suetonius, *Vesp.* II) a murit la 23 iunie 79. După Dio, la 24 iunie 79 (Boissevain III, p. 152). Cuvintele „încep să devin zeu!”, rămase celebre, sînt edificatoare pentru atitudinea ironică a lui Vespasian față de cultul imperial și de *consecratio*. Cu toate acestea, Vespasian, atunci cînd a devenit *pontifex maximus* a înțeles să sprijine cultul imperial, spre binele supușilor, legînd însă acest sprijin de noțiunea de *virtus*. D. M. Pippidi, în studiul *Apoteoze imperiale și apoteoza*

lui *Peregrinus*, publicat în *Studii de istorie a religiilor antice*, București, Editura Științifică, 1969, p. 191, ocupându-se de moartea lui Vespasian, citează un text din Plinius, *NH* II, 7, 18 în acest sens: „muritor fiind, a veni în ajutorul oamenilor înseamnă a fi zeu“. Cf. T. V. Buttrey, *Vespasians' Consecratio and the Numismatic Evidence*, *Historia*, XXV, 1975, 4, p. 449—458.

- ⁶⁴ Nero moare la 9 iunie 68 iar Vespasian este proclamat *imperator* la 1 iulie 69.
- ⁶⁵ În text: *ἐκ διαδοχῆς*. Dio atrage atenția asupra intervalului de timp scurs între o *acclamatio militum*, zi care putea fi considerată drept *dies imperii*, și recunoașterea oficială a împăratului de către Senat. Vezi mai sus nota 41. În cazul lui Vespasian el a fost recunoscut de Senat abia la 22 decembrie 69. Prin *Lex de imperio* (vezi mai sus nota 41), ultimul paragraf, au fost însă legalizate toate măsurile luate și decretele date începînd de la 1 iulie: *acta gesta decreta imperata... ac si populi plebisve iussu acta essent*. Iată de ce Dio crede că este necesară precizarea din acest paragraf.
- ⁶⁶ Față de Berenice.
- ⁶⁷ Suetonius a închinat lui Titus una din cele mai elogioase biografii din cele 12 pe care le-a compus.
- ⁶⁸ În timpul vieții tatălui său, Titus a îndeplinit însărcinările unui asociat la domnie, fără ca acest titlu să-i fie conferit oficial, Suetonius, *Titus* VI și VII. În 79, la moartea lui Vespasian, avea 40 de ani. A continuat cu multă demnitate opera de redresare economică și de restaurare a instituțiilor începută de Vespasian (*ibidem*, VIII). A introdus numele de *Augustus* în titulatura imperială și a primit să fie *pontifex maximus*, „ca semn că nu va ucide pe nimeni“ (*ibidem*, IX).
- ⁶⁹ Vezi nota 31 la cartea LXIV.
- ⁷⁰ După preluarea puterii, Vespasian a trecut la consolidarea granițelor și a regiunilor marginale ocupate de Roma. Criza din 68—69 a avut ecouri și în Britannia. Vezi nota 34 la cartea LXIV. Privitor la evenimentele din 61, cartea LXII, cap. 8—12. Legiunile de aici au aderat la cauza lui Vitellius și apoi la cea a lui Vespasian. Sub Vespasian în Britannia s-au succedat trei guvernatori destoinici și anume: Quintus Petilius Cerealis (71—74), (vezi nota 32 la cartea LXV), S. Iulius Frontinus, fost consul, autorul *Apeductelor Orașului Roma* și al *Stratagemelor* (74—77) și Cn. Iulius Agricola (77—84), care și-a continuat misiunea pînă sub Domițian. Datorită monografiei *Agricola*, scrisă de Tacitus, care era și ginerele lui Agricola, campaniile din decada 69—79 sînt bine cunoscute. Cerealis a luptat îndeosebi împotriva brigantilor. Frontinus spre vest, împotriva silurilor iar

Agricola, care luptase ca tribun sub ordinele lui Suetonius Paulinus (Tacitus, *Agricola* V) și a lui Cerialis împotriva ordovicilor, participase la cucerirea Wales-ului și a insulei Mona (vezi nota 17 la cartea LXII). Și Agricola a avut de luptat împotriva brigăntilor în ținutul cărora întreprinse apoi o intensă colonizare romană (*Ibidem*, XXI). În calitate de guvernator, Agricola a avut o excelentă comportare organizând provincia și procedînd la remanieri echitabile în materie de impozite și prestații în natură.

- ⁷¹ Tacitus, *Agricola* X.
- ⁷² Cf. Diodor, IV, 21 și Strabon, V (247), legende mitologice și descriere geografică a Vesuviului.
- ⁷³ Aceasta este o a doua descriere amănunțită a erupției Vezuviului din august 79, după cea a lui Plinius cel Tânăr (*Epistole* VI, 20) martor ocular al fenomenului. Desigur, descrierea lui Dio cuprinde și exagerări și inexactități.
- ⁷⁴ După erupția Vezuviului din 79, incendiul de la Roma din 80 a însemnat o nouă și grea lovitură pentru stat, mai ales că sinistrul a fost urmat de ravagiile ciumei. Cf. Suetonius, *Titus* VIII. Era a doua catastrofă de proporții uriașe după incendiul din 65.
- ⁷⁵ Vezi nota 60 la cartea LIII.
- ⁷⁶ Vezi nota 81 la cartea LIII.
- ⁷⁷ Vezi cartea LIV, cap. 25.
- ⁷⁸ Cf. Appian, *Bell. Civ.* I, 39 și Strabon V, 4, 8.
- ⁷⁹ Despre comportarea lui Titus în aceste împrejurări grele, Suetonius, *loc. cit.*
- ⁸⁰ Cf. Suetonius, *Titus* VII.
- ⁸¹ L. Flavius Silva Nonius Bassus și Assinius Pollio Verrucosus, PIR I, p. 162, nr. 1027 și II, p. 75, nr. 243.
- ⁸² Textul este aproape identic cu cel din cap X al biografiei *Titus*, de Suetonius.

CARTEA LXVII

- ¹ Pentru perioada cînd a domnit Domițian, pentru caracterizarea personalității acestui împărat plin de tendințe contradictorii, rămîne încă actuală monografia lui S. Gsell, *Essai sur le règne de Domitien*, Paris, 1894. Cit privește preferința lui Domițian pentru Minerva, vezi Philostratos, *Viața lui Apollonios din Tyane* VII 24. În chip de emul al lui Nero, care își ralia cultul la religia soarelui, Domițian dorea să treacă drept „fiu al Minervei“. Un magistrat a fost dat în judecată pentru simplul fapt că într-o rugăciune publică

a uitat să introducă formula: „Domitianus, Minervae filius“. H. Bengtson, *Die Flavier...* op. cit., p. 170 și urm. face o amplă analiză a comportamentului lui Domițian pornind de la manifestările împăratului în viața publică și particulară.

- ² Cf. Suetonius, *Domitianus* IV, unde se găsește o dare de seamă mult mai completă despre serbările, jocurile și concursurile organizate de Domițian. Vremurile lui Nero păreau că se întorc. Domițian se arăta, ca tânăr, pasionat de poezie, recita chiar și versuri (Suetonius, *Domitianus*, II, 2; Tacitus, *Historiae*. IV, 86). Pentru a prezida concursuri de poezie și muzică împăratul a adoptat costumul grec. A menținut sărbătoarea Iuvenaliilor (vezi LXI. 19, și, în continuare, cap. 14, din această carte). Preferința arătată față de Minerva-Athens, asociată pe coroana de aur ce o purta când apărea în public, la concursuri, cu Iupiter și Iunona (*ibidem*), are, desigur și un alt substrat. Domițian s-a opus sistematic răspîndirii cultelor orientale, mozaismului și creștinismului. El dorea întărirea unei religii cu caracter roman, în spiritul tradiției, în respectul acelei *virtus* din care Vespasian își făcuse o normă de conduită. Ca semn de lealitate față de *princeps*, cultul imperial fusese generalizat în provincii, Elias Bickermann, *Consecratio*, în *Le culte des souverains dans l'Empire romain*, Entretiens Hardt, XIX, Vandoeuvres-Genève, 1974, p. 8—9. În prima jumătate a sec. I, pînă la Nero, era nevoie de autorizația Romei pentru ca să se instituie un cult imperial în provincii. Cu atît mai elocventă devine această măsură pentru întărirea autorității principelui pe tot întinsul imperiului. Vezi Kenneth Scott, *The imperial Cult under the Flavians*, Stuttgart—Berlin, 1936, p. 88 și urm. citat de D. M. Pippidi în studiul său *Apoteoze imperiale și apoteoza lui Peregrinos*, (vezi nota 63 la cartea precedentă). Despre modul cum lui Domițian îi plăcea să se intituleze *dominus* și *deus*, fără ca aceste denumiri să intre în titulatura oficială, Suetonius, *Domitianus* XIII; Plinius cel Tânăr, *Paneg.* II, 3, Martial, *Epigr.* V, 81 și VI, 3. Cf. E. Cizek, *Epoca lui Traian*, București, 1980, p. 71.
- ³ Revenind cu autoritate la o formă de guvernămînt autocrată și teocrată, neizbutind să ajungă la o înțelegere multumitoare cu Senatul, Domițian, datorită viziunii istoricilor timpului, a fost înfățișat posterității într-o lumină extrem de nefavorabilă. Din biografia *Domitianus* a lui Suetonius, scrisă într-un spirit de contrast față de biografia lui Titus, reies totuși și multe calități pozitive ale împăratului, manifestate mai ales în prima parte a domniei. Seriozitate, ordine, disciplină în muncă, interes pentru problemele de administrare și reorganizare a imperiului sînt numai cîteva din aceste calități. Weynand, *Flavius*. nr. 77, în RE VI, 2594—2596; B. W. Henderson, *Five Roman Emperors*, ed. cit., p. 11. 24.; A. Garzetti, *L'impero*, ed. cit., p. 281 și urm.; H. Bengtson, *loc. cit.*

- ⁴ Suetonius, *Titus VII; Domitianus VII*.
- ⁵ Această mențiune este deosebit de importantă pentru ilustrarea relațiilor dintre *auctoritas principis* și *auctoritas senatus*, Premenstein. *Von Werden und Wesen des Prinzipates*, ed. cit., p. 462—463; cf. Gaudemet *Institutions de l'Antiquité*, ed. cit., p. 477—478, privitor la fundamentele justiției imperiale. Competența judiciară a împăratului ține de *tribunicia potestas*, pe care însă Vespasian, predecesorul lui Domițian, nici n-a luat-o în seamă. (Vezi nota 33 la cartea precedentă), considerînd că titlul de Caesar, o implică; cf. M. Kelly, *Princeps Iudex*, Weimar, 1957. p. 55—56.
- ⁶ E. Bickermann, *Studiul citat*, p. 10. (*Consecratio*).
- ⁷ Caracterizarea modului de a gândi și a acționa al lui Domițian este foarte apropiată de cea făcută pentru Tiberius: LVII, 1. Dealtfel, Domițian avea o mare admirație pentru Tiberius, citindu-i „memoriile și actele”, Suetonius. *Domitianus*, XX.
- ⁸ Domitia Longina era fiica lui Domitius Corbulo și fosta soție a lui Aelius Lamia, Suetonius, *Domitianus I*. Căsătoria data înainte ca Domițian să fi devenit împărat. Cînd a preluat puterea, după ce Domitia îi dăruie un fiu, „o salută cu titlul de Augusta”, *ibidem*, III (trad. D. Popescu). Ursus (PIR² IV 630), care îl sfătuiește pe Domițian, este Lucius Iulius Ursus, consul suffectus în 84 și consul suffectus în 98 (împreună cu Traian?), RE, Suppl. VII (1948). 1623—1625, (Stein). Despre acest personaj, R. Syme, *Tacitus*, ed. cit., p. 635 și urm.
- ⁹ Fiica lui Titus, din cea de a doua căsătorie a sa cu Marcia Furnilla. Suetonius, *Titus IV; Domitianus XXII*.
- ¹⁰ Léon Homo, *Histoire Romaine (Le Haut-Empire)*, ed. cit., p. 387 consideră acest episod ca fiind în conformitate cu politica de strictă observare a practicilor de cult pe linia tradiției.
- ¹¹ Este vorba despre expediția din 82—83 împotriva chattilor (Suetonius, *Domitianus VI*). Acest neam, profitînd de criza anilor 69—70, amenința în chip îngrijorător frontiera Rinului din Germania Superior. Domițian a mobilizat împotriva lor cinci legiuni și forțe auxiliare, obținînd foarte bune rezultate, comentate de Iulius Frontinus în *Stratagemata I*, 1, 8; II. 3, 23; 11, 7. Tradiția ostilă împăratului — care nu avea experiența de comandant militar cîștigată de Titus — a minimalizat această expediție, destinată să prevină incursiunile chattilor în Gallia. R. Syme *Danubian Papers*, ed. cit., p. 147. După această campanie chatii s-au văzut nevoiți să încheie un tratat cu Roma, *idem*, CAH, XI, (1936). p. 162 și urm. Domițian a fost în schimb sprijinit de cherusci. Tacitus, *Agricola XXXIX*. Relativ la triumful lui Domițian (vara anului 83) asupra chattilor, Martial, *Epigr.* I, 4. 3. După această expediție, Domițian a început construc-

ția marelui *limes Germanicus* în lungime de 175 km. întârit ultreior după o a doua intervenție împotriva chattiilor, din 86 (Henderson, *Five roman emperors...* p. 120—125; A. Garzetti, *L'Impero*, p. 289 și urm.; 299—300). Datarea războiului lui Domițian împotriva chattiilor formează obiectul a două studii publicate consecutiv în *Historia*, și anume: B. W. Jones, *The dating of Domitian's war against the chatti*, *Historia*, XXII, 1973/1 p. 79—90 și John Karl Evans, *The dating of Domitian's war against the chatti again*, *Historia*, XXIV, 1975/1, p. 121—124. După Evans, decernarea cognomenului de *Germanicus* lui Domițian în 83 (IGRR I, nr. 1138) nu presupune desfășurarea ostilităților în 82, ci imediat după moartea lui Titus. De aceeași părere este și Weynand, *art. cit.* din RE, 2551.

- ¹² Cf. cap. 1 din cartea LVII, referitor la Tiberius și cap. XI din biografia *Domitianus* de Suetonius.
- ¹³ Fiica lui Titus, care devenise amanta împăratului. R. Syme, *Tacitus*, loc. cit..
- ¹⁴ Înainte de preluarea puterii Domițian fusese de șapte ori consul; între anii 82 și 88 a fost de șapte ori consul și din nou, în anii 90, 92, 95. Weynand, *art. cit.*, RE VI, 25.
- ¹⁵ După Suetonius, *Domitianus*, XIII, împăratul a dat numele de *Germanicus* (cognomenul său) lunii septembrie și cel de *Domitianus* lunii octombrie.
- ¹⁶ Vezi LXI, 6.
- ¹⁷ Acest pasaj, extras din Excerptele Urbine, este așezat de editor la sfârșitul cap. X deoarece Boissevain este de părere că ținând seama de cuvintele „mai târziu“, trebuie pus cronologic după cea de a doua expediție împotriva chattiilor, anul 86, adică în 89—90. Noi am preferat să-l lăsăm la începutul cap. 5.
- ¹⁸ În Africa, începutul domniei lui Domițian a fost marcat prin grave tulburări, în cele două Mauritani. M. Bénabou, *op. cit.*, p. 104. Nasamonii, populație la sud de Marea Syrtă (azi Libya) s-au răsculat la rîndul lor datorită impozitelor care-i striveau. Au fost aproape exterminați (în 86) de legatul armatei din Numidia, Cnaeus Suellius Flaccus care, inițial, fusese învins de nasamoni.
- ¹⁹ Paragraf așezat de editor la sfârșitul cap. 12 (anul 91? 92?) Cf. Tacitus, *Ann*, II, 45 și *Germania* XXXIX.
- ²⁰ Paragraf așezat de editor la sfârșitul cap. 12 (91/92?). Lygii (lugii), populație germană liberă, menționată de Tacitus în *Germania* XLIII; cf. *Ann.*, XII, 29—30 și *Historiae*, III 5; 21. Tacitus înșiră semănțele aparținând acestui neam, răspândite între Oder și Vistula. Mențiunea „în Moesia“ este o greșeală. Lygii populau bazinul superior al Oderului. Alianța cu ei era utilă lui Domițian pentru a-i ține în frâu pe suebi. În anul 89, împreună cu iazygii, suebii devastaseră

Pannonia. A. Mócsy, articolul *Pannonia* în RE Suppl. IX 551; *idem*, *Pannonia and upper Moesia*, ed. cit., p. 82 și urm. Acum, în 92, are loc un alt atac împotriva Moesiei Superior care începe printr-un dezastru pentru romani: iazygii au masacrat Legiunea a XXI-a Rapax, sosită din Germania în cursul anului 89—90. Ulterior, situația s-a ameliorat și Domițian a putut să-și ia cognomenul de Sarmaticus. Suetonius. *Domitianus* VI; Eutropius, *Brev.* VII, 23. Generalități la R. Syme, *Danubian Papers*, ed. cit., p. 86 și urm., cap. *Legions in Pannonia and Moesia*.

- ²¹ În acest capitol se găsește faimosul portret literar al regelui Decebal, succesorul lui Duras Diurpaneus (Orosius, VII, 10). Comentarii despre personalitatea lui Decebal, așa cum se oglindeste în acest portret, la C. Daicoviciu, în *Istoria României* I, ed. cit., p. 299 și la H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, ed. cit., p. 279—280.
- ²² Cf. Herodot IV, 93—94; și Strabon VII cap. 3, 2 și 12.
- ²³ Campania lui Domițian împotriva dacilor începe în 86 dar pregătirile încep de la sfârșitul anului 85. Textul lui Iordanes, *Getica* LXXVI în care se vorbește despre „lăcomia” împăratului Domițian și despre „alianța odinioară încheiată cu alți împărați” este interpretat de R. Vulpe în sensul unei posibile întreruperi a subsidiilor trimise dacilor de predecesorii lui Domițian, eventual de Vespasian însuși. Este vorba despre obișnuitele subsidii acordate ca preț pentru abținerea de la atacuri și pentru servicii aduse în apărarea Moesiei, amenințată atât de populațiile germanice din Cîmpia Tisei cât și de iazygi, roxolani și bastarni, *Din istoria Dobrogei*, II, ed. cit., p. 62. Cf. interpretarea lui R. Syme, cap. *Vassal Tribes* (discuție critică la cartea lui J. Klose, *Roms Klientel-Randstaaten am Rhein und an der Donau*, Bresl., Hist. Unters. caietul 14, 1934), în *Danubian Papers*, ed. cit., p. 149. Syme este de acord cu Klose (*Roms Klientel* ... p. 126) că plata de subsidii unor populații angajate în păstrarea liniștii la hotare era ceva foarte obișnuit, dar nu admite teza că „Domițian ar fi început o expansiune împotriva Daciei” (Klose, *op. cit.*, 125). În fond, conchide Syme, nu vom ști niciodată exact ce anume a determinat conflictul declanșat de invaziile dacice în Moesia. Cf. și C. Daicoviciu, *Istoria României*, p. 297), în același sens cu Klose. E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 84 este de părere că Domițian dorea să reducă Dacia la statutul de regat clientelar.
- ²⁴ După toată probabilitatea, la Naissus (Niș). C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan*, Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa, V 2, Wien—Leipzig, p 6 și urm. Aprecieri făcute în spiritul defavorabil în care este înfățișat Domițian de izvorul folosit de Dio Cassius.
- ²⁵ În fragmentele rămase din *Epitome* nu s-au păstrat numele acestor generali. „Atâtea armate din Dacia și Moesia, Ger-

mania și Pannonia“, scrie Tacitus, *Agricola* XLI, „pierdute prin nebunia și lașitatea generalilor“ (trad. N. I. Niculiță). Iordanes, *Getica* LXXVI pomenește despre incidentul care a declanșat ostilitățile: Oppius Sabinus, guvernatorul Moesiei, fusese ucis în urma unei invazii fulgerătoare a dacilor pe teritoriul Moesiei; prins de daci a fost decapitat. După Suetonius, *Domitianus* VI, moartea lui Sabinus a fost pedepsită printr-o expediție de represalii (în 86?), ceea ce infirmă teza lui Dio despre lașitatea împăratului. Acesta este momentul când, după toată probabilitatea, Dura-Diurpaneus cedează conducerea lui Decebal, iar Decebal, cu multă abilitate cere pace. Vezi în continuare cap. 7. Tratatul ajung la un impas atunci când Decebal, în batjocură, pretinde de la Domițian „cite doi oboli de cap de locuitor roman“, Petrus Patricius, FHG. IV, 183, fr. 4 (text citat de C. Daicoviciu. *Istoria României*, p. 299 și H. Daicoviciu, *Dacia... ed. cit.*, p. 280). Tot acum se hotărăște trecerea Dunării și pătrunderea adâncă în teritoriul dac. În primăvara anului 87 generalul Cornelius Fuscus, prefectul pretoriului, urmă Valea Timișului (sau Valea Oltului?), fără să întâmpine rezistență, și suferi dezastrul bine cunoscut din trecătoarea dinspre munți (Tapae? Turnul Roșu?). Suetonius, *Domitianus* VI și Iordanes, *Getica* LXXVII—LXXVIII, C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum...*, p. 8 și urm., Radu Vulpe, *La Valachie et la Basse-Moldavie sous les Romains*, în *Studia Thracologica*, București, EA, 1976, p. 152. Privitor la problema dacă altarul comemorativ de la Adamclissi este sau nu un cenotaf memorial pentru Cornelius Fuscus, *ibidem*, nota 8. Cf. Léon Homo, *Histoire Romaine*, ed. cit., p. 395 nota 71 precum și R. Syme în CAH, XI, p. 270. Iată pe scurt care sînt datele problemei. În apropierea monumentului triumfal de la Adamclissi, și anume la ca. 250 m se înalță un monument funerar, un altar (gr. βῶμος). Monumentul avea o formă pătrată, cu laturile de cîte 15,96 m. lungime (după M. Simpetru, lucr. citată la sfîrșitul acestei note), acoperite de o inscripție care conținea numele aproape a 4000 de ofițeri și soldați romani căzuți în lupte. Din inscripție s-au păstrat puține fragmente, printre care fragmentul din CIL III Suppl. 14214 (= ILS III, 2, 9107), desprins din latura din est, care era fațada monumentului. Citirea și reconstituirea inscripției de pe fațada de răsărit a fost inițial făcută de Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, 1900, p. 68; în CIL a fost publicată de Mommsen cu unele deosebiri față de Tocilescu. Ambele reconstituiri considerau ridicarea altarului contemporană cu ridicarea monumentului triumfal, deci în 109, în timpul celei de a XIII-a *tribunicia potestas* a împăratului Traian. Importanța acestei inscripții a fost relevată încă de la începutul secolului, când C. Cichorius în *Die römischen Denkmäler in der Dobrudscha*, Berlin, 1904, p. 23—40 identifică locul unde a fost ridicat altarul cu acela al înfrîngerii suferite de C. Fuscus. Această identificare, acceptată de Dessau (loc.

cit., în ILS), contravine informațiilor din textul lui Iordanes citat mai sus, cit și reconstituirii făcută de Tocilescu și apoi de Mommsen; ea a fost adoptată ca atare de Weynand, art. cit., din RE, 2563 și de Henderson, *Five Roman Emperors...* ed., cit., p. 162 și urm.; p. 306 și urm. Începînd din anul 1961, Emilia Doruțiu-Boilă a continuat studiul inscripției publicînd și un nou fragment: *Some observations on the Military Funeral Altar of Adamclissi*, Dacia, (nr. 5) 5, 1961, p. 345—363; *Un fragment necunoscut din inscripția trofeului de la Adamclissi*, Studii Clasice VII, 1965, p. 209 și urm. Literatura de specialitate publicată pentru identificarea monumentului și a persoanei semnalate drept un *praefectus* (cu mutilarea literelor care precizau cine era acest *praefectus*) și ce formație comanda, căzut alături de miile de ostași, este vastă. Lucrurile s-au complicat odată cu apariția articolului lui J. Colin, *Le Préfet de Prétoire Cornelius Fuscus: un enfant de Pompei*, Latomus XV 1, 1956, p. 57—82. Punînd în relație literele lizibile de pe lespezea a doua din inscripția altarului [*c] ol Po [mp(eis)]* cu un Cornelius Fuscus aparținînd la Pompei unei familii Cornelia, Colin credea că a găsit rezolvarea enigmei. Discuții cu caracter critic se află în lucrările Emiliei Doruțiu-Boilă, la R. Syme, în studiul *The Colony of Cornelius Fuscus: an Episode in the Bellum Neronis, Danubian Papers*, p. 73—83; la Radu Vulpe, *Dion Cassius et la Campagne de Trajan en Mésie Inférieure. Studia Thracologica*, ed. cit., p. 256. Nu putem prezenta aici decît o grupare generală a opiniilor formulate: C. Daicoviciu (în baza textului din Iordanes, *Getica*, LXVII—LXVIII) este de părere că înfrîngerea și moartea lui Fuscus se petrec în nordul Dunării, eventual la est de Oescus (*Istoria României* p. 298—299); cf. H. Daicoviciu, *Dacia...* ed. cit., p. 280; S. Gsell, *op. cit.*, p. 214, crede că Fuscus a urmat sau Valea Timișului sau cea a Bistrei; de aceeași părere este și R. Vulpe, *op. cit.*: Brandis, articolul *Dacia* în RE IV. col. 1966, propune trecătoarea Turnul Roșu; ținînd seama de mențiunea lui Suetonius, *Domitianus VI*, semnalată și de noi mai sus, anume că moartea lui Oppius Sabinus a fost pedepsită printr-o expediție de represalii, E. Condurachi în *Alcune considerazioni sull' Altare Funerario di Adam Clissi*, Quaderni Catanesi, II (3), 1980, p. 101—124 (sinteză a două studii anterioare publicate în „Cercetări Istorice”, 1961, și 1971), trage concluzia că Fuscus a trecut Dunărea într-o primă expediție (cea consemnată de Suetonius, în 86) și că abia ulterior și-ar fi găsit moartea, ea și Sabinus, dar nu în Dacia, cum scriu izvoarele literare, ci în Moesia Inferior în urma unui nou atac al dacilor. Regretatul N. Gostar a prezentat în martie 1978 o lucrare de doctorat (sub conducerea Acad. Emil Condurachi), a cărui subiect era: *Marele monument funerar roman de la Adamclissi. Studiu epigrafic*. Lucrarea îmi este cunoscută din rezumatul tezei publicat de Universitatea din București. Contribuție remarcabilă la elucidarea problemei, teza lui

N. Gostar, conține câteva observații, pe bază de studiu epigrafic, care merită să fie reținute: 1. cei care și-au dat viața în războaiele dacice, acei *fortissimi viri*, nu pot fi comemorați printr-un monument funerar în urma unei *înfrîngerii*; 2. ținînd seama de o inscripție descoperită la Puteoli (Puzzuoli), publicată în *Années Epigr.* 1941, nr. 73, corelată cu aclamarea lui Domitian ca *imperator XII, XIII și XIV*, prima biruință, *vic(toria) Dac(ica)*, a romanilor asupra dacilor, a avut loc, după toată probabilitatea, în cursul primăverii sau a verii anului 86; 3. este posibil, așa cum a propus E. Condurachi, ca alături de guvernatorii celor două Moesii, la operații să fi participat și Cornelius Fuscus, prefectul pretoriului, sosit la Dunăre înainte sau odată cu garda pretoriană care îl însoțea pe împărat; 4. dar în acest caz ofițerul superior menționat cu titlul de *praefectus* nu poate fi Cornelius Fuscus, despre care izvoarele literare contemporane (Martial și Juvenal) atestă că a căzut pe pământul Daciei, și nu în Moesia; R. Syme, articolul citat (și anterior în *IRS*, XVIII, 1928); rămîne pe o poziție de prudentă incertitudine, formulînd trei posibilități: 1) monumentul comemorează eventual, pe ostașii căzuți împreună cu Oppius Sabinus, legatul Moesiei, în anul 85; 2) este un cenotaf pentru morții din campaniile lui Domitian (cf. *CAH XI*, (1936) p. 170) (ceea ce coincide intrucîtva cu propunerile făcute de E. Doruțiu-Boilă); 3) nu este exclus nici timpul posterior primei campanii în Dacia a lui Traian; D. Berciu, *Cornelius Fuscus și cenotaful de la Adamclisi*, București, Ed. Științifică, 1965, 18 p. (extras din *Apulum*), de acord cu teza lui J. Colin, încearcă o reconstituire a inscripției de pe altar admitînd că prefectul menționat este C. Fuscus, prefectul pretoriului; el a căzut în Dacia, (la Tapae la Turnul Roșu?) dar altarul și alături de el tumulul funerar au fost ridicate de Traian cu 19 ani mai târziu; în fine, Emilia Doruțiu-Boilă, în urma aprofundatelor sale studii asupra fragmentelor inscripției, a ajuns la concluzia că monumentul nu poate data decît din vremea campaniilor lui Domitian, comemorînd soldații uciși atît în sudul cît și în nordul Dunării în timpul campaniilor de pe vremea acestui împărat; titulatura rămasă neîntregită pentru *praefectus*, era probabil *praefectus praetorio*, adică titulatura lui Cornelius Fuscus, sosit împreună cu Domitian; o a doua direcție este reprezentată de Radu Vulpe, care, (lucr. cit.) (deși este partizanul tezei că romanii controlau deja la sfîrșitul domniei lui Domitian Cimpia Română și sudul Moldovei) în acord cu ipoteza mai veche a lui T. Antonescu *Le Trophée d'Adamclisi*, Iași, 1905 respinge teoria că monumentul ar comemora pe oștenii căzuți în războaiele purtate de Domitian, argumentînd pe larg pentru ce crede de cuviință să considere monumentul ca ridicat în amintirea mării bătălii date de Traian în cursul primului război dacic, în timpul așa numitei „diversiuni“ dacice, cînd lupte crîncene s-au dat în sud-estul țării noastre, în dreapta Dunării de Jos. Vezi și I. I. Russu, *Daco-Geții în impe-*

riul roman, București, EA, 1980, p. 88—97. Pe linia deschisă de Radu Vulpe se situează și recenta monografie a lui Mihai Sâmpetru, *Tropaeum Traiani II Monumentele romane*, București, EA, 1984. Monografia reprezintă rodul unor îndelungi ani de muncă pe șantier a autorului, membru al colectivului arheologic de la Tropaeum, începînd din 1960. Activitatea sa de cercetare, la altar cît și la tumulul care face parte din complex, s-a desfășurat între anii 1968 și 1977. În 1968 în urma degajării terenului din jurul altarului M. Sâmpetru a mai găsit încă patru mici fragmente din inscripție, pe care le publică la pp. 152—153 a lucrării. Nici unul din aceste fragmente nu aduce un element nou în elucidarea problemei, dar autorul are o contribuție de o importanță covârșitoare în sprijinul tezei lui Radu Vulpe. În urma măsurătorilor topografice de mare exactitate care s-au făcut pe teren, autorul a ajuns la concluzia că monumentul triumfal (datat prin inscripția dedicatorie în 109), altarul și tumulul formau un ansamblu comemorativ unitar conceput (p. 10). Într-adevăr, așa cum reiese din lucr. cit., p. 18, fig. 4 și 5 centrele acestor trei monumente formează un triunghi isoscel cu vîrfurile aflate în centrul altarului. De aici autorul trage concluzia că ansamblul a fost ridicat după un plan proiectat de un arhitect bun cunoscător al unor asemenea monumente comemorative. Deoarece din fragmentele rămase din *Polioretica* lui Apollodor (p. 16) se știe că acesta a participat alături de Hadrian la războaiele dacice, autorul propune chiar persoana lui Apollodor pentru identificarea arhitectului. Propunerea este plauzibilă mai ales că M. Sâmpetru, deși consideră drept sincronică fixarea locurilor unde aveau să se înalțe monumentele demonstrează că ele n-au putut fi simultan înălțate, datorită gradului diferit de dificultate în execuție. „Monumentul triumfal” — scrie autorul — „necesită o elaborare mai îndelungată, sub raport arhitectural, strîns legată la rîndul ei de realizarea compoziției, narativ și iconografic. Concluzia care se impune este că toate trei monumentele comemorează campania moesică dar că execuția lor s-a prelungit în timp (102—105 (?)) încheindu-se cu definitivarea monumentului triumfal, fapt dovedit de caracteristicile diferite ale materialelor folosite și a elaborării părților decorative”.

²⁶ S. Gsell, *op. cit.*, p. 225—227, R. Syme, CAH XI p. 168 și urm. A. Mócsy, articolul *Pannonia* din RE Suppl. IX, 550 și urm; idem *Pannonia and Upper Moesia*, ed. cit., p. 83; după părerea lui Mócsy, nu atît ciocnirile armate cu quazii și marcomanii, stipendiați ai imperiului, l-au determinat pe Domițian să încheie ostilitățile cu Decebal, ci situația critică de pe Rin, unde lucrurile nu se liniștiseră. Vezi mai sus nota 11. Chatii se raliaseră la rebeliunea lui Lucius Antonius. Vezi în continuare cap. II.

²⁷ În ce constă situația grea? După C. Daicoviciu, *Istoria României*, ed. cit., p. 299, este posibil ca, în afară de amenin-

țarea legiunilor romane pătrunse pe teritoriul Daciei, Decebal să fi fost confruntat „cu mișcări separatiste în sinul statului său“.

- ²⁸ Diegis era fratele lui Decebal, Martial V, 3, 5, Vasile Pârvan, *Getica*, p. 116 și urm., este de părere că în acest mod Decebal nu-și lua un angajament ferm față de romani; cf. R. Paribeni, *Optimus Princeps, Saggio sulla storia a sui tempi dell'imperatore Traiano*, Messina, 1926. p. 117, Radu Vulpe însă, *La Valachie et la Basse-Moldavie sous les Romains*, lucr. cit., p. 154, nota 12 arată în chip convingător, după părerea noastră, că fratele regelui probabil și succesorul său la tron, avea deplină calitate de a-l reprezenta pe Decebal. Această teză este confirmată și de faptul că Domițian îl încoronează pe Diegis tratându-l ca pe un rege.
- ²⁹ Fragmentele epitomelor nu îngăduie să urmărim cronologic desfășurarea evenimentelor. Mențiunea dificultăților întâmpinate de romani în lupta cu quazii și marcomanii nu are importanța care i s-a dat, M. Mócsy, *op. cit.*, la nota 26. Cf. Tacitus, *Germania* XLII; *raro armis nostris saepius pecunia iuvantur*. În acest loc este vorba despre tratativele de pace din anul 89, după campania victorioasă a lui Tettius Iulianus din 88 și victoria de la Tapae, în apropierea Porților de Fier ale Transilvaniei, ținutul Hațegului (C. Daicoviciu, *Istoria României*, p. 299; articolul *Tapae*, în *Dicționar de Istorie Veche a României*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică 1976, semnat de H. Daicoviciu). Iulianus va fi menționat în continuare abia în cap. 10. Armele și captivii sînt prada de război a dacilor după dezastrul suferit de Cornelius Fuscus, cînd a fost capturat și drapelul legiunii a V-a Alaudae (H. Daicoviciu, *Dacia ed. cit.*, p. 280—281, R. Vulpe, *La Valachie...* p. 153). În această perioadă (88—89), Domițian a procedat și la divizarea Moesiei în două provincii de rang consular; *Moesia Inferior* corespundea teritoriului acoperit de Ripa Thraciae, teritoriu anexat de Claudius în 46 la provincia Moesia, începînd de la riul Ciabrus (Tibrița), în dreptul Olteniei de azi, și pînă la mare; ținîndu-se seama de instalarea trupelor auxiliare în acest teritoriu s-a preconizat și posibilitatea ca această anexare să fi avut loc mai tîrziu, sub Vespasian, în jurul anilor 70 (Al. Suceveanu, *Pontica* IV, 1971, p. 105 și urm). Ciabrusul o despărțea de *Moesia Superior*, care se întindea spre vest. Articolul *Moesia* de Emilia Doruțiu-Boilă, în *Dicționar de Istorie Veche a României* p. 398. Bibliografia la p. 401. După părerea lui Radu Vulpe, *La Valachie...* p. 153, de *Moesia Inferior* țineau și zonele din stînga Dunării, incluzînd Cîmpia Română și Sudul Moldovei. Cf. *Les Gètes de la Rive Gauche du Bas Danube*, în *Studia Thracologica* ed. cit., p. 140 și urm. Vezi și Em. Condurachi, *Classis Flavia Moesia au Ier siècle de n.è.*, pp. 83—88 în Actes du IXe Congrès International d'Études sur les Frontières Romaines, 1974, p. 87.

³⁰ Acest capitol este tipic pentru atmosfera defavorabilă creată în jurul lui Domițian, ale cărei ecouri au ajuns pînă în istoria lui Paulus Orosius, *Adv. Pag.* VII, 10; în acest sens paragraful în care Domițian este învinuit de a fi plămădit scrisoarea lui Decebal (comentat de C. Daicoviciu, *Istoria României*, p. 327); Cf. E. Cizek, *Epoca lui Traian*, ed. cit., p. 86. Realitatea este că prin tratativele duse de Diegis, fratele lui Decebal, regele dacilor admitea să devină client al romanilor în schimbul avantajelor semnalate. C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum* p. 44 și urm.; S. Gsell, *op. cit.*, p. 333—334; 339 și urm.; Radu Vulpe, *La Valachie...* p. 153, 154. Radu Vulpe, citîndu-l pe V. Pârvan, *Getica*, p. 121 (și p. 735) susține teza că, după victoria lui Tettius Iulianus, trupele romane nu au părăsit Banatul și Oltenia, că romanii controlau, începînd de la această dată, și teritoriul din stînga Dunării, pînă spre gurile Dunării. Argumentele aduse de Radu Vulpe se sprijină în primul rînd pe datele de ordin arheologic (săpăturile de la Tinos, în nordul Munteniei, și de la Poiana, în sudul Moldovei) precum și pe studiul papirusului Hunt (British Mus. nr. 2851), publicat în 1925 și comentat de R. O. Fink în *JRS* (48) 1958, p. 102—116 și de Radu Vulpe în *Studii Clasice* II, 196. Aceste zone sînt teritoriile din care se făcuseră strămutări masive de populație în cursul sec. I e.n. din nordul în sudul Dunării de către Aelius Catus (Strabon, VII, 303) și de către Plautius Silvanus Aelianus, guvernator al Moesiei și ulterior proconsul al Asiei (vezi nota 11 la cartea LXIII). O altă părere este expusă de H. Daicoviciu, *Dacia...* ed. cit., p. 283, nota 12. Prezența detașamentelor romane în Cimpia Română și în sudul Moldovei, semnalată prin castre și așezări întărite se conturează ceva mai tîrziu, abia spre începutul sec. al II-lea, eventual după tratatul de pace din 102. Cf. C. Daicoviciu, *Istoria României*, ed. cit., pp. 310—311 și *Dacia de la Buerebista la cucerirea romană*. Cluj, 1972, p. 328.

³¹ Cf. Suetonius, *Domitianus* IV.

³² *Ibidem*.

³³ Statius, *Silvae* I, 6 descrie o astfel de reprezentăție.

³⁴ Epitomatorul care redă o anecdotă despre umorul negru al lui Domițian nu precizează că în 89 fuseseră celebrate două triumfuri, cel decretat în urma războiului împotriva chattilor și cel datorat victoriei lui Tettius Iulianus; cf. LXVIII, 6. Cu acest prilej la Roma au fost ridicate două trofee în cinstea lui Domițian, unul germanic, celălalt dacic. Trofeecele lucrate în marmură, au fost așezate în cursul evului mediu lângă treptele Capitolului. Este meritul lui M. Macrea în studiul său *I trofei di Domiziano sul Campidoglio*, *AISC* II, 1936, 109—130 de a le fi identificat și studiat.

³⁵ Vezinas era un personaj de prim rang. C. Daicoviciu, *Istoria României*, p. 299 se întreabă dacă nu cumva era un vice-

rege sau un mare preot. Referitor la locul unde s-a dat bătălia vezi articolul *Tapae*, citat la nota 29.

- ⁸⁶ În text βασιλείον. W. Schindler, în două articole publicate succesiv *Die Königstadt der Daker. Ihr Verhältniss zur Colonia Ulpia Traiana*, Klio, 59, 1977 și *Cassius Dio und die Königstadt der Daker*, Actes du II-e Congrès International de Thracologie, 4—10 Sept. 1978, București, EA, 1980, pp. 77—83 pune în corelație acest pasaj din cartea LXVII cu unicul pasaj din *Istoria Romană* a lui Dio Cassius unde este menționat numele de Sarmisegetuza: LXVIII, 9, 7. Cf. Hadrian Daicoviciu, *Cassius Dio și Sarmizegetusa* în *In Memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj-Napoca, 1974, p. 111—116. D. Schindler este de acord că basileion-ul menționat aici de Dio nu poate fi decît reședința regală din munții Orăștiei, situată pe dealul Grădiștea și transformată de romani după 106 în sediul Legiunii a IV-a Flavia Felix, în sarcina căreia cădea paza întregului ținut, cf. LXVIII, 9, 7. Acesta este locul pe care Ptolemaios în *Geogr.* III, 3 îl denumește *Sarmizegethusa-Basileion*, iar în VIII, II, 4 simplu: *Basileion*. În consecință, Schindler emite ipoteza că *Basileion-ul* (denumit de Strabon VII, 3, 5 Kogaion), cucerit cu mare greutate de Traian (Cassius Dio LXVIII, 8) nu s-ar fi numit înainte de cucerirea romană Sarmizegetusa. Ipoteza se sprijină pe faptul că în *Istoria Romană* LXVIII, 8 (Xiph. 231, 13—16) Dio nu precizează că Traian ajunsese în preajma Sarmizegetusei, ci a „reședinței regale”. Sintem în anul 102, la sfîrșitul primului război dacic. La plecarea din Dacia argumentează Schindler, după întrevăderea cu Decebal, Traian lasă totuși o legiune la „Sarmizegetusa” (LXVIII, 9), adică în așezarea devenită ulterior capitala Daciei Romane (Ulpia Traiana), pentru apărarea așa numitelor Porți de Fier ale Transilvaniei. Hadrian Daicoviciu, *art. cit.*, este însă de altă părere; în lumina săpăturilor efectuate, acest pasaj din Cassius Dio pare să fie un simplu anacronism; Traian, într-adevăr a lăsat după 103 o garnizoană (un castru) pe locul unde s-a ridicat ulterior Ulpia Traiana; era natural deci ca Dio să folosească numele de Sarmizegetusa pentru cetatea romană, nume curent pe vremea lui, adăugat la Ulpia Traiana de către împăratul Hadrian, Strategema tăierii arborilor, pe drept suspectată de H. Daicoviciu, de a nu fi fost reală (*Dacia*, p. 281) este comentată și de Frontinus, în *Stratagemata*, I, 5, 22.

- ⁸⁷ Răscoala lui Lucius Antonius Saturninus legat al Germaniei Superior, împotriva lui Domițian reprezintă un punct de maximă tensiune între împărat și opoziția senatorială. Anterior, în anii 83 și 87 mai fuseseră conspirații, înăbușite în singe. Acum însă situația se arăta deosebit de gravă. În fruntea a două legiuni din Germania, alinându-se cu triburi germanice din dreptul Rinului, sprijinit de chatti, Antonius se grăbi să se proclame *imperator* (Suetonius, *Domitianus*, VI). Cu acest prilej Traian, viitorul împărat, pe

atunci legatul Legiunii a VI-a Gemina din Spania, a fost chemat în grabă iar Domițian însuși plecă din Roma însoțit de grada pretoriană (Plinius cel Tânăr, *Panegiricul XIV*). Revolta a fost înăbușită de Lucius Appius Maximus Norbanus, legatul Germaniei Inferioare. După o rectificarea a lui R. Syme *Governors of Pannonia in Danubian Papers*, p. 184 numele lui Norbanus era: L. Norbanus A. Lappius Maximus (cos. suff. 86; cos. suff. II 95). Antonius a pierit în bătălia care s-a dat pe malurile Rinului iar Domițian, ceva mai târziu, trecu în teritoriul din dreapta Rinului, împreună cu Norbanus, îi bătu pe chatii și încheie un nou tratat cu această ramură a neamurilor germanice, Léon Homo, *Hist. Rom.* ed. cit., p. 405—406; S. Gsell, *op. cit.* p. 250 și urm.; A. Garzetti *L'Impero*, p. 282 și urm. Reprimarea răscoalei a fost cumplită, iar la Roma au căzut multe capete.

- ³⁸ Cf. Suetonius, *Domitianus X* (sfârșitul capitolului).
- ³⁹ Cf. Suetonius, *Vespasianus XIV, Domitianus X*. PIR, III, p. 82, nr. 586. Odată cu Pomponianus a fost condamnat la moarte și Curiatus Maternus, retor și poet bine cunoscut, deoarece este unul din personajele *Dialogului, despre oratori* al lui Tacitus.
- ⁴⁰ Cf. Suetonius, *Domitianus VIII*. Acest capitol redactat de Suetonius este laudativ, scoțind în relief aspectele pozitive ale activității de censor a împăratului. Capitolul face parte din grupul primelor nouă capitole ale biografiei în care activitatea de organizator și reformator a lui Domițian este bine apreciată. Vezi E. Cizek, *Epoca lui Traian*, ed. cit., p. 79. Despre rigorismul moral și religios al lui Domițian, S. Gsell, *op. cit.*, p. 83 și urm.
- ⁴¹ În text *ισπός*, ceea ce traduce în grecește cuvântul latin *Sanctus*, „virtuos”. Bossevain, III, p. 180. Despre Iunius Arulenus Rusticus (PIR² II p. 233, nr. 44), Plinius cel Tânăr, *Epist.* III, 11. A fost condamnat la moarte împreună cu Herenninus Senecio și Helvidius Priscus, fiul lui Helvidius Priscus, executat sub Vespasian. (Vezi notele 40 și 41 la cartea precedentă). Fannia, fiica lui Thrax și soția lui Priscus (tatăl) a fost exilată (cf. Tacitus, *Agricola* II și XLV. În această perioadă a fost exilat și Epictet. Aceștia toți reprezentau nucleul celor mai înverșunați adversari ai auto-crației imperiale (A. Garzetti, *L'Impero* p. 305—306; Jean Melmoux studiul citat la nota 11, cartea LXV, p. 38—39; E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 87).
- ⁴² PIR², VI, p. 255, nr. 590.
- ⁴³ Marcus Flavius Clemens (PIR, II, nr. 170) era văr primar cu Domițian. Fratele său, Lucius Flavius Sabinus, consul în 82, fusese executat ceva mai înainte (în 87), acuzat de a fi participat la o conjurație (PIR², II, p. 66, nr. 171).

Flavia Domitilla era soția lui Flavius Clemens. Crima care li se imputa era aceea de a fi trecut „la religia iudeilor“, ceea ce însemna, posibil, la creștinism. Persecuția lui Domițian împotriva iudeilor și creștinilor este consemnată de Eusebius în *Historia Ecclesiastica* III, 20. Cf. Suetonius, *Domitianus* XV: moartea soților Flavii se datora, unei bănuieli neîntemeiate. Vezi F. Millar, *The imperial Cult and the Persecutions*, în *Le culte des souverains dans l'Empire Romain*, Entretiens Hardt, ed. cit. p. 157.

- ⁴¹ Și fostul consul din 91 (vezi începutul cap. 12), Marius Acilius Glabrio a pierit sub aceleași învinuiri, acuzat însă prin legea de laesa-maiestate. Vezi E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 88. Creștinismul era considerat ca o primejdie pentru autocrația și teocrația imperială.
- ⁴² Vezi cap. 27—29 din cartea LXIII.
- ⁴³ Șeful biroului *ab epistulis*. Sub Domițian administrația imperiului supravegheată direct de împărat, împărțită în diferite departamente, a fost foarte bine organizată. Suetonius, *Domitianus*, VIII. De asemenea, *consilium principis* în care au fost cooptați mulți cavaleri, a căpătat o importanță deosebită pe care a păstrat-o în tot cursul secolelor II și III. H. G. Pflaum, *Les procurateurs equestres*. op. cit. p. 174—178 I. A., Crook, *Consilium Principis*, ed. cit. p. 48—52.
- ⁴⁷ Stephanos era procuratorul Flaviei Domitilla. Amestecat în afaceri necurate, spera ca prin moartea împăratului să scape de urmărire. Suetonius, *Domitianus* XVII.
- ⁴⁸ Arulenus Rusticus, victima lui Domițian, Vezi mai sus nota 41.
- ⁴⁹ Proclus (Proculus) era haruspiciu. Cf. Suetonius, *Domitianus* XVI.
- ⁵⁰ În sensul de; filosofii (cinici) pe care împăratul îi persecuta, în gr. *kyon*, „ciine“.
- ⁵¹ Moartea lui Domițian, care s-a apărut cu disperare, este povestită, afară de Cassius Dio, de Suetonius (*Domitianus* XVI și XVII) și de Philostratos, *Viața lui Apollonios din Tyane*, VII, 25; cf. Aurelius Victor, *Caesar*, XI. Anii care au precedat sfârșitul lui Domitian sînt astfel caracterizați de Tacitus; „...acel timp din urmă cînd împăratul a vrut, nu în intervale, ci dintr-odată și oarecum dintr-o singură lovitură să stoarcă tot sîngele statului roman“, *Agricola*, XLIV (trad. N. I. Niculiță).

Cartea LXVIII

- ¹ Marcus Cocceius Nerva, de două ori consul, în 71 sub Ves-pasian și în 90 sub Domițian era în vîrstă de peste șaptezeci de ani cînd a fost ales, de Senat, ca *princeps*. Cf. cartea

precedentă cap. 15. În felul acesta, după asasinarea lui Domițian, se împlinea dezideratul opoziției senatoriale de a alege prin recunoaștere generală (*consensus*) pe șeful statului. Acest deziderat, formulat cu glas tare în Senat încă după moartea lui Augustus (Tacitus, *Ann.* 1). și reluat în 41 după asasinarea lui Caius (vezi LX, 1), se împlinea abia acum, în 96, marcând ruptura cu principatul de tip absolutist și teocratic așa cum îl concepuseră Nero și Domițian, cu principatul de tip ereditar, cum îl dorise Vespasian, satisfăcând într-o oarecare măsură și tendințele politice ale cercurilor de coloratură stoică (vezi mai sus nota 42 la cartea LXVI). Despre confirmarea lui Nerva ca împărat, în Senat, *Epitome*, XII. „Nerva — va scrie Tacitus în 98 — a îmbinat pentru prima oară două lucruri de neîmpăcat: principatul și libertatea” (*Agricola*, III). Cf. faimoasa frază din *Hist.* I, 1: „rară fericire a vremurilor, când este îngăduit să gîndești ceea ce vrei și să exprimi cele ce gîndești”. Albino Garzetti i-a închinat lui Nerva o monografie, apărută la Roma în 1950: *Nerva*.

- ² Cf. Plinius cel tînăr, *Panegiricul* 52 despre bucuria momentelor cînd au fost distruse statuile lui Domițian.
- ³ Creștinii inclusiv? Vezi mai înainte LXVI, 7 și notele 43 și 44 de la cartea precedentă referitoare la persecuțiile creștinilor sub Domițian. F. Millar, studiul citat la nota 43 de la cartea LXVII notează că pînă în anul 249 nu există dovezi că împărații îi pedepseau pe creștinii care nu recunoșteau cultul imperial. Și din *Epistolele* lui Plinius reiese că pe vremea lui cultul creștin nu era oprit prin măsuri oficiale.
- ⁴ Filosof cinic (?). Nici numele nu are o grafie certă: Suras.
- ⁵ Tiberius Catius Caesius Fronto, consulul din acest an.
- ⁶ Vezi în Aurelius Victor, *Epitome* XII, 6—8 descrierea crizei suferite de Nerva în fața uciderii de către pretorienii a conspiratorilor care l-au înlăturat pe Domițian. Relativ la vîrsta lui Nerva, cf. Philostratos, *Viața lui Apollonios din Tyane* VIII, 10. Dio îl consideră ceva mai tînăr (cap. 4).
- ⁷ Cf. LIX 21. Caius procedase la fel, dar din motive diferite. Vezi în continuare LXXI, 33.
- ⁸ În primul rînd, jocurile de gladiatori.
- ⁹ Și acesta era un deziderat de mare importanță a senatorilor. Cf. LIX, 6. Vezi mai sus cartea precedentă, cap. 19. Fergus Millar, *The Emperor in the Roman World*, ed. cit., p. 531.
- ¹⁰ Măsură luată și de Domițian. Vezi cartea precedentă cap. 2 și nota 4.
- ¹¹ În text ἀδελφιστή. Nepoată după frate. Legea înfiera măsura luată odinioară de Claudius ca să se poată căsători cu Agrippina.

- ¹² Verginius Rufus, fostul guvernator al Germaniei, rămas credincios lui Nero în timpul crizei dezlănțuite de Vindex, cf. LXIII, 24—25 și Plinius cel Tânăr, *Epist.* II, 1; VI, 10; Verginius devenise colegul de consulat al lui Nerva la 1 ian. 97 (CIL², III, p. 7010; 7015—7017, A. Garzetti, *Nerva*, p. 52—53).
- ¹³ Cf. *Epitome*, XII, 6. Crassus a fost totuși exilat la Tarent. Numele lui Crassus era Calpurnius Crassus Frugi Licinianus, PIR² II, p. 50, nr. 259. Despre tentativa de conjurație a lui Crassus, A. Garzetti, *Nerva*, p. 53—54; E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 95—96. El era un descendent al aceluși Licinius Crassus desemnat de Galba ca succesor la tron (vezi nota 19 la cartea LXIV), așa că se credea îndreptățit să devină *princeps*.
- ¹⁴ El a fost acela care i-a instigat pe pretorienii să-i omoare pe conspiratorii împotriva lui Domițian. Vezi mai sus nota 6. Acum au fost uciși cu multă cruzime Titus Claudius Parthenius, (vezi cartea precedentă, cap. 15 și 17) și Titus Petronius Secundus, prefect al pretoriului, în funcție. *Epitome*, XII, 6—8. Casperius Aelianus era și el prefect pretorian. Opoziția lui Nerva față de instigația lui Aelianus, căci Parthenius fusese cel care îl ajutase să devină împărat (*Epit.* XII, 2), nu a avut nici un efect. A. Garzetti, *Nerva*, p. 81 și urm.; R. Paribeni, *Optimus Princeps* I, p. 130; E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 98—100.
- ¹⁵ În limba greacă: ἀγαθὴ τὸ χη τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου, τῶν Ρωμαίων.
- ¹⁶ Se repetă situația în care Galba decisese să-l adopte pe Piso. Vezi mai sus LXIV 5 și comentariul lui Plinius cel Tânăr în *Panegiric* 5 și 6. „Mare rușine pentru vremurile noastre, mare lovitură dată statului, împăratul și părintele neamului omenesc, împresurat, prins, închis“. (trad. Liana Manolache).
- ¹⁷ Relativ la adoptarea lui Marcus Ulpius Traianus de către Nerva, Plinius cel Tânăr, *Panegiric*, 8 și 16. Adoptarea a fost făcută în mod solemn, în templul lui Iupiter Capitolinus, dar în absența lui Traian. Plinius subliniază faptul că alegerea succesorului s-a făcut „printr-un acord unanim între Senat și Popor; nu a fost numai ideea lui Nerva, numai alegerea lui. Toată lumea, de pretutindenii, dorea același lucru; Nerva s-a prevalat de dreptul lui de *princeps* și a făcut primul ceea ce toți aveau de gând să facă“ (trad. Liana Manolache), *Panegiric*, 10, Vezi și A. Stein, articolul *Cocceius* (16) în RE IV, 1900, 139—142. De asemenea, R. P. Longden, CAH XI, p. 196.
- ¹⁸ Acest vers este rostit de preotul lui Apollo, Chryses, împotriva lui Agamemnon, care îi luase fiica în robie. *Iliada*, I, 42.

- ¹⁹ Nu se știe cine erau aceste rude, eventual, demne de a fi luate în considerare pentru succesiune.
- ²⁰ Remarcă decsebit de importantă. Familia lui Traian era totuși de obîrșie italică, Paribeni, *op. cit.* p. 46. Vezi mai sus nota 41 la cartea LXVI privitoare la succesiune în Principat. Imediat după adopțiune Traian a primit titlul de *Caesar, tribunicia potestas și imperium proconsulare*.
- ²¹ Vezi A. Stein, articolul citat, col. 148. R. P. Longden, *op. cit.*, Ziua morții lui Nerva este 27 ian. 98. Relativ la vârsta lui Nerva, Philostratos, *loc. cit.* la nota 6, îl consideră de peste 70 de ani; în *Epitome XII*, 13, i se dă vârsta de 63 de ani; greșit; împăratul era născut în anul 30 la 8 noiembrie. Relativ la apoteoza lui Nerva, Plinius cel Tânăr, *Panegiricul*, 11. *Dies imperii*, pentru Traian ar fi trebuit, așadar, să fie ziua succesiunii. Dar, după cum arată R. Paribeni, *Optimus princeps*, p. 139. Traian a preferat să considere drept *dies imperii* ziua adopțiunii lui din octombrie 97, adică ziua cînd devenise, cum specifică Plinius cel Tânăr, *consors tribuniciae potestatis, Panegiricul*, 8, 6. Tot Paribeni, este cel care atrage atenția că Traian a preferat, după adopțiune, să-și păstreze numele tatălui, Ulpius, fără să intre în familia Cocceia. Prin această preferință este subliniată desprinderea oficială de regula succesiunii prin ereditate, la care Vespasian ținea atît de mult. Vezi mai sus cap. 12 din cartea LXVI și nota 41. Cf. E. Cizek, *Epoca lui Traian*. p. 102.
- ²² Întocmai ca și Nerva, Traian își ia angajamentul de a nu condamna la moarte pe membrii Senatului. Vezi mai sus cap. 3. De asemenea, promite că nu va mai ține seama de mărturiile sclavilor împotriva stăpînilor. Plinius cel Tânăr, *Pan.* 42. Cu toate acestea *lex majestatis* repusă în vigoare de Nero, în 62, nu este suprimată. R. Bauman, *op. cit.*, p. 142 și urm: p. 154.
- ²³ Avea 42 (44?) de ani și în urma lui o carieră strălucită: în Siria a servit sub ordinele propriului său tată; sub Domițian a urcat treptele obișnuite ale carierei senatoriale. quaestura, tribunatul plebei, praetura. În 88 este legat al legiunii a VII-a Gemina în Spania; cu prilejul răscoalei lui Antonius Saturninus, (vezi LXVII, 11) Traian pornește în fruntea legiunii sale spre Rin; consul în 91, în 97 este guvernator al Germaniei Superior. Henderson, *Five emperors...* P. 176; R. P. Longden, CAH XI. p. 199 și urm.
- ²⁴ Acest act i s-a părut lui Traian indispensabil pentru a întări disciplina în armată și propria-i autoritate, deși Aelianus nu se împotrivesc alegerii sale. R. Hanslik—W. S. Gross, *Marcus Ulpius Traianus* în RE Suppl. la vol. X, 1965, col. 1039—1040. După uciderea capilor gărzii preto-riene nu se grăbi să se reîntoarcă la Roma ci rămase pe frontiera Rinului încă vreo cîteva luni, pentru a continua opera lui Domițian de liniștire a tulburărilor provocate

de suebi. Traian continuă construcția marelui *limes* renan și începu o intensă colonizare a regiunii. Măsuri asemănătoare au fost luate și în bazinul Dunărei Superioare. La începutul anului 99 Traian se întoarce la Roma, unde împotriva lui nu exista nici un fel de opoziție (Plinius cel Tânăr, *Paneg.*, 22—23). Relativ la acest moment, E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 178 și urm.

- ²⁵ Asemenea măsuri fuseseră anterior luate și de Nerva, vezi *Epitome* XII, 4. Sub Traian însă au căpătat alte dimensiuni. Cf. Plinius, *Paneg.*, 26 și 27. Vezi analiza lui Peter Garnsey, *Trajan's alimenta: some problems*. *Historia*, XVII, 1968, 3, p. 367—381; R. P. Longden, *CAH*, p. 210—215.
- ²⁶ Soția lui Traian, Plotina Pompeia, era și ea o provincială, din Nemausus (Nîmes). Vezi R. Hanslik, articolul *Pompeia Plotina* (m. 131) din *RE* XXI, 1952, col. 2292—2298. Plinius cel Tânăr *Epist.* IX. 28 o caracterizează drept „O femeie demnă de toată cinstirea“ (trad. L. Manolache).
- ²⁷ Schimbarea intervenită în relațiile dintre împărat și Senat, o dată cu domnia lui Nerva și a lui Traian, a constituit prilej de dezbateri teoretice încă din antichitate. Ea este comentată îndeosebi de Plinius cel Tânăr, în *Panegiric*, de pildă, 4,2; 66; 69 etc. Se părea că Traian întruchipa, într-adevăr, persoana *princepsului* mult dorit înzestrat cu mari calități și, ca atare, stimat și acceptat de Senat și de celelalte ordine, a celui *princeps* al cărui portret ideal fusese trasat de Seneca cu câteva decenii mai înainte în *De Clementia* și în *De Beneficiis* unde se conturează deja concepția despre *Optimus Princeps*. (Pierre Grimal, *Sénèque ou la conscience de l'Empire*, ed. cit., p. 127. Cf. A. Garzetti, *L'Impero...* p. 370 și urm). Așa cum arată E. Cizek, în studiul intitulat *Probleme de ideologie politică în imperiul roman*, „*Revista de istorie*“, 1977 p. 1481—1501, problema relațiilor dintre *Princeps* și *Senatus* se discută acum pe plan teoretic în diferite cercuri filosofice și culturale din vremea lui Traian, sub formă de teze și antiteze. Atît Plinius cît și marele său prieten, Tacitus, se pronunțau pentru necesitatea unui compromis, în sensul unei colaborări rodnice, lipsită de contradicții, între împărat și senat. Idem, *Epoca lui Traian*, p. 182 și urm.
- ²⁸ Aluzie la tratatul încheiat de Domițian cu Decebal, cartea precedentă, cap. 7.
- ²⁹ Din nou aluzie la faptul că sub Traian *lex maiestatis* era dată uitării, deși nu abolită.
- ³⁰ Este vorba despre Circus Maximus, degradat în urma unui incendiu în anul 34, care acum putea să cuprindă pînă la 5 000 de spectatori. Cf. la Plinius cel Tânăr, *Paneg.* 51, descrierea amănunțită a stadionului: „fără tribună separată pentru împărat“, „cu băncile destinate plebei în același nivel cu ale împăratului.“ (trad. L. Manolache). Într-adevăr,

Traian a desființat aceea ce s-ar putea numi „loja“ împăratului și a suitei sale. Inscripția menționată aici de Dio, datînd din 103, deci după primul război dacic, sună astfel: *Quod liberalitate Optimi Principis commoda earum etiam locorum adiectione ampliata sint*, cf. M. Smallwood, *Documents Illustrating the Principate of Nerva, Trajan and Hadrian*, Oxford, 1965, p. 127 nr. 374 (= ILS Dessau nr. 286).

- ³¹ Vezi E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 184 și urm. despre modul cum Traian a completat și schimbat componența Senatului, despre dezbaterile care aveau loc în Senat, despre competența Senatului. Numeroase texte din Plinius cel Tânăr dau diferite informații în această privință, Cizek, *loc. cit.* Cf. R. Paribeni, *Optimus Princeps*, ed. cit., vol. II, p. 167 și urm.
- ³² Cf. în schimb laudele exagerate ale lui Plinius cel Tânăr. *Paneg.* 66 și 67, despre cuvîntarea ținută de Traian la 1 ianuarie 100, importantă desigur din punct de vedere al ideilor expuse, în sensul înțelegerii dintre *princeps* și *Senat*. Se știe, datorită tot lui Plinius, *Paneg.* 47,1 că Traian încuraja studiile de retorică și filosofie. Spartianus, în *Vita Hadriani*. 3, 11 strecoară informația că unele din cuvîntările împăratului erau compuse de Hadrian, după moartea lui Licinius Sura (fost consul în 102 și în 107) omul de încredere și, probabil, secretarul lui Traian, ale cărui talente le laudă Marțial. Schanz-Hosius, *Geschichte der röm. Literatur*, II, ed. cit., p. 435 și urm. Traian a îngăduit reîntoarcerea filosofilor și a retorilor la Roma (Plinius cel Tânăr, *Paneg.* 47) și a întreținut relații de prietenie cu Dio Chrysostomus.
- ³³ Fapt atestat și de Spartianus, *loc. cit.*
- ³⁴ Ca în vremurile de tristă amintire, începînd din 69.
- ³⁵ Lipsesc amănunte cu privire la pregătirile pentru primul război dacic. Capitolul 8 din această carte, în care sînt relatate foarte pe scurt evenimentele din primului război dacic purtat de Traian, a dat naștere la nenumărate controverse. Ele s-au ivit pe fondul unei problematice diferite: în ce măsură relatarea epitomatorului este corectă și în ce mod urmează ea memoriile de război ale lui Traian, adică consemnările din *Dacica*: omite evenimentele? în ce ordine le prezintă? le rezumă într-o manieră greșită, le deformează?; în al doilea rînd, confruntat cu scenele de pe columna lui Traian, capitolul relevă grave neconcordanțe față de mărturiile monumentului, nepotriviri semnalate de Radu Vulpe în studiul său *Les Bures alliés de Décébale, dans la première guerre dacique de Trajan*, publicat mai întîi în *Studia Clasice V*, 1963, p. 223—247 și apoi inserat în *Studia Thracologica*, ed. cit., p. 200—233. Studiul cuprinde o bogată bibliografie și reproduceri după scene prezentate pe reliefulurile columnei lui Traian și pe

metopele monumentului de la Adamclisi. Posibilitățile de confruntare a știrilor din acest capitol cu alte surse literare sînt ca și inexistente, știut fiind că întîmplarea a făcut ca însemnările lui Criton, medicul lui Traian, intitulate *Getica* să se piardă, cu excepția cîtorva fragmente (vezi Studiul lui I. I. Russu, *Getica lui Statilius Crito*, Studii Clasice, XIV, 1972 p. 111—128) ca și cele ale retorului Dio Chrysostomos, bun cunoscător al Daciei și participant la această expediție. Tacitus, care anunțase în *Hist.* I, 1,6 că va trata despre domnia lui Traian, nu a mai ajuns să redacteze această parte sau să o publice, Capitolul omite cu desăvîrșire orice știri despre îndelungatele și minuțioasele pregătiri de război făcute de Traian pentru campania din 101, cît și încercările lui Decebal de a-și găsi aliați. În această privință, vezi Orosius, VII, 12,2. În schimb, documentele epigrafice, printre care un loc de cinste îl ocupă astăzi inscripția găsită pe solul iugoslav privitoare la lucrările lui Traian pentru a face Dunărea navigabilă la Porțile de Fier (*ob periculum cataractarum derivato flumine* (Iaroslav Sasel, *Trajan's Canal at the Iron Gate*. JRS 63, 1973, p. 80—85), rezultatele săpăturilor arheologice, știrile cumulate despre deplasările de trupe făcute de Traian, sînt tot atîtea căi deschise spre cunoașterea pregătirilor campaniei. În literatura de specialitate românească un loc special îl ocupă studiul datorat lui Dumitru Tudor, *Oltenia romană*, București, 1978; în cărțile citate despre domnia lui Traian, cum ar fi cele ale lui R. Paribeni sau Eugen Cizek, aceste pregătiri sînt de asemenea pe larg expuse (Paribeni, I, p. 223 și urm.; Cizek, p. 267 și urm.). Relativ la legiunile masate în spațiul danubian, și anume: patru în Pannonia, trei în Moesia Superior și două în Moesia Inferior. C. Patsch, *Der Kampf am den Donaauraum*, ed. cit. p. 60 și urm.; R. Syme, *Danubian Papers, The first Garrison of Trajan's Dacia*, cap. II, *Legions in Pannonia and Moesia*, p. 86 și urm., cu o amănunțită trecere în revistă a distribuției legiunilor de către Domițian, a pierderii unor legiuni, cum s-a întîmplat cu a V-a Alaudae (în dezastrul suferit de Cornelius Fuscus) și cu a XXI-a Rapax, (în războiul suebo-sarmat), a înlocuirii lor (de pildă, a XXI-a Rapax este înlocuită cu a XIV-a Gemina, adusă din Germania) și a mutării lor; relativ la mărturiile unde au fost staționate aceste legiuni, E. Ritterling, articolul *Legio* în RE XII; nu se știe exact dacă recrutarea a încă două legiuni, a II-a Traiana Fortis și a XXX-a Ulpia Victrix a avut loc cu prilejul primei campanii a lui Traian în Dacia. R. Syme, *op. cit.* p. 91 înclină să creadă că ele au fost constituite după 103, în vederea unor viitoare campanii. Pe lîngă aceste legiuni Traian a aruncat în luptă și alte trupe aduse din Germania, precum și efectivé aparținînd popoarelor „clientelare“, suebii, quazii, marcomanii sau chiar din alte regiuni ale imperiului (maurii, syrienii etc.) R. Hanslik, articolul citat din RE, Suppl. X, col. 1059 și urm.

Data cînd Traian a plecat spre Dacia este bine cunoscută; 25 martie 101, fiind consemnată în *Acta Fratr. Arval.* (E. Smallwood, *op. cit.*, p. 14; VIII K. APR.)

- ⁸⁶ Trecerea peste Dunăre pe poduri de vase, în primul război dacic al lui Traian, a fost făcută după toată probabilitatea pe la Lederata, în Moesia Superior și pe la Dierna (Orșova): C. Daicoviciu *Istoria României*, I, p. 306; Noi contribuții la cunoașterea Daciei romane, *Steaua*, 1969 nr. 11: operația a fost sprijinită de flota moesică care patrula pe Dunăre prin fața posturilor de bază ale *limes*-ului de pe malul drept, înfățișate în primele trei scene ale reliefulor columnei lui Traian (Radu Vulpe, *Dion Cassius et la campagne de Trajan*, lucr. cit., p. 242. R. Hanslik, *articolul citat*, col. 1063 și urm. Apropierea de Tapae s-a efectuat pe valea Caras-ului, cu multă prudență, unicul fragment din *Memoriile* lui Traian, citat de Priscianus *Inst. Gram.* VI, 13 (*Hist. Rom. Frag.* Peter, p. 324) indicînd două localități întîlnite în drum; Berzovia, actualul Jidovin pe Bîrzava și Aixis, sau Aizisis (Fîrlug), așezare pe riul Pogoniș. De aici drumul ducea spre Tibiscum (în apropierea Caransebeșului). Identificările au fost cu puțință datorită *Tabulei Peutingeriana* și *Geografiei* lui Ptolemeios, III, 8,4 (V. Pârvan, *Getica*, (1926) p. 262; R. Vulpe, *Dion Cassius...* p. 242, nota 23). Scenele următoare ale reliefului indică ținerea de sacrificii, de consilii de război, îl înfățișează pe Traian rostind cuvîntări, pe soldați executînd diferite lucrări. Pină la scena a XVIII-a, cînd este prins un dac, aceștia nu sînt figurați (numerotarea scenelor de pe coloană, adoptată de Radu Vulpe în articolul citat este făcută după C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajansäule*, 4 volume, Berlin, 1896—1900). Este deci de presupus că dacii s-au retras pentru a-i întîmpina pe romani într-un loc anume ales. O a doua coloană romană a pătruns în Banat pe la Orșova (Dierna), cu scopul de a face joncțiunea cu cei care înaintaseră pe valea Carasului. Cf. R. Hanslik, articolul citat, în RE, Suppl. X p. 1063). Vezi de asemenea Ion Miclea — Radu Florescu, *Strămoșii Românilor, Vestigii milenare de cultură și artă, Decebal și Traian*. Meridiane, 1980, fig. 1,4; 1,5 și *Introducere* (R. Fl), p. 44; trecerea podului, fig. 1,8; 9—10.

- ⁸⁷ Acest episod din înaintarea lui Traian în Dacia este figurat pe relieful solumnei în scena a IX-a (Cichorius); la Radu Vulpe scena este reprodușă în cadrul articolului *Les Bures alliés de Décébale dans la première guerre decique de Trajan*, *Studia Thracologica* ed. cit., p. 200—233, p. 202, fig. I. Corelat cu figurația reliefului, episodul a ridicat încă de la începutul secolului numeroase întrebări, care au găsit răspunsuri diferite. Bibliografia la R. Vulpe, *art. cit.* p. 200—201, notele 5—7. Prima întrebare este aceea a identității acestor „aliați“ (ai lui Decebal? ai lui Traian?). Problema este bine pusă de R. Vulpe, *art. cit.*, p. 209—210;

care demonstrează că termenul „aliat“, în gr. *σύμμαχος*, în lat. *socius* putînd avea și semnificația de „stipendiat“, adică de populație clientelară chiar dacă înglobează populațiile germanice și sarmatice din Carpații septentrionali, din Pannonia, Boemia, Moravia, și Silezia, devenite „clientelă“ a Romei după războaiele lui Domițian din 89 (vezi cartea precedentă, cap. 7) și 92 (vezi nota 20 la cartea precedentă), acum este sigur că desemnează pe cei ce trecuseră de partea lui Decebal. Din rîndul acestor „aliați“ trebuie însă scoși iazygii din Pannonia, cît și quazii și marcomanii care, după 86, n-au mai atacat Moesia (*ibidem*), p. 210). Vezi nota 26 la cartea precedentă, cuprinzînd mențiunea lui Mócsy în același sens. Rămîne deschisă întrebarea asupra etniei denumită de Cassius Dio *buri*. Tacitus, în *Germania* localizează populația burilor la sud de Carpații slovaci, spre vest de marcomani și quazi, calificîndu-i drept o etnie suebă; pe de altă parte, Ptolemaios în *Geographia* III, 8,3, știre confirmată și de papirul Hunt (vezi nota 30 la cartea precedentă) col. II, rîndul 28 menționează existența unei așezări Buridava în nord-estul Olteniei. În felul acesta, sursele literare menționează două categorii de buri: cei germanici și cei dacici, Vasile Pîrvan, în *Getica* (1926) p. 223, invocînd textul lui Cassius Dio din LXXI, 12 și 18 și LXXII, 3, atrage atenția că nu este exclus ca o ramură a burilor să fi devenit, cu timpul, vecină cu dacii liberi. Ramură a căror buri însă? germanici sau dacici? V. Pîrvan opta pentru soluția „dacică“, invocînd dubletele numelor de triburi dacice, cum ar fi costobocii și carpii, nume întîlnite atît în zona Daciei romane cît și în nordul și estul ei, adică în zonele ocupate de dacii liberi. Iată însă că descoperirile arheologice dintre anii 1960—1980 făcute de Prof. Dumitru Berciu vin să confirme nu numai existența la Cosota-Ocnița a unui puternic centru populat de daci, identificat cu Buridava, ci și existența unei microformațiuni statale, condusă de un „rege“ (D. Berciu, *Buridava Dacică*, București, Editura Academiei, 1981). Complexul descoperit de Prof. D. Berciu, cuprinde o mare necropolă geto-dacică, terase fortificate, un centru politico-militar, chiar pe teritoriul satului Cosota, databile în sec. I e.n. Fragmente ceramice au îngăduit să se afle că populația Buridavei cunoștea atît scrierea greacă cît și cea latină, iar importurile romane, printre care vase de metal, certifică intensele relații cu negustorii romani din Moesia în cursul sec. I e.n. Săpăturile de la Cosota-Ocnița dau dintr-o dată altă dimensiune ipotezei lui Vasile Pîrvan, însușită la vremea ei și de Brandis, articolul *Dacia* din RE V, col. 1950. Radu Vulpe în studiile mai sus citate, cît și Hadrian Dăicoviciu, în *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*. ed. cit., p. 324 îi identifică pe buri numai cu seminția germanică.

⁸⁸ Acest pronume, în grecește *αὐτοῖς*, îl determină pe R. Vulpe, *Dion Cassius et le Campagne de Trajan*. p. 254 să se

întrebe pe drept cuvînt: gramatical, la cine se referă pronumele: la daci? la aliați și buri? Răspunsul Prof. Vulpe este: „evident, la ultimii“, ceea ce, comparativ cu figurația reliefulor de pe columnă, nu se potrivește. Cuvintele: „Traian însă îi atacă... încep, după opinia autorului, un alt paragraf, stîngaci lipit de primul.

- ⁸⁹ Marea bătălie descrisă în acest capitol, cu atîția răniți de partea romanilor, nu poate fi în nici un caz, pe linia desfășurării evenimentelor în timp, corespunzătoare scenelor care urmează după scena IX (Cichorius) pe relieful columnei, înfățișînd marșuri și pregătiri de luptă. Abia în scena XXIX (= pl. 51—52 M—Fl.) este înfățișată bătălia [de la Tapae?], supravegheată de Iupiter Tonans, care-i protejează pe romani: în scena XXV (Cichorius), dacii se retrag iar romanii dau foc unei așezări și apoi ajung în fața zidurilor unei fortificații (R. Vulpe, *Dion Cassius et la Campagne de Trajan*, p. 243; *La foudre de Jupiter à Tapae*, Apulum IX, 1971). Această confruntare între daci și romani, concludă R. Vulpe, nu poate nicidecum corespunde sîngeroasei bătălii despre care este vorba în acest capitol (*Dion Cassius et la Campagne de Trajan*, p. 252). Pentru a identifica bătălia, R. Vulpe face apel la „povestirea“ evenimentelor în conformitate cu desfășurarea scenelor de pe relieful columnei, (secvența XXXI—XL IV Cichorius), demonstrînd existența unor mari lacune în textul atît de concentrat al lui Xiphilinus, datorate, după părerea D-sale metodei defectuoase de a lucra a epitomatorului, și anume prin juxtapunerea extraselor pe care le copia fără discernămint, la mari distanțe, din lucrarea excerptată. Cf. Fergus Millar, *A Study of Cassius Dio*, ed. cit., pp. 2—3. În conformitate cu teoria sa despre juxtapunerea unor fragmente din textul original al *Istoriei Romane*, R. Vulpe, de acord cu o ipoteză mai veche, făcută de Teohari Antonescu *Columna Traiană studiată din punct de vedere arheologic, geografic și artistic*, Iași, 1907, propune ca identificare a bătăliei din cap. 8 bătălia de la Adamclissi, în Moesia Inferior (Dobrogea) unde Traian fusese nevoit să înfrunte o mare coaliție de etnii venite în sprijinul lui Decebal, care între timp lupta în munți. Această identificare este posibilă prin studiul scenelor de pe relieful Columnei, care urmează bătăliei de la Tapae (*Dion Cassius et la Campagne de Trajan en Mésie Inférieure*, p. 235 și urm). scene care înfățișează trecerea Dunării de către călăreții daci și sarmați (roxolani), atacul dirijat împotriva unui castru roman din Moesia, plecarea lui Traian pentru a veni în ajutorul celor amenințați, navigarea în josul Dunării, primele lupte date cu invadatorii (acolo unde avea să se ridice Nicopolis ad Istrum și, în sfîrșit, figurarea marii bătălii (scenele XL—XLI Cichorius), în care apar soldați romani răniți (cf. *Les bures alliés de Décébale*, p. 218). Prezența monumentului triumfal de la Adamclissi și a monumentului funerar, despre care a fost vorba în nota 25 de la cartea pre-

cedentă, îl determină pe R. Vulpe să nu aibă nici o îndoială privitoare la localizarea acestei mari și hotărîtoare bătălii. H. Daicoviciu, *Dacia*... p. 317 este de acord cu R. Vulpe, că atacul asupra Moesiei Inferioare a avut loc în toamna anului 101, eventual toamna târziu, cînd Dunărea începe să înghețe (în același sens C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum*, p. 67 și urm. și R. Florescu, *op. cit.*, *Introd.* p. 23 și urm., îndeosebi p. 25). Dacă ne întoarcem la textul atît de controversat al cap. 8 alcătuit prin juxtapuneri sau rezumat la culme, remarcăm că Xiphilinus, în relatarea sa, se mărginește să povestească numai campania lui Traian în Dacia (vara anului 101. resp. în Banat și apoi în Transilvania). Este foarte curios de ce epitomatorul a omis orice aluzie, oricît de neînsemnată, la diversiunea moesică, organizată sub conducerea lui Decebal, care între timp nu a părăsit reședința sa din munți. (R. Vulpe, *Dion Cassius et la campagne de Trajan en Mésie*... p. 235; *Les Bures alliés de Décébale*... p. 218). Iată însă părerea lui H. Daicoviciu, *Dacia*, ... p. 320: „Spre deosebire de R. Vulpe, care socotește că Xiphilinus a omis aproape toată campania din Moesia (cu excepția bătăliei de la Adamclissi) noi considerăm că epitomatorul a omis întreaga campanie. Din textul, desigur amănunțit și cuprinzător al lui Dio Cassius, el a păstrat numai ceea ce se referea la evenimentele din Dacia, lăsînd la o parte luptele din provincia romană a Moesiei Inferioare“. Textul rezumatului lui Xiphilinus, în primele două rînduri copiate în mod sigur după Dio, așază însă categoric o tabără a „barbarilor“ în apropiere de Tapae. Pe daci, să reținem, Dio Cassius nu-i numește niciodată „barbari“. După părerea noastră, „aliații“ și burii, care acum luptau de partea lui Decebal, deși meșterul care a conceput scenele de pe relief nu i-a reprezentat combătînd în scena XXIV Cichorius (= pl. 51—52 M.-Fl.), l-au întîmpinat totuși pe Traian în apropiere de Tapae, încercînd să-i bari drumul spre Porțile Transilvaniei. Aceasta cu atît mai mult cu cît în una din scenele următoare (XXVII Cichorius = pl. 63 M.-Fl.), analizată de R. Vulpe în *Dion Cassius et la Campagne de Trajan en Mésie Inférieure* p. 243, în fața împăratului, trecut de Tapae, se înfățișează din nou o delegație a „barbarilor“, alcătuită din oșteni care au caracteristici somatice și vestimentare permițînd, după părerea autorului, identificarea lor cu roxolani (sarmați) și germani (*ibidem*, nota 26). Deci „barbarii“ erau prezenți și în munți. În acest caz, dacă admitem, după rezumatul lui Xiphilinus, că Traian a atacat, „tabăra barbarilor“, locul „unde tăbăriseră barbarii“ (trad. Th. Naum, la C. Daicoviciu, *Istoria României*, p. 302 nota 4), se ivește o flagrantă neconcordanță între textul lui Dio și reproducerea bătăliei de la Tapae pe columnă, unde sînt înfățișați luptători daci (R. Vulpe, *Din istoria Dobrogei II*, p. 85; *Dion Cassius et la campagne de Trajan*... p. 245; p. 253). Dar în scena XXVIII Cichorius (= pl. 63 M.-Fl.) apare o a treia ambasadă, de astă

dată alcătuită numai din oșteni daci (*ibidem*, p. 244) ceea ce înseamnă că, oricum, Decebal încerca, în repetate rânduri, să oprească înaintarea romană în Transilvania. Așa cum judicios remarcă Hadrian Daicoviciu în *Dacia*... p. 319 și urm., din comparația între scenele reproduse pe columnă și textul epitomatorului „rezultă plusuri și minusuri“. În cazul ambasadelor „barbare“ columna înfățișează una în plus față de text, scena XXVIII Cichorius, corespunzând, eventual, cu cea menționată în paragraful următor din cap. 8 (cf. R. Florescu, *Introducere* p. 39—39, la *op. cit.*).

- ⁴⁰ În paragraful care urmează sînt descrise luptele susținute de Traian în munții Orăștiei. În acest paragraf este menționat Lusius Quietus, care „ataca de partea cealaltă“. Aceste cuvinte au o semnificație specială. Lusius Quietus era comandantul contingentului de mauri care a participat la primul război dacic al lui Traian. J. Carcopino i-a închinat un studiu în primul număr din revista *Istros* (1934). Aurel Iordănescu a scris o monografie despre acest personaj, *Lusius Quietus*, publicată la București în anul 1941. Mai recent vezi L. Petersen, *Lusius Quietus. Ein Reitergeneral Trajans aus Mauretanien*, în *Das Altertum*, 14, 1968. Secvența sintactică „care ataca de partea cealaltă“ semnifică un atac pornit dinspre sud. H. Daicoviciu, *Dacia*... p. 326, ținînd seama de castrele romane de pămînt care apar spre sud și sud-est de Sarmizegetuza, Virful lui Pătru, Comărnicele și Jigoru propune două posibilități pentru pătrunderea lui Lusius în Transilvania: pasul Turnu Roșu, de-a lungul Oltului sau pasul Vulcan, de-a lungul Jiului. În luptele care au urmat, cavaleria maură este înfățișată în scena a LXIV-a (Cichorius) de pe relieful Columnnei; A. Iordănescu, *op. cit.*, p. 24 și urm. Această campanie, posterioară celei din Moesia, a avut loc în primăvara-vara anului 102, căci la sfîrșitul anului 101, după bătălia de la Tapae, la vestea atacului combinat al celor ce trecuseră Dunărea, Traian fusese nevoit să-și întreprindă înaintarea spre reședința regală a dacilor. Rezultatele săpăturilor arheologice din regiunea Orăștiei dovedesc că din complexul de întărituri care înconjură Sarmizegetuza, cucerită a fost numai cetatea de la Costești. Spre nord de Sarmizegetuza s-a mai descoperit un castru de pămînt, la Fețele Albe. H. Daicoviciu, *Dacia*... p. 313—314; p. 326; C. Daicoviciu, articolul *Sarmizegetuza* în RE, Suppl. XIV, col. 607). Cu aceste limite ale înaintării romane spre Sarmizegetuza (anul 102) primul război dacic și a treia campanie a lui Traian se apropie de sfîrșit. Cf. C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum*, pp. 63 și urm.; p. 70 și urm., C. Daicoviciu, *Istoria României*, p. 307—308.

- ⁴¹ Pileați sau tarabostes erau fruntașii daci, în cazul de față neîndoielnic sfetnici ai lui Decebal. După cît reiese din începutul capitolului următor, această solie fusese precedată de o alta, alcătuită din comăți, oșteni de rang inferior, care

nu ajunsese la nici un rezultat. Cf. R. Vulpe, *Les Bures alliés de Décèbal*, p. 227, analiza scenelor XXVII—XXVIII (Cichorius) de pe relieful Columnnei, unde daci comați, veniți în delegație la Traian, sînt precedați de oșteni călări (germani?); aceste personaje, în studiul citat de noi mai sus, la nota 39, *Dion Cassius et la campagne de Trajan*, p. 243, nota 26 sînt însă considerate drept sarmați (roxolani).

- ¹² Reluare a celor relatate la sfîrșitul capitolului precedent.
- ¹³ Lucius Licinius Sura, vezi mai sus nota 32.
- ¹⁴ Livianus era succesorul lui Casperius Aelianus, ucis de Traian.
- ¹⁵ După toată probabilitatea, cetatea, de la Costești, H. Daicoviciu *Dacia*... p. 326.
- ¹⁶ Manius Laberius Maximus, guvernatorul Moesiei Inferior între 100 și 103. Relativ la horothesia (hotărnicia) acordată Histriei sub guvernarea lui Laberius Maximus în anul 100, V. Pîrvan, *Histria* IV, p. 558—593 și D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a Romîniei*, ed. cit., p. 352; 353—359. După opinia lui C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum*, p. 74—75, Laberius (în 102) îl însoțise pe Lusius Quietus. Nimic din relatarea lui Xiphilinus care rezumă textul lui Dio nu îndreptățește această ipoteză, Mult mai aproape de adevăr este propunerea lui Gr. Florescu în studiul său *Problema castrelor de la Mălăiești, Drajna de Sus și Pietroasa, în Omagiu lui Constantin Daicoviciu cu prilejul împlinirii a 60 de ani*, București, EA, 1960, p. 255 și urm., îndeosebi p. 259, care crede că Laberius Maximus a pătruns în Transilvania după ce, în prealabil, ridicase în Muntenia castrele luate în considerare de autor (deci sfîrșitul anului 101, anul 102); despre locul unde Maximus a trecut Dunărea, controversele sînt expuse la D. Tudor, *Podurile romane de la Dunărea de Jos*, București, EA, 1971, p. 56; operațiile de război și de întărire a prezenței romane, conduse de Laberius în Cimpia Română, sînt neîndoielnic într-un fel sau altul determinate de campania condusă de Decebal împotriva Moesiei Inferior. Ulterior, în 102, Laberius pătrunde în Transilvania (prin pasul Bran?) după ce iernase în castrele menționate. Nu se poate ști unde anume a capturat-o pe sora lui Decebal. Laberius Maximus este menționat și în faimoasa *Epistula* X, 74, scrisă de Plinius cel Tânăr către împăratul Traian, prin care-l înștiințează că un fost sclav al guvernatorului Moesiei, prins în Moesia de un anume Susagus, (căpetenie roxolană) fusese dăruit de Decebal lui Pacorus al II-lea, regele Parthei. După cîtiva ani, sclavul, care avusese misiunea să-l convingă pe regele part să-i atace pe romani, pe nume Callidromos, se afla la Nicomedia, unde erau instalați romanii (Radu Vulpe, *Les Bures alliés de Décèbale*... p. 211, nota 34) Episodul prinderii lui Callidromos de către Susagus s-a petrecut în cursul diversunii moesice din a doua jumătate a anului 101.

(Cf. C. Daicoviciu, *Istoria României*, p. 306; E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 273, în 103 Laberius Maximus a fost pentru a doua oară consul; ceva mai târziu însă, bănuît că face parte dintr-un complot care urmărea răsturnarea lui Traian, a fost exilat într-o insulă (*Historia Augusta, Spartianus, Hadrianus*, 5: R. Syme, *Danubian Papers, Legates of Moesia*, p. 216; A 223 discuție asupra lucrării lui Arthur Stein, *Die Legaten von Moesien*, 1940).

- ⁴⁷ După cum s-a mai arătat data pătrunderii lui Laberius Maximus în Transilvania, cât și calea de acces sînt controversate, ca și multe alte aspecte legate de cronologia primului război dacic purtat de Traian. Radu Vulpe în *Din Istoria Dobrogei II* p. 85 și urm.; pp. 91—92, în *Capturarea surorii lui Decebal*, studiu publicat în Sargetia IV, 1966, p. 75—96, cât și în *Dion Cassius et la campagne de Trajan*. studiul citat, p. 252, nota 33, consideră că Laberius Maximus a pătruns în Transilvania încă în cursul anului 101, (vezi mai sus nota 46) concomitent cu înaintarea lui Traian pe valea Caras-ului, probabil prin alt pas (valea Cernei?; defileul Oltului? D. Tudor, *loc. cit.*) Ținînd seama că scena XXX, Cichorius (= fig. 67 M.-Fl.) de pe relieful Columnei înfățișează o femeie de rang nobil, căreia Traian îi arată, cu un gest de curtoazie, drumul spre corabia unde urma să fie îmbarcată, Radu Vulpe, conchide că această figură o reprezintă pe captiva lui Laberius Maximus. Deoarece scena XXX este încadrată pe relief între bătălia de la Tapae și atacul organizat de daci, sarmați și iazygi asupra Moesiei Inferior, Radu Vulpe formulează convingerea fermă că Maximus se afla împreună cu Traian în depresiunea Hațegului cînd s-a produs atacul combinat împotriva Moesiei. Ulterior, după crîncena campanie în Moesia Inferior, figurată atît pe Columnă cât și pe metopele Tropaeum-ului de la Adamclisi, Maximus, după părerea exprimată de R. Vulpe în lucrările citate, reținut de grave îndatoriri în Moesia, nu mai participă la a treia și ultima fază a războiului, apropierea de Sarmizegetusa. Menționarea episodului capturării surorii lui Decebal (LXVIII, 9) este explicată de autor ca un punct final în povestirea operațiilor militare rezumate în cap. 8 din această carte, episod urmat apoi de semnarea acțiunilor diplomatice ale regelui dac (vezi nota 33 la p. 252, *Dion Cassius...*) Această teză se opune opiniei mai vechi a lui Gr. Florescu (vezi mai sus nota 46), care coincide de altfel și cu cea formulată de C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum...* p. 74—75. Este de asemenea respinsă de H. Daicoviciu în capitolul intitulat *Note critice pe marginea unor interpretări recente privind primul război dacic al lui Traian*, înserat în *Dacia de la Burebista...* ed. cit., p. 314 și urm. Argumentele aduse de H. Daicoviciu în favoarea tezei că apropierea lui Traian și a generalilor săi de Sarmizegetusa se petrec abia în ultima fază a războiului, deci în 102, se bazează îndeosebi pe rezultatele campaniilor arheologice conduse de C. Daicoviciu începînd

din 1950 și continuate de H. Daicoviciu în zona cetăților dacice întărite din munții Orăștiei, care dovedesc apropierea romanilor de Sarmizegetusa atât dinspre nord cât și dinspre sud și sud-est. Vezi mai sus nota 39. Cetatea cucerită de Laberius Maximus se presupune a fi Tilișca (H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 326), eventual Piatra Roșie sau Costeștii (C. Daicoviciu, *Istoria României*, p. 307. Relativ la cuvintele din text: „în aceeași vreme“ („în același timp“, trad. Th. Naum), care exprimă o concordanță cu victoria lui Traian asupra cetății unde s-au găsit capturile romane, inclusiv prizonierii luați de daci după dezastrul suferit de Fuscus vezi H. Daicoviciu, în *Dacia*... p. 314 și nota 103, unde se află o discuție asupra interpretării date de R. Vulpe acestor cuvinte.

⁴⁸ Prin „ținuturile cucerite“ se subînțelege „cucerite de romani“. Vezi însă R. Syme, *The lower Danube under Trajan* în *Danubian Papers*, ed. cit., p. 132: captured by whom? (cucerite de cine?).

⁴⁹ Condițiile dure de pace pe care Decebal a fost nevoit să le accepte sînt corect înșirate în aceste capitole. Investigațiile arheologice din zona Orăștiei au dovedit că, într-adevăr, dacii au fost obligați să dărîme întăriturile cetăților din munți, cum a fost cazul la Blidaru și la Piatra Roșie (C. Daicoviciu, *Istoria României*, p. 308). Demantelarea este vizibilă și pe scenele reliefului Columnei, cum ar fi, de pildă, scena LXXVI (Cichorius) (*Ibidem*; Cf. H. Daicoviciu, *Dacia*... p. 288—289; și C. Daicoviciu, articolul *Sarmizegetusa*, RE Suppl. XIV, 608—609). În alt loc al scenei LXXVI, în dreapta, sînt înfățișate deplasări ale populației de munteni după încetarea ostilităților. Este de presupus, că meșterul-sculptor i-a înfățișat pe daci reîntorcîndu-se în satele lor (*ibidem*). Teritoriile care intrau acum în zona stăpînirii romane erau acele porțiuni din teritoriul țării noastre pe care pătrunseseră romanii: sudul Banatului, Hațegul, pînă aproape de cetățile din munții Orăștiei; Oltenia, sau porțiuni din Oltenia, Muntenia și sudul Moldovei, unde este semnalată prezența cohorței I Hispanorum (R. Syme, *The lower Danube under Trajan*, stud. citat., p. 122—134, în deosebi 132). Prezentînd date din papirusul Hunț (vezi nota 30 la cartea precedentă) care conține un *pridianum*, adică un registru la zi al cohorței, formate din 546 de oameni Syme (p. 123), ia în discuție și amplasarea unor detașamente ale cohorței în stînga Dunărei. Informația geografică din col. II, r. 27—29 a papirusului este extrem de prețioasă căci cuprinde numele Piroboridava, localitate identificată cu Poiana din sudul Moldovei, unde săpăturile făcute de R. Vulpe au dat la iveală numeroase urme ale unor așezări getice cu influențe romane și Buridava (vezi mai sus nota 37). Este posibil, presupune Syme, ca Buridava să se fi găsit deja sub control roman înainte de începerea ostilităților (p. 132). Cît despre Piroboridava, așezarea devine în mod

sigur un post de apărare împotriva atacurilor venite din Dacia de răsărit, post care ține de comanda militară din Moesia Inferior (*ibidem*). În ce privește datarea papirului Hunt, Syme presupune că ar data între 105 și 107, dar nu exclude datarea posterioară primului război dacic (none the less, the aftermath of Trajan's First war is not excluded, *ibidem*). Prin condițiile tratatului Decebal se obliga să redevină un „client“ fidel în slujba Romei, care avea nevoie de sprijin militar la hotarele imperiului și să nu mai atragă, prin daruri și bani, transfugi. Despre transfugii romani cf. I. I. Russu, *Getica lui Statilius Criton*, lucr. cit., p. 125—126. Această practică este atestată de un fragment din Criton păstrat în Lexiconul bizantin Suda, vol. IV, p. 569 (ed. Ada Adler). Nu exista nici o clauză privitoare la obligația regelui dac de a plăti tribut Romei, C. Daicoviciu, *Istoria României*, p. 307.

- ⁶⁰ După textul lui Xiphilinus, ar fi vorba de o închinăciune orientală, o proskynesis. Dimpotrivă, scena LXXV (Cichorius) de pe reliefurile Columnei, deși arată oșteni daci căzând în genunchi în fața lui Traian, așezat pe un *tribunal*, pe Decebal îl înfățișează ceva mai în spate, mulțumindu-se să ridice doar brațul drept.
- ⁵¹ Vezi nota 36 la cartea precedentă. Părerea că în acest loc este o confuzie între Sarmizegetusa dacică și cea romană a fost formulată încă de C. Daicoviciu (*Istoria României*, ed. cit., p. 307).
- ⁶² În spiritul relațiilor instituite de Traian între „autoritatea“ principelui și cea a senatului (vezi mai sus nota 27), împăratul înțelege că încetarea ostilităților cu dacii să fie consemnată de Senat. Cuvintele „își reluară armele“ înseamnă că dacii, așa cum o cereau împrejurările, își păstrau formația lor politică și statală, redevinând stat clientelar, ca pe vremea lui Domițian.
- ⁵³ În cursul primului război dacic Traian a fost de patru ori salutat ca *imperator*. Aceste *acclamations* sînt figurate în scenele reliefurilor de pe Columnă. Ultima *acclamatio*, scena LXXVII (Cichorius), îl înfățișează pe Traian vorbind soldaților victorioși. Scena următoare, cu caracter simbolic, reprezintă o victorie înaripată, între două trofee. Victoriile înscrie pe un scut izbînzile dobîndite. Tot în cursul anului 102 Traian a bătut o monedă de aur care îl înfățișează așezînd un coif deasupra unui trofeu, prefigurînd, probabil, înălțarea monumentului de la Adamclissi (H. Daicoviciu, *Dacia*... p. 321). Triumful a fost celebrat în decembrie 102. Noi emisiuni monetare celebrează victoria, legendele înfățișînd triumful lui Traian sub diferite simboluri (R. Paribeni, *op. cit.*, I, p. 270 și urm.; E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 283—284).
- ⁵⁴ Despre modul cum împăratul își îndeplinea sarcinile judiciare și locul unde își așeza *tribunal*-ul, F. Millar, *The*

Emperor in the Roman World, ed. cit., p. 208—209. Nu exista un loc fix pentru aceste activități. Sub Antonini împăratul va împărți dreptatea pînă și în propria sa cameră de culcare, ajutat sau nu de un *consilium*. Plinius cel Tânăr, printre alții, făcea parte din consiliul lui Traian (*Epist.* IV, 22; cf. J. Crook; *op. cit.*, p. 73).

- ⁵⁵ După părerea lui H. Daicoviciu (*Dacia...* p. 330) este vorba despre o porțiune din Banatul vestic.
- ⁵⁶ Evenimentele se petrec după doi ani de pregătiri intense în vederea reluării ostilităților. Traian s-a preocupat în primul rînd, de o bună întărire a provinciilor limitrofe cu Dacia: Pannonia și cele două Moesii. După anul 103 Pannonia este la rîndul ei împărțită în Superior și Inferior, fiecare cu guvernatorul ei, A. Mócsy, *Pannonia*, în RE Suppl IX, col 586 și R. Syme, *Governors of Pannonia*, în *Danubian Papers* p. 185; cf. R. Hanslik, articolul citat, col. 1071—1073. Pentru a nu se mai repeta surpriza atacului conjugat al dacilor și al populațiilor germanice și sarmatice din cursul anului 101, toate caestrele romane din Oltenia, Cîmpia Română și Moldova de sud au fost întărite (R. Vulpe, *Les Gètes de la Rive Gauche*, p. 147). Numărul legiunilor în Moesia Inferior se ridică acum la trei, legiunea a XI-a Claudia și a V-a Macedonica fiind cantonate în Dobrogea, la Durostorum și respectiv la Troesmis (*Ibidem*). Oltenia era de asemenea înțesată de trupe, ceea ce permitea construirea în siguranță a marelui pod de la Drobeta.
- ⁵⁷ Vezi C. Patsch, *Der Kampf um die Donauraum*, ed. cit., p. 94—95; R. Paribeni, *Optimus Princeps*, I 278—279. Decebal lupta cu înfrigurare pentru constituirea unei coaliții mai puternice, mai bine încheată decît cea precedentă, făcînd apel la unire față de pericolul înrobirii. Săpăturile arheologice din munții Orăștiei atestă refacerea cetăților demantelate după primul război dacic. (H. Daicoviciu, *Dacia...* p. 330.)
- ⁵⁸ Traian părăsise Roma pentru a conduce a doua campanie împotriva Daciei în primele zile ale lunii iunie 105 (*Fasti Ostienses*, M. Smallwood, *op. cit.*, p. 30, nr. 19). A traversat Adriatica și apoi a înaintat prin Peninsula Balcanică spre Drobeta. Atentatul împotriva lui Traian trebuie să fi avut loc în cursul lunii iulie, 105 (H. Daicoviciu, *Dacia...* p. 331).
- ⁵⁹ Acest episod este de presupus că precede pătrunderea trupelor romane în Dacia, sub comanda lui Traian, figurată în scenele CI și CII (Cichorius) de pe Columnă. Dacă se ține seama că medicul lui Traian, Criton, notează că Decebal ajunsese la „culmea insolenței” care neapărat se cuvenea „pedepsită”, (I. I. Russu, articolul citat, p. 124), nu este exclus ca între acest episod și ordinul dat de Traian legiunilor sale de a trece podul să fie o legătură directă, Le-

giunea comandată de Longinus se afla în nordul Dunării, în ținuturile controlate de romani, pe meleagurile viitoarei Ulpia Traiana.

- ⁶⁰ Relativ la data construirii podului, primăvara anului 103, la desfășurarea lucrărilor și la structurile acestei capodopere arhitecturale, D. Tudor, *Podurile romane de la Dunărea de Jos*, ed. cit., p. 79 și urm.; relativ la personalitatea de excepție a lui Apollodor, cap. IV, p. 61 și urm.
- ⁶¹ Așa cum a arătat încă V. Pârvan, *Getica*, ed. cit., p. 119 și urm.; cf. C. Daicoviciu, *Istoria României*, p. 310; R. Vulpe, *Les Gètes de la rive gauche*, p. 139, distrugerea cetăților și a punctelor de rezistență ale dacilor în campania din 106 dovedește o înaintare multiplă a romanilor spre Sarmizegetusa, respectând o strictă convergență. Ținând seama de registrul cohorței I hispană din papirul Hunt (vezi mai sus nota 49), precum și de distrugerea cetății dacice de la Bîta Doamnei, în apropiere de Piatra Neamț, este aproape sigur că o coloană a trupelor lui Traian a pătruns pe aici (pasul Oituz?) în Ardealul de est. N. Gostar, *Cetățile dacice din Moldova și cucerirea romană la nordul Dunării de Jos*, Apulum, p. 137—149. Încolo, căile de penetrație spre *basi-leion*, erau aceleași: din vest, pe valea Mureșului și apoi pe valea Apei Orașului, direct spre Sarmizegetusa; pe valea Jiului, unde se afla ridicat castrul de la Bumbesti, pe valea Oltului, străjuită pînă azi încă de ruinele unor castre romane, posibil și prin pasul Bran. Luptele în munți au fost crîncene, așa cum arată scenele Columnei. Alte scene reprezintă daci închinîndu-se romanilor, cînd orice rezistență s-a dovedit inutilă.
- ⁶² Paragraful corespunde scenelor CXX—CXXII (Cichorius) de pe Columnă, care înfățișează rezistența eroică a celor care au apărut Sarmizegetusa. În vreme ce unii apărători se predau, scena CXXIII (Cichorius) alții izbutesc să spargă încercuirea. Printre aceștia se afla și Decebal, înfățișat în scena CXXXIX (Cichorius) vorbindu-le celor care au rămas alături de el (C. Daicoviciu, *Istoria României*, p. 311). Este de presupus că Decebal se îndrepta spre est, pentru a căuta un ultim sprijin la aliații săi de pe aceste meleaguri (bastarnii?). Plinius cel Tânăr, în *Epistula VIII*, 4, adresață lui Caninius Rufus, care se pregătea să compună un poem epic în limba greacă despre cel de-al doilea război dacic purtat de Traian, scrie următoarele: „unde mai găsești un subiect atît de actual, atît de bogat, atît de vast, în sfîrșit, atît de plin de poezie și, cu toate că faptele sînt adevărate, atît de fabulos? Vei vorbi... despre un rege care, izgonit din domnie, alungat chiar din viață, nu-și pierde deloc nădejdea“ (trad. Liana Manolache). Urmărit și împresurat de un detașament de cavalerie, Decebal se sinucide, tăindu-și gîtul cu un pumnal curb, scena CXLV (Cichorius). Regele cade la picioarele unui copac, în vreme ce călăreții romani se reped spre el. Se cunoaște, datorită unei în-

timplări, numele comandantului acestui detașament; decurionul Tiberius Claudius Maximus. Piatra care acoperea mormîntul lui Maximus se află în Muzeul din Cavala (Grecia). În anii de la sfîrșitul deceniului al șaselea, epigrafistul american M. P. Speidel a remarcat stela funerară, descoperită în nordul Greciei, la Grammeni, lângă antica cetate Philippi și a publicat inscripția în *Journal of Roman Studies*, LX, 1970, p. 142—153 sub titlul: *The captor of Decebalus. A new inscription from Philippi*; totodată, în *Acta Musei Napocensis* din 1970, p. 511—515 a publicat studiul intitulat *Ranisstorum, ultimul punct de sprijin al lui Decebal*; inscripția s-a bucurat de atenția lui N. Gostar, care la cel de-al VII-lea Congres de Epigrafie greacă și latină, ținut în țara noastră, a prezentat comunicarea *Sur l'inscription de T. Claudius Maximus de Grammeni*, publicată ulterior în *Epigraphica*, București, EA, 1977, p. 79—98, cit și de interesul Mariei Alexandrescu-Vianu, *Le relief de la stèle du „captor Decebal”* în *Revue des Études Sud-Est Européennes*, 1974, p. 595—598, pentru iconografia stelei. Conținutul inscripției funerare corespunde cu scena CXLVII (Cichorius) de pe relieful Columnei, care reprezintă expunerea capului tăiat al lui Decebal în fața lui Traian, înconjurat de armată. Tiberius Claudius Maximus a fost cel care a tăiat capul regelui dac după sinucidere, precum și mina dreaptă. Conform inscripției, cînd i-a fost adus capul lui Decebal, Traian se afla la Ranisstorum, cetate care, în ciuda propunerilor făcute, nu a putut fi identificată. Pe stelă Decebal este figurat căzînd la pămînt, în vreme ce din mîna dreaptă scapă pumnalul rotunjit. Maximus se repede călare spre cadavru, O discuție recentă despre această scenă la W. Schindler, *Et caput eius pertulisset ei Ranisstoru*, art. cit., p. 561 care este înclinat, alături de Speidel (*Rhein. Mus.* 78, 1971, p. 167—174) să recunoască în scena CXLVII (Cichorius) de pe relieful Columnei figurarea momentului care a urmat: Maximus aduce capul tăiat al lui Decebal la Ranisstorum (reședința regelui dac?) și, împreună cu împăratul Traian, îl prezintă oștenilor. Ulterior, capul și mîna dreaptă a regelui au fost trimise la Roma ca semn al victoriei asupra dacilor, pentru a fi aruncate la Gemonii. Evenimentul a fost consemnat în *Fasti Ostienses*, M. Smalwood, *op. cit.*, p. 30, nr. 20. Vezi și C. Daicoviciu, *Istoria României*, p. 314. Într-un alt articol publicat de Speidel, tot în 1971 și anume în „*Revue Archéologique*”, nr. 75—78 sub titlul: *The Suicide of Decebalus on the Tropaeum of Adamclissi* autorul crede a recunoaște și în scena din metopa 30 (numerotarea Sîmpetru) reprezentarea aceluiași eveniment (Sîmpetru, *op. cit.*, p. 104 nota 19).

⁶³ Această frază lacunară este o referire la transformarea Daciei în provincie romană după ce, în august 106, Sarmizegetusa căzuse și operațiunile de curățire a rezistenței din munții continuau. B. Henderson, *Five Roman Emperors*, p. 280—281 se gîndește la continuarea unui război de guerilă.

Veteranii romani care luptaseră în Dacia sînt lăsați să păzească centrele dacice cucerite, de unde populația este strămutată. Scenele CLIV—CLV (Cichorius), ultimele de pe relieful Columnei, înfățișează această operație de pro-porții. La Sarmizegetusa se instalează un detașament al Legiunii a IV-a Flavia Felix; Legiunea a XIII-a Gemina este așezată la Apulum iar la nord de Porolissum, Legiunea a III-a Gallica (C. Daicoviciu, *Istoria României*, p. 315), Comandantul Legiunii a IV-a Flavia, Lucius Norbanus Aulus Lappius Maximus (vezi nota 37 la cartea LXVII), numit în 110 guvernator al Pannoniei Superior, a făcut ulterior unele modificări în distribuirea unităților militare (*ibidem*). Traian a avut de asemenea grijă ca prin stipendii să-și asigure liniște din partea neamurilor cu care Decebal încercase să înjghebe o coaliție. Sub Hadrian, (HA, Spartianus, *Hadrianus*, 6) roxolanii se vor plinge că aceste subsidii au fost micșorate. Centru administrativ al noii provincii este *Colonia Dacica*, cea mai însemnată colonie romană fundată pe teritoriul Daciei, viitoarea *Colonia Ulpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegetusa*. De înființarea și mărirea Coloniei s-a ocupat D. Terentius Scaurianus, atestat ca guvernator al Daciei în anul 110, R. Syme, *Governors of Dacia*, în *Danubian Papers*, p. 161. Colonia îl onorează pe Terentius Scaurianus cu titlul de fondator al ei (CIL III 1443; *ibidem*, p. 162. Despre urbanizarea Daciei romane, vezi E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 307 și urm.

⁶⁴ Anecdota cu ascunderea comorilor lui Decebal se găsește și la Plinius, *loc. citat.* la nota 62. Independent de această anecdotă despre avuțiile Daciei, scena CXXXVIII (Cichorius) de pe relieful Columnei înfățișează transporturi masive de obiecte prețioase, C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum*, p. 111; cf. R. Hanslik, *art. citat.*, col. 1078. De asemenea, J. Carcopino, *Points de vue sur l'impérialisme romain*, Paris, 1924, p. 73 și urm.; p. 80. Recent I. I. Russu, *Comorile regelui Decebal în Sargetia*. IV 1966, pp. 96—106.

⁶⁵ Aulus Cornelius Palma Frontonianus, (PIR, III 1412) guvernator al Siriei, concomitent cu desfășurarea celui de-al doilea război dacic ocupă Arabia nabateană, transformată ulterior în provincie romană, ca și Dacia. Alături de Lusius Quietus, Palma a fost unul din cei mai devotați sprijinitori ai lui Traian pe plan militar. Consul în 99 și în 109, a fost răsplătit prin înălțarea unei statui în Forul lui Traian. Vezi mai departe cap. 16. Léon Hoino, *Hist. Rom.*, I, ed. cit., p. 451. Despre însemnătatea politică, economică și strategică a noii provincii, a cărei capitală se afla la Nova Traiana (Bostra), E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 366—369. Constituirea provinciei era o treaptă în pregătirea campaniei partice. Cf. R. Paribeni, *Optimus Princeps*, II p. 6 și urm. R. Hanslik, *art. citat.* col. 1079 și urm.

⁶⁶ Aceste manifestări depășeau tot ce se văzuse pînă atunci la Roma. Pentru adăpostirea maselor de oameni care asis-

tau ca spectatori s-au ridicat noi construcții. Relativ la aceste *munera*, E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 329—330.

- ⁶⁷ Activitatea organizării de jocuri, întreceri și naumachii desfășurată de Traian între 107 și 109 era dublată de una diplomatică. Toate aceste solii străine care veneau la Roma aveau anumite misiuni de îndeplinit. Față de India, Traian avea interese deosebite, constând în primul rând din intențiile sale de a înconjura Parthia prin proprii săi aliați, dar, cum se va vedea mai departe, în cap. 28, și o anumită înclinare spre a cunoaște personal această țară fabuloasă, dorință față de care nostalgia pentru *gesta* lui Alexandru Macedon nu era străină.
- ⁶⁸ Vezi mai sus notele 32 și 43. Despre cariera lui Lucius Licinius Sura, originar din Hispania ca și Traian, E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 154—155. Amicitia lui Traian față de Sura este deosebit de trainică, deoarece influența lui Sura la alegerea lui Traian ca succesor al lui Nerva fusese decisivă. Tot el a fost acela care l-a recomandat pe Hadrian ca succesor al lui Traian. În 107 îndeplinește pentru a treia oară funcția de consul. Era totodată pontifex și *sodalit* al împăratului. A fost executat sub învinuirea de complot pe vremea domniei lui Hadrian, (H. A., Spartianus *Hadrianus* 7); vezi în continuare cartea LXIX, cap. 2.
- ⁶⁹ Quintus Sossius Senecio este de asemenea unul din consilierii militari marcanți din epoca lui Traian. În 99 este consul alături de Palma (nota 65) iar în 107 pentru a doua oară consul.
- ⁷⁰ Lucius Publilius Celsus, consul II în 103. Alături de Palma s-a opus ca Hadrian să devină succesorul la tron al lui Traian. (H. A., Spartianus, *Hadrianus*, 4. Ei erau, probabil, dușmanii lui Sura care-l ponegreau pe acesta în fața lui Traian, Sub Hadrian, atât Celsus cât și Palma, au fost persecutați. Luând parte la complotul lui Nigrinus împotriva lui Hadrian, Celsus a fost executat la Baiae (*ibidem*, 7); vezi în continuare LXIX, 2.
- ⁷¹ Acest personaj, Crassus Frugi Licinianus, conspirase și împotriva lui Nerva (Eutrop., *Brev.* 8,4); vezi mai sus cap. 3 și nota 13. Exilat într-o insulă, a fost ucis pe vremea lui Hadrian fără știrea împăratului, de către supraveghetorul său, fiindcă părăsise insula fără să dea de veste.
- ⁷² Bibliotecile publice, desfacerea de cărți în librării luaseră un avânt puțin obișnuit la sfârșitul sec. I. La Roma se înstituiseră chiar un centru de desfacere al filelor de papirus (*chartae*), necesare copierii lucrărilor din cele mai diferite domenii ale literaturii și științelor. Este cunoscut și numele unui personaj, Lucius Iulius Vestinus, însărcinat cu supravegherea bunului mers al bibliotecilor din Roma (CIL III, 431. E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 435 și nota 3). În Forul lui Traian, conceput din punct de vedere arhitec-

tural de Apollodor, două biblioteci, latină și greacă, străjuiau Columna.

- ⁷³ Lucrările despre Columna lui Traian care împodobește și azi Forul lui Traian, sînt nenumărate. (Bibliografie selectată la R. Hanslik, *art. cit.*, col. 1058). Cele mai cunoscute lucrări în limbi străine, incluzînd interpretări asupra scenei Columnei, sînt următoarele: A. Ciaconus, *Historia utriusque belli Dacici a Traianus Caesare gesti*, Roma, 1576; R. Fabretti, *De Columna Traiani Syntagma*, Roma, 1683; ambele cărți se găsesc în Biblioteca Academiei R.S.R.: W. Froehner, *La Colonne Trajane*, Paris, 1865¹; 1872²; E. Petersen, *Trajans dakische Kriege nach dem Säulenrelief erzählt*, vol. I, Leipzig, 1899; vol. II, Leipzig, 1903; lucrarea monumentală a lui C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule*, 2 vol. text și 2 vol. planșe, Berlin, 1896—1900; K. Lehmann-Hartleben, *Die Trajanssäule. Ein römisches Kunstwerk zu Beginn der Spätantike*, Berlin-Leipzig, 1926; mai recent, L. Rossi, *Trajan's Column and the Dacian Wars*, Londra, 1971 (lucrare contestată) și W. Gauer, *Untersuchungen zur Trajanssäule I: Darstellungsprogramm und künstlerischer Entwurf*, Berlin, 1977. În literatura română de specialitate Columna a fost studiată de profesorul ieșan Teohari Antonescu, *lucr. cit.* la nota 39, de C. Daicoviciu și H. Daicoviciu, *Columna lui Traian*, București, 1967 și de F. B. Florescu, *Die Trajanssäule. Grundfragen und Tafeln*, Bukarest-Bonn, 1969 (autorul fiind etnograf se axează în interpretările pe care le face îndeosebi pe elemente din propriul său domeniu de cercetare; ca atare, multe din concluziile sale au fost contestate sau supuse unor aprigi controverse); la aceste lucrări se adaugă volumul de planșe editat de Ion Miclea la Cluj în 1971 *The Column* cu o introducere de Radu Florescu *Study and Archeological Commentary* și volumul Ion Miclea — Radu Florescu, *Strămoșii românilor...* (1980) citat mai sus la nota 36. Început în anul 107 monumentul a fost inaugurat la 12 mai 113. Diferite emisiuni monetare ale timpului au subliniat importanța evenimentului. Basorelieful care desfășoară filmul războaielor dacice reprezintă 124 episoade din aceste războaie, după însemnările oficiale. După Cichorius, 155 de scene. Columna era împodobită cu statuia lui Traian, înlocuită în 1597 cu statuia lui Petru, patronul mării basilici din Roma. Urna funerară a împăratului, în aur, a fost așezată într-o încăpere amenajată în soclul columnei; tot aici, mai târziu, a fost așezată și urna Plotinei; pe același soclu se află gravată o inscripție (CIL, VI, 960) prin care se arată că înălțimea monumentelor era echivalentă cu înălțimea colinei excavate pentru amenajarea Forului (și anume aproximativ 30 de m). Copia reliefulor Columnei care se află expusă la Muzeul de Istorie al R.S.R. din București oferă cele mai bune condiții pentru studierea monumentului. Pentru descrierea Columnei și datele despre dimen-

siunea diferitelor module, cf. *Dicționar de istorie veche a României*, H. Daicoviciu, *Columna lui Traian*, p. 179—180; E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 340. Recent M. Gramatopol, *Arta imperială a epocii lui Traian*, București, Editura Meridiane 1984, p. 180; p. 181 și urm. bibliografie critică. Forul în care este așezată Columna are o suprafață de 117 m pe 95 m. Afară de Columnă, Forul era împodobit cu o statuie ecvestră a împăratului, în bronz aurit, cu basilica Ulpia și Bibliotecile semnalate în nota precedentă (cf. L. Homo, *Rome Impériale*... cap. II, p. 424 și urm.; I. I. Russu, *Daco-geții în imperiul roman*, București EA, 1980, p. 78 și urm.

- 73 Fără să menționeze nimic despre consecințele economice ale războaielor dacice, nici despre importanța strategică și politică a cuceririi Daciei, eveniment sărbătorit prin nenumărate manifestări de masă, prin crearea unor opere de artă, cum ar fi statuia uriașă a lui Traian (?) descoperită în agoră la Atena, în deceniul al șaptelea, din care a rămas doar piciorul împăratului strivind un dac (?) culcat la pământ, (I. I. Russu, *op. cit.*, fig. 27 a, p. 81) postură coincizând cu imaginea similară apărută pe monede puse în circulație în acest timp, (Vezi Constantin Moisil, *Monetele împăratului Traian referitoare la războaiele cu dacii și la cucerirea Daciei*, București, 1929, p. 15—17, nr. 33—36), prin nenumărate emisii monetare, Cassius Dio, sau epitomatorul, trece direct la începutul noii campanii a lui Traian împotriva parților. Anul 112, când începe campania în Orient a lui Traian, marchează o schimbare substanțială în atitudinea împăratului. Această schimbare se datorează unei tendințe destul de accentuată spre absolutism, spre ruperea echilibrului atât de fericit pe care Traian îl instituise la începutul domniei între Senat și Principat (vezi mai sus notele 27, 31 și 32). „Dorința de glorie“, despre care scrie Dio Cassius, devine o realitate, stimulată îndeosebi de un spirit de emulație cu Alexandru Macedon, eroul pe care Traian îl admira îndeosebi. Vezi E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 352 și urm., care dă și unele amănunte despre accentuarea cultului imperial, corelat cu această „dorință de glorie“. Vezi și comentariul făcut de autor la p. 332 a lucrării citate. Independent de această cotitură, cucerirea Parthiei era un obiectiv major al Romei, conturat încă de pe vremea lui Caius Iulius Caesar (vezi XLIII, 51. Pregătirile pentru marea expediție împotriva parților erau vaste și pe planuri diferite; nu este deci de mirare că Decebal se gândise să ia legătura cu Pacorus al II-lea în situația dificilă în care se afla; în 112 aceste pregătiri deveniseră manifeste; Hadrian, ajuns omul în care Traian își punea mari nădejdi, este transferat în Syria (vezi în continuare LXIX, I). Data începutului războiului partic nu este bine cunoscută, dar în orice caz ea este posterioară aceleia de 18 mai 113, când a avut loc inaugurarea Columnei. În cursul anului 113 s-au făcut mari concentrări de trupe iar răz-

boiul a izbucnit din pretextul semnalat aici; cine deține tronul Armeniei? Pacorus al II-lea murise înaintea începerii ostilităților; succesorul său, tot un Arsacid, Chosroes, îl alungă din Armenia pe Exedares, fiul lui Pacorus, favorabil Romei, înlocuindu-l cu fratele acestuia, Parthamasiris. Acest incident minor i-a slujit totuși lui Traian ca motiv pentru a face din el un *casus belli*. Războiului partic i-au fost închinată două monografii: cea a lui Julien Guey, *Essai sur la guerre parthique* (114—117). Istros, București, 1937, și cea a lui F. A. Lepper, *Trajan's Parthian War*, Oxford-Londra, 1948, reeditată în 1981.

- ⁷⁵ După cum reiese din acest capitol, în drumul său spre Asia, Traian s-a oprit la Atena. De aici a traversat Marea Egee, ajungând la Efes; a străbătut apoi Asia Mică spre sud-est, s-a imbarcat în unul din porturile coastei sudice a peninsulei, (Patara?), pentru a ajunge în Orientul Apropiat, la Antiochia (nordul Syriei). Aici s-a oprit și și-a instalat statul său major pentru campania ce-o pregătea.
- ⁷⁶ După J. Guey, *op. cit.*, p. 46 și urm. Traian a ajuns la Antiochia în ianuarie 114. Aici l'a vizitat templul lui Zeus de pe muntele Casios și a închinat altarului din templu obiecte de preț capturate din Dacia, Dedicăția, pare-se compusă de Hadrian, (vezi mai sus nota 32) s-a păstrat în *Anthologia Palatina*, VI, 332 (Stadtmüller). Léon Homo, *L'Empire Romain*, I, ed. cit. 471, nota 198.
- ⁷⁷ Despre regatul Osroene sau Osroene și conducătorul acestuia care purta numele de Augaros sau Abgaros (vezi XL, 20—23) când Augaros de pe vremea campaniei lui Crassus a avut un rol hotărâtor în dezastrul suferit de generalul roman. În Osroene domnea acum Augaros VII. Pentru a nu repeta greșeala lui Crassus, care s-a îndreptat spre Babylon și Ctesiphon prin ținuturi lipsite de apă și necunoscute, Traian a hotărât să atace regatul parților prin nord. În prealabil însă avea tot interesul să ia în stăpânire Armenia, ceea ce s-a și întâmplat.
- ⁷⁸ Conținutul acestor pragrafe este reluat ceva mai pe larg în cap. următor.
- ⁷⁹ Samosata (Harmosata?), oraș în Commagena, pe granița cu regatul part. Ms. A B și M au Samosata. După Guey, *op. cit.*, p. 51, este totuși vorba despre Harmosata, în Armenia. Vezi E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 388, nota 90. Este posibil ca orașul să fi fost vremelnic ocupat de armeni sau de parți; acum era eliberat de Traian.
- ⁸⁰ Oraș în Armenia.
- ⁸¹ Populații din regiunile Pontului și Caucazului, localizate în Colchida; concomitent, Traian stabilea legături și cu albanii. (sau alanii?) Eutropius, *Brev.* VIII, 3, pentru a-și asigura astfel libertatea de mișcare între Pontul Euxinos și

Euftrat, regiune de care avea nevoie pentru aprovizionarea ritmică a legiunilor masate la granița cu parții.

- ⁸² Localitate în preajma orașului Erzerum.
- ⁸³ Scena este comentată de J. Guey, *op. cit.*, p. 53 și urm. Era numai preludiul calculat al înlăturării acestui rege, a anexării Armeniei pe care Traian o revendica în numele victoriilor de odinioară a lui Pompeius. Că așa s-au petrecut lucrurile o dovedește baterea unei monede de aur care înfățișează umilirea regelui armean. M. Smallwood, *op. cit.*, p. 39, nr. 47; cf. Eugen Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 390. Este interesant de amintit relațiile lui Nero cu regele Tiri-dates, LXII, 23 și LXIII, 4—5,) pentru a înțelege dispoziția sufletească a lui Parthamasiris, relații la care de altfel regele va și face aluzie. Executarea lui de către escorta ce-l păzea rămîne o pată neagră în această campanie a lui Traian.
- ⁸⁴ F. A. Lepper, *op. cit.*, p. 46 și urm. este de părere, după calculele făcute, că întrevederea de la Elegeia s-a petrecut în luna mai, anul 114. Armenia, așadar, a devenit provincie romană în vara aceluiași an. În noua provincie, unde guvernator este numit Lucius Catilius Severus Iulianus (străbunicul lui Marcus Antoninus), erau înglobate regatul Pontului, Cappadocia și Armenia Mică, J. Guey, *op. cit.*, p. 63.
- ⁸⁵ Începutul cap. 21 se referă la evenimente mai tîrzii decît luna mai 114. Înseamnă că epitomatorul a sărit peste perioada de timp în care Armenia este organizată ca provincie romană și, în care, Lusius Quietus, menținut încă de Traian la o comandă importantă, conducea operații militare împotriva marzilor, în regiunea lacului Van. A. Iordănescu, *Lusius Quietus*, ed. cit., p. 30 și urm. Din cap. 23 al prezentei cărți aflăm că romanii au pătruns în Mesopotamia prin nord, cucerind orașul Nisibis, situat în bazi-nul Tigrului, și Batnai din Anthemusia; Lusius Quietus se găsea și de astă dată în fruntea coloanelor care înaintau spre Tigru, (A. Iordănescu, *op. cit.*, p. 39—40; J. Guey, *op. cit.*, p. 69; F. A. Lepper, *op. cit.*, p. 100 și urm.). Cucerirea Nisibis-ului a avut loc în toamna-iarna anului 114. După acest succes, Traian hotărăște să se întoarcă spre Edessa. Augaros (vezi mai sus nota 77) stăpînitorul Osroenei cu capitala la Edessa, îl întîmpină acum pentru prima oară pe Traian.
- ⁸⁶ Alături de micul regat Osroene, în nordul Mesopotamiei se găseau încă două state-sateți ale Parthiei, un stat arab, cu orașul-reședință Singara, condus de Mannos, și Anthemusia, cu capitale Batnai, unde conducător era Sporakes, tatăl lui Arbandes. Cf. Eutrop. VIII, 3. Amîndouă formațiunile politice erau orientate spre vest.
- ⁸⁷ Un satrap local, nvrăjbit cu Chosroes, regele part, probabil însă tot un arsacid.

- ⁸⁸ Se înțelege, înainte de sosirea romanilor.
- ⁸⁹ Aluzie la căderea orașului Nisibis, oraș reședință al Adiabenei, care este menționat în trecut abia în cap. 23. Nisibis se afla în Mesopotamia septentrională, în bazinul Tigrului de Sus, deci cu orientare spre acest fluviu.
- ⁹⁰ Adică împotriva lui Mebarsapes și a lui Mannos.
- ⁹¹ Lusius Quietus se afla încă, la sfârșitul anului 114, în fruntea detașamentelor (nu numai a maurilor săi) care puneau stăpânire pe Mesopotamia de nord. Bineînțeles, activitatea lui Lusius a fost generos răsplătită de împărat, Lusius primind insemnele preturii și devenind consul designat, A. Iordănescu, *op. cit.*, p. 38 și urm.
- ⁹² Vezi Eugen Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 190 și urm; p. 394. Autorul face ample considerații asupra substratului politic și ideologic al cognomen-ului *optimus* arătând că el „funcționa ca imagine cheie”, prin „cel mai bun împărat” fiind desemnat inițial „omul compromisului politic realizat după lichidarea lui Domițian”, p. 190. Vezi mai sus nota 27. În scrisoarea de felicitări pe care i-o adresează cu prilejul succesiunii la principat, *Epist. X, 1*, Plinius folosește deja acest termen prin care anticipează realizarea mult doritului consens între *princeps* și *senatus*, consens implicând echilibrul între cei doi factori ai autorității, în primul rând pe plan de politică internă (*Idem*, p. 191—192). În *Panegiric* 81, Plinius reia tema, făcând distincție între *optimus*, „cel mai bun în toate privințele” și alte *cognomina*, cum ar fi *felix* sau *magnus*, epitețe sugerând doar calități parțiale sau extrinsece. *Cognomen*-ul începe să se oficializeze și să apară tot mai des după primul război dacic (*Idem*, p. 194). Oficializarea devine deplină numai atunci când este introdusă în titulatura imperială, și acest lucru se petrece în timpul campaniei parthice. În acest moment, arată E. Cizek, *cognomen*-ul devenit *agnomen*, depășește faza în care semnifică doar promovarea unui *princeps* acceptat cu entuziasm de senat, ilustrând în schimb consolidarea puterii monarhice, într-o atmosferă de sincer entuziasm. Fenomenul este ilustrat de numeroasele *acclamationes* ale soldaților, ca aceea petrecută la Elegeia (cap. 19). Din punct de vedere epigrafic, mărturiile devin la rîndul lor elocvente (de ex. Smallwood, *op. cit.*, p. 54, nr. 103). *Idem* p. 395. *Agnomenul* de *Optimus* apare într-un document oficial (o diplomă militară de la Carnuntum) din 1 sept. 114, într-o perioadă când Traian este salutat de trei ori la rînd ca *imperator*. Interesantă este și deosebirea care se făcea între sintagma *optimus princeps*, referitoare la comportarea lui Traian față de Senat, pe plan intern, și *optimus imperator* (Plinius, *Epist. X, 4; 14*), în calitatea lui de general, comandant de oști. *Idem*, p. 193. *Optimus princeps* devine astfel un adevărat „model” al împăratului ideal, așa

cum fusese conceput pe plan teoretic (cf. Jean Gaudemet, *Instit. de l'Ant.*, op. cit., p. 474).

- ⁸³ Fergus Millar, *The Emperor in the Roman World*, ed. cit., p. 38 și urm., în capitolul despre reședințele imperiale din Italia și din alte regiuni, consideră Antiochia drept unul dintre cele mai frumoase centre orașenești din Orientul aflat sub stăpînire romană. Cf. LXX, 2. Prezența împăratului într-o asemenea reședință, în vizită de lucru sau în campanie, implica și prezența unui întreg aparat administrativ și a unui stat major; în afară de persoanele oficiale care-l însoțeau pe împărat, așa cum se arată în acest capitol, orașul era plin de ambasade străine, de negustori și vizitatori atrași de conjunctură. În cursul secolului II Antiochia a devenit baza obișnuită de plecare a expedițiilor împotriva parților (*ibidem*, p. 48—49).
- ⁸⁴ Propaganda oficială voia să prezinte salvarea lui Traian ca fiind făcută printr-o intervenție divină, J. Guey, op. cit., p. 100 și urm.; cf. F. A. Lepper, op. cit., p. 78 și urm. Xiphilinus a copiat de astă dată inegal descrierea catastrofa-lului cutremur din decembrie 115.
- ⁸⁵ Adică în Assiria (martie 116), traversînd fluviul Tigru. După scurta mențiune din cap. 23, reiese că în cursul anului 115 Traian cucerise și Batnai, din Anthemusia. Vezi mai sus nota 86. În felul acesta, în afară de crearea provinciei Armenia, care îngloba Pontul, Cappadocia și Armenia Minor (vezi mai sus nota 84), Traian este în măsură să creeze, ceva mai spre sud, o nouă provincie, Mesopotamia. Ținînd seama de *Chronica lui Malalas*, XI, 358, Julien Guey, op. cit., p. 77 și urm. trage concluzia că spre vest și est, noua provincie era mărginită de Eufrat și de Tigru iar spre sud se întindea pînă spre granițele micului stat arab, unde stăpînitor la Singara, fusese Mannos. După Lepper, op. cit., p. 100, limita sudică a noii provincii era constituită de linia pînă unde înaintaseră legiunile romane în 115. Augaros, regele Osroenei, rămînea în afara ocupației, în calitate de client, dobîndind același statut ca odinioară regele Daciei, Decebal. Numeroase emisii monetare consemnează apariția noilor provincii din estul imperiului roman, Armenia și Mesopotamia (F. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 399 notele 151 și 152).
- ⁸⁶ După o altă grafie, Cardyenon. În concepția strategică a lui Traian, cursul marelui fluviu îi asigură cea mai rapidă și mai sigură cale de invazie spre est și sud-est. El însuși se afla acum la conducerea operațiilor.
- ⁸⁷ Textul nu este explicit. Cine erau acești „barbari“?
- ⁸⁸ Unele mărturii tîrzii, printre care și Eutropius, *Brev.* VIII, 2 susțin că și Assiria a devenit provincie romană. Cum o astfel de atestare nu este confirmată de izvoare epigrafice sau numismatice, faptul rămîne sub semnul întrebării.

Adiabena, unde stăpîn fusese Mebarsapes (vezi cap. 22) se întindea în dreapta și stînga fluviului.

- ⁹⁹ Ambele localități se află la est de Tigru.
- ¹⁰⁰ Babilonul, în schimb, se află în Mesopotamia, mult mai spre sud, în locul unde bazinele marilor fluviu Euftrat și Tigru se apropie unul de altul, ceea ce i-a sugerat lui Traian ideea posibilității de a construi un canal între cele două fluvii (vezi mai departe cap. 28). Textul, prescurtat de Xiphilinus, nu menționează înaintarea concomitentă de-a lungul Euftratului, spre sud, a unei alte coloane, transportată de o flotă puternică care avea ca țintă Babilonul. Prezența acestei armate este însă de presupus, în contextul capitolului 23, cînd Xiphilinus pomeneste intenția lui Traian de a construi canalul Euftrat-Tigru. De asemenea, comentatorii acestei expediții, Guey (p. 116 și urm.), Lepper (p. 132 și urm.), la care se adaugă numele lui Paribeni, *op. cit.*, vol. II p. 290 și urm., și Garzetti, *L'Impero*, p. 385—386, sînt de acord că armata care a urmat Euftratul a ajuns la Babilon înaintea aceleia de pe Tigru. Modul în care Traian a însoțit coloanele este însă controversat. Problema care se ridică este aceea dacă Traian a părăsit sau nu coloana de pe Tigru pentru a trece spre cea de pe Euftrat. Aceasta este opinia lui E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 403, în acord cu propunerea lui Garzetti, care relevă ridicarea unui arc de triumf în cinstea lui Traian, la Doura-Europos, în primăvara anului 116, deci, se presupune, cu prilejul sosirii împăratului în localitate, venind din bazinul Tigrului.
- ¹⁰¹ Acest lac de asfalt este localizat la Kirkuk, la est de Tigru și la sud de Arbela (Garzetti, *loc. cit.*) unde se află puțuri de petrol. Xiphilinus scrie însă clar că lacul de asfalt se află în apropiere de Babilon.
- ¹⁰² Informația despre tragerea corăbiilor pe un sistem de butuci, construit în lemn este contestată, pe baza unei știri din Ammianus Marcellinus, *Res Gestae* XXIV, 6, unde stă scris că Traian a folosit un canal existent pentru transportul corăbiilor. S-a presupus că împăratul a reamenajat un vechi canal, denumit „Fluviul Regal” (Nahalmarcha), Semnalat încă de Herodot, I, 193 care îi permitea să-și aducă soldații imbarcați pe flota Euftratului direct sub zidurile Ctesiphon-ului. Xiphilinus este cu siguranță mai aproape de adevăr. Corăbiile n-au putut străbate prin canal și atunci au fost transportate prin sistemul practicat timp de secole peste Istmul de Corint. J. Guey, *op. cit.*, p. 112, este însă partizanul versiunii lui Ammianus Marcellinus.
- ¹⁰³ În entuziasmul generat de începerea campaniei partice, Traian a primit acest epitet triumfal încă din 114. Vezi mai sus cap. 23 și nota 92. Acum titlul era oficializat. Asediul Ctesiphonului echivala cu punctul culminant al campaniei. Orașul a fost apărat de însuși Chosroes care, în ne-

putință de a mai rezista, a fugit spre înălțimile podișului iranian, lăsând în mâna romanilor tronul de aur al Arsacizilor. O fiică a regelui a fost de asemenea capturată. Spartianus, *Hadrianus* 13, menționează că fata a fost reînăpăoiată parților de Hadrian, nu însă și tronul. Prin cucerirea Ctesiphon-ului, alături de care căzuse și Seleucia, războiul parthic era considerat ca încheiat (Orosius, *Adv. Pag.* VII, 12).

104 Golful Persic.

105 Fortăreața se numea Charax, Charax Spasinou.

106 Era normal ca în lupta sa pentru desființarea regatului part, domnia aventuroasă, dar plină de succese a lui Alexandru să fi devenit un „model“ pentru Traian în planurile sale cu privire la Orient. Este de la sine înțeles că în perioada războaielor dacice nu putea exista o asemenea apropiere între realizările lui Traian și cele ale lui Alexandru pe care, ulterior, Traian însuși a încurajat-o în propaganda oficială din anii când s-a decis să desființeze regatul part. Acești ani, așa cum s-a arătat mai sus la nota 92, coincid cu o schimbare sensibilă în esența principatului, în sensul întăririi tendințelor autocratice și a unor expresii de omagiu exagerat aduse *princeps*-ului și *imperator*-ului, ca, de exemplu, legenda *Rex Parthus* pe monede (Mattingly-Sydenheim, II, p. 266, nr. 310—312). După căderea Ctesiphon-ului, Traian a fost aclamat pentru a treisprezecea oară ca *imperator* și a căpătat dreptul de a triumfa asupra oricărui adversar ar fi dorit.

107 Lusius Quietus avea ca sarcină reprimarea răscoalelor din provincia nou creată, Mesopotamia, iar Quintus Marcius Turbo se îndrepta spre Africa, adică spre Egipt și Cyrenaica (vezi în continuare cap. 32).

108 Ca de obicei, Xiphilinus nu încearcă să se oprească asupra cauzelor mării răscoale din teritoriile ocupate de romani în Orient nici de modul cum a izbucnit. Ceva mai multe amănunte se găsesc la scriitorii tirzii, cum ar fi Orosius, Eusebios sau în *Chronica* lui Hieronymus. Este foarte posibil ca focarele de revoltă care s-au deschis în regiuni îndepărtate una de alta, în insula Cipru inclusiv, să fi fost aprinse de o conspirație comună împotriva puterii romane, bine pusă la punct. Incontestabil însă este faptul că iudeii au fost aceia care au dat semnalul. Contextul istoric în care s-au desfășurat evenimentele este analizat de Mary Smallwood în *The Jews under Roman Rule. op. cit.*, cap. XV, *The jewish revolt of 115—117*, p. 389 și urm. Situația cea mai gravă se arăta a fi în Egipt, unde insurgenții au ocupat, practic, întreaga țară, afară de Alexandria, Orosius, *Adv. Pag.* VII, 12, 7. Ei s-au bucurat de sprijinul localnicilor care de mult doreau să scape de stăpânirea romană și de fiscalitatea ce-i strivea. Vezi LXVI 7, 2, Traian însă a făcut față cu energie și pricepere si-

tuației atât de dificilă în care s-a aflat, experiența lui Lusius Quietus trăgând precumpănitor în balanță. Smallwood, *op. cit.*, p. 420.

- ¹⁰⁹ Aflându-se sub amenințarea de a pierde teritoriile din Orientul Apropiat și Mijlociu aflate sub controlul Romei, Traian a considerat că este mai potrivit să transforme Parthia într-un stat clientelar decât într-o provincie romană. Vezi E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 414—420. Parții aveau spre est largi posibilități de retragere și de refacere. Era deci mai mult decât dificil de a se delimita geografic o provincie Parthia, pusă sub guvernământ roman. De aceea, ținând seama și de ajutorul necondiționat pe care parții l-au dat insurgenților din Mesopotamia, Traian s-a gândit să profite de disensiunile interne din Parthia pentru a-și alege omul potrivit în vederea planurilor sale de viitor. Alegerea s-a oprit asupra lui Parthamaspatēs, fiul lui Chosroes. Parthamaspatēs, alături de unchiul său Meerdotes și de fiul acestuia, Sanatruces, participase la insurecție (Guey, *op. cit.*, p. 120 și urm). Cum Sanatruces după succese strălucite în luptele împotriva romanilor căzuse pe câmpul de bătălie (Guey, *op. cit.*, p. 132), Parthamaspatēs, realist, a trecut de partea romanilor și a fost acceptat de Traian în calitate de rege clientelar.
- ¹¹⁰ Atra sau Hatra se afla în Mesopotamia de Mijloc. Importanța așezării era aceea a unui nod de comunicații, echivalent cu o haltă între Doura-Europos și localitățile de la est de Tigru, Arbela, Mennis Apameea precum și între Singara și sudul Mesopotamiei, unde se aflau Ctesiphon-ul și Babilonul.
- ¹¹¹ Vezi mai departe LXXV, 10—12.
- ¹¹² Eșecul de la Atra s-a adăugat necesității recunoașterii unui stat part clientelar ca o dovadă a fragilității înstăpînirii romane din Mesopotamia. Regatul lui Parthamaspatēs se întindea pînă foarte aproape de Atra, incluzînd marile capitale Babilonul și Ctesiphon-ul. (R. Hanslik-Gross, *art. cit.*, 1100; Lepper, *op. cit.*, p. 146 și urm; Guey, *op. cit.*, p. 132). După opinia lui E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 421, Traian ajunsese la concluzia că a sosit momentul să facă o pauză în operațiile militare din Mesopotamia pentru a-și întări capacitatea de luptă și a începe o nouă ofensivă la est de Tigru, cu alte cuvinte împăratul se pregătea metodic să repete filmul desfășurării războaielor dacice. Propaganda oficială de la Roma considera însă campania ca încheiată și Senatul a decretat un triumf în cinstea lui Traian, învingător al parților, triumf la care împăratul, secerat de moarte, n-a mai apucat să participe, (H. A., Spartianus, *Hadrianus*, 6). Vezi articolul lui Jean Claude Richard, în REL (44) 1966, p. 351—362 intitulat *Les funérailles de Trajan et le triomphe sur les Parthes* în care autorul analizează pe larg insistența Senatului de a-l recunoaște pe Traian,

fie și postum, drept împăratul care a învins pe vechiul și redutabilul dușman al Romei, Parthia.

- 113 Aceste evenimente sînt greșit așezate de epitomator în 117. Ele s-au petrecut în cursul anului precedent, concomitent cu revoltele din Mesopotamia, sprijinite de părți. Așa cum s-a arătat la nota 107, răscoala din Egipt și din Cyrenaica a fost înăbușită în sânge de Quintus Marcus Turbo, iar în Cipru a fost trimis Caius Valerius Rufus, tribun militar, în fruntea unui detașament (*vexillatio*) al Legiunii a VII-a Claudia. Cf. Léon Homo, *Histoire Romaine*, I, ed. cit., p. 475 nota 219, care citează inscripția de la Berytos, publicată de R.-P. Jabert în *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, 1912, p. 248—256, unde este înscrisă misiunea lui Valerius Rufus. Este posibil ca cifra de 240 000 de oameni uciși în urma acestor revolte să fie exagerată, dar distrugerile materiale, a căror restaurare a fost ulterior consemnată în inscripții, sînt o realitate incontestabilă. *Idem*, p. 474.
- 114 În primăvara anului 117, după reprimarea mișcărilor din Mesopotamia, (A. Iordănescu, *op. cit.*, p. 53—54), Lusius guverna Palestina cu rangul de *propraetor*, fiind un *legatus Augusti*. Prezența lui aici era considerată necesară pentru prevenirea unor noi răscoale puse la cale de iudei, Smallwood, *op. cit.*, p. 421—422.
- 115 Se înțelege, din partea lui Hadrian, care, ulterior, l-a ucis. Vezi LIX, 2.
- 116 Reglementarea situației din Mesopotamia de Nord și de Centru nu l-a satisfăcut pe Traian. După moartea lui Sanatruces, principalul rival al lui Lusius, provincia Armeniei era încă neliniștită, Aici opera împotriva forțelor romane, comandate de Lucius Catilius Severus, Vologeses, fiul lui Sanatruces, deci tot un Arsacid. După cum reiese din LXXV, 6, Vologeses era încă rege al unei Armenii puternice pe vremea lui Severus. Este de presupus că intenția lui Traian era aceea de a-l înlătura pe Vologeses din teritoriile armene peste care încă era stăpîn.
- 117 Despre îmbolnăvirea lui Traian, Lepper, *op. cit.*, p. 200. Enervarea din ultimele luni contribuise fără îndoială la agravarea stării generale.
- 118 La Antiochia, în calitate de legat al Syriei și comandant al legiunilor din Orient.
- 119 Aprecierea este exagerată. Traian, într-adevăr, nu izbutise să desființeze regatul părților, dar prezența romanilor în Mesopotamia nu poate fi considerată drept o realizare lipsită de însemnătate. Este de neînțeles de ce J. Guey apreciază că Traian începuse deja să-și evacueze trupele din Armenia (pe care o ceda lui Vologeses, crede autorul) și din Mesopotamia (*op. cit.* p. 134 și urm.; p. 145). Rolul lui Hadrian era tocmai acela de a veghea ca în acest spațiu

cucerit cu atâtea sacrificii să nu se ivească noi răscoale. Fraza lui Xiphilinus nu trebuie înțeleasă *ad litteram*, mai ales în lumina onorurilor acordate lui Traian la Roma.

- ¹²⁰ Moartea lui Traian s-a petrecut în prima decadă a lunii august 117, în urma unei hemoragii. Personalitate prodigioasă, prin îmbinarea unor calități majore la un om de stat, ca împărat, Traian n-a uitat niciodată că este și general. Victoriile obținute au adus statului roman numeroase avantaje dar și un prestigiu care, de acum încolo nu va mai fi dobândit sub nici un alt împărat. (Vezi I. C. Richard, *art. citat* la nota 112.)

CARTEA LXIX

- ¹ Prin această propoziție, scrisă mai mult ca sigur de Cassius Dio, autorul subliniază faptul că Traian nu se fixase definitiv asupra persoanei succesorului său. Spartianus, (HA) *Hadrianus* 4, enumeră câteva din zvonurile privitoare la modalitatea succesiunii lui Traian. Printre acestea, este menționată și posibilitatea ca Senatul să fi desemnat prin vot pe viitorul *princeps*. Oricum stăteau lucrurile, la 9 august 117 Hadrian primește vestea că este adoptat de Traian, iar la 11 august, cu trei zile mai târziu, că împăratul murise. Adopțiunea, lasă să se înțeleagă Spartianus, a fost opera Plotinei, care îi sprijinea candidatura. Nemaiașteptînd hotărîrea Senatului, Plotina, ajutată de Attianus, prefectul pretoriului, l-au proclamat pe Hadrian *Caesar* și *imperator*. Același biograf, *loc. cit.*, consemnează numele juristului L. Neratius Priscus, fost legat în Pannonia (c. 102—105), ca pe al unuia dintre candidații preferați ai lui Traian la succesiune. Spartianus amintește și numele lui Palma și al lui Celsus, ca rivali ai lui Hadrian. Un biograf modern al împăratului, Stewart Perowne, care a publicat cartea *Hadrian, the Emperor*, Londra, Hodder, Stoughton, 1960, încearcă totuși să dovedească că Hadrian nu a avut nici un amestec în lupta care s-a dat pentru desemnarea succesorului, p. 44 și urm. Lucrurile însă nu par să fi fost chiar așa cum le înfățișează Perowne. Cf. P. von Rohden, articolul *Aelius* (64) din RE I, 1894, 502 (dezvinovățirea lui Hadrian) precum și J. Millar *A Study of Cassius Dio*, ed. cit., p. 63—64.
- ² Numele Hadrianus este un derivat de la Hadria, localitate în Picenum, pe coasta Mării Adriatice. Familia sa, Aelia, de origine picentină se stabilise în Italia (Hispania) în sec. II. î.e.n. pe vremea Scipionilor. Tatăl lui Hadrianus era văr primar cu Traian. Pierzîndu-și părintele la vârsta de 10 ani, adică în 86, Traian i-a devenit tutore. Spartianus, *Hadrianus*, I. F. Millar *loc. cit.*, la nota precedentă.
- ³ Hadrianus se căsătorise cu Vibia Sabina, fiica Matidiei, sora iubită a lui Traian. Făcea prin urmare parte din familie

prin diferite legături de înrudire și, ca atare, ținând seama și de meritele sale personale, nu este de crezut că Traian ar fi preferat pe altcineva, străin de familie. Este de presupus că Plotina respectase înțelegerea cu Traian, muribund. E. Kornemann a scris o lucrare pe tema adopțiunii lui Hadrian *Die Adoption des Kaisers Hadrian*, Heidelberg 1907. Lucrări pe aceeași temă sînt datorate lui E. Groag (1899) și italianului G. Camozzi (1900). Detalii despre începutul carierei lui Hadrian și la B. W. Henderson, *The Life and principate of the Emperor Hadrian A.D. 76—138*, Londra, 1923, p. 30 și urm.

- ¹ Anterior, Hadrianus, parcursese *cursus honorum* obișnuit, carieră cunoscută printr-o inscripție ateniană din 112, (CIL III, nr. 550) care i-a fost închinată atunci cînd a fost numit arhonte al Atenei, Perowne, *op. cit.*, p. 35 și urm.; cf. și Von Rohden, articolul *Aelius*, (64) din RE I, col. 492—499. Amănunte despre funcțiile și demnitățile pe care le-a îndeplinit se găsesc la Spartianus, *Hadr.*, cap. 3 și 4.
- ⁵ Aprecieri inexacte. La sfîrșitul domniei lui Domițian, Hadrian era legatul legiunii a V-a Macedonică în Moesia Inferior. Sub Nerva, era comandantul legiunii a XXII-a Primigenia, în Germania Superior, cînd aleargă să-i aducă lui Traian vestea bună a alegerii acestuia ca *princeps*. Sub Traian (anul 101), este *comes* al împăratului, introdus în statul major și dobîndește *quaestura*; a participat la ambele războaie dacice, obținînd distincții strălucite. Numit comandant al legiunii I Minervia în al doilea război dacic, pentru serviciile aduse Traian îl răsplătește cu un diamant pe care el personal îl avea de la Nerva, ceea ce, desigur, reprezenta un semn al gândurilor împăratului despre succesiune (Spartianus, *Hadr.*, 3). Este ales *praetor* în 106 și ulterior, numit *legatus Augusti pro praetore* în Pannonia Inferior. A. Mócsy, articolul *Pannonia* din RE, Suppl. X, col. 589. Consul *suffectus* în 108, în 112 Hadrian devine *septemvir epulonum*, *sodalis augustalis* și arhonte la Atena. Von Rohden, *loc. cit.*
- ⁶ Prefectul pretoriului, Publius Acilius Attianus, aparținînd ordinului evcestru, era tot un cetățean din Italica. Alături de Traian, fusese ales ca tutore al micului Hadrian, Spartianus, *Hadrianus* 1.
- ⁷ Relativ la familia lui Dio, vezi Gh. Ștefan, *Studiul Introductiv*, vol. I, p. 7—9. Apronianus, senator de vază sub Antonini (vezi LXXII, 7, 2) a fost, după guvernămîntul deținut în Cilicia, și guvernator al Dalmației. Ed. Schwartz, *Cassius*, art. cit., din RE III col. 1682; 1684; F. Millar, *A Study of Cassius Dio*, ed. cit., p. 62—63 și p. 174—175, cap. V, *Dio and Rome*.
- ⁸ Interpretarea este răuvoitoare. Plotina nu a contrafăcut semnătura împăratului, ci a semnat cu propriul ei nume.

- ⁹ Acest *consensus* îi era necesar. Cf. Spartianus, *Hadr.* 6. Hadrian nu se bucura ca odinioară Traian, de o acceptare în unanimitate din partea Senatului. Susținut călduros de Licinius Sura, de la care a preluat și funcția de secretar pe lângă Traian (vezi nota 32 la cartea precedentă), era în schimb detestat de Cornelius Palma (vezi nota 65 la cartea precedentă) și de Publius Celsus (vezi nota 70 la cartea precedentă), pe cât se pare la instigația propriului său cumnat, Servianus.
- ¹⁰ Vezi nota 106 la cartea precedentă.
- ¹¹ Vezi nota 9 la cartea precedentă. Acest jurământ devenise deci de rigoare la începutul unei noi domnii.
- ¹² Adică să nu aibă parte de o *consecratio*. Vezi în continuare cap. 23.
- ¹³ Așa cum arată S. Perowne în monografia citată, p. 44 și urm. comploturile și ostilitatea unora dintre senatori (foști consuli) și generali împotriva lui Hadrian erau o realitate de netăgăduit. Cf. A. Garzetti, *L'Impero...* p. 400. Din motive și mobile diferite, toți cei numiți în acest capitol au conspirat împotriva noului împărat. Nucleul opoziției împotriva lui Hadrianus s-a constituit în cercul lui Caius Avidius Nigrinus, (PIR², A 1408) guvernator al Moesiei și apoi al Daciei până la moartea lui Traian (între anii 112—115? R. Syme, *Danubian Papers*, cap. V, III, *Legions and Legates of Dacia*, p. 95—96). Consul în 110, Avidius Nigrinus era înzestrat cu talent oratoric și avea preocupări în domeniul filosofiei. Spre sfârșitul domniei lui Traian, deși se afla în Dacia, a preluat conducerea unui cerc cultural de coloratură stoică, al cărui principal obiectiv era condamnarea monarhiei autocrate, așa cum devenise domnia lui Traian. Membrii acestui cerc, care promovau opiniile rigoriste ale lui Thræsea și Helvidius Priscus, erau convinși că Nigrinus întrunea calitățile unui *optimus princeps*, că el trebuia să preia succesiunea lui Traian (E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 131, p. 161 și urm.). Lusius Quietus, maurul, eroul campaniei partice, i s-a alăturat, probabil fiindcă îi erau cunoscute planurile lui Hadrian de a renunța la cuceririle romane din Mesopotamia și de a reveni la frontiera Eufrațului. Promovat de Traian la rangul de consul, după ce în prealabil fusese senator, Lusius era un adversar declarat al lui Hadrian. Susținut în mod consecvent de L. Sura, Hadrian își atrăsese una neîmpăcată a lui Palma și a lui Celsus, care, împreună cu Lusius Quietus, se hotărâse să-l sprijine pe Nigrinus. Spartianus, *Hadrianus* 7, susține că Nigrinus fusese desemnat ca succesori al lui Traian. Lucrul este puțin probabil. Hadrian nici nu ajunsese la Roma, venind din Orient, când Senatul, socotindu-i pe cei patru vinovați de pregătirea unui complot împotriva noului împărat, a ordonat ca fiecare din ei, în parte, să fie ucis. *Ibidem*, Cf. R. Syme, *Danubian Papers, Governors of Dacia* cap.

XI, p. 162. În *Memoriile* sale, Hadrian s-a dezvinovățit de singele vărsat. Au căzut atunci unii din cei mai iluștri generali și oameni de stat din vremea lui Traian, ceea ce dovedește că Hadrian avea la rîndul său susținători puternici în rîndul senatorilor. Vezi în această privință Spartianus, *Hadrianus* 9, unde se află insinuarea că, în spatele acestor execuții, se afla prefectul pretoriului, Acilius Attianus. (PIR², A 45) E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 430—431 și notele 24 și 25. Vezi de asemenea comentariile lui F. Millar, *A Study of Cassius Dio.*, ed. cit., p. 64 precum și H. Bengtson, *Grundriss*... p. 339.

¹⁴ Vezi mai departe cap. 17. Lucius Iulius Ursus Servianus (PIR², IV 631) era cumnatul împăratului, iar Cnaeus Pedanius Fuscus nepotul acestuia. Plinius, *Epist.*, X, 21, 1. Vezi articolul *Iulius* (538) din RE X [semnat de Groag].

¹⁵ Africanul, un cognomen.

¹⁶ Cultura greacă a lui Hadrian era așa de vastă, vorbea atât de bine grecește încît, copil fiind, i se zicea *graeculus*. Spartianus, *Hadr.* 1 „A fost un foarte mare iubitor de poezie și de literatură, avînd pregătire deosebită și în domeniul matematicii, a geometriei și a picturii. Știa să declame frumos și să cînte“. *Ibid.* 14 (trad. David Popescu). Principalele știri despre Hadrian ca om de litere și cultură se află la Spartianus, *Hadrianus* 16, dar și la Aurelius Victor, *Caes.* 14, și în *Epitome*, 14. Toate sursele sînt de acord asupra varietății preocupărilor sale intelectuale cit și asupra strădaniei de a încuraja activitățile care țin de domeniul așa numitelor arte liberale. El a fost fondatorul la Roma al Athenaeum-ului, acel *Ludus ingenuarum artium* (Aurel Victor) al cărui rost, în diferite epoci, în diferite țări, avea să se perpetueze de-a lungul veacurilor. Împăratul avea un pronunțat gust pentru scriitorii vechi (*genus vetustum dicendi*) preferîndu-l pe Cato lui Cicero și pe Ennius lui Vergilius (Spartianus). În materie de filosofie era un epicureu convins, ceea ce nu-l împiedeca să aibă un strîns contact cu Epictet. L-a prețuit în mod deosebit pe retorul Favorinus, căruia Philostratos i-a închinat una din cele mai frumoase biografii din *Vitae Sophistarum*. Vezi îndeosebi cap. I, 8 din această *Vita*. De fapt, la distanță de un secol și mai bine, Hadrian încearcă să reinstaureze sistemul unei strînse legături între un *princeps*, luminat și iubitor de cultură și o întreagă curte de poeți, oameni de litere și știință, artiști, filosofi, întocmai cum se petrecuseră lucrurile pe vremea lui Augustus. El însuși era poet și scriitor. Autor de *Memorii* și a unui complicat poem epic de factură alexandrină, în maniera lui Antimachos, nu și-a publicat operele. A preferat să le difuzeze sub numele libertilor săi. Poemul trecea drept opera lui Phlegon, un libert grec deosebit de înzestrat pentru poezie. Spartianus, *Hadr.* 16. În orice caz, se știe că Hadrian a încurajat noua orientare spre alexandrinism și neoterism, în dauna creațiilor literare de factură

clasică. Ca mărturie despre creația lui Hadrian, în limba latină, a rămas epigrama adresată lui Florus, care la rîndul lui compusese o epigramă în care persifla lungile și obositoarele călătorii ale împăratului, precum și bine cunoscutele versuri compuse înainte de moarte, cînd Hadrian a fost chinuit de o boală nemiloasă: „*Animula, vagula, blandula / hospes comesque corporis / quae nunc abibis in loca / pallidula, rigida, nudula / nec ut soles dabis iocos*“ („Suflete blind și rătăcitor, al trupului oaspete și tovarăș, care acum te vei duce în locuri stempe, friguroase și goale, și desfătare nu vei mai găsi, așa cum obișnuiai“). Spartianus, care citează aceste versuri (*Hadrianus* 25) nu le apreciază. Prin ritmul lor onomatopeic ele au totuși un anumit farmec, la care este sensibil și cititorul modern. Ar mai fi de amintit și grija pe care Hadrian a avut-o pentru propășirea învățămîntului, îndeosebi retoric, care a căpătat un deosebit avînt pe vremea succesoriului său, Antoninus Pius. Despre acest aspect al preocupărilor lui Hadrian, H. Bardon, *La littérature latine inconnue*, vol. II, ed. cit., p. 196, 211; 232 și R. Syme, *Hadrian the Intellectual in Les Empereurs Romains d'Espagne*, Paris (colocviu CNRS) 1956, p. 243—253. Despre Hadrian, filelenul, și despre avantajele dobîndite de greci pe vremea sa, Weber, *CAH XI*, p. 320—321; Garzetti, *op. cit.*, p. 678 și urm.

- ¹⁷ Această trăsătură de caracter, o fire geloasă și vindictivă o semnalează și Spartianus, *Hadrianus* 15 (cf. Eutropius VIII, 3) și Sextus Rufus, 20. Relativ la retorii și sofistii greci din sec. II și la rivalitățile inerente, G. W. Bowersock, *Greek Sophists in the Roman Empire*, Clarendon Press, 1969, 140 p. Numele lui Avidius Heliodorus, un sirian, va reveni în alt context în LXX, 22. Despre Dionysos, care avea o limbă ascuțită (Philostratos, *Vitae Soph.* I, 22) se știe că avea mulți dușmani. Cunoscut este conflictul între Dionysos și retorul Celer, aspura paternității unui roman de factură erotică, pe care amîndoi și-l atribuiau.
- ¹⁸ În gr. ἀτέλεια, „scutire de dări“; ceea ce implica scutirea de cheltuieli personale, uneori destul de mari.
- ¹⁹ Favorinus, retor și polyhistor, era originar din Arelate (Arles), în sudul Galliei. A fost un elev strălucit al lui Dio Chrysostomos. Cea mai cunoscută operă a lui este Παντοδαπή Ἱστορία, *Historia Varia*, în 24 cărți, care s-a păstrat fragmentar. Este unul din cel mai reprezentativi premotori ai mișcării culturale cunoscută sub denumirea de „sofistica a II-a“.
- ²⁰ În gr. διδάσκαλος μου, adică o recunoaștere a superiorității în pregătirea intelectuală a lui Hadrian. Spartianus, *Hadrianus*, 15 povestește anecdota următoare: prietenii lui Favorinus, mirîndu-se de ce sofistul nu-l contrazicea pe Ἡράκλειον, acesta a răspuns: „Nu mă sfătuiți bine, prieteni, dacă nu-ți

îngăduiți să-l cred mai învățat decât toți pe cel ce are în puterea sa treizeci de legiuni" (trad. D. Popescu).

- ²¹ În gr. λειτουργεῖν τῇ πατρίδι; cu alte cuvinte, Favorinus accepta orice obligație îi revenea, intimidat de prezența împăratului.
- ²² Ca și Traian, Hadrian a dat un puternic impuls construcțiilor mărețe în Roma imperială. Aurelius Victor, *Caes.* 7, Amplasamentul ales pentru uriașul templu închinat zeitelor Venus și Roma, alcătuit din două sanctuare, se afla pe teritoriul destinat odinioară palatului lui Nero, *Domus Aurea* (vezi LII, 18 și mai jos nota 36), în zona Colosseum-ului. Pentru construcția templului, început la 21 aprilie 121, cu prilejul Pariliilor. Hadrian a ordonat să fie mutată statuia-colos care-l reprezenta pe Nero. Spartianus, *Hadrianus*, XIX; cum terenul era în pantă, Apollodor propunea ca înălțimea colinei să fie respectată, iar subsolul să fie folosit în mod judicios. Inaugurarea edificiului a avut loc în 135. Executarea lui Apollodor este puțin de crezut că a urmat criticilor aduse de arhitect proiectului prezentat de Hadrian. El a fost ucis spre sfârșitul domniei lui Hadrian, după ce în prealabil fusese exilat. Apollodor a continuat să lucreze pentru Hadrian, la cererea căruia a scris și un tratat despre arta asediilor, *Poliorketica*, S. Perowne, *op. cit.*, p. 109; 125; despre Apollodor, articolul lui Fabricius (nr. 73) din RE I, 1894, în care sînt citate și alte lucrări tehnice de anvergură atribuite marelui constructor. F. Millar, *A Study of Cassius Dio*, cu bibliografia aferentă, p. 65—66.
- ²³ Așa cum s-a arătat la nota 16, Hadrian a sprijinit revenirea interesului pentru creația literară „savantă“, de tip alexandrin, care pretindea un rafinament intelectual puțin obișnuit. Antimachos din Colofon este de fapt un poet prealexandrin, care a trăit la sfârșitul sec. al V-lea; pentru compoziția exagerat de stufoasă și prețioasă a poemului său epic *Thebaida*, în 24 de cînturi, a fost luat în deridere de Catul. De mai mult succes sa bucurat poemul elegiac (sau culegere de elegii?), de factură erotică, *Lyde*. Stilul, maniera de a scrie a lui Antimachos, se pare totuși că posedă forță, merite reale. Hadrian a încercat să-l imite compunînd un poem al cărui titlu nu este clar, datorită grafiei sub care apare în diferite manuscrise. Dacă forma *Catacaunas* este acceptată, se poate face ipoteza că lucrarea lui Hadrian se referea la marea bătălie de la *Cannae* și că reprezenta o încercare de a readuce în actualitate manierismul literar al lui Antimachos, S. Perowne, *op. cit.*, p. 61; H. Bengston, *Grundriss...* p. 346 (cf. *Griech. Geschichte*, 1969, p. 539 și urm.) este de părere că Hadrian a încurajat o direcție literară pe care el o numește „prima Renaștere a elenismului“.
- ²⁴ Scurtă mențiune a marilor călătorii de lucru efectuate de Hadrian. Prima călătorie (121—126), s-a împărțit între Eș-

ropa occidentală, Mauritania (nordul Africii) și Orient. La întoarcere, împăratul a petrecut iarna anului 124—125 la Atena, interesându-se îndeaproape de bună stare a orașului, înfrumusețându-l cu monumente dintre care unele, cum ar fi „Poarta lui Hadrian“ dăinue până astăzi. În primăvara anului 125 a vizitat multe locuri celebre din Grecia, printre care Corintul, Sparta și Mantinea, unde se găsea mormântul lui Epaminondas. S-a reîntors la Roma trecând prin Sicilia unde a vizitat Etna, în dorința de a contempla un răsărit de soare de pe înălțimile muntelui (Spartianus *Hadr.* 13). A doua călătorie a fost făcută în Africa, în anul 128, iar a treia, cea mai lungă (128—134), s-a desfășurat în Orient și în Egipt. Împăratul s-a întors în Grecia unde iarăși a petrecut o iarnă la Atena (132—133). Vezi Perowne, *op. cit.*, p. 101 și urm. și, ceva mai vechi, B. W. Henderson, *The Life and Principate of the emperor Hadrian*, pp. 75—134; de asemenea Von Rohden, *art. cit.* din RE, col. 505—515. Cu prilejul acestor călătorii au fost înființate mai multe așezări urbane, care îi poartă numele. Sub o altă formă și cu totul alte scopuri, Hadrian aplica, în fond, programul politic urmărit odinioară de Nero. B. W. Henderson, *op. cit.*, p. 157 și urm.

²⁵ Suetonius, *Domitianus* XIII.

²⁶ În cap. 2 la această carte Cassius Dio menționa că Hadrian jurase să nu omoare nici un senator. (Cf. LXVII, 2. și nota 5 la această carte). În tot cursul domniei lui, destul de lungă, fățiș, n-au existat coliziuni între Senat și *princeps*. Dimpotrivă. Cf. Spartianus, *Hadr.* 8. Cu toate acestea, în urma întăririi rolului aceluia organism creat încă de Augustus, *Consilium principis*, în care ordinul ecvestru își trimețea tot mai des reprezentanți de vază, cât și prin consolidarea departamentelor imperiale, și anume cele patru cancelarii, *ab epistulis* (corespondența imperială), *a libellis* (cererile și recursurile) *a cognitionibus* (anchetele) și *a studiis* (pregătirea proiectelor) populate aproape numai cu reprezentanți ai cavalerilor, Senatul, atît ca organ deliberativ cât și ca ordin al cărui membri îndeplineau înalte funcții de staț și funcții administrative, a început să-și arate nemulțumirea. J. A. Crook, *Consilium Principis*, ed. cit. p. 62. Așa, de pildă, Senatul s-a opus reformei judiciare instituită de Hadrian cu privire la teritoriul italic împărțit în patru regiuni judecătorești (Spartianus, *Hadr.* 22) simțindu-se lezaț în atribuțiile pe care le avusese în exclusivitate la Roma și în Peninsula. Considerat ca fondatorul unei monarhii centralizate, Hadrian a creat noi sarcini administrative, aceea între altele încredințată funcționarilor denumiți *curatores rerum publicarum*, însărcinaț cu reorganizarea administrației urbane și regionale. În concluzie, creșterea în importanță a ordinului ecvestru relevată în *Epitome* 14, 11 în urma reglementării de către Hadrian a sistemului administrativ devine o realitate care nu convenea Senatului. Dionysos din

Milet, între mulți alții, despre care a fost mai sus vorba, a fost făcut cavaler și apoi i s-a încredințat conducerea unei provincii. Asupra acestor reglementări însoțite de o importantă reformă a finanțelor s-au scris două lucrări fundamentale: Hans Georg Pflaum, *Essai sur les procurateurs équestres sous le Haut-Empire Romain*, Paris, 1950 și William T. Arnold, *The Roman System of Provincial Administration to the Accession of Constantine the Great*, ed. 3, Freeport, New York, 1971. Cf. Léon Hom, *Les Institutions politiques Romaines*, ed. cit., p. 315; 367—368; Henderson, *op. cit.*, p. 55—71; 98 și urm.; 177—299.

- 27 Construit pe vremea lui Augustus de către Agrippa, Pantheonul a fost restaurat de către Domițian. Rotonda care constituie pînă astăzi încă gloria construcției a fost ridicată pe vremea lui Hadrian între 120 și 124. Ea închide o sală circulară de 56 m diametru și 43 m înălțime, surmontată de o cupolă care se termină printr-o deschidere de 9 m diametru. Cupola servea ca luminator. Aici a fost unul din locurile unde Hadrian împărțea dreptatea.
- 28 Hadrian, care avea preocupări multilaterale, s-a interesat îndeaproape de mersul proceselor și a fost un legislator de prim ordin. Servianus, *Hadr.* 18 menționează că în *Consilium Principis* a introdus jurisconsulți iluștri printre care sînt citați Iuventius Celsus, Salvius Iulianus și Neratius Priscus. În materie de legislație domnia lui Hadrian a înregistrat trei momente însemnate: obligația consultării culegerii de decizii juridice cunoscută sub denumirea de *Responsu Prudentium* și introducerea clauzei ca, în cazul unui acord între jurisconsulți asupra unei soluții juridice acceptabile, acea soluție să capete putere de lege. Gaius, *Institut.*, I, 7. Pentru fixarea unor norme în materie de jurisprudență și pentru interpretarea corectă a legilor, a luat măsuri să se redacteze un *edict perpetuu* (Hieronymos, *Chron. ab Abrah.*, 2148), lucrare dată în grija juristului Salvius Iulianus care a redactat un cod normativ ținînd seama de textele cele mai importante din edictele pretorilor. Codul a fost prezentat spre consultare Senatului și a căpătat putere de lege. În al treilea rînd, de numele lui Hadrian se leagă reforma prin care împăratul acorda cu generozitate dreptul de cetățenie și, ceva mai mult încă, înlesnea accesul la ceea ce se numește *Latium maius*, „dreptul latin“, pentru diferite categorii de cetățeni din orașele provinciale investiți cu funcții municipale. Von Rohden, *RE*, art. cit., col. 517—518; J. A. Crook, *Consilium Principis*, ed. cit., p. 58—59; Jean Gaudemet, *op. cit.*, p. 527. Politica administrativă și legislativă a lui Hadrian a fost pe larg prezentată de B. d'Orgeval. *L'empereur Hadrian. Oeuvre législative et administrative*, Paris, 1950.

- ²⁹ Adică după moartea lui Traian; de la Antiochia, unde a preluat puterea la 11 aug. 117, lui Hadrian i-a trebuit un an pînă să ajungă la Roma, la sfîrșitul lunii iulie sau în luna august 118. În drumul său spre Roma a făcut o amplă investigație a stării de lucruri de la Dunărea de Jos, unde o invazie a roxolanilor, un *tumultus*, pusese legiunile în alertă, Spartianus, *Hadrianus* 6. Despre prezența lui Hadrian la această dată în Moesia, R. Syme, *Danubian Papers, Governors of Dacia* (cap. XI) p. 163—164 unde se găsește o discuție asupra lui Quintus Marcius Turbo, numit guvernator al Pannoniei Inferior și al Daciei, cu sarcina specială de a veghea asupra iazygilor și roxolanilor care amenințau securitatea noii provincii din nordul Dunării. La plecarea împăratului lucrurile se liniștiseră, Turbo rămînînd nu se știe exact cu ce titlu (*procurator pro legato Augusti?*) în fruntea legiunilor de la Dunărea de Jos, întărite prin detașamente lăsațe de Hadrian, *ibidem*, p. 165. C. Daicoviciu, *Istoria României I* p. 348—349.
- ³⁰ Acest pasaj, relevat de F. Millar în *The Emperor and the Roman World*, ed. cit. p. 189 este important pentru distincția clară dintre *aerarium*, tezaurul public și *fiscus* tezaurul imperial. Vezi nota 95 la cartea LV și notele 33 și 57 la cartea LIII. Hadrian a fost cel care a creat funcția de *advocatus fisci*, demnitar însărcinat cu supravegherea intereselor statului, Spartianus, *Hadrianus* 20.
- ³¹ Plinius cel Tânăr, *Epist.* I 10 explică de ce pentru o sinucidere era nevoie de acordul împăratului; în caz contrar, sinucigașul rămînea fără mormînt.
- ³² Cf. Spartianus, *Hadrianus*, 9 și 10.
- ³³ *Ibidem*, 23.
- ³⁴ Cf. *Ibidem*, 10 și 11. Între reformele lui Hadrian în materie de reorganizare a armatei, a cărei „disciplină slăbise după Caesar Octavianus, din lipsa de grijă a împăraților anteriori lui Hadrian“ (trad. D. Popescu), *Hadr.* 10, cele mai însemnate sînt următoarele; reducerea numărului de legiuni de la 30 la 28, compensată de crearea unor unități puternic înzestrate cu armament modernizat, denumite *numeri*; în materie de recrutare sînt introduse noi regulamente, dintre care cel mai important privește recrutarea după criteriile regionale, regulament introdus deja sub Flavieni; o atenție deosebită a fost acordată cadrelor de comandanți militari, îndeosebi centurioni și tribuni, a căror avansare se făcea după merite personale; în strînsă legătură cu politica de cadre militare selectate îndeosebi dintre romani, se impunea și întărirea disciplinei precum și introducerea de verificări a cheltuelilor din armată; Hadrian a creat un serviciu de intendență, *frumentarii*, care, totodată, era și un serviciu de informații (Spartianus, *Hadr.* 11). În *Satira*

XVI Iuvenal enumeră avantajele (mai ales de ordin juridic) care rezultau, pe vremea lui Hadrian, pentru cel încadrați în armată. Și în materie de tactică și strategie a adus importante inovații; comandant suprem al armatei din Orient, Hadrian a avut prilejul să cunoască indeaproape modul de a lupta al parților; în consecință, a creat o cavalerie greu înarmată, instruită după anumite reguli desprinse din tactica de luptă a parților, armenilor și a altor popoare fie din Orient, fie din Occident, germani în primul rând. Tratatul de tactică militară al lui Arrian, 'Ἐκταξις κατ' Ἀλαῶν datat din 136, este la origine un raport asupra rezultatelor obținute prin aplicarea noilor instrucțiuni. Nici infanteria nu a fost uitată, revenindu-se la unitatea masivă de atac de tipul falangei macedonene. Hadrian a ținut ca în armată viața să fie sobră, lipsită de orice lux inutil (Spartianus, *Hadr.* 10; *Epitome* 14). Neobosit, inspecta sistematic armatele cantonate în cele mai diferite regiuni, reținând cu o memorie extraordinară cele mai mici detalii, pînă și numele soldaților (Spartianus *Hadr.* 20; *Epitome*, 14). Armata Dunării de Jos *Exercitus Dacicus* a inspectat-o de două ori în cursul domniei; în anul 117—118, în drumul său de la Antiochia spre Roma (vezi mai sus nota 29), cînd se pare că a poposit la Sarmizegetusa, unde este cîstît printr-o inscripție (CIL III, nr. 1445; C. Daicoviciu, *Istoria României* I, p. 449). Urmarea acestei prime vizite a fost creșterea celor două provincii Dacia Inferior și Dacia Superior (cu capitala la Apulum) în anii 118—119 (?) (H. Daicoviciu, articolul *Dacia* în *Dicționar de Istoria Veche a României*, pp. 219—220). A doua inspecție a avut loc în anul 124, cînd, după toată probabilitatea, a fost creată și Dacia Porolissensis, teritoriu administrativ desprins din Dacia Superior (D. Protase, publicarea diplomei militare de la Gherla, *JRS*, 1961, pp. 63—70, comentariul istoric semnat de D. Protase și C. Daicoviciu; D. Protase, *Exercitus Daciae Porolissensis* în *Études sur les Frontières Romaines*, pp. 227—233). În urma acestor inspecții s-a hotărît renunțarea la prezența activă a trupelor romane în sudul Moldovei, cu excepția castrului de la Bărboși, și în Cîmpia Română, (C. Daicoviciu, *Istoria României* I, p. 350) ceea ce explică, în parte, informația din Eutropius VIII, 6, 2 despre intenția lui Hadrian de a renunța la provincia Dacia, informație considerată de Syme (loc. cit. la nota 29, p. 106) drept o aberație. Cf. R. Vulpe, *Din Istoria Dobrogei*, II, ed. cit., p. 133. Oarecare credibilitate are știrea din cartea precedentă, cap. 13 și anume că Hadrian a dispus dărîmarea structurii superioare a marelui pod (bolțile și podeaua de lemn), construit de Apollodor (R. Vulpe, *ibidem*; D. Tudor, *op. cit.*, p. 148 și urm.). În Dacia rămîne o singură Legiune, a XIII-a Gemina, cu sediul la Apulum, unde era și reședința legatului imperial dar, așa cum arată Syme (loc. cit., la nota 29, p. 167, diplomele militare și alte dovezi epigrafice atestă pe vremea lui Hadrian și a urmașului său Antoninus Pius prezența a cel puțin 11 *alae* și a

- 19 cohorte, trupe auxiliare, necesare pazei frontielor. Vezi I. I. Russu, *Die Hilfstruppen am Limes Daciae Superioris Études sur les Frontières Romaines*, pp. 215—226. Sistemul defensiv este întărit prin castru și prin linia de apărare de-a lungul Oltului cunoscută drept *limes Alutanus* (C. Dăicoviciu, *Istoria României*, p. 377 și 379; D. Tudor, *Nouvelles recherches archéologiques sur le limes Alutanus et le Limes Transalutanus în Études sur les Frontières Romaines*, pp. 235—246. Vezi și E. Condurachi *Istoria României*, I p. 484 și urm. relativ la măsurile luate de Hadrian în sudul Moldovei și în Cîmpia Română; precum și la castru și la așezările romane de la începutul sec. II e.n. din Dobrogea; Idem, *Classis Flavia Moesica au Ier siècle de n.e.*, art. cit.; R. Vulpe, *Istoria României*, I, p. 523 și urm.; *Din Istoria Dobrogei* II, ed. cit. pp. 136—138; situația sub Antonini, p. 166 și urm. Capul de pod de la Bărboși a fost păstrat, ceea ce înseamnă că Hadrian nu a renunțat la supravegherea sudului Moldovei. În 132, primăvara, împăratul este posibil să fi revenit în Moesia, cu prilejul vizitării nordului Greciei și al Traciei, unde a întemeiat orașul ce-i poartă numele, Hadrianopolis, Von Rohden, art. cit., 512; Drobeta, pe Dunăre, capătă acum numele de *Municipium Hadriani* sau *Municipium Aelium*, nume atestat de diferite inscripții din zonă. Vezi I. I. Russu — Gr. Florescu — C. Petolescu, *Inscripțiile Daciei Romane*, II, *Oltenia și Muntenia*, București, 1977, nr. 1—3, p. 20—22; relativ la așezările civile și la preocupările administrative, R. Vulpe, *Din Istoria Dobrogei* II, p. 138; despre detașamentele militare de la Troesmis și Bărboși, p. 176; aceste detașamente au rămas pînă pe vremea Antoninilor.
- ³⁵ Episodul este menționat și de Tacitus, *Hist.* IV, 12. Cf. *Agricola*, XVIII.
- ³⁶ Hadrian a plecat din Italica atunci cînd și-a început cariera (*cursus honorum*) ca *decemvir stlitibus iudicandis* și apoi ca tribun militar în legiunea a II-a Adiutrix, (în 95?), R. Syme, *Danubian Papers, Hadrian în Moesia*, Cap. XIV, p. 204 și urm. Cîțiva ani mai tîrziu (în 97?) a fost tribun în Legiunea a V-a Macedonia, staționată la Oescus în Moesia Inferior, Spartianus, *Hadr.* 2.
- ³⁷ Cf. Spartianus, *Hadrianus*, 20. Pe aceste locuri vînașe o ursoaică. Lexemul — *ther* —, din cuvîntul Hadrianoutherai înseamnă „fiară“ Vezi și cap. 2; 24.
- ³⁸ Templul a fost ridicat la Nîmes (Nemausus), orașul de unde se trăgea Plotina, probabil în 122. F. Millar, *A study of Cassius Dio*, ed. cit., op. 67.
- ³⁹ În cursul celei de a doua mari călătorii. Vezi mai sus nota 24, La Atena s-a inițiat, din pură curiozitate, în misterele eleusine. Tertullian, *Apolog.* V îl definește foarte bine: *omnium curiositatum explorator*.

- ⁴⁰ Despre măsurile luate de Caesar pentru a cinste memoria marelui său rival, vezi XLII, 8. Hadrian a ridicat la Pelusion un mareș monument funerar în amintirea lui Pompeius. Vezi Spartianus, *Vita Hadr.*, 14, 4.
- ⁴¹ Vezi mai sus cap. 5.
- ⁴² Cf. LIX, 8 jurământul lui Afranius Potitus și al lui Atanius Secundus de a-și da viața pentru împărat. Ei au fost siliți să se sinucidă la porunca lui Caius.
- ⁴³ Relativ la Antinous, care se bucura după moarte de cinstiri deosebite, asemănătoare cu o *consecratio* (Aurelius Victor, *Caes.* 14 și Pausanias, VIII, 9).
- ⁴⁴ Soția lui Lucius Iulius Ursus Servianus. Vezi mai sus nota 14.
- ⁴⁵ Traian reprimase cu destulă greutate revoltele puse la cale de iudei din Egipt, Cyrenaica și Cipru împotriva stăpînirii romane. Vezi cartea precedentă, cap. 32 și nota 113. Revoltele fuseseră înecate în sânge de către Q. Marcius Turbo și Lusius Quietus. În anul 130 Hadrian dă ordin să se restaureze Ierusalimul, lăsat în ruine după moartea lui Titus (LXVI, 7), cu rangul de colonie romană, sub numele de Aelia Capitolina, evocînd în acest fel propria sa persoană și pe Iupiter Capitolinus. Vezi nota 22 la cartea LXVI. La întoarcerea din călătoria sa pe Nil, în Egipt, a restaurat edificiile și rețeaua de drumuri distrusă în Cyrenaica în timpul luptelor împotriva iudeilor.
- ⁴⁶ Sextus Minucius Faustinus Iulius Severus, în anul 120 *legatus Augusti* în Dacia Superior, acum *legatus Augusti* în Britannia (PIR² IV 576). Abreviatorul sare peste momentele de început ale revoltei, condusă de Simon Bar Koch[e]ba („fiul stelelor“) și de Eleazar, care era un preot iudeu, plin de fanatism (Eusebios, *Chron.* Mary Smallwood, *The Jews under Roman Rule*, op. cit., p. 421 și urm). Guvernatorii Iudeei și ai Syriei, respectiv Tineius Rufus și C. Publicius Marcellus au luat primele contramăsuri împotriva răsculaților care puseseră stăpînire pe Ierusalim și omoriseră mii de romani. Hadrian însuși a venit în Iudeea, unde Ierusalimul s-a aflat în tot cursul anului 132 în mîinile insurgenților și abia cînd a plecat el a încredințat conducerea operațiilor lui Caius Iulius Severus, (PIR² IV 573) general prudent și experimentat, care a încercat să cruțe viața propriilor săi oameni. Vezi articolul *Iulius* (484) din RE X 1917, col. 811—820 (Groag). Privitor la acest pasaj, col. 820 în care este citată inscripția IGR III 173 (Ancyra) cuprinzînd elogii pentru Iulius Severus. Cf. F. Millar, *A Study...* ed. cit., p. 68—69.
- ⁴⁷ Războiul s-a terminat în 135, prin cucerirea ultimului punct al rezistenței iudeilor, localitatea Bethar, unde se afla o puternică fortăreață. Eusebios, *Hist. Eccles.*, IV, 6, 3; *Chron.* Iudeea era în ruină și pedepsele de o asprime nemaiîn-

tilnită: Iudeea își pierde numele devenind provincia Syria Palestina, în care au fost instalate două legiuni a VI-a Ferrata și a X-a Fretensis; iudeilor li s-a interzis sub amenințare de pedeapsă capitală, să se apropie de Ierusalim, care redeveni Aelia Capitolina, *Ibidem* Mary. Smallwood, p. 429 și urm.; Von Rohden, *art. citat*, col. 515;

- ⁴⁸ Albani, lecțiune preferată de editor, în loc de alani.
- ⁴⁹ De la începutul domniei încă, Hadrian, cu spiritul realist ce-l caracteriza, a decis să renunțe la provinciile orientale create de Traian în Mesopotamia și Assiria, Eutropius VIII, 6. Vezi nota 95 la cartea precedentă. Granița era restabilită pe Euftrat. Eutropius, *loc. cit.*, pretinde că Hadrian a intenționat să abandoneze și Dacia, cum însă aici colonizarea luase un mare avânt, căci Traian adusese puzderie de coloniști din toate regiunile imperiului, a renunțat la acest proiect, pus de altfel sub semnul întrebării de istoricii moderni. Armenia căpăta din nou un rege din neamul arsacizilor, pe Vologeses, care acceptă condițiile Romei, Spartianus, *Hadrianus*, 21. În schimb, Arabia care prezenta un interes strategic de prim ordin, este întărită cu trupe și o rețea de funcționari imperiali. La Satala, pe cursul superior al Lycos-ului este instalată de strajă Legiunea a XV-a Apollinaris, Von Rohden, *art. cit.*, col. 516. După moartea lui Traian, relațiile cu Chosroes, suveranul part alungat de Traian, s-au normalizat, și au fost continuate sub Vologeses al II-lea, fratele lui Chosroes, care îi urmează la tron. Fiica regelui part a fost înapoită, dar tronul de aur, în ciuda făgăduielilor formale, n-a mai sosit la Ctesiphon (Spartianus, *Hadrianus* 13). De fapt, nici Antoninus Pius n-a crezut de cuviință să-l înapoieze (Capitolinus, *Antoninus Pius*, 9). Parthamaspates n-a fost abandonat. Vezi cap. 30 și 33 din cartea precedentă. Inițial, i s-a oferit spre guvernare Osroena, care urma să rămână în relații de prietenie cu Roma, dar, cum nici aici protejatul de odinioară al lui Traian n-a fost agreat, în 123 a fost alungat. Syria a fost întărită printr-un mare *imes* care lega Damascul de Aila. Cu suveranii din Orient, recunoscuți de Roma, Hadrian a întreținut bune relații diplomatice, neținând seama de conflictele dintre ei, cum ar fi, de exemplu, conflictul dintre Vologeses, regele Armeniei și Pharasmanes, regele iberilor. Spartianus, *Hadrianus*, 13 și 17. Bithynia, în locul Pamphyliei, devine provincie imperială.
- ⁵⁰ Arrianus Flavius din Nicomedia, în Bithynia a fost discipolul lui Epictet căruia i-a publicat *Diatribele* și *Manualul*, în redactare proprie. A devenit cetățean roman și a ocupat posturi de răspundere în Cappadocia, ajungând la rangul de guvernator. Preocupările sale literare sînt multiple. A consacrat Bithyniei, patria sa, un tratat în 8 cărți, intitulat *Bithyniaka*, dar s-a preocupat și de descrierea altor regiuni din Asia, cum ar fi Parthia sau India, scriind tratate sub forma unor monografii. Din *Indika* s-au păstrat numeroase

fragmente, pline de interes. Este autorul unui *Periplous* care are la bază un raport despre o inspecție a litoralului sudic al Mării Negre, dedicat lui Traian, precum și a unui tratat de tactică militară, compus în jurul anilor 136—137. Cea mai importantă lucrare a lui Arrian este însă *Anabasis, gesta* lui Alexandru Macedon în Asia (în șapte cărți) compusă în urma consultării unei imense bibliografii, cuprinzând operele istoricilor contemporani lui Alexandru.

- ⁵¹ Descrierea acestui măreț templu situat la sud-est de Acropolis, la Pausanias, I, 18, 6. Ceea ce l-a impresionat pe călătorul antic, contemporan cu Hadrian, a fost numărul și bogăția statuilor așezate în fața coloanelor templului început cu prilejul primei vizite a împăratului la Atena. Printre aceste opere de artă, dintre care cele mai numeroase îl înfățișau pe Hadrian, se distingeau totuși statuia monumentală a lui Zeus-Iupiter, lucrată în fildeș și aur. Cf. Spartianus, *Hadrianus*, XIII. Cu acest prilej împăratul termină și inaugură și alte monumente și lucrări de utilitate publică, *Biblioteca*, *Porticul*, *Gymnaziul* care-i poartă numele, și ale cărui ruine se văd și astăzi, templul lui Zeus Panhellenios templul Herei etc. Pausanias, *loc. cit.*
- ⁵² Această măsură se încadrează în reformele financiare și fiscale întreprinse de Hadrian. Atunci când Hadrian a preluat succesiunea lui Traian încasările statului prin sistemul fiscal existent erau deficitare. Pentru redresarea situației Hadrian a înlocuit regimul concesionării către particulari a diverselor impozite prin perceperea directă a impozitelor, încredințată unor *procuratores Augusti*, recrutați îndeosebi din rindul cavalerilor. Toț Hadrian a încurajat dezvoltarea instituției curatorilor municipali (*curatores „inspectori“*) cărora le revenea un mare rol în redresarea situației financiare. Atenția lui Hadrian s-a îndreptat totodată spre o mai bună exploatare a **domeniilor imperiale**, introducând printr-o *lex Hadriana* clauze importante privitoare la cointeresarea celor care lucrau pământul. Vezi mai sus nota 26.
- ⁵³ Cf. Spartianus, *Hadrianus* 22. În ciuda sfaturilor primite, Hadrian a rămas la hotărârea de a-l adopta și desemna ca succesor pe Lucius Ceionius Commodus, care, prin adopțiune, capătă numele de Aelius Verus, Spartianus, *Aelius* 2. În biografia din *Historia Augusta* trecută sub numele lui Spartianus, personajul, prezentat ca un favorit al lui Hadrian, nu este total lipsit de merite, în pofida unor grave lipsuri de caracter.
- ⁵⁴ Servianus, Lucius Iulius Ursus (vezi nota 8 la cartea LXVII și mai sus nota 14.) fusese consilierul lui Domițian. Ținea în căsătorie pe Paulina, sora lui Hadrian (Spartianus, *Hadrianus* I). Deși foarte în vîrstă, Servianus nu renunța să se amestece în intrigile legate de succesiunea împăratului. Cn. Pedanius Fuscus Salinator era nepotul lui Servianus. Prevestiri, miracole după părerea lui, îi prevesteau domnia (Spartianus, *Hadr.* 23). În realitate, îi amunțau moartea.

- ⁵⁵ Quintus Marcius Turbo, prefect al pretoriului, unul din cei mai buni generali ai lui Traian, prieten personal al lui Hadrian. La sfîrșitul domniei lui Traian, Turbo, a înnăbușit răscoala iudeilor din Egipt, iar în 117 reprimă o răscoală în Mauritania. Vezi notele 107 și 113 la cartea LXVIII. În anul următor, așa cum s-a arătat mai sus la nota 29, împăratul îi încredințează un important comandament la Dunărea de Jos.
- ⁵⁶ Caius [Servius?] Sulpicius Similis, prefect al pretoriului, coleg al lui Turbo (Pir, S 735).
- ⁵⁷ Marcus Cornelius Fronto, (Pir, C 1364) celebrul retor și jurist din prima jumătate a sec. II era încă foarte tînăr în ajunul morții lui Hadrian. Activitatea sa majoră se desfășoară în timpul lui Antonius Pius și a lui Marcus Aurelius. În istoria literaturii latine trece drept promotorul curentului arhaizant, pus la modă de reprezentanții sofisticii a doua, mișcare literară la care aderase însuși Hadrian. Vezi mai sus nota 16. Este autor de panegirice și consolații, din care unele sînt închinare împăraților sub care a trăit. Antoninus Pius l-a ales ca îndrumător al studiilor de retorică ale moștenitorilor săi, Marcus Antoninus și Lucius Verus. S-a păstrat o parte din corespondența sa cu Marcus Antoninus, îndeosebi asupra unor subiecte de literatură și stilistică.
- ⁵⁸ Cf. LXVI, 17, cuvinte asemănătoare rostite de Vespasian Elisabeta I, regina Angliei, a încercat să pună în practică aceeași deviză.
- ⁵⁹ După moartea lui Aelius Verus, Hadrian s-a oprit, de fapt, în căutările sale pentru un nou Caesar, la persoana unui tînăr sub 20 de ani: Marcus Annius Verus (viitorul Marcus Aurelius). Dîndu-și însă seama că și acum greșește, a apelat la unchiul băiatului, Titus Aurelius Fulvius Boionius Arrius Antoninus, care dăduse dovadă de mari merite, și pe care l-a adoptat la 25 februarie 138 (Von Rohden, *art. cit.*, din RE col. 515) sub numele de Titus Aelius Caesar Antoninus. Condiția adoptării a fost ca Antoninus, la rîndul său, să-l adopte pe Annius Verus, nepotul său din partea soției, dar și pe fiul defunctului Caesar, pe Lucius Ceionius Commodus. Tinerii căpătară numele de Marcus Aurelius Verus Caesar și Lucius Aelius Commodus.
- ⁶⁰ Formă de superlativ în limba latină, „cel mai adevărat”. Cf. Capitolinus, (HA), *Marcus Antoninus* 4.
- ⁶¹ Cf. Plinius, NH, XXXIX 1: „pe piatra funerară a unui oarecare nefericit stătea scris: „a încetat din viață datorită unei mulțimi de doctori”.
- ⁶² Cf. Spartianus, *Hadrianus* 18. Monumentul funerar al lui Hadrian, terminat sub Antoninus, a fost pe larg descris de Procopius în *Despre construcții*, v, 22. Construcția grandioasă, de formă circulară, reprezenta un nou Mausoleu imperial.

Și astăzi încă străjuiește apele Tibrului; a fost transformat în Evul Mediu în fortăreață, cunoscutul castel Sant'Angelo. Construcția a început înainte de moartea lui Hadrian; în 135 aici au fost depuse rămășițele pămîntești ale lui Aelius Verus și ale Vibiei Sabina, soția lui Hadrian. Podul din fața monumentului, *Pons Aelius*, a fost construit în 134, cînd a avut loc și inaugurarea. Prevăzută cu opt deschideri, era în așa fel construit încît să reziste revărsărilor Tibrului. Monumentul era situat în regiunea grădinilor Domitiei mătușa lui Nero. Vezi notele 47 și 49 la cartea LXI. Perrowe, *op. cit.*, p. 116 descrierea detaliată a monumentului.

- ⁸³ Uciderea „celor patru“ generali fusese decisă de Senat (vezi mai sus nota 13) dar, în consternarea produsă de condamnarea lui Servianus și a lui Fuscus, resentimentele erau atît de acute, încît lui Hadrian i s-au atribuit și condamnări pe care nu le făcuse personal.

CARTEA LXX

¹ Cartea LXIX, cap. 21.

² Adică *consecratio*, Servianus, *Hadrianus* 26: Capitolinus, *Antoninus Pius*, 5, Antoninus a preluat domnia la 10 iulie 138. A fost un împărat de o mare noblețe în raporturile sale cu contemporanii, care i-au adus numai elogii, și de o deosebită chibzuință în politica internă și externă pe care a dus-o în spiritul celor mai bune tradiții. Cu Senatul a avut totdeauna relații excelente, Capitolinus, *Ant. Pius*, 9. Ca să marcheze schimbarea față de unele măsuri luate de Hadrian, a revenit asupra formulei administrative și juridice a teritoriului Italiei, impusă de predecesorul său, teritoriul italic reintrînd sub jurisdicția Senatului, M. A. Levi, *Italica antica*, *op. cit.*, p. 444—445; 446—447.

³ Măsură similară cu cea luată de Nerva, vezi LXVIII, 2. Cf. Capitolinus, *Ant. Pius* 7.

⁴ Epitomatorul nu precizează despre care victorie este vorba Sub Antoninus nu sînt cunoscute victorii în urma cărora Roma avea să se îmbogățească.

⁵ În timpul domniei lui Antoninus a avut loc o vie activitate legislativă, (Capitolinus, *Ant. Pius* 12) consemnată în *Digesta* cit și în *Institutiones Iustiniani*. În acest paragraf este probabil vorba despre ael senatus-consultum din 158, cunoscut sub numele de *Tertullianum*, după numele autorului, jurist celebru, autor al unui tratat *Quaestiones*, în 8 c. care extindea dreptul la succesiune și asupra mamei unui defunct. Cf. Pausanias VIII, 43 cu privire la reglementarea succesiunii acelor care dobîndiseră cetățenia romană dar ai căror copii nu erau cetățeni romani.

⁶ Cf. Capitolinus, *Ant. Pius* 8. J. Gaudemet, *op. cit.*, pp. 474—480.

- ⁷ *Cognomen*-ul de Pius elogiază personalitatea lui Antoninus așa cum oel de *Optimus* elogia personalitatea lui Traian. Marcus Antoninus, urmașul său, în *Cugetările* sale (de pildă, *Către sine însuși* I, 16 sau VI 30) are numai cuvinte de laudă pentru părintele adoptiv, propunându-și să-l aibă me-reu ca model; Cf. Pausanias, VIII, 43. Eutropius VIII, I consemnează că prin activitatea desfășurată Antoninus era asemuit cu Numa Pompilius, așa după cum era Traian ase-muiat cu Romulus. Cf. Aurelius Victor, *Caes.* XV, și *Epitome* 15; Capitolinus, *Antoninus Pius* 2, unde sint expuse moti-vele pentru care a dobândit acest *cognomen*; 5, acceptarea *cognomen*-ului.
- ⁸ Acest paragraf din *Epitomele* lui Xiphilinus constituie o pre-țioasă mărturie asupra modului cum învățatul bizantin lucra și își completa lacunele întâlnite în textul lui Cassius. Fer-gus Millar, *A study of Dio Cassius*, op. cit., p. 121 și urm. înșiră câteva din aspectele documentărilor lui Cassius Dio pen-tru istoria romană din sec. II e.n și anume: amintiri și observații personale, rapoarte sosite la Roma, anecdote, tes-timonii, *Memoriile* împăraților etc. Este interesat de reținut că, la rîndul lui, Xiphilinus caută să completeze lipsurile din cărțile pierdute ale *Istoriei Roman-* prin materiale cum ar fi *Memoriile* împăraților, pe care, este de presupus, le va fi consultat însuși autorul excerptat. Vezi E. Schwartz, articolul *Cassius*, din RE III, col. 1714—1715
- ⁹ Vezi articolul *Eusebios* din *Lexiconul Suda* (ed. A. Adler). Eusebios era doar fiul spiritual al lui Pamphilos, care a fost sanctificat.
- ¹⁰ Așa cum s-a arătat la nota 7, Antoninus era considerat un fel de Numa al epocii imperiale. Zelul desfășurat pentru promovarea respectului datorat instituțiilor și religiei romane este una din trăsăturile definitorii ale politicii sale. Tole-ranța sa religioasă se reflectă însă în *Epistolele* oficiale, adresate diferitor localități din Achaia, guvernată de Roma, cum ar fi Larissa, Tessalonic, Atena etc. prin care cerea ca cei a căror credințe religioase nu împieteză religia ofi-cială și cultul imperial să fie lăsați în pace. Eusebios, *His-toria Ecclesiastica* IV, 30, 8—10.
- ¹¹ Autor al unei *Istории Romane*, în dialect ionic, intitulată *Chilieteres* (1000 de ani de istorie romană), care a trăit în sec. III e.n.
- ¹² Orgya, șase picioare = 1,776 m.
- ¹³ *Capitolinus*, Ant. Pius, 9. Acest cutremur (între 138—142) a atins și Rhodos-ul. Cf. Pausanias VIII, 43. Cît despre templul din Cyzic, dedicat sub domnia următoare a lui Mar-cus Antoninus, o inscripție gravată probabil sub Antonini (IG Rom. IV, 140) atestă ridicarea templului de către Comu-nitatea cetățenilor din provincia Asia (F. Millar, op. cit., *The imperial cult...* p. 196). Descrierea templului a fost făcută de retorul Aelius Aristides într-o celebră *oratio*.

- ¹⁴ Antoninus Pius a domnit între anii 138—161. În timpul acestui împărat Dacia era deja împărțită în trei provincii: Dacia Porolissensis, Dacia Superior și Dacia Inferior (vezi nota 34 la cartea LXIX). Așa cum arată C. Daicoviciu în *Istoria României* I, p. 335 împrejurările în care s-a făcut această modificare și motivarea ei nu sînt prea bine cunoscute. Ele trebuie să fi fost atît de ordin administrativ, pentru relațiile cu populația autohtonă și coloniștii instalați pe teritoriul provinciei, cît și de ordin strategic, provincia fiind amenințată atît de dacii liberi cît și de populațiile germanice din vest și nord-vest. La Porolissum, în 157, Antoninus Pius a reconstruit un amfiteatru gata să cadă în ruină. CIL, III, 836 Wille Hütty i-a închinat împăratului o frumoasă monografie în două volume: *Antoninus Pius*, Praga, I *Historisch—Politische Darstellung*, 1933; *Römische Reichbeamte und Offiziere unter Antoninus Pius*, 1936. Relativ la monarhia Antoninilor, Mason Hammond, *The Antonine Monarchy*. Roma, 1959, un studiu care privește îndeosebi instituțiile și organizarea administrativă a imperiului.

CARTEA LXXI

- ¹ Vezi LXIX, 21 și Capitolinus, *Antoninus Pius*, 4; *Marcus Antoninus* 5; *Verus*, 3. Această asociere avea ca precedent pe cea a lui Titus de către Vespasian (Suetonius, *Titus*, VI), a lui Traian de către Nervă (LXVIII, 3) așa încît, cuvintele lui Capitolinus, *Hadrianus*, XXIV: „aceștia [Verus și Antoninus] sînt cei dinții care au guvernat împreună imperiul, purtînd numele de Augustus“, cuvinte pe care le repetă în *Marcus Aurelius*, 7 nu sînt cu totul exacte. V. Pârvan a consacrat acestei probleme o lucrare publicată în 1909 sub titlul *M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus*, A. D. 138—161 în care arată că nu era vorba despre nici o schimbare juridică sau constituțională, rostul coregenței fiind doar acela de a se asigura un sprijin reciproc și succesiunea la putere. Cf. W. Weber, CAH XI, cap. IX, pp. 342—343. Asocierea la domnie în 161 a lui Lucius Aelius Aurelius Commodus a fost făcută din propria hotărîre a lui Marcus Antoninus, deoarece fratele său adoptiv nu fusese desemnat să-i fie coleg. Lucius Aelius a luat numele de Lucius Aurelius Verus și titlul de Augustus. Avea 31 de ani, cu zece ani mai puțin decît Marcus Antoninus. A trăit încă 8 ani, pînă în 169. Corectă în afirmația lui Capitolinus este doar observația că ambii împărați au purtat numele de Augustus. În fapt, răspunderea conducerii imperiului era asumată de Marcus Antoninus, Lucius Verus mulțumindu-se doar cu sarcina de a conduce operații pe cîmpul de luptă. Despre diferența de caracter și pregătire a celor doi Caesari, Capitolinus, *Marcus Antoninus* 16. Lui Marcus Antoninus, cunoscut mai mult sub numele de Marcus Aurelius i s-au închinat multe studii biografice. Dintre acestea cităm: P.E. Matheson, *Mar-*

cus Aurelius and his task as emperor, Cambridge, 1922; U. Wilamowitz-Moellendorf, *Kaiser Marcus*, Berlin, 1931; Ch. Parain, *Marc-Aurèle*, Paris, 1957; A. R. Birley, *Marcus Aurelius*, Londra, 1966.

- ² Sextus din Cheroneea era nepotul lui Plutarh. Philostratos, *Vitae Sophist.* II, 9.
- ³ Relativ la pregătirea intelectuală și filosofică a lui Marcus Antoninus, Capitolinus, *M.A.* 2 și 3. Vezi în continuare cap. 35. Dintre personalitățile vremii, care i-au fost profesori, cităm numele lui Herodes Atticus pentru retorica greacă și a lui Cornelius Fronto (vezi nota 57 la cartea LXIX) pentru retorica latină. În materie de filosofie a audiat prelegerile lui Iunius Rusticus, pe care l-a prețuit în mod deosebit și căruia îi închină un elogiu în *Către sine însuși* I, 7. A asista de asemenea la conferințele lui Sextus, ale lui Claudius Maximus și ale lui Claudius Severus de la care, după propria-i mărturisire în *Către sine însuși* I, 4 a învățat ce înseamnă „un stat liber, unde egalitatea în drepturi domnește pentru toți, fără deosebire”. Prin aceste cuvinte împăratul se referea la conceptul stoic de „cetățean al lumii”, concept care a avut o mare influență asupra ideilor sale politice. W. Weber, *CAH*, XI, pp. 367—368; Birley, p. 855 și urm.; C. R. Stanton, *Marcus Aurelius, Emperor and Philosopher*, Historia, 1969, 4, pp. 570—587. Cît despre Herogenes, vezi Philostratos, *Vitae Soph.* II, 7 și articolul respectiv din *Lexiconul Suda*. Generalități despre formația filosofică și *Cugetările* lui Marcus Antoninus la P. von Rohden, articolul *Annius* din *RE*, nr. 94, I col. 2282, 2285—2286 și la André Cresson, *Marc-Aurèle. Sa vie. Son oeuvre*, Alcan, 1939, îndeosebi partea a II-a. *La Philosophie* p. 19 și urm. În schimb, Lucius Aurelius Verus era un om cu mari scăderi, semnalate de Capitolinus în *M.A.* VIII și XV. Marcus Antoninus i-a acoperit întotdeauna lipsurile și, cît timp a trăit Lucius, între cei doi *princepes* nu au izbucnit conflicte. Relativ la zvonul că Marcus Antoninus l-ar fi ucis pe Lucius Verus, defăimare în care nimeni n-a crezut, (ibidem, 15) biografii timpului cît și cei de mai târziu au consemnat cusururile lui Verus, „uitînd” cu desăvîrșire de meritele acestuia ca general, menționate aici de Cassius Dio.
- ⁴ Capitolinus, *M.A.* 7 și Eutropius VIII, 10.
- ⁵ În anul 161 cînd a preluat puterea, Marcus Antoninus care pînă atunci nu avusese nici o comandă militară, s-a văzut confruntat cu o situație deosebit de dificilă: părții se agitau la frontiera de răsărit a imperiului, marcată de Eufrat (vezi LXIX, 15 și notele la acest capitol) iar populațiile germanice amenințau provinciile învecinate cu regiunile Dunării superioare și mijlocii. Războiul cu părții a început chiar din primul an al domniei lui Marcus Antoninus; cel cu germanii și populațiile sarmatice în 166. W. Weber, *CAH* XI, p. 349 și urm. P. von Rohden, *art. cit.* din *RE*, col 3393 și urm.

- ⁶ Vologeses al III-lea, care, pe vremea lui Antoninus Pius, preluând conducerea regatului part în 148 a pretins de la Antoninus restituirea tronului de aur, luat ca trofeu de Traian după cucerirea Ctesiphonului; tronul fusese promis parților încă de Hadrian, Spartianus, *Hadrian* 13; dar Antoninus nu a cedat. Vologeses s-a pregătit atunci să invadeze Armenia pe tronul căreia se afla un arsacid, Sohaemos, rege fidel Romei. Antoninus Pius a luat măsuri energice și l-a oprit pe Vologeses, pe cale diplomatică, să treacă la acțiune. În 155 a fost încheiat un tratat de neagresiune. Acum Vologeses considera că a sosit momentul așteptat de atîta vreme. El a invadat Armenia unde l-a impus pe Pacorus, tot un arsacid, prin forța armelor.
- ⁷ Vezi LXVIII, 19.
- ⁸ Marcus Sedatius Severianus, guvernatorul Cappadociei. Înving la Elegeia. Severianus s-a sinucis. Armenia era pierdută pentru Roma iar Syria, transformată în provincie romană, nu va întîrzia la rîndul ei să fie ocupată. Attidius Cornelianus, care răspundea de Syria a abandonat unele poziții fără luptă, Capitolinus, *M.A.*, 8.
- ⁹ Lucius Verus a preluat comanda supremă a legiunilor din Orient în 162. Prezența lui la Antiochia și la Daphne, în Syria, era însă pur formală, după cîte susține Capitolinus, *loc. cit.*; cf. *Verus* 7; generalii care-l însoțeau erau însă oameni de mare prestigiu, cu fapte de arme acoperite de glorie: Marcus Staius Priscus, fost guvernator al Daciei și al Moesiei Superioare, numit acum guvernator al Cappadociei; Publius Martius Verus, fost legat al Legiunii a V-a Macedonica; Avidius Cassius, syrian ca origine, însărcinat cu operațiile de șoc împotriva parților. Așa cum s-a arătat la nota 3, tradiția este defavorabilă pentru Lucius Verus, comparativ cu acești generali, dintre care Avidius Cassius a devenit un uzurpator.
- ¹⁰ În rezumatul lui Xiphilinus sînt înlăturate evenimentele războiului parthic petrecute în cursul campaniilor din anii 163—166. În 163 Staius Priscus izbuteste să intre în Armenia, să cucerească Artaxata și să-ș repună ca suveran pe Sohaemos. Anul 164 este petrecut cu măsuri de întărire a Armeniei, unde apare o așezare nouă, Kainepolis, sediu al detașamentelor legiunii a XV-a Apollinaris și al Legiunii a XII-a Fulminata. La rîndul său, Avidius Cassius cucerește Doura-Europos și, intrînd cu îndrăzneală în Mesopotamia, îi alungă pe parți din Edessa și Nisibis (165 e.n.). În 166 ajunge pînă la Ctesiphon. Amîndoi împărații au sărbătorit triumful asupra parților dar, după moartea lui Lucius Verus, Marcus Antoninus a renunțat la titlul de Parthicus, considerînd că nu-l merită, Capitolinus, *M.A.* 12. Războiul parthic s-a încheiat în 166 cu oarecare avantaje pentru romani: Armenia era recîștigată ca regat clientelar, iar în Mesopotamia, Osroene și regiunea unde se afla Carrhae,

au trecut sub stăpînire romană. În felul acesta Roma asigură o mai bună apărare a graniței de pe Eufrat iar Avidius Cassius, renumit pentru asprimea sa, subliniată în biografia din *Historia Augusta* (îndeosebi cap. 4—6) a rămas în Orient în calitate de comandant suprem, P. Von Rohden, *loc. cit.*

¹¹ Cf. Capitolinus, *Aelius Verus* 7.

¹² Mai precis, Carnuntum. În acest capitol sînt vag enunțate războaiele cu populațiile germanice, îndelungi și grele încercări pentru domnia lui Marcus Antoninus. În anul 166, după încheierea unui tratat de pace cu părții — germanii, sarmații, unii daci liberi, răscoliți de o mare mișcare a goțlor care coborau de la Marea Baltică, au atacat aproape toată linia Dunării, invadînd provinciile romane din Rhetia pînă la Moesia Superior, pătrunzînd în Italia de nord și în Balcani. Cu acest prilej, costobocii, neam dac sau neam celt dacizat în sec. II—I î.e.n. au ajuns pînă în Achaia; la invazie au participat și peucinii, populație bastarnă localizată la nord de Carpați, ca și costobocii. În anul 167 Dacia este aproape în întregime invadată. Pentru întărirea capacității defensive a provinciei, Legiunea a V-a Macedonica fusese deja transferată de la Troemis la Potaisa iar conducerea Daciei, acum împărțită din punct de vedere strategic și administrativ în Dacia Porolissensis, Dacia Apulensis și Dacia Malvensis (H. Daicoviciu, articolul „Dacia” în *Dicționar de Istorie Veche a României*, p. 220) avea în frunte trei generali destoinici cu titlul de *legati Augusti pro praetore* și anume Sextus Claudius Agricola, Marcus Claudius Fronto și Sextus Cornelius Clemens. O inscripție găsită la Sarmizegetusa amintește meritele lui Claudius Fronto în apărarea Provinciei (CIL III nr. 1467). Cu acest prilej populația a fost pusă la grea încercare. Cei din jurul coloniei Alburnus Maior s-au refugiat pentru a se ascunde, în galeeriile minelor de aur din împrejurimi unde prezența lor este atestată de o mare cantitate de tăblițe cerate, publicate de I. I. Russu în *Inscripțiile Daciei Romane*, vol. I, București, EA, 1975, p. 165 și urm.; 175 și urm.; 187 și urm. Campaniile lui Marcus Antoninus împotriva invaziilor germanice și sarmatice au durat pînă în 180, cu unele intermitențe (Ammianus Marcellinus, XXIX, 6,1; Capitolinus, *M.A.*, 14; *Pertinax*, 2; Eutropius, *Breviarium* VIII, 13; cf. R. Vulpe, *Din Istoria Dobrogei*, I ed. cit., p. 154, p. 158—163; E. Condurachi, *Istoria politică a Daciei în Istoria României*, ed. cit., p. 451. De asemenea J. Klose, *Roms Klientel-Randstaaten am Rhein und an der Donau*, Breslau, 1934 p. 76 și urm. Generalități la A. Garzetti, *L'Impero...* p. 502—528.

¹³ Tiberius Claudius Pompeianus (PIR, II p. 234—235, nr. 973) era omul de încredere al lui Marcus Antoninus. Deși în vîrstă și provenit din ordinul cavalerilor, Marcus Antoninus l-a ales ca ginere, adică ca soț al Lucillei, împotriva voinței acesteia și a mamei ei, Faustina. Lucilla era văduva fostului

asociat la domnie al lui Marcus Antoninus, Lucius Verus. Pompeianus l-a sprijinit pe Helvius Pertinax împotriva unor intrigi, pe când Pertinax avea o comandă militară în Dacia. Capitolinus, *Pertinax* 2; A.R. Birley, *op. cit.*, p. 252 și urm. Vezi și H.-G. Pflaum, *Les gendres de Marc-Aurèle*, *Journal de Savants*, 1961, p. 28—41.

- ¹⁴ Helvius Pertinax, viitorul împărat, a cărui biografie se află în *Historia Augusta*, sub semnătura lui Iulius Capitolinus.
- ¹⁵ Acest al doilea război denumit „germanic“, început în 169 după moartea lui Verus, care a necesitat mari eforturi materiale, l-a silit pe Marcus Antoninus să procedeze ca și unii din înaintașii săi, (aceștia, din motive diferite însă, vezi nota 7 la cartea LXVIII), și anume să vândă din lucrurile de mare preț ale palatului imperial. Printre altele a vândut bijuterii și opere de artă. Capitolinus, *M.A.* 21; Eutropius, *Brev.* VIII, 13. Licitarea s-a ținut în Forul lui Traian. După victorie și decernarea titlului de *Germanicus*, la care l-a asociat și pe fiul său, Commodus, proclamat *Caesar*. (Eutropius, *loc. cit.*), împăratul intenționa să creeze două noi provincii la nord de Dunăre, Marcomania și Sarmatia, Capitolinus, *M.A.* 24. Marcomanii fuseseră învinși încă din anul 172, după moartea prefectului pretoriului M. Macrinus (sau Macrinus) Vindex. Quazii au rezistat pînă în 174. În orice caz, începînd din 173 apar serii monetare cu legenda *Germania Subacta*. Mattingly — Sydenheim, *op. cit.*, III, p. 297, nr. 1049—1057. Vezi în continuare cap. 8 și urm. unde se găsesc amănunte disperate și fără o ordine cronologică referitoare la campaniile lui Marcus Antoninus împotriva marcomanilor, quazilor și iazygilor. Ca și pentru războaiele lui Traian în Dacia, aceste amănunte, a căror valoare este contestată datorită caracterului lor anecdotic și lipsit de continuitate, au fost confruntate cu imaginile reliefului sculptat pe Columna lui Marcus Antoninus care se înalță în Piazza Colonna din Roma. Columna a fost studiată și scenele publicate de E. Petersen—A. Domaszewski—G. Calderini, *Die Markussäule auf Piazza Colonna in Rom*, München, 1897; o lucrare mai recentă, W. Zwickler, *Studien zur Markussäule* I, Amsterdam, 1941. Sub direcția lui G. Caprino în anul 1955 s-a publicat la Roma o lucrare cuprinzătoare despre Columna Antonina, *La colonna di Marco Aurelio. Studi e materiali del Museo dell'Impero Romano* (5), referitoare și la lucrările de restaurare efectuate de Fontana în 1589. Tot la Roma, în 1957, apărea monografia lui G. Becatti, *La colonna di Marco Aurelio*. În comparație cu Columna Traiana această a doua Columnă, *Columna Centenaria Divorum Marci et Faustinae* are o valoare istorică și artistică mult redusă, datorită spațiului prea mare destinat scenelor crude sau miraculoase și modului alegoric în care a fost tratată compoziția, fără deosebită grijă de a se respecta reguli elementare ale artei reliefului în piatră. Decretul pentru ridicarea Columnei a fost dat în 180, la sfîr-

situl războaielor germanico-sarmatice. A fost terminată în 193. Înaltă de 29,55 m Columna are un capitel doric care sprijinea statuia lui Marcus Antoninus, înlocuită apoi cu cea a apostolului Pavel.

- ¹⁶ Materialul excerptat de Xiphilinus este ordonat în această carte după criteriul concordanței cronologice (*analiste*). E. Schwartz *Cassius*, art. citat din RE III, col. 1687. Populația despre care este aici vorba era o populație migratoare, de păstori, care trăiau în regiunea Deltei Nilului. Ei aparțineau unei secte religioase (iudaice) condusă de Isidorus; intenția răsculaților era aceea de a ocupa Alexandria. Cf. Capitolinus, *M.A.* 21. Relativ la trucul folosit de acești „păstori” pentru a-l înșela pe centurion, cf. Heliodor, *Aithiopia* I, 2. P. von Rohden, art. cit. în RE, col. 2298.
- ¹⁷ Cf. Capitolinus, *M. A.* 24. Marcus Antoninus a transmis spre dezbateră Senatului multe procese care intrau în competența *princeps*-ului, 10. Despre vasta activitate a lui Marcus Antoninus ca judecător, ca jurist și ca legislator, W. Weber, *op. cit.*, p. 372—373 (activitatea ca legislator, îndeosebi în materie de succesiune și înființarea registrului de naștere, ceea ce înseamnă un pas înainte spre edictul lui Caracalla din 212). Cf. Paul Petit, *Histoire Générale de l'Empire Romain*, ed. cit., p. 302; Despre felul cum Marcus Antoninus s-a consultat cu juriștii renumiți ai timpului, Capitolinus, *M.A.*, 11.
- ¹⁸ În gr. τὸ φάρμακον τοῦ θηριακοῦ, remediul menționat de Galienus în *Despre antidoturi* II, p. 424.
- ¹⁹ În cursul războiului cu iazygii, care populau Cimpia Tisei, Marcus Antoninus și-a mutat cartierul general la Sirmium.
- ²⁰ Cf. Capitolinus, *Marcus Antoninus* 17; pentru a face față primejdiei, împăratul a fost nevoit să recruteze gladiatori și sclavi.
- ²¹ Episodul menționat și de Capitolinus, *M. A.* 24, este figurat pe Columna lui Marcus Antoninus, E. Petersen—A. Domaszewski—G. Calderini, *op. cit.* pl. XVI. În jurul acestui fenomen natural și a explicației dată de epitomator în capitolul următor, s-a ivit o întreagă literatură la sfârșitul sec. al XIX-lea, din care cităm studiul lui E. Petersen, *Blitz und Regenwunder an der Marcus Säule*. Rhein. Mus. L. 1895, p. 453—474. Speculațiile care s-au făcut pe tema relațiilor lui Marcus Antoninus cu secta creștinilor nu au nici o valoare. Scrisoarea lui Marcus Aurelius către o comunitate creștină, atestată de Tertullian. *Apol.* 5 este un fals, Paul Petit, *Histoire générale de l'Empire Romain*, ed. cit. p. 303.
- ²² Capitolul 11 se referă la începutul războaielor germanice, când Marcus Antoninus se afla încă la Carnuntum. Vezi E. Condurachi, *op. cit.* în *Istoria României*, I, p. 452.
- ²³ Adică germanic. Referința este corectă numai pentru marcomani.

- ²⁴ Informația este importantă. Vezi D. Tudor, *Lupta împotriva stăpînirii romane și a exploatării sclavagiste în Istoria României* I p. 427. „Există dovezi epigrafice (CIL III 1448) că în orașele romane ale Daciei și la sate s-a format treptat o sărăcime constituită din sclavi eliberați și coloniști sărăciți, veniți aici din alte provincii ale imperiului. Din afara hotarelor provinciei s-au colonizat mai tîrziu în Dacia grupuri importante de barbari, cu anumite obligații. Asupra acestora, este știut de asemenea că exploatarea romană a apăsat puternic și ca elemente exploatare, ele s-au situat cu timpul, alături de lupta antisclavagistă a populației băștinașe”, Cf. *Capitolinus, M.A.*, 24.
- ²⁵ E. Condurachi, *loc. cit.*
- ²⁶ Sextus Cornelius Clemens, citat mai sus la nota 12. El este numit într-o inscripție: *vir consularis et dux trium Dacia-rum*, (CIL VIII, 20 944; cf. CIL III 7505 și VIII, 9365). Textul epitomatorului nu menționează moartea eroică a guvernatorului Daciei, Marcus Claudius Fronto, totodată și guvernator al Moesiei Superior, căzut în cursul anului 170—171. Marcus Antoninus l-a onorat pe Fronto printr-o statuie ridicată în Forul lui Traian pe soclul căreia a consemnat jertfa de sine a generalului, căzut în slujba patriei (CIL VI, 1377). E. Condurachi, *loc. cit.*
- ²⁷ Tarrutenus Paternus (PIR vol. III, p. 297, nr. 24) era jurist ca formație. Informația că a fost ucis în 172 este greșită. În 179 se va afla în fruntea gărzilor pretoriene. Vezi în continuare LXXII, 5. Cotinii erau o etnie celtică, în permanență alături de quazi. Ei locuiau în regiunea Moraviei.
- ²⁸ După înfrîngerea semnalată în cap. 7 (bătălia pe Dunărea înghețată).
- ²⁹ În sensul că formația politică a quazilor era „regat” clientelar. Cf. *Capitolinus, Marcus Antoninus* 14 și *Tacitus, Germania*, XLII.
- ³⁰ Referire la începutul campaniei parthice (cap. 22), cînd acest satrap l-a alungat din Armenia pe Sohaemos, susținut de Martius Verus, succesorul lui Statius Priscus la guvernarea Cappadociei. Vezi mai sus nota 9.
- ³¹ Practic, războiul sarmatic poate fi considerat drept încheiat în 175. El este înfățișat într-un mare număr de scene de pe Columna lui Marcus Antoninus (LVI—CXVI, Petersen) în care romanii învingători se dedau la cruzimi neîntîlnite pe reliefulurile Columnei Traiana. Prin înțelegerile la care s-a ajuns, iazygii s-au obligat să pună la dispoziția imperiului roman trupe auxiliare. Cum în Britannia reîncuseră tulburări locale, împăratul s-a grăbit să-i trimită acolo pe noii recruți. Cît despre intenția împăratului de a crea o provincie *Marcomannia* și o alta *Sarmatica* (*Capitolinus M.A.* 24), evenimentele din Orient nu mai îngăduiau

asemenea măsuri de întărire a graniței dunărene. Vezi mai sus nota 15.

- ⁴² Așa cum s-a arătat la începutul cap. 3, Marcus Antoninus încredințase lui Cassius un comandament militar care îngloba toate provinciile și protectoratele romane din Asia (Orientul Mijlociu). În biografia *Avidius Cassius*, atribuită lui Vulcacius Gallicanus, Cassius este înfățișat ca un general dur, dar înzestrat cu mari calități. Când vestea trădării lui Cassius a ajuns la Roma, când s-a aflat că și Maecianus, guvernatorul Alexandriei, trecuse de partea lui Cassius, panica n-a mai cunoscut margini, Capitolinus, *M.A.*, 24—25. Marcus Antoninus se găsea încă la Dunăre, ocupat cu tratativele duse cu quazii și iazygii, pe care îi învinsese. Senatul, din inițiativă proprie, îl declară pe Avidius Cassius dușman al statului și dispuse confiscarea tuturor bunurilor ce le avea. Înștiințat grabnic de P. Martius Verrus, acum legat al Cappadociei, de ce se petrecea în Orient, Marcus Antoninus se îndreptă spre Syria. Înainte însă de a fi ajuns aici, atît Cassius cît și Maecianus au fost uciși chiar de oameni din trupele ce le comandau. Vezi mai departe cap. 27 (Mac-Mullen, *op. cit.*, p. 130; 233—244; relativ la modul cum Avidius Cassius a fost înfățișat în *Biografia din Historia Augusta*, Barry Baldwin, *The Vita [Cassii] Avidii*, Klio, 1976, 1, pp. 101—119).
- ³³ Buri germanici, menționați de Tacitus, *Germania*, XLIII.
- ³⁴ Roxolanii, (sarmați), se aflau în estul și sud-estul Daciei. Drumul care slujea la cărăușia mărfurilor între iazygi și roxolani pornea de la Porolissum și ajungea la Tyras, străbătînd pasul Oituz și sudul Moldovei (*Ravennatis Anonymi, Cosmographia* IV, 3 citat la Radu Vulpe, *Istoria României* I, p. 526, nota 3). Această convenție a durat destul de mult, datorită energiei guvernatorilor din Dacia și Moesia Inferior care au izbutit să mențină un echilibru mulțumitor în cursul sec. II (*Idem, Din Istoria Dobrogei* II, ed. cit., p. 170 și urm. relativ la activitatea constructivă a împăratului și a drumurilor din Moesia Inferior).
- ³⁵ Cf. Tacitus, *Germania* XXXIX. Semnonii, de neam sueb, locuiau între Elba și Oder.
- ³⁶ Nariștii, *ibidem* XLII, ocupau regiunea Bavariei de sud-est.
- ³⁷ Helvius Pertinax, viitorul împărat. El s-a distins în urma luptelor din Rhetia și Noricum unde a comandat o legiune. În urma eliberării acestor provincii de invadatori, a fost făcut consul suffectus în 175, deși nu era prezent la Roma, Capitolinus, *Helvius Pertinax*, 2.
- ³⁸ Euripides, *Supplicantele*, 119.
- ³⁹ Născut la 31 august 161, Commodus avea la această dată 14 ani. Cu prilejul momentului critic ivit la data complotului lui Cassius, Commodus a îmbrăcat toga virilă la 15 iulie 175, Lampridius, *Commodus*, 2.

- ⁴⁰ Caius Avidius Heliodoros fusese unul din secretarii lui Hadrian; vezi LXIX, 3 și nota 17 la această carte. Cf. Gallicanus, *Avidius Cassius*, 1. Cît despre Caius Avidius fiul, faptul că a fost comparat cu acel Cassius care conspirase odinioară împotriva lui Caesar, a determinat răspîndirea zvonului că, pe linie maternă, se trăgea din familia Cassiilor, *ibidem*.
- ⁴¹ Acest zvon este consemnat în *Historia Augusta*, în două rînduri: Capitolinus, *M.A.*, 24 și Gallicanus, *Avidius Cassius* 7. Din cele două scrisori ale Faustinei către Marcus Antoninus (falsuri pe care biograful dorea să le prezinte ca documente autentice) rezultă, dimpotrivă, că Faustina l-a îndemnat pe soțul ei să ia măsuri severe împotriva lui Avidius. Cf. Gallicanus, *A.C.* 9 și 10. Aceste scrisori sînt prezentate drept corespondență între Marcus Antoninus și Faustina, consemnată ca autentică de Marius Maximus, biograful care trece drept principala sursă a *Vieților* din *Historia Augusta*. Vezi studiul *More about Marius Maximus*, în R. Syme, *Emperors and Biography, Studies in H.A.*, Oxford, Clarendon Press, 1971, p. 113 și urm.
- ⁴² Capitolinus, *M.A.*, 24.
- ⁴³ Vezi mai sus nota 32.
- ⁴⁴ Cf. falsa epistolă a lui M. Antoninus către Lucius Verus, Vulcaciul Gallicanus, *A. C.*, 2. Aici este citată cunoscuta zicală: „nimeni [nici un împărat] nu-și poate ucide succesorul”.
- ⁴⁵ Pe Martius Verus, Vezi nota 32.
- ⁴⁶ Vulcaciul Gallicanus, *A.C.*, 12.
- ⁴⁷ Cf. însă Vulcaciul Gallicanus, *A.C.* 1, falsa scrisoare a lui Martius Verus către împărat: „pe tine te numește o bătrînică filosoafă iar pe mine, un imbecil decăzut” (trad. D. Popescu).
- ⁴⁸ „Marcus Antoninus, în pregătirile ce le făcea împotriva lui Cassius nu acceptă nici un fel de trupe auxiliare ale barbarilor, deși mulți îi sîrîră în ajutor, argumentînd că nu era nevoie ca barbarii să afle despre necazurile ce-i frămîntau pe romani” [din *Excerpt. Vat.* la această carte].
- ⁴⁹ Cf. Vulcaciul Gallicanus, *A.C.*, 7 și 9 și Capitolinus, *M.A.*, 24 și 26. Fiii lui Cassius au primit jumătate din patrimoniul ce li se cuvenea iar fiicele au avut dreptul să-și păstreze averea și bijuteriile. Împăratul și-a exprimat în repetate rînduri regretul pentru cele întîmplute și moartea violentă a lui Cassius, Vulcaciul Gallicanus, *A. C.*, 12 și 13. În *Historia Augusta* nu este menționată uciderea vreunui din fiii lui Cassius.
- ⁵⁰ Annia Faustina, fiica lui Antoninus Pius și a Anniei Galeria Faustina (fiica lui M. Annius Verus). Logodită mai întîi cu Lucius Verus, a fost ulterior căsătorită (în 145) cu Marcus

Aurelius Antoninus. Despre moravurile ușoare ale Faustinei se spuneau multe, dar Marcus Antoninus n-a vrut să știe nimic, Capitolinus, *M.A.*, 19. Faustina a murit în Asia Mică, în 176, într-o localitate numită Halala, în munții Taurus. Împăratul, în pofida tuturor zvonurilor, a cerut Senatului o *consecratio* pentru soția sa, **permisiunea de a-i închina un templu și de a înființa o fundație pentru ajutorarea tinerelor fete fără avere (*Novae Faustinianae*)** Locul unde a murit împărăteasa a devenit colonie romană, Faustopolis, Capitolinus, *M.A.*, 26. **Vezi Către sine însuși, I, 17** cuvintele clogioase ale împăratului față de defuncta sa soție.

- ⁵¹ *Praenomen*-ul lui Avidius Cassius.
- ⁵² Cf. Capitolinus, *M.A.*, II.
- ⁵³ Fragmente din acest discurs (scrisoare?), neautentice, la Vulcacijs Gallicanus., *A.C.*, 12.
- ⁵⁴ Templul construit de Hadrian și închinat zeiței Venus. Vezi nota 22 la cartea LXIX.
- ⁵⁵ Aluzie la înființarea primei școli superioare din antichitate, subvenționată de stat. Această instituție, în fond o Universitate de științe umaniste, avea patru catedre: platonism, stoicism, peripatetism și epicureism.
- ⁵⁶ Împăratul se temea în permanență să nu fie acuzat de zgîrcenie, Capitolinus, *M.A.*, 29. În consecință, liberalitățile sale erau renumite.
- ⁵⁷ Frază scrisă de Cassius Dio, nu de epitomator.
- ⁵⁸ După încheierea războiului cu germanii și șarmații din anul 175, după lichidarea tentativei de uzurpare pusă la cale de Avidius Cassius, la Roma a fost celebrat un dublu triumf: al lui Marcus Antoninus în noiembrie 176 și al lui Commodus în decembrie 176. Astfel se puna capăt unor campanii care duraseră, cu mici întreruperi, nouă ani. În anul 177, ostilitățile au reînceput. Marcomanii și quazii au luat ca pretext incorectitudinea și abuzul de putere al trupelor romane de ocupație, care împiedicau desfășurarea corectă a convențiilor stabilite. Vezi mai sus cap. 20. Acest nou război avea să se prelungească timp de trei ani, pînă la moartea împăratului (180).
- ⁵⁹ Vezi în continuare LXXII, 4. Crispina era fiica lui Brutius Praesens. Capitolinus, *M.A.*, 27.
- ⁶⁰ Frații Sextus Quintilius Cordianus și Sextus Quintilius Maximus. Ei au obținut o victorie importantă dar, cum se va vedea îndată, prezența împăratului s-a dovedit din nou necesară pe cîmpul de luptă.
- ⁶¹ Obicei datînd din timpul Republicii. Pe atunci sulița era aruncată de preoții din Colegiul *fetiali*-lor. *Fetiales* declarau război dacă se ivea un *casus belli* (după rituri), și tot ei redactau clauzele tratatelor.

- ⁶² Tarrutenus Paternus, citat la nota 27.
- ⁶³ Versiune neacceptată de autorul biografiei *Marcus Antoninus* din *Historia Augusta*, cap. 28. Împăratul a căzut victimă unei epidemii de ciumă.
- ⁶⁴ La 17 martie 180.
- ⁶⁵ În gr. τῆ εὐεργεσία. Cf. Capitolinus, *M.A.*, 12.
- ⁶⁶ *Aequanimitas*.
- ⁶⁷ Nicomedes era din Chalcedon. Boissevain consideră însă că aici s-a strecurat o eroare a lui Dio (B III, p. 277); referitor la formația culturală a lui Marcus Antoninus, vezi mai sus nota 3.
- ⁶⁸ În gr. μανδύα (lat. *caracalla*). Era, de fapt, un fel de pelerină, pătrată sau dreptunghiulară, cu o deschizătură pe unde trecea capul și un cordon care o fixa în talie. Mandya (*caracalla*) a devenit, prin excelență, mantaua pe care o purtau soldații.
- ⁶⁹ Corespondența trecută sub numele lui Marcus Aurelius a fost în mare măsură descoperirea lui Angelo Mai. În edițiile lui S. A. Naber, Leipzig, 1867 și C. R. Haines, 2 vol., coll. Loeb, 1919; 1920 sânt cuprinse scrisorile schimbate între Marcus Antoninus și Fronto, sub titlul *Epistulae ad M. Caesarem et invicem*, libri V (corespondență între anii 139 și 144) și *Epistulae ad M. Antoninum Imperatorem et invicem*, libri II.

CARTEA LXXII

- ¹ Începînd cu această carte Cassius Dio trece la povestirea unor fapte și întîmplări al căror contemporan este. Într-adevăr, cărțile LXXII—LXXX, considerate drept grupa a III-a din narațiunea-fluviu compusă de Dio (vezi Gh. Ștefan, *Studiu introductiv*, vol. I, p. 12), acoperă un interval de timp care se scurge de la moartea lui Marcus Aurelius (180 e.n.) pînă la domnia lui Severus Alexander (222—235 e.n.), adică un interval începînd cu tinerețea lui Dio în vîrstă de 20 de ani pe vremea domniei lui Commodus, și pînă la deplina maturitate a istoricului.
- ² Cf. LXI, 4. o caracterizare asemănătoare pentru Nero. Vezi de asemenea biografia *Commodus Antoninus*, în *Historia Augusta*, trecută sub numele lui Aelius Lampridius, cap. 2 și Herodian, *Istoria*, I, 4 și 8 care dă multe detalii despre caracterul lui Commodus, fără îndoială un psihopat. În biografia lui Marcus Antoninus, (H.A.), atribuită lui Capitolinus, 19, este consemnată o poveste prin care, în diferite variante, se arată că tînărul împărat, în vîrstă de 19 ani, nu putea fi vlăstarul lui Marcus, ci fiul unui gladiator.

Von Rohden, articolul *Aurelius* (nr. 89), în RE I (1896) col. 2466—2481; W. Weber. CAH, XI, p. 376 și urm.

- ³ Marcus Antoninus a murit la 17 martie 180 la Vindobona, atins de ciumă, nu otrăvit de medici, așa cum susține Cassius Dio în cartea precedentă, cap. 33. Împăratul nu încheiase încă campania împotriva quazilor și marcomanilor, începută în 177 (vezi nota 58 la cartea precedentă) când a căzut bolnav. Cu acel prilej l-a chemat la sine pe Commodus, care, după moartea tatălui, s-a grăbit să încheie operațiile de război și să reinnoiască tratatele cu aceste seminții germanice, convenții încă valabile după anul 175. Cf. Herodian, I, 6; Lampridius, C.A., 3. Când s-a întors la Roma, și-a sărbătorit triumful. Cf. cartea precedentă, cap. 11—15 și 19, relativ la marcomani; cap. 18, relativ la iazygi; și Capitolinus, M.A., 17, despre vandali.
- ⁴ Buri germanici. Vezi nota 37 la cartea LXVIII.
- ⁵ Caius Vettius Sabinianus Iulius Hospes era *Legatus augusti pro praetore* în Dacia, PIR, III, p. 413, nr. 339.
- ⁶ Nu se știe dacă această promisiune făcută dacilor liberi a fost sau nu îndeplinită. E. Condurachi, *Istoria României*, I, loc. cit., p. 453 traduce verbul ὑπαγάγειο prin: „aduse sub ascultarea sa”. În orice caz, Commodus a fost pentru a cincea oară aclamat ca *imperator* cu acest prilej.
- ⁷ Cf. Herodian I, 17 și Lampridius, C.A., 15.
- ⁸ Vezi nota 13 la cartea precedentă, cap. 3.
- ⁹ Vezi nota 14 la cartea precedentă.
- ¹⁰ Prefectul Orașului. Vezi mai departe cap. 11. Spartianus, *Didius Iulianus* 2 adaugă și numele acestuia.
- ¹¹ Claudius Pompeianus Quintanus era viitorul ginere al celui-lalt Pompeianus. Herodian, I, 8 îl înfățișează ca un om slab și desfrînat. Ammianus Marcellinus, XXXIX, 4, ca și Herodian, îl numesc Quintianus, ceea ce este corect. Episodul se află povestit și la Lampridius, C.A., 4 unde se repetă amănuntul că la complot au participat Annia Lucilla, sora lui Commodus, și amantul acesteia, M. Ummidius Quadratus, care, în intenția Lucillei urma să ia locul fratelui ei; Quadratus era văr cu Commodus. Lucilla, cît și fiica ei, logodnica lui Pompeianus, au fost exilate. Claudius Pompeianus, bătrînul, (vezi nota 13 la cartea precedentă) a fost iertat, căci n-avea nici un amestec în complot. Ceilalți doi bărbați, Pompeianus tînărul și Quadratus au fost uciși. Alături de aceștia au mai căzut cîteva capete. *Ibidem*. Cf. Weber, *op. cit.*, p. 380—381.
- ¹² Vezi nota 59 la cartea precedentă. Căsătoria fusese aranjată de Marcus Antoninus, Capitolinus, M.A., 27. Cf. Lampridius, C.A. 5; împărăteasa, deși detestată de Lucilla, se crede că luase și ea parte la complot.
- ¹³ Ultimele rînduri sînt un adaos al lui Xiphilinus.

- ¹⁴ Fiul renumitului jurist de pe vremea lui Hadrian. Prefect al pretoriului. Despre modul cum împăratul îl umilea, Lampridius, C.A., 11.
- ¹⁵ Vezi nota 62 la cartea precedentă. Paternus, prefect al pretoriului, a fost revocat și apoi ucis sub acuzarea că a favorizat uciderea actorului Saoterus, care avea o influență nefastă asupra lui Commodus, Lampridius, C.A., 4.
- ¹⁶ Vezi nota 60 la cartea precedentă.
- ¹⁷ Vezi cap. 33 la cartea precedentă.
- ¹⁸ Guvernatori ai Achaiei. Cf. LXXI, 33. Au compus împreună un tratat despre agricultură, *Georgica*, citat în *Geoponica*: au fost în strânsă legătură cu Marcus Antoninus, cu care au purtat corespondență oficială (în *Digesta*, *Lex* 16. 6, 4, cap. XXXVIII, titlul 2, *De Bonis Libertorum*, se găsește un răspuns al împăratului la întrebări oficiale adresate de cei doi Quintilii). Erau posesorii unei splendide *villa*, amplasată pe Via Appia, unde făceau și experimente agricole.
- ¹⁹ Mărturie importantă pentru modul de documentare al lui Cassius Dio. Vezi Gh. Ștefan, *Studiul Introductiv*, Vol. I, p. 13.
- ²⁰ Cf. Pausanias, I, 34, relativ la cultul lui Amphiaraios și Amphilochos, de la Oropos, în Beoția: „Socot că Amphiaraios era priceput în special în dezlegarea viselor, căci de când a fost consacrat ca divinitate, el a statornicit cunoașterea viitorului prin dezlegarea viselor“. (trad. M. Marinescu-Himiu). De altfel Cassius Dio însuși, autor al unui opuscul despre vise (vezi în continuare cap. 23) era foarte interesat în astfel de profeții.
- ²¹ De mare interes această mărturie asupra unui test de psihanaliză. Subiectul testat își exprimă anxietatea prin imagini desenate. Aceste imagini erau apoi atirinate de pereții templului, interpretate și lăsate la dispoziția celor ce doreau să le studieze.
- ²² Aluzie la revenirea lui Commodus spre religiile de tip oriental de predilecție spre religia Soarelui și cultul eroilor. Cf. Lampridius, C.A., 9. Hercules, omorătorul de lei, devine simbolul mitic al puterii imperiale. Vechiul cult al eroului, de la Gades (Hispania) este reînviat și celebrat cu mare cinste.
- ²³ Avidius Cassius.
- ²⁴ *Limes*-ul ridicat de Hadrian.
- ²⁵ Lucius Ulpius Marcellus, care era și guvernatorul Britaniei. Cf. Lampridius, C.A., 13.
- ²⁶ Aceasta este în text grația numelui lui Perennis (Tigidus?; Tigidius?), asociat inițial cu Tarrutenus Paternus în funcția de prefect al pretoriului. Lampridius susține că Perennis a profitat fără scrupule de poziția ce-o avea, îmbogățindu-se

prin jaf și crimă. C.A., 5. Cf. Herodian, I, 8, 1—2. Dimpotrivă, Cassius Dio are o părere mult mai bună despre el. Vezi în continuare cap. 10. Una din acuzațiile care i-au fost aduse era aceea de a fi numit în posturi de comandanți militari reprezentanți ai ordinului equestru căruia el îi aparținea, exagerând astfel politica de cadre dusă de Hadrian, Antoninus Pius și Marcus Antoninus în favoarea cavalerilor.

- ²⁷ M. Aurelius Cleander nu era nici măcar cavaler, ci libert, de origine frigiană. Printre oamenii de casă al lui Commodus, devenit *cubicularius*, era poate cel mai influent. Herodian, I, 12, 3 și urm.; Lampridius, C.A., 6 și 7 enumeră crimele comise de Cleander.
- ²⁸ Caracterul narațiunii devine de aici înainte tot mai accentuat anecdotic și memorialistic. Așa cum remarcă Fergus Millar, *A Study of Cassius Dio*, cap. IV, *The History of his own Time*, p. 122 și urm., în biografia lui Commodus, Cassius Dio, care l-a cunoscut personal pe împărat, încearcă să schițeze un puternic contrast între Commodus și Marcus Antoninus. În cartea LXXII referințele la faptele istorice și la evenimentele contemporane sînt foarte puține în raport cu observațiile personale, descrierile de scene trăite de Cassius sau de alții, anecdotele și testimoniile culese din diferite surse. De aici se vor ivi și nepotriviri, ca cea semnalată în cartea precedentă, la nota 27.
- ²⁹ Acest Victorinus este probabil Aufidius Victorinus, personaj de rang consular, căruia Marcus Antoninus îi scria adesea, consul împreună cu Commodus. Capitolinus, M.A., 8. Același biograf îi menționează pe Cornelius Victorinus, prefect al pretoriului sub Antoninus Pius (A.P., 8) și pe Furius Victorinus, prefect al pretoriului sub Marcus Antoninus, mort în luptele împotriva quazilor (M.A., 14).
- ³⁰ Nu este clar dacă acest Saoterus este una și aceeași persoană cu actorul Saoterus, de asasinarea căruia a fost făcut răspunzător Tarrutenus Paternus. Vezi mai sus nota 15. În conformitate cu povestirea lui Lampridius. C.A., cap. 3 și 4, acei Saoterus nu mai trăia pe vremea cînd Cleander a ajuns cubicular. Este posibil să fie un alt personaj, cu același nume.
- ³¹ Cf. Lampridius, C.A., 6.
- ³² Prefectul anonei, Marcus Aurelius Dionysius Papirius.
- ³³ La această penurie de alimente se referă Lampridius în C.A., 14. Biograful prezintă însă altfel lucrurile: alimente erau, dar corupția și furturile făceau ca aprovizionarea să devină tot mai grea. Commodus a încercat să-i pedepsească pe cei răspunzători de această calamitate prin condamnări la moarte și exil.
- ³⁴ Se făceau 24 de ture; la fiecare participau patru quadrige ce porneau prin patru porți.

- ³⁵ Commodus, după¹ conspirația Lucillei și a lui Quadratus nu prea mai ieșea în public. Lampridius, C.A., 5; Herodian, I, 13.
- ³⁶ Lampridius, C.A., 7 susține că au fost ucise toate femeile cu care trăise Cleander și care avuseseră copii cu acesta. Lista acelor ucși, după Cleander, (Lampridius, *loc. cit.*) este impresionantă.
- ³⁷ Lucius Iulius Vehillius Gratus Iulianus, PIR² IV 100, p. 124 alături de Regillus, devenise prefect al pretoriului.
- ³⁸ Iulius Alexander PIR² IV 135 era originar din Emesa. Motivul pieirii sale este dat diferit la Lampridius, C.A., 8.; Alexander ar fi conspirat împotriva împăratului. După ce și-a omorât toți membrii familiei, s-a sinucis.
- ³⁹ Vezi mai sus nota 32, relativ la Dionysius. Cît despre ciurma care făcea navagii, ea este anterioară morții lui Cleander. Epidemia l-a silit pe împărat să plece din Roma și să se retragă pe colina Laurentinului, unde erau păduri și aer curat, Herodian, I, 12.
- ⁴⁰ Cf. LVII, 4.
- ⁴¹ Lampridius, *loc. cit.*, Coincidența aproape perfectă a informațiilor din textul lui Cassius Dio cu cel din H.A., Lampridius, *Commodus Antoninus*, 4—8 a dus în mod firesc la presupunerea că autorul *Istoriei Romane* a folosit un izvor reluat ulterior de autorul *Vieții* lui Commodus, inserată în H.A. Problema sursei comune este pe larg expusă la Fergus Millar, *A Study of Cassius Dio*, cap. IV, p. 122—134, care citează deseori în acest segment al lucrării sale pe J.C.P. Smits, *De Vita Commodi und Cassius Dio*, carte apărută la Leiden, în 1914, fără să ajungă la o concluzie asupra identității acestui autor necunoscut.
- ⁴² În gr $\chi\acute{\iota}\lambda\omega\nu \lambda\upsilon\tau\rho\acute{\omega}\nu$.
- ⁴³ Acest epitet este astfel explicat de Lampridius, C.A., 11: „Amazonius se numea din dragoste pentru concubina sa Marcia, pe care o plăcea pictată ca o amazoaică și pentru care el însuși a voit să apară în arenă îmbrăcat ca o amazoaică“ (trad. D. Popescu).
- ⁴⁴ Întocmai ca Hercules. Herodian, I, 14 observă că aceste *nomina*, în majoritatea lor, erau împrumutate din gama de epitete date eroului grec. Inscriptiile contemporane nu le consemnează însă, ceea ce înseamnă că nu erau oficializate.
- ⁴⁵ Cf. Lampridius, C.A., 9. Pasiunea lui Commodus pentru Hercules și cultul acestui erou, căruia voia să i se substituie, nu este de înțeles numai prin revenirea la sprijinul acordat cultelor de tip oriental, măsură favorabilă aureolei unui semi-zeu, cum se credea împăratul, ci și prin practicarea jocului de gladiatori care omoară fiare, îndeosebi lei (*Idem*, 8). Această îndeletnicire a împăratului era ocupația lui de pre-

dilecție (*idem* 12), pentru care resimțea o mare mândrie. Iulius Alexander a căzut victimă geloziei stîrnite de un succes în arenă.

- ⁴⁶ Confruntat cu penuria de alimente din timpul anului 189 (vezi mai sus nota 33) Commodus, a dispus o scădere generală a prețurilor, ceea ce a dus la o confuzie și mai mare în economia zdruncinată a imperiului. Lampridius, C.A., 14. Măsura era luată tot în ideea că domnia lui constituie reîntoarcerea la o „vîrstă de aur“. Cf. Herodian, I, 14 care comentează cu luciditate criza economică de la sfîrșitul domniei lui Commodus.
- ⁴⁷ Commodus locuia înconjurat de gîrzile pretoriene în cartierul Quintilius, de la marginea Romei, unde se simțea mai în siguranță. Vezi mai sus cap. 13. M. Hammond, *The Antonine Monarchy*, ed. cit., p. 321—322, relativ la presiunea poporului asupra împăratului.
- ⁴⁸ Cf. Suetonius, *Nero*, XXIV. Cursele erau de obicei în număr de 24. Vezi mai sus nota 34.
- ⁴⁹ Lampridius, C.A., 16 amintește și de un dar de 725 denari de cap de locuitor.
- ⁵⁰ *Idem*. 14.
- ⁵¹ Spre deosebire de Nero. Vezi LXII, 15.
- ⁵² Și această preferință pentru partida verzilor îl apropia pe Commodus de Nero. Vezi nota 58 la LXI și 8 la cartea LXII.
- ⁵³ Lampridius, C.A., 12.
- ⁵⁴ Atributele puterii lui Hercules, devenită simbol al autorității imperiale.
- ⁵⁵ Acest capitol constituise o importantă mărturie a unui martor ocular care asistă la vînătoare de fiare sălbatice în Colosseum, amfiteatrul început sub domnia lui Hadrian.
- ⁵⁶ Cf. Lampridius, C.A., 13.
- ⁵⁷ Vezi Gh. Ștefan, *Studiul Introductiv*, vol. I, p. 13.
- ⁵⁸ *Secutor*, de la verbul lat. *sequor*, era denumit gladiatorul „care urma“, care lua locul celui ucis, încercînd să se arate „mai bun“ decît cel căzut.
- ⁵⁹ În general, plata unui gladiator era 5 monede de aur (*aurei*).
- ⁶⁰ Costumația în zeul Mercur reprezenta un omagiu față de zeul căruia îi erau închinatе jocurile. Mercur era cinstit la Roma îndeosebi în calitate de zeu infernal (divinitatea greacă Hermes, corespunzătoare lui Mercur, ca și Dionysos, era pusă în legătură cu practici de magie și cult închinatе eroilor).
- ⁶¹ Vezi nota 13 la cartea precedentă. Pompeianus era, de fapt, cumnat al împăratului, în calitate de soț al Lucillei.

- ⁶² Pentru vinătoare era îndeminatec în mînuirea diferitor tipuri de arme, Lampridius, C.A., 13.
- ⁶³ *Idem*, 9. Commodus făcea astfel o performanță actoricească, prezentînd, ca „actor“, mitul giganților.
- ⁶⁴ Cf. Herodian II, cap. 2, 11, 13 și 14. Vezi în continuare cartea LXXIV.
- ⁶⁵ Mandya, Vezi mai sus nota 68 la cartea LXXI. Cf. Lampridius, C.A., 16.
- ⁶⁶ Amfiteatrul avea două porți: *Sanavivaria*, prin care intrau atleții care urmau să evolueze și *Libitinensis* (de la numele divinității Libitina, zeitate a morții), pe unde erau trase cadavrele celor căzuți.
- ⁶⁷ Quintus Aemilius Laetus, prefectul pretoriului, PIR I, p. 56, nr. 358.
- ⁶⁸ Statuia uriașă așezată de Nero în complexul palatului *Domus aurea*, fusese mutată de Hadrian pentru a face loc construcției templului zeiței Venus și a Romei. Vezi LXVI, 15 și nota 22 la cartea LXIX. Capul lui Nero fusese deja înlocuit cu un cap care-l reprezenta pe Helios, zeul-soare, la ordinul lui Hadrian, Capitolinus, *Hadrianus*, 19; acum, Commodus împodobește statua cu propriul său chip (Lampridius, C.A., 17), confundînd astfel cultul său personal cu cel al soarelui. Un paragraf din acest capitol, păstrat în *Exc. Vat.*, atestă faptul, observat și notat de Dio, că împăratul și-a gravat numele: Lucius Commodus Hercules, pe soclul statuii, ceea ce, consideră autorul, era perfect ridicol.
- ⁶⁹ Marcia, numele ei era Marcia Aurelia Ceionia Demetrias; a intrat în cercul familiei imperiale datorită lui M. Ummidius Quadratus vărul împăratului. Vezi mai sus nota 11. De la Quadratus a trecut în brațele lui Commodus, asupra căruia a avut o mare influență (Lampridius, C.A., 8 și 11). Era de origine greacă și trecuse la religia creștină. Vezi mai sus cap. 5.
- ⁷⁰ Severus Alexander, Viitorul împărat.
- ⁷¹ Mărturia este deosebit de importantă pentru a înțelege geneza operei lui Cassius. Vezi Gh. Ștefan, *Studiul Introductiv* vol. I, p. 12—13 asupra modului cum istoricul s-a documentat, asupra selecției materialelor pe care le-a avut la dispoziție și a spiritului critic în care le-a abordat. Lectura cărții de față, prin care începe partea memorialistică a lucrării, de fapt, o carte de debut alipită ulterior mării *Istoriei Romane*, dezvăluie o acumulare de impresii personale, vii, interesante, concentrate însă asupra personalității nedemne și dereglate a lui Commodus, nu asupra regnului acestuia. Deși așa cum s-a arătat la nota 41 Cassius Dio a folosit, probabil, și o *Biografie* a lui Commodus, reluată ulterior de redactorul aceleiași biografii din *Historia Augusta*, din cartea LXXII lipsesc aproape cu totul referințele

de administrarea teritoriului italic și a provinciilor, la politica externă dusă în timpul acestei domnii de 12 ani, care marchează o puternică revenire la politica tradițională de apărare a frontierelor prin ridicarea unor puternice lucrări de fortificație, la cele câteva campanii purtate în diferite regiuni ale imperiului sau la grava defecțiune petrecută în vestul imperiului, când un anume Maternus, în fruntea unor cete de soldați dezertori a produs mari pagube în Hispania și Gallia (anul 186). Aspectele principale ale domniei lui Commodus sînt reconstituite cu ajutorul *Istoriei* lui Herodian, I—II și al biografiei din *Historia Augusta*; abreviatorii istoriei romane îi acordă prea puțin spațiu în operele lor. Epigrafia suplinește în mare parte lipsurile izvoarelor scrise prin atestări asupra unor măsuri de ordin administrativ sau juridic ca, de exemplu inscripțiile din CIL VIII, nr. 10.570 și nr. 14.464 referitoare la exploatarea domeniilor imperiale din Africa de Nord. La rîndul ei, numismatică dezvăluie aspecte importante din politica de libertate religioasă practică sub Commodus, când Iupiter devine un fel de divinitate supremă a tuturor divinităților din lumea. În ultimul an al domniei lui Commodus, 192, *Pietas*, *Libertas Augusti* sînt aduse din nou pe prim plan pentru a deveni atribuțiile noii Rome: *Commodiana*. Biografia lui Commodus citează prea puțin sau deloc faptul că sub acest împărat privilegiile ordinului equestru sînt menținute, ba chiar sporite (Weber, *op. cit.*, p. 391), că structurile administrative sînt perfecționate și că *peregrini* devin un factor important în viața politică și economică a imperiului. O lucrare de prestigiu în literatura istorică despre domnia lui Commodus, citată ulterior în toate tratatele de specialitate, este aceea a lui J. M. Heer, *Das historische Wert der Vita Commodus*, Philologus, Suppl. IX, 1901, 208 p. în care sînt prezentate și analizate pe larg toate aspectele mai sus semnalate; cf. M. Hammond, *The Antonine Monarchy*, *ed. cit.*, cap. III, pp. 59—91 și Paul Petit, *Histoire générale de l'empire romain*, Paris, 1974, p. 172 și urm. din capitolul *Les premiers Antoninus*.

CARTEA LXXIII

¹ Cartea LXXIII începe abrupt, fără o introducere destinată să facă legătura cu narațiunea precedentă. Datele despre persoana și cariera militară a lui Publius Helvius Pertinax, succesorul lui Commodus, se găsesc la Iulius Capitolinus, (H.A.), *Helvius Pertinax*, cap. 1 și 2. Fiul unui libert, Pertinax și-a început strălucit cariera militară în Orient, pe vremea conflictelor cu parții; urmează transferări în Britannia, în Moesia, în Germania, în Dacia. Aflîndu-se în Dacia a fost victima unor intrigi care i-au atras destituirea din partea lui Marcus Antoninus. Dar, ajutat de Claudius Pompeianus, ginerele împăratului, a fost reabilitat. După înăbușirea conspirației lui Avidius Cassius, operații la care

a luat parte, a fost numit guvernator al celor două Moesii și apoi al Daciei, ajungând ulterior guvernatorul Siriei. Sub Commodus a deținut mai multe comandamente militare, dintre care cel mai important a fost cel din Britannia, unde se produsese o răscoală militară, iar asasinarea împăratului l-a găsit în funcția de *praefectus Urbi* și pentru a doua oară consul. Câteva date biografice despre Pertinax se află în cap. 3 al acestei cărți. Vezi Fluss, articolul *Helvius* (nr. 15) din RE Suppl. III (1918), col. 895—904.

- ² Prin încetarea din viață a ultimului reprezentant al dinastiei Antoninilor, situația redevine critică din punct de vedere succesoral, alegerea și confirmarea *princeps*-ului depinzând din nou de bunul plac al soldaților. Evenimentele petrecute anunță deja viitorul sumbru al sec. al III-lea, încărcat de comploturi, uzurpări și forme ale despotismului militar. În acele zile tulburi s-au găsit unii soldați dorinți să-l ridice la domnie pe senatorul Triarius Maternus Iasceivius. Dar acesta, mai cuminte decât alții, a refuzat și a fugit pe ascuns din Roma, după ce în prealabil îl înștiințase pe împărat asupra hotărârii luate, Capitolinus, *H.P.*, 6.
- ³ Pertinax avea 66 de ani.
- ⁴ În *Historia Augusta*, biografia lui Commodus, cap. 18 și 19 și biografia lui Pertinax, cap. 4 și 5 s-a păstrat, după notațiile lui Marius Maximus, ecouri din procesul-verbal al faimoasei ședințe a Senatului din noaptea în care s-a aflat despre asasinarea lui Commodus și ridicarea la rangul de *princeps* a lui Pertinax, Cassius Dio povestește lucruri trăite și văzute. Cf. Herodian, II, 3, 5—10, discursul program al noului împărat, primit cu rezerve din partea soldaților.
- ⁵ Cf. Lampridius, *C.A.*, 13.
- ⁶ Cf. Capitolinus, *H.P.*, 5; Pertinax a fost cinstit cu numele de *Augustus*, cel de *pater patriae* (primul împărat numit astfel de îndată după preluarea puterii), cu puterea proconsulară. Soția sa, Flavia Titiana, a fost și ea denumită *Augusta*. Titlul de *Princeps Senatus* este consemnat în diferite inscripții: CIL II, 5128; XI, 3, 873 etc.
- ⁷ *Ibidem*, 7; un milion de sestertii.
- ⁸ *Ibidem*, 7 și 8. La Capitolinus, ceva mai multe detalii. Asemănarea expunerii la cele două izvoare, Cassius Dio și Capitolinus face probabilă și aici folosirea unui izvor comun, (Marius Maximus), independent de notațiile personale ale autorului. Cf. Herodian, II, 4.
- ⁹ Vezi nota 3 la cartea precedentă. Toate izvoarele despre domnia lui Commodus sînt de acord în a recunoaște că acesta era sistemul tînărului împărat pentru a avea liniște la frontiere, deși nimeni nu-l consideră un laș care fuge de răspundere pe cîmpul de luptă.

- ¹⁰ Cf. Capitolinus, *H.P.*, 7. Licităția a fost considerată ca un fapt nedemn pentru rangul celui ce a organizat-o, deși astfel de vânzări intraseră în practica curentă.
- ¹¹ *Idem*, *H.P.*, 13.
- ¹² *Ibidem*.
- ¹³ *Ibidem*, Narațiunea continuă să aibă asemănări izbitoare cu cea a lui Capitolinus.
- ¹⁴ Prefectul pretoriului, Q. Aemilius Laetus, împreună cu Eclctus, cu prilejul complotului împotriva lui Commodus, (vezi LXXII, 22) este posibil să nu-l fi avut în vedere pe Helvius Pertinax ca succesor al lui Commodus. Lucrurile însă s-au precipitat (Lampridius, *C.A.*, 15) și Laetus s-a adresat, în fugă, lui Pertinax (Capitolinus, *H.P.*, 4), ținând seama de prestigiul de care se bucura în ochii senatorilor îngroziți de comportarea lui Commodus.
- ¹⁵ Quintus Sosius Falco, de origine nobilă și foarte bogat, a fost considerat omul potrivit pentru înlocuirea lui Pertinax, care căuta pe orice cale, prin economii să redreseze finanțele statului, tezaurul fiind secătuit de Commodus. Despre tentativa lui Commodus de a-l ucide pe Falco, vezi cartea precedentă, cap. 22.
- ¹⁶ Ceva mai sus, în cap. 5, 20 000 de denari, ceea ce dovedește că redactarea acestor capitole a fost făcută atât prin folosirea datelor care stau la baza *Biografiei* din *Historia Augusta* cât și din amintiri personale.
- ¹⁷ Predecesorii săi: Marcus Antoninus, Lucius Commodus.
- ¹⁸ Într-adevăr, Falco a fost grațiat, a trăit liniștit mai înainte ca simplu particular și a lăsat, prin testament, averea fiului său. A existat și versiunea că Falco n-a știut nimic despre mașinațiile lui Laetus, ceea ce totuși nu-i de crezut. A. R. Birley, *The oath not to put senators to death*, *Classical Review*, XII, 1962, p. 197—199, articol în care este citat Tacitus, *Hist.* IV, 41, referitor la jurământul cerut de senatori de la Domițian, în acest sens. Cf. LXVII 19. Această atitudine a lui Pertinax explică în bună măsură de ce Senatul, contrar atitudinii soldaților din garda pretoriană, l-a acceptat și sprijinit pe fostul general.
- ¹⁹ Cf. Capitolinus, *H.P.*, 10.
- ²⁰ La Capitolinus, *H.P.*, 11, trei sute.
- ²¹ De data aceasta, versiunea din Capitolinus, *H.P.*, 11 este alta: Pertinax a încercat să organizeze o rezistență, dar, neștiutor de trădarea lui Aemilius Laetus, l-a rugat să preia comanda. Laetus însă s-a făcut nevăzut și împăratul a rămas singur.
- ²² Aceste cuvinte se găsesc consemnate în povestirea lui Herodian, II, 5; „Faptul de a cădea ucis de voi nu înseamnă

pentru mine, care am ajuns cu cinste pînă la adînci bătrînețe, nimic deosebit sau greu de îndurat; orice viață de om are un sfîrșit ce nu poate fi ocolit. Însă voi, care treceți drept păzitori, drept străjuitori ai împăratului... băgați de seamă: faptul de a deveni ucigași, de a vă minji mîinile cu sîngele nu numai al unui concetățean, ci tocmai cu cel al împăratului vostru, s-ar putea să pară nelegiuit chiar de acum, iar mai tirziu să vă primejduiască viața" (trad. Radu Alexandrescu). Previziunea lui Pertinax s-a adevărit. Pretorienii care s-au răzvrătiț au fost uciși pînă la unul. Vezi mai departe cap. 17 din această carte, cartea LXXIV, cap. 1 și Herodian II, cap. 13.

²³ Numele acestui soldat răzvrătit era Tausius, din neam al tungrilor, populație belgă.

²⁴ Cf. Capitolinus, *H.P.*, 11.

²⁵ Cassius Dio nu amintește nici una din aceste măsuri destinate să îndrepte situația dezastruoasă în care se aflau finanțele și administrația statului roman după moartea lui Commodus; a fost asigurată încasarea impozitelor și mult reduse cheltuielile publice și cele de reprezentare; Pertinax a asigurat o mai bună aprovizionare a Capitalei (Capitolinus, *H.P.* 7); s-a ocupat de îmbunătățirea rețelei de drumuri publice și a achitat salariile și soldele care nu mai fuseseră de mult plătite (*Idem*, *H.P.*, 9); s-a văzut nevoit să suprimă fundația alimentară (*alimenta*) instituită de Traian, din lipsă de fonduri, dar în schimb, fiecărui cetățean a primit un ajutor de 100 de denari iar soldații jumătate din donativul ce li se cuvenea (*Idem*, *H.P.*, 7). făgăduit încă de Commodus. Herodian, II. 4 amintește despre reducerea de taxe la intrarea în porturi, orașe, pentru cărașie pe o anumită cale (*portoria*) cît și despre reactualizarea unei legi sancționate în vremea domniei lui Hadrian, referitoare la ocuparea și desțelenirea pămînturilor agricole lăsate în paragină; vezi nota 52 la cartea LXIX și în materie de drept civil Pertinax a luat unele măsuri salutare, instituind cîteva reforme privitoare la legislația testamentară, (*Instit.* II, 17, 7 și 8). Referitor la procesele de delațiune, a luat măsuri severe, Herodian, loc. cit.; Capitolinus, *H.P.*, 6; 7 și 9. Generalități la Fluss, *artic. citat* din RE, Suppl. III, col. 898 și urm.

²⁶ Socrul lui Pertinax, vezi mai sus cap. 7.

²⁷ Despre M. Didius Severus Iulianus, fost consul, vezi biografia atribuită lui Aelius Spartianus, *Historia Augusta*, 12; de asemenea, Herodian, II, 6, 7. Bunicul său, Salvius Iulianus, jurisconsult celebru, a fost de două ori consul și prefect al Romei. Știrile cuprinse în aceste izvoare coincid în mare măsură cu relatarea lui Cassius Dio. Iulianus a fost protejat de Domitia Lucilla, mama împăratului Marcus Antoninus. El a făcut o frumoasă carieră administrativă, fiind edil și apoi pretor. A fost guvernator în Belgia, unde a

luptat împotriva neamurilor germanice din dreapta Rinului, apoi guvernator în Dalmația și în Germania Inferior. După anumite necazuri, pe vremea lui Commodus, a fost numit guvernator în Bithynia (Spart. *D. I.*, 2) și a ajuns consul, coleg cu Pertinax. A. von Wotawa articolul *Didius*, din RE, V, 1904, col. 412—424.

- ²⁵ Mai multe detalii la Spartianus, *C. I.*, 2. Iulianus a venit mai întâi la Curie, unde, negăsind Senatul întrunit, s-a întâlnit cu doi tribuni, Publicius Florianus și Vectius Aper, care l-au îndemnat să încerce înlăturarea lui Sulpicianus prin promisiuni bănești făcute pretorienilor.
- ²⁹ Cf. Spartianus. *D. I.*, 4; Herodian, II, 6.
- ³⁰ Herodian, *ibidem*.
- ³¹ Acest discurs, mai bine zis conținutul acestui discurs auzit de Cassius Dio, lipsește din celelalte surse citate.
- ³² Această informație despre atitudinea lui Iulianus după preluarea puterii coincide în total cu ceea ce scrie Herodian, II, 7: „De îndată ce se sui pe tron, Iulianus se așternu pe chefuri și beții, neîngrijindu-se de treburile obștești și dedicându-se unei vieți de plăceri, lipsită de bunăcuviință“ (trad. R. Alexandrescu). Dimpotrivă, izvorul urmat de Spartianus, *D. I.*, 3, care cunoaște bine aceste învinuiri, le dezmente cu energie, susținând că fuseseră lansate de dușmanii împăratului (respectiv senatorii care-l regretau pe Pertinax). Iulianus este aici înfățișat, ca un om deosebit de cumpătat, întristat de cele ce se petreceau și îngrijorat de răspunderile ce-i reveneau. Observația biografului privind modul cum se făcea caracterizarea unui împărat, este în orice caz de reținut.
- ³³ Este pentru prima oară în istoria atât de agitată a imperiului roman în secolele I și II ca plebea să manifeste atât de zgomotos împotriva împăratului impus de cohortele pretoriene. Cf. Spartianus, *D. I.*, 4 și Herodian, *loc. cit.*, Herodian explică în parte ce s-a întâmplat: soldații au fost nemulțumiți cu sumele primite din partea lui Iulianus. Oamenii din popor, simțind ce se petrece, au reacționat în consecință.
- ³⁴ Numai izvorul urmat de Spartianus continuă să rămână favorabil lui Iulianus, susținând că în timpul scurtei sale domnii a dat dovadă de mare răbdare față de insultele care i se aduceau, *D. I.*, 4.
- ³⁵ O caracterizare mai amplă a viitorului împărat s-a păstrat în Exc. Vat. 333, p. 730.
- ³⁶ Pescennius Niger, comandantul suprem al armatei din Orient și guvernator al Siriei, proclamat *imperator* de trupele care-i dădeau ascultare, a rămas deocamdată la Antiochia, unde era foarte iubit de populația locală. Herodian, II, 7; vezi discursul ținut de Niger cu prilejul aclamării (*acclamatio*)

sale și modul favorabil în care a fost primit acest discurs: a fost onorat cu titlul de *Augustus*, cu mantia de purpură etc. Toate sursele referitoare la acest guvernator sînt de acord că a făcut o greșeală capitală în așteptarea desfășurării evenimentelor din Italia, fără să se îndrepte imediat spre Roma unde era așteptat de cei care-i apreciau meritele, îndeosebi de plebe.

- ³⁷ Dimpotrivă, scrie Herodian, II, 9, Septimius Severus, „un libian întreprinzător și îndrăzneț, învățat cu o viață aspră și severă, suportînd lesne oboselile, ager la minte și nezăbavnic la înfăptuirea celor hotărîte“ (trad. R. Alexandrescu) a acționat altfel. Pentru el s-au declarat 15 legiuni staționate în cele două Pannonii, în cele două Moesii, în Dacia, Noricum, Rhetia, în cele două Germanii, pentru a nu mai vorbi de cohortele și de trupele de cavalerie auxiliare. Acest lucru s-a putut stabili în conformitate cu seriile monetare emise la începutul domniei lui Septimius Severus în 193 (Cohen², vol. IV, nr. 191 și urm.). Se bucura de asemenea de sprijinul lui Clodius Albinus, guvernatorul Britanniei, așa că, din partea Occidentului nu avea să se teamă de o reacție negativă. Armatele de la Rin l-au acceptat imediat cît și cele de la Dunăre. A pătruns în Italia prin părțile de răsărit ale Peninsulei și a cucerit Ravenna fără nici o împotrivire. Biograful lui Didius Iulianus (HA, D.I., 5), aminteste de încercările împăratului de a-l înlătura sau suprima pe Severus pe diferite căi, Iulianus conta pe sprijinul pretorienilor cărora le dăduse mari sume de bani. Generalități la Jean Babelon, *Impératrices syriennes*, Albin Michel, Paris, 1975, p. 69 și urm.
- ³⁸ Opuși acelorora de la Ravenna.
- ³⁹ Vezi mai sus cartea precedentă, cap. 22. O frază aproape identică la Spartianus, *Severus* 7.
- ⁴⁰ Printre aceștia se număra Valerius Catulinus, personaj consular, în speranța că va putea submina, în fața soldaților, autoritatea lui Septimius Severus, Spartianus, *loc. cit.*
- ⁴¹ Cf. descrierea sfîrșitului lui Iulianus la Herodian, II, 12.

CARTEA LXXIV

- ¹ Vezi nota 22 la cartea precedentă.
- ² Episodul este mult mai pe larg povestit de Herodian, II, 13 și menționat doar în treacăt în biografia atribuită lui Aelius Spartianus, *Severus*, din *Historia Augusta*. Noul împărat era originar din Leptis Magna, Africa, dintr-o familie de cavaleri romani, dintre care unii ajunseseră pînă la rangul de consul. S-a bucurat de o educație foarte îngrijită și a parcurs treptele obișnuite ale carierei de magistrat roman și comandant militar, fiind mutat pe rînd în Africa, în

Hispania, în Gallia, unde la Lugdunum a fost numit *legatus Augusti*. A guvernat Pannonia și apoi a fost numit consul de către Commodus. Prin intervenția lui Laetus (Spartianus, *Severus* 4) a ajuns comandantul armatei din Germania, când s-a întâmplat căderea lui Commodus și tragicele evenimente care au urmat. Una din cele mai bune monografii asupra epocii când a domnit Severus rămîne cea a lui J. Hasebroek, *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Septimius Severus*, Heidelberg, 1920; vezi de asemenea și cartea lui A. R. Birley, *Septimius Severus, The African Emperor*, Londra, 1971.

- ³ Cf. Herodian II, 14. În acest capitol sînt consemnate mărturiile unui martor ocular. Manifestările cu ocazia primirii lui Severus în capitală (9 iunie 193) pot fi comparate cu cele organizate de Nero cu prilejul intrării lui Tiridates în Roma, LXIII, 4. Cu totul în alt sens interpretează biograful din HA intrarea lui Severus în Roma, însoțit de armată, ceea ce poate fi o simplă impresie subiectivă a autorului sursei urmată de biograf. F. Millar, *A Study of Cassius Dio*, p. 139.
- ⁴ Dio folosește aici procedeul curent în biografiile împăraților din vremea când a trăit el și anume caracterizarea de „împărați buni” și „împărați răi”. Așa cum s-a arătat la nota 92 de la cartea LXVIII, lui Traian, prin opoziție cu Domițian, i s-a acordat epitetul de *optimus*, care nu a rămas izolat în titulaturile imperiale din sec. al II-lea, de vreme ce astfel de epitețe au devenit titluri, ierarhizate, pentru cei ce îndeplineau anumite funcții sau dețineau un anumit rang: *clarissimus*, titlu rezervat pentru membrii senatului, devenit ereditar; *optimus*, Spartianus, *Hadr.*, 8; *eminentissimus*, *perfectissimus*, *egregius*, pentru membrii ordinului ecvestru, deținînd funcții în cariera administrativă (Léon Homo, *Les institutions politiques romaines*, op. cit., p. 420—421). Relativ la portretul moral al „bunului monarh”, așa cum a fost alcătuit de Dio din Prusa (*Orat.* I, 34), oglindind aspecte din ideologia politică a timpului, E. Cizek, *Epoca lui Traian*, p. 195 și urm.
- ⁵ Fapt atestat la Herodian II, 14 și la Spartianus, *Severus*, 7.
- ⁶ Aceste condamnări erau urmarea nemijlocită a luptelor pentru deținerea puterii supreme în stat, nu o dovadă a cruzimii gratuite a noului împărat. Vezi LXXV, 8.
- ⁷ Cf. Tacitus, *Ann.* IV, cap. 5 despre componența etnică a gărzilor pretoriene: italice recrutați din Etruria, Umbria, Latium, în scopul ca aceste unități să aibă o anumită ținută, pentru a nu mai vorbi de fidelitate. Cu toate acestea, gărzile alcătuite din germani, pe vremea lui Caius, nu și-au dezmințit jurămîntul de fidelitate.
- ⁸ Soldații aduși la Roma ca să înlocuiască gărzile pretoriene concediate erau cetățeni romani de dată recentă, provenind din Illyricum, Moesia și Dacia. Această componență etnică

se reflectă într-o listă a pretorienilor din anul 209 (CIL VI, 238 = 32 533 — 36 — 38 — 61 — 98) citată de M. Besnier, *Histoire Romaine*, IV (*Histoire Ancienne*, III-e partie, Glotz) PUF, Paris 1937, p. 37, nota 245; Marcel Durry, *Les cohortes prétoriennes*, Paris, Boccard, 1938, p. 383—385. Ulterior, la Roma a fost adusă și cohorta a II-a Parthica, așezată pe muntele Alban; au fost de asemenea create caestre speciale pentru peregrini (*castra peregrina*); Ammianus Marcellinus, XVI, 12, 66; M. Besnier, *op. cit.*, p. 38, nota 251; Fluss, *Severus*, (nr. 13) în RE, S. II, vol. II (1921); col. 1974.

- ⁹ A doua soție a lui Severus, de origine syriană. Numele primei soții, pe care a cinstit-o prin ridicarea de statui când a ajuns împărat, era Paecia Marcia (sau Marciana), Boissvain, III, p. 326 (PIR II, p. 227 nr. 438). Iulia este prima împărăteasă de origine orientală și acest amănunt în aparență lipsit de importanță, avea să aibă o pondere însemnată în viitoarea orientare a dinastiilor care au urmat. Vezi Jean Babelon, *Impératrices Syriennes*, *op. cit.*, p. 84—85; p. 105.
- ¹⁰ Aceste semne prevestitoare, prin vise, sînt înșirate și la Spartianus, *Severus* 1 și 3.
- ¹¹ În limba greacă un ἡρώον, cu alte cuvinte este vorba de o *consecratio*; la Spartianus, *Severus* 7: *eumque inter deos sacravit*. Acest *heroon*, un templu, este diferit de monumentul funerar, E. Bickermann, *Consecratio*, *op. cit.*, p. 16.
- ¹² Cf. LX, 5 consacrarea Drusillei, sora lui Claudius.
- ¹³ Posibil teatrele lui Pompeius (LXIII, 8), al lui Balbus (LIV, 25) și al lui Marcellus (LIII, 30; 49).
- ¹⁴ În grecește θρόνοι. Termenul este echivalent cu acela de δειφροὶ ἀρχικολ (*sellae curules*), scaunul rezervat consulilor și mai târziu *princeps*-ului.
- ¹⁵ Rămășițele pămîntești ale trupului și capul tăiat al lui Pertinax fuseseră înmormîntate de Iulianus într-un mormînt de familie, aparținînd soției lui Pertinax, Capitolinus, *Helvius Pertinax*, 14.
- ¹⁶ Ampla descriere a ceremoniei funebre la care Cassius Dio a asistat, însoțită de un ceremonial respectat cu rigurozitate, nu are echivalent narativ în celelalte izvoare despre începutul domniei lui Septimius Severus. Spartianus, *Severus*, 17 notează că ceremonia s-a desfășurat după un ritual strict și că în memoria împăratului zeificat a fost înființat un colegiu de preoți care-i purtau numele: preoții helvieni.
- ¹⁷ Efigia în ceară, reprezentînd rămășițele pămîntești ale celui înmormîntat sau ară are un anumit rost, care se va vedea îndată.
- ¹⁸ E. Bickermann, *op. cit.*, p. 23—24 explică de ce efigia lui Pertinax fusese modelată în ceară: o *consecratio* prevedea

o „înălțare“ la ceruri; cineva trebuia să jure că a văzut cu ochii lui miracolul; de obicei, pentru o astfel de certifi- care acel cineva era răsplătit cu generozitate. Vezi LVI, 46 (Livia îl răsplătește pe Numerius Atticus). Ceea ce Dio descrie în acest capitol este așadar o ceremonie sacrală, simbolizînd „dispariția“ (recte „topirea“ efigiei de ceară) a celui consacrat, intrat de aici înainte în rîndul zeilor, după înălțarea la ceruri.

- ¹⁹ Urmează nemijlocit un scurt portret moral al împăratului Septimius Severus, lipsit de orice detaliu asupra înfățișării fizice (cf. Spartianus, *Severus* 19) descrisă în câteva trăsături abia în cartea LXXVI, cap. 1. Acest portret plin de bunăvoință, reflectă bunele relații dintre noul împărat și Cassius Dio, care își începe acum cariera administrativă. Sub Pertinax, Dio fusese desemnat pretor (LXXIII, 12). Această carieră a mers pînă la funcția de *consul suffectus*, în ajunul morții lui Severus. Vezi Gh. Ștefan, *Studiul Introductiv*, vol. I p. 9. Cf. E. Gabba, *Sulla Storia Romana di Cassio Dione*, *Rivista Storica Italiana*, LXVII, 1955, p. 289, care arată că Dio ajunge consul abia în 222 sau 223; al doilea consulat, în 229.
- ²⁰ C. Pescennius Niger Iustus aparținea unei familii de cavaleri din Aquincum, în ținutul volscilor. Originea și cariera sa militară și administrativă sînt cunoscute din biografia atribuită lui Aelius Spartianus în *Historia Augusta*, din relatările lui Herodian II, 7 și 8 dar și din studiul inscripțiilor și monedelor. În 183 a fost *legatus Augusti pro praetore* al celor trei Dacii și ulterior detașat la Lugudunum, pentru a lupta împotriva lui Maternus. Vezi nota 71 la cartea LXXII. După moartea lui Pertinax, era considerat atît la Roma cît și la Antiochia, unde se afla în 193, în calitate de legat al Siriei, ca persoana cea mai indicată să preia succesiunea. În perioada cînd a luptat în Gallia, alături de Severus erau buni prieteni; Niger era foarte apreciat de viitorul împărat. Spartianus, *Pescennius Niger*, 3.
- ²¹ Asellius Aemilianus, acum proconsul în Asia, fusese guvernator al Siriei înaintea lui Pescennius Niger. Acum a îmbrățișat cauza acestuia.
- ²² Cyzicul, colonie milesiană, se afla pe insula Arktonesos (actuala Capu-Dag) în Marea de Marmara.
- ²³ După această bătălie, partizanii lui Niger s-au risipit, unii refugiindu-se în Galatia (în Asia Mică, spre vestul peninsulei) iar alții în Bithynia (nord-vestul Asiei Mici), Herodian, III, 2. În Bithynia, locuitorii Nicomediei trecură de îndată de partea lui Severus, în vreme ce rivalii lui, locuitorii din Niceea, îi primiră pe partizanii lui Niger. *Ibidem*, Fluss, *art. cit.* din RE, col. 1959—1960.
- ²⁴ Tiberius Claudius Candidus. Între timp, Severus, ajuns la Propontida, trecu Hellespontul și debarcă în Mysia. Din

acest moment a căutat să-și legitimizeze puterea proclamându-se un descendent al familiei Antoninilor și luă titlul de *Divi Marci filius*, așa cum o' dovedesc seriile monetare emise după victoria de la Cius, emisiuni provenite îndeosebi din orașele Asiei (M. Besnier, *op. cit.*, p. 18—19, nota 88; A. R. Birley, *Septimius Severus*, p. 37).

- ²⁵ Severus a străbătut cu mare iuțeală Bithynia și Galatia și a pătruns în Cappadocia, ajungând la strîmtoarea din Munții Taurus denumită Porțile Ciliciei. Între timp a dat ordin ca mama și copiii lui Niger, pe care-i iubea foarte mult, să fie exilați. (Spartianus, *Severus*, 9 și *P.N.*, 5) iar Africa să fie ocupată de legiunile fidele lui, ca nu cumva Niger să aibă aceleași intenții. (Spartianus, *P.N.*, 5). Ulterior, fiii lui Niger au fost uciși, Spart., *P.N.*, 6. Cf. descrierea bătăliei de la Issos la Herodian, III, 4. După Herodian balanța victoriei a înclinat spre Severus datorită unităților alcătuite din illyri.
- ²⁶ Nu i se cunoaște numele întreg.
- ²⁷ P. Cornelius Anullinus (PIR. I, p. 439, nr. 1064) consul suffectus în 176; proconsul al Africii în 193.
- ²⁸ Spartianus explică astfel acest cognomen: „Avea sentimentul pudoarei și se roșea întotdeauna la față, dar gîtul îi era atît de negru, încît, după spusa multora, de aceea i s-a zis Niger“, *Pescennius Niger*, 6 (trad. D. Popescu).
- ²⁹ Adică la parți.
- ³⁰ O informație asemănătoare la Spartianus, *Severus*, cu rezerva că Severus i-a ucis numai pe acei senatori care avuseseră o comandă militară sub ordinele lui Niger. Ulterior, nu a mai ținut seama de ceea ce se chiamă jurămîntul împăratului de a nu ucide senatori. Spartianus, *Severus*, 13 și Herodian, III, 8.
- ³¹ Caius Iulius Erucius Clarus, menționat în LXXII, 22, 2 în calitate de consul desemnat. Commodus intenționa să-l ucidă ca și pe Sossius Falco. Spartianus, *loc. cit.*, îl enumeră în lista senatorilor uciși de Severus. Cf. Aulus Gellius, VI, 5.
- ³² Vibianus.
- ³³ Cetatea a fost vremelnice ocupată de Niger. Herodian, III, 1 și 2. Descrierea lui Herodian privind fortificațiile cetății este mult redusă față de cea a lui Dio, care a vizitat și a cunoscut personal orașul, unde lucra în calitate de constructor de mașini de război concetățeanul lui, Priscus.
- ³⁴ S-ar cuveni să adauge: „romane“. Asediul Byzantion-ului, descris de Cassius Dio, cu multă artă literară se petrece concomitent cu inițierea campaniei împotriva parților. Detaliile introduse în aceste capitole istoricul le-a notat după explicațiile lui Priscus. În aceste capitole Cassius Dio nu citează numele lui Lucius Marius Maximus, legatul legiunii

I Itălica, investit cu puterea unui comandant suprem (*dux*) al armatei din Moesia, avînd misiunea de a asedia Byzantion-ul (sfîrșitul anului 193). Acestui personaj R. Syme îi închină un studiu în cartea sa *Emperor and Biography*, ed. cit., intitulat *The Career of Maximus and Dio*, p. 133—145 în care face o paralelă între carierele lui Maximus și Cassius Dio, acesta din urmă fiind cu trei ani mai tînăr.

Cartea LXXV

- ¹ Campania din Mesopotamia desfășurată după moartea lui Niger, era o expediție de represalii împotriva acelor care, profitînd de situația neclară a succesiunii lui Commodus, deveniseră o primejdie reală pentru garnizoanele romane din regiune. Nisibis se afla sub asediul combinat al osroenilor și adiabenilor. Despre aceste populații, vezi anterior LXVIII, 18; 26; 30 și urm., luptele cu Traian. Herodian III, 4 adaugă amănuntul că mulți soldați din legiunile lui Niger s-au refugiat „la neamurile barbare“, trecînd la est de Tigru, de unde nu s-au mai întors, cu toată amnistia acordată de Severus. Prezența lor printre „barbari“ în calitate de instructori militari, a dăunat mult în cursul luptelor următoare dintre romani și etniile din regiune. Herodian, III, 9 confundă aceste evenimente din 193—195 cu campania din 197—199, pe unele considerîndu-le posterioare războiului împotriva lui Clodius Albinus. În schimb, expunerea lui Cassius Dio din această carte este corectă. Hasebroeck, *op. cit.*, p. 73 și urm.; Fluss, *art. citat* în RE, col. 1960—1964. Vezi de asemenea H. Bengston, *Grundriss.*, pp. 367—368.
- ² Arabii din regiunea Atrei, unde pătrunsese odinioară și Traian. Vezi LXVIII, 31. Pretextul acestei campanii, scrie Herodian, *loc. cit.*, „a fost găsit în prietenia pe care regele atrenilor, Barsemios, i-o arătase lui Niger“ (trad. R. Alexandrescu). Cf. Aurelius Victor, *Caes.*, 20, 14—17.
- ³ Tiberius Sextius Lateranus, împreună cu Tiberius Claudius Candidus învingătorul de la Cius, au fost trimiși împotriva osroenilor.
- ⁴ Generalul Iulius Laetus (PIR² IV 373), care nu trebuie confundat cu Quintus Aemilius Laetus, prefectul pretoriului în timpul lui Commodus (vezi nota 67 la cartea LXXII); după cum reiese din capitolul următor, a primit comanda unuia din corpurile de armată trimise împotriva Atrei (sau a Adiabenei?). Dacă ținem seama de cap. 11 din această carte (Severus atacă pentru a doua oară Atra), este posibil ca într-adevăr el să fi fost trimis în Atrana (cu reședința Atra, sau Hatra), unde locuiau arabii care-l înfruntaseră și pe Traian.
- ⁵ Vezi nota 27 la cartea precedentă.

- ⁶ Probus era unul din ginerii lui Severus; împăratul avusese două fiice cu prima sa soție, Paccia Marciana, Spartianus, *Severus*, 8.
- ⁷ Arche: formă coruptă pentru Atrena sau Adiabene.
- ⁸ Sfârșitul acestei campanii a coincis cu căderea Byzanțion-ului, cucerit prin înfometare. Începînd din 195 Septimius Severus își ia epitetele triumfale de *Parthicus*, *Arabicus*, *Parthicus Adiabenicus*. Între timp, relațiile dintre Septimius Severus și guvernatorul Britanniei, Decimus Clodius Albinus, numit *Caesar* de Severus în aprilie 194 (vezi nota 37 la cartea LXXIII), s-au stricat definitiv. Cf. Herodian II, 15, citat și de Capitolinus, în biografia *Clodius Albinus* din *Historia Augusta*. Capitolinus, cap. 2 și 3 pretinde că titlul de *Caesar* îi fusese anterior oferit lui Albinus și de către Commodus. Același biograf, în mod logic, explică întorsătura lucrurilor. Septimius Severus cînd a preluat puterea, se apropia de 50 de ani. Băieții pe care îi avea cu Iulia, a doua sa soție, erau nevîrstnici. Este posibil ca în 193 să se fi gîndit în mod sincer la Albinus ca la un succesor, mai ales că acesta era ca și el originar din Africa (din Hadrumetum), apoi însă s-a răzgîndit, pe cît se pare la îndemnul soției, care nu-l părăsea nici o clipă. Herodian povestește în cap. V din cartea a III-a a *Istoriei* sale cum Severus, pentru a simplifica lucrurile, a încercat să-l asasineze pe Albinus care, mulțumit cu titlul de *Caesar*, cu prestigiul dobîndit și cu simpatia ce i-o arăta o parte a Senatului, se și vedea unicul stăpînitor al Romei. Albinus însă prudent, i-a prins pe cei însărcinați să-l ucidă, smulgîndu-le declarații despre misiunea ce-o aveau. De aici înainte ostilitățile nu mai puteau fi evitate. Albinus s-a pregătit să-l înfrunte pe Severus, care se îndrepta spre Occident, spre sudul Galliei de al cărei sprijin se bucura. La 15 decembrie 195 Septimius Severus îl declară pe Albinus *hostis publicus* (Capitolinus, *Severus*, 7) iar numele lui Albinus nu mai apare în inscripții alături de cel al lui Severus. În schimb, în drumul său spre Occident, cînd a ajuns la Viminacium, la data de 6 aprilie 196, Severus îl proclamă pe cel mai mare dintre fiii săi și ai Iuliei, Bassianus, ca *Caesar*, schimbîndu-i numele în acela de Marcus Antoninus (vezi nota 24 la cartea precedentă despre modul cum Severus însuși a pretins să fie considerat un Antonin); Herodian, III, 10 și Spartianus, *Severus*, 10, 3 (CIL, X, 1651 și 3341). Abia la începutul anului următor, în 196, Albinus a fost la rîndul lui proclamat împărat de legiunile din Britannia și a început să emită serii monetare cu propria sa efigie, Fluss, *articolul citat* din RE, col. 1965—1968, Von Wotawa, *Clodius*, (17), RE, VI, col. 70—72; A. R. Birley, *Septimius Severus*, op. cit., p. 181 și urm.

- ⁹ Despre Cleander, *cubicularius* al lui Commodus, vezi nota 27 la cartea LXXII. Relativ la cursele de care, nota 34 la

aceeași carte. De obicei, la curse participau numai 4 care, pornind din 4 porți.

- ¹⁰ În limba greacă εὐφημεῖν, în sensul că urările de fericire nu erau pentru împărat, ci pentru poporul roman.
- ¹¹ În text εὐτυχία, cu înțeles de „liniște“, „prosperitate“.
- ¹² Cassius Dio consideră manifestarea ca avînd un caracter „divin“ deoarece, explică el, nimeni n-a organizat-o. În acest caz, după părerea lui, este vorba despre un proces de inspirație, asemănător creației poetice dictată de un suflu divin. Întreaga manifestare este privită de autor ca o veritabilă performanță a unui cor dintr-o operă dramatică.
- ¹³ Un *grammaticus*, probabil plin de inițiativă și curaj.
- ¹⁴ Povestirea omite să precizeze că Albinus, luînd poziție împotriva lui Severus la Lugdunum (Lyon), unde-și stabilise cartierul general, izbutise să ralieze la cauza sa pe guvernatorii din Gallia și Hispania, cu excepția lui Quintus Flavius Secundus Philippianus, guvernatorul din Lugdunum, care a rămas fidel cauzei lui Severus. O inscripție din regiune (CIL, XIII, nr. 1673) atestă reîntoarcerea lui Flavius la postul său, după înfrîngerea și moartea lui Albinus. Cf. Herodian III, 7. De mirare este că Numerianus, spre deosebire de trupele rămase fidele lui Severus, a fost singurul care a dobîndit ceva succese.
- ¹⁵ Populație din Britannia.
- ¹⁶ Virius Lupus, guvernator al Britanniei, după Albinus. Nu trebuie confundat cu acel Lupus ucis în una din primele bătălii din Gallia, general al lui Severus, menționat în capitolul următor.
- ¹⁷ Bătălia de la Lugdunum dintre Severus și Albinus a avut loc la 17 februarie 197. Ea este pe larg comentată de Camille Jullian, *Histoire de la Gaule*, vol. IV, Paris, 1926, p. 515 și urm. Înainte de marea și decisiva bătălie, Septimius Severus a trecut prin Italia, oprindu-se cîteva luni la Roma pentru a-i intimida pe adversari. Legiunile sale își urmau drumul spre Gallia unde pătrunseră prin defileurile Munților Jura, îndreptîndu-se apoi spre sud de-a lungul cursului Saonei. Ciocnirea decisivă, după Spartianus, *Severus*, 11 a avut loc la Tinurtium, (după părerea lui C. Jullian, *loc. cit.*, localitate pe malul drept al Saonei, în amonte de confluența Saonei cu Rhonul). Aripa dreaptă a armatei lui Severus era comandată de Marius Maximus, cuceritorul Byzantionului, iar cea stîngă de Tiberius Claudius Candidus, învingătorul lui Aemilianus (vezi cartea precedentă, cap. 6). Descrierea bătăliei făcută în acest capitol coincide în linii mari cu cea care poate fi citită în *Istoria* lui Herodian, cartea III, cap. 7. Vezi A. von Wotawa, *art. cit.*, col. 74.
- ¹⁸ A fost învinsă de Marius Maximus, comandantul armatei care a asediat Byzantionul. Vezi nota 33 la cartea precedentă.

- ¹⁹ Cf. Herodian, *loc. cit.*, și Spartianus, *Severus*, 11, Spartianus, izvor relativ favorabil lui Severus, se mulțumește să scrie că împăratul a suferit un accident, căzînd de pe cal. Realitatea este că a fost nevoit să fugă.
- ²⁰ După Herodian, *loc. cit.*, și-a smuls haina militară care-l făcea să devină ținta atacurilor dușmane.
- ²¹ Și Severus era autor de *Memorii*, ca și Traian și Hadrian, predecesorii săi. Bineînțeles, aceste însemnări erau compuse dintr-un punct de vedere subiectiv.
- ²² Spartianus, *loc. cit.*, pretinde că Albinus a fost adus muribund în fața lui Severus, că Severus i-a pîngărit cadavrul și că i-ar fi ucis apoi soția și copiii, aruncîndu-le rămășițele pămîntești în apele Rhonului. Herodian, *loc. cit.*, se mulțumește să scrie că Albinus ar fi fost ucis de soldați. Asupra sfîrșitului lui Decimus Albinus circulau mai multe versiuni, așa cum recunoaște și Capitolinus, biograful căruia i se atribuie *Viața* lui Clodius Albinus din *Historia Augusta*; vezi cap. 9. A. von Wotawa, *art. cit.*, col. 75.
- ²³ Vezi nota 4 la cartea precedentă. Ținînd seama de tonul oarecum binevoitor din portretul moral al lui Septimius Severus, aflat în cartea precedentă (vezi și nota 19 la această carte) este de presupus că Dio ținea un fel de „jurnal”, în care își nota impresiile, folosit ulterior la redactarea *Istoriei* contemporane lui. Impresia favorabilă de la începutul domniei lui Septimius Severus s-a șters acum cu totul. Lista victimelor lui Severus după înfrîngerea lui Albinus se află la Spartianus, *Severus*, 13.
- ²⁴ Această declarație (vezi mai sus nota 24 la cartea precedentă) a fost făcută înainte de victoria lui Severus asupra lui Albinus și anume în anul 193, cînd a debarcat în Asia, așa cum demonstrează seriile monetare posteroare victoriei de la Kios (ianuarie 194).
- ²⁵ Nu se poate nega că Severus nu era îndatorat Antoninilor, al căror urmaș s-a autoproclamat. După cum rezultă din primele capitole ale biografiei lui Severus, de Spartianus, Marcus Antoninus îl făcuse pe Severus senator, tribun al poporului, pretor, guvernator în provincia *Lugdunum* iar sub Commodus a devenit consul și comandantul legiunilor din Germania (cap. 4). Așa cum s-a arătat mai sus, Narcissus, care pusese la cale complotul împotriva lui Commodus, a fost sfîșiat de lei (cap. 14). Același Spartianus, (sau sursa pe care a copiat-o), apreciază că manifestările de cruzime ale lui Severus și reabilitarea zgomotoasă a lui Commodus nu aveau alt sens decît să înspăimînte Senatul, în majoritate favorabil lui Albinus (cap. 11). Că a reușit pe deplin, rezultă din textul scris de Cassius Dio. Vezi în continuare Spartianus, *Severus* 12 despre execuțiile care au urmat nu numai la Roma, ci și în Hispania și Gallia.
- ²⁶ Despre Flavius Sulpicianus vezi nota 11 la cartea LXXIII.

- ²⁷ Boissevain intercalează aici, adică în secvența corespunzătoare anului 197, episodul încercării lui Severus de a-l cîștiga de partea sa pe Caius Iulius Erucius Clarus, pentru a-l transforma în delator. (Vezi LXXIV, 9, 5). Este însă puțin probabil ca la această dată, cînd Severus îl preaslăvește pe Commodus, el să caute o apropiere de Erucius Clarus, o victimă virtuală a lui Commodus (vezi LXXII, 22, 2).
- ²⁸ În acest capitol începe o relatare sumară despre campania lui Severus din anii 197—199 în Orient, eveniment care l-a determinat să lipsească cîțiva ani din Roma. Reședința familiei imperiale era acum la Antiochia, în Syria, patria Iuliei Domna. Cf. Herodian, III, 8—9; Spartianus, *Severus*, 14—16 și Ammianus Marcellinus, XXIV, 6, 1. Povestirea istorică a lui Cassius Dio este mult mai clară decît cea a lui Herodian, deși extrem de concisă. A. R. Birley, *Septimius Severus*, op. cit., p. 192 și urm.
- ²⁹ Vologeses al IV-lea. Despre predecesorul său Vologeses al III-lea; vezi LXXI, 2.
- ³⁰ Severus repetă procedeul de înaintare rapidă spre sud, pe apele marelui fluviu, folosit odinioară de Traian; vezi LXVIII, 26—28.
- ³¹ Regele Armeniei, mai înainte vrăjduț al partii.
- ³² *Eneida*, XI, 371.
- ³³ Întîmplarea a hotărît ca Septimius Severus să nu poată cuceri Atră, întocmai ca și Traian (LXVIII, 31). Acum încerca pentru a doua oară să cucerească acest punct strategic, așezat pe o înălțime și foarte bine întărit. Este de presupus că o încercare similară avusese loc în campania precedentă din Mesopotamia. Vezi mai sus nota 1.
- ³⁴ Vezi anterior LXXIV, 11.
- ³⁵ Iudeii din Palestina fuseseră de partea lui Niger, Spartianus, *Severus*, 14, dar Severus nu a luat măsuri aspre împotriva lor. Din textul lui Spartianus rezultă că această iertare avusese loc după campania precedentă, încheiată în 195, ceea ce nu este corect.
- ³⁶ Întocmai ca Traian (LXVIII, 30) și Hadrian (LXIX, 11). Sacrificiul n-a putut avea loc în Palestina. Locul unde se află mormîntul lui Pompeius era situat la poalele muntelui Casios, la granița dintre Palestina și Egipt. Vezi XLII, 5.
- ³⁷ O caracterizare asemănătoare pentru împăratul Hadrian (LXIX, care la vremea lui, a vizitat de asemenea Egiptul. „A fost plăcut pentru el (Severus) această călătorie” scrie Spartianus (*Sev.*, 17), căci l-a interesat, precum mărturisea adesea, religia zeului Serapis, cunoașterea monumentelor vechi, a animalelor și a locurilor pe care nu le mai văzuse pînă atunci. A vizitat cu mare curiozitate Memfisul, colosul

lui Memnon, piramidele și labirintul", (trad. D. Popescu). Jean Babelon, *op. cit.*, dedică un capitol întreg acestei călătorii, intitulat *Le voyage d'Égypte*, p. 90—105. În același capitol Spartianus notează că deși Severus a recunoscut și consolidat diferite drepturi pentru populația Palestinei, „a interzis sub pedeapsă gravă trecerea la iudaism sau la creștinism” (trad. D. Popescu), ceea ce corespunde cu mărturiile conjugate ale lui Eusebios (*Hist. Eccles.* VI, 2), Augustin (*De civ. Dei* XVIII, 52) și Orosius (*Ist.* VII, 17) despre o persecuție împotriva creștinilor. În anul 202 împăratul a dat un edict în sensul pedepsirii acelor care făceau propagandă pentru convertire și a celor care se converteau. Era pentru prima oară că un împărat roman lua poziție oficială împotriva religiilor iudaică și creștină. Clement, care era profesor la celebra școală ortodoxă din Alexandria (Ἀλεξανδρεῖον), profund influențată de neoplatonism, a socotit mai cuminte să părăsească Egiptul după acest edict. Contemporan cu Clement, Tertullian, și el ortodox, a denunțat persecuțiile împotriva creștinilor (*Ad nationes, Apologeticum*) încă înaintea edictului lui Severus, ceea ce înseamnă că, neoficial, existaseră prescripții împotriva religiei iudaice și creștine, care se aplicau sau nu de la regiune la regiune. În Africa, Tertullian era din Cartagina, aceste prescripții în majoritatea lor datînd de pe vremea lui Hadrian, ca și în Egipt, au găsit un larg cîmp de aplicabilitate. Egiptenii, îndeosebi alexandrinii, au avut de profitat de pe urma acestei vizite: Alexandria capătă un senat municipal (Spartianus, *Severus* 17, 2) și se îmbogățește cu diferite monumente publice, un pantheon, terme, gimnaziul etc. *Chron. Pasc.* 493, 3.

- ³⁸ La Florența se află un splendid codex datat de la sfîrșitul sec. al XIV-lea sau începutul celui de al XV-lea (*Mediceus*, 45), ilustrat cu numeroase figuri, care conține, după Cassius Dio, descrierea izvoarelor Nilului.
- ³⁹ Dio a fost greșit informat despre cursul Nilului și consemnează această informație eronată fără a ține cîtuși de puțin seama de scrierile despre Egipt și despre marele fluviu ce-l străbate. Dimpotrivă, este încredințat că „a descoperit ceva”, pe care vechii greci nu-l știau.
- ⁴⁰ Începînd cu acest capitol și pînă la sfîrșitul acestei cărți autorul se ocupă de rolul jucat în timpul domniei lui Severus de Caius Fulvius Plautianus, prefectul pretoriului, începînd din iunie 197. Vezi articolul *Fulvius* (nr. 101) din RE, VII, (1912), col. 270—278 semnat de A. Stein. African de origine, ca și Septimius Severus și Clodius Albinus, devenit tribun în cohortele pretoriene, în 193 Plautianus a luat cu hotărîre partea lui Severus pe care ulterior l-a însoțit în toate campaniile. O inscripție posterioară acestei date (CIL VI, 1074) îl numește *comes Augg. per omnes expeditiones* (Stein, *art. cit.*, col. 274; cf. Mommsen, *Staat Recht* II, p. 866). Devenit omul de încredere al împăratului, și

permitea orice, așa cum rezultă din cele ce urmează. Asemănarea cu Seianus este izbitoare.

- ⁴¹ Saturninus a fost ucis în anul 200; motivarea crimei este explicată de Dio ca un act de teroare, pentru a împiedica pe oricare altul să încerce să-i mai devină coleg.
- ⁴² Castrarea era interzisă începând de pe vremea lui Domițian, vezi LXVII, 2 și nota 4 la această carte.
- ⁴³ Fulvia Plautilla, PIR II, p. 98, nr. 363 (Boissevain III, p. 353).
- ⁴⁴ Cu acest nume Cassius Dio îl desemnează pe fiul mai mare al lui Severus și al Iuliei Domna, fără ca mai înainte (este posibil ca rezumatul să fi omis pasajul) să fi menționat cum Bassianus, căci așa se numea băiatul, a ajuns Antoninus. Așa cum s-a arătat la nota 8, numele de Marcus Antoninus îi fusese conferit lui Bassianus în 196 (aprilie), în timpul crizei războiului cu Albinus. Pe acea vreme Septimius Bassianus, supranumit mai târziu *Caracalla*, a devenit și *princeps iuventutis*, deși avea numai 8 ani; cu doi ani mai târziu, în 198, este proclamat *Augustus* și asociat la *imperium*; *M. Aurelius Antoninus*, RE II, col. 2438 (Stein). La 1 ianuarie 202, după ce Severus s-a întors la Antiochia din campania sa împotriva parților și vizita în Egipt, Antoninus a devenit consul, împreună cu tatăl său.
- ⁴⁵ Se știe că Antoninus s-a opus din răspuțeri acestei căsătorii. Herodian, III, 10. Antoninus a urit-o pe Plautilla și, după căderea tatălui ei, a ucis-o. Vezi în continuare LXXVI, 6.
- ⁴⁶ Localitate în Cappadocia.
- ⁴⁷ Împărăteasa Iulia Domna (PIR² IV 663) este una din figurile feminine cele mai reprezentative ale acestui sfârșit de secol. Numele *Domna*, *Domina*, traduce apelativul syrian *Martha*, „stăpîna“. Originară din Emessa, aparținea unei familii sacerdotale. Bunicul ei, Iulius Bassianus, după care a fost numit și primul ei fiu, Bassianus, (viitorul Antoninus), fusese mare preot al lui Baal. Septimius Severus o cunoscuse în timpul serviciului militar pe care îl făcuse în Syria. Vezi G. Herzog, articolul *Iulius*, (nr. 566) RE X, 1917, col. 927 și urm.; Babelon, *Les impératrices syriennes* p. 25 și urm. A jucat un mare rol în ascensiunea soțului ei, pe care nu-l părăsea niciodată, și a luptat din răspuțeri să asigure succesiunea fiilor ei. Era firesc să devină dușmana lui Plautianus a cărui influență o stînjenea foarte mult. Babelon, *op. cit.* cap. VI, *L'affaire Plautianus*, p. 135. Frumoasă și cultivată, s-a înconjurat de o pleiadă de oameni de litere printre care se numărau poeți, ca Oppianus, romancier, ca Heliodor, autorul romanului *Theagenes și Chariclea* sau istorici ai culturii eline, ca Diogenes Laertius. Printre erudiții care o înconjurau un loc deosebit l-a ocupat Philostratos, autorul remarcabilei lucrări *Viața lui Apollonios din Tyana*, care depășește ca valoare istorică și

literară obișnuitele biografii pe atunci la modă. Este sigur că nu din cauza lui Plautianus, care devenise un fel de rival, desfășura împărăteasa o vie activitate intelectuală, ci fiindcă propria ei pregătire îi îngăduia asemenea întreprinderi. Biograful împăratului din *Historia Augusta*, cunoscut sub numele de Spartianus, o defăimează pînă la a scrie că a luat parte la o conspirație (*Severus*, 18). Ceea ce nu-i adevărat. Împăratul a onorat-o cu toate titlurile care i se puteau conferi, inclusiv *Mater Patriae*, *Mater Augustorum*, *Mater Castrorum*, chiar și *Mater Senatus*, (titulatura Iuliei poate fi citită pe o inscripție din Pergamon, CIL, III, 14 192), neexistînd niciodată un motiv de neînțelegere între soți.

- ⁴⁸ Cf. LVII, 6 un spectacol similar pe vremea domniei lui Domițian.
- ⁴⁹ Versiunea lui Spartianus, *Severus*, 14 este mai plauzibilă. „Pe Plautianus... l-a numit dușman public (*hostis publicus*) și i-a dărîmat statuile pe tot întinsul imperiului, însemnîndu-l cu această gravă insultă, mîniat mai ales fiindcă Plautianus își așezase statuia sa între statuile rudelor și prietenilor apropiați (ai împăratului)” (trad. D. Popescu). Probabil, Plautianus îndrăznise acest lucru cînd și-a căsătorit fiica cu Antoninus, în anul 202. Vezi începutul cărții următoare.
- ⁵⁰ Au fost exilați.
- ⁵¹ În sensul; „că cerul s-a prăbușit“.

CARTEA LXXVI

- ¹ Această carte începe cu descrierea festivităților *Decennalia*, care marcau zece ani de la preluarea puterii de către Severus. Așa cum s-a arătat la nota 45 de la cartea precedentă, la 1 ianuarie 202 Septimius Severus este pentru a treia oară consul în același timp cu fiul său mai mare, Antoninus. Întors la Roma după campania din Orient, unde izbutise performanța, după Traian, să intre în Ctesiphon (vezi cartea precedentă, cap. 9), onorat la începutul anului 198 cu titlul de *Parthicus Maximus* (Fluss, *art. cit.* în RE, col. 1971—1972), împăratul a considerat de datoria sa organizarea acestor puțin obișnuite festivități, însoțite de distribuiri de bani și alimente, care au durat o săptămîină. Totul era dăruit din averea personală, F. Millar, *The Emperor in the Roman World*, p. 195—196.
- ² Un *aureus* echivala cu 25 denari (= 250 sesterti). Cf. LXXIII, 8, Pertinax nu dă soldaților nimic, din dorința de a redresa finanțele statului.
- ³ Vezi cap. 15 din cartea precedentă și nota 46 la această carte.

- ⁴ Cf. Herodian III, 10.
- ⁵ Despre acest animal vezi Strabon, XVI, 4, 16 (475) și Plinius, *NH* VIII (108). Este posibil să fie vorba despre hienă, menționată și de Capitolinus în biografia lui Antoninus Pius, cap. 10. În dicționarul lui Hesychios este trecut printre animalele originare din Etiopia. Relativ la animalele scoase în arenă în timpul Severilor, F. Millar, *op. cit.*, p. 194. J. M. G. Toynbee, citat de Millar, a scris o carte pe această temă, *Animals in Roman Life and Art*, Londra, 1973.
- ⁶ Cf. LXXV, 16.
- ⁷ Cf. descrierea erupției Vezuviului în LXVI, 21.
- ⁸ Cum Plautianus a fost asasinat la începutul anului 205, această erupție poate fi situată în a doua jumătate a anului 204.
- ⁹ Marea avere strinsă de Plautianus nu se datora numai mal-versațiilor sale ci și favorurilor de care se bucurase din partea marelui său prieten, împăratul Severus. Introdus în Senat, printr-o *adlectio*, primind titlul de *pontifex nobilissimus* (CIL, VI, 1074; vezi mai sus nota 4 la cartea LXXIV), consul în 203 (A. Stein, *Fulvius* (101), RE VII, 1912, col. 272—273), Plautianus fusese îmbogățit prin donații și privilegiu, ca de pildă posesiunea câtorva ateliere de ceramică, despre a căror existență mărturie au lăsat numeroase inscripții (CIL XV, 47, 160, 184—185 etc., citate la M. Besnier, *op. cit.*, p. 29, nota 153).
- ¹⁰ Publius Septimius Geta. În biografia lui Severus din *Historia Augusta*, cap. 10, Geta este înfățișat ca un eventual rival al lui Severus. Pe când se afla la Viminacium (Moesia Superior) — după acest biograf, Severus, în drumul său spre Gallia unde avea să-l înfrunte pe Albinus, s-a grăbit să-l numească pe micuțul Bassianus *Caesar*, și să-i schimbe numele în Antoninus, tocmai pentru a-l împiedica pe Geta să rivnească la domnie, indiferent sub ce formă (coregent, succesor, eventual chiar uzurpator). În 203 Geta era consul împreună cu Plautianus.
- ¹¹ În versiunea lui Herodian, III, 11, Saturninus era omul de încredere al lui Plautianus. Acesta, orbit de furie împotriva împăratului și a lui Antoninus, ginerele său, i-a ordonat lui Saturninus, care avea acces la palat, să-i omoare pe cei doi. Saturninus, prudent, i-a cerut un ordin scris, pe care de îndată s-a grăbit să-l arate lui Severus, trădându-l pe Plautianus. Cunoscându-și fiul, Severus a bănuit că la cale este o mașinație a lui Antoninus. A trimis să-l cheme pe Antoninus, și, din povestirea lui Herodian III, 12, reiese că Antoninus nu era amestecat în denunțarea lui Plautianus. Cum se va vedea îndată, versiunea lui Cassius Dio, care nu se poate susține că îl iubea pe Plautianus, este cu totul alta. Herodian, care adoptă versiunea oficială dată de Severi, maschează acțiunea lui Saturninus, pusă

la cale de Antoninus, probabil la instigația Iuliei (Babelon, *op. cit.*, cap. citat) printr-o deformare a faptelor, povestită într-o manieră specifică istoriografiei elenistice (lacrimi, jurăminte, situații dramatice etc.). Spre deosebire de Herodian, Cassius Dio care a asistat la toate evenimentele, notează că pretinsul ordin al lui Plautianus ca împăratul și Caesar-ul să fie uciși ar fi fost difuzat la zece centurioni, nu la unul, ceea ce, observă Dio, era imposibil.

- ¹² Jocurile Palatine, instituite de Livia în memoria lui Augustus. Vezi LVI, 46. După această indicație înseamnă că evenimentele s-au petrecut în zilele de 21 la 23 ianuarie 205.
- ¹³ Severus (ca și Dio, de altfel) credea în vise. Vezi LXXII, 23 și LXXIV, 3, desigur, tot în relatarea lui Dio; dar și notațiile biografului din *Historia Augusta*, ca de pildă, visul despre povestirea domniei, Severus, 1.
- ¹⁴ În grecește *χυκλίδες*, uși de lemn, sub forma unui grilaj, care închideau accesul la apartamentul privat. Cf. LXXV, 5.
- ¹⁵ Acest Coeranus (Koiranos), aparținând ordinului evestru, era un egiptean. Intrat în familia Aelia, primise prenumele de Aelius și, prin influența lui Plautianus devenise secretar imperial (*a libellis*).
- ¹⁶ În anul 211. Rechemat în 210, a intrat în Senat și apoi a fost numit consul *suffectus*.
- ¹⁷ După Herodian III, 12, Plautilla și Plautius au fost exilați în Sicilia, dispunând de un venit destul de mare. Ceva mai mult chiar, Herodian este de părere că Severus dorea să-l imite pe Octavianus, care a avut grijă de copiii lui Antonius. S-ar putea să fi avut și remușcări pentru moartea tragică a favoritului său.
- ¹⁸ Herodian, *loc. cit.*, este de acord cu această afirmație. El susține însă că Antoninus era mai rău decât fratele mai mic, Geta.
- ¹⁹ Numele corect este Marcus Plautius Quintillus, PIR, III p. 46, nr. 358.
- ²⁰ Cf. LXIX, 17.
- ²¹ Apronianus era guvernatorul provinciei Asia.
- ²² Adică era un magistrat.
- ²³ În *Acta Ludi Saecularis* (CIL VIII, nr. 2743 și III, nr. 5537) este numit Pollienus, Boissevain III, p. 364. Jocurile seculare au fost celebrate în 204.
- ²⁴ P. Cadius Sabinus, *curator aedium sacrarum operumque publicorum*, PIR I, p. 321, nr. 473, *ibidem*.
- ²⁵ Acest șef de bandă, Bullas Felix, este oarecum un personaj romantic, despre care Dio vorbește cu oarecare admirație. Spre deosebire de Maternus (vezi nota 71 la cartea LXXII precedentă), Bullas ilustrează prin acțiunile ce le organiza

în fruntea citorva sute de oameni gradul de mizerie exasperantă la care ajunsese Peninsula Italică în urma războaielor civile care o devastaseră. De notat că Bullas nu a omorât pe nimeni și se mulțumea doar cu o parte din bunurile jefuite, restul înapoiindu-l proprietarilor jefuiți.

- ²⁶ Nimeni altul decât ilustrul jurist Aemilius Papinianus, devenit prefect al pretoriului alături de Maecius Laetus (nu același cu cel care a luptat la Nisibis, sub Severus, executat în 197, LXXV, 10); mai degrabă poate fi identificat cu cel care a luptat împotriva lui Albinus la Lugdunum. Vezi mai sus LXXV, 6. Grafia numelui, care revine în LXXVII, 5. este însă Laenus. Vezi în continuare nota 21 la cartea LXXII).
- ²⁷ *Limes*-ul reconstruit și întărit pe vremea domniei lui Hadrian. Ceva mai spre nord se afla un alt *limes*, ridicat de Antoninus Pius, dar la data când Severus pregătește expediția împotriva caledonienilor, teritoriul dintre cele două valuri fusese părăsit de romani.
- ²⁸ Așa cum obișnuia, Severus era și acum însoțit de toată familia. Sfirșitul anului 208 a fost ocupat cu preparative pentru campanie, constând din asanări, tăieri de păduri, reparație a drumurilor etc. Pentru întreaga campanie britanică vezi Hasebroeck *op. cit.*, p. 140 și urm. Iulia Domna și Geta au fost lăsați la Eburacum (York) iar împăratul împreună cu Antoninus a pornit spre nord. Cf. povestirea lui Herodian III, 14 și 15.
- ²⁹ Exemple în acest sens la Herodian, *loc. cit.* și la Spartianus *Severus*, 18. Aceiași autori amintesc de slăbiciunea de neînchipuit a lui Severus față de fiul său, pe care-l ierta de fiecare dată.
- ³⁰ Această campanie, după cum scrie și Herodian, *loc. cit.*, s-a limitat la „ciocniri și hărțuiri repetate, soldate cu înfringeri ale barbarilor. Dar acestora fuga le era oricând deschisă, căci se puteau furișa prin crânguri și mlaștini sau ascunde, datorită unei bune cunoașteri a terenului. Toate acestea erau în dezavantajul romanilor și lungeau durata războiului“ (trad. Radu Alexandrescu).
- ³¹ Și în cazul lui Severus, ca și în cel al lui Marcus Antoninus, predomină iubirea părintească față de grija pentru interesele imperiului. Cf. Spartianus, *Severus*, 20. În aceste două cazuri nu este vorba numai despre dorința de a transmite moștenitorului direct puterea, de a întemeia o dinastie prin înlăturarea oricărui alt rival, ci de o slăbiciune viu condamnată de cei care asistau la cele ce se petreceau. Asemenea situații care s-au repetat sînt analizate de Hugh Last în CAH, XI, p. 408—415, Cap. X (IV) și de M. Hammond, *op. cit.*, *Introducere*, pp. 1—15.
- ³² *Iliada*, VI, 57—58.

- ³³ Herodian, III, 15 în versiunea ce-o prezintă, susține că Antoninus a căutat să-i convingă pe medicii ce-l îngrijeau pe împărat să-i grăbească acestuia sfârșitul. Cum medicii nu i-au dat ascultare, i-a ucis după moartea tatălui său, survenită la Eburacum.
- ³⁴ Conform biografului din *Historia Augusta*, cap. 1 Severus căpătase o educație foarte îngrijită în tinerețe. În orice caz, împăratul era, ca și Hadrian, autor de *Memorii*, vezi nota 2 la cartea LXXIV.
- ³⁵ La fel de sumar este înfățișată activitatea de constructor a lui Septimius Severus și în biografia din *Historia Augusta*, cap. 23. La Roma împăratul a restaurat și mărit „casa lui Augustus” (Palatium) și a înfrumusețat Septizonium (vezi nota 51 la cartea LXVI) a cărui inaugurare a avut loc în 203. Intrarea monumentală cu trei etaje, ornamentate cu coloane, cu parterul presărat de statui și fântini arteziene s-a păstrat pînă în sec. al XVI-lea și este cunoscut din ștampele de epocă. Septimius a ridicat, după exemplul înaintașilor în Forul Roman un arc de triumf; după victoria asupra partilor (CIL, VI, 1033) un alt arc de triumf în onoarea sa a fost înălțat în *Forum Boarium* de către negustorii de vite (CIL, VI, 1035). Printre alte edificii restaurate se numără Pantheonul, termele lui Agrippa, teatrul lui Pompeius, porticul așa-zis al Octaviei etc. Tot lui Septimius Severus i se datorează reconstituirea și expunerea pe fațada nordică a templului Romei al unui imens plan urbanistic al capitalei, *Forma Urbis Romae*, gravat în marmură, datînd de pe vremea lui Vespasian. Această uriașă *tabula* s-a păstrat sub formă de fragmente, găsite în diferite epoci. Pe marmură sînt înfățișate marile monumente ale Romei ale căror denumiri sînt notate prin inscripții. Acest monument epigrafic este cel mai fidel ghid pentru reconstituirea planului urbanistic al Romei imperiale. L. Crema, *E.Cl., Archeologia...* ed. cit. 283 și urm.; fig. 153. Generalități la Fluss, *art. cit.*, (*Bautätigkeit*), col. 1999.
- ³⁶ Aceasta este singura aluzie la bogata activitate legislativă din timpul domniei lui Severus cînd s-au înregistrat numeroase reforme și îmbunătățiri în materie de drept civil (drept de proprietate, drept succesoral) și drept penal. În *consilium principis* din vremea sa s-au aflat numeroși juriști, iar Papinianus a devenit prefectul gîrzilor pretoriene, cum s-a arătat mai sus. J. A. Crook, *op. cit.*, pp. 79—80.
- ³⁷ Este vorba despre timpul marcat pentru rechizitorii și pledoarii, la procese.
- ³⁸ În expunerea lui Cassius Dio asupra domniei lui Severus lipsește orice referință la activitatea lui Severus pentru apărarea provinciilor de la Dunărea de Jos. Relativ la măsurile militare, politice și fiscale luate pe vremea lui Septimius Severus în Moesia Inferior, cînd împăratul este cinstit prin ridicarea a numeroase altare, E. Condurachi, *Istoria României*, I. ed. cit., p. 558.

CARTEA LXXVII

- ¹ Cassius Dio subliniază energic acest fapt deoarece Severus, fără să fi făcut un partaj în timpul vieții, lăsase moștenirea principatului la amândoi fiii ce-i avusese de la Iulia Domna. Citindu-l pe Aelius Maurus, iată ce scrie Spartianus: „Septimius Severus, aproape de moarte, se bucura foarte mult că lasă imperiului doi Antonini cu drepturi egale la domnie, după exemplul lui Pius...” (trad. D. Popescu). Cf. Herodian III, 15: „După moartea tatălui său, Antoninus luă toată puterea în mâinile sale și îndată începu să ucidă pe toți intimii fostului împărat” (trad. R. Alexandrescu). Vezi *M. Aurelius Antoninus*, RE II, (46) col. 2444, (A. Stein).
- ² Asemănarea cu procedurile lui Commodus, după moartea lui Marcus Antoninus, este frapantă. Vezi LXXII, 2.
- ³ Vezi LXXVI, 10 și 14, și nota 26 la această carte. Papinianus, care încercase o reconciliere între frați, a fost decapitat (Spartianus, *Antoninus Geta* 6; cf. *Antoninus Caracalla*, 8, versiunile despre moartea lui Papinianus).
- ⁴ Despre Euodos, LXXVI, 3 și 6.
- ⁵ *Ibidem*, 6.
- ⁶ *Ibidem*, 14.
- ⁷ După Herodian IV, 6, Plautilla a fost ucisă după Geta.
- ⁸ Cf. Herodian IV, 1.
- ⁹ Versiunea lui Herodian IV, 1 și 3 este alta. Frații se dușmăneau fâțiș, însă Geta era mai simpatizat decât Antoninus, care primise porecla de *Caracalla* (vezi nota 44 la cartea LXXV). După această versiune, n-a existat nici o încercare de simulare a unei bune înțelegeri, ci amândoi se fereau unul de altul prin toate mijloacele, dușmănindu-se reciproc.
- ¹⁰ În povestirea lui Cassius Dio lipsește relatarea despre ședințele consiliului imperial întrunit în fața Iuliei Domna pentru împărțirea puterii între cei doi frați. Iată ce scrie Herodian *loc. cit.*: „De aceea convocaseră, de față cu mama, pe intimitii tatălui lor, cerându-le ca imperiul să fie împărțit în două: întreaga Europă să-i rămână lui Antoninus iar celălalt continent să-i fie dat cu totul lui Geta. Se mai înțeleseră ca Antoninus să-și stabilească o garnizoană la Bizanț iar Geta una în Calcedonul Bithyniei, pentru ca cele două garnizoane, așezate una în fața celeilalte să străjuiască hotarele fiecăruia... Mai conveniră ca senatorii de origine europeană să rămână cu toții la Roma iar cei de felul lor din Asia să plece împreună cu Geta, care declara că lui unuia Antiochia sau Alexandria, pe care le socotea cetăți de aproape același rang cu Roma, îi vor fi numai bune ca reședință imperială. Cît privește popoarele sudice, ca

maurii și numizii și toate cele din vecinătatea Libyei, să fie date lui Antoninus, în vreme ce celelalte, dinspre răsărit, aveau să-i fie date lui Geta" (trad. Radu Alexandrescu). Acest text din Herodian are o dublă importanță. El ilustrează faptul că politica romană de dominare a Orientului, care îmbrăcase de-a lungul secolelor, începînd cu tentativa lui Marcus Antonius de a se înscăuna în Orient, cele mai variate forme, devine acum o prefigurare a împărțirii imperiului, care avea să aibă loc, desigur în cu totul alte condiții, la sfîrșitul secolului al III-lea, pe vremea lui Dioclețian.

- ¹¹ Spartianus, în biografiile lui *Antoninus*, cap. 3 și lui *Geta*, cap. 7 pretinde că Antoninus a vrut să-șiucidă și mama. Herodian IV, 5, în discursul atribuit lui Antoninus în fața Senatului, introduce tema autoapărării ca justificare a omorului.
- ¹² Scena fratricidului și odioasa comportare a lui Antoninus sînt descrise de Dio într-o manieră plină de patetism, cu nota tragică de rigoare în orice scriere istorică care urmează tradiția istoriografiei elenistice. Comentatorii acestei descrieri, printre care la începutul secolului se numără O. Th. Schulz, *Der römische Kaiser Caracalla, Genie, Wahnsinn oder Verbrechen*, Leipzig, 1909, sînt împărțiți în privința părerilor asupra atitudinii luate de Iulia după uciderea lui Geta. Versiunea teroarei exercitată de Antoninus nu este suficientă pentru a explica acceptarea tacită a crimei. Iulia avea ceva de cîștigat în schimbul uciderii fiului ei favorit. Și într-adevăr, a și cîștigat: prin plecarea imediată a lui Antoninus din Roma a rămas, în fapt, conducătoarea treburilor administrative și juridice ale imperiului, cu condiția ca împăratul să fie pus la curent cu tot ce se petrecea. Mai tîrziu obișnuia să-și însoțească fiul în expedițiile îndepărtate, așa cum își însoțise odinioară bărbatul. Se afla împreună cu el, la Antiochia, cînd a fost ucis.
- ¹³ În latină *commilitones*; în greacă, *σώμαχοι*. Este apelativul adresat soldaților de un împărat-soldat, cum în realitate a și fost cel supranumit *Caracalla* sau *Caracallus*. Despre acest împărat-soldat, care împărțea cu oamenii ce-i comanda toate greutățile campaniilor războinice, Herodian, IV, 7. Soldații îl iubeau nu numai pentru donativele exagerat de mari pe care le primeau, ci și pentru modul cum le împărțea felul de viață, suportînd toate greutățile.
- ¹⁴ În acest al doilea discurs, rostit în fața Senatului, ale cărui idei principale le cunoaștem datorită lui Herodian IV, 5. În afară de tema autoapărării, mai sus semnalată, Antoninus aduce cîteva exemple din istoria Romei, care a cunoscut mai multe crime de felul aceleia comise de el, începînd cu uciderea lui Remus de către Romulus. „Discursul a fost rostit pe un ton foarte vehement“, scrie Herodian, și încărcat cu amenințări ascunse la adresa partizanilor lui Geta.

- ¹⁵ Este vorba despre o amnistie generală după care a urmat lichidarea fizică a tuturor celor care i se păreau suspecti, inclusiv a lui Laetus (vezi nota 26 la cartea LXXVI); după cit pretinde biograful din *Historia Augusta* 3, Laetus îl sfătuisse pe Antoninus să-l suprimă pe Geta. Lunga listă a victimelor lui Antoninus se află la Spartianus, *Antoninus Caracalla*, cap. 3 și 4 și la Herodian, IV, 6. Printre victime se aflau rude apropiate, foștii săi educatori, personalități de vază, ca Papinianus, sau consulul Helvius Pertinax, (fiul fostului împărat), ucis pentru un simplu calambur: a recomandat ca lui Antoninus să i se treacă printre titluri pe acela de *Geticus Maximus*, *Geticus* pentru *Gothicus* (goții fiind confundați cu geții), Spartianus, *Antoninus Geta*, 6.
- ¹⁶ Așa cum s-a arătat la nota 3, Papinianus a fost decapitat. Execuția, după versiunea din *Historia Augusta*, A.C., 4 s-a petrecut în fața împăratului. Despre motivele executării prin decapitare a lui Papinianus, *ibidem*, 8. Se zvonise că Antoninus îi ceruse prefectului pretoriului să compună o justificare, cu argumente juridice, a crimei comise. Dar această versiune nu este acceptată de biograf.
- ¹⁷ În grecește: ὁ προσβύς καὶ εὐεργετής. Lucius Fabius Cilo Septiminus (PIR, II, p. 45, nr. 20). Deținuse funcția de prefect al pretoriului și pe aceea de consul. Vina lui fusese aceea că încercase o mediere între frații care se urau de moarte. Spartianus, A.C., 4. Cit despre 'apelativul de mai jos, „tată“ (pater), era obiceiul ca cei mai tineri să se adreseze astfel magistraților în vîrstă. Cf. LXXII, 19, Commodus îl numește astfel pe Iulianus.
- ¹⁸ Aluzie la Commodus; Antoninus, deși ucidea fiare ca și predecesorul său, avea oroare să fie comparat cu acesta, Spartianus, A.C., 5.
- ¹⁹ Caius Iulius Asper, este probabil consulul din 202 (menționat în CIL VI, nr. 1063 și 2003; Boissevain, III p. 378). Iulius Asper, al cărui nume se găsește în LXXIX, 4, este fiul acestuia.
- ²⁰ La Tusculum (CIL, XIV, nr. 2514; Boissevain, III p. 378).
- ²¹ Așa cum s-a arătat mai sus la nota 15, după biograful din *Historia Augusta* 3, Laetus a fost una din victimele lui Antoninus, (silit să se sinucidă, scrie biograful). Versiunea lui Dio, în fragmentul de față, este diferită. În acest fragment, aparținînd Excerptelor Valesiene (Cod. Peir.) numele apare Laenus. În PIR, II, p. 319, nr. 43 este însă trecut Maecius Laetus.
- ²² CIL, X, nr. 1786; nr. 8059. Personajul era probabil un descendent al lui Helvidius Priscus, ginerele lui Thrasea.
- ²³ Epitomatorul introduce aici un vers din *Iliada*, și anume un vers-formulă, întilnit în diferite cînturi ale epopeii, de pildă în II 488 sau în XV, 137. Listele date de biograful

din *Historia Augusta* și de Herodian sînt mai cuprinzătoare. A fost omorîtă și Lucilla, sora lui Commodus, acum femeie în vîrstă, cît și fiul ei. Au pierit și toți cei care-l înconjuraseră pe Geta, indiferent de condiția lor socială (artiștii și slujitorii inclusiv), Herodian, IV, 6. Xiphilinus menționează că și la Cassius Dio se găsea o asemenea listă, pe care el însă n-a mai crezut că este necesar să o copieze.

- ²⁴ R. Fabretti, *op. cit.*, p. 258 atrage atenția că ulterior Antoninus i-a ridicat acestui atlet un monument pe Via Aurelia.
- ²⁵ Fascinația epopeii lui Alexandru se exercitase odinioară și asupra lui Traian, în timpul campaniei parthice. Vezi mai sus nota 74 la cartea LXVIII. În mintea bolnavă a lui Antoninus a luat însă cu totul alte proporții. După Spartianus, A.C., 2 figura lui Alexandru devenise o adevărată obsesie pentru Antoninus. Avea de asemenea mare admirație pentru Sulla și împăratul Tiberius. Conform știrilor din Herodian, IV, 8 ajunsese la o adevărată identificare cu personalitatea regelui macedonean atunci cînd, după campania din Moesia împotriva quazilor, iazygilor și carpilor din anul 214 a început să ridice pretutindeni statui lui Alexandru și să organizeze armata după model macedonean. Și Nero făcuse cîndva o încercare asemănătoare (vezi nota 11 la cartea LXIII), dar unitatea neroniană, Legio I Italica număra doar 6 000 de oameni. Adevărata falangă, de tip macedonean, era un corp de armată de 16 000 de oameni. Vezi Appian, *Syriaca*, XXXII. Herodian adaugă amănuntul că pînă și generalii acestei falange romane fuseseră siliți să-și ia numele generalilor lui Alexandru.
- ²⁶ El este *Augustus*. Herodian, *loc. cit.*, povestește cîte ceva despre formele ridicole îmbrăcate de această credință a reîncarnării lui Alexandru în corpul lui Antoninus: „mi s-a întimplat chiar să văd reprezentări plastice cu adevărat ridicole, care înfățișau un singur trup, avînd însă în conturul aceluiași cap două profile, al lui Alexandru și al lui Antoninus“ (trad. Radu Alexandrescu). Să adăugăm că bustul de marmură aflat în Muzeul de artă romană de la Napoli îl reprezintă într-adevăr pe Antoninus, cu capul ușor întors spre stînga, postură cunoscută a portretelor lui Alexandru.
- ²⁷ Aluzie la procesul și la moartea lui Callisthenes, nepotul lui Aristotel, (327 î.e.n.), istoric, orator, filosof care-l însoțise pe Alexandru în expediția sa în Asia. Callisthenes, autor a două lucrări fundamentale, *Hellenika (Istoria Greciei)* și *Despre războiul sacru* începuse să scrie și *Istoria lui Alexandru*, operă excesiv laudativă, cînd a căzut victima acuzațiilor răuvoitoare că participă la un complot împotriva regelui. În cartea a XII-a a *Istoriei* sale Polybios îl critică violent pentru adulația față de Alexandru.
- ²⁸ Aici este menționat acel impozit extraordinar cunoscut sub numele de *aurum coronarium*. În plus, au fost anulate toate

scutirile de impozite, (Modestinus, *Digesta* L, 4) iar toate bunurile rămase fără moștenitori sau posesori, *bona caduca*, au fost de asemenea trecute la tezaurul imperial (fiscus). Ulpianus, *Reg. XVII*, 2. M. Besnier, *op. cit.*, p. 63, notele 56 și 57.

²⁹ *Vicesima hereditatum*.

³⁰ *Ab intestato*, succesiuni fără testament, transmise pe altă cale decât aceea a testamentului legalizat.

³¹ În această frază, referitoare la scutirea de impozite a „străinilor” (peregrini), adică a celor care nu erau cetățeni romani, și la obligațiile fiscale sporite de Antoninus pentru cei care erau cetățeni, se ascunde singura aluzie făcută de Cassius Dio la edictul cunoscut sub denumirea de *Constitutio Antoniana*, adică la reforma din 212 prin care se acorda dreptul de cetățenie romană unor largi pături de locuitori ai lumii romane (*orbis romana*; gr. ἡ οἰκουμένη). După cum reiese din acest capitol, Cassius Dio se referă la această reformă ca la un subterfugiu al împăratului pentru a îmbogăți patrimoniul statului, deci ca la o reformă de ordin fiscal. În raport cu acest text și această explicație, din nefericire, alte știri scrise despre *Constitutio Antoniana*, reformă capitală în materie de drepturi cetățenești, aproape că nu există. În *Istoria* lui Herodian ea nu este pomenită, cum despre ea nu scrie nici un cuvânt nici Spartianus, cel cărui i se atribuie biografia lui Antoninus în *Historia Augusta*. Alte izvoare tîrzii, cum ar fi, între altele Augustin, *De civ. Dei*, 5, 17, pomenesc doar în treacăt despre acest edict, lăsînd să se înțeleagă că extinderea dreptului de cetățenie privea pe toți locuitorii imperiului roman, fărăosebire. Publicarea în 1910 a unui papir din colecția Giessen, nr. 40 de către P. M. Meyer, *Griechische Papyri im Museum des Oberhess. Geschichtsverein zu Giessen*, I, 2, Leipzig, 1910, p. 25—42; *Ibidem*, III, 1913, p. 164—165, (lectură ameliorată) a adus ceva mai multă lumină asupra acestui edict. Papirul, provenit din regiunea Thebei egiptene, reprezenta un fragment dintr-o lucrare mai amplă, cuprinzînd traducerea în limba greacă a diferitor edicte imperiale. Datarea papirului a fost propusă pentru prima jumătate a sec. III e.n. Întîmplarea a făcut ca tocmai prima coloană a acestui extrem de prețios document papirologic să fie aproape ilizibilă, textul necesitînd ample întregiri. Coloana mutilată conține, după lecțiunile primului editor, P. M. Meyer, *Constitutio Antoniana* din 212, deși la începutul secolului nostru s-au găsit voci autorizate, printre care și aceea a lui E. Bickermann, care să conteste această identificare. Punctul nevralgic al acestei coloane, asupra căreia s-au purtat aprinse discuții în tot cursul secolului nostru, rămîn rîndurile 7—9. Restituirea textului mutilat făcută de Meyer ducea la următorul înțeles: cetățenia romană este acordată tuturor peregrinilor din lumea romană, se mențin toate for-

mcele de organizare municipală, excepție făcînd *deditiicii*. În articolul pe care A. Boilă și E. Doruțiu-Boilă îl închină problemei conținutului edictului antonin din 212, publicat în Studii Clasice XIV, p. 179—193, sub titlul *Discuții recente cu privire la Constitutio Antoniana*, autorii relevă greutatea descifrării acestui papir (col. I, îndeosebi N. 7. 4) și repun în discuție statutul civic și juridic al acelor comunități și persoane cunoscute sub numele de *deditiicii*, adică a acelor care au capitulat necondiționat în fața puterii militare a Romei, devenind supuși ei. Ei sînt cunoscuți sub denumirea de *peregrini deditiicii* (Caius, *Inst.* I, 4) și statutul lor era apropiat de acela al libertilor. În bogata bibliografie citată, printre care se numără lucrarea lui E. Condurachi, *La Costituzione Antoniana*, Dacia (N.S.) 1958, p. 281—316 și disertația lui Chr. Sasse, *Die Constitutio Antoniana*, Wiesbaden, 1958, autorii arată că predomină părerea asupra excluderii *deditiicilor* de la unificarea acordată de Antoninus prin edictul din 212 relativ la dreptul de cetățenie. Plecînd însă de la analiza inscripției cunoscută sub numele de Tabula Banasitana, publicată integral în CRAI I, 1971, p. 468—490, de W. Seston și M. Euzennat, privind accesul la cetățenia romană a unor berberi de pe vremea domniei lui Marcus Antoninus, autorii se cred îndreptățiți să tragă o concluzie contrară (p. 188 și urm.). În același articol este atinsă și chestiunea referitoare la *Latii consistentes* din Dobrogea, *deditiicii* așezați în diferite comunități rurale, *uici*, pentru a se ajunge la următoarea încheiere: „nu există nici o incompatibilitate între condiția de *civis Romanus* și apartenența la o comunitate etnică“, (concluzie trasă după citarea citorva exemple epigrafice), p. 189. Controversele privitoare la disputa din jurul edictului din 212 nu sînt încheiate. *Constitutio antoniana* reprezintă însă în mod neîndoielnic un edict a cărei importanță depășește scopurile financiare enumerate de Cassius Dio. În preambulul edictului din papirul Giessen sînt invocate unele motive juridice, cum ar fi acelea despre suprimarea numeroaselor cereri de a dobîndi cetățenia romană (*αἰτίαι, λίβελλοι*) cît și motive de ordin religios (noii cetățeni vor adopta religia oficială de stat). Pe de altă parte, papirul, dacă întregirea $\chi\omega[\rho\iota\varsigma]\tau\omega\nu$ [δεδ]εῖταικῶν este corectă, rămîne singurul document care pomenește de restricția dreptului de cetățenie. Așa cum s-a arătat la nota 28 de la cartea LXIX, procesul de lărgire a dreptului de cetățenie romană, atît de rîvnit, începuse însă sub Antonini și continuă să se dezvolte sub Severi. Vezi Paul Petit, *op. cit.*, pp. 352—353.

³² Cf. LXXII, 19 (Commodus) și, în continuare, LXXIX, 14 (Elegabal).

³³ Antoninus a fost un fervent susținător al religiei oficiale romane (vezi în continuare cap. 16), ceea ce nu-l împiedica să arate o largă toleranță cultelor orientale. În subterana

termelor sale (Spartianus, A.C., 9) era amenajat un adevărat *Mithraeum*, unde s-a găsit un *cippus* de marmură dedicat unei divinități supreme, *κοσμοκράτωρ ἀνείκητος*, care asocia într-o singură putere pe Zeus, Helios, Serapis și Mithra, sincretism grăitor pentru tendințele de confundare și unificare a religiilor cu caracter uranic și solar (M. Besnier, *op. cit.*, p. 64).

- ³¹ În codicii epitomelor lui Xiphilinus numele apare cu o grafie diferită Paulus, Paullinus, Iulius Paullinus, Iunius Pallinus, Boissevain, III, p. 389. Se pare că Xiphilinus confundă acest personaj cu Iulius Paulus, personaj consular, din timpul lui Severus, menționat într-un fragment din Excerptele Vaticane (ed. A. Mai), inserat de editor în continuarea capitolului.
- ³⁵ Expresie a antipatiei profunde resimțită de Cassius Dio pentru Antoninus.
- ³⁶ Contradicție cu cele afirmate mai sus.
- ³⁷ În acest fragment se găsesc câteva relatări privitoare la campania din Orient a lui Antoninus între 214—217, unde plecase însoțit de mama sa, Iulia Domna și de prefectul pretoriului, M. Opellius Macrinus. Antoninus se arăta nerăbdător să refacă itinerariul lui Alexandru și să pună la încercare calitățile falangei ce-o crease. Debarcat în Troada, făcu un sacrificiu la așa-zisul mormînt al lui Achille, uci-gînd cu acest prilej un libert favorit, numit Festus, al cărui cadavru îl arse pe rug pentru a putea mima durerea lui Achille la moartea lui Patrocle. Herodian, IV, 8; Spartianus, A.C., 5. Regele osroenilor capturat de Antoninus este Augaros al X-lea.
- ³⁵ Aici se strecoară o greșeală. Pe vremea lui Severus, Sanatruces, regele Armeniei, stabilind relații de prietenie cu Roma (Herodian, III, 9), oferă lui Severus bani și ostatici. Ulterior, fiul său, Vologeses, primește de la Severus o parte din Armenia, mărindu-și astfel regatul (vezi LXXV, 9). Acest Vologeses, armeanul, nu trebuie confundat cu Vologeses al IV-lea, regele Parthiei, care a fugit din fața legiunilor lui Severus, lăsînd Ctesiphon-ul pradă romanilor. În 209, la moartea lui Vologeses al IV-lea, pe tronul Parthiei se ridică fiul acestuia, Vologeses al V-lea, care întreține bune relații cu Roma (cap. 19 al acestei cărți); el era în conflict de moarte cu fratele său, Artabanos, despre care va fi vorba în cartea LXXVIII, 1 și urm. (menționat și de Herodian IV, 10). Greșeala epitomatorului (resp. Xiph.) constă în faptul că Vologeses, regele Armeniei, înscăunat de Severus, este confundat cu Vologeses al IV-lea regele Parthiei; conflictul era între frați, și anume între Artabanos și Vologeses al V-lea, nu între tată și fii. Toți însă erau arsacizi, așa cum s-a arătat la nota 6 de la cartea LXXI. Numele regelui armean la care se face referire în acest paragraf era Arsakes; el era susținut de Artabanos, rămas

singur stăpînitor al Parthiei după moartea fratelui său, Vologeses al V-lea.

- ³⁹ În acest extras din Excerptele Valesiene situația este corect redată. Mulțumirea lui Antoninus trebuie înțeleasă în sensul similitudinii cu cele întîmplate în propria sa familie, cînd s-a dat lupta pentru putere.
- ⁴⁰ Cf. Spartianus, *A.C.*, 2.
- ⁴¹ *Geta*, în comedii latine clasice și postclasice, era de obicei numele rezervat sclavului hitru sau buclucaș.
- ⁴² Cu toate acestea, conform relatărilor biografului lui Geta din *Historia Augusta*, după comiterea crimei, Antoninus l-a ridicat pe Geta la rangul de zeu (printr-o *consecratio*), Spartianus, *Antoninus Geta*, 2. Același biograf, scrie următoarele: „Ceea ce a constituit un lucru de mirare pentru toți a fost faptul că plîngea moartea lui Geta ori de cîte ori se pomenea de moartea acestuia, ori de cîte ori îi auzea numele, ori îi vedea chipul și statuia“ (*ibid.*, 7, trad. D. Popescu). Ținînd seama de faptul că Antoninus era un dezecilibrat, este posibil să fi adoptat ambele atitudini. Că era chinuit de remușcări, nu există îndoială asupra acestui lucru, Herodian, IV, 7. Vezi în continuare cap. 15.
- ⁴³ Cf. Herodian, *loc. cit.*
- ⁴⁴ Campania s-a desfășurat în regiunile renane și ale Dunării de sus, în cursul anului 213. Dimpotrivă, Herodian, *loc. cit.* are numai cuvinte de laudă pentru activitatea lui Antoninus în această campanie, dînd a se înțelege că împăratul a cîștigat stima germanilor, încheind cu ei tratate de prietenie, invitîndu-i să facă parte din garda sa personală (cf. însă nota 10 la cartea LXIV) adoptîndu-le pînă și îmbrăcămintea. „Barbarii, scrie Herodian, erau desigur bucuroși să-l vadă astfel și-l iubeau cum nu se poate mai mult“ (trad. R. Alexandrescu).
- ⁴⁵ În acest text numele alamanilor, împotriva cărora lupta Antoninus în Rhetia, este menționat pentru prima oară. De aici s-a tras concluzia că prima ciocnire între romani și neamuri gotice s-a petrecut în anul 213—214.
- ⁴⁶ În gr. ἐφ' αὐτοῦ ἐπωνόμαζε, aluzie probabilă la schimbarea numelui localității Aquae (Baden-Baden) în Aurelia Aquensis (CIL, XIII, p. 197). Aici, Antoninus și-a îngrijit sănătatea. După cură, scrie biograful din *Historia Augusta*, „în-sănătoșindu-se, a plecat în Orient, dar și-a schimbat itinerariul, oprindu-se în Dacia“ (trad. D. Popescu, *A.C.*; cap. 5). Această vizitare a provinciei făcea parte dintr-un program de inspecție a frontierelor nordice, despre care n-a rămas nici o mențiune în fragmentele epitomatorilor lui Cassius Dio, grupate în această carte. Herodian scrie doar în trecăt, în *Istoria* IV, 8, 1 că Antoninus „a reorganizat garnizoanele de pe malurile Dunării“. Mărturiile arheologice și

epigrafice dovedesc că Antoninus (Caracalla) a continuat cu vigoare procesul de organizare a provinciei, a construcțiilor militare și civile, de întărire a apărării împotriva dacilor liberi și a neamurilor germanice, începând sub Septimius Severus. Sub Severus, unele orașe, între care Potaissa și Porolissum, fuseseră ridicate la rangul de *municipia*; Potaissa, devenită *colonia*, primise pînă și dreptul de cetățenie italică (*ius italicum*). Este probabil că din Rhetia, Antoninus, venind în Dacia, s-a oprit la Porolissum în care, și în jurul căruia au rămas numeroase lucrări și monumente, amintind de prezența împăratului. Printre acestea se numără începerea lucrărilor de la castrul de pe Pomet și așezarea unei statui ecvestre în bronz a împăratului. Așa cum rezultă din cartea următoare, cap. 27, a intrat în tratative cu dacii liberi, de la care a luat ostatici. Atît Antoninus (Caracalla) cît și mama sa, sînt onorați în Dacia prin numeroase inscripții (I. I. Russu, *Inscripțiile Daciei Romane* III (2), București, EA, 1980; ca exemplu inscripția nr. 227, săpată pe o placă votivă), și altare, cum ar fi, între altele, cel de la Ampelum, ridicat de procuratorul Aelius Sostratus (CIL III nr. 7836). M. Macrea, în *Istoria României*, I, p. 454. După plecarea împăratului, provincia a rămas ca un bastion puternic întărit în fața primejdiei crescînde din partea goților, a carpilor și a altor neamuri de daci liberi. Cf. Denis van Berchem, *Les itinéraires de Caracalla et l'itinéraire Antonin*, în *Études sur les Frontières Romaines* (1974), p. 304.

- ⁴⁷ Vezi mai jos nota 25. Herodian, IV, 8 enumeră și pe Hannibal printre marii generali admirați de Antoninus. Spartianus, *A.C.*, 4 consemnează dorința lui de-a fi socotit un al doilea Sulla, ceea ce constituia în fond o amenințare fățișă la adresa Senatului.
- ⁴⁸ Mesomedes, originar din Creta, fusese un poet liric de curte, stipendiat de împărați. Antoninus Pius (Capitolinus, *A.P.*, 7) îi mai redusese ceva din veniturile lunare pe care le căpăta pe vremea lui Hadrian (fiindcă îl cîntase pe Antinous).
- ⁴⁹ Cenii, la Florus, II, 22 și IV, 12, ucennii, la Plinius, *NH* III, 137 (Boissevain III, p. 390) sînt un neam germanic, vecin cu chattii.
- ⁵⁰ Eventual, soldații osroeni luați în solda romanilor sau trupe auxiliare.
- ⁵¹ Elba.
- ⁵² În gr. κίβδηλον. Sub Antoninus a avut loc o reformă monetară care constă în reducerea cantității de aur și argint din aliajul monedelor, fie că este vorba despre *aurei*, fie de acea monedă denumită *Antonianus*, care avea valoarea a doi denari.
- ⁵³ În cursul acestui an (213) a fost numit *Germanicus Maximus* în *Acta Fratrum Arvalium* și i s-au oferit sacrificii (Von

- Rohden, *Aurelius* (nr. 46) în RE II (1896), col. 2447). Aranjamentele cu neamurile germanice nu erau făcute chiar în van, ci în urma unor victorii certe ale romanilor, dintre care cea de pe Main este cunoscută datorită unei inscripții (CIL VI, 2086).
- ⁵⁴ Divinitate germanică, asimilată cu Apollo, consultată cu prilejul îmbolnăvirii din Germania, când s-a tratat la Aquae (Baden-Baden).
- ⁵⁵ În sensul că respecta religia romană tradițională și tolera cultele religiilor străine.
- ⁵⁶ Este, de fapt, o reactualizare a legii *Iulia de adulteriis*, menționată de Tacitus în *Annales* III, 24. Vezi nota 67 la cartea LIV. Ca și Augustus, Antoninus (Caracalla) încerca să introducă o legislație socială destinată să aducă un corectiv aspectelor negative din viața familială. Legea este consemnată în *Cod. Justin.* IX, 9, 1—2; 7 și în *Digeste* XLVIII, 5, 13, 3 și 8.
- ⁵⁷ Una din surorile lui Commodus. Cf. Herodian, IV, 6.
- ⁵⁸ Vezi nota 16 de la cartea LXIX, parafraza după versurile lui Hadrian.
- ⁵⁹ În sensul că era să se înecă în urma unui naufragiu. A fost nevoit să coboare împreună cu garda sa într-o barcă de unde a fost preluat de prefectul flotei, într-o corabie cu trei rânduri de vîsle, Spartianus, A.C., 5.
- ⁶⁰ Herodian IV, 8, scrie că Antoninus a vizitat mai întii Pergamonul Asiei (Mysia), unde a mers la templul lui Asclepios, cu nădejdea de a se vindeca de tulburările ce-l chinuiau. Boissevain, III, p. 395—396 înserează aici un pasaj din Petrus Patricius (Exc. Vat. 147, p. 230, A. Mai), despre oracolul primit de Antoninus în sanctuarul de la Pergamon: „cînd monstrul din Ausonia va păși pe pămîntul lui Telephos...” (Mysia). În ms. acest pasaj încheia cartea a LXXVII-a. Noi l-am păstrat în ordinea ms.
- ⁶¹ Cf. Herodian, IV, 12: „Antoninus era de o curiozitate bolnăvicioasă și nu se socotea mulțumit să afle tainele oamenilor, ci se amesteca și în tot ce privea zeitățile din cer și de sub pămînt”. (trad. Radu Alexandrescu).
- ⁶² Acest corp (*frumentarii*) fusese creat sub Hadrian. Vezi nota 34 la cartea LXIX.
- ⁶³ Relativ la modalitatea de a împărți dreptatea, la nivelul *princeps*-ului, vezi nota 32 la cartea LVII.
- ⁶⁴ Ca și Antiochia în Syria, Nicomedia în Bythinia, era unul din cele mai înfloritoare orașe din Asia, oraș-reședință al guvernatorului roman; Plinius cel Tânăr, unul din guvernatorii Bythiniei, vorbește adesea despre acest oraș, veche așezare asiatică anterioară epocii elenistice. Răuvoitor față de împărat, Dio nu precizează, așa cum face Herodian, IV, 8

că împăratul, ca și în provinciile dunărene, a procedat și aici la reorganizarea administrației locale. Referitor la Nicomedia, A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, ed. II-a revăzută, Oxford, Clarendon Press, 1971, p. 164—166.

- ⁶⁵ Care-l însoțea în această campanie. Așa cum odinioară îl însoțise pe Septimius Severus.
- ⁶⁶ Cf. LXIX, 3; Hadrian, ca și Iulia Domna, știa perfect atât greaca cât și latina, ceea ce era un semn de rafinată cultură. Secretarii imperiali (*a libellis, a studiis, ab epistulis*) erau de obicei specializați în limba greacă sau în latină. F. Millar, *The Emperor in the Roman World*, p. 82—83. Limba greacă era folosită nu numai pentru Grecia peninsulară și insulară, ci și pentru toate statele elenizate, Egiptul inclusiv. Se întâmpla frecvent ca edictele și decretule imperiale să fie formulate și gravate în ambele limbi.
- ⁶⁷ Vezi mai sus cap. 13, aceiași recunoaștere a sobrietății lui Antoninus în timpul campaniilor militare.
- ⁶⁸ Acest grup de prieteni și consilieri, în latină *cohors amicorum*, adică cei care erau admiși primii să-l salute pe împărat (*ex prima admissione*), în concepția lui Cassius Dio trebuia să aibă prioritate absolută și să se bucure de considerația deosebită a împăratului. Or, sub Antoninus, lucrurile nu stăteau așa, el încrezându-se în capacitatea Iuliei Domna de a decide în probleme fundamentale, de ordin politic și juridic, Iulia fiind la rîndul ei înconjurată de juristi distinși, de economiști, de consilieri politici. F. Millar, *op. cit.*, p. 110—122. Preocupările lui se îndreptau îndeosebi spre organizarea cât mai bună a capacității defensive a frontierelor.
- ⁶⁹ Apollonios din Tyana, a cărui biografie a fost scrisă de Philostratos la rugămintea Iuliei. Retorul Philostratos, dintr-o familie de intelectuali din Lemnos, a activat la Samos. Era unul din participanții la cercurile culturale prezidate de Iulia Domna. Viața lui Apollonios, un thaumaturg alungat din Roma de Nero, și dimpotrivă, mult stimat, chiar consultat de împărații din dinastia Flavia, a fost redactată după însemnări făcute de neopitagoricul Damis. Apollonios — așa cum este înfățișat de Philostratos — străbate lumea sub înfățișarea unui filosof itinerant, predicînd abținerea de tip pitagoric și modestia, făcînd minuni prin puterea pe care pretindea că o deține de la Soare, principiul care dă viață tuturor ființelor. Era un personaj croit anume să placă lui Antoninus, viu interesat de practicile de magie și de misticism, de religiile legate de cultul soarelui. D. van Berchem, *op. cit.*, p. 305.
- ⁷⁰ Vologeses al V-lea. Vezi mai sus nota 38.
- ⁷¹ Nu este clar cine era acest Tiridates. Se pare că era frate al lui Vologeses, armeanul, deci fiul lui Sanatruces. În orice

caz, din relatarea lui Cassius Dio, reiese că Tiridates era un prinț (armean?) care preferase protecția parthă celei romane. Acum, Antoninus cerea extrădarea lui. Cît despre Antiochos, filosof cinic, vezi Philostratos, *Vitae Soph.* II, 4.

- ⁷² De la Nicomedia împăratul a trecut la Antiochia, de unde urma să se îndrepte spre Egipt.
- ⁷³ Hadrian, care avea o cicatrice pe față, introdusese moda portului hărbii. Vezi mai sus LXVIII, 15.
- ⁷⁴ Despre acest oracol vezi Strabon, III, (161). Era un măslin cu frunzele ca aurul și fructele ca smaraldul.
- ⁷⁵ Inexact. Theocritos, a cărui carieră artistică se datora lui Saoteros, cubicularul lui Commodus (vezi LXII, 12) putea cel mult să aibă titlul de *a pugione*, adică un rang care echivala cu cel de „coleg” al prefectilor pretorien (F. Millar, *The Emperor...*, p. 81). El era un simplu caesarian. Prefecții pretoriului în acel timp erau Adventus și Macrinus, așa cum relatează corect Herodian în *Istoria* IV, 12.
- ⁷⁶ Numele lui Epagothos va reveni în LXXVIII, 39. Macrinus s-a slujit de acest caesarian abil pentru a duce tratative cu regele parților. A fost ucis sub domnia lui Alexander Severus, vezi în continuare LXXX, 2.
- ⁷⁷ Este posibil să fie vorba despre fiul Flaviei Titiana, soția lui Pertinax și fiica lui Flavius Sulpicianus.
- ⁷⁸ Plutarh, *De educandis pueris*, 4 notează obiceiul dansatorilor de profesie de a purta săbii sau bastoane curbe.
- ⁷⁹ Ceea ce s-a petrecut la Alexandria este mult mai pe larg și explicit povestit de Herodian IV, 8 și 9. La Alexandria circulau tot felul de cînticele, porecle și glume pe seama lui Antoninus și a Iuliei Domna. Pe tema pretențiilor lui Antoninus de a fi un al doilea Ahille și un al doilea Alexandru se făcea mult haz, ceea ce pe împărat l-a supărat îngrozitor. Așa că acesta pregăti cu sînge rece o răzbunare din cele mai perfide. Își anunță vizita la Alexandria, sub pretext că dorește să cunoască orașul înălțat de Alexandru și să consulte oracolul lui Serapis. Alexandrinii, scrie Herodian, „oameni înzestrați cu o fire foarte ușuratică și lesne schimbătoare, își ieșiră din fire de plăcere auzind de dragostea și simpatia împăratului pentru cetatea lor. Astfel i se pregăti o primire de care — după cîte se spune — nici un alt împărat nu se mai bucurase pînă atunci” (trad. Radu Alexandrescu). Antoninus a fost întîmpinat cu o ploaie de flori, sunete suave și mirezme care se înălțau deasupra tuturor porților. Ajuns în oraș, se îndreptă în fruntea armatei spre templul lui Serapis și apoi vizită mormîntul lui Alexandru, unde își depuse mantia de purpură și diferite odoare de mare preț. Noaptea s-a petrecut fără nici un incident, populația petrecînd și dansînd. Abia a doua zi împăratul trecu la fapte. Printr-un decret porunci ca toți oa-

mei tineri din cetate să se adune într-un loc deschis, deoarece avea intenția să creeze aici o nouă falangă, închinată lui Alexandru, care urma să poarte numele regelui macedonean. Plini de entuziasm tinerii veniră în număr mare, însoțiți de părinți și de frați. Împăratul coborî în mijlocul lor, le vorbi cu multă prietenie, împărțind daruri. Între timp, soldații înconjurau mulțimea și, la un semn al lui Antoninus, începu măcelul. Parte din soldați săpau la repezeală gropi unde erau aruncați de-a valma morți, muribunzi, chiar și oameni nevătămați. După această ispravă, elcheie Herodian macabra sa povestire, în spiritul istoriilor elenistice încărcate cu scene patetice, Antoninus se întoarse la Antiochia. Rezumatul păstrat din Cassius Dio diferă de povestirea lui Herodian și în desfășurarea evenimentelor și în amănunte, afară de faptul săpării gropilor comune pentru zecile de cadavre. Cf. și scurta relatare din *Historia Augusta*, Spartianus, A.C., 6. Vezi comentariul lui D. van Berchem, *op. cit.*, p. 306 relativ la intenția lui Antoninus de a vizita și Egiptul de Sus.

- ⁸⁰ Cf. LIX, 22; Caius, după ce-l omoară pe Lepidus, prietenul și totodată cumnatul lui (căci era soțul Drusillei) trimite la Roma trei pumnale, închinat lui Mars Ultor. Tot așa, Vitellius consacră lui Mars Ultor pumnalul cu care s-a sinucis Otho, Suetonius, *Vitellius*, X. O asemenea consacrare însemna din partea lui Antoninus o mulțumire adusă divinității protectoare pentru că îl scăpase cu viață în urma unui complot pus la cale de cel ucis.
- ⁸¹ Alexandria, era un centru cultural unde înfloreau diverse școli filosofice. Este posibil ca acest „banchet“ să fi fost manifestarea uneia din aceste școli, după toată probabilitatea peripatetismului târziu. Vezi mai sus cap. 7.
- ⁸² Vezi mai sus nota 60, cu privire la oracolul din Mysia, consultat de Antoninus.

CARTEA LXXVIII

- ¹ După măcelul săvârșit la Alexandria, Antoninus s-a îndreptat din nou împotriva părților unde, între timp, Artabanos devenise singur stăpînitor. Vezi nota 38 la cartea precedentă. În 215, înainte de a se fi îndreptat spre Egipt, Antoninus mai încercase o dată, așa cum se arată în cap. 9 din cartea precedentă, să intre cu falanga sa în Parthia, dar Vologeses al V-lea, fratele lui Artabanos, satisfăcându-i toate pretențiile, nu i-a oferit prilejul mult dorit. Acum, pornind tot de la Antiochia, unde revenise la sfîrșitul anului 215, se pregătește să-l atace pe Artabanos. Povestirea lui Herodian, IV, 9 diferă și de astă dată de cea a lui Cassius Dio, Herodian susținînd că Antoninus a pătruns „în inima regatului part“, trecînd „fluviile“, adică Tigrul

și Eufратul, folosindu-se de aceeași perfidă comportare ca și în Egipt. Artabanos, în versiunea lui Herodian, a acceptat în cele din urmă să se înrudească cu împăratul Romei și astfel, Antoninus, primit cu toate onorurile cuvenite, (ca în Egipt), a profitat de situație pentru a-i ucide garda și soldații ce-l înconjurau. Artabanos abia a scăpat cu viață. Nimic din toate acestea nu se găsește la Dio, nici în biografia lui Antoninus din *Historia Augusta*, cap. 6, unde stă scris că Antoninus a atacat prin sud, prin ținutul cadusienilor (sud-vest de Marea Roșie) și al babilonienilor, înfruntat fiind de satrapii locali, nu de rege. Această informație coincide însă cu ceea ce scrie Dio despre devastarea regiunilor care înconjură Media. Se ridică întrebarea dacă luarea ca prizonier a lui Augaros al X-lea, regele osroenilor, și atacul împotriva Armeniei s-au petrecut în 213 (vezi LXXVII, 12) sau în cursul acestei campanii din 216. Boissevain, III, p. 404 optează pentru prima soluție și înserează paragrafele respective, unul aparținând Excerpt. Valesiene, celălalt lui Xiphilinus, la anul 213. Vezi Von Rohden, articolul *Aurelius* (46), RE, II, 1896, col. 24.

- ² Din relatarea lui Herodian, *loc. cit.* reiese că Antoninus s-a întors în Mesopotamia, de unde „scrise Senatului și poporului roman că a supus întregul Orient și că toate regatele din această parte a lumii i s-au supus“ (trad. Radu Alexandrescu). Iarna anului 216—217 și-a petrecut-o la Edessa, încununat cu titlul de *Parthicus*, Spartianus, *A.C.*, 6. Urma să reia operațiile împotriva partilor în primăvara anului 217. În ura manifestă față de Antoninus, izvoarele minimalizează rezultatele obținute în campaniile purtate de acesta în Orient, considerând drept gratuită obținerea numelui de *Parthicus*.
- ³ De aici înainte începe ms. Vaticanus 1288, al cărui text coincide în parte cu Excerptele Valesiene. „Cartea“ despre care este aici vorba sînt *Memoriile (Comentarii)* de război ale lui Antoninus — redactată sub forma unor acte oficiale, prin care era înștiințat Senatul de mersul campaniilor conduse de împărat. Vor mai fi menționate în cap. 16.
- ⁴ Vezi nota 44 la cartea LXXV. Cf. Spartianus, *A.C.*, 9: „a primit numele de Caracallus de la îmbrăcămintea pe care o dăduse poporului, lungă pînă la călcîie, cum nu mai fusese înainte“ (trad. D. Popescu). În lat *caracallus* = călcîi. Haina se numea și *lacerna*. Cf. Aurelius Victor, *Epitome XXI*, 2. Vezi articolul *Caracalla* din RE III, col. 1565—1566 (M a u), despre diferite tipuri de *caracalla*.
- ⁵ În clădiri special construite pentru ei, și nu în barăcile obișnuite sau în corturile unui castru.
- ⁶ Iulianus era *magister census* și *frumentariorum praepositus*, cu alte cuvinte șeful serviciului de informații, în afara altor îndatoriri.

- ⁷ Cu totul alta este versiunea reprodusă de Herodian IV, 12 și 13. După această variantă, Antoninus însuși îi trimisese lui Maternianus o scrisoare prin care îl ruga să consulte magii care, prin ședințe de spiritism, urmau să-i prezică sfârșitul. Maternianus, omul de încredere al lui Antoninus, îi răspunsese că Macrinus rîvnește domnia și, ca atare, să fie de îndată ucis. Răspunsul a ajuns împreună cu un teanc de corespondență în mîna lui Antoninus, care, grăbit să înceapă o cursă de care, a înmînat corespondența lui Macrinus, rugîndu-l s-o trieze. Și așa a aflat Macrinus de primejdia ce-l amenința. Spartianus, A.C., 8 amintește prezviunea lui Papinianus că va fi răzbutat de prefectul pretoriului ce-i va urma. Despre Papinianus, ucis de Antoninus, vezi LXXVII, 1.
- ⁸ Spartianus, A.C., 6 adaugă numele lui Decius Tricicianus (Retianus?) prefect al legiunii a II-a Parthica și comandant al cavaleriei auxiliare. La curent cu cele puse la cale erau Martius* Agrippa, comandantul flotilelor de pe Tigrul și Eufrat, precum și alți ofițeri superiori. În versiunea lui Herodian, IV, 13, Martialis era un centurion din garda personală a împăratului, de care Antoninus nu se despărțea niciodată, dar pe care, cu perversitatea-i cunoscută, îl chinuia ca și pe toți cei din anturajul său. Cu cîteva zile înainte de complot îi omorîse fratele, și de atunci îl insulta fără întrerupere. Nici Macrinus, scrie Herodian, IV, 12 nu avea parte de un tratament mai bun. Prefectul pretoriului, care avea „experiență în avocatură și trecea drept un jurist de seamă” (trad. R. Alexandrescu), nu se împăca cu felul de trai impus de Antoninus, care afișa calitățile unui împărat-soldat. În consecință, împăratul nu pierdea nici un prilej să-l ia în deridere, chiar să-i adreseze cele mai grosolane insulte.
- ⁹ Scopul călătoriei era un pelerinaj la templul zeității lunii. Templul, notează Herodian, IV, 13 se afla departe de oraș, așa că împăratul luă cu el o gardă de călăreți [germani] și pe nelipsitul Martialis.
- ¹⁰ Lovitura a fost mortală. Martialis l-a lovit pe Antoninus în ceafă. După Herodian, *loc. cit.*, Martialis a căutat să fugă călare de la locul crimei, dar a fost ajuns de călăreții germani din gardă, și străpuns cu sulitele.
- ¹¹ Ceea ce, în concepția lui Cassius Dio despre îndatoririle împăratului, era o ofensă directă la adresa acelor a căror datorie era să-i stea în preajmă. F. Millar, *The Emperor in the Roman World*, p. 208 arată că primirea delegațiilor străine de către împărat se făcea în prezența consulilor, înconjurați de lictori, care purtau însemnele puterii romane și de alți *apparitores*. Antoninus, care nu ținea la protocol, se mulțumea să primească delegațiile străine de față fiind

* Aceasta este grafia pentru Marcius.

numai soldații de gardă. Pe vremea când se petreceau aceste lucruri Cassius Dio era *assessor* la Nicomedia, și tot ce se întâmpla la Antiochia sau la Edessa era interpretat în sensul sentimentelor dușmănoase ce le avea pentru împărat. Vezi Gh. Ștefan, *Studiul Introductiv*, vol. I, p. 9: „Între anii 214 și 218 Dio lucrează la *Istoria Romană*, redactînd cărțile XLV—LXXV“.

- ¹² Aurelius Victor, în *Epitome XXI*, 7 îi dă lui Antoninus vârsta de „aproximativ 30 de ani“; biograful din *Historia Augusta*, cap. 9, 43 de ani. Această nepotrivire se explică, eventual, prin faptul că unii biografi îl considerau fiul Marciei, prima soție a lui Severus (vezi nota 9 la cartea LXXIV), ceea ce este inexact.
- ¹³ Citatul este din tragedia lui Euripides, *Andromaca*, v. 1285—1288, reprezentînd un fel de concluzie a tragediei. Deoarece același final încheie tragediile *Alcesta*, *Medeea* și *Elena* s-a ridicat întrebarea dacă nu cumva este o formulă fixă, introdusă de un interpolator, sau recitată de actori care și-o transmiteau din generație în generație. După părerea lui Carlo del Grande însă, *Hybris*, Napoli, 1947, p. 155, citat de Antonio Garzya în comentariul său la *Andromaca* (Napoli, Scalabrini, 1963 p. 114), versurile, chiar dacă nu aparțin lui Euripides, sînt folosite de poet pentru a ilustra concepția care stă la baza acțiunii tragediilor citate: omul nu este supus voinței oarbe a zeilor, ci viața și norocul lui depinde de jocul întîmplării (*tyche*).
- ¹⁴ Cf. *Iliada*, II, v. 47 și urm.
- ¹⁵ Consacrarea a fost făcută după ritual și în onoarea lui Antoninus s-a ridicat un templu și a fost instituit un cult, Spartianus, *A.C.*, 4.
- ¹⁶ Și Antoninus era mic de statură, amănunt repetat de Herodian în cîteva rînduri (de pildă, alexandrinii, între alte glume nepotrivite, rîdeau și de pretențiile lui Antoninus de a fi un al doilea Alexandru, mic de statură cum era).
- ¹⁷ Cf. Herodian V, 2.
- ¹⁸ Aceasta este Cesarea Tingitană.
- ¹⁹ Amănuntul, sesizat de Aurelius Victor, care îl descrie în termeni cum nu se poate mai dușmănoși pe Macrinus (Aurelius Victor citat în *Historia Augusta*, biografia lui Macrinus, atribuită lui Iulius Capitolinus, cap. 4), trebuie pus în legătură cu un obicei răspîndit în Nordul Africii. Deoarece asemenea urechi găurite puteau fi văzute îndeosebi la sclavi (Macrobius, *Sat.*, VII, 8), Aurelius Victor nu ezită să-l numească pe Macrinus „fiu de libert“, „prostituat“, „ocupat în casa imperială sub Commodus cu slujbe servile“ (trad. D. Popescu). În *Epitome*, caracterizînd pe Macrinus și pe fiul acesteia, Diadumenianus, el scrie: „aveau suflete

săbatică, necivilizată". Cassius Dio este mult mai rezervat față de Aurelius Victor în aprecierile făcute asupra persoanei și carierei lui Macrinus; dimpotrivă, la sfârșitul acestei cărți are și unele cuvinte de bună apreciere la adresa împăratului. Pe vremea domniei lui Macrinus, așa cum rezultă din LXXIX, 7, Cassius Dio a fost numit *curator ad corrigendum statum civitatum* la Pergamon și Smyrna. Prin urmare, Dio se afla în Asia în timpul evenimentelor ce le consemnează.

²⁰ În sensul: deși formația lui Macrinus era aceea a unui jurist.

²¹ Vezi LXXVII, 4.

²² Serviciu înființat de Augustus, Suetonius, *Augustus*, XLIX.

²³ Procurator al averii particulare a împăratului (*res privata*). Cf. Capitolinus, *Opilius Macrinus*, 2 și 4, 7; Lampridius, *Diadumenus Antoninus* 4 numește această funcție *ratio-nalis*, deci Macrinus gira și conturile tezaurului imperial (*fiscus*), în calitate de *advocatus fisci*.

²⁴ Prefectul pretoriului avea și atribuții juridice. Vezi mai sus anchetarea lui Bullas (LXXVI, 10) făcută de Papinianus. Macrinus ajunsese prefect al pretoriului în 212, după moartea lui Papinianus, coleg în această funcție cu Adventus, Herodian, IV, 12.

²⁵ De aici încolo, Antoninus va fi numit destul de des Tarautas, ceea ce denotă că în cercurile frecventate de Dio, așa i se zicea.

²⁶ În cele două zile scurse după atentat, armata nu se hotărîse încă, între cei doi prefecți ai pretoriului, pe care să-l proclame împărat. Adventus, despre care Herodian are numai cuvinte bune (IV, 12 și IV, 14), nu primi oferta, motivînd că era prea înaintat în vîrstă. Vezi în continuare cap. 13. Așa că soldații se întoarseră spre Macrinus (*idem*, IV, 15), îndemnați de centurioni, fără să știe că Macrinus fusese cel care pusese la cale uciderea lui Antoninus. Deoarece Artabanos se pregătea de atac, Macrinus ținu o cuvîntare de încurajare în fața legionilor, aducînd numai elogii defunctului împărat. Ciocnirea care a urmat a fost crîncenă, țînînd zile întregi. Macrinus, pentru a pune capăt pierderii atîtor vieți omenești, a trimis o solie la Artabanos înștiințîndu-l despre moartea lui Antoninus și a ajuns la un acord cu regele Parthiei, care s-a retras din Mesopotamia. Macrinus, după acest aranjament, s-a îndreptat spre Antiochia. Cf. Capitolinus, *O.M.*, 8; în biografia din *Historia Augusta*, cap. 5, este menționată trimiterea de către Macrinus a unor scrisori către Senat, în care asigură Senatul că n-a avut nici un amestec în complotul urzit împotriva lui Antoninus.

²⁷ 11 aprilie. Vezi LXXVI, 17.

- ²⁸ Soldații, derutați, nu erau dispuși să primească în fruntea lor pe ucigașul fostului împărat. Cf. Capitolinus, *O.M.*, 5 și discursul atribuit lui Macrinus la Herodian, V, 14.
- ²⁹ Această asigurare este dată în scrisoarea adresată de Macrinus Senatului și Poporului Roman, al cărei conținut este reprodus de Herodian, V, 1; „cîtă vreme voi domni eu, viața voastră, a fiecăruia, se va scurge în liniște, fără vărșare de sînge, și domnia aceasta va trece mai degrabă drept o cîrmuire a aristocrației decît domnia unui împărat” (trad. Radu Alexandrescu). În aceeași scrisoare, Macrinus atingea o problemă esențială: aceea a succesiunii la conducere prin ereditate, pe care noul împărat o înfierează cu vigoare (abuzul de putere provine din faptul că imperiul este considerat o moștenire care se cuvine pe drept); în schimb, deși fusese ridicat cu sprijinul legiunilor, lasă să se înțeleagă că era alesul Senatului, căruia el îi va rămîne veșnic recunoscător. O a treia idee era că deși nu provine din rîndul patricienilor, el, în calitatea lui de om înălțat prin muncă și merit, va dobîndi prin străduință asentimentul Senatului pentru actele de guvernare, făcîndu-i pe senatori „părtași și sfetnici ai cîrmuirii” (trad. R.A.). Chiar dacă Herodian nu a reprodus cu exactitate conținutul mesajului adresat de Macrinus Senatului, este posibil ca, în linia mari, acestea să fi fost ideile principale. Senatul, mulțumit de dispariția lui Caracalla, nu era însă cîtuși de puțin încîntat de noul împărat, așa cum va reieși în continuare din povestirea lui Dio, adevărat ecou al celor ce se discutau în Senat, în vreme ce împăratul continua să rămînă la Antiochia.
- ³⁰ Referire la măsuri cunoscute din Codul lui Justinian, luate în domeniul dreptului succesoral, prin care se reglementau cu strictețe calitatea de moștenitor, posibilitățile de dezmoștenire etc., care însă nu conveneau întotdeauna acelor dornici să-și însușească prin succesiune averi la care nu aveau dreptul.
- ³¹ Măsuri similare fuseseră luate sub Severi și cu privire la statutul sclavilor. Toate aceste reglementări începuseră de fapt înainte de Antoninus, încă de pe vremea lui Septimius Severus, cînd Papinianus era rugat să lucreze la reforme juridice, dar și după Severus, cînd Iulia Domna reținuse în *consilium principis* juriști din cei mai distinși. M. Besnier, *op. cit.*, p. 30—33; p. 60. În materie de drept privat, între anii 211—217 au apărut diferite *constitutiones* privitoare la condiția sclavului, la succesiuni, căsătorii, tutele etc. formulate în același spirit liberal ca și pe vremea lui Severus. Relativ la abrogarea edictelor date în timpul dinastiei Severilor, Capitolinus, *O.M.*, 13. Macrinus abroga aceste edicte sub cuvînt că ele contravin dreptului roman tradițional.
- ³² Un general care avusese eșecuri în campaniile conduse de Antoninus.

- ³³ Remarcă răuvoitoare. Toți predecesorii lui Macrinus procedaseră la fel.
- ³⁴ Fostul său coleg la prefectura pretoriului, care renunțase să fie proclamat împărat, în favoarea sa. Vezi mai sus nota 26. Lui *Adventus* îi revenise sarcina de a se ocupa de funeraliile lui Antoninus. Capitolinus, *O.M.*, 5.
- ³⁵ Vezi mai sus nota 8. Nu este însă sigur dacă este vorba despre una și aceeași persoană, sau dacă Cassius Dio face o confuzie.
- ³⁶ *Fabius Sabinus*, fost consul, căruia *Ulpianus*, mai târziu, i-a închinat unele din lucrările sale (*Lampridius*, în biografia *Antoninus Heliogabalus*, 16). A devenit unul din consilierii lui *Alexander Severus*, *Idem*, 68.
- ³⁷ Vezi mai sus nota 8. *Decius Triccianus* (*Boissevain* III, p. 417) lua locul lui *Fabius Sabinus* în *Pannonia*.
- ³⁸ În text: κομμώτης, cel care o farda și o coafa, însărcinat și cu grija vestimentației.
- ³⁹ Tabăra acestei legiuni era lângă muntele *Alban*, aproape de *Roma*, acolo unde *Domitian* își avusese reședința favorită (vezi *LXXIX*, 4). Originea acestui corp de elită datează din timpul lui *Septimius Severus*, care a triplat corpurile de pază; vezi nota 8 la cartea *LXXIV*. Aceasta este legiunea care nu a acceptat cu ușurință uciderea lui *Geta*: (*Spart.*, *Carac.* 2).
- ⁴⁰ *Quintus Marcus Coelatinus Adventus*.
- ⁴¹ Adică făcuse parte din corpul frumentariilor.
- ⁴² În gr. ἀρχαιρεσία, comițiile centuriate, care votau legile și alegeau pe magistrații superiori, sub președinția consulului.
- ⁴³ *Lucius Marius Maximus Perpetuus Aurelianus*, biograful cel mai des citat în *Historia Augusta*. Sub *Antoninus* fusese proconsul în *Asia* iar acum devine *praefectus Urbi*, *R. Syme*, *The Career of Maximus and Dio*, în *Emperors and Biography*, ed. cit., p. 141, Vezi nota 34 la cartea *LXXIV*.
- ⁴⁴ *Macrinus* primise de la *Antoninus* inelul de cavaler, când ajunsese și avocat (*rationalis*) al fiscului, Capitolinus, *O.M.*, 4. Vezi mai sus nota 2. Când a fost proclamat împărat, Senatul s-a văzut pus în încurcătură și prima sa grijă a fost să-l treacă pe noul ales al legiunilor în ordinul senatorial. A urmat decernarea titlului de *Pontifex Maximus*, pentru că *Macrinus* deținuse un modest secretariat pontifical, epitetul de *Pius* (pe care *Macrinus* nu l-a primit), puterea proconsulară și puterea tribunicie, *ibidem*, 7. A primit în schimb cognomenul de *Felix*.
- ⁴⁵ În gr. γραμματοφόροι, ἀγγελιαφόροι, corp ținând de *magister census*. Prin ei se strungeau taxele impuse pe cap de locuitor (*capitatio*). *R. Fabretti*, *Syntagma...*, op. cit., p. 34.

- ⁴⁶ Aceeași apreciere și la Capitolinus, *O.M.*, 7. Cf. Herodian, V, 7.
- ⁴⁷ Vezi mai sus cap. 4 și nota 7.
- ⁴⁸ Grafia numelui fiului lui Macrinus variază: Diadumenianus, Diadumenos, Diadematus, Lampridius, *Diadumenus Antoninus*, 4. Biograful, lui Macrinus din *Historia Augusta*, cap. 7 adaugă că băiatul, în vîrstă de nouă ani, a primit ulterior numele de Antoninus, ceea ce prilejuiește biografului cîteva remarci sarcastice asupra decăderii numelui de Antoninus, cîstit cîndva de Marcus Aurelius, care îl preluase de la predecesorul său, Antoninus Pius.
- ⁴⁹ Contradicție cu cele scrise în cap. 9 în care este vorba despre consacrarea lui Antoninus ca „semi-zeu”, consacrare validată printr-un senatus-consultum. Este posibil ca sensul acestor cuvinte să fie următorul: Macrinus nu se referă la predecesorul său folosind titlul de *Divus*. Cf. și Capitolinus, *O.M.*, 5; „a trimis senatului scrisori în legătură cu moartea lui Antoninus, numindu-l pe acesta divinul” (trad. R. Alexandrescu). De asemenea, idem, *O.M.*, cap. 6: „Armata a decretat lui Antoninus onoruri divine. Îi decretăm și noi și vă rugăm să-i decretați și voi” (trad. R.A.).
- ⁵⁰ În sensul că nu se afla la Roma, pentru a conlucra cu Senatul așa cum făgăduise. Situația lui specială, de „ales” al soldaților, îl obliga să țină seama de părerea acestora. Singur Herodian, V, 1 reproduce conținutul unei scrisori a lui Macrinus către Senat, în care îl înfierează pe Antoninus. Vezi mai sus nota 29.
- ⁵¹ Războiul cu partii, provocat de Antoninus și continuat după moartea acestuia în cursul anului 217.
- ⁵² Acestea erau numai deziderate, cum invitație fără urmări rămîne și propunerea lui Macrinus către Senat ca în cinstea împăratului defunct să se ridice două statui ecvestre, două pedestre, în uniformă militară, și două șezînd, în haine civile, Capitolinus, *O.M.*, 6.
- ⁵³ Herodian V, 2 specifică; delatorii și sclavii care-și denunțaseră stăpîinii au fost trași în țeapă. Pe de altă parte, biograful din *Historia Augusta*, cap. 12 povestește despre cruzimea nemaiîntîlnită încă a pedepselor inventate de Macrinus, chiar și pentru delictive minore. Pe cei dovediți de adulter, de exemplu, îi lega împreună și îi ardea de viu. Această trăsătură de caracter a lui Macrinus este însă dezmințită de Dio în cap. 21 al acestei cărți.
- ⁵⁴ *Damnatio memoriae*.
- ⁵⁵ Vezi mai sus nota 32.
- ⁵⁶ Cf. Lampridius, *Diadumenus Antoninus*, 2 „Primiți tovarăși de arme (*commilitiones*), cîte trei monede de aur pentru domnia [cea nouă] și cîte cinci monede de aur pentru

numele lui Antoninus, precum și avansările obișnuite, dar dublate“. Acesta era singurul mijloc de asigurare a situației de cap al statului, situație mult rîvnită, dar plină de riscuri. Aceste *donativa* au fost însă mai tirziu făcute, cînd Macrinus era amenințat să fie răsturnat.

- ⁵⁷ Vezi mai sus LXXVII, 15 și Herodian, IV, 8.
- ⁵⁸ Vezi mai sus nota 53.
- ⁵⁹ *Præfectus frumenti dandi ex senatu consulto*.
- ⁶⁰ În gr. δικαιονόμοι, *iurisdici*. Vezi mai sus nota 26 la cartea LXIX. La Capitolinus, *Marcus Antoninus* 11, *administratores iurts*. Au subsistat pînă pe vremea lui Aurelian, cînd a fost înființat corpul așa-numiților *correctores*.
- ⁶¹ Asia și Africa (vezi LIII, 12 și LIV, 7) erau provincii senatoriale guvernate de foști consuli. În caz de urgență, (vezi LIII, 18; LV, 28; LXIX, 14) putea fi numit și un magistrat de rang inferior. Macrinus transformase Asia în provincie imperială și guvernatorul provinciei devine *Legatus Augusti pro praetore*.
- ⁶² Situația trebuie înțeleasă în felul următor: în anul 217, împăratul atribuie lui Anicius Festus provincia Asia, renunțînd la Asper sub un pretext oarecare. În anul 218, Aufidius Fronto care fusese respins de locuitorii provinciei Africa (senatorială), capătă promisiuni de la Macrinus că va fi numit guvernator în Asia (provincie imperială acum); Macrinus însă nu se ținu de cuvînt și prelungi mandatul lui Festus.
- ⁶³ Cf. Tacitus, *Annales* 42, unde se află termenul de *salarium proconsulare* (Agricola, pe vremea lui Domițian, nu primește acest *salarium*, deoarece refuzase să preia guvernămîntul unei provincii senatoriale).
- ⁶⁴ Vezi mai sus nota 12 la cartea LXXVII.
- ⁶⁵ Cf. LXXVII, 6.
- ⁶⁶ Încă de pe vremea lui Hadrian, Mausoleul augustan era plin. Vezi LXIX 23. Monumentul funerar al nepoților lui Augustus se afla pe aproape de așa-numita dumbravă a Caesarilor (LXVI, 25), unde se înălțau și statuile lor, fie în Cîmpul lui Marte, unde tatăl lor, Agrippa, începuse să construiască un mausoleu (LIV, 28).
- ⁶⁷ Vezi în continuare cap. 30.
- ⁶⁸ Pentru o prevestire similară, făcută lui Galba, vezi LXXIV, 1.
- ⁶⁹ Hephaistos. Cf. v. 131 din *Broaștele* lui Aristofan.
- ⁷⁰ Probabil, Colosseum, la Roma, sau eventual, unul din marile amfiteatre construite în orașele reședințe din Orient.
- ⁷¹ Parții. Vezi mai sus nota 26.

- ⁷² Evenimentele sînt comentate pe larg de Herodian IV, 14 care descrie desfășurarea atacului part și riposta legiunilor romane, încurajate de Macrinus. După relatarea lui Herodian, luptele care au durat zile în șir, nu au dus la o înfringere a romanilor, așa cum lasă să se înțeleagă Cassius Dio. Dindu-și seama că Artabanos nu știe de moartea lui Caracalla, Macrinus s-a grăbit să-l înștiințeze, căutînd să ajungă la o înțelegere.
- ⁷³ Mormintele regale a suveranilor din Adiabena, pe care Antoninus îi confunda cu Arsacizii, regii parți, Herodian, IV, 11.
- ⁷⁴ Cf. Capitolinus, *O.M.*, 8. Același lucru spus în alt sens: războiul nu mai avea sens să fie continuat.
- ⁷⁵ Soldații parți. Subiectul propoziției este Artabanos.
- ⁷⁶ Vezi mai sus nota 26.
- ⁷⁷ Cf. LXXVII, 12.
- ⁷⁸ Vezi cartea precedentă, cap. 12 și nota 71. Vologeses al V-lea l-a predat pe Tiridates lui Antoninus. Nu se știe cum a scăpat și cum a reușit să capete tronul Armeniei. Probabil, tot cu ajutorul parților.
- ⁷⁹ Lecțiunea aceasta, *Δάκοι λυμηνόμενοι* se află în Vaticanus; Boissevain, III, p. 435 o adoptă. O altă lecțiune: *dacringii* (*lacrिंगii*), menționați în LXXI, 11—12. Acest paragraf, fără legătură cu cele mai sus expuse, se referă la Macrinus. Vezi M. Macrea, în *Istoria României*, I, p. 455.
- ⁸⁰ Disciplina în rîndul soldaților nu mai fusese de mult întărită ca pe vremea lui Hadrian. Spartianus, *Hadrian*, 9. Bunăvoința lor, dispoziția de a lupta, se cîștigau numai prin cheltuiala unor imense fonduri. Cf. Herodian, III, 8; „[Severus] a fost cel dintîi împărat care a corupt vigoarea, strășnicia disciplinei și supunerea soldaților la regimul de oboseală, ca și ascultarea cu respect a ordinelor superiorilor, învățîndu-i să umble după bani și deprinzîndu-i cu un trai josnic“ (trad. R. Alexandrescu).
- ⁸¹ *Iliada*, XXI, 338.
- ⁸² Iulia Maesa (PIR² IV 678) era originară din Emessa, nu departe de Apameea, la n.e. de Tyr. În felul ei a fost o personalitate la fel de neobișnuită ca și Iulia Domna. Babelon, *op. cit.*, cap. *L'impératrice divinisée*, p. 115—131.
- ⁸³ Grafia în textul epitomelor cu un singur *m*.
- ⁸⁴ Textul capitolelor 31—34 este deteriorat. În schimb, s-a păstrat narațiunea lui Herodian, V, 3—4 și, cu mici deosebiri față de consemnările lui Cassius Dio, contemporan al evenimentelor, biografiile lui Macrinus și Elegabal din *Historia Augusta*. După moartea lui Antoninus, noul împărat s-a purtat la fel de frumos cu Iulia Maesa, ca și cu Iulia

Domna, lăsându-i toată averea, care nu era de disprețuit. Atîta doar că a obligat-o să se întoarcă la ea acasă, adică la Emessa. Asupra acestei femei plină de ambiție nu a luat nici o măsură de supraveghere, părăindu-i-se lipsită de importanță. Nu mică a fost mirarea lui Macrinus cînd a aflat de ce era în stare Maesa, Capitolinus, *O.M.*, 10. Soțul Maemaei, menționat în acest paragraf, se numea M. Iulius Gessius Bassianus (PIR, II, p. 195, nr. 230). În textul lui Cassius Dio este însă numit Gessius Marcianus. Fiul lor, viitorul Severus Alexander, se numea Alexianus Bassianus.

- ⁸⁵ Numele lui Eutygianus nu apare nici la Herodian, nici în biografiile mai sus citate, din *Historia Augusta*. În aceste versiuni Maesa însăși inițiază mișcarea de corupere a garnizoanei din Emessa. „Unii”, scrie Herodian, IV, 3 „erau protejați și clienți ai Maesei” (trad. R. Alexandrescu). Este posibil să se fi strecurat o confuzie cu personajul cu nume similar din LXXIX, 4 și 6, care este *praefectus castrorum*.
- ⁸⁶ Descrierea mărețului și bogatului templu al Soarelui (*el Gabal*) de la Emessa, la Herodian, *loc. cit.* Obiectul cultului era un meteorit de formă conică și culoare neagră. La acest templu veneau în pelerinaj nu numai syrienii, ci și toate populațiile din regiunea Orientului apropiat. Soldații romani din garnizoana Emessei frecventau și ei acest lăcaș de cult, lipsit de statui, dar ornat cu aur, argint și pietre prețioase. Grafia numelui templului variază: *Elegabal*, *Elagabal*, *Eleagabal*; grecii, prin contaminare cu gr. *helios*, „soare”, l-au transformat în *Heliogabal*; în latină numele apare *Heliogabalus*.
- ⁸⁷ Numele băiatului, după cel al tatălui său Sextus Varius Marcellus și cel al bunicului, Iulius Bassianus, era Varius Avitus Bassianus, la care s-a adăugat și cel de *Elegabal* (grafia din ms. epitomelor), căci era mare preot al templului Soarelui. În vîrstă de 14 ani, îmbrăcat în țesături de aur și încununat cu nestemate, cu un fizic desăvîrșit, tînărul făcea asupra militarilor romani care frecventau templul o impresie deosebită. „Părea intruchiparea lui Dionysos” scrie Herodian, *loc. cit.*
- ⁸⁸ Această manevră abilă a hotărît schimbarea *princeps*-ului. Antoninus fusese iubit de soldați. A fost de ajuns ca Avitus să treacă drept fiul celui dispărut ca soldații din Emessa să hotărască cine va fi împărat de aici încolo.
- ⁸⁹ Altfel la Herodian, *loc. cit.*, și la Capitolinus, *O.M.*, 9. Femeile, adică Maesa, și fiicele ei, însoțite de băieți, au fost introduse pe furiș, noaptea, în tabără. Soldații îi primiră cu entuziasm și îl numiră pe Avitus Antoninus, nume pe care ulterior tînărul și l-a luat oficial, numindu-se Marcus Aurelius Antoninus Bassianus. Acest din urmă nume era luat după cel al bunicului, Iulius Bassianus, tatăl Iuliei Domna și al Iuliei Maesa. În biografia din *H.A.* a lui *Elagabal*, atribuită lui Lampridius, mama lui, Soemias (PIR²

IV, 704) este numită Symiamira, ca dealtfel și în biografia lui Macrinus, cap. 9, (atribuită lui Capitolinus). De îndată ce Avitus a fost proclamat împărat și a primit însemnele puterii, printre care mantaua de purpură, garnizoana a început pregătirile necesare pentru un asediu, căci se așteptau la o ripostă din partea lui Macrinus. Împotriva răzvrătiților din tabăra de la Emessa a fost trimis Ulpius Iulianus, prefectul pretoriului (Capitolinus, O.M., 10). În mod greșit, în capitolul următor, Cassius Dio susține ca la asediul taberei întărite a participat Macrinus. Este posibil să fie o simplă greșeală de copist, pentru că, ceva mai departe în text, apare corect: „soldații lui Iulianus“. Despre cei doi Iuliani, numiți prefecti ai pretoriului, vezi mai sus cap. 15.

⁹⁰ Subiectul este Iulianus. Marcianus, era soțul Mamaeii.

⁹¹ Celălalt ginere al Maesei, tatăl lui Avitus, originar din Apameea. Vezi anterior cap. 30. În pofida stângăciei frazei, se înțelege că Iulianus izbutise să scoată din joc pe soții celor două femei închise în tabăra de la Emessa.

⁹² Cf. LXIV, 5 când Galba procedează la fel, sperând în restabilirea situației critice prin care trecea. Fiul lui Macrinus Diadumenianus, a primit și el numele de Antoninus, ca și rivalul său, fiul lui Varius Marcellus. Vezi însă mai sus nota 29. Macrinus înfierează procedeu. Cu acest prilej s-au împărțit soldaților monede de aur și s-au făcut avansări. Vezi mai sus nota 56. Îndată după adunarea soldaților în care Diadumenianus a fost proclamat împărat, la Antiochia a fost bătută o monedă cu numele *Antoninus Diadumenus*. Pentru a redeștepta în memoria oamenilor figura lui Antoninus Caracalla, Macrinus porunci să se confecționeze dintr-un material roșu-stacojiu un model de manta amplă, *paenula*, pe care băiatul o purta de preferință, pentru ca astfel acest Antoninus să poată primi porecla de *paenularius* ceea ce, în închipuirea lui taică-său, era un echivalent pentru *caracalla*. Diadumenianus era un copil blând, cu ochii negri, deosebit de frumos, așa că toată lumea îl adora când își făcea apariția în mantaua roșie-stacojie, în hainele de gală muiate în purpură, purtând insignele imperiale. Efectul scontat dădea cele mai bune roade, dar Macrinus n-a știut să conducă oamenii cu energie în propriul său interes și al fiului său. Lampridius, biografia *Diadumenus Antoninus*, în *Historia Augusta*.

⁹³ Avitus, fiul lui Soaemis.

⁹⁴ Provincia era senatorială (vezi LI, 17 și LIII, 13) dar, după cum se vede, Macrinus dispunea de posturile de conducere după bunul lui plac.

⁹⁵ Împotriva stăpînirii romane.

⁹⁶ Marius Maximus. Vezi mai sus nota 43.

- ⁹⁷ Amănuntele date de Dio cu privire la scăpările din vedere în redactarea acestui act oficial ilustrează gradul de tulburare care domnea în enturajul lui Macrinus. Cît despre posibilitatea ca un tribun al plebei să intrunească Senatul, obiceiul era într-adevăr ieșit din uz, dar nu insolit. Vezi LVII, 15.
- ⁹⁸ Diadumenianus avea doar 10 ani.
- ⁹⁹ Acum apare în textul deteriorat al epitomelor pentru prima oară numele lui Gannys, care, după moartea lui Varius Marcellus, soțul lui Soaemis, devenise tutorele lui Avitus. Acest personaj, ucis pînă la urmă de Elegabal, va juca de aici înainte un rol important în mersul evenimentelor.
- ¹⁰⁰ După informația din Herodian V, 4, ciocnirea între partidele rivale a avut loc la hotarul dintre Fenicia și Syria, la 3 iunie 218.
- ¹⁰¹ Alta este versiunea lui Herodian: soldații răzvrățiți împotriva lui Macrinus luptau din răspuțeri ca să evite pedepsele la care erau expuși, cu toate asigurările ce li se dădeau că vor beneficia de o amnistie.
- ¹⁰² Vezi mai sus nota 76 la cartea precedentă.
- ¹⁰³ În urma tratatului încheiat cu regele parților Macrinus se afla în bune relații cu Artabanos.
- ¹⁰⁴ După prima victorie, obținută lângă Antiochia la Immai, menționată în cap. 37, Macrinus intrase în Antiochia ca învingător.
- ¹⁰⁵ Comazon Eutyhianus. Vezi mai sus cap. 31 și nota 85.
- ¹⁰⁶ Vers preluat din *Iliada*, XI, 103—104.
- ¹⁰⁷ Cînd Macrinus a murit, atitudinea lui Cassius Dio față de fostul împărat se schimbă, în capitolul precedent găsindu-i pînă și unele merite. În această frază însă, cît și în cele ce urmează, Dio dezvăluie fără ocol păreriile Senatului despre ridicarea lui Macrinus. Așa cum s-a arătat mai sus, la nota 11, Dio se găsea în anul 218 în Asia Mică. Relativ la sfîrșitul lui Macrinus, care a murit decapitat, vezi și versiunile consemnate de Herodian, I, 4. „Nu acum, la sfîrșit, trebuia el să se îndrepte către Roma, ci de la bun început; numai că lipsa de minte și soarta l-au împins în prăpastie” (trad. R. Alexandrescu). Macrinus a căzut repetînd greșeala de odinioară a lui Pescennius Niger. Motivarea acestei duble hotărîri (a lui Niger și a lui Macrinus) de a governa imperiul din Antiochia trebuie căutată în importanța crescîndă a orașului sirian după domnia lui Traian, ca centru politic și administrativ (vezi Jones, *op. cit.*, p. 266—268), potrivit pentru supravegherea frontierelor orientale, dar și din imposibilitatea de a-i părăsi pe soldații care constituiau adevăratul sprijin al noilor domnii, sau de a-i îndepărta, în cazul unui marș spre Apus, adică spre Roma, de taberele militare unde prezența lor era necesară.

CARTEA LXXIX

- ¹ Vezi nota 100 la cartea precedentă.
- ² În scrisoare erau formulate tocmai învinuirile care i se aduceau lui Macrinus de către senatori.
- ³ Vezi nota 92 la cartea precedentă. Avitus exagera însă, căci Diadumenianus avea zece ani, nu cinci. Nici el nu împlinise vârsta de 18 ani, vârsta lui Octavianus, când acesta a intrat în arena politică după moartea lui Caesar. Lampridius, în biografia lui Elegabal, *Antoninus Heliogabalus*, cap. 8 notează că noul împărat se arăta înverșunat mai mult încă împotriva lui Diadumenianus, care primise oficial numele de Antoninus, decât împotriva lui Macrinus, deoarece vedea în tânărul său rival, a cărui frumusețe și eleganță erau admirate de toată lumea, un competitor de temut. De aceea, a silit pe unii biografi să scrie lucruri oribile despre Macrinus și fiul său; așa se explică și introducerea unor infamii de cea mai joasă speță în biografiile lui Macrinus și Diadumenianus, înserate în *Historia Augusta*. B. 373 și urm.
- ⁴ Marius Maximus. Vezi notele 43 și 96 la cartea precedentă.
- ⁵ Eutygianus, vezi nota 85 la cartea precedentă. Numele acesteia era Publius Valerius Comazon Eutygianus. Era un libert care făcuse parte din flota romană. Comazon (de la verbul grec κομίζεσθαι) este o poreclă care i s-a dat în legătură cu activitatea lui ca mim. Treptele carierei sînt înșirate mai jos, în capitolul următor.
- ⁶ Vezi cartea precedentă, cap. 13 și nota 37 la această carte.
- ⁷ Numele ei era Iulia Cornelia Paula, (PIR² IV 660) așa cum rezultă din emisiunile monetare (Cohen², vol. IV, p. 376—377). A fost numită *Augusta*, Herodian V, 6.
- ⁸ Tutorele lui Elegabal. Vezi nota 99 la cartea precedentă.
- ⁹ Vezi nota 19 la cartea precedentă. Toate aceste notări despre crimele și tulburările care au inaugurat domnia lui Elegabal sînt lucruri cunoscute direct de Cassius Dio, lipsind din biografiile după care a fost ulterior redactată *Viața* lui Elegabal inserată în *Historia Augusta*.
- ¹⁰ Anul 218.
- ¹¹ A avut în total trei soții. Pe a treia, din neamul lui Commodus, o chema Annia Faustina (Herodian, V, 6; Cohen², vol. IV, p. 385—386).
- ¹² Cultul zeiței Isis în cursul sec. II e.n. făcuse mari progrese. Este adesea menționat în *Historia Augusta*, ca de pildă în biografiile lui Niger, 6 (Niger este figurat aducînd sacrificii zeității; mozaic pe bolta unui portic) sau în cea a lui

Antoninus Caracalla 9, unde stă scris că înaintea lui Antoninus, cultul isiac fusese introdus la Roma de Commodus și asociat cu acela al lui Anubis. Relativ la marile abuzuri săvârșite de Commodus și Elegabal în materie de propagarea culturilor orientale, F. Millar, *The imperial cult and the Persecutions*, op. cit., p. 205.

- ¹³ Ciinele se afla stînd jos, sub tronul zeiței.
- ¹⁴ Întocmai cum îl numește pe Antoninus Caracalla, Tarautas, tot așa autorul îl va numi adesea pe Avitus, sau falsul Antoninus, cum îi place să-i spună în deridare, Sardanapal.
- ¹⁵ Pancrationul era proba cea mai dificilă pentru un atlet multiplu: alergare, aruncare cu sulița, pugilat.
- ¹⁶ Aceasta este grafia.
- ¹⁷ Relativ la cultul zeității Soarelui (el-Gabal) adus de la Emessa la Roma, cf. Herodian V, 6 care descrie cu mult pitoresc procesiunea din miez de vară cînd zeul era transferat din oraș, din templul ce-i fusese ridicat pe Palatin (Cf. Lampridius, *A.H.*, 3 și Aurelius Victor *Epitome*, XXIII. 1) spre periferia Romei, unde i se înălțase un al doilea templu, pe Esquilin. Statuia sacră era trasă de șase cai albi, fără vizitiu, împăratul însuși ținînd friele cailor și mergînd cu spatele, ținînd privirea fixă asupra statuii. Lumea înconjură cortegiul aruncînd flori și purtînd făclii (Lampridius, *A.H.*, 6). În capitolul următor Lampridius amintește și de inițierea lui Elegabal în misterele mamei zeilor. Cultul soarelui adus de la Emessa s-a răspîndit cu repeziciune în provinciile imperiului. M. Besnier, op. cit., p. 84. citînd o inscripție din *Années Epigraphiques* 1924, nr. 14, pune în evidență tendința ca Helios (el-Gabal) să ia locul tradiționalului Iupiter în triada capitolină: Iupiter, Afrodita și Atena (inscripție din Baetica, Hispania), atît de mare priză la public încep să aibă religiile mistice venite din Orient. De oarecare interes este următoarea concepție, atribuită lui Elegabal de autorul biografiei din *H.A.* cap. 3: „spunea [Avitus] că trebuie transferate acolo, în templul lui Elegabal de pe Palatin și religiile iudeilor, samaritenilor, ca și cultul creștin, pentru ca în cultul lui Elegabal să fie concentrate misterele tuturor religiilor“. Este vorba despre un sincretism a cărui bază, desigur, nu trebuie căutată în gîndirea lui Antoninus Elegabal. Pe plan teoretic însă, dovadă mențiunea de față, este probabil că au existat asemenea sugestii. Templul lui Elegabal de pe Palatin întrunea embleme ale cultului roman, cît și piatra neagră simbolizînd-o pe Cybela, adusă în perioada republicană de la Pessinunt (vezi fr. 57, 61, vol. I p. 130). Tot aici se afla și statuia Minervei (Athena), denumită Palladium.
- ¹⁸ Practici religioase semitice.
- ¹⁹ Practici confirmate și de biograful din *H.A.*, cap. 8. Copiii pe care-i alegea trebuiau să aibă și tatăl și mama în viață.

- ²⁰ Într-o formă nu tocmai exactă, Cassius Dio se referă la ceremonia cunoscută sub denumirea de *ἱερός γάμος*, „căsătoria sacră” între divinități reprezentând forțe ale naturii, ale fertilității, ale vieții și morții etc. Este un rit comun popoarelor din Orient, pătruns și în religiile vechilor greci (căsătoria lui Hades cu Persephona, a lui Dionysos cu Ariadna etc.).
- ²¹ Divinitate feniciană, asimilată cu luna, (Tanit), una și aceeași, probabil, cu Astarte (vezi nota 14 la cartea LXII), Herodian V, 6. Contactele îndelungate între persoane aparținând celor mai variate regiuni ale Imperiului, prin deplasarea legiunilor și numirile de funcționari, au înlesnit, cum era și firesc, sincretismul cultelor, asimilarea divinităților cu aceleași atribute: dacă Baal tinde să fie asimilat cu Iupiter, cu Serapis și cu Mithra, divinitatea feminină a fecundității este adorată sub înfățișarea lui Isis, Venus sau Astarte. *Astroarhe*, „stăpina stelelor”, deci „luna”; (în latină: *Dea Caelestis*).
- ²² După Herodian, *loc. cit.*, maniacul religios care era Antoninus Elegabal se opriese mai întâi la statuia zeiței Minerva pentru „căsătoria sacră”, statuie, pe cât se pretindea, adusă de la Ilion. Apoi s-a răzgândit și a poruncit să se aducă la Roma, de la Cartagina, statuia Uraniei, astfel numită de libyenii, în vreme ce fenicienii „ii zic Astroarhe, închipuind cu ea luna” (trad. R. Alexandrescu). Cf. și Lampridius, *A.H.*, care numește statuia Minervei *Palladium* (de la gr. *Pallas*). Vezi mai sus nota 17.
- ²³ Remarcă importantă, care contrazice părerile fundamentale negative ale lui Cassius Dio despre Antoninus Caracalla. Reforma monetară făcută în regnul precedent, despre care Dio vorbește cu dispreț (vezi LXXVII 14), reglementarea impozitelor (*ibidem*, cap. 9), separarea veniturilor publice de cele ale casei imperiale (*ibidem*, cap. 9) au contribuit la îndreptarea situației dezastruoase lăsată de Commodus în finanțele statului. Antipatia profundă resimțită de autor față de Caracalla l-a împiedicat însă să noteze și aspectele pozitive ale acestei domnii.
- ²⁴ Biografia lui Antoninus Heliogabalus din *Historia Augusta* este încărcată cu detalii despre perversitățile sexuale ale acestui dereglat, care, pentru unele din aceste practici, invocă cultul sau cultele în care fusese inițiat; vezi Lampridius, *A.H.*, cap. 6 și 7.
- ²⁵ Obicei pe care altă dată îl practicase și Nero, vezi LXI, 8. În plus, Elegabal se farda. Herodian V, 6.
- ²⁶ Lampridius, *A.H.*, 5 menționează și pasiunea împăratului de a juca în tablouri vivante, el susținând rolul lui Venus în tablouri care înfățișau judecata lui Paris, fie apărind ca Venus în diferite tablouri celebre în lumea greacă.

- ²⁷ Doi dintre vizitii cu care se întrecea la curse, Protogenes și Gordius, sînt numiți în biografia din *H.A.*, cap. 6. Aceștia au devenit ulterior și părtași la tot ceea ce întreprindea, dobîndind autoritate asupra lui.
- ²⁸ Cf. LXI, 19, Nero instituie Iuvenalia pentru a sărbători ziua cînd s-a ras pentru prima oară.
- ²⁹ *Ave Caesar, Imperator.*
- ³⁰ Alta este varianta din Lampridius, *A.H.*, 10. Zoticus ajunge deosebit de puternic și, făcînd trafic de influență, deosebit de bogat. Elegabal s-a „căsătorit“ și cu Zoticus.
- ³¹ Situația este explicată de Herodian, V, 7. Maesa, bunica lui Elegabal și a vărului acestuia, Alexianus (vezi nota 84 la cartea precedentă), deținea o mare putere, ca și fiica ei Soaemis, mama împăratului. Amîndouă primiseră titlul de *Augusta*. Ceva mai mult, Soaemis a intrat în Senat și i s-a dat titlul de *clarissima* (vezi nota 4 la cartea LXXIV). Acest fapt i-a dat o idee: să înființeze la rîndul ei un senat al femeilor (l-a și înființat, pe Quirinal) unde urma să se hotărască problemele de etichetă, protocol și modă. Tot amîndouă au primit titlul de *Mater Senatus et Castorum* (CIL, VIII, nr. 2564). Treburile administrative erau însă conduse de Maesa, cu ajutorul lui Eutyhianus, Lampridius, *A.H.*, 12 menționează că atunci cînd Elegabal mergea în tabăra pretorienilor sau în Senat o ruga pe bunica sa să-l însoțească pentru a cîștiga ceva din autoritatea pe care și-o pierduse prin viața depravată ce-o ducea. Ideea adopțiunii lui Alexianus, fiul Mammaeii, a venit de la Maesa, Herodian V, 7. Maesa îl declara și pe acest copil fiu ilegitim al lui Caracalla, ca și pe Avitus Bassianus. Adopțiunea s-a petrecut în iulie 221 și Alexianus a primit numele de *Marcus Aurelius Alexander, Marci Aurelii Antonini filius*. Alexander, în amintirea lui Alexandru, regele Macedoniei, pentru care Caracalla resimțea o mare admirație. În felul acesta, Maesa încerca să îndrepte oarecum mersul lucrurilor care duceau spre dezastru.
- ³² Nu se știe cine anume a fost acest personaj, propagator al cultului dionysiac.
- ³³ Cf. povestirea detaliată a lui Herodian, V, 8. A Jardé, *Études critiques sur la vie et le règne de Sévère Alexandre*, Paris, 1925, p. 10 și urm. este de părere că textul lui Herodian a fost inspirat de o sursă valoroasă, pe care Jardé este înclinat s-o identifice cu Dexippus.
- ³⁴ Alexander fusese crescut de Mamaea după cu totul alte principii decît vărul său. Despre educația primită, Lampridius, *Severus Alexander* 3. Această biografie inserată în *Historia Augusta*, menționează în cap 5 o biografie anterioară a acestui împărat, aparținînd lui Marius Maximus, după care autorul s-a inspirat. Concordînd între ele, concordînd cu

cea ce scrie Cassius Dio, biografiile lui Severus Alexander sînt laudative și favorabile. R. Syme, *Emperors and Biography. The Reign of Severus Alexander*, p. 146 și urm. În orice caz, persoana și personalitatea micului Caesar, care avea doar 13 ani, este înfățișată într-o lumină de puternic contrast cu ceea ce reprezenta vărul său.

- ³⁵ Încercările lui Elegabal de a-l îndepărta sau de a-l suprima pe vărul său sînt povestite în biografia din *Historia Augusta*, 13—15. Aceste încercări au avut un efect potrivit celui scontat, căci pretorienii au fost pe punctul de a-l ucide pe Elegabal, fără intervenția unui tribun militar, Antiochianus (cap. 14).
- ³⁶ O altă variantă în biografia din *H.A.*, 17: soldații, după ce-au ucis, măcălărindu-i, pe tovarășii de desfriș ai lui Elegabal, l-au prins apoi pe împărat, au vrut să-l arunce într-un canal, dar cum nu încăpea, l-au aruncat în Tibru cu o piatră de gît. În ultimul capitol al acestei biografii, 35, autorul confirmă faptul că a scris viața lui Antoninus Heliogabalus „după autori greci și latini“. Lucrarea, afară de cîteva date privitoare la comportarea tînărului împărat față de senat și ordinul cavalerilor, „pentru care n-avea nici o considerație“, (cap. 20) și la unele însemnări despre lucrările publice (cap. 17) este o lungă înșirare a viciilor lui Elegabal. Textul lui Cassius Dio este mai sobru, poate mai corect, așa cum singur mărturisește că a încercat să-l facă, în primul capitol din cartea următoare.

CARTEA LXXX

- ¹ Așa cum s-a arătat la nota 31 de la cartea precedentă, Alexianus fusese adoptat de Elegabal sub numele de Marcus Aurelius Alexander. Herodian, V, 7 susține că numele de Alexander fusese ales în amintirea venerației pe care Antoninus Caracalla (pretins tată al copilului), o avusese pentru regele macedonean; biograful din *Historia Augusta* (*Lampridius*), cap. 5, pune acest nume în legătură cu orașul Arke, locul unde se născuse Alexianus, întemeiat de Alexandru. A refuzat numele de Antoninus, oferit de Sena, cînd a preluat puterea, preferînd pe acela de Severus, *ibidem*. Severus era însă un *cognomen*, tînărul numindu-se acum Marcus Aurelius Severus Alexander. Adopțiunea făcută de Elegabal a fost ștearsă din titulatura imperială. Atît Herodian cît și biograful din *H.A.* se întrec în a lăuda calitățile noului împărat, a cărui mare scădere a fost slăbiciunea arătată față de mama lui, Iulia Mamaea, care alături de Maesa (aceasta a trăit pînă în 226), a înțeles să conducă de fapt treburile statului, Jean Babelon, *op. cit.*, p. 237—259.

- ² Așa cum scrie Herodian în primul capitol din cartea a VI-a a *Istoriei* sale, împăratul, avînd o vîrstă prea fragedă, cele două femei care-l dirijau, bunica și mama, au ales un *consilium* de 16 senatori în vîrstă, pentru a forma nucleul unui sfat imperial. Herodian adaugă că pentru prima oară după ani îndelungați, conducerea statului, „din cea mai cruntă tiranie, se prefăcuse într-o formă de guvernămînt a aristocrației“ (trad. R. Alexandrescu), ceea ce era, desigur, o iluzie. Concomitent cu crearea acestui *consilium*, care nu trebuie confundat cu cel ulterior, format din 70 de membri, (Lampridius, S.A., 16). Iulia Mamaea a făcut apel și la juriștii de seamă ai timpului, ale căror nume sînt consemnate de Lampridius, H.A., *Severus Alexander* 68 al căror sprijin l-a solicitat. Printre aceștia se afla și Ulpianus, elev al lui Papinianus; în 222 Domitius Ulpianus era *praefectus annonae* (Cod. Iust. VIII, 37, 4). În același an este ridicat la rangul de prefect al pretoriului și primește sarcina de a prezida o comisie de experți juridici și secretari, al cărei rol consta în a revizui procesele și condamnările din trecut.
- ³ Referire la misiunea primită de la Macrinus. Vezi cartea LXXIX, cap. 7.
- ⁴ R. Syme, *The Career of Maximus and Dio*, op. cit., p. 144 arată că Dio într-adevăr, nu se afla la Roma în timpul schimbării de domnie. Curios este, observă Syme, în acord cu E. Gabba, *Sulla storia Romana di Cassio Dione*, art. cit., p. 289 că numele lui Cassius Dio nu apare nicăeri în listele guvernatorilor Africii din anul 221—222 și nici în inscripții.
- ⁵ Ca *legatus Augusti*. În Dalmația, Dio a stat între anii 224—226. E. Schwartz, articolul *Cassius*, RE III col. 1684. Vezi și *Studiul Introductiv*, vol. I, p. 10.
- ⁶ Această funcție, pe care a îndeplinit-o între 226 și 228 este amintită în treacăt în LXIX, 36, *Ibidem*.
- ⁷ Explicația acestei întoarceri în Bithynia este dată la sfîrșitul cărții, care încheie, cu sumare referiri la domnia lui Severus Alexander, întreaga lucrare.
- ⁸ În 229. Primul său consulat, dacă Dio nu se referă aici la data de 205 sau 206, cînd a fost consul suffectus, s-ar putea să se fi desfășurat în 222 sau 223, alături de Lucius Marius Maximus, cînd lipsesc mărturii directe asupra carierei lui administrative, R. Syme, *loc. cit.* la nota 4.
- ⁹ Cf. Lampridius, S.A., cap. 16, 43, și 51, referitor la activitatea juridică și legislativă sub Severus Alexander. Cum această biografie mult discutată este pusă sub semnul întrebării referitor la toate informațiile pe care le dă, despre activitatea lui Ulpianus rămîn numai mărturiile (și ele nesigure) strînse în *Digesta* (sec. VI) și în *Codul* lui Iustinian.

- ¹⁰ Flavianus și Chrestus erau subordonați prefectului pretoriului. Zosimos, I, 2. După Zosimos, ei au căzut victimă Iuliei Mamaea care dorea să-i înlăture pentru a nu rîvni la locul lui Ulpianus.
- ¹¹ Asasinarea lui Ulpianus s-a întîmplat mai tîrziu, cînd împăratul n-a putut să-l apere de furia soldaților dezlănțuiți.
- ¹² Referitor la plebe, care începe să se agite împotriva *principes*-ului și a gîrzilor sale, vezi nota 33 la cartea LXXIII. De asemenea, articolul *Plebs* din RE XXI, 1, 102 semnat de Hoffmann. Lampridius, în biografia care i se atribuie relatează, adesea, despre *insolentia militum* (*Severus Alexander*, cap. 12, 53—54, 59 și 62), principalul factor al tulburărilor din sec. al III-lea. Biograful, în cap. 52—54 se referă la severitatea lui Alexander față de soldați, dar și la grija pe care le-o purta ca să nu fie exploatați sau furați de superiori.
- ¹³ Vezi LXXVIII cap. 39 și nota 102 la această carte.
- ¹⁴ Nici Herodian VI, 1, 9—10 nu consemnează numele soției lui Severus Alexander. Lampridius, *H.A., Severus Alexander*, 20 o numește Memmia, fiica lui Sulpicius, fost consul; în cap. 49, vorbește însă despre fiica lui Macrinus (sau Macrianus), ridicat la rangul de Caesar și apoi condamnat la moarte sub acuzarea de complot. Inscricțiunile și monedele îi dau denumirea de Cn. Seia Herennia Sallustia Babia Orbiana și titlul de *Augusta*. Pe unele monede efigia ei apare alături de cea a Iuliei Mamaea (Cohen², IV, p. 305). Aceste discordanțe au dus la presupunerea că tînărul împărat a avut două sau trei soții. Jean Babelon, *op. cit.*, p. 251.
- ¹⁵ Cap. 3 sare dintr-o dată în anul 227, cînd grave evenimente se petrec în Parthia. Artabanos, din dinastia Arsacizilor, care izbutise să se mențină după moartea lui Macrinus a fost răsturnat de un rege Sassanid, Ardascher, numit de Cassius Artaxerxes, de Herodian, VI, 2, Xerxes. Tot din neamul Sassanizilor făcuse parte și Osroes (vezi cartea LXVIII cap. 17 și 22), alungat de Arsacizi. Sassanizii pretindeau reînvierea vechiului imperiu de sub Achemenizi și reîntoarcerea la religia lui Zoroastru.
- ¹⁶ În anul 223 Artaxerxes îi învinge pe parți. Vezi articolul *Parthia*, în RE, XVIII, 1, 2029 semnat de Schur.
- ¹⁷ Atra: vezi nota 2 la cartea LXXV.
- ¹⁸ În sensul că Ardascher revendica toate provinciile romane din Asia care odinioară făcuseră parte din imperiul Achemenid.
- ¹⁹ Aici se opresc relatările lui Cassius Dio despre începutul campaniei din Orient (231), Baza de operații era Antiochia. Ceva mai înainte Ardascher izbutise să intre în Mesopotamia și să pustiască Cappadocia. Severus Alexander îl atacă cu trei corpuri de armată din care unul singur izbuti să pă-

trundă în Media. Rezultatul înfruntării nu era clar, suficient însă pentru ca Ardascher să renunțe și să se retragă, Severus Alexander a fost ovaționat ca *Parthicus*, după Lampridius, S.A., 56, 9 și ca *Persicus*. Despre următoarea campanie pe care a fost nevoit s-o susțină Severus Alexander în Germania, unde și-a găsit sfârșitul, în anul 235 ucis de soldați, Cassius Dio nu mai pomeneste nimic. La acea vreme el se afla deja departe, retras în Bithynia.

- ²⁰ În anul 229. Vezi Gh. Ștefan, *Studiul Introductiv*, vol. I p. 10.
- ²¹ Cartea LXXX reprezintă o încheiere superficială a întregii lucrări, monumentală prin dimensiunile ei, o încheiere în care autorul este preocupat să explice de ce a fost nevoit să-și întrerupă cariera și să se retragă. Monarhia militară înființată de Severus fusese totodată și o monarhie ereditară, chiar dacă dreptul la succesiune era falsificat, ca în cazul ultimilor doi împărați. Dar, așa cum reiese din capitolele acestei cărți, împăratul avea toate motivele să se teamă de ce putea aduce clipa. Se pare că Severus Alexander se purta ferm cu soldații, știind să-și impună autoritatea. Vezi mai sus nota 30. Nu îndeajuns însă pentru a nu le cădea victimă. Oare Cassius Dio a mai apucat să cunoască sfârșitul tragic al aceluia care l-a ajutat să scape de furia soldaților? Punctul final al cărții fusese deja pus înainte de moartea împăratului.

TABEL

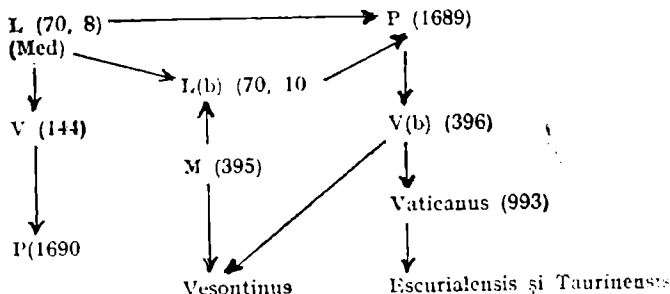
al codicelor folosite de editor pentru întocmirea ediției după care s-a făcut traducerea de față

I

Codicile în care s-au păstrat cărțile XXXVI–LX din *Istoria Romană* a lui Cassius Dio sînt în număr de 11. În parte, sfîrșitul unora este mutilat și au fost necesare completări din epitomatori, îndeosebi din *Epitomele* lui Xiphilinus.

Sigla	Cărțile
1 L (Med)	Laurentianus sive Mediceus, (70, 8), sec. XI : XXXVI, 18, 1–L, 62
2 M (archetip)	Marcianus sive Venetus, (395) sec. XI : XLIV, 35, 4–LX, 28, 3
3 V	Vaticanus (144), anul 1439 : XXXVI–LIV
↙ ↘ L	
4 P	Parisinus (1690), sec. XVI : XXXVI–LIV
5 L(b); M(b)	Laurentianus sive Mediceus (70, 10), sec. XV : XLII–LX
6 P	Parisinus (1689), sec. XV : XXXVIII–LX
7 M(b); V(b)	Marcianus sive Venetus (396), sec. XV : XXXVI–LX
8	Vaticanus (993), sec. XV : XXXVI–LV
9	Escorialensis (y–I–4), sec. XV–XVI : XXXVII–LX
10	Taurinensis (76), sec. XVI : XXXVII–LX
11	Vesontius (Z, 68, 80), sec. XV : XXXVI–LX

Stemma

La aceste codice se adaugă Codex Vaticanus Graecus (1288) care conține cartea LXXIX și primele capitole din cartea LXXX. Vezi în continuare III, 3.

II

Codicele în care s-au păstrat *Epitomele* lui Xiphilinus. Din cele 16 codice mai jos notate, 14 conțin *Epitomele* integral. Nr. 11 și nr. 16 conțin doar prima parte a *Epitomelor* și anume: nr. 11 pînă la domnia lui Tiberius; nr. 16 pînă la domnia lui Augustus.

- 1 Codex Vaticanus (145), sec. XV
- 2 Codex Vaticanus (146), sec. XVI
- 3 Coislinianus (320)
- 4 Parisinus (1691), anul 1548
- 5 Vaticanus Palatinus 61, sec. XVI
- 6 Matritensis (0—49), anul 1548
- 7 Escorialensis (R-I-9), sec. XVI
- 8 Escorialensis (Y-I-5), sec. XVI
- 9 Salmaticenesis
- 10 Vesontius (19), sec. XVI
- 11 Vaticanus Ottobonianus (193), sec. XVI
- 12 Vratislavenensis (21), sec. XVI
- 13 Vaticanus (12, 89), sec. XVI
- 14 Phillippsianus—Berolinensis (1635), sec. XVI
- 15 Neapolitanus (III—B—21), sec. XVI
- 16 Vaticanus Ottobonianus (35), sec. XVI

III

Alte codice după care s-a completat ediția, cărțile I—XXXV; LXI—LXXX:

1

Περὶ τρωμῶν Codex Vaticanus Graecus (73), sec. X—XL, editat în sec. al XVII-lea de Angelo Mai în *Scriptorum graecorum nova collectio*, 2 volume; reeditat de Theodor Heyse la Berlin în 1846. Conține 36 pagini integrale din *Istoria Romană* și 161 fragmente.

2

A. Περὶ πρέσβειων ἐθνικῶν πρὸς Ῥωμαίους.

B. Περὶ πρέσβειων Ῥωμαίων πρὸς ἐθνικούς.

Codicele, cunoscut sub titlul latin *Liber de legationibus* (Despre misiunile diplomatice) a fost cumpărat în sec. al XVI-lea de către spaniolul Juan Paez de Castro (Joannes Pacius). Prin grija regelui Filip al II-lea manuscrisul ajunge la Escorial. Din acest archetip au apărut apoi o familie de codice, printre care cităm: Bruxellenses (11 317— 11 321), Monacensis A (185), Escorialenses (R—III—14; R—III—21) etc. Aceste manuscrise au fost folosite în *Excerpta Ursiniana*

3

Codices Fulvii Ursini (păstrate în biblioteca umanistului Fulvius Ursinus care a editat la Antwerpen, în anul 1582 *Excerpta din Istoria Romană*).

Excerpta Ursiniana, ediție cu destule greșeli, au la bază codice conținând *Istoria Romană* a lui Cassius Dio și codice conținând *Liber de legationibus* (A+B). Editorul notează cu U^c excerptele din Περὶ πρέσβεων ἑθνικῶν πρὸς Ῥωμαίους (făcute din Ambrosianus N 135, Bruxellenses 11 317—11 321 și Monacensis 185 (A); cu sigla U^R excerptele din Περὶ πρέσβεων Ῥωμαίων πρὸς ἑθνικὸς (făcute din Vaticanus 1418, Bruxellenses 11 301—11 316 și Monacensis 267)

Dintre manuscrisele folosite de Ursinus conținând *Istoria Romană* a lui Cassius Dio cele mai importante sint:

- a. Codex Neapolitanus (III, B 15), pentru fr. 179—223
- b. Codex Vaticanus (1418), pentru fr. 224—238
- c. Codex Vaticanus Graecus (conține aproape integral cartea LXXIX și primele capitole din cartea LXXX). Acest manuscris a fost studiat și corectat de Immanuel Bekker și de Hermann Sauppe, unii dintre cei mai competenți editori ai *Istoriei Romane* de la începutul sec. al XIX-lea.

4

Codex Parisinus (1387 A), *Fragmenta Parisina*, pergament.

5

Excerpta Florilegii (*Florilegium* al lui Maximus Confesorul) editate pentru prima oară de Angelo Mai în *Scriptorum Veterum nova collectio*, vol II (1675) apoi de Immanuel Bekker în colecția Dindorf (sec. al XIX-lea).

La baza acestor *Excerpta* stau *Fragmenta Vaticana* editate după Codex Vaticanus (739), sec. XI—XII. Au mai fost folosite și alte codice: Barberinus (158), sec. XI; Laurentianus (9, 29); Laurentianus (7, 15), sec. XIII—XIV și sec. XI—XII; Parisinus (926), sec. XI etc. Nu toate aceste *Excerpta* conțin fragmente din Cassius Dio. În ediția Boissevain *Excerptele* Florilegiului sint codificate prin A. Mai.

6

Excerpta Anonymi editate în *Anecdota Graeca* de Immanuel Bekker în 1814. Puține la număr, au avantajul de a cita cartea și capitolul din *Istoria Romană* cărora le aparțin. La baza acestor excerpte stă Codex Coislinianus Parisinus (345) din sec. XI.

7

Ἐπιτομή Ἱστοριῶν (*Epitoma Istoriei Romane* de Cassius Dio), realizată de istoricul bizantin Joannes Zonaras. Nu diferă mult

de *Epitoma* lui Xiphilinus, ceea ce dovedește că epitomatorii se mulțumeau adesea să copieze, nu să abrevieze textul original. Sistemul presupune lăsarea la o parte a unor informații considerate neinteresante. La baza acestei lucrări editată pentru prima oară la Basel de către Hieronymus Wolf în 1557 și apoi de L. Dindorf la Leipzig, între anii 1868—1878 stau următoarele manuscrise:

- a. Codex Vindobonensis (16 B) sec. XV. A aparținut lui Matei Corvin.
- b. Codex Colbertus sive Parisinus (1717), sec. XIII
- c. Codex Parisinus (1715 A), datînd din anul 1289
- d. Codex Monacensis (324) sec. XIII, conținînd întreaga lucrare. *Epitoma* lui Zonaras este folosită îndeosebi pentru completarea lacunelor din fragmentele primelor 21 de cărți ale *Istoriei Romane*

8

Excerpta Constantiniana care poartă titlul *Despre virtute și răutate*, scriere de morală redactată la cererea împăratului bizantin Constantin Porfirogenetul.

La baza acestor excerpte stă faimosul Codex Peirescianus, cumpărat din Cipru de Nicolas-Claude de Fabri, seigneur de Peiresc, care a trăit la Toulouse între 1580 și 1637. Codexul conține excerpte din Tucidide, Xenofon, Polybius, Arrian, Appian, Cassius Dio etc.

Excerpta Constantiniana au fost editate la Paris în 1634 de Mathurin de Puis, sub supravegherea directă a lui Henri de Valois (Valesius).

Partea din Codex care conține excerpta din Cassius Dio (Codex Peirescianus 415) poartă titlul de *Excerpta Dionea* sau *Valesiana*. În volumul III al ediției sale, la pp. 767—775 Boissvain întocmește un tablou al corespondențelor ce pot fi stabilite între aceste fragmente și altele

9

Scholia ad Lycophronos Alexandra de învățatul bizantin Ioannes Tzetzes sînt comentarii pe marginea unui mare poem dramatic din prima jumătate a sec. III î.e.n. (începutul perioadei elenistice). Subiectul era inspirat din tragedia Alexandrei (Cassandra), fiica lui Priam, înzestrată cu darul clarviziunii, adusă ca prizonieră în Grecia de Agamemnon și ucisă de Clitemnestra. Comentariile includ multe citate din Cassius Dio. Edițiile acestor Scholii se bazează în principal pe următoarele manuscrise:

- a. Ambrosianus (222 A)
- b. Parisinus (2723 B)
- c. Palatinus (264 B)

Fragmente din opera cronicarilor bizantini:

- a. Excerptele lui Joannes din Antiochia din *Despre virtute și răutate* (vezi nr. 8)
- b. Excerptele lui Petrus Patricius (*Excerpta Vaticana*) editate de Angelo Mai în *Scriptorum Veterum Nova Collectio*, vol. V din ediția Dindorf.
- c. *Excerpta Salmasiana* etc.

INDICE DE NUME

ABAS,

fluviu în Albania, XXXVII, 3, 6.

ABGAR (ABGAROS, AUGAROS),

(1) [Abgar] al II-lea, rege al osroenilor, XL, 20; 21, 1; 23, 1;
(2) [Abgar] al VII-lea, rege al osroenilor, LX, 18, 1; LXVIII,
21; (3) [Abgar] al IX-lea, rege al osroenilor, Lucius Aelius
Septimius, LXXIX, 16, 2; (4) [Abgar] al X-lea, Severus,
LXXVII, 12.

ACERRANII,

populație din Campania, fr. 57, 34.

ACERRONIUS,

Cnaeus [Acerronius] Proculus, consul, LVIII, 27, 1; LIX,
6, 5.

ACERRONIA,

Polla, LXI, 13, 3

ACHEENII,

fr. 72, 1; 72, 2.

ACHAIA,

provincie romană, XLVIII, 36, 5; XLVIII, 46, 1; LIII, 12,
4, LV, 27, 6; LVIII, 25, 4—5; LX, 24, 1; LXIII, 11, 1;
LXXVIII, 21.

ACHILLAS,

șeful gărzilor militare din Egipt, XLII, 4, 1—5; XLII, 36,
2; XLII, 37, 1—2; XLII, 38, 1—2; 4; XLII, 40, 1.

ACHILLES,

LXXVII, 16, 7.

ACILIUS,

(1) Attianus [Acilius], LXIX, 1, 2; (2) Marcus [Acilius]
XLII, 12, 1—3; (3) Manius [Acilius] Glabrio, consul, XXXVI,
12, 1; XXXVI, 14, 4; XXXVI, 15, 1; XXXVI, 17, 1; XXXVI,
24, 3; XXXVI, 38, 1; XXXVI, 41, 2; XXXVI, 43, 1; (4)
Manius [Acilius] Glabrio, consul, LXVII, 12, 1; LXVII,
14, 3; (5) Manius [Acilius] Glabrio, LXXIII, 3, 3.

ACROCORINT,

cetatea Corintului, fortificație ridicată pe o înălțime,
fr. 72, 2.

ACROPOLIS,

oraș în Iberia (Caucaz), XXXVII, 1, 3.

ACTIUM,

Promotoriu pe coasta vestică a Greciei, L, 11, 1; L, 12, 7;
L, 15, 3; L, 35, 1; LI, 1, 2; LIII, 1, 4; LIII, 2, 3.

ADANA,

oraș în Cilicia, în apropierea Tarsului, XLVII, 31, 2.

ADDON,

comandant part din orașul Artageira, LV, 10, 6; 10, 7.

ADENYSTRAI,

fortificație în Adiabena, LXVIII, 22, 3.

ADIABENA, ADIABENII,

formație statală în Mesopotamia, în regiunea Assiriei, LXII, 20, 2, LXXV, 1, 1—3; LXXV, 3, 2; LXVIII, 22, 2—3; 26, 4.

ADRIATICA (MAREA) vezi IONICĂ**ADUATICII (ATUATICII)**

populație mixtă germano-belgică, ramură a cimbrilor, XXXIX, 4, 1—4.

AELIA [CAPITOLINA]

LIX, 12, 1.

AELIANUS,

vezi Casperius.

AELIUS,

(1) Sextus [Aelius] Catus, consul, LIV, 20, 3; (2) Coeranus [Aelius], consul, LXXVI, 5, 3—5; (3) [Aelius] Decius Tricicianus, LXXVIII, 13, 3—4; LXXIX, 4, 3; (4) [Aelius] Gallus, fiul lui Seianus, LVIII, 7, 4; 11, 5; (5) Caius (?) [Aelius] Gallus, prefect al Egiptului, LIII, 29, 3—8; (6) Publius [Aelius] Hadrianus, concetățean și pupil al împăratului Traian; urmașul lui Traian, LXV, 3, 3; LXVI, 17, 1; LXVIII, 13, 6; LXVIII, 15, 5; LXVIII, 33, 1; LXIX, 1, 1—2; LXIX, 2, 1—3; 5—6; LXIX, 3, 1—3, 6; LXIX, 4, 15, 6; LXIX, 5, 1—3; LXIX, 6, 1—3; LXIX, 7, 1—3; LXIX, 8, 1—3; LXIX, 9, 1—5; LXIX, 10, 1—3; LXIX, 11, 1—4; LXIX, 12, 1—2; LXIX, 13, 3, LXIX, 14, 3—4; LXIX, 15, 2—3; LXIX, 16, 1; LXIX, 17, 1, 2—3; LXIX, 18, 4; LXIX, 20, 1; LXIX, 21, 2; LXIX, 22, 1—3; LXIX, 23, 1—3; LXX, 1, 2—3; LXX, 3, 1—2; LXXVI, 7, 5; (7) Publius [Aelius] Hadrianus Afer, Senator, tatăl împăratului Hadrian, LXIX, 3, 1; (8) Imperator Caesar Titus [Aelius] Hadrianus Antoninus Augustus Pius, titulatura împăratului Antoninus Pius, LXIX, 20, 5; LXX, 1, 1; (9) Lucius [Aelius] Lauria, cavaler, agitat în favoarea lui Cicero, XXXVIII, 16, 2, 4; (10) Lucius [Aelius] Lamia (?) Aemilius (?), general, LIII, 29, 1—2; (11) Lucius [Aelius], fiul lui Lamia, consul, LVIII, 19, 5; (12) Lucius [Aelius] Plautius] Lamia Aelianus, soțul Domitiei, LXVI, 3, 4; (13) [Aelius] Saturninus, ucis de Tiberius pentru poemele ce le scria, LVII, 22, 5; (14) Lucius [Aelius] Seianus, prefectul pretorienilor sub Tiberius, LVII, 19, 5—7; LVII, 20, 2; LVII, 21, 3—4; LVII, 22, 1—2, 4a, 4b; LVIII, 1, 1; LVIII, 2, 7—8; LVIII, 3, 1—2, 8a; LVIII, 4, 1—4, 8—9; LVIII, 5, 1—2, 5—7; LVIII, 6, 2; LVIII, 7, 1—2; LVIII, 8, 4; LVIII, 9, 2—3; LVIII, 10, 8; LVIII, 11, 3—5, 6; LVIII, 12, 1—5; LVIII, 14, 1—2; LVIII, 16, 2, 4, 7; LVIII, 18, 2; LVIII, 19, 1—3; (15) Quintus [Aelius] Tubero, consul, LIV, 32, 3; (16) [Aelia] Catella, LXI, 19, 3.

AEMILIANUS,

vezi Asellius (2), Caecilius (1) și Cornelius (33)

AEMILIUS,

(1) Vezi Lucius Aelius (10); (2) Quintus [Aemilius] Laetus, prefectul pretorienilor sub Commodus, LXXII, 19, 4; LXXII,

22, 1, 4—5; LXXIII, 1, 1—2; LXXIII, 6, 1—3; LXXIII, 8, 1; LXXIII, 9, 1; LXXIII, 16, 5; (3) Manius [Aemilius] Lepidus consul, XXXVI, 42, 3; (4) Marcus [Aemilius], Cl. f., Lepidus, LVI, 25, 2; (5) Marcus [Aemilius], Q.f., Lepidus, tatăl triumvirului, XLIV, 28, 2; XLIV, 47, 4; LII, 17, 4; (6) Marcus [Aemilius], M. f., Lepidus, triumvirul, XLI, 36, 1; XLIII, 1, 1—3; XLIII, 28, 2; XLIII, 33, 1; XLIII, 48, 1; XLIII, 49, 1; XLIII, 51, 8; XLIV, 5, 2; XLIV, 19, 1—2; XLIV, 22, 2—3; XLIV, 34, 4—5, 6—7; XLIV, 53, 6—7; XLV, 4, 4; XLV, 10, 6; XLV, 17, 7; XLVI, 29, 6; XLVI, 38, 5—7; XLVI, 42, 1, 3; XLVI, 43, 6; XLVI, 50, 2, 3—6; XLVI, 51, 1—3, 4; XLVI, 52, 3—4; XLVI, 53, 2, 3; XLVI, 54, 1—4; XLVII, 55, 1—3, 4; XLVII, 56, 1; XLVII, 1, 2; XLVII, 6, 3; XLVII, 7, 1; XLVII, 8, 1; XLVII, 16, 1; XLVII, 20, 1; XLVIII, 1, 2; XLVIII, 1, 3; XLVIII, 2, 2; XLVIII, 3, 6; XLVIII, 4, 1; XLVIII, 5, 2; XLVIII, 13, 4; XLVIII, 20, 4; XLVIII, 23, 5; XLVIII, 28, 4; XLVIII, 46, 2; XLIX, 1, 4; XLIX, 8, 2—3; XLIX, 11, 2—4; XLIX, 12, 3—4; XLIX, 15, 3; L, 1, 3; L, 20, 3; LII, 43, 1; LIII, 23, 2; LIV, 15, 4—8; LIV, 27, 2; LVI, 38, 2 (7) Marcus [Aemilius] Lepidus, fiul triumvirului, ucis de Augustus LIX, 15, 4; (8) Marcus [Aemilius], L. f., Lepidus, consul, LV, 25, 1; victoria sa în Dalmația, LVI, 12, 2—3; (9) Marcus [Aemilius] Lepidus, favorit al lui Caius Claudius Caligula, soț al Drusillei, LIX, 11, 1; LIX, 22, 6—7; (10) Paullus [Aemilius] Lepidus = Lucius [Aemilius] Lepidus Paulus, XLIX, 42, 2; LIV, 2, 1; LIV, 24, 3; (11) Quintus [Aemilius] Lepidus, fiul triumvirului?, consul, LIV, 6, 2—3 (nu se știe dacă același cu cel menționat în XLIV, 34, 6 și XLIV, 53, 6); (12) [Aemilius] Papinianus, prefect al pretorienilor, LXXVI, 10, 7; LXXVI, 14, 5—6; LXXVII, 1, 1; LXXVII, 4 la — 2; (13) Lucius [Aemilius] Papus, învingătorul insubrarilor, L, 4; (14) Lucius [Aemilius] Paullus, consul, învingătorul lui Perseu, LXVI, 4; LXVII, 1—2; (15) Lucius [Aemilius], L. f., Paullus, consul, fr. 55; (16) Lucius [Aemilius], M. f., Paullus, consul, fratele triumvirului, XL, 47, 1; XL, 63, 1; XLVII, 6, 3; XLVII, 8, 1; XLIX, 42, 2; (17) Marcus [Aemilius] Paulus, consul, ucis la Cannae, fr. 57; LVII, 23; (18) [Aemilius] Rectus, prefect al Egiptului, LVII, 10, 5; (19) [Aemilius] Saturninus, prefect al pretorienilor, ucis de Plautianus, LXXV, 14, 2; (20) Mamercus [Aemilius] Scaurus, LVIII, 24, 3—5; (21) Marcus [Aemilius] Scaurus, fr. 92; (22) Marcus [Aemilius] Scaurus, fratele lui Sextus Pompeius, LI, 2, 5; LVI, 38, 2; [Aemilia], vestală, 87, 3—4; [Aemilia] Lepida, soția lui Drusus, fiul lui Germanicus, LVII, 3, 8.

AENEAS (ENEAS)

eroul troian, fr. 1, 3; fr. 4, 4; fr. 4, 5—7; fr. 4, 10 Caesar pretinde că se trage din [Aeneas], XLI, 34, 2; rege al latinilor, XLIV, 37, 5; strămoș al ginții Iulia, LXII, 18, 4; ultimul descendent al ginții, Nero, LXIII, 29, 3; amintit de Vergiliu, LXXV, 10, 2.

AESERNINUS,

vezi Claudius (19) și (20).

AFER,

vezi Aelius (7); Domitius (1).

AFRANIUS,

legat al lui Pompeius, XXXVII, 5, 4—5, consul, XXXVII, 49, 1; XXXVII, 49, 3; XLI, 20, 1, 4—6; XLI, 22, 1—4; XLII, 10, 3; XLIII, 12, 2; XLIII 30 4; XLIII 36 3; (2) Sextus [Afranius] Burrus prefect al pretorienilor, LXI, 3, 3—4; LXI, 4, 1—2; LXI, 7, 5; LXI, 10, 6; LXI, 20, 3; LXII, 13, 2; LXII, 13, 3; (3) Publius [Afranius] Potitus, LXI, 8, 3.

AFRICA,

provincia, XXXVI, 25, 2; XXXVIII, 40, 6; XXXIX, 38, 4; XLI, 41, 2; 42, 2; 56, 2; XLII, 5, 2—7; 9, 3; 13, 4, 20, 1; 40, 6; 43, 3; 47, 3; 50, 1; 52, 1, 53, 2; 55, 2, 56, 2; 57, 5; 58, 3; ostilă lui Caesar, XLIII, 21; 4, 6; 14, 1; 19, 2; 30, 4; XLIV, 28, 4; 46, 5; XLV, 40, 1; XLVI, 44, 5; 55, 4; XLVII, 26, 6; XLVIII, 1, 3; 17, 6; 20, 4; 21, 1—3; 22, 1—3; 23, 1; 48, 6; 52, 1; XLIX, 14, 6; 34, 1; provincie senatorială, LIII, 12, 4; provincie consulară, LIII, 14, 2; provincia este restructurată și împărțită, LIX, 20, 7; LXXXIX, 22, 5.

AFRICANUS,

vezi Cornelius (34) și Fabius (10).

AGAMEMNON,

XXXVI, 11, 1; poreclă dată lui Pompeius, XLII, 5, 5; LIX, 19, 2.

AGATOCLES,

tiranul sicilian, fr. 40, 8.

AGRICOLA,

vezi Caecilius (3) și Iulius (2).

AGRIPPA,

vezi Asinius (1); Haterius; Helvius (1); Iulius (3 și 4), (10); Marcius (7); Vibullius; Vipsanius (1).

AGRIPPINA,

vezi Iulia (55) și Vipsania (3).

AGRIPPINUS,

vezi Fabius (4).

AGRON,

rege al ardieilor, fr. 49; XLIV, 2—3.

AGYLA,

vezi veriții, fr. 33 = Zonaras, VIII, 6, 10.

AHENOBARBUS,

vezi Domitius (nr. 2—7).

AIAX,

LVIII, 24, 4.

AIGEIAI,

localitate în Cilicia, XLVII, 30, 1; LXXVIII, 39, 3.

ALABANDA,

oraș în Caria, XLVIII, 26, 3—4.

ALAMANII,

LXXVII, 13, 4—6, 14, 2; 15, 2.

- ALANII,
LXIX, 15, 1.
- ALBA LONGA,
fr. 4, 9—15; 7, 3; XLIII, 43, 3; LXXXVII, 15, 2.
- ALBANUM,
regiunea din jurul Albei, LVIII, 24, 1; LXVI, 9, 4; LXVII, 1, 2; LXVII, 14, 3.
- ALBANUS (MONS)
fr. 4, 9; XXXIX, 15, 1; XXXIX, 20, 1; XXXIX, 30, 4; LXIV, 4, 3; LXVII, 40, 4; L, 8, 6; LIII, 32, 3; LIV, 29, 7; LXIII, 26, 5; LXVI, 3, 4; LXVII, 1, 2; LXXIX, 4, 6.
- ALBA POMPEIA,
oraș în Liguria, LXXIII, 3, 1.
- ALBANIA, ALBANII,
ținut și populație în sudul Caucazului, XXXVI, 54, 1—4; XXXVII, 1, 1—2; XXXVII, 3, 3—5; XXXVII, 5, 1; XLIX, 24, 1.
- ALBINUS,
vezi Clodius (3); Iunius (6); Postumius (2—3).
- ALBIS (ELBA),
LV, 1, 2—3; 10, 2; 28, 5; LXXVII, 14, 3.
- ALBUCILLA,
LVIII, 27, 4 (cf. Tacit, *Annales*, VI, 47)
- ALCHAUDONIOS,
monarh arab, XXXVI, 2, 5; XL, 20, 1; XLVII, 27, 3—4.
- ALCMEON,
fiul lui Amphiaraios, își ucide mama, (pe Eriphylla); comparație cu Nero, LXI, 16, 2; LXIII, 9, 4; LXIII, 22, 6.
- ALESIA,
localitate în Gallia, XL, 39, 3, 3—41, 3.
- ALETUS,
Marcus [Aletus], pretorian, LVII, 17, 7.
- ALEXANDROS,
(1) fiul lui Antonius și al Cleopatrei, XLIX, 32, 4—5; XLIX, 32, 5; XLIX, 39, 1; XLIX, 40, 2; XLIX, 41, 3; XLIX, 44, 2; L, 25, 4; LI, 15, 6; LI, 21, 8; (2) [Alexandros] Commagenus, transfugul ucis de Antiochos, XLIX, 22, 2; (3) [Alexandros] din Emessa, frate al lui Iamblichos, LI, 2, 2; (4) [Alexandros], regele Macedoniei, XXXVII, 52, 3; XL, 14, 2; XL, 17, 3; LI, 16, 4—5; LVI, 36, 3; LIX, 17, 3; LX, 29, 1; LXVIII, 26, 4; 30, 1; LXXIV, 6, 2; LXXV, 13, 2; LXXVII, 7, 1—3; LXXVII, 8, 1; 8, 3; LXXVII, 19, 2; LXXVII, 22, 1; LXXIX, 18, 18, 1—3; (5) [Alexandros], acuzat de Caracalla, LXXVII, 8, 3.
- ALEXANDRIA, ALEXANDRINII,
oraș în Egipt, XXXIX, 13, 1—2; XXXIX, 58, 1—3; XLII, 7, 2—3; Caesar la [Alexandria] XLII, 36, 4; XLII, 38, 1—3; calendarul [alexandrin], XLIII, 26, 2; XLIV, 46, 2; Antonius la [Alexandria], XLIX, 40, 3; 41, 4; gymnasiarh al [alexandrinilor], 5, 1; dispoziții testamentare ale lui Antonius la [Alexandria] L, 3, 5; L, 5, 1; L, 24, 6; ciocnirea dintre

Octavianus și Antonius în preajma [Alexandriei], LI, 9, 6; LI, 10, 1—3; Octavianus vizitează [Alexandria], LI, 16, 3—5; senatul [alexandrin], sub Severi, LI, 17, 2—3; LI, 19, 6; LXIII, 18, 1; LXIII, 27, 2; LXVI, 8, 1; 2—5; 6—7; LXIX, 8, 1; LXXI, 4, 2; LXXI, 14, 2; LXXVII, 7, 3; LXXVII, 22, 1—2; 23, 2—3; LXXVIII, 7, 3.

ALENIUS,

vezi Papinius (2)

ALLOBROGII,

populația gallică, XXXVII, 34, 1—2; XXXVII, 47, 1; XXXVII, 48, 1—2; XXXVIII, 32, 1; XXXVIII, 43, 3; XXXIX, 5, 2; 5, 4; XXXIX, 65, 1; XL, 39, 1; XLIII, 30, 3; XLVI, 50, 4.

ALLUCIUS,

celtiber, fr. 57, 43.

ALPII, ALMA,

fr. 54, 1; fr. 54, 10; XXXVIII, 8, 5; 31, 8; 40, 7; XXXIX, 5, 2; 49, 1; XLI, 4, 3; 30, 2; 36, 3; XLVIII, 4, 2; LIII, 25, 2; 26, 5; LIV, 20, 1; [Alpii] tridentini, LIV, 22, 1, 3; [Alpii] maritimi, LIV, 24, 3; LV, 27, 3; LVI, 24, 3; LX, 24, 4.

AMAN,

munte la hotarul dintre Syria și Cilicia, XLVIII, 41, 1.

AMAZONIUS,

(1) porecla lui Commodus, LXXII, 15, 3; 20, 2; (2) nume al lunii ianuarie, LXXII, 15, 3.

AMBIORIX,

șef eburon, XL, 5, 1—3; 6, 1—2; XL, 7, 1—3; 11, 1; 31, 2; 32, 1—3.

AMBRACIA,

golful Ambraciei, L, 12, 4; 12, 7.

AMBRONII,

populație gallică, XLIV, 42, 4; L, 24, 4.

AMBUSTUS,

vezi Fabius (4)

AMISOS,

oraș în Pont, XLII, 46, 3; 48, 4.

AMPHILOCHOS,

oracolul lui Amphilochos în Cilicia, LXXII, 71.

AMPHIPOLIS,

fr. 66, 4.

AMULIUS,

rege al Albei Longa, fr. 4, 10—15.

AMYNTAS,

general galat sub ordinea lui Deiotarus, XLVII, 48, 2; rege al Galatiei, XLIX, 32, 3; L, 13, 88; LI, 2, 1; 7, 4; moartea sa, LIII, 26, 3; moștenirea regatului galat, LIII, 26, 3.

ANAÏTIS,

divinitate a fecundității de origine mesopotamiană; cultul pătrunde în Armenia, XXXVI, 48, 1; 53, 5.

ANCHIALOS,

rege al eniochilor, LXVIII, 10, 2.

A[N]DRASTE,

divinitate în Britannia, asimilată cu Astarte, LXII, 6, 2—5 și 7, 2—3.

ANDREAS,

comandant iudeu, LXVIII, 38, 1.

ANICETUS,

libertul Agrippinei. LXI, 13, 2 și LXIII, 13, 2—4.

ANICIUS,

(1) Caius [Anicius] Cerealis, LIX, 25; (2) Quintus [Anicius] Faustus, LXXVIII, 22, 2—4; (3) Lucius [Anicius] Gallus, LXI, 17, 5 (în ms. Appius)

ANNAEUS,

(1) Lucius [Annaeus] Cornutus, filosof și retor, XLII, 29, 2—4; (2) Marcus [Annaeus] Lucanus, poet, XLII, 29, 4; (3) Marcus [Annaeus] Mela, fratele lui Seneca, LXII, 25, 3; Lucius [Annaeus] Seneca, filosoful, LIX, 19, 7; LX, 8, 5; LX, 32, 3; LX, 35, 3; LXI, 3, 1—3; LXI, 3, 3—4; LXI, 4, 1—2; LXI, 7, 5; LXI, 10, 1—2; LXI, 10, 6; LXI, 12, 1; LXI, 18, 3; LXI, 20, 3; LXII, 2, 2; LXII, 24, 1; LXII, 25, 1—2; LXII, 25, 3.

ANNIUS,

(1) un exilat (numele incert.), XXXVIII, 26, 3; (2) Titus [Annius] Milo, tribun al plebei, XXXIX, 6, 2; conflictul cu Clodius, XXXIX, 7, 4; XXXIX, 8, 1—3; XXXIX, 18, 1; XXXIX, 18, 2; XXXIX, 20, 3; XXXIX, 21, 1; candidat la consulat, XL, 48, 2; îl ucide pe Clodius, XL, 48, 2; XL, 49, 3—4; XL, 49, 5; lupta pentru consulat și punerea sub acuzare, XL, 53, 1—2; procesul, XL, 54, 1—2—3; exilul, XL, 54, 3; nu este rechemat din exil, XLI, 36, 2; revine în Campania, XLII, 24, 2; este învins, XLII, 25, 1—2; moartea lui, XLII, 25, 3; alte locuri: XLIII, 25, 2; XLVI, 20, 3; (3) Marcus [Annius] Verus, consul, bunicul lui Marcus [Annius] Verus, împăratul XLIX, 21, 1; (4) Marcus [Annius] Verus, împăratul, poartă titulatura Imperator Caesar Marcus Aurelius Antoninus Augustus; este adoptat de Titus Aurelius Antoninus, LXIX, 21, 1—2; LXX, 2, 2 (Xiph); LXXI, 1, 1—2, 3; LXXI, 3, 1—3, 5; LXXI, 5, 2—3; LXXI, 6, 1—2, 3—4; LXXI, 8, 1, 4; LXXI, 10, 4—5; LXII, 11, 1—2, 2—4, 5, 6; LXXI, 12, 2—3; LXXI, 13, 1, 3—4; LXXI, 14, 1—2; LXXI, 15, 1; LXXI, 16, 1—17, 1; LXXI, 18, 1; LXXI, 19, 1—2; LXXI, 20, 2; LXXI, 22, 1—2, 3; LXXI, 23, 1, 3; LXXI, 24, 1—26, 4; LXXI, 27, 1, 2, 3; LXXI, 28, 1, 3, 4; LXXI, 29, 1, 3—4; LXXI, 30, 1, 2, 3; LXXI, 31, 3; LXXI, 32, 2, 3; LXXI, 33, 1—2, 3, 4; LXXI, 34, 1, 2, 3, 5; LXXI, 35, 1, 3—5; LXXI, 36, 1—6; LXXII, 4, 3; LXXII, 5, 2; LXXII, 11, 2; LXXIII, 8, 3—4; LXXIV, 8, 3; LXXV, 7, 4; LXXVI, 9, 4; LXXVII, 16, 6; LXVIII, 22, 1; LXIX, 1, 3; (5) [Annius] Vinicianus, ginerelul lui Corbulo, LXII, 23, 6; (6) Lucius [Annius] Vinicianus, LV, 15, 1, 2; LX, 15, 5; (7) Faustina [Annia], soția lui Pomponius Bassus, fiica lui Ti. Claudius Severus și nepoată a lui Marcus Aurelius, LXXIX, 5, 4; LXXIX, 9, 4; (8) Faustina [Annia] Galeria, soția lui Marcus Aurelius

și fiica lui Antoninus Pius, LXXI, 10, 5; LXXI, 22, 3; LXXI, 29, 1; LXXI, 31, 1; LXXI, 31, 2; LXXI, 34, 3—4; LXXIV, 3, 1; LXXVII, 16, 6a; (9) Lucilla [Annia], fiica lui Marcus Aurelius, LXXI, 1, 3; LXXII, 4, 4—6; LXXII, 4, 4.

ANTHEMUSIA,

regiune din Mesopotamia, LXVIII, 21, 1.

ANTICATO,

pamflet scris de Caesar împotriva lui Cicero, XLIII, 13, 4.

ANTIGONIA,

oraș în Syria, XL, 29, 1; XL, 29, 2.

ANTIGONOS,

(1) rege al Palestinei numit de părți, XLVIII, 22, 3; XLVIII, 22, 6; XLVIII, 26, 2 (vezi nota 73 la cartea XLVIII); XLVIII, 41, 4—5; XLIX, 22, 3; XLIX, 22, 6; (2) fiul lui Filip, macedonean, tribun militar cooptat de Caracalla printre pretorienii LXXVII, 8, 1—2.

ANTIMACHOS, (din Colofon),

poet epic din perioada elenistică, XLIX, 4, 6.

ANTINOOPOLIS,

oraș fondat de Hadrian în Egipt, XLIX, 11, 3.

ANTINOUS,

favoritul lui Hadrian, XLIX, 11, 2—4.

ANTIOCHIA,

oraș în Syria, XXXVI, 17, 3; XL, 28, 3; XL, 29, 1; XLVII, 30, 2; XLVIII, 25, 4; LVII, 18, 9; LXVIII, 18, 1; LXVIII, 24, 1; LXVIII, 25, 5; LXIX, 2, 1; LXXI, 2, 1—2; LXXIV, 8, 3; LXXVII, 20, 1; LXXVIII, 7, 1; LXXVIII, 4, 2; LXXVIII, 19, 1; LXXVIII, 23, 1; LXXVIII, 23, 5; LXXVIII, 34, 5; LXXVIII, 37, 3; LXXVIII, 38, 3—4; LXXVIII, 39, 1—2; LXXVIII, 40, 2; LXXIX, 1, 1; LXXIX, 3, 1.

ANTIOCHOS,

regi ai Siriei: (1) [Antiochos] al treilea, cel Mare, fr. 60; 1; fr. 62, 1—2; fr. 68, 1; numele îi este pomenit în: XXXVIII, 38, 2; 40, 5; XLV, 32, 2; L, 24, 3; LX, 1, 1, 1, 8, 4; (2) [Antiochos] al patrulea, Ephiphanes, fr. 68, 1; (3) Antiochos al treisprezecelea, Asiaticus, XXXVII, 7a, 1; regi ai Comma-genei; (4) [Antiochos] I, XXXVI, 2, 5; XLVIII, 20, 3; XLVIII, 41, 5; XLIX, 20, 5; XLIX, 22, 1—2; XLIX, 22, 2; XLIX, 23, 4; LII, 43, 1; LIX, 9, 3; (5) [Antiochos] al III-lea, LIX, 8, 2; (6) [Antiochos] al IV-lea, fiul celui precedent, LIX, 8, 2; LIX, 24, 1; LX, 8, 1; (7) [Antiochos] din Cilicia, adept al filosofiei cinice, LXXII, 19, 1—2; LXII, 21, 1.

ANTISTIUS,

(1) Marcus [Antistius] Labeo, LIV, 15, 7—8; (2) Caius [Antistius] Vetus, XLVII, 27, 2; XLVII, 27, 4; LIII, 25, 7—8; (3) Caius [Antistius] Vetus, fiul celui precedent, LV, 9, 1; (4) Caius [Antistius] Vetus, fiul celui precedent, L VII, passim; (5) Caius [Antistius] Vetus, consul LXVII, 14, 5.

ANTIUM,

oraș în Latium, Italia; LVIII, 25, 2; LXII, 15, 7.

ANTIUS,

Caius [Antius] Restio, XLVII, 10, 4—5.

ANTONINUS,

vezi Annius (4); Aurelius (14); Aurelius (5); Aurelius (1); Aurelius (20); Aurelius (19); Opellius (1).

ANTONIUS,

(1) [Antonius], cavaler, LXI, 7, 6; (2) [Antonius], centurion, LXXI, 27, 2—3; (3) Caius [Antonius] Marci J., coleg de consulat cu Cicero, XXXVII, 10, 4, XXXVII, 25, 3; XXXVII, 30, 3; XXXVII, 32, 3; XXXVII, 33, 3—4; XXXVII, 39, 2—4; XXXVII, 40, 2; XXXVIII, 10, 1—4; (4) Caius [Antonius], fratele triumvirului, XLI, 40, 2; XLII, 11, 1; XLV, 9, 3; XLV, 22, 3; XLVII, 20, 2; XLVII, 21, 7; XLVII, 22, 4—23, 1—3; XLVII, 24, 2; XLVII, 24, 3; XLVII, 24, 4; XLVII, 25, 1; (5) Iullus [Antonius], fiul triumvirului și al Fulviei, LI, 15, 7; LIV, 26, 2; LIV, 36, 4; LV, 1, 1; LV, 10, 15; (6) Marcus [Antonius] bunicul triumvirului, XLV, 47, 1—3; (7) Marcus [Antonius], triumvirul, nepotul lui Marcus Antonius (6) și fiul lui Marcus [Antonius] Creticus (9) și al Iuliei (51), XLI, 1, 1—2; XLI, 3, 2; XLI, 15, 2; XLI, 18, 3; XLI, 46, 1; XLI, 47, 1, 3; XLI, 48, 4; XLII, 21, 1—2; XLII, 27, 2—3; XLII, 29, 2—4; XLII, 30, 1; XLII, 31, 1; XLII, 32, 3; XLIII, 49, 1—2; XLIII, 51, 8; XLIV, 6, 4; XLIV, 11, 2; XLIV, 19, 1—2; XLIV, 22, 3; XLIV, 34, 4—7; XLIV, 35, 2, 4; XLIV, 36, 1—49, 4 discursul funebru al lui [Antonius] pentru Caius Iulius Caesar; XLIV, 53, 1; XLIV, 53, 2, 4—5; XLIV, 53, 6—7; XLV, 4, 4; XLV, 5, 3—4; XLV, 6, 2; XLV, 6, 3—5; XLV, 7, 3; XLV, 8, 2; XLV, 9, 1; XLV, 9, 3—4; XLV, 10, 6; XLV, 11, 1—4; XLV, 12, 1—4; XLV, 13, 1—2; 3—4, 5; XLV, 14, 1; XLV, 14, 3—15, 1; XLV, 15, 2—3; XLV, 18, 1; XLV, 20, 3—4; XLV, 22, 3, 5; XLV, 26, 26, 4; XLV, 27, 2; XLV, 28, 1; XLV, 35, 3; XLV, 40, 1; XLV, 40, 3; XLV, 42, 6; XLV, 47, 3; cuvîntarea lui Q. Fufius Calenus în apărarea lui M. [Antonius], XLVI, 1, 1—28, 6; XLVI, 29, 2; 5; XLVI, 30, 1—4; XLVI, 31, 2; XLVI, 32, 3—4; XLVI, 35, 2; 5—6; XLVI, 36, 1—2, 3; XLVI, 37, 1—3; XLVI, 37, 7; XLVI, 38, 3—4, 5—7; XLVI, 41, 5; XLVI, 42, 1; XLVI, 42, 3; XLVI, 43, 6; XLVI, 50, 1—2; XLVI, 51, 3; XLVI, 52, 3—4; XLVI, 53, 2—3; XLVI, 54, 1—4; XLVI, 55, 1—4; XLVI, 56, 1; 3—4; XLVII, 1, 2; XLVII, 2, 1; XLVII, 6, 3; XLVII, 7, 1; XLVII, 8, 1—3; XLVII, 11, 2, 4; XLVII, 20, 1; XLVII, 24, 3—4, 6; XLVII, 25, 1—2; XLVII, 29, 4; XLVII, 36, 2; XLVII, 36, 4; XLVII, 37, 2, 3; 5; XLVII, 40, 3; XLVII, 45, 2, 5; XLVII, 46, 2; XLVII, 47, 4, XLVII, 48, 4—5; XLVII, 49, 2; XLVIII, 1, 2—3; XLVIII, 2, 2—4; XLVIII, 5, 3—5; XLVIII, 11, 4—12, 1; XLVIII, 15, 2; XLVIII, 16, 2; XLVIII, 20, 1; XLVIII, 21, 1; XLVIII, 24, 1, 2—6; XLVIII, 25, 2; XLVIII, 27; XLVIII, 28, 1, 3—4; XLVIII, 29, 1; XLVIII, 30, 2—4; XLVIII, 31, 3—6; XLVIII, 35, 4; XLVIII, 36, 1, 3; XLVIII, 38, 1—2; XLVIII, 39, 1; XLVIII, 39, 2;

XLVIII, 41, 5; XLVIII, 45, 1—3; XLVIII, 46, 4; XLVIII, 54, 1—3; 4, 5—6; XLIX, 13, 3; XLIX, 14, 6; XLIX, 17, 4—6; XLIX, 18, 1—2; XLIX, 18, 5—6; expediția lui Marcus [Antonius] împotriva parților, XLIX, 19, 1—21, 3; XLIX, 22, 1—2; 6; XLIX, 23, 1, 5; XLIX, 24, 2—4; XLIX, 25; asediul palatului din Praaspoi, XLIX, 26, 2—27; drumul prin Armenia, XLIX, 28, 2—4—29, 4; XLIX, 31, 1—3, 4; XLIX, 31, 4; XLIX, 32; XLIX, 33; XLIV, 38; XLIX, 39; intrarea în Alexandria, XLIX, 40; împărțirea unor provincii romane din Est copiilor Cleopatrei, XLIX, 41; evenimentele din Armenia, începutul războiului împotriva lui Octavianus, XLIX, 42, 3; XLIX, 44; L, 1, 3—5; acuizarea adusă lui Marcus [Antonius] de către Octavianus; consulii și unii senatori se raliază lui Marcus [Antonius], L, 2; repudierea Octaviei, L, 3; citirea testamentului lui Marcus [Antonius] în Senat, la ordinul lui Octavianus, L, 4; L, 5; pregătiri de război, L, 6; L, 7; L, 8; L, 9; L, 11; L, 13; L, 14, 3; L, 15; L, 16, 1—22; dacii fac propuneri de ajutorare, L, 22, 8; descrierea flotei de la Actium, L, 23, 2—3; L, 25, 2—5; L, 26, 3; L, 27, 1—9; L, 28, 4; bătălia de la Actium, L, 31, 3—35, 6; LI, 1, 4; XLI, 5, 3; XLI, 5, 6; trădarea Cleopatrei, LI, 6; LI, 7; LI, 8; LI, 9; LI, 10; învins, Cleopatra îl părăsește, LI, 13; LI, 15, 1—3; LI, 19, 3—4; LII, 42, 8; LIII, 27, 5; LIV, 9, 6; (8) Marcus [Antonius] = Antyllus, fiul lui M. Antonius și al Fulviei, XLIV, 34, 7; XLVIII, 54, 4; LI, 6, 1; LI, 8, 4; LI, 15, 5; (9) Marcus [Antonius] Creticus, tatăl triumvirului, XLV, 47, 3; (10) [Antonius] Musa, libert. medicul lui Augustus, LIII, 30, 3—4; (11) Marcus [Antonius] Pallas, libertul lui Claudius, LX, 30, 6; LX, 33, 3a; LXI, 3, 2; LXI, 10, 6; LXII, 14, 3; (12) Lucius [Antonius], Marci f., Pietas, fratele triumvirului, XLV, 9, 1; XLVI, 37, 1; consul, XLVIII, 4—7; XLVIII, 5; 6—7; XLVIII, 10, 2—3; XLVIII, 11, 2—4; XLVIII, 12, 2—3; XLVIII, 15, predarea, XLVIII, 14; moartea, XLVIII, 29, 2; (13) Marcus (?) [Antonius] Primus, exilat de Nero, devine comandant al legiunilor pannonice sub Galba, LXV, 9, 3; LXV, 10, 3; lupta cu Vitellanii, LXV, 11, 3—14, 1; LXV, 18, 1; LXV, 19, 1; (14) Lucius (?) [Antonius] Saturninus (?), guvernator al Germaniei, conspiră împotriva lui Domițian, LXVII, 11; (15) [Antonia], fiica lui [Marcus Antonius] și a [Antonie], devine soția lui Quintus Aemilius Lepidus, XLIV, 53, 6; (16) [Antonia] Maior, fiica lui [M. Antonius] și a Octaviei, logodită cu Lucius Domitius Ahenobarbus, XLVIII, 54, 4, vezi nota 145 la această carte; LI, 15, 7; (17); [Antonia] Minor, fiica lui M. Antonius și a Octaviei, LI, 15, 7; LVIII, 11, 7; LIX, 3, 4, 6; mamă a lui Claudius, LX, 2, 5; LX, 51; LXVI, 14, 1; (18) [Antonia], fiica lui Claudius, devine soția lui Cn. Pompeius Magnus, LX, 5, 7; LX, 30, 6a; ucisă de Nero, LXI, 1, 2; (19) [Antonia] Caenis, liberta [Antonie] (17), LXVI, 14

ANTYLLUS,

vezi Antonius (8)

- ANULLIUS**,
vezi Cornelius (5)
- APAMEEA**,
oraș în Syria, XLVII, 27, 1; XLVIII, 25; LXXVIII, 8, 5;
LXXVIII, 30, 2; LXXVIII, 34, 1—2
- APELLES**
tragedian, printre prietenii lui Caligula, LIX, 5, 2,
- APER**,
vezi Flavius (3) și Salvius (1)
- APICATA**,
soția lui Lucius Aelius Seianus, LVIII, 11, 6
- APIS**,
divinitate egipteană, LI, 16, 5; 17, 5
- APOKOLOKYNTOSIS**.
pamfletul scris de Seneca, la moartea lui Claudius, LX, 35, 5.
- APOLLINARIS**,
vezi Aurelius (2)
- APOLLO**,
zeul, ca divinitate în folosul propagandei imperiale, XLV,
1, 2; XVII, 18, 6; XLIX, 15, 5; LIX, 26, 6; LXI, 1, 2—3; LXI,
20, 5; LXIII, 44, 2; LXIII, 20, 5; [Apollo] Grannus, invocat
de Caracalla, LXXVIII, 15.
- APOLLODOR**, (DIN DAMASC),
arhitect, activitatea sa sub Traian, LXIX, 4, 1; înlăturat
și ucis de Hadrian, LXIX, 4, 1—5.
- APOLLONIA**,
colonie a Corintului la marea Ionică, ocupată de C. Iulius
Caesar, XLI, 45, 1; Pompeius se îndreaptă spre, XLI, 47, 2;
Octavianus se îndreaptă spre [Apollonia] când C. Iulius
Caesar este ucis, XLV, 3, 1; XLV, 9, 3; asediul lui C. An-
tonius, XLVII, 21, 7; XLVII, 23, 3; XLVII, 24, 2; răscoala
lui Baton, LV, 29, 4; ocupată de Galba, LVIII, 4
- APOLLONIOS**,
(1) proroc egiptean, LIX, 29, 4; (2) filosof stoic din Nico-
media, preceptorul lui Marcus Aurelius, LXXI, 35, 1; (3)
[Apollonios] din Tyane, LXVII, 18, 1; LXXVII, 18, 4
- APOLLOPHANES**,
comandant al flotei lui Sextus Pompeius, XLVIII, 47, 3—6;
XLVIII, 48, 6; se predă lui Octavianus, XLIX, 10, 3
- APONIUS**,
Quintus, cavaler roman, ales comandant al pompeienilor în
Hispania, XLIII, 29, 3
- APPIUS**,
vezi Anicius (3); Claudius (2), (6); Iunius (20); Octavius (9),
Lucius [Appius] Maximus Norbanus, LXVII, 11, 1—2.
- APULEIUS**,
(1) Marcus [Apuleius], consul, LIV, 7, 4; (2) [Apuleius],
Sexti f., rudă cu Octavianus Augustus, LI, 20, 1; LI, 21, 1;
LIV, 30, 4; (3) Sextus [Apuleius], Sexti f., consul în anul
14 când moare Augustus, LVI, 29, 5; (4) Lucius [Apuleius]
Saturninus, fr. 95, 3; menționat în XXXVII, 26, 1; XLIV,
25, 5.

APRONIANUS,

vezi Cassius (1) și Pedo (1).

APRONIUS,

Lucius [Apronius], Luci f., Caesianus, praetor, prieten cu Seianus, LVIII, 19, 1—2; consul, LIX, 13, 2.

APSOS,

fluviu în Epir, XLI, 47, 1

APUDIUS (PACUVIUS?),

Sextus [Apudius] Taurus, tribun al plebei, LIII, 20.

APULIA, APULII,

fr. 2, 3.

APUSTIUS,

Lucius [Apustus], luptă pe mare împotriva lui Filip, regele Macedoniei, fr. 58, 4.

AQUAE,

(1) localitate în ținutul sabinilor; aici moare Vespasian, LXVI, 17, 1 și apoi Titus, LXVI, 26, 1; (2) localitate în Campania, LX, 34, 4.

AQUILA,

(1) libert al lui Maecenas, LV, 7, 6; (2) Marcus [Aquila], Caii f., Iulianus, consul, LIX, 9, 1; vezi și Pontius (1).

AQUILIUS,

(1) și (2) [Aquilii] Flori, tatăl și fiul, prizonieri după bătălia de la Actium, LVI, 2, 5—6; (3) Publius [Aquilus] Gallus, tribun al plebei, XXXIX, 32, 5; XXXIX, 35, 3—36, 1; (4) [Aquilus] Severa. vezi Iulius (56).

AQUITANIA, AQUITANI,

teritoriu și neam gallic, XXXIX, 46; provincie romană, LIII, 12, 5; LXIII, 22, 1.

ARABIA, ARABI,

XXXVI, 17, 3; XXXVII, 7; XXXVII, 15, 1; XXXVIII, 38, 4; Malchos, rege nabatean, XLVIII, 41, 5; XLIX, 32, 5; Iamblichos, rege din Emesa, L, 13, 7; Alexandros, fratele lui Iamblichos, LI, 2, 2; ard flota Cleopatrei, LI, 7, 1; LIII, 29, 3—8; (3) Iamblichos, fiul, LIV, 9, 2; LV, 23, 2; LIX, 12, 2; provincie română, LXVIII, 14, 5; LXVIII, 21, 1; Traian vine în Arabia LXVIII, 31, 1; LXXI, 1, 1; LXXII, 24, 1; LXXV, 1, 1; LXXV, 1, 4; LXXV, 11,2; LXXV, 12, 2, LXXIX, 3, 4.

ARABIC, (golful)

LI, 7, 1.

ARABIO,

șef de triburi african, XLVIII, 22.

ARADOS,

oraș în Fenicia, XLVII, 30, 3; XLVIII, 24, 3; XLVIII, 41, 4—6; XLIX, 22, 3.

ARARIS,

fluviu în Gallia, XXXVIII, 32, 4; XLIV, 42, 4; XLVI, 50, 4.

ARAXES,

fluviu în Armenia, XXXVI, 52, 1; XLIX, 44, 1.

ARBANDES,

fiul lui Augarus (Abgar), LXVIII, 21, 2—3.

- ARBELA**,
oraș din Adiabene, unde Alexandru cel Mare l-a învins pe Darius, LXVIII, 26, 4; cucerit de Caracalla, LXXVIII, 1, 2.
- ARCE**,
oraș din Syria, LXXVIV, 30, 3.
- ARHNE** (nume corupt),
Atrene? Adiabene? B. III, p. 340, n. 18 LXXV, 3, 2.
- ARCHELAOS**,
(1) [Archelaos], syrian, invitat de Berenice să devină coregent al Egiptului, XXXIX, 57, 2—3; XXXIX, 58, 3; XLIX, 32, 3; (2) rege al Cappadociei, XLIX, 32, 3; LI, 2, 1; LIV, 9, 2; LVII, 17; (3) vezi Herodes (3)
- ARCHIMEDES**,
Fr. 57, 45
- ARDEA**,
oraș de reședință a rutulilor, XXXVIII, 26, 3.
- ARDUBA**,
fortificație în Dalmația LVI, 15, 1.
- ARETAS**,
rege al nabateilor (arabi) XXXVII, 15, 1—2.
- ARETHUSA**,
oraș din Syria, XLIX, 24, 3.
- AREUS**,
filosof din Alexandria, LI, 16, 4; LII, 36, 4.
- ARGENTOCOXUS**,
din Caledonia, LXXVI, 16, 5.
- ARGYRIPPA**,
Fr. 2, 3.
- ARIARATHES**,
[Ariarathes] al X-lea, rege al Cappadociei, XLIX, 32, 2.
- ARIMINIUM**,
localitate în Umbria, în apropierea gurii fluviului Ariminus, care se varsă în Marea Adriatică, XLI, 4, 1; LIII, 22, 2; LXV, 34, 3.
- ARIOBARZANES**,
regi ai Cappadociei, (1) [Ariobarzanes] I, fr. 99, 2; (2) [Ariobarzanes] al III-lea, XLI, 63, 3; XLII, 46, 2; XLII, 48, 3; XLVII, 33, 1, 4; (3) rege al Mediei Atropatene, LV, 10.
- ARIOGAESUS**,
ales „rege“ de quazi, LXXI, 13, 3—4; 14, 1—2.
- ARIOVISTUS**,
XXXVIII, 34, 1; XXXVIII, 35, 1; XXXVIII, 42, 1; XXXVIII, 44, 3; XXXVIII, 47, 3; XXXVIII, 48, 1; înfringerea lui Ariovistus de către Caesar, XXXVIII, 49—50
- ARISTIDES**,
generalul atenian exilat, XXXVIII, 26, 3; XXXVIII, 27, 4.
- ARISTION**,
patriot cretan, oponent al cuceririi romane, XXXVI, 19, 1—2.
- ARISTOBULOS**,
rege al iudeilor, XXXVII, 15; XXXVII, 16, 4; XXXIX, 56, 6; XLI, 18, 1; vezi și Antigonos (1).

ARISTOGEITON,

tiranoctonul, alături de Harmodios l-a ucis pe Hipparchos, fiul lui Peisistratos (sec. VI î.e.n.), la Atena XLVII, 20, 4.

ARISTOTEL,

filosoful, acuzat de Caracalla ca instigator al morții lui Alexandru cel Mare, LXXVII, 7, 3.

ARMENIA, ARMENII,

[Armenia] Mare: XXXVI, 2, 3; XXXVI, 3, 3; XXXVI, 8, 1—2; XXXVI, 47, 1; XXXVI, 48, 1; XXXVI, 51; XXXVI, 48, 2; XXXVI, 53, 2; XXXVII, 5, 2; XL, 16, 2; XL, 19, 2; XL, 25, 5; XLIX, 25, 1; XLIX, 28, 2; XLIX, 31, 3; XLIX, 39, 6; XLIX, 40, XLIX, 41, 3; XLIX, 44; LIV, 9; LV, 10; invadată de Mithridates, regele Iberiei LVIII, 26; atacată de Artabanos, regele part, LIX, 27; LXI, 3, 3—4; LXI, 6, 6; LXII, 19, 1; LXII, 20, 2, 4; LXII, 21, 2; LXII, 22, 3; LXIII, 5, 3; LXIII, 6, 6; LXVI, 29; Traian începe războiul împotriva [Armeniei] LXVIII, 17, 1—2; supusă de Traian, LXVIII, 18; LXVIII, 19, 19; LXVIII, 20, 4; LXVIII, 22, 1; LXVIII, 33, 1; invazia lui Pharasmanes, regele Iberiei, LXIX, 15, 1; atacată de Vologeses, LXXI, 2; LXXI, 14, 2; relațiile cu Caracalla, LXXVII, 12; LXXVII, 21, 1; LXXVIII, 27, 4; invadată de Artaxerxes, LXXX, 3, 3; regii Armeniei Mari: Artavasdes, XLIX, 31, 2; 39; 2; 40; 41, 5; L, 1; 27; LI, 5, 5; Tigranes, XXXVI, 1, XXXVII, 7, 4; Tiridates, LXXVIII, 27, 4.

ARMENIA, MICĂ,

invadată de Mithridates, regele Pontului, XXXVI, 9, 1; XLI, 63, 3; XLII, 45, 3; XLII, 47, 1; XLII, 48, 3; XLIV, 46, 1; XLIX, 33, 2; XLIX, 44, 3; LIV, 9, 2; LIX, 12, 2.

ARMINIUS,

șef de triburi german, conspirația împotriva romanilor LVI, 19, 2.

ARNUPHIS,

mag egiptean, XXI, 8, 4.

ARRECINUS,

Marcus [Arrecinus] Clemens, prefect al pretoriului sub Caligula, LIX, 25, 7—8; LIX, 29, 1; LIX, 30, 3.

ARRENIANUS,

vezi Sulpicius (1).

ARRIA,

sotia lui Caecina Paetus, prietenă a Messalinei, LX, 16, 6.

ARRIANUS,

vezi Flavius (4).

ARRUNTIUS,

(1) Lucius [Arruntius] Luci f., consul, LIX, 1, 1; (2) Lucius [Arruntius] Luci f., consul, LV, 25, 1; sinuciderea lui, LVIII, 27, 4; (3) Lucius [Arruntius] Furius Camillus Scribonianus, consul, LVIII, 17, 1; guvernator în Dalmația, LX, 15; LX, 16, 4—5.

ARSAKES,

(1) rege al parților, întemeietor al dinastiei arsacizilor, XL, 14, 3; LXVI, 11, 3; (2) Sintrikos [Arsakes], rege al parților,

- XXXVI, 1, 1; 3; moartea lui, XXXVI, 45, 3; (3) [Arsakes], fiu al lui Artabanos, impus la tronul Armeniei după moartea lui Arataxias, LVIII, 26; sînt numiți arsașci: Darius, LIX, 17, 5; Tiridates, LXIII, 5, 2; Parthamasiris, LXVIII, 19, 4.
- ARSAMOSATA**,
localitate în Armenia, Traian o cucerește, LXVIII, 19, 2.
- ARSANIAS**,
fluviu în Armenia, LXII, 21.
- ARSINOE**,
sora Cleopatrei, căreia i se încredințează guvernarea Ciprului XLII, 35, 5; XLII, 39, 1; XLII, 40, 1; XLIII, 19, 2—4, XLVIII, 24, 2.
- ARTABAZOS**,
vezi Artavasdes.
- ARTABANOS**,
regi ai parților: (1) [Artabanos] al III-lea, LVIII, 26; LIX, 27, 4; LIX, 37, 3; (2) [Artabanos] al IV-lea, LXVI, 19, 3; (3) [Artabanos] al V-lea, LXXVII, 12, 2; LXXVIII, 1, 1; LXXVIII, 26; LXXVIII, 27, 1—2; LXXVIII, 39, 1; LXXX, 3, 2—3.
- ARTACII**,
populație tracă, LI, 27, 1.
- ARTAGEIRA**,
oraș din Armenia, LV, 10.
- ARTAVASDES**,
regi ai Armeniei: (1) [Artavasdes], fiul lui Tigranes, XL, 16, 2; XLIX, 25; XLIX, 31; XLIX, 33; XLIX, 39; XLIX, 40; XLIX, 41; L, 1; L, 27, 7; moartea lui, LI, 5, 5; (2) [Artavasdes], fiul celui precedent, LI, 16, 2; LV, 10, 20; (3) [Artavasdes], fiul lui Ariobarzanes, LV, 10; rege al Mediei; (4) XLIX, 25, 1; XLIX, 26; XLIX, 33; XLIX, 40; XLIX, 44; LI, 5, 5; LI, 16, 2; LIV, 19, 2.
- ARTAXATA**,
oraș în Armenia, XXXVI, 51, 2; XXVI, 52, 2; XLIX, 39, 3; LXII, 19, 4; LXIII, 6, 4; LXIII, 7, 2.
- ARTAXERXES**,
general persan, lupta pentru restaurarea regatului persan, LXXX, 3 și LXXX, 4.
- ARTAXES**,
(1) [Artaxes], fiul lui Artavasdes, XLIX, 39, 6; XLIX, 40, 1; XLIX, 44, 4; LI, 16, 2; LIV, 9, 4—5; [Artaxes — Artaxias], rege al Armeniei, moartea lui LVIII, 26, 1.
- ARTEMION**,
comandantul iudeilor din Cipru.
- ARTEMISION**,
oraș și promontoriu în Sicilia, XLIX, 8.
- ARTICULEIUS, PAETUS**,
LIV, 14, 3.
- ARTOKES**,
rege al iberilor, XXXVII, 1, 2—5; XXXVII, 2.

ARTORIUS,

Marcus [Artorius] Asclepiades, medic, XLVII, 41, 3—4.

ARVERNII,

populație gallică, XL, 33; XL, 34; XL, 35; XL, 36; XL, 39, 3.

ARULENUS,

vezi Iunius (2).

ARVINA,

vezi Cornelius (15).

ASANDER,

căpetenie din Bosforul cimmerian, XLII, 46; XLII, 47, 5; XLII, 48, 4; LIV, 24, 4.

ASCANIUS (ILUS),

fiul lui Eneas și al Creusei, fr. 4, 4.

ASCLEPARION,

matematician, LXVII, 16, 3.

ASCLEPIADES,

vezi Artorius.

ASCLEPIODOTUS,

vezi Cassius (2).

ASELLIUS,

(1) Lucius [Asellius], pretor, XLIX, 43, 7; (2) [Asellius] Aemilianus, general sub Pescennius Niger, LXXIV, 6.

ASIA,

fr. 64; fr. 101, 1; fr. 109, 8; XXXVI, 1, 1; XXXVI, 2, 2; XXXVI, 10, 1; XXXVII, 20, 1—2; XXXVIII, 38, 2; XLI, 10, 3; XLI, 13, 1; XLI, 61, 1; XLII, 24; XLII, 5, 2; 6, 1; XLVI, 1, 3—4; XLVII, 21, 3; XLVII, 24, 2; 25, 2; 26, 1, 29, 1; 30, 2; 35, 1; XLVIII, 24, 1, 3; 26, 3; 27, 4; 28, 4; 30, 2; 39, 2; XLIX, 17, 4, 5; L, 6, 5; 28, 1; LI, 2, 3; 4, 1—7; 18, 1; 20, 6, 7; LIX, 28, 1; LXI, 17, 5; LXXIV, 13, 5; 14, 5; LXXIX, 18, 1—3; provincie romană: fr. 97, 2; XLVII, 29, 3; XLVII, 30, 1; XLVIII, 26, 3; provincie senatorială, LIII, 12, 4 și 14, 2; LIV, 7, 4; LIV, 30, 3; LVII, 17, 7; LX, 23, 5; LXI, 7, 1; LXIII, 7, 1—2; falsul Nero în, LXVI, 19, 3; devastată de Traian, LXVIII, 17, 3; 27, 3; LXXVIII, 22, 3; proconsulii Asiei: Quintus Anicius Faustus, LXXVIII, 22, 2, 4; Apro-nianus, LXXVI, 8, 1; Marcus Aufidius Fronto, LXXVIII, 22, 5; Caius Cassius Longinus, LIX, 29, 3; Publius Corne-lius Dolabella, XLVII, 30, 1; Cn. Domitius Calvinus, XLII, 46, 1; C. Furnius, XLIX, 17, 5; Marcus Iunius Silanus, LXI, 6, 5; Caius Iulius Asper, LXXVIII, 22, 3; Iulius Avitus, LXXVIII, 30, 4; Caius Trebonius, XLVII, 29, 2; procurator: Lucius Capito, LVII, 23, 4; Asia = Orientul, LXXI, 3, 1; Asia anterioară LXXVIII, 6, 3.

ASIAGENUS,

vezi Cornelius (52).

ASIATICUS,

vezi Cornelius (51) și Valerius (4).

ASINA,

vezi Cornelius (53) și (54).

ASINIUS,

(1) Marcus [Asinius]. Caii f., Agrippa, consul, LVII; (2) [Asi-

nus] Gallus, conjurația împotriva lui Claudius, LX, 27, 5; (3) Caius [Asinius], Caii f., Gallus, consul, LV, 5, 1; LVII, 2, 5 și 7; LVIII, 3; LVIII, 18, 4; LVIII, 23, 6; (4) Caius [Asinius] Pollio, legat al lui Caesar în Hispania, XLV, 10, 3—5; consul, XLVIII, 15, 1, 7; (5) Caius [Asinius], Caii f., Pollio, consul, LVII; (6) [Asinius] Pollio Verrucosus, consul, LXVI, 26, 1; (7) [Asinius] Quadratus, istorie, LXX, 3, 3 (extras din Xiph.).

ASPAS. AUSPEX,
vezi Pollenius (1).

ASPER,
vezi Iulius (7), (33); Sulpicius (2).

ASPIS,
(1) oraș cu așezare nesigură, în Asia XXXVII, 7, 5; vezi nota 14 la cartea XXXVII; (2) localitate pe țărmul nordic al Africii, denumită ulterior Clupea, XLI, 41, 2.

ASSIRIA,
Adiabene, parte din, LXVIII, 26, 4; Semiramis, regina [Assiriei] LXII, 6, 1; [Assirius] cognomen dat lui Helagabal, LXXIV, 1, 1; LXXIX, 11, 2.

ASTINGII,
populație vandalică, relații cu Marcus Aurelius, LXI, 11, 6; devastarea Daciei; LXI, 12, 2.

ASTURII,
populație iberică LI, 20, 5; LIII, 25; LIII, 29; LIV, 5.

ATANIUS (SECUNDUS),
cavaler roman, LIX, 8, 3.

ATEGUA,
oraș în Hispania, XLIII, 33; XLIII, 34, 1—35, 1.

ATEIUS,
(1) Caius [Ateius] Capito, tribun al plebei, XXXIX, 32, 5; XXXIX, 35, 4—5; XXXIX, 36, 1, 6—7; (2) Caius [Ateius] Capito, LVII, 17, 2.

ATENA, ATENIENII,
XXXVIII, 18, 1; XLII, 14, 1—3; XLIV, 26, 2, 3—4; XLVI, 3, 2; 7, 2; XLVII, 20, 4; XLVIII, 39, 2; L, 15, 2; LIV, 7, 2—3; LIV, 9, 10; LV, 10, 7; LX, 3, 5; LXI, 9, 5; LXIII, 14, 3; LXVI, 25, 4; LXVIII, 17, 2; LXIX, 16, 1—2, LXXI, 31, 3.

ATHAMBELOS,
regele insulei Mesene, pe fluviul Tigris: fidel lui Traian, LXVIII, 28, 4.

ATHENION, din Cilicia,
fr. 93, 4.

ATHENODOROS,
filosof, LII, 36, 4; LVI, 43, 2.

ATHLULA (ADOULOI)
oraș din Arabia, LIII, 29, 8.

ATIA,
vezi Attius (2).

ATILIUS,

Marcus [Atilius] Regulus, XLIII, 20; XLIII, 22; 26 și 27; XLIII, 30 și 32, 4; LXIV, 13, 2; vezi și Acilius (1).

ATLAS,

munte în Mauretania, LX, 9, 1; LXXV, 13, 3.

ATRA, ATRENI,

oraș în Arabia, LXVIII, 31, 1—4; LXXV, 10, 1—2; LXXV, 11; LXXV, 12, 2; LXXX, 3, 2.

ATREUS,

titlul unei tragedii de Mamercus Aemilius Scaurus, LVIII, 24, 4.

ATTALOS,

(1) [Attalos] I Soter, fr. 57, 57; fr. 57, 58; fr. 58, 4; menționat în LXI, 7, 1; (2) [Attalos], tetrah al Galatiei, XLVIII, 33, 5; vezi și Claudius (4).

ATTIANUS,

vezi Acilius (1).

ATTICUS,

vezi Claudius (4); Numerius 1; Quintius (1).

ATTIS, (ATTHIS)

titlul unei compoziții lirice a lui Nero, LX, 20.

ATTIUS,

(1) Publius [Attius] Varus, XLI, 41, 2; 42, 6; XLII, 56, 2; 57, 1; XLIII, 30, 4; 31, 3; (2) [Atia], fiica surorii lui Caius Iulius Caesar, mama lui Octavianus, XLV, 1, 1—2; XLVII, 17, 6.

ATYRIA,

vezi Assyria.

ATYRION,

colină în Illyria, fr. 49, 7.

AVARICUM,

oraș al biturigilor, în Gallia, XL, 34, 1—4.

AVENTINUS,

(1) rege al albanilor, tatăl lui Numitor și al lui Amulius, fr. 4, 11; (2) muntele Aventin, la Roma, ocupat de plebe, XLIV, 25, 3; L, 8, 3; LVIII, 26, 5.

AVERNIUS,

lac în Campania XLVIII, 50, 2 și 4.

AUFIDIUS,

(1) Marcus [Aufidius] Fronto, LXXVIII, 22; Caius [Aufidius] Victorinus, guvernator în Germania de sus și proconsul în Africa, XLII, 4, 2; XLII, 11.

AUGURINUS,

vezi Minucius (1) și (2).

AUGUSTA (EMERITA),

colonie înființată în ținutul Salassilor, LIII, 26, 1.

AUGUSTUS (Imperator Caesar Augustus),

titulatura acordată lui Caius Octavianus Caepias, XLV, 1, 1 adoptarea de către C. Iulius Caesar, XLV, 5, 1; XLVI, 47, 5—6; începînd de la XLVI, 47, 8 este numit de Cassius Dio, Caesar, ulterior și Augustus, vezi de pildă LIII, 16, 6, XLIII, 41, 3; XLIII, 51, 7; adoptarea de către Caesar prin

testament, XLIV, 35, 3; începutul conflictului cu Antonius XLIV, 53, 5; competiția pentru moștenire, XLV, 1—15; începutul războiului civil și acordarea înainte de vreme a unor magistraturi din *cursus honorum*, XLVI, 29—40; primește insignele consulare, pretor XLVI, 41, 3; continuarea operațiilor de luptă împotriva lui Antonius XLVI, 42, 1—43; consul, ocupă Roma, XLVI, 44, 2; măsurile luate, XLVI, 46—47; ia măsuri pentru răzbunarea uciderii lui C. Iulius Caesar, XLVI, 48—49; întârzie campania împotriva lui Antonius și Lepidus, XLVI, 50—53; întâlnirea tripartită de la Bononia, triumvir (I), XLVI, 54—55; Alături de Antonius se pregătește de război împotriva lui Brutus și Cassius; căsătoria cu fiica Fulviei, XLVI, 56; evenimentele din timpul triumviratului XLVII, 1; 2, 1; 7, 2—3; lui Sextus Pompeius i se ia comanda 12, 2; clemența lui, 13, 4; renunță la consulat XLII, 15, 2; moștenirea maternă XLVII, 17, 6; războiul împotriva lui Brutus și Cassius, XLVII, 20—22; 27—28; chemat în Macedonia XLVII, 36, 2; campania împotriva lui Sextus Pompeius, XLVII, 36 și XLVIII, 18, 1—4; îmbolnăvirea la Dyrrachium și plecarea spre Philippi, XLVII, 37; tabăra de la Philippi, XLVII, 40—41; învins de Brutus, XLVII, 45—47; intervenția salvatoare al lui Antonius, XLVII, 48; înlăturarea lui Lepidus în înțelegerea de la Philippi XLVIII, 1; hotărârile luate de Octavianus și Antonius, XLVIII, 1—3; relațiile cu Fulvia și sosirea la Roma, XLVIII, 4—5; conflictul cu Lucius Antonius și Fulvia, XLVIII, 5—9; răscoala legiunilor, XLVIII, 9; încercare de pace zadarnică cu L. Antonius și Fulvia, XLVIII, 10—11; războiul împotriva lui L. Antonius și a Fulviei, XLVIII, 12—15; intrarea triumfală în Roma, XLVIII, 16; pregătiri de campanie împotriva lui Sextus Pompeius, XLVIII, 16; plecarea în Gallia, XLVIII, 20; cedarea Africii lui Lepidus, XLVIII, 20—22; dușmănia lui Antonius și conflictul izbucnit, XLVIII, 27—28; întâlnirea de la Brundisium și hotărârile luate, XLVIII, 28, 3; 30, 1; campania împotriva lui Sextus Pompeius, XLVIII, 29 și înțelegerile cu Antonius XLVIII, 30—31; tratativele de pace cu Sextus Pompeius, XLVIII, 31; uciderea lui Salvidienus Rufus, XLVIII, 33, 1—3; repudierea Scriboniei, XLVIII, 34, 3; pacea de la Misenum cu Sextus Pompeius, XLVIII, 36, 1—3; 38, 1; 3; XLVIII, 42; relațiile cu Livia, XLVIII, 43, 6—44; XLVIII, 45; XLVIII 46; XLVIII, 47; XLVIII, 48; XLVIII, 49; XLVIII, 52; împăcarea cu Marcus Antonius, XLVIII, 54; ostilitățile împotriva lui Sextus Pompeius, XLIX, 1; XLIX, 2—4; XLIX, 5; XLIX, 6—7; XLIX, 8; înfringerea lui Pompeius, XLIX, 10; ruperea relațiilor cu Lepidus, XLIX, 11—12; înfringerea unei răscoale militare și recunoașterea meritelor lui Agrippa, XLIX, 13, 1—14, 3; XLIX, 14; XLIX, 15; moartea lui Sextus Pompeius, XLIX, 18; XLIX, 32; XLIX, 34; XLIX, 35; expediția în Pannonia, XLIX, 36, 1—38, 1; răscoală în Dalmația și Pannonia, XLIX, 38; Caesariion este proclamat fiu al lui C. Iulius Caesar XLIX, 41, 2; XLIX,

42; a doua oară consul, renunță la consulat, XLIX, 43, 6; XLIX, 44, 1; cauzele războiului civil împotriva lui Antonius, L, 1, 3—5; L, 2; citirea testamentului lui Antonius în senat, L, 3; declară război Cleopatrei L, 4, 5; L, 6; L, 7; L, 8—9; a treia oară consul, L, 10, 1 și LI, 21, 1; pregătirea de luptă, L, 11; tabăra de la Nicopolis, L, 12; primele încercări de a lua contact cu Antonius, L, 13—14; cuvîntarea lui Antonius în fața legiunilor, L, 18—20; Dellius îl părăsește pe Antonius, L, 23; cuvîntarea în fața legiunilor L, 24—30; bătălia navală de la Actium L, 31—35; evenimentele posterioare bătăliei de la Actium, LI, 1—4; a patra oară consul LI, 4—3; LI, 21, 1; înfrîngerea unei răzmerițe la Brundisium LI, 4; înființare de colonii pentru veterani, LI, 4; plecarea în Grecia și pe urmă în Asia, LI, 5; primele luări de contact cu Cleopatra, LI, 6, 5—6; nu răspunde soliilor lui Antonius LI, 8; încercările de a o captura pe Cleopatra, LI, 8—9; bătălia de la Pelusion, LI, 9, 5—6; 10, 1—3; Cleopatra, prizonieră LI, 11—13; moartea Cleopatrei, LI, 14; soarta fiilor lui Antonius și Cleopatrei, LI, 6, 2; 15, 5—7; măsurile luate față de partizanii și aliații lui Antonius, LI 16; Egiptul devine provincie romană, LI, 17; întemeierea Nicopolis-ului, LI, 18; plecat în Asia, ia măsuri privitoare la regatul part și la Siria, LI, 18; i se acordă noi privilegii și titluri: *tribunicia potestas perpetua*, a cincea oară consul, i se confirmă hotărârile luate, LI, 19—20; 21, 1; închiderea templului lui Ianus, LI, 20, 4; intrarea triumfală în Roma, măsurile luate în Italia, LI, 20—22; dacia trimis soli la Roma, LI, 22, 8; regele get Roles este numit „prieten și aliat al poporului roman“, LI, 24, 7; ia titlul de *imperator* după victoria unui *legatus*, LI, 25, 5; consultările cu Agrippa și Mecena despre viitoarea formă de stat, LII, 1—41; se hotărăște să nu revină la forma republicană, LII, 41, 1; primește titlul de *imperator* LII, 41, 3; censor, împreună cu Agrippa, LII, 42, 1; prima epurare a senatului și ridicarea la rangul de patricieni a anumitor persoane; senatorii nu au voie să părăsească Italia fără aprobare specială; declară că a ars scrisorile lui Antonius, LII, 42; întemeierea coloniei romane la Cartagina;uciderea lui Antiochus I, rege al Commagenei, LII, 43, 1; achiziționează insula Capri, LII, 43, 2; a șasea oară consul. *princeps senatus*; începe clădirea templului lui Apollo și a bibliotecii de pe Palatin, LIII, 1, 3—5; diferite măsuri de interes obștesc, LIII, 2; a șaptea oară consul, LIII, 2, 7; discursul scris despre intenția de a restaura republica, LIII, 2, 6—10, 8; este rugat de Senat să rămână mai departe în fruntea statului, LIII, 11; unele provincii sînt încredințate spre guvernare Senatului, LIII, 12; 13, 1—2; sărbătorește 10 ani de guvernare LIII, 13, 1; proconsulatul, LIII, 13, 3—4; propretorii, LIII, 13, 5; tribunii militari, LIII, 15, 2; stabilirea de salarii pentru aceste funcții, LIII, 15, 3; noi măsuri fiscale, LIII, 16, 1; luarea titlaturii de AUGUSTUS, LIII, 16; instituie consfăturile semestriale LIII, 21, 4—5;

măsuri luate cu privire la magistraturi, LIII, 21, 7; repararea drumurilor și alte măsuri edilitare, LIII, 22; călătoria spre Britannia; opriri în Gallia și în Hispania, LIII, 22, 5; a opta oară consul, LIII, 23, 1; relațiile cu C. Cornelius Gallus, LIII, 23, 5—7; cu M. Egnatius Rufus, LIII, 24, 5; paza Romei contra incendiilor este încredințată edililor, LIII, 24, 6; a doua călătorie spre Britannia, LIII, 25, 2; a noua oară consul; Terentius Varro este trimis împotriva Salassilor, LIII, 25, 3; campania împotriva asturilor și cantabrilor, LIII, 25; înființarea coloniei [Augusta] Emerita, LIII, 26, 1; măsuri privitoare la regatele din nordul Africii; Galația devine provincie romană, LIII, 26, 2—3; capătă titlul de *imperator* pentru campania dusă de M. Vinicius împotriva germanilor, LIII, 26, 4 dar refuză triumful, LIII, 26, 5; închiderea pentru a doua oară a templului lui Ianus, LIII, 26, 5; căsătoria lui Iuliei cu Marcellus, LIII, 27, 5; a zecea oară consul, LIII, 28, 1; a unsprezecea oară consul, LIII, 30; boala și însănătoșirea; moartea lui Marcellus, LIII, 30; ascensiunea lui Agrippa, LIII, 31—32; înființarea unui consiliu de zece pretori; renunțarea la consulat; i se decerne titlul de tribun al plebei și proconsul pe viață, LIII, 32, 5; refuză titlul de tribun al plebei perpetuu; relațiile cu Phraates regele Armeniei, LIII, 33, 2; refuză dictatura, preia sarcina de aducere de grâne în Italia, LIV, 1; nu primește să fie censor pe viață, LIV, 2; neagă că ar fi ordonat campania împotriva odryșilor, LIV, 3; conjurația lui Fannius Caepio, LIV, 3; măsuri luate privitor la Sicilia și alte provincii; nu acceptă consulatul; căsătorește pe Iulia cu Agrippa, LIV, 6; plecarea la Samos și apoi în Asia, LIV, 7; reluarea steagurilor și a insignelor militare capturate de partii, LIV, 8, 1—2; onorurile primite la Roma, LIV, 8, 3—5; relațiile cu Archelaos, regele Cappadociei, LIV, 9, 2 și LVII, 17, 5; poruncește ca Tigranes să fie adus în Armenia, LIV, 9, 6; redă libertate Samos-ului, LIV, 9, 7; nu acceptă consulatul LIV, 10, 2; devine *magister morum*, primește magistratura de censor și cea de consul pe viață, LIV, 10, 5; în cinstea lui sînt decretate noi onoruri, LIV, 10, 5; măsuri legislative și puterea legislativă, LIV, 10, 6—7; acțiunile lui Agrippa; Agrippa este investit cu *imperium*, LIV, 11—12; după scurgerea unui deceniu prelungirea puterilor sale pe cinci ani; nu după multă vreme pe alți cinci ani; alegeri de senatori, LIV, 13—14; [Augustus] și Lepidus, LIV, 15, 4—8; măsuri privitoare la încurajarea căsătoriilor, LIV, 16; distribuire de grâne, LIV, 17, 1; cens senatorial, LIV, 17, 3; adopțiunea lui Caius și Lucius, LIV, 18, 1; jocurile seculare, LIV, 18, 2; plecarea în Gallia, relațiile cu Terentia, soția lui Maecenas, LIV, 19, 3; Roma și Italia sînt lăsate în grija lui T. Statilius Taurus, LIV, 19, 4; campania împotriva sugambrilor, LIV, 4—6; rămîne doi ani în Gallia, LIV, 21, 1; nu-l pedepsește pe Licinius, procurator necinstit, LIV, 21, 2—8; Drusus, ulterior Tiberius, sînt trimiși împotriva rætiilor LIV, 22, 3—5; [Augustus] și

Vedius Pollio, LIV, 23, 3—6, înființarea de colonii în Gallia și Hispania, LIV, 23, 7; reconstruirea basilicii Aemilia, LIV, 24, 3; întoarcerea la Roma; onorurile ce i se conferă; inaugurarea teatrului închinat lui Marcellus, LIV, 25, și XLIII, 49, 2; Iuhus Antonius, în calitate de pretor, organizează serbările în cinstea zilei lui de naștere, LIV, 26, 2; un nou cens senatorial, LIV, 26, 3—9 pontifex maximus, LIV, 27, 3; [Augustus] și Cornelius Sisenna, LIV, 27, 4; moartea lui Agrippa. cuvîntarea funebră ținută de Augustus, LIV, 28, 3; diferite măsuri; i se prelungeste pe încă cinci ani maistratura *magister morum*; puternic cutremur de pămînt în Asia și ajutorul acordat de [Augustus], LIV, 29—30; Iulia este logodită cu Tiberius care și este trimis împotriva panonilor, LIV, 31, 4; consacrarea altarului închinat lui [Augustus] la Lugudunum, LIV, 32, 1; campaniile lui Tiberius și Drusus, LIV, 33, 5; Dalmația devine provincie romană, LIV, 34, 4; un nou cens, noi alegeri senatoriale, LIV, 35, 1; căsătoria Iuliei cu Tiberius, LIV, 35, 4; moartea Octaviei și cuvîntarea funebră ținută de [Augustus], LIV, 35, 5; plecarea în Gallia, LIV, 36; boala lui Drusus, LV, 3, 1; moartea lui Drusus, LV, 2, 2; diferite măsuri, în special referitoare la structura Senatului, LV, 3—4, 5; expirarea celui de-al doilea deceniu de guvernare; primește *imperium* pentru a treia oară, LV, 6; începutul războiului împotriva germanilor, LV, 6; Tiberius primește trîmful; luna Sextilis primește numele de [August] LV, 6, 6; moartea lui Maecenas, LV, 7, 1—5; cinstește amintirea lui Agrippa, LV, 8; îi muștră pe Caius și pe Lucius; pe Caius îl ridică la rangul de senator, LV, 9; Tiberius capătă puterea tribunicie pe cinci ani și este trimis în Armenia, LV, 9, 4; măsuri testamentare, LV, 9, 8; consul pentru a douăsprezecea oară, LV, 10; Caius primește titlul de *princeps iuventutis*; consultări în Adunarea poporului, LV, 9; ajutorul acordat plebei; închinarea templului lui Mars Ultor; renunțarea la consulat, LV, 10; îi sînt închinete jocurile de la Neapolis; primește titlul de *pater patriae*, LV, 10, 10; relegarea Iuliei în insula Pandataria, LV, 10, 14—16; Caius este trimis în Armenia, LV, 10, 18; campania și evenimentele din Armenia, LV, 10, 20—21; 10 a 7; Caius renunță la comandă și dorește să trăiască ca cetățean particular, LV, 10 a 8; rechemarea lui Tiberius, LV, 11, 2—3; *imperator*, pentru campania purtată de Tiberius în Germania, LV, 28, 6; Germanicus este trimis în Pannonia, LV, 31, 1; diferite măsuri cu caracter intern, LV, 31, 2—4; [Augustus] și Agrippa Postumus, LV, 32, 2; amenajarea portului Ravenna, LV, 33, 3; măsuri cu caracter intern, LV, 33, 4—5 și 34, 1—2; pleacă pentru a supraveghea operațiile din Dalmația și Pannonia, LV, 34, 3; îl întîmpină pe Tiberius care se reîntoarce, LVI, 1; discursul despre neajunsurile celibatului, LVI, 1—9; Tiberius trimis pentru a doua oară în Dalmația, LVI, 12, 1; războiul panonic; [Augustus] capătă titlul de *imperator* și în Pannonia i se ridică două arcuri triumfale, LVI, 17;

dezastrul legiunilor lui Varus; Tiberius trimis în Germania, LVI, 1—3 și LVII, 5, 4; recrutări forțate, LVI, 23, 4; relațiile lui [Augustus] cu Germanicus și Tiberius, LVI, 24, 25, 26; diferite măsuri, LVI, 24—27; primește pentru a cincea oară conducerea treburilor publice iar Tiberius pentru a doua oară puterea tribunicie, LVI, 28, 1; apariții tot mai rare în Senat; diferite măsuri LVI, 28, 2—6; diferite semne prevestitoare de moarte; moartea lui [Augustus]; LVI, 29; zvonurile despre moartea lui prin uneltirile Liviei, LVI, 30; Livia ascunde decesul lui [Augustus], LVI, 31; corpul îi este transferat de la Nola la Roma, LVI, 31, 2 și LVII, 2, 2; lectura publică a testamentului lui [Augustus], LVI, 32, 1; menționarea operei sale LXI, 33, 1—6; LVII, 24; LX, 10, 2; funeraliile, LVI, 34, 1—3; cuvântările funebre, LVI, 34, 4—41, 9; executorii testamentului, Tiberius și Livia, LVI, 32, arderea pe rug a cadavrului lui [Augustus], LVI, 42; doliul morții lui [Augustus], LVI, 43; este regretat, LVI, 45, 1; este trecut în rîndul zeilor, LVI, 46, 1; Numerius Atticus jură că l-a văzut ridicîndu-se la cer; templele în onoarea lui, LVI, 46, 2—3; măsurile luate de Tiberius LVII, 8—9; alte temple ridicate în cinstea lui [Augustus], LVII, 10, 2; moștenirea lui [Augustus], LVII, 10, 4; LVII, 24, 3; LIX, 38, 1; alte măsuri luate în memoria lui [Augustus], LVI, 46, 3—5; jurămîntul pe memoria lui Augustus, LVII, 9, 3; suplicații închinatе memoriei lui [Augustus], LVII, 15, 5; pedepsirea celor ce nu-i cinstesc memoria, LVII, 19, 1; sacrificiile aduse în cinstea memoriei lui [Augustus] de Artabanos, LIX, 27, 3; modul de viață a lui [Augustus], LVI, 36, 1—40, 7; 43, 1—3; LIX, 7, 7; LX, 2, 3; caracterizarea făcută de Dio Cassius asupra personalității lui [Augustus], LVI, 44,2—4; [Augustus] comparat cu Titus, LX, 18, 4—5; Lăudat de Septimius Severus, LXXV, 8, 1; Pretuit de Caracalla, LXXVII, 7, 2; dat ca exemplu de Elagabal, LXXIX, 1, 3; puterea Liviei pe vremea domniei lui [Augustus], LVII, 12, 3; LVIII, 2, 5; fiii lui Germanicus sînt numiți în testamentul lui [Augustus] *Caesares*, LVII, 18, 11; cîți ani a trăit și a domnit, LIV, 19, 4; LVI, 30, 5; carul triumfal al lui [Augustus], LXI, 16, 4; folosit de Nero, LXIII, 20, 3; luna august, LV, 6, 6; astfel este numită luna septembrie de către Commodus, LXXII, 15, 3.

AVIDIUS

(1) [Avidius] Cassius, sirian, originar din Kyrros, LXXI, 2; LXXI, 3; LXXI, 4; LXXI, 17; LXXI, 22—23; LXXI, 25; LXXI, 27—28; LXXI, 29; LXXII, 7, 4; (2) Caius [Avidius] Heliodorus, tatăl precedentului, secretar al lui Hadrian, LXIX, 3, 5; prefect al Egiptului, LXXI, 22, 2; (3) Caius [Avidius] Nigrinus, ucis de Hadrian, LXIX, 2, 5.

AVITUS,

vezi Aurelius (1), Iulius (8) și Macrinus (1)

AURELIAN

senator pe vremea lui Macrinus, LXXVIII, 12; moartea sa, LXXVIII, 19, 1.

AURELIUS,

(1) Marcus [Aurelius] Antoninus (Elagabalus), mai înainte Varius Avitus, fiul lui Sextus Varius Marcellus și a Iuhiei, LXXVIII, 30, 2; LXXVIII, 31—32; LXXVIII, 33—34; LXXVIII, 35—37; LXXVIII, 38—40 este numit falsul Antonin, LXXIX, 1; declară a fi un Antonin și ia tronul, LXXIX, 2; LXXIX, 3; LXXIX, 4—5; LXXIX, 6; LXXIX, 8—9; LXXIX, 10—12; LXXIX, 12—13; degradarea morală, LXXIX, 14—18; sfârșitul domniei, LXXIX, 19, 20—21; LXXX, 2, 2; (2) [Aurelius] Apollinaris, fratele lui Nemesianus, tribun pretorian, participă la conjurația lui Macrinus împotriva lui Caracalla, LXXVIII, 5, 2; (3) [Aurelius] Cel-sus, centurion, îl prinde pe Macrinus, LXXVIII, 39, 6; (4) Marcus, [Aurelius] Cleander, om de încredere al lui Commodus, LXXII, 9—10; LXXII, 12—13; 16, 2; LXXV, 4, 3; (5) Marcus [Aurelius] Commodus Antoninus (= Imperator Caesar Lucius Aelius [Aurelius]; Commodus Augustus, LXXII, 15, 5), fiul lui Marcus [Aurelius] Antoninus, LXXI, 22; LXXI, 33—34; 36, 4; LXXII, 1, 1; războaiele de la începutului domniei LXXII, 1, 2—4; LXXII, 3, 1—2; LXXII, 4, 1; crimele comise, LXXII, 4, 1, 5; întoarcerea la Roma, LXXII, 4; uciderea Crispinei LXXII, 5, 6; LXXII, 6—7; campania împotriva populațiilor din afara Daciei romane, LXXII, 8; viața imorală LXXII, 9—10; LXXII, 11—12; LXXII, 13; altă serie de crime, LXXII, 14; LXXII, 15; se autonumește zeu, LXXII, 15—16, 1; LXXII, 16; LXXII, 17—19; LXXII, 20; LXXII, 21—22; moartea sa LXXII, 22, 3; LXXII, 16, 5; semnele prevestitoare morții, LXXII, 24, 1—4; este decretat „dușman“, LXXIII, 2, 1—4; LXXIII, 3, 2; LXXIII, 5, 5; LXXIII, 6, 2; LXXIII, 11, 2; LXXIII, 16, 5; LXXIV, 6, 1; Septimius Severus declară că îi este frate, LXXV, 7, 4; LXXV, 8, 1—2; LXXVI, 14, 7; LXXVII, 15, 4—5; (6) Caius [Aurelius] Cotta, consul, LVII, 81; (7) Lucius [Aurelius], Marci f., Cotta, consul designat, XXXVI, 44, 3—6; consul, XXXVII, 1, 1; (8) Marcus [Aurelius] Cotta, trimis în misiune la Filip, regele Macedoniei; (9) Marcus [Aurelius] Cotta, propretor în Bythinia, XXXVI, 40, 3; (10) Marcus [Aurelius] Cotta, fiul precedentului, XXXVI, 40, 3—4; (11) Marcus [Aurelius] Marci f., Cotta, consul în anul 20 e.n., indicat în cartea LVII, p. 47; (12) [Aurelius] Eubulos, din Emesa, ucis de Elagabal, LXXIX, 21, 1; (13) Titus [Aurelius] Antoninus (= Imperator Caesar Titus—Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius), mai înainte de adopțiunea de către Hadrian: Fulvius Boionius Arrius; LXIX, 20, 5—21, 2; LXX, 1, 1; excerptele lui Xiphilinos, LXX, 1—2; LXX, 3; LXX, 4; LXXI, 1; LXXI, 22; relațiile cu iberul Pharasmanes LXIX, 15, 3; (14) [Aurelius] Helix, atlet victorios la jocurile capitoline LXXIX, 10, 3; (15) [Aurelius] Nemesianus, fratele lui [Aurelius] Apollinaris (2), participă la conjurația lui Macrinus; (16) Marcus [Aurelius] Papirius Dionysius, prefect al aprovizionării, LXXII, 13, 2; ucis de Commodus, LXXII, 14, 3; (17) Mar-

cus [Aurelius] Severus Alexander, fiul lui Gessius Marcianus și al Iuliei Mamaea, LXXVIII, 30, 3; este declarat dușman, LXXVIII, 38, 1; adoptat de Elagabal sub numele de Alexander, LXXIX, 17, 2—3; devine consul împreună Elagabal, LXXIX, 19, 1 a; Elagabal încearcă să-l suprimă, dar este bine păzit de familie și soldați, LXXIX, 19, 2—3; a doua încercare de a fi ucis, LXXIX, 20, 1; devine împărat după uciderea lui Elagabal; încredințează prefectura pretoriului lui Domitius Ulpianus, LXXX, 1, 1; relațiile cu Dio Cassius, LXXX, 5 (vezi vol. I, *Studiul Introductiv*, p. 16); (18) Marcus [Aurelius] Severus Antoninus, fiul lui Publius Septimius Severus și al Iuliei Domna, Caracalla, mai înainte numit Septimius Bassianus, căsătorit cu Fulvia Plautilla, LXXV, 15, 2; LXXVI, 1, 2; caracterul, LXXVI, 2,5—4,5; obiceiurile rele, LXXVI, 7; își însoțește tatăl în Britannia, LXXVI, 11; aici completează împotriva vieții tatălui său, LXXVI, 14—15; devine împărat, crimele comise împotriva celor apropiați, LXXVII, 1—2; relațiile cu garda pretoriană, îngăduie întoarcerea unor exilați, LXXVII, 3; poruncește uciderea a 2000 de partizani ai lui Geta, printre alții și a lui Papinianus, LXXVII, 4, 1—2; LXXVII, 5—6; LXXVII, 12—13, organizează armata după modelul falangei macedonene, LXXVII, 7, 1—2 și 18, 1; măsuri și atitudini LXXVII, 7—9; LXXVII, 10—11; impunerile fiscale LXXVII, 9, 4—7; cf. LXXVIII, 12, 2 și 18, 5; decretul prin care acordă cetățenia romană tuturor locuitorilor imperiului, LXXVII, 9, 5; ocupă regatul lui Abgarus, LXXVII, 12, 1; politica sa din Orient, LXXVII, 12 și 13; expediția împotriva unor ginți germanice, LXXVII, 13 și 14; câștigă ca aliați pe germani, LXXVII, 14; cf. și LXXVIII, 17, 3; comportarea dezechilibrată, LXXVII, 15; omoară 4 vestale, LXXVII, 16, 1—3; comportare imorală, LXXVII, 16 sosește în Pergam LXXVII, 16, 8; cf. LXXVIII, 20, 4; stabilit la Nicomedia, pregătește expediția împotriva Armeniei și Parthiei, LXXVII, 17—18; cf. LXXVIII, 15, 1; începe ostilitățile împotriva parthilor, LXXVII, 19, 1; se laudă că i-a supus pe germani prin vicieșug LXXVII, 20, 3; uciderea regelui quad Gaibomarus, LXXVII, 20, 4; jocuri de gladiatori la Nicomedia înainte de a pleca, LXXVII, 19, 3—4; șederea la Antiohia, LXXVII, 20, 1; trimite legiunile împotriva Armeniei, LXXVII, 21, 1—4; campania din Armenia, LXXVII, 22, 1—23; Cf. LXXVIII, 12, 7; 17, 3; 28, 2—3; 36, 2—3; reînceperea războiului cu partii, LXXVIII, 1; duce o viață de desfrâu, LXXVIII, 3, 1—5; cf. 26, 2; conjurația lui Macrinus, LXXVIII, 4—5; cf. 41, 3; uciderea lui Caracalla LXXVIII, 5, 2—4; date despre domnia lui Caracalla LXXVIII, 6; prevestiri despre moartea sa LXXVIII, 7, 1—8, 6; este înmormântat în mausoleul lui Hadrian, LXXVIII, 9, 1; venerat ca zeu de frica legiunilor LXXVIII, 9, 2 și 19, 4; este numit „Caracalla“ și „Tarautas“ (după un gladiator): LXXVIII, 9, 3; 17, 2; 18, 4; 20, 4; 21, 1; 23, 1; 26, 2; 27, 4; 28, 2; 32, 1—4; LXXIX, 2, 6; 3, 5; pri-

mește ostateci de la Daci și îi acceptă ca *socii*, LXXVIII, 27, 5; este totuși plins de mama sa, LXXVIII, 23, 1; 24, 1; succesiunea lui Caracalla, LXXVIII, 31—33; LXXIX, 19, 4; (19) Lucius [Aurelius] Verus, vezi Ceionius (2); (20) [Aurelius] Zoticus, din Smyrna favorit al lui Elegabal, LXXIX, 16, 3; exilat din Italia LXXIX, 16, 1—6; [Aurelia] Severa, vestală ucisă de Caracalla, LXXVII, 16, 3.

AURUNCULEIUS,

Lucius [Aurunculeius] Cotta, legat al lui C. Iulius Caesar, XL, 5, 1; XL, 6, 2.

AUSPEX,

vezi Pollenius (1)

AUTRONIUS,

Publius Autronius Paetus, consul designat; este învinuit pentru dare de mită, XXXVI, 44, 3—4; XXXVII, 25, 3—4.

AXIDARES,

vezi Exedares.

AXONA, (AUXUNOS)

fluviu în Gallia, XXXIX, 2, 1.

B

BABILON,

Descrierea așezării, LXVIII, 26; LXVIII, 27; ruinele [Babilonului], 30; cucerit de Septimius Sever, LXXVI, 9, 3.

BAEBIUS,

(1) [Baebius] Marcellinus, edil curul, LXXVI, 8; LXXVI, 9;

BALIAE,

golf la marea tireniană, unde Agrippa a construit un port, XLVIII, 49—51; Octavianus îl folosește pentru operații de război, XLIX, 1, 1; portul pe vremea lui Nero, LXI, 17, 1.

BALBUS,

vezi CORNELIUS (5) și (6); LAELIUS (1) și (2); NONIUS (3); NORBANUS (2).

BALEARE (Valeriae),

insule situate în sud-estul peninsulei iberice, frag. 57, 49; cucerite de Cnaeus Pompeius, XLIII, 29, 2.

BALLOMARIOS,

rege al marcomanilor, cere pace de la M. Iulius Bassus, guvernatorul Pannoniei, LXXI, 3, 1/a.

BAMBALION,

vezi FULVIUS (5).

BANADASPOS,

rege al iazygilor, LXXI, 16, 1.

BARBATUS,

vezi VALERIUS (14), LIV, 28, 2.

BARBILLOS,

astrolog, pe timpul domniei lui Vespasian LXVI, 9, 2.

BAREA,

vezi SORANOS.

BARGIORAS,

Simon [Bargioras], fiul lui Giora, rege al iudeilor, moartea lui, LXVI, 7, 1.

- BARRRUS**,
vezi **BETUTIUS**.
- BASILIANUS**,
vezi **Iulius** (9).
- BASILUS**,
vezi **Minucius** (1).
- BASSAEUS**,
Marcus [**Bassaeus**] **Rufus**, prefect al pretoriului pe vremea domniei lui **M. Aurelius**, **LXXI**, 5, 2—3.
- BASSIANUS**,
numele anterior purtat de **Caracalla**, **LXXVIII**, 9, 3 și de **Alexander Severus**, **LXXVIII**, 30, 3; vezi **Aurelius** (17) și (18).
- BASSUS**,
Lucius [**Bassus**], învins de **Aristion** într-o bătălie navală, **XXXVI**, 19, 1; vezi **Betilienus** (1); **Caecilius** (4); **Iallios**; **Pomponius** (3) și (4); **Ventidius**
- BASTARNII**,
XXXVIII, 10, 3; **LI**, 23; **LI**, 24; **LI**, 25 și **LI**, 26.
- BATAVII**,
LIV, 32, 2; **LV**, 24, 7—8; trec **Dunărea** pe vremea domniei lui **Hadrian**, **LXIX**, 9, 6.
- BATHYLLOS**,
mim, favorit al lui **Maecenas**, **LIV**, 17, 5.
- BATNAE**,
localitate în **Mesopotamia**, cucerită de **Traian**, **LXVIII**, 23, 2.
- BATON**,
(1) Căpetenie a triburilor breuce din **Pannonia**; **LV**, 29, 3; **LV**, 30; **LV**, 32, 3; ia domnia asupra breucilor, **LV**, 34, 4; este ucis de celălalt [**Baton**], dalmatul, **LV**, 34, 5; (2) [**Baton**], dalmatul, șef al răscoalei dalmate, **LV**, 29, 2; **LV**, 29, 4; îl învinge pe **Valerius Messalinus** și este la rîndul său învins, **LV**, 30, 2; **LV**, 34 4—5; devastează coasta dalmată, **LV**, 34, 6; expediția lui **Tiberius** și a lui **Germanicus** împotriva lui [**Baton**], **LVI**, 12, 2—5; luptele cu **Tiberius**, **LVI**, 13, 2—3; se predă lui **Tiberius**, **LVI**, 16, 1—2, 3; (3) [**Baton**], gladiator pe timpul domniei lui **Caracalla**, **LXXVII**, 6, 2.
- BATTARIOS**,
marcoman, copil de 12 ani, duce tratative în fruntea unei delegații cu **Marcus Aurelius** **LXXI**, 11, 1.
- BAULI**,
localitate lângă **Duteoli** de care este unită printr-un pod pe vremea lui **Caligula**, **LIX**, 17, 1—4; vizita lui **Neron**, **LXI**, 13, 1.
- BEBRYCII**,
locuitori din **Gallia Narbonensis**, frag. 56, 2.
- BELGII**,
XXXIX, 1; **XXXIX**, 2; învinși de **C. Iulius Caesar**, **XL**, 42 și **XL**, 43.
- BELLIENUS**,
Lucius [**Bellienus**], ucigașul lui **Q. Lucretius Ofella**, **XXXVII**, 10, 1. Vezi nota 23 la această carte.

BELLONA,

cultul, XLII, 26, 2; templul, XLIV, 15, 3.

BELUS,

vezi Iupiter [Belus].

BENEVENTUM,

LXVI, 9, 3.

BERENICE,

(1) fiica lui Ptolemeu, devine regină a Egiptului, XXXIX, 13, 1; căsătoria cu Seleucos, XXXIX, 57, 1; după uciderea lui Seleucos, legătura cu Archelaos, XXXIX, 57, 2; învinsă de Gabinius, XXXIX, 58, 1—2; moartea, XXXIX, 58, 3; (2) Iulia [Berenice], vezi (58).

BERICOS,

exilat din Britannia, îndeamnă pe Claudius la o expediție împotriva Britanniei, LX, 19, 1.

BESSII,

populație tracă; expediția lui M. Iunius Brutus împotriva bessilor, XLVII, 25, 1—2; cultul lui Dionysos și relațiile cu odrysii; represaliile din partea romanilor, LI, 25, 5 și LIV, 20, 3; LIV, 34, 5; sub comanda lui Vologeses îl înving pe Rhaskyporis, LIV, 34, 5; supuși de Lucius Calpurnius Piso, LIV, 34, 6—7.

BETILIENUS,

(1) [Betilienus], Bassus, ucis de Caligula în fața tatălui său (2) [Betilienus] Capito, LIX, 25, 6—7.

BIBULUS,

vezi Calpurnius (3)

BICILIS,

dac, din suita lui Decebal, a dezvăluit romanilor locul unde se află tezaurul dace, LX, 14, 5.

BITHYNIA, BITHYNII,

Prusias, rege al [bithynilor], frag. 57, 58; XXVI, 40, 3—4; XXXVI, 42, 4; XLII, 45, 3; 46, 3; campania lui Caius Iulius Caesar, XLII, 49, 1; XLVII, 21, 1; LI, 20, 7; LIII, 12, 4; LIV, 7, 4; LX, 33, 5; LXIX, 14, 4; LXX, 4, 1; LXXVIII, 39, 3; 40, 2; LXXIX, 3, 1; 4, 4; 4, 5; LXXX, 1, 2—3; Niceea, capitala [Bithyniei], LI, 20, 6; LXIX, 11, 2; LXXVIII, 39, 3; proconsulii [Bithyniei]: M. Aurelius Cotta, XXXVI, 40, 3; C. Papirius Carbo, XXXVI, 40, 4; Cn. Pompeius, XXXVI, 42, 4; C. Cassius Longinus XLVII, 21, 1; L. Tillius Cimber, XLVII, 31, 1; Caecilius Aristo, LXXVIII, 39, 5; Claudius Aelius [?] Pollio, LXXIX, 3, 1; corrector: T. Iulius Severus LXIX, 14, 4; procurator: Iunius Cilo LX, 33, 5.

BITHYNIUM,

oraș în Bithynia, locul de baștină al lui Antinous, LXIX, 11, 2.

BITURIGII,

populație gallică, XL, 33, 2; XL, 34, 1—4.

BLAESUS,

vezi Iunius (3).

BLASIO,

vezi Helvius (2).

BOCCHOS,

(1) rege al Mauritaniei, frag. 89, 5—6; (2) rege al Mauritaniei, protejat al lui Caesar, XLI, 42, 7; LXIII, 3, 2; LXIII, 36, 1; LXVIII, 45, 2; moartea sa, LXIX, 43, 7; L, 6, 3; regatul este dăruit de Augustus lui Iuba, LIII, 26, 2.

BODUNII,

populație din Britannia, LX, 20, 2.

BOETIA (BEOTIA),

filosoful Sextus, originar din, LXXI, 1, 2.

BOGUD,

rege al Mauritaniei, XLII, 42, 7; XLIII, 36, 1 și 38, 2; XLVIII, 45, 1—2; 45, 3; ucis de Agrippa L, 11, 3; regatul este dăruit de Augustus lui Iuba, LIII, 26, 2.

BONA DEA (BONA MATER),

Cultul, XXXVII, 35, 4; 45, 1.

BONONIA,

actuala Bologna, XLVI, 36, 3; XLVI, 37, 5; XLVI, 54, 3; 55, 1 L, 6, 3.

BORYSTHENES (NIPRUL),

LXIX, 10, 2.

BOSFOR,

(1) cimmerian, XXXVI, 50, 2; XXXVII, 3, 1; XXXVII, 14, 2; XLII, 45, 2; 46, 4; XLII, 47, 5; LXII, 48, 4; LXVII, 26, 5; LIX, 24, 4—6; LX, 8, 2; (2) tracic, LXXIV 10, 1—5.

BRENNUS,

șef gal, care a pătruns la începutul sec. al III-lea în Peninsula Balcanică până la Delfi, frag. 90, 1.

BREUCII,

populație pannonică LV, 29, 3—4; LV, 34, 4; 34, 6.

BRIGANTIUM,

oraș din Callicia, Hispania, XXXVII, 53, 4.

BRITANNIA, BRITANNII,

XXXIX, 1, 2; XXXIX, 50, 2; 50, 3—4; XXXIX, 51, 1; 51, 2—3; XXXIX, 52, 1—2; 52, 3; XXXIX, 53, 3; XL, 1, 2; XL, 2, 1—2; 2, 3—4; 3, 1; XL, 3, 2—4, 2; XLI, 34, 3; XLI, 56, 3; XLIV, 42, 3; XLIV, 43, 1; XLIV, 49, 2; Caesar pregătește o expediție împotriva [Britanniei], XXXIX, 50, 2; L, 24, 4; LIII, 7, 1; Augustus pregătește o expediție împotriva [Britanniei], LIII, 22, 5; 25, 2; LV, 23, 2, 3, 6; intențiile de atac ale lui Caligula, LIX, 21, 3; 25, 1; LX, 19, 1—5; 20; 21—23, LX, 30; LX 33; răscoala condusă de Budicca, LXII, 1—2; LXII, 6, 2; 7; campania lui C. Suetonius Paulinus, LXII, 81—12, 5; victoria romană, LXII, 12, 5—6; LXV, 8, 3; Agricola în [Britannia], LXVI, 20, 1; Campania lui Ulpius Marcellus LXXII, 8; LXXV, 5, 4; LXXVI, 10, 6; LXXVI, 11, 1; 12, 2—3; 12, 5; LXXVI, 13, 1—4; LXXVI, 13, 4—15, 2; LXXVII, 1, 1; LXX; [Mritannia], provincie romană; LX, 21, 5; LXII, 1, 1—2; 1, LXII, 8, 1; LXIII, 22, la; LXIX, 13, 3; LXXI, 14, 2; 16, 2; LXXII, 9; LXXIII, 4, 1; LXXVI, 11, 1; LXXVI, 15, 2; legații romani în [Britannia]; Cn. Iulius Agricola, LX, 20, 1; A. Plautius, LX, 21, 5; C. Suetonius Paulinus, LXII, 7, 1; 8,

1—2; Iulius Severus LXIX, 13, 3; Ulpius Marcellus, LXXII, 8, 2; P. Helvius Pertinax, LXXII, 9, 1; D. Clodius Albinus, LXXIII, 14, 3; Virius Lupus, LXXV, 5, 4; procurator: Catus Decianus LXII, 2, 1; legat al legiunii, Priscus, LXXII, 9, 2 a.

BRITANNICUS,

cognomenul luat de Caligula LIX, 25, 5a; cognomenul luat de Claudius și de fiul acestuia LX, 22, 1; cognomenul luat de Commodus LXXII, 5, 5.

BRUNDISIUM,

port în Italia de Sud, la Marea Adriatică, XXXVII, 20, 6; XLI, 11, 1, 12; 13, 2; 15, 1; XLI, 39, 1; 44, 2—3; XLI, 46; XLI, 48, 2—4; XLII, 11, 5; XLII, 12, 3; XLV, 3, 2; XLV, 12, 1, 3; 13, 1; XLV, 38, 3; XLV, 40, 1, XLVI, 22, 5; XLVII, 36, 4; XLVII, 47, 4; XLVIII, 18, 5; XLVIII, 27, 5; XLVIII, 28, 1; XLVIII, 30, 1; XLVIII, 46, 2; L, 11, 19, 5—6; LI, 4, 4—5; LI, 19, 1; LXIII, 71; LXVI, 9, 2a—3; LXXVI, 10, 2; LXXVIII, 35, 3.

BRUTTIUS,

[Bruttia] Crispina, devine soția lui Commodus, LXXI, 33, 2; este exilată și apoi ucisă, LXXII, 4, 6.

BRUTUS,

vezi Iunius (4)—(9).

BUCOLOI (Păstorii),

populație nomadă, atacă Egiptul LXXI, 4, 1—2.

BUDUICCA,

instigă pe britanni la răscoală împotriva romanilor, LXII, 2; LXII, 3—6; cruzimea față de prizonierii romani LXII, 7; LXII, 8; moartea, LXII, 12, 6.

BURII,

populație germanică, îi sfătuiesc pe Traian să renunțe la expediția împotriva Dacei, LXVII, 8, 1; LXXI, 18, 1; LXXII, 2, 4; LXXII, 3, 1.

BURRUS,

Vezi Afranius (2).

BURSA,

Vezi Munatius (4).

BUTEO,

Vezi Fabius (6) și (7).

BYZANTIUM,

Frag. 104, 1—4; LXXIII, 15, 2; LXXIV, 6, 3—4; LXXIV, 8, 3; LXXIV, 10, 1—14, 6; LXXIX, 18, 2.

C

CAECILIUS,

(1) [Caecilius] Aemilianus, proconsul al Hispaniei și al Beticii ucis de Caracalla, LXXVII, 20, 4; (2) [Caecilius] Agricola, înalt funcționar al lui Plautianus, LXXVI, 5, 6; (3) [Caecilius] Aristo, guvernator al Bithyniei, LXXVII, 39, 5; (4) Quintus [Caecilius] Bassus, cavaler roman, luptă sub Pom-

peius, XLVII, 26; XLVII, 27; XLVII, 28; (5) Lucius [Caecilius] Metellus, consul, XXXVI, 4, 1; (6) Lucius [Caecilius] Metellus, tribun al plebei, XLI, 17, 2; (7) Quintus [Caecilius] Metellus, consul, frag. 57, 59; (8) Quintus [Caecilius] Quinti filius, Metellus Celer, legat al lui Pompeius, operațiile militare din Orient, XXXVI, 54, 2—3; augur și pretor, XXXVII, 27, 3; poziția sa pe vremea conjurației lui Catilina, XXXVII, 32; 33; XXXVII, 39; consul, XXXVII, 49, 1; 50, 1—5; relațiile cu P. Clodius, XXXVII, 51, 2; votează legea agrară prezentată de Caesar, XXXVIII, 7, 1—2; (9) Quintus Caecilius Metellus Creticus, consul, XXXVI, 1; XXXVI, 17; XXXVI, 18; după campania din Creta își ia cognomenul de Creticus, XXXVI, 19; este atacat de Pompeius, XXXVI, 45, 1; duumvir agris dividendis, XXXVIII, 5, 1; (10) Quintus [Caecilius], Quinti filius, Metellus Creticus Silanus, consul, LV, 30, 6; (11) Quintus [Caecilius] Metellus Macedonicus, frag. 74, 1; frag. 82, 1; (12) Quintus [Caecilius], Quinti filius, Metellus Nepos, tribun al plebei, adversar al lui Cicero, XXXVII, 38, 2; XXXVII, 42, 2—3; XXXVII, 434 și 442; XXXVII, 51, 3—4; consul, XXXIX, 1, 1; XXXIX, 6, 3; XXXIX, 7, 4; XXXIX, 8, 2; XXXIX, 9, 1; XXXIX, 54, 1—2; (13) Quintus [Caecilius] Metellus Numidicus, frag. 89, 1; frag. 89, 3; frag. 89, 4; frag. 95, 1—2; XXXVIII, 72; LII, 13, 2; LVI, 39, 2; (14) Quintus [Caecilius] Metellus Pius, fiul celui precedent, fr. 89, 3; fr. 95, 1; fr. 102, 6—7; fr. 106, 1; XXXVII, 37, 1—2; adoptarea lui Scipio Nasica, XL, 51, 2—3; (15) Quintus [Caecilius] Metellus Pius Scipio, fiul lui Scipio Nasica, adoptat de Quintus [Caecilius] Metellus Pius, XL, 51, 3; XL, 53, 1—2; XL, 57, 1, XLI, 51, 2—3; partizan al lui Cato, XLII, 9, 3; XVII, 13, 4; 56, 2; activitatea sa în Africa, XLII, 57; XLIII, 2; 3; 4—5; 6—7; bătălia de la Thapsus, 7—8; 9; XLIII, 13, 2; 17, 4; 29, 2; XLIV, 47, 5; XLVII, 26, 5—6; (16) [Caecilius] Rufinus, LXVII, 13, 1; (17) Lucius [Caecilius] Rufus, tribun al plebei, XXXVII, 25, 3; (18) Caius [Caecilius] Rufus, Caii filii, consul, LVII, 17, 1; (19) Cnaeus [Caecilius] Simplex, consul, LXV, 17, 1—2.

CAECINA,

(1) Aulus [Caecina] Alienus, consul, XLV, 10, 11; 14, 4; XLVI, 15 și 16, 3; (2) Caius [Caecina] Largus, consul, LX, 10, 1; (3) [Caecina] Paetus, participant la complotul lui Scribonianus, LX, 16, 6; (4) Aulus [Caecina] Severus, legat al Moesiei, LV, 29, 3; LV, 30, 3; LV, 32, 3; (5) [Caecina] Tuscus, prefect al Egiptului, LXIII, 18, 1.

CAELIUS,

(1) [Caelius] Pollion, prefect în Armenia, LXI, 6, 6; (2) Marcus [Caelius] Rufus, tribun al plebei, XLI, 2, 1; 3, 2; XLII, 22, 2—3, 4; 23, 2—3; 24—25; (3) Caius [Caelius] Rufus, consul vezi Caecilius (17).

CAENIS,

vezi Antonia (19).

CAEPIAS,

vezi Augustus.

CAEPIO,

vezi Fannius (3), Iunius (7), Servilius (3), (4), (5) și (6).

CAERIANUS,

vezi Pica Caerianus.

CAESARION,

vezi Ptolemeu (7).

CAESENNIUS,

(1) [Caesennius] Lento, XLIII, 40, 2; (2) Lucius [Caesennius] Paetus LXII, 21; 22; LXIII, 20, 21.

CAESETIUS,

(1) Lucius [Caesetius] Flavius, tribun al plebei, XLIV, 9, 10; 11; XLVI, 49, 2.

CAESIANUS,

vezi Apronius.

CAESIUS,

vezi Catus (1).

CAESONIA,

vezi Milonia.

CAESONINUS,

vezi Calpurnius (10).

CAETRONIANUS,

vezi Vibius (3).

CALATINUS,

vezi Atilius (1).

CALCEDON,

LXXVIII, 39, 5; LXXIX, 18, 3.

CALEDONII,

populație din Britannia, XLXXVI, 12, 1—4 13; 15, 2.

CALENUS,

vezi Fufius (1).

CALIGULA,

vezi Iulius (15).

CALLECIA,

ținut în Hispania, XXXVII, 53, 4.

CALPURNIUS,

(1) Caius [Calpurnius], edil. LIII, 33, 3; (2) [Calpurnius] Asprenas, legat în Pamphylia, prinde pe falsul Nero, LXIV, 9, 3; (3) Marcus [Calpurnius] Bibulus, edil., XXXVII, 8, 1—2; consul, XXXVIII, 4, 2—4; 6; 9; XXXVIII, 12, 3; XL, 30, 2; XL, 50, 4; XL, 65, 2; XLI, 44, 4; XLI, 46, 1; moartea XLI, 48, 1; (4) Caius [Calpurnius] Crassus Frugi Licinianus, participă la conjurația împotriva lui Nerva, LXVIII, 3, 2; este ucis în urma unei conjurații împotriva lui Traian, LXVIII, 16, 2; (5) Caius [Calpurnius] Piso, consul, XXXVI, 24, 3; XXXVI, 37, 2; 38, 1—5; 39, 3; (6) Caius [Calpurnius] Piso, LIX, 3, 3 și 8; (7) Cnaeus [Calpurnius] Piso, XXXVI, 44, 4—5; (8) Cnaeus [Calpurnius], Cnaei filius, Piso, consul, LV, 8, 3; LVII, 15, 9; LVII, 18, 9—10; LIX, 20, 7; (9) Lucius [Calpurnius] Piso, fiul celui precedent și al Munatiei Plancina, LIX, 20, 7; (10) Lucius [Calpurnius], Lucii fi-

- lius, Piso Caesoninus, consul, fiica lui devine soția lui Caius Iulius Caesar, XXXVIII, 9, 1; XXXVIII, 15, 6; XXXVIII, 16; XL, 63; XLI, 16, 4; (11) Cnaeus [Calpurnius], Cnaei filius, Piso, consul, LIII, 30, 1—2; (12) Lucius [Calpurnius] Piso, Frugi, legat al lui Augustus în Pamphyllia, LIV, 34, 6; campania tracică, LIV, 34, 7; prefect al orașului, moartea LVIII, 19, 5; (13) Lucius [Calpurnius] Piso Frugi Licinianus, este adoptat de Galba, LXIV, 5, 1; este ucis, LXIV, 6; 10, 2; (15) [Calpurnia], fiica lui Lucius [Calpurnius] Piso (10), devine soția lui Caius Iulius Caesar, XXXVIII, 9, 1; XLIV, 17, 1; (16) [Calpurnia] ucisă de Agrippina, LX, 32.
- CALVASTER,**
vezi Iulius (28).
- CALVINUS,**
vezi Domitius (8) și Veturius (1).
- CALVISIUS,**
(1) Caius [Calvisius], Caii filius, Sabinus, consul, XLVIII, 34, 1; XLVIII, 46, 5—6; XLVIII, 47, 2; XLVIII, 48, 1—2; XVLIII, 57, 7; (2) Caius [Calvisius] Sabinus, guvernator în Pannonia, se sinucide împreună cu soția sa Cornelia, LIX, 18, 4 (3) Vezi Flavius (5).
- CALVIA,**
[Calvia] Crispinilla, acțiunile ei în Grecia, LXIII, 12, 3—4.
- CALYPSO,**
adorată ca divinitate, XLVIII, 50, 4.
- CAMBYSES,**
fluviu în Albania (din Asia), XXXVII, 3, 5—6.
- CAMERINUS,**
vezi Sulpicius (3) și (4).
- CAMILLUS,**
vezi Arruntius (3) și Furius (2), (3) și (4).
- CAMPANIA,**
fr. 57, 8; 57, 15; 102, 7; 107, 2; XLI, 6, 1; XLII, 22, 1; 24, 1—3—4; 25, 1, 3; XLII, 52, 1; XLV, 12, 3; 38, 3; XLVII, 15, 3; XLVIII, 15, 3; XLVIII, 46, 1; 48, 6; LVI, 29, 2; LVIII, 7, 5; LIX, 13, 7; LX, 34, 4; LXI, 12, 3; LXVI, 21, 1; 24, 1; 26, 7; LXVI, 24, 3; LXXX, 5, 1.
- CAMULODUNUM,**
Reședința regelui Cynobellinus, în Britannia, LX, 21, 4; LXI, 1, 2; LXII, 7, 1; 9, 2.
- CAMUNII,**
populație din Alpi, LIV, 20, 1.
- CANAKE,**
titlul unei tragedii jucată de Neron, LXIII, 10, 2.
- CANDAKE,**
regină a etiopienilor LIV, 5, 4—6.
- CANDIDUS,**
comandant militar, alungă pe longobarzi dincolo de Istru LXXI, 3, 1a; vezi Claudius (7) și Vespronius.
- CANIDIUS,**
Publius [Canidius] Crassus, consul suffectus, XLVIII, 32, 1; XLIX, 24, 1.

CANINIUS,

(1) Lucius [Caninius] Lucii filius, Gallus, consul, XLVIII, 49, 4; XLIX, 23, 5; (2) Caius [Caninius] Rebilus, devine consul în ultimele ore ale anului XLIII, 46, 2, 4.

CANINUS,

vezi Acilius (2).

CANNAE,

localitate în Apulia, fr. 2, 3.

CANNUTIUS,

(1) Tiberius [Cannutius], tribun al plebei, XLV, 6, 3; 12, 3; XLVIII, 14, 4; (2) [Cannutia] Crescentina, vestală, LXXVII, 16, 3.

CANOPUS,

oraș în Egipt, L, 27, 2.

CANTABRI,

populație iberică, LI, 20, 5; LIII, 25; LIII, 27, 2; 29, 1—2; LIV, 5, 1—3; 11, 2—5.

CANUSIUM,

oraș din Apulia, frag. 57, 29.

CAPITO,

vezi Ateius (1) și (2); Betilienus (2); Fonteius (1) și (2); Lucilius

CAPITOLINA,

vezi Aelia [Capitolina]

CAPITOLINUS,

vezi Manlius (1) și (2).

CAPPADOCIA,

fr. 99, 2; XXXVI, 11, 2; 15, 3; 17, 1; Nicopolis în [Cappadocia], XXXVI, 50, 3; XXXVI, 53, 2; XLI, LXIII, 3; XLII, 45, 3; XLIX, 32, 3; LVII, 17, 5; LVII, 17, 7; provincie romană: LV, 23, 5; LVII, 17, 7; LVIII, 26, 1; LXII, 20, 4; LXIX, 15, 1; LXXVIII, 27, 4; 39, 3, 6; LXXIX, 4, 7; legații imperiali în [Cappadocia]: L. Caesennius Paetus, LXII, 20, 4; Marcus Iunius LXVIII, 19, 1; Flavius Arrianus LXIX, 15, 1; P. Martius Verus LXXI, 23, 3; Munatius Sulla LXXIX, 4, 5.

CAPREAE (CAPRI),

insulă în apele golfului neapolitan LII, 43, 2; LVII, 12, 6; LIII, 5, 1; LXXII, 4, 6.

CAPUA,

fr. 2, 1; fr. 36, 15; colonie romană, distribuții de pământ din *ager companus*, XXXVIII, 7, 3; XLV, 12, 2; atacată de Milo, XLII, 24, 2; 25, 1; recrutări făcute de Octavianus, XLV, 12, 2; distribuire de pământ, XLIX, 14, 5; Dio își scrie opera, LXXVI, 2, 1; LXXVIII, 7, 5.

CAPYS,

regele Albei Longa, fiu al lui Latinus, frag. 4, 10.

CARACALLA,

vezi Aurelius (18).

CARALIS,

oraș în Sardinia, XLVIII, 30, 8.

- CARATACUS**, [CATARATACOS],
șef britanic, fiul lui Cynobellinus, este învins de Plautius,
LX, 20, 1; cade captiv, LX, 33.
- CARBO**,
vezi Papirius (1).
- CARDINON**,
munte în Mesopotamia, în bazinul fluviului Tigru, LXVIII,
26, 2.
- CARISIUS**,
comandat roman, luptă împotriva asturilor LIII, 25, 8. L
IV, 5, 1—3.
- CARRHAE**,
localitate în Mesopotamia, colonie macedoneană, XXXVII,
5, 5; XL, 25, 1; 25, 4; XL, 28, 2; LXXVIII, 5, 4.
- CARRINAS**,
(1) Caius [Carrinas], LI, 21, 6; (2) Caius [Carrinas], fiul
celui precedent; (3) [Carrinas] Secundus, retor, exilat de
Caius Caligula, LIX, 20, 6.
- CARTEIA**,
oraș în Hispania, XLIII, 31, 3; XLIII, 40, 1.
- CARTAGINA**,
frag. 43; frag. 46, 1; frag. 54, 1; frag. 57, 14; 57, 53; 57, 67;
57, 74—75; 57, 82—84, 86; frag. 59, 1; XXXVIII, 38, 2;
40, 6; XLI, 30, 2; colonie romană, LXIII, 50, 3—5; LXIV,
25, 2; L: 24, 3; o nouă colonizare, LII, 43, 1; LX, 29, 2.
- CARTAGINA NOUĂ**,
colonie cartagineză întemeiată de Hasdrubal în Spania,
asediată de Cn. Pompeius XLIII, 30, 1; asediată de Sextus
Pompeius, XLV, 10, 3.
- CARTHALO**,
sol cartaginez, frag. 57, 36.
- CARUS**,
vezi Seius (1).
- CASION**,
(1) munte în Egipt, XLII, 5, 5—6; (2) munte în Syria
LXVIII, 25, 6.
- CASPERIUS**,
[Casperius] Aelianus, prefect al pretoriului, LXVIII, 3, 3;
5, 4.
- CASPICA (MAREA)**
XXXVII, 5, 1.
- CASPICE (PORTILE)**,
LXIII, 8, 1.
- CASSIUS**
(1) [Cassius] Apronianus, tatăl lui Dio, legat în Dalmatia
XLIX, 36, 4; legat în Cilicia LXIX, 1, 3 și LXXII, 7, 2;
(2) [Cassius] Asclepiodotus, LXII, 26, 2; (3) [Cassius] Chae-
reas, tribun al cohortelor pretoriene, conjurația împotriva
lui Caligula, LIX, 29, 1—6; 30, 3; este ucis din porunca lui
Claudius, LX, 3, 4—5; (4) [Cassius] Clemens, senator,
LXXIV, 9, 1—4; (5) [Cassius] Dio Cocceianus, fiul lui [Cas-
sius] Apronianus, LXIX, 1, 3; legat în Pannonia, XLIX,

36, 4; expune metoda sa de cercetare frag. 1, 1; 2—3; frag. 2, 4; LIII, 19, 6; LIV, 15, 2—3; LXVIII, 27, 3; LXXII, 18, 4; 14, 3; amănunte biografice LXIX, 1, 3; LXXII, 4, 2; 7, 3; 16, 3; 17, 3; 18, 2; 20, 1; 21, 2; 23, 1—2; 3—4; LXXIII, 1, 4—5; 14, 2; 17, 4—5; LXXIV, 4, 4—5; evocă diferite momente importante: LXXIII, 3, 2; 10, 2; 12, 2; 14, 4—5; LXXV, 4, 3; 4, 7; LXXVI, 2, 1; 8, 4; 16, 4; relațiile cu Caracalla, LXXVII, 6, 1; 16, 2—3; LXXVIII, 8, 4—5; 10, 1—2; LXXIX, 7, 4; 18, 3; diferite trepte ale carierei sale, LXXX, 1, 2—3 (cf. XLIX, 36, 4); legat imperial în Panonia, LXXX, 2, 1; 4, 2; 5, 1—2; 5, 3; (6) Caius [Cassius] Longinus, cvestor, XL, 25, 4; XL, 28; XL, 29; XLII, 13; XLIV, 8, 1; XLIV, 14, 2; 15, 4; XLIV, 34, 7; XLVI, 30, 4; 35, 3; 40, 3; XLVI, 51, 5; 52, 2; 56, 1; XLVII, 12, 1; 20; 21, 1—2; XLVII, 24; 26, 1—2; 28; 29, 6; 30; 31; 32; 33; 35; 36, 1; 38; 40; XLVII, 42—46; moartea sa, XLVII, 46—47; 48, 1, 1; menționat în istoria lui Cremutius Cordus, LVII, 24, 3; numit în cățile L, 28, 1; LII, 17, 4; LVI, 37, 2; LXII, 27, 1; (7) Caius [Cassius] Longinus, urmaș al celui precedent, LIX, 29, 3; LXII, 27, 1 (cf. LVIII, 3, 8); (8) Lucius [Cassius] Longinus, locotenent al lui C. Iulius Caesar, XLI, 51, 2; (9) Lucius [Cassius] Longinus (?) prefect al flotei lui Pompeius; (10) Lucius [Cassius] Longinus, acuzator al lui Drusus, LVIII, 3, 8; (11) Quintus [Cassius] Longinus, tribun al plebei, partizan al lui C. Iulius Caesar, XLI, 1, 2; 2, 2; 3; 15, 2; 24, 2; XLII, 15, 1; 16; XLIII, 1, 2; 29, 1; (12) [Cassius] Severus, LV, 4, 3.

CASSIVELLAUNUS,

șef de triburi britannice, XL, 2, 3.

CASTINUS,

vezi Iulius (43).

CASTOR,

(1) personaj căruia romanii îi încredințează domnia în Galatia, XLVIII, 33, 5; (2) libert al lui Septimius Severus, LXXVI, 14, 1—2; 5; este ucis de Caracalla, LXXVII, 1, 1.

CATELLA,

vezi Aelia (1).

CATILINA,

vezi Sergius (1).

CATILIUS,

vezi Annius (4).

CATIUS,

(1) Tiberius [Cadius] Caesius Fronto, consul, LXVIII, 1, 3; (2) Publius [Cadius] Sabinus, consul, LXXVI, 9, 2; legat în Panonia LXXVIII, 13, 2.

CATO,

vezi Porcius (1), (2), (3), (4) și (5).

CATONIUS,

(1) Catonius Iustus, prefect al Pretoriului, LX, 18, 3; (2) vezi Macrinus (1).

CATUELANII (CATUELAUNII),

neam britanic. LX, 20, 2.

- CATUGNATUS,
șef al allobrogilor, XXXVI, 48, 2; XXXVII, 42, 2; 47,
3—48, 1.
- CATULUS,
vezi Lutatius.
- CATUS,
(1) procurator în Britannia, LXII, 2, 1; (2) vezi Aelius (1).
- CAUCAZUL,
munții, XXXVII, 1, 4; 5, 1.
- CAUDEX,
vezi Claudius (8).
- CAUDINE (Furcile),
fr. 7, 26, 10—11 și fr. 36, 10—14.
- CEDROS (KEBROS),
fluviu în Moesia, LI, 24, 1.
- CEIONIUS,
(1) Lucius [Ceionius] Commodus, adoptat de Hadrian LXIX,
17, 1; 20, 1; 3; LXX, 1, 1; (2) Lucius Aelius Aurelius [Ceio-
nius] Commodus, fiul acestuia, adoptat de Antoninus Pius
împreună cu Marcus Annius Verus (Marcus Aurelius), LXIX,
21, 1—2; devine coregent cu Marcus Aurelius, sub numele
de Lucius Aurelius Verus Augustus, LXXI, 1, 1; participă
la campania împotriva parților, LXXI, 1, 2; devine gine-
rele lui Marcus Aurelius, LXXI, 1, 3; LXXI, 2; completează
împotriva lui Marcus Aurelius, LXXI, 3, 1; moștenirea pri-
mită de la Antoninus Pius, LXXIII, 8, 3—4.
- CELER,
vezi Agnatus (1).
- CELSUS,
vezi Aurelius (3), Iuventus (1) și Publilius (1).
- CELȚII,
vezi germanii. Numele este folosit pentru galli numai în
XXXIX, 49, 2.
- CELTIBERII,
populație din Hispania, frag. 57, 43.
- CENNII,
populație germanică, LXXVII, 14.
- CENSORINUS,
vezi Marcus (4) și (5) și Marius (5).
- CERAUNI,
șir de munți în Illyria, prelungit printr-un promontoriu
(Akrokeraunia) XLI, 44, 3; L, 9, 2; L, 12, 1.
- CERELLIA (CAERELLIA),
femeie învățată, prietenă cu Cicero, XLV, 18, 4.
- CEREALIS,
vezi Anicius (1); Munatius (5) și Petilius.
- CERETANII,
populație din Hispania XLVIII, 42, 1—3.
- CESAREA (CAESAREA),
oraș din Mauritania, LX, 9, 5; locul de naștere al lui Ma-
crinus, LXXVIII, 11, 1.

- CESTIUS,
Caius [Cestius] Gallus, consul, LVIII, 25, 2.
- CHAEREAS,
vezi Cassius (3).
- CHARAX (al lui Spanisos),
oraș din Mesopotamia, LXVIII, 28, 4.
- CHARIOMERUS,
rege al cheruscilor, LXVII, 5, 1.
- CHARYBDA,
XLV, 28, 4; XLVI, 14, 4.
- CHATTII,
populație germanică LIV, 33, 3; 4; LIV, 36, 3; LV, 1, 2;
LX, 8, 7; LXVII, 5, 1; LXXVII, 14, 2.
- CHAUCII,
populație germanică, LIV, 32, 2; LX, 8, 7; LX, 30, 4.
- CHIOS,
insula, LV, 10, 19.
- CICERO,
vezi Tullius (1), (2), (3).
- CILICIA,
XXXVI, 15, 1; 17, 2; XXXVI, 37, 6; 42, 4; XXXIX, 12, 3;
XLI, 63, 1; XLII, 3, 1; XLVII, 26, 1; 27, 1; 30, 1; 32, 1;
XLVIII, 24, 2; 25, 4; 26, 3; XLVIII, 40; XLVIII, 41, 1;
XLIX, 22, 3; LI, 7, 4; LIII, 12, 7; LIV, 9, 2; LIX, 8, 2; LX,
8, 2; LXXII, 7, 2; muntele Amanus în [Cilicia], XLVIII,
41, 2; orașul Selinunt, unde moare Traian, LXVIII, 33, 3;
orașul Mallos, LXXII, 7, 1; orașul Egeea (Aegeae), LXXVIII,
39, 3.
- CILICII (CILICIENII),
XXXVI, 2, 3, 4; mercenari (cilicieni), XXXVI, 18, 3.
- CILICIENE (PORTILE),
XLVIII, 41, 1—2; LXXIV, 7.
- CILO,
vezi Fabius (8) și Iunius (10).
- CIMBRII,
populație germanică, frag. 90, 1; frag. 91, 2; frag. 91, 3;
frag. 94, 3; XXXIX, 4, 1; vezi și XLI, 30, 2; XLIV, 42, 4;
L, 24, 4.
- CINCINNATUS,
Lucius Quinctius [Cincinnatus], numit dictator împotriva
equilor, frag. 23, 2—3.
- CINNA,
vezi Cornelius (8), (9) și (10) și Helvius (3).
- CIRTA,
oraș în Numidia, frag. 89, 5; XLVIII, 21, 5; XLVIII, 22, 4.
- CLARUS,
vezi Erucius (1) și Iulius (32).
- CLAUDIANUS,
numele luat de Tiberius după adopțiunea sa de către Au-
gustus, LV, 27, 4; vezi Livius (4).
- CLAUDILLA,
vezi Iunius (25).

CLAUDIOPOLIS,

localitate în Bithynia, locul de naștere al lui Antinous, LXIX, 11, 2.

CLAUDIUS,

(1) în fruntea unor cete înarmate atacă Iudeea și Syria LXXV, 2, 4; (2) Caius [Claudius], tribun militar, frag. 43, 5—6; 43, 7; 43, 10—11; (3) [Claudius] Attalus, proconsul în Cipru, este ucis de Elegabal, LXXIX, 3, 5; 4, 3; (4) Tiberius [Claudius] Atticus Herodes, profesor al lui Marcus Aurelius; (5) Appius [Claudius] Caecus, frag. 36, 27; (6) Tiberius [Claudius] Britannicus, a purtat și cognomenul Germanicus, fiul lui Tiberius [Claudius] și al Valeriei Messalina, LX, 12, 5; 17, 9; LX, 22, 1—2; LX, 31, 6; LX, 32, 1; 5; LX, 34, 1; LXI, 1, 1; LXI, 7, 3; (7) Tiberius [Claudius] Candidus, comandant militar în slujba lui Septimius Sever, LXXIV, 6, 6; LXXV, 2, 3; (8) Appius [Claudius] Caudex, frag. 43, 11—12; (9) Marcus [Claudius] Clineas, fr. 45, 1; (10) [Claudius] Drusus, fiul lui Tiberius, LVIII, 11, 5; LX, 32, 1; (11) Nero [Claudius], Tiberii filius, Drusus, fiu al lui Tiberius Claudius Nero și al Liviei Drusilla, care devine soția lui Octavianus Augustus cu trei luni înainte de a se naște Drusus, XLVIII, 44, 4; Octavianus îi devine tutore, XLVIII, 44, 5; LIV, 10, 4; LIV, 19, 5—6; LIV, 22; activitatea în Germania, LIV, 25, 1; 32; 33; discursul funebru în cinstea Octaviei, sora lui Augustus, LIV, 35, 5; învinge pe chatti și pe sugambri; întoarcerea la Roma, LIV, 36; consul, LV, 1, 1; o nouă campanie în Germania, LV, 1; 2; moartea sa, LV, 2, 3; Tiberius îi preia comanda, LV, 6, 5; numele îi este înscris pe templul Concordiei LV, 8, 2; LVI, 25, 1 și pe templul lui Castor și Pollux, LV, 27, 4; instituirea de jocuri ecvestre în amintirea lui LX, 5, 2; (12) Nero [Claudius] Drusus Germanicus Caesar, fiul lui Cnaeus Domitius Ahenobarbus și la Iuliei Agrippina, LXI, 2, 3; LX, 31, 6; LX, 2; 31; 32; 33; 35; LXI, 1; 2, 3; LXI, 2; 3; 4; 5; 6; îl ucide pe Britannicus (6), LXI, 7; LXI, 8; 9; elev al lui Seneca, LXI, 10; căsătoria cu Poppaea Sabina, LXI, 11—12; uciderea Agrippinei, LXI, 12—14; 15; activitatea artistică, LXI, 16; uciderea Domitiei, LXI, 17; 18; 19; activitatea artistică, LXI, 20; 21; relațiile cu Budicca, LXII, 6, 3—5; îl ucide pe Burrus, LXII, 13, 2—3; repudierea și uciderea Octaviei, LXII, 13, 1; Tigellinus și Rufus devin prefecți ai pretoriului, LXII, 13, 3; uciderea lui Rubellius Plautus, LXII, 14, 1; uciderea lui Pallas și a altor bogătași, LXII, 14, 3 și 15, 1; incendierea Romei, LXII, 16; cîntă distrugerea Troiei, LXII, 18; campania din Armenia, LXII, 19—20, 22; 23; defăimarea lui Iunius Silanus, LXII, 72, 2; conjurația lui Seneca, LXII, 24—25; moartea Poppaei Sabina, LXII, 27; 28; studii de poetică și retorică, LXII, 29; participă la un concurs de citharedie, LXIII, 1; LXIII, 2, 3—4; LXIII, 6; 7, 2; activitatea din Grecia, 8; 9; 10; 11; 12; participă la jocurile olimpice și la alte întreceri 13—14; LXIII, 15, 1; hotărăște să taie istmul peloponesiac, LXIII,

16—17; LXIII, 18; 19; 20; 21; 26; Senatul îl declară dușman, LXIII, 27, 26; trimite împotriva iudeilor pe Titus Flavius Vespasianus; LXIII, 22, 1a; LXV, 8, 3; mișcări în Gallia, LXIII, 22; acțiunea lui C. Iulius Vindex LXIII, 23—24; 25; 26; sfârșitul domniei și moartea, LXIII, 27, 3; 28—29; Nero și modul cum a fost considerat de urmași. LXIV, 3, 4; LXIV, 4, 3; LXV, 6, 1; 7, 3; LXVI, 1, 3; 9, 1; 15, 1; 19, 3; LXVII, 14, 4; mai este citat în: LXI, 15, 3; LXVI, 11, 2; (13) Tiberius [Claudius] Livianus, prefect al pretoriului sub Traian, este trimis într-o misiune la Decebal, LXVIII, 9, 2—3; (14) Caius [Claudius] Marcellus, dușman lui Caesar, este sprijinit de Pompeius și devine consul, XL, 44, 1; 59, 4; XL, 63, 2; XL, 64, 1—4; 66, 1—2; moartea sa; este soțul Octaviei, sora lui Octavianus, XLVIII, 31, 3; (15) Caius [Claudius], Marci filius, Marcellus, consul designatus (de către Caius [Claudius] Marcellus), XL, 64, 4; 66, 2; consul, XLI, 1, 1; 1, 2; 15, 4; 17, 2; 18, 5; (16) Marcus [Claudius] Marcellus, consul, fr. 57, 31; 57, 32; 57, 33; regretă moartea lui Archimedes în timpul asediului Syracusei, fr. 57, 45; este acuzat de syracusani, fr. 57, 46, a; (17) Marcus [Claudius], Marci filius, Marcellus, frate vitreg (văr) cu nr. (14); consul, XL, 30, 3; 58, 3; partizan al lui Pompeius, XL, 59, 1; XL, 59, 4; (18) Marcus [Claudius] Marcellus, fiul lui Caius [Claudius] Marcellus (14) și al Octaviei, logodit cu fiica lui Sextus Pompeius, XLVIII, 38, 3; LI, 21, 3; LIII, 26, 1; căsătoria cu Iulia (53), 27, 5; cursus honorum, LIII, 28, 3—4; considerat succesor al lui Augustus, LIII, 30, 2; LIII, 31; rivalitatea între Marcellus și Agrippa, LIII, 32, moartea lui, LIII, 30; Livia este bănuită de moartea lui Marcellus, LIII, 33, 4; teatrul care-i poartă numele, LIII, 30, 5 și LIII, 49, 2; LIV, 3, 2; (19) Marcus [Claudius] Marcellus Aeserninus, cvestor în Hispania XLII, 15, 2—3; 5; XLII, 16, 1—2; XLIII, 1, 2; 29, 1; (20) Marcus [Claudius] Marcellus Aeserninus, consul, LIV, 1, 1; (21) Caius [Claudius] Nero, censor, învingătorul lui Hasdrubal, fr. 57, 70—71; (22) Tiberius [Claudius] Nero, primul soț al Liviei Drusilla, trece de partea lui Marcus Antonius, XLVIII, 15, 3; XLVIII, 44, 2—3; nașterea lui Drusus, XLVIII, 44, 4; moartea lui, XVIII, 44, 5; (23) Tiberius [Claudius] Nero, fiul lui, vezi Iulius (25); (24) Tiberius [Claudius] Nero Germanicus, fiul lui Drusus (11) și al Antoniei (17), instituie jocuri în memoria lui Drusus, LV, 27, 3; LV, 33, 4; fiul său, [Claudius] Drusus, este logodit de Caligula cu fiica lui Seianus, LVIII, 11, 5 și LX, 32, 1; devine colegul de consulat al lui Caligula, LIX, 6, 5; este cooptat în rîndul senatorilor, LIX, 6, 6 și LX, 2, 1; LIX, 23; 28, 5; salutat ca împărat de ucigașii lui Caligula, LX, 1; caracterizare a personalității, LX, 2; primele măsuri în calitate de împărat, LX, 3; 4; 5; 6; 7; 8; măsuri luate în Orient, LX, 8; în Mauritania, LX, 8; LX, 9; LX, 10; edicte și legi, LX, 11; LX, 12; nașterea primului său fiu, LX, 12; LX, 13; slăbiciunea față de Messalina și Narcissus LX, 13—15; înăbușirea unui complot, LX, 15,

4—16, 7; LX, 17; LX, 18; LX, 19; campania din Britannia, LX, 21; i se dă cognomenul de Britannicus; Mnester și Messalina, LX, 22; triumful, LX, 23; Achaia și Macedonia devin provincii senatoriale, LX, 24; alte măsuri de politică externă, LX, 24; LX, 25; LX, 28—29; 30; uciderea Messalinei, 31—32; relațiile cu Agrippina, LX, 32—33; Nero este desemnat ca succesor la tron, LX, 33; [Claudius] începe să-și dea seama de politica dusă de Agrippina, LX, 34; este otrăvit de Agrippina, LX, 34; este ucis și Narcissus, LX, 34; onorurile funebre, LX, 35; Nero preia succesiunea, LXI, 1, 1; mai este numit în: LXL, 6, 4; 10, 2; 11, 4 și în LXII, 2, 1; (25) [Claudius] Pacatus, centurion, LXVII, 13, 1; (26) Tiberius [Claudius] Phoebus, libert, îl apostrofează pe Vespasian, LXVI, 11; (27) [Claudius] Aelius (?) Pollio, centurion, LXXVIII, 40, 1; LXXIX, 2, 4; LXXIX, 31; (28) [Claudius] Pompeianus, fiul lui Tiberius [Claudius] Pompeianus, LXXII, 20, 1; (29) Tiberius [Claudius] Pompeianus, campania din Germania împreună cu Pertinax, LXXI, 3, 2; relațiile cu Commodus, LXXII, 4, 2; 4, 5; 20, 1; se retrage din viața publică, LXXIII, 3, 2; prietenia cu Pertinax, LXXIII, 3; (30) [Claudius] Pompeianus Quintranus, complotul împotriva lui Commodus, LXXIV, 4; (31) Appius [Claudius] Pulcher, consul, frag. 74, 1—2; censor, frag. 81, 1; socrul lui Tiberius Gracchus LXXXIII, 8; (32) Appius [Claudius] Pulcher, fratele lui Publius Clodius pretor, îl ajută pe [Clodius], XXXIX, 6, 3; XXXIX, 7, 2; consul, XXXIX, 60, 2—3; XL, 1, 1; censor XL, 63, 2; partizan al lui Pompeius XL, 63, 3—4; XL, 63, 5; 64, 1; (33) Appius [Claudius] Pulcher, consul, XLVIII, 43, 1; XLIX, 23, 1; (34) Caius [Claudius] Pulcher pretor, fratele lui Publius Clodius, XXXIX, 21, 2; (35) Cnaeus [Claudius] Severus, ginerele lui Marcus Aurelius, LXXIX, 5, 4; (35) [Claudia] Acte, sclava și amanta lui Nero, LXI, 7, 1; (36) [Claudia] Iulia Livia, vezi Livius (9); (37) [Claudia] Marcella, fiica Octaviei, devine soția lui Agrippa, LIII, 1, 2; repudierea ei, LIV, 6, 5; (38) [Claudia] Octavia, fiica lui [Claudius], LX, 5, 7; 31, 7; 32, 2; 33, 2; căsătoria cu Nero, 33, 11; LXI, 7, 1; repudierea ei, LXII, 13, 1; moartea, LXII, 13, 1; 13, 4; (39) [Claudia] Pulchra, rudă cu Agrippina, acuzată de Domitus Aper, LIX, 19, 1.

CLEANDER,

vezi Aurelius (4).

CLEMENS,

selav, se dă drept Agrippa Postumus, LVII, 16, 3—4. Vezi și Arrecinus; Cassius (4); Cornelius (14) și Flavius (5).

CLEOPATRA,

(1) regina Egiptului, XLII, 3; XLII, 9, 1; XLII, 32, 2; XLII, 34; 35; 36; 37; Caesar îi încredințează domnia, XLII, 44, XLIII, 21, 2; sosirea la Roma, XLIII, 27; XLII, 30, 4; 31; nașterea lui Caesarion, XLVII, 31, 5; întâlnirea din Cilicia cu Antonius, XLVIII, 24; 27; moartea Iuliei, XLVIII, 28; ajutorul dat expediției lui Antonius în Armenia, XLIX,

31, 4; copiii avuți de Antonius, XLIX, 32; 33; [Cleopatra] și Artavasdes, regele Armeniei, XLIX, 40, 3—4; împărțirea ținuturilor orientale de către Antonius în favoarea [Cleopatrei] și a copiilor ei, XLIX, 41, 2; cauză a războiului civil, L, 1, 5; L, 3; L, 4—5; L, 13, 6; L, 15, 2; bătălia de la Actium, L, 15, 1—3; L, 33, 1—3; venerată ca divinitate a lunii și ca Isis, L, 5, 3 și 25, 3; întoarcerea în Egipt după Actium, LI, 1, 4; LI, 5; Caesarion ia togă virilă, LI, 6, 1; pregătiri de război și planuri, primele contacte cu Octavianus, LI, 6; 3—6; LI, 7, 1; 7, 4; noi tratative cu Octavianus, LI, 8; sfârșitul domniei și moartea lui Antonius, LI, 8, 6—7; LI, 8—10, ultimele pertractării pentru a-și salva domnia, LI, 11; moartea [Cleopatrei], LI, 13—14; înmormântarea alături de Antonius, LI, 15; personalitatea reginei, LI, 15; 17, 6; timpul în care figurează ca statuie de ceară, LI, 18, 1 și LI, 21, 8; soarta copiilor ei, LI, 21, 8; i se ridică o statuie de aur, LI, 22, 3; mai este numită în XLII, 42, 4; 50, 24, 3; 25, 1; 26, 2—5 și în 28, 5; (2) [Cleopatra], fiica Cleopatrei și a lui Marcus Antonius, soră gemă-mână cu Alexandros, XLIX, 32, 4; capătă spre guvernare Cyrene, XLIX, 32, 5; 41, 3; devine soția lui Iuba cel tinăr, fiul lui Iuba, LI, 15, 5; salvează viața fraților ei, LI, 15, 6; capătă numele de Selene (Luna) LI, 21, 8.

CLODIUS,

(1) Caius [Clodius], centurionul căruia i se încredințează paza lui Caius Antonius, XLVII, 24, 24; (2) Sextus [Clodius], profesorul de retorică al lui Marcus Antonius, XLV, 30, 2; XLVI, 8, 2; (3) Decimus [Clodius] Albinus, campania din Dacia alături de Pescennius Niger, LXXII, 8; legat al Britanniei, LXXXIII, 14, 3; preia puterea și este recunoscut ca viitor imperator de Septimius Severus, LXXIII, 15; LXXIV, 6, 2; nu este confirmat ca imperator și începe războiul civil, LXXV, 4, 5; lupta de la Lugudunum în care este învins, LXXV, 6 și 7; cadavrul îi este cercetat de Severus, LXXV, 7, 3; persecuțiile împotriva partizanilor săi, LXXIV, 9, 5; LXXV, 8, 3. — 4; descrierea caracterului, LXXV, 6, 2; Severus îl visează, LXXVI, 3, 4; (4) Titus [Clodius] Eprius Marcellus, pune la cale o conjurație împotriva lui Vespasian și este condamnat, LXVI, 16, 3—4; (5) Publius [Clodius] Pulcher, XXXVI, 7, 2; 14, 4; 17, 2—3; participarea la misterele ținute de soția lui Caesar, XXXVI, 45; acuzat de desfrâu, XXXVI, 46, 1—2, dorește să devină tribun al plebei și să intre în rindul plebeilor, XXXVII, 51; Caesar îl folosește împotriva lui Cicero, XXXVIII, 12; încercările de a se face popular, XXXVIII, 13 și 14; atacurile împotriva lui Cicero, XXXVIII, 14; jocul lui Caesar și Pompeius în cazul Cicero, XXXVIII, 15; XXXVIII, 16; 17; XXXVIII, 30; Pompeius înlesnește întoarcerea din exil a lui Cicero pentru a-l folosi împotriva lui Clodius, XXXIX, 6, 1; ajutorul primit de la frații săi, XXXIX, 6, 3; 7, 2—3; conflictele cu Milo, XXXIX, 7 și 8; atacurile lui Cicero împotriva sa, XXXIX, 11; devine edil, XXXIX, 18; activi-

tatea sa împotriva lui Pompeius și Cicero, XXXIX, 19; 20, 21; se bucură de sprijinul lui Cato, XXXIX, 22, 1; XXXIX, 23; 24; împăcarea cu Pompeius, XXXIX, 29; moartea lui Clodius, XL, 49; 50; Milo este condamnat pentru uciderea lui Clodius, XL, 54, 1; mai este citat în XLIV, 28, 3; XLV, 40, 2; XLVI, 2, 3 și XLVI, 56, 3; (6) Publius [Clodius] Thrasea Paetus, senator, dezaprobă public uciderea Agrippinei, LXI, 15; 20, LXII, 15; este condamnat sub pretext că a participat la conjurația lui Piso, LXII, 26 și 27; mai este numit în LXVI, 12 și în LXXVII, 13, 2; (7) [Clodia] sora lui Publius Clodius Pulcher, soția lui Quintus Marcus Rex, XXXVI, 17, 2; (8) [Clodia], soră cu cea de mai sus, soția lui Lucius Licinius Lucullus, XXXVI, 14, 4; acuzată de incest cu fratele ei, XXXVII, 46, 2; (9) [Clodia] fiica lui Publius [Clodius] Pulcher și a Fluviei, logodită cu Octavianus, XLVI, 56, 3; după căsătorie este repudiată, XLVIII, 5, 3; (10) [Clodia] Laeta, vestală, maltrată și ucisă de Caracalla, LXXVII, 16, 3.

CLOELIUS,

(1) comandant al equilor, înfruntă solii romani, frag. 23, 1; (2) [Cloelia], trece Tibrul înot, XLV, 31, 1.

CLUNIA,

oraș în Hispania, XXXIX, 54, 2.

CLUPEA (ASPIS),

oraș în Africa, XLI, 41, 2; XLVIII, 52, 1.

CLUSIUM, CLUSINII,

atacați de Galli, cer ajutor roman, fr. 25, 1 și 2.

CLUTORIUS,

vezi Lutorius.

CLUVIUS,

(1) deși nu fusese consul, este trecut în rîndul foștilor consuli LII, 42, 4; (2) [Cluvius] Rufus, fost consul, LXIII, 14, 3—4.

CNOSSOS,

localitate în Creta, XLIX, 14, 5.

COCCEIUS,

(1) Marcus [Cocceius] Nerva, consul, XLIX, 1, 1; 24, 1; (2) Marcus [Cocceius] Nerva, senator, pe vremea lui Tiberius, LVIII, 21, 4; (3) Marcus [Cocceius] Nerva, viitorul împărat, acuzat de astrologi că rîvnește la tronul lui Domițian, LXVII, 15, 5—6; i se oferă imperiul de către membrii unei conjurații, LXVII, 15, 5; 16, 2; urmează lui Domițian, LXVIII, 1, 2; îl numește pe Verginius Rufus coleg de consulat, LXVIII, 2, 4; conjurația lui Calpurnius Crassus, LXVIII, 3, 2; îl adoptă pe Marcus Ulpius Traianus LXVIII, 3, 4—4, 2; moartea sa, LXVIII, 4, 2.

COLCHIDA.

XXXVI, 50, 2; XXXVII, 3, 1—2; XLII, 45, 3.

COLOPS,

rîu care se varsă în fluviul Sava, XLIX, 37.

COMANA,

(1) oraș în Cappadocia, XXXVI, 10, 2; 11, 2 (2) un alt oraș, tot în Cappadocia, cu același nume, XXXVI, 11, 2.

COMAROS,

port lângă Actium, L, 12, 4.

COMAZON,

însoțitor al falsului Antonius, LXXVIII, 34, 4.

COMMAGENA,

regiune din Siria, care se întinde de la Eufrat pînă la munții Taurus, XXXVI, 2, 5; XLIX, 20, 3; LII, 43, 1; LIV, 9, 3; LIX, 8, 2; LX, 8, 1.

COMMIUS,

[Commius] Atrebas, comandant militar ales șef al belgilor, XL, 42, 1; 43, 2.

COMMODIANUS,

denumire dată Senatului roman de la Commodus, LXXII, 15, 2.

COMMODUS,

(1) cognomen dat de soldați lui Didius Iulianus, LXXIII, 12, 1; (2) denumire dată lui August, LXXII, 15, 5; vezi Aurelius (5) și Ceionius (1) și (2).

CONDIANUS,

vezi Quintilius (1) și (2).

CORBULO,

vezi Domitius (9) și (10).

CORCYRA,

XLI, 49, 2; XLII, 10, 2; XLII, 11, 5; XLVIII, 54, 5; XLIX, 17, 2; L, 9, 2; L, 11, 1; L, 12, 2; corcyrienii iau parte la jocuri navale, sub domnia lui Titus, 25, 3.

CORDOBA,

oraș în Spania, XLII, 15, 2—3; XLIII, 32, 3—4, 6; 33, 2; XLIII, 39, 1—2; XLV, 10, 1.

CORDUS,

vezi Cremutius (1) și Mucius (1).

CORDYENE,

ținut din Asia Anterioară, XXXVII, 5, 3—4; Traian face un pod peste Tigru LXVIII, 26, 2.

CORFINIUM,

oraș al pelignilor, XLI, 10; 11.

CORINT,

fr. 72, 1; devine colonie romană și înflorește, XLIII, 50, 3—5; ocupat de Agrippa, L, 13, 5; LXXII, 2; are o colonie, Apollonia, fr. 42, 1; XLI, 45, 1.

CORNELIUS,

(1) centurion, XLVI, 43, 4; (2) Caius [Cornelius], tribun al plebei, XXXVI, 38, 4; XXXVI, 39; XXXVI, 40; (3) Caius [Cornelius], augur, indică rezultatul bătăliei de la Pharsalus; (4) Publius [Cornelius] Anullius, comandant militar, luptă în armata lui Septimius Severus, LXXIV, 7; LXXV, 3, 2; (5) Lucius [Cornelius] Balbus, devine consul suffectus pentru câteva zile, XLVIII, 32; (6) Lucius [Cornelius] Balbus, construiește un amfiteatru pe socoteala sa LIV, 25, 2;

(6) Lucius [Cornelius] Cinna, consul, frag. 102, 1—3; 8; frag. 106, 1; frag. 109, 3; XXXVI, 25, 2; XLV, 47, 1—2; este numit în: XLIII, 15, 3; XLIV, 28, 1; XLV, 37, 4; LII, 13, 3; LXIV, 13, 2; (7) Lucius [Cornelius] Cinna, pretor, XLIV, 50, 4; 52, 4; (8) Cnaeus [Cornelius], Lucii filius, Cinna Magnus, nepotul lui Pompeius, pune la cale o conjurație împotriva lui Augustus; Augustus are o convorbire cu Livia despre conjurații, în general, LV, 14, 2—21, 4; este iertat de Augustus, împreună cu alți conjurați, LV, 22, 1—2; 3; (9) Sextus [Cornelius] Clemens, legat al celor trei Dacii, LXXI, 12, 1; (10) Publius [Cornelius] Dolabella, pune pe fugă pe etrusci și pe galli, frag. 38, 1—2; (11) Publius [Cornelius] Dolabella, trece de partea lui Caesar, XLI, 40, 1—2; devine tribun al plebei, XLII, 29, 1—2; adversar al lui Marcus Antonius, XLII, 29, 3—4; cf. XLVI, 16, 2; XLII, 30; luptă împotriva lui Caesar și devine consul, XLII, 33, cf. XLIII, 51, 8; situația lui Dolabella după asasinarea lui Caesar, XLIV, 22, 1 și 53, 1; îl are pe Antonius coleg de consulat, XLIV, 53, 1; este trimis de Antonius în Syria, XLV, 15, 2; XLV, 17, 6; guvernator al Syriei, XLVII, 29, 1; izbucnește războiul civil, C. Cassius Longinus este trimis împotriva lui Dolabella, XLVI, 40, 3; XLVII, 28—29, XLVII, 30; cf. XLVII, 31, 30; (12) Marcus [Cornelius] Fronto, retor și avocat, XLIX, 18, 3; profesor al lui Marcus Aurelius, LXXI, 35, 1; (13) [Cornelius] Fuscus, prefect al pretoriului, trimis de Domițian împotriva dacilor, LXVII, 6, 5; LXVIII, 9, 3; (14) Caius [Cornelius] Gallus, comandant militar în Egipt, LI, 9; LI, 17, 1; guvernator în Egipt, se ridică împotriva lui Augustus LII, 23; se sinucide, LII, 24, 1; (15) Cnaeus [Cornelius] Lentulus, consul, este pentru distrugerea totală a Cartaginei, frag. 59, 1; (16) Cnaeus [Cornelius] Lentulus, consul, LIV, 12, 4; acuzat de complot împotriva lui Tiberius, LVII, 24, 3; (17) Cossus [Cornelius] Cnaei filius, Lentulus, consul, LV, 28, 3—4; (18) Publius [Cornelius] Lentulus, princeps senatus, bunicul celui omorât de Cicero, LXVI, 20, 5; (19) Cnaeus [Cornelius] Cnaei filius, Lentulus, consul, LIV, 24, 1; (20) Lucius [Cornelius] Lentulus, poreclit Caudinus, frag. 55, 2—3 și 5; (21) Lucius [Cornelius], Publii filius, Lentulus Crus, consul designat, XL, 64, 4; 66, 2; consul, XLI, 1, 1—2; dușman al lui C. Iulius Caesar XLI, 3, 2; XLI, 15, 4; XLI, 17, 2; părăsește Roma, XLI, 18, 5; (22) Cnaeus [Cornelius] Lentulus Gaetulicus, guvernator al Germaniei, omorât de Căligula, LIX, 22, 5; (23) Cnaeus [Cornelius], Publii filii, Lentulus Marcellinus, consul, XXXIX, 16, 3; 18, 1; 27; 28; 29—30; 40, 1; (24) Publius [Cornelius], Publii filius, Lentulus Marcellinus, fratele lui Cnaeus, consul, LIV, 42, 4; (25) Publius [Cornelius] Publii filius, Lentulus Spinther, consul, XXXIX, 1, 1; îl atacă pe Clodius, XXXIX, 6, 2; XXXIX, 8, 2; vorbește în favoarea reînțarcerii lui Cicero din exil; XXXIX, 8, 2; XXXIX, 9, 1; proconsul în Cilicia, XXXIX, 12, 3; XXXIX, 16; XXXIX, 17, 1—2; (26) Publius [Cornelius] Lentulus.

Spinther, este adoptat în familia Manlia, XXXIX, 17, 1—2; (27) Publius [Cornelius] Lentulus Sura, nepotul lui Publius Cornelius Lentulus (18), exclus din Senat este ales pretor, devine partizan al lui Catilina, XXXVII, 30, 4; XXXVII, 32, 3; XXXVII, 34, 1—2; XXXVII, 35, 3—4; este ucis, XXXVII, 36, 3; 37, 2; 39, 1; procesul intentat lui Cicero pentru uciderea lui Lentulus, XXXVII, 42, 1—2; 6; XXXVIII, 14, 5; 17, 1; 25, 4; XLVI, 2, 3; 20, 2—3; (28) Lucius [Cornelius] Merula, fr. 102, 11a; ultimul flamen Dialis din perioada republicană, LIV, 36, 1; (29) Aulus [Cornelius] Palma, legat al Syriei, LXVIII, 14, 5; este onorat de Traian, LXVIII, 16, 2; este ucis de Hadrian, LXIX, 2, 5; (30) Publius [Cornelius] Rufinus, frag. 36, 33; fr. 40, 1; (31) [Cornelius] Sabinus, tribun al cohorței pretoriene, participă la complotul împotriva lui Caligula, LIX, 29, 1; 29, 5—6; 30, 3; se sinucide, LX, 3, 5; [Cornelius] Scipio, fiul lui Scipio Africanus, frag. 62, 2; (32) Publius [Cornelius], Publii filius, Scipio, consul, LIX, 19, 1; (33) Publius [Cornelius] Scipio Aemilianus, Lucii Aemilii filius, frag. 70, 2—3; 70, 4—9; fr. 76, 1; (34) Publius [Cornelius] Scipio Africanus, fr. 57, 28—29; fr. 57, 38—39; frag. 57, 40; frag. 57, 42—43; frag. 57, 47—48; fr. 57, 53—56; fr. 57, 62—66; fr. 57, 72—75; fr. 57, 86; fr. 62, 2; fr. 63, 1; fr. 65, 1; fr. 83, 1; exilul la Linternum, XXXVIII, 26, 3; 27, 3 și LII, 13, 4; (35) Lucius [Cornelius] Scipio Asiagenus, fr. 107, 2; (36) Lucius [Cornelius] Scipio Asiaticus, fratele lui Scipio Africanus, este acuzat în chip nedrept, fr. 63, 1 și fr. 65, 1; cf. L, 28, 1; (37) Cnaeus [Cornelius] Scipio Asina, fr. 43, 21 și 29 a; (38) Cnaeus [Cornelius] Scipio Calvus, tatăl lui Scipio Nasica, fr. 57, 61; (39) Publius [Cornelius] Scipio Nasica, fr. 57, 61, (40) Publius [Cornelius] Scipio Nasica, tatăl lui Quintus Caecilius Mettelus Pius Scipio, XL, 51, 3; (41) [Cornelius] Scipio Salvitus (la Dio, Saluton), XLII, 58, 1; (42) [Cornelius] Sisenna, Publii Gabinii filius, XXXIX, 56, 5; (43) [Cornelius] Sisenna, LIV, 27, 4; (44) Lucius Cornelius Sisenna, *legatus pro praetore*, XXXVI, 18, 1; 19, 1; (45) Faustus [Cornelius] Sulla, fiul dictatorului, XXXVII, 51, 4; ales augur, XXXIX, 17, 2; XL, 50, 2; îl alungă pe Domitius Calvinus din Macedonia, XLI, 51, 3; trece de partea lui Cato, XLII, 13, 3—4; este ucis de Caesar, XLIII, 12, 2; (46) Lucius [Cornelius] Sulla, senator, LX, 12, 3; (47) Publius [Cornelius] Sulla, nepotul dictatorului, consul, XXXVI, 44, 3—4; XXXVII, 25, 3; (48) Faustus [Cornelius] Sulla, Felix, ginerele lui Claudius, LX, 30, 6a; (49) Lucius [Cornelius] Sulla, Felix; dictatorul, fr. 102; fr. 104, 7; fr. 106, 1; fr. 107, 1; fr. 108; fr. 109; devenit odios, XXXVI, 34, 3; XXXVI, 44, 3; poruncește ca Lucretius Ofella să fie ucis, XXXVII, 10, 2; 20, 6; XXXVII, 51, 4; XL, 45, a; XL, 50, 3; XLII, 17, 18, 2—3; XLIII, 43, 1; XLIII, 49, 1; XLIII, 50, 1—2; apreciat de Septimius Severus, LXXV, 8, 1; Caracalla îi reconstruiește monumentul funerar, LXXVII, 13, 7; mai este numit în: XXXVI, 31, 4; XXXVII, 25, 3; 30, 5; XLI, 5, 1;

8, 6; 11, 1; 16, 3; 18, 2; XLIII, 15, 3; XLIV, 28, 1; 47, 4; XLV, 17, 1; 37, 4; XLVI, 33, 6; XLVII, 3, 1—3; 4, 1; 5, 1; 6, 4; 11, 4; 13, 4; L, 28, 1; LII, 13, 2—5; 17, 3—4; LVI, 38, 1; LXIV, 13, 2; (50) Lucius [Cornelius] Sulla, Felix, Consul, LVIII, 20, 5; (51) [Cornelia], fiica lui Scipio Africanus, căsătoria cu Tiberius Gracchus, frag. 65, 1; (52) [Cornelia], fiica lui Quintus Caecilius Metellus și soția lui Pompeius, XL, 51, 3; XLII, 2, 3—4; XLII, 5, 7; XLII, 49, 2; (53) Cornelia soția lui Calvisius Sabinus, se sinucide împreună cu soțul ei, LIX, 18, 4; (54) [Cornelia] Livia (10) Orestilla, devine soția lui Caligula, LIX, 3, 3; 8, 7; este exilată, LIX, 8, 7—8; (55) [Cornelia] Paula, soția lui Elagabal, LXXIX, 9, 1; este repudiată, LXXIX, 9, 3.

CORNIFICIUS,

(1) Lucius [Cornificius], Lucii filii, general, partizan al lui Octavianus în războiul civil, XLIC, 6; 7; consul, XLIX, 18, 6; 33, 1; (2) Quintus [Cornificius], trimite întăriri din Africa lui Sextus Pompeius XLVIII, 17, 6; proconsul al Africii, trece de partea lui C. Iulius Caesar, XLVIII, 21, 1; 2; invadează Numidia, XLVIII, 21, 6; (3) [Cornificia], fiica lui Marcus Aurelius, se sinucide la porunca lui Caracalla, LXXVII, 16, 6a.

CORNUTUS,

vezi Annaeus (1).

COROCOTTAS,

șef de gherilă spaniol, se înfățișează înaintea lui Augustus, LVI, 43, 3.

CORSICA,

fr. 45, 1; Planasia, se află aproape de, LV, 32, 2; LXVII, 2, 3.

CORVINUS,

vezi Statilius (2) și Valerius (14).

CORUNCANUS,

frații Caius și Lucius; [Coruncani], sînt uciși de Teuta, XLIX, 2—5.

COS,

insula, LI, 8, 3; LVI, 27, 2.

COSSUS,

vezi Cornelius (17).

COSTOBOCII,

neam germanic, LXXI, 12, 1.

COTINII,

neam germanic, LXXI, 12, 3.

COTTA,

vezi Aurelius, (6) — (11).

COTYS,

(1) rege trac, LIV, 29, 3; fiul îi este ucis, LIV, 33, 5; (2) rege trac, domnia îi este luată de Caligula și predată fiului său Rhoemetalkys, LIX, 12, 2; (3) rege al Armeniei mici, LIX, 12, 2; (4) rege al Bosporului, în misiune la Claudius, LX, 28, 7.

- CRASSUS**,
vezi Calpurnius (4), Canidius și Licinius, (1), (2), (3), (4), (5), (6), (7).
- CREMONA**,
LXIV, 10, 3; LXV, 1, 3; 10, 2; 11, 2; 13, 3 și 15.
- CREMUTIUS**,
Aulus [Cremutius] Cordus, istoric, LVII, 24.
- CRENIDES**,
localitate în Tracia, XLVII, 35, 4.
- CRETA, CRETANII**,
frag. 111, 1—3; XXXVI, 1; XXXVI 17—19; XXXVI, 45, 1—2; XXXVIII, 38, 4; provincie romană, XLV, 32, 4; XLVI, 23, 3; XLVII, 21, 1; XLIX, 32, 5; este unită cu Cyrenaica, LIII, 12, 4; LVII, 14, 4 și LXXIX, 2, 4.
- CRETICUS**,
vezi Antonius (9).
- CRISPINA**,
vezi Bruttius.
- CRISPINILLA**,
vezi Calvia.
- CRISPINUS**,
vezi Quinctius (4).
- CRISPUS**,
vezi Iulius (31), Marcius (7), Passienus (1) și (2), Sallustius, Vibius (1).
- CTESIFON, (CTESIPHON)**,
oraș în Parthia, XL, 14, 1; XL, 20, 3; LXVII, 28, 2—3; cucerit de Traian, LXVIII, 30, 3; LXXI, 2, 3; LXXV, 9, 4.
- CULLEO**,
vezi Terentius (2).
- CUMAE**,
localitate în ținutul opicilor (Italia), XLVIII, 46, 5; 47, 1; portul construit de Agrippa, XLVIII, 50, 1—3.
- CURIO**,
vezi Scribonius (2) și (3).
- CURIUS**,
Manius [Curius] Centatus, fr. 37, 1.
- CURTIUS**,
(1) Marcus [Curtius], patrician, fr. 25, 1—6; XLIV, 30, 4; XLV, 32, 4; LIII, 8, 3; LVI, 5, 5; LXIV, 13, 2; (2) Mettius [Curtius], vezi Mettius (1).
- CYDONIA**,
oraș în Creta, XXXVI, 19, 1; LI, 2, 3.
- CYNOBELLINUS**,
rege al britanilor, LX, 20, 1 și 21, 4.
- CYPROS (insula Cipru)**,
XXXVIII, 30, 5; XXXIX, 12; 22; 23, 2; XLII, 35, 5; XLVIII, 40, 6; XLIX, 32, 5 și 41, 2; provincie romană: LIII, 12, 7; LIV, 4, 1; LXVIII, 32, 2—3; LXXVIII, 30, 4; LXXIV, 3, 5.
- CYRENE**,
XLII, 13, 3; XLIX, 32, 5 și 41, 3; L, 6, 4—5; provincie se-

natorială unită cu Creta, LIII, 12, 4; răscoala iudeilor, LXVIII, 32, 1.

CYTHERA,

insulă în sudul Peloponesului, LIV, 7, 2.

CYZICOS,

oraș în Mysia, LI, 7, 3; LIV, 7, 6; 23, 7; LVII, 24, 6; LXX, 4, 1—2; LXXIV, 6, 4; LXXIX, 7, 3.

D

DACIA, DACII,

LI, 22; expediția lui M. Licinius Crassus împotriva dacilor, LI, 23, 3; trec Istrul pentru expediții de jaf, LIV, 36, 2; devastează Moesia, LV, 30, 4; date despre poporul [dac]; regii lor, LXVII, 6 și 7; campania lui Domițian împotriva [dacilor], LXVII, 6 și 7; învinși de Tettius Iulianus; bătălia de la Tapae, LXVII, 9, 6 și LXVII, 10, 2; Traian pornește împotriva [dacilor], LXVIII, 6, 1; acțiunea burilor, ramură a poporului [dac], LXVIII, 8, 1; sînt învinși de Traian, care se apropie de Sarmisegetuza, LXVIII, 8, 2—3; [dacii] prinși și executați de Lusius Quietus, LXVIII, 8, 3; Traian primește titlul de *Dacicus*, LXVIII, 10, 1; mulți [daci] trec de partea romanilor; pregătirile pentru cel de-al doilea război dacic, LXVIII, 11, 3; cel de-al doilea război [dacic], [Dacia] devine provincie romană, LXVIII, 14; invazia lui Tarbos, LXXI, 11, 1; împărțiri de pămînt în [Dacia] sub domnia lui Marcus Aurelius, LXXI, 11, 4; devastată de astingi, populație germanică, LXXI, 12; iazygii și roxolanii în [Dacia], LXXI, 19, 2; Vettius Sabinianus luptă împotriva burilor și a [dacilor] liberi, LXXII, 3; campaniile lui Clodius Albinus și Pescennius Niger pentru apărarea [Daciei], LXXII, 8; Caracalla nu se mai preocupă de [Dacia], LXXVII, 16, 7; [Dacia] sub Macrinus, LXXVIII, 13; invaziile [dacilor] liberi, LXXVIII, 27, 5; legiunea a V-a Macedonica și legiunea a XIII-a Gemina sînt repartizate în [Dacia], LV, 23, 3 și 5; guvernatorii provinciei [Dacia]: Sextus Cornelius Clemens, LXXI, 12, 1; Vettius Sabinianus, LXXII, 3, 2—3; Caius Iulius Septimius Castinus, LXXVIII, 13, 2; Marcius Claudius Agrippa, LXXVIII, 13, 2.

DADASA,

fortificație în Cappadocia (?), XXXVI, 12, 2—3.

DALMAȚIA, DALMAȚII,

XLI, 40, 1; este trecută în lotul provinciilor repartizate lui Octavianus, XLVIII, 28, 4; luptele cu panonii, XLIX, 36, 2; și 38; rebeliunea [dalmaților] XLIX, 38 și L; XLIX, 43, 8; triumful lui Octavianus după zdrobirea mișcărilor din [Dalmația], LI, 20—21; campaniile lui Tiberius în [Dalmația], LIV, 36, 2—3; LV, 2, 4; LV, 28—30; LV, 32, 4; tratative de pace, LV, 33; Octavianus sosește la Arminium în vederea acestor tratative, LV, 34; acțiunea lui Baton [dalmaticul], LV, 34, 6; LVI, 11; Tiberius este din nou trimis în [Dalmația], LVI, 12; LVI, 14—15; provincie romană: este provincie senatorială, LIII, 12, 4; devine provincie im-

perială, LIII, 12, 7; LIV, 34, 4; Tiberius se află în [Dalmatia] în ajunul morții lui Octavianus, LVI, 31, 1; guvernatorii [Dalmatiei]: Lucius Arruntius Camillus Scribonianus, LX, 15, 2; Cassius Apronianus, XLIX, 36, 4; Cassius Dio Cocceianus, LXXX, 1, 2; Marcus Valerius Messalla, LV, 29, 1 și Caius Vilius Postumus, LVI, 15, 3.

DAMASIPPUS

vezi Iunius (8)

DAMOSTRATIA,

concubina lui Commodus, LXXII, 12, 1.

DANAI,

LXVIII, 3, 4.

DAPHNE,

localitate lângă Antiochia, LI, 7, 6.

DAPYX,

rege get, împotriva căruia lupta Roles, LI, 26, 1; campania lui Marcus Licinius Crassus împotriva lui, LI, 26, 2; fratele lui [Dapyx] este rănit, LI, 26, 2.

DARDANII,

locuitori ai Moesiei, LI, 23, 3; 27, 3; îl alungă pe Caius Antonius, XXXVIII, 10, 2; sint supuși de bastarni, LI, 23, 3.

DARIUS,

(1) regele Persiei, disprețuit de Caligula, LIX, 17, 11; (2) [Darius] Codomannus, învins de Alexandru cel Mare, LXVIII, 26, 4; (3) arsacid, dat ca ostatic lui Caligula, LXIX, 17, 5.

DATUS,

vezi Valerius (6).

DAUNII,

populație italică în Apulia, frag. 2, 3.

DECCIUS,

vezi Aelius (3).

DECEBAL,

rege dac, LXVII, 6; Domițian trimite o solie de pace la [Decebal], LXVII, 7; Vezinas este mîna dreaptă a lui [Decebal], LXVII, 10; află despre campania pregătită, de Traian, LXVIII, 6 și 7; tratative de pace, LXVIII, 9; sora lui [Decebal] captivă; acceptă condițiile impuse de Traian, LXVIII, 8—9; trimite soli la Senatul roman, LXVIII, 9—10; este din nou declarat dușman al poporului roman, LXVIII, 10, 3—4; Traian pornește a doua campanie împotriva lui [Decebal], LXVIII, 10; desfășurarea celui de-al doilea război dacic, LXVIII, 11—12; episodul capturii lui Longinus, LXVIII, 12, 2—4; Sarmizegetuza este cucerită iar [Decebal] se sinucide, LXVIII, 14, 3; capul fi este trimis la Roma, LXVIII, 14, 3; soarta tezaurului dacic, LXVIII, 14, 4—5.

DECIANUS,

vezi Catus.

DECIDIUS,

(1) [Decidius] Saxa, cvestor, XLVIII, 25, 2; (2) Lucius [Decidius] Saxa, legat al lui Marcus Antonius, fratele celui

precedent, XLVII, 35, 2 și 4; XLVII, 36, 2—3; XLVIII, 24, 3; XLVIII, 25, 3—26, 1.

DECIUS,

(1) Publius [Decius] Mus, consulul trimis împotriva latinilor împreună cu Titus Manlius Torquatus, jurământul: *per hastam Decii* (pe sulita lui Decius), XLIV, 30, 4; XLV, 32, 3 și XLVI, 19, 8; (2) Publius [Decius] Mus, nepotul consulului, fr. 40, 43; (3) [Decius] Vibellius, vezi Vibellius.

DEIOTARUS,

(1) rege al Galatiei, XLI, 63, 1; 63, 3; XLII, 45 și 46; XLVII, 24, 3; XLVII, 48, 2 (cf. XLIX 32, 3); moartea sa XLVIII, 33, 5; (2) [Deiotarus] Philadelphus, rege al Paflagoniei, L, 13, 5.

DELDO,

rege bastarn, este ucis de M. Licinius Crassus, LI, 24, 4.

DELFI,

Fr. 66, 3; fr. 90, 1; LXIII, 14, 2.

DELLIUS,

Quintus [Dellius], locotenent și sol al lui Marcus Antonius, XLIX, 39; L, 13, 8; L, 23, 1 și 3.

DEMETRIAS,

oraș în Thessalia, fr. 57, 57.

DEMETRIOS,

(1) sol al reginei Teuta, tratează cu romanii, fr. 49, 7; fr. 53, 1; (2) libert al lui C. Iulius Caesar, îl capturează pe Quintus Labienus în Cilicia; (3) [Demetrios] din Gadara, libert al lui Pompeius, ridică teatrul ce poartă numele patronului său, XXXIX, 38, 6; (4) [Demetrios] filosof cinic, exilat de Vespasianus, LXVI, 13, 1—2.

DEMOCHARES,

locotenent al lui Sextus Pompeius, care luptă pe mare împotriva lui Agrippa, XLIX, 2; este învins, XLIX, 4, 1; 7, 4; victorios într-o luptă navală cu Lepidus, XLIX, 8; bătălia de la Artemision; se sinucide, XLIX, 10, 3.

DEMOKEDES,

renumit medic grec, originar din Crotona, XXXVIII, 18, 5.

DEMOSTENE,

oratorul atic, comparat cu Kineas, fr. 40, 5.

DENTELETII (DENTELETII),

neam tracic, aliat cu romanii; atacați de bastarni, LI, 23, 4; 25, 3; devastează Macedonia alături de scordisci, LIV, 20 3.

DESIDIATES,

vezi Baton (2).

DIADUMENIANUS,

vezi Opellius (1).

DIAIOS,

șef al Ligii ahaice, luptă împotriva lacedemonienilor, LXXII, 1.

DIANA (ARTEMIS),

templul din Efes, XXXIX, 16, 3; cultul divinității și cultul imperial, LIX, 28, 1.

DIDIUS,

(1) Caius [Didius], locotenent al lui C. Iulius Caesar, luptă în Hispania împotriva lui Cnaeus Pompeius, XLIII, 29, 3; 31, 3; este ucis, XLIII, 40, 2; (2) Quintus [Didius] guvernator al Syriei, adversar al lui Marcus Antonius, LI, 7, 1; 5—6; (3) Aulus [Didius] Gallus Fabricius Veiento, pretor, LXI, 6, 2; (4) Marcus [Didius] Severus Iulianus, din ordinul senatorial, este exilat de Commodus, LXXIII, 11, 2—3; 4; este salutat de legiuni ca împărat după moartea lui Pertinax, LXXIII, 11, 5—6; se îndreaptă spre senat bucurându-se de sprijinul soldaților, este proclamat împărat, LXXIII, 12—13; încearcă să cîştige senatul de partea lui, LXXIII, 14; Severus pornește împotriva lui pentru a-l răsturna, XLVI, 46, 7 și LXXIII, 15, 1; Severus este declarat dușman al poporului; măsuri de apărare, LXXIII, 16 și 17; este părăsit de Senat și ucis, LXXIII, 17.

DIEGIS,

om de încredere al lui Decebal, trimis în misiune la Domițian LXXVII, 6, 2; 7, 3.

DION (DIO),

(1) șeful delegației egiptene care sosește la Roma pentru a-l acuza pe Ptolemeu Auletul, XXXIX, 13 și 14 (2) [Dion] Cassius, vezi Cassius (5); (3) [Dion] Chrysostomos, profesorul de retorică al lui Favorinus.

DIODOROS,

citare, Neron îl întrece într-un concurs, LXIII, 8, 4; suit pe un car triumfal împreună cu Nero, LXIII, 20, 3.

DIOGENES,

filosoful cinic, LXVI, 15, 5.

DIAGENIANUS,

vezi Fulvius (6).

DIOMEDES,

eroul din Iliada, fr. 2, 3.

DIONYSIA,

sărbătorile dionysiace, la Tarent, XXXIX, 5; la Atena, LXIX, 16, 1.

DIONYSIOS,

(1) sofist din Milet. LXIX, 3 și 4.

(2) vezi Aurelius (17).

DIONYSOS (BACCHUS),

Sărbătoarea Dionysiilor la Tarent, fr. 39, 5; cultul lui [Dionysos] la odrysi, LI, 25, 4—5; la bessi, LIV, 34, 5; Antonius și cultul dionysiac XLVIII, 39, 2; L, 5, 3; L, 25, 4; Caligula și cultul dionysiac, LIX, 26, 6; templul înălțat de Septimius Severus, LXXVI, 16, 3; Caracalla și cultul dionysiac, LXXVII, 7, 4.

DIOSCORIDES,

egiptean, îl atacă pe Mithridates din Pergam, XLII, 41, 3.

DODONA,

localitate în Epir, fr. 101, 2.

DOLABELLA,

vezi Cornelius (10) și (11).

DOMITIANUS (DOMITIAN),

vezi Flavius (6).

DOMITILLA,

vezi Flavius (19).

DOMITIUS,

(1) Cnaeus [Domitius] Afer, orator, printre senatorii de seamă, LX, 33, 8; intră în conflict cu Caius (Caligula), XLIX, 19; iertat, este făcut consul, XLIX, 20; (2) Cnaeus [Domitius] Ahenobarbus, fr. 92, 1; autorul legii despre crearea unui sacerdoțiu, XXXVII, 37, 1; (3) Cnaeus [Domitius], Lucii filius, Ahenobarbus, nepot al lui Cnaeus (2), face parte din conjurații care-lucid pe Caesar, XLVIII, 7, 4—5; trece de partea lui Marcus Antonius, XLVIII, 16, 2; capătă impunitatea din partea lui Octavianus, XLVIII, 29, 2; confundat cu [Domitius] (6), XLVIII, 54, 4; consul, XLIX, 41, 4; rămîne fidel lui Antonius, L, 2 și 3; indignat de modul de trai al lui Antonius în Egipt, trece de partea lui Octavianus; moartea sa, L, 13; (4) Cnaeus [Domitius] Ahenobarbus, consul, LVIII, 17, 1; devine soțul Iuliei Agrippina, fiica lui Germanicus, LVIII, 20, 1; viața îi este amenințată, LVIII, 27, 2—3; devine tatăl lui Nero, LX, 34, 1; LXI, 2, 3; (5) Lucius [Domitius] Ahenobarbus, solicită consulatul, XXXIX, 31, 1; devine consul, XXXIX, 60, 2—3; 64, 1; XL, 1, 1; ocupă Corfinium unde este asediat de Caesar, XLI, 10, 2; Pompeius îl cheamă la Brundisium, XLI, 11, 1—2; este învins de Decimus Iunius Brutus, XLI, 21, 3; 25, 2; (6) Lucius [Domitius], Cnaei filius, Cnaei nepos, Ahenobarbus (confundat de Cassius Dio cu [Domitius] (3), se logodește cu Antonia Maior, fiica lui Antonius și a Octaviei, XLVIII, 54, 4; consul, LIV, 19, 1; LV, 10 a 2; luptele cu germanii în Boemia și pe Rin, LV, 10 a 3; (7) Lucius [Domitius] Ahenobarbus (Nero), vezi Claudius (12); (8) Cnaeus [Domitius], Marci filius, Calvinus, consul, XL, 45, 1; 46, 1; 46, 3; trimis de C. Iulius Caesar în Macedonia și Thessalia, XLI, 51, 2—3; trimis împotriva lui Pharnakes, XLII, 46, 1—2; este învins la Nicopolis, XLII, 46, 2 și 47, 1; se întoarce în Asia, XLII, 46, 3; este numit de Caesar legat cu puteri depline în Pont și în Galatia, XLII, 49, 1; a doua oară consul, XLVIII, 42; (9) Cnaeus [Domitius] Corbulo, critică starea drumurilor sub domnia lui Tiberius, LIX, 15, 3—4; LX, 17, 2; consul, LIX, 15, 5; (10) Cnaeus [Domitius] Corbulo, legat în Germania Inferior, LX, 30; legat în Siria, LXII, 19—23; LXII, 23, 6; elogiât de Tiridates, LXIII, 6; se sinucide, LXIII, 17; tatăl [Domitiei] Longina, LXVI, 3, 4; (11) [Domitius] Florus, devine tribun al plebei sub Macrinus, LXXVIII, 22, 2; (12) Caius [Domitius] Paris, mim, ucis de Nero, LXIII, 18, 1; (13) [Domitius] Ulpianus, prefect al pretoriului sub Severus Alexander, LXXX, 1—4; (14) [Domitia], matroană ucisă de Nero, LXI, 17; (15) [Domitia], fiica lui Cnaeus [Domitius] Corbulo (10), soția lui Annius Vinicianus, LXII, 23, 6; (16) [Domitia] Lepida, mama Valeriei Messalina, soția lui

Claudius, LX, 14, 3; (17) [Domitia] Longina, fiica lui Cnaeus [Domitius] Corbulo (10?), soția lui Lucius Lamia Aelianus, luată în căsătorie de Domițian, LXVI, 3, 4; legătura cu Titus, LXVI, 26, 4; este repudiată, LXVII, 3, 1; apoi ier-tată, XLVII, 3, 2; este la curent cu o conjurație împotriva lui Domițian, LXVII, 15; (18) [Domitia] Paulina, sora lui Hadrian, LXIX, 11, 4.

DOMNA

vezi Iulia (60).

DORYPHOROS

secretar al lui Nero, LXI, 5, 4.

DRAVA

fluviu în Pannonia; dalmații și beucii sînt învinși în apropiere de [Drava], LV, 29, 3.

DRUSILLA

vezi Iulius (61).

DRUSUS

vezi Claudius (10), Iulius (16), Livius (2—5), Scribonius (6).

DURAS,

rege dac, cedează domnia lui Decebal, LXVII, 6, 1.

DURIOS (DORIOS),

fluviu în Hispania, XXXVII, 52, 1.

DYNAMIS,

fiica lui Pharnakes și nepoata lui Mithridates, LIV, 24.

DYRRHACHIUM, (vezi Epidamnus)

oraș și port pe coasta dalmată, locuit de o populație illirică, XLI, 49; XLI, 14, 1; 47, 3; 50, 1; 50, 2—3; Cato este lăsat de Pompeius la D., XLII, 10, 1; ocupat de Publius Vatinius, XLVII, 37, 2; loc de exil pentru partizanii lui Marcus Antonius, LI, 4, 6.

DYRRACHIUS,

eroul eponim al orașului, XLI, 49, 2.

E**EARINUS,**

vezi Flavius (7).

EBURONII,

populație din Gallia, XL, 5—6; XL, 32, 2—4.

EBUSA,

una din insulele Baleare (Valeriae), XLVIII, 29, 2.

EDESSA,

oraș din Osrhoena, Traian vine la, LXVIII, 21, 1; este cucerită de Traian, LXVIII, 29, 4; 30, 2; de aici pornește Caracalla spre Carrhae, LXXVIII, 3, 4.

EFES, (vezi Ephesos),**EGLECTUS,**

om de casă al lui Commodus, LXXII, 4, 6; 19, 4; complotează împotriva lui Commodus, LXXII, 22, 1; participă la asasinarea lui Commodus, LXXII, 22, 4—5; îl sprijină pe Pertinax să ia imperiul, LXXIII, 1; este ucis împreună cu Pertinax, LXXII, 4, 7; LXXIII, 10, 1—2.

EGNATIUS,

(1) Publius [Egnatius] Celer, filosof, îl denunță pe Soranus lui Neron, LXII, 26, 2; (2) Marcus [Egnatius] Rufus, edil, LIII, 24.

ELEGABALUS,

(1) divinitatea orientală, asimilată cultului solar, LXXVIII, 31; este introdusă de [Elegabal] la Roma, LXXIX, 11; cultul unificat cu cel al unei divinități cartagineze, LXXIX, 12 și 13; cultul imperial și [Elegabalus], LXXIX, 17, 3; desființarea cultului lui [Elegabalus], LXXIX, 21, 3; (2) [Elegabal], împăratul, vezi Aurelius (1).

ELEGIA, (ELEGEIA)

oraș în Armenia, Traian poposește la, LXVIII, 19, 2; o legiune romană are garnizoană la, LXXI, 2, 1.

ELEENI,

locuitorii orașului [Eleea] din Grecia, LXXIX, 10, 3.

ELEPHANTINE,

oraș în Egipt, LIV, 5, 4.

ELEUTHERA,

oraș în Creta, XXXVI, 18, 2.

ELISON (ALISON?)

riu în Germania, LIV, 33, 4.

EMERITA,

vezi Augusta (Emerita).

EMESA,

oraș în Coele—Syria, locul de naștere al lui Iulius Alexander, LXXII, 14, 2; aici locuiește Iulia Maesa, LXXVIII, 30, 3; LXXVIII, 31, 3; LXXIX, 17, 3; LXXIX, 21, 1. Vezi Alexandros (3) și Iamblichos (1) și (2).

ENNIUS,

(1) Manius [Ennius], prefectul garnizoanei romane de la Siscia, LV, 33, 2; (2) [Ennia] Thrasylla, soția lui Macro, devine amanta lui Caligula, LVIII, 28, 4; LIX, 10, 6.

ENTELLUS,

secretar al lui Domițian, completează împotriva acestuia, LXVII, 15, 1.

EPAGATHOS,

libert, comite multe crime sub Caracalla, LXXVII, 21, 2; misiunea în Orient a lui Diadumenianus, inițiată de [Epagathos], LXXVIII, 39, 1; este ucis în Creta, LXXX, 2, 4.

EPAPHRODITOS,

(1) libert al lui Octavianus, trimis în misiune în Egipt, la Cleopatra, LI, 11, 4—5; i se încredințează paza Cleopatrei, care totuși se sinucide, LI, 13; (2) libert al lui Neron, îl însoțește și asistă la sinuciderea lui Neron, LXIII, 27, 3; 29, 2; este ucis de Domițian, LXVII, 14, 4.

EPHESOS, (EFESUL)

oraș în Ionia, LI, 20, 6; XXXIX, 16, 3; XLVIII, 24, 2; aici se înalță un templu al Romei și un templu al lui Caius Iulius Caesar, LI, 20, 6; LXVI, 9, 2; Apollonios din Tyane prezice moartea lui Domițian, LXVII, 18, 1; aici se găsește marele templu al zeiței Artemis; XXXIX, 16, 3; XLVIII, 24, 2; LIX, 28, 1.

EPICCHARIS,

participant la conjurația împotriva lui Nero, LXII, 27, 3.

EPIDAMNUS (= Dyrrachium),

Caius [Epidius] Marullus, tribun al plebei, XLIV, 9, 3; 10, preschimbă în Dyrrachium. XLI, 49, 3: este ocupat de illiri, trimiși de Teuta, fr. 49, 6.

EPIDIUS,

Caius [Epidius] Marulus, tribun al plebei, XLIV, 9, 3; 10, 1—2, 10, 3—4; XLVI, 49, 2.

EPIRUL,

fr. 40, 3; fr. 40, 26; fr. 101, 2; XXXVIII, 40, 4; XLI, 44, 2—3; XLII, 10, 2; XLII, 12, 1; XLVII, 22, 1; formează împreună cu Grecia o provincie romană (senatorială), LIII, 12, 4. Cf. fr. 40, 35 și fr. 41, 30, 2.

ERATO,

frate al lui Tigranes, regele Armeniei, LV, 10, a 5.

ERETRIA,

oraș în Eubeea, LIV, 7, 2.

ERIBOLUM,

port în Bithynia, LXXVIII, 39, 3—5.

ERIDANUL (vezi PADUL),

EROS,

slujitor credincios al lui Antonius, LI, 10.

ERUCIUS,

(1) Sextus [Erucius] Clarus, comandant al unei legiuni, cucerește Seleucia, LXVIII, 30, 2; (2) vezi Iulius.

ETRURIA, ETRUSCII (TUSCII),

fr. 2, 4; fr. 21, 2; fr. 39, 1; XXXVII, 31, 2—3; XLV, 12, 6; XLVIII, 14, 1; XLVIII, 30, 5; XLVIII, 46, 3; XLIX, 15, 1; L, 8, 4; un lac numit Tuscus, XLVIII, 50, 3.

EUBULOS,

vezi Aurelius (12).

EUFRATUL,

fluviu în Mesopotamia, XXXVI, 2, 5; XXXVI, 6, 2; XXXVII, 5, 3; XL, 12, 2; 15, 5; 17, 3; 18, 2—4; 20, 3; 26, 1 și 28, 1; XLIX, 19, 3; 20, 1; 25, 1; 41, 3; LIX, 27, 3; LXII, 22, 1—2; LXVI, 4, 3; 19, 3 b; LXVIII, 28, 1; LXXI, 2, 3; LXXIV, 8, 3; LXXV, 2, 1; 9, 3.

EUMENES,

[Eumenes] al II-lea, fiul lui Attalos, regele Pergamului, frag. 66, 1; 66, 3.

EUODOS,

il anunță pe Severus despre complotul lui Plautianus, LXXVI, 3, 2; 6, 1; este ucis de Caracalla, LXXVI, 51; LXXVII, 1, 2.

EUPIRATES,

filosof, se sinucide în timpul persecuției lui Hadrianus, LXIX, 8, 3.

EUPREPES,

vizitiu al partidei rivale celei susținute la curse de Caracalla, este ucis la bătrânețe, LXXVII, 1, 2.

EURIPIDES,

poetul tragic, citate din: *Fenicienele*, LVIII, 24, 4; *Alcmena*, LXXVIII, 8, 4. Cf. XXXVIII, 18, 2.

EUROPA,

fr. 60, 1; parte din [Europa] este cedată lui Marcus Antonius, XLVIII, 28, 4; afară de Byzantion, este de partea lui Septimius Severus, LXXIII, 15, 2; soldați din [Europa] în serviciul lui Septimius Severus, LXXV, 12, 3—5; citată în XXXVIII, 32, 2; XLII, 5, 2 și XLVII, 25, 1.

EUSEBIOS,

transmite ordinele de persecuție ale lui Hadrianus împotriva creștinilor, LXX, 3, 2 (la Xiph).

EUTYCHIANUS, (GANNYS),

mim, în timpul domniei lui Macrinus, devine tutorele lui Elegabal, LXXVIII, 31; LXXVIII, 32; LXXVIII, 38 și 39, 4; LXXIX, 3, 1 și 6.

EVANDRU (EVANDROS),

cretan, în slujba lui Perseu, încearcă să-l ucidă pe Eumenes, fr. 66, 3.

EXEDARES,

regele Armeniei, fiu al lui Pacoros, LXVIII, 17, 1; 3.

EXSUPERATORIUS,

unul din cognomina luate de Commodus, LXXII, 15, 4.

F

FABIUS,

(1) ginta [Fabia], fr. 21, 1—3; cf. LXI, 17, 4; (2) Caius [Fabius], legat al lui Caius Iulius Caesar, trimis în Hispania, XLI, 20; (3) Quintus [Fabius], senator, fr. 42, 1; (4) [Fabius] Agrippinus, legat al Syriei sub Elegabal, LXXIX, 3, 4; (5) Marcus [Fabius] Ambustus, ține o cuvântare în favoarea fiului său, [Fabius] Maximus Rullus (13), fr. 36, 1—5; (6) Marcus [Fabius] Buteo (?), șeful soliei romane la Cartagina, fr. 55, 10; (7) Lucius [Fabius] Cilo Septiminus, prefect al orașului sub Severus, profesor al lui Caracalla, LXXVII, 4, 2—5; LXXVII, 11, 2; (8) Marcus [Fabius] Hadrianus, comandant militar, luptă în Armenia, XXXVI, 9 și 10; (9) [Fabius] Iulius, patrician, pe vremea lui Hadrianus, încearcă să se sinucidă, LXIX, 23, 4; (10) Africanus [Fabius], *Quinti filius*, Maximus, consul, LV, 1, 1; (11) Paullus [Fabius], *Quinti filius*, Maximus, consul, LIV, 32, 3; (12) Quintus [Fabius] Maximus, fiul lui Quintus [Fabius] Maximus Verrucossus (16), intră în conflict cu părintele său, fr. 57, 10; (13) Quintus [Fabius] Maximus, legat al lui Caesar în Hispania, XLIII, 31, 1; XLIII, 42, 1—2; consul suffectus, XLIII, 46, 2; (14) Quintus [Fabius] Maximus Gurges, fr. 36, 31; (15) Quintus [Fabius] Maximus Rullus, fiul lui Marcus [Fabius] Ambustus (5), comandant al cavaleriei, fr. 36, 1—5; fr. 36, 26; fr. 36, 30—31; (16) Quintus [Fabius] Maximus Verrucossus, con-

sul, fr. 47, 1; fr. 55, 4—8; fr. 57, 8; 12; fr. 57, 9; fr. 57, 10; fr. 57, 11—35; (17) **Paullus [Fabius] Persicus**, consul, LVIII, 24, 1; (18) **[Fabius] Valens**, ucis de un decurion plătit, LXIV, 10, 1 a; (19) **[Fabia]**, fiica lui **Marcus [Fabius] Ambustus** (5), se căsătorește cu un plebeu, fr. 29, 2; (20) **[Fabia]**, sora precedentei, fr. 29, 1—2.

FABRICIUS,

(1) **Caius [Fabricius] Luscinus**, fr. 36, 33; sol la Tarent este reținut, fr. 39, 1; întâlnirile cu **Pyrrhus**, frag. 40, 29—30; fr. 40, 33—38; este amintit în XL, 1, 2 și LXXII, 20, 3; (2) vezi **Didius** (3).

FAENIUS,

Lucius [Faenius] Rufus, prefect al pretoriului, LXII, 13, 3; completează împotriva lui **Nero**, LXII, 24, 1.

FALCIDIUS,

tribun al plebei, XLVIII, 33, 5.

FALCO,

vezi **Sossius** (2).

FALISCI,

fr. 24, 1; fr. 24, 3.

FALTO,

vezi **Valerius** (7) și (11).

FANGO,

vezi **Fuficius**.

FANNIUS,

(1) ginta **[Fannia]**, LIV, 3, 7; (2) **Lucius [Fannius]**, asediat de **Tigranes** în **Armenia**; (2) **[Fannius] Caepio**, capul unei conjurații împotriva lui **Augustus**, LIV, 3.

FAVONIUS,

partizan al lui **Marcus Porcius Cato**, XXXVIII, 7, 1—2; XXXIX, 14, 1; se opune lui **Pompeius** și lui **Crassus**, XXXIX, 34; XXXIX, 35; edil, este închis de un tribun al plebei, XL, 45, 4; capturat și ucis în lupta de la **Philippi**, XLVII, 49, 4.

FAVORINUS,

sofist, originar din **Gallia**, LXIX, 3 și 4.

FAUSTINA,

vezi **Annius**, (7) și (8); **Vitrasius** (2).

FAUSTULUS,

păstorul lui **Amulius**, care-i crește pe **Romulus** și pe **Remus**, fr. 4, 14—15.

FAUSTUS,

vezi **Ancius** (2) și **Cornelius** (45) și (48).

FELIX,

cognomen al împăraților: **Commodus**, LXXII, 15, 5; **Marcrinus**, LXXVIII, 16, 2; **Elegabal**, LXXIX, 2, 2; vezi **Bulla** și **Cornelius** (48), (49) și (50).

FENICIA, vezi PHENICIA.

FESTUS,

om de casă al lui **Caracalla**, LXXVIII, 32, 4.

FIDUSTIUS (FILUSTIUS?),

Marcus [Fidustius], proscris de **Sulla**; apoi proscris și ucis de triumvirii, LXVII, 11, 4.

FIESOLE (FAESULAE),

localitate în Etruria, unde se strâng trupele fidele lui Catilina, XXXVII, 30; XXXVII, 33, 2; XXXVII, 39, 2.

FIGULUS,

vezi Marcius (8) și Nigidius.

FIMBRIA,

vezi Flavius (9).

FLACCUS,

prefect al aprovizionării, LXXVIII, 22, 1; vezi Fulvius (7); Munatius (1); Norbanus (2—5); Pomponius (6); Suellius și Valerius ().

FLAVIUS,

(1) Lucius [Flavius], tribun al plebei, XXXVII, 50; XXXVIII, 30, 1; (2) Lucius [Flavius], partizan al lui Marcus Antonius, XLIX, 44, 3; (3) [Flavius] Arrianus, istoricul, guvernator al Cappadociei, LXIX, 15, 1; (4) [Flavius] Calvisius, prefect al Egiptului, LXXI, 28, 3—4; (5) [Flavius] Clemens, frate vitreg cu [Domitian], consul, soț al [Flaviei] Domitilla, ucis de [Domitian] sub acuzarea că este creștin, LXVII, 14, 1—2; (6) Titus [Flavius] Domitianus, fiul lui Vespasian, se refugiază în Capitoliu, LXV, 17; LXV, 22, 2; este numit „Caesar“, LXVI, 1, 1; participă la conducerea treburilor publice, dar se află sub strictă supraveghere a lui Vespasian, LXVI, 2; căsătoria cu Domitia, LXVI, 3; LXVI, 9; 10; LXVI, 12; LXVI, 20, 3; întinde o cursă fratelui său, LXVI, 26; caracterul său, LXVII, 1; 2; repudierea [Domitiei], LXVII, 3; expediția din Gallia, LXVII, 3; trece în Germania, LXVII, 4; preia consulatul pe zece ani și devine censor perpetuus, LIII, 18, 5 și LXVII, 4, 3; luna octombrie este numită „Domitianus“, LXVII, 4, 4; abuzurile săvârșite, LXVII, 4, 5—6; pornește o expediție împotriva lui Decebal, regele dacilor, LXVII, 6, 1—3; Cornelius Fuscus este trimis în Dacia; prima solie de pace trimisă de Decebal; a doua solie trimisă de Decebal, LXVII, 6, 5; pedepsirea quazilor și a marcomanilor, care n-au vrut să-l sprijine în campania din Dacia, LXVII, 7, 1—2; Diegis este trimis de Decebal la [Domitian], LXVII, 7, 2—3; solii lui Decebal, cu o scrisoare a regelui, merg la Roma, LXVII, 7, 3; 8, 1; Decebal capătă mari avantaje materiale și meșteri romani; triumful lui [Domitian], LXVII, 7, 4; festivitățile care au urmat, LXVII, 8; LXVII, 9; legiunea prima Minervia este așezată în Germania de Sud, LV, 24, 3; ajutorul dat lui Chariomerus, regele Cheruscilor, LXVII, 51; Tettius Iulianus primește sarcina de a pregăti un nou război cu dacii, LXVII, 10, 1; rebeliunea lui Lucius Antonius Saturninus; persecutarea filosofilor și a retorilor, LXVII, 11—12; LXVII, 13; uciderea fratelui său vitreg (5), LXVII, 14, 1—2 și a lui Acilius Glabrio, LXVII, 14, 3; conjurația împotriva lui [Domitian], cu participarea [Domitiei], LXVII, 14—15; moartea lui [Domitian], LXVII, 17; 18; îi urmează la tron Nerva, LXXVIII, 1—2; mai este menționat în LXXVIII, 6, 2 și în LXXVIII, 18, 4;

(7) [Flavius] Earinus, favorit al lui [Domitian]; (8) Caius [Flavius] Fimbria, locotenent al lui Lucius Valerius Flaccus, fr. 104; (9) [Flavius] Heracles, ucis de soldații săi în Mesopotamia, pe vremea lui Severus Alexander, LXXX, 4, 2; (10) [Flavius] Iosephus, istoricul, prezice că Vespasian va deveni împărat, LXVI, 1, 4; (11) [Flavius] Maternianus, prefect al pretorienilor pe vremea lui Caracalla, LXXVIII, 4, 2—4; 7, 5; este ucis de Macrinus, LXXVIII, 15, 3; (12) [Flavius] Sabinus, fratele lui Vespasian, LX, 20, 3; LXV, 17; (13) Titus [Flavius] Sabinus, fiul precedentului, LXV, 17, 4; (14) Lucius [Flavius] Silva Nonius Bassus, consul, LXVI, 26, 1; (15) Titus [Flavius] Sulpicianus, socrul lui Publius Helvius Pertinax, LXXIII, 7; 11; este ucis de Septimius Severus, LXXV, 8, 4; (16) [Flavius] Titianus, ucis o dată cu dansatorul Theocrit, pe vremea lui Antoninus, LXX, 21, 3—4; (17) Titus [Flavius] Vespasianus, originea lui, LXVI, 10, 3 b; edil, pe vremea lui Caligula, LIX, 12, 3; legat al unei legiuni, luptă în Britannia, LX, 20, 3; LX, 30, 1; LXV, 8, 3; este trimis de Nero împotriva iudeilor răsculați, LXIII, 22, 1; LXV, 8; 9; trece în Egipt, LXV, 9, 2—3; Domitian, fiul lui, LXV, 17, 2; sub Vitellius nu are neplăceri, LXV, 22, 2; devine împărat, LXVI, 1; campania din Egipt, LXVI, 2; 7; 8; trimite mari cantități de grâne la Roma, LXVI, 9; măsuri luate la Roma, LXVI, 10; instituirea legiunilor flaviene, a doua, a patra și a unsprezecea; LV, 24, 3; LXVI, 11; 12; împarte triumful cu fiul său Titus, LXVI, 12; alungarea filosofilor din Roma, LXVI, 13; LXVI, 14; consul pentru a șasea oară, LXVI, 15, 1; LXVI, 16; moartea lui Vespasian, caracterul său, LXVI, 17; Titus îi urmează la tron, LXVI, 18; mai este menționat în: LXV, 13, 2—5 și în LXVII, 12, 3; (18) Titus [Flavius] Vespasianus, fiul lui Vespasian, LX, 30, 1; este trimis să-l salute pe Galba, LXV, 8, 3; este numit „Caesar“: consul, se află în Palestina, LXVI, 1, 1; încercările de a trata cu iudeii, LXVI, 4—6; cucerirea Ierusalimului, LXVI, 7—8; întoarcerea în Italia, LXVI, 12; 14; consul pentru a patra oară, LXVI, 15; legătura cu Berenice, LXVI, 15; uciderea lui Caecina Alienus, LXVI, 16; moartea lui Vespasian, LXVI, 17; îi urmează la tron, LXVI, 18; primele măsuri luate ca împărat, LXVI, 19, apariția falsului Nero, Terentius Maximus, LXVI, 19; campania din Britannia a lui Cnaeus Iulius Agricola, LXVI, 20; erupția Vezuviului, LXVI, 21, 1—23, 5; marele incendiu al Romei, măsuri diferite la Roma și în Campania, LXVI, 24; 25; 26; moartea sa, LXVI, 26, 3—4; mai este menționat în LXVII, 2; (19) [Flavia] Domitilla, cumnata lui Domitian, soția fratelui său vitreg (5), exilată sub învinuirea de a fi creștină, LXVII, 14, 1—2; (20) [Flavia] Iulia, fiica lui Titus și nepoata lui Domitian, LXVII, 3, 2; 4, 2; (21) [Flavia] Titiana, fiica lui [Flavius] Sulpicianus (15) și soția lui Pertinax, LXXIII, 7, 1; LXXIII, 9, 2.

- FLAVUS,
vezi Caesetius și Subrius.
- FLORUS,
vezi Aquilius (1) și Domitius (11).
- FONTEIUS,
(1) [Fonteius] Capito, ucis de Galba, LXIV, 2, 3; (2) Caius [Fonteius] Capito, consul, LVI, 26, 1.
- FRIGIA, vezi PHRYGIA.
- FRISII,
populație germanică, învinși de Drusus, LIV, 32, 2—3.
- FRONTO,
vezi Aufidius (1), Catius (1), Cornelius (20), Marcius (15).
- FRUGI,
vezi Calpurnius (4), (12), (13), (15).
- FUCINUS,
lac în ținutul marsilor; este legat printr-un canal, la ordi-
nul împăratului Claudius, cu fluviul Liris, LX, 11, 5; pe
lac se organizează o naumachie, LX, 33.
- FUFICIUS,
Caius [Fuficius] Fango, devine senator și este numit de
Octavianus guvernator al Africii și al Numidiei, XLVIII,
22, 1; ciocnirea cu fostul guvernator, Titus Sextius, XLVIII,
22; pierzând partida, se sinucide, XLVIII, 23, 3.
- FUFIUS,
(1) Quintus [Fufius] Calenus, pretor, XXXVIII, 8, 1; de-
vine locotenent al lui Caius Iulius Caesar, XLII, 14; luptă
în Grecia, XLII, 13—14; consul, XLII, 55, 4; favorizează
pe Marcus Antonius XLV, 46, 1; răspunde discursului lui
Cicero în Senat XLVI, 1, 1—28, 6; Cicero îl atacă XLVI,
29, 1; insistă să se trimită din nou soli la Antonius, XLVI,
32, 2—3; acțiunile din Gallia Transalpină, XLVIII, 10, 1;
20; moartea sa, XLVIII, 20, 3; (2) [Fufius] Geminus, luptă
în Panonnia în fruntea unor legiuni lăsate aci de Caesar,
XXXIX, 38, 1; 38, 3; vezi și Geminus.
- FULCINIUS,
Lucius [Fulcinius] Trio, consul, partizan al lui Seianus,
LVIII, 25.
- FULVIUS,
(1) [Fulvius], își omoară fiul, pentru a da un exemplu,
XXXVII, 36, 4; (2) [Fulvius], prieten al lui Septimius Se-
verus, devine consul designat, LXXIII, 15, 4; (3) [Ful-
vius], prefect al orașului sub Elegabal, LXXIX, 21; (4)
Aulus [Fulvius], partizan al lui Catilina, este ucis de tatăl
său (1), XXXVII, 36, 4; (5) [Fulvius], supranumit „Bam-
balio”, prieten cu Marcus Antonius, XLV, 47, 4; XLVI,
7, 1; 28, 1; (6) [Fulvius] Diogenianus, fost consul, LXXXVIII,
36, 4; 37, 1; (7) Quintus [Fulvius] Flaccus, consul, fr. 57,
46 a; (8) Quintus [Fulvius] Nobilior, censor, fr. 81, 1; (9)
Caius [Fulvius] Plautianus, prefect al pretoriului sub Se-
verus Alexander; îl ucide pe Saturninus; cel mai puternic
dintre toți prefectii pretoriului, XLVI, 46, 4; LIX, 14, 1;
LXXV, 14; 15—16; devine socrul lui Caracalla, LXXXVI,

1—2; crimele înfăptuite, LXXVI, 2—3; moartea sa, LXXVI, 4; 5; fiul său Plautus, LXXVI, 6, 3; este menționat în LXXVIII, 11, 2; (10) Caius [Fulvius] Plautus Hortensianus, fiul precedentului, este exilat în insulele Lipare, LXXVI, 6, 3; este ucis de Caracalla, LXXVI, 6, 3; LXXVII, 1, 2; (11) [Fulvius] Sepinus (Leptinus?) senator, XLIII, 23, 5; (12) [Fulvia], soția lui Clodius și apoi a lui Marcus Antonius, XLV, 13, 2; 35, 3; XLVI, 56, 3; XLVII, 8; XLVIII, 4; izbucnirea neînțelegerilor cu Octavianus, XLVIII, 5; 6; 7; 10; luptele de la Praeneste, XLVIII, 10—11; 12; 13; înfrângerea de la Perugia, XLVIII, 15; XLVIII, 22, 3; plecarea în Grecia împreună cu Marcus Antonius, XLVIII, 27, 4; îmbolnăvirea și moartea, XLVIII, 22, 3; 28; 2—3; fiica ei, Clodia devine soția lui Octavianus, XLVI, 56, 3; fiii pe care-i are de la Marcus Antonius, Antyllus, LI, 6, 1 și Iullus, LI, 15, 7; (13) [Fulvia] Plautilla, fiica lui Plautianus (9), LXXV, 14, 5; logodită cu Caracalla, LXXV, 15, 2; căsătorită cu Caracalla, LXXV, 14, 5; LXXVI, 1, 2; 2, 5; 3, 1; moartea tatălui, LXXV, 4, 4; exilată în Lipare împreună cu fratele ei (10) LXXVI, 6, 3; ucisă de Caracalla, LXXVI, 6, 3; LXXVII, 1, 2.

FUNDANA,

vezi Galerius (2).

FURIUS,

(1) Publius [Furius], plebeu, fr. 95, 3; (2) Marcus [Furius] Camillus, dictatorul, fr. 24, 4; fr. 24, 6; XXXVII, 26, 3; 27, 3; fr. 25, 7; fr. 28, 1—3; este menționat în LXI, 17, 4; (3) Marcus [Furius] Camillus, consul, LV, 33, 1; (4) [Furius] Camillus Scribonianus, vezi Arruntius (3); (5) [Furius] Philus, fr. 82, 1; (6) Lucius [Furius] Purpureo, pretor, fr. 59, 6; fr. 57, 81.

FURNIUS,

(1) Lucius [Furnius], locotenent al lui Caius Iulius Caesar, XLVIII, 13, 6; XLIX, 17, 5; îl prinde pe Sextus Pompeius, XLIX, 18, 4; consul designat, LII, 42, 4; (2) Caius [Furnius], legatul lui Augustus în Hispania, LIV, 5; consul, LIV, 18, 1.

FURTIUS,

rege al quazilor, LXXI, 13, 4.

FUSCIANUS,

vezi Seius (2).

FUSCUS,

vezi Cornelius (13); Manilius (2) și Pedanius.

G**GABII, GABINII,**

fr. 11, 7; XLVIII, 12, 2—3.

GABINIUS,

(1) Aulus [Gabinius], tribun al plebei, XXXVI, 23, 4—5; 24; cuvântarea în care îl recomandă pe Pompeius, XXXVI, 27—29; XXXVI, 30; 36; 42, 4; legat al lui Pompeius, trece

Eufратul și ajunge la Tigru, XXXVII, 5, 2; consul designat, XXXVIII, 9, 1; consul, XXXVIII, 15, 3; 16; conflictul cu Clodius, XXXVIII, 30; relațiile cu Ptolemeu Aulețul, XXXIX, 55; proconsul al Syriei, XXXIX, 56; campania din Egipt, XXXIX, 57—58; 59; 60; 61; 62; 63; XLII, 2, 4; Lucius Septimius este lăsat cu o garnizoană în Egipt, XLII, 3, 3; 5, 4; ajutorul acordat Salonei; moartea sa, XLII, 11, 4; mai este menționat în XLII, 38, 1 și în XLV, 26, 4; (2) Publius [Gabinus] Secundus, recâștigă steagurile pierdute de Varus, LX, 8, 7.

GADES (CADIX),

XXXVII, 52, 2; 53, 4; XLI, 24, 1; XLIII, 39, 4; XLVIII, 32, 2.

GALOBONARUS,

rege al quazilor, ucis de Caracalla, LXXVII, 20.

GAIUS,

vezi Aelius (1) și Iulius (15).

GALAESUS,

libert al lui Camillus Scribonianus, XL, 16, 5.

GALATIA, GALATII,

populație celtă așezată în Asia Mică, XXXVI, 46, 1; XXXVII, 49, 4; XLI, 63, 1; XLII, 48, 4; 33, 5; XLVIII, 33, 5; XLIX, 32, 3; L, 13, 8; LI, 7, 4; LIII, 26, 3; LXXVIII, 39, 3; LXXIX, 4, 7.

GALBA,

(1) șef al belgilor, XXXIX, 1, 2; (2) vezi Sulpicius (6)—(9).

GALERIUS,

(1) Caius [Iulius] Galerius Asper, vezi Iulius (3); (2) [Galeria] Fundana, soția lui Vitellius, LXV, 1; 4; 22, 1; (3) Annia [Galeria] Faustina, vezi Annus (8).

GALLIA,

descrierea [Galliei], XXXIX, 48, 4; 49, 1; XXXIX, 50; XL, 1, 1; XL, 4, 2; 11, 2; 21, 2; 31, 1; 33, 2; 44, 1; XLI, 10; 18, 3; 19, 1; 55, 2; agricultura în [Gallia], XLIV, 42, 4; XLV, 26, 4; L, 27, 8; statutul [Galliei] după asasinarea lui C. Iulius Caesar: este atribuită lui Antonius, exceptînd [Gallia] Narbonensis, XLVI, 55, 4; XLVIII, 1, 3; Octavianus Caesar se îndreaptă spre [Gallia], XLVIII, 20, 1—3; 28, 1; este atribuită lui Octavianus, XLVIII, 28, 4; tulburări în [Gallia], XLVIII, 49, 3; XLIX, 34, 4; Octavianus se îndreaptă spre [Gallia] XLIX, 38, 2; [Gallia] este de partea lui Octavianus, L, G, 4; LI, 8, 5; este atribuită lui Octavianus, LIII, 12, 5; 22, 5; Agrippa potolește o răscoală în [Gallia], LIV, 11, 2; întemeieri de colonii, LIV, 23, 7; LIV, 25, 1; LVI, 22, 2; LVII, 16, 3; expediția lui Caligula în [Gallia], LIX, 21, 2—25, 4; LX, 2, 1; expediția lui Aulus Plautius împotriva Britanniei pornește din [Gallia], LX, 19; revendicată de Rubrius Gallus, LXIII, 24, 2; LXXV, 5, 1—2; Caracalla și [Gallia], LXXII, 6, 1; mai este menționată în: XXXIX, 6, 1; XLI, 56, 2; XLII, 23, 1; XLIII, 25, 3; XLIV, 42, 2; LIII, 7, 1; LXII, 1, 2; LXV, 1, 2; GALLIA AQUITANICA (Aquitania), parte a [Galliei] care se întinde la nord de

Pyrinei pînă la Ocean, XXXIX, 46, 1; este cucerită de P. Licinius Crassus, XXXIX, 46; trece sub guvernarea lui Octavianus, LIII, 12, 5; GALLIA BELGICA (Belgia), LIII, 12, 6; GALLIA CISALPINA este atribuită spre guvernare lui Caius Iulius Caesar, XXXVIII, 8; XL, 32, 5; locuitorii capătă cetățenia romană, după ce prima oară le fusese refuzată, XXXVII, 9, 3; XLI, 36, 3; provincia este dată spre guvernare lui Decimus Iunius Brutus, XLIV, 14, 4; apoi lui Marcus Antonius, XLV, 9, 3; conflictul între Brutus și Marcus Antonius, XLV, 13, 3; 14, 1; 22, 3; 41, 3; XLVI, 35, 2—3; senatul îi poruncește lui Antonius să părăsească [Gallia Cisalpină], XLVI, 29, 4; 30, 4; Brutus părăsește [Gallia] Cisalpină, XLVI, 53, 2; drept care capătă denumirea de *togata*, XLVI, 55, 5; devine parte a Italiei, XLVIII, 12, 5; Lucius Antonius se îndreaptă spre, XLVIII, 14, 1; aici se află Patavium (Padova), XLI, 61, 4 (cf. XLV, 45, 2); GALLIA COMATA, parte din [Gallia] Transalpină, XLVI, 55, 5; GALLIA LUGDUNENSIS, regiunea unde se află Lugdunum (Lyon) este distribuită lui Octavianus, LIII, 12, 5; acesta petrece cîva timp aici, LIV, 36, 4; Lucius Septimius Severus este aici *legatus pro praetore*, LXXIV, 3, 2; GALLIA NARBONENSIS, regiunea unde se află Narbona (Narbonne), locuită de bebryci, XXXVI, 37, 2; XXXVII, 33, 4; devastată de Allobrogi, XXXVII, 47, 1; este atribuită lui Lepidus (în timpul triumviratului), XLIII, 51, 8; XLVI, 54, 1; XLVI, 55, 4; XLVIII, 30, 5; LII, 42, 6—7; este atribuită lui Augustus (ca provincie imperială), LIII, 12, 5; apoi devine provincie senatorială, LIII, 12, 7; LIV, 4, 1; în această parte a [Galliei] se află Vienna, XLVI, 50, 4; GALLIA TOGATA, vezi GALLIA CISALPINA; GALLIA TRANSALPINA, este atribuită lui C. Iulius Caesar, XXXVIII, 8, 5; XLVI, 29, 6; XLVIII, 10, 1; vezi și GALLIA COMATA.

GALLII.

fr. 7, 23; fr. 25, 1—2; fr. 39, 1; fr. 47, 1; fr. 50, 1; fr. 58, 5—6; campaniile lui Caesar împotriva gallilor; XXXVIII, 8, 5; XXXVIII, 31, 1; XXXIX, 5, 4; XXXIX, 25, 1; 40, 1; 53, 2; XL, 1, 1—11, 1; 31, 1—43, 3; Agrippa luptă împotriva [gallilor] răsculați XLVIII, 49, 3; triumful lui Octavianus Caesar împotriva [gallilor], LI, 21, 5; abuzurile lui Licinius, LIV, 21; încercare de răscoală, LIV, 32, 1; LVI, 23; Caligula și [gallii], LIX, 20, 2; 22, 3; supuși la tributuri grele se răscoală, LXIII, 22; acțiunea de eliberarea inițiată de Vindex, LXIII, 22, 2—6; mai sînt menționați în XXXVIII, 46, 2; 49, 4; XXXIX, 45, 7; XLI, 36, 3; L, 2, 3; LII, 6 b; LXXIV, 1.

GALLICUS,

vezi Iulius (34).

GALLIO,

vezi Iunius (11) și (12).

GALLUS,

vezi Aelius (4), (5); Anicius (3); Aquilius (4), Asinius (2), (3);

- Caninius (1); Cestius; Cornelius (22), Didius (3); Nonius (4); Ogulnius; Rubrius; Turdinius, Tisienus.
- GANNA**,
profet care dădea oracole, originar din Germania, LXVII.
- GANNYS**,
vezi Eutygianus.
- GANYMEDES**,
spadasin egiptean care ajunge în fruntea armatei sprijinit de Arsinoe, XLII, 39, 1; XLII, 40, 1—2; 42, 1.
- GAUDA**,
rege numid, nepot al lui Masinissa, LXXXIX, 4.
- GAUGAMELA**,
oraș în Assyria, LXVIII, 26, 4.
- GAVIUS**,
Marcus [Gavius] Apicius, potentat roman, unul din cei mai bogați oameni ai timpului, LVII, 19, 5.
- GAZIURA**,
oraș în Pont, XXXVI, 12, 1.
- GELLIUS**,
(1) [Gellius] Maximus, senator, ucis de Elagabal în urma unei rebeliuni în Syria, LXXIX, 7, 12; (2) Lucius [Gellius] Publicola, complotază împotriva lui Iunius Brutus, în Asia, XLVII, 24, 3—5; 6; trece de partea lui Caesar și Antonius, XLVII, 24, 6; Consul, XLIX, 1, 1; 24, 1.
- GEMINIUS**,
(1) [Geminus] Chrestus, prefect al pretoriului, este ucis de Domitus Ulpianus, LXXIX, 29, 1 și LXXX, 2, 2; (2) Caius [Geminus] Rufus, senator, acuzat sub Tiberius, se sinucide, LVIII, 4, 5—6; vezi și Livius (6).
- GEMONIAE (Scările)**,
trepte de pe care se azvirleau în prăpastie condamnații la moarte, LVIII, 1, 3; 5, 6; LX, 16, 1; LXV, 21, 2.
- GENTIUS, (GENTHIOS)**,
rege al illirilor, fr. 66, 1.
- GENUCLA**,
fortăreață pe Dunăre cucerită de Marcus Licinius Crassus, LI, 26, 5.
- GENUSOS**,
fluviu în Illyria, XLI, 52, 1.
- GEPALPYRIS**,
mama (sau soția) regelui Mithridate căruia Claudius îi încredințase domnia Bosforului, LX, 28, 7.
- GERGOVIA**,
oraș în Gallia, XL, 35, 4; 36, 1; 4; 38, 1.
- GERMANII (CELȚII)**,
care anume ramuri sînt germanice, LXXI, 3, 5; [germanii] obișnuiau odinioară să fie numiți celți, XXXIX, 49, 1—2; usipeții și tencterii fac parte din neamurile germanice, XXXIX, 47, 1; descrierea particularităților fizice și morale ale [germanilor]; XXXVIII, 35, 2; 45—50; și suebii sînt [germani], LI, 22, 6; o parte din Belgia este ocupată de [germani], LIII, 12, 6; trec Rinul conduși de Ariovistus, XXXVIII, 34—35; sînt împrăstiați de Caius Iulius Caesar,

XXXIX, 48, 4; Ambiorix le vine în ajutor, XL, 31, 2—4; atacul lui Caesar, XL, 31, 1—2; XL, 39, 2—3; sînt ajutați de treveri, LI, 20, 5; triumful lui Caesar în urma victoriei raportate, LI, 21, 5; ucid negustorii romani și sînt pedepsiți de Marcus Vinicius, LIII, 26, 4; atacă Gallia, LIV, 11, 2; 20, 4; 21, 2; Augustus observă cu atenție mișcările lor, LIV, 36, 4; expediția lui Drusus în [Germania], LIV, 36, 3; războiul cu [germanii] de la sfîrșitul domniei lui Augustus, LV, 6; 10 a 2; împotriva lor este trimis Tiberius, LV, 13, 2; 28, 5—6; 29, 1; încep să adopte modul de viață roman. LVI, 18; expediția lui Varus, LVI, 18; 19, 3—22, 4; 24, 1; expediția lui Germanicus, LVII, 18, 1; Caligula pornește spre Gallia pentru a le împiedica atacurile, LIX, 21, 2; expediția lui Domițian dincolo de Rin, LXVII, 3, 5; trecînd Rinul ajung pînă în Italia, provocînd mari pagube, LXXI, 3; intră în conflict cu Caracalla, LXXVII, 13—14; 20, 2, 2; Caracalla se îmbracă după moda [germană], LXXVIII, 3, 3; mai sînt menționați în: XXXVIII, 40, 7; XLI, 0, 2; 32, 2; LIII, 26, 4; [germani] înrolați în armata romană: XI, 39; XLVI, 37, 2; 48, 2; LXXIX, 4, 5.

GERMANIA,

menționată în general: Caesar intră în [Germania], XLIX, 42—43; Tiberius în [Germania], LV, 30, 1; LVI, 18, 1—2; invadată de Tiberius și de Germanicus, LVI, 25, 2; supusă aproape în întregime de Caligula, LIX, 25, 5 a; aici se află profetul Ganna, XLVII, 5, 3; [Germania], provincie romană, LIV, 25, 1; LV, 8, 7; LVI, 18, 3; 23, 3; 24, 1; LVII, 3, 1; 5, 1; rebeliuni contra Romei, LXVI, 3; distribuții de pămînt sub Marcus Aurelius, LXXI, 11, 4; Caracalla în [Germania], LXXVII, 14, 2; Guvernatori romani în [Germania]: Marcus Lollius, LIX, 20, 5; Caius Sentinus Saturninus, LV, 28, g; P. Quinctilius Varus, LVI, 18, 3; *Germania Inferior* se întinde pînă la Oceanul din dreptul insulelor britannice, LIII, 12, 6; aici este așezată legiunea I Minervia, LV, 24, 3; spre această regiune se îndreaptă legiunea XXX Ulpia, LV, 24, 3; guvernatori: P. Gabinius, LX, 8, 7; Cnaeus Domitius Corbulo, LX, 30, 4; Sulpicius Scribonius Rufus, LXIII, 17, 2—3; Aulus Vitellius, LXIV, 4, 2; LXV, 5; Quintus Petilius Cerealis, LXVI, 3, 3; *Germania Superior*, începe de la izvoarele Rinului, LIII, 12, 6; aici au fost legiunile VIII Augusta și XXII Valeria, LV, 23, 6; guvernatori: Cnaeus Cornelius Lentulus Gaetulicus, LIX, 22, 5; Publius Sulpicius Scribonius Proculus, LXIII, 17, 2—3; Lucius Verginius Rufus, LXIII, 24, 1; Lucius Antonius Saturninus, LXVII, 11, 1; Marcus Ulpius Traianus, LXVIII, 9, 4; Caius Aufidius Victorinus, LXXII, 11, 3; Claudius (?) Pollio, LXXIX, 3, 1; Aulus Vitellius devine guvernator în urma unei rebeliuni militare a ambelor [Germanii], LXIV, 4, 1—2.

GERMANICUS,

cognomen acordat acelor care au obținut victorii împotriva germanilor, cît și fiilor acestora: Drusus și fiii săi,

LV, 2, 2; Tiberius, LVI, 8, 2; Caius (Caligula), LIX, 25, 5 a; fiul lui Vitellius, LXV, 1; Vitellius, LXV, 4, 5; Marcus Aurelius, LXXI, 3, 5; Commodus, LXXII, 15, 5.

GESSIUS,

[Gessius] Marcianus, syrian, soțul Iuliei Mamaea, LXXVIII, 30, 2—3; 34, 1.

GETA,

vezi Hosidius (1), (2) și (3), Lusius (1) și Septimius (2) și (3).

GETII,

LI, 22, 7; 27, 2; 4—5; regii geți: Roles, LI, 24, 6; Dapyx, LI, 26, 1; Zyraxes, LI, 26, 4—6; sînt confundați de unii istorici greci cu dacii, LXVII, 6, 2.

GETULII (GAETULI),

populație din nordul Africii (încevînată cu Mauritania), XLIII, 3, 4; 4, 2; LIII, 26, 2; LV, 28, 3—4.

GETULICUS, (GAETULICUS)

cognomen acordat lui Cornelius Lentulus, LV, 28, 4; vezi și Cornelius (25) și (35).

GLABRIO,

vezi Acilius (4—7).

GLAPHYRA,

curtezană, mama lui Archelaos căruia Marcus Antonius îi acordă domnia în Cappadocia, XLIX, 32, 3.

GLAUCIA,

vezi Servilius.

GOMFI (GOMPFI),

localitate în Tessalia, XLI, 51, 4.

GORDIUS,

vizitiu celebru, în slujba lui Hierocles, LXXIX, 15, 1.

GORDYENA,

vezi Cordyena, XXXVII, 5 și LXVII, 26.

GRACCHUS,

vezi Cloelius (1) și Sempronius (3), (4) și (5).

GRECIA, GRECII (GRAECIA)

fr. 47, 1; fr. 60, 1; fr. 62, 3; fr. 66, 1; fr. 72, 1; cucerirea Corintului de către Mummius, XXXVIII, 38, 2; LXI, 17, 5; Lucius Cornelius Sisenna, legat *propraetore* în [Grecia], XXXVII, 18, 1; grecii din Asia Mică sînt favorabili puterii romane, XL, 13, 1; 16, 3; 20, 3; Pompeius se îndreaptă spre [Grecia], XLI, 10, 3; Caesar îl trimite pe Quintus Fufius Calenus, XLII, 14, 1; conflictul dintre Caesar și Pompeius desfășurat în [Grecia]; XLII, 14, 3; XLII, 49, 1; ocupată de Brutus, XLVII, 21; Marcus Antonius în [Grecia], XLVIII, 27, 4; 39, L; 46, 2—3; conflictul dintre Octavianus și Marcus Antonius în [Grecia], XLIX, 44, 3; L, 6, 5; 11; 13; LI, 4, 1; 5, 1; 20, 7; 21, 1; Marcus Licinius Crassus este trimis în [Grecia], LI, 23, 3; devine împreună cu Epirul provincie senatorială, LIII, 12, 4; statutul politic acordat de Octavianus Augustus, LIV, 7, 4; falsul Drusus în [Grecia], LVIII, 25, 1; coruri de tineri din [Grecia] invitate la Roma, LIX, 29, 6; Nero în [Grecia], LXIII, 8, 2; 11; 13; 17, 3; 19, 1; falsul Nero în [Grecia], LXIV, 9, 3; Hadrian în [Grecia], LXIX, 11, 1 și 16, 2; mai este

menționată în: XXXVI, 35, 3; XXXVIII, 38, 2; 40, 4; LIV, 7, 1; LXIII, 16, 1; 18, 1; 22, 1 a; LXVI, 11, 2; vezi de asemenea Achaia.

GRAECINUS,

Publius [Graecinus] Laco, prefect al străjilor, LVIII, 9, 3; 9, 6—10, 8; 12, 7; LX, 23, 3.

GRANNUS,

vezi Apollo.

GRATUS,

vezi Iulius (47) și Vettius.

GURAS,

fratele lui Tigranes, XXXVI și 7.

GURGES,

vezi Fabius (14).

GYMNESIAE (insulele),

vezi Balcare.

..

HADRIANUS,

vezi Aelius (6—8) și Fabius (11).

HADRIANOTHERAE,

oraș în Mysia, întemeiat de Hadrian, LXIX, 10, 2.

HADRUMETUM,

oraș în nordul Africii, XLII, 58; XLVIII, 21, 4.

HAEMUS,

munții Balcani, LI, 23, 4; 27, 2; LXVII, 6, 2.

HAMILCAR,

(1) [Hamilcar] Barca, tatăl lui Hannibal, frag. 43, 21; frag. 48, 1; (2) [Hamilcar] luptă alături de Mago în Italia, frag. 58, 5; 6.

HANNIBAL,

fiul lui Hamilcar Barca, general cartaginez, fr. 43, 32 b; fr. 54, 1—11; fr. 57, 3; 4; fr. 57, 14; 15; 30; 34; 36; 68; 70; 72; 74; 86.

HANNO,

(1) general cartaginez fr. 43, 8; 10; (2) fiul lui Hannibal, trimis de Hamilcar la Roma, cu o misiune de pace, este aruncat în lanțuri, fr. 43, 21; (2) sol cartaginez, fr. 46, 1; (3) fiul lui Hasdrubal Gisco, comandantul cavaleriei cartagineze, fr. 57, 65; 66; 67.

HARMODIOS,

cunoscut sub numele de „tiranoctonul”; împreună cu Aristogeiton l-a ucis pe Hipparchos, fiul lui Peisistratos, XLVII, 20, 4.

HARPOCRAS,

ucis de Claudius, LX, 31, 5 a.

HASDRUBAL (GISCO),

fratele lui Hannibal, pătrunde în Hispania, fr. 57, 48; 65.

HELENUS,

libert al lui Octavianus, XLVIII, 30, 8.

- HELIODOROS,
vezi Avidius (2).
- HELIOS,
(1) cognomenul lui Alexandros, fiul lui Antonius și al Cleopatrei, L, 25, 4; (2) libert al lui Claudius, protejat de Neron, LXIII, 12, 1; 18, 2; 19, 1; ucis de Galba, LXIII, 3, 4.
- HELIX,
vezi Aurelius (14).
- HELLESPONTUL,
XLII, 6, 2; XLIX, 41, 3; LIV, 29, 5; LXX, 4, 1; LXXVII, 16, 7.
- HELVETII,
neam gallic, XXXVIII, 31; 32—33.
- HELVIDIUS PRISCUS,
ginerelul lui Thraseas Paetus, adept al filosofiei stoice, LXV, 7, 2; LXVI, 12; 13.
- HELVIUS,
(1) Lucius (?) [Helvius] Agrippa, pontif, LXVII, 3, 3; (2) [Helvius] Blasio, ofițer de ordonanță a lui Decimus Iunius Brutus, LXVI, 53, 3; (3) Caius [Helvius] Cinna, tribun al plebei, XLIV, 9, 3; 10, 3; este confundat cu Lucius Cornelius Cinna și ucis, XLIV, 50, 4; 52, 2; XLV, 6, 2; XLVI, 49, 2; XLVII, 11, 3; (4) Publius [Helvius] Pertinax, originea sa, LXXI, 22, 1; LXXIII, 3, 1; luptă împotriva unei invazii a germanilor, LXXI, 3, 2; consul, 22, 1; LXXII, 4, 2; 6, 5; devine guvernator al Britanniei, LXXIII, 4, 1; proconsul al Africii, LXXIII, 15, 4; proclamat împărat după moartea lui Commodus, LXXIII, 1, 1—4; 2; 3; 4, 4; 5; 6; 7; 8; durata vieții și a domniei 9—10; 11; Dio Cassius este onorat de [Helvius] Pertinax, 12; 13; 15; 17; Septimius Severus pedepsește pe ucigașii lui Pertinax, LXXIV, 3; 4—5; descrierea caracterului, 5; mai este menționat în LXXIII, 3, 2; 11, 2; 14, 2 a și 16, 4; (5) Publius [Helvius] Pertinax, fiul precedentului, LXXIII, 7, 2—3; (6) [Helvius] Successus, tatăl împăratului (4), LXXIII, 3, 1.
- HENIOCHI (ENIOCHI),
populație din regiunea Pontului și a Caucazului, LXVIII, 19, 2; LXXI, 14, 2.
- HERACLEO,
vezi Flavius (9).
- HERAS,
filosof cinic, ucis de Titus, LXVI, 15, 5.
- HERCULANEUM,
distrus de erupția Vesuviului, LXVI, 23, 3.
- HERCULES, (coloanele lui),
LIII, 8, 1.
- HERENNIUS, (SENECIO),
LXVII, 13, 2.
- HERMINIUS, (Sierra Estrella),
munte în Hispania, XXXVII, 52, 2; 53, 1—4.

HERMIONE,

sclava Cleopatrei, se omoară odată cu stăpîna ei, LI, 14, 3.

HERMOGENES,

(1) medicul lui Hadrian, LXIX, 22, 3; (2) retor, audiat de Marcus Aurelius, LXXI, 1, 2.

HERMUNDURII,

populație germanică, LV, 10, a 2.

HERODES,

(1) rege al Iudeei, poartă cognomenul de *Magnus*, XLIX, 22, 5; LIV, 9, 2; LIX, 8, 2; (2) fratele lui, Marcus Iulius Agrippa, protegit de Claudius, LX, 8, 3; (3) [Herodes] (Archelaos), etnarh al Palestinei, este exilat de către Augustus, LV, 27, 6; vezi și Claudius (5).

HERSILIA,

una din Sabinele răpite de romani, LVI, 5, 5.

HERSONES, (CHERSONES),

(1) al Africii, XLII, 43, 3; (2) al Traciei, LIV, 29, 5; 34, 5.

HERUSCII, (CHERUSCII),

populație germanică, LIV, 33, 1; LV, 1; 10 a 3; îl atrag pe Varus în ținuturile mlăștinoase ale fluviului Visurgis, LXVI, 19, 2; dezastrul suferit de Varus, LXVI, 19, 3—22, 2; regele lor, Chariomerus este alungat de chatti, LXVII, 5, 1.

HIBERUS,

libert al lui Augustus, LVIII, 19, 6.

HIEMPSAL,

tatăl lui Iuba, regele Numidiei, XLI, 41, 3.

HIRAPOLIS,

(1) oraș din Asia (Frigia), LXVIII, 27, 3; oraș din Syria (?), XLIX, 24, 2.

HIEROPYDNA,

oraș în Creta, XXXVI, 19, 1.

HIEROCLES,

de origine din Caria, mancipium, ajunge la o mare putere sub Elegabal, LXXIX, 14; 15; 16; este ucis, LXXIX, 21.

HIERSOLYMA vezi IERUSALIM

HIPPOCRATES,

întemeietorul școlii medicale din Cos, XXXVIII, 18, 5.

HIRTIUS,

Aulus [Hirtius], consul, XLV, 17, 1; XLV, 17, 6; i se încredințează campania împotriva lui M. Antonius; XLVI, 29, 5; XLVI, 36, 2; lupta pentru Bononia, XLVI, 36, 3—5; 37; este numit *imperator*, XLVI, 38, 1; bătălia finală cu Antonius și moartea, XLVI, 38—39.

HISPALIS,

oraș în Baetica, XLIII, 39, 2—3.

HISPANIA,

de aci își începe Hannibal expediția spre Italia, fr. 57, 2; înfrîngerea lui Hasdrubal de către Scipio, fr. 57, 48; L. Licinius Lucullus, luptă în, fr. 76, 2; frag. 79, 2; Cn. Pompeius în [Hispania], XXXVI, 25, 2; răscoala lui Sertorius, XXXIX, 46, 3; provinciile romane în [Hispania]: guvernarile lui Pompeius: XXXIX, 33, 2; 39, 4; 54, 1; XL, 44, 2;

56, 2; XL, 59, 2; XLI, 10, 4; 15, 1; 18, 3; XLI, 19—21; Caesar îi învinge pe pompeieni, XLI, 23, 2; 25, 1; 40, 1; 55, 2; 56, 2 și XLIV, 44, 1; mișcări împotriva lui Caesar și a romanilor, XLII, 15, 1—2; XLII, 16, 2; XLII, 56, 4—5; XLIII, 28, 1; 29, 2; XLIII, 14, 2; 28, 2; 29, 3; Caesar însuși se îndreaptă spre [Hispania], XLIII, 28, 2; 29, 1—3; 30, 1—5; 31, 1—2; triumful lui Caesar după bătălia de la Munda, XLIII, 42, 2 și XLIV, 46, 5; înțelegerea dintre Sextus Pompeius și Marcus Aemilius Lepidus, XLV, 10, 6 și XLVIII, 17, 1; este incredințată lui Lepidus, cu prilejul primului triumvirat, XLVI, 55, 4; preluată de Octavianus cu prilejul celui de al doilea triumvirat, XLVIII, 1, 3; 10, 1; din nou revine lui Octavianus în urma unei reîmpărțiri a provinciilor, XLVIII, 28, 4; 42, 4; revolta ceretanilor, XLVIII, 42, 1; XLVIII, 42, 4; unele orașe sînt atacate de Bogud, regele Mauretaniei, XLVIII, 45, 1—2; L, 6, 3; 8, 5; 10, 4; împărțirea în [Hispania] *Tarraconensis*, Lusitania și Baetica, LIII, 12, 4—5; Augustus în [Hispania], LIII, 22, 5; 29, 1; mișcări de protest împotriva stăpînirii romane, LIV, 20, 3; colonizări, LIV, 23, 7; 25, 1; prezența lui Corocotta, LVI, 43, 3; Caligula dorește să-i spolieze pe locuitorii din Hispania, LIX, 21, 2; Traian, originar din [Hispania], LXVIII, 4, 1; eunucul Rufus, LXXVII, 17, 2; leagăn de recrutare al pretorienilor, LXXIV, 2, 1; *Hispania citerior (Tarraconensis)*, uciderea lui Cn. Calpurnius Piso, XXXVI, 44, 5; Metellus Nepos luptă cu rebelii, XXXIX, 54, 1—2; Lepidus este trimis aici de Caesar, XLIII, 1, 1; devine guvernator, XLIII, 51, 8; XLV, 10, 6; provincie imperială, LIII, 12, 5; LXIII, 24, 2; LXIV, 1, 2; legiunea a VII-a Gemina este recrutată de aici de Galba, LV, 24, 2; cf. și LVIII, 8, 3; *Hispania ulterior* (Baetica), XLI, 23, 2; 24, 2; XLIII, 29, 1; 31, 2; ciocnirile dintre Caesar și Cnaeus Pompeius (fiul), XLIII, 32—35; bătălia de la Munda, XLIII, 35, 4; 36, 4—39, 1; guvernată de Asinius Pollio, XLV, 10; cucerită de Sextus Pompeius, XLV, 10, 2—6; devine provincie senatorială, LIII, 12, 4; *guvernatorii Hispaniei citerior (Tarraconensis)*; Cnaeus Calpurnius Piso, quaestor pro praetore, XXXVI, 44, 5; proconsuli: Cnaeus Pompeius, XXXIX, 33, 2; Q. Caecilius Metellus Nepos, XXXIX, 54, 1; M. Aemilius Lepidus, XLVI, 55, 4; Octavianus, XLVIII, 1, 3; legati Augusti pro praetore: Lucius Aelius Lamia, LIII, 29, 1; Caius Furnius, LIV, 5, 1; C. Appius Iunius Silanus, LX, 14; Sulpicius Galba, LXIII, 23, 1; *guvernatorii Hispaniei Ulterior* (Baetica: proconsuli: Caius Iulius Caesar, XXXVII, 52, 1; Cn. Pompeius, XXXIX, 33, 2; Q. Cassius Longinus, XLI, 24, 2; Caius Trebonius, XLIII, 29, 1; Caius Asinius Pollio, XLV, 10; Marcus Aemilius Lepidus, XLVI, 55, 4; Octavianus, XLVIII, 1, 3; Umbonius Silo, LX, 24, 5; Caecilius Aemilianus, LXXVII, 20, 4. Vezi de asemenea: asturii, calaecii, celtiberii și Lusitania.

HISTRIA,

colonie milesiană la Pontul Euxin, înfrîngerea lui Caius

Antonius de către bastarni, aproape de Histria, XXXVIII, 10, 3; LI, 26, 5.

HOMER,

poetul grec, LXIX, 4, 6; LXXVIII, 8, 6; versuri citate din Homer: LIX, 28, 6; LX, 16, 7; LXVIII, 3, 4; LXIX, 4, 6; LXXVII, 6, 1; LXXVIII, 30, 1 și LXXX, 5, 3.

HORATIUS,

(1) Marcus [Horatius] **Barbatus**, menționat în XLIV, 25, 5; (2) [Horatius] **Cocles**, XLV, 31, 1; statuia îi este așezată în For: XLV, 31, 1; 32, 3; XLVI, 19, 8; LIII, 8, 3; LXI, 17, 4; (3) Marcus [Horatius] **Pulvillus**, fr. 13, 3—4; 13, 2 a.

HORTENSIANUS,

vezi **Fulvius** (12).

HORTENSIUS,

(1) **Q. [Hortensius] Hortalus**, oratorul, coleg de consulat cu **Q. Caecilius Metellus**, XXXVI, fr. 1 a; dat în judecată de **Aulus Gabinius**, XXXVIII, 16; îl convinge pe **Cicero** să nu-l combată cu armele pe **Clodius**, XXXVIII, 17, 4; XXXIX, 37, 3—4; (2) **Q. [Hortensius] Hortalus** (?) se alătură lui **Marcus Iunius Brutus**, plecând din Macedonia XLVII, 21, 4—5.

HOSIDIUS,

(1) [Hosidius] **Geta**, proscris, este salvat de fiul lui, XLVII, 10, 6; (2) [Hosidius], fiul precedentului, XLVII, 10, 6; (3) **Cnaeus [Hosidius] Geta**, învinge pe **Salabos**, căpetenia maurilor, LX, 9; primește insignele triumfale pentru o victorie obținută în **Britannia**, LX, 20, 4.

HOSTILIA (CURIA),

vezi **Roma**

HOSTILIANUS,

vezi **Tutilius**

HOSTILIUS,

(1) **Tullus [Hostilius]**, rege în **Latium**, succesorul lui **Numa**, fr. 7, 2; fr. 7, 5; (2) **Caius** (?) [Hostilius] **Mancinus**, luptă cu **numantinii**, fr. 79, 3; fr. 83, 2.

HYSPAËUS,

vezi **Plautus** (4)

HYRCANOS,

fratele lui **Aristobul**, regele iudeilor, cearta pentru sacerdotiu, XXXVII, 15, 2; trece de partea lui **Pompeius** XXXVII, 15, 3; **Ierusalimul** este predat romanilor, XXXVII, 16, 1; primește regatul Iudeei, XXXVII, 16, 4; XLVIII, 26, 2, de unde este izgonit de **Pacorus**.

I

IALLIUS,

Marcus [Iallius] Bassus, [Fabius Valerianus] **legatus Augusti pro praetore** în **Pannonia de sus**, vine la el **Ballomarius**, regele **Marcomanilor**, LXXI, 3, 10.

IAMBlichOS

(1) rege arab (din Emesa) ucis de Marcus Antonius, L, 13, 7; fratele lui, Alexandros, LI, 2, 2; fiul său [Iamblichos ?] LIV, 9, 2; (2) [Iamblichos], fiul precedentului, capătă domnia de la Augustus, LIV, 9, 2.

IANICULUS (muntele),

una din cele șapte coline ale Romei.

IANUS

străveche divinitate latină, fr. 6, 7; LI, 20, 4; LIII, 26, 5; LIV, 36, 2; LVII, 18, 3; LXXIII, 13, 3.

IAPOZII, IAPODIA, (IAPYZII),

populație illyrică în regiunea Sloveniei; Octavianus se pregătește să-i atace, XLIX, 34; îi supune, XLIX, 35—36; Metullon, oraș reședință în [Iapodia], XLIX, 35, 2 și L, 28, 4; triumful pentru această victorie, LI, 21, 5.

IAPYGII, IAPYGGIA

populație italică la marea ionică (în Calabria); fr. 2, 3.

IAZYGII,

populație sarmată, cu ajutorul suebilor se pregătesc să treacă Istrul, LXVII, 5, 2; Decebal ocupă parte din teritoriile lor, LXVIII, 10, 3 trimis soli la Senatul roman în timpul domniei lui Hadrian, LXIX, 15, 2; Mastor, cade în captivitate, LXIX, 22, 2; expediția lui Marcus Aurelius împotriva [iazzygilor], LXXI, 3, 1; 8, 1; quazii nu le îngăduie să treacă prin teritoriile lor, LXXI, 11; sint învinși de romani, LXXI, 7, și 13; regele Banadaspos este aruncat în lanțuri LXXI, 16, 1; condițiile păcii, LXXI, 16—17; nu mai au voie să navigheze pe Istru; li se îngăduie să traverseze Dacia pentru a ajunge la roxolani, LXXI, 19; Commodus îi oprește pe quazi și pe marcomani să-i atace pe iazygi, LXXII, 2, 4.

IBERII, IBERIA

populație din Asia, pe malurile fluviului Kyrnos, învecinată cu albanii și armenii, XXXVII, 1, 2; Pompeius invadează [Iberia] XXXVII, 1, 3; pe aici trece fluviul Peloros, XXXVII, 2, 2; P. Canidius Crassus îl învinge aici pe Pharnabazos, LXIX, 24, 1; regele [iber] Mithridates, LVIII, 26, 3—4; Pharasmanes, LVIII, 26, 4; LX, 8, 1; Pharasmanes, LXIX, 15, 3 Antoninus Pius și [iberii], LXIV, 15, 3; mai sint menționați în XXXVIII, 38, 4 și în LX, 28, 7; 32, 4 a.

IBERUS (Ebrul)

fluviu în Hispania, fr. 57, 49; XLI, 20, 1; XLI, 22, 1; XLII, 16, 2.

ICINIAE

fortăreață în Mesopotamia, XL, 12, 2.

IERUSALIM (HIEROSOLYMA)

asediul lui Pompeius, XXXVII, 16—17; XLIX, 22, 3; asediul lui Titus, LXVI, 4—5; 9 și 12; Hadrian înființează aici o colonie, LXIX, 12, 1 și ridică un templu în cinstea lui Iupiter.

- ILERDA,
oraş în Hispania, XLI, 20; 22.
- ILIA
vezi Rhea Iliia.
- ILION (TROIA),
oraş în nord-estul Asiei Mici, fr. 104, 7.
- ILLYRII, ILLYRIA,
fr. 40, 3; provincie romană, atribuită lui C. Iulius Caesar XXXVIII, 8, 5; parthinii, neam illyric, locuiesc în regiunea Dyrrachium, XLI, 49, 2; XLVI, 53, 2; XLVIII, 41, 7. Tiridates trece pe aici spre Italia, LXIII, 7, 1; proconsuli: C. Iulius Caesar, loc. cit. și P. Vatinius, XLVII, 21, 6. Vezi și dalmații, Dalmația.
- ILUS,
vezi Ascanius.
- INCITATUS
numele armăsarului lui Caligula, LIX, 14, 7.
- INDIENII (INDI)
XLIX, 41, 3; o delegație îl întâmpină pe Augustus în Samos, LIV, 9, 8—10; trimite soli la Traian, LXVIII, 15, 1; 16, 1 Traian dorește să facă o vizită în [India], LXVIII, 29, 1; animale specifice [Indiei]: tigrul, LIV, 9, 8; corocotta, LXXVI, 1, 4; coroana lui Commodus este împodobită cu pietre prețioase din [India] LXXII, 17, 3; altar la înmormântarea lui Pertinax LXXIV, 4, 6.
- INDIBILIS,
șef spaniol trece de partea lui Scipio, frag. 57, 43.
- INDUTIOMARUS,
șef al treverilor, XL, 11, 2; 31, 2.
- INSUBRII,
neam gallic, fr. 50, 4; fr. 58, 5.
- INVICTUS,
cognomen luat de Commodus LXXII, 15, 5.
- IONIA
M. Antonius se îndreaptă spre [Ionia], XLIX, 44, 3; falsul Drusus, LVIII, 25, 1; de aici sînt aduși tineri pentru a participa la festivități în cinstea lui Caligula, LIX, 29, 6.
- IONICA (MAREA),
vezi ADRIATICA (MAREA)
- IOSEPHUS
vezi Flavius (10)
- IOTAPE
fiica lui Artavasdes, logodită cu Alexandros, fiul lui Marcus Antonius, XLIX, 40, 2; 44, 2; înapoiată de către Octavianus, LI, 16, 2.
- ISARA (ISER)
afluent al Istrului, XXXVII, 47, 2—4.
- ISAURII
populație din nordul Africii, LV, 28, 3.
- ISAURICUS
vezi Servilius (20) și (21).

ISIDORUS

preot egiptean, șef al unei răscoale sociale de mari proporții, LXXI, 4, 1—2.

ISIS,

divinitate egipteană al cărei cult pătrunde la Roma, dărîmarea templului lui [Isis] și reconstruirea lui în afara incintei, XL, 48; măsură asemănătoare, XLII, 26, 2; i se dedică un templu împreună cu Serapis, XLVII, 15, 4; cultul nu este îngăduit de Augustus, LIII, 2, 4; LIV, 6, 6 templul lui [Isis] incendiat, LXVI, 24, 1—2; imaginea divinității sub chipul unui ciine, LXXIX, 10, 1; Cleopatra se intitulează [Isis], L, 5, 3 și 25, 3.

ISSA

insulă în marea Adriatică, fr. 49, 2—3; 49, 5; fr. 53, 1; Lucius Arruntius Camillus Scribonianus se sinucide aici, LX, 15, 3.

ISSOS

oraș în Cilicia, lupte între partizanii lui Septimius Sever și Pescennius Niger, LXXIV, 7, 1.

ISTER (ISTRUL)

Mithridate plănuiește să ajungă pe [Istru] în Italia, XXXVII, 11, 1; Pannonia este așezată pe [Istru], XLIX, 36, 2; Augustus navighează pe Istru, XLIX, 37, 5; Romanii ajung la [Istru] L, 24, 4; moesii și geții locuiesc în bazinul [Istrului], bastarnii și sciții îl trec adesea LI, 23, 3; LI, 24, 4 și LI, 27, 2; dacii trec [Istrul] pe gheață, LIV, 36, 2; podul lui Traian, LXVIII, 13, 1—6; lupte între romani și iazygi, LXXI, 5, 2; 7, 1; marcomanii sînt oprîți să se apropie de, LXXI, 15, 1; ființă demonică din regiunile fluviului, se dă drept Alexandru Macedon LXXIX, 18, 1 (cf. LXVIII, 12, 2).

ISTMUL (de CORINT)

O primă propunere de tăiere a [Istmului] sub C. Iulius Caesar XLIV, 5, 1; LI, 5, 2; LV, 27, 6; hotărîrea lui Nero de a săpa canalul LXIII, 16, 1—2).

ISTRI, ISTRIA

regiune din nord-vestul Italiei devastată de panoni și berici LIV, 20, 2.

ITALIA

odinioară denumită Ausonia, fr. 2, 1; Aeneas sosește în, fr. 4, 4; detalii geografice, XXXVII, 9, 5; XLI, 61, 4; XLVIII, 12, 5; 47, 2; LIV, 22; devastată de invazii gallice, XXXVIII, 40, 7; devastată de Hannibal, XXXVIII, 40, 6; fr. 57, 27; fr. 57, 89; Hamilcar rămîne în [Italia] fr. 58, 5; fr. 74, 1; fr. 84, 2; fr. 102, 1; fr. 109, 9; XXXVI, 22, 1—2; 34, 3; Mithridates plănuiește o invazie în [Italia], XXXVII, 11, 1; XXXVII, 20, 1; 25, 4; 49, 1; 51, 3; legile agrare ale lui C. Iulius Caesar, XXXVIII, 1, 3; Pompeius dobîndește *imperium proconsulare* în și în afară de [Italia] XXXIX, 9, 3—4; XXXIX, 62, 1; Caesar pleacă în Gallia, XL, 4, 2; 9, 1; 32, 5; legiunile lăsate în [Italia] în vederea unui război cu parții, XL, 60, 1; războiul civil dintre Caesar și

Pompeius, XLI, 10, 3; XLI, 12, 1; 13, 1; 15, 1; 18, 2; XLI, 44, 1; 46, 1—4; XLI, 52; XLII, 13, 1; XLII, 24, 2; XLII, 30, 1; Caesar se întoarce în [Italia] XLII, 49, 1; 50, 1; XLII, 56, 5; XLIII, 4, 1—2; 6, 2—3; XLIII, 14, 1; colonii înființate de Caesar, XLIII, 50, 3; ciuma bîntuie în [Italia] XLV, 17, 8; al doilea triumvirat și [Italia], XLVI, 50, 2; XLVI, 54, 1; Sextus Pompeius amenință [Italia] cu flota, XLVII, 12, 3; Brutus și Cassius amenință [Italia], XLVII, 32, 3; războiul lui Sextus Pompeius, XLVII, 36, 4; XLVIII, 17, 1—4; legiunile lăsate de Octavianus și Antonius pentru paza [Italiei], XLVII, 37, 1; 38, 1; [Italia] nu intră în împărțirile teritoriale făcute de triumviri, XLVIII, 1, 3; 2, 4; XLVIII, 6, 3; 9, 5; 12, 4; orașele [Italiei], XLVIII, 15, 1; 16, 2; Tiberius Claudius Nero și soția (Livia) părăsesc [Italia], XLVIII, 15, 3 și LIV, 7, 1; noi ostilități împotriva lui Sextus Pompeius, XLVIII, 18—20; Marcus Antonius nu-l ajută pe Sextus Pompeius, XLVIII, 27, 4; tulburările din [Italia] împotriva lui Antonius, XLVIII, 28, 2; atacul lui Sextus Pompeius, XLVIII, 30, 4; 36, 5—6; Marcus Antonius se întoarce din [Italia] în Grecia, XLVIII, 39, 1; atacurile lui Sextus Pompeius continuă, XLVIII, 45, 7; 46; 48, 6; 49, 2—4; Marcus Antonius se reîntoarce pentru scurt timp în [Italia], lăsînd-o aici pe Octavia XLVIII, 54; mulți transfugi din [Italia] trec de partea lui Sextus, XLIX, 3, 2; M. Aemilius Lepidus este lăsat să trăiască în [Italia], XLIX, 12, 4; XLIX, 17, 2; XLIX, 22, 2 și 23, 1; conflictul dintre Octavianus și Marcus Antonius în privința recrutărilor din [Italia], L, 9; 10, 4—5; Octavianus nu dorește operații de război pe teritoriul [Italiei], L, 11, 4; LI, 3; tulburări în rîndul legiunilor staționate în [Italia], LI, 4, 3 și 5, 2; înființarea de colonii în afara [Italiei], LI, 4, 6; fiul lui Iuba este educat în [Italia], LI, 15, 6; LI, 21, 4; LIII, 33, 4; ciuma bîntuie în [Italia], LIV, 1, 2; [Italia] este devastată de raeti, LIV, 22, 1—3; Caius, nepotul lui Augustus este rechemat în [Italia], LV, 10 a; consul în [Italia] LV, 13, 4; amenințată de dalmăți, LV, 30; foamete în Italia, LVI, 12, 1; Augustus se teme de o invazie germană în [Italia], LVI, 23, 1; Tiberius și Germanicus se reîntorc în [Italia], LVI, 25, 3; falsul Agrippa își face partizani în [Italia], LVII, 16, 3; foamete provocată de Caligula, LIX, 17, 2; 21, 1; Tiridates în [Italia], LXIII, 2, 3; Nero se întoarce din Grecia în [Italia], LXIII, 19, 1; Mucianus este trimis de Vespasian în [Italia]; LXV, 9, 2; legiunile din Pannonia vor s-o atace, LXV, 9, 4; impozitele instituite de Vespasian, LXVI, 8, 4; Titus se reîntoarce din Orient, LXVI, 12, 1 a; Traian se reîntoarce din primul război dacic, XLVIII, 9, 7; donațiile și liberalitățile lui Traian în [Italia], LXVIII, 5, 4; germanii ajung în apropiere de [Italia] LXXI, 3, 2; germanii sînt împroprietăriți în [Italia] de către Marcus Aurelius, LXXI, 11; absența îndelungată a lui Marcus Aurelius, LXXI, 24, 4; în [Italia] se face o selecție de soldați britanici, LXXII, 9, 2;

invazia lui Septimius Severus, LXXIII, 17, 1; evenimente din timpul lui Septimius Severus, LXXIV, 2, 4—5; LXXVI, 10; Caracalla și [Italia], LXXVIII, 6, 2; Elagabal se îndreaptă spre [Italia], LXXIX, 3, 1; măsuri administrative și politice luate cu privire la [Italia]: XXXVI, 34, 2; XLII, 21, 1; XLVIII, 35, 3; LII, 19, 2; 22, 1—6; 42, 6; LV, 4, 4; LVII, 2, 5; LX, 24, 3; 25, 6; LXXXVIII, 22, 1; este incredințată spre a fi guvernată: lui Marcus Antonius, de către C. Iulius Caesar, XLI, 18, 3; lui M. Aemilius Lepidus, în timpul primului triumvirat, XLVI, 56, 1 și XLVII, 19, 1; lui Maecenas, de către Augustus, XLIX, 16, 2 și a doua oară, LI, 3, 5; lui T. Statilius Taurus, de către Augustus, LIV, 19, 6; lui Helios, libertul lui Nero, LXIII, 12, 1; staționarea trupelor în [Italia]: XLI, 32, 2; LII, 24, 3—4; LV, 24, 4 și LXXIX, 2, 3; probleme de ordin juridic: XLIII, 27, 2; LI, 5, 1; LVI, 22, 4; LX, 33, 3b și LXV, 1, 4; nu s-a ridicat nici un templu în cinstea unui împărat încă în viață, LI, 20, 8; hotărâre cu privire la jocurile de gladiatori: mai este numită în: fr. 40, 6; fr. 57, 7; XXXVI, 35, 3; 36, 4; 37, 1; XXXVII, 20, 5; XXXVIII, 40, 4—6; XLI, 4, 3; 13, 2; 30, 2; 34, 3; 55, 2; XLII, 47, 3; XLIII, 3, 1; XLV, 10, 2; 20, 4; 27, 2; 28, 2; 32, 2; XLVI, 2, 2; 11, 4—5; 24, 3; 25, 2; 50, 5; 47, 1, 3; 20, 3; 22, 3; 47, 5; XLVIII, 2, 3; 24, 8; 27, 1; 49, 1; XLIX, 1, 1; 16, 2; LII, 16, 1—2; 24, 3—4; 25, 1; LIV, 28, 1; LVI, 24, 4; LVII, 6, 5; 14, 5; LIX, 2, 3; LX, 33, 3 c; LXVIII, 4, 1; LXXIV, 6, 1; LXXVI, 2, 1; LXXX, 1, 3; 5, 1.

ITALICA,

oraș în Hispania, locul de baștină al împăratului Hadrian, LXIV, 10, 1.

ITALICUS,

vezi Statius.

ITUREII,

populație în Arabia, XLIX, 32, 5; LIX, 12, 2.

IUBA,

(1) [Iuba], fiul lui Hiempsal, rege al Numidiei, XLI, 41, 42; XLII, 19, 5; 56, 2; 57, 1; XLIII, 2; 3; 4; 6—7; 8; 14, 3; 19, 1 (cf. LIII, 7, 1); 30, 3; (2) [Iuba], fiul precedentului, crescut de Octavianus în Italia și căsătorit cu Cleopatra, fiica Cleopatrei și a lui Marcus Antonius, LI, 15, 6; LIII, 26, 2; LV, 28, 3; LIX, 25, 1.

IUDEII, IUDEA,

regiunea denumită ulterior Palestina, care se întinde de la sud de Fenicia spre Egipt, învinși de Cn. Pompeius. XXXVII, 15, 2; 16; 17; XXXIX, 56, 5; XLI, 18, 1; XLVII, 28, 3; 30, 1; amestecul romanilor în conducerea statului [iudeu], XLVIII, 26, 2; 41, 4; XLIX, 22; 32, 5; administrată de Augustus după exilarea lui Herodes, LV, 27, 6; intervenția lui Claudius, LX, 8, 3; Vespasian este trimis de Nero împotriva [iudeilor], LXIII, 22, 1 a; LXV, 8, 3; mișcări împotriva lui Vitellius, LXV, 8, 1—3; Vespasian pleacă din [Iudeea] în Egipt, LXV, 9, 2; Titus, în timpul primului său consulat se află în [Iudeea], LXVI, 1; războiul [iu-

daic], LXVI, 41—71; taxele la care sînt supuși, LXVI, 7, 2; Titus rămîne în [Iudeea], LXVI, 9, 2 a; măceluri săvîrșite de [iudei] în Cyrenaica, Cypru și Egipt LXVIII, 32; sînt cucerii de Traian care încredințează operațiile de lupte și apoi guvernarea [Iudeei] lui Lusius Quietus; Hadrian trece prin [Iudea]; izbucnirea unui nou și teribil război, LXIX, 11, 1; 12, 1—13, 2; [Iudeii] sînt înfrinți și pedepsiți, LXIX, 13, 2—15, 1 (cf. LXXV, 13, 1); [Iudeea] sub Septimius Severus, LXXV, 2, 4; 13, 1; [iudeii] în afara țării lor: la Roma, LVII, 18, 5 a; LX, 6,6; LXVII, 14, 2; LXVIII, 1, 2.

IUGURTHA

regele Numidiei, fr. 89, 1; 5—6.

IULIANUS

(1) delator, activează pentru Septimius Severus; (2) [Iulianus] Nestor, centurion, ajunge prefect al pretoriului sub Macrinus LXXVII, 15, 1; ucis de Elegabal în Syria, LIX, 3, 4; vezi de asemenea: Aquila (2); Didius (4); Iulius (6), (7), (47); Salvius (2); Tettius (1) și Ulpus (1).

IULIOPOLIS

nume omagial dat Tarsos-ului, în cinstea lui C. Iulius Caesar.

IULIUS

(1) Senator, pe vremea lui Macrinus, LXXVIII, 21, 2—3; (2) Cnaeus [Iulius] Agricola, legatius pro praetore în Britannia; campania din Britannia, menționată în XXXIX, 50, 4; LXVI, 20, 1—3; ucis de Domițian, LXVI, 20, 3; (3) Marcus [Iulius] Agrippa, nepotul regelui iudeu Herodes, ținut prizonier de Tiberius este eliberat de Caligula; i se redă domnia, LIX, 8, 2; „profesor“ de tiranie“ pentru Caligula, LIX, 24, 1; este cinstit de Claudius cu ornamentele consulare, LX, 8; (4) Marcus [Iulius] Agrippa, strănepot al lui Herodes și al [Iuliei] Berenice, vine la Roma și primește ornamentele preturii de la Titus, pentru a patra oară consul, LXVI, 15, 4; (5) [Iulius] Alexander, de origine din Emesa, persecutat de Commodus; (6) Titus [Iulius] Alexander, legat al unei legiuni, cucerește și incendiază Seleucia, LXVIII, 30, 2; (7) Caius [Iulius] Asper Iulianus, apreciat de Caracalla, LXXVII, 5, 3; deține proconsulatul Asiei, unde se remarcă și sub Macrinus, LXXVIII, 22, 3—4; LXXIX, 4, 4; (8) [Iulius] Avitus, soțul [Iuliei] Maesa, sora [Iuliei] Domna, bunicul lui Elegabal și al lui Severus Alexander, proconsular, LXXVIII, 30, 2—3; proconsul al Asiei, LXXVIII, 30, 4; LXXIX, 16, 3; (9) [Iulius] Basilianus, prefect al Egiptului, prefect al pretoriului sub Macrinus, LXXVIII, 34—35; este ucis la Nicomedia, LXXVIII, 35, 3; (10) Agrippa [Iulius] Caesar, fiul lui M. Vispanius Agrippa, și al [Iuliei], fiica lui Augustus, LIV, 29, 5; LV, 8, 5; 10, 6; 32; Augustus îl vizitează la Planasia, LVI, 30, 2; asasinarea lui, LVII, 3, 5—6; Clemens, falsul Agrippa, LVV, 16, 3—4; (11) Caius [Iulius] Caesar, tatăl lui Caius [Iulius] Caesar, jocuri de gladiatori în memoria lui, XXXVII, 8, 1; (12) Caius [Iulius] Caesar, originea și caracterul: XXXVIII,

11, 3—6; XLI, 54, 1; rudă cu Marius, XLIII, 4, 2; descendența din Eneas, XLIV, 37; relațiile cu Sulla, XLIII, 43, 4; cariera politică: quaestor în Hispania ulterior, XXXVII, 52, 2; XLI, 24, 2; susținător al legii Manilia, XXXVI, 43, 2—4; aedilis curulis, alături de Bibulus, organizează jocurile romane XXXVII, 8, 1—2; jocuri de gladiatori în cinstea tatălui său defunct, XXXVII, 8, 1; XXXVII, 10, 2; 21, 4; duumvir perduellionis, îl condamnă pe Caius Rabirius; XXXVII, 27, 1—2; Caesar și conjurația lui Catilina, XXXVII, 36, 1; XXXVIII, 17, 2; îl sprijină pe Titus Labienus, XXXVII, 37, 1; devine pontifex maximus, deși nu fusese încă praetor, XXXVII, 37, 2—3; 38, 1; praetor, XXXVII, 44, 1; îl acuză pe Q. Lutatius Catulus privitor la lucrările templului lui Iupiter Capitolinus, XXXVII, 44, 1—2; XVII, 14, 6; repudierea soției sale Pompeia, din cauza lui Clodius, XXXVII, 45, 1—2; XXXVII, 46, 2; XXXVII, 12, 1; activitatea sa în Hispania ulterior (Lusitania): XXXVII, 52, 1; 52, 3—53, 4; 54, 1—2; LXI, 24, 2; LXIV, 41; pentru această activitate i se decernează triumful, LXIV, 41, 3; Marcus Antonius este quaestor al lui Caesar în Hispania, LXV, 40, 3; înțelegerea cu Pompeius și Crassus (așa numitul întiiul triumvirat): XXXVII, 54, 3; 55, 1—3; 56, 1—4; 57, 1—2; 58, 1; XLIV, 41, 4; consul, XXXVIII, 5, 4; 8, 2; 11, 1; 34, 3; promulgarea legii agrare, XXXVIII, 1; 2—4; 4—6; legislația caesariană și reglementarea strîngerii impozitelor, XXXVIII, 7; rămîne fără coleg de consulat, XXXVIII, 8, 2—3; primește de la Adunarea poporului spre guvernare Illyria și Gallia Cisalpină; Senatul adaugă și Gallia Narbonensis, XXXVIII, 8, 5; XLI, 4; alianța matrimonială cu Pompeius și cu Lucius Calpurnius Piso, XXXVIII, 9, 1; XL, 63, 2—4; XLI, 16, 4; încercarea lui L. Vettius de a-l ucide, XXXVIII, 9, 2—3; Cicero este suspectat, XXXVIII, 10, 4; 11, 1—2; 12, 1; Caesar îl sprijină pe Clodius împotriva lui Cicero, XXXVIII, 12, 1—2; 14, 7; 15, 1—16, 1; 17, 1—2; XXXIX, 10, 2; războiul gallic, XXXVIII, 31, 1 — XXXIX, 5, 4; 40, 1 — 53, 2; XL, 1₁ — 11, 1; 31, 1—44, 1; simulează bunăvoința față de Cicero, XXXIX, 10, 1—2; continuă să-l sprijine pe Clodius, deși absent de la Roma, XXXIX, 23, 4; primește mari onoruri și fonduri importante de la Senat pentru a continua campania în Gallia, XXXIX, 25, 1—2; 26, 3; începutul conflictului cu Pompeius, XXXIX, 25, 2; 26, 1; 27, 1; rolul lui Publius Licinius Crassus, legatul lui Caesar, XXXIX, 31, 2; partizanii lui Caesar se tem de influența lui Pompeius și a lui Marcus Licinius Crassus, ceilalți doi triumviri, XXXIX, 33, 3; încheierea unei noi înțelegeri între Caesar, Pompeius și Crassus, triumviratul se prelungește pe trei ani, XXXIX, 33, 3—4; 36, 2; expediția împotriva venetiilor, XXXIX, 40, 2—43, 5; expediția împotriva morinilor și a menapilor, XXXIX, 44, 1—2; unelli sînt înfrinți de Tiberius Sabinus, XXXIX, 45, 1—3; tencterii și usipoții, XXXIX, 47, 2; 48, 3; ubii XXXIX, 48, 4—5; trece în Britannia,

XXXIX, 50, 1; 51, 1—2; 51, 3; 52, 1—3; 40, 1—2; reîntoarcerea în Gallia unde au izbucnit răscoale, XXXIX, 53; îi este acordată o suplicație de 20 de zile, XXXIX, 53, 1—2; îl susține pe Aulus Gabinius, XXXIX, 62, 3; 63, 4; moartea fiicei sale, [Iulia], XXXIX, 64, 1; trece pentru a doua oară în Britannia, repurtînd unele succese, XL, 1, 1—4, (cf. LX, 19, 5 și LXII, 4, 1); se pregătește să se reîntoarcă în Italia cînd în Gallia izbucnesc noi tulburări XL, 4, 2; Ambiorix, șeful noii răscoale, XL, 5, 1—6, 3; 7, 1—10, 3; Indutiomarus, căpetenie a treverilor, se răscoală la rîndul său, XL, 11, 1—2; înăbușirea mișcărilor din Gallia, XL, 31—32; atac împotriva germanilor, susținătorii treverilor, XL, 32; răscoala lui Vercingetorix, căpetenie a arvenilor, XL, 33; asediul Avaricum-ului, XL, 34—35; asediul Gergoviei, 35—36; 38, 1; continuarea campaniei, XL, 37—38; încercuit de Vercingetorix; asediul Alesiei; XL, 39, 1—41, 3; Vercingetorix îi cere îndurare, dar este aruncat în lanțuri, XL, 41, 1—3; supunerea și reprimarea populațiilor gallice răscolate, XL, 42, 1—43, 4; nu-și licențiază armata, XL, 44, 1—3; este împiedicat să redevină consul, XL, 50; 51, 1—2; 56, 2; 58, 1—2; 59; Caius Claudius Marcellus și Caius Scribonius Curio, dușmanii lui Caesar, devin consul și respectiv tribun, XL, 59; recrutări de soldați, Curio trece de partea lui Caesar, XL, 61—62; Pompeius își dezvăluie dușmănia față de Caesar, XL, 63—64; pierde două legiuni care sînt transferate în Orient, XL, 65, 1—4; 66; propune legiunilor ținute sub arme de el și de Pompeius, XLI, 1—2; Marcus Antonius și Quintus Cassius Longinus pleacă la Caesar; Senatul îl declară dușman, XLI, 3; (cf. și XL, 26, 4; 27, 2); Caesar se îndreaptă spre Roma, XLI, 4; Titus Labienus face cunoscute lui Pompeius planurile lui Caesar, XLI, 4, 2—4; marșul spre Roma, XLI, 5—9; asediază Corfinium, ocupat de Lucius Domitius Ahenobarbus, XLI, 10—11; mare parte din Italia îi este favorabilă, XLI, 10, 3; Pompeius pleacă la Brundisium unde primește propuneri de împăciuire din partea lui Caesar, XLI, 12; Pompeius trece la Dyrrachium; Caesar ajunge la Roma; XLI, 15—17; clemență și măsuri organizatorice, ibidem (cf. XLIII, 21, 3); ia în stăpînire Sardinia și Sicilia XLI, 18, 1; îl reabilitează pe Aristobul, XLI, 18, 1; măsuri pentru întărirea puterii personale, XLI, 18, 2 (cf. XLIV, 47, 4); pleacă în Hispania, lăsîndu-l la Roma ca locțiitor pe Marcus Antonius, XLI, 18, 3—4; asediul Massiliei, XLI, 19; campania din Hispania, XLI, 20—21; mulți pompeiani i se alătură, XLI, 22—23; popasul la Gades, unde are un vis prevestitor, XLI, 24, 1—2; Q. Cassus Longinus preia guvernămîntul Hispaniei (Baetica) XLI, 24, 2; pedepsirea Massiliei, XLI, 25; răzmerița soldaților în preajma Placentiei; discursul ținut de Caesar, XLI, 26, 1—35, 5; proclamat dictator de către pretorul Marcus Aemilius Lepidus, XLI, 36, 1; grațiază pe toți exilații, cu excepția lui Milo; organizează alegerile de magistrați, XLI, 36, 2 (cf. XLII, 24, 2)

acordă cetățenia gallilor transpadani, XLI, 31, 3; depune dictatura, deși are de la Senat drepturi depline, XLI, 36, 4; măsuri cu caracter economic și financiar, XLI, 37—38; se îndreaptă pe urmele lui Pompeius spre Brundisium, XLI, 39; P. Cornelius Dolabella trece de partea sa, XLI, 42, 6; consul, pentru a doua oară, XLI, 43, 1—5; pregătiri pentru trecerea trupelor în Peninsula Balcanică, XLI, 44; debarcarea, în regiunea Apolloniei, părăsită de Pompeius, XLI, 45, 1; Marcus Antonius încearcă să-l ajungă, dar este împiedecat de furtună, XLI, 46 (cf. XLV, 40, 1); instalarea taberei de lupte pe malurile fluviului Apsos, XLI, 47; Antonius izbuteste să-l ajungă, XLI, 48; începerea pregătirilor de luptă, XLI, 49—50; Lucius Cassius Longinus și Cnaeus Domitius Calvinus sint trimiși de Pompeius în Macedonia și în Tessalia, XLI, 51, 2; XLII, 14, 1; continuarea luptelor și a urmăririi lui Pompeius; XLI, 50, 2—51, 1; 52, 3; propuneri de împăcare, XLI, 53, 2; aprecieri asupra forțelor ce se opun, XLI, 55; bătălia de la Pharsalus, XLI, 55, 1—61, 1; includerea pompeianilor rămași fără conducere în legiunile sale, XLI, 62, 1—2; diferite condamnări, grațieri și aranjamente cu susținătorii lui Pompeius, fie senatori, fie dinaști străini XVI, 62—63; arderea documentelor compromițătoare păstrate de Pompeius, XLI, 63, 5; (cf. XLIII, 17, 4 și XLIV, 47, 5); urmărirea lui Pompeius în Asia, XLII, 6; Pompeius se îndreaptă spre Alexandria, unde este ucis, XLII, 1; răscoala alexandrinilor, XLII, 7; înmormintarea capului lui Pompeius, XLII, 8 (cf. XLIV, 45, 5); activitatea lui Caesar la Alexandria, XLII, 8—9; izbucnirea unor răscoale în Asia, XLII, 9; Cato, împreună cu Scipio, organizează rezistența în Africa, XLII, 13, 4; unii pompeiani trec de partea lui Caesar, XLII, 13, 5; XLIX, 13, 2; activitatea lui Caesar după victoria de la Pharsalus, XLII, 14; 15—16; onorurile care i se acordă, XLII, 19; consul pentru cinci ani și dictator a doua oară, XLII, 20, 3—21, 3; Marcus Antonius, magister equitum, cu puteri dictatoriale în afara Italiei, XLII, 21, 1; activitate administrativă și legislativă, XLII, 22; moartea lui Caelius, XLII, 24, 3—25, 3; XLII, 26, 3; 27, 3; 29, 2; legiunile revin în Italia, după lupta de la Pharsalus, XLII, 30; Caesar și Cleopatra, activitatea politică dusă în Egipt; luptele purtate: XLII, 35—40; 42; 43, 2—44, 1; 44, 2; războiul alexandrin, Cnaeus Domitius Calvinus este trimis împotriva lui Pharnaces; XLII, 46, 1; bătălia de la Zela, XLII, 47, 2—48, 1 (cf. XLIV, 46, 1—2); hotărârile luate cu privire la ținuturile din Orient, XLII, 48; problemele interne ivite la Roma în lipsa lui Caesar: opoziția tribunilor plebei: XLII, 30, 2—3 (cf. XLV, 24, 4 și XLVI, 17, 1); Caesar și Dolabella, XLII, 32, 2; se răspîndește zvonul că nu se mai întoarce, XLII, 33, 1; Caesar se întoarce la Roma: XLII, 33—34; Dolabella devine consul, XLII, 33, 2—3 și 50, 1—2; exacțiuni bănești, XLII, 50; împarte funcții și onoruri partizanilor săi, XLII, 51 (cf. XLIII, 20, 2); tul-

burări în rândurile legiunilor, măsurile luate, XLII, 52, 2—55, 3; războiul african, XLII, 56—58; consul și dictator pentru a treia oară, XLIII, 1; 33, 1; Lepidus, colegul său de consulat, trimis în Hispania, este onorat cu un triumf, XLIII, 1, 1—3; războiul african continuă XLIII, 2—5; bătălia de la Thapsus: XLIII, 6—9; măsurile luate; moartea lui Marcus Porcius Cato la Utica, XLIII, 9—11; 12, 1; 13, 4; Afranius și Faustus Cornelius Sulla sint uciși; ucis este și Lucius [Iulius] Caesar (21); activitatea posterioară războiului african și întoarcerea la Roma, XLIII, 13—14; 19, 3; 28, 1; Caius Didius este trimis în Hispania împotriva lui Cnaeus Pompeius, XLIII, 14, 2; 28, 1; se constituie dictator pe zece ani, XLIII, 14, 4; 33, 1; 45, 1 și praefectus morum; onorurile și titlurile ce i se acordă, XLIII, 14, 5—7; 21, 2; intră în Roma unde își serbează triumful victoriilor, XLIII, 15, 1—18, 6; 19; 20—22; serbările și jocurile ce le oferă, XLIII, 22—23; izbucnesc unele nemulțumiri în rândurile armatei; măsuri administrative, fiscale și juridice, XLIII, 24—26; îngăduie multor exilați să se reîntoarcă, dacă nu la Roma, în Italia, XLIII, 27, 2; este chemat în Hispania unde și pleacă; la Roma, Lepidus girează treburile publice, ajutat de un grup de prefecti: XLIII, 28—32; războiul hispanic: 33—39; bătălia de la Munda, 39; măsurile luate după victorie, XLIII, 41; Caius Octavius Octavianus, nepotul său, este alături de Caesar, XLIII, 41, 3; XLV, 1, 1—2; triumful după războiul hispanic, XLIII, 42—43; i se acordă titlul de Imperator, pe care-l va purta ca praenomen: XLIII, 44, 2; LII, 40, 2; acest praenomen va fi preluat de urmași: XLIII, 44, 3 și LII, 41, 2; i se acordă o locuință oficială și noi cinstiri, XLIII, 44—46; consul pentru a patra oară, când intră în Roma abdică, XLIII, 46, 2; schimbări și reforme în sistemul magistraturilor și a corpului senatorial, XLIII, 47 (cf. XLV, 2, 7 și XLVI, 22, 3); reforme agrare, XLIII, 47; organizarea jocurilor apollinice, XLIII, 48, 3; consul și dictator pentru a cincea oară XLIII, 49, 1; ridicarea stațiilor lui Sulla și Pompeius, construirea unui imens amfiteatru, XLIII, 49, 2—3; legislația caesariană, Carthagina și Corintul devin colonii romane, XLIII, 50, 3—4; XLIV, 37, 6; pregătește războiul împotriva parților, XLIII, 51, 1 (cf. XLIV, 1, 1; XLV, 3, 1; 20, 4); (C. Octavius este trimis la Apollonia, XLV, 3, 1); hotărâri privitoare la unele magistraturi și la cine să le ocupe: XLIII, 51; i se acordă noi titluri și onoruri, printre care pater patriae, dictator perpetuus, etc., XLIV, 4, XLIV, 8, 4; i se încredințează tăierea istmului corintic, asanarea mlaștinilor Pomptine, construirea unei noi Curii, XLIV, 5; 49, 2; este denumit și salutat cu titlul de „rege“, XLIV, 9—11; Caesar refuză cu hotărâre acest titlu: XLIV, II, 3—4; XLV, 34, 2—3; 41, 2; LIII, 6, 4; 7, 3; pregătirea conjurației împotriva lui Caesar, XLIV, 13 (cf. XLV, 22); 15—16; 17—18; este asasinat, XLIV, 19, 3—6; 52, 1; detalii despre educația și caracterul

lui C. [Iulius] Caesar: XXXVIII, 11, 3—6 (cf. XLI, 54, 1); XLIII, 50, 1—2; XLIV, 38—39; 45—47; 49; XLVII, 13, 4; 19, 3; comparat cu Sulla, XLIII, 50, 1—2; cu Pompeius, XLI, 54, 1—3; Caesar ca om de stat, XLIV, 40, 1—4; 2, 5; 48, 2; Caesar și ascendența sa paternă pînă la zeița Venus: XLII, 34, 3; XLIII, 43, 3; 4—5; XLIV, 7, 3; XLVII, 41, 2; cartea pe care a scris-o împotriva lui Cato, XLIII, 13, 4; corespondența cu Cleopatra, LI, 12, 1—4; evenimentele posteroare asasinării lui Caesar, în care numele lui este pronunțat: XLIV, 21, 1; 33—34; 35 testamentul lui Caesar, XLIV, 35, 2; 36, 2; XLV, 3; XLVI, 4; cuvîntarea funebră a lui Marcus Antonius, XLIV, 35, 4—50, 1 (cf. XLV, 23, 4); corpul lui Caesar este ars pe rug în For, XLIV, 50; cf. LVII, 2, 3; altarul lui Caesar este distrus, XLIV, 51, 2; Marcus Antonius falsifică hotărîrile testamentare ale lui Caesar, XLIV, 53, 2—3; XLV, 23; Octavianus și îndeplinirea unora din aceste hotărîri: XLV, 6—7; 9; 14, 24; XLVI, 48, 1; mențiunea unora din legatele testamentare XLVII, 18, 1—3; 26, 2; 27, 2; 30, 2; 33, 1—2; decrete în cinstea lui C. [Iulius] Caesar, suplicații și onoruri, XLV, 7, 2; XLVII, și alte hotărîri (cf. LVII, 15, 5) 18; LVII, 15; hotărîre cu privire la locul unde a fost asasinat XLVII, 19, 1—2; jertfirea prizonierilor din războiul perugin la altarul lui, XLVIII, 14, 4; Octavianus este de acord să se înalțe temple în cinstea lui C. [Iulius] Caesar, LI, 20, 6; este deificat, LI, 20, 5 și 22, 2—4; LIII, 9, 5; Agrippa îi ridică o statuie, LIII, 27, 3; mai este numit în LV, 25, 5; LVII, 15, 6 și 24, 3; numele „Caesar“ devine echivalent cu acela de „împărat“ XLVI, 47, 7—8; ucigașii lui C. [Iulius] Caesar sînt: (afară de Brutus și de Cassius), C. Trebonius, XLIV, 14, 3; 19, 1—4; Lucius Cornelius Cinna, XLIV, 50, 4; Publius Servilius Casca, XLIV, 52, 2; XLVI, 49, 1; Lucius Pontius Aquila, XLVI, 38, 3; Lucius Tilius Cimber, XLVII, 31, 1; Publius Turvillius, LI, 8, 2; Cnaeus Domitius Ahenobarbus, XLVII, 7, 5; 29, 2; 54, 4; vezi de asemenea XLIV, 32, 4; XLV, 41, 1; LIX, 29, 3 și LXII, 27, 1; privitor la acțiunile și la reacțiile conjuraților vezi XLIV, 20—23; 25, 2; 28, 5; XLIV, 34—35; XLIV, 50—51; XLV, 4, 4; 6, 2; 9, 2; 14, 1; 25, 3—4; XLVI, 31, 1; 48; 49, 3; XLVII, 18, 1; 29, 3; 49, 4; XLVIII, 1, 1; 3, 2; 29, 2; 32, 4; 36, 3 (cf. LIII, 9, 5); (13) Caius [Iulius] Caesar, numele luat de Caius Octavius; Octavianus devenit Imperator Caesar Augustus, vezi Augustus; (14) Caius [Iulius] Caesar, fiul lui Marcus Agrippa și al Iuliei, nașterea LIV, 8, 5; adoptat de Augustus, împreună cu fratele său Lucius, LIV, 18, 1; este menționat în: LIV, 26, 1; 27, 1; 28, 3; 31, 1; LV, 6, 4; LV, 8, 3; 8, 5; onorurile ce-i sînt acordate de Augustus; ia toga civilă, LV, 9; 12, 1; 10, 1; este trimis de Augustus în Orient cu putere proconsulară; LV, 10, 18; se căsătorește cu Claudia Livia [Iulia], LV, 10, 10; sosește în Siria, unde este rănit la un asediu LV, 10 a 4—6; este onorat cu titlul de imperator LV, 1 a 7 dar se îmbolnăvește și do-

rește să trăiască ca un cetățean particular; Augustus îi ordonă să se întoarcă în Italia, LV, la 8; scrisoarea lui de renunțare este citită în Senat de Lucius, LV, 10 a 9, care însă moare înaintea lui; moartea lui Caius; Livia este suspectată; Tiberius se întoarce la Roma, LV, 10 a 10; funeraliile, LV, 12, 1; porticul închinat în memoria lui Caius și Lucius, LVI, 27, 2; și păduricea sacră, LXVI, 25, 3; în monumentul funerar al celor doi frați este înmormântată [Iulia] Domna, LXXVIII, 24, 3 (15) Caius [Iulius] Caesar Germanicus, fiul lui Germanicus și al Vipsaniei Agrippina, nașterea, LIX, 7, 2; 6, 2; este poreclit de soldați Caligula, LVII, 5, 6; LIX, 1, 1; luat ostatic, împreună cu mama sa de ostașii răsculați, LVII, 5, 6—7; Tiberius îl consideră virtual succesor la tron, LVIII, 8; quaestor, LVIII, 23; căsătoria cu Iunia Claudilla, LVIII, 25; LVIII, 27, 4; 28; contribuie la sfârșitul lui Tiberius; discursul funebru pe care-l ține, LVIII, 28, 3—5; începuturile domniei; falsificarea testamentului lui Tiberius, uciderea fiului acestuia, LIX, 1; 8, 1—2; distribuirea legatelor lui Tiberius și a Liviei; împărțiri de bani plebei și ostașilor, LIX, 2; măsuri luate la începutul domniei; caracterul, LIX, 3; 4; 5—6; poruncește să fie arse actele compromițătoare deținute de Tiberius LIX, 4, 3; 6, 3; 16, 3; sărbătoarea Saturnaliilor hotărâște să se țină cinci zile, LIX, 6, 4; LX, 25, 8; relațiile cu unchiul său, Claudius, care nu este decât cavaler roman, LIX, 6, 1; consul, LIX, 6; 7, 9; jocuri în memoria lui Augustus, LIX, 7; este bolnav, dar se însănătoșește, LIX, 8; măsuri luate cu privire la unele state din Orient; Commagena reînapiată lui Antiochos, LIX, 8, 2 (cf. însă LX, 8, 1); eliberarea lui Marcus [Iulius] Agrippa (3) LIX, 8, 3; repudierea Iuniei Claudilla și căsătoria cu Livia Orestilla, LIX, 8, 7; diferite măsuri administrative; contribuie la stingerea unui incendiu, LIX, 9; se ocupă de organizarea jocurilor, LIX, 10; condamnări la moarte și crime, LIX, 10; purtare desfrenată și incestuoasă, LIX, 11; moartea Drusillei și onorurile hotărâte în cinstea ei, LIX, 11 și 13; căsătoria cu Lollia Paulina, LIX, 12, 1; reglementări teritoriale: Sohaemos capătă ținutul arabilor iturei; Cotys (2), Armenia Mică și o parte din Arabia; fiul lui Cotys, Rhoemetalkys, capătă domnia tatălui său în Tracia; Ptolemeu capătă Pontul, LIX, 12; consul pentru a doua oară, LIX, 13, 1; depune consulatul; începe un conflict cu plebea din cauza jocurilor, LIX, 13, 6—7; Caius și jocurile de gladiatori; purtarea lui necinstită și criminală; calul Incitatus este onorat, LIX, 14; spoliațiuni de bani și testamente, LIX, 15; LIX, 16; construirea podului de la Bauli, LIX, 17; reapar listele de proscriși și condamnați la moarte, LIX, 18; Domitius Afer, oratorul, scapă, ca și Seneca, de primejdie, LIX, 19; Domitius este făcut consul, LIX, 20, 1; Caius preferă să fie considerat descendent al lui Antonius, LIX, 20, 2; desființează comițiile după ce le reînființase, LIX,

20, 3—6; Africa este împărțită în două, din motive de prevedere, LIX, 20, 7; pleacă în Gallia, cu intenția ridicării de fonduri bănești, LIX, 21, 1—2; simulează o trecere spre Britannia, LIX, 21, 3; spolierea bănești în Gallia, LIX, 21, 5—6; jocurile organizate la Lugudunum, LIX, 22; proclamat imperator; moartea lui Lentulus Gactulicus, LIX, 22; moartea lui Marcus Aemilius Lepidus, soțul Drusillei și exilarea celorlalte surori, LIX, 22; onorurile ce i se atribuie; repudierea Lolliei Paulina și căsătoria cu Caesonia, LIX, 23, 6—7; cf. 28, 7; consul pentru a treia oară; este slăvit de Senat, LIX, 24 (cf. LX, 6, 3); decretează sărbătorirea zilelor de naștere ale lui Tiberius, Augustus, precum și a Drusillei; LIX, 24, 7—8; uciderea lui Ptolemaios, fiul lui Iuba, LIX, 25, 1; expediția împotriva Oceanului; consecințele acestei expediții, LIX, 25, 2—5 (cf. LXII, 4, 1); complotul lui Anicius Cerealis; victimele acestei acțiuni, LIX, 25, 6—9; Protogenes îl convinge să infăptuiască noi crime, LIX, 26; se consideră zeu și în rîndul divinităților, LIX, 26, 5—10; Caius și Lucius Vitellius (viitorul împărat), LIX, 27; hotărăște construirea unui templu mareț în cinstea sa; alte măsuri pentru întărirea cultului imperial, LIX, 28; plebea protestează față de noile impuneri prevăzute prin decrete, LIX, 28, 11; conjurația lui Cassius Chaerea LIX, 29; moartea lui Caius, LIX, 29, 6—7; LX, 1, 1—3; soția și fiica sînt de îndată ucise; LIX, 29, 7; urmările complotului, LIX, 30; date despre domnia lui Caius, LIX, 30 (cf. 6, 2); este în continuare menționat în legătură cu începutul domniei lui Claudius: LX, 3; 4; 5; 6—7; prizonieratul lui Mithridates, regele iberilor (8), LX, 8, 1; Claudius recuperează unele din bunurile dăruite fără rost de Caius, LX, 17, 2; distrugerea monetelor cu efigia lui Caius, LX, 22, 3; 4; imitat de Nero, LXI, 51; mai este menționat în: LIX, 6, 4 (sodalis Augustalis); 30, 3; LX, 1, 1; 3, 2; 6, 3; 7, 1; 13, 2; 15, 2; LXIII, 8, 5; (16) Drusus [Iulius] Caesar, fiul lui Tiberius, LV, 13, 5; are dreptul de a participa la ședințele oficiale înainte de a-și începe cariera de magistrat; quaestor, LVI, 17, 3 și 25, 4; începuturile carierei sale, LVI, 28; după moartea lui Augustus, LVI, 31, 3; 32, 1 a; citește în Senat testamentul lui Augustus, LVI, 33, 1; pronunță un elogiu funebru destinat lui Augustus, LVI, 34, 3; 35, 1; Caius Asinius Gallus pretinde că este fiul său, LVII, 2, 7; trimis în fruntea unei expediții în Pannonia, LVII, 4; 6, 4; activitatea lui Drusus în Senat, LVII, 7, 3; caracterul său violent și crud LVII, 13; consul, LVII, 14, 1—9; organizarea unor jocuri de gladiatori, LVII, 14, 3; moartea fiului său, Germanicus [Iulius] Caesar (19) LVII, 14, 6; diferite detalii asupra comportamentului său, LVII, 14; 15, 9; 18, 7; a doua oară consul, alături de Tiberius; i se prezice moartea, LVII, 20, 1—2; Caius Antoninus Priscus este acuzat de a fi scris un elogiu funebru pentru Drusus înainte ca acesta să fi murit LVII, 20, 3; ținta urii lui Seianus care

trăiește cu Livilla, soția sa, LVII, 22; asasinarea lui Drusus și pedepsirea ucigașilor, LVII, 22, 1—2; 22, 3—4; denunțul Apicatei, soția lui Seianus, LVIII, 11; discursul funebru este pronunțat de Nero [Iulius] Caesar (23), ginerele său; copiii ce i-a avut: Tiberius [Iulius] Caesar], (26), LVII, 22, 4 b și [Iulia], (54), LVIII, 3, 9; 21, 1; (17) Drusus [Iulius] Caesar, fiul lui Germanicus și al Agripinici, recomandat Senatului de Tiberius, LVII, 22, 4 a; Seianus îl ponegrește în fața lui Tiberius, LVIII, 3; este învinuit de complot, LVIII, 13, 1; este ucis, LVIII, 22, 4—5; Tiberius se dezvinovățește de această crimă, LVIII, 25, 4; osemintele îi sînt depuse de fratele său, împăratul Caius, în Măsuoleul lui Augustus, LIX, 3, 5; mare parte din acuzatorii săi sînt uciși de Caius, LIX, 4, 3; este menționat în LIX, 6, 3 și în 10, 7; falsul Drusus își face apariția în Grecia și în Ionia, LVIII, 25, 1; (18) Germanicus [Iulius] Caesar, fiul lui Drusus, (13) cognomenul îl capătă după moartea părintelui său, LV, 2, 3; este adoptat de Tiberius, la înmormîntul lui Augustus; împreună cu fratele său — viitorul împărat Tiberius Claudius Nero Germanicus (28) organizează jocuri funebre în cinstea lui Drusus, LV, 27, 3; quaestor; este trimis de Augustus în Illyria, LV, 31, 1; 32, 1; campania din Pannonia, LV, 32; Augustus organizează jocuri în semn de mulțumire pentru izbînzile reparate de cei doi frați LV, 33, 4; campania din Dalmația, LVI, 11—12; Tiberius îi vine în ajutor, LVI, 12, 2; înfrîngerea dalmaților și cucerirea Ardubei, LVI, 15, 1—3; capătă ornamentele triumfului, ornamentele pretoriene și alte onoruri, LVI, 17, 2; este foarte iubit de popor, LVI, 24, 7; trimis în Germania împreună cu Tiberius; se întoarce fără să fi luptat, LVI, 25; consul, deși nu fusese pretor, LVI, 26; diferite acțiuni la Roma, LVI, 26; 27, 5; 28, 5; după moartea lui Augustus comandă legiunile în Germania și Tiberius începe să-l suspecteze, LVII, 3; 4; legiunile îi oferă să fie împărat; răscoala legiunilor din Germania, măsurile luate, LVII, 5; 6; este lăudat de Tiberius, LVII, 6, 4; atitudinea lui Tiberius față de Germanicus, LVII, 7, 1; 13, 6; Tiberius adoptă uneori cognomenul de Germanicus, LVII, 8, 2; oferă împreună cu Drusus, jocuri de gladiatori, LVII, 14, 3; expediția din Germania care-l duce pînă la Ocean; înmormîntează osemintele celor căzuți împreună cu Varus, recapătă steagurile capturate, LVII, 18, 1; a doua oară consul, împreună cu Tiberius, LVII, 20, 2; moartea îi este anunțată prin semne, LVII, 18, 3; este ucis la Antiochia, prin uneltirile lui Cnaeus Calpurnius Piso și a soției acestuia, Munatia Plancina, LVII, 18; Livia și Tiberius se bucură de moartea lui Germanicus, LVII, 18, 6; pedepsirea asasinilor, LVII, 18, 10; LVIII, 22, 5; lasă trei copii, dintre care cel mai mare Nero [Iulius] Caesar (123) LVII, 18, 11; schimbarea radicală a comportării lui Tiberius după moartea lui Germanicus, LVII, 19, 1—8; poemul compus în cinstea lui de

C. Lutorius Priscus, LVII, 20, 3; fiul său, Drusus [Iulius] Caesar (17) LVII, 22, 4 a și fiica sa, Agrippina, LVIII, 20, 1; Tiberius are grije de familia lui Germanicus, LVIII, 21, 1; LIX, 3, 8; dușmanii săi, ciți au mai rămas, sînt uciși de Caius (Caligula); (19) Germanicus [Iulius] Caesar fiul lui Drusus [Iulius] Caesar (16) și nepot al lui Tiberius, moare în vîrstă fragedă, LVII, 14, 6; (20) Lucius [Iulius] Caesar, unchiul lui Marcus Antonius, XLVII, 6, 3; 8, 5; consul, XXXVII, 6, 4; 10, 1; îl condamnă pe Rabirius Postumus, în calitate de duumvir perduellionis, XXXVII, 27, 2; prefect al orașului, numit de Marcus Antonius, XLII, 30, 1—2; salvat de pe listele de prôscriși de Marcus Antonius, XLVII, 6, 3; 8, 5; (21) Lucius [Iulius] Caesar, rudă cu Caius [Iulius] Caesar, este trimis de Pompeius la Caesar XLI, 5, 2—4; 6, 5; părăsește Aspis (Clupea) la sosirea lui Curio, XLI, 41, 2; după capturarea orașului Utica și sinuciderea lui Cato este ucis pe ascuns de Caesar, LXIII, 12, 3; (22) Lucius [Iulius] Caesar, fiul lui Agrippa și al Iuliei, nepot al lui Augustus, nașterea sa, LIV, 18; adoptat de Augustus împreună cu fratele său, Caius (14) LIV, 18; LIV, 28, 3; LIV, 31, 1; LV, 8, 5; 9, 1—2; princeps iuventutis; intră în cariera magistraturilor publice, LV, 9, 10; 22, 4; LV, 10, 6; 10, 18; 10 a 9; citește în Senat scrisoarea de renunțare la viața publică și la funcțiile încredințate, redactată de Caius; moare înaintea lui Caius, LV, 10 a 9—10; corpul îi este purtat de tribuni militari pînă la Roma, LV, 12; porticul Iulia dedicat memoriei celor doi frați, Caius și Lucius, LVI, 27, 5; și păduricea sacră, LXVI, 25, 3; în monumentul funerar al celor doi frați este înmormîntată [Iulia] Domna, LXXVIII, 24, 3; (23) Nero [Iulius] Caesar, fiul cel mai mare al lui Germanicus și al Agrippinei; își ia toga virilă, LVII, 18, 11; recomandat Senatului de către Tiberius, LVII, 22, 4 a; căsătorit cu [Iulia] fiica lui Drusus și nepoata lui Tiberius; LX, 18, 4; rostește discursul funebru în cinstea socrului său decedat, LVII, 22, 4 a; moartea sa, LVIII, 8, 4; osemintele îi sînt transportate de fratele său, împăratul Caius, în Mausoleul lui Augustus, LIX, 3, 5; cei care-l denunțaseră sînt în mare parte uciși de Caius (Caligula), LIX, 4, 3; cf. 6, 3 și 10, 7; (24) Sextus [Iulius] Caesar, rudă a lui Caesar, XLVII, 26, 3; numit guvernator al Siriei, XLVII, 26, 3; conflictul armat cu Quintus Caecilius Bassus, XLVII, 26, 3—6; moartea sa, XLVII, 26, 7; (25) Tiberius [Iulius] Caesar, anterior Tiberius Claudius, fiul lui Tiberius Claudius Nero (22) și al Liviei Drusilla, viitoarea soție a lui Augustus, se refugiază împreună cu părinții săi la Marcus Antonius, XLVIII, 15, 3—4; LIV, 7, 1; la moartea tatălui devine pupilul lui Octavianus, XLVIII, 44, 5; educația și caracterul lui Tiberius, LVII, 1; 2; LIII, 26, 1; își începe înainte de vreme cariera de magistrat public; quaestor, LIII, 28, 3—4; rivalitatea dintre Tiberius și Marcellus, LIII, 33, 4; prima misiune de comandant militar

în Armenia, împotriva lui Artavasdes, LIV, 9; onorat cu insignele pretoriene, LIV, 10, 4; 19, 6; organizează jocuri de gladiatori, devine pretor; îl însoțește pe Augustus în Gallia, LIV, 19, 6—7; expediția împotriva raelilor; o conduce împreună cu Drusus, LIV, 22; 25; ofensat de Augustus, care îi impune prezența lui Caius la jocurile votive în cinstea sa, LIV, 27, 1; forțat s-o repudieze pe Viprania, fiica lui Agrippa și mama lui Drusus, și să se logodească cu [Iulia], fiica lui Augustus LIV, 31, 3; expediția din Pannonia, LIV, 31, 2—3; lucrările strategice în jurul orașului Siscia, XLIX, 37, 3; primește doar ornamentele triumfului, LIV, 31, 4 și se abține să fie salutat cu titlul de imperator, LIV, 33, 5, primește doar o ovație, LIV, 34, 3; revolta dalmaților și a pannonilor, LIV, 33 și 34; căsătoria cu [Iulia] (53), LIV, 35, 4; după ce-l însoțește pe Augustus în Gallia se întoarce la Roma și apoi pleacă în Dalmația; înăbușirea răscoalei, LIV, 36 și LV, 2, 4; moartea fratelui său Drusus; Tiberius îi aduce corpul neînsuflețit la Roma și rostește discursul funebru, LV, 2, 1—2; este primit la Roma cu o ovatio, LIV, 36, 4; LV, 2, 4; pleacă pe Rin împotriva germanilor LV, 2, 4; 6; capătă îngăduința de la Augustus să fie salutat ca imperator, LV, 6, 4—5; consul LV, 6, 5; i se acordă triumful, LV, 6, 5; la calendele lunii ianuarie convoacă Senatul și hotărăște restaurarea altarului Concordiei, LV, 8, 1—2; sărbătorirea triumfului și inaugurarea porticului Liviei, LV, 8, 2; se reîntoarce în Germania, LV, 8, 3; capătă puterea tribunicie pe o durată de cinci ani; i se încredințează o misiune în Armenia, LV, 9, 4; retragerea la Rhodos, LV, 9; 10; 19; 11; după moartea lui Caius și a lui Lucius este rechemat la Roma, LV, 10 a 10—11, 3; adoptat de Augustus, trece din familia Claudia în familia [Iulia]; puterea tribunicie pe o perioadă de zece ani; este trimis în Germania și constrâns să ia cognomenul de Germanicus, LV, 13, 2; LV, 25, 2; dedicarea templului lui Castor, LV, 27, 4; campania din Germania; se reîntoarce adesea la Roma; ajunge la Visurgos și la Albis, LV, 27—28; Valerius Messalinus i se alătură, LV, 2 a 1; se reîntoarce din Germania pentru a pleca în Dalmația, unde izbucniseră mișcări, LV, 30; 31, 1; la întoarcere este întâmpinat de Augustus, LVI, 1; este nevoit să plece iarăși în Dalmația, LVI, 12 unde este secundat de Germanicus (18), LVI, 13—14; 16; este salutat ca imperator și i se decerne triumful, LVI, 17, 1—2; pleacă în Germania însoțit de mari forțe militare, LVI, 23—22; consacră templul Concordiei, LVI, 25, 1; campania din Germania și reîntoarcerea la Roma, LVI, 24, 6—25; 3; 26, 2; puterea tribunicie îi este din nou acordată, LVI, 28; se află în Illyria când Augustus moare; reîntoarcere grabnică la Roma, LVI, 31; moștenirea lui Augustus, LVI, 32; lauda lui Augustus compusă de Tiberius, LVI, 34, 4—42, 1; diferite măsuri în calitate de șef al statului, LVI, 46—47; LVII, 2—3; refuză să i se treacă

în titulatură titlul de imperator și numele de Augustus, LVII, 2; 8, 1 și LIX, 3, 2; se teme de Germanicus; uciderea lui Agrippa Postumus, LVII, 3, 6—4, 1; nemulțumire la legiunile din Pannonia, LVII, 4, 3—4 și la cele din Germania, LVII, 5, 1; corespondența dintre Tiberius și Germanicus, LVII, 5—6; măsurile luate, LVII, 6, 4—5; comportarea sa ca șef de stat atâta timp cât trăiește Germanicus, LVII, 7—8; 9; 10; exemple pozitive, LVII, 11; relațiile încordate dintre Tiberius și Livia, LVII, 12, urmate de retragerea sa la Caprea, LVII, 12; guvernarea lui Tiberius în această perioadă, LVII, 13—15; moartea lui Scribonius Drusus (6) și toleranța sa față de Vibius Rufus, LVII, 15; Tiberius și alungarea ghicitorilor; incendierea Romei; falsul Agrippa, LVII, 15, 8, 8—16; preocupări filologice, LVII, 17; reglementări teritoriale în Orient, LVII, 17; moartea [Iuliei] prin infometare, LVII, 18, 5; expulzarea evreilor din Roma, LVII, 18, 6a; moartea lui Germanicus, LVII, 18, 6; Cnaeus Calpurnius Piso este acuzat de această pierdere, împreună cu soția sa, LVII, 10; schimbarea radicală a firii sale și a comportamentului, LVII, 19; Sulpicius Galba este iertat, deși i se prezisese că va fi împărat, LVII, 19, 4 și LXIV, 1; influența nefastă a lui Seianus, LVII, 19; consul pentru a patra oară, împreună cu Drusus, LVII, 20, 1—2; 3—4; revine la Roma, LVII, 21; moartea fiului său Drusus și măsurile luate pentru succesiune, LVII, 22; încheie zece ani de domnie, LVII, 24; plecarea din Roma unde nu va mai reveni; LVIII, 1; moartea Liviei, LVIII, 2; condamnarea lui Asinius Gallus și a altora; Seianus se logodește cu [Iulia] (54), LVIII, 3; începe să fie bănuitor față de Seianus, LVIII, 4 deși continuă să-l măgulească cu diverse onoruri, LVIII, 5—6; denunțul Antoniei, LXVI, 14, 1; Seianus înțelege primejdia, LVIII, 8—9; este încolțit de Tiberius LVIII 9—11 și denunțat de soția sa, Apicata, LVIII, 12; moartea lui Seianus și măsurile luate pentru a șterge urmările complotului lui Seianus, LVIII, 12—18; își constituie o gardă personală, sub comanda lui Macro, LVIII, 18, 5—6; diferite acte de guvernământ, crearea de mai mulți consuli într-un an, LVIII, 19—20; se îngrijește de osemintele fiicelor lui Germanicus și a Iuliei (54), LVIII, 21, 1; conflictul cu M. Cocceius Nerva, LVIII, 21, 4—5; acte de guvernământ, treptata degradare a caracterului său, LVIII, 21—22; uciderea lui Drusus (17) și a Vipsaniei Agrippina (3), uciderea Munatiei Plancina LVIII, 22, 4—5; raporturile cu Caius (Caligula) și cu propriul său nepot, LVIII, 23, 1—2; 2—4; uciderea lui Asinius Gallus, sărbătorirea a douăzeci de ani de domnie, LVIII, 24, 1; uciderea lui Seaurus; apariția falsului Drusus, LVIII, 24—25; căsătoria lui Caius (Caligula) LVIII, 25; rolul crescând al lui Poppaeus Sabinus LVIII, 25, 4 și LX, 24, 1; preocupări față de dinastiile din Armenia și Parthia, LVIII, 26; ajutoare acordate sinistrăților în urma unui incendiu, LVIII, 26, 5; moar-

tea îi este prevestită LVIII, 27, 1—3; îmbolnăvire gravă, LVIII, 27, 4—5 și moartea LVIII, 28, 2—5; este onorat de Caius după încetarea din viață, LVIII, 28, 5 și LIX, 3, 7—8; curriculum vitae, LVIII, 28, 5; moștenirea lăsată, LIX, 1—2; atitudine față de Tiberius pe vremea domniei lui Caius (Caligula) LIX, 2; 4, 1—2; 28, 1 este lăudat de Caius în Senat, LIX, 16, 1—7; ziua de naștere i se sărbătorește sub domnia lui Caius, LIX, 24, 7; numele îi este înscris de către Claudius în teatrul lui Pompeius, LX, 6, 8; mai este menționat în: LIX, 7, 7; 15, 3; 16, 8; LX, 2, 3; 3, 7; 4, 6; 10, 2; LX, 13, 2; LXII, 18, 3. (27) Tiberius [Iulius] Caesar, fiu al lui Drusus și nepot al lui Tiberius, LVII, 22; LVIII, 23, 1—2; 2—3; devine moștenitor legal al imperiului, alături de Caius, LIX, 1, 1—2 și 8, 1; este numit *princeps iuventutis*, adoptat de Caius și apoi ucis LIX, 8, 1; (27) Caius [Iulius] Callistus, libertul lui Caius, LIX, 19, 6; este acuzat de complot, LIX, 25, 7—8; ia parte la complotul împotriva lui Caius (Caligula) LIX, 29, 1; devine secretarul lui Claudius și ajunge să dețină o mare putere, LX, 30, 6 b și 33, 3 a; (28) [Iulius] Calvaster, aspiră să devină tribun militar, participă la conjurația lui Lucius Antonius Saturninus, LVII, 11, 4. (29) Marcus [Iulius] Cottius, tatăl lui Marcus [Iulius] Cottus LX, 24, 4. (30) Marcus [Iulius] Cottius, fiul, protejat de Claudius, LX, 24, 4; (31) [Iulius] Crispus, tribun militar, ucis de Severus, LXXV, 10, 2. (32) Caius [Iulius] Erucius Clarus, consul desemnat, amenințat să fie ucis de Commodus, LXXII, 22, 3; moartea sa sub Severus, LXXIV, 9, 5—6 (33) Caius [Iulius] Galerius Asper, fiul lui Asper Iulianus (7) este onorat de Caracalla, LXXVII, 5, 3. (34) [Iulius] Gallicus, orator, LX, 33, 8; (35) [Iulius] Laetus, general, trece de partea lui Severus, LXXV, 6, 8; este ucis de Severus LXXV, 0, 3; (36) [Iulius] Martialis, în slujba lui Macrinus, atentează la viața lui Caracalla, LXXVIII, 5 și 18, 3; (37) Tiberius [Iulius?] Mnester; (38) Caius [Iulius] Montanus, senator pe vremea lui Nero, LXI, 9, 3—4; (39) Caius [Iulius] Polybius, libertul lui Augustus, LVI, 32, 1; (40) [Iulius] Proculus, Frag. 56, 46. (41) [Iulius] Sabinus, căpetenie a lingonilor, LXVI, 3, 1—2 și 16, 1—2; (42) [Iulius] Sacerdos, îmbogățit din Gallia, LIX, 22, 4; (43) Caius [Iulius] Septimius Castinus, *legatus pro praetore* în Dacia; prieten al lui Caracalla este rechemat de Macrinus, LXXVIII, 13, 2; LXXIX, 4, 4; ucis de Elegebal, LXXIX, 4, 3—6; (44) Sextus [Iulius] Severus *legatus pro praetore* în Britannia, trimis de Hadrian în Iudeea, LXIX, 13, 2—3; (45) Tiberius [Iulius] Severus, trimis de Hadrian în Bithynia, LXIX, 14, 4; (46) [Iulius] Solon, își cumpără un loc în Senat, LXXII, 12, 3; este ucis de Severus, LXXIV, 2, 2; (47) Lucius [Iulius] Vehilius Gratus Iulianus, prefect al pretoriului pe vremea lui Commodus, LXXII 14, 1; (48) Caius [Iulius] Vindex, de neam aquitan după mamă, fiul unui senator roman, *legatus pro praetore* în Gallia,

LXIII, 22; îl ridică pe Galba împotriva lui Nero, 22—23; îl ajută pe Galba să devină împărat, 23; pornește împotriva orașului Vesontium LXIII, 24, 1—2; pare să fi ajuns la o înțelegere cu Verginius Rufus, 24, 2 dar soldații lui Rufus îl înving, fără, să fi primit ordin de atac, LXIII, 24, 3 și LXVIII, 2, 4; se sinucide, LXIII, 24 și este deplins de Rufus, 25; (49) Lucius [Iulius] Ursus Servianus, senator, ucis de către Hadrian, LXIX, 2, 6; 17, 1—3; LXXVI, 7, 5; (50) [Iulia], sora lui Caius [Iulius] Caesar și bunica lui Octavianus, XLIII, 41, 3 și XLV, 1, 1; (51) [Iulia], sora lui Lucius [Iulius] Caesar (20) și mama lui Marcus Antonius, salvează viața fratelui ei, XLVII, 8, 5; se refugiază la Sextus Pompeius, XLVIII, 15, 2; 16, 2; 27, 4; (52) [Iulia] fiica lui Caius [Iulius] Caesar, căsătoria lui Cnaeus Pompeius, XXXVIII, 9, 1; moartea și funeraliile, XXXIX, 64, 1; XL, 44, 3; jocuri funebre în cinstea ei, XLIII, 22, 3—4; (53) [Iulia], fiica lui Augustus și a Scriboniei, nașterea, XLVIII, 34, 3; logodna cu Antyllus, fiul lui Marcus Antonius, XLVIII, 54, 4; LI, 15, 3; căsătoria cu Marcellus (18), LIII, 27, 5; căsătoria cu Agrippa, LIV, 6, 5; nașterea lui Caius, LIV, 8, 5; nașterea lui Lucius, LIV, 18, 1; căsătoria cu Tiberius, LIV, 31, 2; 35, 4; oferă un banchet în cinstea lui Tiberius LV, 2, 4; este părăsită de Tiberius, LV, 9, 7; exilul în insula Pandateria, LV, 10, 12—14—16; readusă pe continent, LV, 13, 1; Augustus, prin testament, nu îngăduie să fie înmormântată alături de el, LVI, 32, 4; fiica ei, Vipsania Agrippina, soția lui Germanicus, LVII, 5, 6; ucisă de Tiberius prin înfometare LVII, 18, 1; cf. și LV, 13, 1 și 32, 2; (54) [Iulia], fiica lui Drusus, fiul lui Tiberius, soția lui Nero fiul lui Germanicus; logodită cu Seianus, LVIII, 3, 9; 7, 5; LVIII, 21, 1; este ucisă de Messalina LX, 18, 4; (55) [Iulia] Agrippina, fiica lui Germanicus, soția lui Cnaeus Domitius Ahenobarbus, LVIII, 20, 1; LIX, 3, 4; 7, 4; 9, 2; relațiile ei cu Caius, fratele ei, LIX, 3, 6; 22, 6; 26, 5; este exilată LIX, 22, 7; 23, 8—9; este readusă din exil de Claudius, LX, 4, 1; mama lui Lucius Domitius Ahenobarbus (Nero), LX, 31, 6; 11, 3; moartea lui Lucius Iunius Silanus, din cauza ei, LX, 31, 7; căsătoria cu Claudius, LX, 31, 6—8; comportarea pentru asigurarea succesiunii LX, 32; 33; 34; obține titlurile onorifice purtate de Livia LX, 33, 12; otrăvirea lui Claudius, LX, 34; 35; începuturile domniei lui Nero LXI, 2; 3—4; înlăturarea ei de la putere, prin Seneca și Burrus, LXI, 3—4; LXI, 5, 4; 6, 4—5; 7; este părăsită de mulți, LXI, 8, 5—6; încercările de a-și recâștiga poziția, LXI, 10, 1—6; 11, 3—4; moartea ei, pusă la cale de Poppaea Sabina și de Nero, LXI, 12—14; 16; jocurile funebre în cinstea ei, LXI, 16, 4; 17, 2; cf. LXII, 6, 3; (56) [Iulia] Aquilia Severa, vestală, luată de soție de Elagabal; LXXIX, 9, 3—4; (57) [Iulia] Avita Mamaea, fiica [Iuliei] Maesa și a lui [Iulius] Avitus (8), soția lui Gessius Marcianus și mama lui Gessius Bassianus (împăratul Se-

verus Alexander), LXXVIII, 30, 2—3; 38, 1; educația dată fiului, LXXIX, 19, 2; neînțelegerile cu sora ei [Iulia] Soaemis (65), LXXIX, 20, 1; Domitius Ulpianus se refugiază la ea, LXXX, 2, 2; (58) [Iulia] Berenice, sora lui Marcus [Iulius] Agrippa, vine cu fratele ei la Roma și este primită cu mare fast de Titus LXVI, 15; a doua venire la Roma, LXVI, 18, 1; (59) [Iulia] Cornelia Paula, soția lui Elagabal, LXX, 9; (60) [Iulia] Domna, Augusta, soția lui Septimius Severus, LXXIV, 3, 1; originea ei syriană LXXVII, 10, 2; LXXVIII, 24, 1; relațiile cu Plautianus și activitatea ei culturală, LXXV, 15, 6; LXXVII, 18, 3; 24, 1; moartea lui Plautianus, LXXVI, 4, 4; 16, 5; moartea fiului ei, Geta, LXXVII, 2; LXXVII, 24, 1; relațiile cu Caracalla, LXXVII, 10, 2; LXXVIII, 24, 1; atitudinea față de armată, LXXVIII, 10, 4; 18, 2; este numită oficial secretar al corespondenței imperiale, LXXVII, 18, 2; LXXVIII, 4, 2—3; Flavius Maternianus îl denunță [Iuliei] pe Macrinus, LXXVIII, 4, 2—3; 8; hotărăște să se sinucidă, LXXVIII, 23, 1—6; 42, 1; moartea ei LXXVIII, 23, 5—24, 2; 30, 3; funeraliile, LXXVIII, 24, 3; 30, 3 (61) [Iulia] Drusilla, fiica lui Germanicus, căsătorită cu Lucius Cassius Longinus, LVIII, 21, 1; relațiile cu fratele ei Caius, LIX, 3; 9, 2; 11, 1; 26, 5; LIX, 7, 4; devine soția lui Marcus Aemilius Lepidus, LIX, 11, 1; 22, 6; moartea ei, LIX, 10, 8; 11, 1; cinstirile ce i se aduc; cultul instituit LIX, 11; 13; 24, 7—8; (62) [Iulia] Drusilla, fiica lui Caius (Caligula) și a Caesoniiei, LIX, 28, 7; este ucisă odată cu tatăl ei, LIX, 29, 7; (63) [Iulia] Livilla, fiica lui Germanicus, căsătorită cu Marcus Vinicius, LVIII, 21, 1; LX, 27, 4; relațiile cu fratele ei, Caius, LIX, 3, 4 și 6; 9, 2; 22, 5; 26, 5; LIX, 7, 4; este exilată, LIX, 22, 8; 23, 8; readusă din exil de Claudius, LX, 4, 1; este din nou exilată de Valeria Messalina, și ucisă, LX, 8, 5; 18, 4; 27, 4; LXI, 10, 1. (64) [Iulia] Maesa, sora [Iuliei] Domna, soția lui [Iulius] Avitus (8), mama [Iuliei] Soaemis și a [Iuliei] Avita Mamaea, bunica lui Elagabal și a lui Bassianus (Severus Alexander), LXXVIII, 30, 2—3; 31, 2; locuiește la Emesa, LXXVIII, 30, 3; 31, 4; este declarată dușman public, LXXVIII, 38, 1; intervenția ei în bătălia de la Antiochia, împotriva lui Macrinus, LXXVII, 38, 4; transferă osemintele [Iuliei] Domna și a fiului acesteia, Geta, în mausoleul Antoninilor, LXXVIII, 24, 3; relațiile cu Gannys (Eutychianus), LXXIX, 6, 1—2; relațiile cu nepoții, Elagabal și Severus Alexander, LXXIX, 14; 15; 17; 19; (65) [Iulia] Soaemis Bassiana, fiica [Iuliei] Maesa și a lui [Iulius] Avitus (8), soția lui Varius Marcellus, mama lui Elagabal, LXXVIII, 30, 2, 31, 4; este declarată dușman public, LXXVIII, 38, 1; lupta de la Antiochia împotriva lui Macrinus, LXXVII, 38, 4; relațiile cu Gannys (Eutychianus), LXXIX, 6, 2—3; LXXIX, 14, 2; 17, 2; relațiile cu sora sa, Mamaea, LXXIX, 20, 1; este ucisă odată cu Elagabal LXXIX, 20, 2; Vezi și Fabius (12). Flavius (22) și Livius (9).

IULLUS

vezi Antonius (5)

IULUS

fiul lui Ascanius, fr. 4, 10; XLI, 34, 2; XLIII, 43, 2 cf. LVI, 7, 6

IUNIUS

(1) Marcus [Iunius], legat al Cappadociei sub Traian, LXVIII, 10, 1—2; (2) [Iunius] Arulenus Rusticus, filosof, ucis de Domițian, LXVII, 13, 2; 16, 1; (3) Quintus [Iunius] Blaesus, legatus pro praetore în Pannonia, sub Tiberius, LVII, 4, 1—3; (4) Decimus [Iunius] Brutus, consul, XXXVI, 27, 4; (5) Lucius [Iunius] Brutus, nepotul lui Tarquinius Superbus, fr. 11, 10; 11, 13; consul alături de Valerius Poplicola, fr. 13, 2; XLIV, 12; XLVI, 49, 2; (6) Decimus [Iunius] Brutus Albinus, legat al lui Caesar, XXXIX, 40, 5; 42, 1—43, 5; XLI, 19, 3; 21, 3; se bucură de favoarea lui Caesar, dar participă la conjurație, XLIV, 14, 3—4; XLVI, 56, 1; XLIV, 18, 1—2; este tutorele lui Octavian și moștenitor al lui Caesar, XLIV, 35, 2; preia guvernarea Galliei Cisalpine, XLV, 9 și 14, 1; conflictul cu Marcus Antonius, XLV, 14, 1 și XLVI, 26, 3—4; se alătură lui Octavianus, XLV, 14, 3; 15, 1; războiul cu Marcus Antonius și asediul de la Mutina, XLV, 24, 3; 34; 36—37; 42, 3; 45, 2; i se ia guvernarea provinciei Gallia Cisalpina, XLVI, 35, 1; 36, 1; Octavianus începe să nu mai aibă încredere în el, XLVI, 35, 7 și 36, 2; Lucius Antonius continuă asediul Mutinei, XLVI, 37; 38; Senatul îi acordă triumful XLVI, 40, 1; 48, 3; 50, 1; XLVI, 50, 1; alături de Lucius Munatius Plancus pornește război împotriva lui Antonius și Lepidus, XLVI, 53, 1; încearcă să treacă în Illyricum, la Marcus [Iunius] Brutus, XLVI, 53, 2; părăsit de soldați, este prins și condamnat la moarte, XLVI, 53, 3; XVII, 25, 1; mai este menționat în: XLV, 39, 1; XLVII, 27 1; 30, 4; 56, 1; (7) Caius [Iunius] Brutus Bubulcus, consul, fr. 36, 32; (8) Marcus [Iunius] Brutus Caepio, datorează viața lui Caesar XLI, 63, 6; XLIV, 13, 1; XLIII, 5, 4; XLIV, 2, 5; 11, 4; praetor, 12, 3; 15, 4; XLVII, 20, 1; este copleșit de binefaceri din partea lui Caesar, XLIV, 13, 1 deși este ginerele lui Marcus Porcius Cato; pune la curent pe soția sa, Porcia, cu pregătirea conjurației împotriva lui Caesar, XLIV, 13, 2; 14, 1; sora lui este soția lui Caius Cassius Longinus, XLIV, 14, 2; participarea la conjurație, XLIV, 15, 3—4; 20, 1; se refugiază la Marcus Aemilius Lepidus, XLIX, 34, 6; părăsește Roma pentru a se duce în provincia (Creta) unde era numit guvernator XLV, 32, 4; XLVI, 23, 3; XLVII, 20, 2; 21, 1; relațiile cu Marcus Antonius, XLVI, 30, 4; 35; 3; îi este atribuită spre guvernare Macedonia, XLVI, 40, 3; este condamnat în lipsă, în calitate de ucigaș al lui Caesar, XLVI, 48, 3; 49, 3, 5; întârzie împreună cu Caius Cassius în Campania, pentru a vedea ce se întâmplă la Roma, XLVII, 20, 3; merge la Atena, XLVII, 20, 4; ocupă Macedonia și în continuare Grecia,

unde strânge mulți soldați XLVII, 21; îi învinge pe C. Hortensius Hortalus și pe Caius Antonius XLI, 21; 23, 1; se face stăpîn peste Macedonia și Epir anunțînd Senatul în acest sens, care îi trimite o *laudatio* XLVII, 22, 1; 28, 5; ajunge la un mare grad de putere XLVI, 56, 2; adversar al lui Antonius și Lepidus, XLVI, 51, 5; încearcă să se apropie de Octavianus XLVII, 22, 3; se pregătește să treacă în Italia XLVII, 22, 3 dar, aflînd despre condamnarea ucigașilor, rămîne în Macedonia XLVII, 22, 3—4; Marcus Antonius și Octavianus au misiunea să pornească împotriva lui și a lui Cassius XVI, 56, 1; Decimus [Iunius] Brutus, consul, încearcă să-l ajungă și să i se alăture, XLVI, 53, 2; soarta lui Caius Antonius XLVII, 24, 2—4; trece în Asia XLVII, 24, 2—5; Decimus [Iunius] Brutus este ucis XLVII, 24, 4; se întoarce în Europa unde primește ajutor de la populații trace, XLVII, 25; din nou în Asia XLVII, 25, 2; preliminarile înfruntării cu M. Antonius și Octavianus XLVII, 12; 32; înțelegerea cu Caius Cassius, 32—33; războiul din Lycia XLVII, 33—34; pleacă împreună cu Cassius în Macedonia; instalarea taberelor de la Philippi XLVII, 35; pregătirile de luptă, 36—38; lupta de la Philippi, 38; este înfrînt, moartea lui, XLVII, 42, 1—49, 4; Q. Labienus este de partea lui XVIII, 24, 5; Lucius Sestius îl admiră LIII, 32, 4 iar Cremutius Cordus îl laudă în opera sa istorică LVII, 24, 3; mai este numit în: XLV, 36, 1; XLVI, 36, 2, 3; XLVII, 36, 3; 37, 1—3; XLVIII, 22, 2; 25, 2; 29, 2; 1, 28, 1; LI, 37, 1; LII, 17, 4 (vezi și lista asasinilor lui Caius Iulius Caesar; (9) Lucius [Iunius] Brutus Damasippus, învins și ucis de Sulla la Praeneste, fr. 109, 4; (10) [Iunius] Cilo, procurator în Pont și în Bithynia, XL, 33, 5; (11) [Iunius] Gallio senator, LVIII, 18, 3—4; (12) Lucius [Iunius] Gallio, fratele lui Seneca, LX, 35, 3—4; LXI, 20, 1; (13) [Iunius] Paulinus, fost consul, LXXVII, 11, 1 a și 1, 2; (14) [Iunius] Priscus, praetor, LIX, 18; (15) Quintus [Iunius] Rusticus, filosof stoic, profesorul lui Marcus Aurelius; (16) Caius Appius [Iunius] Silanus, guvernator al Hispaniei Tarraconensis și tatăl vitreg al Messalinei, LX, 14; este ucis de Narcissus, LX, 14; 5, 1; (17) Caius [Iunius] Silanus, consul, LIX, 18, 1; (18) Decimus [Iunius] Silanus, consul XXXVII, 39, 1; (19) Lucius [Iunius] Silanus (?) sau Silvanus, candidat la consulat, LIV, 6, 2; 6, 3; 42, 3; 45, 2; (20) Marcus [Iunius] Marci f., Silanus, îl trădează pe Lepidus și trece de partea lui Marcus Antonius; XLVI, 38, 6—7 și 50, 3; se reîntoarce la Lepidus fără a fi primit, XLVI, 51, 1; consul, împreună cu Augustus (?) LIII, 25, 3; (21) Marcus [Iunius] Caii f., Silanus, apreciat de Tiberius, LIX, 8, 5—6; devine socrul lui Caius, LIX, 8, 4—5 și apoi este silit să se sinucidă; (22) Marcus [Iunius] Silanus consul, LX, 27, 1; proconsul al Asiei, este ucis de Agrippina, LXI, 6, 4—5; (23) Decimus [Iunius] Silanus Torquatus, este ucis de Nero din cauza bogățiilor sale, LXII, 27, 2; (24) Lucius [Iunius] Silanus Torquatus,

Claudius îl logodește cu fiica sa Octavia, LX, 5; 31, 7
 viginti vir și prefect al Sărbătorilor latine, LX, 5, 8; aduce
 vestea victoriei din Britannia, LX, 21; 23, 1; 25, 8; capătă
 ornamentele triumfului, LX, 31, 7; praetor, LX, 31; de-
 nunțat la Claudius și omorît, LX, 31, 7—8; (25) [Iunia],
 sora lui Marcus [Iunius] Brutus (8) și soția lui Cassius
 (6) XLIX, 14, 2; (26) [Iunia] (Iulia?) Claudilla, fiica lui
 Marcus [Iunius] Silanus (21) și soția lui Caius (Caligula),
 LVIII, 25, 2; LIX, 8, 4; este repudiată LIX, 8, 7 cf. LIX,
 3, 3.

IUSTUS,

vezi Catonius.

IUVENTIUS

(1) Publius [Iuventius] Celsus, participă la o conjurație
 împotriva lui Domițian, LXVII, 13, 3—4; (2) Marcus [Iu-
 ventius] Laterensis, legat al lui Lepidus, XLVI, 51, 3—4.

K

KALLISTOS, (Callistus) vezi Iulius (27)

KEIRES, (Ciris)

Peșteră în Tracia unde se refugiază locuitorii în timpul
 campaniei lui Marcus Licinius Crassus, LI, 26, 4

KINEAS, (Cineas)

Omul de încredere al lui Pyrrhas, fr. 40, 5; 31.

KIRRAIA (Cirrhaeus ager)

Ținut aparținând cultului lui Apollo de la Delfi, dăruit de
 Nero soldaților, LXIII, 12, 2

KIOS,

oraș în Bithynia, în preajma căruia se înfruntă oștile lui
 Albinus Niger și ale lui Septimius Severus, LXXIV, 6, 4

KYRNOS, (Cyrnus),

fluviu în Armenia, XXXVI, 53, 5; 54, 1; XXXVII, 1, 2, 3

KYRRESTICA (Cyrrestica)

parte din Syria, XLIX, 20, 1

KYTHNOS, (CYTANUS)

insulă în care este prins falsul Nero, LXIV, 9, 3

KYROS (Cyrus)

oraș în Syria de unde se trage Avidius Cassius, LXXI, 22, 2

L

LABEO

vezi Antistius (1) și Pomponius (7)

LABERIUS

Manius [Laberius] Maximus, luptă împotriva dacilor și o
 capturează pe sora lui Decebal, LXVIII, 9, 4; același, în
 30, 1—2 (în *Prosop. Imp. Rom.* II, p. 357 și 396)

LABIENUS

(1) Quintus [Labienus], trimis de Brutus și Cassius după

ajutorul la Orodes, regele parților, XLVIII, 24, 5; primind vestea înfringerii de la Philippi, rămîne la parți, XLVIII, 24, 5—6; îl sfătuieste pe Orodes să-i atace pe romani, XLVIII, 24, 6—8; 25, 1—2; uciderea lui Lucius Saxa, XLVIII, 25; repurtează succese în Asia și își ia numele de Parthicus, XLVIII, 26; este pus pe fugă și învins de Publius Ventidius Bassus, XLVIII, 39, 3—40, 3; parții nu-l mai susțin, este prins și omorît în Cilicia, XLVIII, 40, 4—5; (2) Titus [Labienus] tribun al plebei, acuzat de moartea lui Saturninus, XXXVII, 26, 1—2; ajutat și susținut de Caius Iulius Caesar, XXXVII, 37, 2; devine locotenentul lui Caesar și îl însoțește în Gallia, XXXVII, 28, 4; 37, 1; XL, 11, 2; 31; 38, 4; 43, 1—2; XLI, 3, 3; trece de partea lui Pompeius, XLI, 3, 2—4; XLII, 10; XLIII, 2, 1—2; 4—5; trece de partea lui Cnaeus Pompeius pe care îl însoțește în Hispania, XLIII, 30, 4; 38, 2—3; (3) Quintus [Labienus], fiul precedentului, XLVIII, 24, 4

LACEDEMONIA,

XLIV, 26, 2—4; LIII, 27, 1; LIV, 7, 2; LXVIII, 14, 3

LACETANIA,

regiune din Hispania, unde se refugiază Sextus Pompeius, XLV, 10, 1

LACO,

vezi Graecinius

LACONICUM,

baie de abur, după model grec, construită de Agrippa, LIII, 27, 2

LACRINGII, (DACRINGII),

populație germanică, LXXI, 11, 6; 12, 6

LAECA,

vezi Porcius (6)

LAELIANUS,

prefectul gărzilor de pază, trimis în Armenia, LXI, 6, 6

LAELIUS,

(1) Decimus [Laelius] Balbus, quaestor pro praetore în Africa, partizan al lui Caius Iulius Caesar, XLVIII, 21—22; (2) Decimus [Laelius] Balbus, fiul precedentului, consul, LV, 9, 1.

LAENAS,

vezi Popilius (1) și (2)

LAENUS, (?)

probabil nume corupt: LAETUS (?) și anume Maecius [Laetus]; grav bolnav este amenințat cu moartea de Caracalla, LXXVII, 5, 4

LAETUS,

general al lui Septimius Severus, LXXV, 2, 3; 3, 2; 9, 1 este ucis de Severus, LXXV, 10, 3, în ciuda meritelor sale.

LAMIÁ

vezi Aelius (10 și 12)

LANCIA,

localitate în Hispania, reședința asturilor, LIII, 25, 8.

- LANGOBARDI (LONGOBARZII)
LXXI, 3
- LAODICEA,
oraş în Syria, XLVII, 30, 2; 3—5; XLVIII, 30, 7
- LAPPA,
oraş în Creta, XXXVI, 18, 2; LI, 2, 3
- LARCIUS,
lydian, oferă o sumă de bani lui Nero, LXIII, 21, 3
- LARENTIA (ACCA),
soția păstorului Faustulus, fr. 4, 13
- LARGINUS (PROCOLUS),
prezice moartea lui Domițian, deși se afla în Germania, LXVII, 16, 2
- LARGUS,
vezi Caecina (2); Silius (2); Valerius (9)
- LARISSA,
(1) oraş în Thessalia, XLII, 2, 2—3; (2) oraş în Syria, XLIX, 24, 2
- LASTHENES,
comandant cretan, luptă împotriva romanilor, XXXVI, 19, 3
- LATERANUS,
vezi Sextius (2)
- LATERENSIS,
vezi Iuventus (2)
- LATIUM, LATINI,
fr. 4, 4; 4, 9; 35, 10; 57, 70; XXXVIII, 37, 5; SLIV, 30, 4
- LATINIUS [LATIARIS]
îl denunță pe Titus Sabinus lui Seianus, LVIII, 1
- LAURENTUM [TROIA],
fr. 4, 4; 4, 8
- LAVINIA,
fiică a lui Latinus, logodnica lui Turnus, regele rutulilor
fr. 5, 5; 4, 8; LXXV, 10, 2
- LAVINIUM,
oraşul fondat de Eneas, fr. 4, 7; 4, 9; regii care au domnit aici, XLIV, 37, 5
- LEGIO (denumirile legiunilor romane):
I, instituită de Galba în Pannonia Inferioară, LV, 24, 2; Augusta, instituită de Agrippa, în Hispania, LIX, II, 5; I Italica, instituită de Nero, în Moesia Inferioară LV, 24, 2; I Minervia, instituită de Domițian în Germania Inferioară, LV, 24, 3; I Parthica, instituită de Severus în Mesopotamia, LV, 24, 4; II adiutrix, instituită de Vespasian în Pannonia Inferioară; II Augusta, instituită în Britannia, LV, 23, 2; II Italica, instituită de Marcus Aurelius în Noricum, LV, 24, 4; II Parthica (Albana), instituită de Severus în Italia, pe muntele Albanus LXXIX, 4, 6; prefectul acestei legiuni, Aelius Deccius Triccianus, LXXVIII, 13, 4; LXXIX, 4, 3; mai este menționată în: LXXVIII, 34, 1—2; LXXIX, 2, 3; 4, 3; II Traiana, instituită de Traian în Egipt, LV, 24, 3; III Augusta, în Africa, LIX, 20, 7; LV, 23, 2; III Cyrenaica, în Arabia, LV, 23, 2; III Gallica,

in Syria, LXV, 14; legatul acestei legiuni, Verus, LXXIX, 7, 1; pe vremea lui Dio se află în Fenicia, LV, 23, 2; III Italica, instituită de Marcus Aurelius, în Retia, LV, 24, 4; III Parthica, instituită de Severus, în Mesopotamia, LV, 24, 4; IV, trece de la Antonius la Octavianus, XLV, 13, 3—4; IV Flavia, instituită de Vespasian în Moesia Superioară, LV, 24, 3; IV Scythica, în Syria, LV, 23, 3; legatul acestei legiuni, Gellius Maximus LXXIX, 7, 1; V Macedonica, în Dacia, LV, 23, 3; VI Ferrata, în Iudeea, LV, 23, 3; VI victrix, în Britannia Inferioară LV, 23, 3; VII Claudia, în Germania Superioară, LV, 23, 3; 23, 4; LX, 15, 4; VII Gemina, în Hispania, LV, 24, 3; VIII Augusta, în Germania Superioară; IX, XLI, 26 1—2; 27—35; X, XXXVIII, 46, 3; 47, 2; cf. XLII, 52, 1—55, 1; X Fretensis, în Iudeea, LV, 23, 4; X Gemina, în Pannonia Superioară, LV, 23, 4; XI Claudia, în Moesia Inferioară, LV, 23, 4; LX, 15, 4; XII Fulminata, în Cappadocia, LV, 23, 5; LXXI, 8, 1—4; 10, 1—5; LXXI, 9, 3; XIII Gemina, în Dacia, LV, 23, 5; XIV Gemina, în Pannonia Superioară, LV, 23, 5; XV Apollinaris, în Cappadocia, LV, 23, 5; XVI Flavia, instituită de Vespasian, în Syria, LV, 24, 3; XX Valeria victrix, în Britannia, LV, 23, 5; XXII, în Germania Superioară LV, 23, 6; XXX Ulpia, instituită de Traian, în Germania Inferioară, LV, 24, 3; legiunile III Gallica, VII Claudia, VIII Augusta, LXV, 9, 3; legiunile pannonice, VII Gemina și XIII Gemina LXV, 9, 3; legiunile Syriace, LXIV, 9, 3.

LEMMANUȘ, (lacul)

XXXIX, 5, 2

LENTICULUS,

vezi Licinius (7)

LENTINUS,

vezi Manlius (4)

LENTO,

vezi Caesennius (1)

LENTULUS,

vezi Cornelius (15—27)

LEO,

prefect al orașului, LXXIX, 14, 2

LEONTINUS (ager)

XLV, 30, 2; XLVI, 8, 2

LEPIDUS, LEPIDA,

vezi Aemilius (3—11) și Domitius (16)

LEPINUS, (LEPTINUS?)

vezi Fulvius (11)

LESBOS, (insula)

XVII, 2, 4; XLIX, 17, 4—5; LIII, 32, 1; LVI, 27, 2; LVIII, 18, 3—4

LEUCAS, (insula)

L, 13, 5; 30, 1

LIBITINENSIS, (porta),

LXXII, 21, 3

LIBO,

vezi Livius (5) și Scribonius (4—6)

LIBURNIA, LIBURNII

XLIX, 34, 2—3

LICINIANUS,

vezi Calpurnius (14)

LICINIUS

(1) Caius [Licinius] Crassus, fratele unei vestale, fr. 87, 3—4; (2) Marcus [Licinius], Marci f., Crassus, devine consul, LI, 4, 3; conduce campania împotriva dacilor și a barbarilor, LI, 23; 24; este ajutat de Roles, rege get, LI, 24, 5—6; aduce Moesia sub ascultarea sa, LI, 25; i se acordă triumful dar nu și titlul de *imperator*, LI, 25; luptele cu diferite populații trace, printre care odrysii și besii, LI, 25; vine în ajutorul lui Roles, atacat de Dapys, LI, 26; îi silește să se predea pe cei închiși în peștera Ciris [Keiris], LI, 26. 3—4; cucerirea Genuclei și recuperarea steagurilor luate de geți de la C. Antonius, LI, 26, 5; rebeliunea moesilor, LI, 26, 6 și alte cuceriri în Tracia, LI, 27, 1; (3) Marcus [Licinius] Marci filius, Crassus, consul, LIV, 24, 1; (4) Publius [Licinius] Crassus, Marci filius, locotenent al lui Caius Iulius Caesar, XXXVIII, 17, 3; XXXIX, 31, 2; cucerirea Aquitaniei, XXXIX, 46, 1—4; campania împotriva parților și moartea sa, XL, 21, 2—3; XLI, 55, 3; (5) Marcus [Licinius], Marci f., Crassus (Dives), triumvirul, autor al legii Manilia, XXXVI, 42, 3; bănuț de amestec în conjurația Catilina, XXXVII, 31, 1; 35, 1—2; are o mare putere și este cultivat de Caius Iulius Caesar, XXXVII, 54, 3; 56, 1; dușmănia împotriva lui Pompeius și rolul de mediator al lui Caesar, XXXVII, 54, 3; 55, 1; 56, 1; triumviratul, XXXVII, 56, 2; 56, 4—5; 57, 1; promulgarea legii agrare sprijinită de Caesar, XXXVIII, 1, 7; 4, 4; 5, 5; relațiile cu Cicero, XXXIX, 10; cu Pompeius, XXXIX, 26, 3; cu Caesar, candidează la consulat, XXXIX, 27, 3; 30, 2; consul alături de Pompeius, pe timpul unui interregnum, XXXIX, 31, 2; 32, 1; 36, 2; 50, 1; 60, 1; i se repartizează, spre guvernare, provincia Syria, prin legea Trebonia, XXXIX, 33, 2; Caesar își prelungește comanda cu sprijinul lui Crassus și Pompeius, XXXIX, 33, 4—36, 2; XXXIX, 37, 2—4; recrutări masive, XXXIX, 39, 1—3 însoțite de prevestiri rele, XXXIX, 39; relațiile cu Aulus Gabinius, XXXIX, 60; campania din Partia, XL, 12, 1 și urm.; XL, 16; semne rele la trecerea Eufratului, XL, 17, 3—18, 5; distribuții bănești soldaților, XL, 19, 1—3; este trădat, XL, 20, 2 și urm.; bătălia de la Carrhae, XL, 20, 4—25, 4; acceptă să transmită comanda lui Cassius, XL, 28, 2; se îndreaptă spre Armenia, XL, 25, 3—27, 3, dar atras într-o cursă, este ucis; moartea sa năpraznică, menționată în XXXIX, 39, 7; XL, 27, 3; XLI, 55, 3; mai este menționat în: XLVII, 21, 2; 27, 3; XLVIII, 42, 3; XLIX, 21, 2; XLIX, 24, 5; LIII, 33, 2; LIV, 8, 1; numele lui apare în XXXIX, 34, 1; XLII, 2, 5 și XLIII, 51, 1; (7) Publius [Licinius]

Crassus (Dives), consul, fr. 57, 52; (7) [Licinius] Lenticulus, prieten al lui Marcus Antonius, XLV, 47, 4 (8) Lucius [Licinius] Lucullus, fr. 76, 2; XLIII, 21, 1; (9) Lucius [Licinius] Lucullus, general, campaniile din Orient, XXXVI, 1; 2 (cf. XLVII, 27, 3); 3; 4—5; campania împotriva Nisibis-ului, XXXVI, 6—8; 7; 8; 10, 1 12; 14; 15; 16; 17; este înlocuit la comandă cu Marius Aelius Glabrio, XXXVI, 17, 1; anunță Senatul că și-a încheiat cu bine campania XXXVI, 43, 2; conflictul cu Pompeius, XXXVI, 46, 1; 46, 2; XXXVII, 49, 4—5; Cato și Metellus îi iau apărarea XXXVII, 50, 1; confirmă totuși aranjamentele politice ale lui Pompeius în Orient, XXXVIII, 7, 5; adversar politic al lui Caesar, XXXVIII, 9, 2—4; mai este numit în XXXVII, 7, 1 și în L, 28, 1; (10) Caius [Licinius] Mucianus, speră să devină coregent alături de Vespasian, LXV, 8, 4; 9; 14, 3; alături de Domițian conduce treburile imperiului, LXV, 18, 1; 22, 2 și LXVI, 2, 1; ajunge la o mare putere în stat, LXVI, 2; îl întimpină pe Vespasianus reîntors în Italia, LXVI, 9, 3; 13, 1; (11) [Licinius] Murena, vezi Terentius (7); (12) Lucius [Licinius], Lucii filius, Murena, consul XXXVII, 39, 1; (13) Publius [Licinius] Nerva, pretor în Sicilia, fr. 93, 1—3; (14) Aulus [Licinius] Nerva Silianus, consul, LV, 30, 7; (15) [Licinius] Proculus, general, LXIV, 10; (16) [Licinius] Regulus, senator, LIV, 14, 2—3; (17) Caius [Licinius] Stolo, ginerele lui Fabius Ambustus, devine comandant al cavaleriei, fr. 29, 5 și tribun al plebei, fr. 29, 6; (18) Lucius [Licinius] Sura, trimis ca sol la Decebal, LXVIII, 9, 2; construiește un gimnasiu, LXVIII, 17; prietenia ce-l leagă de Traian, LXVIII, 15, 4—5; 6, 1; este onorat, când moare, cu funeralii publice, LXVIII, 15, 3; (19) [Licinia], vestală, fr. 87, 2—4. Vezi și Statius.

LICINUS,

de origine gal, libert al lui Caius Iulius Caesar, ajunge procurator în Gallia LIV, 21.

LIGER, (LOIRE)

fluviu în Gallia, XXXIX, 40, 3; XL, 38, 3; XLIV, 42, 4;

LIGUR,

vezi Valerius (10)

LIGURIA, LIGURII,

teritoriul lor, fr. 2, 5; sînt atacați de Hamilcar, fr. 58, 5; învinși de Lucius Furius, fr. 58, 6 (= Zon. 9, 15, 7); de aici se trage împăratul Pertinax, LXXIII, 3, 1; așa numiții *ligures capillati* (ligurii pletosi), locuitori ai Alpilor maritimi, LIV, 24, 3

LILYBAEUM, (LILYBAION)

oraș în Sicilia, XLIX, 8, 2; 8, 3

LIMYRA,

oraș în Lycia, unde își găsește sfîrșitul Caius (Caesar) nepotul lui Augustus, LV, 10 a. 9.

LIPARE,

insule aproape de coasta Siciliei, XLVIII, 48, 5; XLIX, 1, 6; 2, 4; 7, 4; LXXVI, 6, 3

LIRIS,

curs de apă legat de lacul Fucinus, LX, 11, 5

LITAVICUS,

șef heduan, XL, 37, 1—3

LITERNUM,

localitate în Campania; locul unde se retrage Publius Cornelius Scipio, fr. 63, 1; XXXVIII, 26, 3.

LIVIANUS,

vezi Claudius (15)

LIVILLA,

vezi Iulius (63) și Livius (9).

LIVIVS

(1) Titus [Livius], istoricul, LXXVII, 12, 3; (2) Marcus [Livius] Drusus, fr. 88, 1; (3) Marcus [Livius] Drusus, fr. 96, 1—3 (cf. XXXVIII, 27, 3); (4) Marcus [Livius] Drusus Claudianus, tatăl [Liviei] Drusilla, soția lui Augustus XLVIII, 44, 1; (5) Marcus [Livius], Lucii filius, Drusus Libo, consul, LIV, 21, 1; (6) [Livius] Geminus (Geminus?), senator LIX, 11, 4; (7) Marcus [Livius] Salinator, consul, fr. 53, 1; fr. 57, 70—71; (8) [Livia] Drusilla, fiica lui [Livius] Drusus (4), este căsătorită cu Tiberius Claudius Nero (23), viitorul împărat; se refugiază la Marcus Antonius, XLVIII, 15, 3—4; LIV, 7, 2; legătura și căsătoria cu Octavianus Caesar, XLVIII, 15, 4; 34, 3; 44, 2—3; nașterea lui Claudius Drusus Nero, XLVIII, 44, 4 începe să devină puternică pe linie politică. XLVIII, 52, 3—4; XLIX, 38, 1; Cleopatra și [Livia], LI, 13, 3; moartea lui Marcellus, LIII, 33, 4; relațiile cu Augustus LIV, 16, 5; 19, 3; diferite cinstiri care i se aduc și manifestări publice, LIV, 23, 6; LV, 2, 4; 2, 5; 8, 2; Tiberius îi citește testamentul ce îl redactase înainte de a pleca spre Rhodos, LV, 9, 8; suspectată de moartea nepoților lui Augustus, Caius și Lucius, LV, 10 a, 10; îl convinge pe Augustus să-l adopte pe Tiberius, LV, 13 1 a; îl povățuiește pe Augustus la clementă după conjurația lui Cnaeus Cornelius (8) Cinna, LV, 14, 2—22, 2; relațiile cu Agrippa (Iulius 10) Postumus, LV, 32, 1; este suspectată de a fi grăbit moartea lui Augustus, LV, 22, 2; LVI, 30, 1—2, pe care de altfel o ține ascunsă pînă la sosirea lui Tiberius, LVI, 31, 1; moștenitoare a lui Augustus, LVI, 32, 1; transportarea urnei funerare a lui Augustus în Mausoleu, LVI, 42, 4; este numită *Iulia* și *Augusta*, preteasă a cultului lui Augustus, LVI, 46, 2; 3; 5; se comportă ca și cum ar fi condus imperiul, LVI, 47, 1; începutul conflictelor cu Tiberius, LVII, 3, 3; uciderea lui Agrippa Postumus, LVII, 3, 6 are veleități de conducere a imperiului LVII, 12; LVII, 16, 2; 19, 1; moare la vârsta de 86 de ani, LVIII, 2; Tiberius Claudius Nero Germanicus este nepotul ei, LX, 2; cinstirile decretate de Claudius în amintirea ei, LX, 5; alte onoruri ce i s-au acordat în timpul vieții și după moarte LV, 11, 3; LVII, 13, 1; LVIII, 2, 4; LIX, 11, 2; LX, 22, 2; LX, 33, 11 (9) [Livia] sau [Livilla], fiica An-

toniei Minor (17), LVIII, 11, 6; este căsătorită cu Caius Caesar, nepotul lui Augustus LV, 10, 18; devine soția lui Drusus, fiul lui Tiberius, pe care, la instigația lui Seianus, îl otrăvește LVII, 22, 2; 4 b; se spune că devenise amanta lui Mamerthus Aemilius Scaurus, LVIII, 11, 6; moartea ei LVIII, 11, 7; (10) [Livia] Orestilla, vezi Cornelia (54).

LIVOR,

divinitate în cinstea căreia Caius aduce un sacrificiu la inaugurarea podului de la Puteoli LIX, 17, 4

LOCRII

locuitorii din Locrida, în Grecia centrală, îl ajută pe Cnaeus Domitius Calvinus să invadeze Thessalia.

LOCRI,

oraș în Italia, LVII, 6, 2.

LOLLIUS,

(1) Marcus [Lollius], consul, LIV, 6, 2; 20, 3—6; (2) [Lollia] Paulina, devine soția împăratului Caius LIX, 3, 3 și 12, 1, de care este apoi repudiată; ucisă de Agrippina, LX, 32, 4.

LONGINUS,

locotenent al lui Traian, este prins de Decebal, LXVIII, 12, 1—4; 12, 5; vezi Cassius (6—11).

LUCANIA,

ținut în Italia, XXXVIII, 37, 5.

LUCANUS,

vezi Annaeus (2).

LUCCEIUS,

Lucius [Luceius], praetor urbanus, XXXVI, 41.

LUCCIUS,

Caius [Luccijs] Telesinus, consul, LXIII, 1, 1.

LUCILIUS,

[Lucilius] Capito, procurator în Asia, LVII, 23, 4.

LUCIUS,

vezi Aelius (14); Ceionius (2); Cornelius (49); Iulius (22).

LUCRETIUS,

(1) Spurius [Lucretius], tatăl Lucreției fr. 11, 18; (2) Quintus [Lucretius] Ofella, fr. 108, 1; ucis de Sulla, XXXVII, 10, 2; (3) Quintus [Lucretius] Vispillo, consul LIV, 10, 2; (4) [Lucretia], fiica lui Spurius [Lucretius], soția lui Tarquinius Collatinus, fr. 11, 18.

LUCRINUS,

lac în regiunea italiană a orașului Cumae, XLVIII, 50.

LUCULLUS,

vezi Licinius (9).

LUCUSTA, (LOCUSTA)

otrăvitoare celebră, de serviciile căreia se folosește Agrippina, LX, 34, 2; este ucisă de Galba, LXIV, 3, 4.

LUPIA, (LIPPE)

fluviu în Germania, LIV, 33.

LUPUS,

vezi Rutilius (1) și Virius (2).

LURIUS,

Marcus [Lurius], prefect în Sardinia, XLVIII, 30.

LUSCIUS,

Lucius [Luscius] profită de pe urma proscritiilor pe vremea lui Sulla; este ucis la îndemnul lui Caesar, XXXVII 10, 2.

LUSIANUS,

[Lucianus] Proculus, senator, LXVII, 11, 5.

LUSIUS,

(1) [Lusius] Geta, prefect al pretoriului, LX, 32, 6; (2) [Lusius] Quietus, Maurus, prefect al detașamentului de mauri este demis din funcție, LXVIII, 32, 4; participă la primul război dacic, unde se distinge în lupte LXVIII, 32; devine consul și guvernator al Palestinei, LXVIII, 32; participă la o campanie împotriva iudeilor, LXVIII, 32; alături de Traian participă la războiul partic, LXVIII, 22, 2; 30, 2; este ucis de Hadrian, LXIX, 2, 5—8.

LUSITANIA, LUSITANI,

XXXVII, 52; LIII, 12, 5; 26, 1; Viriathus este lusitan LXXIII, 1.

LUTATIUS

(1) Quintus [Lutatius] Catulus, princeps Senatus, XXXVI, 30; 31—364; candidează pentru a fi pontifex maximus, XXXVII, 37, 2; acuzat de Caius Iulius Caesar pentru deturnare de fonduri destinate construcției templului lui Iupiter Capitolinus, XXXVII, 44, 1; XLIII, 14, 6; moartea sa, XXXVII, 46, 3; în locul numelui său, pe Capitoliu este înscris numele lui Caesar, XLIII, 14, 6; visul lui Caius Octavius (Octavianus) în care apare [Lutatius] Catulus, XLV, 2, 3—4.

LUTORIUS,

Caius [Lutorius] Priscus, cavaler roman, LVII, 20, 3.

LYCAONIA,

țară în Asia Mică, XLIX, 32; devine împreună cu Galatia provincie romană, LIII, 26, 3.

LYCIA, LYCIENII,

țară în Asia Mică, pe coasta de Sud a peninsulei, XLVII, 33; 34; 36; devine provincie romană sub Claudius, LX, 17; este menționată în LV, 10 a; LXV, 92 a; LXVIII, 17, 3; orașele din Lycia: Xanthos, Patara, XLVII, 34; Limyroi în LV, 10 a; LXIII, 26, 5.

LYCOMEDES,

rege al Pontului Cappadocic, LI, 2.

LYCURG,

legiitorul spartan, LXIII, 14, 3.

LADUS,

vezi Larcus.

LYSANIAS,

rege al iturilor, ucis de Marcus Antonius, XLIX, 32, 5.

M

MACEDONIA,

fr. 57, 76—60, 1; fr. 66, 1—67, 1; fr. 72, 2; XXXVII, 33, 4;

Caius Antonius Hybrida, proconsul în, XXXVIII, 10, 1—2; 18, 1; 38, 2; XL, 14, 2; LXI, 7, 3; 10, 3; 12, 3; 15, 1; 49, 2; 51; Senatul roman și Pompeius în, LXI, 42, 7; Cicero și Pompeius, în LXVI, 2, 2; 12, 2; LXIV, 44, 1; Marcus Antonius cedează guvernarea provinciei fratelui său, Caius: LXV, 9, 3; 20, 3; 22, 3; 23, 1; 32, 2; de aici soldații lui Antonius se îndreaptă spre Brundisium, LXV, 12, 1; 25, 1; Caius Antonius în calitate de guvernator: XLVI, 23, 4; 24, 3; 25, 2; XLVII, 21, 4; 28, 4; descriere geografică a, XLVII, 40, 7; este atribuită spre guvernare lui Marcus Iunius Brutus, XLVI, 40, 3; Decimus Brutus se îndreaptă spre, XLVI, 53, 2; Cassius și Brutus se hotărăsc s-o ocupe, LXVII, 21, 1; Brutus o ocupă, LXVII, 21, 2; 22, 1; Caius Hortensius, guvernator în, LXVII, 21, 4; 22, 4; 24, 2; 25; Dolabella trece prin [Macedonia] în Asia, LXVII, 29, 1; preliminariile bătăliei de la Philippi, LXVII, 32, 2; bătălia de la Philippi, XLVII, 35, 1—49, 4 y; cf. XLVIII, 18, 4; 38, 1; semnele prevestitoare, XLVII, 40, 1; L, 6, 5; 13; LI, 1, 4; devine provincie senatorială 12, 4; 23, 4; LIV, 3, 2; este devastată de scordisci, LIV, 20, 3; de alte seminții LIV, 34, 6; invazia panonilor, LV, 30, 5; LX, 24, 1; de aici sint recrutați soldații din garda pretoriană LXXIV, 2, 4; proconsulii [Macedoniei]: Caius Antonius Hybrida, XXXVII, 33, 4; XXXVIII, 10; Caius Antonius, XLV, 9, 3 etc.; Marcus Iunius Brutus, XLVI, 40, 3; Quintus Hortensius, XLVII, 21, 4; Marcus Licinius Crassus, LI, 23, 2; Marcus Primus, LIV, 3, 2; Lucius Calpurnius Piso, LIV, 34, 6; Legati Augusti pro praetore: Caius Poppaeus Sabinus, LVIII, 25, 4; Publius Memmius Regulus, LVIII, 25, 6; [Macedonia] în timpul lui Caracalla, LXXVII, 7, 1 și 8, 1—3.

MACEDONIENI,

locuitori ai orașului Carrhae, XXXVII, 5, 5; trec de partea lui Crassus XL, 13, 1.

MACELLA

oraș în Sicilia, fr. 93, 4.

MACENNITIS,

regiune în Africa, în care se afla munții Atlas, LXXV, 13.

MACHAON,

sclav, se sinucide la calendele lui ianuarie după ce făcuse preziceri, LIX, 9, 3.

MACHARES,

fiul lui Mithridates, rege al Bosforului, XXXVI, 50, 2.

MACHELONII,

populație din Asia peste care domnește regele eniohilor, Anchialos, cel care a intrat în tratative cu Traian, LXVIII, 19, 2.

MACRINIUS (?).

(1) Marcus [Macrinus] Avitus Catonius, Vindex, îi alungă pe longobarzi și pe obi dincolo de Dunăre, LXXI, 3, 1 a; (2) Marcus [Macrinus] Vindex, prefect al pretoriului sub Marcus Antonius, LXXI, 3, 5.

- MACRINUS,
vezi Opellius (2).
- MACRO,
vezi Naevius.
- MAEATI, (Meații)
populație britanică, LXXV, 5, 4; LXXVI, 11; 12; 13; 15;
LXXVII, 1, 1.
- MAECENAS,
Caius [Maecenas] cavaler roman, marcantă personalitate
politică și culturală pe vremea lui Augustus XLIX, 16, 2;
LI, 3; LII, 1, 2; discursul ținut de [Maecenas] în favoarea
monarhiei, LII, 14, 1—40, 2; 41, 1; LIV, 3; 6; 17, 5; 19; 30,
4; caracterizare a personajului: LV, 7; este evocat de Tibe-
rius, LVI, 38, 3.
- MAECIUS,
Laetus (?) sau Laenus; vezi Laenus.
- MAEDI,
populație tracă, LI, 25, 4.
- MAELIUS,
cavaler roman, fr. 7, 20, 2—4.
- MAEOTIS (lacul)
actuala Mare de Azov, XXXVI, 50, 2.
- MAESA,
vezi Iulius (64).
- MAGNUS,
vezi Pompeius (6) și (7)
- MAGO,
fratele lui Hannibal, fr. 58, 5.
- MALCHOS,
regele nabateeniilor, XLVIII, 41, 5; XLIX, 32, 5.
- MALLOS,
oraș în Cilicia; aici se află oracolul lui Amphilochos
LXXII, 7, 1.
- MAMAEA,
vezi Iulia (66).
- MAMERTINII,
locuitori ai Campaniei, fr. 40, 8; fr. 40, 11; fr. 43, 5; fr.
43, 5, 10.
- MANDONIUS,
spaniol, trece de partea lui Scipio, fr. 57, 43.
- MANILIUS,
(1) Caius [Manilius], tribun al plebei, XXXVI, 42; 44 (2)
prefect al alimentării cu grâne, LXXVIII, 21 și 22; (3) [Ma-
nilius] Pudens, secretarul lui Avidius Cassius, LXXI, 29, 1;
LXXII, 7, 4.
- MANISARES,
rege al parților, LXVIII, 22, 1.
- MANIUS,
(1) haruspice etrusc, fr. 36, 28; (2) sclav, fr. 87, 5.
- MANLIUS
(1) Caius [Manlius], partizan al lui Catilina, XXXVII, 30,
4—5; 33, 2; (2) Marcus [Manlius] Capitolinus, fr. 7, 24;

fr. 26, 1; 3; XLV, 32, 1; (3) Publius [Manlius] Capitolinus, dictator, fr. 29, 5; (4) [Manlius] Lentinus, legat al lui Caius Pomptinus, luptă în Gallia, XXXVII, 47; 48, 1; (5) Cnaeus [Manlius] Maximus, consul, fr. 91, 1—4; (6) [Manlius] Torquatus, îl adoptă pe Cornelius Lentulus, XXXIX, 17, 2; (7) Lucius [Manlius], Lucii filii, Torquatus, consul, XXXVI, 44, 3—5; XXXVII, 1, 1; (8) Titus [Manlius] Torquatus, patrician, consul, fr. 35, 4; 35, 9; (9) Titus [Manlius] Valens, devine consul la 90 de ani, LXVII, 14, 5; Lucius [Manlius] Vulso, consul, fr. 43, 20.

MANNOS,

rege arab, LXVII, 21, 1; 22.

MARCELLINUS,

vezi Baebius, (1) și Cornelius (23), (24).

MARCELLUS, MARCELLA,

vezi Claudius (14—20), (37), Clodius (4); Pomponius (7); Ulpus (2) și Varius.

MARCIANUS,

[Marcianus] Taurus, centurion, LXXVIII, 40, 2; vezi și Gessius.

MARCIUS,

(1) Lucius [Marcius] onorat de Scipio, fr. 57, 40; (2) Caius [Marcius] Censorinus, Lucii filius, consul, LV, 5, 1; (3) Lucius [Marcius] Censorinus, consul, XLVIII, 34, 1; (4) [Marcius] Claudius Agrippa, avocat al fiscului, LXXVII, 13, 3—4; devine guvernator al Pannoniei, apoi al Daciei, LXXVIII, 13, 2; (5) Cnaeus [Marcius] Crispus, ofițer, XLVII, 27—28; (7) Caius [Marcius], Caii filius, Figulus, consul, XXXVII, 6, 4; 10, 1; (8) Lucius [Marcius] Philippus, censor, XLI, 14, 5; (9) Lucius [Marcius], Lucii filius, Philippus, consul, XXXIX, 16, 3; 18, 1; 40, 1; XXXIX, 26, 1; soțul (sau fratele) Atiei, mama lui Octavianus, XLV, 1, 1; (10) Quintus [Marcius] Rex, consul (fără coleg), XXXVI, 4, 1; 15, 1; 17, 2; XXXVI, 43, 1; 48, 2; (11) Quintus [Marcius] Turbo, prefect al pretoriului, LXIX, 18; (12) [Marcia] vestală, fr. 87, 2—3; (13) [Marcia] fiica lui Cremutius Cordus, LVII, 24, 4; (14) [Marcia] concubina lui Commodus, soția lui Eclectus, LXXII, 4; 13, 5; 22, 4; (15) [Marcus] Cornelius Fronto, (12).

MARCOMANII,

populație germanică, LV, 10 a 2; LXVII, 7, 1; 7, 2; LXXI, 3; 8; 11; 12—13; 15—16; 20; LXII, 2; LXXVII, 20, 3.

MARCUS,

praenomen interzis: fr. 26, 1; LI, 19, 3; vezi Annius (4) și Livius (2), (3), (4), (5), (7).

MARIUS,

(1) Caius [Marius], șeful partidei opuse aristocrației, general, consul; fr. 89, 2—6; fr. 94, 1—2; fr. 97, 3; fr. 98, 2; fr. 102, 8—11; 12; fr. 109, 3; XXXVI, 31, 3; XXXVII, 20, 6; de șapte ori consul, XXXVIII, 28, 4; XLI, 51; 8, 5; 16, 2; XLIII, 4, 2; XLIV, 28, 1; XLV, 37, 4; XLVII, 13, 4; XLVIII, 4, 5—6; LII, 13, 2; 17, 3; LVI, 38, 4; LXIV, 13, 2; LXXV,

8, 1; (2) Caius [Marius], Caii filius, fr. 102, 12; (3) Lucius [Marius], legat al lui Caius Pomptinus, XXXVII, 48, 1—2; (4) Sextus [Marius], prieten cu Tiberius, LVIII, 22; (5) [Marius] Censorinus, LXXIX, 2, 4; (6) Lucius [Marius] Maximus, prefect al oraşului, LXXVIII, 14, 3; 36, 1—37, 3; LXXIX, 2, 1; (7) [Marius] Secundus, guvernator al Egiptului, LXXVII, 35, 1; 2—3.

MARSACII,

populație germanică, LX, 8, 7.

MARSII,

populație italică, fr. 98, 1; LX, 11, 5.

MARTIALIS,

vezi Iulius (36).

MARTIUS,

Publius [Martius] Verus, general, guvernator al Syriei, LXXI, 2; 23, 3; 25, 3; 29, 2.

MARULLUS,

vezi Epidius.

MASINISSA,

rege numid, fr. 57, 50; 57, 51—53; 57, 65—66; 67; 57, 78; 72, 82; 84.

MASO,

vezi Papirius (4).

MASSAGETII,

LXIX, 15, 1.

MASSILIA,

XL, 54, 3; XLI, 19; 21, 3; 25, 1; 2—3; LV, 10, a LX, 21, 3.

MASTOR,

sclav iazyg al lui Hadrian, LXIX, 22, 2—3.

MASYOS,

regele semnonilor, LXVII, 5, 3.

MATERNIANUS,

vezi Flavius (11).

MATERNUS,

retor, LXVII, 12, 5.

MATHO,

vezi Pomponius, (9), (10).

MAURETANIA, MAURI,

XLIII, 9, 5; 36, 1; XLVIII, 45, 1; devine provincie romană, LIX, 25, 1; LX, 8; 9; 24; ajutorul dat de mauri lui Traian, LXVIII, 32; LXXV, 13, 5; LXXVIII, 11, 1; 27, 1; 32, 1.

MAXIMUS,

(1) sclav, apoi libert care aspiră la quaestura, XLVIII, 34, 5; (2) libertul trimis să-l ucidă pe Domițian; (3) general al lui Traian, trimis în Mesopotamia, LXVIII, 30, 1—2; vezi apoi: Appius; Fabius (10—16); Gellius (1); Laberius; Marius (6); Quintilius (3); Sanquinius; Terentius (3); Valerius (11) și Vibius (2).

MAZAI, (MEZEI)

populație dalmatică, LV, 32, 4.

MEBARSAPES,

rege al Adiabenei, LXVIII, 22.

- MEDEUS**,
luptă alături de Octavianus împotriva lui Marcus Antonius, LI, 2, 3.
- MEDIA, MEZII**,
XXXIV, 56, 2; XLIX, 25, 1; 17, 4—5; 28, 1; 44, 4; LXIX, 15, 1; LXXVIII, 1, 2; LXXX, 3.
- MEDIOLANUM, (MILANO)**,
XXIII, 11, 2.
- MEGACLES**,
prieten al lui Pyrrhus, fr. 40, 18.
- MEGARA**,
oraș în Grecia, XLII, 14, 3—4.
- MEGELLUS**,
vezi Postumius (4).
- MELA**,
vezi Annaeus (3).
- MELIOR**,
vezi Umbricius.
- MEMMIUS**,
Publius [Memmius] Regulus, consul, LVIII, 9; 10; 13; 25, 5; LIX, 12, 1.
- MENAPII**,
populație belgică, XXXIX, 44.
- MENAS**,
libertul lui Pompeius Magnus, XLVIII, 30; 31; 38; 45; 46; 48; 54; XLIX, 1; moartea sa, XLIX, 37, 6.
- MENECRATES**,
(1) libertul lui Sextus Pompeius, XLVIII, 46—47; (2) citared, profesorul lui Nero, LXIII.
- MENEMACHOS**,
este primit ca aliat al romanilor în luptele purtate în Asia de Quintus Marcius Rex, XXXVI, 17, 2.
- MENENIUS**,
(1) proscris de triumviri XLVII, 10, 3; (2) Agrippa [Menenius] Lanatus, învingătorul Sabinilor, fr. 17, 10—12; (3) Titus [Menenius] Lanatus, XXI, 3.
- MERULA**,
vezi Cornelius (28).
- MESCINIUS**,
Lucius [Mescinius] Rufus, participă împotriva Tarsos-ului la bătălia pentru Adana, XLVII, 31, 3.
- MESENE**,
insulă pe Tigris, LXVIII, 24, 4.
- MESOMEDES**,
cretan, citared, LXXVII, 13, 7.
- MESOPOTAMIA**,
Nisibis se află în, XXXVI, 8, 2; și Seleucia, XL, 16, 3; împărțită în satrapii, XL, 14, 3; XXXVII, 5; Crassus în Mesopotamia, XL, 12; 13; Traian în [Mesopotamia] LXVIII, 22; 33, 1; provincie romană: LXXV, 9; 10; XXVIII, 3, 3; 11, 5; 26; 29; 30; LXXX, 3—4; legiunea I și legiunea III parthica se îndreaptă spre, LV, 24, 4.

- MESSALA,
vezi Silius (3) și (4); Valerius (19—27).
- MESSALINUS, MESSALINA
vezi și Valerius (23), (31).
- MESSANA (MESSINA)
oraș în Sicilia, fr. 40, 4; 5—7; fr. 93, 4; XLVIII, 17, 4—5; XLIX, 2, 5; 5; 7; 10; 11.
- MESSIUS
Lucius [Messius], spion al lui Marcus Antonius, L, 9, 4.
- METELLUS,
vezi Caecilius (5—15).
- METHONE,
oraș al Messeniei (Pelopones), L, 11, 3.
- METO,
tarentin, incită concetățenii la răscoală, XXXIX, 10.
- METROPHANES,
trimisul lui Pompeius la Mithridates, XXXVI, 45, 2.
- METROPOLIS
oraș în Thessalia,
- METTIUS,
(1) [Mettius] Curtius, de neam sabin, LVI, 5, 5; (2) [Mettius] Pompusianus, senator, LXVII, 12.
- METULUM (METULON)
oraș al iazygilor, XLIX, 35.
- MEZENTIUS,
comandantul etruscilor, în lupta cu Acneas, fr. 4, 8.
- MIDAION,
oraș în Frigia, XLIX, 18, 4.
- MILET,
oraș grec în Asia Mică, XLVII, 8, 1; LIX, 28, 1.
- MILONIUS,
[Milonia] Caesonia, soția împăratului Caius, LIX, 3, 23; 25; 28, 5; dă naștere Iuliei Drusilla, LIX, 28, 7; este ucisă, LIX, 28, 9.
- MINUCIUS,
(1) Marcus [Minucius] Augurinus, învins de equi, fr. 23, 2; (2) Lucius [Minucius] Basilus, pretor, XLIII, 47, 5; (3) Marcus [Minucius] Rufus, devine dictator, fr. 57, 16—17; abdică de la dictatură, fr. 57, 19; (4) Marcus [Minucius] Thermus, legatul lui Valerius Flaccus, fr. 104, 5; (5) Quintus [Minucius] Thermus, tribun al plebei, XXXVII, 43, 2.
- MISENUM,
localitate pe coasta de vest a Italiei, XLVIII, 50, 1—51, 5; aici se ține întâlnirea între triumviri și Sextus Pompeius, XLVIII, 36, 1—38, 3; aici moare Tiberius, LVIII, 28, 1; LXXIII, 16, 3.
- MITHRIDATES,
(1) regele Pontului, fr. 99; fr. 101; fr. 102; fr. 109, cf. fr. 97, 4 și 99, 1a; învins de Lucullus, XXXVI, 1 b; 2, 1; 3, 1; XXXVI, 8, 2; 9, 1—2; are în slujba sa mercenari traci, XXXVI, 9, 3; 9, 2—5; 10, 2—3; 11, 1; 12; 13, 1; (cf. XLII, 48, 2); 14; 17, 1; XXXVI, 45; 46; 47; 48—49; 50; 51; 52;

Pompeius se hotărăște să-l atace, XXXVII, 3; soția sa, Stratonice îl trădează, XXXVII, 5; XXXVII, 11; este răsit de soldați, XXXVII, 12; își ucide soțiile și copiii cu otravă, XXXVII, 13; moartea sa, XXXVII, 12, 4—13, 4; 14; triumful lui Pompeius, XLII, 5; Pharnaces încearcă să-i ia regatul, XLII, 9, 2 și 45, 1; LIV, 24; LX, 8, 2; cf. XXXVIII, 40 și XLI, 56, 2; (2) regele Mediei, ginere al lui Tigranes, XXXVI, 14, 2; (3) fiul lui Phraates, își ucide tatăl, XXXIX, 56, 2; (4) rege al Pergamului, cucerește Pelusion, în Egipt, XLII, 41, 3; 43, 1; Caesar îi încredințează tetrarhia Galatiei, XLII, 48, 4; XLVII, 26, 5; (5) fratele lui Antiochos, regele Commagenei, LII, 43, 1; (6) fiul precedentului (?); copil încă, primește de la Augustus regatul Commagenei, (după moartea tatălui, ucis de Antiochos (?), LIV, 9, 3; (7) rege al iberilor, LVIII, 26, 3; 26, 4; (8) fiul precedentului, LVIII, 26, 4; LX, 2, 1; (9) descendent al regelui Pontului (1); Claudius îi încredințează regatul bosporan, LX, 28.

MNESTER,

mim, pe vremea împăratului Caius, LX, 22; 28; 31, 5.

MOESIA, MOESI,

XXXVIII, 10, 3; LXIX, 36, 2; LI, 23; 24; 25; 26; 27; dacii locuiesc aici alături de băștinași, LI, 22, 7; provincie romană: LV, 29; 30; 32; Pomponius Labeo, legatus Augusti pro praetore în Moesia LVIII, 24, 3; Poppaeus Sabinus, apoi Publius Memmius îi succed, LVII, 25, 4—5; LXV, 9, 3; Domițian începe războiul împotriva Daciei pornind din [Moesia], LXVII, 5, 2; 6, 3; Decebal încearcă să-l ucidă pe Traian în [Moesia], LXVIII, 11, 3; Hadrian distruge podul lui Traian pentru a feri [Moesia] de năvăliri, LXVIII, 13, 6; se construiește Hadrianotherae în [Moesia], LXIX, 10, 2; distribuții de pământ, LXXN, 11, 4; Pomponius Bassus, legatus Augusti pro praetore, LXXVIII, 21, 2; Elagabal trece pe aici spre Roma, LXXIX, 3, 2; Pseudo-Alexandros în [Moesia], LXXIX, 17, 3—18, 2; [Moesia] Inferioară: aici se află legiunea I Italia, Zonaras, 5, 24, 2; [Moesia Superioară]: aici s-au aflat legiunea a VII-a Claudia, LV, 23, 4 și a IV-a Flavia, LV, 24, 3.

MONA,

insulă în apropierea coastelor Britanniei, LXII, 7, 1.

MONAISES,

nobil part, pe vremea lui Marcus Antonius, XLIX, 23, 5—24, 2—5.

MONOBAZES,

regele Adiabenei, LXII, 20, 2—3; 23, 4; LXIII, 1, 2

MONTANUS,

vezi Iulius (38)

MORINII,

populație belgică, XXXIX, 50, 2; 44, 1—2; 51, 1; 51, 3; LI, 21, 6

MOSELLA,

fluviul, XLIV, 42, 4; LX, 30, 6

MUCIANUS,

vezi Licinius (11)

MUCIUS,

(1) Caius [Mucius] Cordus, încearcă să-l ucidă pe Por-sena, își arde mâna dreaptă fiindcă a dat greș, XLV, 32, 3; capătă cognomenul de Scaevola, LIII, 8, 3; LXIV, 13, 2; (2) Quintus [Mucius] Scaevola, fr. 97, 4; (3) [Mucia], mama lui M. Aemilius Scaurus și a lui Sextus Pompeius, LI, 2, 5; XLVIII, 16, 3; [Mucia], ucisă de Tiberius, LVIII, 4, 7.

MUMMIUS,

(1) Lucius [Mummius] censorul, fr. 76, 1; 76, 2; vezi și LXI, 17, 5; LXIII, 8, 2.

MUNATIUS,

(1) [Munatius] Flaccus, locotenent al lui Cnaeus Pompeius, XLIII, 33, 4—34, 5; (2) Lucius [Munatius] Plancus, XLVI, 29, 6; 50, 3; întemeiază Lugudunum (Lyon) XLVI, 50, 5—6; consul designat, XLVI, 53; consul, XLVII, 16, 1; proconsul al Asiei, XLVIII, 24, 3; 26, 3; partizan al lui Antonius, L, 3, 1; trece de partea lui Caesar, L, 3; censor, LIV, 2, 1; (3) Lucius [Munatius], fiul precedentului, consul, LVI, 28, 1; (4) Titus [Munatius] Plancus Bursa, tribun al plebei, XL, 49, 1—2; 55; XLVI, 38, 3; Marius [Munatius] Sulla Cerialis, guvernator al Cappadociei, ucis de Elagabal, LXXIX, 4, 5; [Munatia] Plancina soția lui Cnaeus Calpurnius Piso, LVII, 18, 9; cf. LIX, 20, 7; LVIII, 22, 5; fiul ei, proconsul în Africa, LIX, 20, 7.

MUNDA,

oraș în Hispania, XLIII, 35, 4; 39, 4

MURENA,

vezi Licinius (18—13) și Terentius (7)

MURCUS,

vezi Staius

MUSA,

vezi Antonius (10)

MUSONIUS,

Caius [Musonius] Rufus, filosof stoic, XLII, 27, 4; XLVI, 13, 2

MUTILUS,

vezi Papius (3)

MUTINA (MODENA)

oraș în Italia de centru, XLVI, 36, 3; XLV, 36, 3; 42, 2; 45, 2; XLVI, 33; 35, 2; 36, 1; 38, 4; lupta dintre Octavianus și Antonius de la [Mutina], XLIV, 14, 1; L, 27, 3; 28, 4

MYLAE,

oraș în Sicilia, XLVIII, 17, 4; XLIX, 2; 6, 3; 7, 4

MYLASA,

oraș în Caria, XLVIII, 26

MYNDOS,

oraș în Caria, XLVII, 33, 3

MYRA,

oraș în Lycia, XLVII, 34, 6

MYSIA,

LI, 2, 3; patria lui Telef, LXXVII, 16, 8

MYTILENE,

oraș în Lesbos

fr. 97, 3—4; XLII, 2, 4

N

NABATEENII,

populație iudaică, XLVIII, 41, 5

NAEVIUS,

[Naevius] Sertorius Macro, consul, îl ucide pe Seianus, LVIII, 9; 13, 1; devine omul de încredere al lui Tiberius; comite multe crime, LVIII, 12; 18, 21, 3; 24, 2; 25; 27, 2; relațiile cu Caius; acceptă să-l ucidă pe Tiberius, LVIII, 28; LIX, 10, 6; câștigă încrederea lui Caius LIX, 1; 10, 6; este constrins să se sinucidă, 10, 6

NAPATA,

oraș în Etiopia, LIV, 5, 5

NARBONEZII,

numiți și bebryci, fr. 56, 2

NARCISSUS,

(1) libertul lui Claudius, LX, 14; 15; 16; 30; 31; 33; 34, este ucis, 34, 4; caracterizare, 34, 4—6; (2) favorit al lui Nero, ucis de Galba, LXIV, 3, 4; (3) Atlet, îl ucide pe Commodus, LXXII, 22, 5; este ucis de Septimius Severus

NARISTII, (NARISCII)

populație germanică, colonizată de Romani, LXXI, 21, 1

NASAMONII,

populație din Libya, LXVII, 4, 6

NASICA,

vezi Cornelius (39—40)

NASIDIUS,

Quintus [Nasidius], invins într-o bătălie navală de Agrippa, L, 13, 5

NEAPOLIS,

(1) oraș în Italia, LIV, 23, 5; Vezuviul îl străjuiește, LXVI, 21, 1; XLVIII, 48, 6; LII, 43, 2; LV, 10, 9; LVI, 29, 2; LX, 6; LXIII, 2, 3; (2) oraș în Macedonia, XLVII, 35, 3

NEERA, (NOERA?)

selava Cleopatrei, LI, 14, 3

NEMESIANUS,

vezi Aurelius (15)

NEPOS,

vezi Caecilius (12) și Pompeius (8)

NERO,

vezi Claudius (11, 12, 21—24) și Iulius (23)

NERONIA,

numele dat de Tiridates orașului Artaxata, LXIII, 7, 2

NERVA,

vezi Cocceianus (1—3); Licinius (14—15) și Silius (5)

- NERVII**,
populație belgică, XXXIX, 3; 4; XL, 7; 8—9; 11
- NESTOR**,
vezi Iulianus (2)
- NICEEA**,
oraș în Bithynia, LI, 20, 6; patria lui Dio Cassius, LXXIV, 6, 1; LXXV, 15; LXXX, 5, 2—3.
- NICEPHORIUM**,
oraș în Mesopotamia, cucerit de Crassus, XL, 13, 1
- NICOMEDES**,
rege al Bithyniei, fr. 99, 1—2; cf. XLIII, 20, 2—4
- NICOMEDIA**,
oraș în Bithynia, LXXVIII, 39, 3; XLIX, 18, 2; LI, 20, 7; LXXI, 35, 1; LXXII, 12, 2; LXXVII, 18, 1; 19, 3—4; LXXVIII, 8, 4; 35, 3; 39, 5; LXXIX, 6, 1; LXXIX, 7, 3.
- NICOPOLIS**,
(1) oraș în Ahaia, L, 12, 3—7; LI, 1; (2) oraș în Egipt, înființat de Octavianus, LI, 18, 1; (3) oraș în Armenia Mică, înființat de Pompeius, XXXVI, 50, 3; XLII, 46, 2; XLIX, 39, 3.
- NIGER**,
vezi Pescennius și Valerius (24)
- NIGIDIUS**,
Nigidius Figulus, senator, XLV, 1, 3—5
- NIGRINUS**,
vezi Avidius (3) și Petronius (2)
- NILUL**,
izvoarele Nilului, LXXV, 13, 1; 3—5; XLII, 40; 41; 43; LXIX, 11, 2.
- NINNIUS**,
Lucius [Ninnius] Quadratus, tribun al plebei, XXXVIII, 14; 16; 30, 3—4; XXXIX, 35, 5.
- NINUS**,
oraș assirian, LXVIII, 26, 4
- NISIBIS**,
oraș în Mesopotamia, XXXVI, 6; 7; 8; 14, 3; 17, 2; XXXVII, 46, 2; Traian asediază orașul, LXVIII, 23, 2; 26, 1; 30, 2; asediat de osroeni și de adiabeni; intervenția lui Severus, LXXV, 1—2; 3; asediat de parți, LXXV, 9; înfrângerea lui Macrinus la, LXXVIII, 26, 5—7.
- NITOCRIS**,
regină a Egiptului, LXII, 6, 2; LXXVIII, 23, 3
- NOBILIOR**,
vezi Fulvius (8)
- NOLA**,
oraș în Campania, fr. 57, 32; aici moare Augustus, LVI, 29, 2; 31, 2; 46, 3; Tiberius la, LVII, 2, 1; 3, 5
- NONIANUS**,
vezi Servilius (11)
- NONIUS**,
(1) Lucius [Nonius] Asprenas, partizan al lui Octavianus Augustus, LV, 4, 3; LVI, 22, 3—4; (2) Publius [Nonius]

Marci filius, Asprenas, consul, LIX, 9, 1; (3) [Nonius] Balbus, tribun al plebei, L, 2, 3; (4) Marcus [Nonius] Gallus, LI, 20, 5; (5) Sextus [Nonius], Caii filius, Quintilianus, consul, LV, 33, 1 vezi și Flavius (14)

NORBANUS,

(1) prefect al pretoriului, LXVII, 15, 2; (2) Caius [Norbanus], Caii filius, Balbus, consul, LVII, 18, 3; (3) Caius [Norbanus], Caii filius, Flaccus, participă la lupta de la Philippi, XLVII, 35, 2—3; 36, 3; consul XLVIII, 43, 1; XLIX, 23, 1 (4) Caius [Norbanus] Flaccus, consul; LIII, 28, 1; (5) Caius [Norbanus] Caii filii, Flaccus, consul, LVII, 14, 1; Vezi și Appius.

NORICUM,

XLIX, 36, 2; LIV, 20; 22, 1; provincie romană, LV, 24, 4; LXXIV, 2, 4; LXXVI, 9; 2—3.

NOVIODUNUM,

oraș în Gallia, XL, 38, 3

NUCERINII,

populație italică, fr. 57, 30; 34.

NUMA,

vezi Pompilius.

NUMANTIA, NUMANTINII,

oraș în Hispania, fr. 77, 1; fr. 79, 1—3; fr. 83, 1—2 menționat în L, 24, 3.

NUMERIANUS,

profesor, se dă drept senator și aduce mari servicii lui Severus, în Gallia, LXXV, 5.

NUMERIUS,

soldat pretorian, jură că l-a văzut pe Augustus înălțându-se la cer, LVI, 46, 2.

NUMIDIA, NUMIZII,

fr. 57, 50; XLI, 41, 2—42, 6; Caesar luptă pentru cucerirea [Numidiei], XLIII, 2; 3; devine provincie romană; este incredințată spre guvernare lui Sallustius Crispus, XLIII, 9, 2; este denumită *Africa nova* XLIII, 9, 4; revine lui Octavianus (cu prilejul triumviratului), XLVIII, 1, 3; este guvernată de Titus Sextius, XLVIII, 21; revine lui Octavianus după bătălia de la Philippi, XLVIII, 22; 23, 2—3; provincie senatorială (Africa) LIII, 12, 4; aici este cantonată legiunea a III-a Augusta, LV, 23, 2; LIX, 20, 7; atacată de vecini, LX, 9, 6; guvernatori (*legați*): Cnaeus Suellius Flaccus, LXVII, 4, 6; Cassius Dio Cocceianus, XLIX, 36, 4 și LXXX, 1, 2; vezi și Africa.

NUMIDICUS,

vezi Caecilius (13)

NURSIA,

oraș în Italia, cu populație sabină, XLVIII, 13

NYMPHIDIUS,

prefect al pretoriului, LXIV, 2—3.

O

OBII,

populație germanică, trec Dunărea împreună cu Longobarzii, LXXI, 3, 1

OCLATINIUS,

Oclatinus Adventus, pretendent la tron după moartea lui Caracalla, LXXVIII, 13; 14; consul, LXXVIII, 13; 14; consul, LXXVII, 13; 14; LXXIX, 8, 2.

OCTAVIANUS,

vezi Augustus

OCTAVIUS,

(1) Caius [Octavius], tatăl lui Octavianus Augustus, senator, XLV, 1; (2) vezi Augustus, purtînd numele lui [Octavius], (3) Cnaeus [Octavius], succesor la consulat al lui Sulla, fr. 102, 2—3; 5; (4) Lucius [Octavius], general, trimis de Pompeius în Creta, XXXVI, 18, 1; 2; 19; (5) Marcus [Octavius] se opune lui Tiberius Gracchus, fr. 83, 4—5; XLVI, 49, 2; (6) Marcus [Octavius], partizan al lui Pompeius, XLI, 40, 1; 2; XLII, 11; (7) Marcus [Octavius], legat al lui Dolabella, se sinucide, XLVII, 30; (8) Caius [Octavius] Appius Suetrius, guvernator al Panoniei de Jos, LXXVIII, 13, 2; (9) [Octavia], sora lui Augustus, XLVII, 7, 4; XLVIII, 31; căsătoria cu Marcus Antonius, XLVIII, 31, 3; 54, 3; fiica ei, Antonia Maior, XLVIII, 54; îl sprijină pe Marcus Antonius, XLIX, 33; este onorată de Augustus, XLIX, 38, 8; repudiată de Antonius, L, 32; LI, 15, 7; moartea ei, LIV, 35, 4—5; (10) Claudia [Octavia], vezi Claudius (38)

ODRYSII,

neam tracic, atacați de Marcus Licinius Crassus, LI, 25, 4—5; Marcus Primus îi atacă, LIV, 3, 2

OEDIP,

personaj tragic, jucat de Nero, LXIII, 9, 4; 22, 8

OFELLA,

vezi Lucretius (2)

OFONIUS, (OFFONIUS)

Caius (?) Ofonius Tigellinus, favorit al lui Nero, devine prefect al pretoriului, LIX, 23, 9; LXII, 13; 15; 27—28; LXIII, 11, 2; 12, 3; 21, 2; mulțimea îi cere moartea cînd Galba preia imperiul, LXIX, 3, 3

OLYMPIA,

orașul jocurilor olimpice în Pelopones, LII, 30; LXIII, 14, 1; LXXIX, 10, 2

OPELLIUS,

(1) Marcus [Opellius] Diadumenianus, fiul lui Macrinus, LXXVIII, 4; 17; 19; 20, 1—3; este declarat Caesar de către soldați, 40; Augustus, LXXVIII, 34, 2—3; 37, 6; 38, 2; cf. LXXIX, 1, 4; trimis în misiune la Artabanos, regele partilor, LXXVIII, 39, 1; moartea sa, LXXVIII, 40; declarat dușman de către Senat, LXXIX, 2, 6; (2) Marcus [Opellius] Macrinus, împăratul LXXVIII, 4; 5; 6; 11; 12; 13; 14; 15; mesajul adresat senatului, 16, 1—5; 37, 5; 17;

18; 19; 20—21; politica sa în Asia și în Africa, LXXVIII, 22; relațiile cu Iulia Domna, LXXVIII, 23; înfrângerea sa la Nisibia de către Artabanos, regele parților, LXXVIII, 25, 1—5; 26, 2—3; 30, 1; consul, 26, 8; împăcarea cu Artabanos, rivalul său victorios, LXXVIII, 27; capătă titlatura de Parthicus, pe care o respinge, LXXVIII, 27, 3; politica sa în Orient, LXXVIII, 27, 4; revolta militară împotriva lui, LXXVIII, 28, 1—29, 3; 31, 1; își redresează situația periclitată împărțind bani și onoruri, LXXVIII, 34, 1—2; 3; 4; se reîntoarce la Antiochia, 34, 5—8; îl numește pe Basilianus prefect al pretoriului, LXXVIII, 35, 1; dar este trădat, LXXVIII, 35, 1—3; 32, 4; 33, 2; rivalitatea cu Elegabal, LXXVIII, 36, 1—37, 2; 38—39; LXXIX, 1—2; încearcă să revină la Roma după moartea fiului său, LXXVIII, 39, 5—6; moartea sa, LXXVIII, 40—41; comportarea lui Elegabal după moartea lui Macrinus, LXXIX, 1—2; 3—4; 6; 8; 12; mai este menționat în: LXXIX, 4, 3; 4, 4; funcțiile administrative îndeplinite de Cassius Dio sub Macrinus, LXXIV, 7, 4.

OPICIA,

aici se află Cumae, f. 7, 12.

OPPIUS,

(1) tatăl lui M. [Oppius], este proscris, XLVIII, 53, 4; (2) Lucius [Oppius], cvestorul lui Marcus Aurelius Cotta în Bithynia, este suspectat de luare de mită, XXXVI, 40, 3; (3) Marcus [Oppius], fiul lui [Oppius] (1), nu poate face față sarcinilor unui edil, XLVIII, 53, 4—5; 6; (4) [Oppius] Statianus, partizan al lui Marcus Antonius, XLIX, 125; 26, 1; 44, 2.

OPUNT,

oraș în Locrida, Grecia, fr. 57, 57—59

ORESTES,

(1) eroul grec, fiul lui Agamemnon și al Clitemnestrei, personaj de tragedie, LXI, 16, 2; (2) mim, 28, 5; (3) Nero îl intruchipează pe scenă, LXIII, 9, 4.

ORESTILLA,

vezi Cornelius (73)

OREOS,

oraș în Eubeea, fr. 57—58.

ORFITUS,

vezi Salvidienus (1).

ORGETORIX,

căpetenia helvetilor, XXXVIII, 31, 3

ORICUM,

oraș în Illyria, ocupat de Caesar, XLI, 45, 1; cucerit de Cnaeus Pompeius, XLII, 12, 1—3.

RODES,

regele parților, XXXIX, 56, 2; expediția lui Crassus împotriva sa, XL, 12; 16; Crassus este trădat de Agbarus (Augaros), XL, 20; 26; 30, 2; Caesar încearcă o apropiere, XLI, 55, 2; este partizan credincios al lui Pompeius, XLIV, 45, 3; fiul său, Pacorus: XL, 24, 4; 25, 1; 28, 3; Quintus

Labienuș trimis în misiune la [Orodes] de către Cassius și Brutus, XLVIII, 25, 1; cedează domnia lui Phraates, fiul său mai mare, XLIX, 23, 3; soția sa, fiica lui Antiochus, regele Commagenei, XLIX, 23, 4; este ucis de fiul său Phraates, XLIX, 23, 4.

OROISES,

regele albanilor, fiul lui Tigranes, XXXVI, 54, 1—2; 3—5; relațiile cu Pompeius, XXXVII, 4 și 5.

ORONDAPATES,

strap pers, XL, 30, 2

OSACES,

general al parților, invadează Syria, XL, 28—29.

OSCHII,

populație italică cucerită de romani, XXXVIII, 37, 5

OSIRIS,

divinitate egipteană, Antonius pretinde că este [Osiris] L, 5, 3; 25, 4.

OSROENE, OSROENII,

populație în Asia Anterioară, regele lor Abgaros [Augaros] XL, 20, 1; atacă pe romani, 23, 1; regele lor Abgarus [VII] și împăratul Traian, LXVIII, 18, 1; luptele dintre Severus și Niger, LXXV, 1, 2—3; regele lor Abgarus [X] aruncat în lanțuri de Severus, LXXVII, 12; luptă ca mercenari pentru Caracalla, LXXVII, 14, 1.

OSROES,

regele parților, Traian pornește cu război împotriva lui, LXVIII, 17, 1; 2—3; expediția împotriva lui Manisares, LXVII, 22, 1

OSTIA,

port la marea Tyrrheniană, XXXVI, 22, 2; Claudius construiește instalații portuare, LX, 11; de aici pleacă spre Marsilia, LX, 21, 3; aici inspectează importurile de grâne, LX, 31, 4; mai ales este citat în LXXV, 8, 2; 16, 5.

OSTORIUS,

Quintus [Ostorius] Capula, primul prefect al pretoriului împreună cu P. Salvius Aper, LV, 10, 10

OTHO,

vezi Roscius și Salvius (3)

P

PACATUS,

vezi Claudius (29)

PACILUS,

vezi Furius (7)

PACORUS

(1) fiul lui Orodes, regele parților, XL, 28, 3; 29, 3; 30, 1; rege al parților, XL, 30, 2; partizan al lui Quintus Labienus, XLVIII, 24, 4; 25, 1; cucerește Tyrul, invadează Palestina, XLVIII, 26, 2; învins de Ventidius Bassus, XLVIII, 41, 3—4; 5; ajutat de Lysanias, regele iturilor XLIX, 32, 5; invadează Syria, XLIX, 19 și este ucis, XLIX,

- 20; 21, 2; caracterizare, XLIX, 20, 4; deplins de Orodes, XLIX, 23, 3; (2) rege al Mediei, fratele lui Vologeses și al lui Tiridates, LXIII, 1, 2; 5, 2; relațiile cu Traian, LXVIII, 17 și 19, 4.
- PACUVIUS,**
vezi Apudius.
- PADUL (PO),**
Galii trec Padul, XXXVII, 9, 3; XLI, 36, 3.
- PAETINUS,**
vezi Fulvius (10)
- PAETUS,**
vezi Aelius (12), Articuleius, Autronius, Caecina (3) Caesennius (2), Clodius (6), Valerianus (2).
- PALINURUM,**
promontoriu în Sicilia, XLIX, 1, 3.
- PALLAS,**
vezi Antonius (11)
- PAMMENES,**
citared, LXIII, 8, 4—5
- PAMPHYLIA (PAMFILIA)**
ținut în Asia Mică, provincie romană, XLIX, 32, 3; LIII, 26, 3; Lucius Calpurnius Piso devine guvernator al, LIV, 34, 6; devine provincie senatorială, LXIX, 14, 4; este unită cu Lycia, LX, 17, 3.
- PANARES,**
comandant cretan, XXXVI, 19, 3
- PANDATERIA,**
insulă în fața Campaniei, aici este exilată Iulia, fiica lui Augustus, LV, 10; 13, 1; și Flavia Domitilla, LXVII, 14, 2.
- PANDION,**
vizitiul lui Caracalla, LXXVII, 13, 6.
- PANGEUL,**
munte în Macedonia, XLVII, 35, 2; 40, 7
- PANNONIA, PANNONII,**
locuiesc la Dunăre, începînd de la Noricum pînă în Moesia, XLIV, 36, 2; LIV, 34, 4; breucii sînt [pannoni], LV, 29, 2; Dio cunoaște bine [Pannonia], XLIX, 36; numele grec și latin al populației, ibidem; atacați de Octavianus, XLIX, 36—38; sînt învinși de romani, XLIX, 37; pentru a doua oară învinși de Fufius Geminus, XLIX, 38, 2—3; cf. L, 24, 4; 28, 4; triumful asupra [Pannoniei] celebrat de Octavianus, LI, 21, 3; cf. LIII, 7, 1; alături de norici devastează Histria de la Marea Adriatică, LIV, 20, 2; răscoala [pannonă], LIV, 24, 3; 28, 1—2; înfrinți de Tiberius, LIV, 31, 3; pentru a doua oară înfrinți de Tiberius, LIV, 34, 3; ținuturile lor sînt încalcate de daci, LIV, 36, 2; începuturile altei răscoale pe vremea lui Tiberius, LV, 2, 4; războiul izbucnește, LV, 28—31; 32—33; 34; LVI, 11—16; provincie romană: LI, 27, 3; Germanicus în, LV, 32, 3; LVI, 17, 1. LVII, 3; 4; 6; Marcus Antonius Primus comandă legiunea din, LXV, 9, 3; LXIV, 12, 1; Domițian în, LXVII, 7; LXXI, 3; 11; 23, 1; LXXVIII, 13, 4; Elegabal în, LXIX,

3, 2; legati Augusti pro praetore: Marcus Valerius Messalla, LV, 29, 1; Quintus Iunius Blaesus, LVII, 4, 2; Caius Calvisius Sabinus, LIX, 18, 4; [Pannonia] Inferioară: aici se află legiunea I adiutrix, LV, 24, 2; legiunea II adiutrix, LV, 24, 3; legati: Caius Octavius Appius Suetrius Sabinus, LXXVIII, 13, 2; Aelius Deccius Tricicianianus, LXXVII, 13, 3; [Pannonia] Superioară, aici se află legiunea X Gemina, LV, 23, 3 și a XIV Gemina, LV, 23, 5; legati: Marcus Iallius Bassus, LXXI, 3; Lucius Septimius Severus, LXXIII, 13, 3; LXXIV, 8, 2; Cassius Dio, XLIX, 36, 4; și LXXX, 1, 3; 4, 2.

PANSA,

vezi Vibius (3)

PANTICAPAEUM (PANTICAPAION)

oraș în Bosfor, XXXVII, 12, 3.

PAPHOS, PAPHII

oraș în Cipru; populație asiatică (?) LIV, 23, 7

PAPHLAGONIA,

fr. 101, L, 13, 5.

PAPINIANUS

vezi Aemilius (17)

PAPINIUS,

(1) Sextus [Papinius], fiul lui Anicius Cerealis, LIX, 25, 5;

(2) Sextus [Papinius] Allenius, consul, LVIII, 26, 5

PAPIRIUS,

(1) Caius [Papirius] Carbo, consul, XXXVI, 40, 4; (2) Lucius [Papirius] Cursor, dictator, fr. 36, 6; 23—24; 26; (3) Caius [Papirius] Maso, consul, fr. 48, 1; vezi și Aurelius (17) Dionysos.

PAPIUS,

(1) Caius [Papius], tribun al plebei, XXXVII, 9, 5; (2) [Papius] Brutulus, luptă împotriva samniților, fr. 36, 8; (3) Marcus [Papius] Mutilus, consul, autorul legii [Papia] Poppaea, LVI, 10, 3.

PAPUS,

vezi Aemilius (18) și (19)

PARAETONIUM

localitate în Egipt, LI, 9, 1; 10, 1

PAROS,

insula, locuitorii din, LV, 9, 6

PARIS,

(1) vezi Domitius (12); (2) mim, LXVII, 3, 1

PARTHAMASIRIS,

fiul lui Pacorus, regele parților, relațiile cu Traian, LXVIII, 17; 19, 20

PARTHAMASPATES,

fiul lui Osroes, rege al parților, LXVIII, 33, 2.

PARTHENIUS,

cubicular al lui Domițian, LXVII, 15, 1—4; 17, 1—2; moartea sa LXVIII, 3, 3.

PARTHIA, PARTHI, (PARTII)

locuiesc dincolo de Tigru, XL, 14, 1; capitala lor este ora-

șul Ctesiphon, XL, 14, 1; istoricul regiunii 14, 2—4; obiceiurile și modul de trai, 15—16; XXXVI, 6, 2; 45, 3; XXXIX, 56, 1—3; expediția lui Licinius Crassus împotriva [parților] XL, 12—13; 16—27; cf. XLIX, 21, 2; XL, 28, 1—29, 3; 30, 3; XL, 30, 2; XLI, 55, 3; XLII, 2, 5—6; Caesar plănuiește să-i atace, XLIV, 46, 3; cf. XLV, 29, 4; hotărârea de a porni împotriva lor, XLIII, 51, 1; XLIV, 1, 1; cf. XLV, 3, 1; 20, 4; XLIV, 15, 3; XLVII, 27, 5; 30, 3; atacă pe romani pe vremea când Marcus Antonius se află în Egipt, XLVIII, 24, 3; Labienus la [parți], XLVIII, 24, 4—5; 6—27, 5; războaiele lui Marcus Antonius cu [parții]: XLVIII, 35, 1; 39—40; 54, 2; XLIX, 17, 4—20, 5; 23, 2—31, 4; 39, 1—40, 2; cf. și 31, 3; 33, 3 și 44, 1 despre intențiile lui Antonius de a-i ataca; XLIX, 44; Augustus și politica sa față de [parți], LI, 18; 20, 1; LIII, 33 și LIV, 8, 1—3; LV, 10; Tiberius și politica sa față de [parți], LVIII, 26—27; ostacității primiți, LIXI, 17, 5; războiul cu [parții] sub Nero, LXII, 19—23; cf. LXIII, 8, 3; Vespasianus nu-i ajută, LXVI, 15, 3; 17, 3; 19, 3 războaiele lui Traian cu [parții], LXVIII, 17—31; 33, 2; războaiele lui Marcus Antonius cu [parții], LXXI, 2—3; 25, 2—3; războaiele lui Severus cu [parții], LXXV, 1; 2—3; 9, 1—12, 5; neînțelegeri interne pentru succesiune, LXXVII, 12—13; atacați de Caracalla, LXXVII, 18—19; 21; LXXVIII, 1; 3; războiul lui Macrinus cu [parții], LXXVIII, 26—27; 29, 3; sînt învinși de Artaxerxes, regele persilor, LXXV, 3.

PARTHINII,

neam illiric, XLI, 49, 2 și XLVIII, 41, 7

PASSIENUS,

(1) Casius [Passienus] Crispus, consul, LX, 23, 1; (2) Lucius [Passienus] Rufus, consul, cartea XV.

PATARA,

oraș în Lycia, XLVII, 34, 4—5.

PATAVIUM (PADOVA)

oraș al Galliei Cisalpine, devine oraș al Italiei, XLI, 61, 4; LXII, 26.

PATERNUS,

vezi Tarrutenius.

PATRAI,

oraș în Achaia, XLII, 13—14; L, 9, 3; 13, 5

PATROBIUS,

libert al lui Nero, LXIII, 3; LXIV, 3

PAULA,

vezi Iulia (59), soția lui Elagabal

PAULINA,

vezi Domitius (18), Lollius (2), Pompeius (13)

PAULINUS,

vezi Iunius (15) și Suetonius

PAULLUS

vezi Aemilius (20—24)

PAUSILYPUM (PAUSILIPPO),

lăsat moștenire de Pollio lui Augustus, LIV, 23, 3

[PAXEA]

soția lui Pomponius Labeo, LVIII, 24, 3

PAXOS,

insulă aproape de Corcyra (Corfu), L, 12, 4

PEDANIUS,

[Pedanius] Fuscus, nepotul lui Servianus, ucis de Hadrian, LXIX, 26.

PEDICULI,

neam din Apulia, fr. 2, 3

PEDIUS,

Quintus [Pedijs], legat al lui Caesar în Hispania, XLIII, 31, 1; 42, 1; 46, 1; cere impunitate pentru Antonius și Lepidus, XLVI, 46, 1; 48, 3; consul; moartea sa, XLVII, 15

PEDO,

(1) [Pedo] Apronianus, proconsul al Asiei, LXXVI, 8—9; (2) Marcus [Pedo] Vergilianus, consul, moare în cutremurul de la Antiochia, LXVIII, 25, 1

PELOPONES,

fr. 49, 6; Pompeius, învins, Marcus Percius Cato se îndreaptă spre, XLII, 13, 2; M. Antonius se îndreaptă spre, L, 9, 2; Octavianus nu-l urmărește, L, 12, 1; Antonius și Cleopatra fug din, LI, 5, 3 istmul de Corint; XLIV, 5, 1; LI, 5, 3; Nero hotărăște să taie Istmul de Corint, LXIII, 16, 1.

PELOROS,

fluviu în ținutul iberilor (Asia anterioară), XXXVII, 2.

PELUSION,

oraș în Egipt, XXXIX, 58, 1; XLII, 3; 7, 2; 37, 2; cucerit de Mithridates, regele Pergamului, XLII, 41, 1—3; ocupat de Octavianus, LI, 9; LIX, 10, 1

PERENNIS,

vezi Tigidius.

PEONII,

locuiesc în masivul Rodopi, aproape de Macedonia, XLIX, 36, 6; sînt confundați de greci cu pannoni, ibidem.

PERGAMON (PERGAM)

XLI, 61, 4; LI, 20, 7—9; LIX, 28, 1; Caracalla la, LXXVII, 16, 8; LXXVIII, 20, 4; Dio la, LXXIX, 7, 4.

PERINT, (PERINTHOS)

oraș pe coasta de nord-vest a Asiei Mici, LXXIV, 6, 3; 14, 3.

PERPERNA,

Marcus [Perperna], censor, XLI, 14, 5

PERSII,

parții se organizează în timpul dominației persane, XL, 14, 1—3, LV, 10, 1; LXI, 9, 5; LXXX, 3, 2; 4, 1

PERSEU, (PERSEUS)

regele Macedoniei, fr. 62, 2—3; fr. 66, 1; 2—3; 4; este menționat în: XXXVIII, 38, 2; 40, 5; L, 24, 3 și LXIII, 8.

PERUSIA, (PERUGIA)

războiul perusin al lui Lucius Antonius, XLVIII, 14; L, 9, 4

PESCENNIUS,

Caius [Pescennius] Niger, cavaler, LXXIV, 6, 1; se distinge în luptele de la hotarele Daciei, LXXII, 8; guvernator al Siriei, LXXIII, 13, 5; 14, 3; LXXIV, 6, 1; aspiră la preluarea puterii împotriva lui Didius Iulianus, LXXIII, 13, 14, 3; 15; relațiile cu Severus, LXXIII, 15, 2; LXXIV, 5; ocupă Byzantion, LXXIV, 6; luptele cu generalii lui Severus și cu Severus, LXXIV, 6; 7—8; LXXIV, 8; 9, 4; 3—5; Byzantion-ul, ca pedeapsă, este asediat de Severus, LXXIV, 10—15.

PESSINUNT,

oraș în Galatia (Asia), fr. 57, 61

PETILIUS,

Quintus [Petilius] Cerealis, rudă cu Vespasian, LXV, 18—19; luptă în Germania, LXVI, 3, 8.

PETRA,

capitala unui stat arab, LXVIII, 14, 5.

PETREIUS,

Marcus [Petreius] i se încredințează conducerea operațiilor împotriva lui Catilina, XXXVII, 40; XXXVIII, 3, 2; guvernează Hispania împreună cu Lucius Afranius; întărește trecătorile Pirineilor, XLI, 20; este învins de Caesar la Ilerda, XLI, 20; se alătură lui M. Porcius Cato, XLII, 13, 2; activitatea din Africa, XLIII, 2; moartea sa, XLIII, 8, 4.

PETRONIUS,

(1) Caius [Petronius], prefect al Egiptului, LIV, 5; (2) Caius [Petronius] Portius Nigrinus, consul, LVIII, 27, 1; LIX, 6, 5; (3) Titus [Petronius] Secundus, prefect al pretoriului, LXVII, 15, 2; LXVIII, 3, 3; (4) Publius [Petronius] Turpilianus, trimis de Nero împotriva lui Galba, LXIII, 27, 1.

PEUCETII,

neam din Apulia, fr. 2, 3.

PHAON,

caesarian, la vila acestuia se refugiază Nero, LXIII, 27, 3; 29, 3.

PIARASMANES,

(1) regele Iberiei, frate cu Mithridates, rege al Armeniei, LVIII, 26, 4; (2) rege al Iberiei, LXIX, 15, 1—2; invitat la Roma de Antoninus Pius, LXIX, 15, 3.

PHARNABAZOS,

rege al Iberiei, învins de Canidius Crassus, XLIX, 24,

PHARNACES,

fiul lui Mithridates, XLII, 45, 1; conspiră împotriva tatălui, XXXVII, 12, 1; îl ucide pe Mithridates, XXXVII, 12, 3—4; 13, 4; capătă domnia Pontului de la Cn. Pompeius, XXXVII, 14, 1; capătă domnia Bosforului, XXXVII, 14, 2; nu-l ajută pe Pompeius, XLI, 55; fapt pe care Caesar i-l impută XLI, 63, 4; XLIV, 45, 3; încearcă să se redrezeze, XLII, 9, 3; activitatea sa în timp ce Caesar se află ocupat în Egipt, XLII, 45; cf. XLII, 30, 3 și XLV, 40; XLII, 46; bătălia de la Zela, XLII, 47; XLVII, 26, 3; încheie pace cu Caesar, XLII, 47; XLIV, 46, 1: cf. XLV, 29,

4; ultimele încercări de a recîștiga Bosforul și moartea sa, XLII, 47, 5; XLIV 46, 3; evenimente legate de dispariția sa, XLII, 48, 2; triumful lui Caesar, XLIII, 19, 1; cf. LIII, 7, 1; *Dynamis*, fiica lui, LIV, 2, 4.

PHARSALOS,

localitate în Thessalia; bătălia de la, XLI, 53, 1—62, 3; cf. XLII, 11, 5; 18, 1 și XLVII, 21, 3.

PHAROS,

insulă a Egiptului, nu departe de Alexandria, XLII, 40, 3.

PHASIS,

fluviu în Colhida, XXXVI, 50, 3; XXXVII, 3, 1.

PHILADELPHOS,

rege al Paflagoniei, L, 13, 5.

PHILIPPI,

localitate în Macedonia, la poalele muntelui Pangeu, XLVII, 35; aici sosește Marcus Antonius, XLVII, 37; bătălia de la Philippi, în care sînt învinși Brutus și Cassius, XLVII, 38, 1—48, 5; XLVII, 24, 1; 30, 2; L, 18, 3; colonie romană înființată de Augustus la, LI, 4, 6; Tiberius la, LIV, 9, 6.

PHILIPPUS (FILIP)

(1) fiul lui Cassandros, rege al Macedoniei, aliat al lui Pyrrhus, fr. 40, 3; (2) tatăl lui Perseus, rege al Macedoniei, fr. 57, 57—58; 59; primește bani de la cartaginezi ca să atace Italia, XXXVIII, 40, 5; fr. 57, 76; fr. 58, 1—2; 2—3; fr. 72, 1; învins la Cynoscephalei, fr. 60, 1; cf. L, 24, 3, LXIII, 8, 4; pacea impusă de romani, XXXVIII, 38, 2; (3) vezi *Barbatius* (4) și *Marcus* (11).

PHILISCOS,

filosof atenian, prieten cu Cicero, XXXVIII, 18—29.

PHILOPATOR,

fiul lui Tarcondimotos, dinast din Cilicia, LI, 2, 2.

PHILOPOIMEN,

vezi *Vinius* (2).

PHILUS,

vezi *Furius* (5) fr. 82, 1.

PHOCEEA, (FOCEEA)

XLI, 25, 3.

PHOEBE,

libertă a Iuliei, fiica lui Augustus, LV, 10.

PHOEBUS, (PHOIBOS)

vezi *Claudius*, 30.

PHENICIA, (FENICIA)

XXXVI, 53, 2; XXXVII, 7; 15; invadată de Q. Labienus și de Pacorus, XLVIII, 25, 1; XLIX, 32, 5; provincie romană, LIII, 12, 7; aici se află leg. VI *Gallica*, LV, 23, 2; guvernatorul ei, *Marius Secundus*, LXXVIII, 35.

PHRAATES,

(1) rege al parților, urmează lui Arsaces, XXXVI, 45; invadează Armenia, XXXVI, 51; relațiile cu Pompeius, XXXVII, 5; 6; 7; 15, 1; XXXIX, 56, 2; (2) fiu al lui Orodus, își ucide tatăl și frații, XLIX, 23—24; învinge pe *Oppius Statianus*, legat al lui Antonius, XLIX, 25; rela-

țiile cu Antonius, XLIX, 27, 3—5; 33; 39, 3; 40; conflictul cu Tiridates, LI, 18, 2—3; cf. LIII, 7; 33, 1—2; LIV, 8, 1; (3) fiul lui devine rege sub Tiberius, LVIII, 26, 2.

PHARNAPATES,

general part, învins de P. Ventidius, XLVIII, 41, 3—4.

PHIRATACES,

fiul lui Phraates, regele parților; relațiile cu Augustus, LV, 10.

PHRYGIA, (FRIGIA)

XLIX, 18, 4.

PHYLE,

fortăreață în Attica, XLIV, 26, 5.

PHILLIS,

doica lui Domițian, îl îngroapă, LXVII, 18, 2.

PICA CAERIANUS,

sol arab, ucis de Elegabal, LXXIX, 3, 4.

PICENUM,

ținut în Italia, fr. 98, 3; fr. 107, 1; XLIII, 51, 4; LXIII, 2, 3.

PIETAS,

vezi Antonius (12).

PINARIUS,

[Pinarius] Scarpus, general, LI, 5, 6; relațiile cu Marcus Antonius, LI, 5, 6; 9, 1.

PINDARUS,

libertul lui Caius Cassius Longinus, XLVII, 46, 5.

PINNES,

(1) fiul lui Agron, regele ardieilor, fr. 49, 3; fr. 53, 1; (2) comandant al pannonilor, LV, 34, 4.

PIREU,

portul Atenei, XLII, 14, 1; XLIV, 26, 5.

PISO,

vezi Calpurnius (6—15) și Pupius.

PIUS,

vezi Aurelius (14) și Caecilius (17).

PLACENTIA,

oraș în Italia, XLI, 26, 1; XLVIII, 10, 1.

PLANASIA,

insulă aproape de Corsica; aici este exilat Agrippa Postumus, LV, 32, 2.

PLANCINA,

vezi Munatius (6).

PLANCUS,

vezi Munatius (2—4).

PLATON,

filosoful grec, Cato citește *Phaidon*, XLIII, 11.

PLAUTIANUS,

vezi Fulvius (11).

PLAUTILLA,

vezi Fulvius (15).

PLAUTIUS,

(1) Aulus [Plautius] tribun al plebei, XXXIX, 16, 2; (2)

- Aulus [Plautius], guvernator în Britannia, LX, 19, 1—22, 2; primește o *ovatio*, LX, 30, 2; (3) Quintus [Plautius] consul, LVIII, 26, 5; (4) Publius [Plautius] Hypsaeus, candidează la consulat și este dovedit că a dat mită, XL, 53, 1; (5) Marcus [Plautius] Quintillus, ucis de Severus, LXXVI, 7; (6) Publius [Plautius] Rufus, acuzat că a scris pamflete împotriva lui Augustus, LV, 27, 1—2; (7) Marcus [Plautius], Marci filius, Silvanus, consul, LV, 34, 6—7; LVI, 12; primește ornamentele triumfale, LVI, 17, 2.
- PLAUTUS,
vezi Fulvius (12).
- PLOTINA,
vezi Pompeius (14).
- PLOTIUS,
Lucius [Plotius] Plancus, fratele lui Lucius Munatius Plancus, LIV, 2, 1.
- PLUTARH,
fr. 40, 5 și 107, 1.
- POLEMON,
(1) regele Pontului, XLIX, 25, 4; 33, 2; 44, 3; este trecut în rîndul aliaților Romei, LIII, 25, 1; LIV, 24; (2) fiul precedentului, astfel considerat de autor dintr-o eroare, LIX, 12, 2; LX, 8, 2.
- POLLA,
mama lui Lucius Gellius Poplicola, XLII, 24, 5—6; vezi și Acerronius (2) și Vispanius (4).
- POLLENIUS,
(1) Aulus [Pollenius] Auspex, unchiul lui Pollenius Sebennus, LXXVI, 9, 2—3; [Pollenius] Sebennus, legat în Noricum, LXXVI, 9, 2—5.
- POLLIO,
vezi Asinius (4—6), Claudius (31), Rufius, Vedius.
- POLYBIUS, (POLYBOS)
(1) libert al împăratului Claudius, LX, 31, 2; (2) vezi Iulius (39).
- POLYCLITUS,
libert al împăratului Nero, LXIII, 12, 3.
- POMPAEDIUS (POMPEDIUS)
[Pompaedius] (?) Silo, trimis de Publius Ventidius în misiune la porțile ciliciene, XLVIII, 41, 1—4.
- POMPEIANUS,
vezi Claudius, (3).
- POMPEI, (orașul),
erupția Vezuviului, LXVI, 23, 3.
- POMPEIOPOLIS,
oraș în Cilicia, întemeiat de Cnacus Pompeius, XXXVI, 37, 6.
- POMPEIUS,
(1) Cnacus [Pompeius], fiul lui Magnus, XLII, 5; devastează Epirul; se aliază partidei lui Cato, LXII, 56, 4—5; LXIII, 9, 5; 29, 1—2; 30, 1; împotriva lui este trimis Caius Didius, XLIII, 14, 2; 28, 1; se retrage în Baetica, XLIII,

31; luptele cu Caius Iulius Caesar, XLIII, 32—33; bătălia de la Munda, XLIII, 35—38; se refugiază la Carteia, este ucis, XLIII, 40, 2; cf. XLVII, 26, 5; (2) Sextus [Pompeius], Sexti filius, consul, XLIX, 18, 6; 33, 1; (3) Sextus [Pompeius], Magni filius, Pompeius, după bătălia de la Pharsalus, se îndreaptă spre el, la Lesbos, XLII, 2, 3; este primit de locuitorii Tyrului, XLII, 49, 2; fuge în Africa, la Cnaeus, XLII, 5, 7; apoi în Hispania, XLIII, 30, 4; apără Corduba de atacurile lui Caesar, XLIII, 32, 4—6; după bătălia de la Munda părăsește Corduba, XLIII, 39, 7; capătă impunitatea, XLV, 9, 4; activitatea sa ostilă împotriva triumvirilor, XLV, 10; cade la înțelegere cu Lepidus, proconsulul Hispaniei Citerior și părăsește Hispania, XLV, 10, 6; XLVIII, 17, 1; i se încredințează comanda flotei, XLVI, 40, 3; XLVII, 12, 2; XLVIII, 17, 1; este condamnat prin legea Pedia, XLVI, 48, 4; XLVII, 12, 2; cf. XLVIII, 17, 1; activitatea desfășurată în Sicilia și sudul Italiei, unde izbuteste să cucerească Syracusa și alte localități; XLVII, 12; XLVII, 26, 5; XLVIII, 17, 5 și 19, 1; este ajutat de Cornificius, din Africa, XLVIII, 17, 6; alungat din Italia de Salvidienus Rufus, XLVIII, 18; relațiile cu Octavianus, XLVII, 36, 4; 38, 1; XLVIII, 20; 24, 7; flota triumvirilor îl atacă, XLVII, 37, 6; cf. XLVIII, 18, 5; stăpîn peste Sardinia și Sicilia, XLVIII, 2, 7; 17; 19; 27; celebrează jocuri triumfale; se consideră fiul al lui Neptun, XLVIII, 19; primește transfugi, XLVIII, 19 și 20, după bătălia de la Perusia, XLVIII, 15, 2; relațiile cu Marcus Antonius, XLVIII, 15, 2; 16, 2; 20, 1; Octavianus pregătește o expediție împotriva lui, XLVIII, 2 și 16; înrudirca cu Octavianus prin căsătoria acestuia cu Scribonia, XLVIII, 16, 3; 20, 1; cf. LI, 2, 5; expediția lui M. Vispanius Agrippa împotriva lui, XLVIII, 20; alianța cu Marcus Antonius, XLVIII, 27, 4; 29, 2 și 30, 4; trădat de Marcus Antonius, care se împacă cu Octavianus, XLVIII, 29, 1—30, 4; se bucură de simpatii, XLVIII, 31; înțelegerea de la Misenum cu triumvirii, XLVIII, 37—37; 38; 39; începutul unor noi ostilități, XLVIII, 45—46; 47; 48; este deposedat de consulat și de calitatea sacerdotală, XLVIII, 54, 6; Menas și Sextus [Pompeius], XLVIII, 54, 7; XLIX, 1; bătălia navală de la Mylae, XLIX, 2—4; Octavianus trece în Sicilia pentru a-l ataca, XLIX, 5; 7; cf. 32 și L, 19, 2; se refugiază la Messana, XLIX, 7; îl înfruntă pe Octavianus la Artemision, XLIX, 8; Tisienus Gallus îi vine în ajutor, XLIX, 8, 1—3; convorbirile secrete cu Marcus Aemilius Lepidus, XLIX, 8; Octavianus și Agrippa îi hărțuiesc și îi atacă, XLIX, 8—10; cf. L, 19, 1 și 23, 2; trădat de Gallus, fuge pe mare, XLIX, 10—11; consecințele înfringerii, XLIX, 12; cf. L, 20, 2; încearcă o reconciliere cu Marcus Antonius, XLIX, 17; duce tratative cu părții, XLIX, 18; este ucis în Frigia, de Marcus Titius, XLIX, 18, 3—6; 34, 1; cf. L, 1; este fratele lui Marcus Aemilius Scaurus, LI, 2, 5; XLIX, 37, 6 și XLI, 38, 2; mai este numit în: XLVIII,

47, 1; 53, 3; XLIX, 3, 4; L, 19, 3; 28, 4; LI, 4, 3; LVI, 37, 1; (4) Sextus [Pompeius], fiul precedentului, consul, LVI, 29, 2; 45, 2; (5) Aulus [Pompeius] Bithynicus, proconsulul Siciliei, îl alungă pe Sextus [Pompeius] din Messana, XLIX, 17, 4; Sextus recucerește Messana și ajunge la o înțelegere cu Bithynicus (17) pe care însă îl ucide, XLIX, 19; (6) Cnaeus [Pompeius] Magnus, fiul lui Cnaeus [Pompeius] Strabo, cum a primit cognomenul de Magnus, fr. 107, 1; cf. XXXVI, 26, 2; războiul împotriva lui Sertorius, XXXVI, 25, 2—3; consul, fără a fi parcurs *cursus honorum*, LXXVI, 5, 5; [Pompeius] și războiul cretan, XXXVI, 18, 19; legea lui Gabinus prin care i se conferă un *imperium* pe trei ani, XXXVI, 23—24; cuvîntarea de refuz, 24, 5—26, 4; răspunsul lui Gabinus, 27—29, 3; XXXVI, 30; cuvîntarea lui Lutatius Catulus despre *imperium* XXXVI, 30, 4—36, 1; Pompeius primește un *imperium* extraordinar, XXXVI, 36, 1—37, 2; războiul cu pirații, XXXVI, 37, 3—6; cf. 17, 3; *rogatio Manilia*, sprijinită de Caesar și de Cicero, XXXVI, 42, 4; 43, 2—4; cf. XLVI, 11, 1; [Pompeius] se pregătește de război împotriva lui Mithridates, XXXVI, 45; 46 (cf. 16, 3); neînțelegerile cu Licinius Lucullus, XXXVI, 46; invadează Armenia, XXXVI, 47; 1—4; îl urmărește pe M. și îl învinge, XXXVI, 50, 3; întemeiază Nicopolis, XXXVI, 50, 3 (cf. XLIX, 39, 3); tratatele de alianță cu Phraates, XXXVI, 51, 1 (cf. XLV, 3) și cu Tigranes, fiul, XXXV, 51, 3; traversează fluviul Araxes și se apropie de Artaxata, XXXVI, 52; redă Armenia lui Tigranes, tatăl, XXXVI, 53; războiul cu albanii și cu iberii, XXXVI, 54; XXXVII, 1, 2; diferite expediții în Asia Anterioară, XXXVII, 3—4; încheie pace cu albanii, XXXVII, 5; relațiile cu Phraates și Tigranes, XXXVII, 6—7; activitatea sa în Asia Anterioară în calitate de comandant suprem, XXXVII, 7—14; 15, relațiile cu Iudeea, XXXVII, 15—16; drumul spre Pont, în Asia, spre Grecia, spre Italia, XXXVII, 20; la Roma enumeră victoriile raportate, XXXVII, 20, 2—3; își laudă modestia, XXXVII, 20—21; 21, 3, 23, 4; cf. LII, 13, 3; 17, 3 și LVII, 39, 2; *rogatio Caecilia* XXXVII, 43; i se încredințează restaurarea templului lui Iupiter Capitolinus, XXXVII, 44, 1—2; consul, XXXVII, 44, 3; problema ratificării de către Senat a hotărîrilor luate de [Pompeius] în Orient; opoziția lui Lucullus, XXXVII, 49; conflictul cu Metellus Celer, XXXVII, 50, 1—6; rivalitatea cu Caesar, XXXVII, 52; primul triumvirat, în care intră Licinius Crassus, XXXVII, 54; 55, 1—56, 5; 57, 58; cf. XXXVIII, 5, 5; [Pompeius] și legea *Iulia agraria*, XXXVIII, 4; cf. XXXVIII, 1; XXXVIII, 5; 7; căsătoria cu Iulia, fiica lui Caesar, XXXVIII, 9; complotul împotriva lui [Pompeius], în care este amestecat Cicero, XXXVIII 9—10; [Pompeius] și Clodius XXXVIII, 12; [Pompeius] și Cicero, XXXVIII, 14—15; 17; [Pompeius] în conflictul dintre Clodius și Milo, XXXVIII, 30; XXXIX, 6; 8; este susținut de Cicero și capătă *cura annonae* și

imperium proconsulare, XXXIX, 9; cf. LIV, 1, 3; [Pompeius] și Ptolemeu Aulețul, regele Egiptului, XXXIX, 14, 3; 16; activitatea lui [Pompeius] atacată de Clodius, XXXIX, 18—19; candidează la consulat, XXXIX, 24; începutul conflictelor cu Caesar, XXXIX, 24—25; alianța cu Crassus, tulburările care au urmat, XXXIX, 27—31; 51, 1; 60, 2—3; XXXIX, 32; C. Trebonius propune să i se acorde guvernământul Hispaniei pe cinci ani, XXXIX, 33; cf. 54, 1; [Pompeius] îl sprijină pe Caesar să rămână proconsul în Gallia, XXXIX, 35; 36; legile pe care le propune, XXXIX, 37; jocurile pe care le organizează, XXXIX, 38, 1—3; 6; rămâne la Roma, XXXIX, 39; politica din Egipt și din Iudeea, XXXIX, 55—56; Aulus Gabinius, omul lui [Pompeius], pus sub acuzare, XXXIX, 55; 60; 62; procesul lui Gabinius, XXXIX, 55; 63; moartea Iuliei, soția sa și ruptura cu Caesar, XXXIX, 64, 1; cf. XLVI, 56, 4; refuză dictatura, XL, 45—46; 50, 2; primește Roma în paza sa, XL, 49, 5; cf. 45, 2; XL, 50; pentru a treia oară consul, XL, 44, 2; 51; 56, 2; 57, 1; se căsătorește cu fiica lui Scipio, XL, 51, 3; legea cu privire la corupția în justiție, XL, 52, 1—2; 55, 1—2; procesul lui Milo, XL, 53—54; cf. XLVI, 20, 3; 55; diferite legi, XL, 55; 56; cf. 30, 1 și 46, 2; consul pentru a treia oară; obține Hispania pentru încă cinci ani, XL, 44; Cato candidează la consulat împotriva lui [Pompeius], XL, 58; Claudius Marcellus, consul, îl susține, XL, 59, 1; și Claudius Pulcher, în lupta împotriva lui Caesar, XL, 63, 3; Curio acționează pentru Caesar, împotriva lui [Pompeius], XL, 63 (cf. XLI, 61—62); 64—65; 66 (cf. XLVI, 12, 1); senatus — consultum ca Caesar să depună armele, XLI, 1—3; prin Labienus, cunoaște planurile lui Caesar, XLI, 4—5; cere ca atât el, cât și Caesar să depună armele, pleacă în Campania însoțit de Senat și de magistrați, XLI, 6 (cf. XLVI, 2, 2; 12, 2); exodul spre Macedonia, XLI, 7; 10 (cf. 32, 4 și 35); ajunge la Brundisium, XLI, 11; trece în Macedonia, XLI, 12—13; 14; contramăsurile luate de Caesar, XLI, 16; pe Aristobul îl trimite în Palestina, XLI, 18; Hispania este de partea lui [Pompeius]; Cicero îl urmează împreună cu alți senatori și cavaleri, XLI, 18; 19 (cf. XLIV, 44, 2); situația din Hispania în conflictul dintre Caesar și [Pompeius], XLI, 21; 22—23; 24; Massilia amestecată în acest conflict, XLI, 19; 25; semne nefaste pentru [Pompeius] XLI, 39, 4; luptele navale din Marea Ionică, XLI, 40; Cato se îndreaptă spre [Pompeius], părăsind Sicilia, XLI, 41, 1; Iuba, regele Numidiei, îl sprijină, XLI, 42; la Thessalonic își aroga puterea proconsulară, iarna anului 48, XLI, 43—44; Caesar ocupă pe rând localități părăsite de [Pompeius], XLI, 45; 47; Caesar îl urmărește XLI, 49 și au loc diverse ciocniri armate, XLI, 50—51; ajunge în Tessalia, XLI, 52; bătălia de la Pharsalus, XLI, 53—61; Caesar și partizanii lui [Pompeius] XLI, 62—63; despre Pharnaces, cf. XLII, 9; 45, 2; 47, 3—4; XLIV, 45, 3; despre arderea scrisorilor

compromițătoare, cf. XLIII, 17, 4 și XLIV, 47, 5; [Pompeius] învins de Caesar, XLII, 1—2; se îndreaptă spre Lesbos, XLII, 2; trece din Cilicia spre Pelusion, XLII, 3, unde este ucis, 3—5; soarta partizanilor lui [Pompeius], XLII, 5; Caesar, care-l urmărește, se oprește în Asia, XLII, 6; ajuns în Egipt, nu-l mai găsește în viață, XLII, 7; 8; cf. XLIV, 45, 4—5; măsuri luate de Caesar după moartea lui [Pompeius], XLII, 9; 10; 17—18; 20; 32, 1; 49; 1—2; bunurile îl sînt scoase în vînzare, XLV, 28, 3; 9, 4; 10, 6; XLVI, 14, 1—2; partizanii și familia lui [Pompeius] după moartea sa, XLII, 10; 12—13; 14; Caesar este ucis la picioarele statuii lui [Pompeius], XLIV, 52, 1; Cnaeus Cornelius, nepotul lui [Pompeius] LV, 14, 1; portretul îi este purtat în cortegiul funebru al lui Augustus, LVI, 34, 3; teatrul lui Pompeius, LXIII, 8, 3; LXVI, 24, 2; Hadrian îi restaurează monumentele ridicate de el, LXIX, 11 și monumentul funerar; Severus îi mustră clementa, LXXV, 8, 1 (cf. LVI, 38, 4) și LXXV, 13, 1; mai este numit în: XL, 51, 1; XLIII, 43, 5; XLIV, 28, 3; 33, 1; 44, 4; 45, 3; XLVI, 2, 2; 2, 28, 1; LII, 13, 2; (7) Cnaeus [Pompeius] Magnus, i se interzice de a purta cognomenul de Magnus (sub Caius), LX, 5; ia de soție pe Claudia (?) Antonia, fiica lui Claudius, LX, 5; îl însoțește pe Claudius în Britannia, LX, 21; participă la triumful lui Claudius, LX, 23, 1; participă la distribuiri de grîne, LX, 25, 8; ucis de Claudius, instigat de Messalina, LX, 29; 30; 31, 7. (8) Quintus [Pompeius] Nepos, luptă în Numantia, fr. 77, 1; este dat în judecată de numantini, fr. 79, 3; trece în Hispania, fr. 82, 1; (9) Quintus [Pompeius] Rufus, nepotul lui Sulla, XL, 45; 49, 1—2; 55, 1—3; (10) Cnaeus [Pompeius] Strabo, tatăl lui [Pompeius] Magnus, XLIII, 51; XLIX, 21; mai este menționat în XLIV, 28, 1 și LII, 13, 2; (11) [Pompeia], fiica lui Quintus [Pompeius] Rufus (9), repudiată de Caesar, XXXVII, 45, 1—2; (12) [Pompeia] Paulina, soția lui Lucius Annaeus Seneca, LXII, 25, 1—2. (13) [Pompeia] Plotina, soția împăratului Traian, LXVIII, 5, 6; relațiile cu Hadrian, LXIX, 1; 10.

POMPILIUS.

Numa [Pompilius] rege al Romei de origine sabină fr. 6, 2; 3; 5; 7; fr. 7, 6; 7.

POMPONIUS.

(1) senator, trăiește pe vremea lui Caius LIX, 26, 4; (2) Quintus [Pomponius], fost consul, trăiește pe vremea lui Caius, LIX, 6, 2; (3) [Pomponius] Bassus, guvernatorul Moesiei, LXXVIII, 21, 2; (4) [Pomponius] Bassus, fiul celui precedent, LXXVIII, 21; este ucis de Elegabal, LXIX, 5, 1—4; (5) Lucius [Pomponius] Lucii filius, Flaccus, consul, LVII, 17, 1; (6) [Pomponius] Labeo, guvernator al Moesiei, LVIII, 24, 3; (7) Marcus [Pomponius] Marcellus, gramatic, LVII, 17, 2; (8) Quintus [Pomponius] Secundus, consul, LIX, 29, 5; 30, 3; LX, 1, 2; (9) [Pomponia] Rufina, vestală, LXXVII, 16, 3.

POMPTINE, (mlaștinile)

Caesar plănuiește secarea lor, XLIV, 5, 1; Marcus Antonius primește această sarcină XLV, 9, 1; Traian construiește drumuri, LXVIII, 15, 3.

POMPTINUS,

Caius [Pomptinus] general, lupta în Galbia, XXXVII, 47, 1; 48, 2—49, 1; XXXIX, 65, 1—2.

PONT, insule în,

LIX, 22, 8.

PONT, marea,

XXXVII, 5, 1—2; LXXIV, 10, 2; 14, 4.

PONT, regiunea și regatul,

XXXVI, 8, 1; XXXVII, 5, 2 (cf. XXXVIII, 38, 4); XLII, 45, 3; 46, 3; XLV, 29, 4; împreună cu Bithynia devine provincie romană (senatorială) LIII, 12, 4; [Pontul] Cappadociei: LI, 2, 2—3; [Pontul] stăpinit de Polemo, vecin cu cel al Cappadociei, XLIX, 25, 4; LIII, 25, 1; LIV, 24, 5.

POPILIUS,

(1) Caius [Popilius] Laenas, legat, fr. 68, 1; (2) Caius [Popilius] Laenas, ucigașul lui Cicero, XLVIII, 11, 1—2; (3) Marcus [Popilius] Laenas, luptă împotriva lui Viriathus, fr. 75, 1.

POPULICOLA,

vezi Gellius (2) și Valerius (29—30).

POPPAEUS,

(1) Caius [Poppaeus] Quinti filius, Sabinus, consul, LVI, 1, 1; guvernator al celor două Moesii, al Macedoniei și Achaiei, LVIII, 25, 4—5; (2) Quintus [Poppaeus] Secundus, consul, XLI, 10, 3; (3) [Poppaea] Sabina patriciană, soția lui Rufius Crispinus; devine soția lui M. Salvius Otho și amanta lui Nero, LXI, 11; 12; 13; este omorită de Nero, LXII, 28; LXIII, 9, 5; 12, 3; 13, 1; Nero îi închină un templu.

PORCIUS,

(1) Caius [Porcius] Cato, dezastrul suferit, fr. 88, 1; (2) Caius [Porcius] Cato, tribun al plebei, XXXIX, 15; 27, 28; (3) Lucius [Porcius] Cato, general, lupta cu marsii, fr. 100, 1; (4) Marcus [Porcius] Cato (cel Bătrîn), consul, adversarul lui Tiberius Gracchus, fr. 65, 1; cf. XLV, 32, 3 și LXI, 17, 4; (5) Marcus [Porcius] Cato Uticensis (cel tânăr), emul al precedentului, XXXVII, 21; 22; 36, 3; 55; 57, 3; XXXIX, 22—23; XL, 54, 4; tribun al plebei, XXXVII, 43; 50, 54; cvestor, XLVII, 6, 4; adversar declarat al lui Caesar, XXXVIII, 3; 7; și al lui Cicero, 17, 4; trimis în Cypru, XXXVIII, 30; de unde se întoarce, XXXIX, 22; 23; Pompeius și Crassus îl împiedică să devină pretor, XXXIX, 32; 34—35; apreciat de Adunarea Poporului, XXXIX, 35; devine pretor, XXXVIII, 7, 6; XL, 55; candidază la consulat, XL, 58; trece de partea lui Pompeius, XLI, 41, 1; XLII, 10; după înfrângerea lui Pompeius, XLII, 12—3; 56—57; cf. XLVII, 26, 5) moartea sa la Utica, XLIII, 10—11; XLIV, 13; Caesar îl regretă, XLIII, 10, 3; 13; fa-

milia lui, XLIV, 13; mai este menționat în LXI, 17, 4; (6) [Porcius] Laeca, XLV, 32, 3; (7) [Porcia] fiica lui Marcus [Porcius] Cato (5) și soția lui Marcus Iunius Brutus, XLIV, 13—14; se sinucide după bătălia de la Philippi, XLVII, 43, 3.

PORSENNA,

regele din Clusium, fr. 14, 1; XLVI, 19, 8.

PORTUL,

lui Augustus = Ostia; Comaros, la Nicopolis, L, 12, 4; la Corcyra (Corfu), L, 12, 2.

POSTUMIUS,

(1) Quintus [Postumius] senator, L, 13, 7; (2) Lucius [Postumius] Albinus, consul, fr. 49, 7; (3) Spurius [Postumius] Albinus, consul, fr. 7, 26, 12—16; cf. XLV, 32, 4; (4) Lucius Postumius] Megellus, general, fr. 36, 32; fr. 39, 7—9.

POTHINUS,

emul al lui Ptolemeu Auletul, regele Egiptului, XLII, 37; 39.

POTITUS,

vezi Afranius (3) și Valerius (25, 27, 36).

PRAASPAAE,

oraș în Media, XLIX, 5, 3; 26—27; L, 27, 5.

PRENESTE,

oraș în Italia, fr. 36, 24; fr. 109, 4; ocupat de Fulvia, soția lui Marcus Antonius, războiul prenestin, XLVIII, 10, 3.

PRIAM,

regele Troiei, LVIII, 23, 4; LXII, 16, 1.

PRIMUS,

(1) Marcus [Primus], proconsul al Macedoniei, LIV, 3, 2—4; (2) vezi Antonius (13).

PRISCILLIANUS,

Lucius (?) Priscillianus, guvernator al Achaiei, LXXVIII, 21, 3—5.

PRISCUS,

(1) legat al unei legiuni în Britannia, LXXII, 9; (2) din Niceea, inginer, specialist în mașini de război, LXXXIV, 11 și LXXV, 11. Vezi Iunius (17), Helvidius, Lutorius, Publia [Prisca], Servilius (16), Stadius, Tarquinius (5), Valerius (26).

PROBUS,

general, pe vremea lui Severus, LXXV, 3.

PROCAS,

tatăl lui Amulius și al lui Numitor, fr. 4, 11 și 7, 19.

PROCULEIUS,

Caius [Proculeius], cavaler roman, LI, 11; cumnat al lui Maecenas, LIV, 3; LIII, 24, 2.

PROCLUS, (PROCLUS)

vezi Acervonius (1), Iulius (40), Larginus, Licinius (15), Scribonius (7), Sulpicius (11).

PROPONTIDA

LXXIV, 10, 2.

PROTOGENES,

ministrul lui Caius, LIX, 26; este ucis de Claudius, LX, 4, 5.

PRUSIAS,

regele Bithyniei, fr. 57, 58; fr. 69, 1.

PTOLEMEU,

(1) [Ptolemeu] II Filadelful, fr. 41, 1; (2) [Ptolemeu] IV Eupater, fr. 57, 58—59; (3) [Ptolemeu] XIII Auletul, XXXIX, 12—13; 14—15; 16; 55—58; 61, 3; 62, 2; (cf. XLII, 2, 4; 5, 4); (4) [Ptolemeu] XIV, fiul precedentului, XLII, 2; 3—4; 5; 7; 9; 34—35; 36, 37; 38, 39; 42—43; 47; (5) [Ptolemeu], fiul mai mic al lui [Ptolemeu] Auletul (3), XLII, 35; frate al Cleopatrei, XLII, 44; XLIII, 27, 3; XLVIII, 24, 2; (6) [Ptolemeu], frate cu [Ptolemeu] Auletul (3), rege al Ciprului. XXXVIII, 30; XXXIX, 22; (7) [Ptolemeu] Cesarion, fiul Cleopatrei, XLVII, 31, 5; XLIX, 41; L, 1; 3; LI, 6; 15; (8) [Ptolemeu] Filadelful, fiul lui Antonius și al Cleopatrei, XLIX, 32; 41 (cf. L, 3, 5 și 26, 2); LI, 15, 6; (8) [Ptolemeu], fiul lui Iuba și al Cleopatrei Selene, LIX, 25, 1.

PUBLILIUS,

(1) Lucius [Publius] Celsus, LXVIII, 16, 2; [Pubilia], luată de soție de Cicero, XLVI, 18, 3—4; vezi Marcus (1).

PUBLIUS,

[Publia] Prisca, soția lui Geminus Rufus, LVIII, 4, 6.

PUDENS,

vezi Manilius (3).

PULCHER,

vezi Claudius (35—40) și Clodius.

PULLUS,

vezi [Iunius] (18).

PUPIUS,

Marcus [Pupius], Marci filius, Piso Calpurnianus, legat al lui Pompeius, XXXVII, 44, 3, consul, XXXVII, 46, 1.

PUSIO,

cavaler german, LVI, 11, 2.

PUTEOLI (PUZZUOLI)

oraș în Campania, XLVIII, 50, 1; LIX, 17, 1; 23, 5; LXIII, 3, 1; LXVII, 14.

PYLADES,

(1) mim, LIV, 17; LV, 10, 11, (2) mim, LXVIII, 10, 2; (3) mim, LXXIII, 13, 1.

PYRINEI, munții

fr. 56, 2; fr. 57, 53; XXXIX, 46, 1; XLI, 20; 24; LIII, 25, 2.

PYRRHUS,

regele Epirului, fr. 40, 5, 3—4; 6; 19; 32; 33—38; 40; 46; 47—48; mai este numit în XLV, 32, 2; L, 24, 3; LXXVII, 20, 3.

PYTHAGORAS,

libert al lui Nero, LXII, 28, 3; LXIII, 13, 2; 22, 4.

PYTHIA, (Pythika),

oracolul și jocurile, LXIII, 14; LII, 30, 5; cf. LI, 1, 2 Nero laureat la, LXIII, 20, 3.

PYTHIAS,

sclava devotată Octaviei, soția lui Nero, LXII, 13, 4.

PYTHIONICA,

concursurile de poezie lirică, LXIII, 10, 1; 18, 2; 20, 5.

Q

QUAZII,

populație germanică în regiunea Pannoniei, LXVII, 7, 1; LXXI, 8—10; 11; 16; 18; 20; LXXII, 2, 3; LXXVII, 20.

QUADRATUS,

uneltește împotriva lui Commodus, LXXII, 4; 13; vezi Asinius (7) și Minnius.

QUIETUS

vezi Lusius.

QUINCTIUS

(1) Caius [Quinctius] Atticus, consul, LXV, 17; (2) Lucius [Quinctius] Cincinnatus, dictator, fr. 23, 2; (3) Titus [Quinctius] Crispinus, consul, LV, 1, 1; (4) Titus [Quinctius] Crispinus Valerianus, pretor, LV, 10, 11; (5) Titus [Quinctius] Flaminius, consul, fr. 60, 1; cf. LVI, 7, 6 și LXIII, 8, 2; (6) Titus [Quinctius] Scapula, cavaler roman, XLIII, 29, 3; 30, 2.

QUINTILLIANUS,

vezi Nonius (5).

QUINTILIUS,

(1) Sextus [Quintilius] Condianus, lupta împotriva sarmaților, LXXI, 33; LXXII, 5 și 7; (2) Sextus [Quintilius] Condianus, fiul următorului, (3) condamnat la moarte de Commodus, izbutește să fugă, LXXII, 6 și 7; (3) Sextus [Quintilius] Valerius Maximus, frate cu Condianus (1) și tatăl lui Condianus (2), luptă împreună cu fratele său împotriva sarmaților, LXXI, 33; moare împreună cu el, LXXII, 5; villa celor doi frați, LXXII, 13, 4; (4) Publius [Quintilius] Sexti filius, Varus, consul, LIV, 25, 1; LVII, 20, 1; legat al lui Augustus în Germania, este atras într-o cursă, suferă o înfrângere categorică și este ucis, LVI, 18—22; 23, 1; LVII, 5, 4; LX, 8, 7.

QUINTILLUS,

vezi Plautius (5).

QUIRINUS

vezi Sestius.

R

RABIRIUS,

Caius [Rabirius], acuzat de moartea lui Saturninus, procesul, XXXVII, 27—28.

RACIUS (RAECIUS?)

gubernator al Sardiniei, LXXV, 16.

- RAETIA, RAETI,
populație gallică, XXXIX, 49, 1; LIV, 22; aici se află
legiunea a III-a Italică, LV, 24, 4.
- RAETINUM,
oraș în Dalmatia, LVI, 11.
- RAPTUS,
șef al astingilor, LXXI, 12.
- RAVENNA,
port la marea Ionică, LV, 33, 3, LXI, 17; LXXI, 11, 5;
cucerită de Severus, LXXIII, 17, 1.
- RAUS,
șef al astingilor LXXI, 12, 1.
- REATE, (RIETE)
Vespasian se trage din, oraș în sudul Italiei, LXVI, 15, 2.
- REBILUS,
vezi Caninius (2).
- RECTUS,
vezi Aemilius (25).
- REGIUM (REGGIO),
oraș în Italia de Sud (Calabria), fr. 40, 7; XLVII, 36, 4;
XLVIII, 18—19, 47, 1.
- REGULUS,
vezi Atilius, Licinius (17), Nemius.
- REMII,
populație gallică, XXXIX, 1; XL, 11, 2.
- RESTIO,
vezi Antius.
- RHANDEA,
oraș în Asia Anterioară, pe fluviul Arsană, LXII, 21; 23.
- RHASCUPORIS, (RHASCUPORIS)
(1) rege trac, îl ajută pe Marcus Iunius Bruttus, LXVII,
25, 2; trece de partea lui Octavianus, XLVII, 48, 2; (2)
fiul regelui Cotys, sub tutela lui Rhoemetalces, LIV, 20, 3;
moartea sa, LIV, 34, 5; (3) rege trac, LV, 30, 6.
- RHEA (ILIA),
fiica lui Numitor, mama lui Romulus și a lui Remus, fr. 4,
12—3.
- RHODOS, RHODIENII,
fr. 58, 4; fr. 66, 2; fr. 68, 2; fr. 68, 3; XLVII, 33; 36; Tibe-
rius la, LVII, 11, 2; cîștigă libertatea sub Claudius, LX,
24, 4; insula mai este menționată în: LV, a, 5; 10 a; 11, 2;
LVI, 21, 2; LVII, 17, 4.
- RHOEMETALCES, (RHYMETALKES)
(1) rege trac, lupte cu dalmații și cu breucii, LV, 30, 3;
îi învinge pe dalmați și pe pannoni, alături de fratele său
Rhascuporis, LV, 30, 6; (2) bunicul și tutorele copiilor lui
Cotys, LIV, 20, 3; 34, 5; (3) rege trac, sprijinit de Caius,
LIX, 12, 3.
- RHOLES,
rege get, îl sprijină pe Marcus Licinius Crassus în cam-
pania acestuia împotriva bastarnilor, LI, 24; este ajutat
de Licinius Crassus împotriva lui Dapyx, LI, 26, 1.

RINUL,

XXXIX, 1, 1; 49; populațiile din bazinul Rinului: LIII, 12; LI, 22; LV, 24, 7; LX, 30, 6; este menționat în: XXXVIII, 30—35; 50; XXXIX, 47, 1; 48; 50; XL, 32; XLI, 30, 4; 56, 2; XIV, 42, 4; XLVIII, 49, 3; L, 24, 4; LI, 21, 6; LIII, 7, 1; LIV, 20, 5; 32—33; LV, 1—2; 6; 10 a 3; LVI, 18, 4; LVI, 18, 5; 22; 24; după dezastrul suferit de Varus, Tiberius și Germanicus se opresc la Rin LVI, 25, 3; LIX, 21, 3; LXVII, 3, 5; LXXI, 3, 2; 2, 3.

RODOPI,

munți unde locuiesc peonii XLIX, 36, 6; la nord de Rodopi locuiesc dacii LI, 22, 7.

ROMULUS (și ROMUS sau REMUS)

fr. 4, 13; 14—15; fr. 5, 3; întemeietor al Romei, fr. 7, 3; fr. 5, 8; 11; fr. 6; menționat în: XXXVII, 9, 1; XLVI, 21, 4; 46, 3; XLVII, 10, 3; XLVIII, 43, 4; LIII, 16, 5; LIII, 16, 7; LVI, 36, 3; LVII, 34, 2.

RONUL,

fluviu în Gallia, XLIV, 42, 4; confluența cu Araris, XLVI, 50, 4; mai este menționat în: XXXVII, 48, 1; XXXVIII, 31, 3; LXXV, 7, 2; 7, 3.

ROSCIUS

Lucius [Roscius] Otho, tribun al plebei, XXXVI, 24, 4; 30; 42, 1 pretor, XLI, 5, 2.

ROȘIE (Marea)

actualul Golf Persic, LXVIII, 28; LXXV, 14, 3; Antonius și Cleopatra se gândesc să se refugieze aici, LI, 6, 3; 7, 1.

ROXOLANII,

autorizați de Marcus Antoninus să treacă pe teritoriul Daciei pentru a participa la piețe de desfacere, LXXI, 19, 2.

RUBELLIUS,

[Rubellius] Plautus, ucis de Nero, LXII, 14, 1.

RUFINA,

vezi Pomponius (10).

RUFINUS,

vezi Caecilius (18) și Cornelius (43).

RUFIVS,

Publius (?) [Rufius] Crispinus, prefect al pretoriului, LX, 32, 6; LXI, 11, 1.

RUFRIUS,

[Rufrius] Pollio, prefect al pretoriului, LX, 23, 2.

RUFUS,

vezi Bassaeus, Caecilius (19), (20), Caelius (2), Cluvius (2), Egnatius (2), Faenius, Geminius (2), Mescinius, Musonius, Plautius (6), Pompeius (9), Rutilius (2), Salvidienus (2), Sempronius (9), Sulpicius (12), (13), Titius (5), Verginius (1), Vibius (5).

RULLIANUS,

vezi Fabius (18).

RULLUS,

vezi Fabius (15) și Servilius (16) și (17).

- RUSPINA**,
oraş în Africa, XLII, 58, 2.
- RUSTICUS**,
vezi Iunius (2) și (19).
- RUTILIUS**,
(1) Publius [Rutilius] Lupus, rudă cu Marius, luptă împotriva marsilor, fr. 98, 1—2; (2) Publius [Rutilius] Rufus, adversar politic al lui Marcius, fr. 97, 1—2; 2—4.
- RUTULII**,
populație italică, vrăjmașă latinilor, regele lor este Turnus, fr. 4, 7; Camillus trece la, fr. 24, 6.

S

- SABINA**,
vezi Poppaea (3).
- SABINII**,
populație italică în luptă cu latinii: fr. 5, 5—7 (cf. LVI, 5, 6); fr. 6 1 a; fr. 6, 2; fr. 6, 5; pace cu latinii, XXXVIII, 37, 5; mai sînt menționați în: XLVIII, 13, 2; LXVI, 17, 1.
- SABINIANUS**,
vezi Vettius (2).
- SABINUS**,
(1) prefect al gărzilor de germani (sub Claudius) LX, 28, 2; (2) Publius Catus [Sabinus?], acuzator public, LXXXVI, 9, 2; vezi Calvisius (1) și (2); Flavius (12—13), Iulius (41), Octavius (8), Poppaeus (1), Titius (6) și Titurius.
- SABOS**,
rege arab LIII, 29, 3.
- [**SABURNUS**],
prefect al pretoriului (sub Traian), LXVIII, 16.
- SADALAS**,
rege trac, XLI, 51, 3; 63, 1; XLVII, 25, 1.
- SALABOS**,
rege mauretan, fr. 60, 9.
- SALASII**,
populație gallică, fr. 74, 1; XLIX, 34; 35; 38, 3; LIII, 25; aici se înființează colonia Augusta Praetorianerum, LIII, 25
- SALATION**,
vezi Cornelius (41).
- SALLUSTIUS**
Caius [Sallustius] Crispus, istoricul, înlăturat din Senat, XL, 63; 4; își recapătă demnitatea de senator și devine praetor, XLIII, 52, 2; numit de Caesar guvernator al Numidiei, este acuzat de necinste în minuirea fondurilor bănești, XLIII, 9, 3.
- SALONA**,
oraş în Dalmația, asediat de Marcus Octavius, XLII, 11; asediat de Baton, dalmatul, LV, 29, 4; în apropiere se află Andretium, LVI, 12, 3.

SALVIDIENUS,

(1) [Salvidienus] Orfitus, ucis de Nero, LXII, 27, 1; (2) Quintus [Salvidienus] Rufus, originea lui, XLIII, 23, 2; Consul designatus fără să aibă calitatea de senator XLIII, 33, 2; misiunile incredințate de către Octavianus, XLVIII, 13; 14 (cf. XLVIII, 10, 1 și 20, 3); 18, acuzat de trădare, XLVIII, 33.

SALVIUS,

(1) Publius [Salvius] Aper, primul prefect al pretoriului, LV, 10; (2) Publius [Salvius] Iulianus, general, ucis de Commodus, LXXII, 5; (3) Marcus [Salvius] Otto, prietenul și consilierul lui Nero, devine sotul Sabinei Poppaea, LXI, 11; LXIV, 5; 6; 7—8; 9—10; trece de partea lui Vitellius după moartea lui Nero, LXIV, 11; 12—14; moare după bătălia de la Bedriacum, LXIV, 15; mai este amintit în LXV, 1; 6; 20, 2 (cf. LXV, 6, 2).

SAMNIȚII,

fr. 7, 26; fr. 36, 23; fr. 36, 29; sînt menționați în XXXVIII, 37, 5 și XLIV, 30, 4.

SAMOSATA,

oraș în Commagena, XLIX, 22.

SAMOS,

insula, LIV, 7, 4; 9, 7—8; LVI, 27, 2.

SAMOTHRACE,

insula, fr. 66, 3.

SANATRUCES,

(1) regele parților (Arsaces, 2), XXXVI, 1; 3; îl sprijină pe Lucullus XXXVI, 3; moartea sa, XXXVI, 45; (2) tatăl lui Vologesus, LXXV, 9, 6.

SANQUINIUS,

Quintus [Sanquinius] Maximus, prefectul Romei sub Caius, LIX, 13, 2.

SAOTEROS,

din Nicomedia, cubicularul lui Commodus, LXXII, 12, 2; LXXVII, 21, 2.

SARAPION (SERAPION)

poreclă ce și-o ia Marcus Antonius, L, 27, 1.

SARDANAPALLOS (SARDANAPAL)

numele lui Elegabal, LXXVII, 22, 5; LXXIV, passim; LXXX, 2, 3; vezi Aurelius (1).

SARDIEII,

populație dalmată, fr. 49, 2—3.

SARDINIA, SARZII,

fr. 43, 22; fr. 46, 1; fr. 57, 69; XXXVI, 41, 1; XXXVIII, 38, 2; XLI, 18, 1; XLII, 56, 3; XLIII, 14, 2; 28, 1; XLVI, 55, 4; XLVIII, 2, 1; 28, 4; 30, 7—8; 31, 1; revine lui Sextus Pompeius, după înțelegerea de la Misernum; XLVIII, 45, 3; 5—6; L, 6, 4; provincie senatorială, LIII, 12, 4; LV, 28, 1.

SARGETIA,

riu în Dacia, Decebal își ascunde tezaurul în albia secată a râului, LXVIII, 14, 4—5.

SARMAȚII,

izgoniți dincolo de Istru, LIV, 20, 3; incursiuni în Moesia alături de daci, LV, 30, 4.

SARMIZEGETUSA,

orașul de reședință al lui Decebal; Traian își așază aici legiunile, LXVIII, 9, 7.

SATALA,

oraș în Armenia; Traian vine la [Satala] LXVIII, 19, 2.

SATURNINUS,

(1) centurion al unei cohorte pretoriene, sub Caracalla, LXXVI, 3, 2; 6, 1; (2) LXXVIII, 19, 5; vezi Aelius (14); Aemilius (26), Antonius (14), Appuleius (4) și Sentius (2—4).

SAVUS (SAVA),

riu în Pannonia, afluent al Istrului; curge pe lângă Siscia, XLIX, 37; formează hotar pentru Moesia Superioară, LI, 27, 3.

SAXA,

vezi Decidius (1) și (2).

SCAeva,

vezi Iunius (10).

SCAEVIUS, [SCAEFIUS?]

Publius [Scaevius], soldat din armata lui Caius Iulius Caesar, în Lusitania, XXXVII, 53, 3.

SCAEVOLA,

vezi Mucius (2).

SCAPULA,

vezi Ostorius; Quintius (9).

SCARPUS,

vezi Pinarius.

SCAURUS,

vezi Aemilius (27—29) și Aurelius (18).

SCENOBARBUS,

dalmat sau pannon, simulează trădarea, LV, 33, 2.

SCEVAS,

fiul lui Baton, dalmatul, LVI, 16, 1.

SCIPIO,

vezi Caecilius (17) și Cornelius (45—59).

SCIȚII,

neam bastarn, XXXVIII, 10, 3; LI, 23, 3; Mithridates plănuiește să treacă prin ținuturile lor pentru a ajunge la Istru, XXXVII, 11, 1; învecinați cu dacii, LI, 22, 6; dedați băuturii, LI, 24, 2; Zyraxes, rege get le cere ajutorul împotriva lui Marcus Licinius Crassus, LI, 26, 6; îl sprijină pe Artabanos, exilat din Armenia, LVIII, 26, 3; țin consiliu de război, LXXV, 3, 1; în delegație la Caracalla; fac parte din găzile împăratului, LXXX, 5 și 6.

SCORDISCI,

LIV, 31, 3; devastează Macedonia, LIV, 20, 3; îl sprijină pe Tiberius în războiul dalmato-pannonic, LIV, 31, 3.

SCRIBONIANUS,

vezi Arruntius (3).

SCRIBONIUS,

(1) se pretinde descendent al lui Mithridates; pune stăpînire pe regatul bosporan, LIV, 24, 4—5; (2) Caius [Scribonius] Curio, om politic, devine partizan al lui Caius Iulius Caesar, caracterizarea personalității, XL, 60, 2—3; XXXVIII, 16; XL, 59, 4; 60—62; 63; 64; acuză consulii și pe Pompeius în Adunarea Senatului, XL, 66; în serviciul lui Caesar, XLI, 1; 3—4; ocupă Sicilia, XLI, 41; trece în Africa unde luptă pentru Caesar, XLI, 41—42; moartea sa, XLII, 56, 2; (3) Cnaeus (?) [Scribonius] Curio, fiul precedentului, LI, 2, 5; (4) Lucius [Scribonius] Curio, socrul lui Sextus Pompeius și fratele [Scriboniei], prima soție a lui Augustus; partizan al lui Pompeius, XLVIII, 16, 3; XLI, 40; 48; consul, XLIX, 38, 2; (5) Lucius [Scribonius] Libo, fiul precedentului, consul, LVII, 15, 1; (6) Lucius [Scribonius] Libo Drusus, tînăr patrician, acuzat de conspirație împotriva lui Tiberius, se sinucide, LVII, 15; (7) [Scribonius] Proculus, sfîșiat de senatori la acuzația lui Protogenes, libertul lui Caius, LIX, 26, 2; (8) [Scribonia], sora lui Scribonius (4) și soția lui Octavianus Augustus, XLVIII, 16, 3; dă naștere Iuliei, după ce fusese repudiată, XLVIII, 33, 3.

SCYLLA,

promontoriu în Italia, XLVIII, 47, 2.

SECILIUS,

[Secilius] Sextilius, legat al lui Lucullus, XXXVI, 3, 2.

SECUNDUS,

vezi Atanius, Carrinas (3), Marius (7), Petronius (3), Pomponius (8) și Poppaeus (2).

SEGETICA (SERDICA)

ocupată de M. Licinius Crassus, LI, 23, 5; actuala Sofia.

SEGIMERUS,

conducător al heruscilor, LVI, 19, 2.

SEIANUS,

vezi Aelius (14).

SEIUS,

(1) [Seius] Carus, nepotul lui Fuscianus, ucis de Elegabal, LXXIX, 4, 6; (2) [Seius] Fuscianus, prefect al Romei, unchiul precedentului, LXXIX, 4, 6; (3) Lucius [Seius] Strabon, prefect al pretoriului, apoi prefect al Egiptului, LVII, 19, 6.

SELENE,

vezi Cleopatra (1) și (2); L, 5, 3; 25, 3; LI, 21, 8.

SELEUCIA,

(1) oraș în Mesopotamia, pe Tigru, XL, 16; 20; LXXI, 2; cucerit de Severus, LXXV, 9, 3; (2) oraș pe Eufrat, aproape de Zeugma, cucerit de generalii lui Traian, LXVIII, 30, 2; (3) oraș în Pieria, unde vine Traian, LXVII, 17, 3.

SELEUCOS,

(1) fiul lui Antiochos al III-lea, capturat de Scipio Africanul, fr. 62, 2; (2) de origine siriană, devine soțul Bere-

nicei, regina egipteană a Ciprului, XXXIX, 57, 1; ucis de Berenice, XXXIX, 57, 2; vezi și Flavius (20).

SELINUNT,

oraș în Cilicia; aici moare Traian; orașul ia numele de Traianopolis, LXVIII, 33, 3.

SEMIRAMIS,

regina assiriană, LXII, 6, 2; LXXVIII, 22, 3.

SENNONII,

populație germanică, LXVII, 5, 3; LXXI, 20, 2.

SEMPRONIUS,

(1) Lucius [Sempronius] Atratinus, consul suffectus, XLIX, 39, 1; (2) [Sempronius] Densus, centurion, încearcă să-l salveze pe Galba, LXIV, 6, 4 Y; (3) Caius [Sempronius] Gracchus, fr. 85, 1—3; cf. XXXVIII, 27, 3; XLIV, 25, 5; 30, 4; (4) Tiberius [Sempronius] Gracchus, tatăl Gracchilor, soț al Cornелиei, fiica lui Scipio Africanus, fr. 65, 1; (5) Tiberius [Sempronius] Gracchus, fiul precedentului, frate cu Caius (3), fr. 83, 1—8; cf. XXXVIII, 27, 3; XLIV, 25, 5; 30, 4 și XLVI, 49, 2, consul; (6) Sempronius Rufus, spaniol, favorit al lui Caracalla, LXXVII, 17; (7) Marcus [Sempronius] Tuditanus, consul, fr. 44, 1; (8) Publius [Sempronius] Tuditanus, consul, lupta împotriva lui Hannibal; fr. 57, 70.

SENECA,

vezi Annaeus (4).

SENECIO,

vezi Herennius și Sossius (3).

SENTINUM,

oraș în Umbria, XLVIII, 13.

SENTIUS,

(1) centurion, sub Traian lupta în Orient, LXVIII, 22, 3; (2) Caius [Sentius], Caii filius, Saturninus, consul, LIV, 10, 1—2; (3) Caius [Sentius], Caii filius, Saturninus, consul, LV, passim; (4) Cnaeus [Sentius], Cnaei filius, Saturninus, consul, LIX, 30, 3; LX, 1, 1.

SEPINUS,

vezi Fulvius (13).

SEPTIMINUS,

vezi Fabius (9).

SEPTIMIUS,

(1) Lucius [Septimius], centurion, ucigașul lui Pompeius, XLII, 3—4; 38, 1; (2) Publius [Septimius] Geta, fratele împăratului Severus, LXXVI, 2; (3) Publius [Septimius] Geta, fiul lui Severus și al Iuliei Domna, fratele lui Caracalla, LXXVI, 7; 11; 14; 15; situația lui Geta după moartea lui Severus, LXXVII, 1; 2; este ucis, LXXVII, 2; sînt uciși toți cei care-l sprijiniseră, LXXVII, 4; sau persecutați, 12; starea de spirit a lui Caracalla după crimă, LXXVII, 15; cf. 23, 3 și LXXVIII, 7, 3; cf. LXXVIII, 23—24; (4) Lucius [Septimius] Severus, împăratul, data nașterii, LXXVI, 17, 4; LXXVIII, 11, 6; caracterizare și portret fizic: LXXIII, 15; LXXVI, 16—17; consul, LXXII, 12, 4; guvernator al

Pannoniei, LXXIII, 14; pretendent la tron, se adresează lui Clodius Albinus, LXXIII, 15; se îndreaptă spre Roma, LXXIII, 15; Didius Iulianus încearcă să-l ucidă, LXXIII, 16; victoria împotriva lui Iulianus, LXXIII, 17; împărat roman, LXXIV, 1—2; distribuirii de bani, *ibidem*, cf. LXXVIII, 36, 2; venerază memoria lui Pertinax, LXXIV, 3—4; 5; conflictul cu Niger și Albinus, LXXII, 8, 1; LXXIV, 6; 7—8; 9; află despre căderea Byzantion-ului, LXXIV, 14; succesele raportate în Orient, moartea lui Niger, LXXV, 1; 2; 3; războiul cu Albinus, LXXV, 4—5; marea bătălie de la Lugudunum, LXXV, 6—7; moartea lui Albinus; LXXV, 7; se proclamă a fi din neamul Antoninilor, LXXV, 7; teroarea ce-o dezlănțuise, LXXV, 8; moartea lui Narcissus, LXXIII, 16, 5; moartea partizanilor lui Albinus, LXXIV, 9; războiul cu părții, LXXV, 9; încearcă să cucerească Atră, LXXV, 10; cf. LXVIII, 31; alte execuții, LXXV, 10; părăsește asediul Atrai, LXXV, 11—13 și vizitează Egiptul, trecând prin Palestina, LXXV, 13; 14; 15 (cf. LXXVI, 4, 2); Plautianus este în culmea puterii LXXV, 15—16; sărbătorește zece ani de domnie, LXXVI, 1; nunta fiului său Antonius cu Plautilla, LXXVI, 1; fratele său. Geta (2) îl avertizează asupra intențiilor lui Plautianus, LXXVI, 2; căderea și moartea lui Plautianus, LXXVI, 2; 3—4; ședința Senatului în care Severus se autoacuză; laudele ce i se aduc, LXXVI, 5—6; moartea lui Plautius Quintillus și a altor senatori acuzați de trădare, LXXVI, 7, 3—5; moartea lui Baebius Marcellinus, LXXVI, 9, 2; episodul cu tilharul Bullas (Felix), LXXVI, 10; horoscopul lui, LXXVI, 11; cf. LXXII, 23, 2—3; campania din Britania, LXXVI, 11 (cf. XXXIX, 50, 4); 13; încercarea lui Antoninus de a-l asasina, 14; moartea sa, LXXVI, 15 (cf. LXXII, 23, 5); activitatea lui [Septimius] Severus ca împărat: LXXVI, 16; 17 (cf. LV, 24, 4 înființarea celor trei legiuni partice; LXXVII, 17, 2; LXXVIII, 8; 11; 12, 7; 28, 3; 13, 1; 3; 22, 4; mai este numit în: LXXVIII, 16—17; 37, 5; LXXIX, 2, 2; vezi și Abgarus (Augaros) (2) și (3); Iulius (3).

SEQVANA (SENA)

LX, 38, 4.

SEQVANII,

populație gallică, XXXVIII, 32; 34; ocuparea orașului Vesonio de către Caesar, XXXVIII, 34; Caesar este asediat de Vercingetorix, XL, 39, 1.

SERAPAEUM (SERAPAEION)

templul zeului Serapios din Alexandria, LXXVII, 23; LXXVIII, 7, 3.

SERAPION,

egiptean, prezice moartea lui Caracalla, LXXVIII, 4.

SERAPIS (SARAPIS)

divinitate egipteană, adorată de obicei alături de Isis; cultul interzis, XL, 47, 3; XLII, 26, 2; li se închină un templu, XLVII, 16, 1; Augustus nu admite cultul la Roma, LIII, 2.

Agrippa pune o graniță cultului lui [Serapis], LIV, 6; mai este menționat în LI, 16, 4 și în LXXVII, 15, 7 și 23, 2 a.

SERAS,

filosof, ucis de Nerva pentru trădare, LXVIII, 1, 2.

SERDII,

neam tracic, LI, 25, 4.

SERDICA,

vezi Segetica.

SERENUS,

vezi Vibius (6).

SERETIUM,

oraș în Dalmația, LVI, 12, 1.

SERGIUS,

(1) Lucius [Sergius] Catilina, uneltește împotriva consulilor, XXXVI, 44, 4; conjurația, XXXVII, 10; candidează la consulat, XXXVII, 29, 2—3; 30 (cf. XXXVIII, 10, 31); 31—32; 33; lupta de la Faesulae, XXXVII, 39, 40; mai este menționat în: XXXVIII, 25, 4; XLIV, 28, 3; XLV, 42, 6; XLVI, 2, 3; XLVII, 20, 3; (2) [Sergius] Titianus (?) LXXIX, 5, 6.

SERTORIUS,

Quintus [Sertorius] praetor în Hispania, rebel împotriva puterii romane, XXXVI, 25; 27; 28; 32; XLIV, 28, 2; înfrângerea și moartea, LII, 13, 2; 17, 4; partizanii săi sînt numiți sertoriani, XXXIX, 46, 3; evocat de Pompeius, XLI, 56, 2; amnistia acordată de Caesar, XLIV, 47, 4.

SERVIANUS,

vezi Iulius (49)

SERVILIUS,

(1) Marius [Servilius], consul, cartea LV; (2) Publius [Servilius], praetor, LIII, 27, 6; (3) Quintus [Servilius] Caepio, general, fr. 78, 2—3; (4) Quintus [Servilius] Caepio, aspiră la consulat, fr. 91, 1—4; (5) Quintus [Servilius] Caepio, autorul unei răscoale, fr. 96, 1—3; (6) Publius [Servilius] Casca, tribun al plebei, XLIV, 52; (7) Publius [Servilius] Casca, tribun al plebei, unul din ucigașii lui Caesar, XLIV, 52; este condamnat la moarte, XLVI, 49, 1; (8) Lucius [Servilius] Glaucia, fr. 95, 3 (cf. XLIV, 25, 5; (9) Marcus [Servilius] Nonianus, consul, LVIII, 25, 2; (10) Publius [Servilius] Rullus, propune legi agrare, XXXVII, 25, 4; (11) Publius [Servilius] Rullus, partizan al lui Octavianus, lupta împotriva lui Marcus Antonius, XLVIII, 28, 1; (12) Publius [Servilius] Vatia Isauricus, senator, *princeps Senatus* XLV, 16; (13) Publius [Servilius] Vatia Isauricus, fiul precedentului, consul, XLI, 17, 1; 43, 1; XLII, 23; 24; 25; a doua oară consul, XLVIII, 4, 1; 13, 4.

SERVIUS,

vezi Tullius

SESTIUS,

Lucius [Sestius] Quirinus, partizan al lui Brutus, LIII, 32, 4

SEVERA,

vezi Aurelius (23) și Iulius (56)

SEVERIANI,

oameni de încredere ai împăratului Septimius Severus, LXXIV, 6; 7; LXXV, 6.

SEVERIANUS,

comandant militar, ucis de parți la Elegia, LXXI, 2.

SEVERUS,

general roman, LXXV, 9, 6; vezi Caecina (4); Cassius (13) Iulius (44) și (45); Marcus (15); Marius (16) și Septimius (4)

SEVERUS ALEXANDER,

vezi Aurelius (19)

SEXTILIUS,

(1) vezi Secilius; (2) [Sextilia], mama lui Vitellius, LXV, 4, 5

SEXTIUS,

(1) Titus [Sextius], guvernator al Numidiei, care ia numele de Noua Africa, XLVIII, 21; 22—23; lupta de la Zama; moartea sa, XLVIII, 22—23; (2) Titus [Sextius] Lateralanus, general al lui Severus, LXXV, 2, 3

SEXTUS,

din Cheroneea, filosof, profesorul lui Marcus Antonius, LXXI, 1, 2 vezi Iulius (24) și Pompeius (3)

SIALETII,

invadează Macedonia, LIV, 34, 6.

SICAMBRII,

vezi Sucambrii.

SICILIA,

fr. 18, 5; fr. 40, 4; fr. 43, 4; fr. 43, 16; 22; fr. 46, 1; fr. 57, 69; 86; războaiele servile, fr. 93, 1—3; Cnaeus Pompeius o guvernează, XXXVI, 25, 2; Atilius Calatinus trimis ca dictator, XXXVI, 34, 2; XXXVIII, 17; 26, 2; 38, 2; ocupată de Caesar, XLI, 18; devine un pion în luptele interne, XLI, 41; XLII, 13; XLII, 56, 3; revine lui Octavianus în partajul făcut în timpul primului triumvirat, XLVI, 55, 4; sub stăpînirea lui Sextus Pompeius, XLVII, 12; 36, 4; 38, 1; LXVIII, 2; 7; 15; 17, 4; 18—19; 28, 4 și 30, 4; înțelegerea de la Misenum, XLVIII, 36, 5; lupta împotriva partizanilor lui Pompeius pentru [Sicilia], XLVIII, 47—48; cf. L, 28, 4; încercările lui Octavianus de a pune stăpînire pe insulă, XLIX, 1; 5—7; 8 (cf. LI, 3, 2); revendicată de Lepidus, XLIX, 11, 3; revine lui Octavianus, XLIX, 14, 6; partizanii lui Pompeius o părăsesc XLIX, 17; XLIX, 34, 1; împotriva lui Antonius, L, 6, 4; LII, 42, 5—6; provincie senatorială, LIII, 12, 4; dreptul de a avea colonii, LIV, 6—7; Marcus Agrippa în [Sicilia], LIV, 11; guvernatori: Marcus Porcius Cato XLI, 41, 1; Aulus Pompeius Bithynicus, XLVIII, 17, 4; Publius Licinius Nerva, fr. 93, 1; vezi și LXI, 17, 5: [Siculia].

SICORIS,

fluviu în Spania, XL, 20

- SICYON,
oraș în Pelopones, aici moare Flavia, soția lui Antonius,
XLVIII, 28, 2
- SIDON,
oraș pe coasta feniciană, LIV, 7, 6
- SIGERUS,
cubicular al lui Domițian, LXVII, 15, 1—4
- SILAKES,
satrapul Mesopotamiei, XL, 12, 2
- SILANUS,
vezi Iunius, (20—30)
- SILIANUS,
vezi Licinius (15)
- SILICIUS,
Publius [Silicius] Corona, senator, XLVI, 49, 5
- STATIUS,
Marcus [Stadius] Priscus, lupta în Armenia, LXXI, 2, 3
- SILIUS,
(1) Caius [Silius], fiul următorului, devine „soț“ al Messalinei, LX, 31, 3—5; (2) Caius [Silius] Aulus Caecina Largus, consul, LVI, 28, 1; LX, 31; (3) [Silius] Messala, ucis de Elagabal, LXXIX, 5, 1—3; (4) Marcus [Silius] Messala, consul, LXXIII, 17, 3—4; (5) Publius [Silius], Publii filius, Nerva, consul, LIV, 7, 4; 20, 1; îi învinge pe annoni și aduce Noricum sub stăpânire romană, LIV, 20, 2.
- SILO,
vezi Pompaedius și Umbonius.
- SILVA,
vezi Flavius (15)
- SILVANUS,
vezi Iunius (23) și Plautius (7)
- SILVIA,
vezi Rhea Ilia.
- SILVIUS,
fiul lui Encas și al Laviniei, fr. 4, 8; 10
- SIMILIS,
vezi Sulpicius (13)
- SIMO,
vezi Bargioras.
- SINGARA,
oraș în Mesopotamia, LXVII, 22, 2
- SINOPE,
oraș în Paflagonia, LIV, 24, 6
- SINUESSA,
oraș în Italia, LXVII, 14, 1
- SIPUNT,
oraș în Italia, XLVIII, 27—28
- SIRMIUM,
oraș în Pannonia, LV, 29, 3
- SISCIA,
oraș în Pannonia, XLIX, 37; 38; LV, 30, 4 (cf. XLIX, 37, 3);
LV, 33, 2

- SISSENA**,
vezi Cornelius (60—61) și Statilius (3)
- SITAS**,
rege trac, LI, 23, 4
- SITTIUS**,
Publius [Sittius], partizan al lui Caesar, XLIII, 3; 4, 6; 8; 9; 12
- SMYRNA**,
oraș în Asia, fr. 97, 4; XLVII, 29, 3; LIX, 28, 1; LXXI, 32, 3; LXXIX, 7, 4; 16, 1
- SOAEMIS**,
vezi Iulius (65)
- SOAEMOS (SOHAEMOS)**
(1) rege arab, LIX, 12, 2; (2) regele Armeniei, LXXI, 2, 3
- SOLOMON**,
regele Iudeei, mormîntul lui, LXIX, 14, 2
- OLON**,
(1) omul de stat și poetul grec, XXXVIII, 14, 2; LIV, 19, 2; (2) vezi Iulius (46)
- OLONIUM**,
oraș al allobrogilor, XXXVII, 48, 2
- SOPHENE**,
regiune în Armenia, XXXVI, 53, 2
- SOPHONISBA**,
fiica lui Hasdrubal și soția lui Syphax, fr. 57, 51
- SORANUS**,
vezi Barca.
- SOSIBIUS**,
educatorul lui Nero, LX, 32, 5
- SOSSIUS**,
(1) Caius [Sossius], prefect al Ciliciei sub Antonius, XLVIII, 41, 61; asediul și capturarea Ierusalimului, XLIX, 22, 3—4; triumful asupra iudeilor, XLIX, 42, 3; consul, L, 2; XLIX, 41, 4; moartea sa, L, 14, 2; mai este menționat în LI, 2, 4 și în LVI, 38, 2; (2) Quintus [Sossius] Falco, consul designat, LXXII, 22, 2; pe punctul de a fi proclamat împărat LXXIII, 8, 2; 9, 1; se retrage la țară, LXXIII, 8, 5; (3) Quintus [Sossius] Senecio (?) onorat cu o statuie de către Traian, LXVIII, 16, 2
- SOTIATI**,
neam aquitan, XXXIX, 46, 1—7
- SPHAIROS**,
libert al lui Augustus, fostul său educator, XLVIII, 33, 7.
- SPICULUS (SCIPULUS?)**
decurion din garda lui Nero, LXIII, 23.
- SPINTHER**,
vezi Cornelius (38—39)
- SPLAUNUM**,
oraș în Dalmația, LVI, 11, 1—2
- SPORAKES**,
rege al Anthemusei; nu dorește să-l întâlnească pe Traian. LVIII, 21.

- SPORUS,
 sclav, ridicat la rangul de „soție“ a împăratului de către Nero, LXII, 28, 2—3; LXIII, 12—13; 22, 4; 27, 3; 29, 2; supraviețuiește lui Nero, LXIV, 8, 3; se sinucide, LXV, 10, 1.
- SPURIUS,
 vezi Cassius (14)
- STATIUS,
 Lucius [Stadius] Murcus, general roman, XLVII, 27—28; 30; 33; 35—36; XLVII, 47; se refugiază la Sextus Pompeius după bătălia de la Philippi, XLVIII, 19, 3; este trădat și își găsește moartea, ibidem.
- STATIANUS,
 vezi Oppius (5)
- STATILIUS,
 (1) Quintus [Statilius], nu poate fi ales tribun al plebei, LII, 42, 3; (2) Taurus [Statilius] Corvinus, consul, LX, 25, 1 (3) Titus [Statilius] Taurus, consul, LVII, 15, 1; (4) Titus [Statilius] Titi Filius, Taurus, partizan al lui Octavianus, luptă în Africa, XLIX, 14, 6; războiul dalmatic, XLIX, 38, 4; triumful african, XLIX, 42, 3; L, 13, 5; LI, 20; LI, 23, 1; consul pentru a doua oară, LIII, 23, 1; LIV, 19, 6; (5) Titus [Statilius] Taurus, consul, LX, 23, 1; (6) Titus [Statilius], Titi filius, Taurus, consul, LVI, 25, 2.
- STEPHANOS,
 libert, participă la asasinarea lui Domițian, LXVII, 17—18.
- STOICII (filosofii)
 LXVI, 13, 1; LXVII, 13; Marcus Antoninus adept al stoicismului, LXXI, 1, 3; 35, 1—6.
- STOLO,
 vezi Licinius (18).
- STRABON,
 vezi Pompeius (10) și Seius (3).
- STRATON,
 epirot, îl ucide pe Brutus la rugămintea acestuia, XLII; 49, 2
- STRATONICE,
 soția lui Mithridate, XXXVII, 7, 5
- STRATONICEA,
 oraș în Caria, XLVIII, 26, 3
- SUBRIUS,
 [Subrius] Flavius, tribun al unei cohorte, participă la o conjurație împotriva lui Nero, LXII, 24, 2
- SUEBII,
 neam germanic, XXXIX, 47—48; XL, 32, 2; LI, 22; expediția lui Drusus împotriva lor, LV, 1; LXVII, 5, 2
- SUELLIUS,
 Cnaeus [Suellius] Flaccus, guvernator al Numidiei, LXVII, 4, 6.
- SUETONIUS,
 Caius [Suetonius] Paulinus, comandant al gărzilor pretoriene, LX, 9, 1; luptă în Britannia, LXII, 7—8, 12; dis-

cursul ce-l ține soldaților, LXII 9, 1—2; 10, 1—2; 11, 1—5; consul, LXIII, 1, 1.

SUETRIUS,

vezi Octavius (9)

SUGAMBRII,

populație germanică, XXXIX, 48; XL, 32; trec Rinul și invadează Gallia LIV, 20, 4—6; Drusus împotriva lor, LIV, 32—33; se unesc cu chatii împotriva romanilor, LIV, 36, 3; LV, 6, 2—3.

SULLA,

vezi Cornelius (63—68) și Munatius (5)

SULPICIANUS

vezi Flavius (16)

SULPICIUS,

(1) [Sulpicius] Arrenianus, legatul unei legiuni din Moesia, LXXVIII, 21, 2; (2) [Sulpicius] Asper, centurion, complotază împotriva lui Nero, LXII, 24; (3) Quintus [Sulpicius] Camerinus, consul, LVII, 1, 1; (4) Quintus [Sulpicius] Camerinus Pythicus, este ucis împreună cu fiul său, LXIII, 18, 2; (5) Publius [Sulpicius] Galba, fr. 57, 57—58; îl învinge pe Filip, regele Macedoniei, fr. 58, 2—4; (6) Servius [Sulpicius] Galba, legat al lui Caius Iulius Caesar, XXXVII, 48, 1—2; XXXIX, 5; 65, 2; (7) Servius [Sulpicius] Galba, patrician, viitorul împărat, LVI, 29, 6; LVII, 19, 4; consul, LVIII, 20, 5; campania din Germania; îi învinge pe chatii, LX, 8, 7; guvernator în Hispania Tarraconensis, LXIII, 23; relațiile cu Verginius Rufus în ajunul prăbușirii lui Nero, LXIII, 24, 26; 2; Nero îl trimite împotriva lui pe Rubrius Gallus, LXIII, 27; împărat, LXIII, 27; 29, 1, 5—6; LXIV, 1; 2; 3; activitatea lui Ofonius Tigellinus în timpul domniei lui Galba, LXIV, 3; adopțiunea lui Lucius Calpurnius Piso, LXIV, 5; complotul lui M. Salvius Otho, LXIV, 5; 6; moartea sa, LXIV, 6; efigia lui Galba este menținută de Vitellius, LXV, 6; este menționat în LI, 3, 7; LV, 24, 2; LXII, 26, 2; LXIII, 14; LXV, 9, 3; (8) Publius [Sulpicius] Quirinus, consul, LIV, 28, 2; (9) Servius [Sulpicius] Rufus, tribun militar, fr. 29, 1—2; (10) Servius [Sulpicius] Quinti filius, Rufus, consul, XL, 30, 3; partizan al lui C. Iulius Caesar XL, 59, 1; (11) [Sulpicius] Scribonius Proculus, guvernator în Germania, ucis împreună cu fratele său, de Nero, LXIII, 17, 2—4; (12) [Sulpicius] Scribonius Rufus, fratele lui Proculus, LXIII, 17, 2—4; (13) Caius [Sulpicius] Similis, prefectul pretoriului, LXIX, 18—19.

SURA,

vezi Cornelius (40) și Licinius (19)

SURDINIUS,

[Surdinius] Gallus, rechemat la Roma de la Carthagina de Claudius, LX, 29, 2

SURENA,

vezi nota 26 la cartea XL; XL, 16; 21; oferă pacea lui Crassus, sub condiția să părăsească Mesopotamia; îl atrage într-o cursă, Crassus, moare, XL, 26—27.

SURRENTUM (SORRENTO)

oraș în Campania, LII, 43, 2

SYBARIS,

oraș în Italia de Sud, LVII, 18, 5

SYMBOLON,

regiune în Macedonia, între Neapolis și Philippi, unde există o „întâlnire“ a unor masive muntoase; aici se desfășoară lupta premergătoare bătăliei de la Philippi, XLVII, 36, 1.

SYMPHORION,

localitate întărită, predată lui Pompeius de Stratonice, soția lui Mithridates, XXXVII, 7, 5.

SYPHAX,

rege în Africa de nord, numid, rival al lui Masinissa, ia în căsătorie pe Sophonisba, fr. 57, 53—73, fr. 57, 64, 67; 68—69; încearcă să medieze pacea între cartaginezi și romani, fr. 57, 72; primirea lui de către Scipio, fr. 57, 73.

SYRACUSA,

oraș în Sicilia, fr. 57, 46 a; cucerită de Sextus Pompeius, XLVIII, 17, 6; capătă statut de colonie romană, LIV, 7, 1; Titus organizează aici o naumachie, LXVI, 25, 4.

SYRIA,

detalii geografice: XLVIII, 41, 2; regiunile din [Syria]: XXXVI, 2, 5; XXXVII, 11, 1—16, 5; XLIV, 20, 1; LIII, 12, 7; cele două [Syrii]: XXXVIII, 38, 4 și LXXIX, 9, 1; orașele [Syriei]: Antiochia, XXXVI, 17, 3; LXIX, 2, 1; Antigonă, XL, 29, 1; legiunile din Syria: a III-a Gallica, LV, 23, 2; LXV, 14, 3; a IV-a Scythica, LV, 23, 3; a XVI-a Flavia, LV, 24, 3; locuitorii și soldații: LXXI, 25, 1; LXXV, 12, 3; I.LXXVII, 6, 1; LXXVIII, 39; preoții: LXXIX, 11, 2; țara de baștină a lui Avidius Cassius, LXXI, 22, 2; Gessius Bassianus, LXXVIII, 30, 3; al mamei lui Caracalla, LXXVII, 6, 1; 10, 2; cenușa Vezuviului ajunge pînă la [Syria], LXVI, 23, 4; Antiochos cel Mare, rege al [Syriei], fr. 68, 1; Seleucos, originar din [Syria], XXXIX, 57, 1; campania lui Pompeius în Orient și în [Syria]: XXXVI, 53, 2; XXXVII, 5—6; 11—16; XXXVIII, 38, 4; Aulus Gabinius în [Syria]; jafurile comise, XXXIX, 56, 1; 55, 3; Archelaos în [Syria], XXXIX, 57; jefuită de bande de tihari, XXXIX, 59, 2; campania lui Crassus în [Syria], XL, 12—13; 16, 1; XL, 25, 4 (cf. XLVII, 21, 2); XL, 28; invazia partilor în [Syria] și activitatea lui Cassius Longinus după moartea lui Crassus, XL, 28—29; M. Calpurnius Bibulus trimis în [Syria] ca guvernator, XL, 30; Orodes și Pompeius, XLI, 55, 4; XLI, 61, 4; diferite forme de guvernare în [Syria] pe timpul războiului civil dintre Caesar și Pompeius, XLVII, 26—27; Caesar cheamă în ajutor soldați [syrieni] în timpul asediului din Alexandria, XLII, 37, 3; 39, 2; 40, 5—6; P. Cornelius Dolabella trimis în [Syria], XLV, 15, 2; XLVII, 26, 1; Caius Cassius Longinus în [Syria], XLVI, 40, 2; XLVII, 21, 26; 28—31; invazia lui Dolabella, XLVII, 30, 1; Lucius

Decidius Saxa în [Syria], XLVIII, 24, 3; Quintus Labienus și politica sa față de [Syria], XLVIII, 24—25; Pacorus intră în [Syria], XLVIII, 26; Labienus se refugiază în [Syria], XLVIII, 39, 3; parții o părăsesc, XLVIII, 41, 4; călătoriile lui Marcus Antonius, XLVIII, 54; nouă invazie a lui Pacorus XLIX, 19, 1; moartea lui Pacorus; Publius Ventidius intră în [Syria] XLIX, 20, 4; guvernată de Caius Sossius, sub comanda lui Marcus Antonius, XLIX, 22—23; atribuită de Marcus Antonius lui Ptolemeu, fiul Cleopatrei, XLIX, 41, 3; acțiunea gladiatorilor fideli lui Antonius, LI, 7, 5; 9, 1; Octavianus în [Syria] LI, 18; Tirdates, regele parților, învins de Phraates, găsește azil în [Syria], LI, 18; devine provincie imperială sub numele de [Coele-Syria], LIII, 12, 7; Agrippa trimis în [Syria], LIII, 32; Octavianus Augustus în [Syria], LIV, 6—7; Agrippa trimis în [Syria], LIV, 19, 6; reînțoarcerea lui Agrippa, LIV, 28, 1; Caius Caesar, nepotul lui Octavianus, în [Syria], LV, 10; Pseudo-Drusus este prins în [Syria], LVIII, 25, 1; amenințată de Artabanos, regele parților, LIX, 27, 3; apărată de Corbulo, împotriva lui Vologeses, LXII, 20; inspecția făcută de Vespasian în [Syria], LXV, 9, 2; Aulus Cornelius Palma, guvernator în [Syria], LXVIII, 14, 5; Traian trece prin [Syria] spre Seleucia, LXVIII, 17, 3; Hadrian lăsat aici de Traian, LXVIII, 33, 1; LXIX, 1—2; aici se află la moartea lui Traian, LXIX, 12, 2; invazia lui Vologeses al II-lea, LXXI, 2; Avidius Cassius în [Syria], LXXI, 2; 4, 2; rebeliunea lui Cassius, LXXI, 17, 1; 22, 2; moartea lui Cassius, Marcus Antoninus sosește în [Syria], LXXI, 27; Pescennius Niger, guvernator în [Syria]: LXXIII, 13, 5; 14, 3; devastată de bandele lui Claudius, LXXV, 2, 4; întărirea cetății Nisibis de către Severus, LXXV, 3, 2; locul de baștină al lui Caracalla, LXXVII, 6, 1; 10, 2; transport de mașini de război fabricate la Nicomedia, LXXVII, 18, 1; îmbrăcămintea purtată aici de Caracalla de la care i se trage porecla acestui împărat, LXXVIII, 3; crimele lui Elegabal în [Syria], LXXIX, 3, 4; amenințată de Artaxerxes, regele Persiei, LXXX, 4, 1; mai este numită în: XXXVI, 35, 3; LXXII, 6, 1; LXXVIII, 8, 5; 26, 8; 28, 2; 29, 2; 40, 2; LXXIX, 6, 3.

SYRIACUS,

vezi Vallius

T

TALAURA,

oraș în Pont, XXXVI, 14, 2

TAMESIS (TAMISA),

fluviu în Britannia, XL, 3, 1; LX, 20, 5—6; 21, 3; LXII, 1, 2.

TANUSIA,

patriciană, soția lui Titus Vinius, XLVII, 7, 4—5

TAPAE,

localitate în Dacia, LXVII, 10, 2; LXVIII, 8, 1

TARAUTAS,

apelativ al lui Caracalla, după numele unui gladiator: LXXVIII, 9, 3; 10, 3; 11, 4; 12, 6; 13, 4; 15, 2; 17, 2; 18, 4; 20, 4; 21, 1; 23, 1; 26, 2; 27, 4; 28, 2; 31, 3; 32, 1—4; 33, 2; 36, 3; LXXIX, 2, 6; 3, 5.

TARBOS,

rege barbar, vine în Dacia să ceară ajutor de la romani, LXXI, 11, 1

TARCONDIMOTOS,

(1) rege din Cilicia, participă la luptele dintre Caesar și Pompeius, LXI, 63, 1; LXVII, 26, 2; își găsește moartea într-o bătălie navală, L, 14, 2; mai este menționat în LI, 2, 2 și 7, 4; (2) fiul precedentului, Augustus îi restituie moștenirea părintească, LIV, 9, 2

TARENT, TARENTINI,

fr. 2, 3; fr. 39, 1—3; fr. 39, 5; 6—9; fr. 39, 10; fr. 40, 48; fr. 43, 1; LI, 22, 2

TARIUS,

Lucius [Tarius] învins într-o bătălie navală de C. Sossius, L, 14, 1—2

TARPEIA,

predă o fortăreață sabinilor, fr. 4, 1 a.

TARQUINIUS,

(1) Aruns [Tarquinius], fiul lui Superbus, fr. 11, 10; (2) Sextus [Tarquinius], fiul lui Superbus, fr. 11, 15—17; (3) Titus [Tarquinius], fiul lui Superbus, fr. 11, 10; (4) [Tarquinius] Collatinus, înrudit cu familia domnitoare, fr. 11, 13; soț al Lucreției, fr. 11, 15; consul, coleg cu Brutus; XLVI, 49, 2; (5) Lucius [Tarquinius] Priscus, numele lui inițial este Lucumus; se stabilește la Roma, este ales în Senat, fr. 9, 1; relațiile sale cu regele Ancus Martius, fr. 9, 2—4; (6) [Tarquinius] Superbus, fiul mai mic al lui [Tarquinius] Priscus, fr. 11, 1—2; fr. 11, 6; asediul Ardeei, 11, 13; cf. XLIII, 45, 4; XLIV, 12, 1; XLV, 32, 1

TARRACINA,

oraș în Italia, LXV, 16, 2; 20, 1; 22, 1

TARRACO (TARRACONA)

oraș în Hispania, XLI, 24, 3; LIII, 25, 7.

TARRUTENIUS,

[Tarrutenius] Paternus, secretarul împăratului Marcus Antonius pentru corespondența latină, LXXI, 12, 3; 33, 3; prefect al pretoriului, LXXII, 5, 2; 9, 1; ales între consulari; ucis de Caracalla, LXXII, 5, 1—2; 10, 1

TARS,

oraș în Cilicia, LXVII, 26; 30, 1; 31, 1; 2—4

TATIUS,

rege sabin, fr. 41 a

TAURISCII,

populație dalmată, învinsă de romani, XLIX, 34, 2; L, 28, 4

TAUROMENION,

oraș în Sicilia, XLIX, 5, 1; 6, 1

TAURUS (munții),

în Asia Mică, XXXLI, 2, 5; 16, 1; XLV, 32, 2; XLVI, 31, 1; XLVIII, 39—40; LXII, 21, 1; LXXI, 23, 2

TELEPHOS (TELEF)

personaj mitologic, LXXVII, 16, 8

TELESINUS,

vezi Luccius.

TENCTERII,

populație germanică, XXXIX, 47—48; LIV, 20, 4—6.

TERENTIUS,

(1) Marcus [Terentius], cavaler roman, LVIII, 19, 3—5; (2) Quintus [Terentius] Culleo, senator, fr. 57, 86; (3) [Terentius] Maximus, originar din Asia, falsul Nero, LXVI, 19; (4) Caius [Terentius] Varro, consul, fr. 57, 23—36; învins de Hannibal în bătălia de la Cannae, fr. 57, 21; 29; (5) Marcus [Terentius] Varro, alungat de Caesar din Hispania, XLI, 23, 3; XLIII, 36, 3; proscris de triumviri, XLVIII, 11, 3; (6) Marcus [Terentius] Varro, tribun al plebei, XLVII, 1, 3; (7) Aulus [Terentius] Varro Murena, fratele lui Licinius Murena (LIV, 3, 3) și al [Terentiei], soția lui Maecenas; LIII, 25, 3—4; LIV, 3; (8) [Terentia], soția lui Cicero, XLVI, 18, 3; (9) [Terentia], soția lui Maecenas, LIV, 19, 3; 6; LV, 7, 5.

TERPNOS,

cithared al lui Nero, LXIII, 8, 4

TETTIUS,

[Tettius] Iulianus, LXVII, 10, 1; îi învinge pe daci la Tapae.

TEUTA,

soția regelui Agron, rege al sardiaeiilor, fr. 49, 3; 4—6; 7.

THAPSOS,

localitate în Africa, XLIII, 7, 2; 7, 3; XLIII, 8, 2—7.

THASOS,

insula, XLVII, 35, 3; 47, 1

THEBA,

din Grecia, XLIV, 26, 4

THEMISTOCLES,

exilul lui, XXXVIII, 26—27

THEOCRITOS,

caesarian, fiul unei sclave, actor, apreciat de Caracalla, LXXVII, 21—22.

THEOPHILOS,

originar din Paflagonia, predă romanilor orașul Tralles, fr. 101, 1

THERA,

insula (actualmente Santorin), LX, 29, 7.

THERMA, (THERMUS)

vezi Minucius (4) și (5).

THESSALIA (TESSALIA),

Caesar se îndreaptă spre [Thessalia] XLI, 15, 2 și 51; XLVII, 41, 2; LIX, 7, 8.

THESSALONIC,

oraș al Macedoniei, XLI, 18, 5; 43, 2—3; 44, 1

THORANIUS,

Caius [Thoranius], tribun al plebei, LIII, 27, 6

THRACIA (TRACIA), THRACES (TRACII)

așezarea [Thraciei], LI, 22, 7; 27, 3; relațiile cu Perseu, fr. 66, 1; devastează Epirul la instigația lui Mithridates, fr. 101, 2; XXXVI, 9; Sadalas, rege [trac], XLI, 51, 2; XLVII, 29, 1; ia partea lui Marcus Antonius, împotriva lui Octavianus, L, 6, 5; 13, 8; invazie bastarnă în [Thracia], LI, 23, 4; campania lui M. Licinius Crassus, LI, 25; Caracalla în Thracia, LXXVII, 16, 7; Elegabal trece prin, LXXIX, 3, 2; Pseudo-Alexander în, LXXIX, 17—18; Claudius Attalus, guvernator al [Thraciei], LXXIX, 3, 5; poartă a Byzantionului, LXXIV, 14, 3.

THRASEA,

vezi Clodius (6) și Valerius (26)

THRASYLLUS,

astrologul lui Tiberius, literat și om de știință, LV, 11; LVII, 15, 7; LVIII, 27—28; cf. LXI, 2, 1

THRASYLLA,

vezi Ennius (2)

THUCYDIDES (TUCIDIDE),

istoricul grec, XXXVII, 28, 1; LXXI, 2, 3

THYESTES,

personaj mitologic, interpretat de Nero într-o tragedie, LXIII, 9, 4; 22, 6

THYRSOS,

libertul lui Augustus, trimis în misiune la Cleopatra, LI, 8—9.

TIBERINUS,

(1) fiul lui Capys, regele Albei Longa, fr. 4, 10; (2) poezie dată lui Elegabal, după ce cadavrul acestuia a fost aruncat în Tibru, LXXIX, 1, 1; 21, 3

TIBERIUS

vezi Iulius (25)

TIBRU

fluviul care străbate Roma; grădinile [tiberine], ale lui Caesar, XLIX, 35; XLVII, 40, 2; ale lui Marcus Antonius, XLVII, 40, 2; mausoleul lui Hadrian pe malul [Tibrului], LXIX, 23, 1; insulă pe [Tibru], XXXVII, 45, 3; puntea care duce spre Via Flaminia, LIII, 22, 3; scurgeri de ulei în [Tibru], XLVIII, Claudius construiește un port la gurile [Tibrului], LX, 11, 2; lucrările de indiguire începute de Agrippa XLIX, 43, 1; Nero navighează pe [Tibru] LXI, 21; Tiberius numește cinci *curatores* pentru îngrijirea albiei [Tibrului], LVII, 14, 8; diferite revărsări și daune; XXXIX, 61, 1; LIII, 20, 1; 33, 5; LV, 22, 3; LVI, 27, 4; LVII, 14, 7; LVIII, 26; LXXVIII, 25, 2; navi-

gația pe fluviu, XXXVII, 58, 3; pod peste [Tibru], XLVIII, 33, 2; traversat înot de Horatius Cocles, XLV, 31, 1; în fluviu sînt aruncate corpurile condamnaților la moarte: XLVII, 3, 2; LVIII, 1, 3; 11, 5; 15, 3; LX, 16, 1; 35, 4; LXXIX, 1, 1; 20, 2; mai este menționat în XLV, 17, 7 și LXXVI, 5, 4.

TIFATA,

munți în Italia XLII, 25, 1.

TIGELLINUS,

vezi Ofonius

TIGIDIUS,

[Tigidius] Perrenis, prefect al pretoriului sub Commodus, LXXII, 9—11.

TIGRANES,

(1) regele Armeniei, XXXVI, 1; 6—1; 8, 1; 14, 2; Lucullus se îndreaptă spre el, XXXVI, 15, 2; 17, 2; 37, 6; războiul împotriva lui [Tigranes] este încredințat lui Pompeius, XXXVI, 42, 4; Mithridates îl sprijină pe fiul lui [Tigranes], care-i era nepot, XXXVI, 50—51; se predă lui Pompeius, XXXVI, 52; înțelegerea intervenită între [Tigranes] și Pompeius, XXXVI, 53; războiul între [Tigranes] tatăl și [Tigranes] fiul, XXXVII, 5—6; se adresează lui Pompeius; litigiul privitor la frontierele cu Media, XXXVII, 6—7; devastează Fenicia, XXXVII, 7; fiul său, Artabazos, XL, 16, 2; Pompeius își amintește de [Tigranes], XLI, 56, 2; (2) fiul precedentului, sprijinit de bunicul său, Mithridates, XXXVI, 50—51; se refugiază la Phraates; este învins de tatăl său, XXXVI, 51; cf. XXXVII, 6, 4; trece de partea romanilor, XXXVI, 51; 3; este aruncat în lanțuri de Pompeius, XXXVI, 53, 1—4; și dus la Roma, 6; pentru a-l ajuta, Oroeses, regele albanilor, îi ataca pe romani, XXXVI, 54; [Tigranes] la Roma, XXXVIII, 30, 1; (3) regele Armeniei, fratele lui Artaxes, LI, 76, 2; trăiește la Roma; este repus în drepturi de Tiberius Nero, LIV, 9; moartea sa, LV, 9, 4; (4) regele Armeniei, trimite daruri lui Augustus; relațiile cu Augustus, LV, 10; (5) regele Adiabenei, devastează Adiabene, LXXII, 20 și asediază Tigranocerta, idem.

TIGRANOCERTA,

oraș al Armeniei, XXXVI, 1—2; LXII, 20—21

TIGRUL,

fluviu în Mesopotamia, XXXVI, 6, 2; XXXVII, 5, 2; XL, 13—14; Traian trece [Tigrul], LXVIII, 26; 28; Severus îi urmează cursul, LXXV, 9, 5; luptele pe [Tigru] în timpul domniei lui Caracalla, LXXVIII, 1, 4

TILLIUS,

Lucius [Tillius] Cimber, unul din ucigașii lui Caesar, XLIV, 19, 4; proconsul al Bithyniei, XLVII, 30, 1—2

TINGIS,

oraș în Mauretania, LX, 9, 5; locuitorii primesc cetățenia romană, XLVIII, 45, 2—3.

TIRIDATES,

(1) rege al parților, în conflict cu Phraates, LI, 18; intră în legătură cu Augustus, LI, 18, 2—3; se refugiază la romani, împreună cu Ariobarzanes, regele med, LV, 10 a 5, (2) Arsacid, impus parților ca rege de Tiberius, LVIII, 26, 2; (3) Arsacid, frate al lui Vologeses și Pacorus, LXIII, 5; rege al Armeniei, LXII, 19, 1; 21—22; drumul spre Roma, unde urmează să-l întâlnească pe Nero, LXII, 23; LXIII, 1—2; 4—5; cf. LXVIII, 19, 2 și LXXIX, 16, 2; se prosternază la picioarele lui Nero, LXIII, 5; manifestările în cinstea lui la Roma, LXIII, 6; întoarcerea în țară, LXIII, 7; (4) satrap în Armenia; trimis de Marcus Antoninus în Britannia, LXXI, 14, 2; (5) fiu al regelui Armeniei, prins și aruncat în lanțuri de Caracalla, LXXVII, 12, 1; se refugiază la regele parților, LXXVII, 19, 2; este cerut de Caracalla, LXXVII, 19; redat romanilor, LXXVII, 21, 1; reabilitat de Macrinus, LXXVIII, 27 (în caz că este una și aceeași persoană cu cel prins de Caracalla)

TISIENUS,

[Tisienus] Gallus, luptă alături de Sextus Pompeius împotriva lui Octavianus, XLVIII, 13, 2; XLIX, 8, 1—3; trece de partea lui Octavianus, XLIX, 10, 4

TITIANUS, -A

vezi Flavius (16) și (21); Sergius (2)

TITINIUS,

centurion din legiunile fidele lui Cassius, XLVII, 46, 4—5

TITIUS,

(1) Caius [Titius], agitator public, fr. 100, 1; (2) Lucius [Titius] proscris, se refugiază, la Sextus Pompeius, XLVIII, 30, 5—6; (3) Marcus [Titius], Lucii filius, oscilează între Sextus Pompeius, Antonius și Octavianus, XLVIII, 30, 5—6; XLIX, 18, 2; L, 3, 1—3; 13, 5; (4) Publius [Titius], tribun al plebei, XLVI, 49, 1; (5) Titius Rufus, silit să se sinucidă, LIX, 18, 5; (6) [Titius] Sabinus, închis și ucis, fr. 58, 1

TITURIUS,

Quintus [Titurius] Sabinus, locotenent al lui Caius Iulius Caesar, XXXIX, 45; XL, 40, 5—6

TITUS,

vezi Flavius, (13), (17), (18)

TOGODUMNUS,

fiul lui Cynobellinus, rege al britanilor, LX, 20, 1; 21, 1

TOLOSA (TOULOUSE),

oraș în Gallia, fr. 100, 1; XXXVIII, 32, 3

TORQUATUS,

vezi Manlius (7—11) și Iunius (29—30)

TRAIANOPOLIS,

vezi Selinunt.

TRAIANUS (TRAIAN)

vezi Ulpus (3)

TRALLES,

oraș în Caria, fr. 101, 1; XLI, 61, 4

TREBONIUS,

Caius [Trebonius], tribun al plebei, XXXIX, 33—34; 35; asediază Massilia, XLI, 19, 3; praetor urbanus, XLII, 22; preia guvernarea Hispaniei, XLIII, 29, unde luptă cu pompeianii; consul, XLIII, 46, 2; participă la conjurația împotriva lui Caesar, XLIV, 14, 3—4; 19, 1—3; partizan al lui Brutus, XLVII, 21—3; 26, 1; este ucis de Publius Cornelius Dolabella, XLVII, 29—30;

TREVERII,

populație gallică, XXXIX, 47, 1; XL, 11; 31—32; LI, 20

TRIBALII,

populație tracă, învecinați cu dacii, LI, 22, 7; cu Moesia, LI, 23; se strămută în Moesia, LI, 27, 3

TRICCIANUS,

vezi Aelius (3)

TRIO,

vezi Fulcinius.

TRITEUTA,

mama lui Pinnes, fr. 53, 1

TUBERO,

vezi Aelius (15)

TUCCA,

oraș în Numidia, XLVIII, 21, 3

TUDITANUS,

vezi Sempronius (7—8)

TULLIUS,

(1) Marcus [Tullius] Cicero, tatăl oratorului, XLVI, 4—5; 7; (2) Marcus [Tullius] Cicero, oratorul, locul nașterii, XLVI, 4—5; fratele său, Quintus, XLVII, 10, 6; studiile de retorică la Atena, XLVI, 7, 2; edil, XXXVI, 43, 5; praetor, XXXVI, 44; ambiția de a parveni, XXXIX, 44, 2; XXXIX, 6, 5; XLVI, 3, 4; XLVII, 22, 3; apără legea Manilia, XXXVI, 43—44; consul, XXXVII, 10; 25—26; 39; conjurația lui Catilina XXXVII, 29—35; cf. 42, 1; țintă a unor comploturi, XXXVII, 32—33; 39, 1; cedează proconsulatul Macedoniei lui C. Antonius, colegul său de consulat, XXXVII, 33, 4; XXXVIII, 28, 4; consecințele măsurilor luate ilegal în timpul conjurației lui Catilina, XXXVII, 38—39; cf. XLV, 42, 6; XLVII 20, 2—5; raporturile cu Caesar și Pompeius, XXXVIII, 9—10; îl atacă pe Caesar, XXXVIII, 10—11; raporturile cu Publius Clodius, XXXVIII, 12—13; 14—15; exilul, XXXVIII, 16, 2; 17, 4; cf. XLVI, 3, 7; XLVII, 11, 3 și 21; plecarea din Roma, XXXVIII, 17, 5; cf. XLV, 17, 3; discursul de consolare pe care i-l adresează Philiscos, XXXVIII, 18—29; Pompeius îi înlesnește întoarcerea la Roma, XXXVIII, 30; întoarcerea la Roma și opțiunea sa politică, XXXIX, 6—7; 8, 9, 1—2; cf. XLVI, 11, 4; XXXIX, 10—11; cf. XLVI, 8—1; activează în favoarea lui Annius Milo; XXXIX, 18; 20—21; 22, 1; îl acuză pe Aulus Gabinius, XXXIX 59—60; 62, 2; apoi îi ia apărarea, XXXIX, 63; cf. XLVI, 8, 1; discursul în apărarea lui Milo, XL, 54; cf. XLVI, 7 și 20, 3; discursul îm-

potriva lui Plancus, XL, 55, 4; trece de partea lui Pompeius, XLI, 18, 4; cf. XLIV, 33, 2; XLVI, 11—12; augur, XLVI, 22, 5; elogiul adus lui Cato, XLIII, 13, 4; blamul exprimat față de Caius Iulius Caesar, XLVI, 13; 43, 5 și față de Caninius Rebilus, XLVI, 43, 6; Cicero și asasinarea lui Caesar, XLIV, 20, 4; 22, 4; cuvântarea prin care cere amnistierea ucigașilor, XLIV, 23—34; cf. XLVI, 28; Cicero și Marcus Antonius, XLVI, 16; 25—26; Cicero și Octavianus, XLV, 2; XLV, 15; cf. XLVI, 3, 2 și XLVIII, 11, 3; cuvântarea ținută în Senat împotriva lui Marcus Antonius, XLV, 18—47; cf. XLVI, 3, 3; discursul-răspuns al lui Fufius Calenus, XLVII, 1—28; 29; nu îndrăznește să facă parte dintr-o delegație trimisă la Antonius, XLVI, 32; 3—4; XLVI, 42—43; proscris de triumviri; moartea sa, XLVII, 8; 11; soțiile sale, Terentia și apoi Publilia, XLVII, 18; arta retorică; unele din discursurile și cărțile sale: XLVI, 21, 3—4; 22, 3; XXXVI, 1 a XLVII, 7; învinuiri și porecle date în deridere, XLVII, 18; mai este menționat în: XLVI, 22; 23; 25; 27—28; (3) Marcus [Tullius] Cicero, fiul oratorului, cu Terentia, XLVI, 18, 3; studiile la Atena, XLV, 15, 4; XLVI, 3, 2; XLVI, 18, 5; consul, LI, 18, 4; (4) Quintus [Tullius] Cicero, fratele oratorului, XL, 7—11; proscris de triumviri; moartea sa, XLVII, 10, 6—7; (5) Quintus [Tullius] Cicero, fiul precedentului, XLVII, 10, 6—7; [Tullia], fiica oratorului, XLVI, 18

TULLUS,

vezi Volcaciuz.

TURBO,

vezi Marcius (11)

TURNUS,

regele rutulilor; citat în Eneida, XI, 371 și urm. LXXV, 10, 2

TURULLIUS,

senator, unul din ucigașii lui Caesar, LI, 8

TUSCULUM,

fr. 23, 1; fr. 28, 1—3; LVIII, 24, 1; LXXVII, 5, 3; LXXVIII, 21, 4;

TUSCUS,

vezi Caecina (5)

TUTILIUS,

Caius [Tutilius] Hortensius, filosof stoic, LXVI, 13, 2

TYANA,

oraș în Cappadocia, LXXV, 15, 4; LXXVI, 4, 2

TYNDARIS,

oraș în Sicilia, XLVIII, 17, 4; XLIX, 7, 4

TYRANNOCTONII,

Harmodios și Aristogeiton, ucigașii Peisistratidului Hipparchos; Brutus și Cassius onorați la Atena întocmai ca, XLVII, 20, 4

TYR,

oraș în Fenicia, XLII, 49, 2; XLVII, 26; XLVIII, 26—27; LIV, 7, 6

U

Ubii,

populație germanică, XXXIX, 48, 4

ULIA,

oraș în Hispania, XLIII, 31—32

ULPIUS,

(1) [Ulpius] Iulianus, prefect al pretoriului, LXXVIII, 4, 3; 15; 31—32; ucis prin decapitare, LXXVIII, 34; (2) Lucius [Ulpius] Marcellus, general roman, luptă în Britannia, LXXII, 8; (3) Marcus [Ulpius] Traianus, consul, LXVII, 12, 1; 14, 3; adoptat de Nerva și prezentat drept Caesar, LXVIII, 3—4; primul împărat care nu provine din Italia, LXVIII, 4, 2; vârsta, LXVIII, 6, 3; se adresează Senatului expunându-și programul politic, LXVIII, 5; începuturile domniei, LXVIII, 5; 15; primul război dacic, LXVIII, 6, 2; trecerea Istrului, LXVIII, 8, 1; aproape de Tapae i se fac propuneri de pace, LXVIII, 8, 1; bătălia de la Tapae, altarul ridicat în cinstea celor căzuți, LXVIII, 8, 2; Decebal are intenția de a-l înflni; LXVIII, 9, 4—6; se încheie pacea; Traian se întoarce în Italia, LXVIII, 9, 7 unde își sărbătorește triumful și este numit Dacicus, LXVIII, 10, 2; relațiile cu iazygii, LXVIII, 10; începe un alt război cu dacii; pornește personal împotriva lui Decebal, LXVIII, 10, 4; încercarea lui Decebal de a-l asasina, LXVIII, 11, 3; episodul lui Longinus, legat al unei legiuni, LXVIII, 12; construirea podului peste Istru, LXVIII, 13; victoriile obținute, LXVIII, 14; misiuni ale popoarelor străine la Traian, printre care și ale iuzilor, LXVIII, 15; jocurile organizate la Roma; asanarea mlaștinilor pomptine; întărirea monedei romane, LXVIII, 15, 3; îl onorează pe Lucius Licinius Sura, prieten credincios care a decedat, LXVIII, 15—16; alte onoruri prin ridicare de statui; instituții de cultură; columna ridicată în For, LXVIII, 16; LXIX, 4; războiul împotriva parților, LXVIII, 17, 1; la Atena este întâmpinat de o solie din partea lui Osroes, LXVIII, 17; drumul parcurs în Asia, LXVIII, 17; Traian la Antiochia, LXVIII, 18; politica dusă față de dinastia din Orient și luptele ce le-a susținut, LXVIII, 19—20; după cucerirea Armeniei este numit Optimus de către Senat, LXVIII, 18, 3; 23, 1; după căderea orașului Nisibis, *Parthicus*, LXVIII, 23, 2; sosește la Edessa, LXVIII, 21, unde duce o vie activitate diplomatică și războinică, LXVIII, 21—22; ierneză la Antiochia, unde are loc un cutremur catastrofal, LXVIII, 24—25; trece fluviul Tigru și se îndreaptă spre Babylon, LXVIII, 26, unde vizitează un lac bituminos, 27; intră în Ctesiphon, LXVIII, 28; la Roma, Senatul îi acordă mai multe triumfuri, LXVIII, 28, 3; 29, 2; dorește să viziteze Marea Roșie (Gulful Persic) unde o furtună îi pune viața în pericol, LXVIII, 28; sosește pînă la Ocean, își exprimă dorința de a vizita Indiile, LXVIII, 29, considerându-se

emulul lui Alexandru cel Mare, LXVIII 29; primește vești despre izbucnirea unor rebeliuni în ținuturile ocupate; Lucius Quietus și Maximus sînt trimiși în mare grabă împotriva rebelilor, LXVIII, 30; măsurile luate LXVIII, 30; cf. LXXV, 9, 6; asediul fără succes al Atrei, LXVIII, 31; îmbolnăvirea și moartea, la Selinunt, LXVIII, 32—33; Aelius Hadrianus, succesorul său, se află în Syria, LXVIII, 33; Lusius Quietus este plecat împotriva iudeilor, LXVIII, 32; moartea lui [Ulpius] Traianus nu este imediat anunțată; succesiunea sa; funeraliile și onorurile funebre, LXIX, 1—2; 19, 1; considerații privitoare la caracter și la edificiile publice pe care le-a lăsat, LXVIII, 5, 3; 6—7; 23, 1—2; înființează legiunile a II-a Traiana și a XXX-a Ulpia, LV, 24, 3.

ULIXSES (ULISSE),

XLVIII, 50, 4

UMBONIUS,

[Umbonius] Silo, proconsul al Baeticii, LX, 24

UMBRIA, UMBRII,

fr. 39, 1; XLVIII, 13, 2

UMBRICUS,

haruspice pe vremea lui Galba, LXIV, 5, 3

UNELII (VENELII)

neam gallic, XXXIX, 45

URBINUS,

proscris de triumviri, XLVII, 10, 2

URSUS,

consul, LXVII, 3—4; vezi și Iulius (49).

USIPETII,

neam germanic, XXXIX, 47—48; LIV, 20; 32—33; LXVI, 20.

UTICA,

oraș în Africa, fr. 57, 68—69; asediat de Scribonius Curio, XLI, 41, 4; Cato la [Utica], XLII, 57—58; XLIII, 10—11; capătă cetățenia romană, XLIX, 16, 1

UZITTA,

oraș în Africa, XLIII, 4

V

VACCAEI (VACCEI),

neam hispanic, XXXIX, 54, 1; LI, 20—21

VALENS,

vezi Fabius (18) și Manlius (12)

VALERIANUS,

(1) general roman, luptă sub comanda lui Severus, LXXIV, 7. (2) [Valerianus] Paetus, galat ucis de Elegabal; vezi Iallius și Quinctius (4)

VALERIUS,

(1) soldat, ridicat la rangul de tribun, de Severus, LXXV,

10, 2; (2) Lucius [Valerius], ofițer în flota romană, fr. 39, 4—5; (3) [Valerius] Asiaticus, consul, LIX, 30, 2; LX, 27; 29, 4—6; 30, 5; (4) Marius [Valerius] Comazon, consul, LXXIX, 3—4; 21, 1—2; 39, 4; (5) [Valerius] Datus, ucis de Macrinus, LXXVIII, 15, 3; (6) Lucius [Valerius] Flaccus, consul, fr. 37, 26, 1; conflictul cu Fimbria, fr. 104; (7) Lucius [Valerius] Flaccus, legat al lui Pompeius, XXXVI, 54, 2—4; (8) Publius [Valerius] Laevinus, luptă împotriva lui Pyrrhus, fr. 40, 28; (9) [Valerius] Largus, prietenul poetului Gallus, devine acuzatorul acestuia, LIII, 23—24; (10) [Valerius] Ligur, prefect al pretoriului, LX, 23, 3; (11) Marcus [Valerius], dictator, primește cognomenul de Maximus, fr. 17, 6; (12) Marcus [Valerius] Messalla, consul, XL, 45, 1; (13) Marcus [Valerius] Messalla, fiul precedentului, consul, indicat la începutul cărții, LVII; (14) Marcus [Valerius] Messalla Barbatius, consul, LIV, 28, 2; Marcus [Valerius] Messalla Corvinus, consul, XLVII, 11, 4; 24, 5; L, 10, 1; în războiul civil trece de partea lui Augustus, XLIX, 16, 1; 38, 3; LI, 7, 7; LIII, 27, 5; (15) Marcus [Valerius] Messalla Messalinus, consul, legatus Augusti în Dalmatia și Pannonia, luptă alături de Tiberius în Germania, LV, 29, 1; este învins în Dalmatia, LV, 30, 2; Marcus [Valerius] Messalla Niger, consul, XXXVII, 46, 1; (17) Marcus [Valerius] Messalla Potitus, consul suffectus, LI, 21, 1—2; [18] Lucius [Valerius] Messalla Thrasea Priscus, ucis de Caracalla, LXXVII, 5, 5; (19) Marcus [Valerius], fiul lui Potitus, (17), Messalla Volaesus, consul, LV, 22, 3; (20) [Valerius] Patruinus, prefect al pretoriului, LXXVII, 4, 1, a; (21) Publius [Valerius] Poplicola, fr. 13, 2—3; cf. XLV, 32, 3; (22) Lucius [Valerius] Poplicola Potitus, primul consul al Romei alături de Marcus Horatius Barbatius, XLIV, 25, 5; (23) [Valeria] Messalina, soția lui Claudius, o ucide pe Iulia Livilla, LX, 8, 5; naște un fiu LV, 12, 5; relațiile cu Iunius Solanus, LX, 14—15; amestec în politică; primește bani pentru diferite servicii, LX, 15; 16; 17; modul ei de viață, crimele comise, LX, 18; 22; îl ucide pe Marcus Vinicius, LX, 27, 4; relațiile cu diferite personalități, LX, 28—29; 30; îl ucide pe Polybos, 30, 2; căsătoria cu Caius Silius, LX, 30; moartea ei, LX, 30; 34, 6; trece drept sora lui Faustus Cornelius Sulla, LX, 30, 6; 33, 2; LXII, 6, 3; vezi LVI, 7, 6 și LXI, 17, 4; vezi Quintilius (3)

VALLIUS,

[Vallius] Syriacus, ucis o dată cu Gallus, LVIII, 3.

VANDALII,

populație germanică, LV, 1, 3; LXXII, 2, 4; LXXVII, 20, 3.

VARAGRII (VERAGRII),

neam gallic, XXXIX, 5

VARIUS,

Sextus [Varius] Marcellus, senator, soțul Iuliei Soemis, LXXVIII, 30, 2.

- VARRO,
vezi Terentius (4—7).
- VARUS,
vezi Alfenus, Attius (1), Licinius (20) și Quintilius (4).
- VATIA,
vezi Servilius (12) și (13).
- VATINIUS,
(1) Publius [Vatinius], tribun al plebei, fr. 38, 6; consul, XLII, 55, 4; proconsul în Illyricum, XLVII, 21, 6; (2) [Vatinius], senator pe vremea lui Nero, LXIII, 15, 1
- VECELLINUS,
vezi Cassius (14)
- VEDIUS,
Publius [Vedius] Pollio, cavaler roman, LIV, 23
- VEHILIUS,
vezi Iulius (47)
- VEII,
fr. 5, 11; fr. 25, 1; fr. 24, 4
- VELEDA,
proroc în Germania, LXVII, 5, 3
- VELITRAE,
oraș în ținutul volscilor, locul de baștină al lui Augustus, XLV, 1, 1
- VENELII,
vezi Unellii.
- VENETII,
neam gallic, XXXIX, 40; 41; 44—45; sînt învinși de Decimus Iunius Brutus, XXXIX, 40—43.
- VENTIA,
oraș în Gallia Narbonensis, XXXVII, 47; 48
- VENTIDIUS,
Publius [Ventidius] Bassus, praetor, XLIII, 51, 4—5; obține triumful în urma unei victorii asupra partilor, XLIX, XLIX, 21, 3; consul, XLVII, 15, 2; guvernator al Galliei Transalpine, XLVIII, 10; legat al lui Marcus Antonius în Asia, XLVIII, 39—40; pune stăpînire pe Palestina, XLVIII, 41; alte activități războinice în Syria, XLIX, 19—20; 21; destituit de Antonius, totuși obține triumful.
- VERCINGETORIX,
fruntașul gal, XL, 33, 1; se oprește la Alesia unde este asediat de Caesar, XL, 39—40; se înfățișează lui Caesar care-l aruncă în lanțuri, XL, 41; captivitatea și moartea, XLIII, 19, 4.
- VERGILIANUS,
vezi Peto (2)
- VERGILIUS,
Publius [Vergilius Maro], versuri din Eneida, citate de Iulius Crispus, LXXXV, 10, 2
- VERGINIUS,
(1) Lucius [Verginius] Rufus, guvernatorul Germaniei de Sus, LXVIII, 24—25; participă alături de Vindex la con-

jurația împotriva lui Nero, ibidem; neînțelegerea care provoacă ciocnirea militară de la Vesontium cu soldații lui Vindex; moartea lui Vindex, ibidem; Nero îl trimite împotriva lui pe Rubrius Gallus, LXIII, 27; se alătură lui Galba, LCIII, 29; cf. LXIV, 4, 1; consul împreună cu Nerva, LXVIII, 2.

VERISSIMUS,

numele dat, ca semn de apreciere, lui Marcus Annius Verus de către Hadrian, LXIX, 21, 2

VERMINA,

fiul lui Syphax, fr. 57, 81.

VERRES,

Caius [Verres], fostul guvernator al Siciliei, acuzat de Cicerone XLVI, 7, 4

VERRUCOSUS,

vezi Fabius (19)

VERULAMIUM

oraș britanic, LXII, 7, 1; 9, 2

VERUS,

legat al legiunii a III-a Gallica; aspiră la imperiu, LXIX, 7, 1; Vezi Annius (3) și (4); Ceionius (2) și Martius

VESONTIO,

oraș sequan, XXXVIII, 34, 6; LXIII, 24

VESPASIANUS,

vezi Flavius (17) și (18)

VESPRONIUS,

Lucius [Vespronius] Candidus, comandant militar, LXXIII, 17, 1

VESUVIUS,

muntele din Campania, descrierea vulcanului, LXVI, 21; erupția din 79, LXVI, 22—23; erupțiile pot fi văzute pînă la Capua, LXXVI, 2, 1

VETTIUS,

(1) Lucius [Vettius] cel ce dezvăluie conjurația lui Catilina, XXXVII, 41; XXXVIII, 9, 2; este închis si ucis, XXXVIII, 9, 3—4; (2) Caius [Vettius] Gratus Sabinianus, consul, indicat cronologic pentru cartea LXXIX; (3) Caius [Vettius] Sabinianus, guvernator al Daciei, LXXII, 3.

VETURIUS,

(1) [Veturius] Calvinus, consul, fr. 36, 15—20; (2) Lucius [Veturius] Pilo, consul, fr. 57, 59; (3) [Veturia], mama lui Coriolan, fr. 18, 7; 8—11.

VETUS,

vezi Antistius (2—5)

VEZINAS,

frunzașul dac, mîna dreaptă a lui Deccebal, învins la Tapae, LXVII, 10, 2.

VIBELLIUS,

Decius [Vibellius], ocupă Rhegion-ul, fr. 40, 7—10; fr. 40, 11; fr. 40, 12.

VIBIANUS,

vezi Iulius (32)

VIBIUS,

(1) Quintus [Vibius] Crispus, senator, LXV, 2, 3; (2) [Vibinius] Maximus, din sclav devine quaestor; este aspru pedepsit, XLVIII, 34; (3) Caius [Vibius] Pansa Caetronianus, consul, XLV, 17; XLVI, 33; 35, 6; 36, 2; ciocnirea de la Bononia cu Marcus Antonius XLVI, 37—38; rănit în luptă, moare, XLVI, 39; legiunile lui sînt încredințate lui Decimus Iunius Brutus, XLVI, 40; (4) Caius [Vibius] Postumus, luptă în Dalmația, fr. 56, 16—17; (5) Caius [Vibius] Rufus, senator, LVII, 15; (6) [Vibius] Serenus, proconsul al Hispaniei, LVIII, 8, 3.

VIBULLIUS,

[Vibullius] Agrippa, cavaler roman, LVIII, 11, 4

VIENNA,

oraș în Gallia Barbonensis, XLVI, 50, 4

VINDEK,

vezi Iulius (48) și Macrinus (1) și (2)

VINICIANUS,

Annius (6)

VINICIUS,

(1) Marcus [Vinicius] general roman, LIII, 26, 4; (2) Marcus [Vinicius] consul, LX, 27; (3) Publius [Vinicius], fiul precedentului, LV, 10

VINIUS,

(1) Titus [Vinius] proscris de triumviri, XLVII, 7, 4—5; (2) Titus [Vinius] Philopoimen, libert al precedentului, XLVII, 7.

VISPANIUS,

(1) Marcus [Vispanius], Lucii filius, Agrippa, consul, XLVIII, 49, 2; XLIX, 23, 3; consul pentru a doua și a treia oară, LIII, legat al lui Octavianus, praetor, XLVIII, 20; 28, 1; luptă în Gallia, XLVIII, 49; preia comanda flotei construită de Octavianus; construiește portul de la Misenum, XLVIII, 49—51; ciocnirile pe mare cu flota lui Sextus Pompeius, XLIX, 1—4; Quintus Cornificius îi vine în ajutor, XLIX, 6—7; bătălia de la Messana, XLIX, 8—10; răsplata meritelor dovedite, XLIX, 14; expediția împotriva dalmaților, XLIX, 38; alungă din oraș magii și astrologii, XLIX, 43; cucerirea Mathonei; moartea lui Bogud; activități navale în apele Greciei, împotriva lui Marcus Antonius, L, 11; L, 13—14 Agrippa în bătălia de la Actium, L, 31, 3; puterile pe care le capătă de la Augustus, LI, 3; 21, 3; cuvîntarea pe care o ține în fața lui Octavianus, susținînd regimul republican, LII, 1—3; devine consilierul cel mai important al lui Octavianus, LII, 41—42; LIII, 1; căsătoria cu Claudia Marcella, nepoata lui Octavianus, LIII, 1; celebrarea jocurilor actiace și diferite alte onoruri, LIII, 1; construirea Pantheonului, LIII, 27, 3—4; împuternicit să celebreze căsătoria Iuliei cu Marcellus, LIII, 27; alte dovezi de încredere, LIII, 30, 2; din cauza lui Marcellus, este silit să primească o misiune în Syria, LIII, 31—32; la moartea lui Marcellus este constrîns

să o ia de soție pe Iulia; i se acordă noi împuterniciri, LIV, 6; guvernator al Galliei; ciocnirile cu germanii, LIV, 11; potolește mișcările cantabrilor în Hispania, LIV, 11 și nu acceptă triumful; primește *tribunicia potestas* pe cinci ani, LIV, 12, 4; victima unor intrigi, LIV, 15, 1; se naște Lucius, LIV, 18, 1; a doua misiune în Syria; jocurile organizate la Roma pe cheltuiala sa, în calitate de quindecemvir, LIV, 19; activitatea din Syria; din nou refuză triumful, LIV, 24; întoarcerea din Syria; este iarăși onorat cu *tribunicia potestas*, LIV, 28, 1; campania din Pannonia; este împuternicit cu un *imperium proconsulare maius*, LIV, 28; 31, 2; întors din Pannonia moare în Campania, LIV, 28, 3; 31, 1; elogiul funebru rostit de Augustus; este depus în monumentul funerar al lui Augustus, LIV, 28, 3—5; mai este menționat în: LIII, 23, 4; 27, 4; LIV, 11, 6; 29, 1—3; LVI, 38, 3; lasă poporului moștenire grădinile sale și termele, LIV, 29, 4—5; fiul său cu Iulia, născut după moartea sa, Agrippa Postumus, LIV, 29, 5; moartea îi este vestită prin semne rele, LIV, 29, 7—8; jocuri funebre instituite în cinstea sa, LV, 8, 5; lucrări edilitare și de folos obștești: XLIX, 42, 2; 43; *saepta Iulia*, LIII, 23, 2; porticul lui Neptun, LIII, 27, 1; LIV, 11, 7—8; LV, 8; Nero, urmaș al lui Agrippa, LIII, 8, 2; (2) [Vispania] Agrippina, fiica lui Agrippa și a Caeciliei, căsătorită cu Tiberius, LIV, 31, 2; după divorț, căsătorită cu Asinius Gallus, LVII, 2, 7; LX, 27, 5; (3) [Vispania] Agrippina, fiica lui Agrippa și a Iuliei, soția lui Germanicus, LVII, 5; 22; osemintele ei sînt transferate de fiul ei, împăratul Caius, în mausoleul lui Augustus; mai este menționată în LIX, 19, 1—2; (4) [Vipsania] Polla, sora lui Agrippa, ridică un portic, LV, 8, 4.

VIRIATHUS,

lusitan, devine șeful unei puternice forțe rebele, fr. 73, 1—4; fr. 78, 2; fr. 75, 1.

VIRIDOVIX,

rege al venellilor, XXXIX, 45, 1

VIRIUS,

(1) [Virius] Lupus, general al lui Severus, învins de Albinus, LXXV, 6, 2; legat în Britannia, LXXV, 5, 4

VISPILLO,

vezi Lucretius (3)

VISURGIS (WESER),

fluviu în Germania, LIV, 33, 1—2; trecut de Drusus, LV, 1, 2; de Tiberius, LV, 28, 5; Varus încearcă zadarnic să ajungă la, LVI, 18, 5

VITELLIUS,

(1) Aulus [Vitellius], viitorul împărat, general și guvernator al Germaniei Inferioare, caracterul și modul său de viață, LXIV, 4, 2; LXV, 5; 20, 3; este declarat *imperator* de soldați, LXIV, 4, 2; 7, 3; relațiile cu Otho, LXIV, 10, 1; 15, 1; devine împărat; comportarea lui, LXV, 1; 2—4; 6; 5; 7; revolta legiunilor din Moesia împotriva lui [Vitellius],

LXV, 9; Vespasian se ridică împotriva lui; Aulus Caecina Alienus este trimis de [Vitellius] împotriva Flavienilor, LXV, 10; bătălia de la Cremona, LXV, 16; evenimentele posteriore acestei bătălii; căderea Romei în mînile generalilor lui Vespasian, LXV, 17—18; 20; încercarea de a se refugia, moartea sa, LXV, 20—21; amănunte biografice, LXV, 22; mai este menționat în LXIV, 13; LXV, 8, 3; 13; 19, 3; (2) Lucius [Vitellius], tatăl împăratului, consul, LVIII, 24, 1; guvernator al Syriei, LIX, 27, 2—3; Caligula vrea să-l ucidă, dar scapă printr-un subterfugiu, LIX, 27; consul pentru a doua oară, LX, 21, 2; i se încredințează prefectura orașului Roma, LX, 21, 2; consul pentru a treia oară, LX, 29; recomandă pe Agrippina ca soție lui Claudius, LX, 31, 8; (3) Lucius [Vitellius], fratele împăratului, trimis de acesta la Tarracina, unde împăratul încearcă să se refugieze, LXV, 16; 20, 1; încercînd să-l ajute pe împărat este ucis, LXV, 22, 1; (4) Quintus [Vitellius], senator, LI, 22, 4; (5) [Vitellius] Germanicus, fiul împăratului, primește onoruri și o titulatură neobișnuită, la vîrsta de șase ani, LXV, 1; împăratul cere să fie cruțat, LXV, 16, 5; este ucis, LXV, 22; vezi și Flavius (21).

VITRASIIUS,

(1) [Vitrasius] Pollio, prefect al Egiptului, LXIII, 19, 6 (2) [Vitrasia] Faustina, patriciană, ucisă de Commodus, LXXII, 5, 1.

VOLCACIUS,

(1) Lucius [Volcaci] Tullus, consul, XXXVI, 42, 3; (2) Lucius [Volcaci] Caii filius, Tullus, consul, XLIX, 43, 6.

VOLCEENE,

mlaștinele, batonii sînt în acest ținut; învinși de Aulus Caecina Severus, LV, 32, 3.

VOLAESUS,

vezi Valerius (19).

VOLOGAESUS (VOLOGESUS)

(1) preot al lui Dionysos, din neamul bessilor, LIV, 34, 5; (2) rege al parților, fratele lui Pacorus și al lui Tiridates, LXII, 5, 2; LXII, 19—20; încercări de a-și lărgi teritoriul, 21—22; părăsește Armenia și se predă lui Corbulo, LXII, 23, 1; fiul său este dus împreună cu Tiridates ca ostatic la Roma, LXIII, 1; refuză să se întâlnească cu Nero, LXIII, 7, 2; relațiile cu Vespasian, LXVI, 11, 3; 15, 3; (3) rege al parților, pe timpul lui Antoninus Pius; luptă cu Lucius Verus, LXX, 2; orașul său de reședință distrus de Avidius Cassius, LXXI, 2; (4) rege al parților, invadează Mesopotamia pe vremea lui Severus, LXXV, 9, 1—4; moartea sa, LXXVII, 12; (5) rege al parților în conflict pentru domnie cu fratele său, Artabanos; LXXVII, 12—13; 19; 21, 1; (6) fiul lui Sanatruces, primește de la Traian o parte a Armeniei, LXXV, 9, 6; acțiunile sale împotriva alanilor, LXIX, 15.

VOLSCII,

fr. 18, 2; fr. 18, 6; fr. 18, 7—12; Velitrae se găsește în ținutul Volscilor, XLV, 1; cf. XXXVIII, 37, 5.

VOLTURNUM,

oraș în Campania, XLVIII, 46, 1.

VOLUMNIUS,

(1) Lucius [Volumnius] Flamina, fr. 36, 27; (2) [Volumnia], soția lui Coriolan, fr. 18, 7—11.

VULSO

vezi Manlius (12), fr. 43, 20

X**XANTHOS,**

oraș în Lycia, asediat de Marcus Iunius Brutus, XLVII, 34, 3—5.

XENOFON,

istoricul grec, XXXVIII, 28, 1

XERXES,

regele pers, LIX, 17, 11

XIPHARES,

fiul lui Mithridates și al Stratoniceii, XXXVII, 7, 5

Z**ZAMA,**

localitate în Africa, cucerită de T. Sextus, XLVIII, 23, 4

ZANTICOS,

rege al iazygilor, LXXI, 16, 1

ZARMAROS,

preot indian, se inițiază în misterele grecești, LIV, 9, 10

ZELA,

oraș în Pont, XLII, 47, 1

ZENON,

filosoful stoic, LXXI, 35, 1

ZENODOROS,

fiul lui Lysanias, tetrarhia lui este dată, după ce-a murit, lui Herodes, LIX, 9, 3

ZENODOTION (ZENODOTIUM)

oraș în Mesopotamia, XL, 13, 2

ZEUGMA,

oraș în Syria, pe Eufrat, XL, 17, 3; XLIX, 17, 3; XLIX, 19, 3; aici Diadumenianus devine Caesar, XLVIII, 19, 1; cf. 40, 1

ZOBER,

rege alban, învins de Canidius Crassus, XLIX, 24, 1

ZOTICUS,

vezi Aurelius (20)

ZYRAXES,

rege get, LI, 26, 5—6

CUPRINS

Cartea LVI	5
Cartea LVII	47
Cartea LVIII	76
Cartea LIX	104
Cartea LX	142
Cartea LXI	182
Cartea LXII	199
Cartea LXIII	221
Cartea LXIV	240
Cartea LXV	249
Cartea LXVI	263
Cartea LXVII	283
Cartea LXVIII	298
Cartea LXIX	321
Cartea LXX	337
Cartea LXXI	340
Cartea LXXII	363
Cartea LXXIII	382
Cartea LXXIV	396
Cartea LXXV	410
Cartea LXXVI	425
Cartea LXXVII	440
Cartea LXXVIII	462
Cartea LXXIX	491
Cartea LXXX	505
Comentariu	509
Codice	774
Indice	779

Redactor: ILEANA CURTOV
Tehnoredactor: ȘTEFANIA MIHAI

Coli de tipar: 59
Bun de tipar: 11. 06. 1985.

Tiparul executat la:
ÎNTEPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ
Municipiul Cluj-Napoca
Republica Socialistă România
Comanda nr. 59

Lei 57,-

Lei 57,-

Dar cel mai însemnat război pe acea vreme pentru romani a fost cel împotriva dacilor, care îl aveau atunci în fruntea lor pe Decebal, om cu mare pricepere în treburile războiului, cu mare iscusință și în executarea operațiilor de luptă. Știa foarte bine când era momentul să atace și când trebuie să se retragă, era meșter în a întinde o cursă și în a câștiga victoria în luptă...

LXVII, 6

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ